

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
В ДОСЛІДЖЕННЯХ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

*Всеукраїнська науково-практична конференція
до Дня науки
та 30-річчя Національної академії правових наук України*

м. Київ, 18 травня 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2023

УДК 34(062.552)
А43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
НДІ правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
29 червня 2023 року, протокол № 6*

Редакційна колегія:

Н. І. Атаманчук, А. Б. Гриняк, Н. В. Міловська

Відповідальний редактор: Н. В. Міловська

**А43 Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях
молодих вчених:** збірник матеріалів Всеукраїнської науково-
практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної
академії правових наук України (м. Київ, 18 травня 2023 р.).
Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 1168 с.

ISBN 978-617-8263-64-5

18 травня 2023 року у Науково-дослідному інституті правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України Радою молодих вчених проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених», у якій взяли участь молоді вчені, аспіранти та студенти, а також працівники з практичним досвідом роботи.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, студентам, аспірантам, докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями юридичної науки.

УДК 34(062.552)

© Науково-дослідний інститут правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України, 2023

© Видавництво «Юридика», 2023

© Автори, 2023

ISBN 978-617-8263-64-5

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Місце та роль адвокатури в правозахисній діяльності України Корнієнко П. С.	29
Корупційні справи в судовій системі Української РСР в період післявоєнного сталінізму Думанівська А. Я.	33
Трансформації правової системи України в сучасних реаліях Задніпряна-Корінна М. Ю.	35
Політична міфологія в давньогрецькій традиції: аналіз оповідань про богів у політичних дискурсах Літнік Ю. В.	37
Казусне здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння: теоретико-правове розуміння Полонка І. А.	41
Організаційно-правові моделі нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю в Україні: історико-правовий аспект Терела Г. В.	43
Права людини з позицій універсалізму та культурного релятивізму Янчук Н. Д.	47
Ефективні методи судової промови Астаф'єва І. П.	52
Свобода вираження поглядів адвокатами: загальнотеоретичний аспект Басюк Ю. М.	55
Основи інноваційного розуміння сутності, видового поділу та меж легітимного оприлюднення достовірних і недостовірних відомостей в юридичному, журналістському чи іншому масмедійному доказуванні або у публічній дискусії Бондаренко І. В.	58
Деякі питання правових та організаційних засад надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям в Україні Бурчак Л. І., Малець О. О., Светлічний І. В.	63

Поняття «рашизм» як узагальнення політичної ідеології російської федерації Валівко А. В.	66
Історія правового позиціонування, розвитку та досвіду функціонування суб'єктів безпекового сектору зарубіжних країн – стратегічних партнерів у сфері розвідувальної діяльності Гладкий В. П.	70
Українська національна ідентичність: мовний аспект Калиновський Н. Б.	74
Понятійно-правове мислення у Давньому Римі: людина – маска божества Кучеренко Д. С.	77
Humanitarian law violations by the russian federation during the armed aggression in Ukraine Lekhan I. P.	81
Судова практика папської курії в середні віки: «Рішення Римської Роти» і канонічне право Мацелик М. М.	85
Мистецтво обвинувальної промови прокурора Новак О. Є.	89
Стан здоров'я як підстава обмеження цивільної дієздатності у IX–XIV ст. на українських землях Попов Є. О.	92
Практика парламентаризму в діяльності українських установ законодавчого характеру за УНР Радійчук Ю. М.	95
Історія розвитку вищої освіти в країнах Центральної Азії в пострадянський період Светлічна М. І., Светлічний І. В.	99
Чому українська революція 1917–1921 рр. закінчилася перемогою УСРР (УРСР)? Скирта А. А.	102
До питання теорії і практики правозастосування Тептюк М. П.	106
Поняття, ознаки та функції юридичного документа Швець М. М.	109

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Щодо відповідності поштового голосування конституційному
принципу таємного голосування

Зозуля О. І. 112

Тіньова зайнятість як перешкода в гарантіях та захисті окремих
конституційних прав людини

Купіна Л.Ф. 116

Правові аспекти конституційності нормативних актів крізь призму
верховенства Основного Закону держави

Магновський І. Й. 120

Функції Конституції України під час воєнного стану
та в період повоєнного відродження

Федоренко В. Л. 124

Вплив євроінтеграції на законодавство України про національні
меншини

Явір В. А. 128

Сучасна проблематика трансформації національнобезпеченого
законодавства під впливом реалізації загроз державному суверенітету
та територіальній цілісності

Бейкун А. Л. 132

Перспективи впровадження лінгвістичного моніторингу
законодавства в Україні

Бугайко Ю. О. 138

Поняття та характеристика структурних елементів
конституційно-правового статусу ЗМІ

Возник М. В., Улянченко Ю. О. 142

Фінансування судів як основа забезпечення функціонування
судової влади

Маложон О. І. 146

Свобода здійснення права на інформацію

Носік Ю. В. 150

Переваги цифровізації публічного управління в розумінні
сучасного українського конституціоналізму

Чалабісва М. Р. 152

Конституційні обмеження у сфері праці під час правового режиму воєнного стану в Україні	
Глибів Я. П., Зварич Р. В.	155
Амністія як конституційно-правовий елемент розбудови миру після завершення збройного конфлікту	
Івженко Д. А.	158
Фінансова основа місцевого самоврядування: поняття, правова регламентація, загальні положення	
Лазарян А. Г.	161
Права і свободи людини в Україні: міжнародні стандарти, сучасний стан та перспективи розвитку	
Ласка І. О.	166
Визначення правового статусу українців за кордоном: відмінності правових категорій	
Марценюк І. В.	169
Проникнення до житла або іншого володіння особи в умовах дії правового режиму воєнного стану	
Мельник Т. М.	172
Проблемні питання нормотворення у сферах безпеки і оборони України	
Остапенко А. І.	176
Позитивні заходи в конституційному праві: видова характеристика	
Паладієва Я. В.	179
The Constitution is an act of the constituent power of the people	
Ryzhov M. S.	183
Початки конституційного процесу в Україні	
Савенко Н. С.	186
Юридична техніка в нормотворчості	
Селих О. І.	189
Незалежність та безсторонність суду як складова права на справедливий суд	
Ткачук І. В.	195
Щодо юридичних гарантій політичних прав громадян України	
Фокіна А. О.	198

Гарантії прав людини і громадянина в умовах воєнного стану Яковлєв С. І.	201
--	------------

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Класифікація суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин Діденко Л. В.	205
--	------------

«Юридичні інновації» як освітній компонент: сучасний стан розвитку Духневич А. В.	208
--	------------

Законодавчі ініціативи щодо удосконалення правового регулювання відносин у сфері оренди та приватизації державного та комунального майна Міловська Н. В.	212
--	------------

Поняття та ознаки публічного електронного реєстру Булат Н. М.	217
---	------------

Особливості основних світових сучасних систем нотаріату Денисяк Н. М.	219
---	------------

Медіація: сутність та відмінності від судового процесу Кметик Х. В.	223
---	------------

Пропозиції щодо удосконалення Цивільного Кодексу України (на прикладі Книги 1), практики його застосування під час рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України Лічман Л. Г.	225
--	------------

Конструкція прав особливого роду (<i>sui generis</i>) та оціночні поняття: питання співвідношення Музика Т. О.	228
---	------------

Нормативна умова оплатності як спосіб обмеження свободи договору Савченко В. О.	232
--	------------

Поняття юридичних інновацій Спесівцев Д. С.	235
---	------------

Окремі цивільно-процесуальні питання щодо застосування судом ефективного способу захисту, який не встановлений законом або договором Шабалін А. В.	239
--	------------

Особливості зміни цивільно-правових договорів, укладених на основі примірною договору	
Абрамчук Д. В.	242
Сучасні проблеми нормативного врегулювання договору факторингу	
Афанасьєв Д. С., Юніна М. П.	246
Деякі аспекти відмежування договору страхування здоров'я на випадок хвороби від суміжних договірних конструкцій	
Бакун С. С.	248
Обов'язки орендодавця при передачі майна в оренду	
Біличенко П. О.	251
Окремі аспекти гармонізації вітчизняного законодавства у сфері регулювання права промислової власності із законодавством Європейського Союзу	
Василяко Р. О.	254
Цивільно-правове регулювання неустойки в зарубіжних країнах	
Вербіцкий Б. А.	259
Виконання договору у зв'язку з форс-мажорними обставинами, зумовленими воєнним станом	
Волчанова Х. М.	263
Представники сторін та третіх осіб у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави	
Вороніжський Я. В.	267
Цивільно-правова характеристика та особливості ліцензійного договору	
Даниленко К. М.	272
Теоретико-правовий аспект поняття «особисті немайнові права фізичної особи»	
Данильчук А. П.	275
До питання правового регулювання спадкування активів та аватарів у площині метавесесвіту	
Дворнікова П. А., Бровченко Т. І.	278
Розподіл відповідальності між туроператором та турагентом при наданні туристичних послуг	
Диченко Д. В.	282
Особливості договору про надання медичної послуги	
Зборівський Ю.-А. Я.	286

Деякі питання правового статусу нотаріуса у Литовській Республіці Ільченко М. А., Іванова О. М.	289
Чи можливо судам нижчих інстанцій «відступити» від правових позицій Верховного Суду? Кабанова А. О.	292
Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток цивільного права Карпець Т. І.	296
Правова природа повноважень щодо управління чужими справами Карташов В. В.	298
Захист персональних даних в умовах воєнного стану Кірієнко В. М.	302
Медіація: участь неповнолітніх в якості сторони Колесниченко Н. О.	306
Поняття та юридична природа процесуального правонаступництва Круглик В. В.	310
Щодо питання актуальності інтелектуальної власності в Україні Крупельницька А. О.	314
Особливості посвідчення заповітів військовослужбовців під час дії військового стану Кулікова Н. А.	317
Проблеми правового статусу біженців у міжнародно-приватному праві та шляхи їх вдосконалення Лямзіна О. В.	321
Заходи оперативного впливу як спеціальні способи самозахисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях Мартинюк Ю. В.	324
Докази і доказування у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу Марценюк А. І.	328
Проблематика захисту прав інтелектуальної власності у міжнародному приватному праві Москальова В. А.	332
Про сутність негативного позову Олешко О. М.	337

Поняття процентів за користування грошовими коштами за цивільним законодавством України	
Отцевич Є. Ю.	340
Страховий інтерес у договірних відносинах особистого страхування військовослужбовців	
Панченко Є. В.	345
Місце штучного інтелекту в цивільних правовідносинах	
Подвірна О. В., Лисий В. І.	349
Сторони договору управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів	
Савулій В. О.	353
Правові та практичні питання надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини в Україні	
Салашна А. В.	357
Державна реєстрація прав на нерухоме майно в Україні: проблеми та перспективи	
Семененко М. С.	361
Аналіз норм спадкування майнових прав на твір за чинним законом України «Про авторське право і суміжні права»	
Сех Ю. З.	363
Порядок надання спадкової справи з архіву нотаріуса або нотаріального архіву суду в цивільному процесі	
Тодоровський С. М.	365
Теоретико-правові та практичні питання визначення поняття реорганізації юридичної особи в Україні: окремі аспекти	
Урлюк М. В.	369
Особливості правового статусу органу опіки та піклування як сторони договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу	
Хрущ В. Л.	373
Стан правового регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві	
Чижевська Н. І.	376
Патентування систем штучного інтелекту за законодавством США	
Шевчук В. А.	380

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Підприємництво та правовий статус підприємців в умовах війни Попова Л. М., Кірсєва В. О.	384
Моделі публічно-приватного партнерства для становлення персоналізованої медицини Росильна О. В.	388
Правові наслідки порушення господарського договору Благодарьова А. С.	392
Чинники, що обумовлюють банкрутство суб'єктів господарювання в умовах зовнішньої агресії Верещагіна К. А.	395
Малозначні справи в господарському судочинстві Гордієнко Т. О.	400
Строки розгляду справ про банкрутство в умовах воєнного стану Кіщак Д. С.	404
Дослідження принципів та засад, на яких ґрунтується господарський процес Марченко К. О.	407
Професійна діяльність на ринку цінних паперів в Україні Опішняк С. О.	411
PPP in railway infrastructure projects through creation of corporate form – joint venture company (joint – stock company) Puzikova V. S.	415
Правові аспекти оцінювання майнової шкоди (збитків) завданих мікро-, малим та середнім підприємствам аграрного сектору економіки військовою агресією російської федерації проти України Самборський Є. О.	418
A concept and the legal features of limited liability company under the legislation of Ukraine Tyubay A. V.	424
Історичний огляд розвитку ринку цінних паперів та фондового ринку в Україні Хандога А. В.	426

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Право працівника на гідне ставлення на роботі Павловська Л. В.	430
Проблематика електронних трудових книжок та юридично значущих цифрових повідомлень в законодавстві про працю Швец Н. М.	432
Проблема захисту прав журналістів у контексті інтеграційного розвитку України Абусова К. О.	436
Сучасний стан державної програми з соціальної адаптації колишніх військовослужбовців в Україні Безнос К. О.	439
Особливості правового регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану Бугера Д. М.	442
Порядок проведення медичних (клінічних) досліджень в контексті підвищення кваліфікації медичного персоналу Карпушина М. Г.	445
Дисциплінарні стягнення: порядок та особливості застосування Мороз Ж. М., Охман О. В.	451
A commission on labour disputes as a mandatory primary body for consideration of the labour disputes Рулупенко К. А.	456
Судова форма захисту трудових прав працівників Попад'їна М. В.	458
Дисциплінарна відповідальність Похил А. В.	461
Reasons for arising the labour disputes Romanyuk A. S.	464
Соціальний захист як соціальне право Свистунова О. В.	467
Соціальне забезпечення людей з інвалідністю Соза Відал А. К.	469

Classification of the labour disputes Sokolvak V. Yu.	471
Особливості призначення пенсії за вислугу років військовослужбовцям Тарантасєва О. О.	473
Щодо європейських стандартів з питань праці Тименко С. І.	477
Міжнародно-правове регулювання трудових правовідносин мігрантів Ятчишина І. Ю.	480
НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО	
Нормативно-правові засади забезпечення екологізації вищої освіти Бондар Н. А.	485
Екологічне спустошення та правові імперативи повоєнного відновлення ґрунтів в Україні Донець О. В.	489
Деякі правові питання аерокосмічного моніторингу довкілля: сучасні виклики Савчук О. О.	493
Екологічне законодавство ЄС: можливості імплементації для України Діхтяренко Ю. І., Нестеренко К. О.	498
Перспективи відшкодування шкоди, заподіяної лісовому фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації: правовий аспект Ковтун Д. С.	501
Актуальні питання визначення розміру шкоди земельним ресурсам внаслідок збройної агресії російської федерації Кузьмиченко Д. С.	504
Роль України в просуванні плану REPowerEU у розрізі впровадження відновлювальних джерел енергії Леньський С. В.	507
До питання правової охорони ґрунтів в умовах запровадження воєнного стану Лужецька В. С.	511

Сучасні проблеми використання та охорони тваринного світу: вітчизняний та зарубіжний досвід Мельникова О. Д.	514
Правові форми захисту екологічних прав громадян Танцуріна Є. В.	517
Technological processes of production as an aspect of environmental law Yasynska A. Yu.	522

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Щодо збільшення видатків на виплати військовослужбовцям за рахунок акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої: аналіз законодавчих ініціатив Атаманчук Н. І.	524
Актуальні питання адміністративно-правового забезпечення та контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин під час дії воєнного стану в Україні Борко А. Л.	528
Проблеми забезпечення фінансової безпеки України в особливий період Бригінець О. О.	532
Кваліфікація військових адміністративних правопорушень, пов'язаних з необережним знищенням або пошкодженням військового майна в умовах війни Веселов М. Ю., Нестеренко О. М.	535
Специфіка діяльності правоохоронних органів через призму захисту прав суб'єктів медичних правовідносин Заборовський В. В.	539
Адміністративна відповідальність, її властивості та принципи Кравченко І. О., Сіренко С. М.	542
Публічне адміністрування за доби цифровізації: досвід Німеччини Кравченко М. Г.	544
Удосконалення організаційно-правових засад функціонування митних органів України Макушев П. В.	547
Об'єкт оподаткування доходу від прийняття спадщини Онщик Ю. В.	550

Проблеми адміністративно-правового забезпечення стратегії державної кадрової політики в системі публічного управління Хрідочкін А. В.	553
Правові аспекти інституційного забезпечення формування та реалізації державної податкової політики Чайка В. В.	557
Щодо адміністративно-правового забезпечення національно-патріотичного виховання часів Української Держави Александров М. Є.	560
Медіація як новела законодавства України: окремі аспекти правового регулювання Алмаші І. М.	563
Суспільні цінності в адміністративному праві Важинський В. М.	567
Правові засади протидії мобінгу в закладах освіти України Васильєв С. В.	570
Види податкових перевірок у період дії воєнного стану в Україні Голоядова Т. О.	574
Продовольча безпека та законодавча база України Губіна Г. Л.	578
Принципи та загальні процедури прикордонного контролю: законодавчий та проблематичний аспекти Гузенко О. П.	581
Правове регулювання економіки даних: досвід ЄС Дубняк М. В.	586
Окремі питання законодавчого регулювання процедури прикордонного контролю Кадала В. В.	589
Особливості бюджетного законодавства в Україні в умовах військового стану Ковальчук І. В.	593
Проблематика податково-правового виховання та освіти громадян в контексті воєнного стану та повоєнного відновлення України Коломієць П. В.	597

Ядерна безпека промислових об'єктів в умовах військового конфлікту Колосов І. В.	601
Правовий моніторинг як засіб якості та ефективності законодавства у сфері оборони України Котляренко О. П.	604
Особливості адміністративно-правової охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці в Україні Кравченко О. М.	608
Особливості тлумачення категорій «державне управління» та «публічне адміністрування» сучасною наукою адміністративного права Ломакіна А. А.	612
Служба в АРМА як вид публічної служби в правоохоронних органах Паламарчук І. В.	616
Електронні месенджери – новітній засіб інформування учасників адміністративного судочинства Паскар А. Л.	620
Зміна підсудності справи та припинення роботи суду як підстави для передачі справи до іншого суду в адміністративному судочинстві Руденко О. А.	624
Трансформація змісту інформаційної війни в умовах воєнного стану в Україні Супрун В. М., Сендік І. Е.	627
Роль медіа та громадськості у запобіганні корупції Хабарова Т. В.	630
Реформаційні процеси в органах Національної поліції: напрями реалізації Шевченко О. В., Бурлаченко А. С.	633
Підстави фінансово-правової відповідальності Биндюк К. Г., Сударенко О. В.	636
Залучення громадян для превентивної діяльності Василенко С. О.	641
Роль елементів адміністративно-правового регулювання у забезпеченні ефективності адвокатської діяльності Габані І. І.	643

Представництво в адміністративному судочинстві Глива А. О.	647
Змістові ознаки функціонального аспекту суб'єктів сектору безпеки і оборони в сучасних умовах Глодан Д. Р.	650
Адміністративно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України Дашковська А. В.	655
Окремі правові питання складання фінансової звітності суб'єктами господарювання Ізотова Г. Х.	659
Оподаткування доходів ФОП під час воєнного стану Ісасв А. Г.	663
Видання нормативно-правових актів як юридична форма адміністративно-правового регулювання державно-приватних відносин в космічній галузі України Карпенко С. Р.	666
Державна служба фінансового моніторингу України та Егмонтська група Коломоєць О. К.	669
Негайне виконання судового рішення щодо справ про застосування заходів реагування у сфері техногенної та пожежної безпеки: все нове – добре забуте старе Корчова І. В.	672
Спроможність реалізації прав громадян як показник діяльності державного органу Кудрявцева Н. О.	676
Співвідношення категорій «адміністративний процес» та «адміністративна процедура» Левченко А. С.	678
Сучасні проблеми адміністративного судочинства Мазур К. В.	681
Організаційно-правова проблематика залучення додаткових можливостей суб'єктного складу сектору безпеки і оборони в умовах відсічі збройної агресії Матвієць С. Я.	684

Забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану	
Миханів А. А.	691
Про визначення стадій адміністративних проваджень	
Міхесв М. В.	694
Електронні докази та їх роль в адміністративному процесі України	
Москалюк В. О.	696
Правові аспекти управління арештованим підприємством	
Нікіта Д. Р.	699
Шляхи удосконалення механізму примусової реалізації активів, що належать рф або прибічникам агресії	
Павленко В. І.	701
Поняття адміністративного правопорушення за законодавством України	
Парімончик Б. В.	704
Економічно-правові та соціальні чинники імміграції населення під час війни та її перспективи в повоєнній Україні	
Пікуль Г. О.	707
Адміністративна опіка у сфері вищої освіти: поняття і види	
Пушкарьова Н. Ф.	711
Адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією	
Рак С. Ю.	714
Державна служба: значення та місце в державі	
Руденко А. Р.	718
Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням, вчиненим неповнолітніми, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів	
Серга Д. О.	721
Адміністративно-правові засади публічного управління в Україні	
Сердюк Д. О.	723
Деякі питання щодо поняття моббінгу в Україні	
Скрипник Б. Г., Шевяков М. О.	728
Шляхи запобігання адміністративним правопорушенням у сфері обігу наркотиків та психотропних речовин	
Староконь Ю. М.	731

Інформаційний запит щодо доступу до публічної інформації Тен К. Р.	734
Фінансові правовідносини: сутнісний та рольовий аспект у розвитку фінансової системи країни Ткач Є. В.	736
Податкові правовідносини: перспективи розвитку в Україні Ткаченко А. С., Неродик І. А.	740
Державно-правове регулювання обігу віртуальних активів у Великобританії Ушинкіна О. А.	742
Історія виникнення та розвитку адміністративно-правового забезпечення економічної безпеки України Ханикін Д. В.	745
Особистий огляд речей як захід забезпечення провадження у справі в адміністративних правопорушеннях Шалімов Б. А., Шевяков М. О.	749
Забезпечення безпеки осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції Швець Н. К.	752
Способи залучення громадян до участі в публічному управлінні Яїцька Д. І.	756

**НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО,
КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Удосконалення механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства Бабаніна В. В.	759
Порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами, зі смертельними наслідками: стан та окремі фактори Данильченко Ю. Б.	763
Своєрідна «канабіс-теорія» вищої судової інстанції як основа системних порушень правового статусу переслідуваної особи в контексті вимог ч. 1 ст. 7 Конвенції Кириченко О. А.	766

Перспективи криміналізації воєнних злочинів в Україні Кузнецов В. В.	770
Сучасний російський фашизм: кримінологічно-психоаналітичні зауваги Орлов Ю. В.	776
Закони та звичай війни як кримінально-правова категорія Сотула О. С.	780
Використання грального бізнесу для фінансування діяльності ДРГ на території України Топорецька З. М.	783
Щодо стану та тенденцій екологічних злочинів у сфері охорони надр Турлова Ю. А.	786
Фактична помилка та її різновиди за проектом нового кримінального кодексу України: аналіз окремих нормативних характеристик Айдинян А. В.	790
Забезпечення незалежності судового експерта (проблемні питання правового регулювання) Алексейчук В. І.	794
Виявлення та попередження злочинів, що вчиняються при будівництві, реконструкції, ремонті та утриманні автомобільних доріг під час дії воєнного стану Близнюк І. Л.	799
Обставини, що підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України Бондар В. С.	802
Подолання корупції в сучасних умовах та її вплив Впирицький А. О.	810
Кримінально-правовий аспект залежної поведінки Григор'єва М. Є.	814
Адвокатська таємниця у досудовому розслідуванні слідчих служби безпеки України Денисенко Г. В.	817
Актуальні проблеми кримінального процесу в умовах воєнного стану Денисовський М. Д.	822

Кримінально-правова протидія шахрайству з фінансовими ресурсами: проблеми та перспективи удосконалення	
Жук І. В.	826
Особливості злочинності в Україні в умовах дії режиму воєнного стану	
Іващенко В. О.	829
Використання smart-технологій у профілактиці автотранспортної злочинності	
Калініна А. В.	832
Кримінально-правова охорона гарантованого Європейською конвенцією з прав людини права обвинуваченого на захист в українському законодавстві	
Карпова Н. Ю.	836
Нормативно-правове регулювання кримінальної відповідальності за порушення правил дорожнього руху в Україні	
Кисельова М. С.	840
Щодо переваг дистанційного судового провадження: міжнародний досвід	
Клепка Д. І.	842
Принцип вини і проблеми його реалізації у кримінальному праві	
Любавіна В. П.	845
Кримінально-правова охорона конституційних основ національної безпеки: міжнародно-правове вивчення	
Мошняга Л. В., Варданян Ж. А., Федулова В. Г.	850
Про об'єкт військових кримінальних правопорушень та його значення	
Ободовський О. В.	853
Кіберзлочинність: проблеми дослідження та методи правового реагування	
Павлюх О. А., Санжарова Г. Ф.	857
Крок до наукової систематизації порушень правил і звичаїв поводження з військовополоненими з боку збройних сил та інших збройних формувань рф	
Пивоваров В. В., Сірець О. О.	861
Гарантії прав людини в оперативно-розшуковій діяльності Служби безпеки України	
Погорецький М. М.	865

Криміналістичні проблеми призначення комплексної військової експертизи при розслідуванні військових злочинів Сайчін С. О.	870
Виявлення та попередження злочинів, що вчиняються у сфері електроенергетики України під час дії воєнного стану Сахарова О. Б.	872
Кримінальні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми розслідування кримінальних правопорушень відносно журналістів, вчинених на окупованій, деокупованій території України та території, яка підпала під відповідний обстріл в умовах воєнного стану Сиводед І. С.	876
Визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження Соловйова О. Є.	881
Порушення правил підсудності при зверненні до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії Тарасюк С. М.	885
Informational technology in crimes against humanity Timofieieva L. Yu	888
Кримінологічна характеристика складових підроблення як способу вчинення кримінальних правопорушень Тучков С. С.	892
Особливості формування загроз економічній безпеці держави, пов'язаних з діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань Хороновський О. І.	894
Особливості визначення вартості будівництва (матеріальних ресурсів) судовою будівельно-технічною експертизою Аракєлов А. О., Лепехіна І. А.	898
Повідомлення про підозру за участю захисника Байдик О.А.	902
Гендерно-зумовлене насильство щодо чоловічої статі Білодід Д. О.	906
Суспільно небезпечне діяння та його види Богдан Д. О.	910

Проблема відшкодування шкоди, завданої у стані необхідної оборони Болгаренко В. М., Юніна М. П.	913
Протиставлення статей 209 і 306 Кримінального Кодексу України Бубирьов М. О.	916
Поняття та форми експлуатації людини Гонсьор М. П.	918
Обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та інститут цивільної конфіскації як способів превенції корупції Граб А. В.	922
Негласне отримання зразків голосу та мовлення, необхідних для порівняльного дослідження під час проведення судової експертизи відео-, звукозапису Губарькова К. С.	926
Процесуальний статус слідчого Національної поліції України Денисенко В. В.	928
Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх Дерефінка Н. В.	932
Особливості статусу військовополоненого в сфері кримінальної юстиції Дерменжи М. А.	934
Судове засідання як форма розгляду в суді кримінального провадження щодо проступку Євтушенко О. І.	937
Використання даних криміналістичної характеристики при розслідуванні кримінальних правопорушень Іванчук М. В.	941
Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю Ісагова Н. М.	945
Реалізація стороною обвинувачення повноважень у судово- контрольному провадженні під час міжнародного співробітництва Ісакова І. В.	948
До питання понятійно-категоріального апарату кримінальних податкових правопорушень на стадії підготовчого судового провадження Карабаза Н. Ф.	952

Деякі кримінологічні показники безгосподарського використання земель в Україні Колісник С. В.	956
Проблема сприйняття меж та предмета доказування як рівнозначних понять у кримінальному процесі Коломісць К. В.	960
Поняття розбою за кримінальним законодавством України Коляда Я. Ю.	963
Кримінальне правопорушення: компаративний аналіз юридичної відповідальності Кондратюк Є. С., Привиденцев О. Г.	967
Особливість судимості в Україні Кравець В. В.	971
Розвиток судово-медичної експертизи речових доказів XIX–XX століття Кривда Л. Р.	974
Захисник як суб'єкт доказування Криштафович О.Я.	978
Особливості класифікації процесуальних строків у кримінальному провадженні Кулєб'якін В. О.	982
Зарубіжний досвід щодо легалізації медичного канабісу Лазаренко Д. О.	986
Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні Ламанець С. М.	990
Військовослужбовець і особа, яка проходить альтернативну (невійськову) службу: питання співвідношення Ленда О. В.	993
До питання визначення ознак складу злочину, передбаченого статтею 321 ² КК України, як обставини соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність Лихопуд Д. Д.	995
Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн Лігун А. І.	999

Призначення покарання за сукупністю вироків Лустюк О. С.	1002
Правова та психологічна основа суб'єктивної сторони кримінального правопорушення Мазенко А. В.	1005
Слідчий суддя у кримінальному провадженні: історико-праксіологічний погляд Мерзлий Л. В.	1008
Жорстоке поводження як спосіб вчинення кримінального правопорушення Москаленко Д. Ю.	1012
Норми Кримінального Кодексу України, що сприяють посиленню заходів протидії організованій злочинності Негода А. С.	1015
Концепт добровільної згоди в статевих зносинах з неповнолітньою особою Новікова Д. В.	1018
Відшкодування шкоди в кримінальному провадженні Нога М. Я.	1021
Деякі питання кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 236 Кримінального Кодексу України Пашенко Є. В.	1025
Загальна характеристика терміну кримінального правопорушення Плешаков Ю. О., Хашев В. Г.	1029
Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у законодавстві зарубіжних країн Поштаренко І. В.	1033
Приховання незаконного збагачення як складовий елемент його криміналістичної характеристики Сванадзе Л. П.	1036
Психологічні аспекти протидії злочинності неповнолітніми засобами відновного правосуддя Светлічний І. В., Светлічна О. В.	1039
Аналіз ефективності кваліфікації злочинів у кримінальному праві: проблеми та перспективи Скакун К. В.	1043

Особливості допиту неповнолітніх у кримінальному процесі Солодкевич В. І.	1046
Роль слідчого судді як гаранта забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій Сорока М. В.	1048
Кримінальна еколого-правова відповідальність в Україні під час повномасштабного вторгнення росії Ткаченко А. С.	1051
Особистісно-рольові та морально-психологічні особливості особи злочинця-військовослужбовця як елемент кримінологічної характеристики Ткаченко П. І.	1055
Види покарань, які можуть призначатися як основні, так і додаткові Федоренко С. Ю.	1059
Суперечності чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства щодо кількості застосовуваних до неповнолітніх порушників примусових заходів виховного характеру Шевцова В. М.	1062
Корупція як негативне суспільне явище: загальнотеоретичні аспекти Шрам О. Б.	1064
Адвокат в кримінальному процесі: визначення функцій Щирук М. М.	1066
Окремі проблеми участі захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх при застосуванні примусових заходів виховного характеру Юсупова К. О., Юсупов В. В.	1070

НАПРЯМ 9. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СВДС як загроза порушення прав людини (приклад Китаю) Грицай С. О.	1075
Міжнародний досвід реалізації деяких проєктів у сфері державно-приватного партнерства Качурінер В. Л.	1079

До питання створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України Козакевич О. М.	1081
Вплив процесу глобалізації на міжнародне податкове право як ознака сьогодення Личук О. М.	1084
Впровадження європейського зеленого курсу як умова повноправного членства України в Європейському Союзі Павко Я. А.	1088
Європейська інтеграція як засіб зближення правової системи України з європейськими міжнародними стандартами Федіна Н. В., Коваль І. І.	1092
Принцип взаємності як запорука утвердження прав людини у соціальній сфері Щербюк Н. Ю.	1096
Щодо питання виконання рішень Європейського суду з прав людини Белікова А. О.	1099
Міжнародна правосуб'єктність народів і націй, які борються за свою незалежність, у сучасному міжнародному праві Білий Я. А.	1104
Сучасні аспекти зовнішнього структурного вираження нормативно-правових основ співпраці країн ЄС та України Бляхарський Б. А.	1108
Систематизація гарантій прав військовополонених в міжнародному праві Годжек Я. С.	1115
Рада безпеки ООН: реально діюча інституція чи суто рекомендаційний орган Горбенко В. І.	1119
Методологічні основи дослідження міжнародно-правового статусу профспілок Гуміров О. І.	1122
Протидія торгівлі людьми в регіоні Південно-Східної Азії Дейнеко Д. О.	1126

Міжнародна транспортна авіація Довгаль О. С.	1130
Large changes in the higher education systems of Ukraine and the EU during the martial law Drobchak A. L.	1133
Основні принципи міжнародного права Євсєєв Ю. О.	1138
Правова характеристика співпраці України з Міжнародним банком реконструкції та розвитку Кузьмін А. Р.	1141
Взаємодія політики, моралі і права у міжнародних правовідносинах Лелюх О. Д.	1144
Ностифікація – необхідна умова створення єдиного європейського освітнього простору. Здійснення ностифікації в Україні Ревикіна В. В., Нестеренко К. О.	1148
Принципи міжнародного захисту прав людини Павелько М. М.	1150
Захист прав людини, що здійснюється Радою Європи Помаз А. В.	1152
Міжнародна практика застосування медіації Салітицький О. В.	1154
Односторонні акти держав як джерело міжнародного права Самойленко В. В.	1157
До питання про резолюцію ООН щодо нерозміщення першими зброї в космосі (A/RES/77/42) Семенчук М. Р.	1159
Європейський суд з прав людини як правова гарантія захисту прав людини в Україні Шакало Л. С.	1163

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ АДВОКАТУРИ В ПРАВОЗАХИСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Корнієнко П. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри філософії, права
та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії статистики, обліку та аудиту
м. Київ, Україна*

Сформувавшись як фундаментальний інструмент забезпечення універсальних потреб людини, держава самим фактом своєї появи створює основи для існування й позадержавних інститутів, які також покликані задовольняти ці потреби. У системі таких інститутів важливе місце належить адвокатурі, як одному з найважливіших правових інститутів правозахисної діяльності, основним завданням якої є забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги. Тому не дивно, чому стан адвокатури й ставлення до неї держави є важливим мірилом демократичності держави [1, с. 36].

Законодавство більшості західноєвропейських країн розглядає адвокатуру як професійне об'єднання осіб, які займаються адвокатською діяльністю, а поняття адвокатура охоплює як усіх осіб, визнаних в якості адвокатів за законами цієї країни, так і організацію адвокатів, що має правові основи і власну компетенцію. Ця норма кореспондується зі ст. 24, 25 «Основних принципів, що стосуються ролі юриста», які відмежовують право адвокатів на свободу асоціацій і право адвокатів на формування самоврядних професійних асоціацій.

У свою чергу, Конституційний Суд України своїм Рішенням від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 постановив: положення ч. 1 ст. 59 Конституції України про те, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення й особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги обирати захисником своїх прав особу,

котра є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи [2, с. 12].

Престижність діяльності адвокатів, ефективність їхньої правозахисної роботи безпосередньо пов'язані зі становищем людини в суспільстві й державі, а також зі ставленням суспільства та держави до фундаментальних принципів демократії, верховенства права, утвердження та захисту прав людини й відповідно якісної правозахисної діяльності.

Роль адвоката в процесі становлення прав людини, утвердження можливості їх захисту та відновлення є незаперечною в будь-якій державі, в будь-якому правовому суспільстві. Він має діяти не тільки в інтересах конкретної особи – клієнта, а й в інтересах права загалом. Основні положення про роль адвокатів, прийняті на VIII Конгресі ООН по запобіганню злочинам, що відбувся в серпні 1990 року, проголошують особливість адвокатської діяльності в суспільстві, яку має визнавати, поважати й гарантувати держава на стадії як розробки та прийняття національного законодавства, так і у процесі правозастосування безпосередньо органами, адвокатами, суддями, прокурорами, членами законодавчої та виконавчої влади й суспільством у цілому [3, с. 2].

Критерії, за якими в країнах Європи та чи інша особа має право претендувати на набуття статусу адвоката встановлені, як правило, в законах про адвокатуру та адвокатську діяльність і деонтологічних кодексах (кодексах професійної етики адвокатів).

Поняття «адвокатура» (Rechtsanwaltschaft) в ФРН охоплює як усіх осіб, визнаних адвокатами (Rechtsanwalt) за законами цієї країни, так і організацію адвокатів, що має правові основи і власну компетенцію. Адвокат у Німеччині – це професійний незалежний консультант і представник з усіх правових справ, за яким закріплено ряд повноважень, перш за все – представництво в суді.

У законі «Про реформу деяких судових та юридичних професій» № 71-1130 від 31 грудня 1971 р. Франції підкреслюється, що «адвокати є помічниками правосуддя». Згідно ст. 11 закону стати адвокатом може будь-яка особа, якщо вона відповідає таким вимогам: є французьким громадянином; має ступінь ліценціата або доктора права; отримала свідоцтво про придатність до професії адвоката; не має судимості за вчинення кримінального діяння або проступку, що суперечить честі і моралі; не була раніше виключеною зі списків адвокатів; не була оголошена банкрутом.

Спільність деонтологічних цінностей і професійного права надає можливість для все більш тісної європейської інтеграції та однаковості

законодавства країн – членів ЄС. Таким чином, у Європейському Союзі починає створюватися постать європейського адвоката – професіонала, що не остерігається працювати на межі можливостей.

У більшості країн Європи при доступі до професії має відбутись процедура ліцензування, тобто отримання права займатись адвокатською діяльністю. Ліцензування – це насамперед відповідь на питання про те, чи здатний інститут адвокатури виконувати цілі, встановлені в законах про адвокатуру та адвокатську діяльність, без прямого контролю і втручання органів державної влади, тобто захищати і представляти інтереси осіб, які звернулися за юридичною допомогою до судових органів, підприємств, установ, організацій, до компетенції яких входить вирішення конкретних питань правового захисту.

Відповідно до вищезгаданого визначення зміст поняття «адвокат» у державах з тривалою історією розвитку правозахисної діяльності досить широкий:

- по-перше, адвокат – громадянин держави, що володіє цивільною процесуальною дієздатністю, має, як правило, вищу юридичну освіту, стаж роботи за юридичною спеціальністю або не має такого стажу, але пройшов стажування певної тривалості в адвокатурі, склав кваліфікаційний іспит, отримав ліцензію або статус адвоката і право здійснювати адвокатську діяльність;

- по-друге, адвокат – незалежний радник з правових питань, який надає правову допомогу фізичним та юридичним особам і, як правило, належить до професійної асоціації адвокатів (палата, колегія, спілка, юридичне товариство і т.д.);

- по-третьє, адвокат – це помічник правосуддя;

- по-четверте, адвокат – це правозахисник.

Права загального характеру наділяють адвоката правом представляти інтереси клієнта у всіх державних та громадських організаціях. Основним обов'язком загального характеру адвоката є чесне, розумне і сумлінне відстоювання права і законних інтересів довірителя усіма не забороненими законодавством засобами. При здійсненні своєї професійної діяльності адвокат зобов'язаний сумлінно, професійно, принципово виконувати свої обов'язки, активно захищати права та інтереси клієнта всіма не забороненими законодавством засобами. Адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. При здійсненні професійної діяльності адвокат не повинен приймати доручення на надання юридичної допомоги в кількості, свідомо більшій, ніж адвокат у змозі виконати.

Універсальним і загальноприйнятим правом адвоката по відношенню до суду є те, що адвокат може заперечувати проти дій суду та інших учасників процесу, роблячи це в коректній формі відповідно до

закону. У той же час, відстоюючи права та інтереси клієнта в суді, адвокат повинен поважати суд і закон і не вчиняти дій, що суперечать законодавству. Беручи участь при здійсненні правосуддя, адвокат повинен дотримуватися норм процесуального законодавства, проявляти повагу до суду, дотримуватися ділової манери спілкування і діловий стиль одягу. Відповідно, понятійний ряд, який утворює сутність сучасної західноєвропейської адвокатури, може включати в себе такі ключові характеристики інституту адвокатури:

– адвокати є носіями публічного інтересу, вираженого в пріоритетності захисту прав клієнтів (громадян і їх об'єднань) перед особистою вигодою;

– адвокати мають специфічні обов'язки, вони служать правосуддю, їх місія (мета) – надавати юридичну допомогу громадянам та їхнім об'єднанням (суб'єктам права в широкому сенсі) щодо захисту їхніх прав і свобод;

– адвокати покликані підтримувати високі етичні стандарти при здійсненні професійної діяльності.

Розглядаючи інститут адвокатури крізь призму сучасного розуміння ідеї правового захисту, слід сказати, що він постає як ключовий елемент правової системи України, а діяльність адвокатів щодо правового захисту є частиною юридичної практики в цій правовій системі (поряд із такими видами діяльності, як правотворчість, правозастосування та правова охорона).

Адвокатура, без сумніву, виступає і важливим елементом громадянського суспільства, представляючи інтереси кожного члена цього суспільства як перед ним самим, так і перед державою. Метою адвокатури є взаємодія з державою і водночас правове опозиціонування їй в межах розгляду питань захисту прав та свобод людини та громадянина. Зрештою, адвокатура є певним об'єднанням, що згуртовує довкола себе професіоналів-юристів зі спеціальним статусом, яке діє на засадах самоврядування і через яку реалізуються права юриста на зайняття адвокатською діяльністю.

Література:

1. Корнієнко П. С. Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні : монограф. К. : Ліра-К., 2018. 348 с.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про

право вільного вибору захисника) від 16 лист. 2000 р. № 13-рп/2000
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>.

3. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. К., 2000. Юрінком. № 1.

КОРУПЦІЙНІ СПРАВИ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО СТАЛІНІЗМУ

Думанівська А. Я.

кандидат юридичних наук,

головний спеціаліст

Львівського окружного адміністративного суду

м. Львів, Україна

Під поняттям корупції в Радянському Союзі розуміли хабарництво і зловживання службовим становищем. Період післявоєнного сталінізму 1944 – 1953 рр. є переломним для радянської корупції. З одного боку в цей період поширюються посадові злочини, а з іншого – застосовуються крайні заходи з ліквідації цих злочинів.

Кримінальну відповідальність за хабарництво передбачав Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки (КК УРСР), який було введено в дію Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) від 22 серпня 1922 р. Цей вид злочину вважався контрреволюційною діяльністю і найвищою мірою покаранням був розстріл [5, ст. 379].

Нова редакції КК УРСР затверджена постановою ВЦВК від 8 червня 1927 р. збереглася до кінця 1950-х років. Службовим злочинам і хабарництву було присвячено статті 97-109 III розділу КК УРСР [4, ст. 36–40].

Відповідно до вимог цієї норми, суб'єктом такого злочину визнавалась «службова особа», що займала постійно чи тимчасово посаду в будь-якій державній установі, підприємстві, в тому числі і в установі суду.

За зловживання чи перевищення владою або службовим становищем, також, за бездіяльність, службові особи позбавлялись волі на термін від шести місяців до трьох років.

Зокрема, за бюрократизм чи формальне ставлення до виконання службових обов'язків особі оголошували догану у пресі, або звільняли

з посади з забороною займати посади на термін до трьох років [4, ст. 36–37].

Давання і одержання хабара юридично були прирівняні одне до одного і визначали покарання у вигляді позбавлення волі на термін до двох років.

Ухвалений суддею неправосудний, чи виправдувальний вирок прирівнювався до корупції. Так, статтею 102 КК УРСР передбачено, що якщо судді з корисливих чи з інших особистих мотивів ухвалють неправосудний вирок, рішення і інші постанови, то понесуть покарання у вигляді позбавлення волі один рік [4, ст. 38–39].

Проте, масові арешти після проведення кожної кампанії в Українській РСР, дали можливість судовим чиновникам «за винагороду» скасовувати вироки, чи ухвалювати виправдувальні вироки.

Після проведення ревізій судів Міністерством юстиції СРСР в Радянському Союзі у 1948 році розгорнулася кампанія по боротьбі з виправдувальними вироками.

Прокуратура відіграла головну роль в розслідуванні і покаранні суддів-хабарників, в тому був політичний інтерес. Так, ще з 1945 року прокуратура СРСР збирала докази на суддів-хабарників. Перші великі корупційні справи були сформовані в 1947 році. До літа 1948 року прокуратура викрила факти хабарництва у низці народних судах, у Київському обласному суді, у Верховному Суді УРСР, та інших судах республік.

У 1948-1949 рр. в Союзі пройшли масові чистки в органах юстиції і закриті судові процеси над судьями-хабарниками. Так, з жовтня 1948 року по грудень 1949 року йшло слідство у справі Д.С. Суслю, заступника Голови Верховного Суду УРСР, якого судили за сукупністю ст. 105, ч. 2. КК УРСР (хабар) і ст. 97 КК УРСР (зловживання службовим становищем) [2, ст. 367].

Також, обвинувачення у хабарництві отримала суддя А.К. Ішутіна, та інші працівники Верховного суду [3, ст. 232]. Судовий процес над працівниками Верховного суду УРСР відбувся на початку 1952 року. Суддів засуджували за хабарництво стандартно на 10 років позбавлення волі, незалежно від того чи визнавав він свою вину, чи співпрацював із слідством [3, ст. 235–236].

Корупція проявлялась в різних формах і як правило супроводжувалась, за радянською термінологією «побутовим розкладанням». Убогі працівники суду втягувались в різні «корупційні схеми» з людьми близькими до злочинців. Посередниками, як правило виступали адвокати.

Зокрема, у 1949 році за хабарництво і зловживання службовим становищем у Києві було заарештовано 29 працівників юстиції. У тому

числі Голову Київського обласного суду Федорова, завідувача сектору судово-прокурорських органів Київського обкому Черненка, народних суддів Алексеєва, Фесенка, Васильєва та адвокатів [1, ст. 450-453].

Отож, післявоєнна бідність, гостра нестача харчів і житла, та дестабілізація судової системи спричинили «умови» для судових працівників, які шукали вигоди із свого тяжкого становища.

Література:

1. Кодинцев О.Я. Державна політика в СРСР в 30-50-ті рр. XX століття в сфері юстиції : монографія. Куртамиш : ГУЛ «Куртамишська типографія», 2008. 600 с.

2. Соломон П. Радянська юстиція при Сталіні / пер. з англ. Л. Максименкова. 2-е вид. М. : Рос. політ. енциклопедія (РОССПЕН), 2008. 464 с.

3. Хайнцен Д. Мистецтво хабара. Корупція при Сталіні, 1943-1953: пер. з англ. Л.Ю. Пантіной. М.: Політична енциклопедія, 2021. 367 с.

4. Кримінальний кодекс УРСР. (Затв. ЦВК Української РСР 8 червня 1927 р.). Офіц. текст із змінами і доп. на листопад 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Держ. вид-во політ. літер. УРСР, 1950. 167 с.

5. Павленко С.О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 373–381.

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Задніпряна-Корінна М. Ю.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економіки і права

Національного університету харчових технологій

м. Київ, Україна

Трансформація правової системи України характеризується значним впливом євроінтеграційних чинників, що передбачають поступове входження до європейського економічного, правового простору. В правовій системі України відбуваються і внутрішні трансформаційні процеси, що обумовлені необхідністю перегляду змісту та спрямованості

правового регулювання, перегляду правового механізму реалізації норм вітчизняних актів законодавства з урахуванням європейських принципів та стандартів взаємодії громадянського суспільства, держави та її органів, фізичних та юридичних осіб. Особливу увагу привертає сучасна проблема перегляду підстав та порядку притягнення до різних видів юридичної відповідальності суб'єктів правовідносин, які вчинили неправомірні діяння, що визнаються законом суспільно небезпечними та караними на території Європейського Союзу, адже на сьогодні принципи та стандарти, розроблені цією організацією, вважаються найефективнішими з точки зору захисту прав, свобод, законних інтересів приватних осіб. Слід зауважити, що порівняно з радянським періодом з'явилися нові суб'єкти правовідносин, притягнення яких до різних видів юридичної відповідальності, хоча і становить предмет самостійного юридичного дослідження, проте має важливе значення для дослідження сформованих європейською доктриною презумпцій та принципів (принцип притягнення до відповідальності юридичних осіб, принцип притягнення до відповідальності держави, державних службовців за прийняття незаконних рішень та ін.). У сфері перегляду підстав юридичної відповідальності та порядку притягнення до неї суб'єктів правовідносин було проведено значну кодифікаційну роботу як в окремих країнах Європейського Союзу, так і на національному рівні. З метою приведення у відповідність до положень означених регламентів і директив сформовано спільні вимоги Європейського Співтовариства до притягнення до юридичної відповідальності не тільки приватних осіб, а й держави, її посадових осіб за прийняті рішення та вчиненні діяння, встановлено порядок відшкодування шкоди потерпілим особам (на відміну від сплати штрафу на користь держави).

Також, зауважимо, що у дослідженнях вітчизняних вчених надається перевага використанню гармонізації як способу трансформації правових систем сучасності. У вітчизняній науці уніфікацію, стандартизацію, апроксимацію, імплементацію розглядають як суміжні з гармонізацією та адаптацією методи (способи) трансформації європейських правових систем. Поняття «гармонізація» в сучасних наукових джерелах розглядається як процес взаємоузгодження державами – учасницями або міжнародними організаціями поглядів на мету та пріоритети правового розвитку, дій, спрямованих на створення єдиного правового поля, шляхом наближення законодавства суб'єктів гармонізації; як метод правоперетворення на основі правил поведінки, які формуються з метою наближення національних правових систем, без досягнення повної одноманітності у сприйнятті та оформленні державами таких модельних правил; як адаптація існуючих у світі тенденцій

правового регулювання до соціокультурного середовища, що склалось у країні, зміна норм права з урахуванням внутрішньодержавних потреб [1, с. 11].

Слід зазначити, що трансформація правових систем сучасності здійснюється різними способами та засобами (методами), що різняться за об'єктом, щодо якого здійснюються відповідні перетворення, тому в першу чергу має бути встановлена залежність ступеня самостійності держави, регіону, колонії від керівного центру. Для країн Європейського Союзу були використанні такі способи трансформації правових систем країн Європейського Союзу, як уподібнення державно-владних структур та вимог до їх діяльності (конвергенція), формування наднаціонального правопорядку та запровадження системи законодавства Європейського Союзу, що має беззастережний пріоритет над нормами національного законодавства, а також були застосовані елементи гармонізації, апроксимації та уніфікації законодавства, що призвело до прийняття на національному рівні регламентів та директив, що визначили якісно нові форми, способи врегулювання тих чи інших правовідносин.

Література:

1. Механізми гармонізації законодавства України з європейським та міжнародним правом : наук. доп. / Ю. С. Шемшученко та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 107 с.

ПОЛІТИЧНА МІФОЛОГІЯ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТРАДИЦІЇ: АНАЛІЗ ОПОВІДАНЬ ПРО БОГІВ У ПОЛІТИЧНИХ ДИСКУРСАХ

Ліннік Ю. В.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри суспільно – політичних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»

м. Рівне, Україна

Давньогрецька культура має величезний вплив на світову історію і культуру. Одним з головних аспектів цієї культури є її політична традиція, яка стала основою для багатьох сучасних політичних ідей та

систем. Одним з унікальних аспектів політичної традиції давньогрецької культури є її міфологічний аспект. Міфи та легенди про богів та героїв давньогрецької міфології не тільки розповідали про неймовірні пригоди та боротьбу зі злом, але й відображали політичні ідеї та концепції.

Однією з основних політичних концепцій давньогрецької культури була ідея демократії. Ця ідея була закладена в афінській демократії, яка стала прикладом для багатьох інших держав світу. Демократія вимагала рівності участі кожного громадянина в політичному житті держави, а також дотримання прав та свобод громадян. Ці ідеї були відображені в міфології, де деякі боги представляли певні політичні ідеї. Наприклад, грецький бог Зевс уособлював ідею правосуддя та влади, а богиня Афіна – ідею мудрості та військової стратегії, що стали важливими елементами політичного життя давньогрецьких держав.

Ще одна важлива політична концепція давньогрецької культури – це ідея хора. Хор – це колектив громадян, який був основою політичного та соціального життя [3, с.94]. У міфах та релігійних віруваннях давньогрецької культури хор зображувався як об'єднання громадян, що працюють разом для досягнення загальних цілей.

Крім того, в давньогрецькій міфології була відображена концепція підлеглості богів людям. Зокрема, Зевс, як найвищий бог, відігравав роль керівника та володаря всього світу, але водночас був зобов'язаний дотримуватись законів, які були створені самими богами. Це вказує на те, що у давньогрецькій культурі існувала ідея про те, що навіть найвища влада не може діяти за межами закону [5, с. 125].

Зокрема, у міфології були представлені такі поняття, як демократія та тиранія. Легенди про війну богів за владу над світом можна розглядати як прагнення до створення ідеальної політичної системи. Також у міфах зустрічаються конфлікти між правителями та народом, що свідчить про те, що давньогреки були зацікавлені в проблемах права та справедливості.

Таким чином, давньогрецька міфологія та релігійні вірування відображають важливі політичні традиції та концепції, які впливали на розвиток давньогрецької культури та політики. Саме тому аналіз оповідань про богів у політичних дискурсах може дати багато цікавої інформації про політичну культуру та ідеї давньогрецької цивілізації.

Через аналіз оповідань про богів можна виявити суперечності між політичними ідеями та міфологічними образами, які відображали культурні, соціальні та політичні реалії давньогрецького світу.

Давньогрецькі міфи про Зевса, Посейдона, Афіну, Гермеса та інших богів відображали не тільки релігійні уявлення, а й політичні ідеї. Наприклад, міф про Зевса, який об'єднував усіх богів під своїм

очолюванням, може бути розумітий як символ єдності і гармонії у політичному житті. Також, боги були використані для легітимізації політичної влади. Наприклад, міф про Посейдона, який відповідав за море та підводний світ, може бути використаний для легітимізації влади морських держав. Міф про Афродіту, богиню краси та кохання, може бути використаний для легітимізації влади монархів, які прагнуть визнання та поваги на своїх підданих [4, с. 40].

Однак, важливо зрозуміти, що використання міфологічних образів та ідей повинно бути обмеженим та обґрунтованим, щоб уникнути спотворення значення та контексту оригінальної культури. Також потрібно враховувати різні культурні та соціальні контексти, в яких існують різні політичні системи та уникати застосування міфологічних образів, які можуть бути образливими або неприйнятними для певних груп людей.

У підсумку, давньогрецька міфологія була невід'ємною частиною політичної культури того часу, що відображалось в оповіданнях про богів у політичних дискурсах [1, с. 91].

Для порівняння давньогрецьких політичних концепцій та ідей зі сучасними політичними системами та теоріями можна використати різні підходи та методики. Наприклад, можна звернутися до сучасної політичної теорії та порівняти її з тими концепціями, які відображені в давньогрецькій міфології. Можна також проаналізувати сучасні політичні системи та знайти в них елементи, які відображають ті ж ідеї та концепції, що й у давньогрецькій культурі.

Одним з таких прикладів може бути демократія, яка є основою сучасної політичної системи багатьох країн. У давньогрецькій культурі демократія також була важливою концепцією, і вона була пов'язана з ідеєю рівності та громадської свободи. Сьогодні демократія є досить розвиненою формою правління, яка передбачає участь громадян у владних процесах та захист прав людини. Однак, відмінність полягає в тому, що сьогоднішня демократія має більш складну структуру та функціонує у більш складних умовах, ніж у давні часи [2, с. 22].

Іншим прикладом можуть бути ідеї права та справедливості, які також мають коріння в давніх грецьких міфах та легендах. У сучасній політичній теорії ці ідеї розглядаються як ключові для забезпечення демократичної держави, що базується на принципах права та справедливості. Таким чином, дослідження давньогрецької міфології може допомогти краще.

Отже, дослідження давньогрецької міфології може допомогти краще зрозуміти політичні традиції, які виникли в давнину, а також їх вплив на сучасну політику та політичну теорію. Аналіз оповідань про богів та інші міфологічні образи можуть дати відповіді на складні питання, які

стосуються суті людської природи, влади та моралі. Більше того, дослідження давньогрецької міфології можуть надати корисних висновків та ідей для розвитку політичних систем та інститутів, які забезпечують справедливість, рівність та ефективність управління.

Давньогрецька міфологія мала значний вплив на політичні дискусії та концепції в той час. Міфи про богів та героїв допомагали формувати уявлення про добро та зло, владу та справедливість, інтереси нації та інтереси окремих громадян. Аналіз оповідань про богів дозволив виявити різноманітність та суперечності між політичними ідеями та міфологічними образами. У багатьох випадках міфологія була засобом для вираження та підтримки певних політичних концепцій, але іноді міфи могли суперечити деяким ідеям чи практикам.

Хоча багато з політичних концепцій давньогрецької міфології застаріли, деякі ідеї, такі як справедливість, рівність, відповідальність, можуть мати важливе застосування в політичних системах сьогодення. Аналіз давньогрецької міфології може допомогти краще зрозуміти та оцінити різноманітні політичні системи та ідеї, які формують світогляд сучасної політики.

Література:

1. Біленький В. О. Міфологеми та політичні ідеї у давньогрецьких трагедіях. *Східноєвропейський історичний часопис*. 2016 № 2 (44), Том 2. С. 90–97.
2. Гірняк І. В. Політичний аспект міфів та релігії давньої Греції. *Наукові записки Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філософія та політологія*. 2018. № 42. С. 18–23.
3. Липовецький М. І. Давньогрецькі боги в контексті політичної міфології. *Вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2018. № 79. С. 93–97.
4. Лисенко А. В. Політичні концепції в міфології давньогрецької культури. *Сучасна гуманістика*. 2019. № 11. С. 37–44.
5. Мальований Ю. В., Каменський О. В. Основні політичні концепції давньогрецької міфології. *Література і культура Поділля : збірник наукових праць*. 2017 № 25. С. 124–130.

КАЗУСНЕ ЗДІЙСНЕННЯ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО (ШКІДЛИВОГО) ДІЯННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ

Полонка І. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін
Приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет»
м. Чернівці, Україна*

Підвищення ефективності правового регулювання – одне із актуальних завдань сучасної української науки. Важливе значення у цьому аспекті має розробка та удосконалення правових понять та інститутів, активно використовуваних на практиці, однак які не мають належного законодавчого закріплення та малодосліджені науковцями у сфері права. Серед таких явищ слід виділити «казусне» (випадкове) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння.

Фрагментарність та неоднозначність змістовної характеристики «казусного» (випадкового) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння та відсутність цілісного уявлення про загальні закономірності його функціонування породжують різнобічне розуміння його правової природи та ототожнення зі схожими явищами і, як наслідок, – значні труднощі під час його юридичній кваліфікації. Внутрішня суперечливість даної категорій сягає своїм корінням до більш глибокого ускладнення, а саме, до самої природи права.

Дослідження окремих елементів інституту «казусного» (випадкового) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння присутні в галузевих юридичних науках, і, як правило вчені зосереджують свою увагу на аналізі проблем вини / невинуватості або інших різновидів невинуватого діяння (непереборна сила, форс-мажор та ін.).

Вивчення цього феномену з точки зору теорії права зазвичай ігнорується, резюмуючи це тим, що категорія казус (випадок) в приватноправовій та публічно-правовій сферах має різко протилежний зміст. І, відповідно, виробити єдину концепцію даного інституту є досить складно. Спробуємо з'ясувати чи це дійсно так.

Питання співвідношення публічного та приватного права є методологічно складним, відтак як ними використовуються різні методи правового регулювання та впорядковуються відмінні галузі соціального простору, які охоплені правом. Для публічного права

характерним залишається публічний інтерес, а для приватного домінуючим є реалізація приватних інтересів.

Гіпотеза розбіжностей «казусного» (випадкового) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння у приватному та публічному праві не потребує доведення.

Якщо раніше загальнопоширеною залишалася психологічна концепція вини, то сучасні дослідження у провідних державах світу вказують на неспроможність цієї теорії відповідати вимогам ведення договірних та позадоговірних відносин.

Психологічна концепція актуальною залишається для публічного права, яка вказує на психічне ставлення особи до протипривного діяння, яке вона скоїла та його наслідків. Тобто, при вчиненні «казусного» (випадкового) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння у публічному праві буде діяти презумпція невинності.

У приватному праві діє кардинально протилежна – презумпція вини, яка не говорить про категоричну вину особи, а передбачає особу винною в завданні шкоди, невиконанні зобов'язання чи іншому правопорушенні, якщо не буде доведено іншого. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання. Іншими словами, до уваги береться не психологічна складова вини, а сукупність об'єктивно необхідних дій, які були прийняті цією особою задля уникнення негативних наслідків та безперешкодного виконання взятого на себе зобов'язання.

Проте, сутність вини / невинуватості може мати і взаємообумовлений та взаємоперехідний характер, це стосується випадків коли публічний інтерес проявляється в приватноправових відносинах або навпаки.

Вказана обставина свідчить про необхідність вироблення єдиної загальнотеоретичної концепції «казусного» (випадкового) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння, з урахуванням загального розуміння права як системи взаємозумовленості публічно-правової та приватноправової сфер.

Теоретико-правова модель аналізованого феномена покликана на об'єднати між собою публічно-правові та приватноправові відносини у цій сфері, а навпаки провести між ними тонку грань, яка допоможе мінізувати будь-які невірні дії з боку судових, правоохоронних органів та різних недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян. А також, мінізувати ризики виникнення конфліктних ситуацій між інститутами громадянського суспільства і державою.

І наостанок, хочеться процитувати Вольтера, який попереджав: «Перш ніж сперечатися, давайте домовимося про терміни». Саме загальнотеоретична наука бере на себе функцію вироблення найбільш загальних понять. Безумовно, між теорією держави і права та галузевими юридич-

ними науками існує двосторонній зв'язок: загальна теорія формулює висновки, які служать основою для вирішення спеціальних питань галузевих наук, а останні постачають для загальної теорії фактичний матеріал і є передумовою для теоретичних узагальнень.

Тому для побудови багатоаспектної, логічно несуперечної концепції «казусного» (випадкового) здійснення суспільно небезпечного (шкідливого) діяння доцільно його поділити в залежності від сфери правового регулювання: а) в публічному праві; б) в приватному праві.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МОДЕЛІ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Терела Г. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Історія становлення і розвитку інституту нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю засвідчила існування різних організаційно-правових моделей його реалізації. Питання вибору такої моделі завжди співвідносилося із питаннями, по-перше, необхідності та меж втручання держави у регулювання відносин у сфері найманої праці, що зумовлювалося потребою забезпечити соціальну стабільність, та, по-друге, ролі профспілок у здійсненні контролю, що було, так чи інакше, показником розвиненості відповідного інституту громадянського суспільства.

Історично першою в українських землях, що входили до складу Російської (85 % території) та Австро-Угорської (15 %) імперій [1], була сформована так звана «опікунська модель» фабричного нагляду. Державний нагляд за виконанням фабричного законодавства здійснювався фабричними інспекціями та реалізувався у змішаній наглядово-контрольній процедурі. У Російській імперії заснування фабричних інспекцій було започатковано Законом «Про неповнолітніх, які працюють на заводах, фабриках і мануфактурах» від 1 червня 1882 р. В Австро-Угорщині Закон «Про інспекції праці на підприємствах» був прийнятий 17 червня 1883 р. Уряди як Російської, так і Австро-Угор-

ської імперії, ставили за мету першопочатково здійснювати нагляд, чи то «доброзичливий контроль» за виконанням фабричного законодавства, якомога менше втручаючись у внутрішні справи промисловців. Однак під впливом робітничого руху змушені були додати до повноважень інспекторів широкі контролюючі та примирні функції, що спричинило в результаті опікунський характер діяльності інспекції. В результаті, нагляд здійснювався не лише за виконанням законодавчих положень, але й за правилами внутрішнього розпорядку, які потребували попереднього затвердження інспекторами та фіксувалися в робітничих книжках (були обов'язковою письмовою формою договору), тим самим демонструючи право інспекторів втручатися в договірні відносини між робітниками та промисловцями. Разом з тим, фабрична інспекція не змогла ефективно реалізувати повноваження щодо нагляду за виконанням законодавства, оскільки мала значну увагу приділяти технічному нагляду та виконувати поліцейські за своїм характером функції щодо попередження конфліктних ситуацій. Громадський контроль в імперський період фактично був відсутній. Зокрема, профспілки, що були створені в Російській імперії згідно з «Тимчасовими правилами про товариства та спілки», прийнятими після революції 1905 р., були підконтрольні присутностям з фабричних і гірничозаводських справ.

Наступну модель можна охарактеризувати, як соціально-партнерська за проектами законів та нормативно-правовими актами періоду Української революції 1917–1921 рр. Урядами як Української Народної Республіки (далі – УНР) періоду Центральної Ради, Директорії УНР, так і Гетьманату П. Скоропадського розроблялися законопроекти, які стосувалися, по-перше, організаційно-правового забезпечення колегіальних органів – палат (рад) праці, що мали здійснювати загальний нагляд, та, по-друге, інспекцій праці, які повинні були замінити діючі з часів Російської імперії фабричні інспекції. Названі законопроекти державні діячі розробляли під впливом європейських демократичних устоїв, що засвідчує приналежність України до західної політико-правової традиції. Показово, що під час обговорення законопроекту про палати праці на засіданні другої сесії Комітету праці Української Держави, яка розпочалася 16 вересня 1918 р., тим урядовцям і промисловцям, які заперечували необхідність створення таких органів і орієнтувалися лише на фабричні інспекції, що функціонували за законодавством Російської імперії, директор департаменту охорони праці Р. А. Войцеховський зауважував, що в Росії не було таких органів як палати праці і «в цьому вина азійської структури держави». «Навпаки, – стверджував Р. А. Войцеховський, – якщо порівняти це положення з положенням в Західних країнах, то буде зрозуміло, чому

промисловість цих країн у багато разів вище промисловості Росії, розвитку цієї промисловості на Заході багато в чому сприяли засновані там колегіальні органи у вигляді Палат праці» [2]. За незначними розбіжностями, законопроекти, що розроблялися в УНР та в Українській державі, об'єднували такі спільні риси, як спроба організації палат (рад) праці за представництва усіх зацікавлених сторін у врегулюванні трудових відносин, – починаючи від урядовців та роботодавців, закінчуючи представниками від робітників та органів місцевого самоврядування. Це вимагало складної у практичному плані процедури виборів. Утім, з іншого боку, засвідчило бажання тодішніх урядовців колегіально, на виборних та паритетних засадах забезпечити реалізацію координаційної функції у справі нагляду за додержанням законодавства про працю. І хоча як палати праці, так і інспекції праці в період Української революції 1917–1921 рр. фактично так і не запрацювали, проте безперечно цінність складають розроблені проекти законів та окремі акти (у 1919 р. Міністерством праці Директорії УНР було затверджено «Тимчасове положення про головну та районні ради соціального забезпечення й охорони праці» [3]), які визначали правову базу нової моделі органів управління у сфері праці, покликану стати інструментом соціального компромісу та мирного врегулювання відносин між промисловцями та робітниками на організаційно-правових засадах паритету, виборності, колегіальності, соціального партнерства, засвідчуючи розуміння того, що суспільна згода можлива за оптимального балансу публічного та приватних інтересів.

В радянській Україні поступово сформувалася модель делегованого профспілкам державного нагляду та контролю. Для її характеристики можна виділити шість умовних етапів, які визначали особливості правового статусу радянської інспекції праці як профільного органу нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю з огляду на його місце в системі органів нагляду і контролю, взаємодію з іншими інституціями. Упродовж умовно визначеного першого етапу (18.05.1918 р. – березень 1921 р.) відбувається створення сітки інспекцій праці, які поділялися за спеціалізацією на правову, технічну та санітарну, в структурі державних органів управління працею. Період позначився активним залученням профспілок як до формування складу інспекцій, так і до здійснення заходів нагляду та контролю. Другий етап (березень 1921 – 26.04.1922 рр.) – інспекція праці в віданні Все-союзної центральної ради професійних спілок і місцевих рад профспілок. Як бачимо, ситуація щодо надання профспілкам функцій здійснення державного нагляду за охороною праці тривала недовго, що зумовлювалося подальшою необхідністю посилення державного нагляду за дотриманням законів, особливо на приватних середніх та

дрібних підприємствах, у період реалізації нової економічної політики. Третій етап (26.04.1922 р. – червень 1933 рр.) – інспекція праці в структурі Народного комісаріату праці та його місцевих органів. Упродовж умовно виділеного четвертого етапу (23 червня 1933 р. – 1940 р.) у віданні профспілок перебувала правова та технічна інспекція праці. Діяльність правової інспекції поступово переорієнтовувалася на здійснення нагляду за технікою безпеки, в результаті функції правової інспекції перейшли до технічної інспекції праці. П'ятий етап (1940 р. – 15.07.1970 р.) характеризується: 1) перебуванням технічної інспекції праці у віданні профспілок; 2) процесом делегування функцій державного контролю фабрично-заводським і місцевим комітетам профспілок (далі – ФЗМК); 3) здійснення громадського контролю громадськими інспекціями, комісіями з охорони праці, профгрупорами ФЗМК, цеховими та загальнозаводськими виробничими нарадами; 4) повернення до практики здійснення державного контролю за додержанням законодавства про оплату праці та державного нагляду за технікою безпеки (на рівні органів державної влади загальносоюзного рівня (Державного комітету з питань праці і заробітної плати при Раді Міністрів СРСР та Державного комітету з нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості та гірничому нагляді при Раді Міністрів СРСР)). Упродовж шостого етапу (15 липня 1970 р. – 10 грудня 1990 р.) відбувається паралельне здійснення державного нагляду і контролю органами державної влади та профспілками, у віданні яких перебувала технічна та правова інспекції. Результат паралельного виконання функцій з нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю В. М. Докашенко слушно описав як співіснування двох підсистем: підпорядкованих профспілкам інспекцій та службовців державних підприємств [4, с. 244.]. Оскільки кожна зі складових системи представляла інтереси держави, то і діяли вони, реалізуючи складову державної управлінської функції. При цьому громадський контроль в радянській Україні «являв собою елемент державного механізму, а не здобуток суспільства» [5, с. 120].

У незалежній Україні під впливом міжнародних стандартів відбувається процес трансформації системи нагляду і контролю у сфері праці від «моделі стримування» до «моделі відповідності», що супроводжується обґрунтуванням необхідності розширення форм та методів недержавного (неформального) контролю поряд із традиційним профспілковим, який останнім часом втрачає вплив у зв'язку зі структурними змінами на ринку праці, а в Україні це пов'язано ще й з наслідками одержавлення профспілок за радянських часів.

Література:

1. Грицак Я. Українська соціал-демократія та Українська національна держава у 1917–1920 роках. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/15654.pdf>
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 2857. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 30.
3. ЦДАВО України. Ф. 3305. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1.
4. Докашенко В. М. Профспілки і тоталітаризм: ілюзії та реалії 70-х – 80-х років. Донецьк : Видавництво Донецького державного університету, 1999. 356 с.
5. Сквірський І. О. Теорія і практика громадського контролю у публічному управлінні: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків : НикаНова, 2013. 428 с.

ПРАВА ЛЮДИНИ З ПОЗИЦІЙ УНІВЕРСАЛІЗМУ ТА КУЛЬТУРНОГО РЕЛЯТИВІЗМУ

Янчук Н. Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Сьогодні в світі затверджуються міжнародні стандарти в області прав людини та посилюються тенденції інтерпретації прав людини в контексті регіональних особливостей правових культур. Хоча права людини закріплені в багатьох міжнародних документах, і складається враження, що сформувався усталений порядок застосування міжнародних стандартів в області прав людини, вони піддаються серйозній критиці. Останнім часом все частіше лунають судження про необхідність збереження самобутності народів та культур. В зв'язку з цим аксіома про універсальність прав людини стала розглядатися неоднозначно багатьма авторами. В зв'язку з цим, виникає питання: чи можуть існувати універсальні стандарти прав людини в світі, що характеризується багатоманітністю соціокультурних традицій, національних звичаїв, релігій?

Найбільш значними доробками у цій царині є праці В. Бачиніна, В. Бліхара, В. Бруггера, О. Лукашової, М. Козюбри, І. Кучураді,

С. Максимова, М. Марченка, О. Мережко, Ю. Оборотова, П. Рабіновича, Ю. Разметаєвої, А. Саїдова, А. Тойнбі, І. Честнова, К. Шафієва та деяких інших вчених.

Мета дослідження полягає теоретико-правовому аналізі прав людини у контексті концепцій універсалізму та релятивізму.

Ідея прав людини пройшла довгий шлях розвитку, доповнюючись новими правами та свободами. Але тільки в ХХ столітті права людини визнали головною цінністю, що знайшло своє відображення в численних міжнародних документах. Повага до прав людини утвердилась в якості одного із пріоритетних принципів міжнародного права в 1948 році з прийняттям Загальної декларації прав людини. Хоча даний документ носить лише рекомендаційний характер, але його варто розглядати як універсальний каталог прав і свобод людини. Прийняття Загальної декларації прав людини сприяло подальшій розробці міжнародних стандартів в цій сфері та створенню механізмів міжнародного контролю. Її автори прагнули сформувавши фундаментальні права, закладені в самій людській природі. В преамбулі Декларації проголошувалось «в якості завдання, до виконання котрого мають прагнути всі народи та всі держави».

Але вже в той час існувала думка, що Загальна декларація прав людини відображає ідеї західного суспільства. Відомий американський вчений М. Ерсковітс писав: «...Декларація повинна мати міжнародну застосовність. Вона повинна охопити та визнати законність багатьох різних способів життя. Не буде вона діяти перекожливо на індонезійця, африканця, китайця, якщо буде перебувати в тій же площині, як і інші подібні документи відносно більш раннього періоду. Права людини в двадцятому столітті не можуть бути обмежені стандартами однієї-єдиної культури чи продиктовані прагненнями одного народу» [10]. Таку ж позицію займав і С. Хантінгтон, котрий зазначав, що «зусилля Заходу, спрямовані на пропаганду цих ідей, найчастіше викликають ворожу реакцію проти «імперіалізму» прав людини та сприяють укріпленню споконвічних цінностей власної культури... Так і сама теза про можливість «універсальної цивілізації» – це західна ідея. Вона знаходиться в прямому протиріччі з партикуляризмом більшості культур, з їх упором на розрізнення, що відрізняють одних людей від інших» [5, с. 43]. На базі таких поглядів в науці та практиці з'явилась нова концепція – «культурний релятивізм».

Культурний релятивізм у контексті теорії прав людини означає «заперечення наявності будь-яких універсальних правових чи етичних стандартів прав людини, які могли б виступити об'єктивним критерієм оцінки внутрішньої політики кожної держави» [1, с. 256].

Прихильники універсального підходу до прав людини виходять з того, що природа людини визначається біологічними, а не культурними факторами, і оскільки у всіх людей ця природа є спільною, то універсальний стандарт прав людини є єдиним для всіх людей незалежно від релігії, культури, правових традицій, географії тощо.

Послідовником універсальних стандартів прав людини є О. Лукашова, котра наполягає на тому, що «у сучасному світі, коли проблема захисту прав людини вийшла далеко за межі кожної окремої держави, виникла необхідність у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також є основними правами людини. Ці основні права відображено в низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особистості, визначили той рівень, нижче якого держава не може опускатися» [4, с. 423]. Схожу точку зору висловлює В. Мицік, котрий відмічає, що «в правах людини відображені найважливіші загальнолюдські цінності, котрими має бути наділений кожен індивід, ким би він не був та де б він не проживав. ... людина – це соціальна одиниця, що наділена невід’ємними правами незалежно від суспільного устрою, політичного режиму, форм державного устрою та правління держави, громадянином чи підданим якої є людина. Не викликає сумнівів, що ідея універсальності прав людини історично ґрунтується на західних філософських та політичних поглядах на людський світ, що складається із індивідів, чії індивідуальні права мають бути захищені між собою і від посягань колективів та держави [3, с. 609–610].

Культурний релятивізм – це концепція відповідно до якої «природа людини та її права визначаються історичними, традиційними і культурними факторами, тому вони заперечують універсальність правових цінностей. У кожній культурі, вважають вони, є своє бачення світу, природи та життя. Релятивізм розглядає людину як частину співтовариства, а остання бачиться ними в якості основної та пріоритетної соціальної одиниці. Ідеї індивідуалізму, свободи вибору та рівності відсутні в релятивізмі» [2, с. 186].

І. Честнов далекий від романтизації універсальної значущості прав людини для всього людства, а тому виступає критиком та опонентом позиції універсалістів. Вчений наголошує «як неможлива універсальна (загальносвітова) цивілізація, також не можлива універсальна людина (природа людини). Про єдність людської природи дозволено говорити лише як про беззмстовну абстракцію. Її ж соціальна сутність задана культурно-історичним контекстом, в котрий знаходиться ця конкретна людина та який вона інтерпретує в свій образ життя, в тому числі в політико-правовій орієнтації. Саме цивілізація, до якої волею долі належить кожна конкретна людина, визначає його соціальний, а відтак,

і правовий статус та наділяє конкретним об'ємом прав та обов'язків [6, с. 80–81].

Критика нав'язаних універсальних (західних) стандартів прав людини незахідним цивілізаціям міститься в працях А. Шаой. Вчений наголошує, що «чим більше прагнення нав'язати панування своїх богів, тобто права людини та правової держави «варварам», тим менше шансів на успіх. Більше того, якщо однією з богинь є терплячість, то звільнення нетерпимих язичників призведе не лише до невдачі місіонера, але й до його відступу від самих ідеалів» [8, с. 3].

Серед основних аргументів прихильників культурного релятивізму та опонентів ідеї універсальності прав людини можна відзначити те, що ідея універсальності прав людини є витвором західної культури, як результат, її складно, а часом й неможливо поширити у культурі суспільств інших типів. Ідея універсальності прав людини – це ілюзія, ідентична однозначній інтерпретації етичних понять «добро» чи «благо» [1, с. 256]. Інший аргумент – універсальні стандарти прав людини опираються на християнську релігію і не відповідають системі цінностей, притаманних іншим релігіям. Серед прихильників культурного релятивізму поширена і така точка зору: «в країнах, де незабезпечений належний рівень життя, панують злидні, в першу чергу необхідно вирішити економічні проблеми, що створює умови для забезпечення прав людини» [9, с. 123].

Цілком очевидно, що світ не може виступати єдиним будинком, а жителі різних цивілізацій жителями цього будинку. Нам близька позиція І. Честнова, котрий відмічає, що «межа між тим, що визнається в якості прав людини, і тим, що таким не визнається, як і між правильним і неправильним, добром і злом, «своїм» і «чужим», не може бути визначена а ргіогі – вона є предметом ототожнення політичної боротьби, продуктом гегемоністської артикуляції, що склалася історично. Ця політика не може не приймати до уваги відношення до номінації прав людини населенням, яке або визнає та інкорпорує їх в фонове знання та тілесні практики, або ні. Крім всього іншого, права людини мають відповідати вимогам мінімальної функціональності (свідченням чого як раз і є визнання їх населенням» [7, с. 116].

Звісно, не варто заперечувати, що сучасна концепція прав людини зародилась в Західній Європі. Покликана захищати кожную окрему людину від свавілля держави, вона опирається на ідеї індивідуалізму, що є одним із історичних завоювань західної культури. І переважно саме цей фактор використовується противниками ідеї універсалізму прав людини. Звісно, кожна правова культура є неповторною та унікальною і має свій погляд на права людини. Але, цілком очевидно, що культурна багатоманітність не виправдовує культурної ізоляції.

Поєднання універсального та регіонального в області прав людини можливе лише на основі між культурного діалогу. Ключовою умовою такого діалогу є партнерство, повага, рівність, а не спроби нав'язати власну точку зору як єдино вірну. Необхідно враховувати фактор культурної багатоманітності та прагнення різних цивілізацій до збереження власного коду.

Література:

1. Гураленко Н.А., Миронюк О.І. Основні концептуальні підходи до розуміння ідеї універсальності прав людини. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. № 8. С. 252–257.

2. Ижигов М.Ю. Культурный релятивизм как проблема взаимодействия международного и внутригосударственного права в области защиты прав человека. ВПУ. *Юридические науки*. 2012. Выпуск 15. С. 184–187.

3. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту : підручник / В. В. Мицик ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Промінь, 2010. 722 с.

4. Права человека. Ученик для вузов / Отв. ред.. Е.А. Лукашева. М. : НОРМА, 2011. 560 с.

5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Полис*. 1994. № 3. С. 33–48.

6. Честнов И.Л. Универсальны ли права человека? (Полемическое размышление о Всеобщей декларации прав человека). *Правоведение*. 1999. № 1. С. 73–82.

7. Честнов И.Л. Права человека в глобальном мире. *Юридическая наука*. 2016. № 3. С. 116.

8. Шайо А. Универсальные права, миссионеры, обращенные и «местные дикари». *Конституционное право: восточноевропейское обозрение*. 1997. № 2 (19). С. 2–7.

9. Шафиев К. Универсальность прав человека и принцип культурного релятивизма. *Кавказ и глобализация*. 2008. Вып. 1. Т. 2. С. 116–126. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_relativism

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ СУДОВОЇ ПРОМОВИ

Астаф'єва І. П.

студентка I курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Кулініч О. О.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Усі промови, які виголошуються в суді, спрямовані на те, щоб переконати суд у правильності вашої позиції. Для цього знання законів є необхідною, але не достатньою умовою. З давніх часів відомо, що здатність впливати на аудиторію залежить не тільки від змісту промови, а й від її організації та подачі. Легенди адвокатури, такі як Джеймс Скарлетт, Кост Левицький і Федір Превако, також дотримувалися цього правила. Однак уміле використання мови і тонке розуміння людської психології не втратили свого значення і сьогодні. Досвідчені адвокати добре розуміють, кому, як і коли слід представляти правову позицію, щоб виграти в суді.

Згідно з процесуальним законодавством України, учасники судового розгляду мають право виступати з промовами на початку з'ясування обставин справи та під час судових дебатів. Форма і порядок виступу можуть відрізнитися залежно від типу судового процесу. Наприклад, учасники цивільної та адміністративної справ виступають перед судом зі вступним словом, у якому стисло викладають зміст і підставу позову, свої заперечення щодо предмета позову та надають необхідні пояснення (ст. 227 ЦПК України, ст. 209 КАС України). В кримінальному процесі обвинувачення і захист роблять вступні заяви в суді, викладаючи свої відповідні правові позиції, докази, які вони використовуватимуть для підтвердження ситуації, і процедуру дослідження доказів. (ст. 349 КПК України). Після з'ясування та підтвердження обставин і доказів сторонам також надається час для виступу з промовою/заклучним словом у судових дебатах (ст. 242 ЦПК України, ст. 225 КАС України, ст. 364 КПК України).

Існує три ключові елементи виступу – промова, доповідач і слухач. Щоб бути переконливим у своїй промові, необхідно зосередитися на всіх трьох елементах одночасно. Це потребує значної енергії та зусиль,

враховуючи індивідуальні характеристики кожного елемента. Ефективна судова промова є важливим аспектом процесу судового розгляду. Виходячи з вищенаведеного нижче пропонується до розгляду декілька ефективних методів судової промови, які дозволять сконцентрувати увагу на ключових елементах виступу і допоможуть досягти успішного результату в суді:

1. Підготовка. Ні для кого не секрет, що гарна підготовка в будь-якій справі – це завжди успіх. Підготовка – це важливий етап ефективного виступу в залі суду. Перед початком судового процесу адвокати мають ретельно вивчити всі докази, що стосуються справи і ретельно розробити стратегію свого виступу в залі суду.

2. Ефективна структура промови. Виступи не повинні обмежуватися повторним прочитанням тексту поданих процесуальних документів. Треба обрати для суду найсильніші аргументи, не більше трьох. Найсильніші аргументи мають бути наведені першими, особливо тому, що перше враження має значення. Також на початку виступу увага судді найвища і запитання судді можуть завадити правильно представити всі інші аргументи. Що легше опонент приймає аргумент, то менша ймовірність того, що його буде відкинуто як необґрунтований. У цьому може допомогти ефективна структура аргументу (з використанням методу IRAC) і його логічна послідовність (з використанням індукції та дедукції). Слід пам'ятати, що найпереконливіші аргументи – це ті, які найшвидше спадають на думку. Судова промова повинна бути чіткою та структурованою, щоб зрозуміти, які аргументи і докази використовуються для підтримки тези. Структурованість може допомогти адвокату зберегти логічний порядок презентації аргументів.

3. Спрямованість на аудиторію. Успіх виступу вимірюється виключно тим, наскільки добре вас розуміє слухач. Судді оцінюватимуть промову насамперед з огляду на загальне ставлення до теми та внутрішні переконання доповідача. Перше визначає схильність слухача думати або діяти певним чином, а друге – точку зору слухача. Адвокат повинен враховувати особливості кожного з суддів, їхні погляди та досвід, щоб створити аргументи, які будуть переконливі для кожного з них.

4. Простота та зрозумілість мови. Деякі адвокати навіть мають власний стиль промови. Переконливість промови великою мірою залежить від стилю її подачі. Він включає мову, манери, жести і міміку. Промова має бути лексично та граматично правильною, але водночас простою та зрозумілою. Мета промови не в красномовстві, а в ясності, тому її не слід перевантажувати складним синтаксисом або жаргоном. Щоб уникнути монотонності, можна використовувати риторичні засоби, такі як повторення, метафори, риторичні запитання, анафори, епіфори, іронія, енумерація, тощо. Ефективна судова промова має бути

простою та зрозумілою для всіх учасників процесу, включаючи суддів, адвокатів, свідків та громадян.

5. Емоційна стійкість. Судовий процес може бути емоційно напруженим. Емоції можуть допомогти у промові, але їх слід використовувати лише у виняткових випадках. Наприклад коли промова виявилась невдалою і справа програна. В такому випадку не слід звинувачувати іншу сторону або суддю, навіть якщо рішення було не справедливим і не законним. Адвокат повинен залишатися стійким і професійним, не втрачаючи контроль над своїми емоціями.

Отже, ефективна судова промова має включати не тільки правові аргументи, а й риторичні засоби, що здатні впливати на емоції та переконання слухачів. Для досягнення мети промовцю потрібно вміти правильно вибрати тему та структуру промови, зважати на аудиторію та використовувати риторичні засоби. До них можна віднести повторення, метафори, алегорії, порівняння, риторичні запитання та інші. Використання цих засобів може зробити промову більш запам'ятовуваною та переконливою, що може вплинути на рішення суду. Отже, важливо пам'ятати, що ефективна судова промова – це поєднання правових аргументів та риторичних засобів, що може забезпечити успішний результат в судовому процесі.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. ст. 446.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. ст. 88.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. ст. 492.

4. Томас А. Мауї, Судові процеси: стратегія, навички та нові методи переконання, 2009 р.

5. Paul Mark Sandler, Esquire. *The Art of Persuasion: Essays on Rhetoric in the Courtroom*, 2019. 60 p.

6. Scalia A. *Making your case: The art of persuading judges*. St. Paul, MN : Thomson/West, 2008. 245 p.

7. Burkley, Edward, and Darshon Anderson. *Using the science of persuasion in the courtroom*. *Trial Excellence* 20, 2008. 32 p.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ АДВОКАТАМИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Басюк Ю. М.

студент II курсу магістратури

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Конституція України у ст. 34 проголошує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Вказана конституційна норма закріплює право людини і громадянина в Україні на свободу вираження своїх поглядів. Чи є таке право абсолютним? Очевидно, що ні, оскільки закон передбачає підстави обмеження такого права. Особливо яскраво це проявляється в умовах воєнного стану, коли інформаційна безпека стала однією з основних складових національної безпеки.

Адвокатська професія є особливою за своєю природою. Враховуючи ту роль, яку виконує адвокат, до його морально-етичних якостей та до його поведінки держава і суспільство висувають високі вимоги, які певним чином опосередковані у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2] та у Правилах адвокатської етики [3].

Вказані нормативні акти прямо не врегульовують право адвоката на вираження своїх поглядів. Винятком можемо вважати адвокатську таємницю, розголошення якої прямо забороняється. Проте ми презумуємо, що мають місце певні додаткові обмеження у вираженні своїх поглядів адвокатами.

На нашу думку, розпочати визначення ступеню обмеження права на свободу вираження поглядів адвокатами з принципу політичної нейтральності, який є обов'язковим для окремих юридичних професій для (суддів, прокурорів тощо), для працівників правоохоронних органів, для працівників державної служби тощо. Сутність принципу політичної нейтральності полягає у недопущенні впливу політичних поглядів на дії та рішення уповноваженої особи, а також в утриманні від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрацій власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків.

Стосовно адвоката поняття політичної нейтральності не вживається взагалі. Лише у п. 5 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про статус народного

депутата України» [4] вказано, що адвокатська діяльність є несумісною із депутатським мандатом. Проте вказане пояснюється скоріше природою правового статусу народного депутата України, аніж природою адвокатської професії. Водночас, адвокати не забороняється бути депутатами місцевої ради від будь-якої політичної партії.

З викладеного можемо зробити проміжний висновок, що принцип політичної нейтральності не застосовується до адвокатської діяльності. Тобто адвокат має право демонструвати свої політичні погляди, бути членом політичної партії, бути депутатом місцевої ради. Вказана відмінність адвокатської професії від суміжних правничих професій, на нашу думку, пояснюється перш за все особливою природою адвокатської професії, на чому неодноразово наголошувалось. Інакше кажучи, представники адвокатської професії, не будучи працівниками органів публічної влади, керуються загальноправовим принципом диспозитивності, який проявляється, зокрема, у тому, що адвокат, за замовчуванням, може відмовитися від прийняття доручення на виконання, може самостійно обирати собі клієнтів та спосіб захисту їхніх прав та інтересів. Саме це різке відрізняє адвокатів від прокурорів і суддів, які відповідно до конституційних приписів зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Обмеження свободи вираження поглядів адвокатами, які все ж таки мають місце, обумовлені зовсім іншим підґрунтям. Ст. 12 Правил адвокатської етики прямо вказує на те, що адвокат повинен з повагою ставитись до адвокатської професії. Вказана норма перераховує особливості діяльності адвоката, що повинні утверджувати повагу до адвокатської професії. З-поміж іншого вказується, що адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження професійних прав адвокатів, незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підрив престижу адвокатури та адвокатської діяльності.

Екстраполоючи вказану норму на тему нашої наукової розвідки, слід зазначити, що адвокат не має права допускати висловлювання, які так чи інакше наносять шкоду окремому адвокату, адвокатури в цілому, престижу адвокатської професії тощо. Подібні висловлювання або вираження таких думок адвокатом іншим чином (наприклад у соціальних мережах) є дисциплінарним проступком, тобто підставою для притягнення такого адвоката до дисциплінарної відповідальності, що передбачена п. 3 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2].

Правила адвокатської етики опосередковано вказують також, адвокат повинен з відповідною повагою ставитись не тільки до інших

адвокатів, а й до представників інших юридичних професій. Так, ст. 46 Правил адвокатської етики встановлює особливості культури поведінки адвоката у відносинах з іншими учасниками судового провадження, серед яких необхідно виокремити тактовність, стриманість, коректність, ввічливість тощо. Ст. 48 Правил адвокатської етики вказує, що адвокату забороняється робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення. Ст. 50 Правил адвокатської етики містить загальні вказівки щодо етичних аспектів відносин адвоката з іншими особами.

Як бачимо, вираження поглядів адвокатами обмежено відповідними нормами галузевого закону та нормами Правил адвокатської етики на мінімальному рівні. Такі обмеження здебільшого зводяться до того, що адвокат має відповідати високим морально-етичним стандартам. Інакше кажучи, адвокати не можуть допускати висловлювання або інші вираження своїх думок, що паплюжать честь, гідність, ділову репутацію та авторитет інших адвокатів, представників інших юридичних професій, та будь-яких осіб взагалі.

Необхідно підкреслити наступний факт: незважаючи на те, що такі обмеження є мінімальними та загалом знаходяться у площині загальнолюдських моральних цінностей, адвокати зобов'язані дотримуватись таких обмежень постійно – як у своїй професійній діяльності, так і у громадській, публіцистичній, науковій, викладацькій діяльності та інших видах діяльності. Навіть у побуті, у родинному колі, у колі друзів, перебуваючи у відпустці, тощо адвокати зобов'язані контролювати свої висловлювання та інші вираження своїх думок з метою недопущення завдання шкоди честі, гідності, діловій репутації та авторитетові інших адвокатів, представників інших юридичних професій, та будь-яких осіб взагалі.

Більше того, вказані обмеження поширюються і на помічників адвокатів, стажистів адвокатів, та інших осіб, що перебувають у трудових відносинах із адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням.

Як висновок, варто зазначити, що свобода вираження поглядів адвокатами обмежена законодавцем та адвокатською спільнотою на мініальному рівні, що загалом відповідає природі адвокатської професії як такої та свідчить про особливий зв'язок між адвокатурою в особі адвоката та суспільством в особі клієнта. Ні галузевий закон, ні Правила адвокатської етики не містять окремої норми, яка б визначала особливості правового регулювання свободи вираження поглядів адвокатами. Проте ми не можемо сказати, що законодавець та адвокатська спільнота взагалі не приділяють уваги цьому питанню. Так, у вказаних нормативних актах особливості свободи вираження

поглядів адвокатами «розпорошені» різними статтями, що, водночас, не ускладнює значним чином дослідження свободи вираження поглядів адвокатами. Проте загалом увага до дослідження свободи вираження поглядів адвокатами залишається невеликою.

Резюмуючи, маємо підкреслити, що адвокатіві потрібно чітко усвідомлювати можливі варіанти та перспективи кожного сказаного слова, як у процесі здійснення своєї професійної діяльності, так і поза нею, і навіть в соціальних мережах.

Література:

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.05.2023 : (ОФІЦІЙНИЙ ТЕКСТ). К. : Правова єдність, 2023. 79 с..

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI (зі змінами та доповненнями станом на 01.05.2023). URL: <http://surl.li/bvzhp>.

3. Правила адвокатської етики : затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів 09.06.2017, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15.02.2019. URL: <http://surl.li/bvzhu>.

4. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII (зі змінами та доповненнями станом на 01.05.2023). URL: <http://surl.li/bcqbs>.

ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ, ВИДОВОГО ПОДІЛУ ТА МЕЖ ЛЕГІТИМНОГО ОПРИЛЮДНЕННЯ ДОСТОВІРНИХ І НЕДОСТОВІРНИХ ВІДОМОСТЕЙ В ЮРИДИЧНОМУ, ЖУРНАЛІСТСЬКОМУ ЧИ ІНШОМУ МАСМЕДІЙНОМУ ДОКАЗУВАННІ АБО У ПУБЛІЧНІЙ ДИСКУСІЇ

Бондаренко І. В.

*студентка IV курсу соціологічного факультету
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика
м. Миколаїв, Україна*

Два роки тому в МКУ ім. Пилипа Орлика була започаткована студентська міждисциплінарна юридично-журналістська наукова тема із обґрунтування основ журналістики як нової юридичної галузі знань і

діяльності [1, с. 81–89; та ін.], в межах якої авторка поставила за мету розробити під керівництвом проф. О.А. Кириченка основи інноваційного розуміння, видового поділу, співвідношення і меж легітимного оприлюднення завідомо і незавідомо достовірних і недостовірних відомостей в юридичному, журналістському чи іншому масмедійному доказуванні або у будь-якій публічній дискусії [2, с. 38–42; 3, с. 241–253; 4, с. 10–12; та ін.], що стисло у розвитку може бути представлено таким чином :

1. **Достовірні відомості** – такі відомості, що відповідають обставинам діяння (дії чи бездіяльності окремої людини або невеликої групи людей), події (дії чи бездіяльності дуже великих груп людей, коли неможливо встановити роль у досягненні загального результату кожного з учасників : у процесі війни, масових заворушень тощо) або явища (дії чи бездіяльності сил природи) в цілому або певної їх сторони; та за ступенем і фактичною процедурою досягнення достовірності можуть бути поділені на :

1.1. **Завідомо достовірні відомості** – такі, що повною мірою відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом або конкретній їх стороні та особливості сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення та іншої їх передачі певною особою, у т.ч. життєвий досвід або відповідна спеціальна чи професійна компетентність, сприяють передачі або іншому оприлюдненню фактично адекватних відомостей. **Завідомо достовірні відомості за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення** виступають в якості :

1.1.1. **Позитивних завідомо достовірних відомостей** – відомостей, на основі яких може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії.

1.1.2. **Негативних завідомо достовірних відомостей** – відомостей, на основі яких може бути сформована тільки негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і поміж яких **за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення** додатково також можуть виділятися :

1.1.2.1. Нейтральні негативні завідомо достовірні відомості.

1.1.2.2. Суспільно шкідливі завідомо достовірні відомості.

1.1.2.3. Суспільно небезпечні завідомо достовірні відомості.

1.1.3. **Позитивно-негативних завідомо достовірних відомостей** – відомостей, на основі яких може бути сформована лише змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії.

1.2. **Незавідомо достовірні відомості** – відомості, що повністю відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища в цілому або конкретної її сторони та наявні певні недоліки особливостей сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення та іншої передачі певною особою, в т.ч. відсутність необхідного життєвого чи спеціального досвіду або відповідної спеціальної чи професійної компетентності, ситуативно не змогли створити перешкоди для формування власне адекватних суджень та/або іншого оприлюднення саме адекватних відомостей. Незавідомо достовірні відомості *за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення* також виступають в якості ::

1.2.1. **Позитивних незавідомо достовірних відомостей** – відомостей, на основі яких може бути сформована лише позитивна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії.

1.2.2. **Негативних незавідомо достовірних відомостей** – відомостей, на основі яких може бути сформована тільки негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких *за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення* додатково також можуть виділятися аналогічно п. 1.1.2 дійсної класифікації.

1.2.3. **Позитивно-негативні незавідомо достовірні відомості** – такі відомості, на основі яких може бути сформована лише змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного чи журналістського чи іншого масмедійного доказування чи публічної дискусії.

2. **Недостовірні відомості** – такі відомості, що не відповідають фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом або конкретної їх сторони; і *за ступенем і фактичною процедурою досягнення вже недостовірності* також можуть бути поділені на :

2.1. **Завідомо недостовірні відомості** – коли суб'єкт, від якого отримують певні відомості, знає про те, що ці відомості не відповідають повною мірою або частково фактичним обставинам діяння або події чи явища загалом чи конкретної їх сторони, але через ті чи інші наміри передає ці відомості як власне завідомо достовірні. Завідомо недостовірні *за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення* теж виступають в якості :

2.1.1. **Негативних завідомо недостовірних відомостей** – відомостей, на основі яких може бути сформована лише негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного, журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед

яких *за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення* додатково також можуть виділятися аналогічно п. 1.1.2 дійсної класифікації.

2.1.2. *Позитивних завідомо недостовірних відомостей* – відомостей, з урахуванням яких у більшості адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії через саме таким чином набутого незнання може бути сформована тільки позитивна характеристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи дискусії.

2.1.3. *Позитивно-негативних завідомо недостовірних відомостей* – відомостей, на основі яких у адресатів юридичного, журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу таким чином набутого незнання формується лише змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи дискусії.

2.2. *Незавідомо недостовірні відомості* – коли суб'єкт, від якого отримують певні відомості, не знає і не може знати про те, що ці відомості через певні причини (метеорологічні, дистанційні та інші умови сприйняття або особливості органів почуттів даного суб'єкта в частині сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення або іншої передачі їм цих відомостей, у т.ч. внаслідок відсутності необхідного життєвого чи спеціального досвіду або відповідної спеціальної та/або професійної компетентності), не відповідають повною мірою або частково фактичним обставинам діяння або події чи явища в цілому або конкретної їх сторони та при передачі таких відомостей в певний у тому, що передає саме завідомо достовірні відомості. Незавідомо недостовірні відомості *за базисною спрямованістю результату їх публічного оприлюднення* виступають як :

2.2.1. *Негативні незавідомо недостовірні відомості* – відомості, на основі яких закономірно може бути сформована лише негативна характеристика об'єкта та/або предмета юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії; і серед яких *за рівнем суспільної небезпеки результату їхнього публічного оприлюднення* додатково також можуть виділятися аналогічно п. 1.1.2 дійсної класифікації.

2.2.2. *Позитивні незавідомо недостовірні відомості* – відомості, з урахуванням яких в адресатів юридичного або журналістського чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу таким чином набутого незнання може бути сформована тільки позитивна характеристика об'єкта та/або предмета цього доказування чи дискусії.

2.2.3. *Позитивно-негативні незавідомо недостовірні відомості* – відомості, на основі яких у адресатів юридичного або журналістського

чи іншого масмедійного доказування або публічної дискусії в силу таким чином набутого незнання формується лише змішана позитивно-негативна характеристика об'єкта та/або предмета цього доведення або дискусії.

3 урахуванням викладеного **базисна конституційна основа легітимності журналістської та іншої масмедійної діяльності треба реформувати в свободу виключно завідомо достовірного слова, яке безперешкодно має формуватися лише на загальнодержавних дискусійних майданчиках.**

Література:

1. Басовська А.Ю., Кириченко О.А. Інноваційна природа Журналістської галузі права. *Імперативи розвитку права та держави* : матеріали IV-тої (XV) Всеукр. студ. наук.-практ. конфер., 25 березня 2021 р. Миколаїв : НУК ім. адм. Макарова, 2021. С. 81–86.

2. Бондаренко І.В. Інноваційне розуміння та значення сутності та співвідношення завідомо і незавідомо достовірних і недостовірних відомостей у медіапросторі. *Студентські наукові дискусії поза форматом* : матеріали IX Міжнарод. конфер., 27 травня 2022 р. Івано-Франківськ : Ун-т Короля Данила, 2022. С. 38–42.

3. Бондаренко І.В. Інноваційне розуміння сутності та значимості достовірних і недостовірних відомостей в юридичному і журналістському доказуванні. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Право»: журнал.* 2022. № 1(1) 2022. С. 241–253.

4. Кириченко О.А., Бондаренко І.В. Інноваційні основи легітимного масмедійного та іншого оприлюднення достовірних і недостовірних відомостей в умовах воєнного стану : навч. посібник. 2-ге вид. Київ : Видавець Назаров О. А., 2022. 56 с.

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД
НАДАННЯ АДВОКАТАМИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ В УКРАЇНІ**

Бурчак Л. І.

аспірант

*Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Малець О. О.

доктор історичних наук, доцент,

*завідувач кафедри суспільних дисциплін та фізичної культури
Мукачівського державного університету
м. Мукачево, Україна*

Светлічний І. В.

адвокат,

*аспірант відділу кримінального права, криминології та судоустрою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У частині першій статті 59 Конституції України закріплено право кожного на правову допомогу [1]. Забезпечення державного суверенітету України, конституційних прав і свобод людини і громадянина, в першу чергу, гарантування правової допомоги адвоката у кримінальних, адміністративних та цивільних справах для військовослужбовців та членів їх сімей, є реалізацією євроатлантичного курсу України, євроатлантичного вибору і цілеспрямованої державної політики, яка потребує реформування системи правоохоронних органів та механізмів її функціонування, вдосконалення правового регулювання діяльності адвокатури.

Збройні Сили України разом з іншими складовими сил безпеки та оборони надають гідну відсіч збройній агресії, вирішують важливі завдання щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України. У зв'язку з цим, вкрай важливого значення сьогодні набувають питання якісного та ефективного забезпечення військового правопорядку і законності, захисту прав, свобод та безпеки військовослужбовців і членів їх сімей, організації належного виявлення, документування та

розслідування воєнних злочинів на території України, а також своєчасного та якісного надання правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей

Як зазначено вище, Конституцією України гарантоване право кожного громадянина на отримання правової допомоги. Адвокатура України покликана стояти на захисті прав та свобод кожного громадянина, забезпечувати повноту, якість та своєчасність надання правової допомоги у всіх сферах суспільних відносин. Згідно статті другої Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі [2]. Від кваліфікації та добросовісності адвоката залежить утвердження законності та дотримання справедливості в судових процесах. Одним з першочергових завдань адвокатури України в сучасних реаліях є надання якісної правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей, виконання якого потребує вдосконалення організаційно-правових процесів у правозахисній сфері.

На нинішній час в Україні відсутній системний аналіз стану надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні з метою обґрунтування необхідності удосконалення правових та організаційних засад надання такої допомоги.

Для реалізації поставленої мети необхідно дослідити правову природу права на отримання правової допомоги; визначити роль адвокатів у наданні правової допомоги; проаналізувати міжнародні стандарти та вітчизняне законодавство з питань надання адвокатами правової допомоги; висвітлити практику Європейського суду з прав людини щодо права особи на отримання правової допомоги адвоката; з'ясувати досвід країн-членів НАТО щодо надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей; розкрити особливості надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні; виявити, узагальнити та класифікувати напрями надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні; з'ясувати недоліки та прогалини щодо надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні; обґрунтувати шляхи удосконалення та підвищення ефективності надання адвокатами правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей в Україні.

Зауважимо, що на офіційному сайті Міністерства оборони України <https://www.mil.gov.ua/> створено сайт-довідник «Допомога після поранення» – <https://turbota.mil.gov.ua/>, де зібрано важливу інформацію яка допоможе військовослужбовцям проходити всі етапи шляху пораненого воїна, в тому числі направлення та проходження медико-

соціальної експертної комісії для встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності.

Крім вищезазначеного слід враховувати, що на громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України (частина третя статті 9 Закону України «Про основи національного спротиву» [3]).

Добровольці Сил територіальної оборони Збройних Сил України визнаються учасниками бойових дій та особами з інвалідністю внаслідок війни (відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» від 15 березня 2022 року № 2121-IX, яким внесені зміни до пункту 19 частини першої статті 6 та пункту 11 частини другої статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [4]).

В Україні з 2013 року, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [5], визначені в законі категорії осіб мають право на допомогу адвоката за рахунок держави, в тому числі, якщо вони не можуть забезпечити себе правовою допомогою за власний рахунок. Система безоплатної правової допомоги в Україні надає всім потребуючим захисника у кримінальних справах та представника у цивільних та адміністративних справах. Захисниками та представниками можуть бути як адвокати, так і працівники центрів безоплатної правової допомоги, бюро правової допомоги, які відкриті у кожному місті України.

Перед системою вищої освіти України та адвокатурою постали питання покращення професійної підготовки юристів та адвокатів, їх спеціалізації у військовому та гуманітарному праві, навіть створення, на думку Бурчак Л. І., спеціалізованої адвокатури у військовій сфері, яка змогла б якісно надавати послуги клієнтам, якими є потерпілі від військової агресії, військовослужбовці, полонені, дипломатичні представники тощо.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про те, що для надання якісної та своєчасної правової допомоги військовослужбовцям в Україні та членам їх сімей необхідно подальше вдосконалення організаційно-правових процесів у правозахисній сфері, професійної підготовки юристів та адвокатів, гармонізації її з правом ЄС та відповідною практикою країн Європейського Союзу [6].

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.05.2023).
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 15.05.2023).
3. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 15.05.2023).
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального спротиву : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 15.05.2023).
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 15.05.2023).
6. Колесник Г. М., Бурчак Л. І., Светлічний І.В. Огляд систем безоплатної правової допомоги у країнах європейського союзу. Вища школа адвокатури НААУ : вебсайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglyad-system-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy-u-krayinah-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 15.05.2023).

ПОНЯТТЯ «РАШИЗМ» ЯК УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Валівко А. В.

*помічник-консультант народного депутата України,
співробітник Виконавчої дирекції
Асоціації народних депутатів України
м. Київ, Україна*

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року стало закономірним продовженням гібридної війни проти української державності, що систематично тривала з часу проголошення незалежності України та перейшла в агресивну фазу після подій Революції гідності та перемоги демократичних сил, які проголосили євроінтеграційні прагнення України. Це суперечило ідеології «руського

міра» – політичній матриці модернізованої радянської формули «братніх східнослов'янських народів», де визначається і підсилюється ієрархічна перевага російського народу як «старшого брата». Такий розвиток подій не влаштував кремлівську верхівку, і на зміну політико-дипломатичному, економічному та інформаційному тиску прийшла відкрита збройна агресія, що розпочалась з анексії Криму та продовжилася участю регулярних військових сил Російської Федерації у бойових діях на Донбасі. Хоча й агресор всіляко заперечував причетність до сепаратистських рухів та підрозділів бойовиків, але є достатньо інших доказів, що суперечать офіційним російським заявам про нібито непричетність до цих подій: повідомлення незалежних засобів масової інформації, супутникові знімки НАТО, інформація західних спецслужб, наявність загиблих та полонених російських солдат, військова техніка з розпізнавальними знаками, що належать армії РФ.

Якщо до 24 лютого 2022 року ідеологію «русского міра» найчастіше називали російським фашизмом, то після жорстокого повномасштабного вторгнення Росії в Україну та фактично геноциду української нації набув поширення новий термін «рашизм».

Елементи агресії Російської Федерації в Грузії, Сирії та Україні поєднують у собі риси різноманітних ідеологічних режимів та методів ведення внутрішньої та зовнішньої політик: нацизму, фашизму, комунізму, шовінізму, імперіалізму.

Повномасштабне воєнне вторгнення не є новим у ставленні Росії до України: неодноразово після відносно мирного періоду повзучого поневолення, навіть з деякими елементами послаблення великодержавних пут, наставав час жорстокого придушення всіх прав народу України аж до відвертого терору та геноциду. Достатньо звернути увагу на форми і методи знищення української ідентичності в ХХ столітті, яке почалося з кривавої поразки української держави в боротьбі з більшовицькою навалою на зламі десятих – двадцятих років. Після короткого періоду НЕПу та українізації, у відповідь на несприйняття безобщинним українським селянством насильницької колективізації, режим вже радянської імперії вдався до нечуваного в історії європейської житниці, якою була Україна, голодомору, розстрілів наприкінці 30-х років і масових депортацій із Західної України. Після короткочасної хрущовської «відлиги» настав новий відтинок закручування гайок, боротьби з дисидентством та «українським буржуазним націоналізмом». За певним невеликим проміжком часу на початку 90-х років відносного пом'якшення російсько-українських відносин розпочався новий етап загострення, що супроводжується старим, але в новій обгортці, концептуальним ідеологічним ресурсом – насадженням ідеології «русского міра» – експансіоністських цінностей, котрі доторінно заперечують історичне походження української державності,

етапи її розвитку та існування суверенної Української Держави як геополітичної реальності. У таких умовах системного ставлення Російської Федерації, що характеризується ознаками масштабного вчинення нею кримінальних правопорушень в Україні проти людства і людяності, необхідності набуває засудження, кримінально-правова і міжнародно-правова протидія даній протиправній політиці, припинення і у подальшому недопущення такої антилюдської зверхності, яка становить найбільшу загрозу миру та безпеці в світі в сучасних процесах трансформації міжнародних відносин [1].

2 травня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології расизму, засудження засад і практик расизму як тоталітарних і людиноненависницьких». Це рішення дало змогу закріпити поняття «расизм» в українському законодавстві. У заяві парламент звертається до ООН, Європейського парламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї НАТО, урядів і парламентів іноземних держав підтримати засудження ідеології, політики та практики расизму. У пояснювальній записці до документа йдеться, що російсько-українська війна показала світу справжнє обличчя політичного режиму Володимира Путіна. Це неоімперська тоталітарна диктатура, яка слідує найгіршим практикам минулого та втілює ідеї нацизму та фашизму. Автори резолюції зазначили, що панівною світоглядною концепцією російського режиму є «самозвеличчєння росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів» [2]. Така Постанова Верховної Ради України сприятиме формуванню єдиного уніфікованого підходу міжнародних організацій до російської ідеологічної політики, що стала підґрунтям до жорстокої та невинуватеної збройної агресії проти України. Таким чином, закладений фундамент для подальшого притягнення до відповідальності усіх винних у російських злочинах на території України, зокрема у щонайменше двох справах, які вже розслідуються у Міжнародному кримінальному суді у Гаазі: викрадення українських неповнолітніх дітей та примусовим відправлення в російські табори для «перевиховання», навмисні удари по цивільній інфраструктурі України.

Отже, поняття «расизм» узагальнює ідеї та принципи кривавого «русского міра». Агресія Росії проти України, Грузії, Сирії та інших держав поєднала у собі різноманітні варіації пригноблення інших народів, бажання підкорити сусідів та відновити шовіністичну імперію, вдаючись до політико-дипломатичних, економічних, інформаційно-пропагандистських методів та, врешті-решт, до збройного нападу.

Визначення терміну «рашизм» в законодавчому полі є необхідним кроком для політичного та правового притягнення до відповідальності усіх винних та причетних до військових злочинів, які систематично здійснюються російськими військовими з самого початку війни у 2014 році. Але, враховуючи вищезазначене, необхідно посилювати роботу щодо внесення змін до кримінального законодавства України. Крім того, поняття «рашизм» повинно віднайти своє місце в міжнародно-правових актах як особливо тяжке кримінальне правопорушення, адже послідовники цієї ідеології здійснюють військові злочини, що переростає у свідомий геноцид народів, які не бажають підкорюватися агресору та героїчно виборюють свою свободу. Міжнародне співтовариство повинне зробити усе можливе для протидії ознакам рашизму і не допустити його поширення. А це можна досягти шляхом військової та економічної допомоги Україні та її подальшої перемоги над агресором.

Література:

1. Тарута С., Крижанівський В., Мамонтов І. «Рашизм» як суспільно-політична течія та її правова оцінка. *Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 16 липня 2022 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ : «Видавництво Людмила», 2022. С. 91–96.

2. Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» : Постанова Верховної Ради України від 02.05.2023 р. № 3078-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3078-20#n10> (дата звернення: 15.05.2023).

ІСТОРІЯ ПРАВОВОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ, РОЗВИТКУ ТА ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ БЕЗПЕКОВОГО СЕКТОРУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН – СТРАТЕГІЧНИХ ПАРТНЕРІВ У СФЕРІ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гладкий В. П.

курсант III курсу факультету забезпечення державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

*Науковий керівник: **Бейкун А. Л.***

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

м. Київ, Україна

В умовах гострої фази військової боротьби з агресором на території України, розвідувальна діяльність є актуальним методом отримання тактичної та стратегічної інформації, що здійснюється державою.

Безумовно, що здійснення ефективної розвідувальної діяльності, тим більш в умовах повномасштабної війни, є важливою запорукою формування ефективної сучасної системи національної безпеки.

На даний час проблематику ефективності розвідувальної діяльності з метою забезпечення національнобезпекового сегменту функціонування держави досліджували: В. Абрамов, С. Борисевич, А. Дацюк, Д. Денищук, С. Ляковська, Ю. Муравська, В. Мартинюк та ін.

Дослідження особливостей стратегічних, тактичних та оперативних завдань засвідчують, що військова розвідка є процесом, який спрямований на отримання, компілювання та обробку даних щодо найважливіших безпекових явищ, що стосуються національної безпеки та можуть призвести до глобальних загроз. З огляду на сучасний стан подій в Україні, власне, як в умовах «гібридної війни» (2014–2021 р.р.), так і повномасштабної агресії, найбільш небезпечною є подача в інформаційний простір навмисне спотворених чи непідтверджених даних (так званої дезінформації), їх активне поширення. Саме такі обставини можуть призвести до того, що аналітики розвідки потенційно можуть дійти помилкових висновків, а це, відповідно, вплине на прийняття вищим керівництвом неправильних стратегічних та тактичних рішень.

Непередбачуваність розвитку подій в Україні, потенційна зміна типу загроз, неоднозначність стратегії і тактики з боку країни-агресора – ці фактори спонукають розвідку до більш активних дій, з

чітким і, водночас, агресивним добуванням та компілюванням отриманої інформації, насамперед, випереджувальної.

Активна фаза воєнного протистояння російській агресії на території України диктує нові сучасні правила формування ефективного механізму національної безпеки, в тому числі удосконалення діяльності розвідувальних органів у контексті пристосування до різних форм ведення воєнних дій на фоні здійснення необхідних структурних трансформацій щодо забезпечення дієвості розвідки в Україні в сучасних умовах. У планах національних заходів, що спрямовані на протидію та попередження зовнішньої військової агресії, а також внутрішнього сепаратизму, доволі вагомим є розуміння цілей противника, власне, для чого застосовуються усі види військової розвідки. Особливо важливим завданням розвідувальної діяльності України станом на сьогодні є пошук, збір та аналіз інформації для формування доказової бази щодо російської агресії та злочинів на території України [1].

Загалом, можна сказати, що військова розвідка має два основних значення. По-перше, це організація (структура), яка виконує конкретні завдання, передбачені актами закону. По-друге, поняття воєнної розвідки розуміється як діяльність зі збору інформації військового характеру. Таким чином, у цьому контексті розвідка є своєрідним дослідженням, організованим державою по відношенню до інших країн (юридичних осіб). У більшості країн розвідка організована на основі спеціалізованих осередків, що діють у структурі штабів збройних сил або в рамках національних спецслужб (наприклад, ЦРУ (Central Intelligence Agency (CIA)) в США) [2].

Концептуально шляхи становлення розвідки з огляду на оптимізацію структурно-функціонального аспекту доцільно дослідити на прикладі міжвоєнної Польщі.

Перші осередки воєнної розвідки та контррозвідки Польщі були створені після Першої світової війни як структурні підрозділи Генерального штабу Збройних Сил Польщі. Історичні джерела стверджують, що вони почали діяти в середині жовтня 1918 року як Інформаційний департамент Генерального штабу. У 1920–1930-х роках воєнної розвідки використовувалися для виконання завдань, пов'язаних з безпекою держави, а також у внутрішньополітичній конкуренції. Такі завдання, що виконувалися воєнною розвідкою, зазвичай називали «двійка» (відділ II Генерального штабу). Історичні матеріали вказують на те, що подібні події посилювалися після 1930 року [3, с. 183].

Однією з найважливіших операцій польської розвідки було намагання зламати систему німецького шифрувального апарата під назвою «Enigma». Вперше це було зроблено в 1932 р «Бюро шифрування». Співробітники польської розвідки, перед початком війни,

розкрили для французької та британської розвідки ключ доступу до “Enigma”. В результаті вони зробили можливим для союзників використовувати польські техніки дешифрування під час Другої світової війни [3, с. 184].

У 2005 році Польсько-Британська історична комісія знайшла записку в Британських архівах, де було вказано, що 45 % інформації британської розвідки, зібраної під час Другої світової війни, походила з польських джерел. 85 % інформації визначено як «високої або дуже високої якості». Польська розвідка брала участь у розкритті таємного проєкту Третього рейху – ракет “V1» і “V2».

Отже, можна зробити висновок, що головне завдання будь-якої сучасної воєнної розвідки підпадає під два основних напрямки: виявлення загроз та отримання відповідної інформації у сфері зовнішнього державного управління безпекою. Це пов'язано з більш широким розумінням захисту дипломатичних місій і їх співробітників [3, с. 186].

Таким чином, спираючись як на реалії сьогодення, так і на результативний історичний досвід, до базових завдань служби воєнної розвідки можемо віднести: 1) отримання, аналіз, обробка та розповсюдження інформації, яка стосується безпеки і міжнародного становища держави, її економіки та її економічного і оборонного потенціалу; 2) виявлення та протидія зовнішнім загрозам, які завдають шкоди безпеці, обороні, незалежності і територіальній цілісності держави, виявлення міжнародного тероризму, екстремізму та міжнародних організованих злочинних груп; 3) виявлення центрів міжнародної торгівлі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, наркотиками, психотропними речовинами, товарами, технологіями та послугами стратегічного значення для національної безпеки; 4) виявлення центрів міжнародної торгівлі зброєю масового знищення та загроз, пов'язаних з поширенням такої зброї та їх засобів доставки; 5) виявлення та аналіз загроз у районах напруженості, конфліктів та інших міжнародних загроз, що впливають на безпеку держави та вжиття заходів для їх усунення; 6) захист іноземних представництв держави та їхніх працівників від іноземних спеціальних служб та інших заходів, які можуть завдати шкоди інтересам держави [4, с. 68].

Отже, як характеристики та ідентифікація окремих завдань служби військової розвідки, так і її загальний структурно-функціональний аспект, вказують на те, що розвідувальна діяльність є відображенням найважливіших соціальних, політичних та економічних явищ, що відбуваються як у державі, так поза її межами, і які часто називають «глобальними загрозами». Висновки, що випливають з вищезазначених аргументів, призводять до твердження про те, що розвідка, як певна

діяльність, повинна мати гнучку структуру і динамічні функції, оскільки вона повинна оперативно реагувати на комплекс загроз та своєчасно отримувати інформацію [5, с. 154; 6].

Література:

1. Муравська Юлія. Парадигма розвитку військової розвідки в Україні. Актуальні проблеми правознавства. 1 (29)/2022. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/1342/1388>. Заголовок з екрану.

2. Тютюнник В.П., Горovenko В.К.. Виклик часу: перехід від оборони до забезпечення воєнної безпеки України. *Наука і оборона*. 2018. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/158997/216857>. Заголовок з екрану.

3. Муравська Ю.Є. Економічна та воєнна розвідка: від теорії до практики. Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій, забезпечення : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., доц. Вівчар О.І. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 395 с.

4. Абрамов В., Борисевич С., Дацюк А. Забезпечення національної безпеки України в умовах входу України до європейського та євроатлантичного простору : монографія. НАДУ. Київ, 2019. 110 с.

5. Якубівська Ю.Є. Промислове шпигунство з боку Китаю як загроза для економічної безпеки. *Тактичні та стратегічні пріоритети зміцнення фінансово-економічної безпеки держави* : збірник тез доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 152–154.

6. Якубівська Ю.Є. Інформаційна безпека суспільства: концептуальний аналіз. Економіка та суспільство [Електронне наукове фахове видання], № 9. Мукачево : Мукачівський державний університет, 2017. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/>. Заголовок з екрану.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: МОВНИЙ АСПЕКТ

Калиновський Н. Б.

студент I курсу

*Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ*

Науковий керівник: Ялова О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Рідна мова відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності, оскільки вона є одним з основних елементів культурної спадщини кожної нації.

Людство послуговується мовою повсякденно, за її допомогою кожен формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ. Але, крім комунікативної, емотивної, експресивної, гносеологічної та інших функцій, мова може виступати й чинником ідентичності [1].

Поряд із Державним Прапором України, Державним Гербом України та Державним Гімном України українська мова є невіддільним атрибутом Української держави та її нації. Тому будь-які прояви зневаги до державної мови слід розцінювати як такі, що ганьблять саму державу та її владу, а отже, є недопустимими. Публічний глум над українською мовою або її умисна дискредитація є зазіханням на конституційний лад України, образою національної гідності її громадян, що має бути переслідуваним за законом. Застосування української мови має відповідати встановленим державою вимогам. Порушення конституційних основ та законодавчого порядку застосування української мови є неприпустимим.

Збереження та підтримка рідної мови є важливим завданням державного механізму, оскільки це сприяє розвитку культури та освіти, підтримці мовного різноманіття та зміцненню національної ідентичності.

Особливу функцію державна мова виконує в реалізації особою права на освіту, що є життєво важливим інструментом реалізації інших людських прав. Мета освітнього процесу – не лише надати учневі/учениці академічних знань та вмінь, а й виховати в ньому/ній також

повагу до національних цінностей тієї держави, в якій він/вона живе, до національних цінностей держави його/її походження та підготувати його/її до свідомого самостійного й повновартісного життя в суспільстві формуючи взаєморозуміння, повагу й злагоду в суспільстві. Історичний досвід доводить, що свідоме самостійне й повновартісне життя в українському суспільстві не є можливим без знання і використання державної мови, яка була, є і буде мовою загального спілкування на території нашої держави. Достатнє володіння державною мовою дає змогу людині повноцінно брати участь у суспільному та державному житті, утверджувати демократичні процеси. Члени суспільства, які розуміють і поважають цінності, що на них спирається Конституція України, становлять передумову існування України як правдиво демократичної держави, заснованої цінностях верховенства права. Україна, як і кожна інша держава, має право вибирати таку власну мовну модель освіти, яка найкраще забезпечує оволодіння державною мовою як символічним та інструментальним механізмом суспільного єднання.

Конституційний Суд України означив: «Мова – унікальний феномен, що є засобом соціалізації, формою реалізації творчого потенціалу кожної людини, а знання державної мови сприяє соціалізації особи та є засобом запобігання дискримінації» [2].

На сьогодні російська мова в Україні внаслідок свого силового нав'язування імперською московією упродовж кількох століть залишається найуживанішою мовою серед мов національних меншин. Обсяг реального використання російської мови в Україні був, до повномасштабного вторгнення рф 24 лютого 2022 р., за багатьма показниками рівним або вищим від обсягів використання державної мови.

Мовознавець О. Ткаченко висловив цікаву думку «за часів повної або обмеженої державності України (у князівську і козацьку добу), коли на сторожі власної національної мови могла б стати власна держава і військо, такої мови не виникло, і цілком можливо, що був тут і зворотний зв'язок: міцної Української держави не пощастило створити, бо не було виразної і єдиної національної мови, а це не сприяло і виробленню національної свідомості – основи кожної держави» [3, с. 38].

Рідна мова є чинником національної свободи та незалежності, оскільки забезпечує можливість висловлювати свої думки та ідеї на власній мові, що є важливим для збереження національної культурної спадщини та ідентичності

І саме мова в період бездержавності виступила на сторожі української національної ідентичності. Більше того, нова українська

літературна мова, за слушним визначенням В. Русанівського, стала інструментом реанімації української національної свідомості [4, с. 149].

У наукових та політичних колах зустрічаються різні позиції щодо подальшого утвердження та розвитку української мови як єдиної державної. Слід зауважити про міжнародний рівень регламентації питань використання мов національних меншин. Україна як демократична держава ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. Зasadничою проблемою, спричиною наявністю двох варіантів офіційного перекладу українською мовою тексту Хартії, є те, що залежно від застосовуваного в назві українського тексту ключового поняття – «регіональні мови або мови меншин» чи «регіональні або міноритарні мови» – автоматично змінюються об'єкт і цілі Хартії як міжнародного договору. Аналіз автентичних текстів Хартії, укладеної англійською та французькою мовами, дає підстави для висновку про те, що базовий термін “regional or minority languages” (англ.) або “langues regionales ou minoritaires” (фр.) було перекладено неправильно українською мовою як «регіональні мови або мови меншин». У базовому терміні автентичних текстів слово “minority” (англ.) або “minoritaires” (фр.) не має значення «національні меншини»; цей термін вказує на «чисельну меншість», його вжито на означення меншого числа людей, що розмовляють тією чи тією мовою, а не на означення етнічної одиниці, тобто йдеться не про права певної національної меншини, а про мову, носієм якої є та чи та група населення.

Загроза українській мові рівносильна загрозі національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, оскільки мова – це своєрідний код нації, а не лише засіб спілкування. Без повноцінного функціонування української мови в усіх ділянках публічного життя суспільства на всій території України українській нації загрожує втрата статусу й ролі титульної й державотвірної нації, що є рівнозначним загрозі зникнення Української держави з політичної карти світу. Українська мова – доконечна умова (*condition sine qua non*) державності України та її соборності. Україна – це єдиний у світі ареал, де може бути гарантовано збереження, існування й усебічний розвиток української мови і, відповідно, української нації як державотвірної, тому будь-які зазіхання на юридичний статус української мови як державної на території України неприпустимі, оскільки порушують конституційний лад держави, загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України.

Література:

1. Яворська І.Ф. Українська мова як чинник національної ідентичності: ретроспективний огляд. *Релігія в Україні*. 25.10.2011. URL: <https://www.religion.in.ua/main/history/12688-ukrayinska-mova-yak-chinnik-nacionalnoyi-identichnosti-retrospektivnij-oglyad.html>

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#top>

3. Ткаченко О.Б. Українська мова і мовне життя світу. К. : Спалах, 2004. 272 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001404>

4. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2 е видання, доповнене і перероблене. К. : АртЕк, 2002. 424 с.

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНЬОМУ РИМІ: ЛЮДИНА – МАСКА БОЖЕСТВА

Кучеренко Д. С.

консультант з юридичних питань

Громадської організації

«Запорізький обласний центр культурного розвитку «Парнас»

м. Запоріжжя, Україна

Давньоримська традиція спирається не на міфи творення, а на міфи заснування. Так, міф пов'язує поняття знамення (провіщення) (лат. *augurium* – підтвердження, від *augeo* – акт заснування) зі священним пророцтвом (лат. *augurium*), яке згідно із висловом давньоримського поета Квінта Еннія (239 – 169 до н.е.) дозволило Ромулу заснувати «вічне місто» за сприятливих умов: «Років сімсот сплинуло, трохи більше чи менше, як за священним пророцтвом засновано Рим» [лат. *septingenti sunt, paulo post aut minus, anni augusto augurio postquam inclita condita Roma est* – Д. К.] [1, с. 356]. В архаїчний період (сер. VIII ст. – сер. V ст. до н.е.) в уявленні давніх римлян уособленням світового простору є римська община (лат. *civitas*), в якій люди

проживають спільно з богами. Останні управляють римською общиною та захищають її відповідно до «законів» світу богів (лат. *rex deorum*). У свідомості римлян світ (лат. *orbis terrarum*) ототожнюється з їхніми володіннями (лат. *orbis Romanus*), а місто Рим уявляється столицею світу (лат. *caput regum*). Сакральна сутність общини проявляється у: 1) символі божественної природи світового простору та взаємодії людей і богів (лат. *rex deorum*), 2) символі єдності людей і богів у справі підтримання благополуччя римської “*civitas*” як невід’ємної частини світового простору (лат. *res publica*), 3) місці прямого спілкування людей і богів (лат. *templum*). Отже, призначення давньоримської релігії полягає насамперед у забезпеченні Риму божественним захистом. Проте на відміну від міфологічної, у релігійній свідомості людини життєві стани не обожнюються, а ставляться у залежність від богів. Людина сама нічого не створює та не встановлює для себе, жодним чином не проявляє себе як діяч і творець. Її діяльність (праця) та поведінка (моральність) співвідносяться не з нею самою, не з досягненням нею поставлених цілей, а повністю з богом. Саме боги дають людям морально-правові настанови та слідкують за тим, щоб вони виконувалися, примушують останніх до цього, караючи порушників. Таким чином, протягом усього життя люди перебувають під пильним наглядом богів.

Римляни роступово усвідомлюють, що божество живе вже не стільки у предметі, скільки в акті (дії). Польський дослідник античної культури Т. Ф. Зелінський вказує: «Як самі акти переходили один в інший, так і почуття, що їх супроводжували, несвідомо зазнавали відповідних метаморфоз, а з почуттями чергуються і божества. Римські божества, таким чином, самою своєю природою здатні до постійної диференціації й інтеграції: чим ближче людина стоїть до справи, тим більше буде вона схильною до першої, чим далі – до другої» [2, с. 12]. Також боги являють собою діючі причини. Янус уособлює діяльну причину (лат. *causa efficiens*) або початок (лат. *prima*), Юпітер – формальну або ейдетичну причину (лат. *causa formalis*), вершину (лат. *summa*), а Веста – цільову причину (лат. *causa finalis*) або кінець (лат. *extrema*). У зазначеній тріаді богів виражається сутність давньоримського розуміння архаїчної релігії. Дія (лат. *actio*) завжди є сакральною. Будь-яка дія є ритуалом, а будь-який ритуал – дією. Боги живуть у ритуалі, а людина живе їхнім життям. Всі три моменти дії – початок, смисл і завершення – зміст акту божества, тобто власне божество. Таким чином, евокація (лат. *evocatio* – закликання) богів є закликком правильного, тобто божественного діяння. Для давнього римлянина релігія не є предметом абстрактної віри, його вірність (лат. *fides*) і благочестя (лат. *pietas*) відносно богів проявляються у виконанні конкретного обряду чи ритуалу. Давньоримська релігія має практичний

характер, а римські божества тяжіють до персоніфікації конкретних соціальних цінностей, постають як практична необхідність повсякденного життя. Давньоримські боги являють собою одволіклі поняття, що позначають ті чи інші дії богів. «Але, між тим як абстракція, що лежить в основі будь-якої релігії, всюди прагне все до більш і більш широких уявлень, намагається все глибше і глибше проникнути у саму сутність речей, римські релігійні образи, навпаки, залишаються на вражаюче низькому ступені поглядів і понять» [3, с. 172]. Як наслідок втілення понять про божество у римлян є настільки прозорим, що бог являє собою одухотворення земного явища, який знаходить для себе і постійне місце проживання (лат. *templum*), і своє видиме зображення саме у цьому земному явищі. Наприклад, бог Янус є уособленням одволіклих понять початку і відкриття. Таким чином, римська релігія, по суті, складається із поверхнево-одволіклих понять. Римлянин живе у подвоєній дійсності: сакральній та профанній (мирській), проте його свідомість цієї подвоєності ще не розрізняє. Сфера сакрального охоплює лише олюднений світ. Гай Петроній Арбітр (бл. 14–66 н.е.) зазначає: «Адже наша округа настільки сповнена божественною присутністю, що легше тут знайти бога ніж людину» [4, с. 12].

Божества у свідомості римлян являють собою не персоніфіковану, не субстантивовану стихію вольової могутності. Людина мислиться як важливий елемент поля розгортання священних сил, усередині якої постійно змінюється силовий баланс. Саме цей баланс пізніше у римській філософії та римському праві буде покладений в основу визначення поняття персони (лат. *persona* – роль, особистість, особа, від етруск. *phersu* – маска), в якому закріпиться ідея «соціальних ролей», виконуваних людьми у житті. Слово *persona* спочатку означає маску, яку носить учасник сакральних релігійних обрядів, пізніше, театральних постановок. У театрі маски застосовуються персонажами, які у житті не є персонами. Маска не являє собою актора, а вказує на того, кого він представляє, від імені кого він діє. Оскільки у релігійному світогляді римлянина найбільша могутність міститься у божестві, то людина є однією із масок божественної могутності. Людина є силовим імпульсом, який творить себе через низку сакральних вольових актів. Змістом цих вольових дій є особистість, яка характеризується такими основними властивостями як свобода, гідність і божественність. Цілісність людської особистості з божественними силами досягається у визнаному римською общиною благодіянні. У свідомості римлянина людина являє собою того, ким необхідно стати. Це становлення людиною є творення особистості. Чим більше актор ототожнюється з маскою, тим більше у нього особистісного. «Нарощення» та «посилення» природи людини відбувається за допомогою ритуальної

практики інаугурації (лат. *inauguratio* – початок, від *inaugurare* – присвячувати, від *inauguro* – присвячую).

Божественна сила розуміється також як втілення божественної енергії та волі в об'єктах матеріального світу, зокрема в людях. У них виражається божественна воля з метою турботи про римську общину через вселення божественної енергії в людей заради керування їхніми діями. Давні божества являють собою безліч богів-спеціалістів, кожний з яких закликається для здійснення визначеного виду діяльності. Римляни з урахуванням іманентної актуальності своєї релігії схиляються перед одволіклими богами, що являють собою об'єктивації світової Волі. У тотожності особистої волі людини із світовою Волею вони вбачають власну можливість впливати на певні об'єктивації останньої за допомогою дарунків і молитов (переконань). Німецький історик, філолог, юрист Т. Моммзен зазначає: «Під час принесення жертви... римлянин покривав свою голову, тому що молитва була... мисленням» [3, с. 44]. Римляни вірять у божественність людської волі через її спорідненість із божественною світовою Волею. Вони доходять висновку, що у кожній людині живе особисте божество, яке являє собою індивідуальне вольове начало, вольовий життєвий принцип. Представниками або показниками вольового начала в окремих індивідуумах римська релігія визнає геніїв. Так, кожний чоловік має свого Генія (лат. *genius* – той, хто народжує, від *gignere* – народжувати), кожна жінка – свою Юнону (лат. *Iuno* – молода, від *iuvenis* – юність). В уявленні давніх римлян Геній є смертним. Так, Горацій називає його смертним богом людської природи (лат. *naturae deus humanae mortalis*): «Він-бо ту зірку веде, що з народженням нашим заблисла, / Бог, який вдачу виліплює нам, але з нами й вмирає, / Бог, що міняє лице: то хмурий він, то вже просвітлілий» [5, с. 212].

Г. В. Ф. Гегель зазначає: «Мета людська та божественна мета – це єдина, проте зовнішня відносно ідеї мета; таким чином, людські цілі значимі для божественних цілей, а тим самим і для божественних сил... Таким чином, з одного боку, ми бачимо всезагальну силу, що виступає як панування: у ній індивідууми приносяться в жертву, вони як такі, значення не мають; з іншого боку, оскільки ця єдність, бог, є абстрактним, означене опиняється поза ним, і людське виступає суттєво як мета; наповнення бога змістом є це людське» [6, с. 185]. Отже, індивідуум зникає у всезагальному, у пануванні божественної сили, але значення мають і людські цілі; людина як суб'єкт має самостійне, суттєве значення. При цьому всезагальна мета входить у самосвідомість давнього римлянина. Це внутрішнє є внутрішнім як божества, так й індивідуума, але повністю абстрактним внутрішнім останнього. Саме із цього бере початок давньоримське понятійно-правове осягнення абстрактної особи як особи правової.

Література:

1. Jackie Elliott. Ennius and the Architecture of the Annales. Cambridge and New York : Cambridge University Press, 2013. xiv + 590.
2. Зелинский Ф. Ф. Из жизни идей. В 2 т. Т. 2. / репринт. с изд. 1907, 1922 гг. М. : Ладомир, 1995. 720 с.
3. Теодор Моммзен. История Рима. В 4 томах. Том первый (кн. I–III). Ростов-на-Дону; Изд-во «Феникс», 1997. 640 с.
4. Г. Петроний Арбитр: Сатирикон. Часть I. Перевод с латинского и прим. Г. М. Севера. (Серия «Новые переводы классиков».) Toronto : Aeterna, 2016. 471 с.
5. Квінт Горацій Флакк. Твори / Пер. з латин. А. Содомора. К. : Дніпро, 1982. 254 с.
6. Гегель. Философия религии. В двух томах. Т. 2. Общ. ред. А. В. Гулыги. Пер. с нем. П. П. Гайденко и др. М., «Мысль», 1977. 573 с. (АН СССР. Ин-т философии. Филос. наследие).

HUMANITARIAN LAW VIOLATIONS BY THE RUSSIAN FEDERATION DURING THE ARMED AGGRESSION IN UKRAINE

Lekhan I. P.

The 3rd year student

Kryvyi Rih Faculty "Odesa Law Academy"

Kryvyi Rih, Ukraine

The aggression of the Russian Federation in Ukraine has been going on for the tenth year. Throughout the period, it violated international humanitarian law. But what the Russian occupiers did in Ukraine with the start of a full-scale invasion on February 24, 2022 goes beyond what can be accepted and understood in the 21st century.

We will remind you that on August 12, 1949, the Geneva Conventions were adopted – international treaties that ensure the protection of victims of war (namely, the wounded, prisoners of war, civilians), contain restrictions on cruelty during armed conflicts. This historical event took place after the end of the Second World War and the adoption of the Declaration of Human Rights. The Geneva Convention includes a number of treaties: on the improvement of the fate of the wounded and sick in regular armies, on the improvement of the fate of the wounded, sick and shipwrecked members of the armed forces at sea, on the treatment of prisoners of war, on the

protection of the civilian population under time of war. In 1977, in addition to the Geneva Conventions, two Additional Protocols were adopted. Another protocol was signed in 2005. Note that on August 4, 1989, the Verkhovna Rada of the USSR ratified Protocol I (concerning the protection of victims of international armed conflicts), adopted on June 8, 1977. However, the federal law of October 16, 2019, signed by the President of the Russian Federation Putin, revoked the ratification of the additional protocol to the Geneva Convention [1].

The Russian Federation has been violating the norms of international humanitarian law since 2014. This applies, in particular, to the events in the annexed Crimea, when about 15,000 Crimeans were drafted into the Russian army [2]. If the local population refused to join the Russian army, Russia initiated criminal cases [3]. According to the Fourth Geneva Convention, it is forbidden for the occupying power to forcibly conscript residents of the occupied territories into its armed or paramilitary forces, as well as to encourage them to voluntarily join these forces. Violations of international humanitarian law also concerned the activities of courts and religious communities in Crimea.

Since 2014, the team of the Eastern Ukrainian Centre for Community Initiatives (EUCI) has been working on collecting evidence and documenting the facts of violations of international humanitarian law (IHL) during the armed aggression in Ukraine. The EUCI recorded particularly significant violations of international humanitarian law during the full-scale Russian invasion of Ukraine. In the occupied territories, in particular, Kyiv region, Kharkiv region, Donetsk region, and Kherson region, torture of the civilian population, mass extra judicial executions, and deliberate murders took place. This contradicts the provisions of the Fourth Geneva Convention, which states that civilians have the right to personal respect, respect for their honour. Murder and torture, cruel and inhuman treatment are prohibited by Additional Protocol I to the Geneva Conventions (Article 75).

Cases of sexual and physical abuse of prisoners of war, their mass executions, in particular, in Olenivka (former Volnova correctional colony No. 120) are also violations of IHL. According to the Third Geneva Convention (Article 19), after being captured, prisoners of war must be evacuated to camps located in a zone that is at a sufficient distance from hostilities. Customary IHL prohibits murder, cruel and inhuman treatment, outrages on human dignity, rape and other forms of sexual violence. Resolution 49/1 of the Human Rights Council, adopted on March 4, 2022, established a commission to investigate all alleged violations and abuses of human rights and violations of IHL, as well as related crimes in the context of the Russian Federation's aggression against Ukraine. The results of the work of the UN commission are impressive [4].

During the entire period of the full-scale war, the settlements were and continue to be in the risk zone of rocket and bomb attacks. This is announced by air alarms in all regions and cities without exception. Everyone knows the tragedy of Mariupol residents. Other cities of Ukraine were also hit by rockets: Kremenchuk, Dnipro, Kharkiv, Uman, Vinnytsia, where not only the adult civilian population but also children died. For the period from February 24, 2022 to December 26, 2022, the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights recorded 17,831 cases of civilian deaths or injuries in the country: 6,884 killed and 10,947 wounded. All these actions of the military of the Russian Federation contradict the Statute of the International Criminal Court (Article 8).

In addition, Russia used hunger in the occupied territories as a method of waging war and subjugating the local population. In particular, fuel storage facilities, product distribution centers were destroyed, even ordinary agricultural machinery was destroyed and fields were mined. They continue to do it now. These actions are also a violation of the ICC Statute (Article 8).

The list of crimes of the Russian Federation that violate the norms of IHL includes those that threaten the environment. This concerns the activities of the Russian military in the “Red Forest” in the Chernobyl Exclusion Zone. Russian troops have inflicted and continue to inflict targeted strikes on the infrastructure for the intake, purification and supply of water, as well as sewage treatment facilities, use phosphorus bombs, which leads to chemical contamination of the soil. These actions are contrary to the Conventional IHL (norms 43, 44), which prohibit an attack on a military target if it would cause excessive damage to the environment and oblige during military operations to take all possible measures to avoid or minimize accidental damage to the environment.

Another crime committed by the Russian military was the mass looting of property from the civilian population and large companies. All this was exported from Ukraine to the Russian Federation. In addition, a large amount of grain was exported from the Kherson region. IHL norms prohibit robbery under the Fourth Geneva Convention (Article 53).

A violation of IHL by Russia is the arbitrary detention and illegal deprivation of liberty of civilians and the disappearance of persons, including people with an active pro-Ukrainian civic position, journalists, priests of various denominations, entrepreneurs, veterans of the ATO/OOS. Customary IHL (norms 98 99) prohibits enforced disappearance or arbitrary deprivation of liberty. This practice is a crime against humanity.

Deportation and forced displacement of the civilian population from the occupied territories is also a violation of IHL. This also applies to children taken to the Russian Federation. As of January 30, 2023, the Ukrainian

authorities are aware of at least 14,732 deported children, although their real number is probably much higher.

Movement took place through the so-called filtration camps. The Fourth Geneva Convention (Article 49) prohibits forced individual or mass relocation or deportation.

Additional Protocol I to the Geneva Conventions (Article 34) emphasizes that the remains of persons who died from causes related to the occupation shall be respected and the burial places of such persons shall also be respected. A large number of cases of desecration of the remains of dead civilians have been recorded. In addition, in order to hide these crimes, Russia imported mobile crematoria for burning bodies. Article 130 of the Fourth Geneva Convention states that cremation can only take place due to religious beliefs, for categorical reasons of hygiene or according to the clear wishes of the deceased. The same applies to dead combatants (Article 17 of the First Geneva Convention). The International Criminal Court forbids mocking the bodies of the dead. The famous Russian nationalist Ihor Mangushev demonstrated the skull of a Ukrainian soldier at one of the entertainment shows.

With the annexation of Crimea, the Russian authorities offered the citizens of Ukraine who lived there to obtain Russian citizenship. The policy of forced citizenship was continued during the full-scale invasion. Residents of Kherson and Zaporizhzhia regions were forcibly forced to obtain Russian passports. Actually, on September 30, the Russian authorities announced the signing in Moscow of “agreements” on the acceptance into the Russian Federation of the so-called DPR, LPR, as well as the Zaporizhzhia and Kherson regions, within the limits that existed “on the day of their formation and the day of acceptance into the Russian Federation”. This meant that residents of these territories automatically received Russian citizenship. However, according to Article 45 of the Regulations on the Laws and Customs of War on Land, it is forbidden to force residents of the occupied territory to swear allegiance to the enemy state. So, it is obvious that Russia has repeatedly and on a large scale violated international humanitarian law during the armed aggression in Ukraine since 2014 and continues to do so now.

References:

1. Указ Президента Российской Федерации от 16.10.2019 № 494 «Об отзыве заявления, сделанного при ратификации Дополнительного протокола к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающегося защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I)». Режим доступа: URL <https://web.archive.org/web/>

20220408045652/http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201910160027

2. «Право Женеви» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html>

3. США стурбовані кримінальними справами проти кримчан за відмову служити в російській армії. URL <https://www.radiosvoboda.org/a/news-us-embassy-on-the-call-of-crimeas-to-the-russian-army/30098204.html>

4. Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні виявила, що в Україні було скоєно низку воєнних злочинів, порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-10/PR-GA-report-UKRAINIAN.pdf>

СУДОВА ПРАКТИКА ПАПСЬКОЇ КУРІЇ В СЕРЕДНІ ВІКИ: «РІШЕННЯ РИМСЬКОЇ РОТИ» І КАНОНІЧНЕ ПРАВО

Мацелик М. М.

*здобувач кафедри теоретико-правових дисциплін
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Ранні папські декреталії містили рішення, в яких папа іноді, якщо не завжди, розглядав справи, що потребували судового рішення. Папа вирішував юридичні суперечки судового чи адміністративного характеру в консисторіумі, тобто серед кардиналів, присутніх у Римі та консультуючих його, або передав нагальні питання одному чи кільком з них через *commissio* (доручення) якщо не делегував повноваження з розгляду та врегулювання суперечок спеціальним посланцям – легатам. Папа міг довірити кардиналам розслідування справи, але залишав остаточне рішення за собою. Якщо рішення делегувалося кардиналам, вони вирішували після консультацій зі своїми колегами чи іншими кваліфікованими особами. Такі судові засідання все частіше відбувалися на регулярній основі. Протягом XIII–XIV ст. папи все менше брали участь у щоденній роботі папських трибуналів [1–4]. Папи почали сортувати справи за їх важливістю і доручати капеланам свого суду менш важливі. Капелани – священнослужителі, які за рангом не

наближалися до кардиналів, але, завдяки особистій близькості до папи, користувалися особливою довірою. Наприкінці XIII століття діяльність кардиналів більш-менш обмежувалася суперечками про призначення єпископів і абатів і подібними “*causae maiores*”. Все інше, особливо суперечки про бенефіції (“*causae beneficiales*”), регулярно залишалось на розгляд капеланів у ролі судових органів. У 1245 р. вперше зустрічається назва *auditor generalis causarum palatii*. Маючи повний мандат на суддівську діяльність, про нього вже можна говорити як про професійного суддю, який почав виділятися з-поміж інших капеланів. Папські аудитори (судді) зазвичай слухали справи, які оскаржувалися до Риму. Спочатку аудитори повідомляли Папі в усній або письмовій формі про результати свого розслідування, щоб дати йому можливість вирішити справу. У джерелах папські підтвердження майже не згадуються з кінця XIII ст. : аудитор виконував свої судові завдання в принципі незалежно від папи за власною ініціативою та під власну відповідальність. В XIV ст. папські листи більше не були основним засобом звітування про судову діяльність курії. Саме в цей час судова канцелярія курії стала називатися Римською Ротою [3, с. 37–43].

Судові процеси в Роті відбувалися за процедурними правилами, передбаченими канонічним правом або зміненими папськими конституціями. Процес розпочався з папського схвалення та передачі справи одному з аудиторів. Потім судовий процес проходив відповідно до кроків, описаних у папських постановках (наприклад, виклик до трибуналу, розгляд наклепу, допит свідків та вивчення письмових свідчень). Судовий процес завершився проголошенням вироку. Якщо одна або обидва сторони не були задоволені рішенням суду, вони могли оскаржити повторно, але не більше двох разів.

Каноністи завжди уважно спостерігали за тим, що відбувалося в курії в Римі, не тільки – що було самоочевидним – коли папи встановлювали норми у формі декреталій (у найширшому сенсі), але й за прийняттям рішень куріальними трибуналами. Таким чином, у коментарях та інших роботах каноністів ми неодноразово знаходимо посилання на римську судову практику (так званий «стиль римської курії»). Одним із перших правників, що вирішив приділити особливу увагу юридичним питанням та судовим рішенням Римської Роти був авторитетний французький каноніст Гійом Дюран у своєму творі “*Speculum iudiciale*”. Оскільки каноніст сам був папським генеральним аудитором, він з середини уявляв практику “*audientia palatii*”. Гійом Дюран відзначає, що аудиторам досі регулярно довіряли лише перевірку окремих справ, а не рішення: його потрібно було обговорювати з папою. Вирішальним залишалось рішення папи: Дюран підтримує

традиційну практику, беручи за взірець папу Клементя IV (1265–1268), якого він шанував як «світло закону».

Коли Гійом Дюран розповідав про свою власну практику, він, можливо, спирався на неформальні нотатки, зроблені під час або після переговорів зі сторонами справи і обговорень результатів розслідування і можливого рішення з папою. Такі замітки дали поштовх до появи нового правового літературного жанру. Ми не знаємо, коли аудітори почали вести свої нотатки і збирати їх в окремі колекції. У всякому разі, до 1330-х років такі колекції не збереглися. Оскільки перші відомі дослідникам колекції належать аудиторам англійського походження, існує припущення, що своєю появою вони завдячують практиці юридичної звітності, що була відображена в щорічниках того часу. Як би там не було, тоді й у наступні десятиліття записи аудиторів мали на меті лише внутрішнє використання – серед персоналу папського трибуналу. Ситуація змінилася, коли в 70–80-ті роки XIV століття збірки отримали офіційний або напівофіційний характер і незабаром поширилися Європою. Сучасні дослідження виділяють вісім колекцій «Рішень» або «Висновків» Роти, створених між 1330 і 1390 роками [3, с. 41], з яких лише кілька рукописів збереглися від більш ранніх. Напівофіційна колекція Вільгельма Хорборха отримала найбільше поширення з приблизно 250 відомих рукописів, які були виявлені в різних колекціях до цього часу. Більшість збірників друкувалися в різному складі починаючи з 1470 року.

Конкретна назва для колекцій ніколи не була узгоджена; їх називали «висновки» або «рішення» (“*dubia*” або “*quaestiones*”). Окремі справи, які є складниками колекцій, не мають єдиного формуляру заповнення; діапазон записів поширюється від традиційного «меморандуму» без чи лише з одним або двома звинуваченнями до фактичного «трактату» («рішення») в скороченому викладі. Майже всі відомі тексти походять з передбаченого процедурою етапу консультацій з іншими аудиторами після ознайомлення їх з матеріалами справи. Багато текстів починаються з фактів, іноді конкретних, іноді більш абстрактних, і ігнорують обговорення. Обмін аргументами «за» і «проти» наближає такі тексти до літературного жанру “*quaestiones*”. Часто погляди більшості та меншості аудиторів протиставляються, іноді перші все-таки можуть бути переконані останніми. Інші тексти починаються з викладення юридичної пропозиції, яка була досягнута під час консультацій, а потім закінчується або обґрунтуванням окремої пропозиції, або, у свою чергу, плюсами та мінусами, пов’язаними з цими твердженнями. Зрозуміло, що часто саме сторони та їхні захисники висказували юридичні сумніви та висували звинувачення.

Рішення Римської Роти стали важливим джерелом авторитету в рамках канонічного права. До кінця Середньовіччя Рота стала найвпливовішим трибуналом на всьому християнському Заході. Її повноваження дозволяли їй функціонувати як трибуналу першої інстанції (для куріалістів і вихідців з Римського діоцезу, а з 1488 р. для всіх суб'єктів Папського патримонію в цивільних і церковних спорах), так і як апеляційному трибуналу для всього латинського християнства. До XV ст. “Sanctae Romanae Rotae Decisiones” виходили щороку [3; 5]. Ця практика триває до наших днів.

Література:

1. Мацелик М.О., Санжаров В.А., Санжарова Г.Ф. Папське судочинство в класичне Середньовіччя: Апостольська Пенітенціарія. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2022. № 5. С. 49–52.

2. Мацелик М.О., Бинюк Н.М., Санжарова Г.Ф. Середньовічне церковне судочинство: цивільний та кримінальний процеси. *Ірпінський юридичний часопис. Серія: право*. 2022. Вип. 1 (8). С. 9–20.

3. Санжаров В.А. Інституційне оформлення папського правосуддя з повноправною юрисдикцією у XIV столітті: Римська Рота. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2022. Вип. № 93. С. 37–43.

4. Санжаров В.А., Мацелик М.О., Санжарова Г.Ф. Злочини і «кримінальні» провадження проти прелатів в церковному судочинстві XII–XIV століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2022. № 7. С. 51–55.

5. Lefebvre Ch. Rote Romain. *Dictionnaire de Droit Canonique*. Paris, 1965. Vol. VII. P. 742–771.

МИСТЕЦТВО ОБВИНУВАЛЬНОЇ ПРОМОВИ ПРОКУРОРА

Новак О. Є.

студентка I курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Мінакова С. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Виступ прокурора з обвинувальною промовою є одним з найбільш відповідальних етапів підтримання обвинувачення у суді. Згідно з ст. 264 КПК України прокурор підтримує перед судом державне обвинувачення. Він це робить від імені держави, від імені суспільства. Обвинувальна промова прокурора – це промова прокурора в судових дебатах, в якій підтримується державне обвинувачення, міститься аналіз доказів, висловлюються міркування про кваліфікацію злочину, міру покарання та інші питання, які мають значення для винесення законного і обґрунтованого вироку [1]. В залежності від того, наскільки якісно та логічно обґрунтовано такий виступ залежить призначення відповідної ступеню тяжкості діяння певної особи (осіб) міри покарання, призначеної судом.

Для того щоб розуміти в чому сенс мистецтва обвинувальної промови прокурора варто розглянути мистецтво судової риторики. Мистецтво судової риторики – найвища ступінь професійної майстерності прокурора – державного обвинувача, що найбільш виразно проявляється в обвинувальній промові [2, с. 2]. Звичайно, це не проста і важка справа, вона вимагає зосередженості внутрішніх сил, інтелектуально-вольове напруження прокурорських сил, спецпідготовка, тверді правові знання, знання мови та арсеналу засобів судової риторики, значний практичний досвід, загальна та професійна культура, широка ерудиція оратора. Закон не визначає змісту обвинувальної промови. Але оскільки доказування обвинувачення в суді КПК України покладено на прокурора, то в своїй промові він повинен висвітлити питання, передбачені ст. 324 КПК:

- чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний;

- чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений;
- чи винен підсудний у вчиненні цього злочину;
- чи підлягає підсудний покаранню за вчинений ним злочин;
- чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують відповідальність підсудного і які саме;
- яка міра покарання повинна бути призначена підсудному і чи повинен він її відбувати;
- в якому вигляді виправно-трудової чи виховно-трудової колонії або у в'язниці повинен відбувати покарання засуджений до позбавлення волі;
- на кого мають бути покладені судові витрати і в якому розмірі;
- який запобіжний захід слід обрати щодо підсудного;
- чи слід у випадках, передбачених ст. 14 КК, застосовувати до підсудного примусове лікування чи встановити над ним опікування [1].

Зміст і структура обвинувальної промови в основному визначаються відповідною справою, місцем її розгляду, складом судового засідання, особистими якостями прокурора і посадою, яку він займає у справі. Прокурорська практика склала таку структуру обвинувального акта:

- вступна частина;
- фабула справи (виклад фактичних обставин злочину);
- аналіз і оцінка зібраних у справі доказів (аналіз доказів);
- обґрунтування кваліфікації злочину;
- характеристика особи підсудного;
- обґрунтування пропозицій про міру покарання цивільному позову;
- аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і пропозицій щодо їх усунення;
- заключна частина промови [1].

Зміст і структура обвинувальної промови, її конструкція ні в якому разі не можуть бути єдиними і незмінними. Як не буває абсолютно однакових кримінальних справ, так і не повинно бути промов, які збігаються одна з одною. Тому прокурор повинен уміти знаходити правильні пропозиції щодо різних частин мови, розподіляти матеріал послідовно і логічно. При цьому, на відміну від інших учасників судового процесу, які виступають у судових дебатах з промовами, прокурор реалізує свою унікальну функцію підтримки державного обвинувачення. Отож, промова прокурора спрямована на формування внутрішнього переконання судді у вчиненні певною особою діяння, передбаченого Законом України. Обвинувальна промова прокурора у суді є результатом його участі в судовому процесі й покликана увібрати в себе всі досягнуті прокурором при цьому результати. Промова має

бути глибокою за змістом та містити в собі оцінку всіх досліджених у судовому розгляді обставин, а також соціальної шкоди, заподіяної злочиним, що дає змогу переконати суд, інших учасників судового провадження та всіх присутніх у судовому засіданні у справедливості й обґрунтованості засудження винного [3, с. 5].

Іноді роботу прокурора, а точніше один з видів роботи прокурора – обвинувальну промову сприймають як щось легке та творче. Ця думка є досить неправильною. Робота, якою займається прокурор є тяжкою розумово-аналітичною роботою, за якою стоїть людина, її сім'я, її майбутнє. Така робота безумовно приносить користь людям. Зважаючи на дійсні обставини, було б доцільно говорити про елементи творчості, оскільки кожен обвинувальний акт є кінцевою особистою інтелектуальною працею прокурора, оскільки зміст цих процесуальних документів йому ніхто не допомагає визначати [4, с. 2].

Отже, враховуючи вищезазначене, прокурор, щоб якісно висловити свою позицію, має право допустити незначне відхилення від предмета розгляду, щоб потім бути правильно зрозумілим слухачами, щоб після його виступу не залишалося місця для незрозумілості та неясності, щоб у свідомості суду та інших слухачів, як головне, відклалося саме те, про що говорив державний обвинувач. Обвинувальна промова прокурора може бути визначена як вербальний акт державного обвинувача, який підсумовує діяльність прокурора тощо. Для того, щоб обвинувальна промова прокурора була чітка, зрозуміла він повинен володіти основними знаннями с приводу цього. Належне виголошення прокурором обвинувальних промов дає змогу не лише забезпечити виконання завдань кримінального провадження, а й сприяє утвердженню авторитету прокуратури як органу державної влади і конкретного прокурора як її представника в очах суспільства.

Література:

1. Обвинувальна промова прокурора: зміст і побудова. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11991/>.
2. Сухонос Віктор, Звірко Олександр Мистецтво обвинувальної промови. 2012. 4 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/58295/7/Sukhonos_debate1.pdf;jsessionid=04D2624C6AE87E1979DBBF2F758B7E7A.
3. Лапкін А. В. Правова природа обвинувальної промови прокурора та вимоги до неї. 2013. 9 с. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/51495>.
4. Рудюк А. С. Промова прокурора в судових дебатах: творчий аспект. 2019. 4 с. URL: <http://almanah.ltd.ua/save/2017/9/219.pdf>.

СТАН ЗДОРОВ'Я ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ У ІХ–ХІV СТ. НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Попов Є. О.

аспірант кафедра цивільного та господарського права та процесу

Міжнародного гуманітарного університету

Науковий керівник: Діденко Л. В.

доктор юридичних наук, професор

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса, Україна

Питання про наявність у руському праві норм, що регулювали питання, пов'язані з обсягами дієздатності осіб з фізичними та розумовими вадами достатньо тривалий час залишається дискусійним, що пояснюється обмеженим колом джерел, що дійшли до нашого часу. Так, у своїй класичній роботі, присвяченій становленню давньоруського права М. Ф. Владимирський-Буданов відзначав, що «фізичне та розумове здоров'я, а також моральний стан, як умова володіння особистими правами та їх захистом у давньоруському праві були визначені ще менш точно (Авт. – аніж інші критерії, про які велася мова і дослідженні)» [1, с. 390]. Водночас, на наш погляд, є всі підстави говорити про те, що в період існування давньоруської держави були закладені основи інституту обмеження дієздатності.

Одним з аргументів може виступати наявність впливу на давньоруське право зі сторони римського права. На переконання сучасних дослідників, становлення і розвиток правової системи слов'янських народів тісно пов'язаний з рецепцією римського приватного права. Як зазначає, з цього приводу Г. Шпиталенко «у період раннього Середньовіччя Україна впродовж декількох століть була самостійною державою (Київська Русь), її загальна і правова культура були зорієнтовані на східно-європейську цивілізацію, тобто візантійську. Починаючи з ІХ ст. вплив Візантійської імперії на розвиток та формування суспільно-політичної та правової системи київської Русі стає досить значним» [2, с. 42]. Приватне римське право не відокремлювало категорію дієздатності, яка поглиналась категорією правоздатності. Разом з тим, в римському праві існував ряд норм, які визначали обсяг прав та можливостей особи залежно від її фізичного стану та стану здоров'я. Так, особи з фізичними вадами, а саме, глухонімі, не могли укладати такі угоди, як стипуляція, виступати в суді під час дії легісакційного процесу, в якому необхідно було

проголошувати формули, тощо. З метою забезпечення збереження родового майна душевно хворі та недорозвинуті особи визнавалися повністю недієздатними, та позбавлялися права вчиняти юридично значущі дії [3, с. 270]. У Законах XII таблиць, які належать до перших юридичних джерел, можна побачити таке положення: «Якщо людина збожеволіла, то нехай владу над нею самою і над її майном візьмуть її агнати або родичі».

З погляду сучасності, звісно може виникнути питання у доречності об'єднання в одну категорію осіб з фізичними та психічними вадами, особливо у тих випадках, коли вони не впливали на здатність логічного мислення (сліпі, глухі). Як правило, у науковій літературі це пояснюється тим, що у початковий період становлення державності та права не було достовірної інформації про відмінність правового аспекту наслідки психічних та тілесних захворювань. Більше того, у період середньовіччя досить сильно обмежувалася як дієздатність, так і правоздатність фізично обмежених людей, а саме: низькорослих, з відсутністю кінцівок, сліпих, глухих, літніх осіб. Причиною цього було превалююче значення фізичної сили людини для проживання та можливості нести державні обов'язки.

Норми про обмеження дієздатності осіб з фізичними та психічними вадами з часом переходили у праці візантійських юристів, а звідти проникали у давньоруське право.

В першу чергу, це стосувалося душевнохворих. Після того, як Київська Русь прийняла християнство, в законодавчих актах з'явилися положення, котрі встановлювали церковний нагляд над хворими, а їх права щодо здійснення юридичних дій були звужені. Так, вже в одному з перших законодавчих актів князя Володимира Великого «Закону судного людям» встановлювалося обмеження на укладання заповітів особами, що мають розумові вади – «при укладанні заповіту особа повинна була знаходитися у здоровому розумі і твердій пам'яті» [4, с. 118]. Опосередковано, наявність вимоги щодо належного психічного здоров'я у заповідача підтверджується і текстом стародавніх заповітів, у яких спадкодавці зазначали факт перебування у здоровому глузді: «Се язъ рабъ Божий Патрикей отходя сего света своим цѣлым оумом пишу грамот душевную», «Се язъ грешный худый рабъ Божий Иванъ пишу душевную грамоту, ида въ Орду, ни кимъ не нужень, целымъ своимъ умомъ, въ своемъ здоровьи». Відкритим залишається питання хто міг визнавати людину такою, що має психічні розлади і не може вважатися такою, що перебуває при «своєм умі». На наш погляд, таким суб'єктом виступала християнська церква, адже душевнохворі завідомо вважались такими, що страждають під дією злих сил, а не по своїй волі, і найчастіше передавалися під нагляд монастирів.

Обмежений правовий статус мали і люди з фізичними вадами, насамперед вродженими, які досить часто сприймалися суспільством, як ознака кари вищих сил. З метою захисту інтересів цієї категорії осіб вони почали передаватися під опіку церкви, яка одночасно виступала представником їх інтересів та розпорядником їхнього майна. Зокрема, у статуті князя Всеволода XIII ст. зазначається: «А це церковні люди: сліпець, хромець ... ними мітрополіт чи єписком між собою відають, суд та образу між ними розглядають, або залишиться спадщина, або буде з тими людьми (Авт. – очевидно спадкоємцями) спір або спільний суд». Таким чином, можна зробити висновок, що особи з фізичними недоліками не були позбавлені правоздатності: вони могли виступати від свого імені у суді, могли передавати та отримувати спадщину. Водночас, їх дієздатність була обмежена, а інтереси таких осіб представляли і вчиняли від їх імені юридично значущі дії представники церкви: єпископи або його слуги. Такий висновок логічно випливає з факту, що особи з окремими фізичними вадами (сліпі, глухонімі) не могли брати повноцінну участь в процесі укладання угод, а отже, як і в римському праві, ці дії здійснювали представники, якими перш за все виступали священнослужителі та/або родичі.

Підводячи підсумки, слід зробити висновок, що в результаті впливу римського права у давньоруському законодавстві та практиці суспільних відносин формується інститут обмеження дієздатності, норми якого передбачали обмеження права особи самостійно вчиняти юридично значимі дії унаслідок душевної хвороби або певних фізичних вад.

Література:

1. Владимирський-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. Киев : Н. Я. Оглоблин, 1915. 699 с.
2. Шпиталенко Г.А., Горай О.С., Барановська Т.В. Вплив рецепції римського права на формування законодавства Київської Русі : історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 39–43.
3. Римське право: підруч. / О.А.Підопригора, Є.О.Харионов. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
4. Ілейко В. Р. Історичний аспект розвитку поглядів на проблему дієздатності. *Галицький лікарський вісник*. 2003. Т. 10, № 1. С. 118–120.

ПРАКТИКА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВ ЗАКОНОДАВЧОГО ХАРАКТЕРУ ЗА УНР

Радійчук Ю. М.

*студентка I курсу магістратури історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Питання розвитку парламентаризму в період розвитку Української національної революції 1917-1921 рр. на території Наддніпрянщини викликає численні дискусії вчених, юристів, громадян. Зокрема, серед них немає усталеної думки, щодо історичних витоків українського парламентаризму в цей період. У цьому контексті значний науковий інтерес становлять праці Бандурки О.М., Древалю Ю.Д. [1], Бородіна І. Л. [2], Журавльової І.С. [3], Журавського В.С. [4], Кудряченко А.І. [8], Сачко Д.В. [9], Ковальова Д.В., Пономаренко А.Б. [7].

Після Лютневої демократичної революції відбулося небажане за часів деспотизму піднесення національного руху. 4 березня, була утворена Центральна Рада, яка стала першим національним законодавчим та представницьким органом державної влади на території України протягом березня 1917 – по квітень 1918 р. [9, с. 77].

Перші кроки ЦР якого не мали виразних ознак парламентаризму. Так, наприклад, у перших протоколах засідань Центральної Ради, датованих 9-21 березня 1917 р., вказувалося, що вона бере на себе функцію координації роботи утворених при ній комісій, до яких могли записувати усіх бажаючих [4, с. 174]. Виникла також дискусія з приводу того, чи «можливо засновувати комісії на зразок окремих міністерств і чи Центральна Рада має право на таку широку непрезентацію». В результаті, було сформовано сім комісій: фінансова, правнича, шкільна, агітаційна, редакційна, друкарських справ, маніфестаційна, а також інформаційна та прес-бюро. У складі Центральної Ради функціонувала й Президія, до якої входили, крім Голови, два його заступники, писар та скарбник [6, с. 174]. На думку дослідниці Г.С. Журавльової започаткування практики парламентаризму в часи Центральної Ради відобразило утворення і діяльність установ представницького характеру, котрі у період визвольних змагань 1917–1920 р. здійснювали певні державно-владні функції [3, с. 13].

Однак після проведення 6–8 квітня 1917 р. у Києві Національного конгресу статус УЦР (далі Українська Центральна Рада) змінюється, адже було проведено її вибори. Вона вже функціонує як парламентський орган з тим застереженням, що формується на основі делегування до її складу представників політичних, громадських, кооперативних організацій, селянських, солдатських і робітничих з'їздів. Таким чином, УЦР розвивалася на основі суттєвих суперечностей: за формою роботи Центральна Рада була, безперечно, парламентом, однак за способом формування її можна вважати квазіпредставницьким органом, що виник на хвилі революційних подій. І тому цілком закономірно, що в усіх актах Центральної Ради, насамперед її універсалах, зазначалося, що вона передасть владу Всеукраїнським Установчим Зборам, закон про вибори до яких вона ухвалила 16 листопада 1917 р. [5, с. 14].

Одночасно з проведенням з'їздів, засідань розпочався конституційний процес в Україні. Першим законодавчим актом був I Універсал, правовий акт, який проголосив необхідність прийняття законів і організації органів урядування на своїх землях. Тут наголошувалось, що Центральна Рада буде «творити новий лад вільної автономної України». З цією метою було створено Генеральний секретаріат, як уряд України [2, с. 46].

Нормативним актом, який регламентував діяльність вищих органів влади України, був також і II Універсал. Наступним етапом стало прийняття 20 листопада 1917 р. III Універсалу. В цьому правовому документі проголошувалось утворення Української Народної Республіки. Даний Універсал встановлював, що до скликання Установчих зборів України вся влада належала Центральній Раді та Уряду – Генеральному Секретаріатові [2, с. 46]. В Україні повинен бути створений дійсно незалежний суд.

IV Універсалом, який був прийнятий 22 січня 1918 р., проголошувалася самостійність і незалежність України. Він визначав УНР «державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» [7, с. 13]. Уперше виконавчим органом державної влади називалася Рада Народних Міністрів. Таким чином, Центральна Рада намагалася установити в Україні відповідний демократичний режим [2, с. 46].

Про це свідчить й ухвалений на останньому засіданні Центральної Ради 29 квітня 1918 р. проєкт Конституції УНР, яка визначала, які повноваження український народ передає центральним органам Федеративної Російської Республіки, а які залишає за собою [10, с. 6]. Важливим засадничим принципом Конституції УНР був поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, згідно з яким формувалася структура центрального державного апарату. Законодавчу владу мав здійснювати

парламент – Всенародні Збори (ст. 23), виконавчу – уряд – Рада Народних Міністрів (ст. 24), вищим органом судової влади проголошувався Генеральний Суд УНР (ст. 25), при цьому особливо наголошувалося на незалежності судової гілки влади (ст. 63) та здійсненні правосуддя виключно судовими установами (ст. 62). Необхідною умовою реалізації принципу поділу влади на практиці є механізм стримувань і противаг, чітке визначення відповідної компетенції кожної з гілок влади, щоб вони діяли як єдиний політичний організм в інтересах народу. Конституція УНР передбачала для цього окремі організаційно-правові заходи, хоча їх було недостатньо для чіткого розмежування повноважень гілок влади [7, с. 14].

Державний переворот 29 квітня 1918 р. знаменував розпуск першого українського парламенту – УЦР – і утворення гетьманської держави, побудованої на засадах одноосібної влади [1, с. 103]. Нова влада задекларувала ідею необхідності розбудови держави на засадах парламентаризму, але не взяла на себе ніяких зобов'язань щодо порядку та термінів формування парламенту («Українського Союму»). За таких обставин значно звужувалися і можливості реорганізувати владу на засадах парламентаризму. За часів існування гетьманату (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) не з'явилося ані самого законодавчого органа, ані будь-якого державного акта про його скликання [1, с. 104].

Наприкінці жовтня нова спроба залучити до кабінету видатних українських діячів зазнала невдачі. У відчайдушних пошуках підтримки П. Скоропадський 22 жовтня 1918 р. видає Маніфест до українського народу, в якому підтверджується непорушність принципу незалежності України, гарантується прискорення аграрної реформи, скликання парламенту [8, с. 60].

За часів Директорії, листопад 1918 р. – початок 1919 р., був розроблений проект Конституції УНР («Основний державний закон Української Народної Республіки»). В декларації Уряду Української Народної Республіки про відстоювання самостійності країни від 2 травня 1920 р., зазначалося, що порядок в Україні встановить народне представництво – парламент, складений на підставі загального, рівного для всіх, безпосереднього, таємного, пропорціонального виборчого права [6, с. 571]. «Поки складуться умови, які роблять можливим проведення виборів в парламент на вказаних вище підставах, Правительство в найкоротшім часі скличе тимчасовий орган-передпарламент з представників населення, місцевого самоврядування, громадських, політичних, професійних і кооперативних організацій» [6, с. 572].

Таким чином, проаналізувавши юридичне законодавство УНР, можна стверджувати, що за Центральної Ради було створено належні умови для формування справжнього українського парламенту. Зокрема,

прийнято і Конституцію, яка через гетьманський переворот не набрала чинності. За часів Гетьманату П. Скоропадського парламентаризм припинив своє існування, аж до того часу, як гетьман побачив, що його влада не має підтримки населення. Директорія УНР робила спроби відновити демократичні традиції УЦР, але результати цієї політики були теж невдалими.

Література:

1. Бандурка О.М., Древаль Ю.Д. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток : монографія. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 288 с.
2. Бородін І. Л. Парламентаризм як історико-правова категорія. *Юридичний вісник*. 2020. № 2 (55). С. 43–49.
3. Журавльова Г.С. Конституційні засади становлення і розвитку парламентаризму в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків : 1999. 19 с.
4. Журавський В. С. Розвиток теорії і практики українського парламентаризму в 1917–1920 рр. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 172–181.
5. Журавський В.С. Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 / 12.00.02. Одеса, 2001. 38 с.
6. Історія України : Хрестоматія / упоряд. В.М. Литвин. Київ : Наукова думка, 2013. 1056 с.
7. Ковальов Д.В., Пономаренко А.Б. Політико-правові принципи конституційного ладу в Конституції Української Народної Республіки. *Політичне життя*. 2018. № 4. С. 11–16.
8. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2006. 696 с.
9. Сачко Д. В. Особливості, історія та перспективи сучасного парламентаризму в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. № 2. С. 74–81.
10. Українська Центральна Рада: документи і матеріали : у 2 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 1996. Т. 2 : 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918р. / упоряд. В. Ф. Верстюк та ін. ; ред. В. А. Смолій та ін. [Б. м.] : [б.в.], 1997. 422 с.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Светлічна М. І.

*студентка I курсу механіко-математичного факультету
Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка*

Светлічний І. В.

*адвокат, аспірант
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

На нинішній час дослідження та вивчення історії розвитку вищої освіти в країнах Центральної Азії в пострадянський період (на прикладі Киргизстану, Казахстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану) – це один із засобів подальшого вдосконалення української системи вищої освіти та науки.

З історичної точки зору, основні напрями розвитку вищої освіти країн Центральної Азії в сучасний (пострадянський) період цілком відповідають вітчизняній освітній політиці, свідченням чого стали законодавчі акти, на рівні яких зафіксовано прагнення входження європейського освітнього простору.

Після здобуття незалежності Казахстан, Туркменістан, Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан розпочали самостійний шлях розвитку освітніх систем, проте досі зберігають історичні та племінні традиції [1].

Країни, які значно відрізняються за рівнем систем освіти – Киргизстан та Туркменістан. У Киргизстані розгалужена система взаємодії із зарубіжними освітніми центрами та програмами (такими як «Темпус», «Еразмус Мундус»), а також про включення у Болонський процес. Ситуація в Туркменістані прямо протилежна, тривалість здобуття вищої освіти скоротилася з 5 років до 2 (ще два роки займала практика), фактично була відсутня можливість вибору, академічна свобода суттєво обмежувалася [2].

Для більшості країн Центральної Азії характерною є досить незвично вибудована система освіти. Так, у Киргизстані, де відповідно до Закону «Про освіту» (2003 р.) [3] реалізуються загальні (основні та додаткові) та професійні (основні та додаткові) освітні програми, а вища освіта визначена одним із елементів професійних програм

(ст. 11). Схоже бачимо у системі освіти Таджикистану (ст. 10, ст. 19) [5] та Туркменістану (ст. 8) [7].

Наступним кроком в історії розвитку вищої освіти в країнах Центральної Азії стала диверсифікація фінансування. Зокрема, державні заклади освіти, які раніше фінансувалися виключно державою, здобули право навчати студентів на контрактній основі. Так, у державних вишах Казахстану та Киргизстану чисельність студентів-контрактників становить понад 70 % від загальної чисельності. Позитивною стабільністю вирізняється і політика Таджикистану в зазначеному напрямі. В Узбекистані державним установам дозволяється пропонувати платні місця, що кількісно дорівнює чисельності студентів, які навчаються за рахунок державного фінансування. Водночас стали доступними студентські позики, стипендії, гранти та спонсорські можливості.

Одним із ключових напрямів реформ стало узгодження національних та міжнародних освітніх стандартів і тут орієнтиром для країн Центральної Азії став Болонський процес. Болонська декларація містить шість ключових положень: дворівнева підготовка (бакалаврат – магістратура); прийняття системи порівнянних ступенів; запровадження європейської системи перереєстрації одиниць кредитоспроможності; розвиток мобільності студентів, викладачів та встановлення стандартів транснаціональної освіти; розробка порівнянних критеріїв та методологій якості; співробітництво у розробці навчальних планів, схем мобільності та спільних навчальних програм, практичних занять та наукових досліджень.

На сьогодні Казахстан є країною Центральної Азії, яка підписала Болонську декларацію [2]. Лояльними до Болонської системи є Киргизстан та Таджикистан, запозичуючи окремі її елементи. Таджикистан навіть планував завершити перехід на модель освіти відповідно до Болонської декларації до 2020 року, що зафіксовано в Національній стратегії розвитку освіти до 2020 року. Щодо дворівневої моделі навчання (бакалавр – магістр), то варто підкреслити, що в Казахстані, Киргизстані, Таджикистані та Туркменістані нова ступенєвість вищої освіти існує паралельно зі старою моделлю підготовки фахівців.

Прикметно, що навіть в останній редакції Закону Киргизької Республіки «Про освіту» 2021 року визначено, що вища професійна освіта включає «підготовку та перепідготовку бакалаврів, спеціалістів та магістрів» (ст. 22) [3], як свідчення поєднання національних та міжнародних традицій, що зберіглося також у таджицькому законодавстві.

Деяко іншим шляхом пішов Туркменістан, де протягом тривалого часу існувала одноступенева система вищої освіти (що передбачала два роки курсової та два роки практичної підготовки), а пізніше було повернуто стару п'ятирічну модель. Цікаво, що необхідною умовою

вступу до закладу вищої освіти залишається наявність дворічного стажу роботи та його відповідність обраному напрямку підготовки [7].

Європейська кредитно-трансферна система (European Credit Transfer System (далі – ECTS) – це система, яка розроблена для забезпечення єдиного загальноєвропейського підходу до оцінювання та порівняння навчальних досягнень студентів, що навчаються в різних вищих навчальних закладах, та їхнього академічного визнання.

Щодо застосування кредитної системи ECTS та додатку до диплому європейського зразка в країнах Центральної Азії в пострадянський період, варто згадати, що в Казахстані та Узбекистані було розроблено власні системи трансферу оцінок. У Киргизстані ж донині залишається багато закладів вищої освіти, які використовують не кредитні, а контактні години. Схожа ситуація склалася в Туркменістані де застосовують систему «залікових одиниць» (ст. 16 Закону Туркменістану «Про освіту») [7].

Водночас заклади вищої освіти Казахстану та Киргизстану активно розвивають академічну мобільність. Наприклад, Казахстан реалізує державну програму підготовки кадрового резерву «Болашак», завдяки якій щорічно за кордон виїжджає три тисячі молодих стипендіатів [2].

Основні напрями реформування сфери вищої освіти країн Центральної Азії в основному відповідають основним українським напрямам, підтвердження чого знаходимо на сторінках законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (2020).

В Україні, як і в Казахстані та Узбекистані, у сфері вищої освіти передбачено верховенство міжнародного права в разі його невідповідності національному (ст. 2, 74 Закону «Про вищу освіту») [8].

Історія вищої освіти в країнах Центральної Азії в пострадянський період постійно розвивається, але основні напрями історичних перетворень сфери вищої освіти країн Центральної Азії цілком відповідають вітчизняній освітній політиці, зокрема у прагненні входження до світового, передусім європейського, освітнього простору.

Література:

1. Іванова І., Сапарова Н. Вища освіта в країнах Центральної Азії на початку XXI століття. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021, № 10(114). DOI 10.24139/2312-5993/2021.10/236-249 URL: <https://pedscience.spu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/25.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Європейська комісія. 2013. Співробітництво у сфері освіти між ЄС та країнами Центральної Азії. Європейський Союз та Центральна

Азія. URL: http://eeas.europa.eu/central_asia/docs/factsheet_education_ru.pdf (дата звернення: 12.05.2023).

3. Закон Киргизької Республіки «Про освіту». (2003). URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ua/1216> (дата звернення: 12.05.2023).

4. Закон Республіки Казахстан «Про освіту». (2007). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=80;-44 (дата звернення: 12.05.2023).

5. Закон Республіки Таджикистан «Про освіту». (2013). URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=119771&conttype=2 (дата звернення: 12.05.2023).

6. Закон Республіки Узбекистан «Про освіту» (2020). URL: <https://lex.uz/ua/docs/5013009> (дата звернення: 12.05.2023).

7. Закон Туркменістану «Про освіту» (2013). URL: <https://www.parahat.info/law/2013-05-15-zakon-turkmenistana-ob-obrazovanii> (дата звернення: 12.05.2023).

8. Закон України «Про вищу освіту» (2014). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

ЧОМУ УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РР. ЗАКІНЧИЛАСЯ ПЕРЕМОГОЮ УСРР (УРСР)?

Скирта А. А.

*аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

1917 р. виявився дуже багатим на події. Дві революції у тодішній Російській імперії. Наслідком першої стала ліквідація монархічного режиму Романових, наслідком другої – встановлення влади більшовиків. Ці події є великими явищами за своїми масштабами, які вплинули на всю Російську імперію, у тому числі і на частину України, яка тоді знаходилася під владою російського царя. Проте, окрім цих двох революцій 1917 р. ознаменувався початком ще однієї, суто української, яка за ходом подій є не менш важливою, а навпаки, дослідження якої може дати відповідь, чому на теренах тодішньої

України перемогла УСРР (УРСР), а не УНР чи Українська Держава (Гетьманат Скоропадського).

Революції відбуваються не на порожньому місці. Як вказує американський соціолог та політолог Джеймс Дейвіс, для виникнення революційного моменту повинні скластися певні чинники, а саме: «Революції найімовірніше відбуваються тоді, коли за тривалим періодом об'єктивного економічного та соціального розвитку слідує короткий період різкого відкату назад. Тоді люди суб'єктивно бояться, що здобуте з великими зусиллями буде повністю втрачено; їх настрої стають революційними» [6, с. 5]. Проте, у випадку української революції 1917–1921 рр., до передумов які вказав Джеймс Дейвіс можна віднести ще й національний гніт з боку Російської імперії. Передумовами спалаху українського революційного полум'я можна знайти у другій половині ХІХ ст., коли уряд Російської імперії, своїми указами, Валуєвським циркуляром (1863) та Емським указом (1876), робив все для того, щоб не дати українській ідеї самостійності піднятися та розповсюдитися. Через що, початок української революції був логічним наслідком супротиву з боку українців. На жаль, українські діячі, які розпочали революцію не змогли довести її до кінця, створити самостійну «життєздатну» українську державу. Спробуємо з'ясувати чому історія таких держав як УНР або Українська Держава не була довготривалою, а навпаки – все завершилося перемогою УСРР (УРСР). Відповідь на це питання може дати мета української революції. Як слушно вказує І. Лисяк-Рудницький метою революції було відродження нації: «революція 1917–20 років є вихідною точкою всього модерного українства» [5, с. 48]. Тому, виходячи з характеру революції ми можемо говорити про те, що вона перш за все була покликана відродити українську націю. Ми підтримуємо точку зору І. Лисяка-Рудницького, який ототожнює націю і державу. Проте українські революційні діячі не в повній мірі усвідомлювали значення побудови самостійної держави для відродження української нації.

Українська революція не була самотнім явищем, а мала ще свого «сусіда» – російську революцію. Тому, українські діячі мусили конкурувати з іншими політичними силами, насамперед з більшовиками. Дана конкуренція виявлялася перш за все не у тому яка із сторін має сильніше військо, а у тім, яка із сторін зможе залучити до своїх ідей більше прихильників. У цьому світлі важливо порівняти політичні гасла обох сторін. Українські революційні діячі своїм Першим Універсалом проголосили автономію України у складі демократичної Росії. І ось тут, треба зіставити дану програму з більшовицькою. Окрім комуністичних (більшовицьких) гасел спрямованих безпосередньо на російські народні маси: «землю – селянам, фабрики – працівникам»,

проголошувалось гасло конкретно щодо національних окраїн (у тому числі і України): «самовизначення націй». Таким чином, у свідомості багатьох людей виникало нерозуміння різниці між двома протиборчими силами. До цього ж, у рамках українського революційного руху можна додати низький рівень національної свідомості українців. Український історик Ярослав Грицак, посилаючись на досліді Романа Шпорлюка зауважує щодо можливих причин поразки української революції: «український рух у Російській імперії був насильно спинений у своєму розвитку... Відповідно, коли у 1914 р. вибухнула війна, українці мали за собою більше-менше (радше менше) нормального розвитку у таких справах, як преса, популярна культура, освіта і т.д. Насправді, у 1914 р. у Російській імперії не було жодної україномовної школи, а українську мову не навчали як окремих предмет у російських школах. Ці факти є загальновідомими, але їх якось ігнорують, коли обговорюють рівень національної свідомості мас у 1917 р. або форми їхньої політичної мобілізації» [3, с. 260–261]. Таким чином, українська революція повинна була ще й пробудити самосвідомість «зросифікованих» українців. У спогадах Всеволода Петріва (військового міністра і генерал-хорунжого армії УНР), який у 1918 р. перебував у Києві, можна знайти згадки про так звані «нейтральні сили», які вирішили не брати участь у протистоянні українських і більшовицьких сил. Автор згадує український сердюцький полк імені гетьмана Сагайдачного, який оголосив «нейтралітет». Даний полк не був винятковий, а як далі згадує В. Петрів, така позиція деяких людей (насамперед військових) була повсюдною і в деякому сенсі навіть розчаровуючи жахливою: «Цих нейтральних та напів-нейтральних було так багато, що вони перевищували числом обидві змагаючіся сторони» [1, с. 106].

В цьому контексті, політична програма Української Центральної Ради яскравий приклад еволюції поглядів на майбутнє української державності. З червня 1917 р. по січень 1918 р. вийшло чотири Універсали Центральної Ради, які відрізнялися один від одного суттєво за своїм змістом. Так ідеї української автономії у складі Російської імперії в Першому Універсалі змінилися в решті-решт ідеєю створення незалежної Української народної республіки у Четвертому Універсалі.

Іншою важливою проблемою українського революційного руху був внутрішній розкол та його неоднорідність. Наприклад, початок розколу можна побачити під час прийняття Другого Універсалу, який більшість українських діячів вважали кроком назад порівняно з Першим Універсалом. Я. Грицак вказує на випадок, який стався у колі української влади одразу ж після проголошення Другого Універсалу: «Опоненти Центральної Ради з українського радикального табору вимагали прого-

лошення державної самостійності. У ніч на 17 липня Український полк ім. Полуботка зробив невдалу спробу взяти контроль над містом, щоб заключити сепаратний мир з Центральними державами і проголосити самостійність України» [2, с. 83]. Отже, коло українських діячів-революціонерів не було однорідним, а в ньому простежувалися різні течії, які мали різні погляди на той напрям яким повинна піти українська революція.

Ще однією причиною поразки української революції і унеможливленням створення національної держави стала міжособистісна боротьба політичних діячів. Слушно з цього приводу висловився Симон Петлюра: «Гірше ніж москальські воші можуть бути тільки українські гниди». Справа в тому, що українська революція підняла до влади певних діячів, які мали намір отримати владу, а не привести до перемоги ідею української самостійності. У грудні 1917 р. посаду Генерального секретаря військових справ УНР було запропоновано Олександру Жуковському (Військовий міністр УНР з березня по квітень 1918 р.). Згадуючи цю подію й причини своєї відмови, він вказує на інтриги, які розвивалися довкола міністерських портфелів: «Причини, через що я відмовився, полягали в тому, що біля портфелів йшла величезна гра, інтриги розвивались, сварки і т. п., що тільки мішало взяти твердий курс правління в напрямку роботи Військового Секретарства. Кожен майже із діячів почував себе Наполеоном, почував себе героєм призвати, спасти отчизну і дати їй лад та порядок. Багато із них міркували в душі, що тільки він один покликаний і призван історією до святого діла – відродити батьківщину» [4, с. 49]. До цього можна додати і розкол в керівних колах УНР, який безпосередньо вплинув на міцність українських сил, тим самим призвівши до поразки й приходу у квітні 1918 р. гетьмана Скоропадського, який ліквідував Центральну Раду та проголосив Українську Державу.

Отже, українська революція 1917-1921 рр. стала логічним наслідком національного супротиву з боку українців по відношенню до російського деспотизму режиму Романових. Валувський циркуляр та Емський указ призвели до того, що у часи революції спостерігався низький рівень самосвідомості серед пересічних українців, що стало одною із перешкод на шляху до побудови національної держави. Іншою, не менш важливою перешкодою було політичне протистояння у керівних колах УНР, що не могло позитивно сказатися на побудові самостійної держави. Втім, як слушно зауважив І. Лисяк-Рудницький, українська революція мала характер відродження нації. І з цим завданням українські революційні діячі справилися на сто відсотків, відродивши українську націю, яка стала праобразом сучасного українства.

Література:

1. Всеволод П. М. Спомини з часів української революції (1917–1921). Ч. 1. До Берестейського миру. Львів : Червона калина, 1927. 181 с.
2. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ століття. Київ : Генеза, 1996. 356 с.
3. Грицак Я. Й. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації. *Україна модерна*. Львів, 1999. № 2–3. С. 254–269.
4. Жуковський О. Т. Вспомини часів епохи Великої Східної Революції початку 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записна книжечка. 1919 рік. Київ : Авторитет, 2018. 274 с.
5. Лисяк-Рудницький І. Українська революція з перспективи сорокліття. *Історичні есе*. 2-е видання. Київ : Дух і Література, 2019. Т. 2. С. 47–60.
6. Davies J. C. Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*. 1962. Vol. 27, № 1. P. 5–19.

ДО ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Тептюк М. П.

*аспірант відділу теорії держави та права
Інституту держави та права імені Володимира Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Протягом довгого періоду часу питання застосування права залишається одним з актуальніших і соціально значущих у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці та практиці.

Очевидним є той факт, що для належної якості правового регулювання недостатньо розробити та прийняти якісні закони, оскільки їх придатність залежить у кінцевому підсумку від того наскільки правильно і повно його застосовують на практиці суб'єкти права.

Ще на початку ХХ століття видатний теоретик права та практикуючий юрист Є. Васьковський зазначав, що правник, який не знає як знаходити, тлумачити та застосовувати закони є настільки ж безпорадним, як лікар, який не здобув навичок з обстеження хворих та призначення їм ліків [1, с. 1].

Однак, не зважаючи на те, що дослідженню феномена правозастосування присвячено велику кількість фундаментальних наукових праць, на даний час відсутній єдиний підхід як до визначення його поняття, так і до правової природи виникнення та місця в процесі правового регулювання суспільних відносин.

Так, в 1900 році харківський вчений М.А. Гредескул писав, що здійснення права завжди і всюди є результатом покори йому зі сторони тих, кому воно адресовано. Покора праву – це і є той єдиний шлях, за допомогою якого право може знайти собі практичне здійснення [2, с. 23]. Право здійснюється через покору йому громадянами і даний висновок сформульований автором в протизагромадянському домінуючому на той час вченню, відповідно до якого право знаходить своє здійснення виключно завдяки примусу чи насильству [2, с. 37].

Серед вчених радянського періоду слід звернути увагу на позицію С. Алексєєва, який наголошував, що по своєму соціальному змісту застосування права являє собою управлінську діяльність як різновидність соціального управління. Однак застосування права – це управління спеціалізованого характеру, що націлене на забезпечення суворого втілення в життя загальних програм, що закріплені в нормах права [3, с. 326].

В той же час І. Дюрягін визначав застосування норм права як здійснювану в спеціально визначених законом формах державно-владну організаційну діяльність компетентних суб'єктів із видання індивідуально-конкретних правових приписів [4, с. 19].

У юридичній літературі сьогодення категорія застосування права також подається по-різному. Н. Атаманова розкриваючи проблемні питання правозастосування відмітила, що деякі вчені під застосуванням права розуміють владну організуючу діяльність компетентних органів та осіб стосовно забезпечення реалізації юридичних норм; другі – спосіб організації здійснення правових норм, своєрідне «перетворення у життя» їх вимог; треті – форму реалізації права, де результат полягає в прийнятті управлінських рішень; четверті – владну організацію всього суспільного порядку, а також відносин суб'єктів, які беруть участь у соціальному житті. Проте наразі більш традиційним є спеціально-юридичний підхід, в якому правозастосовна діяльність визначається як владна та організуюча діяльність компетентних державних органів стосовно прийняття індивідуально-конкретних розпоряджень тощо [5, с. 165].

Водночас, В. Попелюшко в процесі дослідження вчення про застосування норм права видатного науковця Недбайла П.О. відмітив, що останній ще у 50-60-х роках минулого сторіччя виступив з ідеєю та її обґрунтуванням про те, що застосування правових норм права

притаманне не лише органам держави, а й громадянам, приватним особам [6, с. 150].

На нашу думку такий плюралізм в підходах до розкриття категорії «застосування права» (рівно як і категорій «реалізація права», «використання права», «виконання права» тощо) пов'язаний з відсутністю на даному етапі розвитку наукової думки єдиного універсального підходу до визначення поняття та розуміння феномену «право» в цілому. Нам здається очевидним той факт, що така ситуація в теорії призводить до формування суперечливої та безсистемної практики правового регулювання суспільних відносин. А без удосконалення практики застосування права неможливо досягти належного стану законності та необхідного правопорядку в країні, упорядкованості суспільних відносин шляхом їх правового регулювання.

Література:

1. Васьковський Є.В. Руководство к толкованию и применению законов. М. : Юридическое бюро Городец, 1997. 128 с.

2. Гредескул М. О. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс требующийся для осуществления права. 1-е изд. Харьков : Тип. А. Дарре, 1900. 235 с.

3. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х томах, т. 1. М. : Юридическая литература, 1981, 326 с.

4. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы. Св.: Средне-Уральское книжное издательство, 1973, 243 с.

5. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2, С. 164–169.

6. Попелюшко В.О. Вчення П.О. Недбайла про застосування правових норм в аспекті забезпечення суб'єктивних прав особи у кримінальному процесі. *Всеукраїнська науково-практична конференція*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. С. 150–152.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТА

Швець М. М.

студент III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Задаля Д. К.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Аналізуючи поняття «документ», необхідно зазначити, що воно спочатку виникло у сфері права, що й позначилося на його іменуванні: у перекладі з латини “documentum” означає «доказ», «свідectтво», а тому перші наукові знання про документ, його обов’язкові властивості та правила створення розвивалися саме у рамках юридичної науки [1].

Юридичне значення документа розвивалося з розвитком самої юриспруденції, її напрямів і сфер, які вимагали документування.

Досить часто юридичні документи характеризуються як збірне поняття. У юридичній сфері використовуються конструкції «процесуальний документ», «документ, що містить відомості, що становлять державну таємницю», «особистий документ», «цінний папір», «криміналістичний документ», «нотаріальний акт» та ін. Усі вони є різновидами юридичних документів.

Юридичні документи є засобом оформлення знакової інформації, що характеризує зміст та сенс правових норм, фіксує юридичні факти, суб’єктивні права та юридичні обов’язки, виражає індивідуальні правові рішення тощо.

Нерідко юридичні документи ототожнюють із правовими актами, але останні – лише вид юридичних документів. До них належать офіційні письмові документи, що породжують певні юридичні наслідки [2].

У той самий час не можна трактувати поняття юридичного документа дуже широко. Тут слід зазначити, що з позиції правової онтології юридичний документ є частиною об’єктивної реальності, яку створює людина для зберігання правової інформації.

Юридична сила документа – одна з найважливіших його ознак. Таку силу мають лише юридичні документи, які правильно оформлені. У діловодстві та документознавстві юридична сила документа пов’язана з

компетенцією органу або особи, яка видала (прийняла) його та дотриманням встановленого порядку його оформлення. Юридична сила документа виявляється як здатність документа точно передати зафіксовані у ньому факти, події та дії. Це його так звана відбиваюча здатність.

При аналізі ознак юридичного документа особливу увагу слід звернути на його зв'язок з юридичною практикою. Відтак, ознаки юридичних документів полягають в наступному:

- вони містять юридично значущу інформацію;
- виготовляються у процесі юридичної діяльності;
- основою їх видання є законодавство, волевиявлення громадян та організацій;
- видаються (складаються) у межах відповідної компетенції (якщо йдеться про державні органи та посадових осіб) або правоздатності (якщо мова йде про громадян та організацій);
- породжують юридичні наслідки, тобто мають обов'язковий характер;
- повинні бути складені за всіма правилами юридичної техніки (структура, реквізити тощо);
- можуть мати як документальну, так і електронну форму. Наприклад, наявність чека встановлюється його пред'явленням, але наявність акції може відобразитися в електронному вигляді;
- призначені для регулювання суспільних відносин, надання їм стабільності та сталого характеру [3].

У соціальних функціях юридичних документів відображається їхня роль у суспільстві, а саме здатність задовольняти соціальні потреби та вирішувати соціальні питання. В них виражається соціально-політичне значення юридичних документів.

Соціальними функціями юридичних документів є інформаційна, історико-культурна, виховна, економічна, політична, символічна [3].

Власне юридичні функції виражають призначення документів у правовій реальності, його місце у системі юридичних засобів, не виходячи за межі права. До них можна віднести такі функції, як правова, управлінська, облікова функції.

З викладеного можна сформулювати наступне визначення юридичного документа. Отже, юридичний документ – це поєднання матеріального чи електронного носія із зафіксованою на ньому інформацією, що містить актуальні норми права або їх індивідуалізацію, виражену у вигляді тексту, звукозаписів, зображень, таблиць, схем та (або) їх комбінацій, що має відповідні правовим нормам ідентифікаційні реквізити та призначені для встановлення прав, обов'язків та юридичних фактів.

Література:

1. Гиляка О. С. Поняття та класифікація юридичних документів. *Юрист України*. 2015. № 3–4. С. 110–116.
2. Попович І. І. Плюралізм думок щодо поняття документу у криміналістиці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2011. № 15. С. 95–98.
3. Красницька А. В. Поняття «документ», «акт» у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник НАВСУ*. 2002. № 4. С. 152–161.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ ПОШТОВОГО ГОЛОСУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРИНЦИПУ ТАЄМНОГО ГОЛОСУВАННЯ

Зозуля О. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідуючий науковим сектором порівняльного конституційного
та муніципального права
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Одним із першочергових кроків повоєнної відбудови України після припинення чи скасування воєнного стану має бути поновлення проведення виборів в Україні, що забезпечить демократизацію публічної влади, її змінюваність та участь громадян в управлінні державними справами. Водночас підготовка та проведення майбутніх виборів значною мірою буде ускладнена негативними наслідками російсько-української війни, насамперед пов'язаними з вимушеним залишенням території України значною частиною її населення. Зокрема станом на травень 2023 р. у Європі зафіксовано понад 8 млн. біженців із України. З огляду на це, беручи до уваги обмежену кількість закордонних виборчих дільниць, актуалізується питання пошуку оптимального формату участі у виборах декількох мільйонів громадян України, які на час їх проведення очікувано ще залишатимуться закордоном.

Враховуючи відповідний зарубіжний досвід, перш за все, слід розглянути можливість запровадження поштового голосування виборців у закордонному виборчому окрузі. Так, сьогодні поштове голосування застосовується у понад 20 країнах, зокрема для голосування виборців закордоном. Очевидною перевагою застосування даного способу голосування на виборах у повоєнній Україні є забезпечення реальної можливості реалізації свого виборчого права виборцями, які перебувають закордоном, що має важливе значення не лише для

підвищення явки на виборах, але й для подальшої реінтеграції таких громадян України.

З іншого боку, поштове голосування, яке відбувається дистанційно та до дня проведення виборів, пов'язане з істотними ризиками. Зокрема це голосування до завершення передвиборчої агітації, можливість підкупу та неособистого голосування (що відбувається поза виборчою дільницею), проблеми обробки поштових бюлетенів (їх можливе викрадення та підробка, недотримання таємниці результатів волевиявлення виборців).

Відтак, можливість запровадження поштового голосування на виборах в Україні першочергово потребує її співвіднесення з загальним принципом таємного голосування, що закріплений не лише у ст. 71 Конституції України, але й у ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Сутність таємного голосування за визначенням БДПЛ ОБСЄ [1, с. 23] полягає у неможливості ототожнення бюлетеня з конкретним виборцем, зокрема передбачаючи заповнення бюлетеня без присутності інших осіб та вкидання бюлетеня у скриньку в такий спосіб, щоб ніхто не міг побачити його зміст. У науковій літературі принцип таємного голосування узагальнено визначається як заборона розголошення чи повідомлення іншим особам змісту волевиявлення кожного конкретного виборця [2, с. 33]. Даний принцип дотримується лише, якщо у жодному разі не може бути проконтрольоване волевиявлення виборця та у подальшому встановлено конкретний результат його голосування [3, с. 195]. Принцип таємного голосування іманентно пов'язаний з іншими принципами виборчого права, він є невід'ємною складовою принципу вільних виборів.

Найбільш повною мірою таємний характер голосування забезпечується при стандартному способі голосування у контрольованому середовищі (особисте заповнення бюлетеня на виборчій дільниці у кабінці для голосування з наступним його вкиданням у скриньку). Водночас застосування альтернативних способів голосування також може передбачати певні технологічні гарантії його таємності. Однак, поштове (втім як і електронне) голосування, що здійснюється у неконтрольованому середовищі, ап'орі включатиме значно менше засобів забезпечення таємності порівняно з стандартним способом голосування. Адже фактично застосування поштового голосування покликане забезпечити належну реалізацію саме принципу загального виборчого права (надання реальної змоги проголосувати виборцям закордоном), в інтересах якого дещо обмежується (хоча й повністю не

заперечується) принцип таємного голосування. Незбалансованість такого обмеження потенційно може поставити під сумнів результати виборів.

Ступінь послаблення вимог таємності під час поштового голосування безпосередньо залежить від порядку його здійснення. Зазвичай поштове голосування передбачає одержання виборцем поштою бюлетеня, що після заповнення поміщується ним у непідписаний конверт, який у свою чергу вкладається у звичайний поштовий конверт. Застосування у даному разі подвійного конверту має забезпечити анонімність голосування завдяки поетапності розкриття на виборчій дільниці спочатку усіх поштових конвертів, а згодом вже всього масиву непідписаних конвертів із бюлетенями.

У разі поштового голосування громадян України закордоном існуватиме ризик порушення таємності такого голосування не лише під час заповнення бюлетеня та підрахунку голосів на виборчій дільниці, але й при самому поштовому пересиланні заповнених бюлетенів. Адже на даному етапі до заповнених бюлетенів матиме доступ значна кількість працівників поштового оператора, які насправді не є суб'єктами виборчого процесу та можуть своїми діями (через недбалість, корупцію чи з інших причин) порушити таємність голосування. Тим більше, якщо йдеться про дії працівників закордонного поштового оператора, для яких відправлені бюлетені вважатимуться звичайною кореспонденцією. У цьому контексті слід погодитись із Венеційської комісією, що поштове голосування слід допускати лише, якщо поштова служба безпечна (захищена від навмисного втручання) та надійна (функціонує належним чином) [4, с. 20]. У той же час реальна відповідність даним критеріям як вітчизняних, так і зарубіжних поштових операторів залишається відкритим питанням.

Складність забезпечення таємності під час поштового голосування має наслідком різне ставлення до даного питання не лише у науковій літературі, а і з боку органів влади різних країн. Так, як зазначає Б. Банашак [5, с. 109–110], Федеральний конституційний суд Німеччини свого часу визнав поштове голосування конституційним, а Конституційний суд Австрії у 1985 році навпаки констатував невідповідність даного способу голосування принципу таємності. Основна аргументація такого рішення полягала у неспроможності держави виконати свої обов'язки щодо забезпечення таємності поштового голосування й гарантування виборцю безпеки від розкриття результатів його голосування.

Отже, поштове голосування порівняно зі стандартним способом голосування суттєво обмежує принцип таємності, адже не спроможне повністю виключити ризики впливу на виборця та розкриття змісту його бюлетеня. Зокрема поштове голосування не може гарантувати

виключно особисте голосування виборців (запобігти сімейному голосуванню, заповненню бюлетеня виборцем під контролем сторонніх осіб, заповненню бюлетеня іншою особою як з відома, так і без відома виборця), а також не може надійно запобігти можливості встановлення (ідентифікації, фотофіксації) особи виборця та результатів його голосування (самим виборцем у разі його підкупу або ж на етапі поштового пересилання бюлетенів чи їх підрахунку на виборчих дільницях). Хоча ступінь відповідності принципу таємності поштового голосування залежить від конкретних особливостей, гарантій і процедури його проведення.

Тому запровадження в Україні поштового голосування на виборах потенційно призведе до істотного послаблення принципу таємного голосування. Гарантії, які виборче законодавство гіпотетично може встановити для мінімізації ризиків порушення анонімності голосування, не можуть повністю їх виключити, адже поштове голосування відбуватиметься у неконтрольованому середовищі, а пересилання бюлетенів поштою в інших країнах не підлягає юрисдикції України.

Попри це спосіб поштового голосування (поєднаний із заборонаю впливу на виборця та розкриття результатів його голосування) сам по собі формально не суперечить конституційному принципу таємного голосування. Тим більше, що Конституція України безпосередньо не визначає зміст, гарантії та шляхи реалізації принципу таємного голосування, що розкриваються вже на рівні виборчого законодавства. Однак, зважаючи на властиву Україні занижку електоральну культуру та передбачуване застосування поштового голосування саме закордоном, завжди існуватиме значний ризик неспроможності держави реально гарантувати та забезпечити таємність і достовірність поштового голосування (ефективно запобігти масовому підкупу виборців, викраденню чи підробці бюлетенів, розголошенню результатів волевиявлення тощо), наслідком чого буде фактичне недотримання принципу таємності голосування.

Слід звернути увагу й на те, що надання права голосувати поштою лише виборцям закордоном (які зберігатимуть й право голосувати на закордонних виборчих дільницях) може розглядатись у контексті порушення конституційного принципу рівності громадян. Натомість же встановлення поштового голосування як єдиного способу волевиявлення виборців закордоном може свідчити про суттєве звуження змісту існуючого конституційного права громадян на таємність їх волевиявлення, що не допускається згідно ч. 3 ст. 22 Конституції України.

Таким чином, спосіб поштового (чи іншого дистанційного) голосування априорі не суперечить конституційному принципу таємного голосування, проте суттєво його послаблює та обмежує. Фактично ж

відповідність поштового голосування принципу таємності залежить від конкретних гарантій, процедури та практики його організації і проведення, безпеки та надійності поштових операторів, рівня електоральної культури тощо.

Література:

1. Election Observation Handbook. Sixth ed. Warsaw : OSCE ODIHR, 2013. 120 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/e/68439.pdf>.
2. Ключковський Ю. Б. Принцип таємного голосування. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 32–40.
3. Марцеляк О. Принцип таємного голосування: історія становлення та сучасна концепція реалізації. *Юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 191–196.
4. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report: adopted by the Venice Commission from October 18–19, 2002, CDL-AD(2002)023rev2-cor. 30 p. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e).
5. Banaszak B. Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 lipca 2011 r. *Przegląd Sejmowy*. 2012. № 1 (108). S. 101–117.

ТІНЬОВА ЗАЙНЯТИСТЬ ЯК ПЕРЕШКОДА В ГАРАНТІЯХ ТА ЗАХИСТІ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Купіна Л.Ф.

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка відділу
публічно-правових досліджень
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАПрН України
м. Київ, Україна*

Конституцією України встановлено ряд основоположних прав людини, які є взаємопов'язаними між собою та взаємодоповнюючими одне одного. Одним із видів такого правового симбіозу є право на освіту та право на працю. Нині, коли Україна героїчно бореться із російською військовою агресією, актуальність забезпечення гарантій та захисту цього кола прав має велике значення для майбутнього розвитку суспільства, коли праця людей буде одним із джерел відновлення та розбудови післявоєнної України. Встановлення взаємозв'язку тіньової

зайнятості при реалізації окремих конституційних прав та формування базової основи соціального захисту людини з боку держави є метою цього наукового пошуку.

Реалізація права на освіту передбачає її здобуття учасниками освітнього процесу у різних формах, на певних рівнях, окремих видів. Право на освіту є тим немайновим суб'єктивним правом особи, втілення якого тісно пов'язане з носієм цього права – суб'єктом, котрий має намір задовольнити свої фізіологічні, духовні, соціальні та культурні потреби в залежності від об'єктивних обставин, які стали підставою для реалізації цього права. Характерною особливістю права на освіту є те, що за своїм змістом воно не створює матеріального наслідку, але водночас є передумовою задоволення майнових інтересів у майбутньому.

Саме задоволення майнового інтересу відбувається під час реалізації конституційного права на працю, яке визначене ст. 43 Конституції України як можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Конституція України гарантує кожному при реалізації права на працю свободу вибору як основи ключового принципу трудового права – свободи праці.

Принцип свободи праці, в нормативному руслі витікає, із змісту ст. 23 Конституції України, у відповідності із якою людина має право у власних інтересах спрямовувати свої професійні знання, особисті навички та вміння для досягнення мети, що обрана нею на власний розсуд [1]. Окресленні засади Конституції сприяють формуванню образу вільної у своїх планах чи діяльності людини, яка діє в законний спосіб задля свого інтересу, реалізує те соціально-економічне право, що гарантується з боку держави.

Поширюючи думку О.В. Смирнова, О.Я. Лаврів зазначає, що діалектичний взаємозв'язок свободи праці і права громадянина на працю виражається в тому, що держава гарантує громадянам які постійно проживають на її території, свободу вибору виду зайнятості, у т.ч. роботу з різними режимами праці, безоплатне сприяння в підборі відповідної роботи і працевлаштуванні з боку служби зайнятості; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до раніше поданих заявок роботи, яка підходить випускникам навчальних закладів; безоплатне навчання ново професії (спеціальності); підвищення кваліфікації в системі служби зайнятості чи за направленням в інші навчальні заклади з виплатою стипендії; компенсації відповідно до законодавства матеріальних затрат у зв'язку з направленням в іншу місцевість за пропозицією служби зайнятості; можливість укладення строкових трудових договорів (контрактів) на участь в оплачуваних громадських роботах, що організуються з урахуванням вікових та

інших особливостей громадян; правовий захист від безпідставних звільнень [3, с. 57]. Таким чином, у своєму соціальному та правовому зв'язку принцип свободи праці та право на працю здатні сформувати не лише певний рівень правосвідомості особи, а й забезпечити реалізацію особистих та набутих, під час здобуття освіти, вмінь особи під час трудової діяльності.

Водночас, реалізація будь якого конституційного права породжує виконання відповідного конституційного обов'язку, що в своїй сукупності сприяє сталому функціонуванню та розвитку демократичного суспільства. З огляду на це, важливим фактором розвитку як суспільства в цілому, так, і особи як індивіда – є встановлення співвідношення між їхніми інтересами: коли свобода праці узгоджується з інтересами членів суспільства та об'єктивними вимогами щодо його сталого розвитку за рахунок знань професійно підготовлених фахівців. На нашу думку, визначення спільних складових особистих та суспільних інтересів суб'єктів реалізації права на працю, є основним чинником у формуванні стратегії розвитку освіти, в тому числі юридичної, що забезпечить законний спосіб реалізації права на працю. При цьому слід звертати увагу на те, що принцип свободи праці на практиці проявляється у свободі укладення трудового договору, а сама реалізація права на працю відбувається під час дії трудового договору. Саме наявність трудового договору, укладеного у встановлений Кодексом законний про працю України спосіб, є підставою для виникнення низки державних соціальних гарантії як способів захисту прав працівників. Водночас, держава може гарантувати дотримання прав сторін трудового договору лише у тому випадку, коли вони вчинили дії щодо визнання державою факту укладення трудового договору між ними, і не є суб'єктами «тіньової» зайнятості в Україні.

За даними дослідження МОП «Незадекларована праця в Україні: характер, масштаби та шляхи її подолання» однією із форм «тіньової» зайнятості є приховані трудові відносини (підміна трудових договорів фіктивними договорами із самозайнятими працівниками, договорами про надання послуг, цивільними та господарськими договорами, а також штучне використання дистанційних та аутсорсінгових механізмів для приховування найманої праці) [4]. Проблема «тіньової» зайнятості завжди була присутня у механізмах реалізації права на працю у багатьох країнах світу, на жаль, Україна теж не стала винятком у поширенні цієї проблеми серед працездатного населення. Факти «тіньової» зайнятості, як правило, виявляють в процесі проведення перевірок органів по дотриманню законодавства у сфері праці за заявами осіб, права яких порушено. Водночас, в процесі з'ясування обставин встановлюється, що вказанні працівники, в момент праце-

влаштування свідомо допустили прояви порушення свого права на працю та не наполягли на укладенні трудового договору у відповідності із нормами законодавства у сфері праці. Можна зробити висновок, що такі працівники мають низький рівень як правових знань у сфері застосування праці, так і рівень правосвідомості, що призводить до позбавлення гарантій з боку держави у період їх непрацездатності.

Вказаний висновок корелюється із практичною стороною окресленої проблеми, якщо детально проаналізувати умови отримання державної допомоги в рамках програми «Підтримка», яка була запроваджена під час введення воєнного стану на території України. Згідно із положеннями Постанови Кабінету Міністрів України від 9.12.2021 року № 1272 «Деякі питання надання допомоги в рамках Програми «Підтримка» право на отримання державної допомоги мали виключно працівники, які працюють на умовах трудового договору та за яких роботодавцем сплачено внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування або ж особи, які здійснюють підприємницьку діяльність на законних підставах [2]. Таким чином, працівники «тіньової» зайнятості були позбавленні державної підтримки у час, коли з об'єктивних причин їх робота була призупинена і вони мали можливість усвідомити, що приховування факту наявності трудових відносин це не лише проблема держави, а й проблема власного соціального мислення, що проявляється у їхній правосвідомості.

У якості висновку, варто зазначити, що прогресивний розвиток суспільства можливий при наявності відповідного рівня правової освіти у його членів, незалежно від сфери формування знань, з точки зору їх застосування. Особливу увагу варто приділяти знанням у сфері трудового права, ключовим інститутом якого є трудовий договір. Здобувачі освіти мають знати та розуміти наслідки «тіньової» зайнятості, розуміти внаслідок застосування яких форм реалізації своєї праці вони не зможуть забезпечити собі право на державні соціальні виплати, коли настають обставини об'єктивного чи суб'єктивного характеру: старість, втрата працездатності у зв'язку із захворюванням чи каліцтвом, введення надзвичайного стану, тощо.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 5.05.2022).

2. Деякі питання надання допомоги в рамках Програми «Підтримка»: Постанова Кабінету Міністрів України від 9.12.2021 року № 1272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 6.05.2022).

3. О.Я. Лаврів Принцип свободи праці в трудовому законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 46. С. 55–61.

4. Проект ЄС МОП зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_dialogue/lab_admin/documents/projectdocumentation/wcms_630069.pdf (дата звернення: 5.05.2022).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ НОРМАТИВНИХ АКТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВЕРХОВЕНСТВА ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ДЕРЖАВИ

Магновський І. Й.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

На сучасному етапі національного державотворення особливу роль відіграє з'ясування сутності й особливостей конституційності нормативних актів, характер та якість їх оцінювання на предмет відповідності до Конституції України як Основного Закону держави, що є вкрай необхідним та одним із стрижневих завдань науки і практики конституційного права, оскільки складна та багатовимірна природа даного явища становить сенс багатьох проблем конституційної реальності.

Тому важливість і доцільність даного дослідження викликана сьогоденням й актуалізує дану проблематику та потребує відповідних напрацювань.

Т. Подорожня звертає увагу на наявність двох підходів до розуміння поняття конституційності правових актів: природно-правового, в основі якого лежить ідея природних прав і свобод людини та громадянина й позитивістського, згідно з яким правові акти оцінюються на предмет їх відповідності конституції за формою і змістом. Конституційність нормативно-правових актів розуміється дослідницею як: їхня якісна властивість, яка має важливе значення у процесі реалізації норм права; як принцип, який формулюється і проявляється у процесі з'ясування відповідності норм права конституції та характеризує пізнання об'єктивних закономірностей і опосередкування певних суспільних відносин; як загальна вимога, яка характеризує режим конституційної

законності; як рівень і стандарт конституціоналізації, гарантія забезпечення правового порядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина [1, с. 5].

Без сумніву, констатує С. Різник, центральним, консолідованим критерієм конституційності нормативних актів є сама Конституція України як цілісний акт поєднання позитивного (писаного) та природного (неписаного) права. Відповідно всі інші (компонентні) критерії конституційності, які охоплюються Конституцією, слід поділяти на писані і неписані. Водночас, важливо пам'ятати, що їх застосування, з точки зору ефективності процесу оцінювання конституційності, не повинне відбуватися сепаратно, автономно, а виключно на засадах згаданого принципу системності. Інакше кажучи, кожен критерій конституційності, у кожному випадку, застосовується у системному зв'язку з іншими критеріями та завжди охоплюється сутнісним змістом Конституції України [2, с. 173].

Як зазначає М. Савчин, Конституція має вносити системність у право, визначати вихідні засади національного права, наповнювати його своїм змістом, пронизувати єдиними принципами та цінностями. Правова єдність конституції також означає відсутність у ній прогалін, оскільки вона інтегрує позитивістську і природно-правову доктрини [3, с. 138].

М. Тесленко, позначає, що реальне верховенство Конституції досягається лише тоді, коли злагоджено функціонує увесь суспільно-державний механізм. Найкраща гарантія Конституції – у чесній та енергійній позиції глави держави, законодавчої і виконавчої гілок влади, Конституційного Суду, політичних партій і об'єднань громадян, в етичній свідомості, почутті обов'язку і готовності захищати конституційний устрій, у повазі до державних інститутів і до актів, що видаються ними. І лише за умови, що правотворча діяльність законодавчої і виконавчої гілок влади матиме високу правову відповідність Основному Закону нашої держави, ми зможемо уникнути багатьох політичних конфліктів [4, с. 13].

Як зауважує Б. Волш, Конституція призначена діяти довго і тому повинна бути адаптована до різних зрушень і змін у суспільних справах. Зазвичай вона викладена в теперішньому часі і покликана в усі часи тлумачитись і читатись як сучасний закон. Цінність Конституції не ґрунтується на будь-якому статичному значенні, яке вона могла б мати багато років тому, а на застосовності (адаптивності) її основних принципів до того, щоби впоратися з поточними проблемами та поточними потребами. Положення Конституцій розроблені не лише для того, щоби натрапляти на випадки, які уже відбувалися раніше, а й з ситуаціями, які стосуються майбутнього, а також для хороших чи

поганих тенденцій, які ніхто не міг передбачити. Тому Конституція не стосується того, що було, а стосується того, що може бути. Вона не має наміру зберегти існуюче суспільство, а, фактично, створити нове та запровадити нові принципи, які попереднє покоління, можливо, недостатньо розпізнало [5, с. 154].

Із указаним твердженням збігаються позиції багатьох зарубіжних дослідників, зокрема й М. Ла Торе, яка полягає у тому, що конституція це «не лише збірник правил, головним завданням якого є координація діяльності державних органів. Це радше програмна угода, згідно з якою все суспільство робить особливе зобов'язання щодо свого майбутнього. Конституція – це спільний довгостроковий проєкт покращення життя. Але те, що конституція є «програмою», не означає, що вона не призводить до прямих юридичних наслідків. Це навпаки означає, що її юридичні наслідки не лише обмежують політичну владу, але і, перш за все, передбачають максимізацію поставленої цілі та засоби її досягнення» [6, с. 32].

Як резюмують О. Петришин, С. Погребняк та інші, тлумачення Конституції України має бути спрямоване на з'ясування волі актуального законодавця, тобто значення, що надається правилу суспільством на відповідному етапі розвитку з урахуванням мінливих умов суспільного життя» [7, с. 284].

Н. Розенфельд, при аналізі конституційності нормативного акту, пропонує: на першому етапі визначати, чи не суперечать принципи досліджуваного акту основним засадам держави і чи не порушують вони права людини, закріплені в конституції. Під час другого етапу пропонується виділяти повноваження однойменних суб'єктів суспільних відносин, діяльність яких таким предметом регламентується. Відповідно до вимог конституції визначається, чи не містить предмет дослідження положень, які б виходили за межі повноважень, встановлених конституцією для відповідних суб'єктів [8, с. 23].

М. Тесленко наголошує на тому факті, що в основі будь-якого конституційного спору лежить політичне питання, яке може перерости у питання про владу. Конституційне право за своєю сутністю – найбільш концентрований вираз політики. Де з'ясування справжнього змісту конституційної норми, встановлення волі, вираженої у законі, є одночасно і встановленням волі політичної, а ухвалення акта тлумачення обов'язково відповідатиме політичним інтересам однієї політичної сили і суперечитиме інтересам інших політичних сил [9, с. 12].

На думку Т. Подорожної, критерії конституційності правових актів охоплюють логічні прийоми визначення відповідності актів меншої юридичної сили актам більшої юридичної сили, що зумовлено

виявленням змісту порівнюваних актів і визначення їх співвідношення на основі відображення у галузевому законодавстві конституційних принципів. Ці критерії також пов'язані із суб'єктом, який прийняв акт, формою самого акта, його місцем в ієрархії нормативних актів [1, с. 417].

Таким чином, підсумовуючи значимість конституційності нормативних актів слід констатувати, що воно є суспільно необхідним, затребуваним явищем юридичної науки та практики у демократичній, правовій державі, спричинене потребою визначеності на предмет належності Конституції України як Основного Закону держави та внесення належних пропозицій щодо вдосконалення ефективності системи забезпечення конституційності нормативних актів. Тим самим якісні показники конституційності нормативних актів визначають зрілість громадянського суспільства.

Отже, конституційність нормативних актів є знаковою і вагомою категорією національного нормотворення та запорукою ефективного розвитку правової системи держави.

Література:

1. Подорожна Т. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : дис. ... док. юр. наук : 12.00.01; 12.00.12 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 503 с.
2. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні : дис. ... док. юр. наук : 12.00.12 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 473 с.
3. Савчин М. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136–141.
4. Тесленко М. Взаємозв'язок права і політики в діяльності Конституційного Суду України. *Право України*. 1999. № 10. С. 11–13.
5. Walsh B. Constitutional Adjudication. *Holdsworth Law Review*. 1995. Vol. 17. P. 153.
6. La Torre M. Constitutionalism and Legal Reasoning. Springer Netherlands. 2007. 185 p.
7. Теорія держави і права : підручник. О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
8. Розенфельд Н. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства. Київ : Юстініан, 2009. 43 с.
9. Тесленко М. Взаємозв'язок права і політики в діяльності Конституційного Суду України. *Право України*. 1999. № 10. С. 11–13.

ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Федоренко В. Л.

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України
заступник директора – завідувач*

Київського відділення Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз

імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України;

вчений секретар

Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України

м. Київ, Україна

Військова агресія РФ проти України стала глобальним викликом для Української держави і суспільства. Війна поставила під загрозу державний суверенітет і територіальну цілісність України, її конституційний правопорядок [1]. Але, Конституція України, на наше переконання, стала тим регулятором і запобіжником, який дозволив зберегти ключові цінності та принципи конституціоналізму (верховенство права, демократія, повага до прав і свобод людини і ін.) в умовах воєнного стану та забезпечувати подальший поступ України до членства в ЄС і НАТО.

Таким чином, Конституція України вкотре довела свою дієвість і спроможність ефективно функціонувати в умовах воєнного стану. У цьому сенсі, хотілось би дослідити функції Конституції України в умовах воєнного стану та повоєнного відродження України.

Завдання, структура та система Конституції України обумовлені та тісно пов'язані з її функціями. Визначеність завдань і внутрішня побудова Основного Закону є оптимальною юридичною моделлю для цілеспрямованого установчого та регулятивного впливу Конституції України на суспільні відносини, що є предметом конституційно-правового регулювання. У силу зазначеного функції конституції є важливим предметом правничих досліджень. Погодимось із О. Скрипнюком, що висвітлення функцій Основного Закону стосується не лише Конституції України, а й її призначення в державі й функціонування права у суспільстві загалом [2, с. 67].

Категорія «функція Конституції України» походить від латинського слова *functio* – «здійснення», «виконання» й характеризує динамічні властивості конституції. Ця категорія є спорідненою з категорією функція конституційного права, функціонування конституції,

реалізація конституції, дієвість конституції та іншими, але не тотожна їм. Утім, на відміну від функцій конституційного права [3–5], питання про функції Конституції України іще очікують своїх сумлінних дослідників.

Нами попередньо визначалось, що функція Конституції України – це основний напрямок і види її цілеспрямованого впливу на суспільні відносини, які є предметом конституційного права [6].

При цьому, Конституція України, як і більшість конституцій світу, є багатофункціональним правовим актом. Вона забезпечує здійснення політичної, економічної, оборонно-безпекової, соціальної, культурної (духовної, ідеологічної) і інших галузевих і об'єктних функцій, а також владних функцій Української держави: установчої, правотворчої, контрольної, охоронної й інших. Тому, функції Конституції України можуть розглядатися як виокремлено, так і в їх системному взаємозв'язку.

Систематизація основних функцій Конституції України передбачає їх узагальнення та класифікацію за визначеними критеріями. Основними із цих критеріїв слід вважати:

- 1) об'єкт і предмет правового регулювання Конституції України;
- 2) способи і засоби впливу Конституції України на суспільні відносини;
- 3) умови впливу Конституції України на суспільні відносини та ін. [6].

Передусім функції Конституції України розмежовують за об'єктами впливу її норм на суспільні відносини, що є предметом конституційно-правового регулювання. Основними предметами правового регулювання Конституції України є найважливіші сфери суспільного та державного ладу, а саме: політична, економічна, соціальна, військово-безпекова, культурна (ідеологічна або духовна), інформаційна, екологічна, а також зовнішньополітична. При цьому, в умовах воєнного стану, а також з урахуванням євроінтеграційних і євроатлантичних завдань розвитку України, на перше місце виходять військово-безпекова та зовнішньополітична функції Конституції України.

Відповідно, слід розрізняти такі предметні, або ж об'єктні, функції Конституції України, як політична функція, у тому числі й зовнішньополітична функція, економічна функція, оборонно-безпекова, соціальна функція, ідеологічна функція, інформаційна функція, екологічна функція та ін.

Предметні функції Конституції України можна класифікувати і за основними інститутами конституційного права, що об'єктивізовані в її основних розділах і статтях. Тобто, за структурою предмету регулювання Конституції України. Зокрема, можна розрізняти функції

конституційно-правового регулювання основ суспільного і державного ладу; принципів і механізмів національної оборони та безпеки; прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; форм безпосередньої демократії; правового статусу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб; конституційного статусу Криму; адміністративно-територіального устрою України; правового захисту Конституції тощо.

І в першому, і в другому випадку об'єктні та предметні функції Конституції України є напрямками і видами впливу її норм на усталені групи суспільних відносин, що є предметом конституційно-правового регулювання з метою реалізації мети і завдань Конституції України та гарантування конституційного правопорядку.

Функції Конституції України слід також розрізняти за способами та засобами впливу на суспільні відносини, що є предметом конституційного права. Тобто, йдеться про методи здійснення Основним Законом конституційно-правового регулювання.

Як і для методів конституційно-правового регулювання в цілому, для Конституції України за способом і засобом властиві такі функції, як регулятивна, установча, охоронна, контрольна, інтегративна (системоутворююча), правотворча, правозастосовна, правосудна, інформаційна, аксіологічна та ін.

Наприклад, інтегративна (системоутворююча) функція Конституції України полягає в тому, що Основний Закон має найвищу юридичну силу в системі чинного законодавства та, по-суті, визначає сутність, зміст і структуру системи національного законодавства, її правові властивості. Також Конституція України є наріжним каменем всієї національної правової системи, яка включає, окрім системи законодавства, правову доктрину, правотворчу, правозастосовну та правосудну діяльність і інші компоненти.

Охоронна функція Конституції України покликана забезпечити охорону конституційного правопорядку, у першу чергу, цінностей і принципів, унормованих у Преамбулі та Розділі I Основного Закону. В умовах протистояння України військовій агресії РФ, – це суверенітет, незалежність і територіальна цілісність України, повсюдність дії на її території Конституції та законів України, зовнішньополітичного курсу на вступ до ЄС і НАТО.

За умовами реалізації, насамперед за часом, функції Конституції України традиційно поділяють на постійні та тимчасові. Питома вага функцій Конституції України, як і більшості інших конституцій, має постійний характер, оскільки дія їх положень має усталений і безстроковий характер. Більшість тимчасових функцій Конституції України визначені Перехідними положеннями (розділ XV Конституції

України) й існували на період, що не перевищував п'ять років з часу прийняття Конституції України.

Разом із тим, з 2014 року, коли РФ всупереч міжнародному та національному праву незаконно окупувала АР Крим і окремі райони Донецької та Луганської областей, а з 24 лютого 2022 року розпочала військову агресію проти України, почали реалізовуватися інші функції Конституції України, зумовлені введенням воєнного стану. Це, зокрема, частина друга ст. 64 Конституції, яка встановлює окремі обмеження прав і свобод людини із встановленням строку дії цих обмежень.

У науці конституційного права України існують й інші підходи до класифікації функцій Конституції України. Дискурс щодо їх класифікації, систематизації й подальшого дослідження залишається в науці конституційного права відкритим.

На завершення хотілось би звернути увагу, що дієвість Конституції України визначається не лише обсягом номенклатури її функцій, а гарантіями та усталеністю їх реалізації. Останнє умова врешті й визначає функціонування та функціональність Конституції України.

Література:

1. Fedorenko V., Fedorenko M. Russia's Military Invasion of Ukraine in 2022: Aim, Reasons, and Implications. *Krytyka Prawa, Niezależne studia nad prawem*. tom 14, nr 1/2022. S. 7–42.

2. Скрипнюк О.В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До 10-ої річниці прийняття Конституції України. Київ : Академія правових наук України, 2005. 168 с.

3. Федоренко В.Л. Інститут функцій конституційного права як елемент системи конституційного права України. *Часопис Київського ун-ту права*. 2006. №. 4. С. 86–91.

4. Федоренко В. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021. № 1(93). С. 80–89.

5. Сінькевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 462 с.

6. Федоренко В.Л. Конституційне право України : Підручник. До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. Київ : Вид-во «Ліра», 2016. 616 с.

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ

Явір В. А.

*докторка політичних наук,
доцент кафедри політології*

*Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна*

Удосконалення захисту прав національних меншин в ході євроінтеграції України не повинне обмежуватися тільки прийняттям нової редакції закону про національні меншини, а й містити наповнення засобами і процедурами реалізації низки політико-правових механізмів захисту прав національних меншин, реформування інституційної структури етнополітики тощо. Актуальність дослідження пояснюється тим, що у червні 2022 р. у розпал повномасштабного вторгнення РФ Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС з низкою умов, серед яких реформа законодавства України про національні меншини згідно з рекомендаціями Венеціанської комісії та імплементація негайних, ефективних механізмів його реалізації [1]. Йшлося про нову редакцію закону про національні меншини, яка була ухвалена нашвидкуруч під назвою «Про національні меншини (спільноти) України» і набуває чинності 01.07.2023.

Напрацювання та вдосконалення законодавства України про захист прав національних меншин – невід’ємна складова державотворення України як європейської, демократичної держави, що базується на антидискримінаційних засадах, європейських стандартах дотримання прав національних меншин, інтеграції всіх етнічних компонентів до української політичної нації на засадах громадянської належності. Це безперервний процес, який триває від самого початку здобуття незалежності Україною – перша редакція Закону України «Про захист прав національних меншин в Україні» була прийнята в 1992 р. Попри демократичне наповнення нормативно-правовий акт мав загальний характер і не повною мірою задовольняв прагнення національних меншин України до повноцінної участі у розбудові та зміцненні Української держави на засадах рівності, недискримінації, задоволення прав на збереження національної самобутності та етнокультурний розвиток. Тому трансформація законодавства України про національні меншини з метою його вдосконалення, з одного боку, і без продукування викликів етнополітичній безпеці, стабільності, міжетнічному

миру та територіальній цілісності України, з іншого боку, була метою роботи великої кількості робочих груп парламенту України та окремих найбільш активних національних меншин, об'єктом уваги європейських моніторингових інституцій та предметом дослідження українських вчених, зокрема В. Котигоренка, В. Кулика, О. Майбороди, І. Кресіної, С. Асланова, К. Вітмана, М. Обушного і багатьох інших.

Аналіз нової редакції закону слід починати з назви «Про національні меншини (спільноти) України», яку від попередньої редакції відрізняє поява поняття «спільноти». Саме на такій назві наполягав Президент України, спочатку взагалі заперечуючи необхідність використання усталеного у праві терміна «національні меншини». «Зараз іде активна робота над законом про національні спільноти України. Не меншини, а спільноти! Бо жодна національність в Україні не має почуватися меншиною, менш важливою, менш захищеною чи менш щасливою. Ніхто не може бути в меншості, бо всі ми є громадяни України – рівні, гідні, рідні...» – заявив В. Зеленський, анонсуючи появу нової редакції закону про національні меншини [2].

Вчені одноставно підтримали необхідність ухвалення нової редакції застарілого закону «Про національні меншини в Україні» тридцятирічної давнини, який не відповідає реаліям та викликам сьогодення у сфері захисту прав національних меншин. На момент його прийняття (1992 р.) більше йшлося про законодавче закріплення, ніж про особливості практичної реалізації прав національних меншин України, тому й виникла нагальна необхідність уточнення, деталізації статусу національних меншин. Законодавча база з захисту прав національних меншин була недостатньою для запобігання політизації етнічностей та нейтралізації гібридних загроз в умовах сучасних викликів [3, с. 150].

Водночас науковці та громадські діячі категорично виступили проти заміни усталеного терміну «національні меншини» на «національні спільноти». Так, В. Кулик критикує ідею відмови від поняття «національні меншини» як буцімто принизливого для членів цих груп за позірну демократичність, позаяк поняття «меншина» означає не меншу гідність, а меншу кількість, і саме через набагато меншу порівняно з титульним етносом чисельність ці групи потребують особливого захисту, втіленням якого й має стати окремий закон» [4]. Т. Шамайда наголошує, що термін «національні меншини» використовується у міжнародних угодах, ратифікованих Україною, в праві ЄС і, щонайголовніше, в самому рішенні ЄС, яким Україні рекомендовано ухвалити нове законодавство про національні меншини [5]. Додамо, що від поняття «національні меншини» не можна було відмовитися хоча б тому, що воно є конституційним, що розкривається в етнонаціональному законодавстві. Національні меншини фігурують в ст. 10

Основного Закону, якою зокрема гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України; в ст. 11, якою держава зокрема сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх національних меншин України; в ст. 52, 92, 119.

Відтак в Україні з'явився гібридний термін «національні меншини (спільноти) України», більш розширений і деталізований порівняно з попереднім загальним визначенням національної меншини. Згідно зі ст. 3 попереднього Закону України «Про національні меншини в Україні» до національних меншин належали групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [6]. Тоді як згідно з визначенням поняття національної меншини (спільноти) Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» (ст. 1) – це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність. Національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства [7].

Попри деталізацію визначення «національної меншини» більш чітким не стало через розмитість і недостатню визначеність критеріїв, базуючись на яких закон виокремлює національну меншину (спільноту). Насамперед, йдеться про традиційне проживання на території України. Традиційно – це скільки саме років? Або положення про те, що національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства. Який орган буде визначати, чи є та чи інша етнічна група невід'ємною, інтегрованою та органічною частиною українського суспільства? Ймовірно, ці умови мають не допустити кваліфікацію мігрантів як національних меншин (спільнот) України. «Але тоді треба було закладати не розмитий критерій інтегрованості, а чіткий критерій тривалості перебування членів цієї групи на території України», – зауважує В. Кулик [4]. На думку вченого, декларативність і невизначеність є головною вадою Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», який невдовзі набуває чинності. Саме через невизначеність формулювань та недовість багатьох політико-правових механізмів у практичній площині зазнавав нещадної критики Закон України «Про національні меншини в Україні» у редакції 1992 р. з боку міжнародних моніторингових організацій.

Це не вплинуло на позицію законодавця – велика кількість положень Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» можна охарактеризувати як невизначені і розмиті, що створює поле для політичних маніпуляцій та спекуляцій щодо їх змісту і унеможливорює правовий захист національних меншин. Після визначення національної меншини (спільноти) ще одним прикладом невизначеності положень закону може бути специфікація права на використання мови національної меншини (спільноти) у ст. 10, зокрема у населених пунктах, в яких традиційно (як саме довго?) проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення (значна частина – це скільки – більшість, третина абощо?), написи офіційних назв на вивісках органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, виконані державною мовою, можуть дублюватися мовами національних меншин (спільнот) за рішенням відповідних сільської, селищної, міської рад.

Наразі Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» виглядає більше формальним задоволенням вимог євроінтеграції, який потребує внесення змін в частині конкретизації та змістовного наповнення, ніж вдосконаленням законодавства України про національні меншини.

Література:

1. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. An official website of the European Union. URL: <https://bit.ly/3B7DSv7>.

2. Зеленський анонсував законопроект про національні спільноти. *LB.UA*. URL: <https://bit.ly/3LoORqg>.

3. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року: науково-аналітична записка / кол. авт.; за ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 176 с.

4. Кулик В. Законопроект про «національні спільноти»: неякісний товар у гарному пакуванні. *Українська правда*. URL: <https://bit.ly/3N6nm2d>.

5. Шамайда Т. Новий закон про нацменшини: про що він і для чого. *Texty.org.ua*. URL: <https://bit.ly/3AF3Tct>.

6. Про національні меншини: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.

7. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022. *Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3LmIPql>.

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОБЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ВПЛИВОМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ДЕРЖАВНОМУ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ЦІЛІСНОСТІ

Бейкун А. Л.

*кандидат юридичних наук, доцент,
викладач кафедри державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
м. Київ, Україна*

Програмним документом державної політики, що визначає актуальні виклики і загрози національній безпеці України та спрямовує діяльність органів державної влади на забезпечення національних інтересів та захист особи, держави і суспільства від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх деструктивних факторів, є Стратегія національної безпеки України, розробка, впровадження і оновлення якої передбачено основним галузевим Законом України «Про національну безпеку України» [1–3].

Згаданий Закон відносить державний суверенітет і територіальну цілісність України до фундаментальних національних інтересів. Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 287/2015 чинна редакція «Стратегії національної безпеки України» визначає однією з першочергових загроз національній безпеці, – агресивні дії російської федерації, що спрямовані, зокрема, на захоплення українських територій. На час прийняття означеної Стратегії йшлося про тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини території Донецької та Луганської областей, розпалювання сепаратизму і тероризму на території України, створення і всебічна підтримка підконтрольних квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей [1].

Не зважаючи на повномасштабну війну російської федерації проти України, що відповідно, позиціонується як критична загроза зовнішнього характеру, мінімізація цієї та інших загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України, – визначається як одна з основних цілей політики національної безпеки на сучасному етапі.

Вивченню проблемних аспектів чинного національного «безпекового» законодавства та подальших ймовірних шляхів його розвитку,

нормативному окресленню передумов, рушійних сил та факторів агресії російської федерації проти України, що призвели як до тимчасової втрати контролю держави над частиною суверенної території, так і висвітлили проблеми дієздатності суб'єктів забезпечення національної безпеки, присвячені публікації вітчизняних правників-дослідників та дослідників інших наукових галузей, зокрема: Л.М. Артюшина, А.О. Амвросова, Я.О. Берназюка, В.О. Глушкова, В.Г. Гончаренка, О.П. Дзьобаня, А.М. Колодія, М.І. Карпенка, Г.Ф. Костенка, М.Б. Левицької, В.А. Ліпкана, М.І. Панова, М.М. Прохоренка, В.Ф. Сіренка, Г.П. Ситника, О.В. Скрипнюка, О.В. Соскіна, Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющика та ін.

Безумовно, що агресія російської федерації підриває політичну, економічну і соціальну стабільність у країні, призводить до численних людських жертв, масштабних порушень прав і свобод людини, завдає величезних матеріальних збитків громадянам України, суб'єктам господарювання, суспільству в цілому ... посилює інші загрози її суверенітету і створює перешкоди для повноцінного функціонування Української держави в міжнародно визнаних кордонах [4, с. 346].

Таким чином, загроза територіальній цілісності України, що реалізована у формі збройної агресії російської федерації відкритої, а до 2014 року і латентної форм, втручанні у внутрішні справи нашої держави, встановленні контролю над окупованими територіями та спробами легалізувати захоплення тимчасово окупованих територій у внутрішньому російському законодавстві та в міжнародному праві, тісно пов'язана з іншими видами загроз національній безпеці. Серед них – розпалювання внутрішніх конфліктів на політичному, етнокультурному, конфесійному ґрунті, підтримка сепаратизму, екстремізму та тероризму, дестабілізація політичної ситуації, інформаційно-пропагандистська війна, численні провокації в прикордонних країни-сателіта Білорусі, силові захоплення українського майна на території Росії, арешти, «судові» і безсудні розправи над військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань України тощо [4, с. 348].

«Національнобезпекове» законодавство характеризується тим, що велика питома вага нормативного масиву, яким регулюється відповідне коло суспільних відносин, належить до т.з. програмних документів, які концептуально визначають напрямки державної політики, і, відповідно, перспективи розвитку нормативно-правового забезпечення щодо регулювання тих чи інших безпекових галузей. До таких, у першу чергу, відносяться стратегії розвитку та доктринальні положення, що затверджуються вищими посадовими особами держави або дорадчими колегіальними органами з питань забезпечення державної безпеки.

Певну зміну акцентів у наукових дослідженнях, і, відповідно, перспектив правового регулювання, за майже десять років війни російської федерації проти України, можна прослідкувати на прикладі аналітичних доповідей Національного інституту стратегічних досліджень до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». І якщо аналітична доповідь 2014 року чітко констатує факт агресії російської федерації, що «...супроводжується застосуванням комплексу політичних, економічних, енергетичних, інформаційних, воєнних та розвідувально-підривних заходів», «...які чинять комплексний тиск на Україну. Основними цілями такого тиску у стратегічному вимірі є блокування європейської інтеграції України, виснаження її військових та економічних ресурсів, дестабілізація соціально-політичної ситуації та намагання на цій основі повністю підпорядкувати політику Української держави інтересам керівництва російської федерації і, навіть, стимулювати розпад України» [5], то аналітична доповідь-2020 аналогічні факти і обставини трактує багатовекторно: «...ситуація довкола України визначається конкуренцією та суперечливою взаємодією США, Європейського Союзу та Росії... Попри величезний економічний потенціал (другий у світі після США), Європейський Союз наразі неспроможний сформулювати ефективні механізми єдиної зовнішньої і безпекової політики. ЄС наразі не сформулював адекватну відповідь на новітні виклики, насамперед, щодо подолання внутрішніх суперечностей та позиціонування у світі...» [6].

Збройна агресія проти України супроводжується посиленням підривної діяльності у формах: інспірування сепаратизму, тотального порушення прав людини, привласнення майна резидентів держави Україна як на території російської федерації, так і на тимчасово окупованих територіях тощо.

Російська федерація, позбавляючи Україну виходу до моря та завдаючи удару її експортно-транзитному потенціалу, посилює у перспективі її економічну залежність, реалізуючи свою головну мету – перетворення України та континентальну державу [5].

Наявність квазідержавних режимів на окупованих територіях загрожує поширенням терористичних угруповань та сепаратистських дій на всю територію України. Тероризм на сході України перетворився в стратегічну загрозу національній безпеці, терористичні угруповання безперервно змінюють методи, засоби та тактику реалізації своїх дій, що приводить до соціально-економічної й політичної дестабілізації в державі, формуючи тим самим новий пояс нестабільності у східно-європейському регіоні в цілому [7].

О.Ю. Дахно виділяє аспекти, що сприяли порушенню територіальної цілісності України з боку російської федерації, дозволили дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні, спровокувати соціальні конфлікти на ґрунті відмінностей культурних ідентичностей, зовнішньополітичних орієнтацій, зниження довіри до органів державної влади, а саме:

- низька якість державно-управлінських інституцій, політизація системи кадрових призначень та непрофесійність державної служби ослаблюють модернізаційний потенціал держави, блокуючи можливість для ефективної реалізації системних реформ; у результаті цього формуються умови для адміністративної безвідповідальності та поширення корупції;

- руйнівні процеси пронизують собою всі сфери суспільного життя, набуваючи загрозливих масштабів для життєдіяльності держави та її територіальної цілісності;

- кризовий стан системи державної влади створює сприятливі умови для втручання у справи України зовнішніх гравців, інтереси яких часто суперечать національним інтересам та формують прямі загрози національній безпеці.

- вразливість держави щодо викликів у сфері етнополітичних відносин; проблемність міжетнічних та міжкультурних відносин в Україні прямо пов'язана з процесами самовизначення українського народу та формування відповідних форм громадянської та національної ідентифікації [8, с. 263–264].

Соціально-політичні аспекти, окреслені О.Ю. Дахно, корелюють певній проблематиці, що міститься у чинному Законі України «Про національну безпеку України»:

1. Замість використання загальноприйнятої класифікації збройних конфліктів (міжнародний збройний конфлікт та збройний конфлікт неміжнародного характеру), у Законі відображено інший підхід. Так, видами воєнного конфлікту виступають війна та збройний конфлікт. Натомість збройний конфлікт розглядається як міжнародний збройний конфлікт, або ж внутрішній збройний конфлікт. З огляду на це, в подальшому можуть виникнути проблеми в частині ефективної імплементації положень згаданого Закону, оскільки зазначені терміни відіграють у цьому ключову роль.

2. Відсутнє чітке розмежування між термінами «національні інтереси України» та «національні цінності України», включаючи «фундаментальні національні інтереси», що, відповідно, можуть мати різне тлумачення, а відтак, – здійснювати негативний вплив на реалізацію інших положень Закону.

3. В той час, як вирішено питання про повноваження органів державної влади АР Крим у сфері демократичного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони, в Законі не згадано про окупацію Кримського півострову та не визначено таке явище, як окупація. Також було б доречним врахувати у Законі процес деокупації.

4. Положення Закону проводять розмежування між силами безпеки і силами оборони України лише формально, оскільки правоохоронні та розвідувальні органи, згідно пп. 17–18 ч. 1 ст. 1 одночасно включені в обидві категорії.

5. Дефініція Національної гвардії України як військового формування з правоохоронними функціями, наділеного з-поміж іншого, функцією щодо охорони громадського порядку (в тому числі під час мирних зібрань), не деталізована з огляду виключних прав і повноважень військовослужбовців НГУ щодо виконання окресленої функції.

6. Громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України, розглядаються як невід'ємна складова сектору безпеки і оборони. Водночас, положення Закону не регламентують низку релевантних аспектів: правовий статус, повноваження, відповідальність.

7. Наведені у Законі визначення «воєнна безпека», «державна безпека», «національна безпека» не відповідають ні ст. 3 Конституції України, в якій найвищою соціальною цінністю виступають людина, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека, ні ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону.

8. Серед принципів демократичного цивільного контролю, закріплених ч. 2 ст. 4 Закону, не передбачені принципи деполітизації та деідеологізації контролю, відкритості для суспільства інформації про діяльність сектору, відповідальності посадових осіб за своєчасність, повноту і достовірність інформації, що надається, та за реагування на звернення.

9. В структурі уповноважених органів пропонується створити спеціальний Комітет Верховної Ради України для нагляду за діяльністю правоохоронних та розвідувальних органів, проте необхідність його створення наразі необґрунтована і не зрозуміло, чому неможливо розглядати дані питання в межах діючого Комітету ВРУ з питань національної безпеки та оборони.

10. Необґрунтована вибірковість у встановленні вимоги щодо оприлюднення стратегічних документів довгострокового планування у сферах національної безпеки і оборони, під яку підпадають лише Стратегія національної безпеки України (ч. 4 ст. 26) та Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (ч. 4 ст. 29) [9].

Враховуючи необхідність змін у базовий безпековий Закон під впливом нових критичних загроз, зокрема, повномасштабної збройної агресії, слід пам'ятати, що юридична складова відображає найбільш суттєві риси політичної та економічної складових системи національної безпеки. У ній відбивається принцип інституційної побудови влади, де вирішальна роль належить політичній системі, зокрема політичній організації суспільства. А центральним інститутом політичної складової системи національної безпеки виступає, безперечно, держава, яка являє собою опору існуючої політичної складової та концентрує у собі максимум влади, санкціонує існування інших недержавних інститутів [10].

Отже, доцільно зазначити, що завдяки своїй як структурній побудові, так і змістового навантаження, чинний Закон України «Про національну безпеку» потенційно здатний забезпечити виконання відповідних функцій політичною системою держави; разом з тим, окремі дискусійні положення згаданого Закону викликають сумніви щодо об'єктивної можливості врегулювати відносини щодо прогнозування, своєчасного виявлення, попередження і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисту суверенітету і територіальної цілісності України.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>. – Заголовок з екрану.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. Втратила чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n6>.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018, № 31, ст. 241). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Дахно О.Ю. Державна територія та територіальна цілісність: структурно-функціональний аналіз морфології понять. *Грані*. 2018. Том 21 (№ 4). С. 345–357.

5. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». Київ: НІСД, 2014. 148 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4>.

6. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». Київ : НІСД, 2020. 58 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-0>.

7. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики / В.П. Горбулін, О.С. Власюк, Е.М. Лібанова, О.М. Ляшенко. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 3. С. 61–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_3_4.

8. Дахно О. Ю. Державна територія та її цілісність як ціннісний орієнтир інтеграційних процесів. Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 26 трав. 2017 р.) : у 5 ч. / за заг. ред. В.С. Куйбіди, А.П. Савкова, С.В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2017. Ч. 5: Геополітичні та геоекономічні трансформації: оцінка структурних зрушень. С. 260–268.

9. Аналіз Закону України «Про національну безпеку України». Українська Гельсінська спілка з прав людини. Аналітика. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrajiny/> Заголовок з екрану.

10. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Razom_kRym_donbas-4ab2b.pdf.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО МОНІТОРИНГУ ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Бугайко Ю. О.

*доктор філософії у галузі права, науковий співробітник
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Удосконалення національного законодавства є екзистенційним процесом у кожній сучасній державі, яка прагне відповідати вимогам верховенства права. Так, зокрема в Україні законопроекти перед

читанням та прийняттям у Верховній Раді України, а також підписом Президента України проходять ряд перевірок, зокрема експертиз. Однак, не зважаючи на залучення відповідних структурних підрозділів апаратів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, а також безлічі громадських організацій, які здійснюють експертизи законопроектів, у чинних нормах законодавчих актів лишається значна кількість вад та помилок, які необхідно усунути. Беззаперечно, інститут експертиз у законотворчому процесі виконує важливу роль у підготовці законопроектів, забезпечуючи кваліфіковану оцінку проектам законів та надання рекомендацій щодо удосконалення їх положень. Проте слід погодитись з панівною позицією правничої наукової спільноти щодо необхідності посилення інституту експертиз законопроектів додатковою аналітичною діяльністю, а саме – моніторингом законодавства.

У загальному розумінні термін «моніторинг» (англ. monitoring – відстеження, від латинського “monitor” – застережливий, такий, що нагадує) означає постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. Він широко використовується у різних сферах науково-практичної діяльності [4, с. 9]. Щодо терміна «моніторинг законодавства», то у юридичній літературі він визначається як систематична, комплексна в межах своїх конституційних повноважень діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій щодо здійснення збору, аналізу та узагальнення інформації про стан законодавства, практику його застосування з метою виявлення його відповідності запланованому результату правового регулювання, а також очікуванням учасників законодавчого процесу, судових та інших органів і рівнів влади, інститутів громадянського суспільства й окремих громадян [3, с. 30]. Принагідно зауважимо, що термін «моніторинг законодавства» здебільшого вживається у значенні «правовий моніторинг», який означає здійснення лише юридичного аналізу законодавчих актів. На нашу думку, обмеження моніторингу законодавства проведенням лише юридичного аналізу останнього негативно вплине на повноту та об'єктивність його результату. Тому вважаємо за доцільне розширити усталене у науковій думці розуміння концепції моніторингу законодавства (правового моніторингу), доповнивши її інститутом лінгвістичного моніторингу законодавчих актів задля підвищення якості законотворчої роботи в Україні.

Власне лінгвістичний моніторинг – це діяльність, спрямована на виявлення загальних особливостей функціонування мовної системи в конкретному типі дискурсу (наприклад, в науковому, соціальному, політичному, юридичному, економічному тощо).

Предметом моніторингу є такі явища природної мови, як типи мовних помилок, неологізми, метафори, а також специфічні особливості використання у текстах тих чи тих видів лексики граматичних форм і стилістичних конструкцій. Технології лінгвістичного моніторингу ґрунтуються на двох основних передумовах: репрезентативності, регулярності і періодичності аналізу даних, а також на значній кількості для доказу лінгвістичних висновків, наприклад, на основі лінгвістичних корпусів. Лінгвістичний моніторинг сьогодні широко використовується і його комп'ютерне забезпечення та технології дозволяють надавати кількісну оцінку досліджуваним лінгвістичним явищам, виявляючи їх розподіл в часі за джерелами, авторами, стилями та дискурсами [5]. Наведене вище свідчить про доцільність та високу ймовірність ефективності застосування лінгвістичного моніторингу і в правничому дискурсі.

Сьогодні інститут лінгвістичного моніторингу законодавчих актів перебуває лише на початку свого формування. Проте, всупереч браку належного рівня наукової та практичної розробленості означеного інституту, в Україні вже було здійснено першу спробу проведення лінгвістичного моніторингу сучасного українського законодавства. Дебютантами такого моніторингу стали студенти факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», роботу яких спрямовувала відома українська вчена у галузі правничої лінгвістики Н. В. Артикуца. У результаті лінгвістичного моніторингу студенти виявили низку недоліків і помилок у чинних нормативно-правових актах та законопроектах. Серед них: термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; амфіболія, або двозначність тексту; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невиправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; значна кількість росіянізмів тощо. Під особливою увагою – законодавча термінологія та законодавчі дефініції термінів, адже від логічності й узгодженості термінологічного апарату, однозначних і вичерпних визначень основних термінів та понять, що вживаються в нормативно-правовому акті, значною мірою залежить як його якість, так і ефективність застосування вміщених у ньому правових норм [1, с. 48].

Очевидно, наведеної практики замало для досягнення істотного поліпшення якості законодавчих актів. Адже з огляду на особливості законодавчого тексту як предмета лінгвістичного моніторингу, його слід здійснювати систематично, безперервно та на загальнодержавному рівні уповноваженим на це державним органом або установою. Тому найбільш оптимальним впровадження лінгвістичного моніторингу законодавства видається в одному зі структурних підрозділів Національної академії наук України: Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або Українському бюро лінгвістичних експертиз [2, с. 173].

Підсумовуючи зазначимо, що лінгвістичний моніторинг законодавчих актів є досить перспективним напрямом у межах інституту моніторингу законодавства, який не лише наповнить останній методологічним інструментарієм, а й загалом сприятиме удосконаленню національної системи законодавства України.

Література:

1. Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykytsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.04.2023).
2. Бугайко Ю. О. Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 230 с.
3. Ганеева Ж. Г. Определение понятия «мониторинг» в различных сферах его применения. *Вестник Челябинского университета. Серия 8. Экономика. Социология. Социальная работа.* 2005. № 1. С. 30–33.
4. Мамитова Н. В. Правовая экспертиза российского законодательства : вопросы теории и практики. *Государство и право.* 2010. № 11. С. 5–14.
5. Основні галузі застосування структурно-ймовірнісної моделі мови. URL: <http://um.co.ua/9/9-6/9-66096.html>. (дата звернення: 11.05.2023).

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗМІ

Возник М. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення
Національного університету оборони України*

Улянченко Ю. О.

*ад'юнкту кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

В Україні на сучасному етапі розбудови нового українського суспільства, нової правової системи значно зростає роль ЗМІ, оскільки суспільне життя відбивається саме в масовій інформації, а на зміну техногенній цивілізації приходить інформаційна. З боку держави проявляється тенденція посилення уваги до конституційно-правового регулювання організації і діяльності засобів масової інформації, формування національного законодавства про інформацію та інформатизацію.

Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в нашій державі складається з певних складових. Цими складовими є структурні елементи (доктринальні, нормативно-правові та організаційно-правові), які і визначають зміст та саму сутність вищезазначеного статусу [1]. Розглянемо кожний з них більш детально.

Під впливом генезису національної правової доктрини сформувалася так звана доктринальна основа конституційно-правового статусу ЗМІ, яка є її невід'ємною складовою. Доктрина є комплексним і багатоманітним поняттям, вона, на нашу думку, має не лише теоретико-методологічну, а й практичну спрямованість. Формування вищевказаної основи в конституційному праві веде до реалізації проведення наукових досліджень, присвячених генезису відповідного правового статусу, сутності, змісту та структури, шляхам і перспективам його унормування в чинному законодавстві. Результати зазначених досліджень неодмінно повинні стати «серцем» конституційно-правового статусу ЗМІ, а також необхідно буде, щоб вони отримали власне логічне завершення в певній системі концепцій та теорій стосовно конституційно-правового статусу ЗМІ та його юридичних особливостей [4, с. 113].

Щодо останніх, то існують певні принципи на яких і будуються інформаційні відносини в нашій державі. Насамперед, хотілось би виділити такі принципи як об'єктивність, логічність, відкритий доступ до інформації та свобода обміну нею, а також достовірність та точність інформації, що є одними із найголовніших характеристик, які обумовлюють ціну інформації, її актуальність та важливість. Хотілось би ще зазначити й такі принципи як законність отримання, розповсюдження та зберігання отриманої інформації, що є не мало важливим, відкритість, прозорість, незалежність та неупередженість. Але, для прикладу, принцип незалежності ще зовсім не означає, що ЗМІ ніким не контролюється. Більшість країн світу забезпечує державний контроль та нагляд за ЗМІ, що показує владу і вплив певної країни та державного управління зокрема, на діяльність засобів масової інформації. Також вважаємо за доречне сказати і про немало важливу роль спеціалізованих органів державної влади у вищезазначених функціях [2, с. 85].

Нормативно-правова складова конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні визначається системою нормативно-правових актів та інших джерел права, які визначають конституційні основи формування та діяльності досліджуваного суб'єкта конституційного права. Нормативно-правові акти визначають конституційні засади утворення ЗМІ в Україні, основні організаційно-правові форми їх діяльності та різні правові статуси ЗМІ, їх правосуб'єктність тощо. Нормативно-правова складова юридично закріплює той ідеальний конституційно-правовий статус ЗМІ, до якого прагнуть суб'єкти нормотворчості.

Слід відзначити, що правосуб'єктність є однією із основних складових елементів структури конституційно-правового статусу ЗМІ та інших суб'єктів конституційного права. Конституційна правосуб'єктність ЗМІ є системою визначеної Конституцією та законами України правоздатності, дієздатності, а також деліктоздатності цього суб'єкта.

Реалізуючи свій конституційно-правовий статус, ЗМІ стають учасниками відповідних правовідносин. Іншими словами, якщо, наприклад, нормативно-правова складова визначає більшою мірою статичний конституційно-правовий статус ЗМІ як суб'єкта конституційного права, то організаційно-правова складова наповнює змістом правозастосовний аспект їх діяльності, або поведінки як учасників конституційних правовідносин [4, с. 113].

Надзвичайно важливою, з нашої точки зору, для конституційно-правового статусу ЗМІ є і інституційна складова засобів масової інформації, адже саме вона дозволяє суспільству розглядати ЗМІ на рівні з найактивнішими учасниками конституційних правовідносин.

Інституційний елемент конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні представляє собою сукупність: ЗМІ, органів державного управління у сфері функціонування та організації діяльності ЗМІ, інститути громадянського суспільства, які в даній ситуації захищають право громадян на інформацію. Законодавство більшості країн світу вносить державний контроль за діяльністю ЗМІ, який здійснюється у вигляді безпосереднього чи опосередкованого державного управління, а також за допомогою спеціалізованих органів державної влади. Безпосереднє управління ЗМІ з боку держави допускається, якщо такі ЗМІ не є юридичною особою і утримуються за рахунок державного бюджету.

Узагальнюючи положення про юридичну конструкцію конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні, слід відзначити складність її побудови. Таким чином, можна стверджувати про дворівневу юридичну конструкцію правового статусу відповідного суб'єкта конституційного права. Сутність юридичної конструкції правового статусу ЗМІ, як було зазначено вище, визначають доктринальні, нормативно- та організаційно-правові складові елементи, а зміст – поняття ЗМІ, принципи їх роботи, конституційна правосуб'єктність ЗМІ та гарантії їх діяльності [3]. Зазначені сутнісні та змістовні структурні елементи конституційно-правового статусу ЗМІ вбачаються достатніми для ефективної діяльності чи поведінки ЗМІ щодо реалізації та забезпечення конституційного права громадян, встановленого частиною другою ст. 34 Конституції України [4, с. 111–116].

Отже, конституційно-правовий статус ЗМІ це, насамперед, система певних елементів, які визначають складові діяльності та поведінки ЗМІ стосовно реалізації свободи масової інформації, а також забезпечення конституційного права громадян нашої держави бути спроможним вільно збирати, зберігати, поширювати та використовувати, у будь-який спосіб, інформацію, якою вони володіють - на свій вибір.

Додатково варто зауважити, що самостійними елементами правового статусу засобів масової інформації можна назвати компетенцію, гарантії, законні інтереси та юридичну відповідальність. З іншої сторони можна зазначити, що вище вказані елементи характеризують або як передумову (правоздатність, компетенція), або як другорядні елементи статусу (юридична відповідальність, законні інтереси), або як такі, що виходять за межі правового статусу (гарантії). Серед елементів цієї категорії відзначимо також правові норми, що закріплюють статус засобів масової інформації, правові принципи та правовідносини статусного типу.

Це самостійна юридична категорія, що характеризується наступними ознаками: правовий статус має універсальний характер, оскільки

поширюється на всіх суб'єктів; відображає індивідуальні особливості серед суб'єктів певної групи; права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватись без інших його компонентів – принципів, обов'язків, гарантій та відповідальності; ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків. До того ж, варто зазначити, що елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими.

Таким чином, на нашу думку, до елементів конституційно-правового статусу засобів масової інформації також можна віднести права і обов'язки, гарантії, законні інтереси та юридичну відповідальність.

Саме права та обов'язки об'єктивно взаємопов'язані між собою через їх взаємообумовленість та рівність. Належне виконання покладеного обов'язку є необхідною умовою та гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів, забезпечує інтереси держави та суспільства. Виконання обов'язків є юридичною основою реалізації права засобів масової інформації вимагати від інших суб'єктів і держави гарантування належних йому прав. Права засобів масової інформації у структурі правового статусу-це формально визначені та юридично гарантовані можливості реалізовувати суб'єктивні інтереси. Це-частина об'єктивного права, що визначає його належність певній групі засобів масової інформації. Іншими словами, це ті юридичні можливості конкретного засобу масової інформації, що є похідними від загальних абстрактних правил, закріплених законодавчо [5].

Література:

1. Чупрова К. О. Конституційно-правове регулювання свободи засобів масової інформації в Україні. Одеса, 2019. 37 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15074> (дата звернення 14.05.2023).

2. Красноступ Г. М. Основні напрями правового забезпечення державної інформаційної політики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 79–85.

3. Людвик І. В. Засоби масової інформації в Україні як суб'єкти конституційно-правових відносин (до постановки проблеми). *Держава та регіони*. 2007. № 4. С. 24–28.

4. Людвик І. В. Конституційно-правовий статус ЗМІ: поняття, структура та юридичні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 111–116.

5. Редькін В. В. Поняття та елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації. *Митна справа*. 2013. № Спец. вип. С. 304–308.

ФІНАНСУВАННЯ СУДІВ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Маложон О. І.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Забезпечення функціонування судової влади передбачає:

1) окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя відповідно до закону;

2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів;

3) гарантування достатнього рівня соціального забезпечення суддів.

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів відповідно до Конституції України.

В Україні діє єдина система забезпечення функціонування судової влади – судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя.

Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України, інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування беруть участь в організаційному забезпеченні діяльності судів у випадках і порядку, визначених законами.

Державна судова адміністрація України забезпечує виконання рішень про утворення чи припинення (ліквідацію) судів.

Для здійснення дій щодо реєстрації новоутвореного суду як юридичної особи, забезпечення необхідних дій для належного початку його роботи та представництва такого суду як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами Державна судова адміністрація України приймає рішення про призначення тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату новоутвореного суду.

Суд, що ліквідується, в місячний строк з дня припинення здійснення правосуддя передає до новоутвореного суду матеріали та документи,

пов'язані зі здійсненням таким судом повноважень, зокрема, архівні справи з основної діяльності, строки тимчасового зберігання яких ще не закінчилися, документи, не завершені в діловодстві, а також документи з кадрових питань в паперовому та електронному вигляді, фонди бібліотек, а судові справи та матеріали проваджень, що перебувають у володінні суду, що ліквідується, передаються негайно, до дня початку роботи новоутвореного суду.

У зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами робота суду може бути припинена за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду.

Функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів здійснюють:

1) Верховний Суд – щодо фінансового забезпечення його діяльності;

1-1) вищий спеціалізований суд – щодо фінансового забезпечення його діяльності;

2) Державна судова адміністрація України – щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони та Державної судової адміністрації України;

3) Вища рада правосуддя – щодо фінансового забезпечення її діяльності.

Функції розпорядника бюджетних коштів щодо місцевих судів здійснюють територіальні управління Державної судової адміністрації України.

Видатки на утримання судів у Державному бюджеті України визначаються окремим рядком щодо Верховного Суду, Вищої ради правосуддя, апеляційної палати вищого спеціалізованого суду, а також апеляційних, місцевих судів.

Видатки на утримання судів у Державному бюджеті України не можуть бути скорочені в поточному фінансовому році.

Стосовно ж системи фінансування судів іноземних країн, то у Великобританії вирішенням питань у сфері фінансування судів займається Судова служба її Величності. У 2016 році на утримання судів було виділено 2,6 мільярдів фунтів. Близько 50 % витрачають на виплату заробітної плати працівникам, іншу частину на утримання суду. Однак, вчені висловлюються про наявні проблеми у Великобританії, що на даний момент країна переживає значний дефіцит державного бюджету, у зв'язку з чим будуть переглядати суми державних фінансувань [1]. В Сполучених Штатах Америки повноваженнями

щодо вирішення фінансових питань щодо судової влади наділене Міністерство юстиції. Станом на 2016 рік було виділено 9 мільярдів доларів.

У своєму інтерв'ю д.ю.н. Є. Кубко, висловив думку, що фінансування судової системи має бути належним. Науковець висловив доречну думку про те, що судді заслуговують на належну оплату праці [2].

Оплата праці суддів має бути у належному розмірі, який максимально зменшить бажання вчиняти корупційні правопорушення. Однак, слід враховувати той факт, що збільшення оплати праці має передбачати і збільшення санкцій за прийняття незаконних рішень судьями, що має бути визначено у чинному законодавстві України. Необхідне визначення належного фінансування судової гілки влади як розміру фінансування, визначеного Державним бюджетом України, що ефективно забезпечує потреби матеріально-технічного характеру та оплату праці суддів та інших працівників суду з метою ефективної реалізації принципу незалежності судової гілки влади.

Арнаутов А. [1] наголошує на проблемі зміни політики щодо фінансування судів. Він стверджує, що народні депутати при реформуванні чинного судового законодавства діють за принципом – «менше справ – менше навантажень». При цьому, автор стверджує, що збільшення судового збору та зменшення навантаження судів не вирішить проблему, а лише негативно вплине на функціонування суду при здійсненні правосуддя. У цій ситуації можна навести аналогію з системою адвокатури у Великобританії, де послуги адвокатів мають велику вартість, що ускладнює процедуру звернення з метою захисту своїх законних прав та інтересів громадянами. Тим паче, на сьогодні громадяни України переживають значну економічну кризу і фактично працюють на сплату податків, тому впровадження вищевказаного принципу у дію є неприпустимим. Науковець наголошує на проблемі належного фінансування судової гілки влади. Він зазначає, що попри визначення обсягу фінансування заробітної плати працівників суду, важливим є питання капітального утримання приміщень суду. Суми видатків на утримання суду в обов'язковому порядку зменшуються розпорядниками державних коштів на етапі формування Державного бюджету України. Цей фактор унеможливує судову владу впливати на поновлення поданих показників державного фінансування. В багатьох європейських країнах, таких як Литва, Швейцарія) судові органи наділені можливістю представляти свої бюджети та відстоювати розміри необхідного фінансування перед парламентом. Доцільно впровадити вищезазначену практику і в механізм формування видатків Державного бюджету на фінансування судової гілки влади і в Україні. Сердюк В. дослідив судову владу та її місце в теорії поділу влад і

вказав, що створення судової гілки влади передбачає організацію автономії її функціонування. Зокрема, автор наголошує на можливість реалізації судової влади функції забезпечення розміру фінансування шляхом надання важелів впливу у процесі формування витратів у Державному бюджеті вищим органам судової гілки влади, щоб інші складові теорії поділу влади не впливали на процес прийняття рішень [3, с. 41].

Важливим питанням є також можливість судової влади бути суб'єктом законодавчої ініціативи. На сьогодні чинним законодавством України таким правом наділені Президент України, народні депутати Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України. Попри представлення у законодавстві представників усіх гілок влади – судова гілка влади не представлена у наведеному переліку. Це також негативно впливає на можливість законодавця реагувати на зміни, які необхідні у сфері судочинства. Адже, відповідно до поділу влад кожна з гілок влади є самостійною та має однаково важливе значення у процесі формування ефективного механізму державного управління.

Література:

1. Арнаутов А. Проблема фінансування судів та апарату суду в Україні. Profmeter. 2016. URL: <https://profmeter.com.ua/content/articles/186/1221/>.
2. Кубко Є. «Реформувати потрібно не тільки судову систему, але і правову систему в цілому». *Закон і бізнес*. 2015. URL: http://zib.com.ua/ru/print/115493-prezident_yuf_salkom_e_kubko_reformi_rovat_nuzhno_ne_tolko_su.html
3. Сердюк В. В. Судова влада та її місце в теорії поділу влад. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. № 5. С. 38–46.

СВОБОДА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Носік Ю. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Статтею 34 Конституції України закріплено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Наведені положення Основного закону знаходять продовження у ст. 302 ЦК України, в Законі України «Про інформацію» та в інших законодавчих актах.

У цій доповіді буде зроблено спробу коротко розкрити значення кожної з правомочностей, які є елементами права на інформацію, а також з'ясувати суть закладеного законодавцем принципу свободи здійснення цього права, який в тексті статті виражено словами «вільно» та «на свій вибір».

Під терміном «збирати інформацію» слід розуміти такі активні дії як виявляти, одержувати, набувати, нагромаджувати, зосереджувати відомості з різних місць, від різних осіб та з різних джерел. Як передбачено у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про інформацію», держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливість доступу до інформації.

Зберіганням інформації є утримання її в незмінному стані протягом певного часу, вбереження від пошкодження, знищення чи зміни змістовних або формальних властивостей.

Поняття «використовувати інформацію» означає застосовувати, втілювати та реалізовувати корисні властивості відомостей та/бо даних.

Розуміння терміну «поширення інформації» найбільш розроблене у практичній правозастосовуванні в Україні, оскільки саме навколо актів поширення інформації складаються правовідносини щодо захисту інформації з обмеженим доступом, таємниці особистого життя, кореспонденції та ін., а також у зв'язку із захистом права на честь, гідність та ділову репутацію.

Поширення інформації тлумачиться Верховним Судом України як доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб (п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної

особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»). Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передавання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі. Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок. Проте необхідно враховувати, що повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам.

Збирання, зберігання, використання та поширення інформації здійснюється вільно. Це, зокрема, забезпечується конституційною заборонаю цензури в Україні (ч. 3 ст. 15 Конституції України), тобто будь-якої вимоги, спрямованої, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації.

Дещо звужено розглядав поняття цензури Конституційний Суд України, зазначаючи, що під цензурою слід розуміти контроль з боку інститутів публічної влади за змістом та розповсюдженням інформації з метою захисту інформаційного простору, тобто прями або опосередковані дії держави, спрямовані на обмеження чи навіть заборону поширення інформації, яку вона вважає шкідливою чи не потрібною для суспільства (абз. 3 пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 січня 2020 року № 1-р(І)/2020). Звуженість наведеного підходу полягає в тому, що цензура може виходити не лише від держави, здійснюватись – не лише інститутами публічної влади, спрямовуватись – не лише на захист інформаційного простору, мотивуватись – не лише шкідливістю чи непотрібністю для суспільства.

Свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації означає також те, що суб'єкт права на інформацію, здійснюючи відповідну діяльність, вільний у виборі (1) її форм (усно, письмово, діянням, у формі художніх образів тощо), (2) способів (безпосередньо, з використанням друкованої продукції, через медіа, в інтернеті, соціальних мережах тощо), (3) меж та масштабів (у певних колах,

локально, регіонально, на національному чи міжнародному рівнях), (4) джерел (офіційні, наукові, відкриті дані тощо).

У ч. 2 ст. 7 Закону України «Про інформацію» встановлено, що ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом. Свобода обміну інформацією належить до основних принципів інформаційних відносин, а забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації – це один з напрямів державної інформаційної політики.

Свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації не є абсолютною. Обмеження інформаційної свободи передбачені Конституцією, законами, а також ратифікованими Україною міжнародними договорами. Згідно з ч. 3 ст. 34 Конституції України право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

ПЕРЕВАГИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В РОЗУМІННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Чалабієва М. Р.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник*

*Навчально-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування*

*Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Сьогоднішній український конституціоналізм є результатом розвитку конституційного права в Україні після отримання незалежності в 1991 році. Згідно з основним принципом сучасного конституціо-

налізму, Конституція України є найвищим державним нормативно-правовим актом, якому підпорядковуються інші норми права.

Верховенство Конституції дозволяє гарантувати правову стабільність у питаннях захисту фундаментальних прав і свобод людини і громадянина, включаючи сучасні цифрові права. Водночас Конституція визначає повноваження державних органів влади.

У свою чергу, адміністративна реформа спрямована на перегляд адміністративної системи з метою оптимізації державних процесів згідно потребам суспільства.

Децентралізація влади в межах адміністративної реформи передбачає передачу повноважень та ресурсів на місцевий рівень. Вона охоплює формування ефективних та самостійних громадських органів та органів місцевого самоврядування, які забезпечують пряму участь громадян у вирішенні проблем їх громади чи регіону.

Реалізація адміністративної реформи публічного управління передбачає залучення цифрових ресурсів. Мова про зміни, які покликані вдосконалити організацію та функціонування державних органів за допомогою активного використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Цифрове управління можливе виключно за рахунок використання електронних ресурсів, з метою покращення ефективності функціонування державних органів, зокрема спрощення процесу надання адміністративних послуг, покращення діалогу «влада-населення» та забезпечення прозорості прийняття та виконання державних рішень.

Цифрові аспекти адміністративної реформи дозволили мінімізувати бюрократичні етапи у процесі надання адміністративних послуг з огляду на наступні аргументи.

По-перше, широке впровадження цифрових інструментів. Державні платформи та реєстри, онлайн-портали та мобільні додатки, які автоматизували (повністю або частково) адміністративні процеси. Наприклад, Дія: Державні послуги онлайн.

По-друге, використання електронного документообігу. Це дозволяє системно зберігати інформацію і мінімізувати використання друкованих ресурсів. Режим без паперу (“paperless”) значно прискорив процес цифровізації держави.

По-третє, забезпечення кібернетичного простору та захист персональних даних громадян.

Розробка і впровадження державних платформ у життя дозволили не тільки актуалізувати інформацію у державних реєстрах, а й полегшити процес моніторингу виконання владних рішень.

Відкритість та прозорість управління автоматично підвищує довіру населення щодо обраного вектору державної політики та загалом покращує імідж державної влади.

Таким чином, цифровізація публічного управління (в межах адміністративної реформи) в контексті сучасного українського конституціоналізму має низку переваг:

1. Доступність та прозорість. Відкритість публічних даних та цілодобова їх доступність поєднується з неприхованістю процесів владного управління.

2. Функціональна ефективність та зменшення корупційного впливу. Автоматизація роботи, зменшення очних контактів та системність – все це ефективно впливає на процес подолання корупції та значно пришвидшує процес надання адміністративних послуг.

3. Участь громадян. Цифрові інструменти дозволяють не тільки оперативно отримувати інформацію, але і передавати її. Населення має можливість брати активну участь в обговореннях, дискусіях та інших формах громадського залучення. Ці процеси зміцнюють демократичні надбудови України вже сьогодні.

4. Покращення якості надання адміністративних послуг. Чіткий перелік документів, встановлений алгоритм дій, автоматизація процесу – це гарантує максимально успішний результат згідно зазначених строків.

Адміністративна реформа публічного управління є невід’ємною складовою процесу розбудови цифрової держави. Цей процес охоплює етап оцифрування адміністративних послуг та покращення роботи державних сервісів. Завдяки цифровізації адміністративних послуг можна повністю подолати корупцію, збільшити прозорість та відкритість державного управління.

Сучасна держава, яка претендує на звання демократії, має служити потребам суспільства. Технології значно полегшують цей процес – вони спрощують доступ громадян до цифрових послуг. Окрім банальної зручності, це дозволяє забезпечити рівність громадян перед державою.

Інформаційно-комунікаційні технології у перспективі зможуть забезпечити рівний доступ до державних послуг усіх громадян, незалежно від місця проживання, віку, соціального статусу чи наявних фізичних обмежень.

Електронні сервіси, як складова цифрового публічного управління – це фундаментальний крок у напрямку гарантування цифрової демократії та реалізації електронних прав людини та громадянина.

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ У СФЕРІ ПРАЦІ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Глибів Я. П.

*студент III курсу відділення правознавства
та інформаційних технологій*

*Коломийського економіко-правового фахового коледжу
Державного торговельно-економічного університету*

Зварич Р. В.

*кандидат історичних наук, магістр права,
викладач юридичних дисциплін відділення правознавства
та інформаційних технологій*

*Коломийського економіко-правового фахового коледжу
Державного торговельно-економічного університету
м. Коломия, Україна*

Конституція України містить дві першочергові юридичні і фактичні підстави застосування правового інституту обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. Зокрема, перше речення ч. 2 ст. 64 Конституції України [2] передбачає, що у разі введення воєнного або надзвичайного стану можуть бути накладені певні обмеження прав і свобод із зазначенням тривалості цих обмежень. Друге речення ч. 2 ст. 64 Конституції України вже імперативно встановлює перелік статей Конституції України, які передбачають права і свободи і не можуть бути обмежені – 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63. Як бачимо, в цьому конституційному переліку немає ст. ст. 43–46 Основного Закону України, що і зумовлюють наявність галузі національного права про працю в Республіці Україні. Можливо, саме цей критерій брався законотворцями для створення законодавства про працю під час війни, зокрема Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX [4], що вміщує величезну кількість обмежень, які не передбачені Конституцією України.

На наш погляд, перед застосуванням норми ч. 2 ст. 64 Конституції України і офіційного тлумачення Конституційного Суду України до неї, неодмінно слід брати, перш за все, до уваги ч. 1 ст. 64 Конституції України, яка теж імперативно встановлює, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, тобто, за Конституцією

України, конституційні права людини не можуть бути обмежені, окрім тих випадків, які передбачені Конституцією [1, с. 59]. Іншими словами, конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, прямо передбачених Конституцією України, і, якщо ч. 2 ст. 64 Конституції України не вміщує у своєму переліку, наприклад, ст. 43, то це означає, що в самій статті 43 Конституції передбачається можливість застосування обмежень у разі введення воєнного або надзвичайного стану. Таким чином, якщо у ч. 2 ст. 64 Конституції України не зазначено перелік конкретних статей у сфері праці, ст.ст. 43-46, то це не скасовує положення ч. 1 ст. 64 Конституції України, яка наголошує, що обмеження можуть бути лише у випадках, передбачених Конституцією України, у всьому тексті Конституції України, [5, с. 198], а ч. 2 ст. 64 Основного Закону нашої держави не передбачає випадків обмеження прав і свобод, лишень встановлює виключення, випадки заборони встановлення обмежень.

Так, у переліку ч. 2 ст. 64 Конституції України немає також, наприклад, ст.ст. 34, 35, 39, 41, та багато ін., оскільки самі ці статті, безпосередньо, вміщують конституційно-правові випадки обмежень прав і свобод людини і громадянина, що регламентуються цими ж статтями, а ч. ч. 1, 2 ст. 64 Конституції України є підтвердженням цього. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 35 Основного Закону передбачається, що здійснення прав, а саме вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Згідно ч. 2 ст. 35 Конституції України здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Тож які обмеження у сфері праці передбачено Конституцією України, особливо у воєнний час? Відповідно до Конституції України є лише два випадки таких обмежень:

1) не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан (ч. 3 ст. 43 Конституції України);

2) заборона страйку можлива лише на підставі закону (ч. 4 ст. 44 Конституції України).

Таким чином, Основний Закон Республіки України визначив важливу юридичну конструкцію захисту прав і свобод людини і громадянина при застосуванні обмежень у сфері праці під час воєнного стану на підставах, що не передбачені Конституцією України. При цьому Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» вийшов за межі Конституції України, істотно звуживши диспозицію ст. 45, яка закріпила право громадян на відпочинок [2; 3, с. 16].

Отже, наявних конституційно-правових підстав застосування інституту обмежень у сфері праці, окрім тих, що передбачені ч. 3 ст. 43 і ч. 4 ст. 44 Конституції України, немає. Існуюча конституційно-правова регламентація законодавства про працю зумовлює приведення організації трудових відносин під час правового режиму воєнного стану в Україні у відповідності до Конституції України.

Література:

1. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації : колективна монографія. Львів, 2020. С. 45–66. Doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/45-66.
2. Конституція України : Конституція України, Конституція, Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.05.2023).
3. Пилипенко П., Бурак В. Особливості реалізації права на працю в умовах воєнного стану в Україні. *Право України*. 2022. № 6. С. 14–25.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 14.05.2023).
5. Zvarych R. The Rule of Law and the Law of Ukraine about Labor Relations in Martial Law. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 3 (47). P. 194–201. Doi.org/10.51647/kelm.2022.3.31.

АМНІСТІЯ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗБУДОВИ МИРУ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Івженко Д. А.

аспірантка кафедри конституційного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Після завершення збройного конфлікту, міжнародного або міжнародного характеру, завжди постає питання відповідальності учасників збройного конфлікту. Важливо розуміти, що метою амністії переважно є заохочення до примирення та сприяння відновленню нормальних відносин у житті нації, яка постраждала від такої жорстких наслідків війни.

Традиційно війни розглядалися як боротьба між державами. Це відображено в юридичних визначеннях того, що є «війною» відповідно до Женевських конвенцій 1949 року, які передбачають, що конвенції застосовуються до «всіх випадків оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту, який може виникнути між двома чи більшою кількістю Високих договірних держав». У разі міжнародного «збройного конфлікту», що відбувається на території держави-учасниці, Конвенції окреслили перелік мінімальних стандартів, що стосуються поводження з цивільними особами та комбатантами, які вийшли зі строю, але цим стандартам не було надано такий самий статус, як «серйозним порушенням» Конвенцій, які зобов'язують держави-учасниці переслідувати або екстрадувати винуватих осіб.

Окрім того, амністія може використовуватись, як інструмент правосуддя перехідного періоду, зокрема сприяти встановленню істини, а також запобігати відродженню чи затягуванню збройного конфлікту.

Відповідно до статті 129 Женевської конвенції III 1949 року і Додаткового протоколу I 1977 р. (ст. 85), Високі Договірні Сторони зобов'язуються приймати будь-які законодавчі акти, необхідні для встановлення ефективних кримінальних покарань для осіб, які вчиняють або віддають накази вчиняти будь-які із серйозних порушень цієї Конвенції [1; 2]. Крім того, держави-учасниці повинні вживати заходів, необхідних для припинення всіх дій, що суперечать Конвенціям, крім серйозних порушень.

Слід зауважити, що як у збройних конфліктах міжнародного характеру, так і збройних конфліктах неміжнародного характеру,

відповідно до звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, було встановлено, що держави повинні розслідувати всі військові злочини, які були вчинені їхніми громадянами чи збройними силами цієї держави, або на їхній території, і, у разі необхідності, переслідувати підозрюваних. Вони також повинні розслідувати інші військові злочини, щодо яких вони мають юрисдикцію.

Разом з тим, амністія або будь-які інші заходи, які фактично перешкоджають будь-якому справжньому розслідуванню та судовому переслідуванню, не можуть поширюватися на осіб, підозрюваних у вчиненні військових злочинів або наданні наказу про їх вчинення. Це було б несумісним із зобов'язанням держав розслідувати та, у разі необхідності, притягувати до відповідальності ймовірних правопорушників.

Доцільно зазначити, що окрім військових злочинів, амністія не може застосовуватися до геноциду, злочинів проти людяності, торгуні та інших грубих порушень міжнародного права прав людини.

Застосування амністії, як елементу пост-конфліктного періоду, незважаючи на тривалу історико-юридичну практику застосування та їх роль у певних «успішних» трансформаціях від насильства та репресій, на сьогодні стикається з дедалі більшим засудженням з боку громадянського суспільства. Ця критика переважно зосереджена на твердженні про те, що міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право еволюціонували та мають своєю метою зобов'язати держави гарантувати, що жертви серйозних порушень прав людини мають дієві механізми забезпечити свої права на правду, справедливість і відшкодування [3].

Наприклад, у відповідь на війни на Балканах і геноцид у Руанді міжнародне співтовариство створило спеціальні трибунали для судового переслідування лідерів, відповідальних за політику масового насильства.

Згодом «гібридні» суди були створені в Камбоджі, Сьєрра-Леоне, Боснії та Герцеговині, Косово та Лівані, а також тривають дискусії щодо створення «гібридних» судів в інших державах, що мають спадщину жакливого насильства. Крім того, було створено Міжнародний кримінальний суд (МКС) з юрисдикцією щодо геноциду, військових злочинів і злочинів проти людства. Ці події також знайшли відображення в роботі Організації Об'єднаних Націй (ООН), яка після підписання Ломейської угоди щодо конфлікту в Сьєрра-Леоне 1999 року відмовлялася визнавати амністію за серйозні порушення прав людини [4].

Після створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МТКЮ) питання про амністію постало під час мирних переговорів 1995 року в Дейтоні, штат Огайо. Це призвело до

прийняття обмеженої амністії в кожному з двох суб'єктів, що входять до складу Боснії та Герцеговини: Боснійська Федерація та Республіка Сербська. Ці амністії, спрямовані на заохочення біженців і переміщених осіб повернутися до своїх довоєнних домівок, були широкими й автоматично застосовувалися до бенефіціарів, але виключали злочини, які підпадали під юрисдикцію МТКЮ [5].

Подібне розмежування між серйозними порушеннями прав людини та менш серйозними злочинами було зроблено в Тиморі-Лешті, де тимчасова адміністрація ООН створила Групу з розслідування серйозних злочинів (змішаний суд) у окружному суді Ділі для розгляду серйозних порушень прав людини, тоді як менш серйозні правопорушення розглядалися Процесами примирення громад, які діяли під егідою Комісії з прийому, правди та примирення.

Як висновок слід зауважити, що незважаючи на те, що обов'язок переслідувати та притягувати до відповідальності за вчинення таких злочинів, як геноцид та «серйозні порушення» Женевськими конвенціями 1949 року, цей обов'язок не є настільки добре встановленим для всіх ситуацій порушення прав людини, особливо для тих, що відбуваються під час внутрішніх конфліктів. Ця неоднозначність в першу чергу ґрунтується на постійній практиці держав ухвалювати закони про амністію для подолання триваючих конфліктів і повстань, а також включати положення про амністію в досягнуті мирні угоди.

Література:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_200
3. Rule 159. Customary IHL URL: https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule159#Fn_41_17
4. Filip Filipov. Post-conflict Peacebuilding: Strategies and Lessons from Bosnia and Herzegovina, El Salvador and Sierra Leone. Some thoughts from the rights to education and health. – Santiago: Social Development Division? Human Rights Unit. 2006. P. 30–35/
5. Antonio Cassese, “International Criminal Law” (2003) URL: http://www.columbia.edu/itc/ce/s6403/antonio_cassese.pdf

ФІНАНСОВА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ, ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Лазарян А. Г.

студент II курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Кулініч О. О.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Місцеве самоврядування є ключовою складовою демократії в будь-якій країні. Для забезпечення ефективної роботи місцевих органів влади необхідна достатня фінансова база, яка дозволить задовольняти потреби місцевого населення та розвивати соціальну та інфраструктурну сфери. У даній науковій роботі будуть розглянуті поняття фінансової основи місцевого самоврядування, її правова регламентація та загальні положення.

Фінансова основа місцевого самоврядування включає в себе набір фінансових ресурсів, які необхідні для здійснення функцій місцевих органів влади. Ці ресурси можуть бути отримані з різних джерел, включаючи:

- внески від місцевих підприємств та організацій;
- субвенції від державного бюджету;
- дотації від держави на розвиток місцевих інфраструктурних проектів;
- оподаткування місцевих резидентів;
- кредитування від місцевих та іноземних банків;
- благодійність;
- та інше.

Фінансова основа місцевого самоврядування визначається як сукупність фінансових ресурсів, які місцеві органи влади мають на своєму розпорядженні для виконання своїх функцій та забезпечення потреб місцевого населення. Це включає отримання, управління та використання фінансових ресурсів для забезпечення ефективності та стійкості місцевого самоврядування.

Роль фінансів у забезпеченні ефективного функціонування місцевих органів влади мають дуже важливу сутність. Слід визначити, що фінанси грають ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування місцевих органів влади. Основні ролі фінансів у місцевому самоврядуванні включають:

1) Забезпечення фінансової стабільності: Фінансова основа забезпечує стійкість та стабільність місцевих органів влади, дозволяючи їм фінансувати свою діяльність та забезпечувати послуги місцевому населенню.

2) Розвиток інфраструктури та соціальних послуг: Фінансування допомагає місцевим органам влади вдосконалювати інфраструктуру, таку як дороги, водопостачання, каналізація, а також забезпечувати доступ до соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, культура та соціальний захист.

3) Підтримка місцевої економіки: Фінансові ресурси, надані місцевим органам влади, можуть бути використані для стимулювання місцевої економіки шляхом фінансування підприємств.

Фінансові ресурси, які складають фінансову основу місцевого самоврядування, можуть мати різне походження. Основні джерела фінансування місцевих органів влади включають місцеві доходи – це грошові потоки, які місцеві органи влади отримують від різних джерел на місцевому рівні. Вони можуть включати оподаткування місцевих резидентів, податки на нерухомість, збори за надання послуг, платежі за землю тощо. Також, треба пам'ятати: про державні субвенції – держава може виділяти фінансову допомогу місцевим органам влади у формі субвенцій. Ці кошти надаються для забезпечення фінансової підтримки та розвитку місцевих територій. Субвенції можуть бути спрямовані на реалізацію конкретних проектів, розвиток інфраструктури або покриття дефіциту місцевого бюджету. Дотації – місцеві органи влади можуть отримувати дотації від держави для покриття витрат на розвиток місцевих інфраструктурних проектів, виконання соціальних програм або стимулювання місцевої економіки. Кредитування – місцеві органи влади можуть залучати кредити від місцевих або іноземних фінансових установ для фінансування важливих проектів або покриття тимчасового дефіциту бюджету. Кредити можуть мати різні умови повернення та відсоткові ставки. Благодійні внески та спонсорська підтримка: Місцеві органи влади можуть отримувати благодійні внески.

Правова регламентація фінансової основи місцевого самоврядування є важливим елементом забезпечення стійкості та ефективності фінансування місцевих органів влади. Держава встановлює законодавчу базу та нормативні акти, які визначають правила розподілу

фінансових ресурсів, встановлюють принципи та процедури фінансування, а також контролюють фінансову діяльність місцевих органів влади. Фінансова основа місцевого самоврядування в Україні викликає все більше уваги як науковців, так і практиків. Основу правової регламентації цієї проблеми складає Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1]. Цей закон встановлює засади функціонування місцевого самоврядування та визначає його фінансову автономію.

Закони та інші нормативно-правові акти, що стосуються фінансової основи місцевого самоврядування, гарантують стабільність та прозорість фінансової діяльності. Ці акти визначають правила збору, розподілу та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади. Законодавча база також встановлює процедури складання та затвердження місцевих бюджетів, контролю за їх виконанням та звітності.

Наукові дослідження, зокрема статті Головченко О. О. [2] та Степаненко А. В. [3], зосереджуються на проблемах та перспективах фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Ці дослідження підкреслюють необхідність ефективного використання ресурсів і залучення власних доходів місцевих органів влади для забезпечення їхньої стійкості та розвитку.

Принципи розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями влади. Один з важливих аспектів правової регламентації фінансової основи місцевого самоврядування – це принципи розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями влади. Ці принципи визначаються у законодавчих актах і забезпечують справедливий розподіл коштів між обласними, міськими, сільськими та іншими рівнями місцевого самоврядування. Вони забезпечують фінансову стабільність різних рівнів.

Нормативні акти та положення, що регулюють фінансові аспекти місцевого самоврядування, включають:

1) Конституція (Основний Закон) країни: Конституція встановлює загальні принципи та норми щодо фінансової автономії місцевих органів влади, їх фінансових прав та обов'язків, а також забезпечення фінансової стабільності.

2) Закони про місцеве самоврядування: Ці закони визначають правові засади організації та функціонування місцевих органів влади. Вони регулюють фінансові аспекти, включаючи складання та затвердження місцевих бюджетів, принципи фінансового управління, контроль за виконанням бюджетів та звітність.

3) Закони про місцеві фінанси: Ці закони визначають правила функціонування фінансової системи місцевого самоврядування, включаючи регулювання доходів та видатків місцевих бюджетів,

фінансовий контроль, механізми залучення кредитів та позик, а також управління місцевим майном.

4) Постанови та накази виконавчих органів влади: Виконавчі органи влади можуть приймати постанови та накази, які регулюють конкретні аспекти фінансової діяльності місцевих органів влади. Наприклад, це можуть бути постанови щодо уточнення процедур складання бюджетів, нормативи фінансування певних секторів, правила аудиту тощо.

Інструкція про порядок складання та подання місцевими органами влади бюджетних програм і кошторисів визначає конкретні процедури та вимоги щодо фінансового планування та управління на місцевому рівні. Цей документ має важливе значення для забезпечення прозорості та ефективності фінансової діяльності місцевих органів влади.

Місцеві регламенти та постанови: Місцеві органи влади можуть приймати власні регламенти та постанов.

Загальні положення фінансової основи місцевого самоврядування включають в себе такі аспекти: фінансова самостійність та фінансова залежність місцевих органів влади та фінансова планування та бюджетування.

Фінансова самостійність визначається як здатність місцевих органів влади до здійснення контролю та управління фінансовими ресурсами на своїй території. Це означає, що місцеві органи влади мають право збирати податки та інші доходи, складати та затверджувати місцеві бюджети, а також вирішувати питання розподілу та використання фінансових ресурсів відповідно до своїх потреб. Однак, місцеві органи влади також можуть бути фінансово залежними від держави, яка встановлює правила та обмеження щодо фінансування та надає субвенції чи дотації.

Фінансове планування та бюджетування є важливими елементами фінансової основи місцевого самоврядування. Це процес складання та затвердження бюджетів місцевих органів влади на певний період часу (зазвичай річний). Фінансове планування включає оцінку потреб та можливостей, прогнозування доходів та видатків, а також визначення пріоритетів фінансування різних секторів та проектів. Бюджет місцевого органу влади відображає розподіл фінансових ресурсів та визначає фінансові цілі та завдання, які планується досягти.

Оподаткування є важливою складовою фінансової основи місцевого самоврядування. Особливості оподаткування визначаються законодавством та регулюють стосунки між платниками податків та органами місцевого самоврядування.

Один з основних видів податків, що сплачуються місцевими жителями, – це податок на нерухоме майно. Цей податок залежить від

оціночної вартості майна та встановлюється на рівні місцевої влади. Крім того, відповідно до законодавства, місцеві органи влади мають право встановлювати різні інші місцеві податки, такі як податок на рекламу, податок на розміщення зовнішньої реклами, податок на продаж алкогольних напоїв та ін.

Окрім місцевих податків, місцеві органи влади мають право встановлювати різні місцеві збори та платежі. Наприклад, місцеві збори за надання адміністративних послуг або платежі за користування комунальними послугами.

Важливо зазначити, що законодавство передбачає можливість встановлення місцевих знижок на деякі податки та збори, залежно від конкретних умов та потреб місцевої громади. Однак, при встановленні таких знижок необхідно враховувати можливі наслідки для бюджету місцевої влади та не порушувати загальних принципів оподаткування.

Для отримання актуальної інформації та офіційних документів щодо розвитку місцевого самоврядування в Україні, веб-сайт Міністерства розвитку громад та територій України є важливим джерелом. У разі порушення правил оподаткування та невідповідної сплати податків та зборів, місцеві органи влади мають право застосовувати заходи щодо їх виконання, включаючи судове переслідування.

Література:

1. Конституційне право : підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. Київ : ВАІТЕ, 2021. 528 с.
2. Кравченко В.В., Пітцик М.В. Муніципальне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 672 с.
3. Муніципальне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін. ; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с/

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ласка І. О.

студент IV курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Степаненко К. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Сьогодні, як ніколи питання прав і свобод людини в Україні набувають особливого смислу та значення. Дата двадцять четверте лютого дві тисячі двадцять другого року стала переломним моментом для всього українського суспільства. Війна, яку розпочала росія проти України торкнулася всіх сфер суспільного життя наших людей. І якщо для росії не важливі правові аспекти знищення українців, порушення територіальної цілісності України, її суверенітет (країна терорист демонструє агресивний характер війни, реальне ігнорування вимог міжнародного права, в тому включаючи міжнародне гуманітарне право), то українська держава продовжує виконувати прийняті на себе міжнародні зобов'язання (Україна подала заяву на вступ до Європейського Союзу за спеціальною спрощеною процедурою) і в сфері захисту прав людини.

Розпочати слід з положень Конституції України, за якими права та свободи особи – це соціальні блага, які мають найвищу цінність. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1].

Положення Конституції України відповідають міжнародно-правовим стандартам щодо основних прав і свобод людини і громадянина та регулюється низкою міжнародно-правових актів, які визначають політичні, природні, культурні, соціальні права. Зокрема, це Загальна декларація прав людини (1948 р.) [2], Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний договір про

економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами (1950 р.) [3] та ін.

В сучасному світі, мабуть, не існує жодної держави, де б не підіймалось питання гарантування прав і свобод людини. Це пов'язано також з тим, що права людини виступають основним критерієм оцінки якості державності, ступеня її демократичності, прихильності до правового підґрунтя, моральності, загальнолюдських цінностей. Варто наголосити на тому, що права людини не є сталим явищем, адже розвиваються разом із людською цивілізацією. Так, технічний прогрес, запровадження у всі сфери елементів штучного інтелекту, розвиток репродуктивної науки тощо наново виводять питання прав людини на центральне місце. Що обумовлено, насамперед, тим, що права людини випереджають законодавство країн світу у розрізі регулювання прав людини у тих чи інших сферах.

Слід зауважити на тому, що розвиток поняття «права людини» пройшло довгий шлях еволюції. Важливо акцентувати увагу на тому, що розвиток поняття «права людини» в цілому відбувався в напрямку двох наукових концепцій. І. Шматко зазначає, що у правовій теорії існує два домінуючі підходи до праворозуміння: позитивістська та природно-правова концепції. Теоретична суперечка між ними не вщухає й донині, проте насправді вони мають більше спільного, ніж відмінного, а їх виникнення, генезис і нинішнє існування так чи інакше взаємопов'язані [4].

Аналізуючи підходи до розуміння прав людини, зокрема, домінуючі підходи до праворозуміння: позитивістську та природно-правову концепцію розуміння сутності прав людини, ми б хотіли наголосити, що, на наше переконання, найбільш точним є підхід природно-правової концепції. Не можна говорити, що права людини – дарунок держави, адже кожна людина, народжуючись, все володіє необхідним обсягом прав, які не мають державних кордонів, тобто особа володіє тим обсягом прав, що є невідчужуваним у будь-якій державі світу. Якщо говорити про додаткові правові можливості, то вони визначаються із врахуванням правової системи, рівня демократії у окремій державі тощо. Так, виходить, що права людини не є правами окремого громадянина конкретної держави, це є права члена світової спільноти. Такий підхід проголошує універсальність прав людини, з чим ми повністю погоджуємося. Так, усі права людини, відповідно, носять універсальний характер, є невідчужуваними, неподільними та взаємозалежними.

Таким чином, права людини як фундаментальна цінність демократичного суспільства – можливості будь-якої людини, що надаються

їй від народження, носять універсальний характер, є невідчужуваними, неподільними та взаємозалежними, а також являють собою універсальну форму взаємовідносин між людиною, суспільством і сучасною державою.

Щодо сучасних тенденцій прав людини, то слід звернути увагу на так звані покоління прав людини, зокрема права «четвертого покоління», необхідність появи яких обумовлюється якісними перетвореннями у суспільстві, зокрема, появою нових наукових досліджень, технічного прогресу тощо. На сьогодні, в правовій теорії традиційно виділяють три покоління прав людини, а саме: перше покоління – особисті й політичні права, які були проголошені великою Французькою революцією і американською боротьбою за незалежність; друге покоління – соціально-економічні та культурні права, що виникли внаслідок боротьби народів за поліпшення свого стану; третє покоління – колективні права, що включають право на мир, право на роззброєння, право на безпечне навколишнє середовище та ін. Варто також зауважити,

Так, наприклад, в науковій літературі до прав четвертого покоління вчені відносять право людини на клонування, на зміну статі, трансплантацію органів, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю та незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами тощо [5–7].

Таким чином, проведений нами аналіз дає достатньо підстав вважати, що права людини четвертого покоління хоча і характеризуються прогресивністю, однак мають досить спірний характер. Так, з однієї сторони, нове покоління людських прав певною мірою порушують загальноприйняті норми моралі, однак, з іншої сторони, враховуючи те, що розвиток суспільства не є сталим, а постійно змінюється та оновлюється, – розширює можливості людини щодо розпоряджання власним тілом та життям. Варто також зауважити, що права людини постійно розвиваються, перебувають у динаміці в залежності від соціальних, політичних, наукових показників. Саме це і спонукає нас стверджувати те, що існування четвертого покоління прав є можливим та необхідним у сучасних умовах розвитку людської цивілізації. Так, поява новим прав людини лише дозволить вдосконалити правову систему та уникнути можливих протиріч та неузгодженостей.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.)/ *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст. 160.
2. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. *Генеральна Асамблея ООН*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950. *Офіційний вісник України*. 1998 р. № 13.
4. Шматко І. Права людини: критика URL: <https://commons.com.ua/uk/prava-lyudini-kritika/>.
5. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загально-теоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. № 837. 2016. С. 213–217.
6. Несинова С.В., Князева Ю.С. Нове покоління прав людини: сучасні проблеми класифікації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. № 2 (7). 2015. С. 36–42.
7. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. 2019. С. 266–271.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ: ВІДМІННОСТІ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ

Марценюк І. В.

курсантка II курсу

*Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням, яке розпочала країна-агресор на території України 24 лютого 2022 року, і відповідно пов'язаними з цим ризиками щодо безпеки для здоров'я, життя та нормального соціального існування, станом на грудень 2022 року, близько 14,5 мільйонів українців були змушені покинути територію України та виїхати за кордон, з яких майже 12 мільйонів в'їхали до країн ЄС, там близько 4,9 мільйона з них отримали тимчасовий захист, або інші форми захисту згідно з законодавством держав Європи.

Абсолютною більшістю осіб, які були змушені залишити територію України у зв'язку зі збройною агресією є жінки приблизно 85 % [5]. Українці, які перетинають кордон, в більшості не розуміють відмінностей юридичного змісту правових категорій «біженець» та «тимчасовий захист».

Варто зазначити, що правова категорія «біженець» та правовий статус біженця, що надається особам на території іноземної держави, передбачений Конвенцією про статус біженців 28 липня 1951 року [3], Нью-Йоркським протоколом 1967 року та Дублінською конвенцією про державу, яка відповідальна за розгляд клопотань про надання притулку, які подані в одному з держав-членів ЄС 1990 року [2].

Відповідно до зазначених міжнародних документів правовий статус біженця можуть отримати громадяни України, які були змушені покинути територію України у зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням, а також особи, які проживали на території України на законних підставах, але мають громадянство іншої країни, в тому числі й особи без громадянства.

Правовий статус біженця передбачає право на працю, освіту, медичну допомогу та інше соціальне забезпечення, що є позитивним, але при цьому встановлює перелік зобов'язань перед країною, в якій особи перебувають та отримали цей правовий статус [4].

З негативних моментів варто зазначити, по-перше, особа, яка має намір отримання правового статусу біженця, не може бути працевлаштованою доки не отримає цей статус, або в разі відмови у його наданні, також неможливо покинути країну до набуття цього статусу [4]. По-друге, особа, може клопотати про отримання правового статусу біженця виключно в першій безпечній країні, кордон якої вона перетнула, відповідно до Дублінської конвенції 1990 року [2].

Правова категорія «тимчасовий захист» передбачена Директивою від 20 липня 2001 року № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у випадку масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприятимуть збалансованості зусиль між державами-членами стосовно прийому та відповідальності за наслідки прийому таких осіб [1]. Так, Рада ЄС в березні минулого року на засіданні у Брюсселі проголосувала за застосування Директиви від 20 липня 2001 року № 2001/55/ЄС, яка обходить більш складну процедуру надання притулку і пропонує швидший і спрощений шлях доступу до захисту в країнах ЄС. Проте тимчасовий захист застосовується не у всіх країнах, зокрема директива не застосовується в Данії.

Відповідно до Директиви про тимчасовий захист надається дозвіл на проживання, повноцінне працевлаштування, отримання житла, право на медичну допомогу, освіту для дітей, можливість володіти

інформацією про тимчасовий захист та право повернутися в країну громадянства у будь-який час [1]. Виключні права осіб, які звертаються за тимчасовим захистом, визначаються конкретною країною, в якій перебуває особа, наприклад, в Норвегії, Ліхтенштейні, Ісландії, Швейцарії.

З аналізу правових категорій відповідно до вищезазначених міжнародних документів можна стверджувати, що «тимчасовий захист» і «біженець» є відмінними, а отримання особою тимчасового захисту має переваги у порівнянні з правовим статусом біженця. По-перше, у випадку отримання особою тимчасового захисту доступ до праці можливий відразу, на відміну від такої можливості при отриманні статусу біженця доводиться чекати до 6 місяців [4]. По-друге, при отриманні особою тимчасового захисту можна повернутися до країни громадянства, що неможливо зробити до набуття правового статусу біженця. По-третє, тимчасовий захист можна отримати в будь-якій країні ЄС, а правовий статус біженця тільки в країні, до якої перетинаєш кордон. При цьому користуватися правами, отриманими в межах тимчасового захисту, можна тільки в тій державі, яка дала дозвіл на проживання. По-четверте, отримання тимчасового захисту на відміну від правового статусу біженця не обмежує осіб в пересуванні іншими країнами, що дозволяє після реєстрації та отримання допомоги в одній країні вільно їхати в інші країни протягом 90 днів після в'їзду на територію ЄС [4].

Отже, дійсно правові категорії «тимчасовий захист» і «біженець» є різними, які відповідно мають відмінні юридичний зміст та наслідки їх правової визначеності, спираючись на мету отримання правового статусу особою, зокрема громадянином України за кордоном.

Література:

1. Директива Ради Європейського Союзу від 20 липня 2001 року № 2001/55/ЄС URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293> (дата звернення 04.05.2023).

2. Дублінська конвенція про державу, яка відповідальна за розгляд клопотань про надання притулку, які подані в одному з держав-членів ЄС 1990 року URL: https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/12/Дублинская_конвенция_1990.pdf (дата звернення 04.05.2023).

3. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення 04.05.2023).

4. Тимчасовий захист та статус біженця як форми міжнародного захисту для громадян України в країнах Європейського Союзу :

вебсайт. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/> (дата звернення 04.05.2023).

5. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: вебсайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/ukrainsi-za-kordonom> (дата звернення 04.05.2023).

ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА АБО ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Мельник Т. М.

викладач юридичних дисциплін

*Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

На сьогодні в Україні вкотре продовжується дія правового режиму воєнного стану, який викликаний російською агресією, що триває від 24 лютого 2022 року. Даний правовий режим є особливим, оскільки може тимчасово обмежувати конституційні права/свободи людини/громадянина, у тому числі, й їх права на недоторканість житла. Житло чи будь-яке інше володіння особи виступає об'єктом права власності. Нагадаємо, що Конституція України у частині 1 статті 30 кожному гарантує недоторканність житла: «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду» [1].

Варто відмітити, що в юридичній літературі не існує єдиного підходу до трактування поняття «житло» у контексті статті 30 Основного закону. Для прикладу, Матвійчук О.В. під житлом розуміє «житловий будинок, квартиру, садибу, котедж, дачу, які розраховані на тривалий строк служби та призначені для проживання, а отже ним не може бути окремі виробничі приміщення, вагончики, підвали, хліви, гаражі, збірно-розбірні, пересувні, контейнерні та інші підсобні споруди, а також приміщення для тимчасового (готель, лікарня) або не добровільного (в'язниця) перебування особи» [2, с. 493].

Частина 1 статті 382 Цивільного кодексу України дає визначення квартири: «ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання» [3].

Як вже згадувалося, українське суспільство живе в непростих умовах воєнного стану, а, отже, згідно пункту 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [4], що був одразу ж невідкладно затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [5], «на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”» [4].

Що ж стосується проникнення до житла/іншого володіння особи, то тут слід відмітити, що даний захід належить до превентивних і, в свою чергу, регулюється ст. 38 Закону України «Про Національну поліцію» [6], відповідно до якої таке проникнення поліцейськими без вмотивованого рішення суду може бути застосовано виключно у невідкладних випадках, а саме:

- 1) коли під час надзвичайних ситуацій необхідно врятувати життя людей та цінне майно;
- 2) коли безпосередньо переслідуються особи, підозрювані у скоєнні кримінального правопорушення;
- 3) коли необхідно припинити злочин, що загрожує життю осіб, котрі знаходяться в житлі/іншому володінні.

Варто зазначити, що законодавець звертає увагу, що «проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном» [6]. При застосуванні даного превентивного заходу обов’язково повинен складатися протокол.

Цікавим є питання, чи можна проникати до житла/іншого володіння особи під час комендантської години? Комендантська година – це заборона перебування людей у визначений час на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [7]. Так от, згідно п. 16 Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, патруль на території, де запроваджено комендантську годину й встановлено спеціальний режим світломаскування, в установленому законодавством порядку наділяють спеціальними правами, серед яких й «входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні

ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб» [8].

Варто підкреслити, що конституційна гарантія недоторканності житла/іншого володіння особи не поширюється на випадки, коли суспільні інтереси вимагають правомірного обмеження прав людини, у тому числі, й для захисту прав/законних інтересів решти членів суспільства. А тому, відповідно до рішення Конституційного Суду України від 31 травня 2011 року визнається конституційним, а значить і законним обмеження права особи на недоторканність житла, якщо воно вчинене з метою забезпечення загального блага [9].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) у статті 13 теж вказує на те, що не допускається проникнення до житла/іншого володіння особи, проведення в них огляду/обшуку, інакше як за вмотивованим судовим рішенням, окрім випадків, передбачених КПК України [10]. І тут воля законодавця стосовно обмеження права особи на недоторканність житла/іншого володіння в умовах воєнного стану заключилася у змісті п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, згідно якої «при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису» [10].

Таким чином, напрашується висновок, що поліцейські/інші уповноважені на те особи у своїй діяльності іноді вимушені застосовувати превентивні заходи, що тимчасово обмежують права людини/громадянина. Проте, такі заходи повинні застосовуватися виключно на законних підставах, які передбачені чинним законодавством відповідно до правового режиму воєнного стану. Ніяким чином, не можуть бути допущені порушення прав та свобод осіб, до яких застосовується даний запобіжний захід. Коли ж мова заходить про обшук житла/іншого володіння особи, то застосовуються норми чинного КПК України, які передбачають обмеження конституційного права особи на недоторканність житла/іншого володіння як зі сторони законодавця, так й практичної реалізації у кримінальному провадженні.

Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Матвійчук О.В. Поняття «житло» та «інше володіння особою» в кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 162 КК України. с. 492–499. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/11441/1/RESULTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-AND-DEVELOPMENT-22-24.08.21.pdf#page=492>
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40–44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top>
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#top>
5. Про введення воєнного стану в Україні : Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
6. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40–41, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#top>
7. Висоцький В.М., Походжай Ю.М. Правовий режим комендантської години в умовах воєнного стану. С. 77–80. URL: <http://www.ndekc.lviv.ua/pdf/176.pdf#page=77>
8. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України від 31 травня 2011 року № 4-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-11#Text>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМОТВОРЕННЯ У СФЕРАХ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Остапенко А. І.

*ад'юнкт центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна*

Процес становлення та вектор розвитку законодавства у сферах національної безпеки і оборони зазнавали постійних змін за роки незалежності України. Спрямованість нормотворчої роботи в бік розвитку оборонного законодавства та створення воєнної організації держави під впливом євроатлантичних тенденцій змінилася на користь впровадження комплексного політичного напрямку – забезпечення національної безпеки, – в якому обороні відведено надважливу роль. Події 2014 року та особливо початок широкомасштабного збройного вторгнення Росії на територію України у лютому 2022 року стали тими маркерами, які «оголили» всі недоліки національного законодавства та виявили системні проблеми у правовому регулюванні сфер національної безпеки і оборони.

На шляху формування системи правого регулювання безпековою та оборонними сферами, окрім питань адаптації та гармонізації законодавства України в процесі євроатлантичної інтеграції, поставала низка проблем організаційно-правового та техніко-юридичного характеру. Ще у 2017 році Антонов В.О. [1, с. 484] виділив ряд прогалин законотворчої діяльності у сфері забезпечення національної безпеки, багато з яких навіть після прийняття у 2018 році нового Закону України «Про національну безпеку України» [2], і навіть сьогодні, не тільки не втратили своєї актуальності, але й виявилися доволі прогностичними в контексті настання негативних наслідків. Необхідно підкреслити, що цей список є відображенням причин та передумов, які назрівали роками та призвели до розбалансованості сучасного законодавства у сферах національної безпеки і оборони, що особливо яскраво «виявилось» на початку повномасштабної збройної агресії. Серед них автор виділяє:

1) невідповідність прийнятих нормативно-правових актів тим змінам, що відбуваються в сучасних реаліях безпекового середовища. На практиці це призводить до того, що сектор безпеки і оборони запізнюється з адекватним реагуванням на сучасні виклики, виявлен-

ням загроз національній безпеці та їх упередженням, що створює небезпеку життєво важливим національним інтересам України;

2) наявна декларативність положень про необхідність забезпечення національної безпеки через відсутність чіткого механізму їх реалізації на практиці призвела до серйозних геополітичних втрат України, дестабілізації суспільно-політичної обстановки у східних та південних областях України і загрожує гуманітарною катастрофою та економічним колапсом найбільшого експортно орієнтованого регіону України, дезінтеграцією держави, аж до її розпаду;

3) наявність дисбалансу в процесі законотворчої діяльності між законами і підзаконними нормативними актами в період формування нормативно-правового поля забезпечення національної безпеки;

4) недостатній рівень професіоналізму серед суб'єктів законодавчого напрацювання законодавчих актів, що негативно впливає на оцінку нових тенденцій, які є джерелом значних загроз національній безпеці в частині захисту державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону;

5) невизначеність законодавця при розробленні та реалізації законодавчих актів, концепцій, доктрин, стратегій, програм щодо пріоритетів і завдань політики національної безпеки держави;

6) відсутність належного рівня інформаційно-аналітичного забезпечення самої законотворчої діяльності у сфері національної безпеки.

Разом з тим, Тютюнник В.П. та Горовенко В.К. за результатами комплексних досліджень стану законодавства у сфері оборони України виділили низку проблем, які також на сьогодні залишаються невирішеними та досі створюють загрозу для ефективного правозастосування. Найбільш загальними серед них є:

“1) надмірна кількість законів, наявність у них серйозних правових прогалин, недосконалість понятійного апарату, а також дублювання, неузгодженість, суперечливість, застарілість і неактуальність значної кількості їхніх норм;

2) несистематизованість та обмеженість повноти визначення повноважень органів державної влади, основних функцій і завдань органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що діють у сфері оборони України;

3) невизначеність функцій, складу й організації сил оборони, за також основ їх використання, керівництва та управління ними;

4) неадаптованість норм законів, котрі визначають організаційні основи мобілізаційної підготовки і мобілізації, до особливостей і динаміки прояву воєнних загроз у сучасному світі, як це відбувається, зокрема, в діях Росії проти України;

5) неефективність визначеної законами системи керівництва силами оборони, насамперед з боку Президента України – Верховного Головнокомандувача ЗСУ – та безпосереднього військового управління цими силами з боку начальника Генерального штабу ЗСУ – Головнокомандувача ЗСУ на стратегічному та оперативному рівнях. Відсутність у ній, зокрема, розмежування вирішення питань із формування і підготовки цих сил та питань щодо їх застосування, що передбачено стандартами, прийнятими в державах – членах НАТО» [2, с. 19].

Деякі науковці серед недоліків нормотворчої процедури додатково відмічають низький рівень залучення до цього процесу представників наукової спільноти та поділяють думку щодо необхідності створення спеціальних наукоорієнтованих підрозділів [3, с. 26; 4, с. 103] з питань підготовки та впровадження нормативно-правових актів. Крім того, як окрему проблему нормотворчої діяльності П. Богуцький [3, с. 25-26] вбачає у небажанні безпосередніми нормотворцями сприймати відповідні рекомендації практиків та обґрунтовані висновки науковців.

Окремими пунктами загальних негативних тенденцій у нормотворчій практиці можна визначити: 1) низький рівень спланованості нормотворчої діяльності; 2) перевагу ситуативного підходу до внесення змін та доповнень у нормативно-правові акти; 3) приділення недостатньої уваги можливості використання таких інструментів як оцінка законодавчого впливу та правовий моніторинг ефективності застосування нормативно-правових актів.

Подолання наведених недоліків та прогалин нормотворчої діяльності у сферах національної безпеки і оборони можливе, по-перше, до допомогою пріоритетизації та оптимізації правотворчого процесу, зокрема, у Міністерстві оборони України, по-друге, впровадження комплексного підходу до концептуального реформування нормотворчого сектору Міністерства оборони України, в тому числі налагодження тісної взаємодії з науковою та експертно-аналітичною спільнотою.

В контексті наведеного цілком влучною є думка Н. Кузнецової [5, с. 44-46], яку поділяють багато досвідчених науковців-правників, що надзвичайно важливою передумовою формування якісного національного законодавства є врегулювання засад нормотворчої діяльності на нормативному рівні, зокрема на рівні закону.

Література:

1. Антонов В. О. Конституційно правові-засади національної безпеки : монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

2. Тютюнник В.П., Горovenko В.К. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування. *Наука і оборона*. 2018. № 1. С. 18–22.

3. Богущкий П. Сучасний стан і розвиток системи законодавства у сфері оборони України: на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* : матеріали науково-практичної конференції. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд.: П. П. Богущкий, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. Київ, 2021. С. 20–26.

4. Котляренко О.П. Адаптація національного військового законодавства до стандартів країн-членів НАТО. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Консультат. місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС. 2019. С. 101–103.

5. Кузнецова Н. Забезпечення якісної систематизації законодавства як важлива складова правотворчої діяльності. *Право України*. 2021. № 12. С. 42–53.

ПОЗИТИВНІ ЗАХОДИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ: ВИДОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Паладісва Я. В.

*аспірантка кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В окремих випадках, а також при реалізації політики позитивних дій в різноманітних системах держав можуть використовуватися неоднакові форми позитивних дій в різний час, в залежності від характеру розглянутих ситуацій та відповідного соціально-економічного та політичного контексту.

В рамках цього широкого визначення Крістофер Маккруден визначив п'ять основних категорій позитивних дій, кожна з яких складається з необхідних заходів та методів спрямованих на припинення дискримінації недостатньо представлених та/або обмежених груп та забезпечення реальної рівності в суспільстві [1, с. 222].

Перша категорія складається з позитивних заходів з викорінення дискримінації, які включають в себе роботу організацій, що здійснюють активні кроки з виявлення та припинення політики й будь-яких дій, які сприяють або викликають дискримінацію негативну. З практичної точки зору, цей тип позитивних дій часто включає використання регулярних перевірок того, як організація вибирає своїх співробітників, реалізує процедуру просування по службі та загалом провадить діяльність. Мета цих заходів – припинити будь-які прояви дискримінації, яка вже існує або яка може мати місце в майбутньому. Ці заходи часто допомагають викоринити пряму та непряму дискримінацію, однак їх застосування недостатньо для усунення складніших проблем структурної або інституційної дискримінації [2, с. 62].

У свою чергу, друга категорія включає використання політики та практики, які не пропонують преференційного режиму знедоленим групам на основі їх статі, етнічного походження або інших специфічних особливостей, але замість цього використовують загальні критерії оцінки як основи для надання спеціальної допомоги. Наприклад, державні органи можуть вживати спеціальні заходи, з тим щоб допомогти безробітним повернутися на роботу, або надати спеціальну підтримку школам в певному районі, в якому проживає переважна більшість бідних сімей. Тобто, цей алгоритм фокусується на конкретній групі осіб та спрямовується на вирішення локальної проблеми окремої групи. Наприклад, у Великобританії різні етнічні групи мають різні соціальні проблеми: британсько-пакистанська спільнота (яка родом з Пакистану і в переважній більшості є прибічниками ісламської релігії) мають особливі проблеми, що виникають через анти-мусульманські настрої і невеликого числа що беруть участь в сфері зайнятості жінок, чого не роблять інші етнічні меншини, такі як британсько-індійська громада (як правило, вихідці з більш заможних сімей і з різних релігійних груп) [3, с. 87].

Третя категорія пов'язана з використанням інформаційних програм. Це стратегії, які державні або приватні органи застосовують з метою залучення більшої кількості заяв з неблагополучних груп для працевлаштування, просування по службі, вступу до навчальних закладів або відвідування освітніх курсів. Такі заходи включають використання цільової реклами, встановлення спеціальних зв'язків з відповідними громадськими групами, школами і організаціями етнічних меншин, а також ретельне інформування органу державної влади або місцевого самоврядування та/або установчого органу підприємства чи організації, які працюють зі знедоленими групами з тим, щоб такі заходи сприймалися як відкриті та доступні для дотримання різноманітності та забезпечення рівності.

В якості четвертої категорії необхідно виділити надання пільгового режиму членам неблагополучних груп в сфері зайнятості (а іноді й у сфері освіти), що є важливою категорією позитивних дій. У деяких країнах можливо зарезервувати пости або посади для жінок, інвалідів або представників певної групи меншин. В якості альтернативи, стать, етнічне походження, інвалідність або будь-які інші особисті якості людини, які пов'язують її з приналежністю до знедоленої групи, можуть стати фактором, який необхідно враховувати при прийнятті рішень про найм і просування по службі. До прикладу, Конституція Індії та відповідні закони, прийняті парламентом Нью-Делі, роблять позитивні дії на користь «знедолених каст» в індійському суспільстві законним пріоритетом. Певна кількість місць у федеральних і штатних законодавчих органах зарезервовано саме для кандидатів з нижчих каст, як і місця в провідних індійських університетах та на державній службі.

П'ята категорія позитивних дій, складається зі спроб «перевизначити заслуги», тобто вивчити і перевизначити критерії, які роботодавці використовують для заповнення посад (або які використовують освітні установи для відбору учнів) таким чином, щоб забезпечити більш широку участь груп, які перебувають у несприятливих умовах. Поточні концепції «заслуг» можуть маскувати стереотипні припущення й ігнорувати інші способи того, як можна виконати певну роботу. Тому необхідним вважається переосмислення критеріїв та якостей потрібних для обіймання багатьох посад, а також перегляд концепції «заслуг», таким чином, щоб відкрити робочі місця та доступ до освіти для членів груп, що перебувають у несприятливих умовах. У США, Верховний суд визнав, що наявність різноманітного студентського складу (студентів з різних країн, меншин і тд) може поліпшити освітній досвід студентів [4, с. 193].

В свою чергу, у тематичному документі «Переваги позитивних дій» підготовленого від імені Агентства Європейського союзу з основних прав Міжнародним центром розробки міграційної політики також виокремлено п'ять категорій позитивних дій. Ця робота класифікує позитивні дії за такими категоріями як фокус, вміння, членство, інформаційна обізнаність і підтримка, окремою підкатегорією також розглядається розміщення. Членство та інформаційна обізнаність як категорії в даній роботі повністю відповідають вищезгаданій характеристиці преференцій та інформаційній пропаганді. Проте необхідним вважаємо розглянути три категорії які не перетинаються з характеристиками попередньо згаданої роботи [5, с. 11].

Фокус – перша категорія, передбачає, що під час прийому на роботу, виборі шкіл, орієнтуючись на представників знедолених груп,

наприклад, в певних географічних районах – можна охопити ці верстви населення без явної дискримінації на їх користь.

В свою чергу друга категорія – вміння – передбачає існування двох різних стратегій установки переваг в критерії вибору. По-перше, навички та досвід, які найчастіше можна знайти серед представників меншинств, стають активом або вимогою для роботи. Це схоже на цільову стратегію, тільки вона націлена на особисті навички або компетенції, які можуть бути зосереджені та широко використовуватись в меншинах. Також, такі заходи можуть включати, наприклад, володіння носієм мови або володіння другою мовою, які можуть бути корисні у зовнішній торгівлі, під час міжнародних переговорів, для обслуговування місцевих клієнтів або для розширення бази постачальників.

Підтримка, як третя категорія передбачає, що люди, які знаходяться в маргінальній групі можуть бути зацікавлені в тому, щоб подати заявку для влаштування на роботу та (або) про переведення на посаду вищого рівня, проте не мають необхідних знань та кваліфікації для цього. Їм може знадобитися додаткове навчання та освіта, для того щоб надати кандидатам з числа меншин повноваження і досвід, що дозволять їм мати рівні шанси з конкурентами на доступ до роботи та просування.

«Розміщення» розглядається як окрема підкатегорія, що визначає позитивні дії. Вона проводиться як політика зниження бар'єрів шляхом задоволення особливих потреб, які можуть стосуватися абсолютно різних категорій, таких як дрес-код, харчування, молитовні перерви та відпустки. Така категорія відповідає концепції «обов'язки розумного пристосування», яка існує стосовно осіб з інвалідністю відповідно до законодавства ЄС. Політика розміщення часто викликана бажанням зберегти досвідчених та кваліфікованих працівників, а не необхідністю наймати нових [6].

Отже, варто вказати, що позитивні дії мають велику кількість форм вираження як при законодавчому закріпленні так і під час практичної реалізації. Позитивні дії в даний час широко поширені, діють у різних умовах, протидіють широкому спектру проблем і працюють в різних сферах з метою досягнення рівності. Позитивні заходи виявляються як гнучкий набір дій, що відповідає, можливо, всій різноманітності потреб, які можна розвинути в рамках діяльності як державних органів, так і приватних компаній.

Література:

1. Maccradden C. Rethinking Positive Action. *Industrial Law Journal*. 1986. № 15. С. 219–243.

2. Anderson E. Integration, Affirmative Action and Strict Scrutiny. New York University Law Review. 2002. C. 11–95.
3. Fairness and freedom: final report of the Equalities Review. London : European Commission, 2007. 174 с.
4. Bell S., Hegarty A., Livingstone S. The Enduring Controversy: Developments on Affirmative Action Law in North America. *International Journal of Discrimination and the Law*. 1996. C. 233.
5. The Benefits of Positive Action. Thematic Discussion Paper. Vienna : European Union Agency for Fundamental Rights, 2008. 24 с.
6. Italian Department for Rights and Equal Opportunities. Equal Opportunities for All: What Role for Positive Action?. Rome : European Commission, 2007. URL: http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/events/rome/rm07rep_en.pdf. (дата звернення: 10.05.2023).

THE CONSTITUTION IS AN ACT OF THE CONSTITUENT POWER OF THE PEOPLE

Pyzhov M. S.

student of the 1st year of the Faculty of Law

National Aviation University

*Supervisor: **Iurynets Yu. L.***

Doctor of Laws, Professor,

Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

We all know that power is the most important part of any state. Without power, the country will not exist even for a day, and the mechanisms that are aimed at controlling production will never function correctly. Therefore, for the introduction of power by mankind, a constitution was introduced that had many improvements throughout its existence. Of course, there were many shortcomings and it was necessary to think about a solution, therefore the idea of democracy and ways of introducing the people into the decisions of the state was invented.

Therefore, to begin with, we need to define what the constitution means, and we will turn to the catalog of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. An important function of the Constitution of Ukraine is the limitation of state power as a secondary derivative of the constituent power

of the people. Enshrining in the Basic Law of Ukraine the provision according to which the people exercise power through state authorities means that only the people in the Constitution of Ukraine can determine which state authorities they authorize to exercise power on their behalf [1].

In this way, we understand that the people have an important degree in the constitution. Turning to the same source, we see what the people are doing. Constituent power is the exclusive right of the people. The procedure for the exercise of constituent power by the people of the Constitution and laws of Ukraine [1]. From this we conclude that the constitution and the people are interconnected, and the constituent power is the product of cooperation between these two important parts of the state.

In order to understand what the constituent power is, we need to refer to the scientific article of R.M. Maksakov. The concept of “Constitutional authority” in modern Ukrainian scientific thought. According to the definition of V.M. Shapoval, the constituent power is the power that belongs directly to the people and is exercised through the adoption of a supreme (highest in nature, content and form) legal act in order to determine the conditions of the state-political existence of the people themselves. Such an act fixes (establishes) the organization of state power, in particular “divides” it into separate branches – legislative, executive and judicial [2, p. 67]. Now it becomes clear to us that the constituent power is the base on which the whole state rests and this base is stronger than the constitution.

But Maksakov R.M. also notes that Constituent power in the constitutional and legal literature is also considered as one of the legal institutions in the system of constitutional law. Yes, according to O.V. Skrypnyuk, today scientists distinguish by the subject of legal regulation the institute of general foundations of the constitutional system of Ukraine, the institute of the foundations of the constitutional status of a person and a citizen in Ukraine, the institute of the constitutional foundations of direct democracy, the institute of legislative power, etc., and by functions – constituent, regulatory and protective [2, p. 67]. The content of the constituent power consists in the organizational and procedural order of approving the constitution in accordance with the democratic and open principles of the procedure for adopting and revising the basic law. Since public power is derived from the power of the people, then, according to the scientist, it is necessary to distinguish between the constituent power and the organizational-legal power, which is embodied through the system of organizational and legal forms of activity of the participants of constitutional legal relations [2, p. 68]. So now we have understood that the constituent power of the people grows on the vision of lawyers and the solution of legal problems. Internal defense in the country is improving.

Now we need to turn to the article by V. June The doctrine of constituent authority of the people: historical progress. Where we will consider the historical aspect of the constituent power. Therefore, the idea of constituent power as one of the theoretical foundations of constitutionalism passed through several steps of political thought in the historical progress, each of which corresponded to a certain doctrine that was of essential importance for the justification of the legitimacy of power. According to historical chronology, the first such step was the doctrine of the social contract, which by its sociopolitical essence is a dogmatic fiction. She substantiated the source of the legitimacy of state power with the idea of a contract allegedly concluded once in the midst of a newly formed political society, under the terms of which the elected sovereign was given power over the people [3, p. 133]. In political philosophy, the doctrine of the social contract is considered as a conceptualized explanation of the legitimacy of state power. The main theoretical problems of this explanation were, firstly, the determination of the bearer of sovereignty, and secondly, the establishment of the relationship between the scope of state power and the legal status (“personal sovereignty”) of an individual under the terms of the concluded social contract. Each of the founders of the social contract doctrine solved this problem from their ideological positions and their own socio-political preferences [3, p. 134]. From the above, we conclude that the constituent power had gaps, but they were quickly corrected.

In conclusion, I would like to note that the constituent power of the people is a clear guarantor of democracy in the entire state. But the constitution is an important part of maintaining order in the state. In my opinion, the constituent power of the people is the only way to complete peace in the country.

References:

1. Установча влада. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/32-usta-povcha-vlada>.
2. Максакова Р.М. Поняття «Установча влада» в сучасній українській науковій думці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Т. 1. Вип. 35, ч. 2. С. 66–69.
3. Джуль В. Доктрина установчої влади народу: історичний поступ. *Право України*. 2017. № 6. С. 133–144.

ПОЧАТКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Савенко Н. С.

студентка I курсу

*Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Актуальність теми. Конституційний процес в Україні є досить актуальною темою для сучасності, оскільки конституційні питання мають ключове значення для правового розвитку країни. Конституційний процес означає процес розробки, прийняття, зміни або реформування Конституції держави. Питання конституційного процесу в Україні включає в себе розгляд питань зміни Конституції, проведення референдумів щодо її прийняття або зміни, а також процесів судової та законодавчої інтерпретації та застосування Конституції. Пилип Орлик був заступником і генеральним писарем українського гетьмана Івана Мазепи, який повстав проти російського царя Петра I і об'єднався зі шведським королем Карлом XII. У зв'язку зі зміною соціально-політичного та економічного контексту, а також зміною геополітичної ситуації в регіоні, конституційний процес в Україні залишається важливою темою для дискусії. В умовах боротьби з корупцією, підвищення рівня демократії та правової культури українського суспільства, конституційний процес має важливе значення для забезпечення стабільності і розвитку держави.

Перша українська конституція була прийнята на зборах козацтва біля містечка Тягина на правому березі річки Дністер 5 квітня 1710 року. Повна назва цього документа – «Договір та Встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу Малоросійського між Ясновельможним гетьманом Пилипом Орликом та між Генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами схвалені обома сторонами вільним голосуванням і скріплені найяснішим гетьманом урочистою присягою» [1].

«Конституція Пилипа Орлика» складається з преамбули, 16 статей та присяги гетьмана. У документі обґрунтовуються права України на незалежність від Москви, регламентуються відносини в державі. Також у документі розподіляється влада на судову, виконавчу та законодавчу, що свідчить про високий рівень юридичної культури України 18 століття. Документи, підписані гетьманом Пилипом Орликом, були

укладені староукраїнською та латинською мовами у кількох екземплярах. За словами Альфорова, спочатку був складений документ староукраїнською мовою, а вже потім зроблено його переклад латинською. Дослідник звернув увагу ще й на таку деталь: «Цей переклад містить різнитання, він відрізняється від кириличного оригіналу. В латиномовному оригіналі детальніше прописані функції самоврядування у містах і їхні правила», – каже Альфоров [2].

Конституційний процес в Україні – це послідовний, історично обумовлений процес формування українського конституціоналізму, що становить собою триваючу конституційну реформу. Історичні передумови розвитку конституційного процесу в Україні сягають часів Київської Русі і біля його витоків лежить збірка стародавнього українського права «Руська Правда», а також відомі науковому світові пізніші історичні пам'ятки правової культури України – «Литовські статuti», акти періоду козацької держави Богдана Хмельницького «Березневі статті» [3].

Конституційний процес в Україні має свої особливості, які варто враховувати. Основні з них наступні:

1. Проведення конституційних реформ. Україна здійснює конституційні реформи, які передбачають зміну основного закону, в основному через розробку та прийняття нової Конституції. Остання реформа була здійснена в 2019 році, коли була прийнята Законодавча ініціатива Президента України щодо внесення змін до Конституції України.

2. Референдуми щодо Конституції. В Україні референдум може бути проведений з питань зміни чи прийняття нової Конституції, а також з питань, що стосуються її тлумачення та застосування. Проте, відповідність вимогам Конституції та законів щодо проведення референдуму залишається досить складним завданням.

3. Участь Верховної Ради в конституційному процесі. Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання конституційного процесу. Вона може приймати закони щодо проведення референдуму, змін до Конституції, та ін.

4. Роль Конституційного Суду. Конституційний Суд України має важливу роль у конституційному процесі, оскільки він здійснює контроль за відповідністю законів та інших нормативно-правових актів Конституції. Також він може видавати офіційні тлумачення Конституції.

Сучасний конституційний процес в Україні розпочався з прийняттям Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1991 року і продовжує стрімко розвиватися. Однією з причин і передумов активізації сучасного конституційного процесу став активний

перегляд Конституції УРСР 1978 р. під впливом напруженої політичної ситуації в країні та подальше прийняття нової Конституції України.

24 жовтня 1990 р. на сесії Верховної Ради було розглянуто питання «Про утворення Конституційної комісії Верховної Ради УРСР». На розробку концепції було надано один місяць, проте реально цей процес тривав більше півроку. 19 червня 1991 р. Верховна Рада України схвалила проєкт концепції, а потім вирішила приступити безпосередньо до підготовки базового тексту, який планується винести на розгляд четвертої сесії Верховної Ради. У Концепції Конституції України, затвердженій Верховною Радою України 19 червня 1991 р., зазначалося, що в основі майбутнього конституційного ладу має лежати принцип народовладдя, який передбачає можливість реалізації влади сувереном як безпосередньо, так і через депутатів різних рівнів. Визнавалася наявність у народу законодавчих повноважень, які він міг би здійснювати шляхом проведення референдуму.

Конституцію 1996 року приймали під загрозою проведення ініційованого главою держави референдуму, тому процес її ухвалення у другому та третьому читаннях відбувся за 24 години безперервної роботи. 27 червня парламент зібрався на засідання для обговорення тексту проєкту нової Конституції. Обговорення тривало цілу добу, за результатом голосування на засіданні стало прийняття Конституції України о 9 годині 20 хвилин ранку 28 червня 1996 р. 315 голосами «за» Конституції України.

8 грудня 2004 р. Верховна Рада України ухвалила зміни до Конституції України, відповідно до яких Україна з президентсько-парламентської перетворювалася на парламентсько-президентську республіку [4].

2 червня 2016 року Верховна Рада України прийняла зміни до Конституції України в частині судоустрою. Пізніше, 11 вересня 2019 року, Президент України В. Зеленський підписав закон України «Про внесення змін до Конституції України, ухвалений Верховною Радою 3 вересня 2019 року на 80 статей.

Висновок. Отже, Конституція Пилипа Орлика – це угода, укладена 5 квітня 1710 року в місті Бендери між новообраним гетьманом Пилипом Орликом, козацькою старшиною та козаками Війська Запорізького, відома також під сучасною назвою «Бендерська конституція». Наразі в Україні накопичено певний досвід проведення конституційних реформ. Але, на жаль, цей досвід не взірєць. Сучасний конституційний процес, який розпочався з прийняттям Конституції України, супроводжується фальшивими кроками. Це можна порівняти зі сніжним комом, який постійно накопичує нові проблеми. З нашої точки зору, оцінюючи конституційні реформи 2004, 2010, 2014 років, ми можемо зробити висновок, що вони були інструментом перерозподілу влади між

політичними елітами та лідерами нашої країни, а не інструментами, які допомогли б зміцнити конституційну основу народовладдя та функціонування громадянського суспільства.

Література:

1. Конституція Пилипа Орлика – перша конституція у світі. URL: <https://pon.org.ua/novyny/1246-konstituciya-pilipa-orlika-persha-konstituciya-u.html> (дата звернення 04.04.2023)
2. Конституція Пилипа Орлика URL: <https://www.dw.com/uk/konstytutsiia-pylypa-orlyka-vpershe-v-ukraini-shcho-treba-znaty/a-58890169> (дата звернення 04.04.2023)
3. Конституційний процес в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конституційний_процес_в_Україні (дата звернення 28.03.2023)
4. Павшук К., Дзюба Я. Сучасний конституційний процес в Україні. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/1170-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1131-1-10-20210909.pdf> (дата звернення 28.03.2023)
5. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА В НОРМОТВОРЧОСТІ

Селих О. І.

аспірант

*Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Закон можна вважати хорошим в тому випадку,
якщо зміст його точний,
якщо вимоги його справедливі,
якщо він легко виконується,
якщо він породжує добротність у громадян.

Френсіс Бекон

Будучи системою засобів, прийомів, правил підготовки та вдосконалення нормативно-правових, правозастосовних та інших юридичних актів, юридична техніка трансформує їх у площину практичного використання, в русло ефективного регулювання відповідних суспільних

відносин. Об'єктом юридичної техніки є тексти правових актів, досить чіткі, однозначні, вивірені, що дозволяють правовим нормам, що містяться в них, у стані статички безперешкодно впливати на суспільні відносини. Чим вищий рівень освоєння текстів та змісту конкретних правових актів, тим ширше коло потенційних суб'єктів правових відносин, які позитивно оцінюють потенціал права та чинного законодавства та зі знанням справи реалізують правові можливості.

Засоби юридичної техніки покликані надавати правовим поняттям той філігранний словесно-логічний вираз, який зводить до мінімуму необхідність граматичного та логічного тлумачення прийнятих юридичних актів та їх структурних елементів. Права, обов'язки, дозволи, заборони, пільги, санкції та інші конструкції правових актів, адресовані суб'єктам права, мають однозначно сприйматися всіма учасниками суспільних відносин, які регламентуються правом. Однозначність засвоєння зазначених правових конструкцій обумовлена рівнем правосвідомості, правової культури, наявністю чи відсутністю юридичного досвіду тощо.

В результаті використання інструментарію юридичної техніки досягаються поєднання лаконічності тексту правового акту з його необхідною повнотою, конкретністю та необхідна абстрактність вираження відповідних правових приписів, логічність та послідовність у викладі правової інформації, взаємозв'язок, внутрішня єдність та узгодженість підрозділів правового акту.

Говорячи про досконалість, чіткість, логічність, лаконічність текстів законів та інших нормативно-правових актів, не слід не брати до уваги зазначену в юридичній науці проблему так званих технічних термінів. Практика активної правотворчості наочно свідчить про те, що в текстах законів та підзаконних актів широко використовуються зазначені терміни. Фактично загальноновизнано, що такого роду приписи (технічні терміни) не мають юридичного характеру, їм не надається сила загальнообов'язкових правил поведінки (юридичних норм), проте вони займають важливе місце у змісті законів та підзаконних актів, оскільки надають предметної специфіки та цільової спрямованості відповідним нормативно-правовим актам, як регуляторам свого виду суспільних відносин.

В умовах модернізації країни, її участі у процесах глобалізації, у різних міжнародних організаціях кількість технічних термінів, що використовуються у чинному законодавстві, буде неухильно зростати. Глобалізація, розширення міжнародних контактів, однотипність багатьох юридичних процедур неминуче ведуть до вироблення своєрідного юридичного «есперанто», широкого вживання міжнародної правової термінології, іноземної лексики. Розглядаючи систему права в

цілому, це стосується передусім нормативної системи та нормативної форми відповідного законодавчого проекту, вона починається з попереднього питання про те, чи є заплановане регулювання необхідним у передбаченому обсязі для досягнення визначеної мети регулювання. В центрі юридичний аналіз базується на тому, чи нормативні акти сумісні з законом вищого рівня є (так званий вертикальний правовий огляд). Основна увага направлена на: конституційність, сумісність із законодавством Європейського Союзу, сумісність з міжнародним правом, зокрема сумісність із Загальною декларацією прав людини ООН та Європейською конвенцією з прав людини, якщо є очевидні відповідні довідки або від відділу, що подає задаються відповідні питання [1, с. 17].

У процесі сучасної правотворчості важливо дотримуватися однозначності, чіткості, повноти тих самих технічних термінів, що використовуються в різних нормативно-правових актах, щоб не спотворити зміст і мову юридичних норм.

Відомо, що юридична техніка має провідне значення у процесі законотворчості, включаючи його початкові стадії. У зв'язку з цим науковий інтерес представляє поставлене в літературі питання ідеї законопроекту [2]. Термін «ідея законопроекту» має замінити поняття «законодавча пропозиція», оскільки більшою мірою наголошує на цільовій спрямованості – започаткувати (у разі схвалення) початок підготовки конкретного законопроекту.

З огляду на вплив численних методичних посібників, вказівок та рекомендацій про законопроектну діяльність як на державному, так і на регіональному рівнях доцільно зафіксувати ідею законопроекту. Необхідно створити надійну, чітку та багаторівневу систему обліку та об'єктивної оцінки, експертизи конкретних ідей законопроектів. З цією метою було б доцільно створити незалежний громадський центр, який взяв би на себе технічні функції – реєстрацію та організацію суспільної експертизи якості та перспективності ідей законопроектів.

У цьому контексті цікавим є досвід Франції що бере початок від Королівської ради. У теперішньому вигляді її було створено наприкінці XVIII століття. Наразі це серед іншого потужний консультативний колегіальний орган, до складу якого входить близько 300 відомих юристів. Державна Рада проводить експертний аналіз законопроектів на предмет відповідності Конституції та чинним законам, а також вказує на його недоліки та пропонує внести відповідні поправки. Враховуючи такий експертний висновок, уряд приймає рішення щодо схвалення законопроекту та подання на розгляд до парламенту. Жоден законопроект не може бути схвалений без експертного висновку Державної Ради. При цьому Державна Рада ніколи не торкається

політичних аспектів законопроекту, а тільки аналізує юридичний та технічний його бік [4].

Враховуючи вище викладене, потенціал законодавчої техніки доцільно використати вже на ранній стадії законотворчості – з моменту внесення ідеї законопроекту, щоб у разі схвалення, позитивної оцінки та успішної експертизи цієї ідеї процес підготовки та прийняття конкретного законодавчого акту після – давав кінцеву мету – адаптацію закону до соціальної та правової дійсності, як ефективний нормативний регулятор.

Одне з важливих завдань інституту юридичної техніки полягає в тому, щоб не допустити протистояння, протиріч, різночитань між термінами, що склалися в юридичній та інших науках. Найменші відступи в цих сферах можуть порушити необхідні пропорції між теоретичними концепціями та їх практичним втіленням.

Відомо, що юридична практика, що включає правотворчість, далеко не завжди сприймає ідеї, теорії, рекомендації юридичної науки, знаходиться в пошуку власних шляхів розвитку. Так, у рамках загальної теорії права ставка робиться на прийняття правових законів як основи функціонування громадянського суспільства та правової держави. Проте приймається безліч законів, дуже далеких від пріоритетних інтересів та потреб значної частини членів суспільства. У разі плутанини з термінологією знижується рівень ефективності багатьох чинних законів.

Правова термінологія – не лише технічна конструкція, а й та складова, яка обумовлює зміст, призначення нормативно-правових актів, що приймаються. Термінологія і для науки, і для чинного законодавства має бути єдиною. Адаптовані у науці поняття, визначення, категорії стають доступними і для юридичної практики, використовуються для підготовки нормативно-правових та інших юридичних актів.

Не повинно бути жодних розбіжностей між термінами, які використовуються у різних нормативно-правових актах (правових нормах), якщо вони стосуються однотипних суспільних явищ, зберігають свою об'єктивну однозначність. Не допустимі термінологічні різночитання між законодавчими актами та підзаконними нормативними актами. У рівній мірі ця вимога поширюється і на правозастосовні акти. Інакше це може породжувати різноманітні правові колізії, вносити серйозні перепони у функціонування механізмів правового регулювання, гальмувати правозастосовну практику та інші види юридичної діяльності.

Юридична техніка як вагома ланка механізму правотворчості зацікавлена у впровадженні в систему суспільних відносин найбільш

досконалого, якісного та ефективного законодавства, покликаного забезпечити потреби громадянського суспільства та кожної особи, зокрема. Якщо такі цілі та завдання реально ставляться в процесі правотворчої діяльності, проникаючи при цьому і в арсенал юридичної техніки, то нормативно-правові акти (насамперед закони), що приймаються, дійсно збагачують потенціал права, систему законодавства, спрямовані на задоволення потреб громадянського суспільства визначають базу для забезпечення пріоритетних прав і свобод людини і громадянина. Вчинений у регулятивному та охоронному плані нормативно-правовий акт є не лише відображенням цілеспрямованої правової політики, вольових зусиль правотворчого органу, а й свідченням відповідального ставлення до можливостей юридичної техніки, до її засобів, прийомів, правил.

В свою чергу, низький рівень якості багатьох нормативно-правових актів та відповідних юридичних норм обумовлений серйозними упущеннями у сфері правотворчості, що серйозно відбивається на ефективності прийнятих законів. Як показує практика, дуже поспішне ухвалення нормативно-правових актів, проекти яких нерідко вимагають серйозного доопрацювання, їх обговорення та осмислення носить поверхневий характер, не завжди враховуються рекомендації та висновки юристів-професіоналів, а також механізми юридичної техніки. У результаті подібного роду нормативно-правові акти (особливо закони), конкретні правові норми не досягають тих цілей, які ставилися перед ними як потенційні регулятори суспільних відносин.

Кількість недосконалих, неякісних законів та підзаконних актів, неухильно зростає і тим самим ускладнює та певною мірою деформує процеси правового регулювання важливих суспільних відносин. У зв'язку з цим виникає гостра необхідність оперативного внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів або прийняття нових законів. І при первинному прийнятті нормативно-правових актів, і в ході їх доопрацювання допускаються різноманітні правотворчі помилки, пов'язані з необґрунтованим вибором механізму правового регулювання. Як зазначав, Рудольф Ієринг у праці «Юридична техніка», що технічна недосконалість права є недосконалістю всього права, недоліком, який гальмує право і шкодить йому в усіх його завданнях [5, с. 24].

Досконалість та якість прийнятих нормативно-правових актів відображають водночас і ступінь бездоганності використаного інструментарію юридичної техніки, що наочно проявляється у процесі тлумачення та реалізації конкретних законів, підзаконних нормативних актів, юридичних норм.

Використані у правотворчості компоненти юридичної техніки сприяють формуванню стабільності та передбачуваності у системі правового регулювання, стають своєрідним критерієм, що спонукає мотивувати внесення своєчасних корективів до чинного законодавства та інших правових актів. Компоненти юридичної техніки та засоби юридичних технологій дозволяють зводити до мінімуму повторення правотворчих та правозастосовних помилок при підготовці та прийнятті відповідних правових актів.

Юридичні технології як осередок чітких, адаптованих, удосконалених процедур з використання системи науково обґрунтованих засобів, прийомів, способів, правил, інших інструментів юридичної техніки дозволяють максимально сконцентрувати в прийнятих правових актах той оптимальний потенціал, який допомагає суб'єктам права засвоїти юридичні права, обов'язки, дозволи, заборони та інші правові стани та зі знанням справи включатися у відповідні суспільні відносини, життєві ситуації.

Основою юридичних технологій є багатогранний потенціал юридичної техніки. Саме він містить ті конкретні, чіткі, перевірені на практиці засоби, прийоми, способи, правила, які багато в чому запобігають досконалості, якості та ефективності прийнятих правових актів.

У процесі систематичного та цілеспрямованого використання інструментарію юридичної техніки та юридичних технологій є потрібний юридичний досвід, який виступає певною гарантією у формуванні ефективних нормативних регуляторів, актів застосування юридичних норм.

Література:

1. Jahrgang 60 Ausgegeben am Mittwoch, dem 22. Oktober 2008 Nummer 160a Bekanntmachung des Handbuchs der Rechtsförmlichkeit, p. 298 https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Themen/RechtsdurchsetzungUndBuerokratieabbau/HandbuchDerRechtsfoermlichkeit_deu.pdf?__blob=publicationFile&v=2

2. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 23 с.; Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні / О. В. Богачова, О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко. К. : Реферат, 2006. – 424 с.

3. Биля-Сабадаш І.О. Юридична техніка як різноаспектна категорія. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. № 16. С. 37–45.

4. Лекція № 13 «Основи конституційного права Франції». URL: <https://studies.in.ua/derzhavne-pravo-zarubizhnyh-krain/1469-lekcsya-13-osnovi-konstitucynogo-prava-francyi.html>.

5. Иеринг Р. фон. Юридическая техника / Рудольф фон Иеринг. М. : Статут, 2008.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА БЕЗСТОРОННІСТЬ СУДУ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Ткачук І. В.

*студент I курсу магістратури юридичного факультету
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Незалежність суддів є загально визнаним принципом здійснення правосуддя в усіх демократичних державах, а також основною засадою, якою керуються у своїй діяльності міжнародні судові установи. Забезпечення справедливого правосуддя є неможливим без абсолютної незалежності суддів. Так, В. Лаговським було проведено дослідження незалежності судової влади як здатності судів і суддів здійснювати правосуддя без впливу інших гілок влади, окремих осіб чи контролю з їх сторони [1].

Відповідно до положення статті 6 Конвенції про захист прав й основоположних свобод, що у відповідній частині передбачає: «кожна людина має право на справедливий і відкритий розгляд впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону» [2].

Для того щоб розібратися у вимозі незалежності суду доречно буде навести думку Ю. Грошового, який зазначає, що незалежність суддів, будучи моральною вимогою, зверненою не тільки до суддів, а і до суспільства, органів виконавчої влади, є окремим блоком механізму моральних начал у судовій діяльності. Незалежність та безсторонність суду є важливою складовою права на справедливий суд. Це означає, що судді мають бути незалежними від будь-яких зовнішніх впливів та повинні вирішувати справи без будь-яких прихильностей або упереджень [3].

Незалежність та безсторонність суду є ключовою складовою права на справедливий суд, що формує вимогу – судді мають бути незалежними від будь-яких зовнішніх впливів та повинні вирішувати справи без будь-яких прихильностей або упереджень. Незалежність суду означає, що судді повинні мати свободу від будь-якого зовнішнього впливу, який може вплинути на їх рішення. Суддя повинен мати можливість приймати рішення на основі закону та фактів справи, а не на основі тиску з боку будь-яких інших осіб чи організацій. Вимогу безсторонності суду тлумачимо так, що судді мають бути об'єктивними та неупередженими до всіх сторін, які беруть участь у справі.

В основу забезпечення справедливого доступу до правосуддя покладено принцип рівності, який, як справедливо відзначає О. Лемак, розглядається у цьому контексті як гарантії однакового масштабу доступу до судового захисту незалежно від його диференціації, з огляду на недопущення різного ставлення за однакових чи подібних обставин, що посягає на сутність змісту права на судовий захист [4].

Крім того, незалежність та безсторонність суду є складовими демократичного правового держави, які забезпечують рівність перед законом та захист прав людини і громадянина. Відсутність незалежності та безсторонності суду може призвести до порушення прав людини та громадянина, що може викликати нестабільність у суспільстві та невпевненість у правовому полі.

Незалежність та безсторонність суду може бути забезпечена за допомогою різних механізмів. Наприклад, судді можуть бути призначені на посаду на певний термін та мати гарантії незалежності від влади та інших впливових осіб. Також можуть існувати механізми, що забезпечують безсторонність суду, наприклад, виключення суддів у разі наявності конфлікту інтересів.

У деяких країнах незалежність та безсторонність суду можуть бути пошкоджені через корупцію, політичний тиск або вплив інших впливових осіб. такі порушення можуть призвести до порушення прав людини та громадянина, а також до порушення принципу правової держави. У таких ситуаціях звертайте увагу на роботу судової системи та захисту прав громадян і людей.

Отже, незалежність та безсторонність суду є кількістю складних прав на справедливий суд, які забезпечують рівність перед законом, захист прав людини та громадянина, та функціонування демократичної правової держави.

Окрім того вважаємо, що незалежність та безсторонність судів є необхідними елементами боротьби з корупцією та захисту прав людини від сваволі державної влади. Ця теза має важливе значення, оскільки незалежність та безсторонність суду є необхідними для боротьби з корупцією. Якщо суди не будуть незалежними та безсторонними, то вони можуть стати інструментом для корупційних структур та схем. З іншого боку, якщо суд не є безстороннім, то його рішення може бути залежним від волі державних органів, які можуть впливати на суд у своїх інтересах.

Незалежність та безсторонність судів є також необхідними для захисту прав людини від зловживань чи свавілля державних органів. Коли права людини порушуються, суд має відповідні інструменти для захисту прав та притягнення винних до відповідальності. Це дає підстави стверджувати, що незалежність та безсторонність суду є

необхідними для захисту демократії та прав людини. Без них суди не можуть виконувати свої функції, які полягають у забезпеченні рівності перед законом, захист прав та свобод громадян, а також боротьбу з корупцією.

Європейський Суд з прав людини запровадив два критерії для перевірки на безсторонність суду: суб'єктивний (з'ясування особистих переконань конкретного судді у певній справі) та об'єктивний (з'ясування на предмет того, чи були судді надані достатні гарантії, щоб виключити будь-які обґрунтовані сумніви). Як наслідок, завданням держав-учасниць Конвенції про захист прав й основоположних свобод є забезпечення умов, за яких не будуть існувати обґрунтовані сумніви щодо безсторонності суду.

Усі розглянуті елементи є невід'ємними складовими права на справедливий суд в розумінні частини 1 статті 6 Конвенції про захист прав й основоположних свобод та слугують гарантіями, що закладені Конвенцією та практикою Європейського суду з прав людини як найефективнішою на цей час регіональною міжнародною системою захисту прав людини [4].

Отже, забезпечення незалежності та безсторонності суду є завданням для будь-якої правової системи. Це вимагає від держави та всіх учасників судового процесу великої уваги та зусиль для забезпечення високої якості правосуддя та забезпечення прав та свобод громадян. У забезпеченні незалежності та безсторонності суду важливу роль відіграють не тільки правові гарантії, але й культура правосуддя, яка формується у суспільстві та залежить від довіри громадян до судової системи.

Література:

1. Лаговський В.М. Принцип розподілу влади та його вплив на систему стримувань і противаг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 1. С. 7–11.

2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1955

3. Грошевой Ю. М. Моральность правосудия. Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (м. Харків, 30–31 березня 2005 року) за редакцією В. В. Сташиса та інші. Харків, 2006. С. 11–20.

4. Лемак О.В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: автореферат дисертації кандидата юридичних наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгородський національний університет ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 20 с.

ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Фокіна А. О.

аспірантка

Навчально-наукового інституту права

імені князя Володимира Великого

Приватного вищого навчального закладу «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

завідувач сектору організаційного забезпечення діяльності

Державного секретаря

Міністерства Секретаріату Державного секретаря

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Політичні права громадян є одними з основних прав, які забезпечують демократію та правову державу. Для забезпечення цих прав існують юридичні гарантії, які мають за мету захист прав та свобод громадян від будь-якого порушення і є важливими для забезпечення демократичного розвитку країни.

У юридичній літературі висловлюється думка «...якщо права – це певні блага, то гарантії – це засоби забезпечення цих благ. Права людини, не підкріплені засобами їхньої реалізації та захисту, припиняють бути правами, перетворюючись у декларації. Так, гарантії забезпечують перехід задекларованої змоги володіти правом до реального користування ним» [1, с. 181].

Розглядаючи юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві, Богачова Л. Л. визначає спеціальні гарантії прав людини як конкретні юридичні гарантії, покликані забезпечити захист суб'єктивних прав від порушень з боку приватних осіб та органів публічної влади, у тому числі наднаціональних. Отже, юридичні гарантії політичних прав слід розглядати як спеціальні гарантії, оскільки вони стосуються окремої групи прав і свобод [2, с. 63].

Для дослідження юридичних гарантій політичних прав громадян доцільно дати визначення терміну «юридичні гарантії». На думку Загоруя І. С., юридичні гарантії – це законодавчо закріплені засоби охорони суб'єктивних прав громадян і організацій, способи їхньої реалізації, а також засоби забезпечення законності та охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства і держави [3, с. 200].

Юридичні гарантії – це законні заходи, які забезпечують захист прав та свобод осіб у правовій системі. Це можуть бути правові норми, які гарантують права людини та обмежують повноваження державних органів, або процедури, які забезпечують справедливе розглядання спорів та захист прав в суді. Юридичні гарантії є важливим елементом правової держави, оскільки вони забезпечують рівність перед законом та захист прав кожної особи, незалежно від її становища та впливу.

Найзагальнішими юридичними гарантіями, як вказує Загоруй І.С., є положення Конституції України, закріплені у статтях 8, 19, які належать до основ конституційного ладу і, відповідно, виступають непохитним правилом для всіх суб'єктів правовідносин, інші правові настанови, закріплені у статтях 55–63 Конституції України. Відповідно до Конституції України [4] до юридичних гарантії автор відносить такі положення [3, с. 200]:

а) звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України (стаття 8) / права і свободи людини і громадянина захищаються судом (стаття 55);

б) ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи влади мають діяти в межах повноважень (стаття 19);

в) право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди внаслідок незаконних дій органів та посадових осіб тощо (стаття 56);

г) кожному гарантується право знати свої права і обов'язки (стаття 57);

г) закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (стаття 58);

д) кожен має право на правову допомогу (стаття 59);

е) ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (стаття 60);

є) ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (стаття 61);

ж) особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (стаття 62);

з) особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (стаття 63).

Згідно з Конституцією України [4] громадяни мають право на участь в управлінні державними справами, зокрема, право голосу на виборах, право обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування. Крім того, громадяни мають право на свободу думки та слова, право на мирні збори та демонстрації, право на доступ до інформації, право на судовий захист своїх прав та свобод.

Юридичні гарантії цих політичних прав громадян України включають, зокрема:

- законодавство, що регулює право на вибори, забезпечує дотримання процедур виборів та захист прав громадян на участь в них;
- незалежний судовий орган, який забезпечує захист прав та свобод громадян, в тому числі політичних;
- гарантії свободи думки та слова, включаючи право на інформацію та свободу масової інформації;
- захист прав людини та громадянина від дій державних органів та посадових осіб, що порушують їх права та свободи;
- гарантії свободи мирних зборів та демонстрацій, включаючи захист від будь-якого насильства та дискримінації;
- законодавча та правоохоронна системи, які забезпечують захист прав та свобод громадян від будь-яких порушень, включаючи захист від незаконних арештів, утисків та іншого насильства.

Крім того, Конституція України передбачає гарантії щодо реалізації політичних прав громадян. Зокрема, держава зобов'язана забезпечити громадянам рівні можливості для участі в політичному житті держави, забезпечити право на голосування та брати участь у референдумах, гарантувати виборчі права та свободи, забезпечити право на вільний доступ до виборчої інформації, гарантувати свободу політичної діяльності тощо.

Підеумовуючи загальні положення щодо юридичних гарантії політичних прав громадян можна зробити такі висновки:

1. Юридичні гарантії політичних прав громадян України забезпечуються конституційними та законодавчими актами, а також діяльністю державних органів.

2. Конституція України містить важливі юридичні гарантії для захисту політичних прав громадян, які забезпечують їх свободу висловлювання, участь у демократичних процесах та захист від порушення цих прав.

3. Захист політичних прав громадян здійснюється через судову систему та органи охорони прав людини. Громадяни мають право звертатись до суду за захистом своїх прав, а також до органів охорони прав людини з питань порушення прав та свобод громадян.

4. Конституція України передбачає, що політичні права та свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених законом, за умови дотримання конституційних гарантій.

Література:

1. Конституційне право: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К. : Ваіте, 2021. 528 с.

2. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві / Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування Нац. акад. прав. наук України. Х. : Право, 2011. Вип. 22. С. 56–70.

3. Конституционное право Украины: словарь терминов / И.С. Загоруй; Луганский ин-т внутренних дел. Луганск : РИО ЛИВД, 1999. 208 с.

4. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (в редакції від 28.06.1996). *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/ed19960628#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Яковлев С. І.

аспірант юридичного факультету

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник: Мудрисівська Л. М.

*кандидат філософських наук, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного права
та державного управління*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

На цей час у всьому світі постає питання про непохитність і невідчужуваність прав людини, коли ми всі спостерігаємо системне, жорстоке, масове поправання прав людини в умовах воєнних дій на

території України. Навіть виникають голоси про прийняття резолюції щодо створення спецтрибуналу для загарбників. Тому дуже важливо для держави створити умови для розуміння громадянами своїх можливостей в умовах воєнного стану, для захищеності (і юридичної, і психологічної) від чиновницького свавілля, яке, на жаль, не зникло зовсім.

Конституцією України передбачено, що в умовах воєнного стану конституційні права та свободи людини та громадянина можуть обмежуватись. Законодавець визначив перелік прав, обмеження яких заборонено навіть в умовах воєнного стану.

Стаття 64 Конституції України визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції, це зокрема:

- заборона обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- заборона позбавлення громадяни України громадянства та права змінювати громадянство, вигнання за межі України або виданню іншої держави;

- право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканість;

- право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування;

- право на житло;

- право на шлюб та рівні права і обов'язки в шлюбі та сім'ї;

- рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі або поза ним;

- на судовий захист прав і свобод, а також право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини ;

- на відшкодування державою або органами місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, спричиненої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час виконання своїх повноважень;

- право знати свої права і обов'язки;

- безповоротність зворотної дії закону;

- право на професійну правничу допомогу;

- відповідальність за видання або виконання явно злочинних розпоряджень або наказів;
- заборона подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення;
- презумпція невинуватості;
- право на захист і відмову свідчити або давати пояснення проти себе, членів сім'ї або близьких родичів.

Частиною 3 статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» додатково встановлено гарантії дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження [2].

Окрім того, введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом.

Закріплення переліку прав, що не може бути обмежено навіть під час дії воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина.

Гарантії, насправді, є дуже важливим інструментом для захисту прав і свобод людини, тому що вони забезпечують не тільки законодавчу охорону, але й реальні умови для реалізації цих прав.

Гарантії – це система законів, правил, процедур та практик, які встановлюють стандарти, які мають бути дотримані для забезпечення прав людини. Гарантії забезпечують, що права людини не будуть порушені і що будуть доступні шляхи захисту та реалізації цих прав.

Метою гарантії є забезпечення того, що права людини та їхні законні інтереси будуть дотримані та захищені. Вони мають забезпечувати найсприятливіші умови для реалізації конституційно закріплених прав і свобод, тобто перетворення забезпечених Конституцією можливостей на реальну дійсність.

Отже, гарантії є необхідним елементом в будь-якій демократичній системі, тому що вони забезпечують захист прав і свобод людини і громадянина, а також забезпечують рівність перед законом і недискримінаційне ставлення до всіх громадян.

Ступінь гарантування прав людини і громадянина визначає ступінь демократичного розвитку будь-якого суспільства.

Погоджуємось з думкою Фігеля Ю. О., що аналіз норм Конституції України дає можливість дійти висновку, що перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах

воєнного або надзвичайного стану є вичерпним, а отже, всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення воєнного стану [3]. Проте слід додати, що норми ані Основного Закону, ані спеціального – «Про правовий режим воєнного стану», не передбачають механізмів гарантування дотримання непорушних прав та свобод людини, а також не надають зміст поняття «обмеження права».

І якщо з гарантуванням непорушних прав позиція законодавця дещо зрозуміла, оскільки порушенням буде вважатися будь-яке посягання на їх обмеження. Зокрема, таким вважатиметься зазначення обмеження захищених норм Конституції України у відповідному указі Президента України, наприклад, Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [4].

Інша справа складається зі всіма іншими правами, оскільки їх можна обмежувати. Саме тут і полягає термінологічна та екзистенційна проблема формулювання «обмеження». Як вже зазначалося, не існує жодного термінологічного обґрунтування поняття «обмеження права», в чому саме полягає таке обмеження. Категорично відкидаємо ототожнення обмеження із заборобою! Оскільки семантично це не рівні, не схожі поняття.

Отже проблема гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина постає в досить значному сенсі, і не тільки в умовах воєнного чи надзвичайного стану, оскільки відсутність необхідного термінологічно-категоріального апарату унеможливорює сам процес де-юре.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII: станом на 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
3. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки*. 2015 journals-lute.lviv.ua: URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/178/162> (дата звернення: 12.05.2023).
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022: станом на 14.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Діденко Л. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного та господарського права та процесу
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Успішне виконання судом завдань цивільного судочинства обумовлене встановленням кола учасників, які можуть бути суб'єктами цивільного процесу, їх процесуального статусу, оскільки форма і мета участі кожного з них відрізняються. При цьому слід враховувати, що кількісний склад суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин не є незмінним і постійним. Він перебуває у безпосередній залежності від обставин справи, предмету судового захисту, характеру спірного матеріального правовідношення і його учасників, виду провадження, стадій процесу, виду процесуальної діяльності, яку необхідно здійснити для розгляду і вирішення справи.

Разом з тим, класифікація має важливе значення. За допомогою класифікації визначається призначення, мета, місце, значущість у процесі того чи іншого учасника; характер його діяльності; відповідальність за хід і результат справи; критерії, що об'єднують учасників в окремі групи; диференціація обсягу прав і обов'язків осіб, які входять до тієї чи іншої групи [3, с. 196].

З метою упорядкування суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин та виявлення особливостей участі в цивільному процесі, їх прийнято класифікувати на групи за певними критеріями. Такими критеріями в цивільному процесуальному праві можуть бути такі: як мета та завдання участі суб'єкта в цивільному процесі, процесуальні функції, рівень заінтересованості в результатах вирішення справи,

правовий статус суб'єкта, вид цивільного процесуального правовідношення тощо [5, с. 34].

У контексті класифікацій суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин, традиційним є поділ суб'єктів на групи, залежно від змісту діяльності суб'єкта та наявності у нього зацікавленості в результатах розгляду, сформульований на основі норм чинного законодавства. З урахуванням переліку суб'єктів цивільного процесу, який передбачений діючим ЦПК України, виконуваних ними процесуальних функцій та нормативного їх виділення і визначення, суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин можна класифікувати на наступні групи:

1. В залежності від правового статусу суб'єктів можна виокремити:

1.1. Суб'єкти, які здійснюють правосуддя в цивільних справах:

1) суди які розглядають і вирішують справи в першій інстанції – згідно зі статтею 23 ЦПК України [1] ними є місцеві загальні суди;

2) суди, що перевіряють законність і обґрунтованість рішень у апеляційному та касаційному порядку – апеляційні суди, згідно зі статтею 24 ЦПК України та Верховний Суд як касаційна інстанція, у відповідності до статті 25 ЦПК України [1];

3) Європейський суд з прав людини як єдиний наддержавний судовий орган, рішення якого є обов'язковими для усіх членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року [2];

1.2. Суб'єкти, які є учасниками справи:

1) учасники судового процесу, які захищають власні права та інтереси – згідно зі статтею 42 ЦПК України [1] ними є: у справах позовного провадження сторони та треті особи; при розгляді вимог у наказному провадженні заявник та боржник; у справах окремого провадження заявники та інші заінтересовані особи;

2) учасники справи, які захищають права та інтереси інших осіб – згідно зі статтею 56, 58 ЦПК України [1] такими суб'єктами є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, представник;

1.3. Суб'єкти, які є іншими учасниками судового процесу:

1) помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок

2) експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст.

2. В залежності від характеру зацікавленості у справі, можна виокремити таких суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин:

1) які мають матеріальний інтерес у цивільній справі – сторони та треті особи, заявник, боржник, інші заінтересовані особи;

2) які мають процесуальний інтерес у цивільній справі – представники, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, свідок;

3) які не мають інтересу у цивільній справі – помічник, секретар судового засідання, судовий розпорядник, експерт, експерт з питань права, перекладач.

3. В залежності від правового статусу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин:

1) основні суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – особи, участь яких у цивільних процесуальних правовідносинах є обов'язковою: суд, сторони, треті особи, заявник, боржник, інші заінтересовані особи, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, представник;

2) додаткові суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – особи, участь яких у цивільних процесуальних правовідносин є допоміжною, та в окремих випадках необов'язковою: помічник, секретар судового засідання, судовий розпорядник, експерт, експерт з питань права, перекладач.

4. В залежності від виду цивільних процесуальних правовідносин можна виділити наступних суб'єктів:

1) основні суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – суд (одноособово суддя або колегія суддів), сторони, треті особи, заявник, боржник, інші заінтересовані особи, представники, органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб;

2) похідні суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – свідок, перекладач, експерт, експерт з питань права;

3) обслуговуючі (організаційні) суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Досліджуючи питання суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, необхідно пам'ятати про різницю в їхньому процесуальному становищі. Ця різниця проявляється у відмінностях функцій, цілей і характеру процесуальної діяльності кожного з них. Різні учасники істотно відрізняються один від одного за своїм статусом, правами й обов'язками, закріпленими законом [4, с. 36].

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270; 2006. № 32.

3. Гарієвська М. Б. Роль суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин в Україні та Англії. *Приватне право і підприємництво*. 2012. Вип. 11. С. 195–198.

4. Діденко Л. В. Суб'єкти та об'єкти цивільних процесуальних правовідносин. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 18. С. 35–37.

5. Єфімов О. М. Цивільні процесуальні правовідносини та передумови їх виникнення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 32(2). С. 32–35.

«ЮРИДИЧНІ ІННОВАЦІЇ» ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ: СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ

Духневич А. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач, професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Новітні технології активно проникають і у саму сферу права. Вже сьогодні у центрах надання адміністративних послуг рідко коли можна побачити чергу. Причина цьому – впровадження електронних систем керування чергою. Багато державних сервісів в Україні можна отримати через мобільний застосунок або через онлайн-сервіс «Дія». Такі концепції як «Електронний суд», «Електронне урядування», «Електронна охорона здоров'я» тощо, неможливо впровадити у життя без необхідного технологічного підґрунтя.

Окреслені вище обставини цілком закономірно актуалізували і вивели на новий рівень проблему зв'язку об'єктивного права і новітніх технологій не лише на рівні об'єкта дослідження юридичної науки і механізму правового регулювання суспільних відносин, але також і в аспекті юридичної освіти, яка не може ігнорувати відповідні тенденції розвитку суспільства. Одним з проявів цього виступило запровадження на рівні освітньо-професійних програм і навчальних планів закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку юристів, такого освітнього

компонента (навчальної дисципліни) як «Юридичні інновації», що спрямований у тому числі на одержання здобувачами вищої юридичної освіти відповідних знань щодо зв'язку права і сучасних технологій.

Відповідно до наявних відомостей першим програмним документом зазначеної освітнього компонента виступила «Навчальна програма курсу «Юридичні інновації», розроблена представниками вищих навчальних закладів та студентської спільноти – учасниками Літньої школи з юридичних інновацій 2019, організованої Міністерством юстиції України спільно з Міністерством освіти і науки України, спільнотою “Kyiv Legal Hackers” за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» та Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

За задумом авторів навчальний курс повинен пропонуватись здобувачам вищої юридичної освіти у межах першого (бакалаврського) освітнього рівня спеціальності 081 Право та 293 Міжнародне право (далі – Навчальна програма курсу). При цьому розробники чітко окреслили у її змісті Програми, що вона має на меті сформувати у здобувачів вищої юридичної освіти знання про діджиталізацію в праві [1].

Слід припустити, що саме ця програма виступила основою для подальшої розробки силабусів і навчально-методичних посібників відповідних освітніх компонентів науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти.

Сьогодні зазначений освітній компонент пропонується до вивчення Волинським національним університетом імені Лесі Українки (для другого (магістерського) освітнього рівня спеціальності 081 Право) [2], Полтавським університетом економіки і торгівлі (для другого (магістерського) освітнього рівня спеціальності 081 Право) [3], Полтавським державним аграрним університетом (для першого (бакалаврського) освітнього рівня спеціальності 081 Право) [4], Національним університетом «Одеська юридична академія» під назвою «Юридичні технології та інновації в юриспруденції» (для другого (магістерського) освітнього рівня спеціальності 081 Право) [5].

Тим не менше окреслені вище обставини дозволяють сформувати чітке уявлення про те, що аналізований освітній компонент пропонує переважно знання про зв'язок права та сучасних інформаційних технологій, зокрема про інтеграцію інформаційних технологій у юридичну діяльність, яка охоплює, зокрема нормотворення, правореалізацію та правозастосування, або ж, іншими словами – про цифрову трансформацію юридичної діяльності.

Стосовно використовуваного терміну «діджиталізація» слід зазначити, що наразі він не має уніфікованого значення. Зі змісту Навчальної програми курсу можна зробити висновок, що її розробники позначають ним цифровізацію [1]. Водночас деякі вчені розглядаються

діджиталізацію у тому числі і як сучасний етап розвитку суспільства та економіки, який супроводжується значним рівнем дифузії інформаційних технологій, інформаційних ресурсів та суспільних процесів, унаслідок чого відбувається оцифрування даних різної природи, що розширює можливості їх використання в усіх сферах людської діяльності [6, с. 28].

Поряд із цим необхідно відмітити, що з точки зору права не лише процеси інформатизації та діджиталізації впливають на право, проте також і право впливає на них. Адже з одного боку розвиток інформаційних технологій створює умови для вдосконалення юридичної сфери, наприклад, юридичних процедур, проте з іншого боку саме право визначає порядок використання інформаційних технологій і створює юридичні підстави для їх впровадження у юридичній сфері.

Тобто за таких умов налагоджується взаємний зв'язок права та інформаційних технологій. Інформаційні технології впливають на право і водночас право впливає на інформаційні технології. Для прикладу можна взяти концепцію електронного суду. Технічні рішення, які призвели до виникнення можливості передачі даних в електронній формі, а також забезпечення аудіо- та відео-зв'язку створили передумови для їх запровадження безпосередньо у юридичні процедури підготовки до розгляду судової справи і власне судового розгляду справи. Таким чином інформаційні технології впливають на право і водночас право визначає порядок застосування технологій у юридичних процедурах.

Однак не можна не звернути увагу на те, що за такого підходу певна частина зв'язку права з процесами інформатизації та цифровізації не охоплюватиметься предметом освітнього компонента. Акцент на розгляді інформатизації або діджиталізації «у праві» обумовлює розгляд переважно впливу інформаційних технологій на юридичні явища та процеси, зокрема на юридичні процедури, і включення таких технологій у тому числі за допомогою інструментів правового регулювання у сферу права. Тобто, такий підхід охоплюватиме переважно розгляд інтеграції інформаційних технологій у правову сферу (цифрову трансформацію юридичної діяльності), проте не включатиме вплив права на інші сучасні технології, що, вважаємо, обмежує предмет освітнього компонента.

Для прикладу можна взяти актуальне для сьогодення питання штучного інтелекту. Розгляд його потенційних можливостей через процес «діджиталізації (цифровізації) у праві» закономірно приводить до осмислення вченими правниками концепції «робот-суддя», тобто включення штучного інтелекту у процес розгляду судової справи. Ураховуючи те, що сам процес розгляду є юридичним, отримуємо

відповідність формулі «діджиталізація (цифровізація) у праві». Однак, водночас правові аспекти використання штучного інтелекту, скажімо, робота-анестезіолога [7, с. 741–742] або робота-хірурга [8, с. 205–208] у медичній процедурі виходитиме за межі предмету «Юридичних інновацій», оскільки у даному випадку йдеться не про інтеграцію відповідних технологій у юридичні процедури, а про правове забезпечення їх використання у фактичній процедурі медичного характеру, тобто у медичній, а не юридичній діяльності.

Підсумовуючи викладене вище слід сформулювати декілька висновків.

1. Визначальною передумовою формування освітнього компонента, що отримала назву «Юридичні інновації» виступив активний технологічний розвиток людства у напрямку цифровізації суспільних відносин і виробничих процесів. Саме він багато у чому детермінував необхідність осмислення зв'язку права та інноваційних технологій і, як наслідок, накопиченню відповідних юридичних знань щодо проявів такого зв'язку у різних сферах правовідносин і у контексті різних юридичних конструкцій явищ та процесів.

2. На даному етапі свого становлення «Юридичні інновації» як освітній компонент являє собою науково обґрунтовану систему знань, навичок і вмій щодо цифрової трансформації юридичної діяльності (впровадження новітніх інформаційних технологій у процеси нормотворення, правореалізації та правозастосування) яку відібрано для вивчення у межах освітньо-виховної системи професійної підготовки юристів. Однак ця система освітнього компонента не є усталеною у силу його новизни і може зазнавати змін під впливом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Юридичні інновації: навчальна програма курсу. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/NJ_Model-curriculum_Legal-innovations_2019_UKR.pdf (дата звернення: 27.03.2023).

2. Юридичні інновації: силабус вибіркової навчальної дисципліни. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2021. 14 с. URL: https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-11/СИЛАБУС_Юридичні_інновації2021.pdf (дата звернення: 27.03.2023).

3. Програма навчальної дисципліни «Юридичні інновації». URL: <http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2020/np-yin-m.pdf> (дата звернення: 30.03.2023).

4. Перелік дисциплін ОКР Бакалавр спеціальності 081 Право СВО Бакалавр. URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/perelik-dyscyplin-okr-bakalavr-specialnosti-081-pravo-svo-bakalavr-240-kreditiv-yekts> (дата звернення: 27.03.2023).

5. Міщенко І. В. Юридичні технології та інновації в юриспруденції: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання). Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2020. 41 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12886> (дата звернення: 27.03.2023).

6. Дубина М., Козляниченко О. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21–32.

7. Hemmerling T. M., Terrasini N. Robotic anesthesia: not the realm of science fiction any more. *Current Opinion in Anaesthesiology*. 2012. Vol. 25, No. 6. P. 736–742.

8. Schreuder H. W. R., Verheijen R. H. M. Robotic surgery. *BJOG An International Journal of Obstetrics and Gynaecology*. 2009. Vol. 116, Issue 2. P. 198–213.

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОРЕНДИ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Внесення окремих змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» № 157-ІХ від 03 жовтня 2019 р., Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» № 2269-VIII від 18 січня 2018 р. та інших нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення окремих етапів передачі державного та комунального майна в оренду та приватизації такого майна, передбачається проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо узгодження законодавства у сфері оренди та

приватизації державного та комунального майна» (реєстр. № 6102-д від 13 лютого 2023 р.) [1] (далі – законопроект № 6102-д), що дозволить зробити процес більш зручним та ефективним, а також підвищити ефективність використання державного та комунального майна.

Законопроектом № 6102-д усуваються неузгодженості положень Закону України «Про оренду державного та комунального майна»: з положеннями законодавства про публічні закупівлі шляхом передбачення можливості переможців тендерних процедур, які є обов'язковими відповідно до законодавства про публічні закупівлі, орендувати майно без проведення аукціону, а також визначення окремих категорій орендарів, які мають право на оренду майна без проведення аукціону з метою мінімізації зловживань з боку таких орендарів; з положеннями Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», відповідно до якого особи з інвалідністю внаслідок війни та прирівняні до них особи мають право на пільгову оренду державно та комунального майна під гаражі та гаражі-стоянки для спеціальних засобів пересування (автомобілів, мотоколясок, велоколясок тощо); з положеннями бюджетного законодавства щодо фінансування бюджетних установ; щодо передачі в оренду єдиних майнових комплексів з метою спрощення процедури визначення об'єктів, які підлягають оренді; щодо питання нездійснення обов'язкової оцінки об'єкта оренди бюджетними установами, які продовжують договори оренди без проведення аукціону; щодо усунення обмеження строку договорів оренди у період дії воєнного стану; -щодо визначення вартості об'єктів оренди для врахування особливостей окремих видів майна та категорій орендарів, які мають орендні пільги, що дозволить усунути проблемні аспекти, які виникають при визначенні вартості об'єктів оренди для передачі їх в користування без проведення аукціонів та у відносинах між орендодавцем, балансоутримувачем та орендарем щодо проведення відповідних оцінок майна; щодо уточнення повноважень органів місцевого самоврядування з прийняття рішень, пов'язаних з передачею майна в оренду тощо.

У контексті удосконалення правового регулювання відносин у сфері оренди та приватизації державного та комунального майна позитивно слід оцінити запропоновані законопроектом № 6102-д від 13 лютого 2023 р. доповнення перехідних положень Закону України «Про оренду державного та комунального майна» положенням про право Кабінету Міністрів України встановлювати пільгові умови розрахунку орендної плати за державне майно для орендарів, якими є органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, установи та організації, які повністю або частково фінансуються за рахунок місцевого бюджету, сфера дії яких розповсюджується на тимчасово окуповану країною-

агресором територію, або на територію, яка перебуває в оточенні (блокуванні), або в районі проведення воєнних (бойових) дій та, які орендують державне майно під облаштування гуртожитків для тимчасового проживання внутрішньо переміщених (евакуйованих) осіб, житло яких знищено або пошкоджено внаслідок збройної агресії.

Крім того, у сфері відносин із приватизації державного та комунального майна задля мінімізації зловживань з боку переможців електронних аукціонів в частині невиконання своїх зобов'язань, законопроектом № 6102-д від 13 лютого 2023 р. пропонується, зокрема, запровадити додатковий механізм забезпечення виконання таких зобов'язань у вигляді обов'язкового надання банківської гарантії, що подається при високій ціні об'єкта приватизації.

Разом із тим, не заперечуючи доцільності та актуальності внесених законопроектом № 6102-д від 13 лютого 2023 р. змін до деяких законодавчих актів щодо узгодження законодавства у сфері оренди та приватизації державного та комунального майна, слід зауважити наступне. Підпунктом 3 п. 1 розділу I законопроекту № 6102-д передбачається внесення змін до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» шляхом викладення її в такій редакції: «Нерухоме та інше окреме індивідуально визначене майно із складу єдиного майнового комплексу, забороненого до оренди, та нерухоме майно зі складу об'єктів, визначених у п. 2 ч. 2 цієї статті, може бути об'єктом оренди, якщо воно не заборонене до оренди законами України, не задіяне у процесі основного виробництва (для майна із складу єдиного майнового комплексу) та за висновком уповноваженого органу управління його оренда не порушить цілісності майнового комплексу».

Водночас, враховуючи те, що саме п. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» включає в себе об'єкти, які є нерухомим майном, що заборонені до оренди, пропонується редакція вказаної зміни потребує перегляду та доопрацювання.

Крім цього, пунктом 4 розділу I законопроекту № 6102-д передбачається внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», зокрема абзац восьмий п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону пропонується доповнити словами «, крім договору, предметом якого є майно державної або комунальної власності, який підлягає нотаріальному посвідченню у разі, якщо він укладений на строк більше ніж на п'ять років». Вказаним планується встановити, що державній реєстрації прав підлягатиме, зокрема право користування (найму, оренди) будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), що виникає на підставі договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої

частини), укладеного на строк не менш як три роки, крім договору, предметом якого є майно державної або комунальної власності, який підлягає нотаріальному посвідченню у разі, якщо він укладений на строк більше ніж на п'ять років.

Тобто законопроектом № 6102-д передбачається доповнення положень Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», у яких йдеться про проведення державної реєстрації прав, натомість редакція законопроекту № 6102-д акцентує увагу на нотаріальному посвідченні договору. У зв'язку з цим, з метою розмежування понять державної реєстрації прав і нотаріального посвідчення договору, законопроект № 6102-д потребує доопрацювання шляхом відображення змін, які пропонується внести до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», у положеннях ЦК України, у яких закріплено загальне правило щодо проведення державної реєстрації такого речового права як права користування нерухомим майном, що виникає на підставі договору найму будівлі або іншої капітальної споруди. У свою чергу, положення пункту 4 розділу I законопроекту № 6102-д щодо внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» потребують виключення.

Слід також зазначити, що законопроектом № 6102-д від 13 лютого 2023 р. врегульовано питання відчуження майна наукових установ шляхом усунування існуючих обмежень для приватизації такого майна. На сьогодні наукові установи включено до переліку об'єктів, приватизація яких заборонена, а відчуження нерухомого майна Національної академії наук України та національних галузевих академій наук і організацій, що віднесені до їх відання, здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. У свою чергу, у законопроекті № 6102-д пропонується у абз. 22 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» виключити наукові установи, включені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, з переліку об'єктів, які не підлягають приватизації.

Однак у контексті даного питання законопроектом № 6102-д від 13 лютого 2023 р. не передбачається узгодження положень Закону України «Про оренду державного та комунального майна» № 157-IX від 03 жовтня 2019 р., Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» № 2269-VIII від 18 січня 2018 р. із положеннями Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» № 848-VIII від 26 листопада 2015 р., якими на сьогодні передбачено, що наукові об'єкти, включені до Державного реєстру наукових

об'єктів, що становлять національне надбання, не підлягають приватизації (ч. 4 ст. 16), що повинно бути усунуто шляхом вказівки про таке узгодження із положеннями Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» у тексті законопроекту № 6102-д від 13 лютого 2023 р.

Крім цього, потребують закріплення на законодавчому рівні підходи та сам механізм приватизації наукових установ з метою впорядкування прогнозування наслідків такої приватизації задля недопущення перепрофілювання наукових установ та скорочення досліджень за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності. При визначенні стартової ціни таких об'єктів приватизації важливим є також врахування вартості об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Доцільним також вбачається передбачення у законопроекті № 6102-д від 13 лютого 2023 р. чіткого механізму встановлення пільгового режиму отримання в оренду державного і комунального майна та внесення орендної плати за користування державним і комунальним майном орендарями, які фінансуються з державного чи місцевих бюджетів і здійснюють соціально значиму діяльність, зокрема закладів освіти та наукових установ.

Таким чином, пропонувані проектом Закону України (реєстр. № 6102-д від 13 лютого 2023 р.) зміни до деяких законодавчих актів щодо узгодження законодавства у сфері оренди та приватизації державного та комунального майна є актуальними та своєчасними, спрямованими на забезпечення гармонізації законів, що регулюють відносини з управління, використання державного та комунального майна, уточнення окремих процедур з передачі державного та комунального майна в оренду та приватизації такого майна. Водночас, з метою надання визначеності низки важливих питань у сфері відносин оренди та приватизації державного та комунального майна, проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо узгодження законодавства у сфері оренди та приватизації державного та комунального майна» (реєстр. № 6102-д від 13 лютого 2023 р.) потребує доопрацювання та відповідних редакційних змін.

Література:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо узгодження законодавства у сфері оренди та приватизації державного та комунального майна» (реєстр. № 6102-д від 13 лютого 2023 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1642463>.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПУБЛІЧНОГО ЕЛЕКТРОННОГО РЕЄСТРУ

Булат Н. М.

*доктор філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

У Законі України «Про публічні електронні реєстри» публічний електронний реєстр (реєстр, кадастр, реєстр тощо) визначається як «інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення реєстрових даних та надання реєстрової інформації» [1, п. 12 ч. 1 ст. 2]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» «інформаційно-комунікаційна система – сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле» [2, ст. 1]. У цій же статті міститься визначення поняття «інформаційна (автоматизована) система» («організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів» [2, ст. 1]) та «електронна комунікаційна система» («сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання та/або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб» [2, ст. 1]).

Таким чином, відповідно до легального визначення публічний електронний реєстр, по-перше, являє собою сукупність інформаційних систем (для обробки інформації) та сукупність технічних і програмних засобів (для обміну інформацією), по-друге, виконує функції зі збору, накопичення, захисту, обліку, відображення, оброблення та надання інформації, по-третє, виконує такі функції щодо конкретно визначеної реєстрової інформації.

Водночас таке визначення не дає розуміння публічності електронного реєстру. Наводячи визначення суміжного поняття «державні електронні інформаційні ресурси», А. І. Марущак і С. Г. Петров дійшли висновку, що державним електронним інформаційним ресурсом є «систематизована, закріплена на матеріальних носіях і/або відображена в електронному вигляді інформація, право на володіння, використання

або розпорядження якою належить державі або яка обробляється фізичними чи юридичними особами відповідно до наданих їм повноважень суб'єктами владних повноважень, призначена для задоволення потреб громадянина, суспільства, держави» [3, с. 20]. О. В. Комаров зауважує, що «завданням державних реєстрів є накопичення, зберігання та обробка інформації для прийняття рішень уповноваженими особами, в тому числі в наданні публічних послуг» [4, с. 26].

З аналізу положень ст. 3 Закону України «Про публічні електронні реєстри» можна зробити висновок, що публічні електронні реєстри – це такі електронні реєстри, які «перебувають у власності держави, відповідної територіальної громади або відповідної саморегульвної організації в особі держателя відповідного реєстру» [1, ч. 4 ст. 3]. Іншою ознакою публічних електронних реєстрів є характер інформації, що в них міститься. Так, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про публічні електронні реєстри» така інформація є офіційно визнаною, повною, достовірною та актуальною [1, ч. 1 ст. 3]. Згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про публічні електронні реєстри» реєстрові дані та інформація презюмуються достовірними [1, п. 8 ч. 3 ст. 3], а доступ до реєстрових даних є відкритим і безоплатним, за винятком випадків, визначених законом [1, п. 9 ч. 3 ст. 3]. Таким чином, реєстрова інформація є доступною, повною, актуальною та офіційно визнаною (такою, що презюмується достовірною).

Отже, публічний електронний реєстр можна визначити як інформаційно-комунікаційну систему, що перебуває у власності держави, територіальної громади або саморегульвної організації, виконує функції зі збору, накопичення, захисту, обліку, відображення, оброблення та надання конкретно визначеної реєстрової інформації, яка є доступною, повною, актуальною та презюмується достовірною.

Ознаками публічного електронного реєстру є такі: по-перше, публічний електронний реєстр являє собою інформаційно-комунікаційну систему, по-друге, публічний електронний реєстр перебуває у власності держави, територіальної громади або саморегульвної організації, по-третє, публічний електронний реєстр виконує функції зі збору, накопичення, захисту, обліку, відображення, оброблення та надання інформації, по-четверте, публічний електронний реєстр виконує такі функції щодо конкретно визначеної реєстрової інформації, по-п'яте, реєстрова інформація є доступною, повною, актуальною та презюмується достовірною.

Література:

1. Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX зі зм. та доп., внес. зг. із законами України; станом на

01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20> (дата звернення: 11.05.2023).

2. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР зі зм. та доп., внес. зг. із законами України; станом на 01.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр> (дата звернення: 11.05.2023).

3. Марущак А. І., Петров С. Г. Зміст поняття «державні електронні інформаційні ресурси». *Інформація і право*. 2018. № 4 (28). С. 15–21.

4. Комаров О. В. Електронна взаємодія державних інформаційних ресурсів як базова передумова розвитку електронних послуг. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 26–29. DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-2.5>.

ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ СВІТОВИХ СУЧАСНИХ СИСТЕМ НОТАРІАТУ

Денисяк Н. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного та господарського права та процесу

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса, Україна

На шляху до європейської інтеграції серед найважливіших завдань держави є приведення вітчизняного законодавства та практики його реалізації до міжнародних стандартів. Однією зі складових цього процесу є удосконалення інституту нотаріату в Україні, що потребує вивчення зарубіжного досвіду організації діяльності сучасного нотаріату та тенденцій його розвитку з метою запозичення позитивних здобутків і врахування негативних аспектів. Такий підхід дасть змогу удосконалити організацію та діяльність нотаріату й на високому професійному рівні виконувати покладені на нього завдання в умовах сучасних потреб суспільства, підвищить престиж професії нотаріуса і відкриє дорогу вітчизняному нотаріату до міжнародної спільноти.

У наш час існує два типи нотаріальних систем, де форми організації нотаріату є різними залежно від того, яку роль і значення у сфері реалізації прав визнає за нотаріатом та чи інша держава.

Першу групу складають *нотаріальні органи англосаксонських країн* “common law” (Англія, США, Австралія, Сінгапур, Кіпр, Індія та ін.),

де в компетенцію нотаріальних органів входить лише завірення (посвідчення) документів і підписів. В цих країнах кодифіковані закони нечисленні, джерелами правових норм є переважно традиції та прецеденти, які утворені юридичною практикою. Відповідно роль нотаріату незначна, а діяльність нотаріусів, як правило, поєднується з діяльністю адвокатів.

Наприклад, в англійських судах посвідчений нотаріусом документ не має повної юридичної сили доказу й потребує перевірки фактів, викладених в угоді. З метою забезпечення основного принципу цивільного обігу – свободи угод – передбачена можливість користуватися будь-якими доказами. Сторони, що укладають контракт, перебувають «віч-на-віч» і, навіть передбачаючи заздалегідь можливі конфлікти з приводу виконання такої угоди, покладаються на суд, який повинен буде вирішити спір, що виникне.

Другу групу складають *нотаріальні органи країн латинського*, так званого писаного права “civil law”, де з метою скорочення чисельності справ, що розглядаються судами, визнається особлива важливість письмових доказів, в яких фіксуються юридичні умови укладення різних правочинів. Щоб забезпечити превентивний захист прав окремих осіб і юридичної сили контрактів, що укладаються, в цих країнах уповноважують (призначають і контролюють) кваліфікованих професіоналів посвідчувати достовірність вчинюваних юридичних дій з тим, щоб гарантувати ефективність різних прав. При цьому мається на увазі, що вирішення конфліктів, що виникають у подальшому, з допомогою судових органів має бути виключенням, оскільки при укладенні угоди створюються всі умови для її подальшої реалізації згідно із законом та інтересами сторін [2, с. 41–46].

Латинський нотаріат базується на традиції римського права. Країни з нотаріальною системою латинського типу з 1948 р входять до Міжнародного союзу латинського нотаріату (МСЛН), перейменованій в листопаді 2005 р в Міжнародний союз нотаріату (МСН). 18 січня 1986 року в Гаазі затверджені основоположні, базові принципи, якими керується латинський нотаріат. Ці принципи – прямий і непрямий результат роботи конгресів, проведених МСЛН з моменту його заснування. Вони стосуються діяльності нотаріату, його функцій як інструменту суспільного служіння. Принципи систематизовані в тексті, розбитому на статті, що дозволяє, по-перше, посилатися на них, не звертаючись до висновків Конгресів, по-друге, уточнювати їх значення і, найголовніше, – отримати робочий інструмент, який буде орієнтиром для нотаріатів тих країн, які ще не входять до Союзу, але прагнуть до цього і виявляють бажання сприяти поширенню нотаріального закону або поліпшення і вдосконалення.

Принципи латинського нотаріату:

1. Нотаріус діє від імені держави, але підкоряється лише закону.
2. Функція латинського нотаріату – державне служіння, яке нотаріус здійснює незалежним чином, не входячи в ієрархію державних службовців.
3. Нотаріус забезпечує неупереджену кваліфіковану юридичну допомогу, законність, рівну справедливість і публічну достовірність приватних актів.
4. Акти нотаріуса мають особливу доказову, а часто і виконавчу силу.
5. Діяльність нотаріуса знаходиться у сфері безперечної юрисдикції, при цьому сприяючи попередженню суперечок і конфліктів.
6. Як радник, нотаріус виявляє справжню волю громадян, які до нього звернулися та наділяє її в еталонно-кваліфікований юридичний акт.
7. Нотаріус зобов'язаний бути членом централізованої організації – нотаріальної палати; чисельність посад нотаріусів квотується.
8. Нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки.
9. Нотаріус зобов'язаний застрахувати професійні ризики.
10. Нотаріус жорстко пов'язаний не тільки законом, а й нормами професійної етики.

На сьогоднішній день МСН об'єднує 75 держав і інших учасників з усіх континентів (за винятком Австралії), з числа найбільш великих в МСН входять: нотаріати ФРН, Франції, Іспанії, Італії, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Люксембургу, Нідерландів, Латинської Америки, провінції Квебек (Канада). У числі нових країн системи латинського нотаріату є і держави Африки. У 1990-х рр. після реформ у Східній Європі нотаріат латинського типу склався в Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині і в Україні. Цікаво, що система латинського нотаріату з'явилася і в США, і в Сполученому Королівстві – державах системи загального права. Зокрема, в штаті Флорида і Лондоні діють нотаріуси, які працюють за принципами латинського нотаріату. У 2003 р до Міжнародного союзу латинського нотаріату приєднався Китай.

У країнах, що входять до Міжнародного союзу нотаріату, діє континентальна (романо-германська) правова система, а нотаріально оформлені документи мають публічне визнання і підвищену доказову силу, організація і система вільного нотаріату відрізняється значною гнучкістю [1, с. 35]. В системі латинського нотаріату нотаріус виступає, по-перше, в якості незалежного представника держави, наділеного від імені держави повноваженнями здійснювати нотаріальні дії, по-друге, одночасно несе особисту відповідальність за вчинення нотаріальних

дій. Незалежність нотаріуса забезпечує надання угодам сторін «публічної форми і громадської довіри», оскільки нотаріус виконує завдання публічної влади. Контроль за діяльністю нотаріуса здійснюється державою в особі органів виконавчої влади, які здійснюють функції по контролю в сфері нотаріату, і нотаріальними палатами [3, с. 63]. Функція нотаріуса за латинським правом може бути коротко описана наступним чином:

1. Встановлення особи або осіб, присутніх при укладенні договору;
2. Встановлення легальної влади договірних сторін на ведення переговорів;
3. Тлумачення волі договірних сторін; перевірка свободи і відсутності стороннього впливу на волю договірних сторін;
4. Перевірка можливості розпоряджатися предметом контракту;
5. Розгляд відповідності волі сторін з беззаперечними принципами чинного законодавства;
6. Перекладення волі сторін в письмову форму, просто і ясно виражає її незаперечне юридичне значення;
7. Редагування юридично правильного документа, відповідного за формою і по суті мети договірних сторін;
8. Приведення волі сторін у відповідність з економічною, юридичною, соціальною системою для того, щоб її виконання виявилось можливим у рамках встановленого юридичного порядку, дана відповідність забезпечується також гласністю легальних актів, при повному дотриманні встановленого порядку;
9. Діяльність в якості радника сторін;
10. Збереження професійної незалежності.

Життєздатність латинського нотаріату пояснюється його реформуванням разом з мінливими соціально-правовими умовами та цивільним оборотом. Останнім часом все більша кількість країн визнає переваги системи класичного нотаріату. Для суб'єктів права, і особливо для суб'єктів цивільного обороту, важливим є той факт, що звернутися до нотаріуса набагато дешевше та скоріше, ніж у подальшому ставати стороною в судовому спорі, сплачуючи досить дорогі послуги адвокатів і витрачаючи час та зусилля на доведення фактів, які могли б вважатися безспірними. Таким чином, система нотаріату як засобу попередження судових спорів, у тому числі й таких, що виникають з контрактів, стає сьогодні найбільш поширеною.

Література:

1. Гладких В. М. До питання про інтеграцію української правової системи в сім'ю континентального (романо-германського) права. *Історія держави і права*. 2006. № 10. С. 35.

2. Ільєва Н. В. Зарубіжний досвід здійснення нотаріальної діяльності та його адаптація до вітчизняної системи нотаріату: порівняльний аналіз нотаріату. *Конституційно-правовий вимір в розвитку правової системи України*. 2016. С. 41–46.

3. Комаров В.В., Бігун В.А., Баранкова В.В. та ін. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Х., 2011. 1352 с.

МЕДІАЦІЯ: СУТНІСТЬ ТА ВІДМІННОСТІ ВІД СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Кметик Х. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна,*

Медіація – це структурована процедура з врегулювання спору (конфлікту) за допомогою посередника (медіатора). За своїм змістом процес медіації є переговорами, які з'явилися ще у час панування родового суспільства та племен для врегулювання конфліктних ситуацій, пов'язаних із територіями для полювання, землеробства, рибальства та їхніми межами. У свою чергу, важливо зазначити, що не всі переговори, навіть якщо вони є успішними та привели до підписання сторонами мирової угоди, є медіацією.

У сучасному розумінні медіація виникла вже під час великої депресії в Америці у 1930-х роках як спосіб вирішення сімейних та трудових конфліктів. Завдяки медіації були зупинені тривалі масштабні страйки, після чого інші країни світу досить швидко перейняли американський досвід і впровадили аналогічні інститути альтернативного вирішення спорів (конфліктів) [1].

В Україні медіацією почали цікавитися ще на початку 2000-х років і саме тоді з'явилися перші громадські організації, які здійснювали навчання медіаторів на основі зарубіжного досвіду. Попри те, що медіація в Україні існує вже більше двох десятиліть, своє законодавче закріплення вона отримала лише нещодавно – 16 листопада 2021 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про медіацію» № 1875-IX [2]. Цей Закон пройшов тривалий та складний шлях на етапі

його підготовки та оформлення у відповідний законопроект. Прийняття Закону України «Про медіацію» дало змогу на законодавчому рівні врегулювати сферу застосування медіації, її принципи, вимоги до медіатора, його права та обов'язки, відповідальність, процедуру проведення медіації, права та обов'язки сторін медіації тощо [3].

Сутність медіації найкраще розкривається через висвітлення її принципів, до яких належать:

- добровільність – кожна зі сторін добровільно приймає рішення щодо участі у переговорах з вирішення конфлікту і усвідомлює можливість добровільного припинення процесу на будь-якому етапі;
- конфіденційність – усе, що відбувається на медіації, не розголошується ні медіатором, ні сторонами;
- щирість намірів щодо вирішення конфлікту;
- неупередженість посередника – медіатор є нейтральним щодо конфлікту (не «втягується» у суперечку) і, водночас, щиро прагне допомогти сторонам знайти найкраще для обох рішення;
- правомочність сторін;
- неформальність та гнучкість процедури.

Також варто зазначити відмінності медіації (як інструменту альтернативного вирішення спорів) від традиційного судового процесу:

1. Під час процедури медіації питання вирішуються шляхом досягнення домовленості між сторонами конфлікту на відміну від судового розгляду, який регулюється процесуальним законодавством;

2. Строки вирішення конфлікту під час процедури медіації залежать виключно від сторін та їх готовності до прийняття рішення на відміну від судового процесу, який може тривати до декількох років;

3. Завдяки мирному розв'язанню конфлікту кожна сторона спору отримує те, що бажає, на відміну від рішення суду, яким, як правило, одна зі сторін не задоволена;

4. Процедура медіації проходить у неформальній обстановці, що допомагає сторонам конфлікту проводити конструктивну розмову, на відміну від судового процесу, який проходить у судовій залі за чіткими правилами, часто за присутності не самої сторони, а її представника;

5. У медіації відбувається орієнтація на майбутнє спілкування сторін конфлікту на відміну від судового процесу, який зорієнтований переважно на минулому та на подіях, що вже відбулися;

6. У медіації враховується думка кожної сторони конфлікту на відміну від судового розгляду, де враховується думка, яка має більшу аргументацію та доказову базу;

7. Витрати на медіатора мінімальні на відміну від судового процесу, під час якого необхідно сплатити судовий збір, послуги адвоката та можливі витрати на експерта;

8. Процес медіації характеризується мінімальністю стресових ситуацій на відміну від судового порядку врегулювання конфлікту, який є більш нервовий;

9. Медіація є конфіденційною процедурою, яка дозволяє уникнути розголосу обставин приватного життя сторін конфлікту, що не завжди можна забезпечити в ході судового розгляду [1].

Як влучно зазначає Олександр Олійник, Директор Директорату правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України, медіація – це завжди про нові можливості, про культуру мирного вирішення спорів, про повагу сторін одна до одної [3].

Література:

1. Як працює медіація та відновне правосуддя. URL: <https://www.prostir.ua/?library=yak-pratsyuje-mediatsiya-ta-vidnovne-pravosuddya> (дата звернення: 24.04.2023).

2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

3. Олександр Олійник: Медіація як запорука поширення в суспільстві культури мирного врегулювання конфліктів та спорів. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-mediatsiya-yak-zaporka-poshirennya-v-suspilstvi-kulturi-mirnogo-vregulyuvannya-konfliktiv-ta-sporiv> (дата звернення: 24.04.2023).

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (на прикладі Книги 1), практики його застосування під час рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України

Лічман Л. Г.

*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, доцент,
виконуючий обов'язки провідного наукового співробітника
Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії правових наук України,
суддя у відставці*

Одним із пріоритетних напрямків юридичної науки і зокрема, науки цивільного права, є обґрунтування необхідності удосконалення законодавства на підставі теоретичних напрацювань і вивчення (комплексного

аналізу) чинного українського і європейського законодавства у сфері приватноправового регулювання та практики його правозастосування. Ця теза актуалізується на тлі процесу рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Загальновідомо, що Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. № 650 затверджено Положення «Про робочу групу щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України». Членами робочої групи розроблена Концепція оновлення Цивільного Кодексу України [1], видана монографія «Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу за загальною редакцією Н.С. Кузнецової [2]. За участі членів робочої групи відбулося XII міжнародних цивілістичних форумів, присвячених питанням рекодифікації цивільного законодавства. Безумовно, завдання шкоди життю і здоров'ю фізичних осіб, майну фізичних та юридичних осіб, виникнення інших приватноправових питань внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, ставлять перед цивілістикою нові завдання щодо правового регулювання відшкодування майнової та немайнової шкоди, тощо.

Значна роль у вирішенні цих питань належала і буде належати судовій гілці владі, і перш за все правосуддю, яке здійснюється в порядку цивільного судочинства. Судовий захист цивільного права та інтересу є однією з загальних засад цивільного законодавства. Правосуддя має бути і справедливим, і ефективним, і зрозумілим як за формою так і за змістом для осіб, що звертаються за захистом прав, інтересів та свобод.

Частина 2 ст. 16 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК) передбачає невичерпний перелік судових способів захисту цивільних прав та інтересів (далі – спосіб захисту). Одночасно зазначається, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

Зі змісту ч. 2 ст. 5 Цивільного процесуального Кодексу України (далі – ЦПК) випливає, що спосіб захисту має бути ефективним. Судова практика запропонувала ще одну вимогу до способу захисту. Йдеться про його належність. Вивчення і аналіз судової практики у цивільному судочинстві свідчить, що судами усіх інстанцій приймаються численні рішення про відмову у задоволенні позову лише за однією підставою, а саме, що позивачем обраний неналежний (та/або) неефективний спосіб захисту. При цьому часто густо під час розгляду справ судом досліджуються усні та письмові докази, призначаються судові експертизи, тощо. Аналогічні ситуації виникають у разі спливу

позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, і причини її пропущення, визнаються судом неповажними.

Не тільки обрання неефективного (неналежного) способу захисту або пропущення позовної давності без поважних причин можуть бути самостійними підставами для відмови по суті у позові. Цивільне законодавство передбачає інші строки, пропуск яких також має безумовними наслідки відмову у позові. Наприклад, непред'явлення кредитором протягом трьох років з дня настання строку (терміну) виконання основного зобов'язання позову до поручителя (ч. 4 ст. 559 ЦК); непред'явлення кредитором спадкодавця, вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами другою і третьою статті 1281 ЦК. В деяких випадках ЦК зобов'язує позивача або одночасно з пред'явленням позову внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець (ч. 4 ст. 362 ЦК) або попередньо внести вартість частки у спільному майні на депозитний рахунок суду (ч. 2 ст. 365 ЦК).

Отже цивільним законодавством передбачені обставини, встановлення яких унеможливають задоволення позову.

Таким чином, відмова у позові за формальними обставинами після повного розгляду справи, на який витрачаються значні трудові, часові, психологічні ресурси, нерідко має своїм наслідком негативне ставлення до суду з боку позивача. В кінці кінців знижується авторитет Суду, як носія Правосуддя.

Цивільне судочинство у справах загального позовного провадження включає в себе, зокрема стадії підготовчого провадження (ст.ст. 196–200 ЦПК) і розгляду справи по суті (ст.ст. 209–246 ЦПК). В стадії розгляду справи по суті також можливо відокремити такі її складові, як відкриття судового засідання (ст.ст. 217–226 ЦПК); з'ясування обставин справи та дослідження доказів (ст.ст. 227–241 ЦПК); судові дебати та ухвалення рішення (ст.ст. 242–246 ЦПК).

Цілком розумним і доцільним було б закріплення в статтях, що регулюють способи захисту і позовну давність, інші строки звернення до суду, інші обставини, що мають передувати постановленню судом рішення, положення наступного змісту:

«За заявою відповідача у спорі про обрання позивачем неефективного (неналежного) способу захисту або про пропущення позивачем позовної давності без поважних причин, або інших строків (наприклад, зазначених в ч. 4 ст. 559 ЦК, в ч. 2–3 ст. 1281 ЦК), або невиконання позивачем вимог закону щодо внесення коштів на депозитний рахунок суду, тощо в підготовчому провадженні чи під час розгляду справи по суті суд може постановити рішення про відмову у позові.

Безумовно, ст. 16 ЦК має бути викладена в новій редакції. Способи захисту мають набути іншої структури з наведенням прикладів, встановлених іншими статтями Кодексу, з включенням такого способу захисту, як заборона вчинення дій, які можуть порушити право власності, про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню (ст. 386 ЦК).

Зазначені пропозиції щодо удосконалення цивільного законодавства та практики його застосування потребують додаткового вивчення і обговорення серед науковців та юристів-практиків.

Література:

1. Концепція оновлення Цивільного Кодексу України. Київ : «Видавничий дім Артєк», 2020. 128 с.

2. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу / за загальною редакцією Н.С. Кузнецової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с.

КОНСТРУКЦІЯ ПРАВ ОСОБЛИВОГО РОДУ (SUI GENERIS) ТА ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Музика Т. О.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри цивільного права № 2

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Цивілістичні дослідження вбачаються насамперед як такі, що стосуються цілком буденних матеріалістичних питань, таких як правовий режим речей та інших об'єктів цивільних прав, права на ці об'єкти, їх обіг, компенсаційні механізми в разі заподіяння майнової чи немайнової (моральної) шкоди. Проте варто зауважити, що конкретні питання обороту майнових благ часто визначаються, по-перше, за допомогою доволі абстрактних оціночних понять, які конкретизуються безпосередньо сторонами правовідношення або судом, по-друге, на основі загальноправових та галузевих принципів, які, по суті, є ціннісною основою правового регулювання.

Застосування оціночних понять у цивільному праві є засобом, який цілком відповідає й регулятивній, і компенсаційній функціям цієї

галузі, хоча воно й вносить деяку невизначеність у механізми цивільно-правового регулювання. Іншими словами, оціночність в нормі права додає в нормативний матеріал певну гнучкість. При цьому слід зауважити, що сама природа цивільного правовідношення, а зрештою, і будь-якого іншого правовідношення, мінлива. Крім того, передумовою створення того чи іншого механізму правового регулювання можна назвати власне виникнення нового суспільного відношення, яке стає настільки важливим, що потребує державного регулювання за допомогою норми права. Водночас надмірна зарегульованість часто неможлива, та й недоцільна, хоча слід зауважити, що Україна є країною романо-германської правової системи, де основним джерелом права є писаний закон, проте закон не може охопити всі суспільні явища та описати їх. Саме тому відбувається застосування різного роду оціночних понять, починаючи з вузьких, таких як «розумний строк» або «ставлення до речі як до своєї», закінчуючи застосуванням загальних принципів права або галузі права. У цивільному праві такими принципами, закріпленими на законодавчому рівні, є свобода договору, неприпустимість свавільного втручання в життя людини, неприпустимість позбавлення права власності, справедливість, добросовісність, розумність тощо (ст. 3 ЦК України).

При цьому слід зважати на процеси глобалізації та інтеграції елементів різних правових систем одна в одну, а саме на посилення впливу систем англо-американського права, що виявляється в підвищенні впливу судді на правотворчість. Можемо побачити це в роботі реформованого Верховного Суду, який формує таку практику, де буква закону, звісно, має значення, але істотно враховується і дух закону та принципи права [3]. Частина суддів Верховного Суду є науковцями, крім того, створено науково-консультативну раду при Верховному Суді, тобто думка науковців береться до уваги. Із практики суду та з висловлювань суддів випливає висновок про те, що розсуд суду вітається, що на перший план виходить ефективність судочинства, яка в цивільному праві залежить від обрання ефективних способів захисту. Власне, ефективність способу судового захисту цивільних прав теж є оціночним поняттям. Бо означає можливість сторони спору обрати один із поєменованих у цивільному законодавстві способів або ж відступити від прямої вказівки закону залежно від цілей звернення до суду.

В Україні на законодавчому рівні заохочується застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ під час здійснення правосуддя [6]. І одним із понять, яким оперує ЄСПЛ, є принцип правової визначеності. Так, мова йде про те, що «правова норма узгоджується з принципом визначеності, коли кожному суб'єкту зрозумілі правові наслідки свого діяння» [1, с. 15].

Водночас слід зауважити, що і у вітчизняному, і в європейському праві існує сформована звична практика застосовувати таке формулювання, як *sui generis*, тобто особливий рід. Позначення правових конструкцій як *sui generis* є практикою в законодавстві та науці, що застосовується з часів давньоримського права і покликана підкреслити особливий характер тих чи інших прав, правових режимів чи інститутів. Вона застосовується в науці щодо переважних прав, уступлення вимоги, заповіту як юридичного факту і навіть до Європейського Союзу як організації *sui generis* [1]. Однак насамперед одразу згадується про сферу інтелектуальної власності, а саме прав на бази даних, а з прийняттям нового Закону України «Про авторське право і суміжне право» – і до прав на об'єкти, створені за допомогою різного роду комп'ютерних технологій, зокрема й із застосуванням штучного інтелекту. Мова йде про ст. 33 цього закону «Право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою».

Зрозуміло, що відбулася спроба правового регулювання правового режиму зображень, мелодій, схем, моделей тощо, які було створено за допомогою комп'ютерної програми певного рівня, де людина як користувач фактично або задавала тільки необхідні параметри або, можливо, завантажувала власне зображення для автоматичної обробки. Саме таким об'єктам у законі надано захист за правом особливого роду. Причому в ч. 1 ст. 33 твори, визначені ознаки для відмежування об'єктів, на які виникають права особливого роду (тобто ті, які створені «без безпосередньої участі фізичної особи у створенні цього об'єкта» та «у результаті функціонування комп'ютерної програми»), від «творів» (вживання саме цього терміна має вказувати на те, що це є об'єкти авторського права), створених саме фізичними особами лише з використанням комп'ютерної програми як інструменту, аналогічного до пензлика чи скрипки, потрібних митцю.

Права особливого роду можуть належати або користувачу програми, або автору програми (оскільки програма сама є об'єктом авторського права) залежно від умов користування програмою. По суті права особливого роду на об'єкт дорівнюють майновим правам інтелектуальної власності на твір та не мають іншого складника порівняно з твором як об'єктом правової охорони – на них не виникають особисті немайнові права автора. Це пов'язано з тим, що комп'ютерна програма, незалежно від рівня її складності, навіть якщо мова йде про штучний інтелект доволі високого рівня, натепер розглядається як така, що не має здатності до творчості. Іншими словами – об'єкти, створені комп'ютерною програмою без участі людини, не є результатом інтелектуальної діяльності людини та не є творчими.

Проте, крім змісту поняття прав особливого роду (*sui generis*), виникає питання до доцільності застосування цього терміну, хоча, слід зауважити, у сфері інтелектуальної власності він є звичним. Бо фактично мова йде про майновий аспект прав інтелектуальної власності. А конструкція «особливого роду» одразу містить невизначеність, яка, утім, майже одразу усувається посиланням на статтю 12 того ж Закону України «Про авторське право і суміжні права». Крім того, якщо розглядати поняття права особливого роду з погляду їх як оціночного поняття, яке потребуватиме конкретизації в процесі правозастосування, то саме тут цієї оціночності не відслідковується. Гнучкості в норму права не додається. Цього не відбувається саме через наявність прямої відсилки на згадану вище статтю 12. Тобто поняття прав особливого роду цілком конкретно в цьому випадку дорівнює майновим правам інтелектуальної власності на твір. Тільки твором ми його не називаємо, бо людської творчості в ньому немає.

На нашу думку, конструкція “*sui generis*” більше пасує як інструмент для наукових пошуків, ніж інструмент законодавчої техніки. Зважаючи на принцип визначеності нормативного матеріалу як складника реалізації принципу верховенства права. Хоча, безумовно, пряма вказівка в законі на об’єкти, створені за допомогою комп’ютерної програми, означає, що в законодавстві є реакція на зміни в суспільних відносинах.

Література:

1. Грицаєнко Л. Європейський Союз як організація *sui generis*. *Публічне право*. 2011. № 1. С. 82–87.

2. Гуйван П. Д. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*. Вип. 17. С. 11–21. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v17/4.pdf> (дата звернення: 15.05.2023).

3. Крат В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу. URL: <https://www.deadlawyers.org/de-take-napysano/> (дата звернення: 15.05.2023).

4. Конституція України в ред. від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 15.05.2023).

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.3006 № 3477-IV. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

НОРМАТИВНА УМОВА ОПЛАТНОСТІ ЯК СПОСІБ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

Савченко В. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник*

*Оксфордського університету
м. Оксфорд, Велика Британія*

*доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Приватні правовідносини, які є предметом регулювання цивільного права, ґрунтуються на ідеях диспозитивності. Можливість вільно розпоряджатися своїми правами та рівність учасників цивільного обігу обумовлює зміст і сутність цивільного права. Однією з основних підстав для виникнення цивільних прав та обов'язків є договір, який відображає засади цивільного права крізь принципи свободи договору, справедливості, розумності тощо. З одного боку, сторони договору можуть визначити його зміст, але з іншого, правовими нормами визначено обов'язкові умови які визначають правову природу окремих правовідносин. З урахуванням цього постає питання про можливість визнання певних нормативних умов способом обмеження принципу свободи договору. Зазначена проблематика потребує детального дослідження, через що ми пропонуємо зараз зосередити увагу лише на умові оплатності.

Принцип свободи договору прямо закріплений у ст. 267 ЦК України та передбачає для сторін можливість вільно укладати договір, обирати контрагентів та визначити умови договору з урахуванням вимог цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [1, ст. 267]. Свобода договору також визначена однією з засад цивільного законодавства у ст. 3 ЦК України.

Узагальнюючи нормативну дефініцію можна дійти до висновку, що свобода договору це можливість за власною волею обирати з ким укласти договір та яким буде його зміст. А.В. Луць уточнює, що свобода договору, окрім можливості вибору контрагента та визначення змісту договору, включає також: а) вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; б) свободу вибору сторонами форми договору; в) право сторін укласти як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать; г) право сторін за своєю згодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору; г) право сторін визначати способи забезпечення договірних зобов'язань; д) право встановлювати відповідальність за порушення договірних зобов'язань тощо [2, с. 11].

Отже, відповідно до принципу свободи договору, сторони мають повну владу над договором, який укладають. Проте таке твердження не відповідає дійсності, що можна побачити на прикладі умови про оплатність.

Істотними є умови, які є необхідними для укладання договорів даного виду, а при відсутності хоча б однієї з таких умов договір не є укладеним [3, с. 46]. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [1, ч. 1 ст. 638]. Як зазначає В. Олюха, законодавець надає змогу учасникам цивільних правовідносин укладати договори з урахуванням їх індивідуальних особливостей [4, с. 66]. Проте це не означає, що сторони мають абсолютну силу щодо визначення змісту договору. Свобода договору дає контрагентам лише можливість самостійно регулювати договірні відносини в межах, які не протирічать нормативно визначеним істотним умовам.

Для кожного виду договорів існують свої істотні умови, але однією з центральних є ціна. Деякі договори можуть носити лише оплатний характер. Зокрема це характерно для договорів про надання послуг, адже в ст. 901 ЦК України прямо зазначено, що замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу. В той же час нормативний припис «якщо інше не встановлено договором», дозволяє сторонам визначити питання платності послуги, що відповідає принципу свободи договору. Проте, договір оренди завжди носить платний характер, а за договором позички плата стягуватись не може.

Розглянемо приклад. Сторони хочуть укласти договір про передачу у користування майна. Залежно від об'єкта і змісту, сторони можуть реалізувати свою волю через договір оренди (земельної ділянки, житла, транспортного засобу тощо), прокату, лізингу та позички. В даному

випадку, принцип свободи договору обмежується предметом та істотними умовами. Тобто, сторони не можуть укласти договір прокату земельної ділянки, адже за цим договором передаються у користування лише рухомі речі [1, ст. 787]. Договір прокату не зможуть укласти і дві фізичні особи, адже хоча б одна з них має бути суб'єктом підприємницької діяльності. Не можливо укласти договір оренди, який не передбачає оплати за користування майном [5, ст. 170]. А за договором позички позичкодавець безоплатно передає або зобов'язується передати користувачеві річ для користування протягом встановленого строку [1, ст. 827]. Тобто, свобода договору не передбачає зміну нормативних умов. В межах цього принципу, сторони можуть визначити розмір та порядок оплати за договором оренди, але не можуть її скасувати. За договором позички фінансові питання можуть вирішуватись лише в межах компенсаторних відносин, як наслідок не повернення або пошкодження речі.

Неможливість змінити нормативні вимоги щодо платності не обмеженням свободи договору, або свободи волі. Нормативні вимоги існують для врегулювання правовідносин, з метою їх однакового право розуміння всіма контрагентами. Тобто, якщо в нормативному акті прямо зазначено, що договір оренда має бути оплатним, а договір позички таким бути не може, це дозволяє сторонам однаково розуміти суть правових механізмів, запропонованих державою. Відповідно до власної волі, сторони формалізують свій інтерес у формі поіменованого або непоіменованого договору.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
2. Луць А. Свобода договору в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. 20 с.
3. Мороз О. Істотні умови цивільно-правового договору. *Право та інновації*. 2019. Т. 1, № 25. С. 45–50.
4. Олюха В. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 189 с.
5. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 6 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Спесівцев Д. С.

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Активний розвиток техніки і технологій й впровадження новітніх досягнень людства у всі сфери суспільного життя створює умови для виникнення нових понять явищ та процесів. Однією з таких новел виступає поступове введення у понятійно-категоріальний апарат юриспруденції конструкції «Юридичні інновації». У цілому цей термін не є новим, проте процес діджиталізації суспільства й впровадження новітніх технологій у юридичну діяльність створили умови для переосмислення зв'язку права і сучасних технологій, а тому і активізували увагу навколо зазначеної термінологічної конструкції. При цьому багато у чому така активізація відбулась завдяки введенню у освітньо-професійні програми і навчальні плани підготовки юристів однойменного освітнього компонента (навчальної дисципліни). Наразі такий освітній компонент пропонується до вивчення Волинським національним університетом імені Лесі Українки [1], Полтавським університетом економіки і торгівлі [2], Полтавським державним аграрним університетом [3], Національним університетом «Одеська юридична академія» під назвою «Юридичні технології та інновації в юриспруденції» [4] та іншими закладами вищої освіти.

Силабуси відповідного освітнього компонента дозволяють ствердитись у висновку, що, за задумом їх авторів, термінологічне словосполучення «юридичні інновації» при його використанні у назві освітнього компонента, повинно підкреслювати інноваційний з технологічної точки зору характер предмету вивчення, яким при цьому виступають юридичні явища та процеси, або, інакше кажучи – інтеграція інноваційних технологій у юридичні явища та процеси (поєднання інноваційних технологій, а також юридичних явищ та процесів). Однак, вважаємо, що такий підхід переймає вітчизняні термінологічні неточності.

Річ у тім, що термін «інновації» у вітчизняному праві має яскраво виражене економічне забарвлення. Саме економічна наука сприяла поширенню цього терміну, при цьому у відносно специфічному розумінні. Фокусує увагу на дослідженні економічних відносин між

людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ [5, с. 12] економічна наука приділяє значну увагу використанню обмежених ресурсів, що виступає одним з основних аспектів практично кожної школи економічної теорії [6, с. 74–76]. У зв'язку з цим цілком закономірно, що економісти розглядали інновації саме у контексті виробництва майнових благ і при цьому як спосіб отримання кращого результату з меншими витратами ресурсів, що можливо за допомогою саме новітніх технологій. Тому в економічному розумінні термін «інновації» асоціюється з використанням у процесі виробництва майнових благ новітніх технологій для досягнення відповідної мети. Наприклад, М. А. Полегенька визначає інновацію як оригінальне рішення, що наділене новизною, базується на науково-технічних досягненнях, впровадження якого призводить до змін у всіх сферах діяльності підприємства за допомогою створення, освоєння і використання нового продукту, послуги чи технології для досягнення максимально можливого економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту [7, с. 60].

Поряд із цим, ураховуючи міцний зв'язок науки господарського права з економічними відносинами, саме вона забезпечила «трансфер» відповідного розуміння інновацій у юридичну сферу. Як наслідок, сьогодні вчені правники переважно господарсько-правового напрямку юриспруденції виокремлюють інноваційні відносини, в якості яких розглядають такі, що виникають у зв'язку зі створенням об'єктів інтелектуальної власності [8, с. 1032], інноваційне законодавство, як таке, що регулює відносини з приводу інновацій [9, с. 7], та й у цілому розглядають інновації у тому ж розумінні як вчені економісти [10, с. 16]. У зв'язку з цим логічно, що і у господарському законодавстві прикладом якого виступає Закон України «Про інноваційну діяльність» інновації також розглядаються переважно в економічному ключі, зокрема як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [11, ст. 1].

Крім того, сучасні лексикографічні джерела прямо зазначають про те, що в економічному розумінні інновації являють собою комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів і т. ін. у той час як загальним традиційним поняттям інновації охоплюється нововведення у цілому [12, с. 498].

Ураховуючи зазначене вище, з семантичної точки зору лексична конструкція «юридичні інновації» позначає практично будь-які нововведення у праві, зокрема у юридичній діяльності (нормотворенні,

правореалізації чи правозастосуванні), які можуть мати форму як нових юридичних конструкцій, процесів, об'єктів тощо, так і вдосконалення існуючих, включаючи і ті, що прямо не пов'язані з новітніми технологіями. Зокрема, в якості прикладу такої інновації у цивільному праві виступає визначення довірчої власності в якості виду забезпечення зобов'язання шляхом доповнення глави 49 Цивільного кодексу України параграфом 8, що містить відповідні положення [13, ст.ст. 597-1–597-13]. Відповідна конструкція з її введення у 2022 році стала новаторським рішенням, яке при цьому не пов'язано безпосередньо з новітніми цифровими технологіями. Також яскравий приклад юридичних інновацій наводить Х. Сендберг констатуєчи неможливість применшення ролі інноваційності при запровадженні свого часу інституту суду або такого засобу платежу як вексель. Усі ці явища на момент їх виникнення мали яскраво виражений інноваційний з юридичної точки зору характер. У цілому вчений розглядає в якості юридичних інновацій нові юридичні поняття, юридичні інституції, юридичні процедури та юридичні технології [14, с. 68, 76].

Зважаючи на викладене вище, розуміти під юридичними інноваціями результати впровадження у сферу права (юридичні явища та процеси) новітніх цифрових технологій (цифрову трансформацію юридичної діяльності) можна лише при досить вузькому і специфічному погляді на відповідне явище і з певною долею умовності. Також термінологічне словосполучення «юридичні технології» або «юридичні інновації та технології» не досить коректно вживати для позначення інтеграції новітніх цифрових технологій у сферу права, адже у межах науки теорії права під юридичною технологією розуміють зокрема мистецтво створення, обнародування, впорядкування й тлумачення юридичних документів [15, с. 103].

Вживання відповідного терміну потребує певної уваги, у тому числі якщо йдеться про назву освітнього компонента, яка повинна відображати його предмет. Наразі використання термінологічного словосполучення «юридичні інновації» лише умовно підкреслює відображення у його предметі зв'язку права та інноваційних технологій. Тим не менше слід зважати на те, що непоширеність відповідної термінологічної конструкції до недавнього часу обумовлювала відсутність чіткої визначеності її змісту, що, своєю чергою, створює умови для відходу від традиційного семантичного значення відповідних елементів у сторону позначення ними саме інтеграції новітніх технологій у юридичну діяльність (цифрової трансформації юридичної діяльності).

Література:

1. Юридичні інновації: силабус вибіркової навчальної дисципліни. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2021. 14 с. URL: https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-11/СИЛАБУС_Юридичні_інновації2021.pdf (дата звернення: 27.03.2023).
2. Програма навчальної дисципліни «Юридичні інновації». URL: <http://pravo.puet.edu.ua/files/lic2020/np-yin-m.pdf> (дата звернення: 30.03.2023).
3. Перелік дисциплін ОКР Бакалавр спеціальності 081 Право СВО Бакалавр. URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/perelik-dyscyplin-okr-bakalavr-specialnosti-081-pravo-svo-bakalavr-240-kreditiv-yekts> (дата звернення: 27.03.2023).
4. Міщенко І. В. Юридичні технології та інновації в юриспруденції: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання). Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2020. 41 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12886> (дата звернення: 27.03.2023).
5. Основи економічної теорії : підруч. / за заг. ред. д-ра економіч. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2008. 448 с.
6. Лебедева Л. Економічна теорія у дослідженнях ХХІ ст. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 2. С. 73–85.
7. Полегенька М. А. Етимологія терміну «інновації» як економічної категорії. *Агросвіт*. 2016. № 21. С. 57–61.
8. Шпак Т. С. Системний аналіз інноваційних правовідносин: господарський аспект. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 1030–1033.
9. Знаменський Г. Л. Напрями вдосконалення інноваційного законодавства: системний підхід. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 7–14.
10. Інноваційне право: науково-практичний посібник. 2-ге вид., оновл. і доп. / С. В. Глібка та ін. ; за заг. ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон, А. В. Стріжової. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 244 с.
11. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40–IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266 (зі змінами).
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. 3 дод. і допов. К., Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).
14. Sandberg H. What is Legal Innovation? *University of Illinois Law Review online*. 2021. Vol. 63. P. 63–76. URL: <https://illinoislawrev.web.illinois.edu/wp-content/uploads/2021/03/Sandberg.pdf> (access date: 29.03.2023).
15. Манько Д. Г. Щодо визначення поняття юридичної техніки і технології. *Держава і право*. Київ, 2010. Вип. 50. С. 100–104.

ОКРЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ ЕФЕКТИВНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ, ЯКИЙ НЕ ВСТАНОВЛЕНИЙ ЗАКОНОМ АБО ДОГОВОРОМ

Шабалін А. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник, адвокат,
завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Захист порушеного або невизнаного права в судовому порядку є однією із ефективних та форм юридичного захисту. Зазначене стосується всіх правовідносин.

Судовий захист здійснюється шляхом застосування певних способів цивільно-правового захисту, перелік, який визначений у ст. 16 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) [1].

У цьому аспекті цікавим як для науки, так і для практики є дослідження питання застосування судом ефективного способу захисту, у разі, коли подібний спосіб захисту не визначений у законі або договорі. Подібна судова дискреція стала можливою у ході реалізації Судово-правової реформи 2016-2017 рр, яка кардинальним чином змінила підходи у сфері всього правосуддя, у тому числі й цивільної та господарської юстиції.

У ст. 5 ЦПК України вказується, що «здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Єдиним способом захисту прав осіб, які є (були) учасниками банку і права та інтереси яких були порушені внаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Кабінету Міністрів України, є

відшкодування завданої шкоди у грошовій формі. Визнання протиправним (незаконним) індивідуального акта/рішення, зазначеного в частині третій цієї статті, не може бути підставою для застосування способів захисту у вигляді визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльності, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку» [2].

Запровадження вищезначеного процесуального інституту є новелою для вітчизняного цивільного судочинства, раніше закон не наділяв суд подібною дискрецією. Означений процесуальний інструмент спрямований на підсилення судового захисту порушеного або невизнаного права чи інтересу, шляхом застосування такого способу захисту, який є найбільш ефективним у подібних правовідносинах.

Наріз як з огляду на теорію, так і практику існує низка питань пов'язаних із реалізацією положень ч. 2 ст. 5 ЦПК України, зокрема це питання щодо самостійної реалізації судом означеної дискреції.

Положення ст. 5 ЦПК України необхідно розглядати в комплексі із іншими нормами ЦПК України, зокрема із нормами, що визначають форму та зміст позовної заяви.

Так, відповідно п.п. 4, 5 ч. 3 ст. 175 ЦПК України у позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування. До змісту позовних вимог належить: спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні. Обґрунтування заявлених позовних вимог обумовлюється й викладенням обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини [2].

Варто зазначити і те, що «самостійне визначення судом ефективного способу захисту», в рамках реалізації ст. 5 ЦПК України, йде у розріз із принципом диспозитивності цивільного судочинства, відповідно до якого суд розглядає справи в межах заявлених вимог особи, яка звернулася до суду (ч. 1 ст. 13 ЦПК України).

Зазначене підтверджується і позицією науковців-судів. Так, М. К. Пільков, (входить до складу ПВ ВР), досліджуючи питання застосування судом ефективного способу захисту, який невизначений законом або договором наголошує: « покласти в цьому випадку на суд обов'язок щось підібрати для позивача, щоб самостійно задовольнити його вимоги, теж доволі складно. І тут ефективність полягла б у тому, що розгляд позовів, які в принципі не можуть бути задоволені (навіть якщо будуть обґрунтовані підстави цього позову), мав би

завершуватись на більш ранній стадії – не рішенням по суті. В цьому б також була ефективність» [3].

Таким чином, позивач повинен зазначити спосіб захисту відповідно до пазової вимоги, а не просто вказати у позові «необхідність визначення судом ефективного способу захисту», тобто, покласти на суд такий обов'язок.

Зазначений хибний підхід, певною мірою пояснюється невдалою редакцією ч. 2 ст. 5 ЦПК України «...суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону» [2]. Буквальне тлумачення і призводить до відповідного помилкового трактування означеної цивільно-процесуальної норми.

Ми вважаємо, що «самостійність суду щодо обрання ефективного способу захисту», у рамках реалізації ч. 2 ст. 5 ЦПК України, призводить до нівелювання не тільки такого процесуального інструменту, а і самої ролі суду, як незалежного органу судової влади, що покликаний захищати порушене право в статусі нейтральності по відношенню до сторін спору.

Іншим важливим питанням щодо реалізації судової дискреції відносно застосування судом ефективного способу захисту, у разі, якщо закон чи договір не визначають такого способу (ч. 2 ст. 5 ЦПК України), є питання визначення критерії, відповідно до яких суд може застосовувати означений спосіб захисту.

У науковій літературі існують різні позиції з вищезазначеної проблематики [4]. З метою визначення універсальних критеріїв щодо застосування судом ефективного способу захисту в межах ч. 2 ст. 5 ЦПК України, існує необхідність у формуванні єдиної судової практики, яка повинна стати базою для внесення нормативних змін в ЦПК України. Подібний підхід дозволить підвищити ефективність застосування судом ст. 5 ЦПК України (це стосується й господарського судочинства – ст. 5 ГПК України).

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 15.05.2023).

3. Яку роль має відігравати суд в обранні ефективного способу захисту. *Сайт Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/155532.html> (дата звернення: 15.05.2023).

4. Шабалін А. В. Цивільно-правовий захист права інтелектуальної власності: теоретичні та практичні аспекти. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 5. С. 155–163.

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ, УКЛАДЕНИХ НА ОСНОВІ ПРИМІРНОГО ДОГОВОРУ

Абрамчук Д. В.

*аспірант юридичного факультету
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Загалом під зміною умов договору дослідники пропонують розуміти чітко передбачену юридично-логічну послідовність дій та стадій, які засновані на певних діях сторін правовідношення, що виражається в різноманітних способах узгодження нових умов договору шляхом волевиявлення. Зміна договору означає, що при збереженні його сили в цілому та чи інша умова або кілька з них, в тому числі ті, котрі пов'язані з виконанням договірних зобов'язань, формулюються по-новому порівняно з тим, як це було зафіксовано початково при укладенні первісного договору [1, с. 114].

Таким чином, під зміною договору слід розуміти коригування та викладення чинних його умов у іншому, ніж це було на момент укладення, формулюванні. Зміна умов договору у вітчизняному правопорядку (ст. 651 ЦК, ст. 188 ГК України) є можливою за наявності на це взаємної згоди сторін, а одностороння зміна договору є винятком із правил у випадку закріплення такої можливості безпосередньо у змісті договору або положеннях законодавства.

Разом із тим важливо зауважити, що вищезазначені норми ст. 651 ЦК України та ст. 188 ГК України присвячені правовому регулюванню відносин зі зміни уже укладеного цивільно-правового договору на етапі виконання сторонами своїх зобов'язань. Натомість у контексті дослідження особливостей примірною договору актуальним є питання зміни договору і на етапі його укладення, що впливає з положень ч. 4 ст. 179 ГК України, яка зазначає, що при використанні примірною договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання, сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст.

Як зазначає О. А. Беяневич, примірні договори за змістом абз. 3 ч. 4 ст. 179 ГК України мають рекомендаційний характер, оскільки визначають бажану з точки зору законодавця договірну модель. При цьому примірні договори можна розглядати як «м'яку» модель державного регулювання господарських договірних відносин, оскільки недодержання такого роду рекомендаційних норм не тягне настання негативних наслідків для сторін договору. Оскільки реалізація рекомендаційних норм, які вказують лише на можливість і бажаність діяти певним чином і недотримання яких адресатом не тягне негативних юридичних наслідків, сторони повинні мати право не тільки змінювати за взаємною згодою окремі умови, передбачені примірними договорами, і доповнювати їх зміст (як це передбачено абз. 3 ч. 4 ст. 179 ГК), але й повністю відійти від тексту примірного договору [2, с. 465].

Погоджуючись із дослідницею, зазначимо, що у випадку, якщо потенційні контрагенти прийняли рішення спростити процес досягнення укладення домовленості між ними шляхом використання тієї чи іншої примірної форми договору, розробленої та рекомендованої суб'єктом владних повноважень, за загальним правилом, вони вправі скоригувати, проте не усі, а лише окремі умови примірного договору або доповнити його зміст новими. При цьому використання законодавцем терміну «окремі умови» у контексті встановлення меж свободи потенційних контрагентів щодо зміни умов примірного договору є далеким від досконалості, адже суттєво ускладнює розуміння того, які саме умови сторони вправі змінити за взаємною згодою. Проте, опираючись на такі важливі приватноправові принципи, як диспозитивність та свобода договору, робимо висновок про потенційну змінюваність усіх умов примірного договору, якщо у положеннях чинного законодавства відсутні вказівки на їх незмінюваний характер. Такий підхід, зокрема, збережено у змісті Примірного договору оренди нерухомого або іншого окремого індивідуально визначеного майна, що належить до державної власності.

Крім того, не менш важливою передумовою внесення змін до примірного договору при його використанні, яка також впливає зі змісту ч. 4 ст. 179 ГК України, є наявність взаємної згоди сторін, що гармоніює із загальним законодавчим підходом до зміни цивільно-правового договору, закріпленого у ст. 651 ЦК України і ст. 188 ГК України, та в цілому відповідає основній концепції цивільно-правового договору як взаємоузгодженої домовленості. З чого робимо висновок, що на етапі укладення цивільно-правового договору на основі примірного зміна умов примірного договору, затвердженого суб'єктом владних повноважень, є можливою за наявності взаємної згоди на це потенційних сторін договору. У випадку відсутності такої згоди

повинні застосовуватися умови примірнього договору в редакції, затвердженій відповідним нормативним актом. Крім того, з урахуванням змісту абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України, який забороняє сторонам договору відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами, зміна умов примірнього договору допускається за відсутності у нормах чинного законодавства вказівок на їх незмінюваний характер. Отже, зміна умов примірнього договору на етапі укладення цивільно-правового договору на його основі є можливою за умови дотримання таких передумов, як: 1) відсутність у законодавстві вказівок на незмінюваний характер умов примірнього договору, які сторони мають намір змінити; 2) наявність взаємної згоди сторін на зміну тих чи інших умов примірнього договору.

Якщо говорити про зміну договору, укладеного на основі примірнього, на етапі його виконання, то у цьому контексті доцільно навести позицію Д. П. Вівчарук, яка, досліджуючи питання зміни та припинення типових договорів, зазначає наступне: «Враховуючи, що загальний порядок внесення змін до договору та умови, порядок його припинення регулюються ЦК України, типовий договір також мав би регулюватися положенням ЦК України. Проте з огляду на те, що більшість типових договорів формується на підставі затверджених формулярів або прийнятих спеціальних законів, постанов та розпоряджень відповідних органів державної влади, можна вважати, що формування умов типового договору, його зміна та припинення здійснюється на підставі системи спеціального законодавства» [3, с. 146].

З урахуванням неабиякої схожості правової природи типових та примірних договорів, а також нормативних підходів до правового регулювання відносин, пов'язаних із їх застосуванням, цілком очевидно, що зазначене твердження може бути застосоване і до зміни та припинення примірних договорів, що підтверджується аналізом низки нормативно-правових актів, які впорядковують відносини із примірних договорів. Так, наприклад, ч. 4 ст. 16 Закону України «Про оренду державного і комунального майна» закріплює правило, за яким особливості внесення змін до умов договорів оренди та підстав для внесення таких змін (щодо зміни площі орендованого приміщення; зміни графіка використання приміщення, яке перебуває у погодинній оренді; зміни строку оренди, у разі якщо договір був укладений на строк, менший ніж мінімальний строк оренди; зміни цільового призначення, за яким орендар повинен використовувати об'єкт оренди, у разі якщо орендар не має права використовувати майно за будь-яким цільовим призначенням тощо) встановлюються Порядком передачі майна в

оренду. При цьому внесення змін до договору оренди здійснюється з урахуванням установлених цією статтею та Порядком передачі майна в оренду обмежень за згодою сторін до закінчення строку його дії, з урахуванням законодавства, статуту або положення балансоутримувача про погодження уповноваженим органом управління, до сфери управління якого належить балансоутримувач.

Отже, загальною тенденцією в питаннях правового регулювання відносин зі зміни договору, укладеного на основі примірною, є наявність спеціального законодавства, яким закріплюються: 1) особливі правила коригування змісту таких договорів на етапі їх виконання; 2) специфічні у порівнянні з нормами ЦК України підстави припинення зобов'язань, що породжуються договорами, укладеними на основі примірних. При цьому загальноприйнятим у нормах спеціального законодавства підходом щодо зміни умов договору, укладеного на основі примірною, є закріплення вимоги щодо наявності взаємної згоди на це сторін договору, що відповідає положенням ч. 1 ст. 651 ЦК України та ч. 1 ст. 188 ГК України. Проте з урахуванням специфіки сфер застосування конструкції примірною договору, які пов'язані, зокрема, з переважанням у них публічного інтересу та необхідністю його забезпечення, або наданням житлово-комунальних послуг, деякі із правил зміни договорів, укладених на основі примірних, носять імперативний характер, що в цілому відповідає сутності примірною договору як специфічного нормативного акту, а також передбачають можливість внесення змін до договору лише в односторонньому порядку (наприклад, договір про постачання електричної енергії споживачу, який є публічним договором приєднання).

Література:

1. Родоман Т. О. Проблема визначення поняття зміни умов договору в цивільному законодавстві України. *Судова апеляція*. 2014. № 3. С. 114.
2. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 465.
3. Вівчарук Д. П. Типовий договір у цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. С. 146.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ

Афанасьєв Д. С.

курсант II-курсу

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Юніна М. П.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Історія виникнення факторингу відсилає нас у кінець XIX ст., коли торговельні компанії країн Європи для продажу свої товарів якнайшвидше направляли торгових представників у Сполучені Штати Америки. Представники укладали договори з покупцями і брали на себе ризик платоспроможності останніх за допомогою попередньої оплати європейському експортеру вартості товару. Представник отримував спеціальну комісію за продаж товару і за *del credere*. З розвитком торгових відносин агенти стали платити експортеру відразу після відвантаження товару, але до його одержання покупцем, виконуючи функції фінансового посередника [1, с. 38].

В сучасних умовах договір факторингу є популярним інструментом для бізнесу, який дозволяє залучати фінансування та зменшувати ризики заборгованості. Воробійова В.І. та Гуденко Д.О. у своїй праці зазначають, що факторинг наразі є відносно новою формою фінансування, яка виникла для вирішення проблем у сфері комерційного кредитування, що невід'ємно пов'язані із платоспроможністю передбачуваних клієнтів [2, с. 107-108]. Виходячи з цього, існують проблеми з нормативним врегулюванням цього виду угод, які потрібно вирішувати.

Законодавець у статті 1077 глави 73 Цивільного кодексу України визначає договір факторингу як договір (фінансування під відступлення права грошової вимоги) за яким одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [3]. Іншими словами, факторинг – це фінансова операція,

коли підприємство продає свою дебіторську заборгованість третій стороні, відомій як фактор, із знижкою. Це допомагає підприємствам отримати негайний грошовий потік, а не чекати, доки їхні клієнти сплатять непогашені рахунки. По суті, заміна кредитора в зобов'язанні. Деякі юристи називають такий документ симбіозом кредитного договору і договору про надання послуг.

Однією з поширених проблем, з якою стикаються підприємства та фізичні особи при виконанні договорів факторингу, є нечіткість умов договору. Факторинговий контракт має чітко визначати права та обов'язки обох сторін, включаючи комісії та збори, тривалість контракту та варіанти регресу, доступні у разі спорів. Однак багато компаній і фізичні особи можуть не повністю розуміти умови договору. Незрозумілість термінів та понять, які використовуються в договорі факторингу. Наприклад, термін «факторинг» часто вживається як синонім фінансової оренди або кредитування, що може призвести до неправильного розуміння умов угоди та порушень прав сторін, що призводить до непорозумінь і суперечок [4, с. 104].

Іншою проблемою є ризик шахрайства та неплатоспроможності. Факторингові компанії можуть зіткнутися з ризиком шахрайства відповідно до статті 190 Кримінального кодексу України з боку своїх клієнтів, які можуть надати фальшиві рахунки-фактури або завищити вартість своєї дебіторської заборгованості [5]. Це може призвести до збитків для факторингової компанії та вплинути на її фінансову стабільність. Крім того, неплатоспроможність клієнта також може спричинити значні збитки для факторингової компанії, оскільки може стати складно повернути суму заборгованості.

Третьою проблемою зазначимо те, що відкритим постає питання розмежування договорів цесії та факторингу, що пояснюється тим, що факторинг передбачає відступлення права вимоги, що є однією з його складових. Так, факторинг – це окрема цивільно-правова конструкція, відмінна від цесії, яка є лише механізмом заміни кредитора в зобов'язанні. Відмежовуючі один від одного ці договори, робимо висновок, зазначаючи такі відмінності: наявність окремого предмета, форми специфічного суб'єктного складу строку та особливого правового змісту, що проявляється в його оплатності та двосторонності, що неодноразово підтверджувалось судовою практикою [6, с. 76].

Підсумовуючи, факторингові контракти є корисним інструментом для компаній і фізичних осіб для управління своїми грошовими потоками. Однак реалізація цих контрактів може бути складною через різні проблеми, зокрема відсутність чіткості контракту, ризик шахрайства та неплатоспроможності, а також законодавчу та нормативну базу. Тому важливо переконатися, що умови контракту є зрозумілими та про них поінформовані підприємства та фізичні особи.

Література:

1. Корнесюк М.В., Жура В.А., Степанюк К.І. До питання про сутність договору факторингу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 3. С. 36-39. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.3.7>
2. Воробйова В.І., Гуденко Д.О. Проблемні питання визначення поняття та правової природи договору факторингу. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2020. № 2. С. 106-109. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/27>
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення 20.04.2023)
4. Момот Л.В. Розвиток факторингу в Україні. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2015. Т. 21, № 2. С. 100–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2015_21_2_15.
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 20.04.2023).
6. Дудка Т., Грищенко Г. Розмежування договору факторингу від договору відступлення права вимоги (цесії). *Матеріали конференцій МЦНД*. 2020. С. 74–77. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/issue/view/28.02.2020/244>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ ЗДОРОВ'Я НА ВИПАДОК ХВОРОБИ ВІД СУМІЖНИХ ДОГОВІРНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Бакун С. С.

аспірант

*Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Поняття страхування здоров'я на випадок хвороби чітко визначено у Розпорядженні Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 09.07.2010 року № 565 із змінами та доповненнями (далі – Розпорядження), а саме: це вид страхування, за яким предметом договору страхування є майнові інтереси, що не суперечать закону,

пов'язані з життям, здоров'ям та працездатністю страхувальника чи третьої особи (застрахованої особи), визначеної страхувальником у договорі страхування за її згодою. Даний вид страхування передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування плату (страховий внесок, страховий платіж, страхову премію) здійснити страхову виплату відповідно до умов договору страхування в розмірі страхової суми або її частини у випадку смерті страхувальника чи застрахованої особи, тимчасової втрати ним (нею) працездатності, встановлення йому (їй) інвалідності внаслідок хвороби або у випадку його (її) захворювання на хворобу, передбачену договором страхування, яка сталася зі страхувальником чи застрахованою особою під час дії договору страхування.

Страхування здоров'я на випадок хвороби є добровільним страхуванням, що зарегламентовано у чинному Законі України «Про страхування» (далі – Закон). Тобто укладення договору страхування здоров'я на випадок хвороби між страхувальником та страховиком відбувається за вільним волевиявленням страхувальника але за визначеними правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог Закону.

Також потрібно зазначити, що поняття договору страхування передбачено Цивільним кодексом України, якому присвячена Глава № 67 де зарегламентовано наступне: за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

За основу цієї тези, взято дослідження аспектів розмежування договору страхування здоров'я на випадок хвороби та договору медичного страхування (безперервне страхування здоров'я), що також розмежовано самим Законом, як окремі договори і визначення якого також окремо зарегламентовано у вищевказаному Розпорядженні.

Відповідно до вищевказаного, договір страхування здоров'я на випадок хвороби та договір медичного страхування – це дві різні конструкції договорів, які мають свої відмінності.

По – перше, це предмет страхування:

Договір страхування здоров'я на випадок хвороби, зазвичай включає в себе покриття витрат на медичну допомогу при нещасних випадках, хворобах та інших станах, пов'язаних зі здоров'ям страхувальника. Це може включати госпіталізацію, діагностичні процедури, лікування, медичні препарати, апаратні засоби, медичні послуги, пов'язані з невідкладними заходами, такими як екстрене

лікування, операції та інші медичні послуги, які страхувальник може потребувати від страховика у разі захворювання чи травми.

У свою чергу, договір медичного страхування зазвичай включає в себе покриття витрат на медичну допомогу, таку як консультації лікарів, лікування, діагностичні процедури та інші медичні послуги. Проте, він зазвичай не покриває нещасні випадки, які можуть статися зі страхувальником.

По – друге, це спосіб страхової виплати:

Договір страхування здоров'я на випадок хвороби може бути виплачуваний у разі настання певних подій, наприклад, госпіталізації страхувальника. Зазвичай він пропонується в різних варіантах із різними виплатами та внесками.

У свою чергу договір медичного страхування може бути виплачуваний як за фіксованими платежами, так і за певними послугами або за консультацією лікаря.

По-третє, це терміни дії договорів:

Термін дії договору страхування здоров'я на випадок хвороби може бути необмеженим або строковим на визначену кількість років, або діє до настання певної події, наприклад, до досягнення певного віку.

Відмінно, термін дії договору медичного страхування може бути більш тимчасовим, і може бути укладений на короткий період часу, наприклад, на декілька тижнів або місяців.

По-четверте, обсяг покриття:

Договір страхування здоров'я на випадок хвороби може мати обмеження на покриття певних медичних послуг або процедур, які не входять до складу стандартної медичної допомоги.

У свою чергу договір медичного страхування, може мати обмеження на покриття медичних послуг, які не вважаються невідкладними.

По-п'яте, ціна договорів:

Вартість договору страхування здоров'я на випадок хвороби зазвичай вища, оскільки він надає більш широкий спектр послуг.

У свою чергу договір медичного страхування, з іншої сторони, зазвичай коштує менше, оскільки його покриття є більш обмеженим.

По-шосте, обов'язковість договорів у розумінні чинного законодавства України:

Договір страхування здоров'я на випадок хвороби не є обов'язковим у розумінні загальнообов'язкового державного соціального страхування, що передбачено Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

У свою чергу договір медичного страхування, є обов'язковим відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Підсумовуючи вищевказане, можна чітко встановити, що договір страхування здоров'я на випадок хвороби та договір медичного страхування – це дійсно дві різні конструкції договорів, які мають свої схожості але є відмінними один від одного за рядом відмінних ознак. А також, аналізуючи чинне законодавство України, можна дійти висновку, що законодавцем було відмежовано та виокремлено ці два договори, як окремі та такі, що мають різний правовий характер.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про страхування: Закон України від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* 1996, № 18, ст. 78.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* 1999, № 46-47, ст. 403.
4. Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування : Розпорядження від 09 липня 2010 р. № 565 Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 листопада 2010 р. за № 1119/18414.

ОБОВ'ЯЗКИ ОРЕНДОДАВЦЯ ПРИ ПЕРЕДАЧІ МАЙНА В ОРЕНДУ

Біличенко П. О.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Бондар О. С.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Враховуючи специфічну мету договору оренди, а саме те, що орендар отримує майно лише у тимчасове користування, слід приділити належну увагу процесу та умовам передачі майна в оренду та його

повернення. Бажано, щоб власник виявив усі недоліки майна під час його отримання, оскільки лізингове майно має бути повернуте лізингодавцю після закінчення терміну дії договору в тому ж стані, в якому воно було отримано, з урахуванням нормального зносу.

Порядок платної передачі майна у тимчасове користування встановлено чинним законодавством України Цивільним та Господарським кодексами. Господарський кодекс України регулює питання оренди майна у сфері господарської діяльності. Але в ст. 6. Статтею 283 ЦК України встановлено, що до відносин найму (оренди) застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням конкретних обставин, передбачених ЦК України.

Таким чином, незалежно від того, у якого суб'єкта орендується рухоме чи нерухоме майно, перевага при складанні договору оренди повинна віддаватися нормам ЦК України. Якщо майно береться в оренду у суб'єкта підприємництва, повинні також враховуватися норми ГК України.

Чинне законодавство визначає вимоги, які можуть бути предметом договору найму житла. Оскільки орендар є лише тимчасовим користувачем, він зобов'язаний повернути майно, отримане від орендодавця, орендодавцеві в натурі після закінчення строку дії договору або в разі дострокового розірвання договору неспоживчі товари, які не знищені в процесі. (ч. 1 ст. 760 ЦК України). До переліку речей, які можуть здаватися в оренду, можуть входити земельні ділянки, будівлі, транспортні засоби, виробниче обладнання, рухомі речі домашнього вжитку тощо. Але при цьому слід враховувати, що існують законодавчі обмеження та заборони щодо оренди окремих видів майна. Наприклад, предметом договору найму не може бути те, що є забороненим до обігу, а речі, обмежені в обігу, можуть передаватися в оренду лише суб'єктам на праві користування [2, с. 15].

Також, згідно з ч. 1 ст. 283 ГК України майно, що передається в оренду, може використовуватися орендарем винятково для здійснення господарської діяльності, а тому за господарськими договорами оренди в користування може передаватися лише індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення або цілісний майновий комплекс, що не втрачає у процесі використання своєї споживчої якості. У ч. 3 ст. 283 ГК України прямо вказані можливі категорії об'єктів оренди за господарськими договорами, а саме: державні та комунальні підприємства чи їх структурні підрозділи як цілісні майнові, нерухоме майно, а також інше окреме індивідуально визначене майно виробничо-технічного призначення, що належить суб'єктам господарювання. Відповідно до ст. 284 Цивільного кодексу України щодо об'єкта найму як одну з основних умов у договорі

необхідно визначити склад та вартість майна з урахуванням його індексації.

Після визначення між орендодавцем та орендарем предмету оренди та узгодження інших важливих умов договору орендодавець зобов'язаний виконати свої обов'язки відповідно до ст. 765 ЦК України передбачено своєчасну (негайну або у строк, встановлений договором) передачу майна наймачеві у користування. Відповідно до частини 1 ст. 767 Цивільного кодексу України наймодавець зобов'язаний передати наймачеві річ у комплекті, яка відповідає умовам договору найму та її призначенню. В іншому випадку орендодавець буде змушений нести відповідальність за недоліки переданого майна, які перешкоджають нормальній діяльності, наприклад, неналежне виконання зобов'язань. За наслідками ст. 611 ЦК України може розірвати договір, змінити його умови, у тому числі зменшити орендну плату, відшкодувати збитки тощо.

Відповідно до частини 2 ст. 767 Цивільного кодексу України встановлено, що якщо наймодавець знає, що особливі властивості та недоліки речі можуть створити небезпеку для життя та майна наймача чи інших осіб або спричинити майнову шкоду наймача, він зобов'язаний попередити наймача. Сама річ у користуванні. Виконання цього обов'язку звільняє лізингодавця від відповідальності, якщо лізинго-одержувачу згодом буде завдано шкоди внаслідок особливостей або недоліку речі, переданої в лізинг. Відмова від недоліків речі, допущена наймодавцем під час укладення договору, застрахує його від відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків у зв'язку з наявністю цих недоліків. При цьому наймодавець не зобов'язаний нести відповідальність за недоліки речі, які наймач може виявити під час огляду речі, переданої в найм, через ст. 767 Цивільного кодексу зобов'язує орендаря в присутності орендодавця перевірити стан речі та ті явні недоліки, яких достатньо для виявлення таких недоліків шляхом регулярного ретельного огляду орендованого майна. Якщо ж під час передачі речі орендар неякісно виконає цей обов'язок або взагалі не приділить цьому уваги, то річ буде вважатися такою, що передана йому в належному стані [2].

Положення ст. 768 ЦК України містять правило щодо можливості надання орендодавцем гарантії якості речі, переданої в оренду. Наявність такого забезпечення дає право наймачеві у разі виявлення недоліку, який перешкоджає використанню її відповідно до договору, пред'явити наймачеві одну з альтернативних вимог до наймодавця за вибором наймача: замінити річ, якщо наймач зобов'язаний замінити річ, якщо вона не відповідає умовам договору. можливо, зменшити користування річчю Розмір витрат, безоплатне усунення недоліку речі

або відшкодування витрат на його усунення або розірвання договору та відшкодування збитків, завданих наймачеві.

Особливу увагу слід звернути на оренду майна, на яке поширюються права третіх осіб і яке не припиняється і не змінюється навіть протягом дії договору. Але враховуючи, що реалізація прав третіх осіб на предмет лізингу істотно негативно вплине на інтереси лізинго-одержувача, лізингодавець під час укладення договору повинен попередити наймача про всі права третіх осіб на предмет лізингу. договору, інакше орендар має право вимагати зменшення орендної плати або розірвання договору та відшкодування збитків.

Деякі види оренди вимагають оформлення документації, що підтверджує передачу майна. Однак, може бути доцільним, щоб передача майна в користування була зафіксована в юридично значущому документі [3, с. 80].

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Київ : Парламентське видавництво, 2018. 356 с.
2. Домбругова А. Умови передачі та повернення орендованого майна. *Юридичний вісник України*. 2005. С. 11–16.
3. Калаур І. Р. Повернення майна наймодавцю: окремі аспекти регулювання. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 93–98.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Василяко Р. О.

*аспірант Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАПрН України
м. Київ, Україна*

Приєднання України до значної кількості міжнародних багатосторонніх та двосторонніх угод у сфері інтелектуальної власності створює необхідність співвідношення положень цих договорів з відповідними положеннями національного законодавства держави, що обумовлюють актуальність дослідження особливостей гармонізації

вітчизняного законодавства у сфері регулювання права промислової власності із законодавством Європейського Союзу.

Питанням також є, чи необхідно повторювати положення ратифікованого міжнародного договору у законах, що стосуються відповідної сфери правовідносин.

На думку Капіци Ю.М. важливим, не розв'язаним до цього часу питанням є уточнення визначень, що використовуються при узгодженні національних та міжнародно-правових норм. В окремих нормативних актах України застосовуються терміни «наближення», «адаптація», широко використовується термін «гармонізація». Одночасно визначення вказаних понять має різне тлумачення в науковій літературі [6, с. 51].

У своєму сьгоднішньому використанні слово «наближення» означає процес «наближення до чогось», особливо щодо якості або кількості.

Термін «гармонізація» синонімічний до виразів «перебування у згоді», «відповідності» або «злагожденості з чимось»

Адаптувати означає прилаштовувати, пристосовувати одну річ до іншої. В законодавстві ЄС термін «адаптація» не використовується. В Україні термін «адаптація» полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, реформування її правової системи та поступове приведення її у відповідність до європейських стандартів.

Капіца Ю.М. відстоює думку щодо того, що відсутність конкретного визначення, що розуміється під «європейськими стандартами», та який ступінь зближення має бути досягнуто, надало змогу запропонувати гнучкі підходи з наближення законодавства на різних етапах адаптації, що знайшло відображення в Концепції адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженої Кабінетом Міністрів України в 1999 р. [5, с. 18].

Науковим та практичним питанням є: чим необхідно керуватися при адаптації, якщо норми актів ЄС та міжнародних договорів, укладених Україною, або Україною та Євросоюзом суперечать одне одному. На думку В.І. Муравйова питання стосується, зокрема, багатосторонніх конвенцій та відповідних норм права ЄС. Слід погодитися з автором, що «при вирішенні цього питання треба виходити з практики застосування положень відповідних конвенцій інститутами ЄС та державами-членами Співтовариства» [9, с. 19].

Г.В. Друзенко зазначає, що питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу постало після підписання 14 червня 1994 року Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Спільнотами та їх державами-членами (УПС), яка вступила у силу 1 березня 1998 р. Стаття 51 УПС, що

заклала підвалини процесу наближення законодавства України до законодавства ЄС та визначила його мету, проголошує: «1. Сторони визнають, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Спільнотою є наближення чинного та майбутнього законодавства України до законодавства Спільноти. Україна вживає заходів, аби забезпечити поступове приведення власного законодавства у відповідність до законодавства Спільноти. 2. Зокрема, приблизна адекватність законів матиме місце в таких галузях: митне право, право компаній, банківське право, бухгалтерський облік та оподаткування компаній, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, довкілля, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, закони та інструкції щодо ядерної енергії, транспорт. 3. Спільнота надасть Україні технічну підтримку для реалізації означених заходів, яка може включати, зокрема: обмін експертами; завчасне надання інформації, особливо стосовно відповідного законодавства; організацію семінарів; професійну підготовку; допомогу в здійсненні перекладу законодавства Спільноти у відповідних секторах [11, с. 57].

Робота над приведенням законодавства у відповідність до вимог СОТ розпочалась в Україні ще з 1995 року. Проте до 2001 р. положення ТРПС не знайшли відображення у національному законодавстві. Враховуючи це, Президент України Указом від 27 квітня 2001 р. «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» доручив Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо удосконалення українського законодавства з урахуванням положень Угоди ТРПС. Аналіз відповідності положень Угоди та законодавства України виявив значні прогалини в регулюванні. Це стосувалося запобіжних та митних заходів, прав судових органів щодо виведення з комерційних каналів товарів з порушеннями прав інтелектуальної власності, примусового ліцензування тощо [7, с. 40].

Характерним для розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні є провідна роль зовнішніх факторів при крайній повільності зміни ситуації з непрацюючими або працюючими неефективно законами в умовах відсутності такого впливу. Актуальним є сприйняття позитивного досвіду Євросоюзу щодо порядку підготовки законопроектів і оцінки їхньої ефективності. Успіх адаптації законодавства можливий лише при створенні механізмів його реалізації, що пов'язано з розвитком професійних організацій, які представляють інтереси авторів, промисловості, науки, й їхній ролі в оцінці ефективності застосування законодавства й виробленні державної політики в сфері інтелектуальної власності.

Щодо права промислової власності, основними об'єктами, що підлягають захисту є винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки.

Закордонне патентування засвідчує пріоритет розробки та високий рівень науково-технічної ідеї того чи іншого об'єкта промислової власності. Нарівні з позитивними характеристиками закордонного патентування цей процес має і певні негативні наслідки. Будь-яке патентування, у тому числі і в іноземній державі, вимагає подання в заявочних матеріалах такого повного опису сутності об'єкта промислової власності, що дозволяє фахівцю ним скористатися. Це найбільш уразливе місце патентної охорони об'єктів промислової власності. Повний опис сутності об'єкта промислової власності дає можливість будь-якій особі використати запатентований об'єкт без дозволу патентовласника і без виплати належної винагороди [8, с. 14].

Щодо корисних моделей. Можливо виділити два основні підходи до охорони корисних моделей: німецько-японська система охорони (відповідно до якої охорону можуть отримувати лише трьохвимірні вироби, яка була перейнята більшістю держав) та австралійсько-французька, відповідно до якої охорону можуть отримувати крім трьохвимірних виробів двовимірні і процеси, як такі.

На міжнародному рівні питань охорони корисних моделей частково торкається Паризька конвенція про охорону промислової власності, яка визначає правила пріоритету та маркування.

Система охорони промислових зразків в ЄС на двох рівнях (національному та наднаціональному) за своїм змістом є тотожними за винятком окремих положень. Це, зокрема, пояснюється намаганням законодавця ЄС не допустити створення нерівних умов охорони для власників національних промислових зразків і промислових зразків Спільноти. Проте основою для порівняння режимів охорони в Україні та ЄС все ж є Директива 98/71/ЄС, оскільки обов'язок щодо відповідності положень національного законодавства держав-членів ЄС існує лише стосовно актів гармонізації, до яких і належить Директива № 98/71/ЄС. Проте, не слід забувати, що метою процесу адаптації законодавства України до актів ЄС в сфері інтелектуальної власності є запровадження рівня охорони, еквівалентного наявному в ЄС в цілому. Невід'ємним елементом такої системи є механізми забезпечення охорони на об'єкти інтелектуальної власності на рівні Спільноти, яким є в тому числі промисловий зразок Спільноти [4, с. 314].

Стандартизація охорони торговельних марок на міжнародному рівні, розпочата у 1883 р. Паризькою конвенцією з охорони промислової власності, а також запровадження міжнародної реєстрації марок Мадридською угодою про міжнародну реєстрацію знаків 1891 р. та

Мадридським протоколом до Угоди 1989 р. на рівні Спільноти були розвинуті прийняттям у 1988 р. Першої Директиви Ради про наближення законодавства держав-членів, що стосується торговельних марок (89/104/ЄЕС), та у 1993 р. Регламенту Ради (ЄС) № 40/94 про торговельну марку Спільноти. Основною причиною прийняття акта гармонізації щодо торговельних марок були не врегульовані Паризькою конвенцією розбіжності у законодавстві держав-членів, що ставали на заваді вільному рухові товарів та свободі надання послуг та могли порушити конкуренцію. Існувала необхідність навести приклади позначень, які можуть складати торговельні марки, з огляду на те, що такі позначення мають риси, які відрізняють, товари чи послуги одного виробника від відповідних інших виробників.

Отже, слід резюмувати, Україна має чіткий вектор на євроінтеграцію, а питання гармонізації національного законодавства у сфері регулювання права промислової власності із законодавством ЄС є лише питанням часу. В чомусь Україна успішно імплементує вимоги ЄС до свого законодавства, в чомусь має певні заминки та лише невеликими кроками наближує членство у ЄС.

Література:

1. Волошин В. О. Історія становлення правового регулювання відносин у сфері промислової власності. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. 412 с.

2. Глухівський Л. Й. Правова охорона об'єктів промислової власності: етапи становлення та розвитку. *Наука та інновації*. 2010. № 4. 288 с.

3. Законодавче регулювання інноваційної діяльності в Європейському Союзі та державах-членах ЄС / за ред. Г. Авігдора, Ю. Капіци. К. : Фенікс, 2011. 700 с.

4. Інноваційна політика: європейський досвід і рекомендації для України. Том 2. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства / автори Авігдор Г., Атаманова Ю., Булкін І., Бутнік-Сіверський О., Галенко І., Ісакова Н., Капіца Ю., Кир'ян В., Лео Х., Орлюк О., Попович О., Симсон О., Тьед В., Фаренвальд А., Хіменко О., Хребтов А., Шкворець Ю.. К. : Фенікс, 2011. 352 с.

5. Капіца Ю.М. Наближення законодавства України до законодавства ЄС відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом та Україною: цілі та методи. *Український правовий часопис*. 1998. № 2. 239 с.

6. Капіца Ю.М. Проблемні питання гармонізації законодавства України з міжнародно-правовими нормами. *Український правовий часопис*. 1999. № 5. 212 с.

7. Капіца Ю.М., Куценко С.В., Оніщук О.В. та ін. Захист прав інтелектуальної власності в контексті вступу до СОТ. К. : UEPLAS. 2001. 255 с.

8. Коваль І. Характеристика прав на об'єкти промислової власності відповідно до загальної моделі суб'єктивного права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 6. 267 с.

9. Муравйов В.І. Гармонізація законодавства як феномен європейської інтеграції. *Український правовий часопис*. 2003. № 2. 375 с.

10. Підопригора О. Л. Право інтелектуальної власності: навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2004. 672 с.

11. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за редакцією Ю.М. Капіци : Видавничий Дім «Слово», 2006. 325 с.

12. Цивільний кодекс України. Постатейний науково-практичний коментар. Частина 1 / Керівники авторського колективу проф. А.С. Довгерт, проф. Н.С. Кузнєцова. К.: Юстініан, 2005. 680 с. (Капіца Ю.М. Книга четверта. Право інтелектуальної власності. Глави 35,37,38,39,43,44,46, глава 36 спільно з Р.В. Дроб'язко. С. 553–606, 632–647, 653–659).

13. Чукаєва А. В. Адміністративно-правова охорона прав об'єктів промислової власності в Україні : дис. ... канд. наук : 12.00.07. Держ. НДТ М-ва внутр. справ України. К., 2012. 221 с.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕУСТОЙКИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вербіцкий Б. А.

студент III курсу юридичного відділення

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Неустойка є класичним цивільно-правовим засобом забезпечення виконання зобов'язання, відомим ще римському праву. Під неустойкою (stipulatio poenae) римські юристи розуміли своєрідну умовну

домовленість, за якою особа, котра порушила умови договору мала обов'язок сплатити штраф на користь потерпілої сторони. Мета такої домовленості полягала у здійсненні непрямого тиску на боржника, який забезпечував договорам необхідну стабільність, а кредиторам – додаткові гарантії та впевненість у виконанні договорів. – це я додала.

Сучасні держави широко використовують цей засіб забезпечення виконання зобов'язання, є він популярним і в Україні. Найголовнішими рисами національної неустойки Турчак І.О. та Василик О.Б. називають «передбачуваність розміру відповідальності за порушення зобов'язання; можливість стягнення неустойки за сам факт порушення зобов'язань, при відсутності необхідності доводити наявність збитків, спричинених порушенням; можливість для сторін за власним розсудом формулювати умови про неустойку, в тому числі й у частині її співвідношення зі збитками, порядку начислення, пристосовуючи її тим самим до конкретних взаємовідносин сторін та посилюючи її цілеспрямований вплив» [1, с. 129].

Необхідно зазначити, що правове регулювання неустойки у цивільному законодавстві різних державах достатньо відрізняється та має свої тонкощі. Це може призводити до того, що правила про неустойку, які передбачені в договорах, що укладені між фізичними чи юридичними особами різних держав, можуть по різному трактуватися, виконуватися або взагалі вважатися недійсними.

Договірна неустойка в цивільному праві сприймається як засіб забезпечення виконання зобов'язання і як спосіб одержання відшкодування за заподіянні збитки. Цей висновок науки цивільного права Німеччини підтверджується також судовою практикою. Зокрема, процитоване правило міститься в Рішенні Верховного суду Німеччини №VIII ZR 9/73 від 27.11.1974 й підсумовується тим, що: «неустойка відображає сутність відшкодування шкоди, яка полягає в тому, що кредитор хоча й може вимагати повне відшкодування заподіяної шкоди, однак це відшкодування не може призвести до його надмірного збагачення. Якби у разі невиконання зобов'язання кредитор міг вимагати і сплати неустойки, і відшкодування шкоди, тоді це призвело б до збагачення кредитора, несумісного із правом відшкодування шкоди і не виправданого інтересом гарантування виконання та одночасно до зменшення прав боржника» [2 с. 105–106].

Якщо говорити про особливості визначення розміру договірної неустойки, то слід звернути увагу передусім на приписи ст. 343 ЦК Німеччини, згідно з якою, боржник може в судовому порядку знизити розмір неустойки, обумовленої договором, якщо він є надмірним (при цьому враховується будь який матеріальний інтерес кредитора). Ця стаття захищає боржника від зловживань кредитора й, зокрема,

орієнтується на захист необізнаної у тонкощах комерції осіб від надмірних витрат [3, с. 230].

Неустойка у цивільно-правових відносинах, що виникають у Німеччині, є досить популярною, цим вона завдячує подвійності виконуваних нею функцій. Додатковою привабливою ознакою неустойки є те, що при її застосуванні кредитор не зобов'язаний доводити розмір збитків і їх наявність.

За цивільним правом Німеччини договірною неустойкою є виражений, як правило, в грошовій формі платіж, який боржник пообіцяв сплатити кредитору у разі, якщо він не виконає або виконає неналежним чином взяте на себе за договором зобов'язання.

Відповідно до науки цивільного права Німеччини та судової практики договірною неустойкою покликана забезпечити належне виконання зобов'язання і є простим та швидким способом відшкодування кредитору завданих збитків, у силу чого вона знаходить широке використання в приватноправових відносинах. Від неустойки варто відмежовувати відступні, що сплачуються стороною за відмову від договору та заздалегідь оцінені збитки.

У цивільному праві Англії неустойка має характер способу захисту прав сторони від спричинення збитків і не слугує способом забезпечення виконання зобов'язання. Якщо умова в договорі буде визнана неустойкою, тобто сумою, визначеною в договорі, з метою залякування боржника і примусу його до виконання взятих зобов'язань, суд визнає таку умову недійсною. Якщо ж буде встановлено, що включаючи в договір дану умову, сторони намагались спрогнозувати і заздалегідь оцінити збитки, що можуть виникнути для кредитора у випадку порушення договору, сума неустойки буде стягнена, незалежно від розміру фактично доведених збитків, і навіть у випадках повної відсутності збитків як таких [4, с. 18].

Англо-американське право в положеннях про неустойку суттєво відрізняється від континентального насамперед тим, що не містить єдиного терміна, ідентичного поняттю неустойки. В англо-американській цивільно-правовій системі існує поняття штрафу (penalty), однак угоди про його стягнення не визнаються дійсними, оскільки цивільно-правова відповідальність має суто компенсаційний характер. Сама неустойка в праві Англії та США йменується як «узгоджені й обчислені збитки» (agreed and liquidated damages) [5].

Стаття 626 Цивільного кодексу Республіки Молдова забороняє одночасного виконання зобов'язання і сплати неустойки у випадку неналежного виконання зобов'язання боржником. Разом із тим, ст. 630 ЦК Республіки Молдова передбачає можливість винесення рішення про зменшення не співмірно великої неустойки. При цьому повинні братися

до уваги не лише майнові, але й інші охоронювані законом інтереси кредитора. Однак, не допускається зменшення неустойки, якщо вона уже сплачена [6 с. 83].

Французький цивільний кодекс називає неустойку «каральною обмовкою», шляхом якої особа, з метою забезпечення виконання зобов'язання, зобов'язується до чого-небудь у випадку невиконання. Правову природу неустойки розкриває стаття 1229 ФЦК, визначаючи її як спосіб відшкодування збитків, яких зазнав кредитор через невиконання основного зобов'язання. При цьому французьке законодавство надає право особі стягнути обумовлену договором неустойку, або ж вимагати виконання основного зобов'язання. У той же час, якщо зобов'язання було частково виконано боржником, суд має право відповідно до статті 1231 ФЦК зменшити розмір неустойки. У судовій практиці Франції збільшення неустойки відбувається лише тоді, коли кредитор доведе, що розмір збитків набагато перевищує суму неустойки, а зменшення неустойки може відбуватися у випадку явного заниження її розміру. Відмінною ж рисою французького судочинства є і те, що у випадку, якщо очевидним є факт відсутності завданих збитків кредитору, суд може присудити символічну суму, наприклад, один євро в якості неустойки, скориставшись можливістю її зниження.

Відповідно до ст. 1453 Цивільного кодексу Італії у випадку порушення договору однією зі сторін кредитор має право за своїм вибором вимагати або виконання зобов'язання в натурі, або його розірвання [4, с. 18–19].

Цивільний кодекс України у статті 552 закріплює положення, відповідно до яких сплата неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі, та не позбавляє кредитора права на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання [7].

З огляду на вказані норми, українське законодавство стоїть на позиції визначення неустойки як штрафної «каральної» санкції за невиконання або неналежне виконання умов договору. В той же час практичне застосування вищевказаних положень у випадку, коли розмір неустойки дорівнює або значно не перевищує розміру збитків, сума яких вираховується в десятках або сотнях тисяч гривень, призводить до необґрунтованого збагачення іншої сторони, що саме по собі суперечить принципу справедливості в договірному праві.

Література:

1. Турчак І.О., Василик О.Б. Інструменти зниження ризиків у механізмі управління поставками промислового підприємства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна.*

Серія юридична. Випуск 28/2021. С. 126-133. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/397/374>.

2. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / ред.: О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик. 4-те вид., стереотип. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 1176 с.

3. Коссак В.М., Соловійов А.В. Цивільне право України : навч. посіб. Львів : Право, 2011. 230 с.

4. Кушерець Д.В. Деякі аспекти законодавства зарубіжних країн щодо охорони і захисту прав сторін у сфері договірних зобов'язань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. Номер 12. Том 2. С. 18–20. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc12/part_2/7.pdf

5. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. (Курс лекцій). К. : КНЕУ. 2004. 220 с. URL: <https://buklib.net/books/25636/>

6. Діковська І. А. Окремі прояви добросовісності під час реалізації міжнародних приватних договірних зобов'язань. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 3. С. 80–87.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 08.05.2023 р.)

ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ФОРС-МАЖОРНИМИ ОБСТАВИНАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ ВОЄННИМ СТАНОМ

Волчанова Х. М.

*студентка V курсу магістратури факультету економіки та управління
Одеського державного аграрного університету
м. Одеса, Україна*

У теперішній час в нашій державі склалася така ситуація, через яку унеможливаються виконання договірних зобов'язань, яка пов'язана з агресією Російської Федерації проти України. Однак урядом нашої держави внесені певні законодавчі зміни, для врегулювання ситуації на законодавчому рівні, але все ще існують форс-мажорні обставини, пов'язані з воєнним станом, в якій громадяни держави перебувають у заручниках.

Під форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) розуміють надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами (ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про торгово – промислові палати в Україні» від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР) (надалі – Закон № 671/97-ВР) [1]. Під час воєнного стану актуальними стають такі форс-мажорні обставини – загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії тощо. Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю (ст. 14¹ Закону № 671/97-ВР) [1].

Згідно з законодавством України форс-мажорні обставини звільняють особу від відповідальності за порушення зобов'язання та є підставою для перенесення строку дії форс-мажорних обставин і строку виконання порушеного зобов'язання. Проте, форс-мажорні обставини не звільняють від виконання самого зобов'язання.

Правові наслідки істотних змін обставин, які існували на момент укладання договору, зазвичай регулюються двома основними принципами договірного права: принципом виконання договору чи застереженням про незмінність обставин. До основних наслідків істотних змін обставин, на які сторони упиралися при укладанні договору відносять: 1) фактична зміна договору (зміна умов договору та зобов'язань між сторонами, серед яких був укладений договір); 2) повне розірвання укладеного договору за згодою сторін між якими був укладений договір.

При настанні форс-мажорних обставин під час воєнних умов, які пов'язані зі шкодою, що війна завдала особам, які посилаються на певний форс-мажор. У такому випадку 20.03.2022 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». І такий Порядок встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19.02.2014 року, а також тут передбачені Загальні засади оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2].

«У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах» (ч. 1 ст. 652 Цивільного кодексу України) (надалі – ЦКУ) [3].

У випадку коли сторонами не було досягнуто згоди щодо проведення договору з певними обставинами, які змінили, або про розірвання договору, договір можна розірвати, але упираючись на підстави, передбачені у ч. 4 ст. 652 ЦКУ – може бути змінений за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом [3].

Під час укладання договору між сторонами було визначено, що така зміна обставин не настане, або зміною обставин є неможливість усунення заінтересованою стороною, причин, які при всій турботливості та обачності, що вимагалися від сторони, або виконання договору порушить співвідносні майнові інтереси сторін та позбавить зацікавлену сторону того, на що сторона при укладанні договору розраховувала, або характер договору та звичай ділового обороту не призведуть до того, що ризик зміни обставин буде покладено на заінтересовану особу.

У зв'язку з оголошенням воєнного стану на території України був прийнятий Закон України «Про проведення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 року № 2120-IX (надалі – Закон № 2120-IX) та був доповнений розділ «Прикінцеві та перехідні положення» ЦКУ пунктом 18 [4]. Його зміст такий: у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у 30 строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної ст. 625 ЦКУ, а також від обов'язку сплати на користь кредитора (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24.02.2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем)» [3]. Також згідно Закону № 2120-IX були внесені зміни до Закону України «Про споживче кредитування» від

15.11.2016 року № 1734-VIII щодо прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит та Закону України «Про іпотеку» від 05.06. 2003 р. № 898-IV [5; 6]. Отже, наслідки прострочення виконання зобов'язань за кредитним договором тепер є чітко врегульованими. Іншими словами, позичальник фактично звільняється від відповідальності у зв'язку з невиконанням своїх зобов'язань за кредитним договором під час воєнного стану.

Крім кредитних договорів, існує низка договорів, передбачених ЦКУ, наприклад, договори купівлі – продажу, оренди та підряду. В них, на відміну від договорів позики, сторони можуть прямо заперечувати невиконання своїх зобов'язань, особливо щодо умов воєнного стану, якщо факт невиконання зобов'язання буде доведено внаслідок дії непереборної сили, сторони договору звільняються від відповідальності. Так, у ст. 617 ЦКУ передбачено, що «особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Не вважається випадком, зокрема, недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів» [3].

Таким чином, поняття «форс-мажор» у сучасних умовах набирає все більше актуальності щодо зобов'язань сторін з виконання укладеного договору, бо прийняті відповідні нормативно-правові акти під час воєнного стану призвели до звільнення від виконання зобов'язання на деякий час. І коли буде скасований воєнний стан, то не зрозуміло щодо появи можливості виконання зобов'язання стороною.

Література:

1. Про торгово – промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР: станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).
2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326: станом на 07.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 28.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).
4. Про проведення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного

стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2120-IX: станом на 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

5. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII: станом на 06.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

6. Про іпотеку : Закон України від 05.06. 2003 р. № 898-IV: станом на 10.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

ПРЕДСТАВНИКИ СТОРІН ТА ТРЕТІХ ОСІБ У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

Вороніжський Я. В.

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

На сьогодні активізовано подання позовів прокурорами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в Україні (далі – ВНА).

Так у 2023 році подано 3 позови:

1) у справі № 991/2175/23 відкрито провадження [1] та призначено справу до судового розгляду [2];

2) у справі № 991/3346/23 відкрито провадження [3];

3) у справі № 991/4164/23 відкрито провадження [4].

У науковій доктрині у цій категорії справ не з'ясовано роль представників сторін та третіх осіб.

У справах ВНА лише Відповідач та треті особи можуть брати участь у судовому процесі через представника [5].

Ханик-Посполітак Р.Ю. та Курило М.П. вважають, що інститут процесуального представництва має міжгалузевий характер [6, с. 50; 7].

Поняття «процесуальне представництво» [8, с. 261, с. 340] можна розглядати як:

- окремий самостійний інститут процесуального права;
- правовідношення [9, с. 73];

- процесуальна діяльність [10, с. 148; 11, с. 63];
- процесуальні правовідносини.

Представництво не може бути правовідношенням, оскільки у цьому разі необхідно визначитися, яке воно: матеріальне (є інститутом матеріального права і в процесуальному праві не існує) чи процесуальне (існує без участі суду, як обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин) [9, с. 108].

На нашу думку, вірно формувати поняття процесуального представництва через вид суспільних правовідносин, спрямовані на охорону прав та інтересів особи, які первинно виникають на підставі норм матеріального права.

У ЦК України представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [12].

Спільним для матеріального і процесуального представництва є те, що в обох випадках:

1. цивільні права та обов'язки належать одній особі, а здійснюються безпосередньо іншою.
2. представники виступають від імені особи, яку представляють.
3. правові наслідки від діяльності представника наступають для особи, яку він представляє.

Відмінностями матеріального і процесуального представництва є:

1) у цивільних процесуальних правовідносинах може брати участь як представник самостійно, так і разом з особою, яку він представляє. У матеріальних такої можливості не передбачено;

2) у цивільному процесі законні представники можуть доручити ведення справи іншим особам, тобто відбувається подвійне представництво (одночасна участь законного представника та іншого представника, якому законні представники доручили вести справу). У цивільному праві подвійне представництво не передбачено;

3) у цивільному процесі представник може вчиняти усі дії, що здійснює особа, обмеження може бути встановлено договором або дорученням. У матеріальному праві теж можливо передбачити, що більшість дій здійснює довірена особа;

4) матеріально-правовим представником може бути як фізична, так і юридична особа, у цивільному процесі лише фізична особа.

5) дії матеріально-правового представника породжують, змінюють і припиняють права і обов'язки особи, яку він представляє, то дії процесуального представника можуть породжувати, змінювати і припиняти лише процесуальні права і обов'язки осіб.

6) у матеріальному праві одна й так ж особа може одночасно представляти контрагентів у договорі (комерційне представництво)

[12]. У цивільному процесі особа не може бути одночасно представником позивача і відповідача [5].

Процесуальне представництво виконує такі функції:

- захищати осіб;
- представляти осіб;
- надавати правову допомогу.

Процесуальне представництво прокурором в порядку цивільного судочинства, відповідно до ст. 45 ЦПК України, зумовлюється покладеними на нього функціями, а тому в цьому разі має місце нетипове процесуальне представництво, яке пов'язано з виконанням прокурором своїх функціональних обов'язків [13, с. 341–343] і для справ про ВНА уповноважений прокурор є позивачем, що не є представником у класичному розумінні і має особливий статус.

На сьогодні найбільш розповсюдженою формою представництва у справах про ВНА є представництво адвокатом [14–23].

У справах про ВНА необхідним буде залучення законного представника (ст. 63 ЦПК України) дітей та посадових осіб органу опіки і піклування у разі подання позову щодо визнання необґрунтованим активом житла, право користування яким мають діти (залучення їх у якості третіх осіб, які не заявляються самостійних вимог) [5]. Судом може бути залучено і саму дитину у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ч. 2 ст. 59 ЦПК України) [5].

Представником у справах про ВНА:

1) відповідачів фізичних осіб може бути виключно адвокат або законний представник;

2) відповідачів юридичних осіб, які є номінальними власниками – адвокат, керівник, член виконавчого органу, іншу особи юридичної особи уповноваженої відповідними документами.

3) третіх осіб: Держави, АРК, територіальних громад – керівник, інша уповноважена особа органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування

У певний момент, коли сто розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб буде більше, ніж 1 003 500 грн, нижньої межі (залишається незмінною) різниці між законними доходами та активами, справи про ВНА можна буде віднести до малозначних справ і у разі незначної вартості активів можливе залучення представником особи, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність у порядку, передбаченому ч. 2 ст. 62 ЦПК України [5].

У ЦПК України не закріплено права особи з поважних причин обрати представника не адвоката у разі неможливості адвокатом здійснювати представництво особи.

Висновки:

1. Законом не передбачено право прокурора-процесуального позивача мати представника у справах ВНА.
2. На сьогодні найбільш розповсюдженою формою представництва у справах про ВНА є представництво адвокатом.
3. Справи про ВНА не є малозначними спорами, тому представництво у порядку ч. 2 ст. 60 ЦПК України є неможливим.

Література:

1. Ухвала від 14.03.2023 про відкриття провадження у справі № 991/2175/23. – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109527547>.
2. Ухвала від 12.04.2023 про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті у справі № 991/2175/23 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110189358>.
3. Ухвала від 19 квітня 2023 року відкриття провадження у справі № 991/3346/23. – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110303909>.
4. Ухвала від 15 травня 2023 року про відкриття провадження у справі № 991/4164/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110840424>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20221106>.
6. Ханик-Посполітак Р. Ю. Представництво в цивільному процесі за новим цивільним процесуальним кодексом України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=NaUKMAun_2018_1_11
7. Курило М. П. Етапи становлення представництва як міжгалузевого процесуального інституту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. Херсон, 2013. Вип. 4, т. 1. URL: repo.sau.sumy.ua
8. Цивільне процесуальне право України : підручник / М. М. Ясинюк, М. П. Курило, О. В. Кіріяк, Ю. В. Білоусов, О. О. Кармаза, С. І. Запара та ін. ; за заг. ред. М. М. Ясинюка. Київ : Алерта, 2016. 576 с.
9. Цивільний процес: навчальний посібник / за ред. Ю. В. Білоусова. К., 2006.-293 с.
10. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
11. Єфімов О.М. Правова сутність представництва в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 61–67.

12. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 11.02.2023).

13. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.

14. Рішення Вищого антикорупційного суду від 13.08.2021 у справі № 991/3401/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99048069>.

15. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27.10.2021 у справі № 991/3401/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100633317>.

16. Постанова Верховного Суду від 27.04.2022 у справі № 991/3401/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104165182>.

17. Рішення Вищого антикорупційного суду від 21.10.2021 у справі № 991/3608/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100759781>.

18. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 18.02.2022 у справі № 991/3608/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103409341>.

19. Ухвала Верховного суду від 15.06.2022 у справі № 991/3608/21. – URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104827715>

20. Рішення Вищого антикорупційного суду від 05 вересня 2022 року у справі № 991/1786/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106142336>.

21. Рішення Вищого антикорупційного суду від 13 липня 2022 року у справі № 991/366/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252483>.

22. Постанова від 14.12.2022 Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду у справі № 991/366/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107897975>.

23. Рішення Вищого антикорупційного суду від 18 жовтня 2022 року у справі № 991/2396/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106949017>.

ЦИВІЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ

Даниленко К. М.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Бондар О. С.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

м. Дніпро, Україна

У наш час є досить актуальною тема, котра стосується розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Зазвичай найпоширенішим способом врегулювати це питання є укладення ліцензійного договору. Правова регламентація ліцензійного договору є досить детальною, проте деякі положення все ж таки потребують проведення аналізу та внесення змін до чинного законодавства. Зазначений договір може використовуватися майже в усіх сферах життя, тобто він виступає у якості універсального регулятора відносин, через що його можна охарактеризувати як спільний правовий акт.

Ліцензійний договір – це двосторонній консесуальний правочин, відповідно до якого, одна сторона (ліцензіар) зобов'язується передати іншій стороні (ліцензіату) право на використання певного об'єкту інтелектуальної власності. Ліцензіат у свою чергу після передачі йому права на використання об'єкту інтелектуальної, зобов'язується сплачувати встановлену у договорі грошову виплату ліцензіару, або ж здійснювати будь-які інші дії котрі передбачені договором. Таким чином за ліцензійним договором передаються виключні майнові права на інтелектуальну власність, проте використання об'єкта права інтелектуальної власності є неможливе без надання ліцензіаром відповідного дозволу, тобто ліцензії.

Норми, якими регулюється ліцензійний договір, прописані у Главі 75 Цивільного кодексу України. У цій Главі Цивільного кодексу України, ліцензійний договір розглядається як один з видів договорів, котрий стосується розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Договори котрі стосуються розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності – це група договорів у сфері інтелектуальної власності, які спрямовані на набуття, зміну або припинення майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності [1, с. 17].

Ліцензійні договори можна поділити на різні види. Найбільш поширеними в світовій практиці є ліцензійні договори виключної та невиключної (простої) ліцензії [2, с. 19].

Виключна ліцензія – є одним з різновидів ліцензійного договору, вона видається тільки одному ліцензіату та включає в себе можливість використання ліцензіаром об'єкту права інтелектуальної власності лише у певній сфері, яка обмежена ліцензією, а також видачі іншим особам ліцензій на використання об'єкту у вказаній сфері.

Невиключна ліцензія, навпаки не виключає можливість використання об'єкта інтелектуальної власності у сфері, котра обмежена ліцензією та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері. Цей вид ліцензії ще називають простою.

Відмінність виключної ліцензії від невиключної (простої) полягає перш за все у тому, що при виключній ліцензії ліцензіар сам не може використовувати предмет ліцензії у тих межах, що були визначені ліцензійним договором виключної ліцензії, і надавати право використання третім особам. Водночас ліцензіар може використовувати предмет ліцензії поза межами виключної ліцензії самостійно і надавати просту ліцензію (чи виключну) третім особам [3, с. 7].

Виключна ліцензія може бути обмежена. Рамки виключної ліцензії стосуються: території, на яку поширюються надані права; строку дії ліцензії; обсягу використання предмета; ліцензії способу використання охоронюваного об'єкта. Також обмеження можуть встановлюватись на випуск виробів, ціни на вироблену за ліцензією продукцію та інших умов, які окреслюють виключні права ліцензіата та ліцензіара.

Виключна ліцензія є вигідною для ліцензіата, адже вона надає йому змогу використовувати об'єкт ліцензії з найбільшою вигодою для себе.

За договором невиключної ліцензії, ліцензіар передає право на використання об'єкта інтелектуальної власності ліцензіату, при цьому ліцензіар залишає право на використання цього ж самого об'єкту за собою, а також за даним договором передбачається можливість надання ліцензії і іншим особам. Сторони зазначеного договору мають взаємні права та обов'язки і саме тому цей договір має саме зобов'язальний характер [4, с. 16].

Невиключна ліцензія надається на виготовлення товарів, котрі мають великий попит. Тобто якщо ліцензіар сумнівається в тому, що ліцензіат зможе забезпечити попит певного виду товару на ринку, то він надає ліцензію ще й третім особам для того щоб не допустити

дефіцит товару. Таким чином за зазначеним видом ліцензії, ліцензіар залишає за собою право самостійно вийти на ринок з ліцензійним товаром або ж надати таку можливість ще іншим особам, щоб не виник дефіцит товару котрий він виготовляє [5, с. 100].

Враховуючі вище викладене, можна зробити висновок, що ліцензійний договір є досить поширеним та необхідним у наш час. Оскільки з кожним днем з'являється все більше нових речей і якщо особа яка винайшла таку річ не має змоги налагодити її масове виготовлення через брак коштів, обладнання та ін., а ця річ буде користуватися шаленим попитом на ринку, як вихід з цієї ситуації можна використати ліцензійний договір. Уклавши ліцензійний договір з іншими особами ліцензіар зможе стовідсотково отримати прибуток, передавши права використання об'єкту лише одній особі або декільком. При цьому ліцензіар за бажанням може залишити за собою право виходу на ринок з ліцензійним товаром. Також як ціль цього договору, можна визначити забезпечення збереження та захист права власності ліцензіара, адже інші особи не зможуть використовувати об'єкт інтелектуальної власності без дозволу ліцензіара. У разі якщо інша особа без згоди ліцензіара почне використовувати об'єкт інтелектуальної власності, то вона буде нести відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Література:

1. Якубівський І. Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 15–18.
2. Меньяло Л. Ліцензування об'єктів промислової власності в Україні. *Інтелектуальна власність*. 2016. № 10–11. С. 19.
3. Мельник О.М. Договори у сфері інтелектуальної власності за новим Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 7.
4. Крижна В. М. Види ліцензійних платежів у патентному праві України. *Інтелектуальний капітал*. 2015. № 2. С. 14–18.
5. Підпригора О. Загальні положення про право інтелектуальної власності у Цивільному кодексі України. *Право України*. 2003. № 7. С. 100.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ «ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ»

Данильчук А. П.

студент I курсу гуманітарно-педагогічного факультету

Комунального закладу вищої освіти

«Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

Науковий керівник: Юзько Т. М.

доктор філософії,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти

«Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

м. Бар, Україна

У Конституції України зазначено, що людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [1]. Дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина є головним завданням держави, яка визнає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, а самі права і свободи людини – невідчужувані та непорушні (ст. 21 Конституції України) [1]. Закріпивши в Конституції України ці положення, законодавець відобразив загальнолюдські цінності, що містяться в цілому ряді міжнародно-правових документів і угод, учасницею яких є Україна.

Не можемо не погодитися, що особисті немайнові права є важливою складовою соціального буття фізичної особи. Вони визнаються законом і мають на меті захист особистої гідності, свободи, приватного життя та інших важливих аспектів особистості. Особисті немайнові права забезпечуються для забезпечення соціального благополуччя та розвитку фізичної особи.

У ЦК України вміщено окрему Книгу Другу «Особисті немайнові права фізичної особи» [2]. Цим, по-перше, наголошується на важливості особистих немайнових прав порівняно з іншими правами, що регулюються ЦК України і, по-друге, законодавчо закріплюється положення про те, що особисті немайнові права не тільки захищаються цивільним законодавством, а й регулюються ним.

Відповідно до ст. 269 ЦК України особисті немайнові права – це юридично гарантовані можливості, які довічно належать кожній

фізичній особі за законом [2]. Можна виділити наступні основні ознаки особистих немайнових прав: 1) дане право належить кожній особі; 2) дане право належить особі довічно; 3) дане право належить особі за законом; 4) дане право є немайновим; 5) дане право є особистісним.

Слід зазначити, що для визначення певного права як особистого немайнового необхідна сукупність усіх вищезазначених ознак. Змістом особистих немайнових прав визнається можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя відповідно до ст. 271 ЦК України. Наявність передбачених законом меж реалізації особистих немайнових прав фізичної особи свідчить про те, що вони не є абсолютними.

У ЦК України всі особисті немайнові права, залежно від цільового призначення, поділяються на:

- особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи;
- особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи [3].

Розглядаючи їх, ми можемо сказати, що особисті немайнові права, які забезпечують природне існування фізичної особи, є пріоритетними стосовно інших.

Особисті немайнові права отримали свою назву внаслідок такої їх специфічної риси, як надання особі свободи і незалежності у сфері особистого життя, сімейно-побутових і моральних відносинах, у взаєминах приватної особи з державою. Особисті немайнові права не можуть сприйматися й аналізуватися поза іншими правами особи, вони є складовою єдиної системи прав, якими особа володіє і які підпорядковує своїм інтересам. Усі особисті немайнові права об'єднуються тим, що вони слугують визнанню за особою її моральної цінності [4].

Висновок. Потреба регулювання особистих немайнових прав ЦК України передусім пояснюється тим, що законами України, деяким органам та їх посадовим особам надана можливість втручатись у сферу дії особистих немайнових прав громадян та юридичних осіб. Однак при застосуванні форм втручання не виключена можливість правопорушень особистих прав осіб, а порядок захисту від таких посягань у законах не передбачений.

Окрім того, в період зростання інформаційних можливостей деякі особи (і фізичні, і юридичні) можуть зловживати засобами масової інформації – тиражувати і поширювати неправдиві чутки про того чи іншого громадянина, розпоряджатися його (її) фотографіями, листами, щоденниками тощо [5].

Зрозуміло, без чіткого цивільно-правового регулювання відносин, що можуть виникнути у сфері дії особистих немайнових прав, гарантії захисту цих прав немає.

Основні особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, включають право на життя і безпеку, право на свободу і особисту недоторканність, право на приватне життя, право на свободу думки, совісті і віросповідання, а також право на освіту, культуру та науку. Ці права гарантують особисту свободу, захист від незаконного обмеження, приватність, свободу висловлювання, релігійного переконання і доступ до освіти, культурних цінностей та наукових досягнень.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року : Закон України № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Паращук Л. Г. Аксіологічне осмислення особистих немайнових прав фізичної особи. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 48–54. URL: <file:///C:/Users/ThinkPad/Downloads/1321-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2658-1-10-20210402.pdf>.

4. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3836/3/%D0%9E%D0%9D%D0%9F%D0%9E--%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90.pdf>.

5. Гуменюк О. І. Особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію учасників цивільних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький університет управління та права. Х., 2011. 213 с.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ АКТИВІВ ТА АВАТАРІВ У ПЛОЩИНІ МЕТАВСЕСВІТУ

Дворнікова П. А.

*студентка II курсу факультету міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Бровченко Т. І.

*кандидат юридичних наук,
асистентка кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Цифрові технології займають вагоме місце в житті кожної людини. Більш того, саме вони визначають вектор розвитку основних сфер життя суспільства: економічної, політичної, духовної та соціальної. Зокрема, досягнення в галузі комп'ютерних та імерсивних технологій надали компанії Meta можливість розробити глобальну обчислювальну платформу під назвою «Метапростір», яка вже зараз трансформує наше традиційне уявлення про фізичний світ [1].

Метавсесвіт як 3D-мережа віртуальних просторів формує альтернативні варіанти традиційного способу життя у віртуально придатних для проживання мегаполісах. В основі такого метавсесвіту лежить комп'ютерне розуміння процесу пізнання, емоцій, мотивації та поведінки людей, що зводить досвід повсякденного життя до логіки та обчислювальних правил і процедур. Це означає, що користувачі мають змогу повністю відтворити своє життя в цифрових метавсесвітах, що призводить до переходу правових норм в новий вимір і призводить до нагальної потреби реформування сучасного законодавства. Однак правові рамки для регулювання цієї діяльності все ще залишаються нечіткими.

Метапростір – це сукупність віртуальних світів і досвідів, які не обов'язково пов'язані між собою або з'єднані між собою [2]. Так, в метавсесвіті існує багато різних платформ і додатків, які використовують аватари та інші мета-активи, наприклад, Decentraland, Somnium Space і Sandbox.

Враховуючи популярність технології віртуальної реальності, а також їх високу монетизацію, питання успадкування мета-активів та аватарів стає все більш актуальним для суспільства та законодавців. Оскільки ці цифрові активи можуть мати як емоційну, так і фінансову

цінність, важливо забезпечити належне управління ними та передачу у спадок після смерті їхніх власників.

З юридичної точки зору, мета-аватари та акаунти зазвичай розглядаються як особиста власність, подібно до фізичного майна [3]. Як такі, вони повинні розглядатися як частина майна особи після її смерті. Однак складність цифрових активів і можливість мати кількох власників, а також відсутність чітких правових норм можуть призвести до труднощів, коли справа доходить до успадкування. З іншого боку, нещодавні досягнення в технології блокчейн дозволили вирішити ці проблеми, дозволивши легко передавати мета-аватари та акаунти і керувати ними. Технологія блокчейн використовує децентралізований реєстр для запису і зберігання даних, гарантуючи, що інформація не контролюється одним суб'єктом. Використовуючи смарт-контракти, які є самодостатніми контрактами, де умови угоди між покупцем і продавцем записуються безпосередньо в блокчейні, можна автоматично передавати право власності на мета-акаунти та акаунти після смерті їхнього власника.

Окрім використання технології блокчейн, існують й інші аспекти, які слід враховувати, коли йдеться про спадкування мета-аватарів та акаунтів. Сюди входить необхідність чіткого і всебічного планування спадщини, а також важливість призначення правонаступників або бенефіціарів для цих цифрових активів. Для того, щоб забезпечити виконання побажань померлого, важливо мати комплексний план, який детально описує, як ці активи мають бути розподілені. Він може включати конкретні інструкції щодо продажу або передачі мета-аватарів і облікових записів, а також визначення конкретних бенефіціарів або спадкоємців.

Можна навести приклад проблеми, пов'язаної з правовим регулюванням успадкування спадкування у площині метавсесвіту, що стосується успадкування активів NFT, це унікальні цифрові активи, які можуть представляти право власності або права на певний об'єкт, наприклад, твір мистецтва, пісню або навіть віртуальний об'єкт нерухомості. Зі зростанням популярності NFT багато людей інвестували в ці активи, часто з надією, що їх можна буде обміняти або продати з метою отримання прибутку. Коли фізична особа помирає і залишає після себе колекцію NFT, включаючи твори мистецтва, музику та віртуальну нерухомість, а члени її сім'ї не змогли дійти згоди щодо того, хто має успадкувати NFT і якою може бути їхня вартість. Це призведе до юридичного спору, який доведеться вирішувати в суді, що ще більше ускладнить ситуацію. Адже, як і у випадку з багатьма іншими видами цифрових активів, наразі не існує чіткої правової бази щодо успадкування NFT-активів. Це означає, що коли особа помирає і

залишає після себе колекцію NFT, може виникнути неоднозначність щодо того, хто повинен успадковувати ці активи і які права вони мають при цьому.

Очевидно, що існує потреба в чітких правових настановах і правилах щодо успадкування активів NFT, так само, як і для інших видів цифрових активів. За відсутності чітких правил вирішення спорів щодо активів NFT може зайняти багато часу і коштувати дорого, що може бути особливо складно для сімей, які вже мають справу з втратою близької людини.

Кілька країн почали вирішувати питання цифрового спадкування, зокрема активів NFT, а деякі навіть ухвалили відповідні закони чи підзаконні акти. Так, У 2022 році Японія прийняла Закон про NFT, який встановив правові рамки для NFT та інших цифрових активів, включаючи конкретні правила щодо спадкування. Закон вимагає від власників або творців NFT вказувати, як слід поводитися з їхніми активами в разі їхньої смерті або неієздатності, і передбачає механізм передачі права власності або доступу до цих активів визначеним бенефіціарам [4].

Ще однією країною, яка почала вирішувати цю проблему, є Сполучені Штати. Комісія з уніфікованого законодавства (Uniform Law Commission), група, яка працює над створенням уніфікованих законів у США, опублікувала проект закону «Про цифрові активи та спадщину», який має на меті створити чітку правову базу для поводження з цифровими активами, включаючи NFT, після смерті власника [5].

Дивлячись на досвід таких провідних країн, як Японія та США, ми бачимо, що створення законів і нормативних актів, пов'язаних з правовим регулюванням цифрового спадкування, може певною мірою допомогти вирішити цю проблему. Однак важливо зазначити, що через складність питання та швидкий розвиток цифрових технологій нормативно-правові акти можуть швидко застаріти. Тому важливо, щоб регуляторні органи та зацікавлені сторони галузі продовжували відстежувати та адаптувати ці правила відповідно до нових технологічних розробок.

Для вирішення цієї проблеми в глобальному масштабі необхідна міжнародна співпраця та взаємодія між країнами, регуляторними органами та зацікавленими сторонами галузі. Одним із підходів є встановлення глобального стандарту правового регулювання цифрових активів, включаючи NFT, який може бути прийнятий та адаптований країнами по всьому світу.

Важливо зазначити, що питання цифрового успадкування все ще є відносно новим і незвіданим, а отже, нормативно-правові акти та настанови все ще перебувають у процесі розробки. Незважаючи на це,

зростає визнання необхідності вирішення цього питання, і цілком ймовірно, що в найближчі роки ми побачимо більш комплексні рекомендації та правила, які допоможуть окремим особам і сім'ям управляти своїми цифровими активами і передавати їх своїм спадкоємцям.

Крім того, використання віртуальних аватарів у метaprostorі, ймовірно, буде пов'язане з багатьма правовими питаннями, які виникають у фізичному світі, такими як конфіденційність, авторське право, захист торговельних марок і персональних даних. Наприклад, можуть існувати правові обмеження на використання віртуальних аватарів, які порушують права інших осіб або використовуються в шкідливих або незаконних цілях.

Підсумовуючи, слід зазначити, незважаючи на наявність певних підходів до вирішення цієї проблеми, все ж існує низка нерегульованих проблем пов'язаних з проблемою успадкування мета-аватарів та активів. Отже, питання правового регулювання спадкування цифрового майна має стати одним із пріоритетних напрямків розвитку спадкового права у найближчому майбутньому.

Література:

1. Zuckerberg wants Facebook to become online “metaverse”. BBC : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-57942909> (дата звернення –05.04.2023).

2. Bernard Marr, “What is the Metaverse? An easy explanation for anyone” Bernard Marr & Co (3 September 2021) URL: <https://bernardmarr.com/what-is-the-metaverse-an-easy-explanation-for-anyone/> (accessed 05.05. 2023).

3. Mary Anne Franks, “Unwilling Avatars: Idealism and Discrimination in Cyberspace” (2011) 20(2) Columbia Journal of Gender and Law 224, 226.

4. NFTs: An overview of the current state in Japan, the legal and regulatory environment, and the latest guidelines by the JCBA and BCA URL: <https://innovationlaw.jp/en/nft-market-and-guidelines/> (accessed 05.05. 2023).

5. Uniform Law Commission draft of law “On Digital Assets and Heritage” URL: https://uniformlaws.org/committees/community_home?CommunityKey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22 (accessed 05.05. 2023).

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖ ТУРОПЕРАТОРОМ ТА ТУРАГЕНТОМ ПРИ НАДАННІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Диченко Д. В.

*аспірант Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАПрН України
м. Київ, Україна*

Різні аспекти туристської діяльності, її організація і правове забезпечення постійно викликали інтерес у науковців.

Туризм є пріоритетною сферою економіки та культури, де послуги відіграють основну роль. В умовах розвитку ринку туризму, успіх турфірм і готельних підприємств залежить від того, наскільки надані ними послуги відповідають стандартам якості [1, с. 348].

Післяковідне та післявоєнне відновлення сфери туризму вимагатиме оновлення правового регулювання туристичної діяльності та подолання шоківих впливів карантину та російської збройної агресії проти України.

Правове забезпечення діяльності туристських фірм і готельних підприємств вимагає кардинального покращення, так само як і переддоговірна і договірна діяльність як із споживачами турпослуг, так і з турфірмами. Особливої актуальності набуває діяльність по укладенню і виконанню договорів в цій сфері, а також практика розгляду претензій туристів, розбіжностей і спорів за договорами, контроль за виконанням договірних зобов'язань і тощо [2, с. 68–69].

Туризм, як і будь-яка інша сфера, потребує правового регулювання. У цивільно-правових відносинах сфери туризму беруть участь туроператори, турагенти, перевізники, готелі, ресторани, екскурсійні бюро, культурно-розважальні заклади та туристи. В процесі створення, надання та споживання туристських послуг усі правовідносини повинні оформлюватися спеціальними цивільно-правовими договорами.

У процесі організації турів і формування туристичного продукту туроператор змушений вступати в договірні відносини та укладати угоди з іншими учасниками туристської діяльності. Договірні відносини туроператора реалізуються відповідно до технологічних циклів діяльності [3, с. 179].

Закономірно виникає питання про розподіл відповідальності між туроператором і турагентом. У договірних відносинах з надання туристських послуг, значну частину договору виконує туроператор, або треті особи – контрагенти туроператора. Турагент повинен відповідати

за невиконання власних обов'язків, в які може входити оформлення документів, інформування про туристичні послуги, заповнення анкет тощо. Також, визначення відповідальності залежить від типу договору укладеного між туроператором і турагентом. Якщо між ними укладено договір комісії, за яким турагент зобов'язується за дорученням туроператора за винагороду вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок туроператора, то відповідальність буде покладена на турагента. При укладенні договору доручення турагент діє від імені і за рахунок туроператора, відповідно відповідальність несе туроператор. У разі укладення агентського договору, питання про відповідальність вирішується залежно від того, від свого або від чужого імені буде укладено договір турагентом. Можлива також солідарна відповідальність туроператора і турагента [1, с. 363–364].

У випадку неналежного виконання договору про надання туристичних послуг турист може пред'являти вимоги до другої сторони договору. Як правило, такою стороною є туроператор, від імені та в інтересах якого відповідний договір про надання туристичних послуг укладає турагент на підставі агентського договору.

Туроператор несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору про надання туристичних послуг, незалежно від того його дії чи дії залучених ним до виконання третіх осіб призвели до такого невиконання. До таких третіх осіб належить готель та перевізник у випадку, коли послуга з перевезення входить до складу туристичної послуги, тобто туроператор є «перевізником за договором» у розумінні Гвадалахарської Конвенції 1961 року. Якщо ж послуга з перевезення до складу туристичної не включається, то відповідальність за її ненадання несе сам перевізник [4, с. 168].

В питанні розмежування відповідальності туроператорів та турагентів важливим є те, що туроператори практично ніколи не вступають у договірні відносини з туристами напряму. Від їх імені на підставі агентського договору діють турагенти. Згідно зі ст. 297 ГК, за агентським договором одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок. Таким чином, турагент, здійснюючи підбір і продаж туристичного продукту безпосередньо туристу, відповідальності перед ним не несе. У договорі про надання туристичних послуг він не фігурує, стороною там виступає туроператор. Окремих договорів про надання інформаційних послуг турист з турагентом не підписують. Водночас роль останнього не можна недооцінювати. Непоодинокими є випадки, коли турагент через непрофесійність або й свідомо, для отримання свого відсотка, вводить

споживача в оману щодо змісту послуг, які входять у туристичний продукт, категорії готелю, його місця розташування, умов розміщення, перевезення, харчування, реальної тривалості поїздки тощо. Відповідно, виправдано видається позиція збереження відповідальності турагента перед туристом. Розмежовуючи відповідальність за договором про надання туристичних послуг між туроператором та турагентом, судами слід з'ясовувати причини неналежного надання туристичної послуги. Якщо причиною неналежного надання послуги стала недостовірна інформація, надана турагентом, то відповідальність повинен нести не туроператор, а особа, на яку було покладено такий обов'язок, – турагент. Основною проблемою є те, що на відміну від письмового договору про надання туристичних послуг, консультації турагента – усні, і довести введення туриста в оману буде непросто [5, с. 33].

Характерною особливістю при здійсненні турдіяльності є обов'язкове фінансове забезпечення відповідальності туроператора і турагента перед туристом на випадок неплатоспроможності або визнання банкрутом [5, с. 33]. Стаття 15 Закону України «Про туризм» передбачає фінансове забезпечення відповідальності туроператора та турагента. Розмір майнової відповідальності туроператора (турагента) не може перевищувати фактично завданих туристу збитків з їхньої вини [6]. Варто зазначити, що крім відшкодування вартості путівки, транспортних витрат (якщо довелося добиратися самому), міжнародних дзвінків, харчування тощо, він має право ще й на відшкодування моральної шкоди.

Так, для туроператора мінімальний розмір такого забезпечення становить 20 000 євро (для внутрішнього і в'їзного туризму – 10 000 євро), а для турагента – 2000 євро, що підтверджується гарантією банку або іншої кредитної установи [5, с. 33].

Пункт 3 статті 28 проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» та деяких інших законодавчих актів щодо основних засад розвитку туризму» встановлює фінансове забезпечення у розмірі 10 % від загальної вартості послуг туристичного обслуговування, наданих туроператором за рік, що передує року отримання фінансового забезпечення.

Для новоствореного туроператора або такого, що не провадив діяльність, у році, що передує року отримання фінансового забезпечення, мінімальний розмір фінансового забезпечення становить 50 000 євро за офіційним курсом Національного банку України станом на 31 грудня календарного року, який передує року отримання фінансового забезпечення, що, на нашу думку, є логічним та справедливим по відношенню до діяльності новостворених турфірм та «акул» туристичного бізнесу [7].

Отже, договірна практика, аналіз норм ЦК України та законодавства в сфері туризму дозволяє зробити висновок про те, що цивільно-правова відповідальність туроператора (турагента) як виконавця за договором про надання туристичних послуг може наступити за невиконання або неналежне виконання умов договору; недотримання вимог, що пред'являються до якості туристичної послуги; порушення права туриста на достовірну інформацію; заподіяння шкоди життю та здоров'ю при наданні туристичних послуг.

Статтею 20 Закону України «Про туризм» передбачено, що права і обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і турагентом визначаються відповідно до загальних положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором, укладеним між ними, а також цим Законом. Отже, можна стверджувати, що туроператор і турагент, укладаючи договори, самостійно визначають межі відповідальності перед туристом. Однак ця ж стаття передбачає відповідальність туроператора перед туристом за невиконання або неналежне виконання умов договору про надання туристичних послуг. Таким чином, Закон України «Про туризм» покладає відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору про надання туристичних послуг на туроператора.

Література:

1. Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А.Б. Гриняка, О.О. Кота, М.Д. Пленюк. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.

2. Федорченко Н.В., Камінська Н.С. Договірні зобов'язання з надання туристичних та готельних послуг в Україні. Перспективи розвитку туризму в Україні : збірник статей до ювілею В. К. Федорченка / відп. ред. Федорченко Н. В.; Мініч І. М. Тернопіль : Підручники і посібники, 2019. С. 67–77.

3. Козловський Є.В. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посіб. / Є. В. Козловський. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 272 с.

4. Яворський Р.І. Договір про надання туристичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2015. 220 с.

5. Апопій І.В. Відповідальність за договором про надання туристичних послуг. Юридичний науковий електронний журнал, № 5, 2018. С. 32–34.

6. Про туризм : Закон України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення 16.05.2023)

7. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» та деяких інших законодавчих актів щодо основних засад розвитку туризму : Проект Закону від 4162 від 29.09.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70072 (дата звернення 16.05.2023)

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ПОСЛУГИ

Зборівський Ю.-А. Я.

*асистент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Цивільно-правовий договір є юридичним фактом виникнення цивільного правовідношення, в тому числі об'єктом якого є немайнове благо. Водночас договір є правовою формою опосередкування динаміки правовідносин. Тому договір можна розглядати і як правовідношення, змістом якого є права та обов'язки сторін.

Правочин або договір є цивільно-правовими формами реалізації особистих немайнових прав на донорство та медичну допомогу в сфері трансплантації. Наслідком вчинення одностороннього правочину або укладення договору є виникнення немайнового правовідношення, в рамках якого здійснюється цивільний оборот анатомічних матеріалів. Елементом змісту такого правовідношення є зустрічні волевиявлення суб'єктів особистих немайнових прав, спрямовані на досягнення спільної для них мети.

Цивільне правовідношення виникає на підставі договору про надання медичної послуги. Такий договір можна відносити до немайнових. Особливістю таких договорів є відсутність спеціального правового регулювання. Така договірна конструкція створюється його учасниками. Аналіз різних теорій і законодавства стосовно правого регулювання непоіменованих договорів свідчить, що в цивільному законодавстві немає норми, яка чітко б вказувала на те, якими саме положеннями повинні регулюватися договори [1].

Укладення договору, предметом якого є медична послуга з трансплантації з медичним закладом може бути підставою виникнення між сторонами майнових та немайнових правовідносин. Предметом

договору про надання послуг є вчинення певних дій або здійснення діяльності, які споживаються в процесі їх надання.

Розкриваючи сутність договору, В.А. Васильєва приходить до висновку, за яким основою унікальності договору є втілення в ньому двох або більше відособлених воель, що в свою чергу зумовлює існування сторін договору, інтереси яких задовольняються за рахунок одне одного [2, с. 93]. Приведена дефініція в більшій мірі стосується договорів, що опосередковують майновий цивільний оборот, в яких волевиявлення сторін має взаємний характер. Тобто кожна із сторін має взаємні суб'єктивні цивільні права та обов'язки одна щодо одної.

Суб'єкти, які пов'язані з трансплантаційною діяльністю мають передбачені законом або договором про надання медичної послуги з трансплантації обов'язки. Як зазначає Н.С. Кузнецова, договір відрізняється від інших юридичних фактів тим, що він не тільки дає підстави для застосування тієї чи іншої норми права до конкретного випадку і для виникнення, зміни або припинення конкретного правовідношення, а й безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає права і обов'язки учасників утворюваного ним правовідношення [3, с. 14].

Як зазначає В.В. Луць, роль договору не обмежується тільки тим, що він впливає на динаміку цивільних правовідносин, а й визначає зміст конкретних прав та обов'язків учасників договірної зобов'язання [4, с. 20]. Договір, предметом якого є медична послуга з трансплантації анатомічних матеріалів є джерелом регулювання взаємовідносин між суб'єктом з надання медичних послуг та донором чи пацієнтом (реципієнтом).

Договір виступає формою реалізації цивільної правосуб'єктності. За його допомогою здійснюється реалізація цивільних прав та обов'язків суб'єктів цивільного права в межах обсягу їх правосуб'єктності у відносинах приватно-правової сфери. Слід зазначити також, що конкретний вид форм, у яких реалізується цивільна правосуб'єктність учасників цивільних правовідносин обирається самим суб'єктом, якщо інше не передбачено законом [5, с. 82]. Тому форму правочину чи договірну з метою реалізації особистого немайнового права на донорство чи медичну допомогу обирає сам суб'єкт – носій особистого немайнового права.

Цивільне правовідношення з участю донора не має зобов'язального характеру. Донор реалізуючи немайнове особисте цивільне право, не набуває жодних обов'язків, навіть висловлюючи згоду на відбір анатомічного матеріалу у формі договору.

Правовою формою реалізації особистого немайнового права на донорство може бути здійснено у формі непоміченого договору, змістом якого будуть умови щодо конкретизації виду анатомічного

матеріалу, строків проходження донором медичного огляду, термін прижиттєвого відділення анатомічного матеріалу, порядок реабілітації донора тощо.

Не виключена правова форма багатостороннього договору з участю суб'єктів трансплантаційної діяльності, реципієнта та донора, зміст якого полягає в координації здійснення трансплантаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я або збереження життя пацієнта.

Здійснення особистого немайнового права на медичну допомогу в цивільно-правовому аспекті реалізується шляхом укладення договору про медичну послугу як особисто носієм такого особистого права, так і представником. Так. стороною договору про надання медичної послуги малолітньому або недієздатному може бути його законний представник.

Таким чином, цивільно-правові договори відіграють важливу роль у встановленні та регулюванні правовідносин, які виникають із таких особистих немайнових прав як право на донорство та медичну допомогу, зокрема в контексті здійснення трансплантації.

Література:

1. Мигалюк Л. Правове регулювання не поймає договорів в цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 100.
2. Васильєва В.А. Місце договору у системі юридичних фактів та встановлення його ознак. *Теоретичні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : зб. наукових статей. Вип. 28. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 88–94.
3. Кузнєцова Н.С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 12–18.
4. Луць В.В. Договір як регулятор цивільних відносин. *Право України*. 2012. № 9. С. 19–25.
5. Договір як універсальна форма правового регулювання : монографія / за заг. ред. проф. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НОТАРІУСА У ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Гльченко М. А.

*студентка IV курсу факультету права
Одеського національного морського університету*

Іванова О. М.

*старший викладач кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету
м. Одеса, Україна*

Нотаріус є складовою нотаріату, який у вигляді делегованих йому функцій виконує нотаріальні завдання. Слід відмітити, що правовий статус нотаріуса двоякий: з одного боку, він є особою, уповноваженою державою, яка виконує делеговані державою функції та підлягає державному контролю; з іншого боку, він є позаштатним співробітником, який організує власну економічну діяльність і несе особисту відповідальність за свою роботу. Тому стосовно нотаріуса використовується термін «державний чиновник», а не «державний службовець». Держава, делегуючи нотаріусу деякі свої функції та повноваження, делегує і відповідальність, тоді як державний службовець діє від імені держави, і держава несе відповідальність за його дії [1, с. 7–9]. Тому питання аналізу статусу нотаріуса у Литовській Республіці буде становити актуальність обраної теми дослідження.

Відповідно до ст. 2 Закону Литовської республіки «Про нотаріат» від 15 вересня 1992 р. № I-2882 (далі – Закон) нотаріусом є уповноважена державою особа, яка виконує встановлені Законом функції, що забезпечують, щоб у цивільних правових відносинах не було незаконних правочинів та документів. Нотаріус, зазначають Каспаравичене А., Сенютене А., прямо не визначається як інститут у Законі, але, як наголошується в юридичній літературі, у чинному законодавстві зазвичай уникають прямого визначення як правоохоронного органу [2, ст. 2; 3, с. 99].

Нотаріусом може бути фізична особа, яка є громадянином держави-члена Європейського Союзу або іншою стороною Угоди про Європейський економічний простір або Швейцарської конфедерації, розмовляє офіційною мовою, має ступінь бакалавра та магістра права або ступінь професійної кваліфікації (однорівневий університетський ступінь), а також відповідає іншим критеріям, що перелічені у ст. 3

Закону (не старше 70 років, якщо вона виграла відкритий конкурс на виконання обов'язків нотаріуса (право на участь мають особи не старше 60 років) і не має порушень здоров'я, що перешкоджають виконанню обов'язків нотаріуса) [2, ст. 3; 4].

Під кандидатом у нотаріуси (асесор) слід розуміти фізичну особу, яка готується до професійної діяльності нотаріуса у порядку, встановленому Законом.

Кількість кандидатів у нотаріуси (асесори) визначається міністром юстиції Литовської Республіки з урахуванням перспектив та напрямків нотаріальної діяльності, підготовлених Нотаріальною палатою та поданих до Міністерства юстиції Литовської Республіки у порядку, встановленому у п.1 ст.11 Закону. Фізична особа може бути кандидатом у нотаріуси (асесором), якщо вона відповідає вимогам п.п. 1, 2, 3 та 5 другого абзацу ст. 3 Закону та перемогла у публічному конкурсі кандидатів у нотаріуси (асесори) у порядку, встановленому міністром юстиції Литовської Республіки (далі – Міністр) [2, ст. 56].

Вища юридична освіта, юридичний досвід є обов'язковим. Тобто, особа повинна довести, що вона є кандидатом у нотаріуси (асесором) не менше 2 років і склала нотаріальний кваліфікаційний іспит, або є доктором соціальних наук або хабілітованим доктором права, має не менше 5 років викладацької чи наукової діяльності. Досвід роботи та стаж нотаріальної практики не менше 3 місяців або стаж юридичної роботи не менше 5 років, складання кваліфікаційного іспиту нотаріуса та стаж нотаріальної практики не менше 3 місяців [4].

На нашу думку також слід відмітити, що нотаріус у Литовській Республіці є самозайнятою і є економічно незалежною особою, що має право приймати на роботу офісних працівників, які йому потрібні, щоб працювати на власний розсуд, виплачує їм зарплату. Нотаріус набуває або орендує офісні приміщення, усі витрати на свою діяльність проводить за власний рахунок. Питання призначення та звільнення з посади нотаріуса відноситься до компетенції Міністра. Особа, призначена нотаріусом, перед тим, як розпочати виконання своїх обов'язків, складає присягу міністру юстиції Литовської Республіки [2, ст. 20, 3].

Слід наголосити, що відповідно до нотаріального законодавства Литовської Республіки особливе місце посідає у діяльності нотаріуса його моральні якості, а саме йде мова про репутацію нотаріуса. Цікавим постає те, що у Законі питання репутації досить яскраво акцентується, тобто нотаріус та кандидат у нотаріуси повинен мати «бездоганну репутацію». Прикладом може слугувати ст. 5 Закону, де акцентує литовський законодавець увагу на тому, що особа не може мати бездоганну репутацію якщо її було звільнено, чи обіймала посаду

або втратила право займатися певною діяльністю, оскільки вона не дотримувалася вимоги бездоганної репутації, встановленої законом [2, ст. 3].

У ст. 20 Закону перелічені основні нотаріальні дії, що виконуються нотаріусом, тобто це: схвалює транзакції; видає свідоцтва про спадщину; видає свідоцтва про спільну власність частини подружжя тощо. Нотаріальні дії можуть виконуватись: у нотаріальній конторі; за межами нотаріальної контори (лише в тому випадку, якщо відповідна особа не може вступити до нотаріальної посади з важливої причини); за допомогою ІТ-інструментів; віддалено (за винятком твердження заповітів та нотаріальних дій, зазначених у ст. 26 Закону); змішаним чином (тобто за допомогою вищенаведених способів) [2, ст. 20-28-2].

Але нотаріальна діяльність у Литовській Республіці передбачає ряд обмежень, зокрема, згідно з ст. 20 Закону нотаріус має право брати участь у діяльності нотаріального самоврядування та інших обраних установ максимум п'ять років. Нотаріус може, виконуючи свої обов'язки, обіймати виборні посади разом в установах нотаріального самоврядування. Якщо нотаріус обіймає виборну посаду в інших установах, його повноваження призупиняються наказом Міністра. Нотаріус не може отримувати жодної винагороди, окрім винагороди нотаріуса, винагороди за виконання функцій арбітра, винагороди за надання послуг з посередництва, винагороди за надання послуг з аукціону та правозастосування тощо. Також нотаріус не може бути арбітром у спорах, що виникають із стосунків, щодо яких він уже виконував встановлені законодавством функції. Крім того, нотаріус не може виконувати передбачені законодавством функції стосовно відносин, з яких він був арбітром у суперечці [2, ст. 20–22].

Повноваження нотаріуса можуть бути припинені наказом Міністра після того, як нотаріус порушив дисциплінарне провадження, а також якщо нотаріус підозрюється або звинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

Термін повноважень нотаріуса закінчується: після смерті; у разі втрати громадянства держави-члена Європейського Союзу або іншої сторони Угоди про Європейський економічний простір або Швейцарської конфедерації; нотаріальна заява; рішення, що засуджує нотаріуса у кримінальному злочині або винного у кримінальному злочині, але виправданого кримінальної відповідальності; після набрання чинності рішенням Почесного суду нотаріату подати Міністру пропозицію про звільнення нотаріуса та інші [2, ст. 22–23].

Отже на підставі вищевикладеного можливо прийти до наступних висновків. Діяльність нотаріуса, як і загалом нотаріальна система Литовської Республіки, характеризується стабільністю та чітким

визначенням кола повноважень кожного суб'єкта. На нашу думку, детальний підхід до врегулювання правового статусу нотаріуса у законодавстві Литовської Республіки можливо прийняти до уваги українським законодавцем на шляху відбудови законодавства, в тому числі і нотаріального, після закінчення воєнного стану на території України.

Література:

1. Notariato teise: pamoka. Majūtė V. ir kt. Lietuvos notarų rūmai, 2014. 354 c. URL: <https://www.notarurumai.lt/data/public/uploads/2020/11/notariato-teise.pdf>
2. Notariato įstatymas: Įstatymas nuo 09.15.1992 № 192-0. Lietuvos aidas. 1992. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.BE3136A78E80/KFeicaONYg>
3. Kasparavičienė A., Seniutienė D. Notariato veiklos teisinio reguliavimo socialinis veiksmingumas. *Public Security and Public Order*. 2016. № 16. С. 96–114. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/vsvt/article/view/5704>
4. Notaras. Laisvąją enciklopediją. 2022. URL: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Notaras>

ЧИ МОЖЛИВО СУДАМ НИЖЧИХ ІНСТАНЦІЙ «ВІДСТУПИТИ» ВІД ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ?

Кабанова А. О.

студентка IV курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

*Науковий керівник: **Попова С. О.***

доктор філософії у галузі «Право»,

старший викладач кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Україна – демократична соціальна правова держава, національна правова система якої належить до романо-германської правової сім'ї. Відтак, основним джерелом права визнано нормативно-правовий акт. Але з часом ця приналежність видозмінювалася і окремі вітчизняні науковці стверджують, що сучасна українська правова система тяжіє до перехідного типу. Йде мова про те, що судова практика набуває не

менш важливого значення, ніж закон. Особливо про це йде мова, коли вищі по ієрархії суди приймають рішення з певних проблемних правовідносин, що становлять собою певний еталон для судів нижчих інстанцій. Таким чином, Верховний Суд начебто реалізує правотворчу функцію. Правотворча функція судової практики не є основною для романо-германського права. Вона є додатковою функцією, що ніби-то доповнює правозастосовну та інтерпретаційну діяльність судів, компенсує недоліки формально-юридичних джерел права, перш за все нормативно-правових актів. Правотворча функція судової практики є особливо помітною у випадках заповнення прогалів у законі, коли суди здійснюють «добудову права» [1, с. 92].

Відтак, апеляційні суди та суди першої інстанції повинні дотримуватися обґрунтованих правових позицій Верховного Суду, чим забезпечувати єдність судової практики. Адже завдяки єдності судової практики реалізується конституційний принцип рівності всіх громадян перед законом і судом.

Проте, у зв'язку зі зміною суспільних відносин, трансформацією законодавства і приведення його у відповідність до норм Європейського Союзу, Верховний Суд може, так би мовити, змінити свою точку зору на певне правовідношення. Таким чином, відступити від правових позицій, викладених в постановках ВС/ВСУ, можна виключно на етапі розгляду справи в суді касаційної інстанції шляхом її передачі на розгляд палати, об'єднаної палати чи Великої палати ВС.

За три роки діяльності Велика Палата Верховного Суду 121 раз відступила від раніше сформованих правових позицій – таку статистику озвучила Голова Верховного Суду Валентина Данішевська, підбиваючи підсумки діяльності за 2018–2020 роки. Тобто тільки на найвищому рівні судової влади хтось понад сотню разів «передумав». Найбільше було змінено позицій Верховного Суду України (76), майже третину разів ВП ВС відступила від позицій касаційних судів у складі ВС (37) і ще 18 разів – від своїх же рішень. Підрахувати кількість відступів, які здійснюють касаційні суди у складі ВС або їх об'єднані палати, складно. А наслідки можуть бути геть протилежними, адже зміна позицій, як правило, є кардинальною [2].

Проте, як вчиняти судам першої та апеляційної інстанцій, якщо вони не погоджуються зі сформованою позицією ВСУ? З часом це питання знову й знову починає порушуватись в професійних колах. Адвокати та правозахисники звертають увагу на неправомірні факти відступу судами нижчих інстанцій від правових позицій ВСУ, а судді наводять загалом власну мотивацію з даного питання.

Перш за все, слід зауважити, що це стосується лише виключних випадків. Так, насправді, згідно з детальним аналізом даних ЄДРСР,

лише поодинокі судді в окремих рішеннях відступають від правових позицій ВСУ та наводять ґрунтовну мотивацію з цього питання.

Якщо дослідити норми законодавства, то відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [3]. Водночас ЦПК України у ч. 4. ст. 263 закріплено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду [4].

Отже, у вказаних положеннях відсутня імперативна вказівка на застосування позиції вищих судів, але приставка «враховує» означає, що у своєму рішенні суду необхідно співставити конкретну ситуацію, яка підлягає вирішенню

Тому, суд вправі не погодитись з висновком Верховного Суду, обґрунтувавши незгоду, якщо останній не аналізував норми права, які враховувались ним у даній справі під час системного аналізу. Таким правом і скористається суд у цій справі.

Таким чином, суддя відступає від правового висновку ВС (або ВСУ), надаючи цьому власну аргументацію. Однак, вбачається, що в такому випадку не вирішеним залишається питання щодо норм процесуального законодавства, які передбачають та регламентують процедуру відступу від правових позицій ВСУ та ВС виключно судом касаційної інстанції та не надають такого права судам нижчих інстанцій [5].

Інколи суди просто не зазначають у своїх рішеннях правові позиції ВС та ВСУ. А також окремі судді просто зазначають про необхідність чи можливість відступу від конкретної правової позиції ВС чи ВСУ, коротко мотивують, чому така позиція є помилковою, однак не зазначають норму законодавства, якою при цьому керуються. Всі це пов'язано суто з особливостями конкретної справи. Вживаючи подібні формулювання, судді визнають, що загалом відступ від таких правових висновків допустимий.

Таким чином, є усі підстави стверджувати, що на даний час серед суддів відсутня єдність щодо питання обов'язковості застосування правових позицій ВС та ВСУ при ухваленні судових рішень.

Питання, що виникають на практиці і стосуються застосування правових позицій у разі виявлення суперечностей, цілком можуть бути вирішені ВС при перегляді цієї справи в касаційному порядку. Таким чином, застосування судом нижчої інстанції інституту відступу від правових позицій не є єдино можливим шляхом вирішення проблеми в цій ситуації. Очевидно, що в майбутній перспективі існування норм

щодо безумовної обов'язковості правових позицій ВС вплине на становлення єдності судової практики. Водночас на даному етапі розвитку продовжує існувати ситуація, яка є своєрідним відголоском недосконалості колишніх процесуальних норм, коли щодо одних і тих же питань існує декілька діаметрально протилежних висновків ВСУ. Розв'язання цієї проблеми, згідно з Перехідними положеннями до процесуальних кодексів, покладено на Верховний Суд, який уже прийняв декілька революційних рішень з таких питань, які стабілізували судову практику та сприяли прогнозованості вирішення окремих категорій справ [5].

Отже, на підставі вищезазначеного, можна стверджувати, що сьогодні українська правова система належить до романо-германської правової сім'ї. Незважаючи на те, що існує необхідність застосування позицій вищих судів при вирішенні справ судами першої та апеляційної інстанцій для забезпечення принципу єдності судової практики. Але так як законодавство не містить прямої вказівки на обов'язковість врахування висновків Верховного Суду, суди вправі відступити від усталеної практики і прийняти рішення щодо спірних правовідносин, посилаючись на норми матеріального і процесуального права, керуючись принципом верховенства права і законності приймати рішення на основі власних переконань.

Література:

1. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. *Вісник Академії правових наук України*. 2003 р. № 4 (35). X. : Право, 2003. С. 92–99.
2. Чи можна навести лад і забезпечити єдність судової практики, доки Верховний Суд відступає від раніше сформованих позицій, зокрема власних? : *Pravo.ua. Юридична практика*. URL: <https://pravo.ua/articles/poriadok-vidstupu>.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. Цивільний процесуальний кодекс : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Зозуля Н. Правові позиції Верховного суду : дискреція судів нижчих інстанцій. URL: <http://www.judges.org.ua/article/dig14709.html>.

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Карпець Т. І.

курсантка II курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Останнім часом у світі спостерігається тенденція до інтеграції різних країн і регіонів в один єдиний економічний та правовий простір. Це можна побачити на прикладі Європейського Союзу, зони вільної торгівлі NAFTA, Євразійського економічного союзу та інших [2]. Ця тенденція відображається не лише на економіці, але й на правовому просторі. Це стосується і цивільного права. Відповідно до сучасних тенденцій у світі, відбувається інтеграція національного цивільного права в єдине правовий простір, що передбачає узгодження правових норм та принципів регулювання господарської та цивільної діяльності в різних країнах.

Інтеграція цивільного права сприяє уніфікації правового регулювання, що дає можливість досягти більшої правової стабільності та передбачуваності, підвищення рівня захисту прав та інтересів осіб, що здійснюють господарську та цивільну діяльність. За даними наукових досліджень, інтеграційні процеси мають значний вплив на розвиток цивільного права.

Наприклад, у своїх наукових працях І. М. Приймак [4] та О. О. Шевченко [5] зазначають, що інтеграція цивільного права в єдиний правовий простір має на меті підвищення ефективності правового регулювання, забезпечення єдності правової системи та підвищення захисту прав та інтересів громадян. Вони також наголошують на тому, що інтеграція цивільного права передбачає узгодження законодавства, зокрема забезпечення єдності понять, термінів та принципів, що регулюють цивільні правовідносини. Це дозволяє підвищити рівень захисту прав та інтересів громадян, які здійснюють господарську та цивільну діяльність в різних країнах.

Значний вплив на розвиток цивільного права мають інтеграційні процеси в Європейському Союзі. За даними наукових досліджень, інтеграція в Європейському Союзі відображається на розвитку європейського цивільного права, зокрема, на створенні єдиної системи

правового регулювання господарської та цивільної діяльності. Інтеграційні процеси в ЄС сприяють створенню нових правових інструментів, таких як європейські норми цивільного права, що забезпечують єдність правової системи та підвищують рівень захисту прав та інтересів громадян в європейському просторі [1].

Одним з ключових інструментів, що був створений в рамках інтеграційних процесів ЄС, є Римський статут. Цей документ містить єдиний набір правил, які застосовуються до всіх цивільних та комерційних правовідносин в країнах-членах ЄС. Римський статут відображає найкращі практики з різних країн та сприяє гармонізації права в Європі.

Іншим інструментом, що був створений в рамках інтеграційних процесів ЄС, є Європейський кодекс цивільного права [5]. Цей кодекс має на меті замінити національні закони з цивільного права в країнах-членах ЄС і створити єдину європейську систему цивільного права. Це дозволить громадянам та підприємствам здійснювати господарську та цивільну діяльність на всій території ЄС на основі єдиних правил і принципів.

Наукові дослідження підтверджують вплив інтеграційних тенденцій на розвиток цивільного права. Інтеграційні процеси між країнами сприяють створенню єдиної системи правового регулювання, що забезпечує узгодження законодавства, а також гармонізацію норм та принципів права. Це дозволяє підвищити рівень захисту прав та інтересів громадян, особливо тих, які здійснюють господарську та цивільну діяльність в різних країнах. Інтеграційні процеси також сприяють створенню нових правових інструментів та механізмів, які дозволяють ефективніше вирішувати правові спори та конфлікти між громадянами та підприємствами різних країн.

Однак необхідно зазначити, що інтеграційні процеси також можуть мати певний негативний вплив на розвиток цивільного права. Наприклад, гармонізація законодавства може призвести до втрати національних особливостей та традицій правової системи, що може вплинути на ефективність правового регулювання певних сфер життя.

Також необхідно враховувати різні культурні та історичні особливості країн, що можуть впливати на розуміння та застосування правових норм. Тому необхідно забезпечувати баланс між гармонізацією законодавства та збереженням національних особливостей.

У цілому інтеграційні тенденції мають значний вплив на розвиток цивільного права, забезпечуючи його гармонізацію, підвищення рівня захисту прав та інтересів громадян та підприємств, створення нових правових інструментів та механізмів. Проте необхідно забезпечувати баланс між гармонізацією законодавства та збереженням національних особливостей, а також враховувати культурні та історичні відмінності країн.

Отже, інтеграція є важливим фактором, який допомагає підвищувати ефективність та захист прав у цивільному праві.

Література:

1. Галуненко В. М. Європейська інтеграція та її вплив на цивільне право України. *Право України*. 2017. № 5. С. 54–62.
2. Коломієць В. І. Тенденції розвитку цивільного права в контексті європейської інтеграції. *Право України*. 2018. № 1. С. 17–24.
3. Пастухов Є. С. Цивільне право України в контексті європейської інтеграції. *Журнал Відкрите право*. 2019. № 3. С. 64–70.
4. Приймак І. М., Шевченко О. О. Інтеграція цивільного права в єдиний правовий простір: теоретико-правовий аспект. *Право України*. 2015. № 7. С. 25–34.
5. Шевченко О. О. Значення європейської інтеграції для цивільного права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. С. 54–61.

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВНОВАЖЕНЬ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ЧУЖИМИ СПРАВАМИ

Карташов В. В.

аспірант

Науково-дослідного інституту правотворчості

та науково-правових експертиз

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Важливим у світлі дослідження природи управління як цивільно-правової категорії є визначення обсягу та характеру повноважень, делегованих управителю на підставі договору чи закону. Перш за все варто зауважити, що управління за своєю сутністю є доволі абстрактною універсальною категорією, чітка детермінація змісту якої шляхом наведення виключного переліку юридичних можливостей не вбачається можливою. Крім того, цілком очевидно, що специфіка реалізації повноважень щодо управління обумовлюється особливостями об'єкта управління, яким можуть бути майно, майнові права, діяльність тощо.

Приватноправове управління за своєю сутністю є цілеспрямованим діяльнісно-організаційним впливом на об'єкт, який, на відміну від правомочностей володіння, користування і розпорядження не має конкретної визначеності у контексті чіткого окреслення юридичних можливостей суб'єкта управління стосовно об'єкта, та передбачає індивідуальне панування над останнім, здійснюване у відповідності зі змістом суб'єктивного права з метою досягнення бажаних правових результатів. При цьому правомочності з володіння, користування та розпорядження майном можуть вважатися юридичними інструментами їх досягнення. Доречним, на наш погляд, є висловлена в юридичній літературі думка про те, що управління є збірною категорією, яка складається з обсягів економічних можливостей володіння, користування, розпорядження, реалізація яких відбувається через встановлення спеціальних порядків прийняття рішень і їх виконання. Іншими словами, змістове навантаження терміну «управління» полягає у тому, що він інформує про особливі форми реалізації власності [1, с. 87].

Т. М. Гнатюк з приводу обсягу юридичних можливостей, які впливають із договірного управління майном зазначає, що для виконання функцій управління управитель наділяється широким спектром повноважень, встановлених законом і договором. Такі повноваження полягають у здійсненні фактичних та юридичних дій, пов'язаних з управлінням. Законодавством не конкретизується перелік цих дій, адже це практично здійснити неможливо [2, с. 13]. З огляду на це дослідники характеризують обсяг повноважень управителя як надмірний, при чому надмірність повноважень управителя полягає в наділленні його невизначено широким колом повноважень здійснення права власності на чуже майно, обмежене законом і волею власника. Тривалий, пролонгований характер відносин з управління майном зумовив особливість предмета договору управління майном, яка полягає у здійсненні управителем від свого імені не однієї або кількох юридичних чи фактичних дій, а невизначеної їх кількості, які необхідні для управління майном. У зв'язку з цим договір управління не може укладатися для вчинення будь-якої разової угоди. Зокрема, не визнається договором управління правочин, за яким управитель зобов'язався перед установником реалізувати на фондовому ринку належний останньому вексель, оскільки предметом такого договору є надання посередницької послуги разового характеру, а не діяльність з управління чужим майном [3].

Цілком погоджуючись із зазначеним, вважаємо, що перелік юридичних можливостей, делегованих носієм суб'єктивних прав управителю, неможливо чітко регламентувати, виходячи з того, що характер та обсяг повноважень обумовлюються цілою низкою

чинників, серед яких: а) зміст суб'єктивних цивільних прав, правомочності з яких є об'єктом делегування в управління; б) об'єкт, щодо якого здійснюються повноваження з управління; в) мета, правовий результат, на досягнення яких встановлюється управління. В цьому знаходить свій прояв доволі суттєва, на наш погляд, особливість зобов'язальних правовідносин щодо управління, яка полягає в тому, що, на відміну від більшості цивільно-правових договірних правовідносин, сторони яких наділені чітко визначеними правами та обов'язками, зміст правовідносин з управління у частині регламентації повноважень управителя не вирізняється конкретністю, а навпаки носить узагальнений характер, що є закономірним з огляду на абстрактність змісту самої категорії управління. Із зазначеного робимо висновок, що управитель у приватноправових відносинах з управління наділений повноваженнями, що носять характер дискреційних.

У цілому слід зауважити, що поняття дискреційних повноважень лежить у площині публічного права, з огляду на що основні доктринальні дослідження цієї категорії здійснюються із позицій публічно-правового регулювання. Водночас у вітчизняній тлумачній літературі поняття дискреції є більш універсальним та має декілька значень. Воно розуміється як: 1) право, можливість діяти на свій розсуд; свобода дій; спосіб вирішення економічних проблем, який полягає у тому, що особа, орган, що приймають рішення, діють в основному на власний розсуд; 2) сума, в межах якої брокер може змінювати ціну замовлення клієнта згідно з домовленістю між ними; 3) дотримання фінансовими установами та агентами фінансової, зокрема банківської, таємниці стосовно стану справ чи рахунків своїх клієнтів [4]. Правову позицію щодо сутності дискреційних повноважень сформував і Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду за результатами розгляду справи № 0440/5515/18. Так, на переконання суду, дискреційні повноваження (у вузькому розумінні) – це можливість діяти за власним розсудом у межах закону, можливість застосувати норми закону та вчинити конкретні дії (або дію) серед інших, кожні з яких окремо є законними [5]. Отже, виходячи із зазначеного, є підстави для висновків, що, по-перше, дискреція є універсальною категорією, яка застосовується для визначення обсягу повноважень їх носіїв як у сфері як публічного, так і приватного права, з огляду на що дослідження сутності цієї категорії та її практичне використання лише у межах реалізації адміністративних повноважень органами державної влади є об'єктивно необґрунтованими; по-друге, дискреційність повноважень означає правову можливість їх носія діяти вільно, на власний розсуд, проте у межах, визначених договором або законом.

З огляду на це, робимо висновок, що управитель у правовідносинах із приватноправового управління наділений дискреційними повноваженнями щодо здійснення комплексу фактичних та юридичних дій, спрямованих на реалізацію індивідуального панування над об'єктом управління, в основу яких покладений особистий розсуд управителя, обмежений тими юридичними можливостями, що складають зміст суб'єктивного цивільного права його носія, а також безпосередніми вказівками останнього або нормативними положеннями щодо заборони на вчинення тих чи інших дій у процесі цивільно-правового управління, зафіксованими у договорі або законі. Вбачається, що обсяг дискреційних повноважень управителя визначатиметься у кожному конкретному випадку застосування договірної конструкції управління об'єктом цивільно-правових відносин на практиці та залежатиме насамперед від специфіки об'єкта управління.

Література:

1. Сигидин М. М. Корпоративний договір : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Івано-Франківськ, 2016. С. 87.
2. Гнатюк Т. Права та обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Підприємництво, господарство і право. № 2 (288). 2020. С. 13.
3. Цивільне право України. Особлива частина: підручник; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 5-те вид., стер. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1173 с. URL: https://pidru4niki.com/1628011849890/pravo/dogovir_upravlinnya_maynom (дата звернення: 14.05.2023).
4. Дискреція. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=дискреція> (дата звернення: 14.05.2023).
5. Постанова Верховного Суду від 10.09.2019 у справі № 0440/5515/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84166311> (дата звернення: 14.05.2023).

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кірієнко В. М.

аспірант,

*Державна наукова установа «Інститут інформації безпеки та права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

У сучасному світі, все більш актуальною проблемою для суспільства стає належне забезпечення захисту персональних даних. Однак, під час дії правового режиму воєнного стану, виникають нові виклики та загрози для конфіденційності та безпеки персональних даних про особу. Воєнний стан є особливим періодом в житті країни, коли порушення громадської безпеки та загрози національній безпеці вимагають вжиття негайних заходів для їх запобігання та протидії. Персональні дані є цінним ресурсом, який повинен бути захищений у всі часи, а особливо під час дії правового режиму воєнного стану.

24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації (надалі РФ) в Україну, український уряд, відповідно до затвердженого Законом України [1] Указу Президента [2] (надалі Указ), запровадив режим воєнного стану. Згідно цього Указу, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права та свободи людини і громадянина. Водночас, відповідно до ст. 64 Конституції України [3], в умовах воєнного часу, громадяни не можуть бути обмежені у наступних правах і свободах людини – праві на життя, на повагу та гідність, на свободу та особисту недоторканість, адже вищевказані права, відносяться до невід'ємних, а тому повинні бути дотримані, навіть за умов війни.

Також даний Указ викликав серйозні нормативно-правові зміни у законодавчій сфері в цілому. Так, змінилися базові правові норми, що безпосередньо стосуються персональних даних і питань їх захисту, адже в рамках повномасштабного вторгнення ворога як на територію держави, так і у всі суспільні сфери, влада посилила режим захисту персональних даних для власного убезпечення та убезпечення громадян від «витоку» їх персональних даних, задля того щоб не зазнати поразки в «інформаційному фронті» [4, с. 127].

Однак, існує потреба у пошуку відповідного балансу між захистом персональних даних і потребами національної безпеки щодо доступу до них. Так в окремих випадках, коли існує конкретна загроза для життя

та безпеки громадян або національної безпеки України, можуть бути обмежені деякі права щодо персональних даних. Однак, ці обмеження повинні бути обґрунтованими, тимчасовими та пропорційними до загрози, а також повинні бути належно зазначені в законодавстві. Особлива увага має бути приділена інформуванню громадян про необхідність обробки їх персональних даних, а тим більше в умовах воєнного стану. Водночас громадяни мають бути свідомі про відповідні обмеження та правила, які стосуються їх приватності, а також про належні механізми, за допомогою яких вони можуть звертатися до відповідних інституцій за захистом своїх прав. Доступ до інформації про обробку персональних даних та правові засоби їх захисту є важливими складовими гарантій прав громадян.

Також у контексті дії правового режиму воєнного стану, може мати відповідний позитив співробітництво з міжнародними організаціями та партнерами щодо обміну найкращими практиками, досвідом та механізмів здійснення експертизи з питань захисту персональних даних. Такі партнерства можуть сприяти розробці ефективних стратегій та стандартів захисту персональних даних в умовах воєнного стану. Також, важливо наголосити на особливому статусі осіб, що потребують особливого захисту, таких як : військовослужбовці, державні службовці, волонтери, журналісти та правозахисники. Всі ці категорії осіб можуть бути підвищеною мішенню для ворога щодо посягання на їх приватність під час воєнного стану. Тому їм необхідно гарантувати особливий захист їхніх персональних даних та свободи слова.

Необхідно зазначити, що євроінтеграційні процеси в умовах повномасштабної війни набрали ще більших обертів, а тому стандартизація українського законодавства щодо норм та принципів європейського законодавства, а також відповідність вимогам Європейського Союзу є дуже важливим та актуальним аспектом розвитку майбутнього України.

Закон України «Про захист персональних даних» [5] регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположним прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку із обробкою персональних даних. В даному Законі визначено, що персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована, або може бути ідентифікована. Згідно зі ст. 11 Закону, підставами для обробки персональних даних є: згода суб'єкта персональних даних на обробку його персональних даних, дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень; укладення та виконання правочину, стороною якого

є суб'єкт персональних даних або який укладено на користь суб'єкта персональних даних чи здійснення заходів, що передують укладанню правочину на вимогу суб'єкта персональних даних; необхідність виконання обов'язку володільця персональних даних, передбачений законом [5].

Щодо підстав для обробки персональних даних, то ними є:

- підстави, які базуються на основі поінформованого та вільного волевиявлення суб'єкта персональних даних (згода суб'єкта персональних даних на обробку його персональних даних;
- укладення та виконання правочину, стороною якого є суб'єкт персональних даних або який укладено на користь суб'єкта персональних даних, чи для здійснення заходів, що передують укладенню правочину на вимогу суб'єкта персональних даних);
- підстави, за якими фактично відсутня необхідність надання дозволу суб'єктом, або одержання цього дозволу від суб'єкта персональних даних на обробку інформації про нього.

Згода на обробку персональних даних має містити наступні елементи (складові):

- поінформованість (суб'єкт персональних даних має право отримати повну інформацію відносно суб'єкта, який оброблятиме персональні дані,
- мета їх обробки та характер персональних даних, що мають передаватися для обробки,
- набір прав щодо захисту та обробки персональних даних згідно діючого законодавства)
- добровільність (повне, законне, та усвідомлене волевиявлення суб'єкта персональних даних щодо їх передачі за відсутності будь-якого впливу або примусу від інших суб'єктів) [5].

Зазначимо, що відповідно до Закону якщо обробку персональних даних здійснює суб'єкт владних повноважень з метою виконання покладених на нього владних обов'язків, в такому разі згода на таку обробку не вимагається. Обробка здійснюється на підставі дозволу, наданого суб'єкту владних повноважень відповідно до норм чинного законодавства, відповідно до його компетенції. Якщо обробка персональних даних здійснюється з метою захисту життєво важливих інтересів громадян то обробка здійснюється на цій самій підставі. При цьому, настання інших підстав для обробки персональних даних не потребується.

Під час дії воєнного стану були розширені повноваження правоохоронних органів та Збройних сил України щодо здійснення перевірки документів (доступу до персональних даних), шляхом прийняття відповідного Порядку затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України [6]. Ним передбачено, що Збройні сили, Національна гвардія, Служба безпеки, Національна поліція, Державна прикордонна служба України, Державна митна служба та Державна міграційна служба мають право проводити огляд документів та речей без дозволу суб'єкта, для забезпечення національної безпеки та захисту інтересів суспільства. Також, органам зі складу сектору і оборони, було надано рекомендації, щодо уникнення випадків незаконної обробки персональних даних, серед яких зменшення активності в соціальних мережах, обмеження використання цифрових версій документів, та розповсюдження фото та відео матеріалів.

Підсумовуючи зазначимо, що навіть під час дії правового режиму воєнного стану держава продовжує дбати про безпеку своїх громадян в інформаційній сфері. Це підтверджує статус України як європейської держави, де пріоритетними є права, свободи та законні інтереси громадян.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 16.05.2023р)

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24 лютого 2022р. № 64/2022 / URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 64.

4. Блохін М. Ю. Захист персональних даних в умовах війни та воєнного стану. *Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни* : матер. Всеукр. наук. конф. (Одеса, 24 травня 2022 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. С. 126–129.

5. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення 16.05.2023р)

6. Про затвердження порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021р. № 1456 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>

МЕДІАЦІЯ: УЧАСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ В ЯКОСТІ СТОРОНИ

Колесниченко Н. О.

*студент I курсу магістратури юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

*Науковий керівник: **Зарадюк З. В.***

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

15.12.2021 р. набрав чинності ЗУ «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-ІХ (надалі – ЗУ), який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору) та питання, пов'язані з цією процедурою [1]. Тим не менш, на жаль, за весь період після цієї дати особливостям участі неповнолітніх у процесі медіації майже не було присвячено публікацій. Вказане обумовлює актуальність даного дослідження.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 4 ЗУ медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора(-ів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Дія ЗУ поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації для врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), чи запобігання їх виникненню у майбутньому (ст. 3 ЗУ) [1].

За п. 7 ч. 1 ст. 1 ЗУ сторони медіації – фізичні, юридичні особи або групи осіб, які звернулися до медіатора(-ів) чи суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору) між ними шляхом медіації та уклали договір про проведення медіації [1].

Відповідно до ч. 3, 5 ст. 8 ЗУ якщо стороною медіації є неповнолітня особа, вона приймає рішення з дотриманням вимог законодавства з урахуванням обсягу її дієздатності. Медіація проводиться на засадах рівності сторін. Сторонам має бути надано рівні можливості під час проведення медіації. Зобов'язання медіатора повинні бути однаковими стосовно всіх сторін медіації [1].

Відтак, можна зробити проміжний висновок, що ЗУ не передбачається якихось особливих ремарок стосовно участі неповнолітніх у медіації – вони мають рівні можливості з іншими особами, які

потенційно можуть стати стороною медіації. Основне обмеження – обсяг їх дієздатності.

Саме тому, із врахуванням викладеного, необхідно визначити особливості участі неповнолітніх у процесі медіації в сферах, на яку поширює свою дію ЗУ:

1. Цивільний процес. За змістом ст. 32–33 ЦК України неповнолітніми є особи 14–18 років, вони володіють неповною цивільною дієздатністю [2]. Однак в ЦКУ не згадуються ні медіатори, ні медіація, тому в контексті цього дослідження на більшу увагу заслуговує ЦПК України [3].

Виходячи із ст. 45 ЦПК під час розгляду справи малолітні і неповнолітні особи мають ті ж права і обов'язки, що й інші учасники справи. При цьому за ч. 2 ст. 47 ЦПК неповнолітні особи віком від 14 до 18 років можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи [3].

Згідно із ч. 3 ст. 47 ЦПК разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у встановленому порядку надано повну цивільну дієздатність [3].

Відтак, неповнолітня особа може бути стороною цивільного процесу, а відповідно до ч. 7 ст. 49 ЦПК сторони можуть примиритися, у т.ч. шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу [3] задля запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або їх врегулювання, в тому числі тих, які здійснюються в порядку цивільного судочинства (що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства (ч. 1 ст. 19 ЦПК)) [3].

1.1. Трудові спори. Хоча справи, що виникають із трудових правовідносин, і розглядаються у порядку цивільного судочинства, проте КЗпП містить певні уточнення. Так, за ст. 222-1 КЗпП трудовий спір між працівником і роботодавцем незалежно від форми трудового договору може бути врегульовано шляхом медіації згідно ЗУ з урахуванням особливостей КЗпП. Договір про проведення медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі. У разі неналежного чи невиконання угоди за результатами медіації сторони мають право звернутись для розгляду трудового спору до комісії по трудових спорах чи місцевого загального суду [4].

У випадку трудових спорів неповнолітні у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх (ст. 187 КЗпП), мінімальний вік прийняття на роботу – 16 років (15 років як виняток) (ст. 188 КЗпП) [4].

2. Господарські конфлікти (спори). У господарському процесі немає вимог, відмінних від цивільного, тому неповнолітній може бути стороною господарського процесу (ч. 3–4 ст. 44 ГПК), а відповідно до ч. 7 ст. 46 ГПК сторони можуть примиритися на будь-якій стадії судового процесу [5]. При цьому в контексті господарського процесу варто зауважити, що за ч. 3 ст. 35 ЦКУ фізична особа, яка досягла 16 років (за наявності відповідної згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника чи органу опіки та піклування) набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця [2].

5. Адміністративне судочинство. За ч. 5 ст. 47 КАСУ сторони можуть досягнути примирення, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі [6]. Виходячи із ч. 2 ст. 56 КАСУ адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними. Проте вона належить також неповнолітнім, але лише у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь [6].

5.1. Справи про адміністративні правопорушення. В КУпАП взагалі не згадуються терміни «медіатор» чи «медіація», тому логічно припустити, що у справах про адміністративні правопорушення за участі неповнолітніх застосовуються загальні вимоги ЗУ. З іншого боку, необхідно зважати, що адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16 років [7].

6. Кримінальне провадження. Згідно із ч. 1 ст. 22 ККУ кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років (за певних кримінальних правопорушень – 14 років) [8]. У КПК напряду не згадуються ні медіатори, ні медіація, проте із 2019 р. в Україні реалізується «Програма відновлення неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», яка може бути застосована у разі: а) наявності потерпілої сторони; б) вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину; в) визнання ним факту вчинення кримінального правопорушення; д) згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі [9].

Висновки. Якщо стороною медіації є неповнолітня особа, вона приймає рішення із дотриманням вимог законодавства з урахуванням

обсягу її дієздатності і, як і інша сторона, вона має рівні можливості під час проведення медіації. Особливості залучення неповнолітніх як сторони медіації залежать від сфери: 1) в цивільному і господарському процесі: вік – з 14 років; можуть особисто здійснювати процесуальні права та виконувати обов’язки у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь; 2) у трудових спорах: вік – з 16 років (як виняток, – з 15); договір про проведення медіації та угода за результатами медіації укладаються в письмовій формі; право звернутись для розгляду спору до КТС чи місцевого загального суду; 3) в адміністративному судочинстві: процесуальна дієздатність має місце у справах з приводу публічно-правових відносин, у яких неповнолітні відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь; 4) у справах про адміністративні правопорушення: вік – з 16 років; в КУпАП не згадуються терміни «медіатор» чи «медіація»; 5) кримінальне провадження: вік – 16 років (виняток – з 14); у КПК не згадуються ні медіатори, ні медіація, проте в Україні реалізується «Програма відновлення неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» 2019-го року, затверджена Наказом № 172/5/10.

Таким чином, найбільше особливостей при залученні неповнолітньої особи в якості сторони медіації проявляється у випадку трудових спорів, адміністративного судочинства, адміністративних правопорушень та кримінального провадження. Щодо останніх двох доцільно запропонувати внесення змін до КУпАП та КПК, оскільки вони не містять і згадок про медіацію.

Література:

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 року № 1875-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Кодекс законів про працю України : затв. Законом № 322-VІІІ від 10.12.71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
5. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

6. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) : Кодекс України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>

8. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

9. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : Наказ МЮУ, ГПУ від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА

Круглик В. В.

аспірант

Науково-дослідного інституту правотворчості

і науково-правових експертиз

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

У разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної особи. Тобто в таких випадках має місце процесуальне правонаступництво.

Даний інститут цивільного процесуального права, поряд з іншими, має достатньо суперечностей та неоднозначних моментів, у зв'язку з чим привертає свою увагу.

Зміст поняття правонаступництва як переходу прав від сторони до іншої особи визначається статтею 55 Цивільного процесуального кодексу України [3].

«Процесуальне правонаступництво – це заміна в процесі особи, що є стороною, іншою особою з переходом до неї всіх процесуальних прав та обов'язків», – зазначає В. В. Комаров.

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса визначають процесуальне правонаступництво як заміну сторін або третіх осіб (правопопередників) іншою особою (правонаступником) у разі вибуття з процесу суб'єкта спірних чи встановлених судом правовідносин.

На думку Д. М. Чечота, процесуальне правонаступництво має місце в тих випадках, коли виникає необхідність заміни осіб, які є сторонами, через правонаступництво, що відбулося в матеріальному праві.

Ю. С. Червоний процесуальним правонаступництвом пропонує вважати заміну осіб, котрі є сторонами, третіми особами, фізичних і юридичних осіб, стосовно яких відкрито цивільну справу, іншими особами внаслідок переходу до них суб'єктивних прав чи обов'язків [1].

Загалом класична процесуальна цивілістика й судова практика поділяє процесуальне правонаступництво на два види: повне (універсальне) та часткове (сингулярне). Так, у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, яка є стороною у справі настає повне (універсальне) правонаступництво. Відповідно у матеріальних правовідносинах стороною стає спадкоємець(-ці) громадянина (спадкове правонаступництво), правонаступник(-ки) юридичної особи, а й отже може бути процесуальним правонаступником у справі. Так, правонаступник набуває усі права та обов'язки правопопередника, та займає його місце в усіх цивільно-процесуальних відносинах, де учасником був останній [2].

Зміна осіб у цивільному судочинстві можлива не тільки в порядку заміни неналежної сторони належної, але і в порядку процесуального правонаступництва. Суть цивільного процесуального правонаступництва полягає в тому, що одна особа- правонаступник продовжує участь у процесі, замінюючи собою правонаступника (позивача, відповідача), тобто займає його процесуальне становище. Підставою для заміни сторони правонаступником є правонаступництво у спірному або встановленому рішенням суду матеріальних правовідносин. Така ситуація може скластися в разі смерті громадянина, який брав участь, наприклад, в якості позивача в цивільному судочинстві. Якщо у померлого були спадкоємці, до них в порядку правонаступництва перейдуть всі матеріальні права і обов'язки. правонаступництво в матеріальних правовідносинах служить підставою для заміни вибулого позивача спадкоємцями (або одним з них), тобто, підставою для процесуального правонаступництва. Але в наведеному прикладі заміна відбудеться за умови виявленого спадкоємцями бажання вступити в процес. Якщо ж померлий громадянин брав участь в якості відповідача, то правонаступник буде притягнутий в процес судом. При вибутті з процесу сторони – юридичної особи підставою процесуального правонаступництва є його реорганізація. Ліквідація юридичної особи

тягне припинення її існування без переходу прав та обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

Підставою процесуального правонаступництва може бути не тільки загальне (універсальне) правонаступництво матеріальних прав і обов'язків, а й одينية (сингулярне) правонаступництво, коли від однієї особи до іншої переходить окреме суб'єктивне право (відступлення вимоги) або окремий юридичний обов'язок. Цивільне процесуальне правонаступництво на відміну від цивільного правонаступництва може бути тільки загальним (універсальним), так як правонаступник повністю замінює собою попередника в усьому обсязі його процесуальних прав і обов'язків. Цивільне процесуальне правонаступництво допускається у всіх стадіях цивільного судочинства [4, с. 47–48].

С.С. Бичкова звертає увагу на те, що у визначенні юридичної природи процесуального правонаступництва та формулюванні дефініції названого процесуального інституту слід урахувати такі фактори: 1) передумова процесуального правонаступництва – безспірний перехід суб'єктивного права та (або) обов'язку від однієї особи до іншої в матеріальному праві; 2) одним із суб'єктів такої заміни (правопередником) у матеріальному праві має бути особа, яка є стороною або третьою особою в цивільному процесі; 3) зміст процесуального правонаступництва – це перехід до правонаступника всіх процесуальних прав та обов'язків правопередника. Зазначає також, що на відміну від правонаступництва у матеріальному праві, цивільне процесуальне правонаступництво завжди є загальним, універсальним і виключає можливість одночасної участі у справі (щодо конкретної позовної вимоги) і правопередника, і правонаступника [2].

Отже, при визначенні юридичної природи процесуального правонаступництва слід виходити з того, що процесуальне правонаступництво має своєю передумовою безспірний перехід суб'єктивного права та (або) обов'язку від однієї особи до іншої в матеріальному праві. Одним із суб'єктів такої заміни (правопередником) у матеріальному праві має бути особа, яка є стороною або третьою особою в цивільному процесі. Зміст процесуального правонаступництва становить перехід до правонаступника усіх процесуальних прав та обов'язків право попередника [3].

Отже, процесуальне правонаступництво визначається як заміна відповідної сторони в спірному чи встановленому судом правовідношенні в разі її виходу з цивільної справи. Підставами процесуального правонаступництва є: смерть фізичної особи при правовідносинах, в яких допускається правонаступництво; припинення, реорганізація юридичної особи; заміна кредитора чи боржника у зобов'язанні, інші форми переходу прав та обов'язків від однієї особи до іншої.

Процесуальний правонаступник набуває весь обсяг процесуальних прав та обов'язків, які мав його попередник. Усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив. Крім того, правонаступники набувають усіх нездійснених і нереалізованих прав попередника на час вступу до справи та, виходячи із принципу диспозитивності, можуть вільно ними розпоряджатися.

Література:

1. Бичкова С.С. Процесуальне правонаступництво: поняття і передумови виникнення. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право.* 2010. № 2. С. 102-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2010_2%285%29__18 (дата звернення: 17.04.2023 р.)
2. Мельниченко А.В. Цивільне процесуальне правонаступництво: актуальні питання. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22996/Мельниченко%20А.%20В.%20Цивільне%20процесуальне%20правонаступництво....pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 17.04.2023 р.)
3. Соломаха К.С. Поняття правонаступництва у цивільному процесуальному праві. URL: <https://legalactivity.com.ua/index.php> (дата звернення: 17.04.2023 р.)
4. Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга : навч. посіб. / кол. авт. Резворович К. Р. (кер.), Юнін О. С., Юніна М. П. та ін. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 216 с.

ЩОДО ПИТАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Крупельницька А. О.

студентка II курсу факультету соціально економічних наук

Комунального закладу вищої освіти

«Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

Науковий керівник: Юзько Т. М.

доктор філософії,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти

«Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

м. Бар, Україна

У наш час інтелектуальна діяльність людини, безумовно, має велику цінність і потребує всебічного правового регулювання з метою впорядкування суспільних відносин, які виникають у процесі діяльності людини, що супроводжується інтелектуальними здібностями. Результат такої діяльності обов'язково стає особистим немайновим правом особи, яке охороняється, гарантується, забезпечується та захищається державою.

Такий захист зумовлюється прийняттям нормативно-правових актів, які встановлюють обов'язкові правила поведінки, дотримуватися яких мають усі фізичні та юридичні особи. Безперечно, такий захист не обмежується лише нормативним регулюванням, адже важливим є ефективний механізм реалізації правових норм на практиці з тим, щоб права, свободи та законні інтереси осіб не були порушені. Особливо актуалізується питання захисту прав інтелектуальної власності у цифровому середовищі, що є надзвичайно дискусійним положенням, адже в нашій країні відсутній належний механізм захисту прав на результат інтелектуальної діяльності у глобальній мережі [1].

Насамперед необхідно проаналізувати правову природу дефініції «інтелектуальна власність». Нормативно цей термін закріплено на міжнародному рівні у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 2: «інтелектуальна власність» містить права, що належать до: літературних, художніх і наукових творів; виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телепередач; винаходів у всіх сферах діяльності людини; наукових

винаходів; промислових зразків; торговельних марок, фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, літературній та художній сферах» [2]. Аналізуючи визначення поняття, запропоноване в Конвенції, зазначимо, що вона не регламентує саме поняття інтелектуальної власності, натомість містить перелік прав особи, які позначають право інтелектуальної власності, тобто є результатом інтелектуальної діяльності людини у різних сферах суспільного життя.

Щодо проблем вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної діяльності, то слід наголосити на аспекти підвищення якості нормативної бази, посилення наукової обґрунтованості й демократизації правотворчості і правозастосування. В умовах ринкових відносин правове регулювання у сфері інтелектуальної і творчої діяльності людини зумовлює зміну кордонів правового впливу. Повнота правового регулювання передбачає створення таких правових гарантій, які можуть забезпечити розвиток і реалізацію різних форм власності як у сфері науково-технічної творчості, так і творчості в цілому [3]. Тому сучасне законодавство у цій галузі повинно бути повним, системним і обґрунтованим. Це означає урегульованість у законодавстві усіх видів і форм відносин, які виникають в процесі винахідницького пошуку. Однак повноту законодавства не треба зводити до зростання числа нормативних актів. Уніфікація законодавства необхідна на базі інтеграції, підвищення рівня системності й обґрунтованості правового регулювання.

Сьогодні ми спостерігаємо високий рівень піратства та великі масштаби порушень права інтелектуальної власності. Що стосується нормативно-правового регулювання питань, пов'язаних із введенням об'єктів права інтелектуальної власності, то воно недосконале. Але найбільш серйозною проблемою в цій галузі є як недостатній рівень загальної культури громадян України, так і низький рівень освіти у сфері інтелектуальної власності. Це – одна із причин неналежної фахової підготовки суддів, працівників органів МВС, СБУ, митної і податкової служб та інших спеціалістів, діяльність яких пов'язана з відносинами інтелектуальної власності тощо.

Щодо інших проблем у галузі інтелектуальної власності, то потрібно зазначити відсутність чіткого законодавчого врегулювання такого об'єкта промислової власності, як комерційне (фірмове) найменування. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки і як наслідок – зростання конкурентної боротьби різних суб'єктів господарювання особливого значення набуває ідентифікація учасників економічного обороту. Вони зацікавлені у формуванні позитивного

ставлення до себе, завоювання визнання на ринку, а це можливо тільки тоді, коли споживачі й інші виробники зможуть правильно ідентифікувати самого суб'єкта та його діяльність. Одним із критеріїв ідентифікації є фірмове найменування. Правове регулювання відносин щодо фірмових найменувань здійснюється різними нормативно-правовими актами. Але ці акти не можуть дати відповідей на багато питань, пов'язаних із виникненням, використанням та припиненням права на фірмове найменуванням [4].

Стосовно проблем вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної діяльності, то слід наголосити на важливості підвищення якості нормативної бази, посилення наукової обґрунтованості й демократизації правотворчості та правозастосування. В умовах ринкових відносин правове регулювання в сфері інтелектуальної і творчої діяльності людини зумовлює зміну кордонів правового впливу.

Посилення правової охорони інтелектуальної власності є надзвичайно важливим та актуальним з тих позицій, що інтелектуальна діяльність, як показує досвід країн з розвинутою економікою, вже визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку цивілізованих країн світу. В цих країнах пріоритетне місце мають посідати не виробництво, а саме наука, культура і техніка. В Україні є чимало проблемних питань правового регулювання цієї сфери. Можна виділити основні вектори. Зокрема, це неготовність суспільства поважати право інтелектуальної власності, зневага до охорони результатів інтелектуальної праці, а також відсутність дієвих механізмів охорони й захисту результатів інтелектуальної творчості.

Література:

1. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період до 2020 року. URL: <http://sips.gov.ua/ua/project-ip-strategy28082014>
2. Концепція розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009–2014 роки. URL: http://sips.gov.ua/i_upload/file/konts9-14.doc
3. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В. та ін. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування: практичний посібник. Київ : «К.І.С.», 2007. 448 с.
4. Юлдашев О. Міжнародне приватне право: теоретичні та прикладні аспекти. Київ : МАУП, 2004. 576 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Кулікова Н. А.

студентка IV курсу

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Щербина Б. С.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Спадкові права особи є одними з основоположних прав людини і громадянина. Кожна особа має невід'ємне право залишити по собі спадок і визначити своїх спадкоємців. Говорячи про заповіт, слід перш за все, визначити поняття спадкування.

Відповідно до ст. 1216 Цивільного кодексу України (далі також як ЦК) спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Спадкування є комплексним правовідношенням, яке складається з різних, пов'язаних між собою, правовідносин.[1]

Незважаючи на те, що деякі вчені вважають, що ідея переходу прав та обов'язків від одного суб'єкта до іншого виникла задовго до часів Стародавнього Риму, загально визнаним є той факт, що саме завдяки розробкам римських юристів задля успішного функціонування цивільного обороту було запроваджено правонаступництво. Про це, зокрема, свідчать відомі вислови: “Non solet stipulatio semel sui quaesita ad alium transire nisi ad heredem” («Право вимоги, яке виникло один раз, звичайно не переходить до іншого, за винятком переходу до спадкоємця»); “Nemo plus juris ad alium transferre potest, quamhabet” («Ніхто не може передати право власності на річ, яка не є його власністю») тощо. Пройшовши шлях активної та пасивної цесії, правонаступництво остаточно закріпилось як провідний принцип спадкування за часів Юстиніана [6].

Спадкування, котре Юліан визначав як «не що інше, як наступність в усіх правах, що їх мав небіжчик» (Д. 50.17.62), займало проміжне становище між інститутами “Res” та «Actio». Це, зокрема, знайшло відображення у тому, що в Законах XII таблиць і в Інституціях норми

щодо спадкування вміщено і там, де йдеться про речі, й у розділах, присвячених зобов'язанням.

ЦК в ст. 1217 визначає два види спадкування: за законом і за заповітом. Спадкування за заповітом – це інститут спадкового права, що визначає порядок правонаступництва, який регламентований складеним спадкодавцем заповітом і настає після смерті заповідача, тобто спадкування за заповітом має місце у тому випадку, коли спадкодавець складає заповіт, визначаючи тим самим коло своїх спадкоємців та регламентуючи порядок переходу спадкової маси [1].

Ще Римські юристи вважали, що спадкування за заповітом передує і превалює над спадкуванням за законом. Адже саме заповіт є останньою волею особи, а не припущенням порядку розподілу спадкової маси.

Відповідно до ст. 1233 ЦК заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Ю.О. Заїка визначає заповіт як особисте розпорядження фізичної особи щодо її майна і зобов'язань, яке набуває чинності після смерті, складене в передбаченій законом формі і посвідчене особами, зазначеними у законі [7].

Слід зауважити, що не будь яке письмове розпорядження може вважатись заповітом. Законом передбачається необхідність дотримання визначених умов для дійсності заповіту. Зокрема мова йде про форму заповіту. Відповідно до ст. 1247 ЦК заповіт має бути складений письмово із зазначенням часу, місця його складання, власноручно підписаний заповідачем і належним чином посвідчений уповноваженою на те особою [1].

Порядок посвідчення заповіту визначається ЦК, ЗУ «Про нотаріат», Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 15.06.1994 року № 419, Порядком посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 15.06.1994 року № 419. В умовах дії воєнного стану в Україні при вчиненні нотаріальних дій також необхідно керуватись Постановою Кабінету міністрів України від 28.02.2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі також як Постанова). Зокрема, вказана Постанова стосується і порядку посвідчення заповітів військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів.

Відповідно до п. 4 Постанови в умовах воєнного стану довіреності, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, та заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також працівників

правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів, довіреностей через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадковому реєстрі. Начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених може посвідчувати заповіт військовополоненого. При посвідченні заповітів за Постановою, Командири (начальники) цих формувань (органів, установ) або інша уповноважена таким командиром (начальником) особа посвідчують довіреності та заповіти відповідно до Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених та рекомендацій Міністерства юстиції. Посвідчені заповіти і довіреності реєструються командирами (начальниками) цих формувань (органів, установ) або іншою уповноваженою такими командирами (начальниками) особою під окремим порядковим номером у реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, форма якого затверджується Міністерством юстиції. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі. Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган (установа) протягом п'яти днів після отримання довіреностей і заповітів забезпечують їх передачу Міністерству юстиції або його територіальному органу [3].

Міністерство юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу територіальному органу Міністерства [3].

Територіальний орган Міністерства юстиції протягом двох робочих днів після отримання довіреності, заповіту забезпечує їх передачу нотаріусу/державній нотаріальній конторі для подальшої реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей або Спадковому реєстрі [3].

Нотаріус/державна нотаріальна контора протягом трьох робочих днів після отримання посвідчених довіреності, заповіту зобов'язанні забезпечити їх реєстрацію (облік), внести відомості про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, зберігати ці документи та передати їх на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану [3].

Територіальний орган Міністерства юстиції повідомляє Міністерству про реєстрацію довіреності, заповіту, внесення відомостей про них до Єдиного реєстру довіреностей або Спадкового реєстру, а Міністерство юстиції повідомляє про це органу (установі), від якого надійшли відповідні документи [3].

Як вбачається з аналізу чинного законодавства, законодавцем уточнено порядок посвідчення заповітів військовослужбовців, встановлено необхідні строки для реєстрації заповіті у спадковому реєстрі. Належне забезпечення прав і спадкових свобод військовослужбовців є необхідним і вкрай важливим для нашої країни у період дії воєнного стану.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 17.10.2022).

2. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 17.10.2022).

3. Постанова Кабінету міністрів України від 28.02.2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.10.2022).

4. Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.10.2022).

5. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 15.06.1994 року № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення 17.10.2022).

6. Федоров К. Г. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Вища школа, 1994. С. 76.

7. J. Dodds The impact of the roman law of succession and marriage on womens property and independence / Melbourne univ. law rev. 1992. Vol. 18. № 4. P. 900.

8. Заїка Ю. О., Рябоконт Є. О. Спадкове право : навч. посібник Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 125.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ У МІЖНАРОДНО-ПРИВАТНОМУ ПРАВІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Лямзіна О. В.

*студентка III курсу факультету права
Державного податкового університету*

Науковий керівник: Лісова К. С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Правовий статус біженців є однією з найактуальніших та нагальних проблем сучасного світу. За останні десятиліття ми спостерігаємо зростання числа людей, які змушені покинути свої батьківщини через війни, конфлікти, політичне переслідування та інші небезпеки, що загрожують їхньому життю та безпеці. Одним з головних аспектів, що потребує розгляду, є питання про правовий статус біженців у міжнародно-приватному праві. Міжнародно-приватне право визнає необхідність регулювання відносин між особами з різних країн та надає важливі інструменти для вирішення цих питань.

У зв'язку із подіями, які розпочались на території нашої держави 24 лютого 2022 року досить велика кількість українців покинула територію України. Відповідно, за час повномасштабного вторгнення російської федерації та виїзду громадян України у світі стало набагато більше осіб, що отримали статус «біженця» [3].

Правовий статус біженця безпосередньо забезпечується міжнародними договорами, а також національним законодавством держави, в якій він проживає у зв'язку із вимушеними обставинами. Конституційний статус біженців окреслюється в кожній країні-члені Організації Об'єднаних Націй національним законодавством. Проте, будь-які нормативні акти не повинні суперечити Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про статус біженців» від 28.07.1961 року.

Згідно з нормами Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про статус біженців» «біженець» – це особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознакою громадянства, релігії, расової а також належності до будь-якої соціальної групи, або політичних поглядів та перебуває за межами своєї держави та не має

змоги користуватися захистом такої країни, а також не може, або не бажає повернутися до своєї держави внаслідок своїх побоювань [1].

Також, відповідно до статті 44 Конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» будь-яка країна не має права вороже ставитись до біженців, що фактично не перебувають під захистом жодного уряду, тільки на підставі їхньої правової належності до держави-супротивниці [2].

На думку О. І. Котляра, специфіка правового статусу біженців розглядається у тому, що такі особи наділені головними правами людини, що належать до всіх осіб незалежно від статусу та мають загальний характер, а також користуються усіма правами та привілеями, які властивими тільки біженцям та яким вони належать на підставі універсальних та регіональних міжнародних угод [4].

Проблеми визначення правового статусу біженців у міжнародно-приватному праві становлять складну та важливу частину глобальної проблематики біженців. До основних із них можна віднести:

- визначення поняття «біженець»: У міжнародно-приватному праві важливо встановити критерії для визначення особи як біженця. Оскільки це стосується перетину міжнародних кордонів та отримання захисту в іншій країні, визначення статусу біженця може відрізнятися в різних юрисдикціях. Це може створювати правову невизначеність та труднощі для біженців у визнанні їх статусу та захисті їх прав;

- у міжнародно-приватному праві існує проблема вибору закону, що застосовується до вирішення питань, пов'язаних зі статусом біженців. Країни мають свої національні закони, які регулюють процедури визнання біженців і надання їм захисту. Однак, коли біженець перетинає кордони та шукає захист в іншій країні, можуть виникати питання про те, який закон застосовуватиметься до їхнього статусу;

- захист прав біженців. Одна з головних проблем становить недостатня захищеність прав біженців у міжнародно-приватному праві. Вони можуть бути позбавлені доступу до основних правових захистів, таких як право на проживання, працю, освіту та медичну допомогу [5].

Виходячи із вищезазначених проблем, шляхи їх вдосконалення у міжнародно-приватному праві повинні включати:

1. Гармонізацію законодавства. Необхідно плідно працювати над гармонізацією національного законодавства у сфері біженців, зокрема в контексті міжнародно-приватного права. Це сприятиме створенню єдиної системи визнання та захисту біженців та зменшить правову невизначеність.

2. Забезпечення доступу до юстиції. Необхідно забезпечити біженцям доступ до справедливого судочинства та правової допомоги. Це включає забезпечення перекладачів, інформаційних ресурсів та

правової консультації, щоб біженці мали можливість захищати свої права та інтереси в міжнародному просторі.

3. Розширення захисту на міжнародному рівні. Міжнародні організації та держави повинні підтримувати та зміцнювати захист біженців на міжнародному рівні. Це може включати сприяння розробці та вдосконаленню міжнародних конвенцій, які регулюють статус та захист біженців у міжнародно-приватному праві.

4. Підтримка міжнародного співробітництва. Ефективне вирішення проблем правового статусу біженців вимагає підтримки та співробітництва між державами. Це може включати обмін інформацією, досвідом та кращими практиками щодо захисту біженців у міжнародно-приватному праві. Також, міжнародні організації можуть сприяти спільним ініціативам та партнерству для розв'язання проблем, пов'язаних із правовим статусом біженців.

Отже, проблеми правового статусу біженців у міжнародно-приватному праві вимагають уваги та розгляду. Необхідно розвивати механізми та створювати єдині стандарти, які забезпечать належний захист та правовий статус біженців. Це можна досягти шляхом спільних зусиль міжнародного співтовариства, включаючи уряди, міжнародні організації та громадськість, для удосконалення механізмів визнання біженців, забезпечення їхньої безпеки та правового статусу.

Література:

1. Про статус біженців: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

2. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

3. Охріменко В. Правовий статус біженців та вимушено переміщених осіб у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження членакореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. Харків, 2023. Ст. 620–622. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95aaa9c1-28fd-4ef2-ae1-de1e1e0b0d69/content#page=620>

4. Філатов В.В. роль міжнародного права у справах біженців в реалізації концепції перехідного правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022 № 57. Ст. 120–123. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc57/juspradenc57.pdf#page=120>

5. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Том 1. 2017. Ст. 35–38. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_1_2017/2_1_2017.pdf#page=35

ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНОГО ВПЛИВУ ЯК СПЕЦІАЛЬНІ СПОСОБИ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Мартинюк Ю. В.

*аспірант юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Аналізуючи природу заходів оперативного впливу потребує з'ясування питання про те, які ж дії слід вважати самозахистом – чи виключно фактичного характеру, чи і фактичного, і юридичного, у тому числі й заходи оперативного впливу. На переконання О. А. Беляневич, застосування оперативно-господарських санкцій управненою стороною в односторонньому порядку, не дає однозначних підстав говорити про те, що вони виступають різновидом самозахисту прав суб'єктів господарювання. Уявляється, що в цьому випадку має місце скоріше термінологічний збіг, адже і самозахист, і застосування в односторонньому порядку оперативних санкції здійснюється правомочною стороною одноособово [1, с. 64]. Натомість Л. М. Баранова, робить висновок про те, що мірам оперативного впливу, в тому числі й односторонній відмові від зобов'язання, притаманні всі зазначені характеристики, що дає підставу стверджувати, що вони відносяться до способів самозахисту [2]. Р. В. Гринько стверджує, що будь-яка дія при самозахисті має як фактичний, так і юридичний характер, оскільки спричиняє настання правових наслідків. При цьому немає значення, для захисту яких цивільних прав способи самозахисту застосовуються (майнових чи особистих немайнових). З огляду на вказане дослідник констатує, що заходи оперативного впливу становлять різновид способів самозахисту [3].

Визначення поняття заходів оперативного впливу в положеннях ЦК України відсутнє, проте воно міститься у положеннях ГК України, зокрема, у ст. 235, згідно з якою за порушення господарських

зобов'язань до суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Щодо різновидів заходів оперативного впливу, то приблизний їх перелік визначений у ст. 236 ГК України. При цьому ч. 2 вищевказаної статті декларує невичерпний характер переліку оперативно-господарських санкцій. Також важливими для кваліфікації заходів оперативного впливу є положення ст. 238 ГК України, яка визначає правові підстави для можливості їх застосування учасниками договірних правовідносин. Зокрема, підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначається договором.

Проаналізувавши вищенаведені законодавчі норми, можна зробити деякі висновки щодо основних характеристик інституту заходів оперативного впливу як правових прийомів неюрисдикційної форми захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях. По-перше, єдиною правовою підставою для можливості учасника договірною правовідношення застосувати захід оперативного впливу законодавцем у межах ГК України визначено порушення зобов'язання (наприклад, відмова продавця передати проданий товар покупцеві (ст. 665 ЦК), непередання наймодавцем майна наймачеві (ст. 766 ЦК), прострочення страхувальником внесення страхового платежу і несплата його протягом десяти робочих днів після пред'явлення страховиком письмової вимоги про сплату страхового платежу (ст. 997 ЦК) та ін.). Разом із тим аналіз положення ч. 2 ст. 849 ЦК України, згідно з якою, якщо підрядник своєчасно не розпочав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим, замовник має право відмовитися від договору підряду та вимагати відшкодування збитків, дає підстави стверджувати, що ще одним правовим підґрунтям для можливості учасника договірною правовідношення застосувати заходи оперативного впливу і у випадку, якщо безпосереднього порушення цивільних прав ще не відбулось, однак існує реальна загроза цього. Отже, робимо висновок, що юридичними фактами, які надають учаснику договірною правовідношення право на реалізацію заходів оперативного впливу, є порушення його суб'єктивного цивільного права або створення реальної загрози такого порушення, що відповідає

концепції превентивного захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях, а також гармоніює із встановленими законом правовими підставами для використання способів самозахисту.

Щодо суб'єктів реалізації права на застосування заходів оперативного впливу, то ними закон визначає осіб, які безпосередньо потерпіли від порушення прав, без звернення до суб'єктів владних повноважень, до компетенції яких віднесено здійснювати захист цивільних прав. Тобто заходи оперативного впливу застосовуються учасником договірної правовідносини самостійно та в односторонньому порядку, що також відповідає сутності самозахисту як неюрисдикційної форми захисту прав.

Метою заходів оперативного впливу законодавець у ст. 235 ГК України визначає припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що в цілому гармоніює зі змістом формулювання мети самозахисту як протидії порушенням і протиправним посяганням, встановленої у ст. 19 ЦК України, що вказує на чергову схожість цивільно-правових інститутів самозахисту та заходів оперативного впливу.

В цілому варто погодитися з Р. В. Гриньком, який справедливо вказує й на деякі їх відмінності. Зокрема, особливість застосування заходів оперативного впливу полягає у тому, що вони застосовуються лише тоді, коли це встановлено договором або законом. Це означає, що в разі відсутності договірної або законодавчої закріплення таких заходів захисту, кредитор позбавляється права скористатися таким правовим захистом. Так, право на притримання речі кредитором закріплюється у ст. 594 ЦК України та застосовується лише у випадку наявності укладеного між сторонами договору. Водночас право відмовитися від договору купівлі-продажу виникає у покупця лише у випадках, передбачених законом, зокрема, якщо: продавець відмовився передати проданий товар (ч. 1 ст. 665 ЦК); продавець не передає покупцеві приналежності товару або документи, що стосуються товару у встановлений строк (ч. 2 ст. 666 ЦК) та ін. [3]. Натомість законодавець у контексті правового регулювання відносин із застосування самозахисту надає його суб'єктам вищий рівень диспозитивності, що проявляється насамперед у відсутності умови щодо необхідності обумовлення способів самозахисту у договорі чи законі, за винятком того, що вони не повинні бути заборонені законом та суперечити моральним засадам суспільства. Саме цю відмінність ставить в основу розмежування інститутів самозахисту та заходів оперативного впливу О. А. Беляневич [1, с. 64].

Проте, на нашу думку, достатність та ґрунтовність цього аргументу для можливості визнання їх самостійними і не пов'язаними між собою

цивільно-правовими інститутами у контексті неюрисдикційного захисту прав у договірних зобов'язаннях викликає сумніви, адже цілком очевидно, що необхідність обумовлення заходів оперативного впливу в договорі чи законі перш за все вказує не на протиставлення цих заходів побудованому на засадах диспозитивності інституту самозахисту, а на можливість сприйняття заходів оперативного впливу як спеціальних випадків застосування самозахисту та на обґрунтовану потребу у встановленні їх співвідношення як частини і цілого.

Необхідність сприйняття заходів оперативного впливу як спеціальних способів самозахисту обґрунтовується спорідненістю правової природи цих інститутів та відповідно наявністю низки визначальних спільних ознак, серед яких: 1) однакові правові підстави для застосування самозахисту і заходів оперативного впливу – порушення суб'єктивного цивільного права учасника договірної правовідносини або створення реальної загрози такого порушення; 2) однакова суб'єктна специфіка їх реалізації – управомоченою особою є учасник договірної правовідносини, який здійснює самозахист та застосовує заходи оперативного впливу самостійно та в односторонньому порядку; 3) однакова мета їх застосування – протидія неправомірному посяганню на суб'єктивні цивільні права учасника договірної правовідносини.

Література:

1. Беляневич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання. *Українське комерційне право*. 2007. № 8. С. 64.
2. Баранова Л. М. Одностороння відмова від зобов'язання як спосіб неюрисдикційної форми захисту суб'єктивних цивільних прав. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_11 (дата звернення: 08.05.2023).
3. Гринько Р. В. Заходи оперативного впливу та способи самозахисту: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 9–2(1). С. 159–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_9-2%281%29__45 (дата звернення: 08.05.2023).

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЧОЛОВІКА ТА ЖІНКИ БЕЗ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ

Марценюк А. І.

*здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Науковий керівник: Атаманчук І. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Актуальність. В Україні за останні роки зросла кількість пар, які спільно проживають, офіційно не зареєструвавши свій статус подружжя, що створює нові виклики у захисті їх прав та забезпеченні виконання обов'язків. Разом з тим, немає спеціального закону, який регулював би статус незареєстрованого подружжя та визнавав його права. У зв'язку з цим, судова практика щодо встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу ускладнюється. До числа науковців, які працювали над цією проблемою, можна віднести таких фахівців-правників, як В.П. Гончарова, О.В. Даниленко, Ю.В. Зайцев, С.В. Козлова, М.О. Кравченко, М.В. Ставнічук та багатьох інших. Незважаючи на те, що інститут фактичних шлюбних відносин існує вже досить тривалий час, та й судами було розглянуто значну кількість справ з встановлення відповідного факту (проживання однією сім'єю), залишається актуальним питання дослідження доказів і доказування у справах про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю.

Мета дослідження – проаналізувати норми чинного законодавства України та судову практику і визначити обставини, які підлягають доведенню сторонами у справах про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

Відповідно до ст. 21 Сімейного кодексу України, у нашій державі шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. А проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя [1].

Разом з тим, у ст. 74 цього ж кодексу зазначається, що якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між

собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. А на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 Сімейного кодексу [1]. Варто звернути увагу на те, що ніхто з «фактичного» подружжя не має перебувати в офіційно зареєстрованому шлюбі з третьою особою – і це важлива умова, яка, на жаль, була відсутня у старій редакції ст. 74 Сімейного кодексу, що в свій час призвело до конкуренції зареєстрованого та «фактичного» шлюбу, а також відсутності єдиного підходу у судовій практиці.

Звернемося до практики країн Європейського Союзу щодо правового регулювання фактичних шлюбних відносин. Наприклад, Цивільний кодекс Франції присвячує співжиттю (конкубінату) тільки одну статтю. Ст. 515-8 ЦК Франції встановлює, що співжиття – це де-факто союз, що характеризується спільним життям з ознаками стабільності та безперервності, осіб різної або однієї статі, що проживають у парі [2]. Окремі положення, що стосуються співмешканців так само як подружжя або зареєстрованих партнерів, містяться також у Кодексі соціальної безпеки. Так, ст. L 434-8 містить норму, яка стосується права на життєві виплати у разі загибелі співмешканця внаслідок аварії [3].

Законодавство Угорщини визнає дві альтернативні форми сімейних відносин: зареєстроване партнерство та співжиття. Правові норми щодо співжиття (загальні положення) містяться в двох книгах ЦК Угорщини. Згідно із ст. 6:514, співжиття означає, що дві особи проживають разом поза шлюбом в емоційній та фінансовій єдності і ведуть спільне господарство. На відміну від українського законодавства, перебування когось з «фактичного» подружжя в офіційному шлюбі або зареєстрованому партнерстві не виключає визнання факту співжиття, але лише за умови, що між співмешканцем та його чоловіком/дружиною або зареєстрованим партнером відсутні сімейні відносини [4]. Тобто, саме наявність сімейних відносин і паралельне існування шлюбу (зареєстрованого партнерства) та співжиття – уже є перешкодою і виключає визнання фактичного співжиття таким, що має правові наслідки.

В Україні так зване «фактичне» спільне життя осіб, їх проживання разом, може бути встановлено лише за відповідним рішенням суду. Це питання регулюється, зокрема, Цивільним процесуальним кодексом України. Так, відповідно до п. 5, ч. 1 ст. 315, суд розглядає справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу. Заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду за місцем її проживання [5].

Зі змісту статей 12, 13, 81 ЦПК України випливає, що суд розглядає справи в межах вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених ЦПК України випадках. Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх позовних вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях [5].

Відповідно до судової практики Верховного Суду, встановлення факту проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без реєстрації шлюбу передбачає доведення перед судом трьох основних фактів, а саме: факту їх спільного проживання, наявності у них спільного побуту, виникнення між ними у зв'язку із цим взаємних прав та обов'язків, притаманних подружжю. Під спільним проживанням слід розуміти постійне фактичне мешкання чоловіка та жінки за однією адресою, збереження ними у такому житлі переважної більшості своїх речей, зокрема щоденного побутового вжитку, сприйняття ними цього місця проживання як свого основного. Тривалі відрядження не впливають на факт встановлення проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу, якщо в інший час вони проживають разом, ведуть спільне господарство та мають взаємні права та обов'язки притаманні подружжю. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно [6].

Спільний побут, в свою чергу, передбачає ведення жінкою та чоловіком спільного господарства, наявність спільного бюджету, витрат, придбання майна для спільного користування, в тому числі за спільні кошти та внаслідок спільної праці, спільна участь в утриманні житла, його ремонт, спільне харчування, піклування чоловіка та жінки один про одного/надання взаємної допомоги тощо.

У таких справах має бути встановлена і доведена саме сукупність ustalених обставин та відносин, адже самі по собі, наприклад, факти перебування у близьких стосунках чоловіка та жінки або спільна присутність їх на святах, або пересилання коштів, або періодичний спільний відпочинок, або проживання за однією адресою, факт реєстрації за такою адресою при відсутності інших ознак не можуть свідчити, що між чоловіком та жінкою склались та мали місце ustalені відносини, притаманні подружжю [7]. Таке твердження узгоджується із правовою позицією, викладеною Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 03 липня 2019 року у справі № 554/8023/15-ц, неодно-

разово підтриманою Верховним Судом у постановях від 12 грудня 2019 року у справі № 466/3769/16, від 24 січня 2020 року у справі № 490/10757/16-ц тощо. Крім того, згідно усталеною судовою практикою лише показання свідків та спільні фотографії не можуть бути єдиною підставою для встановлення факту спільного проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу [8].

Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу можуть бути, зокрема, але не виключно: свідоцтва про народження дітей; довідки з місця проживання; свідчення свідків; листи ділового та особистого характеру; свідоцтво про смерть одного із «подружжя»; свідоцтва про народження дітей, в яких чоловік у добровільному порядку записаний як батько; докази про спільне придбання майна як рухомого, так і нерухомого (чеки, квитанції, свідоцтва про право власності); заяви, анкети, квитанції, заповіти, ділова та особиста переписка, з яких вбачається, що «подружжя» вважали себе чоловіком та дружиною, піклувалися один про одного; довідки житлових організацій, сільських рад про спільне проживання та ведення господарства та інше [9].

Висновки. Отже, підсумовуючи зазначимо, що питання встановлення факту проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без реєстрації шлюбу є важливим та актуальним для сучасного суспільства. Аналізуючи законодавство країн ЄС можна констатувати, що і там немає єдиного підходу до правового регулювання інституту фактичних шлюбних відносин. Щодо нашої держави, то фактичні шлюбні відносини законом не визнаються. Проте, Сімейний кодекс містить положення (ст. 74) щодо майна, набутого за час спільного проживання «подружжя», яке не перебуває у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу може бути встановлений за рішенням суду. Аналіз судової практики дає змогу дійти висновку, що для успішного вирішення справи має бути доведена саме сукупність усталених обставин та відносин, адже лише факти, наприклад, перебування у близьких стосунках чоловіка та жінки або періодичний спільний відпочинок ще не свідчать про наявність між ними відносин, притаманних подружжю. Також судами пропонується перелік належних та допустимих доказів, який не є виключним.

Література:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Code civil des Français (Version consolidée au 27 juillet 2017). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idArticle=LEGIARTI000027>

431993&idSectionTA=LEGISCTA000006136117&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20170727 (дата звернення: 10.04.2023)

3. Code de la sécurité sociale des Français (Version consolidée au 6 novembre 2017). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006073189> (дата звернення: 10.04.2023)

4. Törvény a Polgári Törvénykönyvről 2013. évi V. URL: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005TV (дата звернення: 11.04.2023).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст.492.

6. Постанова Верховного Суду від 23 вересня 2021 року по справі № 204/6931/20

7. Постанова Верховного Суду від 30 листопада 2022 року по справі № 757/23617/15-ц

8. Постанова Верховного Суду від 12 грудня 2019 року по справі № 466/3769/16-ц

9. Постанова Верховного Суду від 15 липня 2020 року по справі № 524/10054/16

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Москальова В. А.

викладач кафедри права

Одеського інституту

Міжрегіональної Академії управління персоналом

м. Одеса, Україна

Наукова стаття присвячена проблемам захисту прав інтелектуальної власності у міжнародному приватному праві. Метою цієї роботи є аналіз основних актуальних проблем у сфері захисту прав інтелектуальної власності у світі, проблем законодавства та з'ясування змін, які передбачають законопроекти та наскільки ці зміни є суттєвими для підвищення ефективності захисту авторського права в міжнародному законодавстві.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день питання ефективного захисту прав інтелектуальної власності у світі є одним з най-

актуальніших питань. Тоді коли результати інтелектуальної діяльності людини досягають найвищих рівнів, питання вдосконалення міжнародного законодавства для забезпечення повноцінного захисту інтелектуальної власності набуває найважливішого рівня.

Метою дослідження є аналіз проблеми захисту інтелектуальної власності у міжнародному приватному праві.

Завданням дослідження є виявити проблеми захисту прав інтелектуальної власності в міжнародному законодавстві та розглянути шляхи його вдосконалення.

В наш час, в умовах глобалізації світу і розвитку інформатизації проблема захисту прав на результати інтелектуальної діяльності людини набуває найважливішого рівня.

Довгий час регулювання захисту прав інтелектуальної власності було покладено виключно на національне законодавство кожної країни окремо, але це створювало безліч проблем у сфері міжнародного захисту прав інтелектуальної діяльності людини та призводило до неможливості вирішення питань захисту на міжнародному рівні. В свою чергу на приватному рівні така неможливість захисту прав інтелектуальної власності, призводила до низки проблем та конфліктів. Таким чином, стало очевидним прийняття міжнародних законодавчих актів для регулювання захисту прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

В зв'язку з чим було прийнято низку основоположених законодавчих міжнародних документів, таких як Паризька конвенція з охорони промислової власності 1883 р., Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів 1886 р., Римської конвенції з охорони прав виконавців, виробників фонограм і організацій ефірного мовлення 1961 року [1, с. 1–2].

Міжнародна система охорони авторського права є складним механізмом, в основі якого лежать насамперед Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів в її численних редакціях і Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року, що була змінена в 1971 році. В цьому документі було закладено основні поняття та сфери захисту прав інтелектуальної власності, такі як основні правила використання результатів інтелектуальної власності, встановлено терміни охорони результатів інтелектуальної діяльності та принципи неподільності, цілісності твору при обчисленні строків охорони авторського права для робіт, створених у співавторстві, а також надання правилам Конвенції зворотної сили, що було збережено усіма подальшими текстами [1, с. 5–6].

У 1952 році в Женеві була прийнята Всесвітня конвенція про авторське право, яка вступила в силу в вересні 1955 року, закріпивши

своїми положеннями правила охорони інтересів власників авторських прав та принцип національного режиму, Всесвітня конвенція містить ряд матеріально-правових норм, до яких відносяться закріплення права перекладу і встановлення мінімального терміну охорони результатів інтелектуальної власності до 25 років [2, с. 12].

Значні зміни до Бернської конвенції були внесені особливо Стокгольмської конвенцією, яка була прийнята у 1967 року і містила в собі вдосконалення основних понять, розширення авторських прав, уточнено принцип охорони особистих прав автора та продовжено терміни охорони деяких авторських прав. Але найважливішим результатом Стокгольмської конвенції було заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності [6, с. 2].

В еволюції системи міжнародної охорони прав інтелектуальної власності особливе місце Паризька конференція 1971 р. з одночасного перегляду Всесвітньої та Бернської конвенцій, що в результаті призвела до появи у світі двох текстів Всесвітньої конвенції 1952 року і 1971 року. Наявність двох варіантів текстів Всесвітньої конвенції створило проблеми між країнами, що приєдналася до тексту Всесвітньої конвенції одного року і не приєдналися до іншого [1, с. 5; 2, с. 12].

Враховуючи такі проблеми світовим співтовариством була створена договірна база для регулювання захисту прав інтелектуальної власності і у 1995 році в світі з'явилася Світова Організація Торгівлі (СОТ), яка виконує завдання щодо лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торгово-політичних відносин країн-членів.

Відповідно до положення СОТ правом інтелектуальної власності в світі визнано права, що надаються особам на результати їхньої інтелектуальної праці (creations of their mind).

Об'єктом інтелектуальної власності в світовій практиці вважаються набуті знання чи інформація, витвір мистецтва та літератури, винахід, суттєве вдосконалення процесу чи продукту, все що є результатом творчої, науково-дослідницької та винахідницької діяльності й надає його автору економічні, соціальні чи моральні переваги.

16 травня 2008 року Україна стала повноправним членом Світової Організації Торгівлі (СОТ).

Однією з найважливіших світових угод є Угода про торговельні аспекти інтелектуальної власності (ТРИПС), укладена членами СОТ, що має на меті зменшити розбіжності в правилах захисту прав інтелектуальної власності у всьому світі і запровадити загальні міжнародні стандарти в цій сфері. Угода регулює такі форми захисту інтелектуальної власності: авторське право та суміжні права (наприклад, права виконавців, виробників звукозаписів та трансляційних організацій), торгових знаків включаючи знаки на послуги, географічні вказівники

включаючи позначення походження, промислові зразки, патенти, включаючи захист нових видів рослин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, та нерозкрита інформація, включаючи торгові секрети та дані тестування [2, с. 12].

Питання ефективного захисту інтелектуальної власності у всьому світі набули стратегічного значення для економічного розвитку держав. Глобальні тенденції до інформатизації та інтелектуалізації економіки привели до виникнення нового типу економіки – інноваційної, де знанням й технологічному прогресу надається першочергова вага не лише у високотехнологічних галузях, але й у решті галузей промислового виробництва. Зростання в усіх розвинутих економіках визначають передусім галузі зі значною часткою наукомістких технологій та людського капіталу.

Рівень захисту прав інтелектуальної власності дуже відрізняється по всьому світі; і оскільки інтелектуальна власність набуває все більшого значення в міжнародній торгівлі, ці відмінності стали джерелом суперечок в міжнародних економічних відносинах. В зв'язку з цим відбувається загальна тенденція до уніфікації національних законодавств в сфері захисту інтелектуальної власності відповідно до укладених міжнародних угод, особливо з урахуванням того, що міжнародні нормативно – правові акти теж постійно повинні відновлюватися та відповідати швидкому розвитку світових технологій, рівню результатів інтелектуальної діяльності людини, які на фоні глобалізації та інформатизації, вдосконалюються та розвиваються [4, с. 355].

Висновки дослідження. Реформування міжнародного законодавства в сфері захисту прав інтелектуальної власності триває, і це дає можливість сподіватися, що існуючі прогалини в системі нормативної охорони прав інтелектуальної власності та їх практичного захисту можна ефективно подолати.

Отже, для подолання проблем, які виникають у сфері захисту інтелектуальної власності необхідності визначити систему охорони і захисту інтелектуальної власності як один з найважливіших пріоритетів діяльності світових організацій.

Дуже важливим питанням постає дотримання встановлених правових норм в галузі охорони та захисту інтелектуальної власності, підготовка кваліфікованих працівників, до компетенції яких належить вирішення спірних питань у зазначеній сфері.

Від розв'язання проблеми створення ефективної законодавчої бази в сфері захисту прав інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку сфері інтелектуальної власності у світі, її модернізації, підвищення конкурентоспроможності у світові й соціально-економічній системі. Удосконалення законодавчої

системи у сфері захисту прав інтелектуальної власності та приведення міжнародного законодавства у відповідність нормам світового розвитку сфери інтелектуальної власності, надасть суб'єктам інтелектуальної діяльності відчуття захищеності та можливості дійсного захисту результатам своєї інтелектуальної діяльності.

Література:

1. Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів, Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (станом на 11.05.2023 року).
2. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text (станом на 11.05.2023 року).
3. Дахно І.І., Міжнародне приватне право : підручник, 2-ге видання, Київ, 2014 р. С. 209–249.
4. Конституція ЮНЕСКО (Статут Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) від 16.11.1945 року зі змінами та доповненнями, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_014#Text (станом на 11.05.2023 року).
5. Матвійчук, С. А. Пилипенко, Т. П. Устименко та ін.: Актуальні проблеми права інтелектуальної власності : навч. посіб. / Національна академія управління. Київ, 2014. С. 352–370.
6. Мішель М. Вальтер: Зв'язок Римської конвенції та Договору ВОІС з виконанням фонограм, та Угода з аспектів прав інтелектуальної власності, пов'язаних з торгівлею (Угода ТРІПС); розвиток та можливість вдосконалення охорони суміжних прав, визнаних Римською конвенцією: Міжнародне публічне та приватне право. Київ, 2020. № 5. С. 32–35.
7. Стокгольмська конвенції з інтелектуальної власності від 14.07.1967, зі змінами 02.10.79 року, https://ips.ligazakon.net/document/view/MU67K05U?ed=1967_07_14 (станом на 11.05.2023 року).

ПРО СУТНІСТЬ НЕГАТОРНОГО ПОЗОВУ

Олешко О. М.

*аспірант Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Стаття 13 Конституції України від 28 червня 1996 р. проголошує, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. У ч. 4 ст. 41 Конституції України наголошується на тому, що право приватної власності є непорушним [1].

Згідно зі ст. 391 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України) власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном [2].

В юридичній літературі позов власника про усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном традиційно йменують негаторним позовом.

Правовий захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, існує кілька тисячоліть. С. Д. Домусчі з цього приводу зазначає, що одним із найдавніших і ефективних речово-правових спеціальних способів захисту права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, є негаторний позов [3, с. 77]. Негаторний позов відомий був ще праву Стародавнього Риму, в якому негаторний позов (*action negatoria*) розглядався як позов про заперечення. Він застосовувався для усунення перешкод, що заважали власнику здійснювати правоможність користування річчю [4, с. 331].

С. Д. Домусчі визначає негаторний позов як позадоговірну вимогу титульного володільця (сервітуарія, що не володіє) про припинення різних перешкод і ускладнень відносно спірної речі, не пов'язаних із запереченням права позивача або позбавленням його володіння [3, с. 189].

І. О. Дзера зазначає, що негаторний позов – позов про усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпорядження своїм майном, не пов'язаним із позбавленням володіння [5, с. 231].

Проте правова природа негаторного позову викликає дискусії серед цивілістів, зокрема існує як вузьке розуміння негаторного позову – позову власника про усунення будь-яких перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження майном, якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння, так і широке розуміння

негаторного позову, коли власник звертається з позовом про усунення як реально існуючих перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном, так і з вимогою про заборону вчинення особою дій, які можуть порушити його право власності, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Так, Г. Г. Харченко звертає увагу на те, що багато хто є прихильником так званої широкої концепції негаторного позову, відповідно до якої у зміст останнього мають включатися й вимоги щодо запобігання реальній загрозі порушення суб'єктивного права [6, с. 377].

Широка концепція негаторного позову була сприйнята судовою практикою України. У п. 33 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 07 лютого 2014 р. «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» зазначалось, що застосовуючи положення статті 391 ЦК, відповідно до якої власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном, навіть якщо вони не пов'язані із позбавленням права володіння, суд має виходити із такого. Відповідно до положень статей 391, 396 ЦК позов про усунення порушень права, не пов'язаних із позбавленням володіння, підлягає задоволенню у разі, якщо позивач доведе, що він є власником або особою, яка володіє майном (має речове право) з підстави, передбаченої законом або договором, і що діями відповідача, не пов'язаними з позбавленням володіння, порушується його право власності чи законного володіння. Такий позов підлягає задоволенню і в тому разі, коли позивач доведе, що є реальна небезпека порушення його права власності чи законного володіння зі сторони відповідача [7].

На думку О. Кота, чинне цивільне законодавство не містить достатніх підстав для того, щоб кваліфікувати превентивні способи захисту як негаторні вимоги. Головною ознакою негаторного позову згідно зі ст. 391 ЦК України вбачається існування перешкоди для здійснення права власності, тоді як захист відповідно до ч. 2 ст. 386 ЦК України передбачає лише загрозу порушення права [8, с. 43].

Цей погляд О. О. Кота варто підтримати, оскільки застосування превентивного захисту права власності спрямоване на попередження порушення права власності, проте ще самого правопорушення не існує, існує лише реальна загроза порушення суб'єктивного права власності. Завдяки існуванню превентивного захисту реалізується попереджувально-виховна функція цивільного права. Натомість при негаторному позові вже існує тривале порушення права власності, яке полягає в створенні перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном. Отже, негаторний позов не є за своєю

сутністю превентивним захистом права власності. Завдяки застосуванню негаторного позову забезпечується охоронна функція цивільного права.

Згідно зі ст. 396 ЦК України особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 ЦК України. Враховуючи, що стаття 391 ЦК України, яка має назву «Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння», розміщена в гл. 29 ЦК України, то можна зробити висновок, що право на захист від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, має не тільки власник, а й особа, яка має речове право на чуже майно.

Як бачимо, негаторний позов застосовується для захисту прав суб'єкта в речових правовідносинах, в першу чергу, у відносинах власності, коли володілець права і порушник права не перебувають в зобов'язальних правовідносинах між собою. Саме тому за своєю правовою природою вимога власника або особи, яка має речове право на чуже майно, про усунення перешкод у здійсненні ним (нею) права користування та розпоряджання своїм майном, не пов'язаних із позбавленням володіння, належить до речово-правових способів захисту права власності та речових прав на чуже майно.

З урахуванням наведених вище положень, вбачається за доцільне уточнити поняття негаторного позову як позову власника або особи, яка має речове право на чуже майно, про усунення перешкод у здійсненні ним (нею) права користування та розпоряджання своїм майном, не пов'язаних із позбавленням володіння.

Подальше дослідження правової природи негаторного позову сприятиме удосконаленню механізму правового регулювання відносин у сфері захисту речових прав.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Домусчі С. Д. Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 218 с.
4. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
5. Дзера І. О. Захист права власності, негаторний позов. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 9 : Цивільне право /

редкол.: Н. С. Кузнецова (голова), О. В. Кохановська (заст. голови), А. Б. Гриняк (відп. секретар) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України. Харків : Право, 2023. С. 231–232.

6. Харченко Г. Г. Речові права у законодавстві, доктрині та судовій практиці України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 506 с.

7. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 07 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

8. Кот О. Превентивні способи захисту права власності у системі захисту прав. *Юридична Україна*. 2016. № 7–8. С. 38–45.

ПОНЯТТЯ ПРОЦЕНТІВ ЗА КОРИСТУВАННЯ ГРОШОВИМИ КОШТАМИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Отцевич Є. Ю.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Відновлення економічних властивостей грошей, а також посилення ролі зобов'язально-правової форми регулювання суспільних відносин призвело до зростання кількості грошових зобов'язань, що неминуче позначилось на необхідності запровадження ефективних механізмів забезпечення прав та законних інтересів учасників цих зобов'язань. Одним із таких механізмів є сплата процентів за користування грошовими коштами.

Втім, встановивши принцип відплатності за користування грошовими коштами, законодавець не утворив єдиного (універсального) підходу до визначення процентів як плати за користування грошима. За існуючого правового регулювання процентами іменуються різні

нарахування, відмінні за своєю правовою природою та підставами виникнення, що на практиці призвело до змішування різних видів процентів, складнощів з їх розмежуванням, співвідношенням із суміжними правовими категоріями (неустойкою, збитками) та одночасним застосуванням на одну суму боргу, загостривши проблему дотримання справедливого балансу між правами та обов'язками кредитора та боржника у зобов'язальних правовідносинах.

В умовах спрямування зусиль держави на рекодифікацію (оновлення) цивільного законодавства України та його адаптацію до законодавства ЄС питання процентів за користування грошовими коштами в зобов'язальних правовідносинах набуло нового значення та потребує сучасного обміркування і подальшого системного наукового аналізу.

У чинному цивільному законодавстві України поняття «проценти» вживається у різних значеннях, які умовно можна поділити на три групи:

1) проценти як плата за користування позикою, кредитом, банківським вкладом, грошовими коштами, що знаходяться на банківському рахунку (ч. 1 ст. 1048, ч. 1 ст. 1054, ч. 1 ст. 1058, ст. 1061, ч. 1 ст. 1070 ЦК України);

2) проценти річних як особливий захід відповідальності за прострочення виконання будь-якого грошового зобов'язання (ч. 2 ст. 625 ЦК України);

3) проценти як спеціальний захід відповідальності за порушення зобов'язання, встановлений законом: проценти за користування чужими грошовими коштами у разі прострочення оплати товару; проценти на суму попередньої оплати за прострочення продавцем передачі товару; проценти за прострочення виплати ренти; проценти за неналежне виконання банком операцій за рахунком клієнта; проценти за відмову в оплаті чека; проценти за користування безпідставно одержаними чи збереженими грошима (ч. 3 ст. 692, ч. 5 ст. 694, ч. 3 ст. 693, ч. 1 ст. 736, ст. 1073, ч. 1 ст. 1106, ч. 2 ст. 1214 ЦК України) [1].

Загальною нормою, що встановлює правило про сплату процентів за користування грошовими коштами, є стаття 536 «Проценти», що міститься у Главі 48 «Виконання зобов'язань» Розділу I «Загальні положення про зобов'язання» Книги п'ятої «Зобов'язальне право» ЦК України. Цією статтею визначено, що за користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Розмір процентів за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом або іншим актом цивільного законодавства [1].

Аналізуючи дану норму, С. О. Погрібний зауважує, що сама конструкція «користування чужими грошима» є суперечливою: гроші як платіжний засіб не є річчю з індивідуальними ознаками, тому їх правомірне передання, зазвичай, призводить до виникнення в отримувача права власності стосовно них, а тому не можна користуватися як чужими тими речами, які належать особі, яка ними користується як власними [2, с. 363–364]. Схожий підхід розділяє О. І. Шаповалова, яка висвітлюючи правову природу чужих грошей, робить висновок, що чужі грошові кошти – це виключно ті, якими боржник володіє неправомірно, внаслідок правопорушення, на які настало право вимоги іншої особи (прострочена кредиторська заборгованість боржника) [3, с. 8].

Недосконалість правової конструкції статті 536 ЦК України, положення якої одночасно тлумачаться і як плата за користування чужими коштами, і як санкція за невчасне виконання грошового зобов'язання, і як компенсація за невиконане зобов'язання, створює колізії при її застосуванні з іншими нормами, які регулюють нарахування процентів, зокрема ч. 2 ст. 625 ЦК України щодо сплати трьох процентів річних за порушення грошового зобов'язання та ч. 1 ст. 1048 ЦК щодо сплати процентів за користування позикою.

Намагаючись розмежувати дані види процентів, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 23 травня 2018 р. у справі № 910/1238/17 відзначила, що термін «користування чужими грошовими коштами» може використовуватися у двох значеннях. Перше – це одержання боржником (як правило, за плату) можливості правомірно не сплачувати кредитору борг протягом певного часу (проценти за договором позики). Друге значення – прострочення виконання грошового зобов'язання, коли боржник повинен сплатити гроші, але неправомірно не сплачує їх (три проценти річних) [4].

Велика Палата Верховного Суду сформулировала правову позицію, що оскільки поведінка боржника не може бути одночасно правомірною та неправомірною, то регулятивна норма ч. 1 ст. 1048 ЦК і охоронна норма ч. 2 ст. 625 ЦК не можуть застосовуватись одночасно. Тому за період до прострочення боржника підлягають стягненню проценти від суми позики (кредиту) відповідно до умов договору та ч. 1 ст. 1048 ЦК як плата за надану позику (кредит), а за період після такого прострочення підлягають стягненню річні проценти відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК як грошова сума, яку боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання, тобто як міра відповідальності за порушення грошового зобов'язання (постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 лютого 2020 р. у справі № 912/1120/16 [5] та від 05 квітня 2023 р. у справі № 910/4518/16 [6]).

Аналізуючи дані судові акти в аспекті застосування норм ЦК України про проценти, С. О. Погрібний відзначив, що «...з викладенням правових висновків у зазначених постановках Верховного Суду фактично відбулося доповнення норми права в результаті акта судової правотворчості...» [2, с. 371].

Втім, вбачається, що недосконалість правового регулювання у континентальній правовій традиції не може та не повинна компенсуватись лише за рахунок актів судової правотворчості та механізму прецеденту. Тим більше такий підхід неприйнятний для реалій національного правозастосування, де правові позиції вищих судових інстанцій щодо застосування одних і тих же норм матеріального права часто зазнають змін та суперечать одна одній.

Так, на теперішній час вже існують позиції судів, що суперечать наведеному вище висновку Великої Палати Верховного Суду щодо неможливості нарахування процентів за правомірне користування грошовими коштами (процентів за надану позику, кредит) в період прострочення їх повернення боржником. Зокрема, в постанові Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2022 р. у справі № 910/17048/17 було визнано правомірним нарахування процентів за користування кредитом по день фактичного повернення кредиту, незалежно від закінчення строку дії кредитних договорів [7]. У рішенні Конституційного Суду України від 22 червня 2022 р. № 6-р(П)/2022 також не виключається одночасне отримання кредитором процентів як плати за користування кредитом та трьох процентів річних від простроченої суми як заходу цивільної відповідальності за неналежне виконання позичальником грошових зобов'язань [8].

Нечітко сформульована норма ЦК України або іншого акта цивільного законодавства безперечно потребує змін, у разі наявності передумов її суперечливого правозастосування, тобто виникнення ситуації, в якій суди «докорінно змінюють» свою практику правозастосування без будь-яких змін самої норми, що застосовується. Отже, доцільно вдосконалити положення статті 536 ЦК України, запровадивши в ній розмежування процентів на два типи: проценти за правомірне користування грошовими коштами (з відсиланням до ч. 1 ст. 1048, ч. 1 ст. 1054, ч. 1 ст. 1058, ст. 1061, ч. 1 ст. 1070 ЦК України) та проценти за неправомірне користування чужими грошовими коштами (з відсиланням до ч. 2 ст. 625 ЦК України), а також визначивши особливості сплати таких процентів та їх співвідношення з іншими формами цивільно-правової відповідальності – неустойкою та збитками. При цьому на тлі гармонізації законодавства України з правом ЄС вбачається обґрунтованим при формулюванні норм про проценти врахувати рекомендаційні документи ЄС щодо врегулювання

приватноправових відносин, які мають високу правову якість та є продуктом генерації сучасної світової приватноправової думки, а саме: Принципи, визначення та модельні правила Європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference), Принципи європейського контрактного права (Principles of European Contract Law), Принципи міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА (UNIDROIT).

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Погрібний С. О. Вдосконалення механізмів регулювання зобов'язальних відносин і судова практика. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 358–395.

3. Шаповалова О. І. Проценти у грошових зобов'язаннях (цивілістичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2005. 22 с.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 р. у справі № 910/1238/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74809461> (дата звернення: 15.05.2023).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 лютого 2020 р. у справі № 912/1120/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89083008> (дата звернення: 15.05.2023).

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 квітня 2023 р. у справі № 910/4518/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110279633> (дата звернення: 15.05.2023).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2022 р. у справі № 910/17048/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133042> (дата звернення: 15.05.2023).

8. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 р. № 6-р(П)/2022. Офіційний вісник України. 2022. № 56. Ст. 3355.

СТРАХОВИЙ ІНТЕРЕС У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Панченко Є. В.

аспірант

*Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз*

*Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

В умовах великої кількості загроз, зумовлених війною, роль інституту страхування набуває особливої ваги, оскільки зменшує невизначеність і вплив великих втрат через заохочення нових інвестицій. З урахуванням існуючих викликів зростає ризик заподіяння шкоди життю та здоров'ю військовослужбовців, у зв'язку з чим виникає потреба у забезпеченні належного захисту таких категорій осіб, в тому числі шляхом використання усього потенціалу інституту страхування.

Відповідно до ст. 979 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] за договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору.

Предметом договору страхування, згідно зі ст. 980 ЦК України, можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані, зокрема, з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування). Відповідно процес надання страхових послуг у сфері особистого страхування, які забезпечують страховий захист життя, здоров'я, працездатності фізичної особи та дають змогу накопичити додаткову пенсію, оформлюється відповідними договорами особистого страхування. При цьому у змісті договору особистого страхування повинна мати місце вказівка на конкретну застраховану особу, а також на особисте нематеріальне благо цієї застрахованої особи.

При аналізі предмету договору страхування привертає до себе увагу та обставина, що законодавець взагалі не вживає поняття страхового інтересу, застосовуючи поняття майнові інтереси. Проте страховий інтерес займає важливе місце, як категорія в системі страхових відносин. Так, однією із характерних ознак договірних зобов'язань зі страхування в групі договорів про надання послуг є наявність у особи саме страхового інтересу, який підлягає страховому захисту [2, с. 137].

За відсутності страхового інтересу відсутня і можливість настання або завдання шкоди (збитків), а в такому випадку страхування втрачає сенс. Враховуючи різні точки зору, які наводились і наводяться в науковій літературі стосовно природи страхового інтересу, останній, на наш погляд, вимагає пильної уваги.

Страховий інтерес – це законний майновий інтерес, що є в наявності у страхувальника щодо певного об'єкта страхування і є безпосередньою основою для визначення предмета договору страхування. Наявність страхового інтересу є необхідною умовою для формування страхового зобов'язання. У страховому зобов'язанні страховий інтерес – головний елемент, що визначає саму можливість існування страхування, і тому має універсальне значення. Страховий інтерес визначає всі найважливіші елементи страхового зобов'язання: його суб'єктивний склад, об'єкт, права й обов'язки суб'єктів, його виконання, відповідальність за невиконання або за неналежне виконання [3, с. 136].

У процесі історичного розвитку страхування спостерігалися різноманітні форми тлумачення сутності страхового інтересу. Найбільш консервативним було трактування, згідно з яким страховий інтерес є притаманний винятково майновому страхуванню [4, с. 35]. Проте, можливість визнання страхового інтересу в сфері особистого страхування абсолютно законна й обумовлена тим, що як майнове, так і особисте страхування об'єднує захисне (забезпечувальне) призначення страхування, котре проявляється в задоволенні майнових потреб, які виникають у результаті обставин, що мають ознаки страхового випадку. Так, страховий інтерес військовослужбовців у відносинах особистого страхування проявляється у: а) зацікавленості у збереженні об'єкта страхової охорони – життя, здоров'я, працездатності; б) зацікавленості у ненастанні страхового випадку, а саме в тому, щоб в майбутньому не виникли витрати, пов'язані з відшкодуванням шкоди, заподіяної їм життя, здоров'ю; в) здійсненні активних дій, спрямованих на отримання в майбутньому грошової компенсації для покриття випадкових витрат, шляхом укладення договору особистого страхування. Тобто у даному виді особистого страхування страховий інтерес пов'язаний з такими чинниками:

– з життям, а точніше, зі смертю військовослужбовця, тобто втратою годувальника або обумовленими смертю витратами на поховання померлого. Такий страховий інтерес має опосередкований характер, оскільки виникає лише після смерті застрахованої особи і при цьому переноситься з застрахованої особи на отримувача страхової виплати (вигодонабувача), адже після своєї смерті фізична особа жодних майнових інтересів вже не має;

– з втратою здоров'я, а точніше, з матеріальними витратами, що спричинені втратою здоров'я військовослужбовця у вигляді непередбачених витрат на підтримку і (або) відновлення його здоров'я. При цьому страховий інтерес має безпосередній характер і ним має право безпосередньо скористатися тільки застрахована особа, а не особа – отримувач страхової виплати;

– з втратою працездатності (тимчасовою або стійкою) військовослужбовця – у вигляді майнової компенсації неотриманих через настання такої непрацездатності коштів (заробітку, інших матеріальних благ). Страховий інтерес має також безпосередній характер;

– з необхідністю одержання визначеного майнового забезпечення при виході на пенсію (у результаті настання непрацездатності за віком або станом здоров'я). При цьому страховий інтерес також має безпосередній характер, оскільки пенсійне забезпечення виплачується, як правило, тільки самій особі і до тих пір, поки особа продовжує жити.

Виконання зобов'язання за договором особистого страхування військовослужбовців пов'язано з особистістю або обставинами життя застрахованої особи та залежать від її віку, стану здоров'я. Природно, що ступінь страхового ризику для цих категорій осіб значно вищий, ніж для інших, тим більше в умовах воєнного стану. Проте на сучасному етапі розвитку страхування за допомогою статистичних і математичних методів можна оптимально розрахувати величину ризику настання смерті (інвалідності, постійної втрати здоров'я) для таких осіб й, отже, укладати договори страхування і з цими особами. Розмір страхової премії в цьому випадку буде набагато вищий.

Характерними ознаками страхового інтересу у сфері договірних відносин особистого страхування військовослужбовців є його суб'єктивний, майновий, юридичний та ризиковий характер. По-перше, страховий інтерес – це суб'єктивний, приватний інтерес, тобто інтерес конкретної особи, пов'язаний із особистими немайними правами військовослужбовця (правом на життя, здоров'я, працездатність тощо). Страховий інтерес має персоніфікованість, належність особі, яка виражає такий інтерес. Тільки особа, що володіє страховим інтересом, може бути суб'єктом страхового зобов'язання. Саме завдяки існуванню такого інтересу виникає воля, спрямована на укладання договору страхування, яка зовні проявляється волевиявленням. Тобто страхування того чи іншого страхового інтересу є особливою формою діяльності особи – носія цього інтересу, внаслідок чого сама особа турбується про збереження її майнового інтересу та зацікавлена в існуванні зовнішнього джерела компенсації завданого їй збитку [2, с. 148].

По-друге, страховий інтерес має майновий характер. Дана ознака страхового інтересу відображена у ст. 980 ЦК України та ст. 4 Закону

України «Про страхування» [5], у яких йдеться про майнові інтереси, пов'язані, зокрема, з життям, здоров'ям, працездатністю, додатковим пенсійним забезпеченням фізичної особи – страхувальника або застрахованої особи. Страховий інтерес – це законний майновий інтерес, що є в наявності у страхувальника, який зацікавлений в цілісності об'єкта майбутньої страхової охорони (ненастанні страхового випадку) та має свій грошовий еквівалент. Майнова сутність страхового інтересу надає можливість об'єктивно і достатньо точно піддати його грошовій оцінці.

По-третє, страховий інтерес є юридичним, правомірним, оскільки має визначатися виходячи з реально існуючих правовідносин, що не суперечать чинному законодавству. Єдиною підставою для відмови у страховому захисті є невідповідність цього інтересу вимогам чинного законодавства, адже страхування протиправних інтересів не допускається. Відсутність законного страхового інтересу у страхувальника є підставою для визнання страхового зобов'язання (договору страхування) таким, що не відповідає вимогам закону (ст. 4 і 29 Закону України «Про страхування»), і є підставою для визнання договору страхування недійсним. Страховий інтерес є правомірним, якщо правомірною є поведінка зацікавленої особи, в результаті якої вона отримує вигоду (користь), і навпаки, якщо поведінка, в результаті якої отримується вигода (користь), є протиправною, то й інтерес також є протиправним.

По-четверте, страховий інтерес повинен мати ознаки ризиковості завдання майнової шкоди. Ця вимога випливає із необхідності наявності ризику у страхових правовідносинах і визначена у ст. 8 Закону України «Про страхування». При оцінці страхового ризику автоматично визначається і наявність страхового інтересу.

Отже, страховий інтерес у сфері особистого страхування військовослужбовців, виступаючи об'єктом страхування, являє собою свідоме відображення потреби страхувальника (застрахованої особи) в страховому захисті своїх правомірних майнових інтересів на випадок можливого настання страхового випадку, пов'язаного з життям, здоров'ям, працездатністю військовослужбовця.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 року. К. : Істина, 2003. 368 с.
2. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.

3. Горіславська І. Специфіка договору страхування у сільському господарстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 136–137.

4. Безсмертна Н. Договір страхування в системі цивільно-правових договорів. *Право України*. 2004. № 3. С. 35–37.

5. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.

МІСЦЕ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Подвірна О. В.

*старша викладачка кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства
та природокористування*

Лисий В. І.

*студент II курсу
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна*

21 століття з погляду на його революційні досягнення у різних сферах діяльності людини як суб'єкта правовідносин неможливо переоцінити. Одним з найбільш яскравих прикладів є цифрові технології, які дуже впливають на сучасні правовідносини. Звісно, розвиток новітніх технологій відбувся не за один рік, оскільки її витоками є 20 століття, в якому вже поставало безліч правових питань з регулювання цієї сфери, однак саме 21 століття, на нашу думку, є визначальним і фундаментальним для подальшої взаємодії штучного інтелекту та юриспруденції, і тому ми розглянемо можливість такого регулювання на прикладі цивільних правовідносин.

Ми вважаємо, що ера цифрових технологій докорінно вже змінює і буде змінювати всі види правовідносини, а тому Україні важливо підготувати своє законодавство до важливих змін. Одним з таких

важливих факторів є вже проголошений курс на цифровізацію в Україні.

Мета роботи – дослідити можливості регулювання цивільним законодавством України діяльності штучного інтелекту.

Дослідженням проблем та перспективами регулювання діяльності штучного інтелекту в правовому аспекті у своїх працях досліджували такі науковці як Мойсюк О.В., Баранов О.А., Єфремова К., Каткова Т.Г., Карчевський М.В., Харитоновна О.І. та інші.

Для того, щоб повноцінно дослідити питання, яке стосується штучного інтелекту, його діяльність та як її врегулювати з правової точки зору, ми маємо розібратися як визначати що це таке. Професор Кентерберійського університету Б.Дж. Коупленд, який займається дослідженням штучного інтелекту пропонує нам таке визначення: «штучний інтелект (AI) – здатність цифрового комп'ютера або керуваного комп'ютером робота виконувати завдання, які зазвичай пов'язані з розумними істотами» [1]. На нашу думку, важливою зачіпкою для юристів повинна стати саме діяльність, яку виконує штучний інтелект, що можна порівняти до розумової. Це пояснюється тим, що в законодавстві суб'єктом правовідносин є фізична особа (людина), але після стрімкого розвитку технологій і самого штучного важливо правильно визначати куди його відносини.

Однією з майбутніх проблем українського законодавства може стати саме питання інтелектуального права на штучний інтелект та продукти його діяльності, оскільки тут постає можливе визнання правосуб'єктності штучного інтелекту. У статті 421 Цивільного кодексу України зазначено, що «Суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору» [2]. Простим прикладом такої діяльності штучного інтелекту є його змога створювати картини за допомогою нейромережі. Однак, тоді нам потрібно визначити чи можна застосовувати до штучного інтелекту поняття авторства та інтелектуальної на законодавчому рівні. З цього питання виникає досить складний правовий парадокс через те, що сам штучний інтелект був створений людиною – суб'єктом правовідносин, а отже за тим ж Цивільним кодексом (стаття 420) він мав би бути об'єктом інтелектуальної власності і відноситися до комп'ютерної програм, проте не потрібно цілу низку важливих факторів: самонавчання штучного інтелекту, здатність його до вдосконалення, власного бачення на події та інших особливостей, що притаманні фізичній особі.

На нашу думку, штучний інтелект потрібно віднести до особливого суб'єкта праввідносин. Сьогодні таким прикладом є позиціонування штучного інтелекту саме як суб'єкта у Резолюції Європейського Парламенту 2018/2088(INI) [3]. Особливий статус штучного інтелекту як суб'єкта праввідносин може закріпити електронна юридична особа. Її особливостями має бути: етапи кіберсуб'єктності штучного інтелекту у вигляді електронної юридичної особи з певними доповненнями (аналогом в цивільному законодавстві України є правосуб'єктність, яка складається з правоздатності та дієздатності), правоздатність штучного інтелекту має належати йому з моменту створення, а ось дієздатність має бути трансформована під реалії кіберпростору, до якого належить штучний інтелект. Ми погоджуємося з думкою О. Харитонова та О.І. Харитонової, які теж пропонують розглядати штучний інтелект як один із видів юридичної особи, науковці пропонують додати до видів правосуб'єктності юридичної особи таке положення як «кіберздатність», тобто здатність бути активним учасником відносин у ІТ-сфері та те, що кіберздатність може реалізовуватися за допомогою не лише правочинів, а й юридичних вчинків [4]. А втім кіберздатність повинна мати також свої етапи, на кшталт дієздатності фізичної особи за ЦКУ. Звісно, їх точну кількість кожен може виділяти по-своєму, але, на нашу думку їх може бути 3 (неповна кіберздатність – щойно створений штучний інтелект; часткова кіберздатність – штучний інтелект, що вже набув певних ознак кіберособистості, однак все ще не може повністю керуватися власним розумінням; повна кіберздатність – повністю сформована електронна особистість, яка розуміє всі свої дії і позиціонує себе як повноправного суб'єкта праввідносин), оскільки, якщо у теорії концептуально штучний інтелект зможе розвиватися без притаманних фізичній особі проблем: ми можемо не застосовувати для нього положення ЦКУ про обмежену та недієздатну особи. А тому з цієї точки зору штучний інтелект може мати як права, так і обов'язки, наприклад, обов'язок дотримуватися правил безпеки та захисту персональних даних, а також обов'язок відповідати за можливі наслідки своїх дій. Також не менш важливим залишається питання інтелектуальної власності над самими штучним інтелектом.

Не менш важливо, щоб розробники штучного інтелекту зрозуміли, що для отримання їхнім творінням статусу суб'єкта, вони мають вирішити питання з правами на інтелектуальну власність. Якщо розглядати відношення між творцем і штучним інтелектом, то автор чи автори такого особливого суб'єкта праввідносин можуть отримати статус – кібертворця/ців. Юридично це буде прирівнюватися до батьківства і тому, ми вважаємо, що на першому етапі кіберздатності саме кібертворець має нести повну відповідальність за штучний

інтелект і зможе мати дивіденди за його використання. На наступному етапі штучний інтелект буде вже відповідальний за визначений список дій, а також зможе мати певні майнові права (досить важливим також буде оболонка штучного інтелекту – програма в комп’ютері чи фізичне існування у вигляді роботи). На завершальному етапі свого становлення такий штучний інтелект отримає повноцінний статус кіберсуб’єкта, що буде включати собі змогу мати права і обов’язки у всіх видах правовідносин.

Головні аспекти штучного інтелекту як суб’єкта правовідносин продемонструємо на рисунку 1.

Рис. 1. Особливості ШІ як суб’єкта правовідносин

Отже, процес визнання штучного інтелекту як правосуб’єкта може бути складним, оскільки він потребує розробки нового законодавства, що враховує особливості функціонування та можливості штучного інтелекту. Розробка законодавства щодо правосуб’єктності штучного інтелекту відкриває можливість для розвитку нових технологій та забезпечення їхньої ефективної регуляції. Для українського законодавства це стане величезним кроком вперед для того, щоб стати провідною країною у сфері законодавства щодо штучного інтелекту та його місця не тільки у цивільних правовідносинах. Однак, це також вимагає уважного врахування можливих негативних наслідків і забезпечення етичної та відповідальної розробки та використання штучного інтелекту.

Література:

1. В. J. Copeland: Artificial intelligence. URL: <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.04.2023).
3. European Parliament resolution of 12 February 2019 on a comprehensive European industrial policy on artificial intelligence and robotics (2018/2088(INI)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0081_EN.html
4. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. До проблеми цивільної правосуб'єктності роботів: матеріали наук.-практ. конф. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження, м. Київ, 29 листопада 2018 р., НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» / упоряд. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ : Вид-во «Політехніка», 2018. С. 42–46.

СТОРОНИ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ, НА ЯКІ НАКЛАДЕНО АРЕШТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЧИ У СПРАВІ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ

Савулій В. О.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз*

*Національної академії правових наук України,
начальник відділу договірної роботи*

Управління правового забезпечення

*Національного агентства України з питань виявлення, розшуку
та управління активами, одержаними від корупційних
та інших злочинів
м. Київ, Україна*

З прийняттям Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 року № 772-VIII (далі – Закон) [1] та створенням такого органу як Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами,

одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство або АРМА), в національному законодавстві з'являється таке поняття як управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів.

Відповідно до пункту 4 частини першої статті 1 Закону управління активами – діяльність із володіння, користування та розпорядження активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави і вирішено питання про їх передачу Національному агентству, тобто забезпечення збереження активів, збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості, передача їх в управління або реалізація активів у випадках та порядку, передбачених цим Законом, а також реалізація активів, конфіскованих у кримінальному провадженні чи стягнених за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [1].

Управління активами здійснюється на підставі договору, укладеного відповідно до глави 70 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України) з урахуванням особливостей, визначених цим Законом (абзац 2 частини другої статті 21 Закону).

Так із створенням АРМА та набранням чинності Закону, відбулося відповідне внесення змін до статті 1032 ЦК України, а саме щодо встановлення можливості Національного агентства, бути установником управління.

Тобто законодавцем встановлюється, що управління арештованими активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів, буде здійснюватися на договірних засадах, а саме шляхом укладення двостороннього договору управління, де однією стороною (установником управління) – буде АРМА, а другою стороною (управителем) – суб'єкт підприємницької діяльності, визначений Національним агентством за результатами конкурсного відбору у порядку, встановленому законодавством про державні (публічні) закупівлі.

Національне агентство приймає зазначені активи в управління на підставі ухвали слідчого судді, суду та не є законним власником активів.

Отже, ухвала слідчого судді, суду про передачу активів в управління АРМА є правовою підставою зберігання речових доказів задля забезпечення виконання ухвали слідчого судді, суду про накладення арешту на ці активи.

Таким чином, з постановленням слідчим суддею ухвали про накладення арешту на активи та ухвали про їх передачу в управління

АРМА, останнє уповноважується здійснювати права володіння, розпорядження та користування щодо цього майна, що породжує одне із проблемних питань правозастосування, зокрема, чи порушує укладення договору про управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів, право власності законного власника.

Згідно з ч. 1 ст. 1029 ЦК України за договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача) [1].

Управителем може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності (частина перша статті 1033 ЦК України), оскільки реалізація мети договору (управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів) потребує відповідних знань і навичок.

Управителем не може бути орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування (частина друга статті 21 Закону, та частина друга статті 1033 ЦК України).

Правовий статус управителя арештованими активами базується на презумпції передачі майна в управління не будь-якій пересічній особі, а лише професійно підготовленим учасникам таких відносин. Управителем може бути і фізична, і юридична особа, що є суб'єктом підприємницької діяльності. Окрім того, управління майном можуть здійснювати і фінансово-кредитні установи, емітенти цінних паперів щодо своїх власних паперів, підприємницькі організації – професійні учасники ринку цінних паперів, індивідуальні підприємці тощо. Водночас Закон не містить обов'язкової вимоги до управителя мати статус компанії з управління активами.

Національне агентство обирає управителів за конкурсом у порядку, встановленому законодавством про публічні закупівлі. Проте, такий конкурс має свої особливості.

Для обрання суб'єкта господарювання управителем він зобов'язаний мати досвід успішної підприємницької діяльності на певному ринку товарів, робіт і послуг, мати добру репутацію, працювати легально та бути здатним забезпечити такий режим управління арештованими активами (майном), щоб отримати розумний прибуток і забезпечити збереження та збільшення економічної вартості активів.

Після укладення договору Національне агентство зобов'язується передати майно або частину майна, визначеного ухвалою слідчого

судді, суду про передання активів в управління, або у разі згоди власника на їх передання в управління АРМА, визначеному переможцем суб'єкту господарювання в управління, з обов'язком не вчиняти ніяких правочинів з цим майном, що перешкоджатимуть здійсненню управління. Одночасно Національне агентство набуває право здійснювати контроль за виконанням умов договору, отримувати вигоди від управління майном. Управитель повинен виконувати свої обов'язки виключно в інтересах суб'єктів, визначених Законом, надавати звіт про свою діяльність, а за здійснення управління майном має право отримувати винагороду.

Договір управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів, є особливим правочином, якому притаманні високий ступінь довіри та особливе значення особистості управителя, що знайшло відображення у предметі договору, наданні управителеві певних повноважень, встановленні з метою недопущення безпідставного збагачення обов'язку їх здійснення виключно у чужому інтересі, підвищених вимогах до відповідальності управителя. Крім того, договором можна передбачити таку підставу його припинення, як втрату довіри до управителя.

Національне агентство дбає про результативність управління – ринковий дохід, раціональні витрати та відповідну винагороду за надані послуги, а також збереження активів та збільшення їх економічної вартості.

Одержуючи арештований актив (майно) в управління на певний строк, управитель накреслює план управління, намічає конкретні цілі і порядок їх досягнення, тобто виконує дії відповідно програми управління арештованими активами.

Управитель за жодних умов не використовує активи у власній господарській діяльності з отриманням вигоди від управління для себе, управитель діє в інтересах суб'єктів, визначених Законом, які й отримують вигоду від управління. Повноваження управителя мають зобов'язальну природу: виникають з договору управління майном, мають оплатний характер, їх дія обмежена волею установника управління та законом, вони мають бути реалізовані не у власних інтересах, а в інтересах суб'єктів, визначених законом. Управитель зобов'язаний не тільки перераховувати до бюджету частину отриманого доходу, а передусім повинен дбати про збереження активу, здійснюючи необхідні для цього витрати.

В свою чергу наявність обмежень у користуванні майном законного власника є наслідком прийняття слідчим суддею, судом ухвали про накладення арешту в ході кримінального провадження. Тому

дослідження питання порушення прав законного власника внаслідок укладення договору управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів, визначення прав та обов'язків сторін за цим договором сприятиме подальшому розвитку національного законодавства в цій сфері.

Література:

1. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТЕЛЕМЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

Салашна А. В.

*молодший науковий співробітник лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громадського здоров'я*

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташица

Національної академії правових наук України

м. Полтава, Україна

На сьогоднішній день у світі панує ера сучасних технологій. Цифровізація суспільства зростає у дуже швидкому темпі, охоплюючи усі сфери життєдіяльності в тому числі і охорону здоров'я. Якщо спостерігати події останніх років, то бачимо, що пандемія коронавірусної хвороби; повномасштабне вторгнення та тимчасова окупація деяких територій України; значна кількість внутрішньо переміщених осіб, а також громадян України, які знаходяться за кордоном – внесли певні корективи у наше (як ми думали) стабільне налагоджене життя, зокрема пришвидшивши розвиток та використання електронної системи охорони здоров'я в Україні.

Починаючи з 2016 року, в Україні розпочалася реформа системи охорони здоров'я, що потягнула за собою низку змін. Ключовою новелою було впровадження електронної системи охорони здоров'я (більш відомої як eHealth), що відповідно до Закону України (далі – ЗУ) «Основи законодавства України про охорону здоров'я» являє собою інформаційно-комунікаційну систему автоматизації ведення обліку медичних послуг, управління медичною інформацією, шляхом обігу інформації, даних, документів в електронному вигляді. Ця система складається з центральної бази даних та електронних медичних інформаційних систем, між якими автоматизовано обмін даними [1, ст. 3]. Так, як цифровізація охорони здоров'я не стоїть на місці, окремим компонентом у розвитку eHealth в Україні є галузь телемедицини.

Вперше законодавча основа регулювання телемедицини в Україні була закладена з прийняттям наказу МОЗ «Про утворення Державного клінічного науково-практичного центру телемедицини» від 25.05.2007 р. № 269. Далі серед законодавчих актів, які регулюють питання надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини слід виділити: Порядок організації медичної допомоги на первинному, вторинному (спеціалізованому), третинному (високоспеціалізованому) рівнях із застосуванням телемедицини затверджений наказом МОЗ України від 19.10.2015 р. № 681; ЗУ «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування в сільській місцевості» від 14.11.2017 р. № 2206-VIII; ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII; План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної охорони здоров'я затверджений розпорядженням КМУ від 29.09.2021р. № 1175-р; наказ МОЗ України від 11.02.2022 р. № 281 Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань розробки Концепції впровадження телемедицини.

Якщо узагальнити Порядок, затверджений наказом МОЗ України № 681 від 19.10.2015 р., то телемедицина трактується, як комплекс організаційних, технологічних, фінансових заходів, які забезпечують дистанційну форму надання медичних консультацій, де пацієнт чи лікар, який проводить обстеження або лікування пацієнта за допомогою телекомунікацій отримує дистанційну консультацію іншого лікаря, передбачаючи організацію медичної допомоги на первинному, вторинному (спеціалізованому), третинному (високоспеціалізованому) рівнях із застосуванням телемедицини [2].

Отже, зважаючи на наявність законодавчої бази, яка регулює питання телемедицини в Україні, необхідно розглянути питання практичного застосування такого виду медичної допомоги.

Телемедицина є новою сферою медичних послуг, яка економить час і сили пацієнтів та лікарів, адже передбачає надання медичних

консультацій від лікаря до пацієнта та від лікаря до іншого лікаря (наприклад від сімейного до спеціаліста вузького профілю) через інформаційний простір мережі Інтернет – онлайн кабінети, месенджери, електронна пошта, спеціальні сайти тощо. Консультація може бути у виді текстового чату, аудіо або відео чату, телефонного дзвінка тощо. Стрімким розвитком зазначеної сфери можна вважати період початку пандемії COVID-19, адже саме тоді, потрібно було пристосуватися до таких умов, щоб пацієнти могли отримувати медичні консультації лікарів дистанційно, задля боротьби з поширенням вірусної хвороби. Наразі в Україні існує достатня кількість онлайн сервісів у виді сайтів, додатків на смартфони (e-likari, doc.ua, likaronline, Helsi тощо) за якими, можна записатися на онлайн консультацію до будь-якого лікаря та отримати її у визначений за домовленістю між пацієнтом та лікарем час.

На сьогодні, телемедицина набирає ще більшої популярності в нашій країні, не обмежуючись тільки консультаціями з приводу коронавірусної хвороби, легкого простудного захворювання, хронічних захворювань тощо. Зокрема слід взяти до уваги запровадження телемедицини у сфері військової медичної допомоги. У військових госпіталах України кожного дня проводять дуже велику кількість операцій пораненим та травмованим у зоні бойових дій. Зазвичай, рішення щодо проведення операції приймає провідний хірург, але бувають випадки, коли потрібно прийняти колегіальне рішення за присутності декількох фіхівців з різної галузі медицини. Також бувають випадки, коли провідний хірург повинен бути присутнім відразу в кількох операційних. Тому, бачимо, що в таких випадках застосування телемедичних технологій здатні забезпечити такі умови, за яких спрощується робота лікарів, систематизується та контролюється якість надання медичної допомоги в онлайн форматі, зменшується кількість медичних помилок у процесі лікування кожного пацієнта. Окрім цього, зазвичай в операційних збирається не мала кількість лікарів з різних відділень, що являє собою ризик інфікування пацієнта, але завдяки використанню телемедичних технологій, цей ризик можна значно знизити.

Також відповідно до Закон України № 2206-VIII від 14.11.2017 року, за допомогою використання телемедицини, вирішується питання доступу до якісного надання медичної допомоги мешканцям сільської місцевості [3]. Зазвичай в сільських амбулаторіях відсутній лікар і надання медичної допомоги проводять фельдшер чи медсестра. Тому, необхідністю видається встановлення відповідного медичного обладнання з постійним доступом до мережі Інтернет в амбулаторіях сільської місцевості з можливістю передачі фельдшерами

чи медсестрами різного виду медичних діагностик лікарям, які знаходяться, наприклад, в обласному закладі охорони здоров'я, задля встановлення діагнозу пацієнтам та призначення подальшого лікування чи профілактики.

Тож, бачимо, що у впровадженні надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини є багато переваг для пацієнтів, серед яких: доступність; зручність – отримання онлайн допомоги без поїздки до закладу охорони здоров'я, з чого випливає наступна перевага – економія часу, за якої не потрібно добиратися до клініки, стояти в чергах, заповнювати безліч паперових карток, розшифровувати почерк лікаря, чекати в кабінеті, доки лікар випише електронний рецепт на ліки; консультації пацієнтів, які знаходяться на віддалених територіях України або в інших країнах, які виїхали внаслідок повномасштабного вторгнення. Також переваги є і для лікарів, зокрема: обговорення з іншими лікарями клінічних випадків в дистанційній формі; онлайн присутність лікаря на кількох операціях з наданням необхідних вказівок; доступ до інформації про пацієнта; дистанційний контроль стану пацієнта тощо.

Разом з цим, телемедицина також має і певні недоліки: відсутність у лікаря фізичного огляду пацієнта; не повна захищеність персональних даних пацієнтів; відсутність (зазвичай у літніх людей) технічних знань; відсутність інтернет-з'єднання (в поодиноких випадках).

Отже, бачимо, що в Україні уже є достатня нормативна база для повноцінного функціонування медичної допомоги із застосуванням телемедицини, але з практичної точки зору ця сфера потребує ще певного вдосконалення, зокрема інфраструктурного – спорудження амбулаторій в сільській місцевості та забезпечення їх відповідним технічним медичним обладнанням, а також розроблення певних механізмів захисту персональних даних пацієнтів.

Література:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення: 16.05.2023)
2. Про затвердження нормативних документів щодо застосування телемедицини у сфері охорони здоров'я : Наказ; МОЗ України від 19.10.2015 р. № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1400-15> (дата звернення: 16.05.2023)
3. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості : Закон України від 14.11.2017 р. № 2206-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2206-19> (дата звернення: 16.05.2023)

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Семененко М. С.

студент III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Задаля Д. К.***

кандидат юридичних наук, доцент,

кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

У сучасних умовах правова охорона нерухомості має велике значення для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Державна реєстрація прав на нерухоме майно є важливим етапом в процесі регулювання власних прав та інтересів суб'єктів нерухомості. Однак, українська система державної реєстрації прав на нерухоме майно, яка ще знаходиться у стадії розвитку, має численні проблеми, які перешкоджають її ефективному функціонуванню.

Державна реєстрація прав на нерухоме майно є важливим інструментом забезпечення правової охорони власності в Україні. Однак, існують численні проблеми, які перешкоджають її ефективному функціонуванню.

По-перше, однією з основних проблем є недостатня інформованість громадян про процедуру державної реєстрації прав на нерухоме майно. Багато громадян не знають, як правильно здійснювати державну реєстрацію, які документи необхідно надавати, та які оплати потрібно сплачувати [1].

По-друге, існують проблеми з обміном даних між різними державними реєстрами. Україна має різні реєстри прав на нерухоме майно, які належать до різних державних органів. Це створює труднощі при обміні даних між різними реєстрами, що може призводити до затримки в реєстрації прав на нерухоме майно [2].

По-третє, виникають проблеми з наданням доступу до інформації про права на нерухоме майно. Недостатня доступність інформації про права на нерухоме майно може призвести до невизначеності власницьких прав та порушення правової охорони нерухомості.

По-четверте, існують проблеми з організаційно-правовою формою державних органів, які здійснюють державну реєстрацію прав на нерухоме майно. Ці органи часто мають недостатні ресурси та технічні можливості, що затримує процес реєстрації та призводить до корупції [1].

Для вирішення цих проблем необхідно проводити реформування державної системи реєстрації прав на нерухоме майно в Україні. Перш за все, необхідно збільшити інформованість громадян про процедуру державної реєстрації прав на нерухоме майно. Для цього можна проводити інформаційні кампанії та створювати спеціальні центри з надання безкоштовної консультації щодо державної реєстрації.

Другим кроком може бути створення єдиного державного реєстру прав на нерухоме майно, який би належав до одного державного органу. Це дозволить покращити обмін даними між різними державними реєстрами та скоротити терміни реєстрації [2].

Також необхідно забезпечити доступність інформації про права на нерухоме майно для всіх зацікавлених сторін. Для цього можна створити електронну базу даних, яка би містила інформацію про всі права на нерухоме майно в країні та була доступна для перегляду онлайн.

Нарешті, необхідно провести реформування організаційно-правової форми державних органів, які здійснюють державну реєстрацію прав на нерухоме майно. Для цього можна здійснити реорганізацію та об'єднання окремих державних органів, які займаються державною реєстрацією прав на нерухоме майно. Також необхідно забезпечити цим органам достатні ресурси та технічні можливості для ефективної роботи та зменшення корупційних ризиків.

У результаті проведених заходів можна очікувати покращення ситуації з державною реєстрацією прав на нерухоме майно в Україні. Збільшення інформованості громадян про процедуру державної реєстрації та створення єдиного державного реєстру прав на нерухоме майно дозволять спростити та прискорити процес реєстрації, зменшити кількість корупційних проявів та забезпечити правову охорону нерухомості в Україні.

Література:

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. *Верховна Рада України*. 2023 р. Ст. 13–40.
2. Тамаря, Я. В. Істор-Прав. Аспект розвитку держ. реєстр. Реч. *Прав на нерух. Майно : наук. вісник*. Дніпро, 2016. 81-83.

АНАЛІЗ НОРМ СПАДКУВАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ТВІР ЗА ЧИННИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА»

Сех Ю. З.

*аспірант кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

1 січня 2023 року набув чинності Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-ІХ від 1 грудня 2022 року (Голос України, від 31.12.2022 – № 267,[1] (далі – Закон), яким визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про авторське право і суміжні права» (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 13, ст. 64 із наступними змінами). Закон спрямований на гармонізацію українського законодавства у галузі авторського права та суміжних прав з правом Європейського союзу (далі – ЄС), імплементує Директиви ЄС щодо охорони авторського права та суміжних прав, а також норми Угоди про асоціації між Україною та ЄС, вносить зміни у відповідні нормативно-правові акти чинного законодавства, зокрема, у Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» та інші.

Законом визначено, що у разі спадкування майнових прав на твір за законом, спадкоємець набуває майнові права на твір у повному обсязі, разом з правом на одержання передбаченої законом справедливої винагороди за використання творів. Норма Закону відповідає загальній нормі Цивільного кодексу України, якою визначається склад спадщини – усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (концепція універсального правонаступництва), за винятком особистих немайнових прав автора, що не входять до складу спадщини.

У випадку спадкування майнових прав на твір декількома спадкоємцями відповідної черги за законом чи у разі наявності кількох спадкоємців за заповітом, якщо в заповіті не визначено інший розподіл між спадкоємцями майнових прав на твір, Закон визначає, що спадкоємці набувають майнові права на твір у повному складі спільно, разом з правом на одержання передбаченої законом справедливої винагороди за використання твору у рівних частках, якщо в договорі між такими спадкоємцями не зазначено інше. Важливим у даній нормі є формулювання «у повному обсязі», яке вказує, що майнові права на

твір у сукупності (право використовувати твір будь-яким способом (способами), виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами декількома спадкоємцями) підлягають поділу у рівних частках між спадкоємцями.

Спадкування прав на виконання здійснюється на умовах і в порядку, передбаченому частинами першою і другою статті 32 Закон України «Про авторське право і суміжні права».

Оприлюднення твору (розкриття публіці) – це будь-яка дія, що вперше робить твір чи об'єкт суміжних прав доступним для необмеженого кола осіб, відповідно оприлюднення твору це певний юридичний факт. Визначення на законодавчому рівні можливості переходу до спадкоємців права автора на оприлюднення твору було відсутнім протягом тривалого часу, що мало негативний вплив на правозастосування. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 1 грудня 2022 року надає спадкоємцям автора право оприлюднити твір, не оприлюднений за життя автора, якщо автор безпосередньо не заборонив оприлюднення такого твору. Однак, можливе виникнення дискусії щодо відповідності теорії права інтелектуальної власності визнання права на оприлюднення твору як майнового права, оскільки деякі науковці та законодавство сусідніх країн відносять таке право до особистих немайнових прав автора, поряд з іншими особистими немайновими права автора, такими як право на визнання авторства, на анонімність, на псевдонім, на збереження цілісності твору, право надати назву твору та іншими.

Якщо чинне законодавство дозволяє спадкування права на оприлюднення твору і не відносить таке право до особистих немайнових прав автора, тоді виникає запитання щодо можливості спадкування права вимагати визнання авторства спадкодавця, шляхом зазначення належним чином імені автора в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору.

Цивільним кодексом України передбачені універсальні умови спадкування. З метою реалізації спадкоємцями права на оприлюднення твору, не оприлюдненого за життя автора, спадкоємці отримують свідоцтво про право на спадщину у встановленому законодавством порядку.

Законом України «Про авторське право і суміжні права» передбачена можливість спадкування прав особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. Спадкоємці набувають права особливого роду (*sui generis*) через майнові права на комп'ютерну програму, за допомогою функціонування якої, без безпосередньої участі фізичної особи, згенеровано неоригінальний об'єкт що відрізняється від існуючих подібних об'єктів.

Право слідування – невідчужуване правом автора на одержання справедливої винагороди як частки відрахувань від кожного продажу оригіналу художнього твору, оригіналу рукопису літературного або музичного твору, наступного за продажем оригіналу, здійсненим автором (право слідування) або спадкоємцем такого автора. Закон передбачає успадкування спадкоємцями права слідування, яке після смерті автора переходить до спадкоємців автора та спадкоємців цих спадкоємців і діє до спливу строків чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір, встановлених статтею 31 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Прийняття Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 1 грудня 2022 року матиме позитивний вплив на регулювання відповідних правовідносин у сфері авторського права та суміжних прав. Закон конкретизує норми права щодо відносин спадкування майнових прав на твір, спадкування прав на виконання, визначає розмір часток кількох спадкоємців та обсяг спадщини, коли у складі спадщини є майнові права на твір. Окрім того, чинним Законом визначено можливість спадкування права на оприлюднення твору (розкриття публіці), а також прав особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти.

Література:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року № 2811-IX URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

ПОРЯДОК НАДАННЯ СПАДКОВОЇ СПРАВИ З АРХІВУ НОТАРІУСА АБО НОТАРІАЛЬНОГО АРХІВУ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Тодоровський С. М.

*аспірант кафедри цивільного та господарського права та процесу
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Все частіше в практиці зустрічається постановлення судом ухвал (вимог) по цивільним справам, щодо надання оригіналів документів суду. Постановлення таких ухвал спрямовано для проведення певних процесуальних дій – найчастіше проведення почеркознавчих експертиз, але в нотаріальній практиці виникають суперечки, щодо можливості

виконання постановлених ухвал або вимог, тобто не розроблено порядок надання (передачі) таких документів до суду.

Таким чином, існує необхідність дослідження порядку надання спадкової справи або відомостей з матеріалів спадкової справи до суду.

Згідно чинного законодавства України, а саме ст. 1291 Конституції України, усі судові рішення є обов'язковими до виконання [1]. Виходячи з зазначеної статті нотаріус, завідувач нотаріального архіву повинні надати спадкову справу суду для вчинення певної процесуальної дії, але оскільки спадкова справа є нотаріальним документом, то вона автоматично підпадає під норми спеціального законодавства України, тобто під вимоги Закону України «Про нотаріат».

Відповідно до вимог ст. 8 Закону України «Про нотаріат» документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного суду [2].

Відповідно до статті 84 Цивільного процесуального кодексу України особам, які беруть участь у цивільній справі надається право заявити клопотання щодо витребування доказів у певних осіб, якщо у сторін виникають проблеми (труднощі) в отриманні таких доказів [3]. Проблеми у сторін цивільної справи в отриманні таких доказів є, оскільки спадкова справа підпадає під вимоги спеціальної норми Закону України «Про нотаріат» – нотаріальну таємницю, а тому надання відомостей, документів з матеріалів спадкової справи або в цілому спадкову справу з усім обсягом документів, які надані спадкоємцями для оформлення своїх спадкових прав іншим особам, які не є стороною (спадкоємцем) по спадковій справі, не можливо. Надання певних документів з матеріалів спадкової справи сформованих нотаріусом в процесі підготовки оформлення спадкових прав або спадкової справи з усіма матеріалами, які були надані спадкоємцями нотаріусу в оригіналі або їх належним чином завірнені копії надаються лише суду у разі постановлення ухвали або вимоги про надання таких документів.

Необхідно також звернути увагу на те, якщо по спадковій справі є кілька спадкоємців, то надання інформації про документи, які були сформовані нотаріусом в процесі підготовки оформлення спадкових прав надається лише спадкоємцю якого вона стосується, а надання цієї інформації іншому спадкоємцю по спадковій справі неможлива, оскільки буде порушена норма Закону України «Про нотаріат», а саме нотаріальна таємниця.

Виходячи з вищевикладеного, для отримання відомостей з матеріалів спадкової справи суд зобов'язує нотаріуса або представника нотаріального архіву надати суду оригінал спадкової справи або

оригінали документів з матеріалів спадкової справи, але з дотриманням усіх вимог перелічених вище, тобто в ухвалі повинні міститись номер справи, по якій ухвалено відповідне рішення про надання таких документів та прикладення гербової печатки суду який постановив ухвалу для його виконання.

У зв'язку з тим, що чинним цивільно-процесуальним законодавством не передбачено порядок передачі оригіналів нотаріальних документів (тобто документів, що містять інформацію з обмеженим доступом) суду виникають труднощі щодо виконання вимог суду.

Відповідно до п. 16.2 Розділу XVI Правил ведення нотаріального діловодства передбачено, що вилучення (виїмка) оригіналів документів у нотаріуса в нашому випадку спадкової справи, проводиться з обов'язковим залишенням її засвідченої копії та судового рішення, на підставі якого здійснено вилучення [4].

При вилучення документів в нотаріальному архіві, передача таких документів здійснюється не лише із залишенням копії таких документів та ухвали суду, а також із фіксуванням у Книзі обліку видачі документів з архіву (передбачена Типовою номенклатурою справ нотаріального архіву) [6]:

- назви вилучених оригіналів документів;
- особи яка вилучає/отримує такі документи;
- дати проведення передачі таких документів;
- проставлення особистого підпису особи яка отримує документи.

В редакції від 24.02.2021 року п. 16.2. Розділу XVI зазначених Правил було чітко визначено, що передача оригіналів документів здійснюється на підставі акту, який складається у двох примірниках, перший з яких залишається у нотаріуса або нотаріальному архіві, а другий передається відповідному суду [5].

Відповідно до складеної нотаріальної практики, з метою виконання ухвал суду нотаріуси, завідувачі нотаріального архіву звертаються до суду із відповідним листом щодо можливості надати особисто оригінали документів відразу до визначеної судом експертної установи (у разі проведення почеркознавчої експертизи), або надати суду для огляду в судовому засіданні оригінал відповідного документу, оскільки законодавством не визначено порядок приймання – передавання оригіналу документа до судових установ.

Також необхідно звернути увагу на те, що згідно Типової номенклатури справ нотаріуса термін зберігання спадкової справи визначений 75 років, що дає гарантію спадкоємцям отримати певні відомості та документи для їх процесуальних прав в подальшому.

На нашу думку, необхідно чітко визначити в Цивільному процесуальному кодексі України порядок передачі документів, які мають

обмежений доступ судовим органам та строки їх повернення з мето уникнення порушення цивільних прав громадян.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР: станом на 01 січня 2020 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96-%D0 %B2 %D1 %80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text) (дата звернення 21.04.2023 року).

2. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII: станом на 29.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n352> (дата звернення 21.04.2023 року).

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV: станом на 15.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20230415#Text> (дата звернення 21.04.2023 року).

4. Правила ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2010 № 3253/5: станом на 25.12.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text> (дата звернення 21.04.2023 року).

5. Правила ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2010 № 3253/5: станом на 24.02.2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text> (дата звернення 21.04.2023 року).

6. Про затвердження Примірної номенклатури справ державного нотаріального архіву: Наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2009 № 2513/5: станом на 21.12.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text>. (дата звернення 21.04.2023 року).

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Урлюк М. В.

*студент I курсу юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Науковий керівник: Шевчук Л. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Волинського національного університету імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Складні реалії політичного та соціально-економічного життя України на нинішньому етапі її розвитку вимагають консолідації зусиль усіх без винятку суб'єктів з метою стабільного функціонування та розвитку країни, у тому числі забезпечення належної роботи її економічного сектору, який забезпечує систематичні надходження до Державного бюджету і, відповідно, значною мірою сприяє фінансуванню найбільш важливих напрямів витратків держави.

Одним із факторів забезпечення створення стійких, конкурентоздатних та фінансово незалежних юридичних осіб є реорганізація, як спосіб оптимізації їх діяльності залежно від ринкових, соціально-економічних та політико-правових умов. Беззаперечною перевагою інституту реорганізації є те, що при її застосуванні зберігається стабільність цивільного обороту, забезпечується правонаступництво всього комплексу прав і обов'язків щодо третіх осіб, а також гарантування стійких договірних зв'язків, прав кредиторів тощо. У зв'язку з цим ґрунтовний аналіз теоретико-правових і практичних питань реорганізації юридичних осіб, у першу чергу визначення самого поняття реорганізації, є базовою передумовою вироблення ефективного правового регулювання в означеній сфері, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження. Особливої актуальності проблематика реорганізації юридичних осіб набуває у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в нашу державу 24 лютого 2022 року й необхідністю якнайшвидшого подолання його руйнівних наслідків, насамперед у сфері економіки, господарювання та підприємницької діяльності.

Окремі аспекти інституту реорганізації були та залишаються предметом розгляду таких вчених, як: В. І. Бобрик, О. В. Бакуліна, О. М. Вінник, О. В. Дзера, Д. В. Жданов, О. Р. Кібенко, А. В. Коровайко, Н. В. Щербаківа, В. С. Щербина, Д. С. Юдін та інших. Хоча категорія «реорганізація юридичної особи» все активніше використовується в

теоретичних розробках, наявна в різних нормативно-правових актах і в практиці діяльності юридичних осіб, однак єдності у підходах науковців до її змісту та визначення немає, що зумовлює наукову новизну цього дослідження.

Інституту реорганізації юридичної особи в правовій літературі приділяється досить багато уваги. Так, розглядаючи в широкому розумінні термін «реорганізація» як узагальнююче поняття, під нею розуміють припинення юридичної особи з переходом усіх прав та обов'язків до правонаступника у порядку загального правонаступництва, де під правонаступником розуміють юридичну особу (осіб), до якої переходять всі права та обов'язки реорганізованої юридичної особи. При цьому суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів, які припинили своє існування, стають правами й обов'язками нових чи оновлених утворень, що продовжують свою діяльність, як правило, на зміненій за обсягом майнової бази [1, с. 278].

Можна констатувати, що у більшості наукових праць погляди вчених щодо поняття «реорганізація» традиційно зводяться до одного зі способів припинення юридичної особи поряд із ліквідацією. Реорганізація – це триваючий процес, що складається з системи юридичних фактів (складний юридичний склад), який у визначеному законом порядку зумовлює припинення юридичної особи (юридичних осіб) – правопередника (правопередників) та/або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) й відповідний перехід у порядку правонаступництва майна, прав і обов'язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правопередників) до юридичних осіб, які виникли внаслідок реорганізації (правонаступників).

Однак такий підхід стосовно розгляду реорганізації через призму припинення юридичних осіб з акцентуванням уваги на питаннях правонаступництва неодноразово піддавався конструктивній критиці. Як слушно зазначає з цього приводу Н. В. Щербакова, «результатом такого підходу є, по-перше, нерозвиненість інших важливих економіко-правових аспектів реорганізації колективних утворень; по-друге, відсутність відповідної уваги до врегулювання питань створення організації, які мають місце під час реорганізації» [2, с. 215].

На необхідності змін у підходах до інституту реорганізації наголошує О. Р. Кібенко, яка пропонує відмовитися від концепції реорганізації суто як форми припинення юридичної особи, оскільки це призводить до звуження сфери правового регулювання відносин, пов'язаних з нею, та може мати наслідком незахищеність інтересів цілого кола осіб, які можуть бути порушені під час реорганізації юридичної особи без її припинення [3, с. 373–374].

Зважаючи на викладене, В. В. Лаптев пропонує розглядати реорганізацію через її внутрішній зміст, з урахуванням економічного наповнення та обґрунтування. На думку дослідника, з економічної точки зору підприємство як виробничо-господарський комплекс під час реорганізації може не піддаватися ніяким змінам, але з юридичної точки зору «...це підприємство або припиняє своє існування як суб'єкт права, або, хоча і зберігається, але в зміненому вигляді – з іншим складом майна, статутним капіталом...» [2, с. 215].

Аналізуючи інститут реорганізації, М. Коверзнев і Г. Коверзнева акцентують увагу на її меті, якою можуть бути економія витрат, вилучення збиткових видів діяльності, удосконалення організації виробництва, підвищення контролю за якістю продукції та витрачанням фінансових ресурсів, розробка нових видів продукції, пошук нових ринків збуту, підвищення кваліфікації персоналу, оптимізація оподаткування, залучення додаткового фінансування, списання (замороження) заборгованості або її частки тощо. Також названі автори зауважують, що залежно від мети реорганізації обирається її напрям [4, с. 30].

Ураховуючи багатоманітність підходів до розуміння реорганізації, які пропонуються різними вченими, вважаємо за необхідне підтримати думку Н. В. Щербакової, яка констатує, що поняття «реорганізація» як правове явище має багатоаспектне значення й може виступати як правовий засіб, правовідношення, правовий інститут, правочин, юридичний склад, один із прикладів правонаступництва, спосіб створення та припинення юридичних осіб, що передбачає наявність спеціального регулювання кожного прояву цієї категорії з метою її належного застосування [2, с. 217].

Крім теоретичних визначень поняття реорганізації, які наводяться в літературі, ця категорія закріплена і в окремих національних нормативно-правових актах. Так, відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників [5].

Деталізується названа норма і в деяких спеціальних актах. Наприклад, ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що реорганізація банку – це злиття, приєднання, виділ, поділ банку, зміна його організаційно-правової форми (перетворення), наслідком яких є передача його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам, прийняття його майна правонаступником [6]. У Методиці уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реор-

ганізованих, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 № 177 реорганізація підприємства визначається як «припинення діяльності підприємства шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення з наступним переходом до новостворених підприємств усіх майнових прав та обов'язків колишнього підприємства» [7].

Підсумовуючи викладене, вважаємо доцільним розширити правове визначення категорії «реорганізація юридичної особи» з урахуванням названих позицій науковців. Вважаємо достатньо аргументованою думку про необхідність відмови від концепції реорганізації суто як форми припинення юридичної особи, оскільки це призводить до звуження сфери правового регулювання пов'язаних з нею відносин, у зв'язку з чим може стати причиною можливих зловживань і порушень при проведенні реорганізаційних процедур.

Література:

1. Господарське право України : підручник : у 2 ч. / Андреева О. Б., Жорнокуй Ю. М., Гетманець О. П. та ін. Ч. 1. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 340 с.
2. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212–218. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/47.pdf (дата звернення: 19.02.2023).
3. Кібенко О. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Харків : Страйк, 2005. 432 с.
4. Коверзнев М., Коверзнева Г. Правовий аспект реорганізації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 29–31.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.02.2023).
6. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 09.02.2023).
7. Методика уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих, затверджена постановою КМУ від 28.02.2001 № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ ЯК СТОРОНИ ДОГОВОРУ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Хрущ В. Л.

аспірантка

*Науково-дослідного інституту правотворчості
та науково-правових експертиз*

*Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Правовий статус органу опіки та піклування закріплений низкою нормативно-правових актів, серед яких – Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [1] та Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 [2]. Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами органами опіки та піклування є районні, районні у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, які провадять діяльність із соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі забезпечення їх права на виховання у сім'ї, надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових і житлових прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей. Із зазначеного вбачається, що особливості правового статусу органу опіки на піклування як сторони договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу обумовлюються делегування йому державою низки повноважень щодо захисту прав дітей, які, враховуючи комплексність та багатоаспектність категорії захисту прав дітей, характеризуються мультивекторністю їх реалізації.

Як зазначають дослідники, в основі правосуб'єктності органів опіки та піклування лежить їх компетенція, тобто закріплена законом чи іншим нормативним актом сукупність їх повноважень, прав і обов'язків та предметів відання в конкретних сферах функціонування держави,

юридичної відповідальності та основних напрямків діяльності [3, с. 2]. При цьому правосуб'єктність органу опіки та піклування визначається не сімейним чи цивільним, а адміністративним правом, у силу чого її називають адміністративною правосуб'єктністю. В основі цієї правосуб'єктності лежать повноваження органу опіки і піклування [4, с. 261].

Водночас, зважаючи на те, що договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, перш за все, породжує приватно-правові відносини між батьками-вихователями та дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, щодо виховання останніх, і ці правовідносини отримують своє впорядкування у тому числі шляхом застосування положень договірного права, у цьому випадку має місце участь держави у цивільних правовідносинах, яка відповідно до ст. 170 ЦК України проявляється через набуття та здійснення державою цивільних прав та обов'язків через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. У цьому контексті слушною є думка І. І. Банасевич, яка зауважує, що оскільки органи державної влади та органи місцевого самоврядування діють в межах своєї компетенції та набувають тільки ті цивільні права та обов'язки, які передбачені законом, то їхня правоздатність є спеціальною, а не універсальною [5, с. 57].

Отже, зважаючи на вказане, особливості участі органу опіки та піклування як сторони у договірних правовідносинах щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу полягають у тому, що: 1) така участь є формою реалізації спеціальної комплексної правосуб'єктності органу опіки та піклування; 2) комплексна природа правосуб'єктності органу опіки та піклування акумулює в собі публічно-правову складову, зумовлену його статусом як суб'єкта владних повноважень, та приватно-правову складову, зумовлену наділенням органу опіки та піклування низкою цивільних прав та обов'язків внаслідок вступу його в цивільні правовідносини; 3) будучи стороною договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, орган опіки та піклування діє від імені держави, таким чином реалізуючи її функцію щодо охорони дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, їх утримання та виховання.

Не вдаючись до детального аналізу прав та обов'язків органу опіки та піклування як сторони договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, відзначимо, що вони, зважаючи на свій обсяг, також потребують систематизації. О. В. Козак, розглядаючи питання про правовий статус органу опіки та піклування у контексті функціонування прийомної сім'ї, пропонує класифікувати його права та обов'язки за критерієм участі на: 1) групу прав та обов'язків,

спрямованих на здійснення нагляду за функціонуванням прийомної сім'ї (наглядом); 2) групу прав та обов'язків, спрямованих на допомогу, яку уповноважений орган повинен надавати прийомним батькам [6, с. 124]. Не применшуючи цінність наведеної класифікації прав та обов'язків органу опіки та піклування, пропонуємо здійснити їх систематизацію, взявши за основу ключові напрями діяльності цього органу в процесі влаштування дітей у дитячий будинок сімейного типу. На нашу думку, основними напрямками діяльності органу опіки та піклування як сторони договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу є: 1) організаційне та матеріальне забезпечення діяльності дитячого будинку сімейного типу, яке є проявом реалізації конституційного обов'язку держави з утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Здійснюючи повноваження з організаційного та матеріального забезпечення діяльності дитячого будинку сімейного типу, орган опіки та піклування тим самим створює достатні передумови і для безперешкодного функціонування останнього, і для задоволення базових щоденних потреб вихованців, і для фінансової підтримки батьків-вихователів у процесі виконання ними договірних зобов'язань; 2) здійснення органом опіки та піклування повноважень щодо забезпечення соціального супроводження дитячого будинку сімейного типу; 3) здійснення контрольно-наглядових функцій з метою забезпечення всеохоплюючих охорони та захисту прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV від 13.01.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n15> (дата звернення: 15.05.2023).
3. Адаховська Н.С. Правове становище органів опіки та піклування у правовідносинах опіки над майном. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2(6). С. 2.
4. Сімейне право України : підручн. / за ред. Гопанчука В. С. К. : Істина, 2002. С. 261.
5. Банасевич І. І. Договори на виконання підрядних робіт за державним замовленням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2007. С. 57.

6. Козак О. М. Договір про влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомну сім'ю : дис. ... док. філос. 081 Право. Київ, 2020. С. 124.

СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Чижовська Н. І.

*студентка III курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Посилення останніми роками проявів таких процесів як глобалізація, уніфікація та інтернаціоналізація економіки стало однією із причин збільшення кількості транскордонних операцій, розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій, зростання міжнародного співробітництва, а також взаємодії між державами та їх громадянами. У зв'язку із цим міжнародні договори та зобов'язання стали більш складними та різноманітними, включаючи такі питання, як міжнародна торгівля товарами та послугами, інтелектуальна власність, міжнародні фінансові операції, міжнародна транспортна логістика та багато інших.

Безумовно, збільшення кількості міжнародних договорів укладених приватними особами з різних країн є позитивним явищем, що сприяє розвитку міжнародних економічних зв'язків та розширенню можливостей для бізнесу. Однак, це одночасно вимагає від правової системи і постійного вдосконалення механізмів регулювання договірних зобов'язань та закріплення положень, які б ефективно вирішували міжнародні приватні спори між сторонами, адже проблемним залишається питання вибору необхідного права, що регулюватиме договірні відносини ускладнені іноземним елементом. Отже, метою даного дослідження є аналіз положень, які регулюють договірні зобов'язання у міжнародному приватному праві, визначення їх ефективності та шляхів покращення.

Відповідно до ст. 629 Цивільного кодексу України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Під договірним же зобов'язанням варто розуміти обов'язок, який взяла на себе і

повинна виконати сторона договору, а тому договірне зобов'язання може виникнути лише внаслідок укладення договору між сторонами.

Норми, що регулюють договірні зобов'язання з іноземним елементом присутні в багатьох міжнародно-правових актах. До них зокрема належить Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів, конвенції УНІДРУА (Конвенція про однаковий закон про міжнародну купівлю-продаж товарів, Конвенція про представництво під час міжнародної купівлі-продажу товарів, Конвенція про міжнародний фінансовий лізинг, Конвенція про міжнародний факторинг) та принципи УНІДРУА.

Серед інструментів регулювання договорів міжнародного характеру важливе місце посідають також правила «ІНКОТЕРМС», які є певними міжнародно-правовими стандартами термінів, що визначають обов'язки та відповідальність сторін в міжнародних комерційних угодах, дозволяють сторонам угоди чітко їх зрозуміти. Правила «ІНКОТЕРМС» розробляються Міжнародною торговою палатою та направлені переважно на регулювання міжнародних договорів купівлі-продажу. Їхнє значення полягає у сприянні уніфікації правил міжнародної торгівлі, підвищенню її ефективності й стабільності. А це зі свого боку допомагає зменшити ризики виникнення конфліктів між сторонами, що є особливо важливим у міжнародних операціях, де сторони часто можуть мати різні погляди щодо тих чи інших аспектів укладання угод.

Взагалі, договірні відносини завжди базуються на взаємній домовленості сторін та передбачають зобов'язання кожної з них виконувати певні дії або утримуватися від певних дій. Однією з основних засад, на якій ґрунтуються договірні відносини у міжнародному приватному праві є засада автономії волі сторін (*lex voluntatis*).

Принцип автономії волі сторін в міжнародному приватному праві означає, що сторони договору мають повну свободу визначати умови договору, взаємні права та обов'язки, які вони беруть на себе, а також, що найважливіше, право якої держави регулюватиме відносини між ними.

Як стверджує Л. О. Волкова автономія волі сторін є феноменом, що властивий лише для міжнародного приватного права, а також відіграє у ньому особливу роль, адже виступає одночасно як джерело міжнародного приватного права, як його головний спеціальний принцип і як одна з колізійних прив'язок [2, с. 27].

Принцип автономії волі сторін отримав своє закріплення у законодавстві більшості сучасних держав світу, а також у численних

міжнародних конвенціях універсального та регіонального характеру. Винятком не стала й Україна. У нас ця засада закріплена у Законі України «Про міжнародне приватне право», де в ст. 5 міститься положення, що учасники правовідносин можуть самостійно здійснювати вибір права, яке підлягає застосуванню до змісту правових відносин, при цьому такий вибір має бути явно вираженим або прямо впливати із дій сторін правочину, його умов чи обставин справи, які розглядаються в їх сукупності, якщо інше не передбачено законом [3].

О. Котуха та О. Чабан вважають, що для уникнення багатьох спірних ситуацій між сторонами та зростання ефективності регулювання договірних відносин, які ґрунтуються на засаді автономії волі сторін, є доповнення статті 43 новелою, а саме ч. 2 такого змісту: «Вибір права, що застосовується до договору, повинен бути явно вираженим» [4, с. 46]. Тобто вибір права за згодою сторін повинен мати певну конкретну форму виразу їх волі, що сприятиме прозорості і чіткості, забезпечить стабільність та надійність договірних зобов'язань, зменшить невизначеність та ризики і, відповідно, сприятиме більш дієвому вирішенню спорів, що можуть виникати у зв'язку з цим.

Разом із тим, часто трапляються випадки, коли сторони не зазначали у договорі, яке право регулюватиме правовідносини між ними. В такому разі застосовується правопорядок тієї держави, яка має найбільш тісний зв'язок з цим договором.

Як влучно вказує В. В. Довгий принцип найбільш тісного зв'язку застосовується як субсидіарна прив'язка, тобто лише за умови відсутності згоди сторін про застосовне право у договорі. Водночас законодавець формулює конкретні прив'язки, які, на його думку, презюмують найбільш тісний зв'язок [5, с. 69].

Так, в українському законодавстві, а саме у ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право», містяться колізійні прив'язки, що підлягають застосуванню у разі відсутності згоди сторін договору про вибір права. Наприклад, до договору про нерухоме майно застосовується право держави, у якій це майно знаходиться, а якщо таке майно підлягає реєстрації, – право держави, де здійснена реєстрація, а до договорів про спільну діяльність або виконання робіт застосовується право держави, у якій провадиться така діяльність або створюються передбачені договором результати [3].

Взагалі, колізійне регулювання договірних зобов'язань має велике значення для міжнародної торгівлі та співпраці, адже допомагає забезпечити передбачуваність в міжнародних торговельних відносинах і надає сторонам договору як матеріальні, так і процесуальні можливості.

В. В. Ткаченко також зазначає, що найефективнішою концепцією, яку варто використовувати для побудови системи колізійних норм є: «Розробка на підґрунті компромісу колізійних засад за винятками щодо тільки деяких видів договорів», тобто використання для визначення права лише тих прив'язок, які є відомими та надійними, позбавленими невинуватених новацій [6, с. 154].

Отже, регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві сьогодні характеризується існуванням комплексу досить складних та різноманітних інструментів, на які покладено завдання гарантувати ефективний захист прав та інтересів сторін у договірних стосунках. У цілому дані інструменти покликані забезпечити єдність правового регулювання та уніфікацію практики застосування права у міжнародних приватних договірних відносинах.

Регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві є також невіддільною складовою глобалізації та міжнародної торгівлі, яка передбачає взаємодію між суб'єктами з різних країн, а тому розвиток та удосконалення механізмів регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві є важливим завданням сьогодення.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

2. Волкова Л. О. Сутність та значення принципу автономії волі в міжнародному приватному праві. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Тернопіль, 11 грудня 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 26-27.

3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV : станом на 23 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 30.04.2023).

4. Котуха О., Чабан О. Особливості вибору права, що застосовується до договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 42–47.

5. Довгий В. В. Колізійне регулювання міжнародних договорів: загальна характеристика. *Питання правової науки та практики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 16–17 травня 2019 р. Ужгород, 2019. С. 69-71.

6. Ткаченко В. В. Питання колізійного регулювання договірних зобов'язань. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 6 (12). С. 151–158.

ПАТЕНТУВАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США

Шевчук В. А.

аспірант

Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Станом на сьогоднішній день багато секторів економіки включаючи транспорт, спорт, охорона здоров'я, фінанси повністю трансформуються завдяки використанню технологій штучного інтелекту. GPT-4 (Generative Pre-trained Transformer 4), передова мовна модель, яка здійснила революцію у творчому просторі; алгоритми медичної візуалізації у діагностиці захворювань, які є швидшими та точнішими, ніж люди, у діагностиці захворювань за допомогою рентгенівських променів, МРТ і КТ, що дозволяє призначити раннє та ефективніше лікування – лише декілька прикладів передових технологій штучного інтелекту, що змінюють наше сьогоднішнє.

Хоч і більшість провідних компаній-розробників технологій штучного інтелекту працюють з високим ступенем відкритості, проте вони не максимально відкриті [1, с. 1]. За словами Персі Ліанга «тиск конкуренції щодо створення найефективніших систем є основною причиною, чому технологічні компанії тримають свої розробки в таємниці. Для деяких компаній це їхній секретний соус» [2].

Одним з інструментів щодо отримання конкурентних переваг від технологій штучного інтелекту є патентування. Відповідно до інформації з Відомства США з патентів та торговельних марок в період з 1976 по 2022 рік було подано близько 80 000 тисяч заявок на технології штучного інтелекту, при цьому за період з 2019 року по 2020 рік – приблизно 10 000 заявок [3].

Відповідно до параграфу 101 Патентного закону США 1952 р., який складає розділ 35 Зводу законів США (далі Патентний закон США) «той, хто винаходить або відкриває будь-який новий і корисний процес, машину, виробництво або склад речовини, або будь-яке нове і корисне вдосконалення цього, може отримати патент» [4].

Якщо говорити про тенденції патентування технологій штучного інтелекту в США, то до початку 2000-х років, винаходи, пов'язані з

комп'ютерами загалом підлягали патентуванню. Проте, на підставі висновків Верховного суду США, прийнятих між 2010 і 2014 роками, патентоздатність таких типів технологій підпали під сумнів [5]. Такі рішення суду створили винятки, які обмежують широку концепцію патентоздатності за Патентном законом США, а саме не можуть підлягати патентуванню як винаходи: закони природи, природні явища та абстрактні ідеї.

Рішення Верховного суду США в цій серії, в справі Alice Corp. проти CLS Bank International, «створило значну невизначеність щодо патентної придатності багатьох найновіших сучасних технологій» [5].

Так, Верховний суд США в справі Alice Corp. проти CLS Bank International постановив що «спірні заявки спрямовані на абстрактну ідею проміжного врегулювання, і що проста вимога загальної комп'ютерної реалізації не може перетворити цю абстрактну ідею на винахід, придатний для патентування» [6, с. 1].

Також у наведеній вище справі суд зазначає, що «закони природи, природні явища, абстрактні ідеї є основними знаряддями наукової та технологічної праці. Монополізація таких інструментів через видачу патенту можуть мати тенденцію перешкоджати інноваціям більше, ніж це сприяло б їм, таким чином перешкоджаючи основному об'єкту патентних законів» [6, с. 6].

Разом з тим, стверджує суд, «ми обережно тлумачимо цей принцип виключення, щоб він не поглинув усе патентне право. На якомусь рівні всі винаходи втілюють, використовують, відображають, спираються на або застосовують закони природи, природні явища чи абстрактні ідеї. Таким чином, винахід не є непридатним для патентування просто тому, що він включає в себе абстрактне поняття. Відповідно, застосовуючи виняток §101, ми повинні розрізняти заявки на «будівельні блоки» людської винахідливості та ті, що об'єднують «будівельні блоки» у щось більше, таким чином перетворюючи їх на придатний для патенту винахід. Перші ризикували б непропорційно обмежити використання базових ідей, і тому не підлягають патентному захисту. Останні не становлять жодного порівнянного ризику переважного права, і тому залишаються придатними для монополії, наданої згідно з нашим патентним законодавством» [6, с. 6].

Далі суд, посилаючись на справу Mayo Collaborative Services проти Prometheus Laboratories, Inc. зазначає що «слід розрізняти заявки на патентування законів природи, природні явища та абстрактні ідеї від тих, які придатні для патентування із застосуванням цих концепцій. Це досягається за допомогою декількох кроків перший з яких повинен визначити чи відноситься вимога як така, що заявлена на одну з неприйнятних концепцій. Наступний крок повинен бути спрямований

на визначення того чи існують додаткові елементи, які перетворюють природу вимог в заявку, яка відповідає вимогам патентування. Суд описує другий крок як пошук «винахідницької концепції», який гарантує, що у практичній площині такий патент, становить значно більше ніж патент на неприйнятну концепцію» [6, с. 7].

Отже, аналіз рішення Верховного суду США в справі Alice Corp. проти CLS Bank International дозволяє зробити такі висновки:

1. Закони природи, природні явища чи абстрактні ідеї, як винятки щодо

патентування систем штучного інтелекту, являють собою будівельні блоки, монополія на які сповільнить розвиток технологій. У справі Аліс суд зазначив, що патентування за спірною заявкою, відповідно до якої комп'ютер виступав посередником для досягнення результату, змусить визначати патентоздатність, що «залежить тільки від мистецтва кресляра» [6, с. 14].

2. Не всі закони природи, природні явища чи абстрактні ідеї непридатні

для патентування. На якомусь рівні «всі винаходи втілюють, використовують, відображають, спираються на або застосовують закони природи, природні явища чи абстрактні ідеї». Отже слід розрізнити патентування «будівельних блоків» та поєднання «будівельних блоків» у щось більше за допомогою винахідницького рівня, таким чином перетворюючи їх на придатний для патенту винахід. Для такого розрізнення потрібно застосувати два кроки, перший з яких відносить заявку до неприйнятної концепції, а другий дозволяє дійти висновку чи є у заявці елементи, які перетворюють природу заявки в заявку, яка відповідає вимогам патенту.

Література:

1. N. Bostrom. Strategic Implications of Openness in AI Development. Future of Humanity Institute, University of Oxford, Oxford, United Kingdom. P. 14. URL: <https://nickbostrom.com/papers/openness.pdf> (дата звернення: 15.05.2023 року).

2. B. Lynn, D. Gundy for VOA Learning English, based on reports from The Associated Press and BigScience. Experts Call for More Openness in AI Development. July 20, 2022. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/experts-call-for-more-openness-in-ai-development/6666605.html>

3. N.A. Pairolero. Artificial Intelligence (AI) trends in U.S. patents. June 29, 2022. P. 21. URL: <https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/Artificial-Intelligence-trends-in-U.S.-patents.pdf> (дата звернення: 16.05.2023).

4. 35 USC PART II: PATENTABILITY OF INVENTIONS AND GRANT OF PATENTS. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title35/part2&edition=prelim> (дата звернення: 16.05.2023).

5. K. Osenga. Changing the Story: Artificial Intelligence and Patent Eligibility. October 25, 2021. URL: <https://www.justsecurity.org/78727/changing-the-story-artificial-intelligence-and-patent-eligibility/> (дата звернення: 16.05.2023 року).

6. Alice corporation Pty. Ltd. v. CLS Bank International et al. supreme court of the united states, No. 13–298. Argued March 31, 2014–Decided June 19, 2014 URL: https://foiadocuments.uspto.gov/supreme/13-298_1.pdf (дата звернення: 16.05.2023 року).

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС ПІДПРИЄМЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Попова Л. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансів, обліку та безпеки бізнесу
Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова*

Кірсєва В. О.

*студентка IV курсу факультету маркетингу
Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна*

Підприємництво є важливим чинником для розвитку економіки, яке передбачає створення та керування бізнесом з метою забезпечення прибутку. Цей процес є важливим для забезпечення зростання зайнятості, розвитку технологій та покращення якості життя. Проте, підприємницька діяльність пов'язана зі значними ризиками та вимагає дотримання визначених правил та норм. Саме правовий статус підприємців має вирішальне значення для успішної реалізації підприємницьких ідей і захисту їх прав та інтересів у сфері бізнесу. Тому, метою даної роботи є визначення сутності підприємництва та особливостей правового статусу підприємців.

Існує низка визначень поняття «підприємництво». Так, згідно зі ст. 42 Господарського Кодексу України, підприємництво визначається як систематична, ініціативна діяльність, яка здійснюється самостійно та враховує певні ризики, які можуть сприяти досягненню підприємцем поставлених соціальних, економічних та інших завдань, а також досягнення кінцевої мети – отримання прибутку [1]. Коваленко І. А. та Медвідь Л. П. в своїй науковій роботі «Сутність і зміст статусу

підприємницької діяльності як конституційно-правової категорії» зазначають, що під таким поняттям як «підприємництво» слід розуміти економічну діяльність, яка спрямована на здійснення на постійній основі певних послідовних та взаємопов'язаних дій з метою отримання прибутку від обміну чи продажу товарів, користування майном, надання послуг, виконання робіт та інших видів діяльності. При чому, така господарська діяльність здійснюється у власних інтересах та несе певні ризики [2]. Крім того, зазначається, що у сучасних умовах господарювання головним фактором розвитку підприємництва, перш за все, стають творчість, наука, освіта, а не ті об'єкти, де безпосередньо здійснюється виробництво матеріальних благ [3].

Основними принципами підприємницької діяльності є:

- вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільний найм працівників підприємцем;
- комерційний розрахунок та власний комерційний ризик;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [1; 3].

Підприємництво в Україні може здійснюватися в будь-яких організаційних формах на вибір підприємця.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність всіх суб'єктів господарювання є наступні:

1) Господарський Кодекс України, в якому детально охарактеризовано сутність даного поняття та наведено види економічної діяльності, якими дозволяється займатися в Україні;

2) Кодекс законів про працю України, який спрямований на регулювання трудових відносин в середині підприємства. В ньому містяться основи трудового найму співробітників;

3) Податковий Кодекс України, який спрямований на регулювання відносин, які можуть виникати в сфері оподаткування, а також визначає права, обов'язки, перелік платників податків;

4) Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», в якому містяться механізми, умови надання інформаційної, економічної та іншої підтримки держави певним суб'єктам господарювання [4] та ін.

Офіційна діяльність всіх суб'єктів господарювання починається з моменту їх державної реєстрації, що здійснюється відповідно до ст. 58 Господарського кодексу України і детально регулюється Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [5]. Тобто підприємницька діяльність в Україні не є стихійною і некерованою, а всебічно контролюється державою. При цьому велике значення у регулюванні підприємницької діяльності має адміністративно-правове регулювання, що є спеціальним механізмом впливу адміністративного права на діяльність його суб'єктів та об'єктів [6; 7].

Згідно з даними ООН, в процесі здійснення господарської діяльності малими та середніми підприємствами задіяно приблизно 50 % трудового населення світу, а виробництво національного продукту складає 30-60 %, що залежить безпосередньо від самої країни. Проте малий бізнес пов'язаний не тільки зі збільшенням ВВП країни, але і зі зниженням рівня безробіття, формуванням здорової конкуренції на ринку своєї ніші, збільшенням кількості податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів та інші переваги. Також за допомогою ведення господарської діяльності підвищується рівень доходів населення, якість їхнього життя, спостерігається зменшення залежності від певних державних інституцій. Так, в Україні виробництво ВВП малим та середнім бізнесом складає 15 %, а забезпечення робочих місць – 79 %. Загалом кількість різних суб'єктів підприємництва складає понад 1,85 млн, з яких 1,5 млн – фізичні особи-підприємці [4].

У свою чергу, правовий статус є важливим для кожного підприємця, оскільки він включає в себе сукупність певних обов'язків та прав, якими наділяються підприємці. Основні права, що гарантуються підприємцям, включають право на створення фізичної особи-підприємця, чи юридичної особи, право власності на майно та засоби виробництва, право укладати контракти та вести ділову переписку, право на захист своїх прав у суді. З іншого боку, правовий статус підприємців передбачає виконання обов'язків щодо діяльності в рамках законодавчих та інших нормативно-правових актів, сплату податків та інших обов'язкових платежів, ліцензування відповідних видів господарської діяльності, дотримання правил працівників та захисту прав споживачів. Особливу роль у з'ясуванні правового статусу підприємців в цілому відіграють принципи цього статусу, зазначені вище, що є важливими не тільки в конституційно-теоретичному, а й адміністративно-правовому, цивільно-правовому значенні тощо. Закріплюються такі принципи національними та міжнародними нормами права.

Очевидно, що після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України з'явилася низка певних проблем, з якими

зіштовхнулися підприємці в процесі здійснення підприємницької діяльності, серед яких: відсутність механізму звільнення від сплати орендної плати в період кризового стану в країні, ускладнення логістики, несвоєчасність правового регулювання здійснення господарської діяльності тощо. Однак доцільно зазначити, що в розрізі правового статусу докорінних змін не відбулося. Підприємці все так же наділені певними правами та обов'язками в процесі реалізації підприємницького потенціалу. З одного боку, збільшилися підприємницькі ризики, з іншого, – зросла державна допомога у вигляді скасування проведення перевірок, зменшення податкового навантаження, кредитування підприємств за спеціальною програмою (сутність її полягає в тому, що будь-який бізнес на період війни та після її закінчення може отримати кредит під 0 %) тощо.

Отже, правовий статус підприємців є важливою складовою підприємницького середовища та становить собою такий юридичний статус, що закріплює права та обов'язки особи на здійснення господарської діяльності. Активний розвиток підприємництва сприяє економічному зростанню, забезпечує нові робочі місця та стимулює розвиток інноваційних технологій. Тому забезпечення правового статусу підприємців та сприяння розвитку підприємництва, є необхідними умовами для створення ефективного та конкурентоспроможного бізнес-середовища в країні.

Література:

1. Господарський Кодекс України : Закон України від 16 січня 2001 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 31 березня 2023 р.).
2. Коваленко І. А., Медвідь Л. П. Сутність і зміст статусу підприємницької діяльності як конституційно-правової категорії. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Випуск 1. С. 129–133.
3. Попова Л. М. Протиправна підприємницька діяльність як фактор загрози економічній безпеці України. *Верховенство права: міжнародний науковий журнал* (Республіка Молдова). 2017. № 5. С. 174–179.
4. Дзюмак Т. Економічна сутність діяльності суб'єктів малого підприємництва. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет конференції, 23 березня 2022 р. Вінниця. 2022. С. 42–49.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page> (дата звернення: 31 березня 2023 р.).

6. Попова Л. М. Адміністративно-правові засади контролю в сфері підприємницької діяльності: монографія. Харків: Майдан, 2018. 536 с.

7. Попова Л. М. Адміністративно-правове регулювання підприємництва в Україні. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 травня 2018 р. Суми : Видавничий дім «Ельдорадо», 2018. С. 67–70.

МОДЕЛІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ МЕДИЦИНИ

Росильна О. В.

кандидат юридичних наук,

*старший науковий співробітник сектору проблем реалізації
господарського законодавства*

Інституту економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Публічно-приватне партнерство (далі – ППП) у сфері охорони здоров'я наразі є найбільш досліджуваним явищем, над удосконаленням якого працюють, як представники органів державної влади, так і науковці та міжнародні експерти. У свою чергу, впровадження персоналізованої медицини – питання занадто об'ємне для вирішення в рамках окремих організацій або за допомогою реалізації одного проекту в межах ППП. Розвиток персоналізованої медицини можливий на умовах: самофінансування (отримані послуги оплачує кінцевий споживач); державної підтримки (дотацій та інших засобів державної підтримки); приватних інвестицій (у випадку, коли ще немає кінцевого споживача, який готовий оплачувати відповідні послуги); безповоротної фінансової допомоги (грантові кошти); ППП.

Тим не менше, сфера охорони здоров'я не є тією галуззю, яка залучає значну кількість проектів ППП (станом на 2021 рік – лише дві підписані угоди у Києві та Львівській області). Проте у світовій практиці є окремі напрямки, щодо яких доведена доцільність та ефективність застосування ППП. Наприклад, однією з розповсюджених моделей фінансування біобанкінгу є так звана підприємницька модель. Не зважаючи на назву, у її реалізації беруть участь як комерційні

організації, так і урядові інституції. Сама така модель вважається найбільш ефективною для досягнення масштабних цілей [1, 20], наприклад, забезпечення функціонування інноваційного біотехнологічного напрямку, який має на меті створення структурованих ресурсів, що можуть бути використані для цілей генетичних досліджень і включають: 1) біологічні матеріали людини та/або інформацію, отриману як результат аналізу біологічних матеріалів людини; 2) розширену, пов'язану із вказаною вище, інформацію [2], яка асоційована і може бути використана для дослідницьких цілей.

Світова практика передбачає виокремлення певних базових моделей ППП у сфері охорони здоров'я [3, с. 129], аналогічними до яких також пропонує свою класифікацію Всесвітня організація здоров'я. Вони виділяють 3 моделі ППП у сфері охорони здоров'я, які активно розглядаються в Україні [4]:

1. Спеціалізовані клінічні/діагностичні послуги. Державний сектор визначає спеціалізовані послуги, які надає приватний оператор. Оператор фінансує початкові капітальні витрати. Оплата оператору здійснюється урядом на основі різних фінансових моделей. Такий формат може підвищити доступність закладів охорони здоров'я, обладнання та послуг для цільового населення, підвищуючи при цьому якість клінічних послуг та/або ефективність їх надання. Проте є ймовірність високих операційних витрати та/або ціни на душу населення/сеанс. Варто враховувати також ризик того, що проекти можуть впливати на розподіл ресурсів і, можливо, спотворювати його.

2. Заклад охорони здоров'я. Приватний партнер керує проектуванням, будівництвом, фінансуванням та експлуатацією закладів охорони здоров'я (таких як лікарні, амбулаторні заклади, поліклініки, центри первинної медичної допомоги, а також жіночі та дитячі консультації). Управління медичними послугами залишається під контролем державного сектору. Контракти діють від 30 і більше років і можуть включати аутсорсинг так званого м'якого управління об'єктами (такими є послуги громадського харчування, прибирання та прання). Оплата приватному оператору здійснюється урядом, а також можуть застосовуватися співоплати користувачів за деякі обмежені витрати. Цей підхід може забезпечити доступ до приватного фінансування для капітальних інвестицій, пом'якшення обмежень державного бюджету та надання додаткових інвестицій у медичну нерухомість та обладнання. Але для ефективного функціонування такої моделі потрібна стійка спроможність уряду та конкурентне ринкове середовище, щоб забезпечити та підтримувати співвідношення ціни та якості протягом терміну дії контракту. Майбутні витрати, оскільки вони є досить

тривалими, то їх складно спрогнозувати та закласти в бюджет, вони можуть спотворюватися.

3. Інтегрована модель. Приватний оператор керує проектуванням, будівництвом, фінансуванням та експлуатацією медичних закладів і низки клінічних послуг на довгостроковій основі, як правило, від 10 до 20 років. Оплата оператору здійснюється урядом на основі передбачуваного бюджету та може бути доповнена співплатою користувачів. За цим підходом можна залучати приватне фінансування з метою як покриття капітальних, так і поточних видатків (якщо передбачається плата за використання), а також підвищити ефективність державних закупівель, збільшити асортимент і якість медичного обладнання та клінічних послуг для населення. Проте необхідно, щоб органи охорони здоров'я мали можливість визначати вимоги до клінічних послуг і ретельно їх контролювати. Ризики для фінансової доступності та фінансової стійкості місцевих систем охорони здоров'я можуть бути серйозними, і їх важко пом'якшити. Справедливість у доступі та фінансовий захист порушуються, якщо співплата користувачів є основною складовою потоку доходів приватного партнера (як це буде у випадку реалізації такої моделі у правовій формі концесії).

Таким чином, світова спільнота іде шляхом виокремлення окремих моделей застосування ППП – від більш вузьких до найбільш широких та інтегрованих. Як показує вітчизняний досвід, прийняття Міністерством охорони здоров'я України Методичних рекомендацій для впровадження проєктів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я [5] у 2018 році не сприяло сплеску бажаних вступити у інвестиційні відносини ППП в медичній сфері. Це означає, що потрібно змінювати підхід. Крім того, у зазначених Методичних рекомендаціях моделі реалізації проєктів ототожені з формами відповідно до чинного законодавства про державно-приватне партнерство, що не є правильним, оскільки проаналізовані вище моделі можуть бути реалізовані в рамках різних правових форм (у тому числі, договірних).

Якщо брати до уваги персоналізовану медицину та рух до неї, то доцільно було б розпочати з таких «легких» моделей, що базуються на певних активах, наприклад, діагностичні лабораторії або впровадження окремих елементів штучного інтелекту для покращення якості надання медичних послуг в колаборації публічних та приватних суб'єктів. Такий підхід зміг би продемонструвати швидкі та конкретні результати і стрімко підвищив би зацікавленість інших потенційних учасників. Отримавши перші результати та проаналізувавши ефективність такого підходу, можна рухатися до реалізації більш складних інфраструктурних та управлінських моделей.

Світовий банк при аналізі стану ППП у сфері охорони здоров'я в Україні звертає увагу на деякі ризики [3]. Зокрема, це відсутність прозорості при укладенні договорів ППП і той факт, що інформація про їх виконання не обов'язково має бути доступною для громадськості. Такий недолік може відігравати значну роль та бути стримуючим фактором при набранні обертів ППП у сфері охорони здоров'я.

19 липня 2022 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги» [6], що є підставою для запуску другого (інфраструктурного) рівня комплексної медичної реформи. Вказаним Законом передбачено, що мережа закладів охорони здоров'я в області об'єднується в один госпітальний округ, в рамках якого формуються госпітальні кластери різних рівнів. Саме цей етап можна було б ефективно прискорити та масштабувати за рахунок точкових (для початку) проектів ППП та знизити навантаження з державного бюджету, що особливо актуально в умовах війни, проте й ризики для обох сторін також збільшуються пропорційно.

Таким чином, аналіз напрацювань міжнародних організацій щодо ППП у сфері охорони здоров'я свідчить про те, що вони є достатніми та досить критичними для того, щоб переглянути підхід з боку держави, дещо змінити вектор, зробити більш зрозумілим для приватних учасників, врахувати всі ризики та перезапустити цей процес, щоб він набрав нових обертів та досягнув щонайменше рівня реалізації проектів у сферах транспорту та енергетики.

Враховуючи те, що персоналізована медицина, як сучасний світовий напрямок розвитку медичної галузі, знаходиться на перетині інноваційної та медичної сфер та потребує у зв'язку з цим як значних інвестиційних вкладень, так і підтримки публічного сектору, то різноманітні моделі ППП є найбільш релевантними задля досягнення мети зниження рівня захворюваності та смертності серед населення України.

Література:

1. Rossylna O. Biobanking in oncology as an element of personalized medicine: legal interaction aspects. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. № 7. P. 18–21.
2. OECD Guidelines on Human Biobanks and Genetic Research Databases. *OECD*. 2009. 53 p. URL: <http://www.oecd.org/science/biotech/44054609.pdf>
3. Creating Markets in Ukraine. Doubling Down on Reform: Building Ukraine's New Economy. *International Finance Corporation*. 2021. 154 p.

URL: <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/fbb356dd-8363-42c6-9d72-f609c4f9b9c0/CPSD-Ukraine.pdf?MOD=AJPERES&CVID=ns.UNH8>.

4. Public-Private Partnerships for Health Care Infrastructure and Services: Considerations for Policy Makers in Ukraine. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe. 2022. 38 p.

5. Міністерство охорони здоров'я. Методичні рекомендації для впровадження проектів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. 2018. 72 с.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги : Закон України від 01.07.2022 р. № 2347-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text> (дата звернення: 01.11.2022).

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Благодарьова А. С.

*студентка IV курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Правові наслідки порушення господарського договору є надзвичайно важливим питанням в сучасному бізнесі. Порушення договорних зобов'язань може призвести до значних фінансових втрат і негативно вплинути на репутацію компанії. Отже, вивчення правових наслідків порушення господарського договору є дуже актуальним для успішної діяльності суб'єктів господарювання в сучасній Україні.

Господарсько-договірна відповідальність полягає в тому, що сторона або сторони договору несуть негативні економічні або правові наслідки в результаті застосування до них господарських санкцій, відповідно до законодавства та умов договору. Господарські санкції є правовим засобом господарсько-договірної відповідальності і призводять до негативних економічних або правових наслідків для порушника договірних зобов'язань. Порушення господарсько-договірних зобов'язань може викликати застосування таких господарських санкцій, як оперативно-господарські санкції, відшкодування збитків та штрафні санкції.

Господарські санкції, такі як відшкодування збитків та штрафні санкції, можуть бути застосовані як за добровільною, так і за примусовою процедурою, тоді як господарсько-оперативні санкції застосовуються позасудовим шляхом. Згідно зі статтею 216 ГК, господарсько-правова відповідальність (включаючи господарсько-договірну відповідальність) ґрунтується на принципі її невідворотності. Зазначений принцип включає наступне:

- Потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від умов, передбачених у договорі. Наприклад, законом передбачена відповідальність виробника або продавця за недоброякісність товару, і ця відповідальність застосовується навіть у випадку, якщо в договорі немає відповідних положень.

- Сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання та відшкодування збитків не звільняють правопорушника від виконання своїх зобов'язань у натурі без згоди іншої сторони.

- У господарському договорі не можуть бути умови, що виключають або обмежують відповідальність виробника або продавця товару.

Можливість звільнення від господарсько-договірної відповідальності виникає, якщо сторона договору доведе, що вона не могла належним чином виконати свої зобов'язання через непереборну силу.

Якщо боржник доведе, що настання зазначених обставин унеможливило йому виконання зобов'язання, він звільняється від відповідальності за його невиконання.

Щоб бути більш точним, можна вважати форс-мажорними обставини, які відповідають наступним кваліфікаційним ознакам:

- Непередбачуваність,
- надзвичайний характер,
- незапобіжність.

Не вважається форс-мажором невиконання боржника своїх обов'язків, або відсутність у боржника необхідних коштів та інші подібні обставини.

У рамках господарських договорів, одним з способів відповідальності за порушення є використання штрафних санкцій, які накладаються на контрагента за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, взятих на себе. Застосування цієї форми відповідальності стало досить поширеним у господарських відносинах, оскільки воно є зручним засобом спрощеної компенсації збитків, завданих кредитором внаслідок невиконання або неналежного виконання боржником своїх зобов'язань.

Господарсько-правова відповідальність розрізняється в залежності від виду господарських правопорушень та санкцій, встановлених за такі порушення.

Відповідно до ст. 199 Господарського кодексу, виконання господарських зобов'язань забезпечується заходами захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими цим Кодексом та іншими законами. За погодженням сторін можуть застосовуватися передбачені законом або такі, що йому не суперечать, види забезпечення виконання зобов'язань, які звичайно застосовуються у господарському (діловому) обігу.

1) відшкодування збитків

Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено.

Під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною.

2) штрафні санкції

Штрафними санкціями у цьому Кодексі визнаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання.

3) адміністративно-господарські санкції

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

Види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються цим Кодексом, іншими законодавчими актами. Адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Отже, актуальність вивчення правових наслідків порушення господарського договору незаперечна. У світі бізнесу, де договірні відносини виконують стратегічну роль, розуміння наслідків та відповідальності за порушення договірних зобов'язань є надзвичайно важливим. Здатність ефективно впоратися з такими ситуаціями може допомогти забезпечити успішну діяльність суб'єктів господарювання, уникнути фінансових втрат та зберегти репутацію. Тому, подальше вивчення цієї теми та

поглиблення знань щодо правових наслідків порушення господарського договору є важливим для всіх зацікавлених сторін.

Література:

1. Господарський Кодекс України N 436-IV від 16 січня 2003 року редакція від 13.12.2022 року.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 15.04.2023.
3. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія / В. С. Мілаш ; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х. : ХНУМГ, 2014.

ЧИННИКИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ БАНКРУТСТВО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

Верещагіна К. А.

адвокат,

аспірантка

Державної установи

*«Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»*

м. Київ, Україна

Російсько-українська війна негативно вплинула на малий та великий бізнес на всій території України, ускладнюючи процеси господарської діяльності, планування розвитку та генерації доходів. Ці чинники, у свою чергу, мають негативний вплив на стан платоспроможності підприємств та їх відносин із кредиторами.

Відповідно до статистики здійснення правосуддя при розгляді справ про банкрутства, яку періодично публікує Верховний Суд України на власному сайті, протягом 3 останніх років до війни простежувалося зростання динаміки розглянутих справ у сфері банкрутства. У 2021 році порівняно з попереднім періодом збільшилася кількість розглянутих справ господарськими судами, пов'язаних з банкрутством, до 16,6 тис. із 13,5 тис. справ, з яких на 19,1 % збільшилася кількість справ про визнання банкрутом – до 1 тис. із 0,8 тис. [1].

Справи про банкрутство є одним з основних механізмів захисту суб'єктів господарського обороту від неефективної діяльності його учасників. У той же час справи про банкрутство вважаються одними з

найскладніших у судовій практиці, враховуючи тривалість розгляду, наявність значної кількості зацікавлених сторін і складність нормативного регулювання цієї сфери.

Упродовж 2022 року кількість розглянутих господарськими судами справ, пов'язаних із банкрутством склали 9,7 тис., із яких 0,8 тис. справ про визнання банкрутом. При цьому 1,7 тис. справ розглянуто апеляційними господарськими судами. І зареєстровано 2 тис. звернень, які надійшли на розгляд у 2022 році до судових палат. Кількість ухвалених кінцевих рішень судовими палатами щодо справ про банкрутство становить 1,9 тис. [2].

Основні категорії справ, які розглядають господарські суди, безпосередньо пов'язані з економікою країни, тому в умовах її безпрецедентного спаду потреба у швидкому та якісному вирішенні господарських спорів набуває першочергового значення. Для цього важливим є своєчасне оновлення чинного законодавства відповідно до нагальних потреб суспільства, впровадження зрозумілих механізмів для забезпечення належного захисту порушених прав суб'єктів господарювання, майно яких втрачено, пошкоджено в умовах війни, із застосуванням яких стане можливим здійснення оперативного та ефективного судового захисту [2].

У відповідь на ці виклики протягом 2022 року зареєстровано 2 законопроекти щодо адаптації процедури банкрутства відповідно до умов воєнного стану. Так, Законопроектом № 7442 від 07.06.2022 [3] запропоновано впровадження можливостей:

- накласти арешт на майно осіб, які несуть субсидіарну чи солідарну відповідальність із боржником;
- продавати майно забезпеченому кредиторів та прирівняти цей процес до звернення на предмет застави чи іпотеки за правовими наслідками;
- тимчасового скасування дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих за невчинення дій та невиконання обов'язків через бойові дії;
- здійснення розглядів справи про банкрутство судом у порядку письмового провадження;
- припинення нарахування відсотків та штрафних санкцій на зобов'язання боржника, які реструктуризовані згідно з планом санації чи реструктуризації боргів боржника;
- відкриття справи про банкрутство без авансування винагороди арбітражному керуючому [3].

Натомість Законопроектом № 8231 від 28.11.2022 [3] задля недопущення зловживань у сфері банкрутства на період воєнного стану запропоновано впровадження можливостей:

- введення мораторію на відкриття за заявами кредиторів за вимогами, що виникли із 24.02.2022;
- зупинка вже відкритих провадження за заявами кредиторів за вимогами, що виникли із 24.02.2022;
- продовження строку щодо обов'язкового звернення керівника юридичної особи до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, у тому випадку, якщо боржник доведе, що таке звернення у строки, було неможливе через воєнні дії [4].

Ці ініціативи залишаються поки у вигляді законопроектів, тому процедура банкрутства не зазнала законодавчих змін, у результаті чого боржники (арбітражні керуючі) і кредитори вимушені користуватись правовими нормами, які не адаптовані до умов війни [5]. При цьому судова практика свідчить, що навіть, якщо активи боржника знаходяться на непідконтрольній Україні території, провадження з банкрутства такого боржника не зупиняється, а акцентується увага на інших процесуальних діях в рамках справи [5].

Незважаючи на відсутність змін у Кодексі з процедур банкрутства сама процедура продовжує бути комплексним механізмом, який може бути покликаний, у тому числі, для відновлення платоспроможності боржника та майбутньої господарської діяльності. Адже українські підприємці зіштовхнулись із суттєвими змінами у веденні бізнесу: втрачені ринки збуту, зруйновані логістичні ланцюжки, втрачені через окупацію або знищені виробничі та господарські активи. Все це суттєво вплинуло на можливість виконувати зобов'язання. У таких умовах банкрутство залишається потужним інструментом для відновлення платоспроможності або законного виходу з бізнесу для боржника та надає можливість кредиторам забезпечити повернення боргів. Це стало можливим внаслідок дії двох основних факторів:

1) судова система продемонструвала здатність працювати невпинно навіть в умовах повномасштабної війни: суди порушують нові та продовжують чинні процедури банкрутства.

2) законодавцем не введено обмежень або мораторіїв щодо банкрутства. Досвід показує, що від таких обмежень було би більше шкоди, посилюючи можливості для зловживань та наступної ланцюгової реакції невиконання зобов'язань в інших секторах економіки [6].

Це, з одного боку, демонструє здатність українського бізнесу домовлятися та виявляти єдність: кредитори і боржники з розумінням ставляться до збереження бізнесу кожного з них. Кредитори, у тому числі банки, за можливості, намагаються врегулювати відносини із позичальниками шляхом реструктуризації кредитів, надання кредитних канікул та утримання від агресивних дій по примусовому стягненню заборгованості. Значно виріс попит на послуги з супроводу процедур

реструктуризації. З такими запитами звертаються як кредитори, так і боржники [6].

Тож бізнес і судова системі наразі перебувають на стадії адаптації до умов воєнного стану, в умовах якого агенти функціонують вже другий рік. Необхідно відзначити, що загалом бізнес у певній мірі вже адаптувався до ситуації, складнощі у більшій мірі стосуються тих підприємств, які перебувають або перебували на тимчасово окупованих територіях.

Бізнес в умовах зовнішньої агресії підпадає під вплив численних факторів, які містять ризики неплатоспроможності та банкрутства. Загалом ці чинники можливо умовно розділити на дві великі групи: економічні та правові.

До економічних чинників віднесемо:

1) Макроекономічні фактори:

- руйнації значної частини виробничої, транспортної та житлової інфраструктури, енергетичного сектору;
- посилення цінової та курсової волатильності;
- міграція населення;
- зниження купівельної спроможності місцевого населення та споживачів;

2) мікроекономічні фактори:

- знищення виробничих та операційних об'єктів;
- замінування території;
- втрата ринків збуту;
- знищення логістичних ланцюгів;
- розграбування або знищення обладнання, інструментів та інших оборотних активів;
- розбалансування фінансових ресурсів;
- дефіцит грошових коштів;
- відсутність кредитних інструментів.

Правові аспекти включають широкий спектр законності виробничих операцій, розрахунків та проблематики сплати податків. І тут правові аспекти необхідно розглядати відповідно до специфіки самого бізнесу. Адже територія, яка тимчасово перебуває під окупацією, є непідконтрольною владою України, тобто на такій території легітимна влада відсутня. Тому кожний бізнес самостійно приймає рішення щодо можливості релокації та перереєстрації своїх потужностей. Ситуація, у якій опиняється бізнес в тимчасово окупованих територіях, складна і потребує виважених рішень, зважаючи на усі ризики. При цьому кожний із варіантів має власні загрози, які потенційно можуть призвести до банкрутства. Тим більше, що значну частину економіки тимчасово окупованих регіонів складають суб'єкти агробізнесом, який неможливо перемістити фізично. Крім того, вимушені залишатися в

окупації підприємства соціальних сфер, передусім, транспортна сфера, фармацевтика, житлово-комунальні послуги тощо. Для таких підприємств у значній мірі зростають ризики притягнення підприємців до кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Тож правові чинники, які обумовлюють банкрутства, лежать у площині неможливості забезпечити верховенство права на тимчасово окупованих територіях.

Релокація часто потребує повного переформатування усіх економічних зв'язків підприємства, побудови нової логістики, перезапуск виробничих процесів.

Тому, окрім підприємств, які виконують соціальне призначення та активи яких неможливо перенести, найкращим рішенням для бізнесу є його релокація. Якщо релокація неможлива, то підприємство варто тимчасово закрити або законсервувати із наступним відновленням після деокупації.

Чим швидше відбудеться деокупація захоплених територій, тим швидше Україна зможе допомогти бізнесу відновити платоспроможність і відбудувати зруйноване.

Література:

1. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді господарських справ за 2021 рік. *Верховний Суд України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/2021_analiz_KGS.pdf (дата звернення: 10.04.2023).

2. Аналіз стану здійснення правосуддя при розгляді господарських справ за 2022 рік. *Верховний Суд України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Analiz_Stan_prav_KGS_2022.pdf (дата звернення: 10.04.2023).

3. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану № 7442 від 07.06.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39710> (дата звернення: 10.04.2023).

4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо недопущення зловживань у сфері банкрутства на період воєнного стану № 8231 від 28.11.2022 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40884> (дата звернення: 10.04.2023).

5. Коваль А. Банкрутство у період війни. *Liga Zakon*. 2023. 2 лютого. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/217173_bankrutstvo-u-perod-vuni (дата звернення: 10.04.2023).

6. Практика банкрутства: що змінилося після 24 лютого, *Юридична газета*. 2022. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/praktika-bankrutstva-shcho-zminilosya-pislya-24-lyutogo.html> (дата звернення: 10.04.2023).

МАЛОЗНАЧНІ СПРАВИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Гордієнко Т. О.

старший викладач кафедри цивільного, трудового та господарського права

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Поняття малозначної судової справи запроваджено в господарському процесі з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Такий процесуальний інститут властивий і іншим судовим юрисдикціям – цивільному та адміністративному судочинству.

Метою даної роботи є аналіз умов віднесення справи до категорії малозначних за чинним господарським процесуальним законодавством, визначення особливостей її розгляду та окреслення правових наслідків порушення закону при прийнятті відповідного процесуального рішення.

Відповідно до ч. 5 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) для цілей цього Кодексу малозначними справами є :

- 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [1].

Аналізуючи аналогічні інститути в цивільному процесі, А. Грушицький звернув увагу, що законодавець розрізняє малозначні справи (у вузькому розумінні, за замовчуванням), які є такими за ціною позову, та справи незначної складності, визнані судом малозначними [2].

Зміст ч. 5 ст. 12 ГПК України дозволяє дійти висновку, що справи з ціною позову до 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб вважаються малозначними безпосередньо в силу норми закону, а справи незначної складності з ціною позову до 500 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб можуть бути визнані судом як малозначні якщо для них не встановлена обов'язковість розгляду в

загальному позовному провадженні. При цьому поняття справи незначної складності є оціночним і вирішується на розсуд суду виходячи з характеру спору, кількості учасників справи, обсягу доказового матеріалу тощо.

В ч. 7 ст. 12 ГПК України зазначається, що розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб вираховується станом на 1 січня календарного року, в якому подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судові рішення [1]. При цьому вбачається за доцільне конкретизувати, що для віднесення справи до категорії малозначних підлягає застосуванню розмір прожиткового мінімуму, встановлений на 1 січня календарного року, в якому відкривається провадження у справі. Дана пропозиція обґрунтована тим, що цей процесуальний висновок в подальшому впливає на весь процес розгляду спору, а відтак зміна відповідного показника на стадії оскарження судового рішення не має вливати на рух розпочатого судового провадження.

При застосуванні норм п. 2 ч. 5 ст. 12 ГПК України слід керуватися приписами процесуального закону щодо мети загального позовного провадження та імперативними правилами щодо розгляду окремих справ саме в такій судовій процедурі. Так, відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 12 ГПК України загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні [1].

За змістом ч. 4 ст. 247 ГПК України виключно в порядку загального позовного провадження підлягають розгляду наступні справи :

- 1) про банкрутство;
- 2) за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;
- 3) у спорах, які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій);
- 4) у спорах щодо захисту прав інтелектуальної власності, крім справ про стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 5) у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції;
- 6) у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних такою посадовою особою юридичній особі її діями (бездіяльністю);
- 7) у спорах щодо приватизації державного чи комунального майна;

8) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

9) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 3-8 цієї частини [1].

Також перехід до загального позовного провадження є обов'язковим якщо після прийняття судом до розгляду заяви позивача про збільшення розміру позовних вимог або зміни предмета позову, відповідна справа не може бути розглянута за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 5 ст. 247 ГПК України), у випадку подання зустрічного позову у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 7 ст. 180 ГПК України) [1].

Законодавчого врегулювання потребує колізія норм ч. 1 ст. 247 ГПК України (що кореспондується з п. 1 ч. 5 ст. 12 ГПК України) та п. 5, 6 ч. 4 ст. 247 Кодексу, оскільки наразі неможливо чітко визначитися з пріоритетним критерієм (ціна позову чи характер спору) при вирішенні питання можливості віднесення справи до категорії малозначних. На думку автора, виходячи з характеру спору, такі справи зазвичай є складними навіть за невеликої ціни позову, потребують дослідження значного обсягу доказової інформації, заслуховування учасників процесу та ін., що обумовлює необхідність їх розгляду в загальному позовному провадженні.

Малозначний характер справи має вирішальне значення для руху процесу в цілому. Як вказується в абз. 1 ч. 3 ст. 12 ГПК України, спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення спору.

Фактично віднесення справи до категорії малозначних обумовлює її подальший розгляд саме в порядку спрощеного позовного провадження з особливостями, визначеними в ст. ст. 248, 251, 252 ГПК України. Істотним недоліком сучасної моделі спрощеного позовного провадження є можливість переходу до розгляду справи в порядку загального позовного провадження в будь-який час до закінчення строку, визначеного в ст. 248 ГПК України. На думку автора, доцільно обмежити час на вирішення даного питання 10-денним терміном з дати відкриття провадження у справі або настання обставин, що обумовлюють необхідність такого переходу.

Процесуальним законом також встановлено певну специфіку апеляційного та касаційного перегляду судових рішень у малозначних справах. Так, згідно з ч. 10 ст. 270 ГПК України апеляційні скарги на рішення господарського суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження,

розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 287 ГПК України рішення у малозначних справах не підлягають касаційному оскарженню, крім випадків, якщо :

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково [1].

Безпідставне віднесення справи до категорій малозначних та її подальший розгляд в спрощеному позовному провадженні (якщо відповідний спір підлягає розгляду в загальному позовному провадженні) вважається істотним порушенням процесуального права і має наслідком обов'язкове скасування судових рішень в апеляційному або касаційному порядку на підставі п. 7 ч. 3 ст. 277 та п. 2 ч. 3 ст. 310 ГПК України.

За результатами проведеного дослідження вбачається за можливе зробити висновок, що запроваджений процесуальним законом інститут малозначних справ покликаний забезпечити спрощений, прискорений розгляд відповідних спорів. В той же час, помилкове застосування такої процедури розглядається як істотне порушення процесуального закону і обумовлює скасування ухвалених судових рішень з подальшим розглядом справи в загальному позовному провадженні.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення : 12.05.2023).

2. Грушицький А. Коли справи незначної складності стають малозначними, і що це означає для можливостей оскарження та представництва. URL: <https://zib.com.ua/ua/134471.html> (дата звернення : 12.05.2023).

СТРОКИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО БАНКРУТСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кішак Д. С.

аспірант

Державної установи

*«Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова
Національної академії наук України»*

м. Київ, Україна

Справи про банкрутство сміливо можна віднести в категорію судових справ, на розгляд яких суттєво вплинула повномасштабна війни, розв'язана Російською Федерацією. Активні бойові дії на території України прямо вплинули як на здійснення проваджень у справах про банкрутство в цілому, так і на гарантоване Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод право на публічний розгляд справи впродовж розумного строку.

Кодекс України з процедур банкрутства визначає банкрутство як визнану господарським судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника [1].

Процедура банкрутства нині сприймається як необхідний елемент ринкової економіки, оскільки не всі суб'єкти господарювання здатні виконувати свої зобов'язання належним чином. Кінцевим результатом процедури банкрутства є задоволення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності боржника, що відбувається завдяки спеціальному механізму, який функціонує на підставі КУзПБ. Для отримання зазначених вище результатів учасники справи про банкрутство мають пройти тривалий шлях: від відкриття провадження у справі до досягнення необхідного результату (отримання коштів кредиторами, затвердження звіту ліквідатора або керуючого санацією тощо). У цьому контексті варто звернути увагу саме на тривалість процедури банкрутства, оскільки грошові кошти мають схильність до знецінення, що зумовлено інфляційними процесами у державі, або подекуди самі кредитори стають боржниками через нескінченно довгу процедуру і неможливість отримати свої кошти [2, с. 34]. Особливо яскраво це можна простежити після початку повномасштабної війни. При цьому, після 24 лютого 2022 року справи про банкрутство безперервно

розглядають у звичайному режимі, зважаючи на особливості воєнного стану і сучасні загрози.

Загальний строк процедури банкрутства у КУзПБ не визначений, натомість законодавець передбачив строки для окремих судових процедур. Також порядок здійснення даної процедури визначається нормами ГПК України. Зокрема, Суд встановлює розумні строки (такі, що передбачують час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства) для вчинення процесуальних дій [3].

Спробу класифікувати строки у процедурі банкрутства зробив суддя Господарського суду А. Бутирський. Зокрема він пропонує класифікувати строки за такими критеріями: видом законодавства, яке регламентує такі строки (строки передбачені загальним законодавством, і строки, передбачені спеціальним законодавством); характером правовідносин, у яких застосовуються строки у процедурі банкрутства (матеріальні, процедурні та процесуальні); залежно від наслідків застосування (загальні строки та присікальні строки у процедурі банкрутства) [2, с. 41].

Протягом 2022 року місцеві господарські суди України відкрили 9725 проваджень у справах про банкрутство, що на 42 % менше, ніж у 2021 році. Зокрема, на розгляд надійшло 583 заяви про банкрутство юридичної особи (це на 28 % менше, ніж упродовж 2021 року); 419 заяв про неплатоспроможність фізичної особи (на 18,5 % менше, ніж у 2021 році); 2367 заяв про грошові вимоги кредитора до боржника (на 50 % менше, ніж у 2021 році). Також надійшло 6356 заяв щодо інших питань (затвердження планів санації, різноманітних майнових спорів за участю боржника), які становлять приблизно 65 % від загальної кількості проваджень, відкритих у 2022 році. В контексті статистики слід зазначити, що справи про банкрутство розглядають 9 суддів КГС ВС, 65 судів апеляційних господарських судів та 142 судді місцевих господарських судів [4]. Звісно війна вплинула на строки розгляду справ судом. Це і проблеми з електрикою, внаслідок постійних атак на критичну інфраструктуру, це і проблеми з повідомленням сторін про розгляд/перенесення справ, і звісно ж, доступ до боржників та їх кредиторів, які перебувають на окупованій території. Відповідно на законодавчому рівні слід врегулювати питання забезпечення належних строків у судовому процесі, а також продовження строку досудової санації у зв'язку з наявністю бойових дій та воєнного стану.

Окрім того, секретар судової палати для розгляду справ про банкрутство КГС ВС О. Васьковський, навів практику Верховного Суду стосовно того, як потрібно реагувати на заяви, клопотання щодо поновлення процесуальних строків крізь призму воєнного стану. Ця практика

свідчить про те, що самого посилення на воєнний стан недостатньо для того, щоб вважати пропуск процесуальних строків на оскарження до суду поважною причиною. У кожному випадку потрібно наводити конкретні фактичні обставини, які перешкоджали зверненню до суду. Також він наголосив про судову практику щодо зміни строків виконання плану досудової санації у зв'язку з військовою агресією, щодо поновлення строку на розгляд грошових вимог до боржника та ін. [4].

Слід зазначити, що з метою забезпечення гарантій доступу до правосуддя у справах про банкрутство в умовах воєнного стану в Україні на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану» № 7442 від 7 червня 2022 року, який наразі прийнято за основу та готується до другого читання і передбачає комплексне регулювання проблем банкрутства. В контексті ж воєнного стану норми проекту Закону зумовлені тенденціями цифровізації та мораторизації. Зокрема пропонується передбачити можливість проведення зборів та комітету кредиторів дистанційно в режимі відеоконференції; не застосувати відповідальність, передбачену ч. 6 ст. 34 КУзПБ, за несвоєчасне звернення органів управління до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство тощо.

Отже, зважаючи на комплексний характер такої підгалузі господарського права, як банкрутство визначити конкретні строки їх розгляду не можливо з ряду об'єктивних причин, які з початком війни ще більше ускладнилися. Сама по собі процедура банкрутства ніколи не була простим процесом, і в залежності від конкретних обставин може бути ускладнена різними чинниками. І як відомо, труднощі у складі і так не простого процесу, передбачають необхідність для всіх учасників справи про банкрутство відкласти в сторону суперечності між собою та консолідувати зусилля для стягнення збитків з винуватця. Наслідком буде як справедливе покарання агресора, так і досягнення основних цілей процедури банкрутства.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
2. Бутирський А. Класифікація строків у процедурі банкрутства. *Право України*. 2021. № 4. С. 33–42.
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII зі змін. та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

4. Інститут банкрутства в Україні: судді ВС окреслили виклики воєнного часу та аспекти банкрутства фізичних осіб. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1398629/>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА ЗАСАД, НА ЯКИХ ГРУНТУЄТЬСЯ ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Марченко К. О.

*студентка IV курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Науковий керівник: Гордієнко Т. О.
старший викладач кафедри цивільного, трудового
та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Для ефективного застосування правових норм, включаючи норми господарського процесуального права, необхідно розуміти основні засади їх структури та змісту, які називаються правовими принципами. Ці принципи відображаються в нормах господарського процесуального законодавства, і судові рішення мають дотримуватися цих принципів, щоб забезпечити належне захист процесуальних прав учасників господарського судочинства.

У національному господарському та цивільному законодавстві використовується термін «засади» замість «принципів», але в Господарському кодексі України визначаються загальні принципи господарювання, що не є тотожними з принципами господарського законодавства чи права. Тільки Кодекс адміністративного судочинства України містить пряме перерахування принципів адміністративного судочинства, які включають верховенство права, законність, рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, змагальність сторін, диспозитивність та інші. Наша думка полягає у тому, що ці принципи мали б бути втілені в новому Господарському процесуальному кодексі України. Принципами господарського процесуального права є основоположні ідеї, уявлення про суд та правосуддя, які закріплені в процесуальному законодавстві і визначають характер господарського процесуального права та порядок його застосування.

Принципи знаходять свій прояв і реалізацію у всій діяльності господарських судів, на всіх етапах господарського процесу. Вони регулюють найбільш важливі сторони правозастосовчої діяльності господарських судів. Правильне уявлення про сутність і зміст кожного принципу, а також про всю їх систему в цілому допомагає зрозуміти сутність і значення багатьох правил господарського процесу і відповідно обґрунтованого застосування їх на практиці.

Деякі визначив принципи господарської юрисдикції як загальні керівні засади для організації та діяльності органів господарської юрисдикції. Автори пропонують виділити міжгалузеві та специфічні принципи господарської юрисдикції, проте існують заперечення щодо деяких з них. Наприклад, принцип оперативності не може набути статусу принципу, оскільки розгляд справ має здійснюватися в строки, визначені законом і не більше. Також добровільність виконання рішення та вплив на поліпшення діяльності господарських органів не можуть вважатися специфічними принципами, оскільки ці категорії не мають правового значення.

У цивільно-процесуальній літературі виокремлюють декілька концепцій принципів, які поділяються на кілька категорій. Перша категорія принципів – це загально-правові принципи, які застосовуються в усіх галузях права, включаючи цивільно-процесуальне право, такі як демократизм, гуманізм та законність. Друга категорія – міжгалузеві принципи, які застосовуються в нормах кількох галузей права, наприклад, цивільного процесуального і кримінально-процесуального права. Третя категорія – галузеві принципи, які діють тільки в цивільному процесуальному праві, наприклад, процесуальна рівність сторін. Четверта категорія – принципи окремих правових інститутів цивільного процесуального права, такі як принципи судового розгляду і принципи доказів.

Друга категорія принципів може бути класифікована за формою нормативного закріплення, як Конституція України, законодавство про цивільне судочинство або галузеве законодавство. Третя категорія принципів може бути класифікована за предметом (об'єктом) правового регулювання на організаційно-функціональні (принципи організації правосуддя або принципи судоустрою і судочинства), такі як принципи здійснення правосуддя виключно судом і державної мови судочинства, та функціональні (принципи судочинства), які визначають процесуальну діяльність суду та учасників цивільного процесу, такі як принципи диспозитивності і змагальності.

Друга концепція передбачає загальні принципи цивільного процесуального права (верховенство права; законність; гуманізм; забезпечення права на звернення до суду за захистом; справедливість) та

спеціальні принципи цивільного процесуального права (здійснення правосуддя виключно судами; незалежність суддів і підкорення їх лише закону; здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом; процесуальна рівність; гласність цивільного судочинства та його повне фіксування технічними засобами; здійснення цивільного судочинства державною мовою; визначеність законодавства, відповідно до якого суд вирішує цивільні справи; змагальність сторін; диспозитивність цивільного судочинства; забезпечення права на правову допомогу; забезпечення апеляційного і касаційного оскарження судових рішень; обов'язковість судових рішень).

Додамо, що принцип диспозитивності означає, що цивільний процес будується на основі інтересів і волі сторін, а не на основі волі держави. Це означає, що сторони мають право на самостійне вирішення своїх правових спорів та на визначення предмету спору. Суд може втручатися лише в разі, якщо сторони не змогли досягти домовленості або якщо домовленість сторін суперечить закону.

Принцип змагальності означає, що у цивільному процесі діє змагальна процедура, в якій сторони змагаються за свої права. Суд не виступає як активний учасник процесу, а забезпечує рівні умови для сторін для захисту своїх прав та інтересів.

Принцип судового розгляду означає, що рішення у цивільному процесі приймається судом на підставі проведеного судового розгляду. Це означає, що сторони мають право бути присутніми на судовому засіданні, представляти свої докази та аргументи і мати можливість переконати суд у своїй правоті.

Принцип доказів означає, що суд вирішує спір на підставі доказів, які були представлені сторонами. Докази повинні бути законними, достатніми та переконливими, а суд повинен враховувати всі докази, які були представлені сторонами у справі.

Третя категорія принципів розрізняється за формою нормативного закріплення, а саме: Конституції України (наприклад, законність, державна мова судочинства); законодавства про цивільне судочинство, або галузевого законодавства (диспозитивність, процесуальна рівноправність сторін тощо);

Третя з концепцій полягає у наступному поділі:

1. За джерелом закріплення: конституційні та закріплені в процесуальному законодавстві

2. За предметом регулювання: принципи організації; принципи здійснення правосуддя

3. За їх функціональною роллю: організаційно-функціональні принципи; функціональні принципи

4. За їх змістом і сферою розповсюдження: загально-правові, які притаманні усім галузям права (демократизм, гуманізм, законність); міжгалузеві (здійснення правосуддя лише судом, рівність всіх громадян перед законом і судом, незалежність суддів і підпорядкування їх лише закону, колегіальність у розгляді справ, національна мова судочинства, гласність, об'єктивної істини); галузеві принципи, притаманні лише цивільному процесуальному праву (диспозитивність); принцип окремих правових інститутів (усність, безпосередність).

У статті розглядається питання про те, на яких принципах та засадах ґрунтується господарський процес. Зокрема, відзначається, що для ефективного та правильного застосування норм господарського процесуального права необхідно знати основні засади їх структурної та змістовної побудови, які в юридичній доктрині зазвичай іменуються правовими принципами.

У статті зазначається, що такі принципи відображаються узагальнено в нормах господарського процесуального законодавства, тому здійснення правосуддя має здійснюватися господарськими судами з дотриманням цих правових принципів. Також у статті відзначається, що у національному господарському та цивільному законодавстві використовується термін «засади», а не «принципи», а в ст. 6 Господарського кодексу України визначаються «загальні принципи господарювання», що не може бути тотожним поняттю «принципи господарського законодавства чи права».

У статті також зазначається, що лише в ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України прямо перераховуються принципи адміністративного судочинства. Така новела, на думку авторів, мала б бути втілена також в новому Господарському процесуальному кодексі України.

Загалом, стаття дозволяє зрозуміти, що належне дотримання принципів та засад, на яких ґрунтується господарський процес, є важливим елементом забезпечення ефективності та правильності розгляду господарських справ. Авторі підкреслюють, що знання цих принципів та засад є необхідним для коректного застосування правових норм, включаючи господарські процесуальні. Національне господарське та цивільне законодавство використовують термін «засади», тоді як адміністративне законодавство вживає термін «принципи». Також в статті зазначається, що в Господарському процесуальному кодексі України не зазначені принципи господарського судочинства, і їх відсутність може стати перешкодою для правильного та ефективного розгляду господарських справ.

Література:

1. Андрійченко І. Загальна характеристика принципів господарського судочинства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 12. С. 85–92. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/17.pdf>
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ / *Відомості Верховної Ради України*. 11.02.1992, № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення 08.05.2023)
3. Дніпровський державний університет внутрішніх справ : конспект лекцій з дисципліни «Господарський процес». Дніпро, 2016. 156 с. URL: <https://dpuvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/20170202/6.1.pdf> (дата звернення 08.05.2023)
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення 08.05.2023)
5. Принципи господарського процесу та їх класифікація. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/102656-principi_gospodarskogo_procesu_ta_ih_klasifikaciya.html (дата звернення 08.05.2023).

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

Опішняк С. О.

студентка I курсу магістратури

*Навчально-наукового інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Ринок цінних паперів є важливою складовою економіки держави, а ефективність роботи ринку залежить від професійної діяльності учасників. В умовах розвитку законодавства, що врегульовує функціонування ринку цінних паперів, у країні змінюються також вимоги до професійної діяльності його учасників.

Нещодавно набрала чинності нова реакція Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок», який отримав назву «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (далі – Закон).

Під професійною діяльністю на ринках капіталу слід розуміти діяльність акціонерних товариств, товариств з обмеженою

відповідальністю або товариств з додатковою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг на ринках капіталу під час здійснення одного з наступних видів діяльності:

- 1) діяльність з торгівлі фінансовими інструментами;
- 2) діяльність з організації торгівлі фінансовими інструментами;
- 3) клірингова діяльність;
- 4) депозитарна діяльність;
- 5) діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- 6) діяльність з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю;
- 7) діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів [1].

Професійну діяльність здійснюють професійні учасники ринків капіталу, тобто юридичні особи, що функціонують в організаційно-правовій формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю, що провадять на ринках капіталу професійну діяльність, види якої визначені законом.

У Законі України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» професійних учасників ринку цінних паперів як осіб, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів [2]. У вказаному визначенні не наведені кваліфікаційні ознаки зазначених осіб, які надавали б чітке уявлення про особливості цього поняття

Кузнєцова Є.А. звертає увагу, що поняття професійних учасників ринку цінних паперів було закріплене не на рівні основного закону, що регулює ринок цінних паперів, а на рівні спеціального закону. На її думку, це є неправильним підходом законодавця, оскільки ці поняття є різними та мають різне змістовне навантаження. Вважаємо, що поняття професійних учасників ринку цінних паперів має бути закріплене на рівні основного закону, що регулює ринок цінних паперів, оскільки це поняття пов'язане саме з комерційним сектором економіки, а не з державним [3, с. 78].

А.В. Попова у своєму дисертаційному дослідженні «Правове становище професійних учасників ринку цінних паперів в Україні» визначає, що професійними учасниками ринку цінних паперів є суб'єкти господарювання, які створені у встановленому законом порядку, здійснюють певний вид (види) професійної діяльності на ринку на підставі ліцензії ДКЦПФР (наразі це Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) і володіють спеціальною господарською правосуб'єктністю [4, с. 16].

О.В. Кологойда розглядає професійних учасників ринку цінних паперів в Україні шляхом розподілу їх на фінансових посередників, учасників депозитарної системи, фондові біржі [5, с. 4].

Кузнєцова Є.А. підтримуючи позицію А.В. Попової в частині того, що професійні учасники ринку цінних паперів є суб'єктами господарювання, вважаємо, що вони повинні мати такі кваліфікуючі ознаки: 1) безпосереднє здійснення господарської діяльності; 2) створення у встановленому законом порядку; 3) наявність майна, необхідного для здійснення обраної суб'єктом чи покладеної на нього господарської діяльності або керівництва такою діяльністю, що може закріплюватися у різних правових титулах; 4) наявність господарської правосуб'єктності [3, с. 78].

Центральний депозитарій цінних паперів має статус професійного учасника ринків капіталу.

Національний банк України провадить професійну діяльність на ринках капіталу відповідно до закону. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України може встановлювати особливості провадження Національним банком України професійної діяльності на ринках капіталу.

Професійним учасником ринків капіталу не може бути юридична особа, яка відповідає хоча б одному з таких критеріїв:

1) юридична особа створена відповідно до законодавства держави, що здійснює збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України»;

2) до юридичної особи застосовані санкції відповідно до Закону України «Про санкції»;

3) юридична особа включена до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції;

4) юридична особа підконтрольна особам, зазначеним у пунктах 1-3 цієї частини, або має таких осіб серед власників істотної участі;

5) юридична особа не відповідає вимогам, встановленим законодавством до професійних учасників ринків капіталу [1].

Одним із основних видів професійної діяльності на ринку цінних паперів є діяльність з торгівлі фінансовими інструментами, яка провадиться інвестиційними фірмами, які створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю, для яких операції з фінансовими інструментами [1].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку визначає умови отримання іноземними юридичними особами ліцензії на провадження відповідних видів діяльності в межах професійної діяльності з торгівлі фінансовими інструментами.

Попередня редакція Закону передбачала такі види діяльності як брокерська діяльність; дилерська діяльність; андеррайтинг; діяльність з управління цінними паперами [6].

Діяльність з торгівлі фінансовими інструментами за новою редакцією Закону включає більшу кількість видів діяльності:

- 1) субброкерська діяльність;
- 2) брокерська діяльність;
- 3) дилерська діяльність;
- 4) діяльність з управління портфелем фінансових інструментів;
- 5) інвестиційне консультування;
- 6) андеррайтинг та/або діяльність з розміщення з наданням гарантії;
- 7) діяльність з розміщення без надання гарантії.

Таким чином, з'явилися такі нові види діяльності як субброкерська діяльність, інвестиційне консультування, діяльність з розміщення з наданням гарантії та діяльність з розміщення без надання гарантії. Субброкерська діяльність – це діяльність інвестиційної фірми з прийняття від клієнтів замовлень на укладення деривативних контрактів та вчинення правочинів щодо фінансових інструментів за рахунок клієнтів і надання відповідних замовлень для виконання іншої інвестиційної фірмі, яка здійснює брокерську діяльність. Інвестиційне консультування – це діяльність інвестиційної фірми з надання індивідуальних рекомендацій клієнту на його вимогу або з ініціативи інвестиційної фірми щодо укладення деривативних контрактів, договорів про заміну сторони деривативного контракту, вчинення правочинів щодо фінансових інструментів та валютних цінностей.

Діяльність з розміщення з наданням гарантії – це діяльність, яка провадиться інвестиційною фірмою від свого імені відповідно до умов договору про організацію розміщення з гарантією. За договором про організацію розміщення з гарантією інвестиційна фірма зобов'язується на умовах та в строки, визначені проспектом цінних паперів, від свого імені і за власний рахунок здійснити купівлю всіх цінних паперів емітента або оферента, що пропонується відчужити.

Діяльність з розміщення без надання гарантії – це діяльність, яка провадиться інвестиційною фірмою від імені емітента або оферента відповідно до умов договору про організацію розміщення.

За договором про організацію розміщення інвестиційна фірма зобов'язується на умовах та в строки, визначені проспектом цінних паперів, діючи від імені емітента або оферента, організувати розміщення заздалегідь обумовленого обсягу цінних паперів емітента або оферента [1].

Таким чином, нова редакція Закону містить ряд новел, що стосуються регулювання ринку цінних паперів в Україні, зокрема таких, що стосуються професійної діяльності на ринках капіталу. Впровадження нових видів професійної діяльності дасть змогу розширити сферу

послуг, які надаються професійними учасниками ринку та модернізувати ринок цінних паперів.

Література:

1. Закон України № 3480-IV від 23 лютого 2006 року «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/ed20230428#top>

2. Закон України № 448/96-ВР від 30 жовтня 1996 року «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2% D1%80#Text>

3. Кузнєцова Є.А. Поняття та ознаки професійних учасників ринку цінних паперів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 3(28) том 2. 2019. С. 77–80. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/362/703>

4. Попова А.В. Правове становище професійних учасників ринку цінних паперів в Україні. Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 219 с.

5. Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України. Київ : Юрінком Інтер. 2008. С. 4.

6. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» у редакції від 01.07.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/ed20200701/conv#n389>

PPP IN RAILWAY INFRASTRUCTURE PROJECTS THROUGH CREATION OF CORPORATE FORM – JOINT VENTURE COMPANY (JOINT – STOCK COMPANY)

Puzikova V. S.

an advocate,

an activist of the protection human rights

This form of PPP is the corporate form of PPP and is famous in USA and some European countries for transportation sphere: construction, operation, maintenance, introduction of transportation systems and other projects on transportation. The main reasons of its development are: railway is a strategic objects with strategic assets; connection with political sensitivity and social function and public interests; providing greater confidence to lenders (the cost of borrowing money is higher for private sector, than for

the public sector) [1, p. 7–8]. The direct involvement of the government in a PPP project is usually guided by the legal and regulatory regime of the country and the government policy on PPPs, which should be implemented in Ukraine. In the case of a strategic project – a transport hub with a railway center – the state should hold a certain percentage of shares (at least 51 %), in which case a separate project company should be created – a legal entity that implements the project and negotiates contracts with other members, including the government and municipalities.

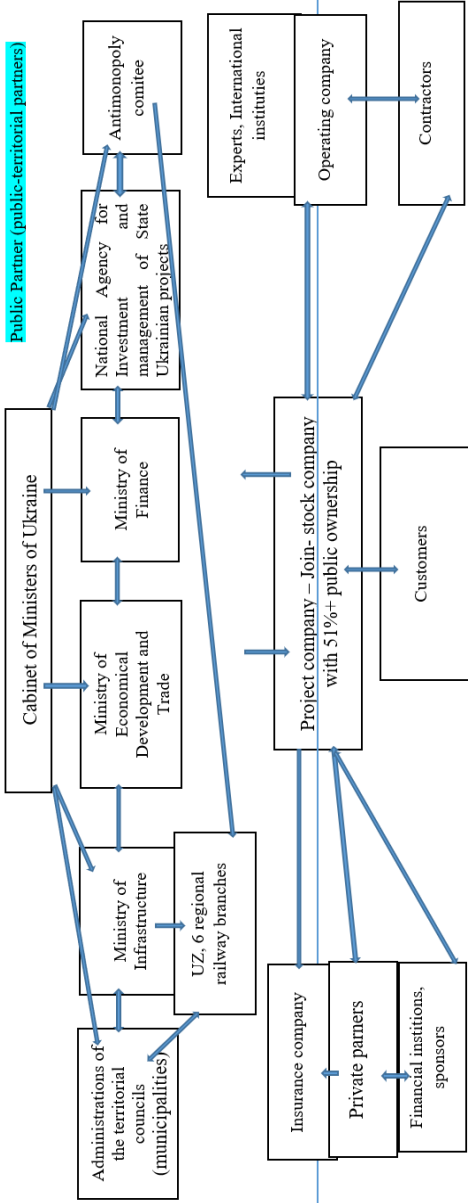
Advantages of it for UZ: gives more wider opportunities for cooperation between partners for involvement of investors; ensure the proper fulfillment of obligations by a private partner- sponsor; provide a higher return on invested funds in the case of infrastructure projects management, outsourcing, increase transparency and increase competition, resolve conflicts between shareholders through a joint stock agreement, the possibility of which is provided by the Ukrainian Law On Joint Stock Companies (Article 29). It allows modernizing and updating railway infrastructure in a different way than traditional mechanisms, which are inefficient. **Disadvantages**: there is no practice of application in Ukraine; need detailed legal work in order to harmonize Ukrainian legislation to this model; the problem with successful selection of a private partner etc. The state corporate interest in PPP relations in railway system can be formulated as a combination of legal, technical, financial, economic and other motivations for economic activity in transport and engineering sphere, in particular, railways and its connected with other kinds of transport, assistance in attracting investments to transport. The private-corporate interest is a combination of the following components: introduction of liberalization of entrepreneurial activity, creation of favorable business climate; the possibility of developing competitiveness, private financial initiative; obtaining benefits from cooperation within PPP through the assistance of the state / local government, and ultimately – profit and / or other socio-economic result desired for entrepreneurship; the partnership (equal) nature of PPP relations (a private partner is provided with a number of guarantees and benefits – tax and others). The structure of corporative type of PPP, we can see the following picture.

References:

1. Christie E. Senior Economic Adviser, CER. UNECE Conference on PPP Schemes and Railway Financing. Public-Private Partnerships. A rail sector perspective. 2012. <https://unece.org/DAM/trans/doc/2012/sc2/SC2-GEURL-2012-Pres03e.pdf>
2. A Guidebook on Public-Private partnership in Infrastructure, ESCAP, UN, 2011. [p3p_guidebook.pdf](http://p3p.unescap.org/p3p_guidebook.pdf) (unescap.org)

The structure of the corporative type of PPP in railway system in Ukraine

Source: developed by the author

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ
(ЗБИТКІВ) ЗАВДАНИХ МІКРО-, МАЛИМ ТА СЕРЕДНІМ
ПІДПРИЄМСТВАМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Самборський Є. О.

аспірант кафедри публічної політики

*Навчально-наукового інституту публічного управління та державної
служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

З початком військової агресії росії та її повномасштабного вторгнення 24.02.2022 року в Україну світ зіткнувся з суттєвими викликами економічного та гуманітарного характеру. Балансуючи на межі світової гуманітарної кризи, міжнародні інституції, серед яких і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), докладають не мало зусиль щодо подолання гуманітарної кризи в Україні.

Військова агресія російської федерації порушила не тільки окремі сільськогосподарські ланцюги з постачання продовольства, але й зруйнувала чи малі обсяги виробництва та переробки сільськогосподарської продукції виробленої мікро-, малими та середніми підприємствам аграрного сектору економіки (надалі- ММСП).

Внаслідок військової агресії російської федерації, завдано чималі збитки нерухомому майну аграріїв, земельному фонду, меліоративній інфраструктурі, тощо. Деякі ММСП аграрного сектору вимушені здійснювати репрофілювання та переміщення вцілілих активів.

За результатами «Огляду збитків від війни в сільському господарстві України», який підготували Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) і Міністерство аграрної політики та продовольства України [1], прямі збитки від війни в сільському господарстві України станом на 15.09.2022 року складають близько \$ 6,6 млрд.

16.05.2023 року в столиці Ісландії Рейк'явіку анонсовано початок четвертого саміту лідерів держав-членів Ради Європи, головною метою якого є обговорення ситуації, що склалася на континенті внаслідок російської агресії проти України. І як наслідок, на порядку денному питання відповідальності за завдані збитки. Тобто, питання відшкодування збитків завданих військовою агресією, є актуальним на міжнародному рівні.

В науковому середовище дедалі постає проблематичне питання: хто буде відповідати за завдану матеріальну і моральну шкоду, та хто буде виступати відповідачем в судових справах враховуючи те, що відповідно до норм статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2] іноземним державам, в тому числі російській федерації, надано судовий імунітет?

Судова гілка влади частково дала оцінку певним юридичним фактам та висловила свою позицію щодо питання відшкодування збитків завданих військовою агресією. Так, Верховний Суд в постанові від 18.05.2022 року [3] дійшов висновку, що підтримання судового імунітету російської федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері боротьби з тероризмом. Зокрема, у зв'язку з тим, що підтримання юрисдикційного імунітету російської федерації позбавить позивачів ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Верховний Суд зазначає, що звернення позивачів до українського суду є єдиним розумно допустимим засобом захисту права, порушеного внаслідок збройної агресії російської федерації. Крім того, Верховний Суд вважає, що право позивачів на належне та ефективне відшкодування збитків повинне бути захищене, а судовий імунітет не повинен бути бар'єром для такого відшкодування у зв'язку з тим, що наразі відсутні будь-які механізми або інші міждержавні домовленості між Україною та росією щодо відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, завданих у зв'язку з військовою агресією останньої.

Таким чином, у випадку, якщо підприємству завдано збитків у зв'язку з військовою агресією росії, останнє має право звернутись з відповідним позовом до українського суду, проте слід враховувати міру компенсації збитків. Очевидним є той факт, що Україна не в змозі компенсувати збитки підприємств в повному обсязі. Як варіант, передбачається відшкодування завданих збитків саме через звернення до міжнародних інстанцій: спеціально створений трибунал, Міжнародний кримінальний суд в Гаазі, Європейський суд з прав людини й ін. Однак, державою не відкидається і можливість застосування внутрішніх програм та процедур.

Отже, ММСП аграрного сектору економіки важливо зафіксувати усі втрати, зібрати необхідні докази та бути готовими для проходження процедури компенсації у майбутньому, коли відповідні порядки будуть розроблені усіма відповідальними органами влади.

Держава на теоретичному рівні фактично запропонувала товаровиробникам певний правовий механізм відшкодування збитків з країни агресора, проте, відшкодування будь-якої майнової шкоди, будь-якого

господарюючого суб'єкту завжди залежить від оцінки прямих та непрямих збитків потерпілої особи. Що стосується збитків, які зазнають ММСП в аграрному секторі економіки, то це питання, яке потребує взагалі певного обговорення широкого кола фахівців. Це стосується як представників органів державної влади, так і юристів – цивілістів, суб'єктів оціночної діяльності, фахівців в галузі аграрного та земельного права, а також безпосередньо ММСП.

Для того, щоб оцінити реально збитки завдані в цілому господарюючому суб'єкту, треба насамперед з'ясувати в широкому розумінні, що охоплює та/або в чому полягає майновий інтерес цих суб'єктів. Визначити майновий інтерес ММСП, це фактично з'ясувати об'єкти інвестування цих підприємств, але в умовах відсутності сформованого ринку землі та чіткої політики щодо методики оцінювання вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, оцінити упущену вигоду товаровиробника сільськогосподарської продукції та/або індекс інвестиційної привабливості в галузі, це не просте завдання.

18.10.2022 року Міністерством економіки України та Фондом державного майна України спільним наказом № 3904/1223 затверджено Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності (надалі – Методика) [4].

Як зазначено в самій Методиці, яка фактично застосовується станом на дату оцінки та яка є датою не раніше ніж 23.02.2022 року, вона є обов'язковою для використання під час оцінки збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, проведення судової експертизи (експертного дослідження), пов'язаної з оцінкою збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, та її положення переважають над іншими положеннями нормативно-правових актів, методик, рекомендацій тощо, які регулюють питання визначення розміру збитків, завданих підприємствам, установам, організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності.

Отже, Методика має примат норм над іншими нормативно-правовими актами, які регулюють питання визначення розміру збитків, завданих суб'єктам господарювання всіх форм власності та у разі якщо певні питання, пов'язані з оцінкою збитків, не врегульовано цією Методикою, застосовуються інші нормативно-правові акти з питань оцінки майна, що визначені такими згідно із Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [5], та оціночні процедури, що передбачені міжнародними та національними стандартами оцінки, міжнародною оціночною

практикою. Потреба та доцільність застосування інших нормативно-правових актів з питань оцінки майна обґрунтовуються у звіті про оцінку збитків (висновку експерта).

Оцінка (визначення розміру) збитків (упущеної вигоди) станом на дату оцінки, яка передус 23.02.2022 року, здійснюється шляхом проведення оцінки згідно з вимогами Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [5], або судової експертизи (експертного дослідження) згідно із Законом України «Про судову експертизу» [6], з дотриманням методичного регулювання оцінки майна, яке здійснюється національними стандартами оцінки та міжнародними стандартами оцінки, європейськими стандартами оцінки, нормами міжнародної оціночної практики, що склалася, за наявності вихідних даних та інформаційних джерел, необхідних для проведення оцінки (визначення розміру) збитків.

Слід звернути увагу, що основним активом який впливає на всі економічні показники ММПС є земельна ділянка сільськогосподарського призначення. Ринкова вартість земельної ділянки фактично формує питому вагу в розрахунку та визначенні розміру знецінення активу внаслідок військової агресії.

Згідно з Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженої постановою Кабінету Міністрів від 11 жовтня 2002 року № 1531 [8] експертна грошова оцінка передбачає визначення ринкової (ймовірної ціни продажу на ринку) або іншого виду вартості об'єкта оцінки (заставна, страхова, для бухгалтерського обліку тощо), за яку він може бути проданий (придбаний) або іншим чином відчужений на дату оцінки відповідно до умов угоди.

Відповідно до частини другої статті 13 Закону «Про оцінку земель» [9] експертна грошова оцінка земельних ділянок обов'язково проводиться, зокрема, в тому числі і при визначенні розміру майнової шкоди, збитків власникам або землекористувачам у випадках, встановлених законом або договором.

Існуючий Порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок [10], затверджений наказом Державного комітету України по земельних ресурсах ще 09.01.2003 року передбачає проведення експертної грошової оцінки за наступними етапами:

- обстеження земельної ділянки та вивчення ситуації на ринку землі;
- визначення виду вартості земельної ділянки відповідно до умов угоди;
- складання завдання на оцінку та укладання договору про оцінку;
- збирання, оброблення та аналіз вихідних даних, необхідних для проведення оцінки;

- визначення найбільш ефективного використання земельної ділянки;
- вибір та обґрунтування методичних підходів;
- визначення вартості земельної ділянки за обраними методичними підходами та формулювання остаточного висновку;
- складання звіту про оцінку (розділ II Порядку).

Отже, питання оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності потребує якісного підходу у визначенні вартості основного активу ММПС аграрного сектору економіки – земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Нажаль, на сьогодні в Україні і сама Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок, і Порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок є дещо застарілими нормативно-правовими актами та не відображають в повному обсязі правові механізми з урахуванням викликів сьогодення, в тому числі і в умовах військової агресії російської федерації проти України та оголошеного в країні воєнного стану.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [7], який був прийнятий Верховною Радою України ще до початку військової агресії російської федерації та відповідно до якого з 01.07.2021 року земля фактично стала товаром, покладав на Кабінет Міністрів України, на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади обов'язок перегляду та приведення своїх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

З метою якісного оцінювання майнової шкоди (збитків) завданих мікро-, малим та середнім підприємствам аграрного сектору економіки військовою агресією російської федерації проти України, в тому числі в частині розрахунку та визначення упущеної вигоди, Кабінету Міністрів України доцільно привести вказані вище нормативно-правові акти у відповідність вимогам чинного законодавства України. Це стосується насамперед, Методики експертної грошової оцінки земельних ділянок та Порядку проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок.

Література:

1. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України: інформаційний ресурс міністерства аграрної політики та продовольства України URL: <https://minagro.gov.ua/news/doslidzhennya-kse-institute-ta-minagropolitiki-pryami-zbitki-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-vnaslidok-vijni-rf-syagayut-66-mlrd>

2. «Про міжнародне приватне право» : Закон України 23.06.2005 р. № 2709-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

3. Постанова Верховного суду в справі № 760/17232/20-ц від 18.05.2022 року; URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>

4. Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : спільний наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України № 3904/1223 від 18.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>

5. «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» : Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

6. «Про судову експертизу» : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/552-20>

8. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок: Постанова Кабінету Міністрів від 11.10.2002 року № 1531, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF#Text>

9. «Про оцінку земель»: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>

10. «Про затвердження Порядку проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок» : Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 09.01.2003 р. N 2; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-03#Text>

A CONCEPT AND THE LEGAL FEATURES OF LIMITED LIABILITY COMPANY UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Tyubay A. V.

*3rd year student at the Faculty of Law
National Aviation University*

*Scientific adviser: **Kmetyk Kh. V.***

*Ph.D in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil Law and Trial
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

A business association is one of the most common ways of enterpreneurial activity. According to the first part of Article 113 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CC of Ukraine) [1] and the first part of Article 1 of the Law of Ukraine “On Business Partnerships” [2] a business partnership is a legal entity whose authorized capital is divided among its members. There are several types or forms of business partnerships: limited liability companies (LLC), additional liability companies, general, joint-stock, and limited partnerships. We suggest you take a closer look at the limited liability company.

The creation and activity of an LLC is regulated by the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Limited and Additional Liability Companies” (hereinafter referred to as the Law). According to the first part of Article 140 of the CC Ukraine, LLC is a company founded by one or more persons, the authorized capital of which is divided into shares [1]. We draw your attention to the fact that, until recently, the definition of the concept of LLC was fixed in the Economic Code of Ukraine (hereinafter – the EC of Ukraine). According to the third part of Article 80 of the Civil Code of Ukraine, as amended on August 19, 2022, defined an LLC as “a business partnership that has authorized capital divided into shares and is liable for its obligations only with its property. Company members who have fully paid their contributions bear the risk of losses related to the company’s activities within the limits of their contributions” [3].

The limited liability of the relevant company consists in the fact that the company is responsible for its obligations only with the property it owns or with property covered by certain types of liability [4]. It should be remembered that the obligations of the members of the company are not the area of responsibility of the LLC (part two of Article 3 of the Law). Each member of the LLC is endowed with the rights and obligations provided for in Article 5 and Article 6 of the Law.

The process of creating an LLC begins with the adoption of a decision by its founders (part one of Article 10 of the Law). In order to determine the relationship between the founders (if there are several of them), the legislator provides for the possibility of concluding a written agreement on the creation of a company. Such an agreement will be valid until the day of state registration of the company, unless otherwise established by the agreement or does not follow from the essence of the obligation (part two of Article 10 of the Law) [5].

The name of the LLC consists of the name of the company, as well as the organizational and legal form (Article 9 of the Law). For convenience, as well as for the correct transliteration of the name, when interacting with foreign partners, the company may have an abbreviated name in Ukrainian, a full and abbreviated name in foreign languages (part two of Article 9 of the Law).

We note that to create an LLC it is not enough to make a decision and determine its name. In accordance with the provisions of Article 87 of the Civil Code of Ukraine, the creation of a legal entity is accompanied by the adoption of founding documents, which are developed by the participants (founders). Constituent documents are drawn up in writing and signed by the participants (founders), unless another procedure for their approval is established by law [1]. From the analysis of Article 11 of the Law, it follows that the procedure for signing the charter of an LLC depends on how the respective company was created. As a general rule, all members of the company sign the first edition of the charter, and the authenticity of their signatures is notarized (part two of Article 11 of the Law). The features of signing the charter of a company created as a result of reorganization or to amend the charter are defined in parts three and four of the Law.

According to the fifth part of Article 11 of the Law, the charter contains the following information: 1) the name of the company (full and abbreviated (if available)); 2) the list of bodies that manage the company, their competence and the procedure for making decisions by them; 3) the procedure for joining and leaving the company; 4) accounting of shares of the company in the accounting system of shares of limited liability companies and companies with additional liability maintained by the Central Depository of Securities. If necessary, the charter can be supplemented with additional information that does not contradict the law [5]. It should be remembered that in accordance with the sixth part of Article 11 of the Law, the specified provisions do not apply to the model charter.

Management of the LLC is carried out through bodies, namely: 1) general meeting (the highest body of the company); 2) supervisory board (if its creation is provided for by the statute); 3) executive body (Article 28 of the Law) [5]. Taking into account the peculiarities of the powers of the bodies, each of them needs a separate analysis and study.

Thus, we can conclude that the creation of an LLC is preceded by at least three stages: 1) decision-making by the founders (participants) regarding the

creation of the company; 2) acceptance of the name of the company; 3) creation and signing of the charter. The procedure for creating and operating an LLC is regulated by both general (Central Committee of Ukraine) and special (Law of Ukraine “On Limited and Additional Liability Companies”) regulatory legal acts.

References:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (BBP), 2003, № 40–44, ст. 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (date of access: 30.03.2023).

2. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (date of access: 30.03.2023).

3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20220819#Text> (date of access: 30.03.2023).

4. Щербина В. С. Господарське право: підручник 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n169> (date of access: 30.03.2023).

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Хандога А. В.

*аспірант кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

*Науковий керівник: **Патерило І. В.***

доктор юридичних наук, професор,

*професор кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Історія ринку цінних паперів в Україні починається з 1991 року, коли Україна оголосила свою незалежність. Першими цінними паперами, що з'явилися на українському ринку, були державні облігації, які видавалися для поповнення державного бюджету.

До створення НКЦПФР, ринок цінних паперів в Україні перебував у стадії формування та був слаборозвиненим. Проте, розвиток ринку цінних паперів в Україні почав набирати обертів тільки в 1994 році, коли було створено Українську фондову біржу (УФБ). Перші роки функціонування біржі були складними через відсутність ефективної регуляторної бази та відсутність досвіду вітчизняних фінансових інституцій.

Протягом 1990-х років, коли Україна переходила до ринкової економіки, створювалися також інші фондові біржі, однак розвиток ринку був обмеженим через недостатню увагу держави до цього сектору.

Проте, в кінці 90-х років почався активний розвиток фондового ринку в Україні, що зумовлено різними чинниками, зокрема зростанням інтересу інвесторів до фінансових інструментів, збільшенням кількості емітентів цінних паперів та удосконаленням регуляторної бази.

У 2006 році Українська фондова біржа була перетворена на Акціонерне товариство «Українська фондова біржа» та стала однією з найбільших фондових бірж в Україні.

Одним з важливих етапів розвитку ринку цінних паперів в Україні став Указ Президента України, яким 12 червня 1995 року утворено Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку. Комісія відповідає за регулювання та нагляд за ринком цінних паперів в Україні та забезпечує його розвиток.

7 липня 2011 року орган змінив свою назву на сучасну – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Указом Президента України від 23 листопада 2011 року затверджена чинна редакція Положення про НКЦПФР.

НКЦПФР встановлює правила та процедури, за якими здійснюється випуск та обіг цінних паперів, реєстрація емітентів та інвестиційних фондів, контроль за розміщенням та торгівлею цінними паперами, а також захист прав інвесторів.

Починаючи з 1995 року, зі створенням НКЦПФР, в Україні були введені ефективні правила та процедури для випуску та обігу цінних паперів, забезпечення прав та інтересів інвесторів, розроблені нові стандарти бухгалтерського обліку та аудиту для емітентів цінних паперів. В результаті розвиток ринку почав набирати обертів, з'явилася нова відома фондова біржа – «ПФТС» (Приазовська фондова торгова система), а також було створено кілька інвестиційних фондів, які активно працювали на фондовому ринку.

Наприкінці 2010-х років уряд України розпочав процес лібералізації фондового ринку та підвищення прозорості його діяльності. Однією з головних ініціатив став закон «Про цінні папери та фондовий ринок»,

який було прийнято у 2006 році. Закон містить положення, що спрямовані на забезпечення належного рівня захисту прав інвесторів, зменшення бюрократії, покращення нагляду за діяльністю учасників ринку та збільшення конкуренції між біржами.

В 2008 році Україна вступила до Міжнародної організації комісій по цінних паперах та фондового ринку (IOSCO), що відкрило нові можливості для участі у міжнародному співробітництві та обміну досвідом з розвинутими ринками цінних паперів.

Сьогодні на фондовому ринку України можна торгувати різними цінними паперами, такими як акції, облігації, депозитарні сертифікати та інші інструменти. Ринок цінних паперів України має великий потенціал для подальшого розвитку. У 2018 році український фондовий ринок отримав статус розвинутого ринку від Міжнародної організації комісій по цінних паперах (IOSCO), що свідчить про його високий рівень розвитку та готовність до приваблення міжнародних інвесторів.

У 2018 році була створена нова фондова біржа – «Українська фондова біржа», яка наразі є другою за обсягами торгів після «ПФТС». На фондовому ринку активно діють інвестиційні фонди та інші фінансові інститути, які надають послуги з управління активами та інвестування.

У 2019 році було прийнято законопроект про дерегуляцію ринку цінних паперів, який має на меті спростити та прискорити процедури розміщення цінних паперів та зменшити адміністративні бар'єри для участі в емісії та торгівлі цінними паперами.

Таким чином, ринок цінних паперів та фондовий ринок в Україні продовжують розвиватися та стають все привабливішими для інвесторів, які шукають нові можливості для збільшення своїх фінансових активів.

Протягом останніх років, український фондовий ринок зазнав деяких труднощів через політичні та економічні кризи, однак завдяки державній підтримці та заходам НКЦПФР, ринок зміцнився та став більш стабільним.

Наразі ринок цінних паперів та фондовий ринок в Україні продовжують розвиватись. НКЦПФР веде активну роботу зі створення та розвитку необхідної інфраструктури, такої як центральний депозитарій, реєстратори, брокерські компанії, та інші учасники ринку. Крім того, НКЦПФР продовжує розробляти та удосконалювати законодавство, яке регулює діяльність фондового ринку.

Уряд також працює над залученням іноземних інвесторів на фондовий ринок України шляхом вдосконалення правового поля, спрощення процедур реєстрації, відкриття вільного доступу до ринку та надання пільг для інвестування. Для забезпечення цих завдань

створено спеціальний орган – Державне агентство з питань розвитку ринків цінних паперів та фондового ринку України (SMIDA).

З огляду на те, що ринок цінних паперів та фондовий ринок – це складний та динамічний ринок, що постійно змінюється, необхідно постійно вдосконалювати законодавчу базу та реагувати на нові тенденції. Також важливо підвищувати рівень фінансової грамотності населення та підтримувати розвиток інвестиційної культури в Україні.

Також, в Україні все ще існує ризик корупції в діяльності органів регулювання та підприємств, які здійснюють торгівлю на фондовому ринку. Уряд України повинен продовжувати здійснювати необхідні реформи та заходи, щоб забезпечити стабільний та прозорий розвиток ринку цінних паперів та фондового ринку в країні.

Отже, можна зробити висновок, що, стан розвитку ринку цінних паперів та фондового ринку в Україні свідчить про значний прогрес та певні виклики та завдання, які потребують рішучих дій та планування на майбутнє. На даний момент Україна має потужний потенціал для розвитку ринку цінних паперів та фондового ринку, що може стати важливим кроком до створення стабільної та ефективної економіки.

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА ГІДНЕ СТАВЛЕННЯ НА РОБОТІ

Павловська Л. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Принаження людської гідності працівника, на жаль, є поширеним явищем у світі. Воно негативно відбивається на його психічному та фізичному здоров'ї, порушує його право на здорові і безпечні умови праці, на гідне ставлення з боку роботодавця та інших працівників. Законом від 16 листопада 2022 року № 2759-IX законодавці внесли зміни до ст. 2 КЗпП України, доповнивши основні права працівника правом на гідне ставлення з боку роботодавця, інших працівників [1]. Обов'язок виконувати статтю 26 Європейської соціальної хартії, яка закріплює право на гідне ставлення на роботі з метою забезпечення ефективного здійснення права всіх працівників на захист їх гідності на роботі, Україна взяла на себе після ратифікації хартії 21 грудня 2006 року [2]. І лише тепер положення трудового законодавства доповнені офіційно одним із основних прав працівників. Порушення права працівників на гідне ставлення на роботі виражається через мобінг(цькування) щодо них, тобто систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на пониження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну

придатність. Тобто мобінг необхідно вважати формою дискримінації, яка застосовується як психологічний терор з боку всього колективу чи його члена стосовно окремого працівника [3, с. 74].

Враховуючи законодавче визначення мобінгу у ст. 2-2 КЗпП України, варто визначити основні ознаки цього поняття.

По-перше, це завжди систематичні (повторювані) тривалі дії або бездіяльність, тобто вчинення діяння спрямованого на приниження честі та гідності працівника два та більше разів або безперервно протягом якогось часу.

По-друге, мобінг завжди є умисним діянням, тобто особи, які вчиняють дії щодо працівника усвідомлюють їх протиправність, передбачають їх шкідливість та саме головне, бажають настання негативних наслідків для працівника. Слід зазначити, що мета цькування, є однією з головних ознак мобінгу. Так, приниження людської гідності або створення стосовно такої особи напруженої, ворожої або зневажливої атмосфери, пониження на посаді, розповсюдження неправдивої інформації, безпідставне позбавлення виплат, змушування працівника звільнитися з роботи та інші діяння є кінцевою метою мобінгу.

По-третє, зміст ст. 2-2 КЗпП України визначає суб'єктів мобінгу, якими є роботодавець, окремі працівники або група працівників трудового колективу. Залежно від сторони-агресора виділяють горизонтальний мобінг – коли тиск виявляється з боку колег працівників; вертикальним – із боку начальства [3, с. 71]. В рамках горизонтального та вертикального мобінгу виділяють босинг та булінг. Перший має місце у разі, якщо керівник шляхом зловживання владою тисне на окремого працівника або на увесь колектив. Булінг полягає у жорстокості, приниженні честі та гідності, безпідставному вказуванні на службову некомпетентність з боку окремого працівника чи трудового колективу [4, с. 90].

Кожен працівник, стосовно якого вчиняються дії, що мають ознаки цькування на робочому місці, порушення його права на гідне ставлення на роботі має право на захист.

У системі права на захист трудових прав ключове місце належить судовому захисту, однак адміністративна форма захисту через діяльність Державної служби України з питань праці (Держпраці) також є ефективною. Тому, закон гарантує право на звернення до Держпраці та до суду щодо визнання фактів мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності. Факт цькування на робочому місці має бути підтверджений рішенням суду. Воно є

підставою для притягнення винної особи до адміністративної відповідальності за систематичне застосування різних форм мобінгу до працівника (ст. 173-5 Кодексу про адміністративні правопорушення).

Література:

1. Кодекс законів про працю. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71р. ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
2. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 Ратифіковано Законом № 137-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст. 418.
3. Гончарук В.В. Протидія мобінгу у трудових правовідносинах. *Вісник ХНУВС*. 2020. № 3(90). С. 70–77.
4. Кравченко Олена. Мобінг у трудовому праві. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 3. С. 90–91.

ПРОБЛЕМАТИКА ЕЛЕКТРОННИХ ТРУДОВИХ КНИЖОК ТА ЮРИДИЧНО ЗНАЧУЩИХ ЦИФРОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ПРАЦЮ

Швець Н. М.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Цифрові технології, як наслідок науково-технічного прогресу, органічно увійшли у життя людей, роблячи його зручнішим. Трудове право не стало винятком у плані розвитку цифрових технологій. Пропонуємо проаналізувати актуальні цифрові новації.

Так, за ч. 1 ст. 48 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, визначеному Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [1]. Таким чином, на зміну паперовій трудовій книжці прийшла електронна трудова книжка, що є аналогом паперової. Ці зміни зумовлені набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» [2].

Облік трудової діяльності ведеться з метою забезпечення накопичення, зберігання та використання інформації про набуті працівником стаж роботи, освіти, кваліфікацію для підтвердження наявного трудового стажу під час укладання трудового договору, призначення пенсій та для інших цілей, передбачених законодавством [3].

Переваги електронного формату трудових книжок очевидні: зручність доступу працівника до інформації про свою трудову діяльність; нівелювання ризику втрати або пошкодження паперової трудової книжки та маніпуляцій з її відновленням (отримання дубліката у разі втрати трудової книжки, необхідність відновлення (отримання) довідок з архівів у разі втрати); виключення обов'язку щодо зберігання трудової книжки; зникнення проблематики отримання від роботодавця трудової книжки після звільнення (у випадках, коли роботодавець з тих чи інших причин не бажає видавати трудову книжку після звільнення); економія коштів роботодавця на папір; зменшення паперового документообігу; автоматичне призначення пенсії; убезпечення роботодавця від укладання трудового договору з працівником, який надав підроблену трудову книжку під час працевлаштування, а також від пов'язаних з цим матеріальних та організаційних витрат; працівникам більше не доведеться судитися з роботодавцем за затримку або не видачу трудової книжки тощо.

До основних недоліків введення електронних трудових книжок відносять: необхідність внесення змін до нормативно-правової бази, що регламентує трудові відносини; потреба додатково навчати фахівців роботі з цифровою трудовою книжкою; значні фінансові витрати держави на розробку, забезпечення та захист бази даних; наявність технологічних ризиків (збої в роботі комп'ютерного обладнання та Інтернету і втрата через це частини даних, загроза злому електронної системи та використання персональних даних в корисливих цілях тощо) та високих витрат на забезпечення захисту електронного документообігу; проблема реалізації цієї програми у важкодоступних регіонах країни, де відсутній постійний та якісний доступ до Інтернету, а також необхідність введення в систему великого обсягу інформації з паперових трудових книжок.

До цього часу у законодавстві не закріплено визначення електронної трудової книжки. Пропонуємо ч. 2 ст. 48 КЗпП викласти у такій редакції: електронна трудова книжка – це оцифрований документ про трудову діяльність працівника. Відповідних змін має зазнати Порядок ведення трудових книжок працівників.

На посилену увагу, з урахуванням стрімкої діджиталізації процесу праці, заслуговує питання комунікації між роботодавцем та працівником з використанням електронних та інших технічних засобів.

Технічні новачії призвели до того, що працівники щодалі більше застосовують цифрові технології у процесі ділового спілкування з роботодавцем. Так, наприклад, у разі тимчасової втрати працездатності чи запізнення на роботу працівники інформують про своє нездужання через e-mail, Viber, Telegram, WhatsApp тощо, у тому числі з використанням мультимедійних чи голосових повідомлень. Виникає питання, чи передбачає чинне трудове законодавство можливість визнання подібної переписки юридично значущою?

Ч. 3 ст. 29 КЗпП передбачає, що ознайомлення працівників з наказами (розпорядженнями), повідомленнями, іншими документами роботодавця щодо їхніх прав та обов'язків допускається з використанням визначених у трудовому договорі засобів електронних комунікаційних мереж з накладенням удосконаленого електронного підпису або кваліфікованого електронного підпису. У трудовому договорі за згодою сторін можуть передбачатися альтернативні способи ознайомлення працівника, крім інформації, визначеної пунктом 4 частини першої цієї статті, що доводиться до відома працівників у порядку, встановленому цією статтею. Проте цією статтею кодифікованого акту не передбачено зворотного процесу, тобто ознайомлення роботодавця з юридично значущою інформацією, що надходить від працівника. Вважаємо доцільним у ч. 3 ст. 29 КЗпП третім реченням закріпити наступне: «Трудовим договором, локальними актами може бути передбачено альтернативний електронний формат повідомлення працівником роботодавця про юридично значущі факти».

Юридично значущі цифрові повідомлення спричинятимуть наслідки з моменту доставки повідомлення роботодавцю або його представнику. На практиці це дозволить виключити суперечки про момент виникнення, зміни та припинення у працівника відповідних прав та обов'язків.

У трудовому законодавстві така норма і навіть правила доставки юридично значущих повідомлень, зокрема коли вони надсилаються у вигляді паперового документа, відсутня, що спричиняє правову невизначеність.

Крім того, повідомлення вважається доставленим і в тих випадках, якщо надійшло адресату, але з причин, які не залежать від останнього, не було вручено або адресат з ним не ознайомився.

При цьому для встановлення особи сторони трудового договору, яка надіслала повідомлення, може бути використаний будь-який спосіб, що дозволяє достовірно визначити відправника (електронний цифровий

підпис (просте поєднання логіна та пароля або посиленого кваліфікованого підпису), що дозволяє достовірно встановити відправника).

До юридично значущих повідомлень слід відносити будь-які акти взаємодії між сторонами трудового договору, що передають юридично важливу інформацію.

Звичайно, юридично значущі повідомлення можуть передаватися як в особистій присутності сторін (ознайомлення під розпис), так і поштою, а також шляхом використання електронних чи інших технічних засобів, що дозволяють відтворити зміст повідомлення у незмінному виді на матеріальному носії.

Таким чином, на сторінках цього наукового повідомлення авторкою проаналізовано деякі переваги та недоліки ведення електронних трудових книжок. Запропоновано авторське визначення електронної трудової книжки як оцифрованого документу про трудову діяльність працівника. Підвищену увагу приділено питанням комунікації між роботодавцем та працівником з використанням електронних та інших технічних засобів. Рекомендується ч. 3 ст. 29 КЗпП доповнити третім реченням такого змісту: «Трудовим договором, локальними актами може бути передбачено альтернативний електронний формат повідомлення працівником роботодавця про юридично значущі факти».

Література:

1. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі : Закон України від 05.02.2021 р. № 1217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#n17>

3. Порядок обліку трудової діяльності працівника, фізичної особи – підприємця, фізичної особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, в електронній формі : постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1084. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1084-2019-%D0%BF#Text>

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Абусова К. О.

*курсантка II курсу факультет № 1
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

Захист прав журналістів у контексті євроінтеграційних процесів та інтеграційного розвитку України становить актуальну проблему. У зусиллях досягнути європейської інтеграції, наша країна повинна дотримуватися міжнародних стандартів прав людини, зокрема відносно прав журналістів, з якими, на думку міжнародних організацій, в Україні надалі існують проблеми. Фізичне насильство, затримання, цензура та інші форми тиску продовжують ставити під загрозу журналістську діяльність в Україні.

Незважаючи на це, Україна вже прийняла законодавчі акти, спрямовані на захист прав журналістів, зокрема Закон «Про захист прав журналістів та інших осіб, які здійснюють професійну діяльність у сфері масової інформації», який містить положення щодо захисту журналістів від тиску та переслідування за їхню професійну діяльність. До того ж, Україна регулярно співпрацює з міжнародними організаціями та партнерами з метою підвищення стандартів свободи слова та захисту прав журналістів, зокрема в рамках Ради Європи, ОБСЄ, ЄС та інших організацій.

Захист прав журналістів – актуальна проблема в Україні, яку влада активно вирішує, дотримуючись міжнародних стандартів з прав людини та свободи слова.

Найскладнішою і небезпечною частиною роботи для журналістів є відображення подій на військовій території, що є актуальним для України саме на даний момент. Однак, завдяки їхній роботі ЗМІ здатні відігравати надзвичайно важливу роль у зменшенні напруженості та розв'язанні конфліктів, шляхом представлення повної, точної та неупередженої інформації.

Роль засобів масової інформації в збройних конфліктах полягає в розкритті всіх обставин і поясненні конфлікту, а також в пошуку альтернативних точок зору та способів врегулювання конфлікту. Однак, для військових журналістів така робота пов'язана з великою кількістю небезпек, таких як непередбачуваний характер нападів,

спроби контролю над ЗМІ з боку конфліктуючих сторін, примусове перебування в зоні війни та серйозний психологічний вплив на їхнє здоров'я. Ці чинники становлять лише деякі з небезпек, з якими стикаються військові журналісти у своїй професійній діяльності.

Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», журналіст має право збирати, створювати, редагувати та підготовлювати інформацію для публікації в друкованих засобах масової інформації з метою поширення її серед читачів. Підтвердженням належності журналіста до певного засобу масової інформації є редакційне посвідчення або інший документ, виданий редакцією цього друкованого засобу масової інформації. Це важливо з урахуванням професійних обов'язків журналістів та їхньої ролі у суспільстві, що забезпечує свободу слова та інформаційну свободу.

Згідно зі статтею 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», журналіст має чітко усвідомлювати свої права та обов'язки та нести відповідальність відповідно до чинного законодавства, якщо він порушує свої права або не виконує своїх обов'язків [1].

Враховуючи складну ситуацію щодо захисту прав журналістів, важливо відзначити, що намагання умисно заважати законній професійній діяльності журналістів або переслідування їх за виконання професійних обов'язків, включаючи критику, мають наслідки відповідно до законодавства України.

Згідно з абзацом 1 та 2 статті 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів під час виконання професійних обов'язків або перешкоджання їх службовій діяльності має таку ж відповідальність, як і вчинення таких же дій проти працівника правоохоронного органу [2].

Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі.

На нашу думку, для того, щоб вирішити проблему захисту прав журналістів, необхідно вжити кількох заходів:

1. Необхідно провести реформування правоохоронних органів та судової системи, щоб забезпечити ефективне розслідування та карання винних у нападах на журналістів, їх захопленні та інших злочинах, пов'язаних із цінністю свободи слова.

2. Впровадити програми підвищення кваліфікації та підтримки для журналістів, які працюють у небезпечних умовах, що включають навчання професійних навичок з безпеки та кібербезпеки.

3. Забезпечення доступу журналістів до інформації та документів є важливим аспектом забезпечення свободи преси та забезпечення прозорості діяльності державних органів. Для забезпечення цього необхідно розробити та впровадити ефективні механізми, які гарантують широкий доступ журналістів до важливих документів та інформації, включаючи доступ до державних органів, які контролюють дотримання законів та прав людини.

4. Підтримувати та сприяти розвитку журналістських організацій та мереж, які здійснюють захист прав журналістів, надають їм правову допомогу та підтримку у випадку тиску, насильства та інших порушень їх прав.

5. Збільшити освіченість громадян про важливість свободи слова та визначну роль журналістів у зміцненні демократії та захисті прав людини.

6. Проводити міжнародну координацію та співпрацю з партнерами для розв'язання проблем, пов'язаних зі захистом прав журналістів та підвищенням стандартів свободи слова.

Реалізація цих ініціатив може сприяти захисту прав журналістів та зміцненню свободи слова в Україні, що є ключовим фактором у процесі європейської інтеграції та загальній інтеграційній стратегії країни.

Література:

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення 12.04.2023).

2. Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.04.2023).

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КОЛИШНІХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Безнос К. О.

аспірант

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака*

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Повномасштабне вторгнення та агресія Російської Федерації залишає нестерпний відбиток на тих хто був залучений до захисту та цілісності Української держави, а саме на військовослужбовцях. Тільки на липень 2022 за словами Міністра оборони України Резнікова О.Ю. в Україні було мобілізовано до 700 тисяч осіб [1].

Наразі, відповідно до аналітичної інформації Міністерства у справах ветеранів України станом на 1 січня 2022 року, 493 550 особи отримали статус учасника бойових дій [2], а станом на травень 2022 року, як зазначає міністр у справах ветеранів Юлія Лапутіна, статус учасника бойових дій відповідно до реєстру Міністерства соціальної політики, отримали понад 770 тисяч осіб [3].

Така стрімка прогресія показників свідчить про явну необхідність посилення та створення у майбутньому нових державних програм, що допоможуть військовослужбовцям, які після звільнення з військової служби повернуться у мирне життя.

Важливість соціальної адаптації продиктована різкою зміною умов життєдіяльності військових, потребою освоєння правил поведіння і комунікацій у цивільному житті, удосконалення наявних професійних знань, умінь і навичок та подальшого успішного працевлаштування.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432, соціальна адаптація це – допомога у проведенні аналізу життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх розв'язання; надання інформації з питань соціального захисту населення; навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків, організації денної зайнятості та дозвілля [4].

Наразі основною державною програмою з професійної та соціальної адаптації ветеранів, членів їх сімей та сімей загиблих є програма від Міністерства у справах ветеранів України, КПКВК 1501040.

Вказана вище програма була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2018 року № 1021, зміни до якої останній раз вносилися 15.10.2020 року, а орієнтовний обсяг видатків становить: за 2019 рік – 113 467 тис. грн, за 2020 рік – 506 891 тис. грн, за 2021 – 449 468 тис. грн, за 2022 рік – 462 758 тис. грн, а 2023 рік – 320 098 тис. грн, усього – 1 852 682 тис. грн [5].

Крім того, виходячи із даних, що зазначені у Бюджетному запиті на 2023-2025 роки, Форма 2023-2, 1501040 КПКВК, обсяг надходжень для виконання бюджетної програми за 2022 рік склав 276 761,0 тис. грн. А проєкт надходження для виконання бюджетної програми за 2023 рік складатиме 540 385 тис. грн [6].

В п. 2 ст. 3 зазначеного вище документа вказано, що завданнями бюджетної програми є:

1. Організація надання послуг з психологічної реабілітації ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України;

2. Організація надання послуг із соціальної, професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та прирівняних до них осіб;

3. Забезпечення функціонування центрів соціально-психологічної реабілітації населення для здійснення заходів щодо надання соціальної та психологічної допомоги;

4. Організація санаторно-курортного лікування ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України;

5. Здійснення заходів з підготовки та участі національних збірних команд України, національних делегацій в міжнародних спортивних змаганнях та розвитку спорту ветеранів війни;

6. Виготовлення бланків посвідчень і нагрудних знаків для ветеранів війни, членів їх сімей та постраждалих учасників Революції Гідності.

У 2023 році граничним обсягом видатків на соціальну та професійну адаптацію передбачено усього 35 885,4 тис. грн, що забезпечить послугами з професійної та соціальної адаптації лише 5 261 особу.

Крім державної програми Міністерства у справах ветеранів України, Указом Президента України від 13.10.2021 № 532/2021, з метою забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни також створюються обласні регіональні центри медичного забезпечення, психологічної реабілітації військовослужбовців та ветеранів війни [7].

Отже, виходячи із усього вищезазначеного можна прийти до висновку, що на даний момент законодавча база, що регулює порядок та надання психологічної допомоги, соціальної, професійної адаптації знаходиться у стані змін, а програма з професійної та соціальної адаптації ветеранів, членів їх сімей та сімей загиблих є застарілою та потребує перегляду та більш рішучих рішень, особливо це стосується збільшення бюджетних коштів, що виділяються на програму.

На нашу думку, в подальшому буде необхідно обов'язково створити центри соціальної реабілітації для колишніх військовослужбовців з застосуванням методу «рівний – рівному», який передбачає допомогти демобілізованим та колишнім військовослужбовцям розвинути навички, які необхідні для ефективної адаптації та інтеграції в соціумі за допомогою залучення у процес їх адаптації колишніх військово-службовців, які успішно пройшли інтеграцію в мирне життя та можуть поділитися своїм досвідом.

Література:

1. Мельник Т. Понад мільйон українців у формі забезпечують оборону країни – Резніков. Forbes. 08 липня 2022 р. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/minoboroni-nazvalo-kilkist-mobilizovanih-ukrajinciv-859153.html> (дата звернення: 16.05.2023).

2. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. 2022 р. URL: <https://data.mva.gov.ua/> (дата звернення: 16.05.2023).

3. Шуміхін Є. Лапутіна: Ветеран, який повертається з перемогою, має бути рушієм позитивних змін у країні. *Інтерфакс-Україна*. 08 травня 2022 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/830543.html> (дата звернення: 14.05.2023).

4. Постанови Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432 «Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

5. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2018 року № 1021 «Про затвердження Державної цільової програми з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної

безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

6. Бюджетний запит на 2023-2025 роки індивідуальний, Форма 2023-2 URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/4_150_%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%202023-21501040.pdf (дата звернення: 16.05.2023).

7. Указу Президента України від 13.10.2021 № 532/2021 «Про деякі заходи із забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та ветеранів війни» Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській державним адміністраціям доручено забезпечити створення до кінця 2023 року у кожній області регіональних центрів медичного забезпечення, психологічної реабілітації військовослужбовців та ветеранів війни URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5322021-40397> (дата звернення: 15.05.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бугера Д. М.

студентка III курсу

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

Науковий керівник: Котович І. О.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

м. Ірпінь, Україна

Актуальність даного питання полягає в тому, що 24 лютого 2022 року по всій території України було запроваджено воєнний стан внаслідок збройної агресії російської федерації та повномасштабного вторгнення на територію України. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та

передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [4]. Введення воєнного стану передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина. Такі зміни вплинули на всі сфери життя, без винятку не залишалась і трудові відносини.

Конституція України [1] регламентує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану встановлюються обмеження щодо трудових прав людини і громадянина України, а саме:

- право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується;
- право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Таке обмеження конституційного права на працю є наслідком обставин воєнних дій та необхідності вжиття заходів для захисту країни.

Тому було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» 15 березня 2022 року № 2136-IX [3], що адаптує трудове законодавство до воєнного стану. Даний закон України визначає особливості трудових відносин, звужує гарантовані права працівників та дещо розширює права роботодавців у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Зміни відбулися стосовно випробувального терміну. У той час як чинний Кодекс законів про працю України [2] передбачає деякі винятки щодо категорій осіб, для яких заборонено встановлювати випробувальний термін, наприклад, для тимчасово переміщених осіб, то Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надає роботодавцям право встановлювати випробувальний термін для всіх осіб, які приймаються на роботу. Це означає, що випробувальний термін закінчується продовженням трудових відносин або звільненням за не проходження випробувального терміну.

У мирний час тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин, але під час воєнного стану вона не може перевищувати 60 годин. Те саме стосується і скороченого робочого часу, який не може перевищувати 50 годин на тиждень. Останнє суттєво відрізняється від нормального 40-годинного робочого тижня в мирний час.

Положення цієї статті не означають, що всі підприємства обов'язково повинні одночасно запровадити 60-годинний робочий тиждень. Водночас це положення також виправдовує дії роботодавця у випадках, коли необхідно значно збільшити тривалість робочого часу.

Також скасовується положення про скорочену тривалість робочого часу напередодні святкових днів. Тривалість робочого часу при п'ятиденному або шестиденному тижні визначається роботодавцем спільно з військовою адміністрацією за рішенням військового командування. Положення про скорочення без перервного відпочинку до 24 годин означає, що кількість вихідних днів може бути скорочена до одного дня.

Роботодавці можуть скористатися правом переведення працівника до іншої роботи, не обумовленої трудовим договором, без його згоди лише у випадках, якщо:

- для запобігання або ліквідації наслідків бойових дій;
- у будь-якому іншому випадку, коли це ставить або може поставити під загрозу життя людей або нормальні життєві умови.

При цьому працівнику гарантується винагорода в розмірі не менше середньої заробітної плати за попереднім місцем роботи.

Також відбулися деякі зміни стосовно права працівника звільнитись за власним бажанням без попередження роботодавця за 14 днів. У разі виникнення загрози життю або здоров'ю в районах проведення бойових дій працівник має право розірвати трудовий договір (звільнитися) за власним бажанням без попередження роботодавця за 14 днів. Строк у 14 днів до дати розірвання трудового договору в чинному законодавстві встановлений на користь роботодавця. Це період, протягом якого роботодавець може знайти заміну працівникові без втрати виробництва. Скасування цього строку можна вважати шкідливим для роботодавця, оскільки, окрім проблем, спричинених військовими діями, роботодавець матиме додаткові проблеми з пошуком працівників.

Положення цієї статті не поширюються на осіб, які були примусово залучені до суспільно корисних робіт у воєнний час або до роботи на об'єктах критичної інфраструктури.

Отже, підсумовуючи вище сказане, то можна зробити висновок, що положення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» спрямовані на звуження прав працівників порівняно з мирним часом. З іншого боку, у воєнний час доводиться приймати складні рішення в усіх сферах, зокрема у сфері трудових відносин. Тому, які б труднощі не чекали на Україну та українців, слід очікувати, що вони їх гідно подолають.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII / Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від від 15.03.2022 № 2136-ІХ.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII / *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНИХ (КЛІНІЧНИХ) ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ

Карпушина М. Г.

аспірантка

Академії адвокатури України

м. Київ, Україна

спеціаліст сектору юридичного забезпечення

Регіонального сервісного центру головного сервісного центру

Міністерства внутрішніх справ в Дніпропетровській області

м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Вереша Р. В.

доктор юридичних наук,

завідувач кафедри кримінального та адміністративного права

Академії адвокатури України

м. Київ, Україна

Обов'язковою умовою для участі в клінічному дослідженні в якості дослідника являється проходження тренінгів, навчання спрямування дослідження с подальшою здачею іспитів та отриманням сертифікатів для підтвердження необхідної кваліфікації. Основна кількість навчальних програм проходить в он-лайн режимі на Веб-платформах різноманітних медичних комерційних центрів та організацій.

Вищезазвані умови передбачено законодавчою базою країн-резидентів окремих комерційних медичних організацій та адаптовано до міжнародних правил та національному Українському законодавству. При основному дослідженні не заборонено в якості наочних матеріалів використовувати данні семінарських занять завершеного але схожого по суті дослідження (прикладом може слугувати дослідження EFC 14875).

Цікавим фактом слугує те, що участь в тренінгах, доступ до яких надає організація замовника та спонсор, його координатори, куратори та монітори – являються обов'язковими до проходження. Непроходження тягне за собою припинення участі в дослідженні для дослідника, який не пройшов обов'язкове навчання.

Підвищення кваліфікації також надається міжнародними освітніми центрами при участі компаній організаторів.

Тобто освіта та сертифікація в галузі клінічних досліджень являється обов'язковою умовою для дослідницького складу.

Спонсорами клінічного дослідження можуть виступати декілька зацікавлених організацій (Aventis, Sanofi (основний спонсор) Berlin Chemu та інші).

Відбір пацієнтів-добровольців. Примірні параметри відбору описані в критеріях включення/виключення (раса, національність, вік, хронічні захворювання, інші фактори). Пацієнтів – волонтерів має бути встановлена кількість.

Звітність та заповнення документації суворо регламентовані (у відповідності до прототипу протоколу).

Критерії отримання та зберігання препарату у відповідності до обліку.

Кількість візитів пацієнтів та обстежень а також перерви між ними – узгоджені.

Підвищення кваліфікації та сертифікація команди дослідників є обов'язковою.

Дії дослідників під час того чи іншого медичного дослідження повсякчас координуються та підлягають моніторингу.

Координують дії дослідницького складу та дослідницького центру в межах державного лікувального закладу на національному рівні від Міністерства здоров'я України та Комісії з питань лікарської етики (лікарська експертна комісія). Зазвичай з подібних питань МОЗ делегує свої повноваження спеціально створеному суб'єкту.

Значна увага приділяється навчанню роботи зі специфічною документацією та контролю можливих супутніх захворювань в пацієнтів – волонтерів.

Нова концепція проведення клінічного випробування має за обов'язок внесення даних по пацієнтам та їх відвідуванням до eCRF –

electronic Case Report Forms – електронних індивідуальних реєстраційних форм. Верифікація даних eCRF форм проводиться аудиторами спонсора (наприклад компаніями Bayer, Novonordisk) в заздалегідь обумовлені календарні дати з метою проміжного опрацювання бази даних.

Для початку клінічного дослідження проводиться строгий відбір пацієнтів – волонтерів за критеріями форм відбору.

Наприклад: чоловік-пацієнт має бути у віці не більше за 62 роки на час зарахування його до групи пацієнтів – волонтерів. За етнічною належністю та расовій складовій волонтер не може бути іспанцем, азіатом, афро – американцем, мешканцем островів Тихого океану. В кращому випадку пацієнт має бути європейцем або мешканцем країн СНД.

Погіршення хронічних патологій (тут дослідник має візмежовувати різницю у поняттях додаткових ускладнень до основного лікуемого/діагностуемого захворювання, та супутніх захворювань пацієнтів – волонтерів) або вияв нових захворювань, раніше не діагностованих (наприклад новоутворень спинного мозку на рівні хрящів C5–C6) фіксуються з врахуванням документації в обов'язковому порядку. В кожному окремому випадку встановлюється зв'язок тестуемого препарату з виявленими ускладненнями та загостреннями. Питання чи відмінити препарат чи продовжувати випробування в кожному окремому випадку вирішується індивідуально в врахуванням об'єктивних показників. Крім того, дослідження в програмі може бути зупинено за бажанням пацієнта – волонтера в будь-який момент на будь-якому етапі та рівні.

В свою чергу, спонсор дослідження також надсилає дослідникам звіти з даними про кількість набраних пацієнтів, які пройшли та / або не пройшли певні критерії відбору дослідження. Спонсор дослідження також надає іншу інформацію. Також, звіт складається спонсором вибірково після поточного внесення даних з електронних інформаційних карт та паперової інформації лікарів – дослідників на основі таких даних.

Окремі поточні завдання лікарів-дослідників складаються з:

Ведення первинної документації пацієнтів; Зберігання IMP; Здійснення реєстрації; Облік «логів»; Контроль та роздача Dils; Подача та схвалення ЛЕК

Також, на базі того самого дослідницького центру в ендокринній терапії КП «ДОКЛ ім. І.І. Мечникова» ДОР супутньо (паралельно) проходило ще одне дослідження т.н. EFC 14875/випробування Scored «Рандомізоване подвійне сліпе плацебо-контрольоване багато центрове в паралельних групах для демонстрації впливу сотагліфозину на

серцево-судинні та ниркові події в пацієнтів з цукровим діабетом II типу, факторами ризику серцево-судинних захворювань та помірно порушеною функцією нирок, крім того аналог такого дослідження».

В рамках національного законодавства діє Порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типове положення про комісії з питань етики, затверджене наказом МОЗ від 23 вересня 2009 року № 690 [1].

З-поміж інших, згадувані нормативно-правові акти регламентують основні вимоги до проведення клінічних випробувань лікарських засобів, які можуть проводитись за участю пацієнтів (добровольців) в Україні.

Норми вище згадуваного Порядку не розповсюджуються на:

1) Не інтвенційні дослідження – дослідження, у якому лікарські засоби призначаються звичайним способом відповідно до умов, зазначених у реєстраційному досьє. Залучення пацієнта в групу з визначеним методом лікування в протоколі дослідження заздалегідь не передбачено, а призначення лікарського засобу диктується сучасною практикою та не залежить від рішення включити пацієнта у випробування. Не застосовують додаткових діагностичних або моніторингових процедур щодо пацієнтів, а для аналізу зібраних даних використовують епідеміологічні методи (Міністерство охорони здоров'я, Наказ «Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісію з питань етики» від 13.02.2006 N 66) [2].

2) Клінічні дослідження, які проводяться без урахування фармацевтичних компаній у рамках науково-дослідних робіт.

3) Всі види клінічних випробувань тканинних і клітинних трансплантатів, у тому числі стовбурових клітин хордової (пуповидної) крові.

В Україні клінічний аудит клінічного випробування лікарських засобів покладено на Державне підприємство «Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України» (Центр). Під час досліджень всі дані про серйозні небажані явища, що виникли при клінічному дослідженні препарату дослідження фіксуються у відповідній документації та відображаються у формі звіту по безпеці (сіoms form; сіoms № 2019-153423 (Initial) від 04 вересня 2019 року. Звіт подається з супровідним листом. До протоколу конкретно-визначеного дослідження (приміром Figafo – DKD № 17530 що по суті своїй являє «рандомізоване, подвійне сліпе, плацебо-контрольоване в паралельних групах, багато центрове, кероване подіями дослідження Фази III для визначення ефективності та безпечності фінеренону» у зниженні серцево-судинної захворюваності та смертності у пацієнтів з цукровим

діабетом II типу та клінічним діагнозом діабетичної хвороби нирок на додаток до стандартної терапії». До інформаційних ресурсів клінічного випробування додається: «Інформація для пацієнта/форма інформаційної згоди відносно змін у проведенні дослідження»; «Форма інформаційної згоди «для пацієнта (перед початком дослідження)»; «Форма прийому передачі протоколу і згод». По кожному окремому дослідженню видається окремий комплект документів». Тобто, фактично дослідницька команда звітує перед лікарською експертною комісією національного рівня у встановленому порядку. Крім того, при проведенні перевірок дослідницька лікарська команда звітує перед основним спонсором конкретного дослідження. На прикладі триваючого клінічного дослідження у відповідності до зареєстрованого номеру міжнародного протоколу (Protocol ID) EX9924-4473 (SOUL) клінічного випробування комерційної фармацевтичної фірми Novo Nordisk, умовно можна виділити декілька типів візитів пацієнтів – учасників дослідження: Протокол (підготовча зустріч); Скринінг (перша зустріч); Рандомізація (друга важлива зустріч); Візит 1 (контроль за прийомом ліків); Візит 2 (контроль за прийомом ліків); Інші наступні візити (кількість в залежності від даних попередніх візитів); Заключний візит (EOS); візит по телефону після 4 тижнів та 5 днів після закінчення прийому препарату (Post treatment). EOS візит в рамках дослідження – візит завершення дослідження. Такий візит має бути обов'язково занесено до електронної бази спонсора (проведений на сайті – по базі даних спонсора)». В кожному дослідженні тестуемі ліки надходять в так називаємих «Cioms forms» (супровідна документація) разом із «Susars» (упаковки препарату дослідження). В упаковці може бути як тестує мий препарат так і «Placebo». Супровідна документація (Ciom form) являє собою форму можливих побічних та неблагоприйнятних реакцій по пацієнту. Форми надходять до дослідницького центру (клінічної бази проведення досліджень – яка визначається основним спонсором за узгодженням (погодженням) уповноваженої комісії зі сторони МОЗ України) та команди лікарів дослідників в нашому випадку розташованого у відділенні ендокринної терапії обласної клінічної лікарні імені І.І. Мечникова. Призначення такої документації – заповнення її лікарем дослідником та подання звітності (International Reporting of Adverse Drug Reactions). Уповноважена особа зі сторони спонсора – Монітор фармацевтичної компанії, за необхідності координує діяльність дослідницького центру з передачі даних стосовно вмісту звітної документації – додатку до супровідного листа основного спонсора. У вмісті – додатку, що знаходиться комплектом від спонсора міститься препарат дослідження та/або плацебо («пусті» пігулки, що імітують препарат дослідження). Всі дані по

препарату дослідження подаються до лікарської експертної комісії, що є учасником дослідження – представником від МОЗ України. Кожна партія препарату або плацебо надходить в розрахунок: одна партія – один пацієнт доброволець. Після завершення дослідження пацієнт має бути опитаний в телефонному режимі через чотири тижні та п'ять днів після останнього прийому препарату.

Основна мета такого телефонного опитування полягає в виявленні можливих побічних реакцій та наявного стану самопочуття пацієнта – волонтера. На даній стадії весь невикористаний пацієнтом – волонтером препарат дослідження та заморожені зразки препарату, що зберігаються на базі дослідження здаються до основного спонсора.

Разом із тим, під час проведення клінічних досліджень, у відповідності до Наказу МОЗ України від 22 лютого 2019 року № 446 «Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів» відбуваються підвищення кваліфікації медичного персоналу [3].

Література:

1. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики : Наказ МОЗ України від 23.09.2009 р. № 690 : станом на 7 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісію з питань етики : Наказ МОЗ України від 13.02.2006 р. № 66 : станом на 20 листоп. 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-06#Text> (дата звернення: 12.05.2023) (Наказ втратив чинність).

3. Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів : Наказ МОЗ України від 22.02.2019 р. № 446 : станом на 13 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0293-19#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

ДИСЦИПЛІНАРНІ СТЯГНЕННЯ: ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Мороз Ж. М.

*студентка II курсу магістратури
голова наукового товариства студентів та молодих вчених
Хмельницького інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом*

Охман О. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Хмельницького інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом
м. Хмельницький, Україна*

Належне виконання працівниками трудових обов'язків є важливою умовою успішної господарської діяльності їх роботодавців. Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) у ст. 140 передбачає можливість застосування до несумлінних працівників заходів дисциплінарного і громадського впливу, зокрема, дисциплінарних стягнень [1].

Характеризуючи в загальних рисах порядок притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності слід звернути увагу на те, що у чинному законодавстві про працю передбачені два види дисциплінарної відповідальності, кожному з яких притаманні свої характерні особливості щодо видів, порядку застосування і оскарження дисциплінарних стягнень.

Таким чином, виокремлюють загальну та спеціальну дисциплінарну відповідальність.

Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена КЗпП України і правилами внутрішнього трудового розпорядку для всіх категорій працівників, крім тих правове регулювання трудової діяльності яких лежить в площині застосування спеціального законодавства України або відомчих актів (статутів чи положень про дисципліну).

Слід зазначити, що за загальним правилом за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення, як догана та звільнення, але це стосується тільки загальної дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до ст. 147 КЗпП України за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких видів стягнення:

- догана;
- звільнення.

Якщо догану можливо оголосити за будь-яке порушення, то звільнення застосовується лише у випадках, прямо передбачених законом, зокрема п. 3, 4, 7, 8 ст. 40, а також п. 1, 1-1 ст. 41 КЗпП.

Щодо окремих працівників спеціальним законодавством, статутами чи положеннями про дисципліну передбачено можливість застосування інших стягнень. Спеціальні види дисциплінарних стягнень передбачені законами України «Про державну службу» (ч. 1 ст. 66) [2], «Про прокуратуру» (ч. 1 ст. 49) [3], «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 1 ст. 109) тощо [4]. Якщо ж говорити про звичайних працівників, які не мають особливого статусу, то п. 12 Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.1993 р. № 55 [5], передбачено, окрім догани і звільнення, застосування позбавлення машиністів права керування локомотивом з наданням роботи помічником машиніста, а також позбавлення свідоцтва водія моторно-рейкового транспорту незнімного типу та свідоцтва помічника машиніста локомотива з наданням роботи, не пов'язаної з керуванням локомотивом і моторно-рейковим транспортом, на строк до одного року.

Отже, дисциплінарні стягнення в Україні встановлюються відповідно до закону, а їх перелік є вичерпним. Тому роботодавці не мають права безпідставно його розширювати і самостійно запроваджувати нові види стягнень до працівників, наприклад, штраф [6, с. 238].

Для спеціальної ж дисциплінарної відповідальності є характерною можливість застосування до порушника трудової дисципліни крім догани і звільнення, ще й таких заходів дисциплінарного стягнення та впливу, зокрема, як: пониження в класному чині, пониження в посаді, позбавлення нагрудного знаку, звільнення з позбавленням класного чину, попередження про неповну службову відповідність, затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду, усне зауваження, зауваження, сувора догана, пониження в спеціальному званні на один ступінь і. т.п.

Таким чином, вирішуючи питання щодо притягнення конкретного порушника трудової дисципліни до дисциплінарної відповідальності, слід враховувати правове положення в якому перебуває цей працівник [7, с. 57].

Підставою для накладення дисциплінарного стягнення є вчинення працівником дисциплінарного проступку. Порушенням трудової

дисципліни є невиконання або неналежне виконання з вини працівника покладених на нього трудових обов'язків.

Складовими дисциплінарного проступку є дії (бездіяльність) працівника; порушення або неналежне виконання покладених на працівника трудових обов'язків; вина працівника; наявність причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) і порушенням або неналежним виконанням покладених на працівника трудових обов'язків. Недоведеність хоча б одного з цих елементів виключає наявність дисциплінарного проступку.

До застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення (ст. 149 КЗпП України). Проте відсутність таких пояснень не перешкоджає застосуванню стягнення, якщо власник має докази того, що пояснення від працівника він зажадав, але працівник їх не дав. Як правило, таким доказом є акт, складений за підписом декількох осіб у підтвердження відмови працівника надати пояснення по суті порушення трудової дисципліни [6, с. 260].

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення.

При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати:

- ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду;
- обставини, за яких вчинено проступок;
- попередню роботу працівника [8, с. 179].

Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

При цьому, притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності не виключає можливості притягнення його до інших видів юридичної відповідальності: кримінальної, адміністративної, матеріальної. Так, відповідно до частини третьої ст. 130 КЗпП України, матеріальна відповідальність може бути покладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [9, с. 217].

Дисциплінарне звільнення допускається у визначених законом випадках:

– у разі систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення (п. 3 ст. 40 КЗпП);

– за прогул (у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин (п. 4 ст. 40 КЗпП);

– через появу на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння (п. 7 ст. 40 КЗпП);

– за вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу (п. 8 ст. 40 КЗпП);

– у разі одноразового грубого порушення трудових обов'язків керівником підприємства, установи, організації (філіялу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступниками, головним бухгалтером підприємства, установи, організації, його заступниками, а також службовими особами митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службовими особами державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами (п. 1 ст. 41 КЗпП) [1].

Для забезпечення законних прав робітників важливим є дотримання порядків накладення стягнення. Стягнення застосовується роботодавцем при виявленні проступку не пізніше ніж за місяць із доби його виявлення. Стягнення, накладене із порушенням термінів, вважається неправомірним.

Днем виявлення проступку є день, коли особі, якій підпорядкований працівник, стало відомо про вчинення проступку, незалежно від того, чи правомочна ця особа застосовувати дисциплінарне стягнення. Відсутність на роботі працівника у зв'язку з використанням днів відпочинку не перериває строку для застосування дисциплінарного стягнення.

Якщо працівник не виконує покладених на нього трудових обов'язків попри застосований захід стягнення, то до працівника може застосовуватися, у встановленому законодавством порядку, інше дисциплінарне стягнення, аж до звільнення з роботи [10, с. 368].

Отже, порядок накладення стягнення наступний:

1. Одержання роботодавцем даних про дії чи бездіяльність працівника, що є виявленням проступку. Керівником робітника виявляються та фіксуються такі факти. День виявлення проступку – це доба, коли керівник робітника дізнається про скоєння порушення.

2. Встановлення всіх обставин вчинення проступку. На даному етапі з'ясується, котрі із трудових зобов'язань були порушені, робітником надаються письмові роз'яснення, оцінюються дії та форма вини працівника, всі обставини порушення, його наслідки та розміри шкоди.

3. Застосування стягнення. На даному етапі готується розпорядження, та оголошується наказ щодо застосування стягнення.

У строк 3 дні робітникові оголошується даний документ. При відмові працівника підписувати документ, складається спеціальний акт, підписаний особами, засвідчуючи даний факт. При звільненні робітника роботодавець повинен додержуватися тих вимог, котрі повинні супроводжувати припинення дії ТД. Стягнення із дисциплінарною відповідальністю за ч. 1 ст. 151 КЗпП продовжує діяти впродовж року, в разі, коли трудівник за цей період не піддається іншому стягненню. Роботодавцем може достроково зніматися стягнення в тому разі, коли робітник проявив себе в якості сумлінного.

Література:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Дата оновлення: 27.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
3. Про прокуратуру : Закон України; Перелік від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 23.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 26.01.1993 р. № 55. Дата оновлення: 19.11.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93-%D0%BF#Text>
6. Бойко М. Д. Трудове право України : навч. посіб. Київ : Олан, 2009. 480 с.
7. Людина і праця: Довідник з правових питань / уклад. І. П. Козинцев, Л. А. Савченко. Київ : Юрінком Інтер, 2012. С. 57–60.
8. Трудове право України : підручник / за ред. проф. О.М. Ярошенко). Харків : Вид-во 2022. 376 с.
9. Трудове право України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; С. М. Бортник, К. Ю. Мельник, Л. В. Могілевський та ін. Харків, 2019. 408 с.
10. Трудове право України : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. В. О. Кучера. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 564 с.

**A COMMISSION ON LABOUR DISPUTES
AS A MANDATORY PRIMARY BODY FOR CONSIDERATION
OF THE LABOUR DISPUTES**

Pylypenko K. A.

4th year student of the Faculty of Law

National Aviation University

*Supervisor: **Kmetyk Kh. V.***

Ph.D in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Civil Law and Trial

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

In connection with the fact that the number of labour disputes has increased over the past few years, including those considered by the courts, we consider this theme relevant for consideration. The interests of the employer and the employee do not always coincide, and naturally these interests may collide at any stage of the employment relations, which in turn leads to disagreements. A commission on labour disputes is created to settle the labour disputes arising at enterprises, institutions and organizations.

A commission on labour disputes is a primary body for consideration of labour disputes arising at enterprises, institutions and organizations, with the exception of the disputes between judges, prosecutorial and investigative employees, as well as the employees of educational, scientific and other institutions of the prosecutor's office who have class ranks; disputes on early dismissal from the elected paid positions of members of public and other associations of citizens by decision of the bodies that elected them, as well as disputes that are subject to the direct consideration by the district (city) courts [1, p. 59].

A commission on labour disputes is created directly at enterprise, institution and organization and considers the labour disputes of the employees working at such enterprise, institution and organization.

According to Art. 223 of the Labour Code of Ukraine, a commission on labour disputes is elected by the general meeting of the labour staff of the enterprise, institution, organization of all forms of ownership with the number of employees at least 15 people. If less than 15 people work at the enterprise, then the commission is not created there and the employee applies for the resolution of the labour dispute directly to the district (city) court [2].

The employee may apply to the commission on labour disputes within a period of three months from the day when he/she learned or should have learned about the violation of his/her right, and in disputes about the payment of wages due to him/her – without any time limit. In the case of missing the established term due to the valid reasons, a commission on labour disputes may renew it [1, p. 59].

A commission on labour disputes is obliged to consider each labour dispute within 10 days from the date of submission of the application. The labour disputes should be considered in the presence of the employee who submitted the application, representatives of the owner or a body authorized by it. Consideration of the labour dispute in the absence of the employee is allowed only upon his/her written application. At the request of the employee, a representative of the trade union body or, at the employee's choice, another person, including a lawyer, may act on his/her behalf during the consideration of the labour dispute [4, p. 496].

If the employee or his/her representative does not appear at the commission meeting, the consideration of the application is postponed until the next meeting. If the employee fails to appear again without valid reasons, the commission may make a decision to withdraw this application from consideration, which does not deprive the employee of the right to submit the application again within a three-month period from the day when the employee learned or should have learned about the violation of his/her right [3, p. 54].

A commission on labour disputes makes its decisions by the majority of its members present at the meeting. Its decision shall state: the full name of the enterprise, institution, organization, surname, name and patronymic of the employee who applied to the commission or his/her representative, the date of the application to the commission and the date of the dispute consideration, the essence of the dispute, the surnames of the members of the commission, the owner or representatives of the body authorized by it, the voting results and the reasoned decision of the commission. Copies of the commission's decision are handed over to the employee, owner or the body authorized by it within three days [4, p. 498].

In case of disagreement with the decision of the commission on labour disputes, the employee or the owner or the body authorized by it may appeal its decision to the court within ten days from the date of delivery of the extract from the minutes of the commission meeting or its copy. Missing the specified deadline is not a reason for refusing to accept an application. But, the court can renew this term and consider the dispute on its merits. If the missed deadline is not renewed, the application is not considered, and the decision of the commission on labour disputes remains in force [3, p. 55].

The decision of the commission on labour disputes is subject to execution by the owner or a body authorized by it within three-day period

after the end of the ten days provided for appeal, with the exception of the cases defined in part 5 Article 235 of the Labour Code of Ukraine [1].

So, the commission on labour disputes is a primary body for consideration of the labour disputes arising at enterprises, institutions, organizations, created to ensure the protection of the employees' rights.

References:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 30.04.2023).
2. Чанишева Г., Фадєєнко А. Розгляд судами справ у спорах, що виникають з трудових правовідносин (окремі питання). *Право України*. 1998. № 8. С. 58–63.
3. Ярецько А. Доцільність функціонування КТС. *Право України*. 1998. № 4. С. 53–55.
4. Трудове право України: навчальний посібник / за ред. В. О. Кучера. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 564 с.

СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Попад'їна М. В.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Горбалінський В. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

У системі права на захист трудових прав ключове місце належить судовому захисту, під яким розуміють діяльність органів судової влади, що здійснює захист прав та законних інтересів громадян на основі конституційних принципів та цивільно-правовими способами й засобами, в передбаченій законом певній процесуальній формі, шляхом розгляду різноманітних спорів та скарг, здійснення судового контролю, прийняття законного та обґрунтованого судового рішення з метою запобігання можливим правопорушенням та їх припинення, усунення певних

перешкод у здійсненні суб'єктивних прав та законних інтересів [3, с. 132].

Положення КЗпП України (ст. 221) визначають можливість вирішення трудових спорів комісіями по трудових спорах, та місцевими загальними судами [4]. У ст. 232 КЗпП України міститься перелік трудових спорів, які розглядаються безпосередньо судами, що свідчить про домінування у чинному 93 трудовому законодавстві порядку досудового розгляду трудових спорів комісіями по трудових спорах, які й досі є обов'язковим первинним органом по розгляду трудових спорів між працівником і роботодавцем, що виникають на підприємствах, в установах, організаціях. В той же час право на безпосереднє звернення до суду за захистом порушеного права гарантується Конституцією України та є найважливішою юридичною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а тому у разі якщо комісія по трудових спорах на підприємстві створена, але працівник надає перевагу суду, як органу по розгляду трудових спорів, то обмежити його у праві на звернення до суду не може ніхто.

Справи що виникають з трудових правовідносин розглядаються за правилами цивільного судочинства у порядку спрощеного позовного провадження, яке призначене щодо справ, для яких пріоритетним є швидкість їх вирішення. Суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 275 ЦПК України). Це досягається за рахунок виключення деяких стадій розгляду справи (підготовчого засідання, судових дебатів). Вирішення трудових спорів у наказному провадженні відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 161 ЦПК України може стосуватися вимог про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку [5].

КЗпП України встановлює загальний строк звернення працівника до суду із заявою – це тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права (ч. 1 ст. 233]. В той же час, у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, – у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні [4]. У разі пропуску з поважних причин зазначених 94 вище строків, суд може їх поновити. Поважність причин для поновлення строку суд визначає в кожному конкретному випадку. Ними можуть бути такі обставини, які об'єктивно перешкождали чи створювали труднощі для своєчасного звернення до суду. Як видається, загроза

життю і здоров'ю особи після запровадження воєнного стану, особливо на тих територіях України, які були тимчасово окуповані або ж межували з ними, є поважною причиною для їх поновлення.

Якщо процесуальний строк, встановлений законом, був пропущений у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, то дана підстава буде вважатися поважною, адже факт військової агресії щодо України дійсно є істотною перешкодою, що унеможливила або суттєво ускладнила можливість своєчасного звернення до суду.

Отже, виходячи з вище сказаного, судова форма захисту трудових прав працівників є ефективним механізмом захисту прав працівників особливо за умов сьогодення. Незважаючи на проблемні моменти в процедурних питаннях, судова форма захисту сприяє недопущенню порушень трудового законодавства в умовах воєнного стану.

Література:

1. Буряк Я. Захист прав та законних інтересів працівників судами загальної юрисдикції. *Підприємництво, господарство і право*. 2019.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2020, № 2, ст. 5.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 (зі змінами і допов) *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 2, ст. 5.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Похил А. В.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Ільков В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Проблематика дисциплінарної відповідальності є доволі розробленою в юридичній науці. У науковій літературі досі не вистачає розгорнутих теоретичних праць, присвячених проблематиці залучення до дисциплінарної відповідальності. При цьому, на думку В.З. Янчука від бездоганного дотримання вимог дисципліни праці залежить виконання виробничих завдань, підйом продуктивності праці та вдосконалення матеріального та культурного становища співробітників [1].

Незважаючи на шістнадцятирічну ситуацію незалежності України, з років СРСР законодавство про дисциплінарну відповідальність становлення в нашій державі практично не зазнало: можна згадати лише про дисциплінарні статuti Збройних сил і органів внутрішніх справ, а також про окремі, розрізнені норми Кодексу законів про працю України та Виправно-трудоного кодексу України чи не приділялося належного інтересу даним завданням і в правовій теорії.

Переважає більшість справ, присвячених дисциплінарної відповідальності, датовано радянським часом, а сучасні роботи у провідному зачіпають окремі аспекти дисциплінарної відповідальності [2]. Це положення розробленості проблеми вимагає нових досліджень у сфері трудового права, бо, як і запобіганні злочинів, в максимально ймовірному усуненні шкоди, завданої ними соціуму. Розбираючи літературу з трудового права радянського періоду, можна зробити висновок, що поняття дисциплінарної відповідальності в основному розглядалося як складова частка більше спільної проблеми дисципліни праці, під якою усвідомлювали конкретний законодавством або на основі закону трудовий порядок, що регламентує трудові прямі обов'язки робітників і службовців, обов'язок за невиконання даних зобов'язань та заходи схвалення за чудове виконання [3].

Дисциплінарний обов'язок є автономним виглядом юридичної відповідальності; Її вивченню присвячено низку справ, проте її загальноприйнята концепція ще розроблена. Юридичний обов'язок вважається проявом загальносоціологічного парадоксу – суспільної відповідальності, її специфічним різновидом. Життя суспільної відповідальності обумовлено нормативним регулюванням соціальних відносин, зміст яких, у свою чергу, визначено виробничо-економічним укладом суспільства. Юридичний обов'язок щоразу реалізується через певні правовідносини, зміст яких борг злочинця подавати доповідь про свої неправомірні дії і відповідне право, правомочність іншого суб'єкта вимагати цього звіту, змушувати до реалізації прями обов'язки [4].

З іншого боку, Л.А. Сироватська, але й не спростовує важливості питання про вивчення позивної відповідальності прихильниками цієї доктрини, все ж таки дотримується такого погляду: у дисциплінарної відповідальності не може бути прийнятний аспект з якої підстави, що в трудовому праві, на відміну від інших секторів економіки права, борг виконувати всі трудові прямі обов'язки (і які закріплюють їх норм права) прямо сформульовано у вигляді прями обов'язки дотримуватися дисципліни праці, а тому немає потреби вводити ще 1 правову категорію, яка по суті дублює цю борг. У той же час слід зазначити, що вищевказане бачення проблеми залишає без інтересу схвальні чинники дисциплінарної відповідальності відповідальною і інтенсивною правомірною поведінкою складових морального, стимулюючого і організаційного середовища. На підставі вищевикладеного можна сформулювати відповідні особливі риси дисциплінарної відповідальності в інформаційному праві: імперативне осуд протиправної поведінки працівника; вчинення дисциплінарної провини як основу для настання дисциплінарної відповідальності; негативні результати свого характеру для злочинця.

Існують дисциплінарні стягнення та адміністративні заходи, що використовуються відповідно до можливостей роботодавця, отже, не вважаються примусовими [6]. Наприклад, у Канаді їх відмінність залежить від поведінки найманого співробітника: адміністративні заходи застосовують у разі ненавмисного виробничого недогляду з боку найманого співробітника, а дисциплінарне санкція – у разі навмисного порушення.

Слід зазначити, що на момент ухвалення діяльного Кодексу законів про працю України (10 грудня 1971 р.) в ньому були враховані належні дисциплінарні стягнення: акцент, жорсткий акцент, переклад на нижчеоплачувану роботу на строк до 3-х місяців або зміщенням на нижчу місце на що ж термін, відмова (ст. 147). У 1991 р. запропонована нотатка була викладена в редакції, яка функціонує і зараз: «за

недотримання трудящої дисципліни до працівника може бути використана лише один з належних заходів стягнення: догана; звільнення».

Вивчаючи дисциплінарні стягнення, неможливо обійти інтересом це одіозне дисциплінарне стягнення, яке було і є в окремих державах – штрафи. Зазначимо, що тепер почали бувати поміченим праці, в яких пропонується повернутися до практики стягнення з співробітників грошових штрафів за недотримання трудової дисципліни.

Дисциплінарний обов'язок полягає у використанні до відповідних осіб дисциплінарних стягнень. Цей симптом вважається визначальним для дисциплінарної відповідальності і так поглиблено відображає суть даного вигляду відповідальності, що думки «дисциплінарна відповідальність» і «дисциплінарне стягнення» нерідко використовуються в літературі та практиці як рівнозначні.

Дисциплінарний примус вважається позасудовим, йому властиве широке використання морально-правових покарань, він виконується суб'єктами дисциплінарної влади. Якщо методи цивільно-правового примусу можуть використовуватися як до особистих, наприклад і до корпоративних суб'єктів права, то методи дисциплінарного примусу застосовуються тільки до фізичних осіб, вони не тільки персоналізовані, але і індивідуалізовані. У його межах є багато покарань і процедур, розрахованих на конкретну групу лиц.

Підсумовуючи, можна сформулювати дефінітивну установку дисциплінарної відповідальності: дисциплінарний обов'язок як родове поняття та загальний та особливий дисциплінарний обов'язок як видове поняття. Дисциплінарний обов'язок – це завязатість особою, винним у недотриманні норм норм трудової дисципліни, несприятливих результатів із боку уповноваженого суб'єкта, які у дисциплінарних стягненнях.

Загальний дисциплінарний обов'язок – це пізнання особи, винної в недотриманні загальноновизнаних заходів трудящої дисципліни, несприятливих результатів з боку уповноваженого суб'єкта, що виражається в дисциплінарних стягненнях, вигляді та причинах використання яких враховані КЗпП.

Особливий дисциплінарний обов'язок – це пізнання особи, винного у недотриманні норм робітника дисципліни, несприятливих результатів із боку уповноваженого суб'єкта, що виражається в дисциплінарних стягненнях, види і чинники використання яких враховані спеціальними нормативно-правовим.

Для формулювання неупередженого визначення дисциплінарного проступку треба розкрити його склад, оскільки присутність у діях співробітника симптомів складу дисциплінарного проступку фактично вважається основою залучення до дисциплінарної відповідальності.

Основою для залучення до дисциплінарної відповідальності в інформаційному праві вважається дисциплінарний провина – проти-правне, винне (навмисне або необережне) діяння, що полягає в недотриманні або неналежному виконанні покладених законодавством зобов'язань, зловживанні або перевищенні прав, недотримання.

Література:

1. Янчук В.З. Поняття дисципліни праці та дисциплінарного проступку в колгоспному праві. *Вісник Київського університету ім. Т.Г. Шевченка*. 1962. № 5. Вип. 2. С. 99–105.
2. Трудове право України : курс лекцій / за ред. П.Д. Пилипенко. Львів : Вільна Україна, 1996. 157 с.
3. Щербина В. І. Дисциплінарні санкції: проблеми ефективності в умовах ринкових відносин / В. І. Щербина. *Підприємство, господарство і право*. 2006. № 10. С. 45–49.
4. Слєпченко Т. Ф. Становлення та розвиток інституту дисциплінарних стягнень в українському законодавстві. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 1 (1). С. 330–336.

REASONS FOR ARISING THE LABOUR DISPUTES

Romanyuk A. S.

4th year student at the Faculty of Law

National Aviation University

*Supervisor: **Kmetyk Kh. V.***

Ph.D in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Civil Law and Trial

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

Labour disputes are an integral part of the life of every developing society. They can arise for various reasons, such as requirements for the working conditions, wages, established norms of working hours, discrimination, violation of the collective agreement, dismissal for wrongful reasons and other problems that may arise between the employee and the employer. Ukraine is no exception to this rule. Unfortunately, the labour disputes in Ukraine have become a frequent phenomenon, therefore it is

extremely important to investigate the reasons for their arising in order to prevent such labour disputes.

The “labour disputes” concept means disagreements between the parties of social and labour relations that are not resolved through the direct negotiations on application of the labour legislation or establishment or change of the working conditions, which are considered in accordance with a procedure determined by the law by the authorized jurisdictional body [1–3].

Scientists divide the reasons for arising the labour disputes into objective and subjective ones. The objective reasons are ones of an economic, social and legal nature that make disagreements between the parties of social and labour relations inevitable and do not depend on actions or inaction of these parties [4, p. 455-456]. We can define the following objective reasons for arising the labour disputes: the socio-economic crisis in the country (financial difficulties of enterprises, lack of funds for social welfare services for the employees, for the proper labour protection); reasons of an organizational and legal nature (imperfection of the labour legislation, a presence of contradictions in normative legal acts, unclear wording of individual legal norms, gaps in the effective labour legislation, etc.); reasons of an organizational and economic nature (non-competitiveness of products and lack of orders due to the destruction of the old well-established relationships; deficiencies in the organization of production and labour, in particular, downtime; lack of a sufficient amount of own energy carriers; deficiencies in supply, financing and other economic matters) [5, p. 320–323].

These reasons could be prevented by stabilizing the economic situation in the country through the development of a reliable program for its exit from the crisis, strengthening the social protection of the employee, orientation of enterprises to world markets and strengthening the law-abiding citizens.

The subjective reasons are ones of an economic, social and legal nature that lead to the occurrence of collective labour disputes (conflicts) in the result of actions or inaction of the parties of social and labour relations and in which solving these disputes (conflicts) depends on the measures taken by the subjects of these relations [4, p. 455].

The subjective reasons are related to inattentiveness to the needs of the employees, which is manifested in the fact that the employer does not respond to the demands of the employees, often ignores them altogether, uses the company’s funds for personal purposes or to create its own comfort; the inability of individual managers to work in the harsh conditions of the market economy, a lack of the marketing research, which leads to the deterioration of the financial condition of the enterprise, the decrease and loss of demand for products; lack of the necessary professional knowledge and skills of the management, which would ensure the fulfilment of statutory

tasks and the development of production, the strategy of effective development of the enterprise. We can define the following subjective reasons for labour disputes: the excessive administrative diligence of some managers of the highest level of enterprise management, when in pursuit of the fulfilment of production tasks, the labour rights of not only individual employees, but also of entire labour teams are violated. Subjective reasons also include the non-fulfilment or improper performance of the work duties by the employees and “belligerent demands” of the individual employees, who, for example, demand to pay salaries in unreasonably large amounts. The subjective reasons should be considered the legal nihilism of a significant part of a society, which manifests itself in a conscious disregard of the requirements of the law, contemptuous attitude to legal principles and traditions [3; 5, p. 321].

Subjective reasons for arising the labour disputes could be prevented by increasing the requirements for professional training of managers of enterprises, institutions, and organizations.

Taking into account the above mentioned, reasons for arising the labour disputes are quite complex, and usually it is not just one problem, but a complex series of factors that interact with each other. Labour disputes are an integral part of the relationship between the employer and the employee. Their reasons could be different, from violation of the working conditions and the employees’ rights to illegal dismissal and misunderstandings regarding the understanding of the labour contract. To reduce the risk of labour disputes, the employers should comply with the labour laws and conclude clear and understandable labour contracts.

References:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 30.04.2023).

2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 30.04.2023).

3. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92> (дата звернення: 30.04.2023).

4. Трудове право України: навчальний посібник / за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 564 с.

5. Трудове право України: підручник / за ред. проф. О. М. Ярошенко. Харків : Вид-во 2022. 376 с.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ПРАВО

Свистунова О. В.

*аспірантка кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права*

*Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Держава за допомогою проведення соціальної політики та встановлених правових механізмів створює умови для реалізації людиною та громадянином соціальних прав, що сприяє розширенню мережі їх соціального захисту. Соціальна держава покликана виконувати у суспільстві функцію гаранта, метою якого є забезпечення для кожного члена суспільства гідного для людини рівня існування. Право на соціальний захист має чіткі законодавчо зафіксовані контури як у сфері міжнародного права, так і у внутрішньому законодавстві України. Так, у статті 9 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права визначено, що всі держави – учасниці Пакту, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування [1].

У юридичній літературі соціальний захист розглядають як певний правовий механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян та систему заходів і відповідних інституцій, призначених для забезпечення нормального існування людини, що в цілому підвищуватиме рівень задоволення соціальними потребами, якості життя та її можливостей.

Звернемо увагу на законодавче визначення поняття «соціального захисту». Так, у статті 46 Конституції України поняття «соціальний захист» включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також по старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, здійснюваним за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [2]. Коло суспільних відносин зазначених у змісті цієї статті,

на нашу думку, регламентується більше правом соціального забезпечення, ніж правом соціального захисту. Суспільні відносини з соціального захисту регулюються різними галузями права. Соціальне забезпечення у порівнянні із соціальним захистом є вужчим поняттям. Звісно будь-які види соціальної допомоги, які надає суспільство своїм членам, розглядаються як соціальне забезпечення. Крім того, поняття «соціальне забезпечення» в науковій літературі вживалося і вживається в різних значеннях: суспільно-історичний тип матеріального забезпечення престарілих і непрацездатних; особлива форма розподільчих відносин, що виникають у процесі розподілу частини суспільних фондів споживання; предмет соціальної політики країни; невід'ємний елемент способу життя і якості життя; самостійна функція держави; правова форма матеріального забезпечення певних категорій осіб; форма опосередкованого стимулювання активної участі громадян у соціально-економічному житті суспільства; галузь права тощо [3, с. 15]. Тобто можна констатувати, що соціальне забезпечення не зводиться лише до надання пенсій, допомог, і соціальних послуг.

Право на соціальний захист, як і право на соціальне забезпечення, охоплює й інші соціальні права, такі як право громадян, на отримання житла безплатно або за доступну для них оплату (ч. 2 ст. 47 Конституції України), право на достатній життєвий рівень (ст. 48), право на охорону здоров'я (ст. 49), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), право на освіту (ст. 53). Тобто соціальний захист включає, як бачимо, й інші соціальні права в державі.

Отже, соціальний захист завжди буде виступати одним із головних ознак соціальної держави. Встановлення гнучкої системи соціального захисту в Україні для кожного члена суспільства надасть можливість гідного рівня його існування.

Література:

1. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права: Пакт ООН від 16.12.1966 року; ратифікація від 19.10.1973 № 2148-08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/card6#Public.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. К. : Знання, 2005. 405 с.

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Соца Відал А. К.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Бондар О. С.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

м. Дніпро, Україна

У всі часи інвалідність різних категорій громадян була соціальним феноменом суспільства, уникнути якого просто неможливо. У зв'язку з цим кожна держава, виходячи зі своїх економічних та соціальних можливостей, намагається надати соціальну та матеріальну допомогу особам з обмеженими можливостями. Не є винятком і Україна, проголошуючи себе соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток кожного людини (ст. 1 Конституції України) [1].

Ст. 2 Конституції України говорить, що кожному гарантується соціальне забезпечення у разі інвалідності [1]. Для людей з інвалідністю передбачені заходи державної підтримки, такі як щомісячні грошові виплати, натуральні пільги у вигляді набору соціальних послуг, а також компенсації житлово-комунальних послуг та можливість отримання реабілітації, включаючи технічні засоби.

Законодавство України стосовно питань матеріального, соціально-побутового і медичного забезпечення осіб з інвалідністю складає низку нормативно-правових актів. До них належать Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та ін.

Однак незважаючи на те, що сьогодні в Україні утворена цілісна система соціального забезпечення інвалідів, до якої включені різні соціальні інститути, є низка проблемних аспектів, пов'язаних з механізмом їх недостатньо ефективної реалізації:

1. Матеріальний добробут громадян із обмеженими можливостями.

Людам з інвалідністю надається пенсійне забезпечення, розмір якого залежить від групи інвалідності. Саме пенсія стає основним джерелом прибутку інвалідів. Однак розмір пенсійного забезпечення вкрай малий і здебільшого не перевищує прожиткового мінімуму. Люди, які мають інвалідність, потребують купівлі дорогих ліків, засобів реабілітації тощо, у зв'язку з чим пенсійного забезпечення просто не вистачає, що веде до бідності та економічної нестабільності існування. Отже, слід збільшити розмір виплат всіх видів пенсійного забезпечення, наданого інвалідам [2].

2. Проблема доступності ліків, медичних послуг та засобів реабілітації.

Основною причиною відсутності такої доступності є висока ціна лікарських препаратів або рідкість їх наявності в аптеках. До таких лікарських засобів належать ліки, необхідні пацієнтам з рідкісними хворобами. Те саме стосується медичних послуг: основною проблемою є дорожнеча, супутньою проблемою є відсутність кваліфікованих фахівців на місцях. Також не завжди люди з інвалідністю можуть без проблем одержати технічні засоби реабілітації. Вирішення зазначеної проблеми бачиться у розширенні державного бюджету на купівлю життєво важливих лікарських засобів та технічних засобів реабілітації.

3. Проблема доступності інформації про можливості для інвалідів. Такі інформаційні компанії проводяться, але через обмеженість бюджетного фінансування недостатньо ефективно. Таким чином, із коштів державного бюджету необхідно виділити кошти для інформаційного просвітництва осіб з обмеженими можливостями [3].

5. Проблеми працевлаштування інвалідів, пов'язані із низькою мотивацією до праці. Прикладом низької мотивації є невдалий досвід професійної реабілітації, яку здійснюють з урахуванням центру соціальної реабілітації. Фахівці спільно з інвалідами відвідують різноманітні ярмарки вакансій, здійснюють взаємодію із районною службою зайнятості, допомагають інвалідам працевлаштуватися. Однак, через деякий час, інваліди звільняються та повертаються на соціальне обслуговування до центру. Причинами такої соціальної поведінки є недостатня робота з мотивації клієнтів з боку співробітників, так і відсутність умов для комфортної роботи на місцях, розбіжність очікувань з реальністю [3]. Таким чином, рівень зайнятості та економічної активності інвалідів залишається на вкрай низькому рівні. Підсумовуючи вищевикладене, у висновку можна констатувати, що люди з інвалідністю – це не проблема суспільства, а його частина.

Проблематика соціального забезпечення інвалідів є дуже багатогранною і потребує всебічного вивчення, адже вирішення проблем зазначених проблем відіграє важливу роль у формуванні соціального клімату в усьому суспільстві.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Базалійська Н., Мізюк С., Кучерявий І. Подолання проблем соціального захисту інвалідів в Україні. *Editor Coordinator*. 2021. С. 88–96.
3. Полумисна О. О. Соціальне забезпечення людей з інвалідністю в Україні (за результатами інтерв'ювання). *Вчені Записки*. 2020. С. 127–132.

CLASSIFICATION OF THE LABOUR DISPUTES

Sokolvak V. Yu.

4th year student at the Faculty of Law

National Aviation University

*Scientific advisor: **Kmetyk Kh. V.***

Ph.D in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Civil Law and Trial

National Aviation University

Kyiv, Ukraine

In the process of labour activity, disagreements often arise between the subjects of labour relations, which could arise into disputes, for example, between the employee and the employer, between a group of the employees and the employer or the employers. A legal basis for arising the labour dispute is a violation of the labour rights (interests protected by the law) of a party of legal relations in the field of labour.

In order to understand a classification of this phenomenon, we propose? First of all, to consider its concept. Labour disputes are disagreements between the parties of social and labour relations that are not resolved through the direct negotiations on application of the labour legislation or establishment or change of the working conditions, which are considered in accordance with a procedure determined by the law by the authorized jurisdictional body [1, p. 316].

Labour disputes could be classified into separate types.

Thus, by the subject matter, the labour disputes could be classified by: an application of the labour legislation; a conclusion (for example, an unjustified refusal to conclude a labour agreement, refusal to conclude a

labour agreement with certain categories of persons, etc.), an execution (regarding wages, vacations, violations of the labour discipline, labour protection, etc.), the changes (illegal transfers, changes in the essential working conditions) or a termination of a labour agreement (disputes on reinstatement, changing the wording of the reasons for dismissal, compliance with the labour guarantees upon dismissal, etc.); a compensation by the employee for material damage (for example, in a case of manufacturing the defective products due to the fault of the employee, causing the material damage to the employer by illegal actions, damage to the employer's property while fulfilment of a labour agreement, etc.) [2, p. 404–405].

By the subject criterion, the labour disputes are divided into the individual and collective ones. Individual labour disputes (conflicts) arise in connection with the application and interpretation of the effective legal norms. Collective labour disputes (conflicts) are called as conflicts of interest [1, p. 318].

By the stage of resolution, the labour disputes are divided into: the disputes considered on the merits; the disputes on appealing the decisions of the commission on labour disputes; the disputes referred to the European Court on Human Rights [2, p. 405].

By the procedure, the labour disputes are divided into: the disputes considered by general procedure (consideration of a dispute firstly in the commission on labour disputes, and later in the district court); the disputes considered by judicial procedure (consideration of a dispute begins with a direct appeal to the court, bypassing the commission on labour disputes); the disputes considered in a special order (consideration of labour disputes of certain categories of the employees, for example, judges, prosecutor-investigative employees, etc.) [3, p. 455].

By the nature, the labour disputes are divided into: actionable and non-actionable ones. The labour disputes of actionable nature include the disputes on application of labour legislation. They arise in connection with the restoration of the violated right and are considered on the basis of a lawsuit (for example, disputes on reinstatement, collection of wages, guarantee and compensation payments, granting of vacation, etc.). The labour disputes of non-actionable nature include the disputes on establishing the new or changing the existing working conditions [4, p. 306].

By the type of legal relations from which a dispute could arise, the labour disputes are divided into: the disputes arising from the labour legal relations; the disputes arising from the labour law; the disputes arising from the social partnership, etc. [1, p. 318].

By the statute of limitations, the labour disputes are divided into: the disputes with general statute of limitations (three months); the disputes with the reduced limitation period (one month); the disputes with the extended

limitation period (one year); the disputes with the unlimited statute of limitations (disputes on wages) [2, p. 405].

So, the classification of labour disputes is quite voluminous and it has not only a general theoretical significance, but also a practical one.

References:

1. Трудове право України : підручник / за ред. проф. О. М. Ярошенко. Харків, 2022. 376 с.
2. Іншина М. І., Костюк В. Л., Мельник В. П. Трудове право України : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
3. Кучера О. В. Трудове право України : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 564 с.
4. Бортник С. М., Мельник К. Ю., Могілевський Л. В. Трудове право України : підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 408 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЇ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Тарантаєва О. О.

студентка IV курсу

Навчально-наукового інституту морського права і менеджменту

Національного університету «Одеська морська академія»

*Науковий керівник: **Скоробагатько А. В.***

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедрою загальноправових дисциплін

Національного університету «Одеська морська академія»

м. Одеса, Україна

Українська армія за весь період війни в Україні робить чи не найвагоміший внесок в майбутнє нашої держави, захищаючи її суверенітет, незалежність, територіальну цілісність і неподільність. Військовослужбовці при цьому ризикують власним життям і здоров'ям і потребують соціального захисту з боку держави. Тому одним із напрямів соціальної політики щодо військовослужбовців є їх пенсійне забезпечення, яке спрямоване на компенсування ризиків, які пов'язані з специфікою військової діяльності.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба – це державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби [1].

З огляду на те, що військова служба потребує багато затрат як фізичних, так і моральних, законодавець надає право військовослужбовцям вийти на пенсію за вислугу років раніше загальноприйнятого пенсійного віку.

Зазначимо, що вислуга років – це особливий тривалий період часу з виконання певної професійної діяльності, яка відповідно до діючого законодавства дає підстави для призначення і виплати пенсії за вислугу років [5, с. 508].

Законодавець закріплює право військовослужбовців отримувати пенсію за вислугу років у Законах України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та деяких інших підзаконних актах.

Проаналізувавши Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» можемо сказати, що станом на 2023 рік право на пенсію за вислугу років мають військовослужбовці після звільнення зі служби, незалежно від віку, при наявності календарної вислуги 25 років і більше, а також військовослужбовці при досягненні 45 років, за наявності 25 років і більше трудового стажу з яких не менше 12 років 6 місяців становлять військова служба.

Можемо сказати, що законодавець визначив два підходи на реалізацію права на пенсію за вислугою років: чиста вислуга і вислуга разом із страховим стажем.

Відповідно до статті 13 цього ж Закону пенсії за вислугу років призначаються в таких розмірах:

особам з числа військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби) рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу, особам, які мають вислугу 20 років і більше встановлюється пенсія у розмірі 50 процентів сум грошового забезпечення, а звільненим у відставку за віком або за станом здоров'я військовослужбовцям – 55 процентів відповідних сум грошового забезпечення за кожний рік вислуги понад 20 років – 3 проценти відповідних сум грошового забезпечення.

військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, які мають страховий стаж 25 років і більше, з яких не менше 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба встановлюється пенсія у розмірі 50 процентів сум грошового забезпечення за страховий стаж 25 років та додатково 1 процент за кожен рік страхового стажу понад 25 років.

особам з числа військовослужбовців (крім військовослужбовців строкової служби) рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу, які звільняються з військової служби на умовах Закону України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються зі служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» за вислугу 20 років – 50 процентів відповідних сум грошового забезпечення із збільшенням цього розміру на 3 проценти за кожний повний рік вислуги понад 20 років, але не більше ніж 65 процентів відповідних сум грошового забезпечення [2].

Крім того, існує можливість використання пільгових підходів пільг військовослужбовцям під час проходження військової служби і врахування їх при призначенні пенсії за вислугу років, що регламентовано постановою Кабінету Міністрів України № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей». Прикладом таких пільг можемо вказати нарахування пенсії військовослужбовцям за один місяць служби як за три місяці за участі у бойових діях у воєнний час.

Проте слід відзначити на практиці суди доходять до висновку, що при призначенні пенсії за вислугу років застосуванню підлягає саме ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», яка передбачає обчислення вислуги у календарних роках, а не норма постанови Кабінету Міністрів України № 393, яка передбачає пільгове обчислення вислуги років. Судді мотивують своє рішення тим, що Закон України має вищу юридичну силу, ніж постанова Кабінету Міністрів, а тому саме Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» підлягає застосуванню.

Протилежною є думка Але Верховний Суд України вважає, що хоча основним актом, на підставі якого здійснюється обчислення періоду проходження військової служби для зарахування його до стажу є Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», але пільгове обчислення періоду

проходження військової служби є похідним від визначальної підстави і може визначатись іншими підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України № 393. Можливість пільгового обчислення вказаного періоду пов'язується, насамперед, зі спеціальним статусом, якого особи набули в результаті виконання відповідної роботи, яка визначена у законодавчому порядку [4].

Юристи вважають, що таке рішення Верховного Суду вплине на кількість судових звернень з позовними заявами, адже висновок суду набув чималого резонансу як у юридичних колах, так і серед військовослужбовців. Проте це рішення не є обов'язковим для застосування судами в аналогічних справах і, як показує практика, військовослужбовцю, який має право на пенсію за вислугу років на пільгових умовах доведеться багато часу і коштів витратити на судову тяганину щоб її отримати.

На завершення можемо зробити висновок, що військовослужбовці з відповідною вислугою років можуть залишити військову службу і отримувати пенсію довічно. Умови, розмір та порядок призначення такої пенсії встановлені в Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Законом передбачається певна диференціація при визначенні пенсії військовослужбовцям за вислугою років. Її критеріями є, зокрема, причина звільнення військовослужбовця; вид служби; склад, до якого входить військовослужбовець. Законодавством передбачені і пільгові умови, які застосовуються при підрахунках страхового стажу, але наразі суди неоднаково застосовують норми матеріального права щодо призначення пенсії за вислугу років на пільгових умовах. Проте сподіваємося, що внаслідок підвищення соціального статусу військовослужбовців держава буде спрямовувати зусилля на забезпечення гідного життя таким особам, а рішення Верховного Суду у таких справах будуть використовуватися судами нижчих рівнів в подібних відносинах, щоб особи, які мають право на пенсію за вислугу років на пільгових умовах, своєчасно її отримували без порушення такого права.

Література:

1. Про військовий обов'язок та військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення 01.05.2023).

2. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09 квітня 1992 року № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення 01.05.2023).

3. Про порядок обчислення вслуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 1992 № 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-92-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.05.2023).

4. Постанова Верховного Суду від 03 березня 2021 року у справі № 805/3923/18-а URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/95277911> (дата звернення 01.05.2023).

5. Скоробатяцько А. В. Єдність та диференціація правового регулювання пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Київ : Освіта України, 2019. 580 с.

ЩОДО ЄВРОПЕЙСКИХ СТАНДАРТІВ З ПИТАНЬ ПРАЦІ

Тименко С. І.

*аспірант кафедри приватного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Із загарбницьким вторгненням російських окупаційних військ на територію нашої держави почалося нова епоха становлення незалежної, самостійної, європейської України. Це стосується буквально всіх сфер життєдіяльності країни. Особливої уваги заслуговує правова система, оскільки 24 лютого 2022 року почався період не просто її оновлення, а побудови за новим вектором. Правова система України не була готова до дії правового режиму воєнного стану, тому деякі закони, які були прийняті лютий-березень 2022 року не завжди були системними і це цілком пояснюється реаліями того часу.

З плином часу, враховуючи як наша країна мужньо боронить свої кордони, логічним є ті пріоритети, які стоять перед Україною, зокрема і в правовій системі. Вкрай важливим питанням є дерадянїзація законодавства про працю, створення рівних правил на ринку праці й балансування інтересів працівників і роботодавців, надання стимулів для розвитку соціально відповідального бізнесу, інвестування в національну економіку, спрощення входу-виходу з трудових відносин у поєднанні з ефективними механізмами захисту від раптової втрати

роботи, полегшення пошуку нової роботи та зниження рівня безробіття. Оскільки розбудова трудового законодавства є однією з основних засад збереження людського потенціалу та забезпечення його конкурентоспроможності на теренах міжнародного ринку праці.

Відповідно до Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання поступово наблизити своє законодавство до права, стандартів та практики Європейського Союзу у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, як зазначено у Додатку ХІ до Угоди про асоціацію, зокрема: до Директиви Ради 2010/18/ЄС, Директиви Ради 2001/23/ЄС, Директиви Ради 97/81/ЄС, Директиви 2002/14/ЄС, Директиви Ради 96/34/ЄС; Директиви Ради 91/533/ЄЕС, Директиви Ради 1999/70/ЄС, Директиви Ради 2000/78/ЄС, Директиви Ради 98/59/ЄС.

Ми маємо розуміти, що реформування та лібералізація трудового законодавства має на меті забезпечити рівність сторін трудового договору, підвищити конкурентоспроможність бізнесу та дозволити йому вийти на нові ринки, збільшити приплив інвестицій, запровадити сучасні форми трудової зайнятості (дистанційна праця, сезонна праця, гнучкий робочий час та ін.).

Саме ліберальне трудове законодавство надає можливість роботодавцям легко створювати нові якісні робочі місця, підвищувати кращих працівників та платити більш високі зарплати. Варто зауважити, що до Кодексу неодноразово і вносилися точкові зміни, базові принципи, на яких побудоване законодавство про працю, залишалися без змін. Протягом останніх 20-ти років спроби прийняти новий Трудовий кодекс містили в собі ті самі проблеми і, зокрема, через це вони були недостатньо результативними.

Тому останнім часом можна спостерігати тенденцію, коли окремими законами намагаються врегулювати ту чи іншу категорію працівників. Як приклад прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки», яким штучно виводяться трудові відносини ІТ спеціалістів із під дію чинного трудового законодавства [1]. Звичайно це негативно позначається на їх гарантіях і взагалі є негативною тенденцією.

Зазначений приклад ще раз підтвердженням того, що протягом тривалого часу становлення в Україні ринкової економіки чинний Кодекс не встигає за тенденціями розвитку ринку праці, серед яких потреба у врахуванні процесів глобалізації та посилення конкуренції та, як наслідок, необхідність бізнесу до оптимізації витрат, в т.ч. і на соціальну інфраструктуру, збільшення іноземного інвестування в національну економіку, суттєва зміна ставлення сторін трудових відносин до традиційних форм їх організації. При цьому не досягається

одне з головних завдань державного регулювання – забезпечення гідного рівня оплати праці та недопущення бідності серед працюючих.

Ми маємо чітко розуміти, що розробка трудового законодавства, яке сьогодні так необхідно нашій державі, яка дає відсіч російській агресії має відповідати зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правовим (Європейській соціальній хартії (переглянутій), та праву Європейського Союзу (acquis EC) [2].

Звернемо увагу на деякі обов'язкові європейські стандарти з питань праці, які мають відобразитися в новому національному трудовому законодавстві. Безумовно має відбутися імплементація положень Директиви Ради 2001/23/ЄС від 12.03.2001 про наближення законодавств держав-членів, що стосуються охорони прав працівників у випадку передачі підприємств, бізнесових структур або частин підприємств або бізнесових структур. Оскільки необхідно започаткувати правонаступництво у трудових відносинах і встановити обов'язок завчасного попередження працівників та їх представників про зміну власника юридичної особи та про економічні, технологічні, структурні наслідки правонаступництва, які впливатимуть на права працівників.

Слід звернути увагу на директиву Ради 97/81/ЄС щодо Рамкової угоди про неповну зайнятість і передбачити в проекті нового проекту Трудового кодексу умови роботи з гнучким графіком з метою правового регулювання гнучких форм організації робочого часу у спосіб, який зважає на потреби роботодавців та робітників.

Крім того необхідно визначити мінімальний обсяг інформації про трудові відносини, яка обов'язково має надаватися працівникові. Ці положення мають відповідати вимогам Директиви Ради 91/533/ЄЕС про обов'язок роботодавця інформувати своїх службовців про умови, що застосовуються до трудового договору чи трудових відносин, Директиви (ЄС) 2019/1152 Європейського парламенту і Ради про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі, Європейської соціальної хартії, (переглянутої), ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14.09.2006 № 137-V.

Таким чином, має бути проведена детальна робота щодо вивчення та імплементації ряду директив ЄС. Запровадження європейських стандартів з питань праці має бути відбуватися з урахуванням національних трудових особливостей і направлене на створення рівних правил гри та надання стимулів для бізнесу, який створює офіційні робочі місця створюються умови, за яких роботодавцям та працівникам буде більш вигідно працювати за законами, ніж ховатися «в тіні». Спрощення трудового законодавства у сфері найму, зокрема за рахунок запровадження широкого спектру трудових договорів

(короткострокові, сезонні, дистанційні, учнівські, домашні працівники), сприятиме легалізації найму працівників та розширенню сфери укладення трудових договорів.

Література:

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1667-IX. Дата оновлення: 15 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

2. Кабаченко М. О. Міжнародні стандарти праці: спроба визначення поняття. *Держава і право: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 67. С. 284–294.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН МІГРАНТІВ

Ятчишина І. Ю.

*студентка III курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Упевнений курс України у світове співтовариство передбачає більшу відкритість українського ринку праці для іноземців, що призводить до посилення конкуренції серед найманих працівників на цьому ринку. У свою чергу, українці змушені працювати за кордоном, оскільки не можуть знайти роботу, яка б забезпечувала їм заробіток, якого вони прагнуть, на теренах своєї держави.

Насправді, чинники, які спонукають до трудової міграції, є дуже різними: політичні, релігійні, національні, екологічні та інші. Варто зазначити, що економічне походження трудової міграції зумовлене наступними факторами: істотною різницею в умовах праці, рівні заробітної плати, рівні життя, умовах підприємницької діяльності, браком якісних робочих місць, відсутність належних стимулів до праці тощо.

Не можна не згадати і про масовий виїзд біженців з України у зв'язку з початком повномасштабного вторгнення росії, що також змушує українських громадян облаштовувати своє життя за кордоном, зокрема, шукати там роботу.

Метою наукової роботи є здійснення комплексного визначення особливостей правового регулювання трудових правовідносин мігрантів.

Стаття 23 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття [5].

Така ж норма закріплена і в ст. 43 Конституції України, яка передбачає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [6]. Це означає, що кожен має право на роботу із гідною заробітною платою, не нижчою від мінімальної в країні, право на вільний вибір професії та виду діяльності. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, навчанню та трудової кваліфікації, а в разі необхідності – перепідготовки осіб, які вивільнюються внаслідок переходу до ринкової економіки.

Однією із головних особливостей, що характеризує трудові правовідносини в міжнародному приватному трудовому праві іноземний елемент, а саме суб'єкт. Тому необхідно з'ясувати, що являє собою поняття «іноземець».

Національне законодавство у ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» закріплює поняття, що іноземець – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав [7].

Відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [6]. Можна зробити висновок, що іноземці та особи без громадянства можуть бути офіційно працевлаштованими в Україні та мати усі права й обов'язки, що й працівники, які є громадянами нашої держави.

Варто зазначити, що правовий статус трудових мігрантів за чинним Кодексом законів про працю України та іншим трудовим законодавством є ідентичним із статусом громадян України, але за умови, якщо перебування іноземця на території України відповідає вимогам Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Закону України «Про зайнятість населення», Закону України «Про імміграцію», Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією», а також численних підзаконних актів, які регламентують питання перебування іноземців в Україні, оформлення для них дозволу на працевлаштування роботодавцями й ін. [1, с. 56].

У ст. 52 Закону України «Про міжнародне приватне право» наведено колізійну норму, яка передбачає, що до трудових право-відносин застосовується національне право держави, у якій вико-нується робота, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України [8].

Варто зазначити, що іноземці набувають статусу суб'єкта трудового права лише за умови перебування на території України на законних підставах. Іноземці ж та особи без громадянства, які прибули в Україну для працевлаштування на визначений строк, приймаються робото-давцями на роботу на підставі дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, виданого в порядку, визначеному законо-давством, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України. Тож роботодавці України мають право на застосування праці іноземців на території України на підставі дозволу, що видається територіальними органами державної служби зайнятості.

Іноземці, які прибули в Україну з метою працевлаштування на певний строк, приймаються на роботу роботодавцями на підставі дозволу на працевлаштування іноземців та осіб без громадянства, виданого в порядку, встановленому законодавством України. Заува-жимо, що дозвіл отримує саме роботодавець, а не іноземець. Таким чином, останній може бути працевлаштований на конкретній посаді на визначений період. Національне законодавство не передбачає отри-мання дозволу, який надає іноземцю право на працевлаштування в іншого роботодавця чи на іншій посаді [3, с. 162].

У зв'язку із початком повномасштабного вторгнення на територію України, багато співвітчизників змушені були виїхати закордон та шукати там роботу. Працюючи в іноземній країні, багато із них стикаються із порушеннями їхніх прав.

Громадяни України, які перебувають на території інших країн з метою працевлаштування, залежно від їхнього правового статусу умовно можна розділити на кілька категорій, однією з яких є особи, які перебувають на території іноземної держави нелегально [2, с. 139]. У результаті цього, не маючи дозволів на працю, наші співвітчизники виконують роботу і отримують заробітну плату «у конверті», тим самим ризикуючи втратити право на пенсію або ж її частину, оскільки при її обчисленні враховується розмір зарплати.

У ст. 53 Закону України «Про міжнародне приватне право» наведено умови, за яких трудові відносини українців регулюватиметься національним законодавством, а саме: вони працюють у закордонних дипломатичних установах; громадяни України уклали з робото-давцями – фізичними або юридичними особами України трудові договори про виконання роботи за кордоном, у тому числі в їх

відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота; у випадку, якщо це передбачено законом або міжнародним договором України [8].

Також варто зазначити, що у вітчизняному законодавстві існує низка міжнародних угод щодо питань трудової діяльності українців, де чітко узгоджені права та обов'язки працівників, зокрема, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про тимчасове працевлаштування українських працівників в окремих галузях на ринку праці Держави Ізраїль, Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників та ін. [4, с. 885].

Отже, на сьогоднішній день, трудова міграція є досить поширеним явищем як серед українців, так й іноземців. Саме тому дана проблема зберігає свою актуальність.

Міжнародні договори відіграють значну роль у регулюванні питань, що пов'язані із правами та інтересами працівників – мігрантів. Проте основною колізійною прив'язкою все ж є закон держави, у якій здійснюється робота, так би мовити, закон місця роботи.

Що стосується іноземців, які працевлаштовуються на території України, то варто зазначити, що на них поширюються усі загальні положення, які передбачені у трудовому законодавстві, такі як: право на справедливі та гідні, безпечні та здорові умови праці; на винагороду праці, яка встановлена нормами чинного законодавства; гарантії захисту від незаконного та необґрунтованого звільнення тощо.

Захист прав трудових працівників – мігрантів – це особливий правовий режим, який базується на гарантіях праці, які закріплені в Конституції України та інших законодавчих актах.

Література:

1. Амелічева Л.П. Право на гідну працю трудових мігрантів в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 54–58.

2. Блюк Н. Правовий статус трудових мігрантів: поняття, зміст, законодавче закріплення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2021. № 3 (31). С. 137–143.

3. Дика С. А. Трудові права іноземців в Україні: проблеми їх реалізації. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції, м. Харків, 29 лист. 2019 р. Харків, 2019. С. 160 – 166.

4. Заболотна Л.В. До питання забезпечення трудових прав громадян України за кордоном. *Modern directions of scientific research*

development : зб. матеріалів доп. учасн. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чикаго, США, 18-20 трав. 2022). Чикаго, 2022. С. 884 – 888.

5. Загальна декларація прав людини: Прийнята і ухвалена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.04.2023 р.)

6. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 28.04.2023 р.)

7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 28.04.2023 р.)

8. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 28.04.2023 р.)

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бондар Н. А.

*доктор філософії зі спеціальності 081 «Право»,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, України*

XXI ст. характеризується глобальними екологічними проблемами, зростанням міжнародних, регіональних і міжнаціональних конфліктів, тероризмом тощо. Ці обставини змушують прогресивну світову спільноту та міжнародні організації реагувати пошуком нових підходів до розв'язання таких проблем. Способом організації діяльності суспільства, за яким воно зможе існувати в довгостроковій перспективі стала концепція сталого розвитку, сутність якої полягає в обов'язковій координації економічного, екологічного та людського розвитку, досягненням соціальної та економічної справедливості, збереженням навколишнього середовища та відновленням використаних природних ресурсів.

Зміна клімату, погіршення навколишнього середовища, надзвичайні ситуації та стихійні лиха, деградація та виснаження природних ресурсів та їх екстенсивне використання мають величезні масштаби та вимагають вирішення широкого кола питань, пов'язаних зі сталим розвитком. Необхідно підкреслити, що екологічна криза XXI століття потребує переходу до екологічно орієнтованої цивілізації та пошуком оптимальної моделі розв'язання окреслених проблем. Для нашої країни додатковим викликом стали військові дії, які спричиняють не лише смерть наших людей, масштабні руйнування, а й завдання непоправної шкоди навколишньому природному середовищу, адже під час повномасштабного вторгнення на територію України Росія неодноразово порушувала міжнародні природоохоронні зобов'язання.

Відповідно до Аналітичного звіту з дотримання екологічних прав громадян протягом 2018, 2019 років та 10 місяців 2020 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло 611 звернень щодо порушень прав громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля (2018 рік – 127 звернень, 2019 рік – 250, 10 місяців 2020 року – 234). Необхідно підкреслити, що спостерігається певний ріст звернень, але всеодно кількість таких звернень є вкрай низькою, і однією з причин визначається низький рівень правової та екологічної освіти серед населення [1, с. 12]. Шляхом подолання окресленої проблеми вбачається еколого-просвітницький напрям, сутність якого полягає в розвитку екологічної освіти, отриманні необхідних для сучасної людини екологічних компетентностей, які повинні бути закріплені в нормативно-правових актах та Стандартах вищої освіти, перебудова суспільної екологічної свідомості населення, побудова нового механізму екологічного виховання, тобто стратегія подолання екологічної кризи повинна включати не лише науково-технічну та правову, а й моральну складові.

Отже, освіта визначається передумовою та пріоритетним засобом досягнення цілей сталого розвитку. Відповідно до Порядку денного на XXI століття формальну і неформальну освіту, інформованість громадськості та професійну підготовку, слід розглядати як процес реалізації потенціалу окремих осіб і суспільства в цілому, що забезпечить формування екологічної свідомості, етики, цінностей та компетентностей сумісних зі сталим розвитком.

Взаємодія суспільства і природи є важливою умовою існування людства. Як свідчать Цілі сталого розвитку [9], метою такої взаємодії є ціннісні переваги в інтересах сталого розвитку та впровадження підходів до збереження навколишнього середовища, пом'якшення наслідків зміни клімату та відмови від споживчого ставлення та безмірного використання природних ресурсів, що знайшло своє відображення в 6, 7, 12, 13, 14, 15 Цілях сталого розвитку.

Аналізуючи стан нормативного закріплення в Україні, починаючи з 1992 року, приймається ряд нормативно-правових актів в галузі освіти, зокрема і вищої – Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [2], Національна доктрина розвитку освіти [4], низку державних галузевих програм, які частково відображають положення Порядку денного на XXI століття. У 2001 році була затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти та науки України Концепція екологічної освіти в Україні (далі – Концепція) [3], яка не є нормативно-правовим актом, оскільки не затверджувалася наказом Міністра освіти та науки України. Концепція містить аргументи щодо формування теоретико-методологічної основи системи екологічної

освіти та її пріоритетів. Безумовно, Концепція стала важливим кроком у розвитку екологічної освіти, але сьогодення вимагає оновлення цього акту з урахуванням норм міжнародних актів, принципів і цілей національної екологічної політики, загальноєвропейських тенденцій розвитку екологічної освіти та сприянню формуванню освіти для сталого розвитку.

Реформи 2003-2022 рр., ознаменовані запровадженням нових освітніх стандартів та принципів Болонської декларації, призвели до створення нормативно-правової бази, яка регулює процедури здійснення інноваційної освітньої діяльності з урахуванням світового досвіду.

У національному законодавстві передбачено низку норм, які закріплюють концептуальні положення взаємодії людини та природи в різних сферах, зокрема і в освіті. Стаття 6 Закону України «Про освіту» закріплює засади державної політики у сфері освіти та передбачає «формування культури здорового способу життя, екологічної культури та дбайливого ставлення до довкілля» [5].

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено, що необхідними умовами для сталого економічного та соціального розвитку України є охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життя людей [7].

Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який закріпив, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку, а однією з першопричин є низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти [6].

Національною стратегією розвитку освіти на період до 2021 року була визначена актуальна проблема у повільному здійсненні гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій, а стратегічними напрямками розвитку освіти визнано формування безпечного освітнього середовища та екологізація освіти [4].

Відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки ідентифіковано ряд проблем, на жаль, однією з яких є «соціальна відповідальність та врахування екологічної складової, що не

є ключовими цінностями для багатьох закладів вищої освіти». Для досягнення стратегічної цілі передбачено виконання такого завдання «розвиток інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти, сприяння їх інтеграції до регіональних інноваційних екосистем та кластерів Індустрії 4.0 з урахуванням SMART – спеціалізації регіонів». Зокрема, Стратегією визначаються тенденції розвитку вищої освіти в Україні, до яких відносять «підготовку фахівців з новими компетентностями де затребуваними будуть фахівці, здатні проєктувати, впроваджувати нові технології з урахуванням нових викликів, а також професії, пов'язані з IT-технологіями та даними, з екологізацією виробництва та життя» [8].

Отже, екологізація освітнього процесу є не лише пріоритетним напрямом механізму забезпечення екологічної безпеки, а й інтеграційним фактором усєї освіти, що визначає стратегічні цілі та напрямки лідерства останньої в контексті сталого розвитку. З огляду на тенденцію національної стратегії сталого розвитку та в контексті відповідних світових тенденцій, необхідно наголосити на доцільності включення принципів та індикаторів стратегії сталого розвитку не лише в основні сфери регіонального та національного суспільного життя, а запровадити єдиний вплив на населення шляхом екологізації освіти, зокрема і вищої, шляхом прийняття спеціального нормативно-правового акту, обов'язкове включення екологічної компетентності в Стандарти вищої освіти всіх рівнів освіти та освітні програми. Водночас слід враховувати, що правове регулювання екологічної освіти є складним і багатогранним процесом через складність відносин, які необхідно врегулювати. Одним із важливих завдань є подолання явної декларативності правових норм у чинних нормативно-правових актах. На наше переконання, формою вдосконалення правового регулювання у сфері екологічної освіти має бути розробка та прийняття Закону про екологічну освіту, який стане найважливішим засобом дійсної реалізації екологічної політики нашої країни, а правові норми закріплені у цьому нормативно-правовому акті матимуть не рекомендаційний, а обов'язковий характер.

Література:

1. Аналітичний звіт з дотримання екологічних прав громадян: ГО «АНТС», МБО «Екологія – Право – Людина», 2021. 51 с.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.
3. Концепція екологічної освіти: рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (дата звернення: 17.01.2023).

4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення:17.01.2023).

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення: 17.01.2023).

6. Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення:17.01.2023).

7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06. 1991р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення:17.01.2023)

8. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення:17.01.2023).

9. Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 17.01.2023).

ЕКОЛОГІЧНЕ СПУСТОШЕННЯ ТА ПРАВОВІ ІМПЕРАТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ҐРУНТІВ В УКРАЇНІ

Донець О. В.

*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Збройний конфлікт, що триває між Україною та Російською Федерацією з 2014 року, має серйозні наслідки – руйнації як соціального благополуччя та економічної стабільності, так і екологічної цілісності довкілля. Завдана шкода поширюється на всі екосистеми, причому основний тягар руйнувань несуть українські ґрунти, що утворюють особливо цінні землі України. Маємо констатувати, що орієнтовні розрахунки збитків, обчислені Державною екологічною інспекцією

відповідно до затверджених методик, за період 24.02.2022-15.05.2023 сягають 1 956 млрд грн, із яких на забруднення ґрунтів припадає 11 981 млн грн, а на засмічення земель відходами – 891 057 млн грн.

В результаті бойових дій українські землі перетворилися у кривавий полігон для розгортання та утилізації російської зброї – від систем залпового вогню та далекобійних гаубиць до крилатих ракет та заборонених III Протоколом до Женевських конвенцій фосфорних бомб. Це призвело до проникнення в ґрунт широкого спектру небезпечних сполук, таких як аміак, свинець та його неорганічні сполуки, сірка, мідь, миш'як, оксид нікелю, бенз(а)пірен та інші. Аналіз супутникових знімків території площею 1 км² в Ізюмському районі Харківської області, засіяної озимими культурами, ілюструє масштаби руйнувань внаслідок обстрілів. Методологія, розроблена МБО «Екологія-Право-Людина», дозволила фахівцям Української природоохоронної групи (UNCG) виявити значне забруднення ґрунту, викорчовування великої кількості ґрунту, відкладення значної кількості сполук заліза, сірки та міді. Так, фахівці Української Природоохоронної Групи (UNCG) нарахували «480 воронкоз від снарядів калібру 82 мм, 547 воронкоз від снарядів 120 мм і 1025 – калібру 152 мм. Лише на даному квадратному кілометрі поля в ґрунт потрапило 50 т заліза, 1 т сполук сірки та 2,35 т міді. Крім того, вибухами вивернуто щонайменше 90 000 т ґрунту» [2].

Відзначимо, що за показниками, визначеними на 19 січня 2022 року, стан більшості земельних ресурсів в Україні характеризувався як напружений, а в окремих сферах навіть критичний з тенденцією до подальшої деградації. Однак, у травні 2023 року, після майже 15 місяців невпинної російської агресії та інтенсивних боїв на українській землі, стан земельних ресурсів зараз майже повсюдно оцінюється як критичний. За оцінками ФАО, 33 % сільськогосподарських земель зазнали значної деградації, що на 13 % більше з початку повномасштабного російського вторгнення. Приголомшлива площа 300 000 км², що включає як сушу, так і море, потребує розмінування – майже половина загальної площі України (за попередньою оцінкою Державної служби з надзвичайних ситуацій). Зазначимо, що після Першої світової війни посівні площі в Європі скоротилися на 22,6 %. За невтішними даними щодо стану ґрунтів вважається, що показники України, хоча і не підтверджені, не менш суворі. У зв'язку із чим, питання відновлення деградованих ґрунтів в наслідок бойових дій набуло особливої актуальності та знаходиться на порядку денному як у Міндовкілля та Мінагрополітики, так і низки природоохоронних організацій, як то: Української Природоохоронної Групи (UNCG), ГО «Екодія», Міжнародної благодійної організації «Екологія – Право – Людина», Всеукраїнської екологічної ліги тощо.

На практиці існує два основних методи відновлення ґрунтів, деградованих війною: рекультивация та консервація. Перший передбачає ряд технологічно просунутих заходів, обраних експертами на основі таких факторів, як тип ґрунту, клімат, рельєф, рівень забруднення тощо. У світовій практиці відомо кілька яскравих прикладів проектів рекультивации земель після збройних конфліктів, наприклад, 1) очищення значних територій у В'єтнамі від застосованого США дефоліанту Agent Orange (роботи тривають починаючи із 2012 року і ще незавершені); 2) ініційований ЮНЕП у 2005 році проект з рекультивации земель в Афганістані (основна увага приділялась районам, ураженим культивуванням опійного маку); 3) відновлення земель у Кувейті після війни в Перській Затоці на початку 1990-х років (значна площа земель Кувейту зазнала деградації через розливи нафти та пожежі нафтових свердловин) та ін. Проведення рекультивации земель часто передбачає поєднання таких методів, як видалення нерозірваних боєприпасів, детоксикація ґрунту та відновлення рослинності та дикої природи. Важливо зазначити, що кожен із цих прикладів передбачав широку міжнародну співпрацю та залучення значних фінансових ресурсів, оскільки застосування відповідних технологій коштує дорого – від 30 до 300 доларів за кубометр ґрунту. Враховуючи українські реалії, застосування таких технологій наша держава власними силами навряд чи потягне. Крім того, потрібно враховувати, що рекультивация земель після збройного конфлікту є довгостроковим процесом, який потребує комплексного підходу з урахуванням конкретних проблем забруднення, місцевого клімату та екосистеми, а також потреб місцевого населення.

Консервація, з іншого боку, передбачає припинення або обмеження господарського використання земель відповідно до закону на певний термін і відбувається шляхом залуження, заліснення або ренатуралізації. Зазначимо, що фахівці визначають консервацію як найбільш безпечний для людей і екосистем спосіб «порятунку» техногенно забруднених земель та ґрунтів. Наприклад, Українська природоохоронна група (UNCG), як можливе рішення для відновлення пошкоджених ґрунтів, пропонує створити в Україні спеціальні зони на кшталт «Червоних зон» («Zone Rouge» фр.) північного сходу Франції. Де понад 1200 км² земель в районі Верденської битви було оголошено «повністю розгромленими» із подальшою суворою забороною доступу до них. Додамо, що на думку фахівців UNCG, обрання Україною такої моделі повоєнного відновлення ґрунтів дозволить виконати вимоги законодавства щодо консервації земель та запобігання опустелюванню, а також реалізує план щодо виведення з обробітку 30 % сільськогосподарських земель відповідно до Європейської стратегії захисту

біорізноманіття. Разом із тим, однозначної відповіді на дане питання поки що складно надати через обмеженість інформації щодо стану ґрунтів на сході та півдні України.

Отже, першочерговим завданням після остаточного припинення бойових дій на теренах нашої держави буде проведення моніторингу та оцінки якості земель. По суті, відновлення України має бути комплексним, охоплювати новітні екологічні технології та керуватися принципами сталого розвитку та Європейського зеленого курсу. Це має передбачати: а) включення кліматичних цілей у всі сектори економіки та суспільного життя, б) мінімізацію ризиків для екологічної безпеки, особливо хімічної та радіологічної, в) прийняття збалансованого використання природних ресурсів на основі екосистемного підходу та принципів «забруднювач платить» та «чистий прибуток», г) збереження біорізноманіття, відновлення та розвиток природоохоронних природних територій; д) відповідності, серед іншого, європейським стандартам управління охороною здоров'я тощо.

Крім того, Україні було б доречно розробити Комплексну програму відновлення навколишнього середовища, подібну до Програми відновлення навколишнього середовища Міністерства оборони США (DERP). Ця ініціатива спрямована на виявлення, дослідження та очищення забруднених територій на діючих та колишніх військових об'єктах, особливо тих, де військові дії призвели до забруднення з часом або де відбулися військові дії. Вони спеціально спрямовані на питання, які можуть становити ризик для здоров'я людей та навколишнього середовища, включаючи небезпечні відходи, боєприпаси та інші забруднюючі речовини. Також було б корисно розробити спеціалізовану програму для окремих міст чи регіонів, черпаючи натхнення з досвіду Японії у створенні таких програм для конкретних міст, наприклад, План реконструкції Всесвітнього меморіалу в Хіросімі і План реконструкції Нагасакі, спрямовані на відновлення цих міст після атомних бомбардувань, могли б послужити відповідними моделями.

Підсумовуючи, зазначимо, що деградація ґрунтів становить значну загрозу для забезпечення населення безпечними продуктами харчування і визнається основним глобальним викликом для продовольчої безпеки та сталого розвитку. Останні глобальні події були зосереджені, в тому числі, на створенні та впровадженні принципів сталого управління ґрунтами як основи забезпечення продовольчої безпеки. Глобальний форум з продовольства та сільського господарства (GFFA 2022), який відбувся в Берліні з 24 по 28 січня 2022 року, став ключовою подією, присвяченою вирішенню питань здоров'я ґрунтів та його впливу на продовольчу безпеку та глобальні кліматичні проблеми. Головна тема форуму «Стале використання землі: продовольча безпека

починається з ґрунту» підкреслила нагальну необхідність міжнародного співробітництва для вирішення проблем, з якими стикається глобальна продовольча система. Оскільки понад 90 % сільськогосподарського виробництва залежить від ґрунту, зниження якості ґрунтів у всьому світі та зменшення доступності родючих земель викликають велике занепокоєння. Доречним буде зазначити, що результати GFFA 2022 включали підписання всеосяжного підсумкового комюніке «Стале використання землі: продовольча безпека починається з ґрунту» 68 міністрами, які представляли різні країни. Це комюніке слугує закликом до дії, підкреслюючи практичні кроки для вирішення нагальних питань, пов'язаних з управлінням ґрунтами та сільським господарством. Україна, як підписант комюніке, взяла на себе зобов'язання вжити конкретних заходів для забезпечення сталого управління ґрунтами, гарантування національної та глобальної продовольчої безпеки, підвищення рівня засобів до існування фермерів та адаптації до зміни клімату. Таким чином, маємо констатувати, що глобальне визнання деградації ґрунтів як основного виклику продовольчій безпеці підкреслює важливість сталих методів управління ґрунтами. Впроваджуючи стратегії сталого управління ґрунтами в рамках повоєнних зусиль з відновлення земель, Україна може не лише відновити пошкоджені землі, але й зробити внесок у довгострокову перспективу та стале управління земельними ресурсами.

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ АЕРОКОСМІЧНОГО МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Савчук О. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри права*

*Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»*

м. Харків, Україна

Для розуміння сучасних викликів аерокосмічного моніторингу довкілля, вважаємо доречним розпочати дослідження окресленого питання з загального розуміння поняття «моніторинг». Так, у

спеціалізованій науковій літературі термін «моніторинг» вживається як довгострокове, стандартизоване вимірювання, спостереження, оцінювання навколишнього середовища та звітування з метою визначення його стану й тенденцій [1].

Наукові пошуки провідних вчених-правників дають розуміння більш ширшого і конкретизованого його визначення, для прикладу дослідимо декілька з них. Так, На думку Н. Р. Малишевої моніторинг це система спостережень, збирання, оброблення, передавання й аналізу інформації про стан об'єктів навколишнього природного середовища, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень [2, с. 419]. В. В. Петров, розуміє моніторинг доквілля як спостереження і контроль за станом навколишнього природного середовища (атмосферне повітря, водойми, Світовий океан, ґрунти) і змінами його в процесі господарського розвитку, система збору, узагальнення, оцінки та передачі інформації про реальні або очікувані шкідливі наслідки [3, с. 548]. Натомість С. В. Шарапова під екологічним моніторингом розглядає врегульовану законодавством, наукову інформаційно-аналітичну систему, що дозволяє визначати та прогнозувати зміни стану навколишнього природного середовища, контролювати та управляти ними [4, с. 2]. Крім того, термін «моніторинг» вживається як довгострокове, стандартизоване вимірювання, спостереження, оцінювання навколишнього середовища та звітування з метою визначення його стану й тенденцій [1, с. 2].

Аналізуючи моніторингову функцію управління фауністичних праввідносин, В. В. Шеховцов робить акцент на тому, що в основу побудови системи моніторингу доквілля має бути покладений принцип управління на основі систематичного аналізу отримуваної інформації про якість навколишнього природного середовища. На думку науковця, система моніторингу не охоплює діяльності з управління якістю середовища, але є джерелом інформації, необхідної для прийняття екологічно значущих рішень. Натомість основні завдання системи екологічного моніторингу можна звести до трьох: 1) спостереження за факторами, що впливають на навколишнє середовище; 2) оцінка фактичного стану навколишнього середовища; 3) оцінка прогнозованого стану природного середовища [5, с. 116]. Схожої думки дотримується В. М. Боголюбов, М. О. Клименко, В. Б. Мокін, виокремлюючи поряд з уже наведеними завданнями ще одне – забезпечення науково-інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень [6, с. 5]. Отже, беззаперечно, головною метою функціонування екологічного моніторингу є задоволення потреби в інформації для інтегрованого екосистемного підходу до управління станом навколишнього природного середовища [7; 8]. Треба погодитися зі слухною науковою

позицією О. В. Ільїної, основними завданнями екологічного моніторингу, на переконання якої на сьогодні виступають: а) організація єдиної державної системи контролю за складовими природного середовища; б) налагодження автоматизованої системи збору, обробки, узагальнення і зберігання інформації про кількість і стан природних ресурсів (банк даних); в) оцінка природно-ресурсного потенціалу та можливого рівня використання ресурсів; г) інвентаризація джерел забруднення і вивчення ступеня антропогенного впливу на компоненти природного середовища; ґ) моделювання і прогноз змін екологічної ситуації та рівня здоров'я довкілля; д) розробка управлінських рішень, спрямованих на забезпечення раціонального природокористування і сталий розвиток регіону. Особливої уваги, на думку автора, заслуговує і значення екологічного моніторингу, яке полягає саме у тому, що це відкрита інформаційна система, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства збереження природних екосистем, відтворення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним ситуаціям. У процесі ведення екологічного моніторингу за використанням природних ресурсів отримуються відомості про природний стан об'єктів природи та надання цієї інформації для опрацювання та аналізу; використання отриманої інформації про стан природних ресурсів у процесі їх експлуатації; реалізація управлінських функцій стосовно природних ресурсів, які експлуатуються. Крім того, отримані за допомогою екологічного моніторингу дані використовуються для визначення меж користування природними ресурсами, а також з метою надання природних ресурсів у користування (в тому числі на умовах оренди) або у власність [8, с. 201].

Що ж стосується саме аерокосмічного моніторингу довкілля, тут треба зазначити наступне. Як свідчить практика, найкращі результати досягаються за умови комплексного, синхронного проведення космічних і наземних досліджень, коли результати наземних вимірювань екстраполюються на картосхеми, одержані на основі космічних та авіаційних знімків. Такі дослідження мають втілюватися на основі використання системи аерокосмічного моніторингу, метою якої є запровадження в Україні сучасних методів аерокосмічного спостереження та на підставі результатів такого спостереження здійснення прогнозування виникнення загроз природного і техногенного характеру [9, с. 95].

Основними завдання, які вирішуються системою аерокосмічного моніторингу, є: безперервний космічний моніторинг території України з метою виявлення ранніх ознак небезпечних природних і техногенних процесів, що можуть виникнути; спостереження, оцінка, прогноз і

контроль небезпечних природних та техногенних процесів і явищ, навколишнього середовища; збір, обробка, аналіз і узагальнення даних про енергоємні процеси на Землі і в навколоземному просторі з метою виявлення аномалій, які є передвісниками небезпечних природних явищ; спостереження, оцінка і прогноз безпеки транскордонних і трансрегіональних переносів небезпечних речовин, інших негативних впливів; оперативний збір, обробка і подання в органи державної влади і органи місцевого самоврядування інформації про потенційні джерела НС природного, техногенного характеру, створення та підтримка банку даних з НС та їх джерел, прогнозування виникнення небезпечних природних і техногенних явищ та їх наслідків; контроль за динамікою процесів на окремих промислових, сільськогосподарських та інших об'єктах; своєчасне виявлення, ідентифікація та прогнозування розвитку аварій і техногенних катастроф, а також шкідливих і вражаючих факторів, зокрема: рівнів фізичних полів, концентрацій радіоактивних, хімічних, біологічних речовин; оцінка ступеня безпеки складної екологічної обстановки при нормальному функціонуванні небезпечних об'єктів, а також НС, що виникають при аваріях і катастрофах на них [9, с. 96]. Впровадження інноваційних природоохоронних технологій базується на отриманні високоточних (за показником просторової і часової роздільної здатності) аерокосмознімків, що потребує застосування вдосконалених і адекватних методів їх обробки, здатних здійснювати розрахунок і аналіз достатньої кількості показників стану гірничопромислових територій за обмежений проміжок часу [10, с. 29].

Отже, існуюча система спостережень за станом довкілля не є ідеальною, а відповідно не може ефективно виконувати узагальнюючу функцію оцінки стану і рівня використання ресурсів, щоб ефективно прогнозувати зміни і розробляти рекомендації для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації господарської діяльності й природокористування в окремих регіонах. З цією метою пропонуємо подальше впровадження і розвиток саме аерокосмічного моніторингу довкілля. Адже аерокосмічна діяльність охоплює фундаментальні та прикладні дослідження космічного простору з метою обміну інноваційними технологіями та їх виводу на світові ринки, що є на сьогоднішній день дуже актуальним питанням для нашої країни.

Література:

1. Aighewi I.T., Ekundayo E.O. Monitoring of the Environment as a Whole. Encyclopedia of life support systems. Vol. 1. Environmental monitoring. 2009. 449 p.

2. Малишева Н. Р. Основні функції управління в галузі охорони навколишнього природного середовища. Екологічне право України.

Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський університет права. 2-ге вид. Київ : Юридична думка, 2008. 720 с.

3. Петров В. В. Экологическое право России : учеб. для вузов / В. В. Петров М. : Издательство БЕК, 1995. 557 с.

4. Шарапова С. В. Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / С. В. Шарапова. Х., 2002. 20 с.

5. Шеховцов В. В. Правове регулювання реалізації моніторингової функції управління у сфері фауністичних правовідносин та шляхи його вдосконалення. *Юридичний науковий журнал*. № 4/2020. С. 115–118.

6. Моніторинг довкілля : підруч. В.М. Боголюбов, М.О. Клименко, В.Б. Мокін та ін. ; під ред. В. М. Богомолова. 2-ге вид., перероб. і доп. Вінниця : ВНТУ, 2010. 232 с.

7. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. Małgorzata LandsbergUczciwek, Martin Adriaanse, Rainer Enderlein. *Management of Transboundary Waters in Europe. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. 22–25 September 1997 Mrzezyno, Poland. Economic Information Bureau, 1998. 536 p.*

8. Ільїна О. В. Проблеми моніторингу в екологічному праві на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4 (63). С. 199–206.

9. Литовченко А. О. Концепція системи аерокосмічного моніторингу надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека*. 2017. № 2 (4) С. 95–100.

10. Сергєєва К. Л. Когнітивний підхід у задачах аерокосмічного моніторингу територій гірничопромислових регіонів. *Системи обробки інформації*. 2017. Вип. 1. С. 27–32.

ЕКОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЄС: МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Діхтяренко Ю. І.

*рядовий поліції, курсант факультету № 1
Криворізького Навчально-наукового інституту ДонДУВС
м. Кривий Ріг, Україна*

Нестеренко К. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін, факультету № 2
Криворізького Навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

У сучасному світі екологічні проблеми стали глобальними викликами, які потребують співпраці міжнародної спільноти. Однією з основних причин глобальної екологічної катастрофи є забруднення екології, токсичні викиди в атмосферу, танення льодовиків та знищення популяцій флори і фауни. У зв'язку з цим актуальність співпраці у вирішенні екологічних проблем зростає в сучасному світі.

З метою протистояння глобальним екологічним викликам Європейський Союз сформував власну спільну екологічну політику. Однією з вимог розвитку країн-членів Європейського Союзу є забезпечення належного правового стану охорони навколишнього природного середовища в умовах урбанізації населення та індустріалізації.

Європейські країни активно працюють над встановленням стандартів для забезпечення якості охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Важливо зауважити, що система стандартів в Європейському Союзі, що регулює захист природного середовища, базується переважно на директивах ЄС. На сьогоднішній день прийнято понад 90 директив стосовно природоохоронної сфери. Важливо, що Директиви ЄС спрямовані на встановлення стандартів щодо оцінки вартості контролю за забрудненням в промисловості; оцінку впливу певних державних та приватних проєктів на навколишнє природне середовище; межі контролю і забезпечення інформацією і інше. Ці правові акти визначають окремі стандарти якості захисту природного середовища, якості води, якості повітря, промислових ризиків та біотехнологій, відходів, шумів.

Окрім зазначених, пріоритетами політики країн-членів Євросоюзу в сфері адміністративно-правової охорони навколишнього природного середовища є також: кліматичні зміни, навколишнє середовище та здоров'я населення, управління природними ресурсами та відходами, розвиток ринку екологічно чистих товарів шляхом дотримання вимог з охорони навколишнього середовища. Зазначені пріоритети повинні реалізовуватися і в законодавчій діяльності кожної країни-члені ЄС [1].

Так, у червні 2022 року Європейський парламент прийняв резолюцію, яка надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, що свідчить про зусилля України адаптуватися до європейських стандартів у різних сферах, включаючи охорону навколишнього середовища. З'явилися деякі зміни в законодавстві з охорони навколишнього середовища, які були викликані не лише бажанням приєднатися до ЄС, але й під впливом власних проблем, серед яких:

- ухвалення закону про управління відходами;
- перенесено запровадження нових екологічних нормативів для металургії та скляної промисловості [2];
- ухвалення законопроекту «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» [3];
- удосконалення законодавства про надрокористування [4].

Також важливо враховувати, що реалізація європейських стандартів в сфері екології є довготривалим процесом, який потребує значних зусиль, ресурсів та змін, серед яких:

- збільшення обсягів відновлюваної енергії та зменшення використання вугілля та інших викопних палив для електроенергетики. Посилення контролю над промисловими підприємствами та впровадження суворих екологічних стандартів;
- зменшення використання одноразових пластикових виробів та впровадження системи повторного використання та переробки відходів;
- підтримка та створення більш екологічно чистих форм транспорту, таких як електромобілі, трамваї та велосипеди;
- збільшення зелених зон в містах та відновлення лісів, які були зруйновані в результаті неправильної лісогосподарської діяльності та інших причин;
- сприяння освіти населення щодо екології та екологічної культури.

Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні існує безліч можливостей для вдосконалення свого екологічного законодавства та імплементації європейських стандартів в цій сфері. Вона вже зробила крок у напрямку євроінтеграції, отримавши статус кандидата на вступ до ЄС, та прийняла ряд законів, що сприяють покращенню охорони навколишнього середовища, а європейське законодавство може бути використане

як взірєць для вдосконалення внутрішнього законодавства України. Це може забезпечити належний рівень охорони навколишнього середовища, а також забезпечити українському бізнес-середовищу більш привабливі умови для інвестування та розвитку.

Література:

1. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні / О.Г. Акментина та ін. ; за ред. к.е.н. В.Г. Дідика. Київ : Державний департамент з питань адаптації законодавства, 2007. 579 с.

2. Земко А.М., Головняк Ю.І., Удовенко І.О. Особливості правового забезпечення екологічної політики України : наукові перспективи. Київ, 2022. 46 с.

3. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» : Постанова Верховної Ради України від 18 липня 2022 р. № 6477 / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-20#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами : Закон України від 01 грудня 2022 р. № 2805-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЛІСОВОМУ ФОНДУ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ковтун Д. С.

*аспірант відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права*

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

*Науковий керівник: **Малишева Н. Р.***

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік)

Національної академії правових наук України,

Заслужений юрист України

м. Київ, Україна

Російська збройна агресія заподіяла та продовжує заподіювати шкоду довікілью України, розмір якої наразі вже перевищує 2 трлн грн [1]. Значну складову цієї суми становить шкода, заподіяна державою-агресором лісовому фонду України. За даними Міндовкілья, війна завдала шкоди майже третині українських лісів. У 2022 році спричинені війною лісові пожежі досягли рекордних масштабів. На жаль, виникнення лісових пожеж становить потенційну загрозу протягом наступних років через забруднення значних лісових площ вибухо-небезпечними предметами і неможливість забезпечити належне пожежогасіння у зв'язку з ризиком підриву на мінах рятувальників та працівників лісової охорони.

Значної шкоди лісовій екосистемі завдають вибухи боєприпасів, перманентне шумове забруднення, будівництво фортифікаційних споруд у межах лісових масивів та заготівля деревини для цих потреб, а також забруднення лісових ґрунтів і водою паливно-мастильними матеріалами та іншими токсичними речовинами зі знищеної техніки, розірваних та нерозірваних боєприпасів. Внаслідок цього значна шкода заподіюється лісовому біорізноманіттю, зокрема руйнуються природні оселища та гине значна кількість представників флори і фауни на значній території, втрачаються традиційні місця розмноження і міграційних шляхів багатьох видів фауни. Через зазначені вище негативні явища громадяни України втрачають екосистемні послуги, що надаються лісами, або недоотримують їх.

Українська держава сьогодні має докласти максимальних зусиль, щоб шкода, заподіяна лісовому фонду України внаслідок збройної

агресії Російської Федерації, була включена до складу репарацій, що сплачуватиме держава-агресор Україні. Для реалізації цього надважливого завдання потрібно ефективно та систематично здійснювати роботу з фіксації та документування екологічних злочинів, предметом яких є ліс. Адже належна фіксація, документування, верифікація всіх фактів екологічної шкоди, визначення їх причинного зв'язку з військовими діями армії РФ на території України, а також їх кваліфікована оцінка за методиками, які б визнавались у міжнародних судових та інших інстанціях, є ключовим питанням підготовки до подання позовів в міжнародні суди. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року. Одним із напрямів визначення шкоди та збитків визначено втрати лісового фонду – напрям, що включає втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок, та пов'язані із ними витрати. Визначення шкоди наразі здійснюється відповідно до Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міндовклілля від 5 жовтня 2022 року № 414 за поданням Держліс-агентства за погодженням з Мінреінтеграції. Проте у цій методиці повною мірою не враховано концепцію екосистемних послуг, що надаються лісами. А це конче потрібно врахувати, оскільки тоді сума екологічної шкоди буде в рази більшою. Але, щоб зреалізувати це завдання, потрібно розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги» та низку методик, спрямованих на його реалізацію. Отже, наразі першочерговим завданням для України є оцінка недоотриманих Українським народом екосистемних послуг з метою приєднання цієї суми до загального обсягу репарацій, що буде сплачено Росією Україні.

При створенні компенсаційного механізму маємо враховувати міжнародну практику компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій, зокрема практику Міжнародного суду ООН. Так, концепцію екосистемних послуг було використано у справі «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)». Коста-Ріка для визначення розміру екологічної шкоди використала «підхід екосистемних послуг», згідно з яким цінність довкілля оцінюється через послуги та товари, які воно може надати і які можуть бути чи не можуть бути продані на ринку [3].

При виробленні доктринальних підходів до питань компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської

Федерації, неодмінно маємо враховувати історичний досвід створення спеціальних компенсаційних органів. Так, для компенсації шкоди довкіллю та інших збитків, що заподіяв Ірак внаслідок збройної агресії проти Кувейту (1990–1991 роки) ООН створила окремий орган – компенсаційну комісію – The United Nations Compensation Commission (UNCC) [4].

Законодавець обов'язково має передбачити цільове використання коштів, що будуть сплачені Російською Федерацією за шкоду, заподіяну лісовому фонду України, саме для відновлення лісів, щоб ці кошти не зникли у невідомому напрямі, як це зазвичай відбувається у нашій державі. Значну частину цієї суми становитимуть заморожені активи російських олігархів та Центробанку Росії. Проте на шляху практичної реалізації цієї ідеї більше запитань, аніж відповідей. Але прецедент обов'язково буде створений. Заморожені російські активи будуть конфісковані та становитимуть значну частину репарацій, зокрема за заподіяння Російською Федерацією шкоди довкіллю України загалом та лісовому фонду зокрема. Так, 4-5 липня 2022 року на Міжнародній конференції з питань відновлення України у м. Лугано (Швейцарія) було представлено План відновлення України, довкілльову складову якого (розділ «Екологічна безпека») презентував міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець.

Отже, попри те, що війна триває, проблеми, про які йшлося вище, необхідно вирішувати вже зараз. Зокрема, необхідно фіксувати та обчислювати шкоду, заподіяну лісовому фонду України через збройну агресію РФ, а також створити дієвий компенсаційний механізм у цій сфері, в основу якого має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме Російська Федерація Україні. Історія надає нам реальний шанс створити перший у світовій історії прецедент, коли заподіяна державою-агресором екологічна шкода буде обчислена максимально повно, включена до складу репарацій і повною мірою сплачена державою-агресором. Вагому частину цієї суми становитиме шкода, заподіяна лісовому фонду України. І ми неодмінно відновимо українські ліси і все наше понівечене ворогом довкілля.

Література:

1. Міндовкілля: Росія завдала збитків українській екології на два трильйони гривень. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ekolohiya-dovkilliya-zbytku-rosiya-viyna/32301715.html> (дата звернення – 03.05.2023).
2. Міжнародний суд. Вебсторінка справи «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)».

URL: Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) (icj-cij.org) (дата звернення – 03.05.2023).

3. The United Nations Compensation Commission (UNCC). URL: <https://uncc.ch/home> (дата звернення – 03.05.2023).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ ЗЕМЕЛЬНИМ РЕСУРСАМ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Кузьмиченко Д. С.

студентка IV курсу юридичного факультету

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

З початком повномасштабних військових дій, що розпочала Російська Федерація, значна територія України зазнала та досі зазнає масованих ракетних обстрілів, радіаційного забруднення, забруднення повітря, засмічення територій, мінування та вимушена стикнутися із непохованими чи стихійно похованими тілами загиблих. У свою чергу, агрокомпанії, для яких земельні ресурси є головним виробничим активом, зацікавлені в отриманні компенсації або відшкодуванні втрат, отриманих забрудненнями. Тому, на сьогодні, гостро постає питання визначення розміру шкоди завданої землі та ґрунтам, що належать українському народу.

Загальні засади реалізації земельної політики визначені Земельним кодексом України [1]. Конкретні механізми, умови та процедуру визначення шкоди та збитків земельного фонду встановлюються постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2]. Відповідальними за визначення шкоди та збитків є обласні, Київська міська держадміністрації (на період воєнного стану – військові адміністрації) та Державна екологічна інспекція України. Важливо зазначити, що являє собою шкода завдана земельним ресурсам та за якими показниками вона оцінюється. Законодавець у згаданій вище постанові надає визначення, що шкода, завдана земельним ресурсам включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Основними показниками є, по-перше,

витрати на рекультивуацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону. По-друге, збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення. По-третє, витрати на відновлення меліоративних систем. По-четверте, шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості. По-п'яте, шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами [2]. У свою чергу, шкода та збитки за показниками першим, другим та третім показниками визначаються відповідно до Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України [3]. Дана Методика надає можливість визначити розмір збитків та витрат власників земель на рекультивуацію земель сільськогосподарського призначення. Також підрахунок витрат на відновлення меліоративних площ. За показниками чотири та п'ять встановлюються збитки та шкода за Методикою визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затвердженою наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [4]. Ця Методика є більш спеціалізованою та направлена на визначення шкоди, завданої землі та ґрунтам через їх забруднення та засмічення. Розмір шкоди обчислюється уповноваженими особами, що здійснюють державний нагляд за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього середовища. Таким органом є Державна екологічна інспекція України. Основою розрахунків шкоди є нормативна грошова оцінка земельної ділянки. Підтвердженням забруднення можуть бути будь-які документи, матеріали, інші докази. За результатами проведених робіт представники Держекоінспекції передають, формують всі матеріали в окрему справу, яка зберігається в Держекоінспекції.

Однак на практиці під час застосування методик можуть виникати певні складнощі, пов'язані із різноманітністю геоморфологічних, геологічних та гідрологічних умов. Також працівники Держекоінспекції не завжди мають можливість зробити огляд земельної ділянки через мінування чи триваючі бойові дії. У таких випадках застосовується дистанційне зондування землі. Слід зазначити, що, на жаль, законодавство не є досконалим та потребує доопрацювання. Зокрема, методики, що визначають перелік речовин та відходів, які

можна віднести до таких, що забруднюють або засмічують землю, потребують додаткового уточнення у зв'язку зі специфікою забруднюючих речовин і відходів військового походження.

Аналізуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що регулювання питання визначення розміру шкоди завданої землі та ґрунтам України під час збройної агресії Російської Федерації є комплексною проблемою. З одного боку існує потреба нормативного доопрацювання законодавцем, а з іншого практичне застосування цих норм. Тому слід зауважити, що лише спільне удосконалення в обох зазначених аспектах надасть позитивний результат.

Науковий керівник: Гордієнко Тетяна Олександрівна, старший викладач кафедри цивільного, трудового та господарського права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Література:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова КМУ від 20.03.2022 року № 326 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

3. Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 18.05.2022 року № 295 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>

4. Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 04.04.2022 року № 167 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>

РОЛЬ УКРАЇНИ В ПРОСУВАННІ ПЛАНУ REPOWEREU У РОЗРІЗІ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Ленський С. В.

*докторант кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У 2020 році в енергетичному всесвітньому ландшафті відбулися значні зміни, коли вперше в історії кількість енергії, виробленої з відновлюваних джерел, перевищила енергію, отриману з викопного палива, і склала 38 % порівняно з 37 % відповідно. До 2022 року основна мотивація переходу від викопного палива здебільшого була пов'язана з пом'якшенням кліматичної кризи. Однак події, що розгорталися з 24 лютого 2022 року, включно з військовою російською агресією до України та розростанням глобальної енергетичної кризи на фоні поглиблення кліматичної, внесли новий вимір у дискурс: енергетична безпека на континенті.

У відповідь на дані сучасні виклики та загрози Європейська комісія запровадила план REPowerEU від 18 травня 2022 року. Дана стратегія спрямована на прискорення зменшення залежності від російських джерел енергії. Центральне місце у комплексі заходів, запропонованих у рамках плану REPowerEU, є швидке впровадження відновлюваних джерел енергії. Очікується, що вони замінять викопне паливо в різних секторах, включаючи житло, промисловість і виробництво електроенергії. Відзначимо, що план REPowerEU виступає за збільшення цільового показника відновлюваної енергії до 2030 року до 40-45 %, що узгоджується з пакетом Fit for 55, який закладає основу для майбутніх ініціатив. До них відносяться:

1. Подвоєння сонячних фотоелектричних потужностей до 2025 року та встановлення 600 ГВт до 2030 року відповідно до Спеціальної стратегії ЄС щодо сонячної енергетики;

2. Поступовий мандат на встановлення сонячних панелей на нових громадських, комерційних та житлових будівлях, як це запропоновано ініціативою «Сонячний дах»;

3. Прискорення впровадження теплових насосів та інтеграція геотермальної та сонячної теплової енергії в оновлені централізовані та комунальні системи опалення;

4. Встановлення державами-членами ЄС визначених зон для відновлюваних джерел енергії, що полегшує та прискорює отримання дозволів у екологічно низькоризикових районах;

5. Розширення виробництва біометану до 35 млрд куб. м до 2030 року, як це визначено Планом дій щодо біометану в рамках Спільної аграрної політики;

6. Будівництво електролізерів потужністю 17,5 ГВт до 2025 року, що дозволить промисловості ЄС виробляти 10 млн тонн відновлюваного водню.

Крім того, у 2022 році ядерна енергія була класифікована відповідно до зеленої таксономії ЄС, що створило основу для енергетичного переходу країн-членів ЄС: ядерна енергія та біогаз як основні елементи, доповнені поєднанням вітрової та сонячної генерації.

Декарбонізація, поряд з енергетичною безпекою, також є ключовими шляхами розвитку і для України. Президент Володимир Зеленський у щорічному посланні до Верховної Ради наголосив на потенціалі України стати ключовим гарантом європейської енергетичної безпеки. Примітно, що Україна має найвищий потенціал використання відновлюваної енергії серед країн Південно-Східної Європи, згідно з даними Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA). Особливо перспективною є вітрова генерація. Наприклад, Українська вітроенергетична асоціація оцінює вітроенергетичний потенціал тільки Херсонської області не менше 3 ГВт. Станом на 24 лютого 2022 року встановлена потужність вітрової електростанції в Херсонській області становила 583 МВт, ще 730 МВт будуватиметься.

На особливу увагу заслуговує морська (офшорна) вітроенергетика, при цьому Світовий банк оцінює потенціал країн Чорноморського регіону в 435 ГВт у 2020 році, з яких 250 ГВт припадає на Україну. За словами заступника міністра енергетики України Ярослава Демченкова, це приблизно в 4,5 рази перевищує всю встановлену потужність енергосистеми України станом на кінець 2021 року (без урахування Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей). Використовуючи цей потенціал, Україна може позиціонувати себе як європейського лідера в галузі сталої енергетики та основного постачальника чистої електроенергії. Однак для досягнення цієї мети критично важливим є створення належної правової бази. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України зробило значний крок у цьому напрямку, підготувавши Національний план дій з розвитку відновлюваної енергетики до 2030 року. План враховує положення національного законодавства та ключові документи ЄС, пов'язані з відновлюваною енергетикою. Даний План, за словами голови Держенергоефективності Валерія Безусу, є «основою

інвестиційно-привабливого розвитку галузі». План також окреслює заходи щодо забезпечення збалансованого розвитку відновлюваної та теплової енергії, споживання відновлюваних джерел на транспорті, серед іншого. Проект Плану разом зі звітом про проведену стратегічну екологічну оцінку та планом заходів з її реалізації направлено до Міністерства енергетики для подальшого направлення до Кабінету Міністрів України.

Маємо констатувати, що хоча швидке прийняття Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики має вирішальне значення і заслуговує на позитивне ставлення, важливо також визнати, що цей документ потребуватиме значних переглядів після завершення триваючого збройного конфлікту. Насамперед це пов'язано з викликами у визначенні сучасного стану ґрунтів, водойм та інших природних ресурсів у східних частинах нашої країни, які зазнали значного впливу внаслідок бойових дій. Отже, в процесі реалізації цього Плану на територіях, що зазнали впливу, повинна бути розроблена комплексна стратегія для зменшення негативного впливу на місцеве середовище та різні його елементи, такі як поверхневі та підземні води, флора, фауна, ландшафти, природні території та об'єкти, з ключовим акцентом на збереження біорізноманіття.

Крім того, важливо зазначити, що певні аспекти, пов'язані з розвитком водневої енергетики, лише побіжно розглядаються в Плані. Наприклад, План встановлює амбітну мету щодо створення 10 ГВт виробничих потужностей для відновлюваного водню до 2030 року, але при цьому не враховує внесок сонячної та вітрової генерації. Дане питання, як і низка інших, може бути вирішений за допомогою двох потенційних рішень. Перший передбачає внесення відповідних поправок до поточного проекту. Другий – це розробка окремої Водневої стратегії, яка має бути синхронізована з Національним планом дій з розвитку відновлюваної енергетики. Ми очікуємо, що останній буде введений в дію найближчим часом.

Не можемо оминати і інші кроки України, зроблені останнім часом задля набуття статусу ключового гаранту європейської енергетичної безпеки. Так, 24 лютого 2022 року, у день початку нового етапу дев'ятирічного збройного конфлікту, розпочатого Російською Федерацією проти України, НЕК «Укренерго» було від'єднано українську енергосистему від мереж Росії та Білорусії із подальшим (16 березня 2022 року) її приєднанням до об'єднаної енергосистеми континентальної Європи. У такий спосіб Україна зробила черговий крок на шляху європеїзації – об'єднана енергосистема України стала частиною енергосистеми ENTSO-E (European Network of Transmission System Operators for Electricity – європейська мережа операторів системи

передачі електроенергії), а НЕК «Укренерго», після підписання у Варшаві 26 квітня 2022 року відповідної угоди, набуло статусу члена-спостерігача ENTSO-E. Відзначимо, що синхронізація української та європейської енергосистем, крім розвитку енергетичного ринку, також сприятиме переходу на відновлювальні джерела енергії та зміцненню енергетичної безпеки нашої держави.

Також, відповідно до Оновленого національного визначеного внеску України до Паризької Угоди, затвердженого розпорядженням КМУ від 30 липня 2021 року № 868-р наша держава поставила за мету скоротити викиди парникових газів до рівня 35 % порівняно із 1990 роком в тому числі і за рахунок значного розвитку відновлювальних джерел енергії. Крім того, в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (рішення Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства від 30.11.2021 № 2021/14/МС-ЕпС) Україна зобов'язалась імплементувати 4-й енергетичний пакет «Чиста енергія для європейців», що також охоплює положення у сфері відновлювальних джерел енергії та енергоефективності, визначені Директивою (ЄС) 2018/2001 від 11 грудня 2018 «Про заохочення використання енергії з відновлювальних джерел».

Підсумовуючи, зазначимо, що прагнення України стати гарантом енергетичної безпеки на континенті є цілком виправданими та реальними. Однак досягнення означеної мети можливе за умови реалізації низки стратегічних заходів, спрямованих на: 1) розвиток інфраструктури; 2) створення чіткої, сприятливої для інвестицій та стимулювання розвитку відновлювальної енергетики нормативно-правової бази; 3) збільшення інвестицій в сферу відновлювальної енергетики; 4) впровадження енергозберігаючих заходів у промисловості, будівлях і транспорті; 5) інвестування в освітні та навчальні програми задля отримання кваліфікованих фахівців, необхідних для здійснення енергетичного переходу; 6) міжнародне співробітництво в сфері відновлювальної енергетики та досягнення вуглецевої нейтральності; 7) розробка Плану переходу для галузей, що працюють на викопному паливі; 8) розробка Водневої стратегії тощо. Означені кроки, в поєднанні з політичною волею та відданістю засадам Концепції Сталого розвитку, можуть сприяти у формуванні України як ключового гравця на континентальному ландшафті енергетичної безпеки.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Лужецька В. С.

*студентка IV курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Земля є найціннішим ресурсом нашої держави, оскільки є живильним середовищем як для рослинного світу, так і для тваринного; основним джерелом виробництва і ключовим фактором економічного розвитку. У зв'язку із чим, питання формування та удосконалення інституту правової охорони земель завжди було на порядку денному. Разом із тим, в умовах збройного конфлікту, спричиненого військовою агресією Російської Федерації проти України, питання належного впегулювання правової охорони земель та ґрунтів набуває особливої актуальності. Окремо потрібно звернути увагу на перегляд державної земельної політики, покращення нормативно-правового регулювання щодо використання та охорони земель і ґрунтів. Особливо важливими є питання збереження та відновлення родючості пошкоджених ґрунтів внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Так, за період 24.02.2022-07.05.2023 орієнтовні розрахунки збитків обчислені Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик сягають 1947 млрд грн, із яких на забруднення ґрунтів припадає 11 953 млн грн, а на засмічення земель відходами – 882 542 млн грн [1].

Маємо констатувати, що збройний конфлікт на теренах України призвів до значного пошкодження сільськогосподарських земель, яке можна розділити на два види: мінне й хімічне забруднення та фізичне пошкодження. Зараз можна стверджувати, що сусідня держава перетворила родючі чорноземи на найбільш забруднені землі у світі. Як наслідок, рівень забруднення ґрунту значно зріс і в деяких місцях падіння боєприпасів різного калібру фіксується найвищим рівнем забруднення за вмістом кадмію і свинцю [2]. На підтвердження зазначеного наведемо аналіз супутникових знімків ділянки полів Ізюмського району Харківської області площею в 1 км² (до і після бойових дій), проведений фахівцями Української Природоохоронної Групи (UNCG) нарахували «480 воронки від снарядів калібру 82 мм, 547 воронки від снарядів 120 мм і 1025 – калібру 152 мм. Лише на даному квадратному кілометрі поля в ґрунт потрапило 50 т заліза,

1 т сполук сірки та 2,35 т міді. Крім того, вибухами вивернуто щонайменше 90 000 т ґрунту» [3].

Виходячи із означено, наголосимо, що питання відшкодування завданної шкоди довкіллю, особливо ґрунтам та землям України, поряд із питанням їх подальшого відновлення, повинно бути в пріоритеті у Міндовкілля та Мінагрополітики України. Відзначимо, що задля обчислення завданих збитків, завданих землям та ґрунтам України Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України ухвалено Наказ № 167 від 4 квітня 2022 року, яким затверджено Методику визначення розміру шкоди, заподіяної землі та ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій, збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану. Згідно до якої, земля вважається забрудненою, якщо виявлені негативні зміни якості, які можуть бути спричинені не лише появою нових забруднюючих речовин, але і наявністю небезпечних речовин, що перевищують допустиму концентрацію. Земля вважається засміченою, якщо на ній з'явилися сторонні предмети, відходи та/або інші речовини без відповідних дозволів, які з'явилися внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій [4].

Разом із тим, потрібно пам'ятати, що задля відновлення пошкоджених війною ґрунтів, потрібно спочатку провести оцінку їх стану та надати їм відповідний статус, а потім шукати шляхи для їх відновлення. Оскільки розмінування та обстеження ґрунтів може зайняти щонайменше десятиліття, можливими будуть різні варіанти використання відновлених ґрунтів в залежності від їх стану, такі як вирощування культур, які можуть очищати ґрунти від важких металів, вирощування біоенергетичних культур, заліснення тощо [5]. Додамо, що Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р [6], поряд із вирішенням таких задач, як забезпечення сталого розвитку землекористування та створення безпечних умов для людей та господарської діяльності, а також захисту, відтворення та підвищення якості ґрунтів, покликана визначити правові основи та вектор відновлення екологічного стану пошкоджених земель, зокрема тих, які постраждали від збройної агресії Російської Федерації.

В умовах військових дій необхідно забезпечувати раціональне використання та охорону земель. Для цього слід проводити суцільне ґрунтове обстеження на деокупованих та небезпечних територіях, створювати систему моніторингу ґрунтового покриву країни в кооперації з Європейською ґрунтовою обсерваторією (EUSO) та удосконалювати нормативно-правове забезпечення охорони ґрунтів. Для досягнення означеної мети рекомендується створити Державну службу охорони та моніторингу ґрунтів та удосконалити методику визначення збитків,

завданих землям та ґрунтовим ресурсам унаслідок збройної агресії. Також слід розробити та впровадити технології реабілітації пошкоджених війною ґрунтів. Крім того, слушною вбачається пропозиція удосконалити нормативи оптимального співвідношення земельних угідь, деградації земель та ґрунтів, гранично допустимого забруднення ґрунтів та визначити національні індикатори здоров'я чорноземних та інших ґрунтів України. Реалізація цих заходів вимагає ухвалення відповідних законів та програм на різних рівнях управління [7].

Література:

1. Дашборд із даними про загрози довкіллю. *ЕкоЗагроза*: Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua> (дата звернення – 07.05.2023).

2. Національне багатство України – чорноземи – під загрозою знищення. URL: <http://www.golos.com.ua/article/366511> (дата звернення: 04.05.2023).

3. Якою має бути доля пошкоджених вибухами українських територій? Українська природоохоронна група (UNCG). Публікація від 10 червня 2022 року. URL: <https://uncg.org.ua/iakoiu-maie-buty-dolia-poshkodzhenykh-vybukhamy-ukrainskykh-terytorij/> (дата звернення – 07.05.2023).

4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів від 04.04.2022 № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення – 14.05.2023).

5. Лісова Т. В. Актуальні питання правового забезпечення відновлення земель. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 90 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2021. С. 94–103.

6. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.05.2023).

7. Горун Ю. В. Реалізація земельних правовідносин в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 669–672.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Мельникова О. Д.

курсант II курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Мігусова К. С.

викладач кафедри цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Сучасні проблеми використання та охорони тваринного світу – це складне і важливе питання, яке стосується як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Деякі з найбільш актуальних проблем включають:

1. Загроза вимирання видів: багато видів тварин перебувають на межі вимирання через знищення їх природного середовища, зміну клімату, брак охорони, нелегальне полювання та торгівлю тваринами.

2. Надмірне використання тварин у науці та медицині: хоча використання тварин у науці та медицині може допомогти у збереженні та поліпшенні життя людей, надмірне використання тварин для цих цілей може стати загрозою для деяких видів.

3. Полювання та збір тварин для торгівлі: нелегальне полювання та збір тварин для торгівлі продуктами їх тіл може призвести до зменшення популяцій деяких видів, а також до вимирання видів.

4. Використання тварин для розваг та туризму: використання тварин для розваг, таких як цирку та туризм може бути шкідливим для їх здоров'я та добробуту.

Вітчизняний та зарубіжний досвід у вирішенні цих проблем відрізняється, але деякі успішні підходи, які використовуються в усьому світі, включають:

– законодавча регуляція використання тварин: багато країн мають закони, які обмежують полювання та торгівлю тваринами, а також регулюють використання тварин у науці, медицина розвагах;

– розвиток екотуризму: екотуризм може допомогти зберегти природу та допомогти заробляти кошти з охорони природи. Однак, важливо забезпечити, щоб екотуризм був стійким та не завдавав шкоди диким тваринам та їх середовищу;

– наукові дослідження та моніторинг популяцій тварин можуть допомогти зрозуміти, які види перебувають на межі вимирання та як можна зберегти їх на майбутнє;

– збереження природних місць, таких як заповідники та національні парки, може допомогти зберегти біорізноманіття та забезпечити природний баланс;

– освіта та підвищення обізнаності громадськості можуть допомогти у зменшенні шкідливого впливу людей на дику природу та підвищенні зацікавленості у збереженні тваринного світу.

Важливо відмітити, що проблеми використання та охорони тваринного світу не є простими та вимагають комплексного підходу та співпраці між науковцями, урядовими органами, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами.

Зарубіжний досвід включає у себе наступні напрями забезпечення використання та охорони тваринного світу:

1. Правовий захист тварин: у багатьох країнах світу існують законодавчі акти, що регулюють відносини з тваринами та забезпечують їх захист від жорстокого поводження, незаконного забирання з природи та інших негативних дій людини.

2. Створення заповідників та національних парків: втілення програм збереження біорізноманіття, заповідників та національних включаючи створення парків, де тварини та їх середовища охороняються від негативного впливу людини.

3. Програми збереження окремих видів тварин: розробка та реалізація програми збереження окремих видів тварин, що перебувають на межі вимирання, зокрема, проведення розведення та випуску в природу, збереження природних середовищ та інші заходи.

4. Розвиток екотуризму. У багатьох країнах світу екотуризм є важливим економічним сектором та може допомогти забезпечити фінансову підтримку для збереження та охорони тваринного світу.

5. Моніторинг та дослідження. Багато країн світу здійснюють наукові дослідження та моніторинг популяцій тварин, що дозволяє виявляти проблеми та приймати ефективні заходи для їх вирішення.

6. Освіта та підвищення обізнаності громадськості. У багатьох країнах світу проводяться програми з освіти та підвищення обізнаності громадськості щодо тваринного світу, його охорони та впливу людини на нього.

Вітчизняний досвід:

1. Законодавчий захист тварин. В Україні існує Закон України «Про тваринний світ», що містить положення про захист тварин від жорстокого поводження, їх права на гідне поводження, захист від забирання з природи, належні умови утримання тварин тощо.

2. Створення заповідників та природно-заповідних фондів. В Україні створено 7 національних природних парків, 20 заповідників та 2 біосферні заповідники, які забезпечують захист тваринного світу та їх природного середовища.

3. Заходи з охорони та відтворення окремих видів тварин. Україна втілює ряд програм збереження та відтворення окремих видів тварин, зокрема, проводить розведення та випуск в природу видів, що перебувають на межі вимирання, таких як лелека, бізон, карпатський олень, довгохвостий сурок тощо.

4. Запровадження екологічного туризму. Україна розвиває екологічний туризм та створює спеціалізовані маршрути для спостереження за дикою природою та тваринним світом.

5. Моніторинг та наукові дослідження. В Україні здійснюється моніторинг популяцій тварин та наукові дослідження їх життєдіяльності та взаємодії з навколишнім середовищем.

6. Освіта та підвищення обізнаності громадськості. У багатьох країнах світу здійснюються програми з освіти та підвищення обізнаності громадськості щодо тваринного світу, його охорони та захисту.

Загалом, використання та охорона тваринного світу вимагають комплексного підходу, який має включати законодавчий захист, створення заповідників та національних парків, програми збереження та відтворення видів, моніторинг популяцій тварин, проведення наукових досліджень та освіти та підвищення обізнаності громадськості.

Отже, сучасні проблеми використання та охорони тваринного світу стали глобальними та потребують комплексного підходу для їх вирішення. Національні та міжнародні організації активно працюють над захистом тварин та їх природного середовища, а країни по всьому світу розробляють та впроваджують програми з охорони тваринного світу.

Україна також активно долучається до цих зусиль та має власний досвід з охорони тварин та їх середовища проживання. Законодавчий захист, створення заповідників та національних парків, програми збереження та відтворення видів, моніторинг популяцій тварин, проведення наукових досліджень та освіта та підвищення обізнаності громадськості – це всі компоненти комплексного підходу до охорони тваринного світу.

Важливо продовжувати здійснювати заходи з охорони тваринного світу, оскільки це має велике значення для збереження біологічного різноманіття та природних екосистем.

Література:

1. Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES) URL: <https://www.cites.org/>

2. International Union for Conservation of Nature (IUCN) URL: <https://www.iucn.org/>
3. United Nations Environment Programme (UNEP) URL: <https://www.unep.org/>
4. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine URL: <http://menr.gov.ua/>
5. The State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection URL: <https://www.consumer.gov.ua/>
6. “Global Biodiversity Outlook 5» report By the Convention on Biological Diversity URL: <https://www.cbd.int/gbo5>

ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Танцуріна Є. В.

*студентка IV курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

З огляду на те, що форми захисту – це варіанти звернення громадянина за захистом свого порушеного права, обумовлені різницею діяльності державних органів та інших інституцій по захисту таких прав у цілому, розглянемо можливі по закону такі форми з урахуванням конституційного принципу розподілу влад.

Так, законодавча влада забезпечує нормативну форму захисту екологічних прав громадян. Згідно з Конституцією (ст. 92) виключно законами Верховна Рада України визначає права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав, тобто правові засади реалізації та захисту. З урахуванням положень статті 8 Конституції України про те, що її норми є нормами прямої дії і тому звернення громадян до суду для захисту прав, передбачених статтею 50 гарантується. Крім цього, Конституція України закріплює право кожного на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений). Така посада запроваджена відповідно до статті 101 Конституції України з метою забезпечення парламентського контролю за додержанням конституційних (в тому числі екологічних) прав і свобод людини і громадянина.

Компетенція Уповноваженого визначена Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 13 листопада 1997 р., згідно з яким він вправі приймати до свого розгляду звернення, подане протягом року після виявлення правопорушення у цій сфері.

Так, за даними Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав людини і громадянина в Україні за 2020 рік» розглядалися справи щодо екологічних прав. Зокрема, у 2020 році до Уповноваженого надійшло 292 повідомлення громадян про порушення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, здійснено 29 моніторингів, зокрема щодо права людини на безпечні для життя та здоров'я поверхневі води та атмосферне повітря. У значній частині повідомлень до Уповноваженого заявники зазначали про неефективність виконання органами державної влади та місцевого самоврядування покладених на них повноважень. Уповноваженим скеровані відповідні рекомендації до Держекоінспекції, спрямовані на поновлення прав громадян на безпечне довкілля. З інших питань направлені рекомендації Верховній Раді, Кабінету Міністрів, Міндовкілля та іншим органам на усунення порушень екологічних прав громадян.

Відповідна роль у механізмі захисту екологічних прав належить Конституційному Суду України, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів про екологічні права Конституції України і дає їх тлумачення (ст. 147 Конституції).

Так, у 2000 році Конституційний Суд рішенням від 25 жовтня офіційно розтлумачив положення п. 1 ч. 2 ст. 2 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо однозначності при вирішенні спорів про визнання осіб потерпілими від наслідків такої катастрофи, та що матиме відповідне значення при захисті прав осіб такої категорії.

У випадках, коли використані всі національні засоби правового захисту, кожен має право звертатися за захистом своїх порушених прав і свобод до відповідних органів міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України). Зокрема, Порядок та умови звернення до Європейського суду з прав людини викладено на сайті Міністерства юстиції України, із зазначенням електронної адреси, за якою можна надсилати такі звернення, вимоги до звернення, та інше.

Зокрема, в рамках ст. 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя), Європейським судом з прав людини формується судова практика у справах:

- 1) про небезпечні види промислової діяльності;

- 2) про вплив промислових викидів на здоров'я людей;
- 3) про вплив природних катастроф на людей та їх майно.

Згідно зі ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд) формується судова практика у справах:

1) про доступ до суду в контексті оскарження дозволів щодо екологічно небезпечної діяльності; 2) про невиконання остаточних судових рішень про припинення екологічно небезпечної діяльності. Відповідно до ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя та житла) в Європейському суді з прав людини формується судова практика у справах: 1) про екологічні ризики та доступ до інформації; 2) про промислове забруднення; 3) про вплив антен мобільного зв'язку; 4) про шумове забруднення; 5) про вплив містобудівної діяльності; 6) про поведження з відходами; 7) про забруднення питної води.

В рамках ст. 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) формується практика розгляду справ про переслідування громадських екологічних організацій, а в рамках ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) – практика розгляду справ про попередження про надзвичайні ситуації і т. ін.

Адміністративна форма захисту екологічних прав громадян передбачає розгляд звернень громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Згідно з Конституцією України (стаття 40), кожна людина має право направляти індивідуальні чи письмові звернення або особисто звертатись до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до посадових та службових осіб шляхом подання заяв (клопотання) про усунення шкідливих дій чи бездіяльності, що порушують екологічні права. Такими шкідливими діями або бездіяльністю можуть визначатися склади правопорушень, визначених в ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», правопорушення визначені й іншими нормативно-правовими актами екологічного законодавства. Порядок таких звернень визначається Законом України від 2 жовтня 1996 р. «Про звернення громадян». Зокрема, положеннями статей вищевказаного Закону України передбачено, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Судова форма захисту екологічних прав громадян. Такий захист доцільно розглядати як основний вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина.

Згідно з Орхуською конвенцією процедура розгляду позовів з питань навколишнього середовища в суді має бути швидкою, а оплата за неї – не високою, чи взагалі не стягуватися. Скарга чи позов до суду може бути подано як самим громадянином, права якого порушені, так і його представником, або громадським об'єднанням. Повноваження громадськості щодо подання позовів до суду у справах з питань охорони довкілля, захисту прав громадян та суспільного екологічного інтересу визначені Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 21), «Про природно-заповідний фонд України», «Про відходи», в інших законах та в Орхуській конвенції.

Рішення суду про визнання незаконними екологічно значимі рішення органів державної влади чи місцевого самоврядування спрямовані на забезпечення захисту права на безпечне для життя та здоров'я довкілля не лише громадянина-позивача, а й широкого кола осіб, які підпадають під дію такого рішення. Згідно з Орхуською конвенцією, при встановленні обґрунтованості скарги чи позову, рішення суду про неправомірність дій службових та інших осіб зобов'язує усунути виявлені порушення екологічних прав, задовольнити вимогу заявника, відновити його право тощо. Доцільно брати до уваги, що відповідно до цивільного права виділяються такі форми захисту, хоч вони називаються способами захисту: самозахист цивільних прав.

Самозахист цивільних прав – це здійснення уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону його особистих або майнових прав і інтересів (ст. 15 ЦК України). До них, наприклад, відносяться фактичні дії власника або іншого законного власника, спрямовані на охорону майна, а також аналогічних дій, вчинені в стані необхідної оборони або крайньої необхідності (ст. 1169, 1177 ЦК України); заходи оперативного впливу на порушника цивільних прав. Заходи оперативного впливу – це юридичні засоби правоохоронного характеру, які застосовуються до порушника цивільних прав і обов'язків самою уповноваженою особою як стороною в цивільному правовідношенні без звернення до компетентним державним чи громадським органів за захистом права.

Нажаль, вітчизняна судова практика у вирішенні екологічних спорів є недосконалою.

Яким чином можна подолати ці проблеми? По-перше, вже давно має бути напрацьовано узагальнення судової практики з екологічних спорів, як це зроблено, зокрема, в Європейському суді з прав людини

(наводилось вище). Однак вітчизняна судова практика показує, що рішення по таким категоріям справ будуть виноситись судами різної підсудності. Є навіть приклади розгляду однієї справи судами різної підсудності (про пожежу на БРСМ у м. Василькові). Така ситуація ускладнює реалізацію громадянами України права на доступ до правосуддя з екологічних питань, тим паче, що вона ще супроводжується надзвичайно високим навантаженням суддів іншими категоріями справ.

З цього випливають два можливі варіанти подальшого розвитку судової гілки влади, який би дав можливість здійснювати швидкий та ефективний розгляд екологічних справ: 1) створення судової системи, що спирається на внутрішню спеціалізацію судових органів (створення так званих «зелених лав» або зелених суддів без формальної зміни судової структури) (як наприклад: в штаті Вермонт, Гаваї, округ Колумбія, Массачусетс, Техас США, Австрії, низці країн Азії та Південної Америки); 2) створення самостійної екологічної судової системи чи трибуналу (як наприклад: в Новому Південному Уельсі Австралія, в провінції Онтаріо Канада, в Новій Зеландії, в Швеції, Індії тощо).

Створення екологічного суду – це складний процес, який передбачає розв'язання цілого комплексу питань. Одним із важливих аспектів є лаконічність у назві цього виду суду, яка має передавати його основну мету і завдання.

Крім того, необхідно визначити його юрисдикцію, а також рівень в системі національних судів – чи це будуть нижчі інстанції чи Верховний суд. Також слід вирішити питання про територіальну дію суду та обсяг справ, які до нього потраплятимуть.

Одним з ключових аспектів є процесуальна правоздатність, яка забезпечує право на справедливий процес для всіх учасників. Також важливим є доступ до наукової і технічної експертизи, яка допоможе забезпечити обґрунтовані рішення суду.

У процесі розробки екологічного суду необхідно враховувати можливості альтернативного врегулювання спорів, що дозволить зменшити навантаження на судову систему. Крім того, важливо забезпечити компетентність суддів, управління справами, виконання рішень і способи правового захисту.

Таким чином, створення екологічного суду – це складний і багатогранний процес, який передбачає вирішення багатьох питань. Вироблення правильних рішень у цих питаннях допоможе створити ефективний і справедливий судовий орган, який зможе забезпечити охорону довкілля та екологічну безпеку в країні.

Література:

1. Павлова О.В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017.
2. Слепченко А.А. Забезпечення права на екологічну освіту громадян в Україні: монографія. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2017. 188 с.
3. Позняк Е.В. Організація громадської екологічної експертизи як функція управління в галузі екології (соціально-правовий аспект). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2001. Вип. 44. С. 31–35.
4. Ніжніченко О.А. Теоретико-правові засади принципів екологоправового стимулювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 91. С. 72–76.

TECHNOLOGICAL PROCESSES OF PRODUCTION AS AN ASPECT OF ENVIRONMENTAL LAW

Yasynska A. Yu.

1st year student

*Kryvyi Rih Faculty of the National University "Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

Environmental law is a necessary component of modern legal regulation to ensure sustainable development and preservation of natural resources for future generations.

The main principles of environmental law are environmental safety, conservation of natural resources and prevention of environmental disasters. Given the urgency of the environmental pollution problem today, the development of environmental law is one of the most important topics for discussion and development of appropriate measures. In order to achieve effective environmental legislation, it is necessary that laws properly reflect the basic principles of environmental law and are successfully applied in all spheres of society. This means that the legislation should provide for the establishment of liability for violations of environmental norms, include mechanisms for monitoring compliance with environmental standards, and promote transparency and public participation in environmental decision-making.

Air pollution and solutions

Air pollution is one of the most serious environmental problems in the world. It poses a threat to human, animal, and plant health. Air pollution is caused by emissions of harmful substances into the atmosphere.

One of the main causes of air pollution is emissions from cars and industry. Emissions from factories and plants contain heavy metals and toxic chemicals that can affect human and animal health. In addition, emissions from cars contain hydrocarbons and other harmful substances that can cause respiratory and cardiovascular problems.

Another cause of air pollution is the use of coal and other fuels. When coal is burned, large amounts of carbon dioxide are released into the atmosphere, which is one of the most powerful gases that contribute to global warming.

There are many ways to solve the problem of air pollution. One of them is to reduce the use of cars, in particular, to reduce the use of diesel cars, which emit a lot of harmful substances. In addition, industrial enterprises should use cleaner technologies and production methods that are less polluting.

Another way to solve the air pollution problem is to use renewable energy sources such as wind and solar. This will help reduce the use of coal and other fuels that pollute the environment.

Air pollution is a serious problem that poses a threat to human health and the environment. However, there are ways to solve this problem, such as reducing the use of cars and using renewable energy sources. We must take proactive steps to reduce air pollution and preserve our environment for future generations.

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ЩОДО ЗБІЛЬШЕННЯ ВИДАТКІВ НА ВИПЛАТИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗА РАХУНОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ З МІНІМАЛЬНИХ РОЗДРІБНИХ ЦІН НА АЛКОГОЛЬНІ НАПОЇ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Атаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Науково-дослідного інституту правотворчості та
науково-правових експертиз НАПрН України
м. Київ, Україна*

На сьогодні, дослідження правової природи акцизного оподаткування актуалізується у зв'язку з запровадженням воєнного стану в нашій державі, підвищення ролі податкових надходжень у формуванні дохідної частини державного та місцевих бюджетів, необхідністю забезпечення потреб держави та удосконалення положень, інститутів та правових категорій податкового законодавства, що передбачає розробку функціональної системи податкових правовідносин та втілення ефективної взаємодії між її учасниками [1, с. 6–7].

Зауважимо, що в Україні акцизний податок є одним із бюджетоутворюючих податків, зокрема: у 2014 р. до державного бюджету його надходження становили 44 940,9 млн грн, у 2015 р. – 63 110,6 млн грн, у 2016 р. – 90 122,5 млн грн., у 2017 р. – 108 293,4 млн грн, у 2018 р. – 118 852,4 млн грн, у 2019 р. – 123 357,9 млн грн, у 2020 році – 138 296,2 млн грн, у 2021 році – 162 451,2 млн грн [2]. Дані Державної податкової служби України щодо надходження акцизного податку до державного бюджету протягом серпня-грудня 2022 року також засвідчують щомісячне зростання, зокрема, у серпні такі надходження склали 42 053 376,7 тис. грн, у вересні – 49 820 998,9 тис. грн, у

жовтні – 58 993 033,6 тис. грн, у листопаді – 66 469 321,5 тис. грн, у грудні – 72 166 989 тис. грн [3].

У той же час Україна залишається державою, в якій надходження до державного бюджету не відповідають її фінансовим потребам, оскільки розпочата рф повномасштабна війна завдала значного удару українській економіці, зумовивши зниження доходів бюджету. Зростання видатків на військові та соціальні цілі зумовлює необхідність пошуку нових джерел наповнення дохідної частини бюджету.

Так, 28 квітня 2023 року у Верховній Раді України було зареєстровано три законопроекти щодо запровадження акцизного податку із мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої за ставкою 10 %, а саме: № 9251 – «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо збільшення видатків на виплати військовослужбовцям за рахунок акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої» [4]; № 9252 – «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо збільшення видатків на виплати військовослужбовцям (у воєнний час) та спортивно-оздоровчу та реабілітаційно-спортивну інфраструктуру за рахунок акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої» [5]; № 9253 – «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої з метою збільшення видатків на виплати військовослужбовцям (у воєнний час) та спортивно-оздоровчу та реабілітаційно-спортивну інфраструктуру» [6]. Законопроектами, пропонується внесення змін до Державного бюджету України на 2023 рік, Бюджетного кодексу України та Податкового кодексу України, які передбачають запровадження акцизного податку у розмірі 10 % із мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої, а отримані кошти спрямувати на виплати військовослужбовцям та іншим категоріям громадян, які залучені до боротьби проти російської агресії, під час воєнного стану (і до кінця року, в якому воєнний стан буде скасовано).

Не заперечуючи доцільності та актуальності збільшення видатків на виплати військовослужбовцям в умовах воєнного часу, а також спрямування додаткових надходжень на розвиток спортивно-оздоровчої та реабілітаційно-спортивної інфраструктури, задля мотивації для підвищення фізичної активності населення, покращення показників здоров'я наших громадян. В той же час, додаткове оподаткування у розмірі 10 % акцизного податку із мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої може призвести до негативних наслідків, таких як збільшення нелегального ринку алкоголю, підвищення рівня тінізації та, як наслідок, значних втрат бюджету.

За даними аналітиків рівень тіньового споживання алкоголю в Україні складає 34 % у 2021 році та 36 % у 2022 році, а сума недоходжень акцизного податку з нелегально виробленої та імпортованої лікєро-горілчаної продукції внаслідок функціонування нелегального ринку алкоголю може становити у 2021 році – 9,99 млрд грн. та у 2022 році – 11,84 млрд грн [7]. За результатами засідання Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики від 08 травня 2023 року було встановлено, що «об'єми виготовленого необлікованого спирту щомісячно складають 2 млн літрів, який використовується для виготовлення необлікованої горілки по «формі 2» та як наслідок з вказаного об'єму не сплачується акцизний податок» [8].

Як слушно зауважує Т. Чижова, «сьогодні тіньова економіка є актуальною проблемою як для всього світу, так і для України. Вона залишається однією з найсуттєвіших загроз економічній безпеці держави, що загострює соціально-економічну кризу в Україні та негативно позначається на її міжнародному іміджі» [9, с. 94].

Окрім того, часті зміни положень Податкового кодексу України повністю нівелюють принцип стабільності податкового законодавства, визначеного статтею 4 Податкового кодексу України, відповідно якого податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року.

Зазначимо, що на сьогодні, перед Україною як державою, що уклала з ЄС Угоду про асоціацію [10], а також отримала статус кандидата на членство в ЄС, стоїть завдання якнайшвидшої гармонізації національного законодавства з нормами права ЄС.

Слушним є зауваження науковців про те, що «оподаткування акцизним податком алкогольних напоїв в Україні, в умовах гармонізації її законодавства з законодавством ЄС, потребує глибокого дослідження, узагальнення правових проблем і запозичення позитивного іноземного досвіду їх вирішення. Оскільки, акцизному податку притаманний значний регулюючий і соціальний потенціал, що здійснюється через вплив держави на обсяги виробництва підакцизних товарів та обсяги і напрями їх споживання населенням» [11, с. 132].

Отже, законодавчі ініціативи щодо впровадження 10 % акцизного оподаткування роздрібного продажу з алкогольних напоїв та спрямування отриманих коштів на виплати військовослужбовцям, потребують доопрацювання із урахуванням сучасних викликів. А реформування податкової системи України в цілому та внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів України зокрема, вимагає більш системного та комплексного підходу, особливо у період воєнного стану.

Література:

1. Монаєнко А. О., Атаманчук Н. І. Правове регулювання акцизного оподаткування в умовах сучасних викликів та тенденцій розвитку правової держави : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 276 с.

2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Надходження податків і зборів. Офіційний веб-сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/nahodjennya-podatktiv-i-zboriv--obovyaz/nahodjennya-podatktiv-i-zboriv/>.

4. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо збільшення видатків на виплати військовослужбовцям за рахунок акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої : проект Закону України від 28 квітня 2023 року № 9251. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41850>.

5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо збільшення видатків на виплати військовослужбовцям (у воєнний час) та спортивно-оздоровчу та реабілітаційно-спортивну інфраструктуру за рахунок акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої : проект Закону України від 28 квітня 2023 року № 9252. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41848>.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення акцизного податку з мінімальних роздрібних цін на алкогольні напої з метою збільшення видатків на виплати військовослужбовцям (у воєнний час) та спортивно-оздоровчу та реабілітаційно-спортивну інфраструктуру : проект Закону України від 28 квітня 2023 року № 9253. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41845>.

7. Визначення тіньової частки у підакцизних товарах та її динаміки. Аналітична робота Економічної експертної платформи та Інституту соціально-економічної трансформації. Київ, 2023. 17 с.

8. Рішення Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики про стан дотримання законодавства, що регулює обіг підакцизних товарів, та забезпечення організації роботи щодо боротьби з тіньовим ринком підакцизної продукції, а саме з нелегальним виробництвом та торгівлею тютюновими виробами, алкогольними напоями та паливом від 08 травня 2023 року, протокол № 136. URL: <https://t.me/getmantsevdanil/4678>.

9. Чижова Т.В. Фіскальна спроможність непрямих податків в умовах тіньової економіки. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 16. С. 94–99.

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 листопада 2015 року № 984_011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

11. Buromenskiy, M.W., Monaienko, A.O. & Atamanchuk, N.I. (2022). Harmonisation of Ukrainian legislation on excise taxation of alcoholic beverages with the law of the european union. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (1), 127–138.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Борко А. Л.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та конституційного права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Від початку повномасштабної війни в Україні минуло понад чотирнадцять місяців. Безумовно, це складний час, і реалії, в яких опинилась наша країна, постійно вимагають прийняття непростих рішень. Аби забезпечити функціонування держави в умовах воєнного стану, мінімізувати кризові явища в різних сферах суспільних відносин, було прийнято чимало законодавчих змін. Сфера земельних відносин не залишилась поза увагою. Так, 24.03.2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-ІХ. Зазначений закон покликаний вдосконалити окремі процедури та спростити набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану з метою їх раціонального використання у 2022 році для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки України. Фактично, вказаним законом встановлено альтернативну процедуру передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення в період воєнного стану.

Так, наприклад згідно цього закону в договорі оренди не зазначається кадастровий номер земельної ділянки, а сама ділянка вважається сформованою лише на період дії договору оренди, після чого припиняє бути об'єктом цивільних прав. Право оренди не підлягає державній реєстрації. Натомість державній реєстрації підлягає сам договір оренди, і така реєстрація здійснюється районною військовою адміністрацією [1]. Крім того, було прийнято ряд інших новел, що регулюють зазначені правовідносини під час дії воєнного стану. Спробуємо визначити перелік проблемних та спірних питань, які існують у сфері земельних відносин в Україні та загострилися під час дії воєнного стану. Очевидно, що з початком війни кількість проблемних питань у сфері земельних відносин тільки збільшилась. Розглянемо ці проблеми в контексті адміністративно-правового забезпечення та контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин.

Так, за тривалий час проведення земельної реформи в Україні накопичилася значна кількість проблем. Серед найгостріших проблем у даній сфері наразі залишаються: недосконалість державного управління земельними відносинами, у тому числі й стосовно контролю за раціональним використанням і охороною земель, недостатня розвиненість автоматизованої системи ведення Державного кадастру, брак дієвого механізму економічного стимулювання використання й охорони земель [2].

Очікує свого вирішення проблема встановлення меж державного втручання в регулювання відносин власності на землю, а також забезпечення використання земельних ділянок із дотриманням принципу законності як одного з найважливіших конституційних принципів у даній сфері.

Головні проблеми у сфері контролю за раціональним використанням і охороною земель значною мірою зумовлені незавершеністю процесу інвентаризації і автоматизації системи ведення державного земельного кадастру, недосконалістю землевпорядної документації та недостатністю нормативно-правового забезпечення, майже повною відсутністю освітньої та просвітницької роботи на усіх рівнях [3].

До основних чинників, що суттєво гальмують розвиток правового регулювання контрольно-наглядової діяльності у даній галузі, слід віднести відсутність належного законодавчого визначення правового статусу органів влади і, як наслідок, відсутність належного законодавчого розмежування повноважень центральних і місцевих органів державної влади щодо здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, дублювання функцій органів виконавчої влади щодо здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин, що призводить до численних порушень

земельного законодавства, зокрема до необґрунтованої зміни цільового призначення земель сільськогосподарського призначення, масової забудови родючих земель без врахування вимог планування територій та законодавчого принципу пріоритетності використання таких земель для сільськогосподарського використання, а також до низького рівня ефективності використання таких земель.

У сучасній юридичній літературі є декілька підходів до визначення та виміру рівня ефективності контрольно-наглядової діяльності. Найбільш поширеним слід визнати підхід, який виходячи з визначення ефективності як певного уявлення про дієвість, результативність, здатність забезпечити досягнення відповідної соціальної мети, вимірює її рівень за допомогою визначення ступеню збігу фактичного результату з ідеальним, тобто досягнення мети в оптимальні строки, з найменшими витратами часу, матеріальних коштів та сил.

Істотним недоліком сучасного стану нормативно-правової бази є значне переважання норм, закріплених у підзаконних нормативно-правових актах тоді, як ефективне регулювання контрольно-наглядової діяльності у земельних відносинах, як і взагалі управління земельною сферою, можливе лише на підставі відповідних законодавчих актів, що мають містити в собі прозорі механізми реалізації повноважень відповідними органами влади, не допускати дублювання функцій в питаннях здійснення контролю [4].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку земельного законодавства передбачено адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність за цілу низку порушень у сфері земельних відносин [5]. В цілому можна відзначити, що розвиток законодавства України в частині адміністративної відповідальності за порушення у сфері земельних відносин відбувається шляхом посилення відповідальності за окремі види порушень та розширення переліку видів адміністративних порушень, за які настає адміністративна відповідальність [6]. При цьому необхідно взяти до уваги, що законом № 2145-IX від 24.03.2022 року встановлена альтернативна процедура передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення в період дії воєнного стану. Крім того, законом № 2247-IX від 12.05.2022 року внесено зміни в Земельний Кодекс України та збільшено можливості для швидкого примусового вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності, дозволено передача земельних ділянок державної, комунальної власності в оренду без проведення земельних торгів, збільшено перелік осіб, яким надається право на одержання в оренду без проведення земельних торгів земельної ділянки державної, комунальної власності [7].

Наразі до ключових завдань із вдосконалення заходів щодо усунення порушень земельного законодавства слід віднести посилення відповідальності за використання земельних ділянок без оформлення права власності або права користування за винятком випадків передбачених Законами України №№ 2145-IX, 2247-IX та запровадження ефективних механізмів запобігання зловживанням під час приватизації земельних ділянок, укладення правочинів, що в сукупності з іншими заходами безумовно приведе до посилення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-1-4>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР//ВВР України. 1996. № 30. 1, ст. 13–16, 41–42.
3. Пахомов В.В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності у сфері земельних відносин : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2016. 545 с.
4. Оверковська Т.К. Моніторинг земель України правові аспекти : Юридичний вісник. Київ, 2015. С. 125–129 с.
5. Пахомов В.В. Класифікація видів контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин. *Публічне право*. Київ, 2011. С. 101–107.
6. Земельний Кодекс України.- Верховна рада України. *Офіційний веб-портал*. URL: [//https/ portal.rada.gov.ua/](https://portal.rada.gov.ua/). Ст. 153–158.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-1-3>. Р. 1, ст. 43.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Бригінець О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права*

*Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Забезпечення фінансової безпеки держави в умовах фінансових криз розглядалося вченими досить давно, але з часом кризи відбуваються все частіше, а рецепт їх попередження чи боротьби з їхніми наслідками так і не знайдений. Минула світова фінансова криза у черговий раз продемонструвала, що не можна залишати без належного правового забезпечення багато процесів у фінансовій системі кожної держави. Очевидна вразливість національних фінансових систем перед явищем подібних глобальних катаклізмів знову піднімає проблему мінімізації їх негативних наслідків для кожної держави. Нестійкість світової фінансової системи є величезною загрозою для кожної держави, яка надає нового змісту та актуальності забезпеченню фінансової безпеки держави.

Фінансова криза є серйозною соціально-економічною проблемою сучасності. Незважаючи на масштаби наукових розробок, досі погляди науковців на багато принципових питань фінансових криз, зокрема тих, що стосуються самого визначення цього явища, його природи, причин і механізмів прояву, відрізняються. На думку вчених, в історії розвинених держав мали місце 39 міжнародних фінансових криз. Кожна з них носила все більш охоплюючий характер та спричиняла масштабніші руйнівні наслідки.

Починаючи з 30-х років минулого століття фінансові кризи виникають усе частіше і стають руйнівнішими. За фінансово-кредитним словником, криза – це «...глибокий розлад, період загострення протиріч в процесі розвитку будь-якої сфери людської діяльності». Одні науковці у своїх наукових працях пишуть проте, що криза – об'єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності

основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [1, с. 165–170].

Інші науковці розглядають таке поняття, як «фінансова криза» та стверджують, що це явище передбачає виникнення якісних змін в економічній системі, які спричиняють порушення пропорцій у розвитку, його призупинення, видозміни чи руйнування фінансової системи країни або світових ринків у цілому [2, с. 69–75].

Одним із ефективних шляхів вирішення фінансової кризи у державі являється залучення нових інвестицій, що може здійснюватися кількома способами:

1. Збільшити розмір внутрішнього ринку, що зробить його більш привабливим для прямих інвестицій. Україна послідовно намагається створити єдиний ринок зі своїми сусідами. Вже підписано Угоду про асоціацію з ЄС. Поступово створюється ринок, де проникнення товарів і послуг не зустрічало б жодних перешкод, не стикалося б з невизначеністю умов. При цьому враховуємо інтереси партнерів, йдемо на певні компроміси, навіть поступки. Але скоро ці поступки окупляться сторицею. Великий ринок ЄС є стимулом для підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

2. Діловий клімат у державі, її привабливість для довгострокового переміщення капіталів усе ще є незадовільними. Доволі часто програємо в «конкуренції юрисдикцій» – працюючий в Україні бізнес нерідко реєструє власність та угоди за кордоном. І майже завжди справа не у податковому режимі і не у відсутності законодавства, що відповідає сучасним вимогам (його треба, звичайно, удосконалювати, воно ще недостатньо гнучке і не надає всього набору інструментів для бізнесу). На наш погляд, головна проблема – недостатня прозорість та підконтрольність суспільству державного апарату, у першу чергу, контролюючих органів та судової системи [3]. Крім того, у державі поширені корупційні діяння [4]. За цих умов найбільш ефективною поведінкою для підприємця є недотримання норм чинних нормативно-правових актів, а нівелювання впливу цих нормативно-правових актів на власний бізнес за допомогою різного роду покровителів. Негативним наслідком даної ситуації, крім корупційних діянь, буде і те, що представники нечесного бізнесу у власній діяльності будуть використовувати покровителів для боротьби та витіснення з ринку конкурентів. І масштаб залучення можливостей державного апарату включає в себе чиновників фіскальної служби, судової системи, правоохоронців та інших. Усі ці заходи проводяться замість того, щоб підвищувати економічну ефективність своїх підприємств та розбудовувати ринкову економіку в нашій державі.

Основним завданням держави у цій сфері є зменшення непотрібних перепон для розвитку підприємницької діяльності на території України. Дійсно, розвиток підприємництва в Україні буде підвищувати рівень вітчизняної фінансової безпеки держави. Потрібно змінити окремі елементи виконавчої і судової влади, а також прибрати обвинувальний «зв'язок» правоохоронних, слідчих, прокурорських і суддівських органів. Вилучити з кримінального законодавства всі елементи радянського правосвідомості, усі нюанси, які дозволяють робити з господарського спору кримінальну справу на одного з учасників.

Література:

1. Петрук І. П. Роль та значення криз у сучасних економічних системах. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2016. Том 25. № 1. С. 58–65.
2. Чухно А. А. Сучасні фінансово-економічні кризи: природа, шляхи і методи подолання. *Економіка України*. 2010. № 1. С. 69–75.
3. The Business Environment in Ukraine: New Country, Old Problems, More Hope URL: <http://ethics.harvard.edu/blog/business-environment-ukraine-new-country-old-problems-more-hope>.
4. Ukraine Corruption Index URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/corruption-index>.

**КВАЛІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ
З НЕОБЕРЕЖНИМ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ
ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА В УМОВАХ ВІЙНИ**

Веселов М. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного
університету внутрішніх справ*

Нестеренко О. М.

*доктор філософії у галузі права,
суддя Інгулецького районного суду міста Кривого Рогу
м. Кривий Ріг, Україна*

Об'єктом уваги цього дослідження стали окремі питання застосування чинного українського законодавства в частині притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності за військові правопорушення. Умови війни, в яких перебуває вся наша країна і безпосередньо військовослужбовці Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань безумовно накладає свій відбиток на практику застосування адміністративно-деліктних приписів. Не дивно, що у судовій практиці можуть виникати питання під час розгляду такої категорії справ щодо правової кваліфікації окремих ситуацій, які до цього (у мирний час) були не актуальними.

Стаття 172-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) передбачає відповідальність за необережне знищення або пошкодження військового майна. Безпосередній об'єкт правопорушення – встановлений порядок зберігання та використання військового майна. Правовий режим майна, закріпленого за військовими частинами, закладами, установами та організаціями ЗСУ, і повноваження органів військового управління та посадових осіб щодо управління цим майном визначає Закон України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України». Відповідно до ст. 1 цього Закону *військове майно* – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями ЗСУ. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове,

культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо [1].

Військове майно закріплюється за військовими частинами ЗСУ на праві оперативного управління. З моменту надходження майна до ЗСУ і закріплення його за військовою частиною ЗСУ воно набуває статусу військового майна. Виходячи з аналізу положень Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», закріплення у встановленому законодавством порядку майна за військовою частиною, установою, організацією, закладом набуває принципового значення для визначення його статусу, а відповідно і кваліфікації діяння за ст. 172-12 КУпАП, оскільки законодавець виокремлює військове майно серед будь-якого іншого. *Інше майно* – нерухоме та рухоме державне майно (крім військового майна, закріпленого за військовою частиною, установою, організацією, закладом), майно, залучене під час мобілізації, а також грошові кошти (п. 2 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону) [2]. Тож, виходячи з формально-юридичного та формально-логічного аналізу, майно, яке не закріплено за військовою частиною не може бути предметом даного військового адміністративного правопорушення, відповідно – у разі необережного знищення або пошкодження такого майна адміністративна відповідальність виключається.

Правопорушення, передбачені ст. 172-12 КУпАП мають матеріальний склад, тому їх об'єктивну сторону утворює діяння (дія чи бездіяльність), яке призвело до необережного знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також причинно-наслідковий зв'язок між такими діями та відповідними негативними наслідками. *Знищення* військового майна – це приведення його у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність [3]. *Непридатний стан військового майна* – якісний (технічний) стан військового майна, за якого це майно неможливо використовувати за цільовим та функціональним призначенням [4]. *Пошкодженням* майна визнаються погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у не придатний до використання за цільовим призначенням стан [3].

Знищення чи пошкодження військового майна може бути вчинено різними способами: необережним (ненавмисним) ударом, підривом, дією хімічних речовин, за допомогою різних засобів, що для кваліфікації за ст. 172-12 КУпАП значення не має. Наприклад, *25.08.2022 р. о 02:52 год, Особа_1, виконуючи обов'язки командира бойової машини ЗРК «Стріла 10», отримав наказ на переміщення для зайняття*

стартової позиції. В подальшому, приблизно о 03.31 год, залишаючи бойову позицію, старший лейтенант Особа 1 керував діями механіка-водія, знаходячись попереду бойової машини зліва, виконуючи вимоги світломаскування в темний час доби, подавав команди руками і голосом. Під час подачі чергової команди механіку-водію, на зміну напрямку руху, рухаючись заднім ходом БМ ЗРК «Стріла 10» здійснила зіткнення із деревом, яке знаходилося позаду бойової машини праворуч. Внаслідок удару об дерево було пошкоджено дві ракети БМ ЗРК «Стріла 10», вартість яких згідно довідки-розрахунку нанесення державі збитку внаслідок пошкодження майна РАО становить 9015.64 грн [5].

Даний вид правопорушення вважається закінченим з моменту настання негативних наслідків, пов'язаних із спричиненням матеріальної шкоди військовому майну. Характер та розмір негативних наслідків впливає на кваліфікацію діяння та вид юридичної відповідальності винної особи. Стаття 412 Кримінального кодексу України (далі – КК України) містить аналогічний склад кримінального правопорушення – у разі необережного знищення або пошкодження військовослужбовцем військового майна кримінально-правова відповідальність наставатиме у разі заподіяння в наслідок такого діяння шкоди у великих розмірах, спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків. Варто зазначити, що діяння, які спричинили необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 172-12 КУпАП) слід відрізнити від втрати або зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів ввірених для службового технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання (останні дії становлять склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 413 КК України).

В умовах дії воєнного стану (в умовах особливого періоду) необережне знищення або пошкодження військового майна утворює кваліфікований склад проступку і тягне відповідальність за частиною 2 ст. 172-12 КУпАП. Однак у тих самих умовах маємо не забувати й про дію так званого бойового імунітету.

За українським законодавством військовослужбовці (військове командування), які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України звільняються від відповідальності (*бойовий імунітет*) за втрати бойової техніки чи іншого військового майна під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються

виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6]. Тож, при розгляді справи необхідно докорінно з'ясувати обставини за яких сталося необережне знищення або пошкодження військового майна військовослужбовцем.

Таким чином, умови війни не лише утворюють більш кваліфікований склад військового адміністративного правопорушення (що тягне застосування посилених санкцій), а й здатні створювати обставини, за яких юридична відповідальність взагалі буде виключатися, як наприклад дія правового інституту «бойовий імунітет» тощо.

Література:

1. Про правовий режим майна у Збройних Силах України : Закон України від 21.09.1999 р. № 1075-XIV. Дата оновлення: 19.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#n3> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі : Закон України від 03.10.2019 р. № 160-IX. Дата оновлення: 23.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-IX#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

3. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : Постанова Верховного суду України від 02.07.1976 р. № 4. Дата оновлення: 03.03.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-76/conv#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

4. Про затвердження Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних Силах : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2000 р. № 1225. Дата оновлення: 18.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

5. Постанова Козелецького районного суду Чернігівської області від 30.09.2022 р. у справі № 734/2110/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106527214> (дата звернення: 31.03.2023).

6. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. Дата оновлення: 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ МЕДИЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Заборовський В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Сутність конфліктів у сфері медичної діяльності [1], а також різноманітні аспекти захисту прав суб'єктів медичних правовідносин [2; 3] неодноразово були предметом нашого наукового пошуку. Важливе значення в аспекті захисту прав суб'єктів таких правовідносин відіграють і органи прокуратури та національної поліції, які багато з науковців також відносять до адміністративного способу захисту даних прав. Щодо прокуратури, то її статус регламентується насамперед Законом України «Про прокуратуру» [4]. В даному випадку заслуговує на увагу позицію Ю.Ю. Швеця, відповідно до якої, прокурорський нагляд (сфера нагляду прокурора) відповідно до чинного Закону є обмеженою – органи прокуратури можуть здійснювати представництво інтересів громадянина, зокрема, в аспекті захисту прав на охорону здоров'я, особливо у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені (оспорювані) права або реалізувати процесуальні повноваження через недієздатність або обмежену дієздатність, недосягнення повноліття, а законні представники не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист, а також нагляд за додержанням законів при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [5, с. 214].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 26 Закону, важливим аспектом діяльності прокуратури є здійснення нагляду за додержанням законів, зокрема, при застосуванні заходів примусового характеру, зокрема, які пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян в органах та установах насамперед шляхом проведення регулярних перевірок. Не менш важливим є і належне реагування на відомості про можливі порушення законодавства, що містяться у зверненнях, скаргах чи будь-яких інших джерелах (зокрема, що стосується якості надання медичної допомоги таким категоріям осіб).

В контексті даного дослідження, необхідно звернути увагу і на такий напрям діяльності органів прокуратури як представництво інтересів дітей у суді, одним із пріоритетних шляхів якого є захист у сфері охорони життя і здоров'я дітей, їх права на освіту, відпочинок та змістовне дозвілля (п. 4 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» [6]). Не слід забувати, що однією із функцій прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, що провадять дізнання, оперативно-розшукову діяльність, досудове слідство (в тому числі, що стосується кримінальних правопорушень у сфері здійснення медичної діяльності).

Адміністративним способом захисту прав суб'єктів медичних правовідносин є і звернення до органів національної поліції. Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» [7], завданнями поліції є надання поліцейських послуг, зокрема у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Ст. 23 даного Закону передбачає значний обсяг повноважень поліції, серед яких можна виділити наступні: здійснює профілактичну та превентивну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; виявляє умови та причини, що сприяють вчиненню адміністративних та кримінальних правопорушень та вжиття у заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення адміністративних та кримінальних правопорушень та припиняє такі правопорушення; здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про адміністративні та кримінальні правопорушення або події; у межах визначеної підслідності здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень.

В даному випадку потрібно врахувати те, що відповідно до ст. 216 КПК України (підслідність) досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері здійснення медичної діяльності (насамперед за ст. 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником), ст. 140 (неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником); ст. 141 (порушення прав пацієнта), ст. 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці) здійснюється саме органами Національної поліції. Слід звернути увагу на доволі велику кількість облікованих таких кримінальних правопорушень (станом на грудень 2022 року за ст. 140 – неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником було обліковано аж 326 кримінальних правопорушень, проте тільки у двох випадках було вручено повідомлення про підозру).

Органи Національної поліції відіграють важливе значення не тільки в аспекті захисту прав пацієнтів, але, що стосується і захисту прав

медичних працівників. Так, у 2018 році між Міністерство охорони здоров'я України та Національною поліцією було підписано Меморандум про співпрацю, щоб забезпечити захист медичних працівників під час виконання ними службових обов'язків та створити безпечні умови їхньої роботи.

Література:

1. Заборовський В.В., Нечипорук Л.Д., Горват Т.Д. Поняття та сутність юридичного конфлікту у сфері медичної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 63. С. 136–140. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.24>
2. Заборовський В.В., Нечипорук Л.Д. Досудовий рівень захисту прав суб'єктів медичних правовідносин: переваги та недоліки. *Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19–20 лютого 2021 р.)*. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 73–75.
3. Zaborovskyy V., Buletsa S., Bysaga Yu., Manzyuk V., Lenher Ya. Professional activity of medical lawyer. *Georgian Medical News*. 2020. № 3 (300). P. 146-152.
4. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 54.
5. Швець Ю.Ю.. Реалізація особою конституційного права на охорону здоров'я: порівняльно-правове дослідження : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2019. 496 с.
6. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Генерального прокурора України від 06 грудня 2014 року. № 16гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016900-14#Text>
7. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, ЇЇ ВЛАСТИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ

Кравченко І. О.

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумського національного аграрного університету*

Сіренко С. М.

*студент II курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна*

Адміністративна відповідальність – це юридична відповідальність за порушення правил адміністративного права, яка належить до сфери публічного права і здійснюється державними органами.

Адміністративна відповідальність є одним з видів юридичної відповідальності і передбачає застосування заходів державного примусу, які мають на меті забезпечення виконання правил і норм, встановлених в адміністративному законодавстві. Ці заходи можуть мати різний характер, наприклад, це може бути штраф, адміністративний арешт, конфіскація майна тощо. Однак, відповідальність за порушення адміністративних правил не обмежується лише матеріальними наслідками. Вона може мати також моральний, особистісний, соціальний характер, які теж можуть бути досить обтяжливими для правопорушника [1].

Отже, адміністративна відповідальність включає в себе всі ознаки юридичної відповідальності, а її застосування має на меті забезпечення дотримання встановлених норм і правил, а також створення умов для розвитку суспільства в цілому.

Властивості адміністративної відповідальності [2]:

- публічна – порушення правил адміністративного права належить до сфери відносин між особою та державним органом, тому адміністративна відповідальність є публічною;
- обов’язкова – державні органи зобов’язані застосовувати адміністративну відповідальність у випадках порушення правил адміністративного права;
- превентивна – наявність адміністративної відповідальності має запобігати порушенням правил адміністративного права.

Принципи адміністративної відповідальності:

- принцип законності – адміністративна відповідальність застосовується тільки в разі порушення закону;

- принцип вини – адміністративна відповідальність настає тільки у випадку вини особи, яка порушила правила адміністративного права;
- принцип пропорційності – застосування адміністративної відповідальності повинно бути пропорційним ступеню вини особи та ступеню шкоди, заподіяної державі;
- принцип індивідуальності – кожна особа несе відповідальність тільки за свої дії та бездіяльність, і не може бути позбавлена відповідальності за дії інших осіб;
- принцип гуманності – застосування адміністративної відповідальності повинно бути здійснене з урахуванням принципу гуманності, що передбачає захист прав та свобод особи, яка порушила правила адміністративного права. Це означає, що держава повинна забезпечувати дотримання прав особи під час застосування адміністративної відповідальності, зокрема, забезпечувати можливість оскарження рішення про застосування адміністративної відповідальності у судовому порядку та встановлювати справедливі санкції за порушення правил адміністративного права. Таким чином, принцип гуманності є важливим складовим принципом адміністративної відповідальності, оскільки забезпечує захист прав та свобод особи в контексті застосування адміністративних санкцій за порушення правил адміністративного права.

Розділ II КУпАП містить положення про відповідальність за адміністративні правопорушення. Він визначає, що за такі правопорушення може бути наложена адміністративна стягнення, яке повинно бути пропорційним вчиненому діянню. Стягнення можуть бути різними, залежно від вагомості правопорушення і особливостей ситуації.

Кодекс також передбачає встановлення адміністративної відповідальності за порушення конкретних нормативних актів, наприклад, за порушення Правил дорожнього руху, Правил поведінки у громадських місцях, Правил праці тощо.

Принцип законності є одним із основних принципів, на яких базується система адміністративної відповідальності. Згідно з цим принципом, адміністративна відповідальність може бути застосована лише за вчинення діянь, які передбачені законом як адміністративні правопорушення. Крім того, принципи забезпечення прав людини та презумпції невинуватості також є важливими принципами адміністративної відповідальності. Відповідно до них, адміністративна відповідальність повинна застосовуватися лише в тих випадках, коли винність особи в дії є доведеною, а також повинен бути забезпечений її доступ до захисту прав і свобод відповідно до закону [3].

Отже, система адміністративної відповідальності має на меті забезпечення додержання законності та охорону прав і свобод

громадян, а також встановленого порядку управління і державного порядку в цілому. Адміністративна відповідальність полягає у застосуванні до осіб, які вчинили адміністративні проступки, санкцій адміністративного права, які можуть мати майнові, моральні, особистісні або інші наслідки для цих осіб. Ці санкції можуть накладатися уповноваженими органами чи посадовими особами відповідно до законодавства про адміністративну відповідальність. Може бути розглянута як форма юридичної відповідальності, яка передбачає вживання заходів державного примусу відповідно до встановлених норм адміністративного права.

Література:

1. Курс адміністративного права України. URL: <http://surl.li/gqtpa>
2. Поняття, особливості та підстави адміністративної відповідальності. URL: <http://surl.li/gqtoy>
3. Поняття, принципи та правове регулювання адміністративної відповідальності. URL: <http://surl.li/gqtop>

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗА ДОБИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Кравченко М. Г.

*доктор юридичних наук, старший дослідник
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

На наше глибоке переконання, аби краще зрозуміти цифровізацію та її юридичний вимір варто звернутися до досвіду Німеччини. Це пов'язано із тим, що ця країна-член ЄС уже тривалий час досліджує це явище та його юридичну складову. Ми пропонуємо подивитися на його суть крізь призму досліджень Ф. Беме-Несслера. Перше з чого хотілось б почати це те, що цифровізація – це багатовимірне явище. Як справедливо зазначає дослідник цифровізація не тільки суто технічне явище. Воно стало також культурним та юридичним явищем [1, с. 97].

Цифровізація стала планетарним явищем. Як справедливо акцентує увагу вчений цифровізація сформувала особливу культуру, яка

охоплює усю планету. Вона немає меж [1, с. 100]. Це важлива її особливість, яка полягає у тому, що вона не є локальним явищем, яке розповсюджене на території окремої держави, групи держав чи континенту. Вона охоплює усю планету. Тому, варто говорити про «цифрову культуру» планетарного рівня носіями та користувачами, якої є мільярди людей. Сьогодні, цифрові технології створюють паралельні світи, які важливі для людства в цілому. Йдеться про: соціальні мережі, інтелектуальні мережі, бази даних тощо користувачами, яких є мільйони людей в усьому світі.

Цифровізація еволюціонує. Маємо звернути увагу на те, що цифровізація є динамічним явищем. Це означає те, що її розвиток, наразі, триває. Якщо говорити конкретніше, то спочатку цифровізація була інструментом для перенесення інформації в широкому сенсі цього слова у цифровий формат. Таким чином, людство отримало можливість передавати копії даних від одного користувача до іншого. У цьому, контексті ми говоримо про «інтернет даних», тобто коли користувач відправляє адресатові копію файлу з інформацією. На сьогодні, ми говоримо про «інтернет цінностей». У цій частині, йдеться про передачу цінностей за допомогою цифрових технологій. Наприклад, онлайн голосування на виборах, переказ грошей онлайн (цифрові розрахунки за товари та послуги) тощо. Тобто, передається цінність від одного суб'єкта права до іншого без безпосереднього контакту між ними.

Принципи цифровізації. У Німеччині вироблена система принципів цифровізації, які є її ідейною основою. Йдеться про наступний їхній перелік:

По-перше, принцип поваги до гідності та прав людини (*das Prinzip der Achtung der Menschenwürde und der Menschenrechte*). Цифровізація не має стати фактором, який негативно вплине на право людської гідності та інші права й свободи людини. Невдале використання можливостей цифровізації може призвести до безпідставного втручання у особисте та сімейне життя приватних осіб, небажаного доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації про них (лікарська таємниця, таємниця усиновлення, адвокатська таємниця, комерційна таємниця тощо), перетворення людини на об'єкт у державних процедурах [2, с. 904]. Тому у Німеччині формується цілісний підхід до захисту прав та свобод людини у цифровому суспільстві, який має дати відповідь на питання про: межі захисту прав людини за доби цифровізації, інструменти їхнього захисту та відновлення тощо.

По-друге, принцип інформаційного самовизначення (*der informationellen Selbstbestimmung*). Ця ідея є похідною від ідеї суверенітету даних (*das Datensouveränität*) сутність якої полягає у тому, що лише

приватна особа може визначати те як мають використовувати інформацію, яка стосується неї самої [3]. Інакше кажучи, вона є власником інформації стосовно себе. Інформаційне самовизначення передбачає те, що приватна особа повинна знати де, коли і хто використовує інформацію щодо неї. Остання має право заборонити використання такої інформації, у тому разі коли приватна особа не бажає аби така інформація не використовувалася. Саме тому на публічну адміністрацію покладається завдання забезпечення прозорості використання даних. Це є передумовою використання приватними особами права на цифровий контроль, який надає повноваження щодо дозволу або заборони використання персональних даних.

По-третє, принцип одноразового використання (*das Once Only Prinzip*)[4]. Цей принцип нормативно втілений у Федеральному законі про покращення онлайн-доступу до адміністративних послуг (*Gesetz zur Verbesserung des Onlinezugangs zu Verwaltungsleistungen (Onlinezugangsgesetz – OZG)*)[5]. Принцип одноразового використання полягає у тому, що приватні особи мають надавати інформацію для отримання відповідної адміністративної послуги лише один раз. Після цього, наступна адміністративна послуга надається на базі тієї інформації (персональних даних), яка була надана раніше.

По-четверте, просування нових цифрових технологій (*das Prinzip der Förderung neuer digitaler Technologien*). Одним із базових принципів цифровізації є також принцип просування нових технологій. Федеральний уряд Німеччини стимулює запровадження розумних мереж у базові сфери життєдіяльності Німеччини. Йдеться про сферу охорони здоров'я, освіти, юстиції, адміністративних послуг, транспортну сферу та ін. Саме тому, функціонує «Цифровий саміт», який є платформою для підтримки перспективних проєктів, що спрямовані на впровадження передових технологій у різні сфери життя суспільства [6].

Підводячи підсумок маємо відзначити те, що окреслені напрями діяльності публічної адміністрації у сфері цифровізації свідчить про бажання Німеччини, з одного боку, максимально використати її потенціал. З іншого боку, ФРН намагається зробити усе аби цифровізація не була тим фактором, який негативно впливає на права людини, намагається максимально забезпечити конфіденційність людини та її безпеку у цифровому просторі. Безсумнівно, з часом перелік платформ та напрямків взаємодії публічної адміністрації із суспільством, окремими приватними компаніями та особами у сфері цифровізації буде розширюватися.

Література:

1. Volker Boehme-Neßler. Unscharfes Recht. Überlegungen zur Relativierung des Rechts in der digitalisierten Welt. Duncker & Humblot. Berlin. 2008. 800 s.
2. Roßnagel Alexander, Fischer-Dieskau Stefanie, Wilke Daniel. Transformation von Dokumenten. Zur Notwendigkeit einer Technik- und Rechtsgestaltung. *Computer und Rech.* 12/2005. S. 903–912.
3. Datensouveränität als Bestandteil des Once-Only-2.0-Prinzips. URL: https://www.de.digital/DIGITAL/Redaktion/DE/Digital-Gipfel/Download/2018/p6-datensouveraenitaet-once-only-2-0-prinzip.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (дата звернення: 21.01.2023).
4. Der Staat als Digitalisierungsplattform: Once Only 2.0. URL: https://www.de.digital/DIGITAL/Redaktion/DE/Digital-Gipfel/Download/2018/p6-der-staat-als-digitalisierungsplattform.pdf?__blob=publicationFile&v=2(дата звернення: 21.01.2023).
5. Gesetz zur Verbesserung des Onlinezugangs zu Verwaltungsleistungen (Onlinezugangsgesetz – OZG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ozg/OZG.pdf>(дата звернення: 21.01.2023).
6. De.digital. URL: <https://www.de.digital/DIGITAL/Redaktion/DE/Gruenderwettbewerb/Dossier/mitmachen.html>(дата звернення: 21.01.2023).

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Макушев П. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Діяльність митного органу залежить від багатьох факторів, серед яких надзвичайно важливими є організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу цих органів. Їх можна розглядати і як певні гарантії ефективної діяльності, виконання завдань і функцій митних органів. Вважаємо можливим визначити наступні ознаки організаційних форм діяльності митних органів: мають допоміжний характер відносно правових форм діяльності митних органів; забезпечують практичну реалізацію завдань і функцій митних органів;

здійснюються виключно з використанням посадовими особами митних органів своїх організаційних повноважень; є відносно самостійними та універсальними; спрямовані на забезпечення ефективної діяльності митних органів; їх використання не спричиняє настання відповідних правових наслідків; спрямовані на забезпечення покращення діяльності митних органів.

Своєрідність форм реалізації правового статусу митних органів полягає в тому, що вони регламентуються нормами різних галузей права – адміністративного, фінансового, податкового тощо. Практична реалізація повноважень митних органів передбачає здійснення ними управлінської діяльності, яка відбувається в основному в правових формах – правотворчій і правозастосовній, а також в організаційних, зокрема проведенні митними органами нарад, інструктажів, семінарів, інформуванні та консультуванні з питань державної митної справи, аналітичній діяльності, прогнозуванні, плануванні тощо. Отже, серед форм реалізації правового статусу митних органів необхідно розрізнити правову (ухвалення нормативних та індивідуальних правових актів, укладання адміністративних договорів у галузі митної справи) та організаційну (аналітична робота, проведення нарад, консультування, інформування, розгляд звернень громадян тощо) форми.

Існування України як незалежної, демократичної, правової держави зумовив активну участь громадян у суспільному житті, контроль громадськості за діяльністю органів державної влади, здійсненням державної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства та держави. З огляду на це, сьогодні дуже важливою організаційною формою діяльності митних органів є розгляд звернень громадян, які є важливим засобом реалізації громадянами своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів. Така діяльність є показником демократичності та соціальної спрямованості держави, ставлення до людини як до найвищої соціальної цінності. Конституцією України визначено, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40).

Головними формами роз'яснювальної роботи серед населення є: проведення лекцій, семінарів, конференцій; публікація повідомлень у засобах масової інформації з питань здійснення митної справи; розміщення матеріалів, що стосуються державної митної політики, у мережі Інтернет, на офіційному сайті Державної фіскальної служби України, а також на неофіційних сайтах; організація зустрічей населення з представниками митних органів. Суттєвим напрямком

роз'яснювальної роботи є проведення посадовими особами митних органів відповідних заходів серед осіб, які навчаються у вищих і професійно-технічних навчальних закладах [1, с. 26]. Основними формами роз'яснювальної роботи серед цієї категорії населення є: проведення науково-комунікативних заходів щодо здійснення державної митної політики; організація систематичних зустрічей студентів із працівниками митних органів [2, с. 98]; вивчення діяльності митних органів зарубіжних країн та можливості запровадження зарубіжного досвіду митного регулювання в діяльність митних органів України.

Вивчаючи організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу митних органів, на нашу думку, варто акцентувати увагу на важливості здійснення ними аналітичної роботи. Аналітична робота є надзвичайно важливою в діяльності митних органів у процесі здійснення митного контролю, який є одним з основних засобів здійснення державної митної справи, зокрема при застосуванні системи управління ризиками [3, с. 41], без чого неможливо реалізувати принцип вибіркової митного контролю, забезпечити законність переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Отже, діяльність митних органів не може бути здійснена належним чином без використання організаційних форм їх діяльності. Особливо важливого значення набувають такі організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу митних органів, як розгляд звернень громадян, інформування та консультування з питань державної митної справи, здійснення аналітичної роботи та матеріально-технічні операції, зокрема належне оформлення митних документів.

Література:

1. Борейко Н. М., Параниця С. П. Забезпечення митної безпеки в діяльності митних органів. *Modern economics*. 2020. № 21. С. 24–29.
2. Юринець О. В. Пріоритетні проблеми роботи митних органів України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021. Vol. 3, numb. 1. С. 96–103.
3. Дорофєєва Л. М. Правове регулювання діяльності митних органів України в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 55(2). С. 40–44.

ОБ'ЄКТ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДУ ВІД ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Онїщик Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Однією з необхідних умов виникнення податкового обов'язку від прийняття спадщини є наявність об'єкта оподаткування. Цей елемент правового механізму оподаткування доходу від прийняття спадщини є ключовим, оскільки виходячи з нього будуть визначатися платник податку, база оподаткування, ставка податку, порядок обчислення податку, податковий період, строк та порядок сплати податку, податкові пільги. Тому правильне визначення об'єкта оподаткування доходу від прийняття спадщини має як теоретичний, так і прикладний характер.

Згідно ст. 7 Податкового кодексу України (далі – ПК України) під час встановлення податку обов'язково визначається такий його елемент як об'єкт оподаткування [1]. Водночас у п. 22.1 ст. 22 ПК України наведено лише найпоширеніші об'єкти оподаткування, залишивши поза увагою питання щодо загального визначення об'єкта оподаткування та вичерпного переліку видів об'єктів оподаткування. Неоднозначна ситуація стосовно об'єкта оподаткування у податковому законодавстві призвела до недосконалості формулювання об'єктів податків, зокрема доходу, отриманого платником податку в результаті прийняття ним у спадщину.

Встановивши дохід у вигляді вартості успадкованого майна у складі податку на доходи фізичних осіб законодавець самоусунувся від закріплення загального поняття об'єкта податку на доходи фізичних осіб та правового розуміння сутності доходу, отриманого платником податку в результаті прийняття ним у спадщину.

Одним з елементів, який найбільш чітко і явно трансформує родову категорію об'єкта в площину застосування, використання конструкції податку, є предмет оподаткування. Характеризуючи зв'язок предмета й об'єкта оподаткування, слід зазначити, що предмет є обов'язковою, невід'ємною частиною об'єкта і вони співвідносяться, як частина і ціле. Термін «предмет оподаткування» визначає ознаки фактичного характеру, які обґрунтовують справляння відповідного податку [2, с. 262; 264]. Тому об'єктом є переважно такий предмет, із приводу якого

необхідна сплата податку. Враховуючи розмежування таких категорій як «об'єкт оподаткування» та «предмет оподаткування» об'єктом оподаткування спадщини є дохід, отриманий платником податку від переходу права власності на об'єкти спадщини.

Суперечливим та таким, що потребує вдосконалення, є і перелік об'єктів оподаткування доходу від прийняття спадщини, передбачений у п. 174.1 ст. 174 ПК України. Передбачивши серед об'єктів оподаткування доходу від прийняття спадщини об'єкт нерухомості законодавець не розкриває сутність цього поняття. Більше того, замість категорії «об'єкт нерухомості» у податковому законодавстві вживаються терміни «об'єкти житлової нерухомості» та «об'єкти нежитлової нерухомості».

Перелік об'єктів рухомого майна залишено відкритим. Враховуючи ч. 2 ст. 181 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), якою визначено, що рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі [3], до інших видів рухомого майна можна віднести будь-які речі спадкодавця. З метою усунення неоднозначного трактування об'єктів рухомого майна доцільно встановити вичерпний перелік таких об'єктів оподаткування доходу від прийняття спадщини. Наводячи перелік об'єктів рухомого майна законодавцем не враховано той факт, що у чинному законодавстві не вживається термін «витвір мистецтва». Наближеним до нього є категорія «культурні цінності» – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [4].

Не розкрито у чинному законодавстві і сутність категорії «об'єкт комерційної власності». Викликає також заперечення наявність серед об'єктів комерційної власності такого об'єкту оподаткування доходу від прийняття спадщини як немайнові права. Відповідно до ч. 1 ст. 271 ЦК України зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя [3]. Згідно ч. 1 ст. 270 ЦК України до особистих немайнових прав віднесено: право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [3]. Оскільки у ч. 2 ст. 269 ЦК України передбачено, що особисті немайнові

права фізичної особи не мають економічного змісту [3], їх не можна визначити як об'єкт оподаткування доходу від прийняття спадщини.

Потребує коригування такий об'єкт оподаткування доходу від прийняття спадщини як інтелектуальна (промислова) власність або право на отримання доходу від неї. Відповідно до ч. 1 ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [3]. У ч. 2 ст. 418 ЦК України встановлено, що право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності [3]. Згідно ч. 1 ст. 423 ЦК України особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності [3]. У ч. 3 ст. 423 ЦК України передбачено, що особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності [3]. Слід також відмітити, що згідно ч. 1 ст. 1219 ЦК України особисті немайнові права не входять до складу спадщини [3]. Звідси слідує, що інтелектуальна (промислова) власність або право на отримання доходу від неї як об'єкт оподаткування доходу від прийняття спадщини має враховувати виключно майнові права.

Таким чином, аналіз такого елемента правового механізму оподаткування доходу від прийняття спадщини як об'єкт дозволяє стверджувати, що об'єкт оподаткування доходу від прийняття спадщини відрізняється від об'єкта податку на доходи фізичних осіб. Проблема визначення об'єкта оподаткування доходу від прийняття спадщини обумовлена невизначеністю загального поняття «об'єкт оподаткування», сутності об'єкта податку на доходи фізичних осіб, специфіки об'єкта оподаткування доходу від прийняття спадщини та юридичної коректності закріплення об'єктів оподаткування доходу від прийняття спадщини в податковому законодавстві.

Література:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
2. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: в 6 т. Т. III: Учение о налоге. X. : Легас; Право, 2005. 600 с.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

4. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Хрідочкін А. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету
м. Дніпро, Україна*

Теоретичний аналіз поняття державної кадрової політики дозволяє визначити, що державна кадрова політика являє собою цілеспрямовану загальнодержавну стратегію, розраховану на тривалий період діяльності держави, спрямована на пошук, формування, розвиток і раціональне використання і відтворення людського потенціалу з метою забезпечення реалізації загальнонаціональних інтересів : інтересів особистості, суспільства та держави у різних галузях їх життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державного суверенітету, територіальної цілісності в контексті розвитку України як демократичної, соціальної держави з розвинутою ринковою економікою. Від змісту стратегії подальшого державного розвитку залежать обсяг і межі державного регулювання кадрових процесів, рівень їх децентралізації та демократизації. Кадрова політика як соціальне явище, маючи багаторівневу структуру, значно ширше за змістом, ніж державна кадрова політика, в якій суб'єктом виступає держава, яка не може виключно на себе брати розв'язання всіх кадрових проблем [1, с. 563]. Кадрова політика відображає закономірності розвитку об'єктивних кадрових процесів, зв'язки та відносини, які надають їм певну якісну характеристику, визначають головні риси і принципи кадрової роботи. Формування державної кадрової політики є

складним і суперечливим процесом. Він може бути результативним у випадку дотримання певних вимог за умови послідовної реалізації низки науково-методичних, законодавчих, політичних і організаційно-управлінських заходів.

Розроблення концептуальних засад державної кадрової політики потребує врахування: наукових принципів пізнання соціальних явищ (системність, історизм, соціальна детермінованість); критичного осмислення та творчого застосування накопиченого наукового знання в галузі управління та кадрової діяльності; реального стану кадрового корпусу держави; критичного аналізу зарубіжного досвіду роботи з кадрами, його адаптації в Україні, беручи до уваги традиції та особливості менталітету [2, с. 71]. Державній кадровій політиці мають бути притаманні такі наступні риси: системність (що враховує різні аспекти кадрових питань – економічні, соціальні, моральні, соціально-психологічні тощо); наукова обґрунтованість та реалістичність врахування потреб суспільства в кадрах, послідовність та етапність вирішення стратегічних кадрових завдань, залучення до професійної діяльності підготовлених фахівців; єдність і багаторівневість щодо охоплення всього кадрового потенціалу та кадрових процесів; перспективність (що визначає випереджальний характер, враховує соціальний прогрес, зміни характеру праці та управлінських процесів); демократичність за цілями, соціальною базою та механізмами розв'язання кадрових проблем; моральність (виховання в кожному працівникові таких рис, як чесність, упевненість, громадянська відповідальність); законодавча забезпеченість.

Саме такі риси, що стають принципами, надають державній кадровій політиці цілісності і сутнісної визначеності, уможливають її вплив на всі кадрові процеси в державі. Розроблення і впровадження науково обґрунтованої державної кадрової політики є нагальною потребою вітчизняного суспільства, найважливішою передумовою успішної реалізації інноваційної стратегії державного розвитку, спрямованої на забезпечення високих темпів економічного зростання країни і досягнення високого рівня стандартів життя населення.

Упровадження демократичних принципів в Україні супроводжується зміною ролі державної кадрової політики у сфері публічного управління. Перехід до нової управлінської практики вимагає не лише переорієнтації відносин держави і суспільства, які мають формуватися на засадах консенсусу та співробітництва, а й реформування інституту державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, що сприятиме побудові ефективної держави [3, с. 152]. Зазначимо також, що однією з найбільш значущих складових державної кадрової політики є кадрова політика в системі публічного управління, оскільки

сама практична діяльність публічних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування значною мірою сприяє успішному вирішенню проблемних питань у галузі забезпечення національної безпеки, зокрема здійснення завдань економічного, політичного і культурного розвитку суспільства, є чинником інституціональної спроможності національного кадрового потенціалу. Реалізація державної кадрової політики передбачає переорієнтацію публічного управління з системоцентричної парадигми на персоноцентричну. У зв'язку з цим доцільно розглядати розвиток системи публічного управління як сукупність трансформацій компонентів (мети, принципів, кадрів, структури, функцій, методів, технологій, інформації, техніки), процедур діяльності, зв'язків між компонентами і учасниками процесів, уявлень працівників щодо напрямів, темпів та змісту цих змін.

Назріла нагальна потреба якісних змін публічно-управлінської парадигми в галузі державної кадрової політики, вироблення моделі сталої, дійової кадрової системи, упровадження нових кадрових технологій. Стратегія державної кадрової політики виражає волю населення, політичний курс роботи з кадрами на загальнодержавному рівні, визначає основи формування, розвитку та раціонального використання кадрів, усіх людських ресурсів держави. У структурно-змістовому розумінні державна кадрова політика – це система офіційно визнаних цілей, завдань, пріоритетів і принципів діяльності держави з організації та регулювання кадрових процесів і відносин. Державна кадрова політика реалізується через сукупність різноманітних соціальних функцій владних інститутів і визначає шляхи та засоби кадрового забезпечення реформ, професіоналізм їх здійснення. Вона є важливим фактором збереження та зміцнення цілісності держави, соціально-політичної стабільності суспільства і виступає елементом регуляції життєдіяльності населення.

Важливий напрям кадрової політики в контексті відтворення і ефективної реалізації кадрового потенціалу – стимулювання розвитку самоосвіти кадрів. Потреба у державному впливі на розвиток самоосвіти зумовлюється суспільною та особистісною необхідністю, зростанням ролі освіти в життєдіяльності особистості та суспільства в сучасних умовах його розвитку. Особливе місце серед шляхів реалізації стратегії державної кадрової політики посідає підвищення ролі молоді як пріоритетного напрямку розвитку кадрового потенціалу держави, від якого багато в чому залежить реформування та оновлення, стабілізація та розвиток вітчизняного суспільства. Формування і реалізація державної кадрової політики має здійснюватися на засадах системної діяльності, яка поєднує науково-методологічні, політико-правові,

соціально-економічні, морально-психологічні, соціокультурні, управлінські та інноваційні аспекти.

Прагнення України відповідати європейському рівню в усіх сферах державної діяльності вимагає значних перетворень, зокрема, і тих, що стосуються удосконалення кадрової політики в системі публічного управління. Сучасний представник влади має бути наділений не лише відповідними повноваженнями, а й певним комплексом особистих моральних і психологічних якостей. Він перш за все повинен бути авторитетним, інтелігентним, поінформованим та обізнаним у всіх сферах, що пов'язані з його діяльністю: економічних законах, законодавстві про працю, сучасних методах управління, особливостях його регіону тощо. Крім того, важливу роль відіграє психологічна сумісність даного представника з колективом, що актуалізує позицію кожного державного службовця щодо його кар'єрного зростання [4].

Таким чином, надання державними службовцями управлінських послуг можливо лише за умови створення ефективної системи роботи з персоналом, яка відповідала б стандартам демократичної, правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою. З даною метою проводиться широкомасштабна адміністративна реформа в Україні, невід'ємною складовою якої є кадрова політика в органах публічної влади. Державна кадрова політика є найважливішим фактором збереження та зміцнення цілісності держави, соціально-політичної стабільності суспільства, стратегічною складовою регуляції життєдіяльності громадян. Складовою державної кадрової політики є створення збалансованої системи управління людським капіталом, що має забезпечити оптимальне використання трудових ресурсів країни.

Література:

1. Олуйко В. М., Примуш Р. Б. Професійний розвиток особистості службовців у процесі кар'єрного зростання. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права*. 2017. № 1 (61). С. 356–374.
2. Кулик Д. О. До проблеми припинення державно-службових відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2014. № 12. Т. 2. С. 70–72.
3. Гришук А. Б. Державна служба в Україні : адміністративно-правовий вимір : монографія. Львів: 2018. 232 с.
4. Горбатенко В. Конституційні засади проведення адміністративної реформи в Україні та удосконалення системи органів виконавчої влади. *Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України*. 2015 URL. : <http://www.old.minjust.gov.ua/41>.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Чайка В. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Відомо, що формування та реалізація податкової політики здійснюються державою безпосередньо через її структури – представницькі (законодавчі), виконавчі і судові (правозастосовні) органи державної влади (зокрема, але не виключно через органи Державної податкової служби України; органи місцевого самоврядування – ч. 1 ст. 143 Конституції України [1]). Таким чином, політика держави, спрямована на досягнення поставлених перед нею цілей, відбиває модель взаємодії держави і суспільства, а також різних громадських і державних інституцій.

Керуючись нормами податкового права, органи державної влади та місцевого самоврядування реалізують податкову політику, використовуючи її конкретні інструменти: встановлюють відповідні види податків і зборів, визначають різні категорії платників податків, об'єкт оподаткування, базу, податковий період, ставки податків і зборів, порядок обчислення і терміни сплати податку, а в необхідних випадках встановлюють податкові пільги.

Фіскальна функція традиційно розглядається як одна з основних функцій держави, тож можна зазначити, що відносини, які виникають у процесі взаємодії держави, суспільства і кожної конкретної особи з приводу оподаткування (податкові відносини), визначаються податковою політикою, за допомогою якої держава визначає завдання, заходи та засоби їх реалізації у сфері оподаткування.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні згідно зі ст. 75 Конституції України є Верховна Рада України [1]. Зокрема, до її повноважень в сфері оподаткування належать: 1) прийняття законів (п. 3 ст. 85 Конституції України), зокрема, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції, виключно законами України встановлюються система оподаткування, податки і збори; 2) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики (п. 5 ст. 85 Конституції України). Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [2]

основними засадами внутрішньої політики в економічній сфері є проведення стабільної, раціональної та справедливої податкової політики; 3) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності уряду (п. 11 ст. 85 Конституції України [1]). Зокрема, 19.06.2020 Верховною Радою було ухвалено Постанову «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України» [3], що містить підрозділ 6.2 «Ефективна податкова система»; 4) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України (п. 32 ст. 85 Конституції України), зокрема тих, що стосуються питань уникнення подвійного оподаткування доходів і майна, співробітництва у сфері оподаткування з іншими державами, міжнародними організаціями тощо.

Водночас у структурі Верховної Ради України діє Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» [4] законопроектна функція комітетів полягає у розробленні проектів законів, інших актів Верховної Ради України; попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд Верховної Ради України тощо.

У системі органів виконавчої влади вищим органом є Кабінет Міністрів України відповідно до ст. 113 Конституції України [1]. Пункт 3 статті 116 Основного закону наділяє уряд загальними повноваженнями щодо забезпечення проведення податкової політики. Ефективне здійснення Кабінетом Міністрів України цих повноважень є основою для проведення політики в інших сферах, зокрема у сфері соціального захисту, з метою вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Конституційні повноваження Кабінету Міністрів у сфері реалізації податкової політики у повному обсязі відтворено у п. 3 ст. 2 та у ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [5]. Уряд отримує від Міністерства фінансів та органів Державної податкової служби України вичерпну інформацію, аналіз якої дозволяє робити висновки про рівень ефективності здійснюваної податкової політики.

Спеціальними повноваженнями щодо формування та реалізації державної податкової політики наділені Міністерство фінансів України та Державна податкова служба України.

Правовий статус і повноваження Міністерства фінансів як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів, регламентовано Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» [8] та Положенням про Міністерство фінансів 2014 р. [9].

Згідно з Положенням Міністерство фінансів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства.

Провідним суб'єктом, який відповідальний безпосередньо за реалізацію державної податкової політики та наділений спеціальними повноваженнями у цій сфері, є Державна податкова служба України. Правовий статус цього органу визначає ст. 19-2 Податкового кодексу «Функції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, в частині забезпечення формування та реалізації податкової та митної політики» [10], а також Положення про Державну податкову службу України [11].

У підсумку зазначимо, що суб'єкт, відповідальний за формування та реалізацію державної податкової політики, – це держава в особі уповноважених органів державної влади та їх посадових і службових осіб. Водночас ці суб'єкти для ефективної реалізації кінцевої мети державної податкової політики – наповнення дохідної частини бюджету, діють не хаотично, а утворюють систему, що є сукупністю взаємопов'язаних елементів, поєднаних між собою зв'язками і відносинами, та характеризується певною цілісністю й єдністю.

Література:

1. Конституція України: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4404> (дата звернення: 17.05.2023).

2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 55. Ст. 1840.

3. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2020 р. № 471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

4. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.

5. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.

7. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2019 р. № 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

8. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

9. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. *Офіційний вісник України*. 2014. № 69. Ст. 1936.

10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

11. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Александров М. Є.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу розроблення
та вдосконалення форми одягу*

*Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

На сьогодні в Україні процесам національно-патріотичного виховання приділено значну увагу. В умовах необхідності відбиття агресії проти України така увага цілком закономірна, адже від готовності населення до захисту своєї Батьківщини залежить її оборонна спроможність. Однією з проблем, з якою стикається управлінський апарат держави на шляху становлення системи національно-патріотичного виховання, є недостатня розробленість питання історичного досвіду адміністративно-правового забезпечення національно-патріотичного-

виховання. Оскільки формування ціннісних орієнтирів у сучасних процесах національно-патріотичного виховання здійснюється на прикладах, зокрема, боротьби українського народу за свою незалежність у період Української Революції 1917–1921 років, доцільно дослідити особливості адміністративно-правового регулювання процесів національно-патріотичного виховання в українських державних утвореннях зазначеного періоду.

Одним з етапів становлення української державності на початку ХХ століття стало утворення Української Держави на чолі з Павлом Скоропадським. Зазначимо, що цей історичний період характеризується складною внутрішньополітичною та зовнішньополітичною обстановкою: фактична окупація України німецькими та австро-угорськими військами, отаманщина, активна діяльність більшовицького підпілля тощо. Попри це, урядом Павла Скоропадського було проведено ряд реформ й організаційно-правових заходів, зокрема й у сфері національно-патріотичного виховання.

Одним з таких заходів стала українізація навчальних закладів. Законом Ради Міністрів від 2 червня Міністерству народної освіти і мистецтва було асигновано 2 184 790. крб. для організації літніх учительських курсів з українознавства влітку 1918 року [1]. 1 серпня 1918 року було ухвалено Закон «Про обов'язкове вивчення української мови і літератури, історії та географії України у всіх середніх школах» [2]. В «Обіжнику Міністерства народної освіти і мистецтва» від 5 серпня 1918 року було зазначено, що: «Українська національна школа, ця головна основа відродження народу мусить бути особливо добре і завчасно забезпечена всім, що гарантує прямий і вільний перехід всякій українській дитині до самих верхів шкільного національно-виховуючого навчання» [3]. Українізація за часів Української Держави торкнулася й вищих начальних закладів. Зокрема, в ухваленому Радою Міністрів Законі від 17 серпня 1918 року «Про перетворення Київського Народного Українського Університету в Київський Державний Український університет» зазначалося, що «викладовою мовою в Університеті є мова українська» [4].

Важливо зазначити й великі здобутки уряду Української Держави в організації національних культури й мистецтва. У складі Міністерства народної освіти і мистецтва було утворено спеціальне Головне управління мистецтва [5]. Завдяки роботі зазначеного управління було виділено кошти на музейну справу, охорону пам'яток історії і культури, підтримку театрів тощо, створено низку національних закладів (Національна галерея мистецтв, Український історичний музей, Державний історичний архів та інші заклади культури) [6, с. 104]. Таким чином, забезпечувалося патріотичне виховання не тільки

шляхом доступу населення до пам'яток історії і культури та їх збереження, але й шляхом утворення відповідних національних інститутів, покликаних проводити державну політику в тій чи іншій сфері.

Серйозним суспільно-політичним кроком Павла Скоропадського, який також мав і патріотично-виховне значення, було відродження українського козацтва. В універсалі про відродження козацтва, зокрема, зазначалося, що «Відновлення козацтва має своєю метою відродження славетного минулого України і забезпечення державності рідного краю, а також виховування підростаючого та майбутнього покоління в моральному здоров'ї і в напрямку взаємної братської допомоги та щирої прихильності до Батьківщини...» [7]. Далі зазначалося, що «козацькі громади ... прямують до завдань фізичного і духовного розвитку козацтва, а рівно з тим до завдань як взагалі культурно-просвітницького, так і економічного характеру...» [7]. Отже, в акті відновлення українського козацтва Павлом Скоропадським та його урядом вбачалися основи патріотичного виховання населення через доручення його до козацьких громад.

Таким чином, попри невеликий з точки зору історії період існування Української Держави (кінець квітня – середина грудня 1918 року), Павлом Скоропадським та його урядом було вжито заходів щодо адміністративно-правового забезпечення національно-патріотичного виховання. По-перше, було закладено нормативно-правову базу для діяльності органів державної влади Української Держави в контексті утвердження національної ідеї й українізації. По-друге, було розбудовано Міністерство народної освіти і мистецтва, у складі якого утворено низку спеціалізованих підрозділів, які опікувалися питаннями, які так чи інакше пов'язані з національно-патріотичним вихованням. По-третє, було відновлено Українське козацтво – парамілітарне формування з національною основою, основним завданням якого було національно-патріотичне виховання молоді, яке в подальшому могло трансформуватися в більш широку діяльність з формування національно-свідомого суспільства.

Підсумовуючи дослідження адміністративно-правового забезпечення національно-патріотичного виховання часів Української Держави можна відзначити, що уряд Павла Скоропадського приділяв цьому питанню суттєву увагу. Було видано низку законів з утвердження державної мови у сфері освіти, утворено органи, які опікувалися народною спадщиною та духовним і культурним життям суспільства, а також Українське козацтво, яке мало на меті національно-патріотичне виховання молоді.

Література:

1. Державний вісник. Київ. 1918. № 12. С. 2.
2. Державний вісник. Київ. 1918. № 32. С. 1.
3. Боровик А. Українізація шкільної освіти за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського. *Сіверянський літопис*. 2002. № 6. С. 3–9.
4. Державний вісник. Київ, 1918. № 41. С. 2.
5. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 54.
6. Пиріг Р. Проблеми національної ідентифікації правлячої еліти Української Держави 1918 року. *Краєзнавство*. 2013. № 2. С. 95–106.
7. Універсал Його Світлості Ясновельможного Пана Гетьмана Вісїєї України та Військ Козацьких Павла Скоропадського до Народу Українського від 16 жовтня 1918 року. *Державний вісник*. 1918. № 59. С. 1.

МЕДІАЦІЯ ЯК НОВЕЛА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Алмаші І. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри обліку і оподаткування

Ужгородського торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету

м. Ужгород, Україна

В умовах гармонізації законодавства України із міжнародним правом і впровадження міжнародних стандартів, в тому числі з прав людини, особливої уваги набуває проблематика реалізації, забезпечення та захисту прав в процесі вирішення спорів. Забезпечення та захист прав людини є одним із найважливіших завдань та напрямків діяльності правової держави. Особливо найбільш гостро це питання постає в умовах воєнного стану. Новелою для законодавства України щодо реалізації прав людини, в тому числі захисту її інтересів та забезпечення прав стало запровадження інституту медіації.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів широко застосовують у США, в Австралії та Європі. В багатьох країнах вона закріплена на законодавчому рівні. В суспільствах деяких держав, наприклад, Голландії, вже сформувалася культура медіації як

можливого шляху врегулювання спору, в інших країнах, зокрема в Німеччині, вона тільки зароджується [1].

Медіація в Україні існує майже 30 років, однак правові засади та порядок її проведення були визначені тільки 16 листопада 2021 року в Законі України «Про медіацію». Незважаючи на те, що відсутність законодавчого закріплення не була перешкодою для проведення медіації як різновиду переговорів, прийняття цього Закону є важливим кроком для її розвитку в Україні. Зокрема, це має вирішальне значення для: сприяння підвищенню поінформованості населення про медіацію та формування довіри до цієї процедури завдяки правовій визначеності щодо сутності процедури, ролі медіатора, прав та обов'язків її учасників тощо; легалізації професії медіатора та відповідного виду діяльності; налагодження взаємодії з судами та іншими органами влади з питань медіації; забезпечення реалізації норм процесуального законодавства щодо неможливості допиту медіатора в якості свідка про відомості, які стали йому відомі під час медіації; забезпечення дотримання Україною зобов'язань за Конвенцією ООН про транскордонні угоди, досягнуті внаслідок медіації (Сінгапурська конвенція з медіації) [2].

Згідно ст. 1 Закону України «Про медіацію» [3] медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Підставою для проведення медіації є договір про проведення медіації – угода про надання послуг із проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), укладена сторонами можливого або наявного конфлікту (спору) та медіатором (медіаторами) у погодженій ними усній чи письмовій формі, яка відповідає вимогам закону. Медіацію проводить медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа. У зв'язку із прийняттям вищевказаного Закону внесені були зміни в чинне законодавство і запроваджено медіацію як альтернативний позасудовий спосіб врегулювання конфліктів (спорів) у земельних, господарських, цивільних, адміністративних спорах (конфліктах).

На думку автора, врегулювання спору (конфлікту) шляхом медіації має такі позитивні наслідки для сторін: відбувається швидше, ніж судовий процес; участь у медіації є добровільною; самостійно обирають медіатора (медіаторів); конфіденційність; а в разі, якщо відмова від позову, визнання позову відповідачем або укладення

мирової угоди досягнуто в результаті медіації повертається 60 % судового збору, сплаченого при поданні позову. Однак, вимоги щодо віку, освіти та професійної діяльності медіатора повинні визначатися Законом, зважаючи на значну роль медіатора у врегулюванні конфлікту, а не визначатися сторонами медіації, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності на їх розсуд.

Надання допомоги у забезпеченні доступу до медіації є однією із безоплатних правових послуг, право на яку мають всі без винятку громадяни України й особи, які підпадають під її юрисдикцію. З ухваленням Закону України «Про медіацію» система безоплатної правової допомоги планує розширити сервіс надання допомоги в доступі до медіації як одного із ефективних способів альтернативного врегулювання спорів [4].

Щодо запровадження медіації на практиці, то у 2021 році працівники системи БПД поінформували 869 клієнтів про можливість вирішити спір за допомогою медіації. У межах налагодженої співпраці із надавачами послуг медіації 102 клієнтам системи запропоновано скористатися послугою медіації на базі системи БПД. Більшість спорів (80,4 %) стосувалися сімейних, родинних та спадкових відносин, значно менше – житлових, трудових та інших спорів. Водночас знову більшість цих спорів (41 %) стосувалися прав та інтересів дітей. 51 справа була передана на медіацію [5].

У теорії і практиці зарубіжних країн позасудове вирішення спорів має ще й іншу назву – Alternative Dispute Resolution (ADR) – альтернативне вирішення правових спорів, що підкреслює особливості цього інституту, який вважається альтернативним судовому провадженню. Перевагами альтернативного вирішення спорів є: збереження часу та заощадження коштів; швидше врегулювання, ніж у судовому порядку; запобігання псуванню ділових стосунків натеper та в майбутньому; зберігає та підвищує ділову репутацію сторін;

Однією з правових підстав запровадження медіації на законодавчому рівні є Угода України про Асоціацію з Європейським Союзом від 2014 року. Згідно зі статтею 1 вказаної Угоди, Україна і ЄС мають посилювати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Країни ЄС погодилися, що забезпечення верховенства права та кращого доступу до правосуддя повинно включати доступ як до судових, так і до позасудових методів урегулювання спорів. Європейська Рада закликала держави-члени до запровадження альтернативних позасудових процедур, серед яких медіація є основною, а також низку рекомендацій та керівних принципів [6, с. 222].

Запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, що свідчать про його ефективність. Так, починаючи із 2003 року активно проводяться експерименти у судах (зокрема, у містах Києві, Харкові, Івано-Франківську та інших). Також в Україні діє ціла низка Регіональних Груп Медіації, які об'єдналися в Асоціацію Груп Медіації України та Український Центр Порозуміння, який активно займається впровадженням програм примирення потерпілих і правопорушників та просвітницькою діяльністю у цій сфері.

З вересня 2006 року по лютий 2007 року в десяти регіонах України Українським Центром Порозуміння проводилося проміжне оцінювання впровадження програм відновного правосуддя. Протягом звітного періоду було проведено 41 програму відновного правосуддя, з них: 39 – медіації у кримінальних справах, 2 – сімейні конференції. Медіація забезпечує більш ефективне розв'язання проблеми відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди; надає можливість сторонам впливати на рішення, що приймається у справі, допомагає зняти емоційне напруження. Крім того, медіація звільняє суддів від навантаження у зв'язку із розглядом справ невеликої тяжкості і надає можливість зосередитися на більш серйозних справах, а також прискорює процес розгляду справ у суді. Про доцільність запровадження процедури медіації (примирення) у цивільному та господарському судочинстві свідчать Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» (R № (2002) 10) та «Про сімейну медіацію» (R № (98) 1), Типовий закон ЮНСІТРАЛ Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування (2002) тощо [7].

Отже, в даній доповіді проаналізовано окремі аспекти правового регулювання медіації як новели законодавства України, виокремлено позитивні наслідки для сторін медіації. Автором також вказано на недоліки у сфері правового регулювання медіації. Так, зокрема, вимоги щодо віку, освіти та професійної діяльності медіатора повинні визначатися у Законі «Про медіацію». Дана проблематика є актуальною і потребує подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Мемель Ф. Медіація в адміністративному судочинстві України. URL: http://www.voas.gov.ua/upload/337_mediac2.pdf (дата звернення 18.05.2023).

2. Романадзе Л.Д. Значення та основні положення Закону України «Про медіацію». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20374/%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B7%D0%B5%20%D0%9B.%20%D0%94.%20%D0%97%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2> (дата звернення 18.05.2023).

3. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

4. Закон про медіацію відкриває нові можливості клієнтам системи БПД. URL: <http://kolomak-rada.gov.ua/2021/12/30/zakon-pro-mediatsiyu-vidkryvaye-novi-mozhlyvosti-kliiyentam-systemy-bpd> (дата звернення 18.05.2023).

5. Ухвалено закон про медіацію: що це значить для українців. *Юридична газета онлайн*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/uhvaleno-zakon-pro-mediatsiyu-shcho-ce-oznachae-dlya-ukrayinciv.html> (дата звернення 18.05.2023).

6. Логуш Л. Міжнародна практика застосування медіації в діяльності юридичних клінік в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2021. С. 222–224. URL: <http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2021/6/36.pdf> (дата звернення 18.05.2023).

7. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_11347 (дата звернення 18.05.2023).

СУСПІЛЬНІ ЦІННОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Важинський В. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін

*Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»*

м. Івано-Франківськ, Україна

Донедавна у вітчизняній літературі з адміністративного права послуговувались термінами «правове регулювання» «державне регулювання», «адміністрування» тощо, то під впливом європейської наукової доктрини адміністративного права державна діяльність все частіше

почала розглядатись з позицій її суспільної користі та ефективності, результативності для суспільства. Так в доктрину адміністративного права термін «публічне управління» було введено в 2003 році В. Колпаковим [2, с. 48]. Сьогодні він активно розвивається в роботах В. Авер'янова, В. Бакуменка, О. Бандурки, В. Бевзенка, В. Бодрова, В. Галуцька, І. Голосніченка, О. Забужко, Ю. Ковбасюка, А. Колодія, Т. Коломоєць, А. Комзюка, І. Кресіної, Р. Мельника, О. Оболенського, М. Пасічника, Г. Петрового, І. Петрової, Н. Писаренка, М. Погорецького, О. Правоторової, Ю. Римаренка, І. Розпутенка, І. Сквірського, С. Стеценка, В. Трошинського, З. Топорецької, Ю. Шарова та ін.

Цінності суспільства є проявом його правової культури, вони є основою (фундаментом) цієї культури. Так, як слушно зазначає Р. А. Сербин правова культура виступає соціальною формою закріплення та відтворення розвитку у нормах та цінностях права, правової діяльності та правової свідомості. Правова культура як особлива складова духовної культури людства, що фіксує досягнення суспільства у сфері юридичної теорії та практики, розкриває роль правових ідеалів та цінностей у житті суспільства, реальних здобутків держави у галузі захищеності прав і свобод людини [6, с. 15].

Виходячи з доктрини нового адміністративного права – діяльність держави спрямована на забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів кожного громадянина і на забезпечення реалізації суспільного інтересу, суспільних цінностей в цілому [1, с. 73]. Так, це цілком відповідає ст.3 Конституції України, згідно якої утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Тобто зміст і спрямованість держави з точки зору публічного права, публічного управління є забезпечення суспільних інтересів при врегулюванні різних сфер суспільного життя.

Ціннісні орієнтири та стратегічна мета публічного управління є тією основою, навколо якої зосереджується діяльність органів державної влади. Відповідно до ціннісних орієнтирів та обраної мети формується стратегія публічного управління, тактика його розвитку, розробляються прогнози і плани дій, оцінюються результати прийнятих рішень і вжитих заходів [5, с. 135]. На нашу думку, слід говорити не про абстрактне забезпечення суспільних інтересів, а про охорону суспільних цінностей.

При цьому охорона, на нашу думку, в контексті суспільних відносин публічного управління певною сферою, є багатоаспектним поняттям. Її слід розуміти як функції держави і права (заходи, способи методи, які передбачені нормами права для запобігання, попередження та реагування на певні правопорушення – повноваження та права, які мають державні органи, визначення правопорушень і санкцій за їх

вчинення) і одночасно як напрямки діяльності органів держави для забезпечення реалізації цих функцій (тобто здійснення конкретних дій у передбаченому законодавством порядку – здійснення перевірок, інспектування, прийняття певних рішень, укладення адміністративно-правових договорів тощо) тобто в поєднанні матеріального та процесуального аспектів. В такому контексті ми підтримуємо вчених, які вказують, що поняття охорони є ширшим і поглинає собою захист. Ми вважаємо, що захист є органічним продовженням правовідносин охорони у випадку, якщо превентивними заходами не вдалось забезпечити стабільність суспільних цінностей, тобто не вдалось забезпечити правопорядок, запобігти чи попередити правопорушення у певні сфері [4, с. 338].

Охорона суспільних цінностей у будь-якій сфері бізнесу є одним з напрямків реалізації загальної економічної функції держави [7, с. 154]. Охорона покликана забезпечити правопорядок у певній сфері, а захист – безпеку (яка є складовою правопорядку), зокрема, наприклад, у сфері інвестиційної діяльності конкретного інвестора і інвестиційного ринку для інвесторів, зокрема, тому ми говоримо, що захист є складовою охорони.

Пропонуємо до складу охорони суспільних цінностей у сфері інвестиційної діяльності як напрямку (функції) публічного управління відносити: забезпечення (забезпечення правопорядку у певній сфері, що проявляється правотворчою, дозвоільною, аналітичною, координаційною, інформаційною діяльністю тощо); профілактику (профілактика правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, що проявляється контрольною, наглядовою, координаційною, інформаційною, правороз'яснювальною та іншими видами діяльності), захист (забезпечення безпеки членів суспільства у разі вчинення щодо них певних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, що проявляється у формі контрольної, адміністративно-процедурної, оперативної-розшукової, кримінальної процесуальної та інших видів діяльності). В свою чергу до складу захисту слід відносити виявлення та реагування на різні види правопорушень різними державними органами (виявлення та реагування на правопорушення в цій сфері, що передбачені спеціальним законодавством (порушення ліцензійних умов для певного виду інвестиційної діяльності, дозвоільних правил тощо), адміністративні, податкові, фінансові правопорушення, а також реагування на кримінальні правопорушення (проступки та злочини), адже вони є найбільш небезпечними для суспільства.

Література:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник / за ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Видавництво «Юридична думка». 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.
2. Колпаков В. К. Парадигма «поняття адміністративного права»: зміст і новели в системі універсалій. Питання адміністративного права. Харків : Право, 2019. 272 с. С. 48–75.
3. Конституція України від 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
5. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія. Х. : Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2009. 380 с.
6. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 «Філософія права». К., 2003. 20 с.
7. Топорецька З. М. Роль суспільних цінностей в обранні державою моделі публічного управління гральним бізнесом. *Актуальні питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 153–156.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Васильєв С. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської Обласної Ради
м. Харків, Україна*

Забезпечення трудових прав педагогічного працівника є запорукою ефективного виконання ним своїх трудових обов'язків, доброзичливого ставлення до учнів або студентів. Водночас, можливі випадки, коли

педагог на роботі стикається із необґрунтованими претензіями директора школи, завідуючого кафедрою або іншого керівника, приниженнями, образливими висловлюваннями, спробами спровокувати конфлікт. Можливі конфлікти між педагогічними працівниками на ґрунті особистої неприязні, відмінностей у світогляді. Керівництво закладу освіти повинно реагувати на будь-які конфліктні ситуації у колективі.

Згідно зі ст. 54 Закону України «Про освіту» педагогічний працівник має право на захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації [1]. Отже, запровадження адміністративної відповідальності за психологічний тиск на роботі є цілком обґрунтованим і доречним.

Адміністративна відповідальність за вчинення мобінгу, тобто цькування працівника, була встановлена у грудні 2022 року. Кодекс про адміністративні правопорушення України (далі – КупАП) було доповнено ст. 173-5 «Мобінг (цькування) працівника», яка складається з двох частин [2]. У першій частині статті встановлено заходи адміністративного стягнення за вчинення мобінгу, а в другій частині – кваліфікуючі ознаки мобінгу. Зокрема, вчинення мобінгу групою осіб або особою, яка протягом року вже притягалася до адміністративної відповідальності за мобінг. При цьому норми адміністративного права не містять визначення поняття «мобінг», не названі види або ознаки мобінгу.

В українському законодавстві поняття мобінгу з'явилося лише у листопаді 2022 року. Згідно зі ст. 2-2 КЗпП України мобінгом є систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [3]. Форми мобінгу також закріплені у ст. 2-2 КЗпП України. У цьому визначенні відображено коло осіб, які можуть бути суб'єктами мобінгу, сутність незаконних дій правопорушників та мета незаконних вчинків. Варто наголосити на тривалому характеру мобінгу, який може поєднувати психологічний та економічний тиск. Метою мобінгу визнається звільнення працівника, примушування його недооцінювати свою професійну придатність.

Наголосимо на тому, що у січні 2019 року було запроваджено адміністративну відповідальність за булінг, тобто цькування учнів або

студентів з боку однокласників та одногрупників. Водночас, мобінг передбачає здійснення психологічного або економічного тиску саме у трудовому колективі педагогічних працівників.

Законодавство встановлює порядок розслідування випадків мобінгу. Згідно із п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП право складати протоколи про мобінг надано працівникам Державної служби з питань праці [2]. Разом із тим, у Положенні про цю службу немає відповідної норми, яка передбачає повноваження працівників служби у сфері протидії мобінгу [4]. Прийняття законодавства про відповідальність за мобінг жодним чином не вплинуло на статус і повноваження інспекторів з питань праці.

Порядок проведення планових і позапланових перевірок органами державного нагляду встановлено законодавством. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (далі – Закон № 877-V) звернення громадян про порушення їх прав можуть стати підставою для проведення позапланових перевірок суб'єктів господарювання. Але захід контролю здійснюється у цьому разі лише за погодженням із центральним органом виконавчої влади [5]. Отже, надходження скарги від педагога про випадки мобінгу у закладі освіти може стати підставою для позапланової перевірки школи, ліцею або університету органами Державної служби з питань праці.

Відповідно до ст. 8 Закону № 877-V інспектори Державної служби з питань праці під час проведення перевірки мають право одержувати пояснення від працівників підприємства, які можуть підтвердити факти мобінгу [5]. Саме на підставі таких пояснень може бути складено протокол про адміністративне правопорушення «Мобінг». Не важко передбачити проблеми, які можуть виникнути при одержанні письмових пояснень від педагогічних працівників у тому трудовому колективі, де були випадки мобінгу. Адже спілкуватися із кожним громадянином для отримання відвертих, правдивих свідчень потрібно наодинці. Окремий кабінет для роботи комісії органу контролю керівництво закладу освіти може і не знайти. Викликати працівників до приміщення Державної служби з питань праці посадові особи цього органу державного нагляду не мають права. Педагоги, які були свідками мобінгу, напевно, планують працювати і надалі у цьому ж закладі освіти. Вірогідність того, що працівник буде свідчити проти свого керівника, є низькою. Особи, які вчиняли мобінг, навряд чи визнають свою провину. Підтвердити факти мобінгу можуть колишні працівники закладу освіти, в якому проводиться перевірка, оскільки вони вже звільнилися. Але у Державної служби з питань праці не має права викликати повістками різних громадян для опитування за скаргами про мобінг. Виходячи із викладених міркувань, обгрунтованою здається

пропозиція про передачу повноважень зі складання протоколів про мобінг від Державної інспекції з питань праці до Національної поліції України.

Згідно зі ст. 221 і ст. 276 КУпАП розгляд адміністративних протоколів про вчинення мобінгу належить до компетенції судді районного суду за місцем вчинення правопорушення [2]. Державна служба з питань праці повинна надіслати протокол про мобінг до районного суду за місцем розташування підприємства, в якому здійснювалася перевірка скарги про порушення трудових прав. Правила розгляду справ про адміністративні правопорушення встановлені у ст. ст. 277–281 КУпАП. Вони поширюються і на випадки притягнення громадян до адміністративної відповідальності за вчинення мобінгу. До суду повинні бути викликані особи, стосовно яких складено протокол про адміністративне правопорушення, потерпілий, а також свідки мобінгу.

Підсумовуючи викладене необхідно відзначити наступні особливості притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення мобінгу в Україні:

1. Визначення та форми мобінгу закріплені у трудовому законодавстві України. Адміністративна відповідальність за мобінг встановлена у грудні 2022 року.

2. Повноваження щодо складання протоколів про адміністративне правопорушення за вчинення мобінгу надані Державній службі з питань праці.

3. У випадку надходження скарги про мобінг Державна інспекція має право призначити позачергову перевірку суб'єкта господарювання.

4. Правом притягати громадян до адміністративної відповідальності за вчинення мобінгу користуються судді районних судів.

Для вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності за вчинення мобінгу можна запропонувати наступні зміни у законодавство:

1. Надати право складати протокол про адміністративне правопорушення «Мобінг» працівникам Національної поліції України.

2. Передбачити здійснення позапланової перевірки закладу освіти Державною службою з питань праці без погодження із центральними органами виконавчої влади у випадку надходження заяви про мобінг.

3. Встановити у Положенні про Державну службу України з питань праці повноваження відносно протидії мобінгу.

4. Передбачити у Законі України «Про освіту» обов'язок керівника закладу освіти та освітнього омбудсмена вживати заходи щодо протидії мобінгу.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-text> (дата звернення: 15 травня 2023 року).
2. Кодекс про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#top> (дата звернення: 15 травня 2023 року).
3. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 15 травня 2023 року).
4. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-Text> (дата звернення: 15 травня 2023 року).
5. Про основи державного нагляду (контролю) у сфері господарювання : Закон України від 05 квітня 2007 року № 877-V. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/877-16/text> (дата звернення: 15 травня 2023 року).

ВИДИ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Голоядова Т. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія
м. Одеса, Україна*

Податкова перевірка є способом податкового контролю, за допомогою якої контролюючі органи у сфері оподаткування попереджають, виявляють, забезпечують, припиняють порушення податкового законодавства України платниками податків та зборів. Основною метою податкового контролю України є забезпечення законності та фінансової дисципліни у сфері надходження податкових платежів до публічних грошових фондів.

У відповідності до п. 75.1 ст. 75 Податкового Кодексу України Державна Податкова Служба (далі ДПС) має право проводити камеральні, документальні та фактичні перевірки. При цьому документальні поділяються на планові або позапланові; виїзні або невиїзні. Камеральна перевірка проводиться у приміщенні ДПС на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях та даних системи електронного адміністрування податків. Документальна перевірка проводиться на підставі звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, первинних документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків, в тому числі:

1) документальна планова перевірка проводиться відповідно до плану-графіка перевірок.

2) документальна позапланова перевірка не передбачається у плані роботи ДПС

Повний перелік підстав наведений в п. 78.1 ст. 78 Податкового Кодексу України:

– документальна виїзна перевірка;

– документальна невиїзна перевірка проводиться в приміщенні ДПС;

– електронна перевірка проводиться на підставі заяви, поданої платником з незначним ступенем ризику, до ДПС [1].

Фактична перевірка з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв здійснюється за місцем фактичного провадження діяльності платником.

Виділяють наступні стадії процесу проведення податкової перевірки: 1) підготовка до проведення податкової перевірки – визначення підстав, видання наказу керівника податкового органу, оформлення посвідчень на право проведення виїзної перевірки, виклик платника та інше; 2) проведення безпосередньо перевірочних дій; 3) оформлення акту – при виявленні фактів порушень вимог податкового та іншого законодавства суб'єктами господарювання чи довідки – при невстановленні таких порушень про проведення податкової перевірки; 4) підписання акту та розгляд заперечень платників податків до прийняття податкових рішень; 5) оформлення результатів податкової перевірки та застосування штрафних (фінансових) санкцій; 6) оскарження результатів податкової перевірки в позасудовому порядку – адміністративне оскарження; 7) перегляд результатів податкової перевірки за обставинами, що знов відкрилися; 8) оскарження результатів податкової перевірки в судовому порядку з дотриманням строків апеляційного узгодження податкових зобов'язань [5].

Закріплення в Конституції України обов'язку органів державної влади, в тому числі контролюючих органів при проведенні перевірок та ревізій, діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законом, означає право об'єкта контролю на законність дій таких органів та право вимагати, в тому числі через суд дотримання державними контролюючими органами законності. Деталізація обов'язку доказування в податкових спорах: Кодекс Адміністративного Судочинства України передбачає, що суб'єкти владних повноважень не можуть посилається на докази, які не були покладені в основу оскаржуваного рішення за винятком випадків, коли він доведе, що ним було вжито всіх можливих заходів для їх отримання до прийняття оскаржуваного рішення, але вони не були отримані з незалежних від нього причин [2].

Дане положення вирішує ситуації, коли в акті перевірки контролюючий орган посилається на одні порушення платника податків, а під час судового розгляду – на зовсім інші, про які в акті перевірки немає ні слова. З 03 березня 2022 року в Україні було скасовано всі види податкових перевірок, а розпочаті перевірки зупинити. Встановлено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану та протягом 3-х місяців після припинення/скасування воєнного, надзвичайного стану. Документальні перевірки розпочаті до 24 лютого 2022 року та не завершені, зупиняються по останній календарний день 3-го місяця з дня припинення воєнного, надзвичайного стану в Україні.

Перевірки, які здійснюються на території України в період воєнного стану:

- 1) камеральні перевірки
- 2) документальні позапланові перевірки, що проводяться з підстав:
  - платником не подано звітність в установленій законом строк для податкового контролю за трансфертним ціноутворенням;
  - платником подано заперечення до акта перевірки;
  - розпочато процедуру реорганізації платника;
  - платником подано декларацію, в якій заявлено ПДВ до відшкодування з бюджету;
  - у разі отримання документально підтвердженої інформації та даних, що свідчать про невідповідність умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки»;
  - неподання платником звіту про контрольовані операції та/або документації з трансфертного ціноутворення [3].

Діє норма щодо вчинення діяння (дії або бездіяльності) внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажору), тобто обставини, що

звільняють платника від фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень згідно ст. 112 ПКУ. ДПС розмістила на своєму офіційному порталі план-графік проведення податкових перевірок платників податків за областями у 2023 році [4].

Законом « Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо приватизації державного і комунального майна, яке перебуває у податковій заставі, та забезпечення адміністрування погашення податкового боргу», передбачено відновлення позапланових перевірок. Повне відновлення податкових перевірок в Україні планується з 1 липня 2023 року.

Висновки:

1. В період воєнного стану в Україні діють усі основні види перевірок, за виключенням документальних планових перевірок та деяких документальних позапланових перевірок. Починаючи з 03 березня 2022 року перевірна діяльність ДПС ведеться у врахуванням особливостей, викладених в ст. 69 підрозділу 10 розділу XX Податкового Кодексу України. Повне відновлення податкових перевірок в Україні планується з 1 липня 2023 року.

2. Значним кроком вперед є деталізація обов'язку доказування в податкових спорах в Україні. З однієї сторони, деталізація обов'язку доказування покликана закріпити передбачену Податковим Кодексом України презумпцію правомірності дій та рішень платника податків, а з іншої сторони – спрямована на дисципліну учасників процесу та пришвидшення розгляду справи по суті.

Література:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / *Відомості Верховної Ради України* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

2. Кодекс Адміністративного Судочинства України від 06.07.2005р в ред. від 01.04.2023, № 2747-IV / *Відомості Верховної Ради України*. № 35-36, № 37 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20>

4. Про затвердження Положення про Державну податкову службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.03.2019 р. № 227. URL: www.rada.gov.ua

5. Кучерявенко М.П. Податкове право : підручник. Харків : Право, 2013. 536 с.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА УКРАЇНИ

Губіна Г. Л.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
м. Одеса, Україна*

Під час воєнного стану в нашій державі все актуальніше постає проблема з продовольчою безпекою (надалі – ПБ) у світі та в Україні. Для розуміння даного явища, перш за все, необхідно з'ясувати законодавчу базу України та його визначення, закріплене в останньому.

Із аналізу нормативно-правових актів (надалі – НПА) України щодо поняття «ПБ», то можна констатувати наступне. Усі НПА з даного питання можна згрупувати за певними критеріями. Так, у першу групу входить перелік НПА у чинній національній законодавчій базі, що містять лише саме поняття «ПБ», але не розкривають правової природи даного явища. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2145-ІХ, Постанова Верховної Ради України «Про хід виконання Постанови Верховної Ради України від 15.05.2003 р. «Про інформацію Кабінету Міністрів України про дотримання органами виконавчої влади вимог законодавства при проведенні комплексу весняно-польових робіт та заходи по забезпеченню виконання законодавства при підготовці до збирання врожаю 2003 року та його проведенні» і про баланс продовольчих і фуражних ресурсів на період 2003-2004 років та заходи Кабінету Міністрів України щодо забезпечення продовольчої безпеки» від 18.09.2003 р. N 1191-IV, Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 09.12.2005 р. «Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України» від 28.12.2005 р. N 1867/2005, Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179, Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. N 1379 (надалі – Постанова N 1379), План заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. До другої групи віднесемо НПА, де є визначення поняття

«ПБ», – це Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 року № 1877-IV (надалі – Закон № 1877-IV) та Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 (надалі – Постанова № 1158). У останньому підзаконному НПА застосовується поняття «продовольча безпека держави» (надалі – ПБД) [1]. Проте, законодавець ототожнює ці два поняття, тобто ПБ та ПБД, бо надає їм однакові визначення. Так, це «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» (п. 2.13 ст. 2 Закону № 1877-IV, п. 1 Розділ III Постанови № 1158) [1, 2]. Вважаємо, що це є помилковим, бо ПБ є більш загальною категорією у порівнянні з ПБД. І наведено вище визначення є притаманним саме ПБД, на наш погляд. Отже, у Законі № 1877-IV ПБ повинно зазнати переосмислення та відповідних змін. Представляється, що таке визначення, закріплене на законодавчому рівні, також потребує перегляду, бо не відповідає певним умовам. По-перше, економічний доступ не завжди є можливим. По-друге, обмеження у визначенні лише економічним доступом є недоречним, бо є ще, наприклад, соціальний, фізичний тощо. По-третє, до продуктів харчування, про які йдеться у визначенні, не висувається будь-яких вимог, тобто це можуть бути всілякі продукти харчування. Однак, Україна нещодавно отримала статус «кандидата в члени ЄС». І наслідками буде узгодження законодавства України та ЄС. Відповідно, відсутність вимог щодо продуктів харчування буде переглянута. Наприклад, 13.04.2023 р. Міністерство сільського господарства Словаччини розпорядилося заборонити обробку імпортованого з України зерна, продаж продукції з українських зернових на внутрішньому ринку, бо у партії пшениці з України вагою 1,5 тис. т, що відправлялася на молотіння, був виявлений пестицид, який не дозволений в ЄС і має негативний вплив на здоров'я людини [3].

У той же час у п. 1 Розділу III Постанови № 1158 передбачені критерії, за якими визначається ПБД: 1) достатність продовольчого споживання – відношення фактичного рівня споживання основних харчових продуктів на одну особу до науково обґрунтованих (медично рекомендованих) норм здорового харчування; 2) доступність продовольчого споживання – відношення вартості річного набору харчових продуктів на одну особу, що відповідає науково обґрунтованим нормам здорового харчування, до річного розміру доходу на одну особу; 3) продовольча незалежність – частка продовольчого імпорту в загальному обсязі продовольчого споживання [1]. А у Постанові № 1379

визначені індикатори ПБД (регіону) розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибодукти; яйця: 1) добова енергетична цінність раціону людини; 2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів; 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах; 4) економічна доступність продуктів; 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами; 6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів; 7) продовольча незалежність за окремим продуктом [4]. І всі ці індикатори мають відповідні формули.

Із аналізу Постанов № 1158 та № 1379, на думку автора, вбачається наступне: 1) відмінність закріплених у кожному з них індикаторів та критеріїв, що надає можливість кожного разу застосовувати ту постанову, що є необхідною в даній ситуації. Така політика не є допустимою; 2) прив'язка у Постанові № 1379 до конкретних харчових продуктів, які, мабуть, є найбільш поширеними у споживанні. Однак, тут не враховано будь-які форс-мажори щодо можливості їх споживання, тобто знову потрібно вносити зміни.

У сучасних умовах є актуальним питання щодо співвідношення ПБ та національної безпеки. Із аналізу Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року № 2469-VIII можна стверджувати, що ПБ не відноситься до складової національної безпеки [5]. Проте, в п. 66 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020, передбачено, що Стратегія є основою для розроблення документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації, в т.ч. Стратегії продовольчої безпеки [6]. Отже, можна стверджувати, що ПБ є складовою національної безпеки.

Таким чином, поняття «ПБ» у законодавстві України регулюється безліччю НПА, але відсутній такий, що визначає її правову природу. Єдиного бачення щодо самого даного явища також відсутнє, бо одне й теж визначення надається на різні поняття, закріплені різні індикатори та критерії щодо визначення досліджуемого явища. Само поняття «ПБ» є актуальним для сьогоденності, в т.ч. і для нашої держави. І можна стверджувати про наявність реформування щодо ПБ, враховуючи нові прийняті НПА.

Література:

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р.

№ 1158: станом на 20.12.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

2. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV: станом на 27.10.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

3. Словаччина забороняє переробку й продаж українського зерна. URL: <https://www.railinsider.com.ua/slovachchyna-zaboronyaye-pererobku-j-prodazh-ukrayinskogo-zerna/> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

4. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379: станом на 21.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII: станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

6. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09. 2020 р. № 392/2020: станом на 14.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (дата звернення: 15.05.2023 р.).

ПРИНЦИПИ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА ПРОБЛЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Гузенко О. П.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Прикордонний контроль в умовах повномасштабного сторження російської федерації на територію України набирає провідного значення в колі проблем, які підлягають негайному вирішенню. В Україні питаннями прикордонного контролю займаються представники Державної прикордонної служби, які забезпечують виконання всіх передбачених процедур у відповідності до висунутих вимог у правовій

площині. Очевидним є те, що незважаючи на різноманітні зміни, які відбулись протягом минулих років в Україні питання, які стосуються забезпечення суверенітету, незалежності та територіальної цілісності нашої держави, охорони та захисту їх кордонів, залишаються одними з найбільш актуальних проблем життєдіяльності нашого суспільства. Крім необхідності забезпечення транскордонних комунікацій, торгівлі, руху транспортних засобів, вантажів і осіб через державний кордон, дотримання прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина (на пересування, працевлаштування, відпочинок, вільний вибір місця проживання тощо), постає чимало проблемних питань, пов'язаних із необхідністю забезпечення інтересів держави як у сфері національної безпеки і оборони країни загалом, так і у сфері охорони та захисту її державного кордону зокрема.

Серед доволі важливих проблематичних аспектів у системі проведення прикордонного контролю постає питання правильного розуміння його принципів та добросовісного виконання передбачених законодавцем загальних процедур, що вказало на вибір напрямку обраного дослідження.

Справедливим буде відзначити, що питання законодавчого та методологічного аспекту проведення прикордонного контролю постійно знаходяться в колі фахових публікацій науковців, досліджується у складі монографічного, дисертаційного та прикладного спрямування. До складу вчених, які розглядали поставлене питання варто включити В.В. Половнікова [1], Ганьба О. Б. [2], Кушнір І. П. [3], Притула А. М. [4] тощо. Роботи цих науковців утворили теоретичну основу для пошуку нових шляхів вирішення проблемних питань законодавчого забезпечення процедури прикордонного контролю, вивчення суспільних відносин.

На сьогодні в Україні принципи прикордонного контролю закріплено на законодавчому рівні статтею 4 п. 1. Закону України «Про прикордонний контроль» [5]. До їх складу законодавець включив наступні принципи: законності; відкритості; забезпечення поваги до людської гідності та рівності осіб незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; здійснення його виключно спеціально підготовленими з цією метою військовослужбовцями та працівниками Державної прикордонної служби України; вибіркової контрольних заходів на підставі оцінки ризиків.

Крім того, зазначений правовий документ [5] визначає організаційні засади здійснення прикордонного контролю як виду державного контролю та однієї з форм оперативно-службової діяльності Державної

прикордонної служби України, котра діє у відповідності Законом України 03.04.2003 року № 661-IV [6]. Законодавець комплексно підійшов до розкриття принципів та етапів процедур прикордонного контролю. З цією метою до Закону України «Про прикордонний контроль»[5] включив крім принципів організації та здійснення прикордонного контролю наступні складові: загальні процедури прикордонного контролю; особливості здійснення прикордонного контролю в різних процедурах перевірки повітряного, залізничного, автомобільного, морського та річкового сполучення; особливості здійснення прикордонного контролю окремих категорій осіб; засади взаємодії державних органів з питань здійснення прикордонного контролю.

Зокрема, з позиції загальних процедур прикордонного контролю законодавець деталізує інформацію у розділі II статі 6 п. 1–7. Закону України «Про прикордонний контроль» [5]. До складу основних загальних процедур прикордонного контролю законодавець включив:

по-перше, перетинання особами, транспортними засобами державного кордону і переміщення через нього вантажів здійснюються лише за умови проходження прикордонного контролю та з дозволу уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України (ст. 6, п. 1.); початком здійснення прикордонного контролю особи, транспортного засобу, вантажу є момент подання особою паспортного, інших визначених законодавством документів для перевірки уповноваженої службовій особі Державної прикордонної служби України (ст. 6, п. 2.); пропуск осіб через державний кордон здійснюється уповноваженими службовими особами Державної прикордонної служби України за дійсними паспортними документами, після проходження всіх передбачених законом видів контролю на державному кордоні (ст. 6, п. 3.).

Разом з тим, до цих процедур законодавець частиною третьою статті 6 Законом України від 09.06.2018 року № 2530-VIII [7] додає таку вимогу як «...

у разі виявлення органами Державної прикордонної служби України в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України транспортних засобів та/або вантажів з перевищенням допустимого рівня іонізуючого випромінювання їх пропуск через державний кордон здійснюється на підставі дозволу уповноваженої посадової особи центрального органу виконавчої влади»;

по-друге, прикордонний контроль вважається закінченим після надання уповноваженою службовою особою Державної прикордонної служби України дозволу на перетинання державного кордону особою, транспортним засобом, вантажем або після доведення до відома відповідної особи рішення про відмову у перетинанні державного

кордону особою, транспортним засобом, вантажем (ст. 6, п. 4.); прикордонний контроль та пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів проводяться з урахуванням оцінки ризиків, що здійснюється за методиками, визначеними спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону(ст. 6, п. 5.);

по-третє, законодавець вносить зміни до третього етапу основних загальних процедур прикордонного контролю Законом України від 14.01.2020 року № 440-IX [8], які передбачили правила з метою скорочення часу проходження прикордонного контролю для спрямування осіб та транспортних засобів у місця та зони здійснення контролю орган охорони державного кордону за погодженням з відповідним митним органом може визначати: смуги руху для осіб – у пунктах пропуску через державний кордон для повітряного, морського, поромного та залізничного сполучення; смуги руху для автомобільних транспортних засобів – у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного та поромного сполучення. При цьому законодавець констатує наступне «...порядок використання смуг руху та їх позначення визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику».

Зазначені законодавчі загальні процедури прикордонного контролю надали можливість виконувати службові обов'язки представниками оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України на більш якісному рівні.

Таким чином, принципи та загальні процедури прикордонного контролю мають в Україні законодавче підґрунтя, яке постійно оновлюється в залежності від ситуації в країні. Проблематичні аспекти характеризує необхідність постійного вдосконалення загальних процедур прикордонного контролю, щоб уникати викликів, які породжуються реаліями сьогодення. Законодавець постійно осучаснює правові вимоги до проведення процедур прикордонного контролю, разом з тим в умовах воєнного стану в країні цих новацій не достатньо. У зв'язку з цим, доцільно активізувати дії законодавця в сфері не лише проведення загальних процедур прикордонного контролю, а й в діяльності представників Державної прикордонної служби України.

Література:

1. Половніков В. В. Управління у сфері охорони та захисту державного кордону України (адміністративно-правовий аспект): монографія. Хмельницький : НАДПСУ, 2021. 476 с.

2. Ганьба О. Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 448 с.

3. Кушнір І. П. Нормативно-правове регулювання інформаційних відносин у діяльності Державної прикордонної служби України: теоретичні та організаційні аспекти: монографія / за ред. Р.М. Ляшука. Хмельницький : ПП «Монускрипт», 2020. 528 с.

4. Притула А. М. Теоретико -правові засади оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 332 с.

5. Про прикордонний контроль: Закон України від 5.11.2009 року № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1710-17> (дата звернення 05.05.2023 року).

6. Про Державну прикордонну службу України : Закон України 03.04.2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 05.05.2023 року).

7. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України : Закон України від 06.09.2018 року № 2530-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2530-19>.

8. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи : Закон України від 14.01.2020 року № 440-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-20#n371>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДАНИХ: ДОСВІД ЄС

Дубняк М. В.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
теорії цифрової трансформації і права
Наукового центру трансформації і права
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права»
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Цифрові технології змінюють економіку та повсякденне життя людей у всьому світі. Дані стали надважливим ресурсом для економічного розвитку: вони є основою для багатьох нових продуктів і послуг, сприяють підвищенню продуктивності та ефективності використання ресурсів у всіх секторах економіки, створюють більш персоналізовані продукти та послуги, здатні підвищити якість надання державних послуг [1].

Економіка даних розвивається на базі створених додатків, які можуть використовувати як персональні дані, так і промислові набори неособистих даних, відкритих даних та метаданих. Тому для створення правових умов розвитку економіки даних необхідні правові акти, які гарантують обіг даних, що мають різні правові режими. Так, з 2014 року в ЄС прийнято такі документи: Загальний регламент захисту даних (GDPR), який є основою цифрової довіри для єдиного цифрового ринку ЄС, адже маючи гарантії безпеки та захисту персональних даних, широкий набір прав (наприклад, право на забуття, на мобільність даних) користувачі почувають себе більш захищеними і відкритими до інноваційних продуктів, розроблених на основі даних. Регламент про вільний потік неперсональних даних (FFD), Закон про кібербезпеку (CSA), Директива про відкриті дані [1].

Разом з тим, залишаються невирішеними ряд проблем, щодо правових гарантій обміну даними між різними суб'єктами. Наприклад, використання інформації державного сектору корпоративними структурами (G2B – обмін даними) і зворотній обмін даними від бізнесу до держави для розробки політик і покращення надання державних

послуг, спільне використання даних корпоративними структурами без порушення принципів конкуренції (B2B – обмін даними). Ці проблеми пов'язані із відсутністю економічних стимулів, відсутністю правових гарантій, що оператори і посередники будуть використовувати дані у відповідності до укладених угод, інфраструктурний дисбаланс в доступі до даних, проблеми взаємодії та якості даних, сумісності форматів поєднання різних типів даних, які були отримані із різних джерел [1].

Крім того, визначення поняття «персональних даних» за регламентом GDPR (2018) [3] та поняттям «неперсональних даних» за регламентом про управління даними Data Governance Act (2020, *далі DGA*) [2] створює правову невизначеність, що гальмує розвиток економіки даних. Відповідно до п. 1 ст. 4 GDPR **персональні дані означають будь-яку інформацію, що стосується фізичної особи, яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати («суб'єкт даних»).** **Неперсональні дані** (п. 3 ст. 2 *DGA*) – дані, відмінні від персональних даних визначених в п. 1 ст. 4 *GDPR*.

Згідно дослідження [4], поняття персональні дані є динамічним поняттям, і одні і ті самі дані, з урахуванням конкретних ситуацій обробки, можна класифікувати або як персональні дані, або як неперсональні дані. Для цього використовується чотири елементи правового тлумачення дефініції персональні дані: «будь-яка інформація», «стосовно», «ідентифікований або може бути ідентифікований», «фізична особа». Якщо проаналізувати критерій «*стосується*» дані можуть «стосуватись фізичної особи» але при цьому бути неперсональними, але мати вплив на конкретну фізичну особу. Також, критерій «*стосуються*» фізичної особи може тлумачитись розширено: одні і ті самі дані в певних ситуаціях обробки можуть стосуватись фізичної особи, і не стосуватись в інших ситуаціях обробки. Такі випадки залежать від суб'єкта, який володіє даними, цілей обробки, поточного і майбутнього технологічного та організаційного контексту обробки, феноменів гіперзв'язаності в системі Інтернету речей та розумного міста тощо [4].

Правову невизначеність при практичному тлумаченні персональних даних через критерій «*ідентифікований або може бути ідентифікований*» знаходимо також у визначенні персональних даних за GDPR та поняттям «метадані» за *DGA*.

Відповідно до п. 1 ст. 4 GDPR фізична особа, яку можна ідентифікувати, є такою особою, яку можна ідентифікувати, прямо чи опосередковано, зокрема, за такими ідентифікаторами як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місцез перебування, онлайн-ідентифікатор або за одним чи декількома факторами, що є визначальними

для фізичної, фізіологічної, генетичної, розумової, економічної, культурної чи соціальної сутності такої фізичної особи [3].

Метадані (п. 4 ст. 2 DGA) – дані, зібрані про будь-яку діяльність фізичної або юридичної особи з метою надання послуги обміну даними, включаючи дату, час і дані про геолокацію, тривалість діяльності, зв'язки з іншими фізичними або юридичними особами встановлюється особою, яка користується послугою [2].

На прикладі такого набору даних як динамічна IP-адреса, сторінка веб-сайту, та час перебування на сторінці веб-сайту можемо встановити, що для постачальника інформаційних послуг така комбінація даних про певного користувача буде неперсональними метаданими, а для інтернет-провайдера ця сама комбінація даних буде персональними даними користувача, якого можна конкретно ідентифікувати за сукупністю даних.

Для розвитку економіки даних важливо визначити правові режими всіх категорій даних, які можуть бути використанні у процесах машинного навчання для розвитку технологій штучного інтелекту.

Наразі в ЄС можливе паралельне застосування двох режимів даних, які відповідно до GDPR та DGA встановлюють для різних суб'єктів даних різні зобов'язання в контексті їх обробки. Це створює правову невизначеність, адже власники наборів даних можуть обирати більш прості правила для їх законного обігу встановлені одним із цих актів та керуватись оціночними категоріями «стосуються фізичної особи» чи «може бути ідентифікована» для використання режиму даних, який має більш спрощене регулювання.

Надмірно складне законодавство щодо визначення критеріїв розмежування різних режимів даних стримує розвиток економіки даних.

Література:

1. A European strategy for data COM(2020)/66 dated on 19.02.2020 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0066#footnote4>
2. Regulation of the European Parliament And Of The Council on European data governance (Data Governance Act) COM(2020)/767 dated on 25.11.2020 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52020PC0767#footnote2>
3. Regulation (EU) 2016/679 Of The European Parliament And Of The Council on General Data Protection Regulation dated on URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679&qid=1684155858687>

4. Graef, I., Gellert, R., & Husovec, M. (2018). Towards a Holistic Regulatory Approach for the European Data Economy: Why the Illusive Notion of Non-Personal Data is Counterproductive to Data Innovation. Cybersecurity. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3256189

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

Кадала В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки
Донецького державного університету внутрішніх справ,
Голова Юридичної клініки «Правовий захист»
м. Кропивницький, Україна*

Сьогодні доводиться значення та актуальність прикордонного контролю, котрий проводиться у разі перетину державного кордону різними видами транспорту. Беззаперечним є той факт, що прикордонний контроль займає доволі помітне місце серед питань, які підлягають вирішенню в умовах воєнного стану в країні. Як правило, сутність контрольних заходів проявляється у забезпеченні режиму державного кордону на ділянці відповідальності, контролю за дотриманням прикордонного режиму в прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі, безперервному моніторингу обстановки на ділянці відповідальності та контролю за її розвитком, збиранні і добуванні даних обстановки. В умовах активних воєнних дій в Україні, що спровоковані російською агресією, виникає значна кількість проблемних питань, які має вирішувати Державна прикордонна служба України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також у повітряному просторі відповідно до наданих їм повноважень з метою забезпечення недоторканності державного кордону України. Проте її дії мають бути забезпечені законодавчим регулюванням, що і обумовило обраний напрямок дослідження.

Питання законодавчого забезпечення процедур прикордонного контролю не є новим, проте не втрачає своєї актуальності протягом доволі значного періоду часу. Саме проблеми, які виникають при

здійсненні прикордонного контролю доволі часто стають предметом дослідження на дискусійних наукових платформах, обирають за різними напрямками для проведення монографічних та дисертаційних досліджень. До складу науковців, які переймалися даною проблемою варто включити таких як Калюжний Р.А. та Кушнір І.П. [1], Курилюк Ю.Б. [2], Ляшук Р.М. [3], Назаренко В.О., Серватюк В.М., Ставицький О.М. [4] та інші. Науковці доволі змістовно викладають свої пропозиції по вдосконаленню законодавства в системі прикордонного контролю та вирішенню проблем, проте обмежено висвітлюють порядок вирішення наявних питань в ситуації, що склалася на даний час в Україні.

Законодавець розкрив сутність прикордонного контролю з позиції понятійної категорії. Так у статті 2 п. 1. Закону України «Про прикордонний контроль» [5] законодавець пропонує розглядати прикордонний контроль як «...державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів», а у статті 2 п. 2 даного законодавчого акту конкретизує мету проведення прикордонного контролю «...проти дія незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон».

Ми вважаємо, цінність правового регулятора [5] полягає в тому, що законодавець ввів статтю 3 «Правові засади здійснення прикордонного контролю» в якій звернув увагу на необхідність здійснювати посадовим та службовим особам Державної прикордонної служби України свої повноваження в межах, передбачених Конституцією України [6], Законом України «Про Державну прикордонну службу України» [7], іншими актами законодавства України, а також міжнародними договорами України. При цьому, законодавець звертає увагу на те, що «...якщо міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що встановлені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору» [5].

З цього приводу доречно також звернутися до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [8], який врегульовує порядок реалізації громадянами України права створювати громадські об'єднання для: участі в охороні громадського порядку і державного кордону; сприяння органам місцевого

самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Проведені дослідження доводять, що прикордонний контроль здійснюється щодо: осіб, які перетинають державний кордон; транспортних засобів, що перевозять через державний кордон осіб та вантажі; вантажів, що переміщуються через державний кордон. Він включає: перевірку документів; огляд осіб, транспортних засобів, вантажів; виконання доручень правоохоронних органів України; перевірку виконання іноземцями, особами без громадянства умов перетинання державного кордону у разі в'їзду в Україну, виїзду з України та транзитного проїзду територією України; реєстрацію іноземців, осіб без громадянства та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон; перевірку автомобільних транспортних засобів з метою виявлення викрадених тощо.

З метою виконання процедур прикордонного контролю проводиться оперативно-розшукова діяльність. Відповідно до статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9] під такою діяльністю розуміється система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України. При цьому, до завдань оперативно-розшукової діяльності законодавець включає [9]: пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Варто наголосити на тому, що законодавець статтею 3 [9] розкриває правову основу оперативно-розшукової діяльності, до якої включає Конституцію України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України про прокуратуру, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, судову систему та статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Враховуючи вищезазначене варто зробити ряд висновків. По-перше, прикордонний контроль набирає особливої ваги в умовах воєнного стану в Україні. По-друге, процедури прикордонного контролю регламентовано законодавством, яке представлено такими правовими актами як Закони України: Конституція України, Про прикордонний контроль, Про Державну прикордонну службу України, Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону, Про оперативно-розшукову діяльність тощо. По-третє, процедури прикордонного контролю потребують вдосконалення з огляду на існуючі воєнні дії в Україні.

Література:

1. Калужний Р.А., Кушнір І.П. Правове забезпечення взаємодії публічної адміністрації у прикордонній сфері : монографія. Київ : МП Леся, 2015. 224 с.

2. Курилюк Ю.Б. Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика) : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 446 с. 136.

3. Ляшук Р.М. Діяльність відділів прикордонної служби Державної прикордонної служби України (адміністративно-правовий аспект): монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Л. Грохольського. Хмельницький: НАДПСУ, 2015. 386 с.

4. Назаренко В.О., Серватюк В.М., Ставицький О.М. Теорія і практика організації та здійснення прикордонного контролю в контексті забезпечення національної безпеки України в прикордонній сфері : монографія. Хмельницький : НАДПСУ, 2013. 360 с.

5. Про прикордонний контроль: Закон України від 5.11.2009 року № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1710-17> (дата звернення 05.05.2023 року).

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254 к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-80#Text> (дата звернення 05.05.2023 року).

7. Про Державну прикордонну службу України : Закон України 03.04.2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення 05.05.2023 року).

8. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 року № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення 05.05.2023 року).

9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 року № 2135-XII. URL: <https://ukrprison.org.ua/legislation/1205912303>

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Ковальчук І. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету
м. Біла Церква, Україна*

Бюджетна система є економічним базисом кожної країни. Від якості її формування та напрямів регулювання залежить добробут країни, рівень конкурентоспроможності на світовому рівні, економічне зростання загалом. Після початку повномасштабної війни в Україні, 11 березня уряд ухвалив розпорядження № 252, яким визначено особливості формування та виконання обласних бюджетів під час воєнного стану.

Постановою КМУ від 11.03.2022 р. № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» передбачено невідкладне ухвалення ефективних управлінських рішень щодо забезпечення безперервної діяльності установ та організацій бюджетної сфери та забезпечення життєво важливих потреб територіальних громад під час воєнного стану. 24 лютого 2022 року Указом № 64 «Про запровадження воєнного стану в Україні» Президент України визначив виконання та формування обласних бюджетів відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням таких особливостей:

1) органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, органи місцевого самоврядування та військові та цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження, а у разі утворення військових виконавчих комітетів такі повноваження здійснюються військовими комітетами відповідно до статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» ;

2) виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації:

– приймають рішення про внесення змін до рішень місцевих бюджетів на пропозицію місцевих фіскальних органів;

– без погодження з відповідною комісією обласної ради здійснюють передачу бюджетних призначень від одного головного розпорядника бюджетних коштів до іншого, перерозподіл видатків бюджету, надання з бюджету кредитів на виконання бюджетних

програм, у тому числі з резервного фонду бюджету, додаткові дотації, субвенції, надання кредитів бюджету на виконання бюджетних програм та інших коштів за бюджетною програмою у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів; збільшення видатків розвитку за рахунок скорочення видатків (окремо за загальним та спеціальним фондом бюджету);

– можуть приймати рішення про перерахування коштів з обласного бюджету до державного бюджету на здійснення заходів щодо мобілізації населення відповідно до законодавства, протидії збройній агресії Російської Федерації проти України, забезпечення національної безпеки та ліквідації загрози небезпеці державної незалежності України, її територіальної цілісності відповідно до пункту 22-2 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України;

– затверджують місцеві (цільові) програми (вносять до них зміни) відповідно до вимог статті 91 Бюджетного кодексу України;

– можуть ухвалити рішення про перерахування коштів між місцевими бюджетами без укладання договорів (кожною стороною);

– здійснюють розподіл та перерозподіл обсягів трансфертів з державного та регіонального бюджетів місцевим бюджетам;

3) місцеві фінансові органи відповідно до вимог Бюджетного кодексу України забезпечують складання проектів місцевих бюджетів, які є рішеннями виконавчих комітетів відповідних місцевих рад чи місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій чи військових адміністрацій;

4) державна казначейська служба здійснює розрахунково-касове обслуговування місцевих бюджетів, звіт про виконання місцевих бюджетів з використанням електронних носіїв при передачі інформації та з урахуванням положень Постанови Кабінету України від 09 квітня 2022 р. № 420 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державного казначейства службою в особливому режимі в умовах воєнного стану».

Крім того, на час припинення або скасування воєнного стану перевірки Держаудитслужби з питань виконання місцевих бюджетів не проводяться, а розпочаті перевірки припиняються.

Виходячи із ситуації в нашій державі, можна зробити висновок, що означена робота центральних і регіональних виконавчих органів влади супроводжується надзвичайним навантаженням, пов'язаним з військовою кризою. Йде війна, але українська економіка працює. Військове фінансування, соціальна допомога, державні виплати – це стимул для громадян залишатися працювати в країні.

Доходи державного бюджету за загальним фондом за 2022 рік – 1491,1 млрд. грн. Це на 15 % більше, ніж 2021 року. Але в порівнянні умовах, без офіційних грантів (безповоротної допомоги на фінансування бюджету від наших союзників), порівняно з 2021 роком мобілізовано доходів на 14,3 % менше. План за доходами загального фонду (згідно з останніми змінами до бюджету) виконано на 123,1 %, але знову ж таки за рахунок грантів. Без грантів план виконано на 92,1 %

Податки та збори, які адмініструються Державною податковою службою за загальним фондом, порівняно з 2021 роком зросли на 13,1 %. Річний план зборів майже виконано – на 99,4 %. Податки, що адмініструються Державною митною службою, та збори проти минулого року впали на 26,5 %, план виконаний – на 56,9 %.

Грантова допомога становила 480,6 млрд грн чи майже третину доходів загального фонду (32,2 %). Основну частину цієї допомоги (85 %, 409,1 млрд грн) надали США.

Завдяки міжнародній фінансовій допомозі та своєчасній реструктуризації боргове навантаження 2022 року було помірним.

Незважаючи на війну, Україна продовжила у повному обсязі та своєчасно обслуговувати свої боргові зобов'язання відповідно до чинних умов кредитних договорів. Зокрема, платежі щодо погашення державного боргу за 2022 рік становили 99,4 % плану, платежі з обслуговування – 94,7 % плану.

Відбулася реструктуризація більшої частини зовнішнього боргу, що завершилася в липні-серпні минулого року домовленостями щодо відстрочення платежів з обслуговування та погашення державного боргу до 2024 року, спочатку з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та членів Паризького клубу, а потім із власниками комерційного зовнішнього держборгу (власниками єврооблігацій та ВВП – варантів).

Загалом до периметра реструктуризації потрапили богу зобов'язання у сумі понад 23 млрд дол. Завдяки реструктуризації Україна протягом двох років (2022–2023 рр.) зможе заощадити близько 6 млрд дол. на фінансування оборони та інших невідкладних потреб.

Якщо до реструктуризації, на початок липня, виплати із зовнішнього боргу (обслуговування та погашення) у 2022 році оцінювалися у 135,8 млрд грн чи 4,8 млрд дол. за офіційним курсом, то за фактом на кінець року вони становили 86,7 млрд грн (2,4 млрд дол.).

Ще більше полегшення боргового тягаря сприяло наданню безпрецедентних обсягів безповоротної допомоги (грантів) до бюджету міжнародного співтовариства.

За підсумками минулого року Україна отримала близько 13,5 млрд доларів. грантів, переважно від США (11,99 млрд дол.),

решта – від європейських країн. 2022 року грантова допомога становила близько 9 % ВВП. Якби вона не була надана, то ці 9 % ВВП було б переведено чи на державний борг, чи країна була б змушена далі скорочувати державні невійськові витрати, зокрема на соціальну сферу.

Таким чином, завдяки допомозі міжнародних донорів та своєчасної реструктуризації, які пом'якшили значну частину боргових ризиків, Україна змогла уникнути гіршого сценарію боргової кризи – невпорядкованого дефолту, закінчити минулий рік із відносно помірними показниками боргового навантаження на економіку та бюджет (за оцінками МВФ, держборг ВВП досягне 89 % ВВП, витрати на обслуговування боргу скоротилися до 6,5 % від витрат загального фонду) і матиме прогнозовану динаміку державного боргу в найближчі роки.

Витрати державного бюджету за 2022 рік становили 2702,4 млрд грн, зокрема загального фонду – 2410,0 млрд грн, або 92,2 % від розпису. Порівняно з 2021 роком, витрати державного бюджету зросли на 81,3 %.

Пріоритет у Законі України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» збережеться за видатками на оборону, безпеку та правопорядок, на які спрямовувалося 57 % видатків держбюджету за підсумками 11 місяців 2022 року.

Державний бюджет на 2023 рік зведено з дефіцитом 911,1 млрд грн, у тому числі загальний фонд – 909,5 млрд грн (план за загальним фондом – 1399,5 млрд грн).

Як частка ВВП, дефіцит становив 19,4 % ВВП (якщо за базу ВВП брати останній прогноз МВФ – 4,7 трлн. грн.) проти запланованого 31,9 % ВВП, встановленого законом про бюджет-2022. Фактичний дефіцит вдалося знизити завдяки значній грантовій підтримці з боку міжнародних партнерів. Інакше ці 12,5 % ВВП різниці було б переведено на державний борг або довелося скорочувати соціальні витрати.

Підсумовуючи, щодо виконання державного бюджету – це був дуже складний рік. Війна збільшила необхідність фінансування розриву бюджету до 5 млрд доларів на місяць (все фінансування, включаючи гранти становило 51 млрд дол. за 10 повних місяців з початку війни).

Водночас завдяки підтримці союзників, зваженим рішенням щодо монетизації дефіциту, підвищення ефективності адміністрування податковою службою та завдяки всім сумлінним платникам податків, Україні вдалося утримати відносну фіскальну стійкість і з прийнятним для війни рівнем державного боргу (89 % ВВП) профінансувати всі необхідні витрати на підтримку соціально вразливих головне – забезпечили фінансування видатків на безпеку та оборону.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50. Ст. 572.
2. Закон України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 3 листопада 2022 р. № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>
3. Постанова Кабінету України від 09 квітня 2022 р. № 420 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-vikonannya-povnovazhen-derzhavnou-kaznachejskou-sluzhboyu-v-osobivovo-rezhimi-v-umovah-voyennogo-stanu-420>
4. Постанова КМУ від 11.03.2022 р. № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>
5. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про запровадження військового стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

ПРОБЛЕМАТИКА ПОДАТКОВО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ ГРОМАДЯН В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Коломієць П. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри публічного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Податки слугують ознакою освіченості. ...
В наслідок цього можна судити про стан
освіченості кожної окремої держави
по стану податків [1, с. 6–7].

Принципова актуальність досліджуваної проблематики податково-правового виховання та освіти громадян в контексті податкової безпеки під час воєнного стану та повоєнного відновлення України, перш за все, безпосередньо пов'язана з офіційним визнанням того, що проведеної протягом більш ніж 30 років незалежності нашої країни напрями

розвитку освіти не мали достатньо системного та комплексного характеру, а відтак не сприяли формуванню цілісної державної політики у сфері освіти. Тому, актуальність проблематики підвищення якості навчання податкової грамоти, податкового виховання та освіти українських громадян сформулюємо, скориставшись рекомендаціями, наданими Уордом М. Хасси та Дональдом С. Любиком у своїй роботі «Основи світового податкового кодексу»: «Наголос має бути зроблено на освіту – не тільки на навчанні податкових чиновників і службовців, але і на навчанні населення ... Необхідно домогтися масової зміни в суспільній свідомості. Люди, напевно, ніколи не будуть відчувати любов до податківців, але вони будуть платити податки тому, що вони вважають податкову систему справедливою, тому, що інші люди їх платять, і тому, що краще їм заплатити, а то ...» [2, с. 24; 3, р. 30].

Сподіваємося, що учасники сучасного законотворчого процесу реформування освітньої та податкової систем в Україні звернуть свою увагу і на передбачення, прогнози та рекомендації «Основ світового податкового кодексу» стосовно актуальних аспектів підвищення якості навчання податкової грамоти, податкового виховання та освіти українських громадян, оскільки якісна податкова освіта є запорукою податкової безпеки України. Законодавець, повинен розуміти, – податкова безпека це основа, фундамент національної безпеки. Держава не може існувати без податків, бо податки наповнюють бюджет країни майже на 80 відсотків, а це фінансування, крім іншого, Збройних Сил України, соціальної сфери і освіти зокрема. Натомість, одним із головних завдань юридичної освіти має бути активне навчання здобувачів освіти, і в першу чергу вищої освіти, як майбутніх законослухняних платників податків.

Але чому в Україні так часто лунає: «ухилення від сплати податків», «податкова недоїмка», «податкові пільги», «фіктивне підприємництво», «контрабанда», «офшор», «тіньова економіка», «зарплата в конверті», «корупція», «недосконале податкове законодавство»? Адже ці фактори є ризиками, що загрожують податковій безпеці України! Чому в незалежній Україні так не поважають податкове законодавство, ухиляючись від виконання конституційного обов'язку зі сплати податків? Чому роботодавці не задоволені якістю підготовки фахівців юристів [4]?

Наприкінці 2011 року, М.П. Кучерявенко вказував на «найбільш яскраві суперечності Податкового кодексу України», констатуючи наступне: «Як застосовувати норми податкового закону – ось у чому і питання, і відповідь одночасно. Саме тому поява Податкового кодексу в Україні являє собою двояку подію і породжує подвійний процес. З одного боку, це завершення певного етапу перетворення податкового законодавства в Україні. З іншого боку, це об'єктивний і необхідний

початок процесу вдосконалення норм даного кодифікованого акту, подолання колізій і, вибачте, дурниць, які, на жаль, присутні в цьому акті. Причому, без активної роботи по усуненню останніх навряд чи можна прийти до висновку, що Податковий кодекс взагалі потрібен був в Україні» [5].

На наш погляд, в контексті наукового твору М.П. Кучерявенка [5] народилося влучне висловлювання, в якому науковець оригінально і виразно обґрунтував недосконалість проведеної систематизації податкового законодавства, знаковим етапом якої стало прийняття наприкінці 2010 року Податкового кодексу України (далі – ПК України). Тому то протягом більш ніж десяти років пліч-о-пліч крокують ПК України та «багато протиріч і нісенітниць; протиріч і помилок; яскравих суперечностей; колізій і, вибачте, дурниць, які, на жаль, присутні в цьому акті» [5].

Керуючись засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності, регламентованими у Законі України «Про освіту» [6], вважаємо, що принцип людиноцентризму є методологічною основою в організації навчального процесу для здобувачів юридичної освіти у закладах вищої освіти України. Застосовуючи сучасні технологічні можливості організації навчального процесу для здобувачів юридичної освіти та інноваційні методи їх навчання у закладах вищої освіти України, обов'язково слід пам'ятати і дотримуватися викладачем юридичних дисциплін тієї максимуми, що юрист має виховуватися, навчатися в атмосфері честі і поваги до букви Закону, норми права. Так, важко не погодитись, що й досі сучасний студент-юрист, подекуди, змушений вивчати вже морально застарілі, але досі чинні акти законодавства. І тут постає завдання для фахівця своєї справи, науково-педагогічного працівника, який має донести до студента, майбутнього фахівця, ту істину, що із плином часу має реформуватися не тільки саме законодавство, а й свідомість юриста. Майбутньому юристу слід виховуватися в душі поваги до людини, її честі та гідності, історії нашої країни, історії її законодавства, але мати за мету постійне фахове і моральне удосконалення. Удосконалення це стосується себе як фахівця, своїх навичок і умінь, а також, дякуючи сучасним технологічним засобам, варто брати активну участь у дискусіях щодо удосконалення законодавства. Не слід бути байдужим у сучасній юридичній сфері. Виявляючи прогалини і можливі неточності, слід піднімати їх на обговорення з метою подальшого вирішення і поліпшення законодавства, адже як у лікаря завданням є рятувати здоров'я людини, завданням юриста є рятувати правову сторону буття людини. Іншими словами, головною метою викладача є навчити студента-юриста не лише розбиратися у букві закону, а мати за

головний принцип своєї діяльності – людиноцентристський підхід у вирішенні юридичних питань.

На нашу думку, в контексті вказаного вище, одним із актуальних завдань юридичної науки має бути вдосконалення норм податкового законодавства для створення його простим і прозорим, доступним для розуміння, яке спонукатиме до добровільної сплати податків, оскільки воно буде викликати повагу і довіру читача-платника податків. І, як наслідок, правила оподаткування повинні бути справедливими, що створить умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечить достатнє наповнення Державного і місцевих бюджетів України та закладе підґрунтя для податкової безпеки нашої Держави.

На завершення, наведемо фразу-рекомендацію «Основ світового податкового кодексу»: «Ні адміністратори, ні населення не володіють достатньою «податковою грамотністю» і можливостями вести облік ...» [2, с. 7]. Проте, в положеннях ПК України не зафіксовано результатів сталого процесу «реформаційних» перетворень системи опанування податкової грамоти українською спільнотою.

Отже, терміново потрібно долати одну з загальновизнаних проблем, яка полягає в недосконалості системи адміністрування податків, невизначеності щодо правил оподаткування та неоднозначності застосування законодавства. На наш погляд, добровільна сплата податків буде досягнута, в тому числі, і за рахунок системної та комплексної державної політики у сфері ефективного податкового «всеобучу». Сподіваємося, що проведене нами дослідження якості податкового виховання і освіти українських громадян в ретроспективі Основ світового податкового кодексу, стане в нагоді авторам і розробникам нового Податкового кодексу України.

Література:

1. Тургенев Н. Опыт теории налоговъ. СПб. : тип. Н. Греча, 1818. 368 с.
2. Уорд М. Хасси, Дональд С. Любик. Основы мирового налогового кодекса с комментариями / перевод М. Алексева. 1996. URL: [http://www.taxhistory.org/www/bwtc.nsf/PDFs/98rus96a.pdf/\\$file/98rus96a.pdf](http://www.taxhistory.org/www/bwtc.nsf/PDFs/98rus96a.pdf/$file/98rus96a.pdf). (дата звернення: 05.05.2023).
3. Ward M. Hussey, Donald C. Lubick. Basic World Tax Code and commentary. 1996. URL: [http://www.taxhistory.org/www/bwtc.nsf/PDFs/basica.pdf/\\$file/basica.pdf](http://www.taxhistory.org/www/bwtc.nsf/PDFs/basica.pdf/$file/basica.pdf). (access date: 05.05.2023).
4. Liubov M. Kasianenko and Pavlo V. Kolomiets. The quality of Legal Education of Citizens as a Factor of the Tax Security of Ukraine. Review of Economics and Finance. Volume 20, Year 2022, p. 236–242.

5. Кучерявенко Н.П. Налоговый кодекс Украины – знаковый этап систематизации налогового законодательства. *Налоговая конкуренция и Казахстан: особенности, преимущества и перспективы* : материалы Шестого Казахстан. налог. форума, г. Алматы, 18–19 окт. 2011 г. Алматы, 2012. С. 108–114.

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

ЯДЕРНА БЕЗПЕКА ПРОМИСЛОВИХ ОБ’ЄКТІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Колосов І. В.

доктор права габілітований (Республіка Польща),

доктор філософії з права (Україна),

рецензент наукового фахового видання

“International Journal of Law and Society”, Science Publishing Group Inc.,

м. Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки

Воєнна агресія РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, відкрила нову «скриню Пандори» під назвою ядерний тероризм державно-заохочувального походження. Саме з подачі кремлівських військово-політичних злочинців розпочалась доба неконтрольованої військової присутності на ядерних об’єктах промислового значення: ЧАЕС та ЗАЕС.

Зазначені дії як лакмусовий папір виявили усі вади існуючої системи світового правопорядку, яка, як і Ліга Націй напередодні Першої Світової, виявилась абсолютно безсилою що-небудь вдяти аби запобігти глобальній радіаційній катастрофі.

Крім того, супротивник, маючи бойовий ядерний арсенал, погрожує його застосуванням як Україні, так і будь-якій державі, яка стане їй на допомогу, що є прямим шляхом до Апокаліпсису. Вказані виклики повинні потягнути за собою утворення абсолютно нових гарантованих систем та правових механізмів регулювання ядерної безпеки на всіх рівнях – національному, регіональному, глобальному.

Зокрема, для України очевидним має бути висновок про те, що всі існуючі АЕС по закінченні війни мають бути зняті з експлуатації та законсервовані. Не дивлячись на значні економічні витрати та неабиякий стрес для ринку електроенергії, цей крок є єдино правильним та

абсолютно необхідним для забезпечення безпеки усього людства. А вже на сьогоднішній день усі діючі ядерні реактори в українських АЕС – російського виробництва [1]. Відтак, держава з терористично-авторитарним режимом влади володіє усім масивом технічної, проектної та технологічної інформації, чим тримає під загрозою існування усієї людської цивілізації.

Не менш болючим питанням у цьому контексті постане подальша доля сховищ відпрацьованого ядерного палива (СВЯПів). Їх тривала експлуатація на національному рівні потребуватиме великих витрат, а необхідність постійного охолодження впродовж часу ланцюгової реакції (а для урану-235 це – 700 мільйонів років [2]) створить перманентну загрозу зараження ключових водних ресурсів держави.

Зі сказаного ми робимо висновок про те, що для ефективної та безпечної експлуатації ядерних промислових об'єктів потрібна не тільки їх тотальна модернізація, з побудовою реакторів абсолютно нового, відмінного від попередніх типу, але зусилля міжнародної спільноти на шляху вирішення проблеми безпечної утилізації відходів ядерного виробництва.

Слідом за названими, постануть одразу, впродовж не більше року [3; 4], соціально-економічні проблеми, пов'язані із необхідністю забезпечення зайнятості вивільнених працівників АЕС. Очевидно недопустимо, щоб висококваліфіковані фізики-ядерники перекваліфікувались у таксистів, торговців чи прибиральників, оскільки це не тільки завдасть непоправного удару по інтелектуальній безпеці держави, але і зганьбить її в очах світової спільноти, віднесе до рівня слаборозвинених центрально-африканських країн. Виходом з цього становища мають стати потужні міжнародні механізми забезпечення перепідготовки кадрів, їх стажування за рахунок держави на нових АЕС у зарубіжних країнах, компенсація протягом усього часу перепідготовки втраченого заробітку. Ці витрати неодмінно лягтимуть обтяженням на державний бюджет, проте без них Україна розтратить стратегічний кадровий потенціал.

На глобальному рівні підлягатимуть перегляду усі чинні правові механізми унормування відносин в галузі ядерних озброєнь. Приклад орди дав чіткий сигнал про те, що ядерна зброя не може перебувати у розпорядженні жодної окремо взятої країни, а має знаходитись у повному віданні ООН.

Але ООН при цьому має, за прикладом Ватикану, отримати власну, суверенну територію і не перебувати під юрисдикцією будь-якої світової держави, що виключить який-небудь тиск чи вплив на неї у питаннях управління ядерними озброєннями. Тільки у такому випадку ядерна зброя перестане бути елементом корисливого військового

шантажу і буде служити на захист усього людства від катаклізмів чи загроз глобального характеру.

Так само під пряме управління МАГАТЕ і миротворчих контингентів ООН (там, де це потрібно) мають бути передані промислові ядерні об'єкти тих держав, можливість яких самостійно забезпечити їх безпеку від терористичної загрози є малоімовірною або сумнівною.

Оновлень потребує і правове регулювання діяльності Зони відчуження. З найбільшого у світі смітника ядерних відходів потрібно припинити робити туристичний об'єкт. Це – небезпечно для здоров'я людей, а крім того – привабливо для колаборантів та шпигунів ворожої держави. Ми переконані, що політика «прохідного двору» відносно як Зони відчуження, так і міст-супутників діючих АЕС має бути припинена. З огляду на виклики сучасності та реалії ординської геополітики ми маємо повертатись до правового режиму закритих міст-супутників, з посиленням контролю, КПП, детальними перевітками документів, пропуском у такі міста або місця винятково з робочої чи науково-дослідної потреби, за наявності підтверджувальних документів або на запрошення з гуманітарних потреб, що засвідчене нотаріально.

Свідомі до того, що окреслені нами проблеми та внесені пропозиції потребуватимуть доповнень та доопрацювань, але не зважати на них чи робити вигляд, що проблем не існує – це свідомо потурати ворогові на шляху до знищення нашої планети.

Література:

1. Водо-водяний енергетичний реактор – 1000. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%92%D0%95%D0%A0-1000> (дата звернення: 08.05.2023 року).

2. Уран-235. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%80%D0%B0%D0%BD-235> (дата звернення: 08.05.2023 року).

3. Про зайнятість населення : Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2013, № 24, ст. 243 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 08.05.2023 року).

4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2000, № 22, ст. 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення: 08.05.2023 року).

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ЗАСІБ ЯКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Котляренко О. П.

*кандидат юридичних наук, полковник юстиції,
заступник начальника кафедри правового забезпечення
Гуманітарного інституту Національного університету оборони
України імені Івана Черняховського
м. Київ, Україна*

В умовах, пов'язаних із введенням в Україні воєнного стану, суттєво активізувалась правотворча діяльність відповідних суб'єктів нормотворення, зокрема Міністерства оборони України (далі – Міноборони), що спричинило внесення змін до пункту 13 Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади [1], уповноваживши останні у невідкладних випадках, що потребують негайного прийняття рішення, видавати відповідні нормативно-правові акти без узгодження з іншими заінтересованими органами. Адже епоха війни вимагає швидких та рішучих дій, підпорядкованих єдиній меті – відсічі збройної агресії, у тому числі шляхом невідкладного законодавчого врегулювання положень, що визначають особливості вирішення питань в умовах воєнного стану. При цьому, активізація нормотворчого процесу супроводжується прийняттям законодавчих актів за спрощеною процедурою, що не сприяє їх якості та ефективності. Важливе місце в нормотворчій діяльності у контексті забезпечення ефективності поточного законодавства посідає правовий моніторинг.

Неординарною спробою часткового вирішення окресленого питання стало прийняття 24 березня 2022 року Верховною Радою України проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» (реєстр. № 7153). Останнім передбачається надання Кабінету Міністрів України повноважень приймати рішення (на рівні законів), що потребують невідкладного законодавчого врегулювання у різних сферах, не виключенням мала б стати й сфера оборони України. Доречно звернути увагу, що наразі цей законопроект очікує на підпис Президента України, тобто він, так би мовити, поставлений на «паузу». З одного боку, можна говорити, що такий незвичний законодавчий крок виправданий та пов'язаний з безпрецедентними викликами воєнного

часу, з іншого ж, вказує на недосконалість правового регулювання сфери оборони держави та його непристосованість до критичних ситуацій, зокрема у формі широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації.

Все це свідчить про безсистемне застосування спеціальних правових засобів правотворчої діяльності – юридичної техніки, планування і прогнозування, моніторингу та експертизи, що порушує архітектуру правової політики. Річ у тім, що в системі спеціальних засобів важливу і першорядну роль відіграє правовий моніторинг. Саме цей правовий засіб має застосовуватися для аналізу стану правового життя суспільства, однак не лише для контролю за виконанням чинного законодавства у процесі правореалізаційної і, зокрема, правозастосовної практики, визначаючи якість та ефективність прийнятих нормативно-правових актів, але, в першу чергу, у процесі правотворчості. Саме такий підхід закладено і в проекті Закону України «Про правотворчу діяльність» від 25 червня 2021 року № 5707, де частина третя статті 17 визначає, що планування правотворчої діяльності має здійснюватися на основі результатів правового моніторингу, юридичного прогнозування та з урахуванням Наукової концепції розвитку законодавства України.

Також актуальність питання здійснення моніторингу законодавчих актів у сфері оборони України значно зросла у зв'язку із прийняттям Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» від 21 квітня 2022 року № 2215-IX. Разом з тим, слід звернути увагу на новітню тенденцію щодо запровадження у ряді нещодавно прийнятих законах України, які стосуються сфер національної безпеки і оборони України («Про основи національного спротиву», «Про критичну інфраструктуру») норми, якою законодавець у розділі «Прикінцеві і перехідні положення» доручає Кабінету Міністрів України поінформувати Верховну Раду України про стан виконання цього Закону.

З цього положення вбачається необхідність оцінювання ефективності дії законодавчого акту, що у свою чергу, є однією із стадій (етапів) моніторингового процесу. Адже ціль правового моніторингу полягає у сприянні послідовній, якісній та ефективній реалізації нормативно-правових актів та окремих норм права і досягненні бажаних результатів їх дії, систематичному вивченні і нагляді за процесом здійснення нормативно-правових актів і їх норм [2, с. 222–223].

Таким чином, потрібна організація більш тісного зв'язку між правотворчістю та правореалізацією, оскільки найбільш істотними причинами низької якості та ефективності законодавчих актів є: відсутність об'єктивної інформації про реалізацію нормативно-правових актів; порушення зв'язку між правотворцем та правореалізатором.

Маємо відмітити, що суперечливість законодавчих актів у сфері оборони України залишається актуальною проблемою до тепер. При цьому, питання внутрішньої неузгодженості згаданого законодавства має довготривалий характер, що відмічено ще у Стратегії національної безпеки України (у редакції 2007 року).

У цьому контексті, експерт Апарату Ради національної безпеки і оборони України А.Ю. Сменковський ще у 2011 році зауважив, що «низка змін, що вносилися до відповідних законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони у наступні після їх прийняття роки поза будь-якою стратегією розвитку сектору безпеки і оборони, обумовила системну незбалансованість і некомплексність законодавства у даній сфері, його невідповідність сучасним вимогам і викликам часу, що має негативні наслідки для національної безпеки України». У зв'язку з цим, він запропонував забезпечити системне вдосконалення законодавства, шляхом взаємоузгодження норм з урахуванням європейських принципів і стандартів [3, с. 127–129].

Заслуговує уваги проведене нещодавно В.В. Шульгіним комплексне дослідження процесу реалізації військового законодавства України та запропоновані ним пріоритетні напрями удосконалення цього процесу, зокрема його нормативно-правові аспекти такі як: правовий моніторинг правореалізації; військово-інтегрована система прогнозування та планування законопроектної роботи у військовій сфері (сфері оборони); систематизація військового законодавства (оновлення Статутів Збройних Сил України, розробка Військового кодексу України) [4, с. 186].

Водночас, як констатовано у вступній частині Стратегічного оборонного бюлетеня України (далі – СОБ-2021), під час реалізації оборонної реформи та оборонного огляду визначено низку проблем функціонування сил оборони в умовах існуючих та потенційних загроз, зокрема: недосконалість законодавства України у сфері оборони; незавершеність виконання ряду інших завдань оборонної реформи.

Тобто, як бачимо, проблема недосконалості законодавства у сфері оборони України за пріоритетністю виведена у першочергові. Іншими словами, це наглядно показує безпрецедентний приклад важливості та першочерговості системної реформи законодавства у сфері оборони відносно всієї оборонної реформи в цілому.

Проте, нормотворча діяльність в системі Міноборони дотепер не набула цілеспрямованого характеру, та не виокремлена в пріоритетний напрям реалізації оборонної реформи. Це призводить до того, що діяльність з удосконалення законодавства у згаданій сфері здійснюється радше епізодично, без урахування принципу системності, комплексності, прогнозованості та наукового забезпечення. Тому

ключові законодавчі акти у цій сфері («Про оборону України», «Про Збройні Сили України») дотепер не оновлені.

Беззаперечно підтримуючи необхідність системного удосконалення законодавства, вважаємо, що цей процес потребує належного інституційного забезпечення, шляхом створення в системі Міноборони функціонального підрозділу (центру), який на професійній основі, систематично і планомірно буде здійснювати:

1) науково-аналітичне забезпечення нормотворчої діяльності Міноборони;

2) правовий моніторинг та дослідження ефективності реалізації законодавчих актів у сфері оборони України;

3) експрес-аналіз ризиків законопроектів, які надходять до Міноборони на погодження;

4) розробку наукових концепцій розвитку законодавчого регулювання суспільних відносин у воєнній сфері та сфері оборони;

5) професійне навчання (підвищення кваліфікації) з питань нормотворчого процесу персоналу структурних підрозділів Міноборони.

Найбільш прийнятним варіантом для створення такого підрозділу (Науково-методичний центр нормотворчої діяльності та правового моніторингу), на нашу думку, є використання наукового потенціалу Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Однак, незважаючи на обґрунтованість цієї пропозиції, на сьогодні вона у Міноборони залишається нереалізованою [5; 6].

Разом з тим, висловлюємо сподівання, що створення такого підрозділу додасть керованості і взаємоузгодженості діям структурних підрозділів Міноборони у сфері нормотворчої діяльності, планування якої має здійснюватися на основі результатів правового моніторингу, юридичного прогнозування та з урахуванням Наукової концепції розвитку законодавства у сфері оборони України.

Реалізація такої ініціативи має на меті підвищити якість та ефективність законодавчих актів у сфері оборони України, а також налагодити функціонування механізму гармонізації законодавства України із законодавством держав-членів НАТО у сферах безпеки і оборони.

Література:

1. Про внесення змін до Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 року № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2021-p>.

2. Загальна теорія держави і права / За редакцією академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора В. В. Копейчикова. К. : Юрінком, 1997. 317 с. С. 222-223.

3. Сменковський А.Ю. Реорганізація системи управління національною безпекою України: правовий аспект. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2 (19). С. 126–130.

4. Шульгін В.В. Реалізація військового законодавства України: історія, теорія, практика, шляхи удосконалення : монографія. Київ : МП Леся, 2017. 285 с.

5. Маляр Г.В. У Міноборони обговорили питання вдосконалення законодавства в оборонній сфері. 16 грудня 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-minoboroni-obgovorili-pitannya-vdoskonalennya-zakonodavstva-v-oboronnij-sferi>.

6. Доповідна записка заступника Міністра оборони України «Щодо створення в системі Міністерства оборони України Центру правового моніторингу та правотворчої діяльності» № 17769/з/5-2021 від 04.02.2022.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМЕРЦІЙНОЇ ТАСМНИЦІ В УКРАЇНІ

Кравченко О. М.

*кандидат юридичних наук, докторант
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

У попередніх наукових розвідках, нами була розкрита проблематика в сфері адміністративно-правової охорони конфіденційної інформації (КІ) та комерційної тасмниці (КТ), а також інші аспекти в сфері захисту комерційних секретів (КС) в Україні [1–18]. Запропоновано такі визначення юридичних термінів, що стосуються інформації яка має комерційну цінність для бізнесу, а саме:

1) комерційні секрети (КС) – це інформація яка має комерційну цінність в сфері бізнесу, і стосується конкретного секрету (технічного, виробничого, організаційного або іншого комерційного секрету)

підприємств, установ або організацій. Сукупність КС – це комерційна таємниця (КТ).

2) комерційна таємниця (КТ) – це комерційно цінна інформація і суб'єкт господарювання є власником технічної, організаційної інформації, або інших КС, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до її захисту.

3) конфіденційна інформація (КІ) – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку за її бажанням відповідно до передбачених нею умов.

У сфері охорони КТ в умовах воєнного стану, нами запропонований проект Закону України «Про комерційну таємницю», який відповідає сучасним викликам в Україні щодо охорони та захисту КТ, в тому числі у випадку АТО або бойових діях, чи під час інших спеціальних операціях. У статті 15 нашого проекту вказано, що дії щодо охорони комерційної таємниці при проведенні АТО або бойових діях, а також під час інших спеціальних операціях, власник комерційної таємниці на власний розсуд, але в межах законодавства України вирішує, які дії потрібно проводити щодо охорони комерційної таємниці. Обов'язок у сприянні суб'єктам господарювання, щодо охорони комерційної таємниці при проведенні АТО або бойових діях, а також інших спеціальних операціях покладається на Службу безпеки України та інші правоохоронні органи України. У разі заподіяння суб'єкту господарювання збитків шляхом витоку інформації, що становить комерційну таємницю з органів, які уповноважені здійснювати певні дії, щодо охорони комерційної таємниці при проведенні АТО або бойових діях, а також інших спеціальних операціях збитки відшкодовуються винними органами [1, дод. А].

Потреба забезпечення ефективної охорони КІ та КТ в Україні вимагає від органів публічної адміністрації встановлення норм права підзаконного характеру в досліджуваній сфері. Встановлення норм права підзаконного характеру також зумовлена тим, що норми і приписи, які містяться у законах, не можуть охопити усі аспекти забезпечення охорони КІ і КТ, а тому і виникає потреба конкретизації та деталізації законодавчих норм у сфері забезпечення охорони КІ та КТ в Україні. Серед суб'єктів владних повноважень, що стосуються охорони КІ та КТ в Україні, можна визначити такі: Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство економіки України, Міністерство культури та інформаційної політики, Антимонопольний комітет України, органи

внутрішніх справ, зокрема органи Національної поліції, Державна фіскальна служба України, Служба безпеки України та ін.

Раніше було наголошено про відсутність закону, що регулює відносини у сфері забезпечення правової охорони КТ в Україні, а тому можемо констатувати, що окремого підзаконного акта у цій сфері, так само як і закону, також немає. З огляду на той факт, що законодавець відносить КТ до об'єктів права інтелектуальної власності, на неї поширюються усі підзаконні акти, що стосуються всіх об'єктів права інтелектуальної власності в Україні загалом.

Таким чином, до нормативно-правових заходів належать такі способи охорони КІ та КТ бізнесу, що передбачають використання певного комплексу правових засобів, наданих законом і підзаконними актами особам, які законно контролюють таку інформацію. До них слід віднести розробку і прийняття локальних нормативних актів: Перелік відомостей, які становлять КІ або КТ, Положення про КІ або КТ підприємства, Інструкцію, яка зобов'язує співробітників підприємства, установ або організацій дотримуватися режиму нерозголошення КІ або КТ, Угоду про нерозголошення КІ або КТ тощо.

Стосовно КТ в Україні потрібно прийняти окремий закон, щоб врегулювати усі аспекти захисту КТ, а щодо КІ, вважаємо за доцільне в законодавчому визначенні КІ прибрати згадки про юридичну особу. І сформулювати його наприклад так: конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною особою та яка може поширюватися у визначеному порядку.

Особливість адміністративно-правової охорони КІ та КТ в тому, що потрібно чітко розмежувати ці два поняття. Бо КІ – це цінна інформація, що стосується фізичної особи, а КТ – це комерційно цінна інформація для юридичних осіб та бізнесу в цілому.

Література:

1. Кравченко О.М. Адміністративно-правові засади охорони комерційної таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 253 с.
2. Кравченко О.М. Суб'єкти та їх повноваження щодо охорони комерційної таємниці в Україні. Органи публічної влади в Україні: теорія та практика : колект. моногр. Київ : МОН України ; НУ «Одеська юридична академія», 2019. С. 133–156.
3. Кравченко О.М. Ways of adaptation of Ukraine to international standards of legal protection of trade secret. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 5. С. 75–79.

4. Кравченко О.М. Охорона комерційної таємниці підприємств, установ та організацій від комерційного шпигунства. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. № 4/2018. С. 152–156.

5. Кравченко О.М. Охорона комерційної таємниці суб'єктів господарювання від актів недобросовісної конкуренції, комерційного, промислового, економічного шпигунства. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 1 (35). С. 91–93.

6. Кравченко О.М. Нормативно-правові заходи забезпечення комерційної таємниці в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. № 1/2019. С. 82–89.

7. Кравченко О.М. Структура правовідносин у сфері охорони комерційної таємниці в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. С. 137–145.

8. Кравченко О.М. Дивергенція між конфіденційною інформацією та комерційною таємницею в Україні. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 110–116.

9. Кравченко О.М. Confidential information and trade secret as restricted information in Ukraine. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 3. С. 45–52.

10. Кравченко О.М. Охорона конфіденційної інформації в Україні. *Екологічне право*. 2022. № 3–4. С. 29–31.

11. Кравченко О.М. Удосконалення охорони комерційної таємниці та конфіденційної інформації в Україні для інтеграції в Європейське бізнес-середовище. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6, Том 1. С. 211–220.

12. Кравченко О.М. Інтеграція стандартів охорони комерційної таємниці України до європейського бізнес-середовища. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Том 1. С. 175–181.

13. Кравченко О.М. Інтеграція стандартів охорони конфіденційної інформації та комерційної таємниці України до стандартів Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4, Том 2. С. 189–195.

14. Кравченко О.М. Розмежування понять «конфіденційна інформація» та «комерційна таємниця» у стратегії інформаційної доктрини України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(81). С. 98–104.

15. Кравченко О.М. Охорона конфіденційної інформації та комерційної таємниці в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвипуск № 1. С. 471–475.

16. Кравченко О.М. Конфіденційна інформація та комерційна таємниця в Україні. *Роль юридичної науки у становленні нового світового порядку у воєнний і післявоєнний час* : зб. матеріалів Міжн. юрид.

наук.-практ. конф. (м. Рига, Латвійська Республіка, 29–30.07.2022). Рига : Балтійська міжнародна академія, 2022. С. 166–169.

17. Кравченко О.М. Комерційна таємниця та конфіденційна інформація у бізнес-просторі України. *Правові та безпекові аспекти життя в Україні* : зб. матеріалів Міжн. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (Київ, 14.10.2022). Київ : Центр учбової літератури, 2022. С. 15–17.

18. Кравченко О.М. Стан та розвиток охорони комерційної таємниці в Україні. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики* : зб. матеріалів XV Міжн. юрид. наук.-практ. конф. Присвячена 102-річчю НУК імені адмірала Макарова (Миколаїв, 28–29.12.2022). Миколаїв : НУК імені адмірала Макарова, 2022. С. 171–174.

**ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ
«ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ»
ТА «ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ»
СУЧАСНОЮ НАУКОЮ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА**

Ломакіна А. А.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету
м. Дніпро, Україна*

Вивчення сутності публічного адміністрування вимагає насамперед визначення змісту його особливостей, своєрідності його прояву в різних галузях публічного управління з метою виявлення адекватного конкретній галузі, а також узгодженого з її категоріальним апаратом галузевого тлумачення публічного адміністрування. На наш погляд, розв'язання даного завдання варто розпочати з уточнення теоретико-методологічних засад вивчення змісту категорії «публічне адміністрування», її місця в категоріальному апараті правознавства та співвідношення з більш широко вживаним поняттям «державне управління». Справа полягає в тому, що «публічне» і «державне» розрізняються як за кількісними, так і за якісними характеристиками. Їх перша відмінність виявляється вже під час етимологічного порівняння даних

категорій і полягає в традиційному судженні про відносно більший обсяг дефініції «публічний». Так, вітчизняною наукою адміністративного права традиційно широко використовується саме категорія «публічної служби», а її запровадження було викликане необхідністю комплексного підходу до дослідження державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, які мають спільну мету, соціальну природу, а також ідентичні організаційно-процедурні механізми. Більше того, досить тривалий час вони мали і єдину нормативно-правову основу – до прийняття Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2001 р.) чинний на той час Закон України «Про державну службу» (від 16 грудня 1993 р.) залишався нормативною базою муніципальної служби. Причому статті пізніше прийнятого закону майже відтворювали зміст статей більш раннього законодавчого акту. Значне превалювання обсягу змістовного наповнення терміну «публічна служба» над поняттям «державна служба» підтверджується та деталізується і офіційною дефініцією, яку містить чинний Кодекс адміністративного судочинства України, п. 15 ч. 1 ст. 3 якого встановлює, що публічною службою визнається діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим і органах місцевого самоврядування. Отже, виходячи з положень чинного вітчизняного законодавства і сучасної вітчизняної доктрини адміністративно-правової науки, термін, яким позначається зміст «державного» виступає невід’ємною складовою змісту терміну «публічне».

Виокремлюється одразу декілька аспектів якісних відмінностей публічного адміністрування від державного управління. Зокрема, перше з них містить чітку орієнтацію на публічний інтерес – головну ціннісно-цільову складову всіх розпорядчих заходів. Адже проголошення ч. 1 ст. 3 Основного Закону України найвищою соціальною цінністю людини, її життя і здоров’я, честі і гідності, недоторканності і безпеки [1, с. 138], а також поступове становлення та спроба реалізації в Україні концепції «сервісної» держави [2, с. 302 та ін.] свідчать про те, що головною метою правозастосовної діяльності виступає встановлення верховенства права, а метою публічно-управлінського впливу – гарантування загального блага громадянського суспільства, його стабільний розвиток, поєднаний із забезпеченням і підтримкою ефективних інституцій саморегулювання. Як справедливо наголошується багатьма науковцями, основу публічного інтересу завжди складає об’єктивний інтерес всього суспільства, і саме дана обставина, на їх переконання, не дозволяє повністю ототожнювати публічний і

державний інтерес, яке виступає одним з елементів публічного інтересу. Належне урядування, на наш погляд, повинне базуватися на обслуговуючій ролі держави, виводячи цінності та потреби того, хто обслуговує на перший план. Тобто, державний інтерес, з одного боку, виступає лише частиною інтересу публічного (оскільки законодавством враховані і «інтереси територіальної громади», і «інтереси місцевого самоврядування», і «охоронювані законом інтереси осіб», і «наукові інтереси України», і «економічні інтереси України», і «інтереси споживачів» і т. і.), а з іншого, він може суперечити йому, підняти і навіть спотворювати його.

Крім того, термін «публічний» (від лат. *publicus* – суспільний, народний) у науковій довідниковій літературі визначається як гласний, відкритий [3, с. 288]. В оригіналі ж слово “public” означає те, що відбувається в присутності публіки, прилюдно, відкрито, тобто не приватно. А термін «публічний» констатує додаткову необхідність інформаційної взаємодії суб’єктів владних повноважень із суспільством, що є однією з якісних ознак публічного адміністрування. При цьому оперативне поширення достовірних даних про мету і методи публічно-управлінського впливу, права громадян і порядок їх втілення має відбуватися не лише за ініціативи громадськості, як відповідь на запити її окремих представників або організацій (вимушене інформування), але й за ініціативи органів публічної влади (добровільне інформування). Причому законодавством передбачається здійснення обох способів даного виду поширення інформації. Зокрема, до різновиду добровільного інформування належить надання окремих консультацій, але при цьому мова йде про добровільність інформування в контексті соціального ініціатора – суб’єкта владних повноважень, а не приватної особи. Водночас, вчинення відповідних дій є частиною компетенції першого, а тому за наявності законних підстав є необхідною мірою поведінки і не може розглядатися як сфера його розсуду. Чітке юридичне фіксування питань забезпечення гласності серед повноважень органів публічної влади безумовно слід вважати позитивною тенденцією, оскільки пануючі в нашій державі лінійні механізми публічного управління досить часто залишаються невітленими в те, що перебуває поза межами обов’язкового (зокрема, реалізація організаційних форм публічного адміністрування).

Термін «державне управління» активно застосовувався в юридичній доктрині ще за радянських часів і мав як широке, так і вузьке тлумачення. Широке розуміння даного терміну зводило його до сукупності будь-яких видів діяльності всіх публічних органів, означаючи фактично всі можливі форми реалізації державної влади. Вузьке ж розуміння тлумачить публічне управління як підзаконну, розпорядчу діяльність

органів публічної влади з практичного виконання завдань і функцій держави в економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах. Такий підхід включає до змісту поняття «державне управління» фактично всю державну діяльність, за винятком законотворчості та правосуддя, а тому саме воно відповідає положенням ст. 6 Конституції України щодо поділу державної влади.

Державно-управлінський вплив за радянського періоду вітчизняної історії здійснювався переважно з використанням методу адміністративних приписів і прямого розпорядництва в більшості сфер суспільних відносин. Здобуття Україною незалежності створило умови для визначення принципово нових векторів розвитку країни, в тому числі й спрямованістю на становлення ринкових відносин та лібералізацію соціально-культурних галузей, впорядковуючий вплив публічних інституцій в яких надалі вже не міг зберігатися в контексті радянської моделі державного управління. Це призвело до доктринального обґрунтування і поширеного використання терміну «державне регулювання». Останній був покликаний відобразити організуючий характер підзаконної владної діяльності, метою якої стало врегулювання загальних засад існування тієї або іншої галузі, діяльності в ній, забезпечення її стабільності, безпечності та конкурентоздатності, залишаючи інші аспекти на розсуд приватних суб'єктів. Імперативність в урядуванні була значно зменшеною, але помітно поширилося застосування непрямих методів публічного управління, що забезпечували досягнення бажаних результатів через вплив не на поведінку, а на інтереси. На переконання частини дослідників, державне регулювання залишає суб'єктам можливість вибору бажаного і вигідного для них варіанта поведінки, спрямованого на об'єднання і координацію зусиль населення, державних органів, установ, підприємств і організацій різних форм власності з метою вирішення завдань політичного, економічного, науково-технічного і соціального характеру [4, с. 180].

Таким чином, «публічне адміністрування» відображає якісні зміни в характері розпорядчої та організуючої державної діяльності. І якщо воно, наприклад, визначається як діяльність публічної влади з реалізації покладених на неї обов'язків та задоволення загальних публічних інтересів, то має сприйматися в контексті теорії «сервісної держави», хоча емпірична частина цієї та багатьох інших дефініцій є подібною до тлумачень державного управління.

Література:

1. Жукова Є. О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 137–140.

2. Шимченко Л. Електронний документообіг як інноваційний механізм організації публічного адміністрування в умовах удосконалення децентралізаційних процесів. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія : Історичні науки*. 2021. Вип. 12. С. 294–311.

3. Жукова Є. О. Структура публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 69. С. 287–291.

4. Бліхар М. М. Адміністративне право – юридична основа публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. Вип. 66. С. 178–182.

СЛУЖБА В АРМА ЯК ВИД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Паламарчук І. В.

*кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст*

*Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
м. Київ, Україна*

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

В свою чергу, державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [2].

Національними інтересами України визначаються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2].

При цьому, національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Загрозами державній безпеці визначаються [3]: явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів.

Основними завданнями державної політики у сфері забезпечення державної безпеки, зокрема, є [3]:

розвиток спроможностей суб'єктів системи забезпечення державної безпеки щодо своєчасного попередження, виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз державній безпеці України, запобігання та протидії таким загрозам (у тому числі виявлення та розшук активів, осіб, які своєю діяльністю створюють загрозу державній безпеці, що дає можливість для застосування відповідних санкцій та арештів з метою локалізації фінансових та інших можливостей таких осіб);

системна протидія економічному тероризму як суспільно небезпечній діяльності, спрямованій на дестабілізацію та/або завдання іншої шкоди економіці з метою досягнення політичних цілей, економічної вигоди або примушування органів державної влади, міжнародних організацій, юридичних чи фізичних осіб учинити певні дії або утриматися від їх учинення (у тому числі у взаємодії із складовими силами безпеки виявляти та розшукувати активи, які в подальшому можуть бути використанні як засоби для економічного тероризму, задля упередженого застосування санкційних механізмів, що унеможливує економічний тероризм завдати відчутних наслідків);

інтенсифікація боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, протидія руйнуванню державного апарату та місцевого самоврядування у зв'язку з поширенням системної корупції в державних органах (відомо, що будь-яка протиправна діяльність, яка створює загрози державній безпеці може нанести шкоди в залежності від своїх фінансових можливостей, які на підготовчому етапі в національних інтересах за результатами виявлення джерел цих можливостей у вигляді активів можна локалізувати).

Також, слід зазначити, що поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом є загрозою у сфері фінансової безпеки України¹. Задля протидії вказаним загрозам АРМА²

---

¹ Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021.

² Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА), є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері, зокрема, виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

безпосередньо здійснює діяльність з виявлення³ та розшуку⁴ таких доходів. В свою чергу результати такої діяльності впливають на рівень профілактики (превентивності) вказаних загроз фінансовій безпеці України.

Задля локалізації та нейтралізації зазначених загроз державній безпеці, АРМА здійснює виявлення та розшук активів осіб, до яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції»⁵, що є забезпеченням реалізації механізму протидії загрозам державної безпеки України.

Також доречно зазначити, що сили безпеки визначаються як правоохоронні⁶ та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [2].

Отже, АРМА по суті виконання своїх завдань, які полягають у забезпеченні не тільки кримінального судочинства, а й в реалізації механізму з протидії загрозам державної безпеки, є складовим державним органом в загальному механізмі органів державної влади, що забезпечують протидію загрозам державної безпеки, у вигляді виявлення та розшуку фінансових можливостей, які по суті є одним із видів «зброї» у протидії національній безпеці України.

---

³ Виявлення активів – діяльність із встановлення факту існування активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

⁴ Розшук активів – це діяльність із визначення місцезнаходження активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. При цьому, відповідно до статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп (у тому числі як результат необґрунтоване набуття активів), відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України з метою припинення правопорушень (використання незаконно набутих активів) та в інтересах кримінального судочинства (забезпечення мети кримінального провадження).

⁵ Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII.

⁶ Згідно з пунктом 1 частини першої статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» правоохоронні органи – це зокрема, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. При цьому, правозастосовні функції в теорії держави і права визначаються як функції компетентних державних органів із виконання законів і підзаконних нормативно-правових актів шляхом прийняття правозастосовного акту. Тобто функції з правореалізуючих дій наданих законом або іншими актами законодавства повноважень. Правоохоронні функції в свою чергу розуміються як функції, сутність яких полягає в забезпеченні безпосереднього реагування на вчинені правопорушення у сфері здійснення державних функцій, встановлення і притягнення до юридичної відповідальності осіб, які їх вчинили.

З огляду на викладене, АРМА є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який сприяє в забезпеченні (в межах повноважень зі своєю чітко відведеною функцією) державної безпеки України.

Також слід зазначити, що публічною службою⁷ визначається, зокрема, як діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах.

Так, працівниками АРМА, зокрема, є державні службовці. При цьому, до АРМА може бути відряджено працівників інших державних органів, установ, організацій із залишенням їх на службі у відповідних органах, установах, організаціях або з переведенням у штат АРМА з метою виконання обов'язків, що вимагають спеціальних знань та навичок⁸. Однак, відряджатися до інших органів державної влади із залишенням на службі можуть лише публічні службовці, які проходять військову службу або службу в правоохоронних органах.

Тобто, із урахуванням тих правоохоронних функцій, які виконує АРМА як свою чітко відведену роль в структурі правоохоронних органів, вказаною нормою фактично констатовано, що ті спеціальні знання та навички, які вимагаються при виконанні функцій АРМА є тотожними функціям службовця мілітаризованого складу.

Одночасно слід зазначити, що АРМА є суб'єктом владних повноважень, що в обмежені терміни виконує розшукову діяльність з виявлення відповідних активів, виключно в рамках кримінальних проваджень та для виконання завдань кримінального судочинства, забезпечуючи діяльність правоохоронних органів⁹. Нагально потребує звернути увагу, що установи виконання покарань та слідчі ізолятори, які є складовими правоохоронних органів, теж забезпечують здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень (забезпечення арешту підозрюваних та їх оперативного контролю). При цьому, мілітаризований персонал установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є особами рядового і начальницького складу яким

---

⁷ Пункт 17 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV.

⁸ Стаття 8 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 р. № 772-VIII.

⁹ Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України повноваженнями із здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень наділені такі органи: Національна поліція України; Служба безпеки України; Державне бюро розслідувань; Бюро економічної безпеки України; Національне антикорупційне бюро України.

присвоюються в установленому порядку спеціальні звання «внутрішньої служби».

Законодавством, чітко не визначено категорію публічних службовців яким можуть присвоювати в установленому порядку спеціальні звання «внутрішньої служби», але виходячи із аналогії тих правоохоронних органів, які виконують функції забезпечення, як приклад реалізації завдань кримінального судочинства, можна цілком правомірно застосувати таку аналогію і до персоналу АРМА, який забезпечує виконання правоохоронних функцій та сприяє в забезпеченні державної безпеки України.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

2. Про Національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

3. Стратегія забезпечення державної безпеки : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022 : станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

ЕЛЕКТРОННІ МЕСЕНДЖЕРИ – НОВІТНІЙ ЗАСІБ ІНФОРМУВАННЯ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Паскар А. Л.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри процесуального права

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

У сучасному цифровому світі електронні месенджери стали все більш поширеними засобами комунікації, які змінюють традиційні способи взаємодії людей у різних сферах життя. Одна з таких сфер, де електронні месенджери мають значний потенціал, це інформування

учасників судових процесів про час і місце розгляду справи. Особливо актуальним є можливість їх використання під час воєнного чи надзвичайного стану, коли належне та своєчасне інформування учасників судових процесів стає серйозним викликом. Передача інформації між судом та учасниками судових проваджень може ускладнюватися через порушення зв'язку та інфраструктури, пошкодження та знищення комунікаційних мереж, включаючи телефонні лінії, інтернет-підключення та радіозв'язок. У таких умовах ефективно та безперервне функціонування судів вимагає негайних та адекватних управлінських та організаційних рішень.

Належне інформування учасників судових проваджень про час і місце розгляду справи справу є одним з ключових елементів справедливого правосуддя. На цьому наголошено і у рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, зазначається, що «загальна концепція справедливого судового розгляду, яка охоплює фундаментальний принцип змагальності процесу, вимагає, щоб особу, щодо якої порушено провадження, було проінформовано про цей факт» [1, п. 7]. Принцип рівності сторін передбачає, що кожній стороні повинна бути надана розумна можливість захищати свої інтереси без зайвих обмежень, які встановлюють її в невігідне положення порівняно з протилежною стороною.

З приводу належного інформування учасників справи також відмічено, що зміст статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не можна тлумачити як такий, що встановлює певну форму обслуговування судової кореспонденції. Від національних органів влади також не вимагається забезпечення бездоганного функціонування поштової системи. Тим не менш, невручення стороні належним чином судових документів може позбавити її можливості захищати себе у провадженні [2, п. 37].

Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) встановлює, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи [3, ч. 1 ст. 11]. Право учасників адміністративного судочинства на інформацію про час і місце розгляду своєї справи гарантується шляхом встановлення у КАСУ процесуального порядку інформування учасників процесу про час і місце судового засідання, який врегульований главою 7 «Судові виклики і повідомлення». Зокрема, положення ст. 129 КАСУ встановлюють можливість інформування учасників справи, крім традиційних способів, також шляхом надсилання тексту повістки електронною поштою, факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), телефонограмою.

Починаючи з 15 лютого 2023 року учасникам судочинства надана можливість отримувати судові повістки, повідомлення та виклики і за допомогою електронних месенджерів, зокрема Viber. Зазначене нововведення запроваджено наказом Державної судової адміністрації України від 23.01.2023 року № 28, яким було затверджено «Порядок надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі».

Електронний месенджер визначається як сервіс з власним програмним додатком для обміну текстовими повідомленнями між користувачами мобільних або стаціонарних пристроїв через мережу Інтернет [4]. Месенджер буде використовуватись для доставки текстових повідомлень на мобільні номери учасників судових справ, аналогічно SMS-повідомленням. Це повністю відповідає вимогам адміністративного процесуального законодавства, яке дозволяє використання інших засобів зв'язку, таких як мобільний зв'язок, для повідомлення учасників судового процесу і забезпечення реєстрації повідомлення або виклику.

Державне підприємство «Інформаційні судові системи» розробило сервіс автоматичного надсилання судових повісток через популярний месенджер Viber. Інформація про надсилання та доставку цих повідомлень за допомогою Viber буде підтверджена і збережена в автоматизованій системі документообігу суду, що запобігатиме випадковому видаленню або зміні даних. Зазначимо, що використання цього способу інформування учасників судового процесу має багато переваг, включаючи оптимізацію процедури та великі економічні вигоди для судів. Вартість надсилання однієї судової повістки через Viber утричі менша, ніж вартість надсилання тієї ж повістки у форматі SMS-повідомлення.

Використання електронних месенджерів для інформування учасників судового провадження про час і місце розгляду справи є безумовно прогресивним та адаптованим до сьогодення засобом. Водночас, не слід ігнорувати і потенційні проблеми, які можуть виникати у зв'язку з їх використанням, і які потребують уваги та вирішення. Найгостріше, на нашу думку, постає проблема забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних учасників судочинства. Електронні месенджери часто зберігають і передають повідомлення через публічні сервери, що може створювати ризик несанкціонованого доступу до цієї інформації. Важливо забезпечити ефективні механізми шифрування та захисту даних, щоб запобігти можливим порушенням конфіденційності та витоку особистої інформації учасників судового процесу. Не менш важливим є питання забезпечення доступності цих засобів та обізнаності їх використання учасниками

судового процесу. Використання електронних месенджерів може змінити звичний спосіб сповіщення та обміну документами між сторонами судового процесу. Це може стати перешкодою для тих учасників, які не мають доступу до сучасних технологій, до Інтернету, або не мають достатньої електронної грамотності. У цьому напрямку держава повинна розробити і вжити заходи по підвищенню цифрової грамотності громадян, особливо осіб похилого віку та інших вразливих верств населення. Ці питання потребують ретельного вивчення та розробки відповідних нормативних актів та процедур для забезпечення ефективного та безпечного використання електронних месенджерів.

Отже, електронні месенджери у якості сучасного засобу інформування учасників адміністративного судочинства про час і місце розгляду справи об'єднують в собі технічну та правову складову, вміщуючи питання належної комунікації між судом та учасниками справи, доступності та справедливості судового розгляду, з одного боку, та належного програмного забезпечення та супроводу, з іншого.

Ефективне використання електронних месенджерів у судових процесах передбачає забезпечення належного рівня захисту персональних даних, гарантування доступності процесу комунікації для всіх учасників провадження, удосконалення нормативно-правового регулювання, оптимізацію програмного забезпечення тощо. Тільки вирішенням цих проблем можна забезпечити ефективно та довірче використання електронних месенджерів у сфері адміністративного судочинства.

Література:

1. Рішення у справі «Созонов та інші проти України» (Заява № 29446/12 та 11 інших заяв) від 08.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/97-4c92#Text> (дата звернення 13.05.2023).

2. Рішення у справі «Лазаренко та інші проти України» (Заява № 70329/12 та 5 інших заяв) від 27.06.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40#Text (дата звернення 13.05.2023).

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 13.05.2023).

4. Про затвердження Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі. Наказ Державної судової адміністрації України від 23.01.2023 № 28 Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-23#Text> (дата звернення 13.05.2023).

ЗМІНА ПІДСУДНОСТІ СПРАВИ ТА ПРИПИНЕННЯ РОБОТИ СУДУ ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ПЕРЕДАЧІ СПРАВИ ДО ІНШОГО СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Руденко О. А.

кандидат юридичних наук,

викладач юридичних дисциплін

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

В адміністративному судочинстві за правилами територіальної юрисдикції (підсудності) визначається суд, уповноважений розглянути справу, серед судів одного рівня залежно від територіальних меж дії компетенції. Утім, позивачі чи особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, не завжди правильно визначають орган судової влади, до підсудності якого віднесено розгляд їх адміністративних позовів, і, як наслідок, звертаються до суду з порушенням правил територіальної юрисдикції. Окрім цього, можуть виникати обставини, за яких адміністративний суд з об'єктивних причин не зможе розглянути справу, підсудну йому відповідно до закону. У таких випадках з метою забезпечення виконання завдання адміністративного судочинства адміністративну справу може бути передано до суду, якому вона підсудна відповідно до закону, або до іншого суду, що функціонує та має об'єктивну можливість розглянути справу. Перелік підстав для направлення справи з одного суду до іншого визначено у статті 29 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1]. Однією з них є припинення роботи суду, причому тільки у тому випадку, якщо воно відбулося з підстав, передбачених у законі (п. 5 ч. 1 ст. 29 КАС України) [1].

Слід сказати, що відповідно до ч. 3 ст. 29 КАС України адміністративний суд, до якого передаються справи з суду, роботу якого припинено, визначається саме рішенням про припинення роботи адміністративного суду, а якщо такий суд не визначено – до суду, що найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено [1]. Утім, нині чинним законодавством України не передбачено ні підстав, ні порядку прийняття рішення про припинення роботи суду, але при цьому останнє законодавець називає однією з підстав для переведення або відрядження судді до іншого суду (п. 1 ч. 2 ст. 53, ч. 1 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [2]).

Підстави для припинення роботи суду було закріплено у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції, що діяла до 06.03.2022, ч. 7 ст. 147 якого визначала, що припинення роботи суду здійснюється на підставі рішення Вищої ради правосуддя, ухваленого за поданням Голови Верховного Суду України у зв'язку з стихійним лихом, військовими діями, проведенням заходів з боротьби з тероризмом або іншими обставинами, що унеможлиблює роботу суду [2].

Законом України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 03.03.2022 № 2112-IX ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII викладено у новій редакції, відповідно до якої у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, а у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження – за розпорядженням Голови Верховного Суду, змінюється територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [3].

Видається, як припинення роботи суду, так і зміна підсудності справи є самостійними підставами для передачі справи до іншого суду з огляду на таке.

По-перше, територіальна юрисдикція (підсудність) визначається законом, а тому, думається, повинна змінюватися ним, а не адміністративним актом Вищої ради правосуддя чи Голови Верховного Суду. З огляду на це, у ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слід передбачити, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути припинено роботу суду, а не змінено територіальну підсудність справи.

По-друге, зміна територіальної підсудності справи у КАС України має бути визначена як самостійна підстава для передачі справи з одного суду до іншого, оскільки законами України вона неодноразово змінювалася. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про здійснення

правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12.08.2014 № 1632-VII у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя окремими судами в районі проведення антитерористичної операції змінено територіальну підсудність судових справ, підсудних розташованим у районі проведення антитерористичної операції таким судам, та забезпечено розгляд адміністративних справ місцевими та апеляційними судами, що визначаються Головою Верховного Суду [4].

Отже, п. 5 ч. 1 ст. 29 КАС України слід викласти в такій редакції: «ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу адміністративного суду, який розглядав справ або змінено територіальну підсудність справи».

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12372> (дата звернення: 14.05.2023).

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20220101#n1452> (дата звернення: 14.05.2023).

3. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#n5> (дата звернення: 14.05.2023).

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Супрун В. М.

кандидат юридичних наук.

*доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 3
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Сендік І. Е.

курсант I курсу факультету № 1

*Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Здобуття незалежності України хронологічно співпало із зародженням та поширенням у 1992 році глобальної мережі Інтернет, що ознаменувало собою початок епохи інформаційного суспільства.

Українське суспільство та держава всю сучасну історію фактично перебувала у стані інформаційного протистояння та об'єкта негативних інформаційних впливів не тільки з боку інших держав, але й інших суб'єктів інформаційних відносин, і це на фоні процесів нехтування нами питаннями інформаційної, а отже і національної безпеки. Втім, якщо протягом 1991–2014 років така інформаційна загроза для більшості українського суспільства не було очевидною, за винятком осіб, які спеціалізувалися у цій сфері (фахівців з інформаційної та кібербезпеки, науковців, громадських діячів тощо), то з початком російської агресії у 2014, а тим більше з лютого 2022 ставлення українського суспільства до питань інформаційної безпеки держави, суспільства та особи змінилися радикально.

Так сталося, що саме Російська Федерація потенційно була, і пізніше довела це на практиці – є однією із найбільших загроз інформаційній безпеці та інформаційному суверенітету України. Різні форми інформаційно-психологічних операцій, маніпулювання громадською думкою та свідомістю застосовувались Росією постійно, використовуючи інформаційну війну для дестабілізації України та просування власних загарбницьких інтересів в регіоні. Російські ЗМІ та соціальні мережі поширюють пропаганду, яка підриває довіру до української влади, а також викликає розділення українського суспільства. Одним з прикладів такої інформаційної війни є використання соціальних мереж для поширення фейкової інформації та атак на українських військових.

З іншого боку, військова конфронтація з Росією сприяли зростанню патріотизму та національної єдності серед українців, формування дієвих систем протидії інформаційним та кіберзагрозам, підвищенню інформаційної свідомості населення.

Вирішенню цілого спектру наукових та практичних питань в межах проблематики інформаційних війн присвятили свої праці численна плеяда фахівців у різних галузях знань. Із числа науковців, які здійснили значний вплив на розвиток теорії інформаційних воєн слід виокремити: Г. Почепцова, Є. Скулиша, О. Дзьобаня, Ю. Городніченко тощо.

Другий рік триває повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України і дев'ять років триває війна українського народу з російським агресором, але за дев'ять років війни в Україні міжнародне суспільство побачило те, що танкові баталії на землі, бої у небі та у воді не мають сьогодні такого важливого сенсу.

На думку одного із знаних фахівців у сфері інформаційної безпеки Євгена Скулиша, епоха інформаційного суспільства для України розпочалась з прийняття нормативних актів, що регулюють суспільні інформаційні відносини. Підґрунтям для їх розробки та впровадження стала Конституція України, відповідно до ст. 17 якої забезпечення інформаційної безпеки є однією із найважливіших функцій держави. Система норм, які впливають на формування в Україні інформаційного суспільства становлять наразі досить значний міжгалузевий правовий інститут, з яких ключовими стали Закони України «Про інформацію» в редакціях 1992 та 2010 років, «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про доступ до публічної інформації» тощо [1], щодо нацбезпеки України у цифровому/кіберпросторі норми Законів України «Про оборону України» [2], «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3], Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стратегію інформаційної безпеки» [4] тощо.

Не можна не погодитися з думкою Олександра Дзьобаня, який зазначав – сьогодні при грамотній стратегії роботи з інформацією можливо здобути перемогу в силовому конфлікті [5]. Треба розуміти, що сьогодні окрім політичного, економічного та ідеологічного впливу займає не останню позицію й контроль у сфері кіберпростору країни, що як ми вже зрозуміли – сьогодні один із найважливіших фронтів у сучасних війнах.

Георгій Почепцов також зазначає, що інформаційна війна сьогодні має головну мету – інтерпретувати, а не проінформувати, як це було з самого початку. Тобто зараз замість фактів та прямих доказів найголовніша мета інформаційної війни – інтерпретація цієї інформації так, як ви вважаєте потрібним [6].

Під впливом двох важливих чинників: євроінтеграційний рух та введення воєнного стану в Україні, зазнає змін національне законодавство країни з урахуванням реальної внутрішньої та зовнішньої загрози. Норми ухвалені парламентом, Урядом, Президентом України за час дії воєнного стану яскраво показують процес реформації законодавства України.

Та і сама інформаційна війна на теренах України значно трансформувалася з 2014 року. Початково, вона відбувалася переважно через традиційні засоби масової інформації, але з часом інформаційні технології та соціальні мережі стали все більш важливими засобами впливу на громадську думку. Після 2014 року в Україні з'явилося багато нових незалежних телеканалів та інтернет-видань, які надали альтернативну точку зору на події в країні. Також на початку 2020-х років соціальні мережі стали потужним полем інформаційної війни, замінюючи поступово телебачення та друковані ЗМІ. Російська пропаганда стала менш впливовою в Україні після початку війни на Донбасі. Однак, вона продовжує діяти через соціальні мережі, канали на YouTube та інтернет-видання, що спрямовані на українців та росіян. Якщо додати до цього кібератаки, дезінформацію (Україна стала однією з країн, які найбільше страждають від дезінформації) та інші форми ПІСО, можемо зробити висновок, що наразі проти нашої держави використовується ледь не весь комплекс інформаційних загроз, це у свою чергу потребує напруженої, скоординованої, комплексної протидії з боку української держави та суспільства.

Серед напрямків інформаційного протистояння, які на нашу думку є ключовими, виокремлюємо: 1) контрпропаганду: держава та активна частина суспільства проводять контрпропаганду роботу; 2) подальша нормотворча робота у сфері інформаційної безпеки, належна реалізація діючих державних програм та положень чинного законодавства; 3) міжнародна співпраця у сфері інформаційної безпеки.

Література:

1. Скулиш Є. Інформаційна безпека: нові виклики українському суспільству. *Інформація і право*. № 2. 170-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2012_2_25. (дата звернення: 07.05.2023).

2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ: станом на 10 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. (дата звернення: 10.05.2023).

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII: станом на 10 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>. (дата звернення: 10.05.2023).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: [https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069#:~:text=Стратегія%20інформаційної%20безпеки%20\(далі%20-%20Стратегія,інформацію%20та%20захист%20персональних%20даних.\(дата%20звернення%3A%2010.05.2023\).](https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069#:~:text=Стратегія%20інформаційної%20безпеки%20(далі%20-%20Стратегія,інформацію%20та%20захист%20персональних%20даних.(дата%20звернення%3A%2010.05.2023).)

5. Дзьобань О. (2018). Стратегічні комунікації: до проблеми осмислення сутності. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, № 2. С. 254–264. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133361>. (дата звернення: 04.05.2023).

6. Почепцов Г. (2013). Смыслові та інформаційні війни. *Інформаційне суспільство*. № 18, 21-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2013_18_6. (дата звернення: 06.05.2023).

РОЛЬ МЕДІА ТА ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ

Хабарова Т. В.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Корупція – завжди була і залишається однією з найбільших проблем, яка перешкоджає розвитку держави, деформує взаємовідносини між людьми, є причиною порушення прав та свобод громадян.

Незважаючи на велику кількість суб'єктів уповноважених та зобов'язаних реагувати на прояви корупції, її рівень в Україні залишається на досить високому рівні, а антикорупційна діяльність здається неефективною. Суспільство не відчуває результату антикорупційної діяльності, в окремих випадках, через обмеження з боку держави, навіть не може брати активну участь у формуванні та реалізації антикорупційної політики, як наслідок, – антикорупційні заходи, що реалізуються без участі громадськості або представників медіа в цілому виглядають показовими.

Міжнародний досвід свідчить, що найважливішою передумовою зниження рівня корупції є залучення медіа та активна позиція громадян, зацікавлених у подоланні корупції. Говорячи про Україну,

можемо констатувати, що незадовільний стан антикорупційної діяльності в країні обумовлений відсутністю прагнення органів публічної влади відкрито протидіяти корупції. Відкрито – залучаючи до протидії корупції громадськість та медіа. Певною мірою такий стан справ обумовлений тим, що антикорупційні заходи запроваджені з 2014 року були реалізовані не з волі влади, а скоріше, під впливом міжнародної спільноти. Тож, якщо держава дійсно зацікавлена у зниженні рівня корупції, органи публічної влади мають сприяти формуванню довіри медіа до взаємодії, сприяти формуванню культури повідомляти про факти вчинення корупційних діянь та забезпечувати умови здійснення викривальницької діяльності.

Об'єктивно – медіа та громадськість є тими суб'єктами, які реально здатні впливати на законність діяльності органів публічної влади. Громадськість та медіа спроможні здійснювати незалежний контроль за діяльністю органів публічної влади, можуть бути залученими до розроблення різних антикорупційних ініціатив держави [3, с. 78]. Нерідко управлінські рішення приймаються під впливом проведених журналістських розслідувань та як результат – негативної реакції суспільства на потенційно неправомірну діяльність владних суб'єктів.

Так, наприклад, медіа мають можливість:

- використовуючи всі можливі інструменти журналіста викривати факти вчинення корупційних діянь;

- інформувати і тим самим допомагати правоохоронним органам здійснювати антикорупційні заходи;

- інформувати суспільство про виявлені випадки корупційних діянь, про перебіг розгляду, вирішення таких корупційних справ та заходи юридичного впливу, що застосовані до корупціонерів. Така складова діяльності медіа може виконувати як інформаційну так і виховну функцію, адже, як відзначається в положеннях ст. 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення [1] та ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України [2], однією із складових мети застосування стягнень та покарання є запобігання вчиненню нових правопорушень (злочинів) як особою, яка вчинила протиправне діяння, так і іншими особами. Це може впливати на сприйняття корупції та безпосередньо можливості вчинення корупційних діянь як негативного факту.

В свою чергу і громадяни мають можливість брати участь у проведенні моніторингу публічних закупівель, здійсненні громадської антикорупційної експертизи, провадити викривальну роботу, здійснювати громадський контроль за діяльністю органів публічної влади тощо [4, с. 65].

З цього можна зробити висновок, що насправді за умови абсолютного виконання норм антикорупційного законодавства та

законодавства про медіа, участь громадськості та представників медіа в здійсненні антикорупційної діяльності може мати значний позитивний результат. Та для цього, як громадяни так і представники медіа мають бути впевненими, що здійснення антикорупційних заходів, зокрема викривальної діяльності, є абсолютно безпечними заходами, що не ставлять під загрозу їх життя, здоров'я або можливість реалізувати інші права.

Водночас незважаючи на можливість такої позитивної співпраці з медіа та громадськістю, існує низка проблем, які обмежують можливість здійснення викривальної діяльності, серед них можна відзначити: вплив на медіа, а відтак і на їх об'єктивність, редакційну політику, розвиток прозорого й незалежного медіа ринку; недотримання принципів прозорості та гласності в діяльності органів публічної влади, обмеження представників медіа та громадськості у доступі до публічної інформації; неефективність існуючих організаційно-правових механізмів впливу медіа та громадськості на запобігання корупції в державі; ігнорування правоохоронними органами повідомлень про факти вчинення корупційних діянь та ін.

Саме тому, з метою зниження рівня корупції та досягнення нульової толерантності до цього правового явища, в державі мають бути налагоджені постійні комунікативні зв'язки між органами публічної влади, медіа та представниками громадянського суспільства, які дійсно прагнуть бачити Україну демократичною, соціальною та правовою.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Ортинський В.Л. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. *Європейські перспективи*. № 3. 2020. С. 75-80.
4. Юрченко А.В. Рада громадського контролю національного антикорупційного бюро України як форма участі громадськості в боротьбі з корупцією в Україні. *Регіональні студії*. № 19. 2019. С. 64–69.

РЕФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Шевченко О. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету*

Бурлаченко А. С.

*студентка I курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Національна поліція як орган державної влади належить до системи центральних органів виконавчої влади. Реформи поліції мають узгоджуватися з напрямками державної політики, яку реалізує Національна поліція у сферах охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Аналізуючи Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України (далі МВС України), у сферу підконтрольності якого входить Національна поліція, можна узагальнити такі напрямки реформ: зовнішні напрями – пов'язані з існуючими викликами та загрозами, які має подолати Національна поліція (воєнний стан у державі, злочинність, протидія кримінальним та адміністративним правопорушенням тощо); внутрішні напрями реформ – спрямовані на створення ефективної системи врядування, прозорості та підзвітності діяльності Національної поліції. Серед напрямків науковці видаляють: розвиток кадрового потенціалу; соціальний захист поліцейських; протидія корупції; удосконалення системи управління органами та підрозділами поліції; оптимізація організаційної структури та чисельності поліції. Окрім того, сьогодні загрозою для безпеки держави стають технології, а саме відео та фотофіксації адміністративних правопорушень, які зламуються ворогом та можуть здавати позиції Збройних сил України. Саме тому ми вважаємо необхідно дослідити реформаційні процеси в органах Національної поліції.

Увагу питанням трансформацій та реформ в органах Національної поліції приділено у працях В. В. Безеги [1] (досліджено питання вдосконалення діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони), Н. І. Мозоля [2] (проаналізовано діяльність

Національної поліції України в умовах розбудови інформаційного суспільства), О. О. Титаренка [3] (розглянуто стан стратегічного планування та програмного забезпечення у сфері протидії злочинності), О.Н. Ярмиша (досліджено питання реформаційних процесів Національної поліції) та ін.

Так, на думку О.Н. Ярмиша, реформа поліції має незавершений характер. За великим рахунком, кардинальні зміни відбулися головним чином у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, передусім через створення патрульної поліції. Глибоких якісних змін у роботі кримінальної поліції та слідства не відбулося. Підвищена, а інколи й виключна, увага ініціаторів реформ до підрозділів патрульної поліції є зрозумілою, але уповільнення, а потім і фактична втрата темпів реформи в цілому не можуть бути виправданими. Понад те, така ситуація містить у собі загрозу «відкату» реформи взагалі. Це означає, що поліція має розглядатися не ізольовано, не як самостійний об'єкт реформування, а як складова частина інституційної системи. До цієї системи, поряд із самими правоохоронними органами, входять кадровий, матеріально-технічний, правовий та ідеологічний компоненти. У свою чергу, правоохоронна система як підсистема входить до складу системи більш загального порядку – державно-правової. Національна поліція є органічною системою, де функціонування кожної складової залежить, так чи інакше, від інших. Ситуація, що склалася нині (фактичне залишення в стані статичності в межах однієї системи різних за своєю суттю елементів), може призвести до провалу реформи, перемоги старого над новим [4, с. 18].

У 2019 році Національна поліція України підготувала проект стратегії розвитку відомства до 2023 року. Про це було повідомлено на офіційному веб порталі [5]. Розроблено проект за участю Консультативної місії Європейського Союзу, канадських та американських партнерів. Однак нормативно закріплена не була.

Як зазначав Титаренко О.О. «Досі залишається проблема, яка полягає в тому, що сьогодні немає виваженого прогнозованого підходу на державному рівні до формування різних стратегій у безпековому секторі (або правоохоронних стратегій), а також відмічається гальмування щодо реалізації правоохоронних стратегій в окремих сферах, що впливає на ефективність запобігання окремим видам злочинів і злочинності в цілому та вказує на недоліки програмування на державному рівні» [3, с. 71].

Він також виділив, що «В державі на сьогодні діють різні галузеві стратегії, концепції та програми із запобігання злочинності як в окремих сферах, так і окремих її видів. Проте є низка недоліків, на які слід звернути увагу. Це: 1) відсутність на сьогодні державних стратегій щодо

протидії організованій злочинності й тероризму, а також відповідних цільових програм у цьому напрямі; 2) відсутність державної програми з реалізації Стратегії державної міграційної політики в Україні до 2025 року; 3) відсутність вже тривалий час розроблених та ухвалених на державному рівні як стратегії, так і відповідної програми із забезпечення громадської (публічної) безпеки в Україні; 4) запізнення як у реалізації правоохоронних стратегій в окремих сферах, так і в їх розробці, що може негативно вплинути на ефективність запобігання окремим видам злочинів і злочинності в цілому» [3, с. 74].

У 2023 році, а саме 11 травня, Указом президента був затверджений Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки [6]. Зазначений документ визначив стратегічні пріоритети, зміст і напрямки реформування органів правопорядку до яких ввійшли: оперативність, комплексна цифрова трансформація, відкритість, прозорість, підзвітність та незалежність (передбачено сприяння активній участі громадянського суспільства у взаємодії з органами правопорядку та прокуратури), задеклароване щорічне оприлюднення звітів для засобів масової інформації та громадянського суспільства з акцентами на реформах, підзвітності й доброчесності.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що подальші реформи в органах поліції мають ґрунтуватися на принципах системності, об'єктивності, безперервності, верховенства закону, децентралізації, тісної співпраці з населенням, доброчесності. Напрями подальших реформ в Національній поліції заплановані виходячи з міжнародного досвіду та стремління України стати членом Європейського Союзу.

Література:

1. Безега В. В. Розвиток адміністративного законодавства в частині вдосконалення діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2. С. 77–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2020_2_19

2. Мозоль Н. І. Діяльність співробітників національної поліції України в умовах розбудови інформаційного суспільства. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 34-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2018_3_8

3. Титаренко О.О. Стан стратегічного планування та програмного забезпечення у сфері протидії злочинності в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 1. 2019. С. 66–79.

4. Ярмиш О. Виступи експертів. Розбудова цілісності і доброчесності під час реформування поліції. Досвід України : аналіт. доп. та

матер. спеціаліз. Міжнар. конф. (17 квіт. 2019 р., м. Київ) / за ред. О. Д. Маркєєвої та Л. І. Полякова ; Національний інститут стратегічних досліджень ; Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння; Женевський центр безпекового урядування. Київ : НІСД, 2019. 112 с.

5. Князєв С. Національна поліція підготувала проєкт стратегії розвитку відомства до 2023 року / *Офіційний вебпортал Національна поліція України*. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/natsionalna-politsiya-pidgotuvala-proekt-strategii-rozvitku-vidomstva-do-2023-roku-sergiy-knyazev>

6. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

ПІДСТАВИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Биндюк К. Г.

*студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі і права
Державного торговельно-економічного університету*

Сударенко О. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Актуальність даної статті можна визначити кількістю дискусій, що точаться між науковцями з питань, як самого факту існування фінансово-правового виду відповідальності, так і похідних питань, як-от підстави притягнення до фінансово-правової відповідальності, природа фінансово-правових санкцій, порядок їх застосування, визначення ознак та склад правопорушення тощо.

Для розуміння підстав фінансово-правової відповідальності необхідно навести визначення даного виду відповідальності. Отже, фінансово-правова відповідальність – це державний осуд, що має прояв з точки зору суб'єктивного права як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-

правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати правопорушником заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій (штраф, пеня) за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності [1, с. 12].

Зазвичай фінансово-правову відповідальність розглядають у двох аспектах: у негативному – виникає після вчинення фінансового правопорушення безпосередньо для правопорушника та у позитивному – виникає в силу добровільного виконання суб'єктом фінансового права своїх обов'язків [2, с. 8].

Загальною підставою для виникнення відповідальності у негативному аспекті є правопорушення, унаслідок якого настає фінансово-правова відповідальність. Важливість виокремлення фінансового правопорушення як самостійної підстави для застосування заходів фінансової відповідальності пов'язана з наявністю особливої галузі права – фінансового права. Однією з ознак самостійності галузі зазвичай є наявність власного інституту примусу, саме тому у галузі фінансового права такий інститут представлений у комплексі нормативних актів, регулюючих порядок здійснення фінансової діяльності [3, с. 241].

Фінансове правопорушення – суспільно шкідливе або небезпечне протиправне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, що направлено на порушення норм фінансового законодавства, за допомогою якого здійснюється правове регулювання мобілізації (створення, формування), розподілу, використання централізованих і децентралізованих фондів коштів [4, с. 197]. Особливість фінансової відповідальності полягає у застосуванні відповідальності без наявності вини, за сам факт вчинення правопорушення. Про це законодавець зазначає у ст. 109 Податкового кодексу України, до якої у 2020 році було внесено зміни, щодо винних діянь у прямо передбачених законом випадках [5]. Враховуючи особливість фінансово-правових відносин стосовно розповсюдження приписів держави на обидві сторони правовідносин, можна виокремити іншу особливість фінансово-правової відповідальності – вона розповсюджується на обидві сторони правовідносин.

Фактичною підставою фінансово-правової відповідальності є склад фінансового правопорушення. Склад фінансового правопорушення можливо визначити як сукупність об'єктивних та суб'єктивних елементів, які характеризують діяння як фінансове правопорушення. Саме сукупність наявних суб'єктивних та об'єктивних ознак дає нам змогу кваліфікувати правопорушення як фінансове, що є юридичною підставою для притягнення суб'єкта фінансових правовідносин до фінансово-правової відповідальності [6, с. 294]. Хочемо також зазначити про особливість основного суб'єкта фінансово-правової відповідальності,

як правило ним виступає юридична особа, проте у такому випадку важко визначити вину як елемент складу правопорушення, оскільки майже неможливо довести, що саме юридична особа передбачала і бажала настання наслідків. Отже, у цьому випадку найбільш доцільно застосовувати конструкцію фінансово-правової відповідальності до посадових осіб такої юридичної особи, проте механізм застосування такої відповідальності ще слід виробити.

В українському законодавстві відповідальність, яка настає за вчинення правопорушень у фінансовій сфері зазначається у кодексах, які її регулюють. Так, відповідно до ч. 1 ст. 121 Бюджетного кодексу України посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом [8]. Що ж до санкцій, визначених у ст. 25, ч. 7 ст. 74, ст. 117 Бюджетного кодексу, прямо не передбачено, що це фінансово-правова відповідальність. Враховуючи, що мова йде про порушення у сфері обігу коштів публічних фондів – робимо висновок, що це фінансово-правові заходи впливу. У Податковому кодексі України відповідальність регулюється главою 11 та настає внаслідок вчинення податкового правопорушення, у свою чергу у ст. 109 визначено, що податкове правопорушення – це протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених ПКУ) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, притрівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених ПКУ [5]. Згідно зі ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського, валютного законодавства Національний банк України має право застосовувати заходи впливу адекватного вчиненому порушенню або рівню такої загрози [9].

Як зазначає Нестеренко А.А. фінансове правопорушення характеризується системністю суб'єктного складу правопорушення, в основу якої покладено підвиди фінансово-правової відповідальності. Тобто суб'єкти фінансового правопорушення можуть існувати у сфері податкових відносин, банківських, публічних валютних, грошово-касових відносин. Однак аналіз чинного законодавства, яке регулює суспільні відносини у сфері фінансової діяльності, дає можливість зробити висновки, що норми чинного фінансового законодавства не враховують всі ознаки фінансового правопорушення, наприклад, умови вчинення правопорушення тощо [7, с. 111].

банківської справи. *Серія Юридичні науки*. 2015 р. № 2(9) С. 101–104. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/59818/5/Ostriy.pdf>

3. Устинова І.П. Теоретичні питання фінансового правопорушення. *Право: фінансове право*. 2011 р. Випуск № 15. С. 240–245. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27754/Ustinova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Кобелько Д.М. До проблеми визначення поняття правопорушень у фінансовій сфері. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 11. Том 1. С. 195–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_11%281%29__57

5. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n2349>

6. Нестеренко А.А. Юридичний склад фінансового правопорушення. *Актуальні проблеми політики*. 2016 р. Випуск № 58. С. 292-304. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8807/Nesterenko%20APP_58-30.pdf?sequence=1&isAllowed=y

7. Нестеренко А.А. Поняття фінансового правопорушення: український та закордонний досвід. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 110–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_20

8. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

9. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДЛЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Василенко С. О.

*аспірант кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ,
Інспектор роти тактико-оперативного реагування
Управління патрульної поліції у Львівській області
Департаменту патрульної поліції
м. Львів, Україна*

Уже більше одного року триває повномасштабне вторгнення росії на територію незалежної України в результаті якого є велика потреба у забезпеченні правопорядку, оскільки велика кількість поліцейських та нацгвардійців залучені для стримування агресії ворога. Видається доцільним залучити громадян до виконання правоохоронних функцій, оскільки це є одна із важливих форм реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні справами суспільства та держави.

Сьогодні виникає потреба в оперативному та об'єктивному реагуванні на правопорушення з метою зменшення латентності адміністративних правопорушень. Розв'язання цієї проблеми визначає потребу вжиття заходів для удосконалення захисту правопорядку. Ми вбачаємо одну з можливостей для кращого захисту правопорядку та ефективної боротьби з правопорушниками – залучення громадян до фіксації правопорушень [1].

Важливість порушення даного питання виражається насамперед у тому, щоб як краще допомогти правоохоронній системі покращити ситуацію у боротьбі із правопорушеннями.

Виходячи зі ст. 34 Конституції України, кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. У ст. 32 Конституції України зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [2].

Згідно із законом України про Національну поліцію, а саме п. 9 ч. 1 ст. 31 поліція може як превентивні поліцейські заходи застосовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засоби фото- і кінозйомки, відеозапису, а ч. 1

ст. 40 проголошує, що поліція для забезпечення публічної безпеки та порядку може використовувати технічні прилади та технічні засоби, закріплюючи їх на однострої, у/на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів, які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель. А також може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та технічних засобів, що перебувають у чужому володінні [3].

Як вказує кримінолог В. В. Лунєєв, поліція жодної країни не зможе виконати в повному обсязі свої обов'язки без підтримки населення.

М. Г. Колодяжний зазначає у своїй монографії що, у багатьох країнах вважають розумним й моральним повідомити до поліції про правопорушення, що готується або вже вчинене. Влада і суспільство розглядають такі дії як форму турботи громадян про законність, правовий режим у власній державі, місті чи на вулиці проживання. Це доволі поширена практика в США, де добросесний інформатор може стати навіть людиною року. Отож на основі вивчення сучасного досвіду залучення громадськості до сфери запобігання злочинності в США проведемо класифікацію форм роботи цього суб'єкта за характером його діяльності:

- 1) надання інформації про вчинені злочини;
- 2) участь у просвітницьких заходах;
- 3) патрулювання в громадських місцях;
- 4) участь у програмах профілактичного спрямування.

Якщо взяти до уваги міжнародний досвід, то ще одним досить поширеним у США різновидом програм щодо надання громадянами відомостей до поліції про вчинені злочини є також “Neighborhood Watch” (сусідське спостереження). Таку практику було започатковано в 70-х рр. XX ст., а потім вона швидко поширилася на Канаду, Велику Британію й Королівство Нідерландів. Так, у США близько 20 % родин мешкають у районах, де діють такі проекти, а третина з них самі беруть участь у цих програмах. Найважливішим принципом сусідського спостереження є розширення неформального нагляду та своєчасне інформування до поліції про вчинені правопорушення. Це приводить до збільшення кількості арештів і, як наслідок, скорочення рівня місцевої злочинності, особливо її рецидивної частини. Також названа практика сприяє зменшенню в населення страху перед злочинністю та підвищенню рівня безпеки в районі. Особливістю цього проекту є те, що його учасники не беруть прямої участі в затриманні злочинців, переслідуванні їх. Вони допомагають опосередковано, шляхом,

наприклад, сповіщення місцевих органів поліції про підозрілих осіб чи факт розпочатого злочину [4, с. 60-70].

Отже, узагальнюючи викладене наголосимо, що встановлення України як демократичної та правової держави вагомою мірою залежить насамперед від дотримання захищеності прав, свобод та інтересів людини стабільності суспільних відносин, що своєю чергою вимагає ефективної роботи органів Національної поліції.

Література:

1. Василенко С.О., Гнатюк С. С. Відео та фото фіксація адміністративних правопорушень громадянами. „Copernicus Political and Legal Studies” Political and Legal Studies Vol. 1, Issue 4 (December 2022). Pp. 18–18. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cpls/4/cpls402.pdf>

2. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).

3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07. 2015 № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63.

4. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / М. Г. Колодяжний ; за ред. В. В. Голіни. Х. : Право, 2017. 252 с.

РОЛЬ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Габані І. І.

*асистент кафедри міжнародного права юридичного факультету
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Поняття адміністративно-правового регулювання та його складові елементи механізмів в адміністративно-правовій теорії почали з'ясувати не так давно. Дослідження поняття адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у цілому та його основних структурних елементів частково торкалися такі вчені, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, С.Т. Гончарук, П.В. Діхтієвський, Ю.М. Дьомін,

Т.В. Кашаніна, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, О. Л. Копиленко, та інші.

Проте, зазначені учені зосереджували увагу лише на загальному аналізі механізму адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

У широкому розумінні адміністративно-правового регулювання становить систему адміністративно-правових елементів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання та упорядкування суспільних відносин у сфері публічного управління.

Адміністративно-правового регулювання є частиною більш широкого поняття механізму правового регулювання суспільних відносин у цілому, займаючи у сфері впливу останнього одне з провідних місць. Водночас він є похідним від поняття механізму адміністративно-правового впливу, що розуміється ширше.

Перш ніж дослідити механізм адміністративно-правового регулювання, необхідно проаналізувати, що являє собою кожен окремих елемент механізму правового регулювання. Водночас якраз адміністративно-правового регулювання потрібно розглядати разом із складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання, яка виражає сутність процесу впровадження нормативно визначених правил у реальні суспільні відносини з метою їх регулювання та упорядкування [1, с. 159].

Механізм адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності є системою, що охоплює нормативні правила, органи та процедури, що здійснюють контроль та регулюють адвокатську професію. Конкретні складові цього механізму можуть варіюватися залежно від законодавства конкретної країни. Наведено нижче загальні принципи та елементи, які зазвичай включаються до механізму адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності.

Очевидно, що суб'єкт визначає цілі будь-якої діяльності, проте в суспільстві відбуваються процеси, які можуть суперечити цим цілям. Механізм правового регулювання можна розглядати як систему правових засобів, що сприяють досягненню певного стану суспільних відносин. Для досягнення поставленої мети необхідно використовувати всі правові елементи в комплексі.

Основними складовими механізму є мета, засоби досягнення мети та результативність [2, с. 10].

Мета елемента механізму правового регулювання полягає у досягненні бажаного стану суспільних відносин і приведенні процесу правового регулювання до логічного та необхідного результату. Засоби досягнення мети, тобто правові засоби, включають норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права,

юридичні обов'язки, заборони, пільги, заходи заохочення, міри покарання тощо [3, с. 189].

Адвокатські асоціації це спеціальні професійні організації, які регулюють адвокатську діяльність. Вони відповідають за реєстрацію та видає свідоцтво на право здійснювати адвокатську діяльність, забезпечують збереження професійної етики та здійснюють дисциплінарний контроль. Ліцензування дозволяє контролювати якість адвокатської діяльності, забезпечувати відповідність адвокатів вимогам закону та професійним стандартам.

Поза ліцензуванням і кваліфікацією адвокатів, існують інші важливі елементи механізму адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності. Ось кілька з них:

Регуляторні органи: В деяких країнах можуть існувати спеціальні регуляторні органи або комісії, відповідальні за нагляд і контроль за адвокатською діяльністю. Ці органи встановлюють правила та норми, розглядають скарги на адвокатів, і можуть застосовувати адміністративні санкції у випадку порушень [4, с. 105–106].

Елемент механізму адміністративно-правового регулювання відноситься до окремої складової або частини системи, яка має на меті контролювати, регулювати або забезпечувати виконання певних правил, процедур або норм, що стосуються певної сфери адміністративно-правових відносин.

Елементи можуть включати законодавчу базу, спеціалізовані органи, процедури, стандарти, ліцензування, дисциплінарний контроль, етичні норми, регуляторні органи, правовий захист, привілеї та інші інструменти, які сприяють ефективному функціонуванню та регулюванню певної сфери діяльності в рамках адміністративно-правового контексту.

Елементи спільно створюють комплексний підхід до регулювання та контролю діяльності, забезпечуючи дотримання нормативних вимог, захист прав та інтересів громадян і створюючи основу для правової держави та розвитку суспільства

Елементи механізму адміністративно-правового регулювання можна розглядати як складові комплексної системи, що виконують функції структурного та процесуального характеру для забезпечення регулювання та контролю конкретної сфери діяльності згідно з правовими нормами та вимогами [5, с. 85–86].

Елементи базуються на встановлених законодавчих актах, що формалізують правові рамки та норми для регулювання даної сфери. Вони включають у себе організаційні структури, адміністративні органи, процедури, нормативи, стандарти, контрольні механізми,

процедури ліцензування, дисциплінарний контроль, етичні стандарти, регуляторні органи, правовий захист та привілеї.

Елементи взаємодіють між собою та виконують різноманітні ролі, включаючи забезпечення стабільності правового середовища, надання контролю, захисту прав та інтересів учасників, забезпечення дотримання професійних стандартів та етичних норм, вирішення спірних питань та забезпечення якісної та відповідальної діяльності відповідно до законодавчих вимог.

Висновки. Таким чином, елемент механізму правового регулювання є комплексним поняттям, що включає сукупність правових засобів, які використовуються державою для формування необхідних суспільних відносин.

Така система елементів механізму адміністративно-правового регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування та розвитку відповідної сфери діяльності, забезпечуючи додержання нормативних вимог, захист прав та інтересів, а також сприяючи розвитку правової держави та суспільства в цілому.

Література:

1. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2004. 628 с.
2. Авер'янов В.Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. № 3, 2009. С. 8–14.
3. Тимошук В.П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. *Зарубіжний досвід і пропозиції для України* / автор-упорядник Факт. Київ, 2003. 496 с.
4. Бобровник С. В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. *Правова держава*. щорічник наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 7. Київ, 1996. С. 103–108.
5. Чуприна Ю. Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст. Харків, 2016. 216 с.

ПРЕДСТАВНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Глива А. О.

*студентка II курсу юридичного факультету
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
Науковий керівник: Руденко О. А.
кандидат юридичних наук,
викладач юридичних дисциплін
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

На законодавчому рівні забезпечення законних інтересів громадян відбувається через представників. Представництво в адміністративному судочинстві передбачає здійснення процесуальної діяльності дієздатних осіб від імені та в інтересах сторін, третіх осіб, заявників та інших зацікавлених у справі осіб відповідно до чинного законодавства. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України, участь представника є обов'язковим у разі відсутності у громадян, що беруть участь в адміністративній справі про оскарження нормативно-правових актів вадміністративних судах, вищої юридичної освіти. Як кваліфікаційна вимога, що пред'являються законом до особи, яка здійснює представництво у суді, відносяться повна дієздатність, відсутність над цією особою опіки чи піклування, наявність вищої юридичної освіти. Наприклад, громадське об'єднання, що не є юридичною особою, має право подати у суді уповноваженого на це учасника такого об'єднання, який має вищу юридичну освіту, представника, якому учасники об'єднання довірили ведення адміністративної справи у суді.

Участь представників в адміністративному процесі залежить від взаємного волевиявлення представника та сторони, третьої особи чи навіть іншого представника, який наділений правом передоручати ведення справи. Таке взаємне волевиявлення втілюється в усному чи письмовому договорі. Переважно підтвердженням повноважень договірною представника є довіреність. Довіреність фізичної особи на ведення справи в адміністративному суді посвідчується нотаріусом або посадовою особою, якій відповідно до закону надане право посвідчувати довіреності. Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом та установчими документами. У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він

може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом, відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему [1]. Повноваження адвоката відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» посвідчуються ордером, дорученням органів чи установ, уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги. До ордера обов'язково додається витяг із договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Витяг засвідчується підписом сторін [2]. Повноваження представника, які посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлене міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Звернемо увагу, що Україна підписала міжнародні договори, відповідно до яких відмінене додаткове засвідчення документів. Стаття 3 Конвенції скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. Єдиною вимогою для посвідчення автентичності підпису чи відбитка печатки або штампа, якими скріплено документ, є проставлення апостиллю компетентними владними органами, де був складений документ [3].

Представляючи інтереси особи у адміністративному процесі, законний представник здійснює такі види діяльності: 1) консультування щодо застосування норм законодавства; 2) захист в адміністративному провадженні; 3) представництво в адміністративному суді чи інших державних органах; 4) складання заяв, скарг, пропозицій, клопотань, інших правових документів; 5) представництво інтересів юридичних осіб тощо. Важливим аспектом у адміністративному представництві є право кожного громадянина на правову допомогу, при цьому кожен має право обирати собі захисника. У юридичній літературі більш розповсюдженим є поняття «юридична допомога» – це заходи, що слугують для правильної орієнтації в чинному законодавстві, виховання у кожного громадянина звички щодо свідомого виконання правових норм. Така допомога використовується з метою зміцнення та відновлення законності [4, с. 538].

Законодавством передбачаються випадки, коли ведення адміністративної справи через представника є обов'язковою. Наприклад, в якості законних представників недієздатних громадян і громадян, обмежених у дієздатності, повинні виступати батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники, інші особи, що володіють відповідним правом на захист прав і законних інтересів даних громадян відповідно до чинного законодавства. Законні представники здійснюють від імені осіб, яких представляють всіх передбачених законом процесуальні дії. Водночас

законні представники вправі делегувати повноваження на ведення адміністративної справи у суді обраному ними представнику.

Представлення інтересів Кабінету Міністрів України в судах здійснюють особи, які визначаються в порядку, встановленому урядом України. Закон містить вказівку на ряд обмежень, які стосуються можливості здійснювати функції представника у суді: як представник забороняється виступати суддям, слідчим, прокурорам. Виняток у даному випадку може становити участь зазначених осіб у судовому процесі в якості представників відповідних органів або законних представників.

Отже, вдосконалення інституту представництва в адміністративному процесі залишається перспективним завданням національної правової системи, яке потребує подальшого дослідження та полягає в гармонізації законодавства України з нормами Європейського Союзу, впровадженні медіаційної процедури як основного методу альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі та під час судового розгляду, залученні посередника-медіатора, удосконаленні правового регулювання та відповідальності представників, наданні права вибору представника, який надає правову допомогу, а також в усуненні адвокатської монополії.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 15.05.2023).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 травня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 15.05.2023).

3. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів : ратифікована 10 січн. 2002 р. на підставі Закону України № 2933-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082 (дата звернення: 15.05.2023).

4. Юридичний словник / за ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Київ : Гол. ред. Укр. рад. енцикл., 2017. 872 с.

ЗМІСТОВІ ОЗНАКИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АСПЕКТУ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Глодан Д. Р.

*курсант III курсу факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України*

*Науковий керівник: **Бейкун А. Л.***

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

м. Київ, Україна

Відповідно до існуючої Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, захист конституційного ладу, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб є одним із основних завдань вітчизняного сектору безпеки і охорони. Сектор безпеки є однією з основних систем дотримання та забезпечення державності, суверенності і демократії в країні; разом з тим, організація діяльності такого сучасного та потужного сектора має досить багато проблемних й невирішених питань, особливо у сфері управління й нормативно-правового забезпечення.

Серед актуальних питань, що потебують постійної уваги і дослідження є і питання розкриття особливостей функціональної складової правоохоронних органів у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, а також функціонування інших суб'єктів зі складу сил безпеки та сил оборони.

Питання визначення поняття «правоохоронні органи» та з'ясування їх видового й кількісного складу та ознак неодноразово досліджувалося вітчизняними вченими. Серед них можна виокремити таких, як В.Б. Авер'янов, Д.І. Бахрак, Ю.П. Битяк, В.В. Галунько, М.І. Карпенко, І.П. Колісниченко, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.Л. Копиленко, С.В. Ківалов, В.А. Ліпкан, М.М. Прохоренко, О.М. Музичук, О.І. Нікітенко, В.А. Тимошенко, В.Я. Тацій.

В.В. Ковальська, В.В. Макаручук правоохоронні органи, загалом, поділяють на державні й «недержавні», пропонуючи для кожної групи перелік основних ознак. Так, щодо державних правоохоронних органів науковці виділяють такі ознаки: «вони уповноважуються законом для

здійснення правоохоронної функції, у зв'язку з чим наділені відповідною правоохоронною компетенцією; здійснюють свою діяльність із додержанням установлених законом правил і процедур; мають право вживати заходів державного примусу до осіб, які вчинили правопорушення; законні та обгрунтовані рішення, прийняті державними правоохоронними органами, обов'язкові для виконання посадовими особами та громадянами, а їх невиконання призводить до відповідальності. Ці суб'єкти уповноважуються законом для здійснення правоохоронної функції, у зв'язку з чим наділені відповідною правоохоронною компетенцією; здійснюють свою діяльність із додержанням установлених законом правил і процедур; мають право вживати заходів громадського впливу до осіб, які вчинили правопорушення» [1, с. 67].

В.М. Александров та О.М. Музичук виділяють такі ознаки державних органів: 1) виконують одну або кілька з таких функцій, як запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, їх припинення та розкриття, розшук осіб, які їх вчинили; охорона особливо важливих державних об'єктів та окремих посадових осіб, передбачених законодавством; оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність; охорона громадського порядку і громадської безпеки; виконання кримінальних покарань; контроль за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; протипожежний та цивільний захист населення; нагляд за виконанням законів; 2) правоохоронна функція є однією з основних (головних, пріоритетних) та виконується ними повсякденно; 3) органи, які виконують правоохоронні функції, для забезпечення виконання покладених на них завдань наділені правом вжиття примусових заходів та засобів (фізичної сили, спеціальних засобів активної оборони та нападу, вогнепальної зброї); 4) як правило, для виконання покладених обов'язків правоохоронні органи наділяються відповідними атрибутами, що дають підстави називати їх силовими структурами або мілітаризованими органами; 5) як правило, задля забезпечення належного рівня службової дисципліни, працівникам правоохоронних органів присвоюються спеціальні звання, видається формений одяг, зброя та інші засоби самозахисту; питання їх дисциплінарної відповідальності регламентуються спеціальними відомчими дисциплінарними статутами [2, с. 24].

У контексті визначення та з'ясування функціонального аспекту необхідно звернути увагу на оборонну функцію держави. Оборонна функція держави реалізується, фактично, всіма елементами владного механізму. Таким чином, досягається стан готовності державних «сил оборони», необхідних для стримування збройної агресії. Водночас, у межах механізму держави доцільно виокремити ті структури,

компетенція яких безпосередньо передбачає здійснення оборонної функції. При цьому до недавнього часу всі названі структури були об'єднані у таке полісистемне державне утворення, як воєнна організація держави (наразі – сектор безпеки і оборони). Статус воєнної організації держави тривалий час регламентувався вже не чинним Законом України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 р. № 975-IVб. Закон, маючи на меті захист національних інтересів України, утвердження і зміцнення конституційних засад демократичної, правової держави у сфері цивільно-військових відносин, забезпечення прав і свобод людини та відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих Україною, визначав правові засади організації і здійснення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, а також над правоохоронними органами держави [3].

У будь-якому випадку, при категорійному визначенні структурно-функціональних аспектів, ми відштовхуємось від базових понятійних категорій. Варто, як вбачається, нагадати, що під сектором безпеки і оборони, відповідно до ст. 1 вказаного Закону України «Про національну безпеку України», розуміється система органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань, а також правоохоронних та розвідувальних органів, органів державної влади спеціального призначення з правоохоронними функціями, оборонно-промислового комплексу України, сил цивільного захисту, діяльність котрих постійно перебуває під цивільним демократичним контролем і відповідно до Конституції та згідно із законами України за своїм функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від широкого спектру різноспрямованих загроз, а також громадян та громадських об'єднань, що добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України. Вочевидь, сектор безпеки і оборони України є державним утворенням, на який покладається більш широкий спектр завдань у сфері оборони та безпеки порівняно з воєнною організацією держави. На сьогодні згідно із законом структура сектору безпеки і оборони містить чотири складові компоненти, які розмежовуються відповідно до свого функціонального призначення та юридичної природи. Зокрема, сектор безпеки й оборони України складається з: 1) сил безпеки; 2) сил оборони; 3) оборонно-промислового комплексу; 4) громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Варто звернути увагу й на те, що інституційно складові

сектору безпеки і оборони України належать як до державного апарату, так і до інститутів громадянського суспільства [2, с. 27].

Якщо говорити саме про адміністративно-правове регулювання сектора безпеки України, то його можна визначити як засновану на адміністративно-правових нормах діяльність уповноважених державою суб'єктів публічного адміністрування з метою впорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин у сфері безпекового сектора за допомогою адміністративно-правових засобів. Також необхідно зауважити стосовно структурних елементів механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки: 1) це норми адміністративного права, що закріплюють права та обов'язки учасників взаємодії у сфері забезпечення безпеки; 2) це адміністративно-правові відносини, що складаються у процесі спільної діяльності суб'єктів взаємодії у сфері забезпечення безпеки; 3) це акти реалізації прав та обов'язків учасників взаємодії, що виражаються у втіленні приписів норм адміністративного права у процесі взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки. Загалом, безпековий сектор забезпечується діяльністю системи відповідних структур сектора безпеки і законодавчим врегулюванням порядку прийняття і реалізації управлінських рішень у сфері забезпечення безпеки держави та суспільства зокрема. Загалом, можна говорити, що сектор безпеки України своєю діяльністю обслуговує інтереси і цілі національної безпеки країни [4, с. 84].

Із досліджень науковців та аналізу нормативно-правових актів видно, що «сектор безпеки» – це інтегральна категорія, яка має такі структурні елементи (компоненти): 1) об'єкт; 2) суб'єкт; 3) межі (сфери) сектора безпеки (об'єктивна складова частина); 4) загрози різного характеру, націлені на порушення безпеки (суб'єктивна складова частина); 5) стратегічне прогнозування й моделювання можливих потенційних загроз та викликів, як зовнішніх, так і внутрішніх, тобто, інформаційне забезпечення й детальний опис комплексу завдань та адміністративно-правових заходів, спрямований на реалізацію основної мети безпеки держави. Об'єктами безпеки нині можна вважати людину і громадянина (їхні права та свободи й безпека реалізації останніх), суспільство (безпечне дотримання його моральних, культурних, історичних, матеріальних, природних цінностей) та державу (її суверенність, конституційність, демократію, територіальну цілісність й недоторканність). Зазначена теза підтверджується тим, що чинним законодавством України закріплено, що державна політика у сфері безпеки спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного

ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [4, с. 85].

Отже, актуальними для наукового пошуку залишаються питання, пов'язані із удосконалення та систематизацією нормативно-правового масиву, що регулює функції та компетенцію суб'єктів сектору безпеки і оборони, зокрема, правоохоронних органів та органів спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Література:

1. Макачук В.В. Сутність наукової розробленості проблеми щодо визначення поняття правоохоронних органів як суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2020. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5948/1/Sutnist_naukov.pdf. Заголовок з екрану.

2. Александров В.М. Сектор безпеки і оборони України в механізмі реалізації оборонної функції держави. *Часопис Київського університету права* 2020/4. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/545/517/>. Заголовок з екрану.

3. Левчук Віктор. Окремі аспекти удосконалення системи законодавства у сфері оборони. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/rozvitok_zakonodavstva_ukrayini_u_sferi_oboroni_maket.pdf. Заголовок з екрану.

4. Цибульник Н.Ю. Деякі питання сектора безпеки України як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Право і суспільство*. 2021. № 1. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/1_2021/26.pdf. Заголовок з екрану.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Дашковська А. В.

*здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Раду національної безпеки і оборони України створено відповідним Законом ще в березні 1998 року, тобто практично через два роки після ухвалення Конституції України і на восьмому році нашої незалежності. У розділі V Конституції «Президент України» закріплено конституційно-правовий статус цього органу державної влади – Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО). Йдеться про правові норми статті 107, що складається з восьми частин, Основного закону України» [1].

На виконання положень Конституції України й прийнято Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [2], який є зразком конституційного закону (ч. 7 ст. 107) і який послідовно, відповідно до архітектоніки згаданої статті уточнює права, обов'язки та повноваження, а також інші юрисдикційні питання діяльності цього державного органу, зокрема адміністративно-правові.

Проте, в сучасних умовах воєнного протистояння державі-агресору рф, особливо після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, безпека й оборона Української держави, їх ефективне та цілковите забезпечення стали не просто вкрай важливими, нагальними, як і були насправді, а, власне, фактично умовою самого існування України й українського народу, національної ідентичності, української правової філософії свободи й, урешті, відправною чи навіть вирішальною точкою зупинення поглинання неправом національного та міжнародного права в цілому.

РНБО України як орган координації діяльності щодо забезпечення державної безпеки та оборони країни при Президентові України в цих умовах – умовах воєнного стану та мобілізації населення, коли зросла роль Президента України як головнокомандувача Збройних сил України як загальної та провідної об'єднувальної сили нації, як державного креатора, який повинен ухвалювати найбільш ефективні та почасти неочікувані й не бували раніше ургентні політико-правові й економічні рішення, набуває особливого значення. Суспільні очікування та вимоги до нього зростають і поготів.

В умовах сьогодення, РНБО має не тільки здійснювати «мозковий штурм» та підтягнення, задіяння всіх наявних резервів за складовими гілками та розгалуженнями влади, але й оперативно, залежно від швидкої зміни політико-економічних та інших обставин як у середині держави, так і з боку наших союзників-держав, усіх інших держав світу й, найголовніше, держави-агресора рф, найбільш адекватно реагувати на ці виклики та запити, формувати нові підходи, неочікувані воєнним противником рішення, в т. ч. щодо розширення комплексів сил і засобів сучасного реагування, зміни правових і політичних позицій у межах міжнародного права, акумулювати нові, раніше не відомі стратегіями та максимально результативно координувати та контролювати діяльність органів виконавчої влади, особливо в оборонній галузі та й у сфері національної безпеки. Зрозуміло, це аж ніяк не прості питання, і вони тим складніші, чим масштабнішою стає агресія ворога, чим більш витонченими за своєю злочинною зухвалістю стають його дії на всіх фронтах, а так само й на інформаційному. Ось чому не лише адміністративно-статусні питання, але й шляхи посилення ефективності діяльності РНБО України є науково актуальними.

І якщо окремі питання національної безпеки й оборони, а також певні сторони діяльності РНБО України виявилися більш-менш дослідженими, то ці ж питання в нових умовах – при повномасштабній воєнній агресії рф, коли щодня держава отримує нові виклики національної безпеки, а тим паче з позицій адміністративного права поки що залишаються практично науково не звіданими.

Адміністративно-правовий статус РНБО є лише одним зі зрізів правового статусу суб'єкта права та регламентується, зокрема, правовими нормами адміністративного законодавства України, а тому є галузевим.

РНБО є учасником суспільних відносин у галузі функціонування виконавчої влади та на її стику із президентською владою, – коли не сперечаючись виходити з того, що теорія «трьох гілок влади» застаріла і президентська влада не лише в президентській, а й у змішаній республіці, насамперед у період здійснення президентом особливих повноважень у воєнний час, виявляється максимально рельєфно.

Розглядаючи адміністративно-правовий статус РНБО в нинішній ситуації, на нашу думку слід виходити з того, що правові норми адміністративного законодавства (законів і підзаконних правових актів) установлюють і закріплюють адміністративно-правові відносини за безпосередньої участі цього суб'єкта права.

Правовий статус РНБО закріплено в положеннях Конституції України та розвинуто в законодавстві та, найперше в Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України», останні зміни до

якого (щодо відчуження чи вилучення рухомого майна оборонних підприємств у зв'язку із ризиком воєнної окупації) внесено нещодавно – у вересні 2022 року.

Діяльність РНБО (та її підрозділів) регулюється цілою низкою законів, серед яких слід зазначити, крім Конституції України, Кодексу цивільного захисту України та Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», зокрема, закони України: «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII; «Про оборону України» від 06.12.1991 р. № 1932-XII; «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII; «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV; «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р. № 3166-VI; «Про Кабінет міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII; «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII та ін.

Функціонування РНБО підпорядковується також багатьом підзаконним нормативно-правовим актам (найперше, указам президента України; постановам Верховної Ради України, розпорядженням Кабінету міністрів України тощо). Серед найсуттєвіших маємо згадати укази президента України: «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/202 із наступним затвердженням закону України від 24.02.2022 р. № 2102-IX; «Про інформаційно-аналітичне забезпечення Президента України» від 30.11.1994 р. № 709/94; «Питання контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень президента України» від 26.07.2005 р. № 1132/2005, особливо, Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» від 14.09.2020 р. № 392/2020 та Стратегію воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» від 25.03.2021 р. № 121/2021. Причому останні із названих відбивають політико-правову далекоглядність і стратегічні перспективи національної, а так само воєнної безпеки й оборони України.

Об'єктами, на які спрямована діяльність РНБО України, є національна безпека й оборона України. Адміністративні правовідносини з приводу цих об'єктів, зрозуміло, мають похідний характер, є частиною загально-правових, структурно перебувають у конфігурації конституційно-правової юрисдикції. Разом із тим об'єкт національної безпеки розгалужується на окремі сфери чи напрями національної безпеки, закріплені в галузевому законодавстві України.

У ранжирі суб'єктів із забезпечення національної безпеки України першим є Президент України (ст. 4) [1]. Так само серед переліку його повноважень найпершим пунктом у ст. 106 Конституції України визначено, що глава держави забезпечує державну незалежність і національну безпеку; а п. 17 цієї статті покладає на нього обов'язки

Верховного головнокомандувача Збройних сил України; п. 18 закріплює те, що він очолює РНБО України, а п. 19 передбачає можливість внесення до Верховної ради України подання з приводу оголошення стану війни; цей самий п. 19 зазначеної статті визнає за президентом держави право використання Збройних сил України та інших військових формувань (організацій), що їх може бути створено в межах законодавчого поля. Причому п. 19 ст. 106 зазнав редакційних змін 2014 року, коли розпочалося фактично російське вторгнення в Україну. І, нарешті, п. 20 цієї статті надає главі держави повноваження щодо оголошення мобілізації (часткової або загальної), запровадження воєнного стану в разі загрози нападу на державу, захоплення території, при небезпеці незалежності держави Україна [1]. Важливим органом із забезпечення стратегічного керівництва усіма воєнізованими формуваннями та правоохоронними органами держави є Ставку Верховного головнокомандувача Збройних сил України, створений указом Президента України в день початку повномасштабної збройної російської агресії в Україну – замість Воєнного кабінету РНБО, який припинив свою діяльність у зв'язку з повномасштабною агресією ворога. Даний орган, як показує запекла боротьба українського народу й Української держави із загарбниками, забезпечуючи виживання як таке, лише посилює важелі адміністративно-правового статусу РНБО як суб'єкта національної безпеки й оборони.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що *адміністративно-правовий статус РНБО України* як складова правового статусу уособлюється в його компетенції, всій сукупності його владних повноважень, спрямованих на виконання його мети, завдань, включає порядок формування, ступінь його незалежності (підпорядкування), сектор відання, функції, архітекtonіку (структуру, допоміжні органи, засоби) та базується на Конституції України, законах України, підзаконних актах, особливе місце серед яких посідають укази Президента України.

Обов'язковою умовою адміністративно-правового статусу РНБО України є його закріплення в адміністративному законодавстві України, яке натепер розроблене добре, проте досі конче бракує Регламенту роботи РНБО, що є доволі розгалуженим, але в умовах війни виправдовує свою структуру.

В умовах повномасштабної воєнної російської агресії в Україні РНБО України не тільки посилила активність, але й змістила акценти своєї діяльності при президентові України саме як головнокомандувачеві Збройних сил України на відсіч нападу ворога, на звільнення всіх окупованих територій та громадян. Унормування цих моментів було б слушним зробити в законі України про Президента

України, який наразі не прийнято, а деталізація була б не зайвою – в Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України».

Оскільки російське вторгнення є широкомасштабним, а загарбник, навіть у цьому столітті, вже зазіхав (і робить це надалі) на суверенітет і територіальну цілісність, на мир не лише в різних країнах, але й у цілих регіонах, РНБО України для подолання реальних загроз державам світу та світопорядку пропонується розробити відповідну Концепцію і поширити її стратегічні підходи на міжнародному рівні, особливо серед країн ЄС, США, країн – сусідів агресора.

Література:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ СКЛАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ізотова Г. Х.

*студентка I курсу факультету підготовки фахівців права,
управління та економічної безпеки*

Донецького державного університету внутрішніх справ

*Науковий керівник: **Гузенко О. П.***

кандидат економічних наук, доцент,

*доцент кафедри господарсько – правових дисциплін
та економічної безпеки*

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кропивницький, Україна

Фінансова звітність суб'єктів господарювання представляє собою інформаційну базу, котра розкриває результативність їх функціонування. На даний час суб'єкти господарювання вимушені змінювати підходи до формування окремих фінансових критеріїв звітності так, як простежується ряд негативних факторів впливу, що породжені воєнною агресією російської федерації проти України. Слід віддати

належне законодавцю, який з метою підтримки діяльності суб'єктів господарювання під час війни вніс певні зміни до правових регуляторів, які регламентують її складання. В цілому правове питання складання фінансових звітів суб'єктами господарювання різних сфер бізнесу має ряд суперечностей, котрі торкаються правил розмежування їх до певної групи підприємств. Мається на увазі питання складання фінансових звітів підприємствами, які належать до сфери малого підприємництва. Крім того, потребує осучаснення правова основа формування фінансових звітів з огляду на сучасні реалії функціонування суб'єктів господарювання, що і підкреслює актуальність обраного напрямку дослідження.

Актуальні питання правового регламентування складання фінансових звітів суб'єктами господарювання різних сфер бізнесу постійно знаходяться в колі досліджуваних аспектів науковцями. Безумовно проблема не є новою проте, чисельність наукових публікацій та досліджень підкреслює її актуальність. До складу науковців, які присвятили свої розробки обраному питанню вивчення доцільно включити В.А. Кулик [1], О.В. Пальчук, В.М. Савченко, І.В. Рузмайка [2], Д.О. Грицишен [3] та інші. Разом з тим, зміни суспільних очікувань про результати діяльності та інформаційну наповненість окремих звітних форм потребують постійного їх перегляду, враховуючи особливості розвитку суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану та інформаційні потреби зацікавлених осіб.

Правове регламентування процедури складання фінансових звітів розкрито в нормативно законодавчих регуляторах. Так, згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»[4] регулюється поняття фінансової звітності як бухгалтерської звітності, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Законодавець ст. 14 [4] звертає увагу на те, що фінансова звітність суб'єктів господарювання «...не становить комерційної таємниці (крім випадків, передбачених законодавством), а тому передбачено її подання і оприлюднення».

Процедура складання пакету фінансової звітності вітчизняними суб'єктами господарювання передбачає також залучення ряду Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі – НП(С)БО), котрі деталізують та окреслюють основні вимоги до подання відповідної фінансової інформації. До їх складу законодавець включив:

по-перше, НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5], яким визначено уніфіковані форми фінансової звітності, вимоги до її формування, а також формат балансу (Звіту про фінансовий стан)

підприємств комерційного сектору (форма № 1) та його консолідований варіант (форма № 1-к);

по-друге, НП(С)БО 25 «Спрощена фінансова звітність» [6] в якому надає вимоги до складання форм фінансової звітності для суб'єктів малого підприємства, при цьому надає уніфіковану форму балансу № 1-м та № 1-мс;

по-третє, НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності» [7], яким визначає порядок складання пакету фінансової звітності для суб'єктів господарювання державного сектору, які зобов'язанні подавати баланс за формою № 1-дс.

Доречно зауважити, що законодавець чітко окреслює основне призначення фінансової звітності та закріплює його відповідним правовим актом [4] «...задоволення інформаційних потреб користувачів, а саме: надання правдивої та достовірної інформації щодо фінансового і майнового стану підприємства, а також його ефективності і фінансових результатів за звітний період».

Ми поділяємо думку А.В. Найда, І.С. Найда, Г.О. Ткачук, Т.Д. Маркова та В.О. Гаврилюк [8, с. 48] стосовно того, що «...для дотримання вимог чинного законодавства щодо подання і оприлюднення фінансової звітності суб'єктам господарювання слід враховувати ряд критеріїв, а саме: звітний період, який визначатиме дату подання та склад звіту (звітним періодом для складання фінансової звітності законодавством визначено календарний рік та квартал); ступінь узагальнення даних і суб'єкти звітування, що впливатимуть на обрання форми звітності: первинна, зведена чи консолідована; форма організації обліку і розміри суб'єкта господарювання, які впливатимуть на обрання форм звітності (звіт стандартний (повний) чи скорочений звіт суб'єкта малого підприємництва та звітний період подання звітності); визначення меж суттєвості до конкретних статей звітності та підприємства в цілому, що буде впливати на можливість використання спрощених форм бухгалтерського обліку і звітності; організаційно-правова форма підприємства і форма власності, що визначатиме термін і адресат подання та спосіб оприлюднення звітності, а також склад користувачів звітності та їх інформаційні запити, що визначатиме складання фінансової звітності за міжнародними чи національними стандартами».

З метою поглиблення дослідження, доцільно зазначити пакет правових ініціатив, якими законодавець надає ряд пільг в процедурі складання фінансових звітів суб'єктами господарювання, які проводять свою діяльність в умовах воєнного стану. Мова йде про Закон України від 03.03.2022 № 2115-ІХ «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни»[9], який регламентує наступне: юридичні особи подають

облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану; якщо суб'єкти господарювання не мають фізичної можливості виконати вказану вимогу у зв'язку з безпосередніми наслідками їх участі у бойових діях, то звільняються від адміністративної та/або кримінальної відповідальності й подають звітність чи документи протягом одного місяця з дня закінчення наслідків, які унеможливили їх подання; протягом періоду дії воєнного стану, а також протягом трьох місяців після його завершення до юридичних осіб не застосовується адміністративна та/або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання звітності та/або документів.

Результати проведеного дослідження дозволили зробити наступні висновки. Правове забезпечення подання фінансової звітності суб'єктами господарювання різних сфер бізнесу включає визначення поняття «фінансова звітність», її склад, вимоги до формування інформації та уніфіковані форми звітів. В умовах воєнного стану законодавець затверджує Закон України в якому окреслено певні пільгові умови щодо терміну подання фінансової звітності, проте не змінює вимогу формування достовірної і своєчасної інформації про фінансово-майновий стан та результати діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням впливу форс-мажорних обставин.

Література:

1. Кулик В.А. Бухгалтерський баланс: минуле, сучасне, майбутнє : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. 186 с.
2. Розвиток бухгалтерського обліку в умовах глобалізації та інформатизації суспільства : монографія / О.В. Пальчук, та ін. ; за ред. Г.М. Давидова. Кропивницький : ПП «Ексклюзив-Систем», 2017. 248 с
3. Грицишен Д. О. Бухгалтерський облік в системі управління економіко-екологічною безпекою промислових підприємств : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2015. 540 с
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 24.03.2023 року).
5. Національне (положення) стандарт бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. (дата звернення: 24.03.2023 року).
6. Національне (положення) стандарт бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» : наказ Міністерства фінансів України

від 25.02.2000 р. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text>. (дата звернення: 24.03.2023 року).

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2009 р. № 1541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0095-11#Text>. (дата звернення: 24.03.2023 р.).

8. Формування та подання звітності з використанням інформаційних технологій / А.В. Найда та ін. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 45–51.

9. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни : закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФОП ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ісаєв А. Г.

*студент I курсу магістратури
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Воєнний стан є надзвичайним станом, який встановлюється на території країни в разі загрози національній безпеці або в результаті військової агресії. У таких умовах економіка країни може зазнавати значних збитків, і уряд повинен вживати заходів для підтримки суб'єктів господарювання та зменшення негативних наслідків війни на бізнес. Одним з таких заходів є встановлення спеціальних умов оподаткування для ФОП, які здійснюють господарську діяльність в умовах воєнного стану.

Оподаткування доходів ФОП під час воєнного стану є важливим питанням для бізнесу та влади. Воєнний стан, як правило, встановлюється у разі загострення військово-політичної ситуації в країні або на території, яка відноситься до неї, і може мати серйозні наслідки для підприємств та ФОП.

В Україні оподаткування доходів ФОП під час воєнного стану регулюється Податковим кодексом України та іншими законами.

Згідно зі статтею 267 Податкового кодексу України, під час введення воєнного стану, надзвичайного стану, воєнного чи надзвичайного стану на окремі території України, законодавство може передбачати спеціальні правила оподаткування [1]. Такі правила можуть включати зниження ставок податків, встановлення пільг та інших підходів.

Згідно зі статтею 268 Податкового кодексу України, у разі введення воєнного стану, податковий період може бути продовжено у межах терміну введення воєнного стану [1].

Також було прийнято низку змін до Податкового Кодексу України, які прямо стосуються оподаткування та звітності ФОП.

Для платників єдиного податку першої та другої груп податковий (звітний) період становить календарний рік, і це залишається незмінним. Проте, є деяке уточнення, що ФОП не зобов'язаний заповнювати та подавати декларацію платника єдиного податку за період, в якому не було сплачено єдиного податку. Цей період починається з 1 квітня 2022 року і закінчується одночасно з кінцем воєнного стану. Звітність з ЄСВ не заповнюється за період, в якому не було нараховано, обчислено та сплачено єдиний внесок.

До встановлення воєнного стану застосовувалися певні критерії, які визначали ставки податків. Протягом дії воєнного стану з'явилися нові критерії та встановлено нові ставки оподаткування.

До групи 1 входять ФОП, дохід яких за 2022 рік не перевищує 167 мінімальних зарплат у рік, і вони не мають найманих працівників. Під час воєнного стану ці ФОП можуть звільнитись від сплати єдиного податку, а ставка податку до встановлення воєнного стану становила до 10 % від розміру прожиткового мінімуму.

До групи 2 входять особи, які мають дохід за 2022 рік, який не перевищує 834 мінімальних зарплат у рік та мають не більше 10 найманих працівників. Під час дії воєнного стану, якщо дохід не перевищує 5 421 000 гривень і кількість найманих працівників не перевищує 10 осіб, ставка єдиного податку становить 20 % від мінімальної заробітної плати, що складає 6500 гривень, тобто 1300 гривень.

У групі 3 максимальний розмір доходу за 2022 рік становить не більше ніж 1167 мінімальних зарплат у рік, і немає обмежень щодо кількості співробітників. Під час воєнного стану можливі два варіанти оподаткування: 3 % з обов'язковою сплатою податку на додану вартість (ПДВ) або 5 % без обов'язкової сплати ПДВ з доходу. Крім того, для доходів до 10 мільярдів гривень у 2022 році немає обмежень на кількість співробітників, а ставка оподаткування становить 2 % від доходу [2].

Такі зміни в оподаткуванні ФОП були введені під час дії воєнного стану.

Електронне оподаткування доходів ФОП під час воєнного стану може бути здійснене через веб-портал Державної податкової служби України, який надає можливість здійснювати електронне подання податкової звітності та оплату податків та зборів відповідно до вимог податкового законодавства. Для цього необхідно мати електронний ключ та зареєструватись на веб-порталі ДПС. Крім того, платники податків можуть скористатись послугами платіжних систем, таких як Приват24, LiqPay, EasyPay, Portmone, які надають можливість сплатити податки та збори електронним шляхом [3].

Державна податкова служба України надає платникам єдиного податку третьої групи можливість подання податкових декларацій в електронній формі через систему електронного адміністрування податків «Інтерактивна звітність». Для цього необхідно мати електронний підпис та зареєструватися в системі.

Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо дії норм на період дії воєнного стану», ставка єдиного податку для ФОП третьої групи під час дії воєнного стану становить 2 % від доходів, зазначених у податковій декларації. Податкова декларація повинна бути подана не пізніше ніж за 10 календарних днів після закінчення граничного строку для її подання [4].

Важливо зазначити, що під час дії воєнного стану ця ставка діє для всіх платників єдиного податку, а не лише для ФОП, як це було раніше. Це надає можливість платникам податків, які не можуть виконати свої податкові обов'язки під час воєнного стану, але гарантовано зможуть це зробити протягом шести місяців з моменту припинення або скасування воєнного стану, отримати підтримку та відстрочку у сплаті податків.

Отже, можна зробити висновок, що під час дії воєнного стану умови оподаткування за єдиним податком для групи ФОП не зазнали значних змін. Оподаткування є одним з найважливіших питань, які стосуються підприємців, і вони повинні бути уважні щодо правильності, повноти та своєчасності сплати податків, щоб уникнути штрафів, пені та інших санкцій. Крім того, вони мають слідкувати за постійним оновленням законодавства, особливо зараз, коли Україні потрібна економічна підтримка населення через сплату податків та зборів.

Література:

1. Податковий кодекс України / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. ФОП під час війни: особливості оподаткування та звітності. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211513_fop-pd-chas-vyni-osoblivost-opodatkovannya-ta-zvtnost

3. ФОП: підтримка бізнесу під час війни. URL: <https://tr.tax.gov.ua/zahodi-dlya-platnikiv/585574.html>

4. Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо дії норм на період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

ВИДАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ЮРИДИЧНА ФОРМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В КОСМІЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Карпенко С. Р.

*докторант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Найбільш розповсюдженою з правових форм адміністративно-правового регулювання, що використовується у зазначеній сфері є видання правових актів. При цьому зазначимо, що досить часто в літературі дана форма адміністративно-правового регулювання розкладається на два самостійних елементи, наслідком чого стає виділення вже двох правових форм адміністративно-правового регулювання – видання нормативних актів та видання індивідуальних (ненормативних) актів. Але у даному випадку, на нашу думку, слід погодитися з Е. С. Шуберт, який вважає, що зазначена класифікація є не зовсім логічною. По-перше, в обох випадках мова йде про одне і теж саме явище – одностороннє владне волевиявлення. По-друге, значна кількість актів адміністративно-правового регулювання містить у собі одночасно і норми права, і ненормативні положення. Інколи не зрозуміло, до якої форми діяльності такі акти відносити? По-третє, існують акти адміністративно-правового регулювання, що містять директивні вказівки і для реалізації яких пізніше видаються нормативні та ненормативні акти. У згаданій класифікації подібні акти взагалі не знаходять місця. З урахуванням викладеного треба, напевно, при класифікації форм адміністративно-правового регулювання вести мову спочатку про одну

з його форм – видання актів адміністративно-правового регулювання, а вже потім здійснювати більш дрібну класифікацію таких актів [1, с. 214].

Отже, в процесі адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України уповноважені суб'єкти мають право видавати правові акти двох основних видів – нормативні та індивідуальні. Основне призначення нормативних актів – виконання і деталізація законів та указів Президента України, які закладають правовий режим охорони державно-приватного партнерства в космічній галузі України, а також більш детальна регламентація відносин учасників охоронних правовідносин. Їх дія розрахована на довгострокове та багаторазове застосування [2, с. 22]. Встановлення норм права підзаконного характеру у процесі діяльності з адміністративно-правового регулювання у зазначеній сфері практично втілюється в адміністративній правотворчості. Завдяки наявності подібних повноважень суб'єкти адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України мають можливість оперативно впливати на підвідомчу їм сферу суспільного життя. Як засвідчує практика адміністративно-правового регулювання взагалі, та адміністративно-правового регулювання у сфері, що досліджується за допомогою нормативних актів: визначаються конкретні задачі, права та обов'язки, повноваження та відповідальність учасників управлінських суспільних відносин. Так, наприклад, Кабінетом Міністрів України 14 травня 2015 р. було затверджене Положення про Державне космічне агентство України. У зазначеному акті визначено задачі Державного космічного агентства України, його права та обов'язки. Але при цьому, на жаль, не було визначено відповідальність Державного космічного агентства України за неналежне виконання покладених на нього завдань, в тому числі і тих, що пов'язані з охороною прав на результати космічної діяльності. Крім того, ст. 9 Закону України «Про космічну діяльність» встановлюються обумовлені специфікою публічно-управлінських відносин обмеження та заборони. Зокрема, при здійсненні космічної діяльності в Україні забороняються: виведення на орбіту чи розміщення в космосі будь-яким чином ядерної зброї та всіх інших видів зброї масового знищення чи випробування такої зброї; використання космічної техніки як засобу впливу на довкілля для воєнних чи інших небезпечних для людства цілей; використання Місяця та інших небесних тіл для воєнних цілей; створення безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей, заподіяння шкоди довкіллю; порушення міжнародних норм та стандартів щодо забруднення космічного простору; інші дії, пов'язані з космічною діяльністю, які не допускаються міжнародним правом. У цьому ж нормативно-правовому

акті також зазначено, що «космічна діяльність у межах окремого проекту, що призвела до людських жертв, значних матеріальних збитків або завдала значної шкоди довкіллю, може бути обмежена або заборонена відповідно до чинного законодавства України» [3]. Також, у необхідних випадках, покладаються певні спеціальні обов'язки або надаються спеціальні повноваження. Наприклад, відповідно до Положення про Державне космічне агентство України воно: забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті Державного космічного агентства України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління; здійснює добір кадрів в апарат Державного космічного агентства України та на керівні посади на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, організовує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації державних службовців та працівників апарату Державного космічного агентства України; організовує планово-фінансову роботу в апараті Державного космічного агентства України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку; здійснює в межах повноважень, передбачених законом, разом з відповідними центральними органами виконавчої влади контроль за цільовим та ефективним використанням державних коштів, передбачених для реалізації проєктів, виконання програм; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, дотримання вимог законодавства про охорону державної таємниці та контроль за її збереженням в апараті Державного космічного агентства України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, виконання завдань з мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави; організовує ведення діловодства та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил [4].

Отже, під нормативним актом адміністративно-правового регулювання, як формою адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України, необхідно розуміти акт компетентного суб'єкту адміністративно-правового регулювання, наділеного державно-владними повноваженнями, виданий у встановленому законом порядку і формі, який містить у собі норми права. Будучи актом правотворчості, він спрямований на створення, зміну або припинення правових норм, тобто встановлених компетентними органами і охоронюваних примусовою силою держави правил поведінки, розрахований на невизначений строк дії і на невизначене коло осіб, на багаторазове використання зі збереженням дії норм незалежно від їх виконання.

Література:

1. Шуберт Е. С. Функції підзаконних нормативно-правових актів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(4). С. 213–215.
2. Ленгер Я. І. Пріоритет нормативно-правового акту як спосіб розв'язання колізії. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 1. С. 19–24.
3. Про космічну діяльність : Закон України від 15 листопада 1996 р № 502/96-ВР. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-вр>.
4. Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2015 р. № 281. URL: http://www.zakononline.com.ua/documents/show/349486___659026.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ ТА ЕГМОНТСЬКА ГРУПА

Коломоєць О. К.

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Створення, функціонування та розвиток Державної служби фінансового моніторингу України (далі – «Держфінмоніторинг») є важливим у міжнародних взаємовідносинах в тому числі з іноземними суб'єктами фінансового моніторингу (розвідки), а загалом між державами. Адже, відсутність дієвих механізмів виявлення та легалізації коштів одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, фінансування поширення зброї масового знищення нівелює усі інші показники діяльності державних органів, закриває доступ до фінансової системи світу, через здійснення оцінки протистояння вищеперерахованим викликам.

Метою дослідження є охарактеризувати та проаналізувати вплив Егмонтської групи (далі – Егмонтська група, група) на функціонування Держфінмоніторингу, оцінити результати такої співпраці.

Українські дослідники не залишаються осторонь цього питання, серед яких: К.І. Бугаєць, О.Вовчак, Л. Єндоренко та інші [1]. За результатами опрацювання їх робіт можна зробити висновок, що вплив

міжнародних інституцій на національний орган фінансової розвідки є колосальним.

Створена у 1995 році Егмонтська група стала поштовхом у становленні потужної міжнародного об'єднання, яке на початковому етапі сконсолідувало уповноважених суб'єктів фінансової розвідки Бельгії та Сполучених Штатів Америки. Головним завданням цього органу є оптимізація взаємовідносин підрозділ фінансової розвідки (далі – ПФР) різних країн світу, які входять до складу групи. Тільки через 9 років (у червні 2004 року) діяльності до її складу було включено державу – Україна. Хоча, ще у 2001 році у складі Міністерства фінансів України було створено урядовий орган державного управління – Державний департамент фінансового моніторингу, однак Україна не відразу стала членом групи. Необхідність у тісній взаємодії з такими інституціями відображалась у розвитку економічної, фінансової систем. Будучи членом цієї інституції для України відкрились можливості пов'язані з співробітництвом щодо передання та отримання відомостей/інформації; здійснення підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки працівників; доступ до захищених платформ для співпраці; координаційна діяльність між підрозділами фінансових розвідок тощо.

Перебування у складі такої організації є вагомим не тільки в аспекті діяльності окремого органу влади – ПФР, а і в загальному тіснішою взаємодією з усіма субінститутами та галузевими органами в цьому процесі. Результатом такої співпраці є визнання української фінрозвідки у 2018 році найкращою у світі [2]. Це означає не тільки дотримання, імplementування міжнародних норм в національне законодавство, а і дуже ефективний показник ПФР України, приклад діяльності якого може бути взірцем для інших ПФР світу. З огляду на введення та дію правового режиму воєнного стану, збройної агресії російської федерації (за допомогою республіки білорусь, ірану, перелік таких держав постійно додається та оновлюється) необхідність у фінансовому моніторингу (розвідці) є актуальним та потребує формування спеціалізованого підходу, найефективнішої діяльності Держфінмоніторингу і запозичення результатів українського органу фінансового моніторингу (розвідки).

Зокрема, у 2022 році продовжилась співпраця з Егмонтською групою, шляхом постійної комунікацією з керівництвом організації та іншими ПФР, які входять до складу групи у кількості 166 ПФР різних країн світу за відповідними регіонами [3]. Головним елементом у роботі групи є обмін інформацією щодо відмивання доходів, фінансування тероризму, поширення зброї масового знищення, для усіх учасників організації, який здійснюється через платформу розроблену групою. У цьому сенсі наявна заборона поширення інформації без

попереднього дозволу від ПФР, який такі відомості надає; здійснюється дотримання конфіденційності та захисту інформації.

Для здійснення обміну інформацією групою розроблено порядок щодо оптимального здійснення обміну інформацією між ПФР, який може бути застосований членами групи як основа для імплементації та інкорпорації в національне законодавство.

Вказаний документ складається з наступних розділів: 1) запит; 2) опрацювання (обробка) запиту; 3) відповідь; 4) конфіденційність [4].

Зокрема, аналізуючи базові принципи діяльності організації, відповідно до нормативно-правових документів взаємодія повинна відбуватися з таких аспектів: взаємоповаги, надання інформації незалежно від індивідуального статусу суб'єкта (наприклад: правоохоронні, судові органи, інші), передбачення правової основи для регулювання відносин ПФР (первинного, державного фінансового моніторингу), доступ та володіння усією необхідною інформацією, можливості подання швидкого запиту та отримання відповіді [4].

Держфінмоніторинг тісно співпрацює з ПФР інших держав та керівництвом групи. Маючи доступ до захищеної системи обміну інформацією, а також контакти з керівництвом групи, останнім у грудні 2022 року було застосовано заходи до ПФР російської федерації спрямовані на відсутність такою можливості обрання на керівні посади організації; питання фінансування та сплати членських внесків; надання матеріальної допомоги групі; призупинення реалізації корпоративних зобов'язань тощо [5]. Зазначені дії впливають не тільки на захист національних інтересів України, а і на інші ПФР, у зв'язку з чим формується загальна тенденція щодо усунення подібних країн зі складу аналогічних організацій та здійснюється об'єднання зусиль у боротьбі з такими загрозами. Вказані дії можуть слугувати прикладом відповідної реакції і для інших міжнародних інституцій, які спеціалізуються у сфері фінансового моніторингу (розвідки).

Таким чином, функціонування такої організації є важливим у становленні і розвитку протидії відмивання доходів отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування поширення зброї масового знищення, однак для ефективнішого, результативнішого обміну інформацією групі необхідно аналізувати специфічні риси кожного ПФР (через наявність і функціонування політичних режимів, які загрожують не тільки внутрішньополітичному життю, а і людству загалом), оскільки такий ПФР може володіти (за результатами обміну відомостями з іншими ПФР) конфіденційною інформацією, яку може використати всупереч положенням групи в особистих цілях. У цьому сенсі Держфінмоніторингу потрібно продовжувати співпрацю з усіма міжнародними інституціями, в тому числі Еґмонтською групою.

Література:

1. Інституційно – правові аспекти становлення і розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем. URL: <https://ser.net.ua/index.php/SER/article/view/408/412> (дата звернення : 14.05.2023).
2. Українську фінрозвідку визнано найкращою у світі. URL: https://lb.ua/economics/2018/09/27/408619_ukrainskaya_finrazvedka_priznana.html (дата звернення : 15.05.2023).
3. About the Egmont Group. URL: <https://egmontgroup.org/about/#:~:text=The%20Egmont%20Group%20is%20a,efforts%20to%20counter%2Dterrorist%20financing> (дата звернення : 15.05.2023).
4. Principles for information exchange between financial intelligence units. URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2022/07/2.-Principles-Information-Exchange-With-Glossary_April2023.pdf (дата звернення : 15.05.2023).
5. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Ehmontska-hrupa-pidrozdiliv-finansovoi-rozvidky-zastosovuie-kontrazhody-shchodo-rozfinmonitorynhu.html> (дата звернення : 14.05.2023).

НЕГАЙНЕ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЩОДО СПРАВ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ РЕАГУВАННЯ У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ: ВСЕ НОВЕ – ДОБРЕ ЗАБУТЕ СТАРЕ

Корчова І. В.

*аспірантка кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Ефективне функціонування державного нагляду контролю у сфері техногенної та пожежної безпеки неможливе без належного виконання рішень суду про застосування заходів реагування, визначених п. 48 ч. 2 ст. 171 КЦЗ України – зупинення до повного усунення порушень вимог законодавства з питань пожежної та техногенної безпеки роботи чи експлуатації об'єктів, проведення робіт, надання послуг, у разі якщо такі порушення створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей [1].

Безперечно, законодавче унормування застосування таких заходів має орієнтуватися на максимально швидке усунення загроз життю та/або здоров'ю людей, спричинених порушеннями вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки. З огляду на те, що такі заходи реагування застосовуються в умовах судового контролю, пріоритетним є забезпечення як прискореного вирішення такої категорії судових справ, так і виконання рішень суду про застосування заходів реагування.

Як відомо, за загальним правилом, рішення суду підлягають виконанню після набрання ними законної сили, після чого визначені у рішенні заходи реагування підлягають реалізації. Відповідно до ч. 1 ст. 255 КАС України, рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано (відповідно до ч. 1 ст. 295 КАС України такий строк складає 30 днів з моменту проголошення рішення). У разі ж апеляційного оскарження рішення (за умови що його не скасовано), останнє набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови судом апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду (ч. 2 ст. 255 КАС України) [2].

Тобто, законодавець певним чином відтерміновує виконання ухваленого судового рішення, надаючи певний проміжок часу, обмежений строком на апеляційне оскарження, призначений для ініціювання заінтересованою стороною питання про перегляд судового рішення в апеляційному порядку на предмет його законності та/або обґрунтованості. При цьому рішення суду про застосування заходів реагування набирає законної сили або із закінченням строку оскарження (якщо апеляційна скарга не була подана), або з ухваленням рішення суду апеляційної інстанції, яким підтверджується законність та обґрунтованість оскаржуваного рішення (поверненням апеляційної скарги, відмовою у відкритті чи закриттям апеляційного провадження).

У той же час КАС України містить винятки з даного правила. Так, вітчизняне адміністративне процесуальне законодавство виокремлює деякі категорії актів правосуддя, які можуть бути звернені до негайного виконання. Такі рішення суду визначені ч. 1 та ч. 2 ст. 371 КАС України, при цьому випадки, коли можливе виконання рішення суду, що не набрало законної сили, можна згрупувати наступним чином:

- рішення суду, що підлягають негайному виконанню в силу прямої вказівки закону (ч. 1 ст. 371 КАС України);
- рішення суду, щодо яких допускається негайне виконання за розсудом суду чи за ініціативою учасників справи (ч. 2 ст. 371 КАС України).

Не важко помітити, що справи про застосування заходів реагування, у тому числі у сфері техногенної та пожежної безпеки, не належать до категорії справ, рішення по яким можуть виконуватися негайно, відтак вони виконуються у загальному порядку, після набрання законної сили. Як наслідок, нерідко підконтрольні суб'єкти, щодо яких судом першої інстанції прийнято рішення про застосування заходів реагування, з метою відтермінування зупинення експлуатації своїх об'єктів оскаржують такі рішення в апеляційному порядку (відтермінуючи набрання законної сили рішенням про застосування заходів реагування), цим самим продовжуючи існування загрози охоронюваним законом соціальним благам на доволі значний період (відповідно до ст. 309 КАС України апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом шістдесяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а у виняткових випадках суд може збільшити строк апеляційного перегляду ще до п'ятнадцяти днів) [2].

Безумовно, такий стан речей не сприяє оперативному усуненню загроз у сфері техногенної та пожежної безпеки, у той час як значимість таких справ повинна визначати існування спеціального порядку виконання судових рішень.

Варто відмітити, що до моменту викладення КАС України у новій редакції на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», кодифікований акт допускав негайне виконання рішень суду про застосування заходів реагування, хоча і регулювання таких відносин мало дещо колізійний характер, що, однак, не створювало складнощів при правозастосуванні. Так,

п. 10 ч. 1 ст. 256 КАС України визначав, що постанови суду про «повне або часткове зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, експлуатації будівель, об'єктів, споруд, цехів, дільниць, а також машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, проведення робіт, у тому числі будівельно-монтажних, випуску і реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, надання послуг, якщо це загрожує життю та/або здоров'ю людей» виконуються негайно, у той же час абзац, яким завершувалася ч. 1 ст. 256 КАС України, також містив вказівку, що «негайно також виконуються постанови суду, прийняті в порядку скороченого провадження у адміністративних справах, передбачених пунктами 1, 3, 4, 5, 6 частини першої статті 1832 цього Кодексу» (при цьому у п. 5 і міститься вказівка на справи про застосування заходів реагування) [3]. Тобто, судові рішення у справах про застосування

заходів реагування підлягали негайному виконанню в силу прямої вказівки в законі.

Звернення таких судових рішень до негайного виконання обумовлювалося специфікою матеріально-правового спору, результати вирішення якого зачіпають права та інтереси невизначеного кола осіб у сфері безпеки їх життя і здоров'я. Тож, позиція законодавця, який фактично відмовився від встановлення особливого порядку провадження у справах про застосування заходів реагування, у тому числі від необхідності забезпечення негайного виконання судових рішень по даній категорії справ, є незрозумілою.

Разом з цим, у Верховній Раді України вже зареєстровані законопроекти, якими запропоновано встановити негайне виконання рішень у справах про застосування заходів реагування у сфері техногенної та пожежної безпеки. А саме, це проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо особливостей провадження у справах за зверненнями органів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки від 24 вересня 2020 року № 4150 [4] (яким, серед іншого, передбачено встановлення негайного виконання рішень у справах про вжиття заходів реагування при виявленні порушень законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки) та проект Закону про основні засади державного нагляду (контролю) від 05 серпня 2021 № 5837 [5] (яким пропонується встановити особливості провадження у справах за зверненням органів державного нагляду (контролю), з допущенням негайного виконання рішень). У обох законопроектах міститься уточнення, що подання апеляційної скарги на рішення суду не перешкоджає його виконанню.

Таким чином, подальші шляхи вдосконалення законодавства про державний нагляд (контроль) у сфері техногенної та пожежної безпеки не завжди пов'язані з пошуком нових підходів, а й інколи їх основою є відоме прислів'я, яке говорить, що «все нове – це добре забуте старе».

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон від 02.10.2012 № 5403-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#n1837> (дата звернення: 06.05.2023).

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 19.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print> (дата звернення: 06.05.2023).

3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 06.07.2005 № 2747-IV (у редакції станом на 03.08.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20170803/print> (дата звернення: 06.05.2023).

4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо особливостей провадження у справах за зверненнями органів державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки від 24 вересня 2020 року № 4150. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70053 (дата звернення: 06.05.2023).

5. Проект Закону про основні засади державного нагляду (контролю) від 05 серпня 2021 № 5837. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72616 (дата звернення: 06.05.2023).

СПРОМОЖНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН ЯК ПОКАЗНИК ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ

Кудрявцева Н. О.

юрист, аспірант

Національної академії Служби безпеки України

м. Київ, Україна

За загальним правилом органи державної влади є тими суб'єктами права, яким згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції і юрисдикція яких поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю. У демократичних країнах органи державної влади створені для забезпечення законності, порядку і безпеки, доступу до юстиції, захисту власності, прав людини і громадянина, забезпечення соціального захисту, надання публічних послуг, дотримання правового порядку в суспільстві, а їх робота загалом спрямована на реалізацію прав та законних інтересів громадян.

У той же час державний орган по суті є сукупністю людей та ресурсів, що діють за певних умов у межах виділеного бюджету та коштів. Зазначені та інші фактори загалом визначають спроможність діяльності державного органу.

У нормативних актах під спроможністю органу прийнято розуміти здатність виконувати певні завдання (забезпечувати реалізацію визначених військових цілей) за певних умов, ресурсного забезпечення відповідно до встановлених стандартів [1; 2] чи характеристику, що передбачає наявність матеріальних, фінансових та інших ресурсів в обсягах, достатніх для ефективної реалізації завдань та функцій для

надання послуг на рівні, передбаченому вимогами законодавства. В Угоді про спільний авіаційний простір, укладеній між Україною та Європейським Союзом [3], під «спроможністю» розуміється можливість здійснювати обов'язки, у тому числі, наявність фінансового становища та достатній управлінський досвід і здатність дотримуватися законодавства, правил та вимог, які регулюють здійснення функцій.

27 вересня 2021 року було затверджено Концепцію забезпечення національної системи стійкості [4], відповідно до якої спроможність визначено як сукупність людських, матеріально-технічних та фінансових ресурсів суб'єктів забезпечення національної стійкості, що визначають їх здатність ефективно протидіяти загрозам, надзвичайним і кризовим ситуаціям, забезпечити відновлення та стале функціонування основних сфер життєдіяльності держави і суспільства.

Як бачимо з нормативних визначень, спроможність органу державної влади є здатністю органу виконувати свої завдання та функції ефективно, а також відповідно до закону та в інтересах громадян. Діяльність органу повинна реалізувати права громадян, або сприяти такій реалізації, враховувати потреби і інтереси населення та суспільства в цілому. Спроможність реалізувати права громадян – це здатність державного органу або системи впроваджувати, захищати і забезпечувати повноцінне виконання прав і свобод громадян. Така спроможність повинна базуватися на принципах законності, рівноправ'я, доступності, прозорості і довіри.

В той же час для реалізації прав громадян державний орган повинен мати належні ресурси, включаючи фінансові, людські та матеріальні, які допомагають громадян реалізувати та захищати їх права. Фактично спроможність державного органу включає також такі параметри як: професіоналізм людського ресурсу, компетентність, прозорість діяльності органу, доступ до ресурсів, ефективна взаємодія з іншими органами і громадськістю, здатність до інновацій та вдосконалення. Ефективне виконання завдань органу державної влади залежить також і від зовнішніх умов функціонування органу. Важливою складовою спроможності державного органу є доступ до ресурсів – на належному рівні повинно здійснюватися фінансове, матеріальне забезпечення, повинні бути кошти необхідні для виконання завдань органу.

При цьому здатність до інновацій та гнучкість системи також впливає на спроможність органу державної влади. Так, зміна технологій, соціальних умов і потреб громадян вимагає від органів державної влади відкритості до нових ідей, технологій та методів роботи, а також володіння знаннями про нові механізми діяльності.

Як бачимо, висока якість роботи органу, його ефективність, відкритість, довіра громадськості є основними елементами належного

функціонування державного органу. Поєднання зазначених чинників сприяють спроможності реалізації прав громадян та для органів державної влади є найважливішим показником їх діяльності.

Література:

1. Про затвердження Порядку проведення оборонного огляду Міністерством оборони : постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 року № 941 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/show/941-2018> (дата звернення: 16.05.2023).

2. Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони : наказ Міністерства оборони України від 22 грудня 2020 року № 484 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-21> (дата звернення: 17.05.2023).

3. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір від 12 жовтня 2021 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/984_004-21 (дата звернення: 16.05.2023).

4. Про запровадження національної системи стійкості: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року, введено в дію Указом України від 27 вересня 2021 року № 473/2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0065525-21#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС» ТА «АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА»

Левченко А. С.

*студентка II курсу юридичного факультету
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Адміністративні процедури відіграють значну роль в діяльності органів публічної адміністрації, насамперед у частині забезпечення прав і свобод людини. Вони є тим об'єднуючим елементом, який потрібен як людині для реалізації своїх прав, так і державі для ефективного

функціонування органів виконавчої влади та суспільства загалом [1, с. 39–40].

Не зважаючи на, що визначення поняття «адміністративна процедура» вже знайшло своє офіційне закріплення в Законі України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. № 2073-IX, все ж на сучасному етапі розвитку науки адміністративного права поняття «адміністративна процедура» досі чітко не визначене на доктринальному рівні, що зумовлює недосконалість та певні суперечності щодо тлумачення його змісту. Крім того, варто зазначити, що також відсутній і уніфікований підхід до співвідношення понять «адміністративні процедури» та «адміністративний процес», що призводить до неспроможності ефективної взаємодії окремих суб'єктів з органами публічної адміністрації.

Так, наприклад, беручи до уваги наукові напрацювання Т.О. Коломоєць, адміністративний процес варто розуміти виключно як форму правосуддя [2, с. 112]. Тобто, адміністративний процес розглядається тільки як судовий розгляд спорів публічно-правового характеру, віднесених до юрисдикції адміністративних судів. У вузькому ж розумінні адміністративний процес являє собою врегульований адміністративний порядок розгляду справ законодавчими нормами, у сфері адміністративних правопорушень та накладення адміністративних стягнень, а також застосування заходів адміністративного примусу.

Науковець В.М. Бевзенко повністю відмежовує адміністративні процедури від адміністративного процесу. Водночас, на його думку, адміністративна процедура – це, насамперед, інститут адміністративного (матеріального) права, зміст та призначення якого описується в загальній частині цієї галузі права [3, с. 58]. Проте важливим є врахування наповненості змісту поняття «адміністративна процедура» двома термінами. По-перше, процедура, яка є порядком у вчиненні дій для досягнення певного результату. По-друге, термін «адміністративний», який в науці тлумачиться як той, що пов'язаний з управлінням, так і той, що покликаний служити. Таке двояке розуміння базової категорії адміністративного права зумовлює існування двох типів правовідносин, що виникають у сфері публічного управління. Мова йде про ті відносини, що мають управлінський характер і виникають за ініціативою владних суб'єктів, в яких на приватних осіб покладається здебільшого виконання обов'язків. А також відносини з публічною адміністрацією, в яких приватні особи реалізують значну частину своїх прав. Ці два типи правовідносин потребують для свого врегулювання відмінних принципів і правил [4, с. 117]. Тобто можна констатувати, що з позиції широкій концепції адміністративного процесу категорія

«адміністративна процедура» є його складовою частиною і співвідносяться вони як ціле та частина.

Спільним між вказаними категоріями є загалом тільки те, що ними позначається певна сукупність дій, спрямована на досягнення певного результату чи наслідку. Однак з цього зовсім не випливає, що процедура є складовою частиною процесу, або те, що процес є більш широкою категорією, ніж процедура. Як мінімум етимологічних чи філологічних передумов для цього немає. До речі, вказана спільна їх ознака ставить під сумнів й іншу досить суперечливу думку про те, що ці поняття різняться між собою як статичне та динамічне [5, с. 152].

Для детальнішого дослідження співвідношення адміністративного процесу та адміністративної процедури необхідно проаналізувати зарубіжний досвід використання у правовій доктрині та законодавчих актах цих понять для можливого запозичення Україною позитивного досвіду інших держав. Зокрема, у Франції, яка вважається батьківщиною адміністративного права, для позначення порядку вирішення спорів в органах адміністративної юстиції використовується термін «адміністративно-спірна процедура». Тобто, не лише в частині визначення порядку діяльності публічної адміністрації, але й адміністративних судів вживається термін процедура. У Німеччині поняття адміністративна процедура та адміністративний процес чітко розділені [7, с. 187]. Адміністративно-процедурні норми регулюють переважно порядок прийняття адміністративних актів та укладення публічно-правових договорів публічною адміністрацією. В свою чергу, адміністративно-процесуальні норми спрямовані на вирішення публічно-правових спорів адміністративними судами. При цьому варто зазначити, що в правовій доктрині щодо останньої групи вживається також термін «адміністративно-процесуальне провадження».

Тож, зважаючи на проголошений європейський вектор України, нагальною потребою є приведення українського законодавства до європейських стандартів та відокремлення адміністративних процедур від адміністративного процесу, оскільки, адміністративний процес – це все таки порядок вирішення публічно-правових спорів в суді (включаючи адміністративно-деліктний процес), а адміністративні процедури – порядок розгляду та вирішення індивідуальної адміністративної справи органом публічної адміністрації з метою забезпечення прав і свобод кожної людини.

Література:

1. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Ціннісні виклики українській юридичній (правничій) освіті. *Право України*. 2017. № 10. С. 38–55.

2. Адміністративне право України : навч. посіб. для здобув. ступ. вищ. освіти бакалав. спец. «Право» освіт.-проф. прогр. «Правознавство» / за заг. ред. Т. О. Коломєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 240 с.

3. Бевзенко В.М. Деякі теоретичні міркування щодо адміністративних процесуальних і процедурних категорій у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2011. № 3. С. 56–62.

4. Бойко І. В. Адміністративна процедура – поняття, ознаки і види. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / ред кол.: С. Г. Серьогіна та ін. Харків : Право, 2017. Вип. 33. С. 113–122.

5. Юрійчук І. Правове поняття адміністративних процедур. Адміністративне право і процес. *Підприємство, господарство і право*. Вип. 5. 2018. С. 151–156.

6. Школик А.М. Адміністративна процедура та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2014. № 59. С. 185–193.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Мазур К. В.

*студентка III курсу факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

*Науковий керівник: **Владовська К. П.**
старший викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

На сьогоднішній день тема сучасних проблем адміністративного судочинства є досить актуальною та важливою через її вплив на гарантування прав та свобод громадян, розвиток державної влади в Україні та забезпечення ефективності та якості судочинства.

Адміністративна юстиція спрямована на захист прав та законних інтересів громадян, підприємств та організацій від недопущення

порушення закону в діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування. В рамках адміністративної юстиції, адміністративне судочинство здійснюється спеціалізованими судами, які розглядають скарги та позови щодо дій чи бездіяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, які суперечать законодавству або правам та законним інтересам громадян, підприємств та організацій.

Адміністративне судочинство можна розглядати як галузь права, яка регулює відносини, що виникають між державою та громадянами, а також між державою та юридичними особами в процесі захисту їх прав та законних інтересів від незаконних дій чиновників або органів влади [1, с. 14].

Згідно із п. 4 ч. 1 ст. 3 КАС України, то поняття «адміністративного судочинства» полягає у діяльності адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому кодифікованим законом [2]

Адміністративне судочинство передбачає розгляд питань, пов'язаних з адміністративними правопорушеннями, спорами, що виникають у процесі державного управління та здійснення державної влади, а також контролю за дотриманням законодавства в цих сферах.

Основною метою адміністративного судочинства є захист законних прав і інтересів громадян та організацій від незаконних дій чиновників або органів влади. Адміністративне судочинство забезпечує ефективний захист прав та законних інтересів громадян та організацій, а також дотримання законодавства в державному управлінні та здійсненні державної влади.

Адміністративне судочинство гарантує права та інтереси особи в публічно-правових відносинах і забезпечує можливість судового захисту від свавілля владних структур. Як соціальне явище адміністративна юстиція представляє собою відповідь прогресивно налаштованої частини суб'єктів владних повноважень, юридичних осіб приватного права та громадян – авторитарно налаштованій частині суб'єктів владних повноважень [3].

Тобто, адміністративне судочинство дозволяє захистити громадян від надмірної влади державних органів, забезпечує контроль за діями органів влади та їх посадових осіб, що діють у рамках владних повноважень. Також адміністративне судочинство забезпечує вирішення суперечок між громадянами та органами влади, організаціями та юридичними особами щодо їх прав та обов'язків, а також вирішення питань, пов'язаних з контролем за додержанням законів та інших нормативно-правових актів у сфері державного управління.

Серед основних проблем адміністративного судочинства в органах публічного управління можна виділити нестачу кваліфікованих суддів,

що займаються адміністративними справами, тривалість розгляду справ, недостатнє фінансування та низький рівень інформаційної підтримки судів, що здійснюють адміністративне судочинство. Також важливо вирішувати проблему недостатньої кваліфікації працівників органів влади, що приймають рішення в сфері адміністративного права, які не завжди повністю дотримуються законодавства та норм міжнародного права.

Тобто, сучасні проблеми адміністративного судочинства можна поділити на:

1. Довготривалість процесів: адміністративні судові процеси можуть займати дуже багато часу, що може стати на заваді для принципу швидкості та ефективності судочинства.

2. Брак кваліфікованих суддів: часто виникає проблема з недостатньою кількістю суддів, які володіють достатньою кваліфікацією та досвідом для вирішення складних адміністративних справ.

3. Більшість спорів стосуються рішень органів державної влади: більшість справ, які розглядає адміністративний суд, пов'язані з діяльністю органів державної влади, що може спричинити конфлікти інтересів та збільшити труднощі у вирішенні справ.

4. Невідповідність нормативно-правових актів: у низці випадків, законодавчі норми та правила не завжди відповідають потребам сучасного суспільства, що може ускладнювати процес розгляду справ.

5. Недостатня ефективність виконання рішень: коли суд винесе рішення, що потребує виконання, нерідко виникають проблеми з його ефективним виконанням.

6. Необхідність реформ: у зв'язку зі змінами в суспільстві, законодавство та судочинство потребують постійної адаптації та реформ, що може бути викликом для адміністративного судочинства.

Отже, до сучасних проблем можна віднести недостатню кваліфікацію суддів, довготривалість розгляду справ, неоднакову практику прийняття рішень, недостатній рівень довіри до судової влади з боку громадян та бізнесу, недостатній рівень захисту прав громадян у сфері адміністративного правопорушення, а також необхідність удосконалення процедур та правил провадження у справах адміністративного судочинства.

Література:

1. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 19.04.2023 № 2747-IV. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

3. Пасенюк О.М. Адміністративне судочинство України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009 р. 672 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАЛУЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Матвієць С. Я.

курсант III курсу факультету забезпечення державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник: Бейкун А. Л.

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

м. Київ, Україна

Державно-правовий розвиток підтверджує глибокий висновок видатного англійського мислителя Г. Спенсера про ускладнення функцій держави по мірі її еволюційного розвитку та спеціалізацію її органів. Набір цих напрямів діяльності (функцій) постійно розширюється, вони ускладнюються і деталізуються. Однак, є серед них такі, які притаманні державі за самою її природою, від виникнення. Правоохоронна функція є однією з них. Принципово важливе завдання держави – забезпечення загальнообов'язковості приписів права, підтримання їх силою легального примусу, а також охорона суб'єктивних прав і об'єктивного права і їх відновлення у випадку порушення. Правоохоронна діяльність як невід'ємна складова юридичної практики є обов'язковим елементом такого базового і найбільш комплексного у світі правової дійсності утворення як правова система. Водночас, вона є функцією держави, яка також ускладнюється, структурується, проявляється в діяльності все нових суб'єктів – органів держави. Дискусії про сутність правоохоронної функції тривають, всебічно досліджуються науковцями, такими як О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, С.М. Гусаров, В.Г. Фатхутдінов та багато інших [1, с. 56].

Як відомо, категорія «національна безпека України» є багатокомпонентним та багатоаспектним поняттям, і для її активної практичної реалізації повинні тісно співпрацювати майже всі внутрішні та зовнішні державні системи. Отже, державні органи України, які відповідно до своїх повноважень здійснюють захист національних інтересів, прийнято позиціонувати як такі, що входять у сектор безпеки і оборони.

Г.А. Гончаренко констатує, що сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складників: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Визначено, що інші державні органи й органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони [2].

Сектором безпеки і оборони України, відповідно до норм Закону України «Про національну безпеку України», виступає система органів державної влади, Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз і небезпек.

Значне місце у забезпеченні національної безпеки, зокрема, здійсненні правоохоронної діяльності, реалізації правоохоронних функцій належить відповідним державним органам. Разом з тим, практичний досвід багатьох країн, у тому числі й України, переконливо доводить нагальну необхідність віднесення до суб'єктів правоохоронної системи і громадських формувань з охорони громадського порядку, оскільки їх існування з відповідним функціональним навантаженням не тільки доцільне, але й необхідне.

Безумовно, що початок сутнісного етапу забезпечення національної безпеки України пов'язаний з ініціативним залученням громадянського суспільства до виконання завдань безпекового і оборонного гатунку. Свідченнями цього стали: швидка організація виникнення добровільних батальйонів та їх практичне застосування на тимчасово окупованих територіях України; активне формування сил місцевої самооборони; могутній волонтерський рух; розгортання структур інформаційного спротиву пропагандистським впливам противника; імплементація цінностей патріотизму в духовно-культурне життя населення.

Нормативно та теоретично позиціонується, що саме залучення до правоохоронної діяльності громадських формувань може істотно

посилити ефективність протидії правопорушенням та охороні прав та свобод людини і громадянина, особливо під час функціонування держави в умовах особливих правових режимів, зокрема, режиму воєнного стану. У якості прикладу можна привести ефективність діяльності комунального підприємства «Муніципальна варта» Ірпінської міської ради, яке створене та діє на підставі: Статуту, Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про основи національної безпеки України», «Про охоронну діяльність», «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону», «Про благоустрій населених пунктів», ліцензії на провадження охоронної діяльності, затвердженої Наказом МВС України № 381 від 15.05.2017 року тощо [3].

Враховуючи статутну мету діяльності зареєстрованого означеного громадського формування з охорони громадського порядку, держава делегувала деякі правоохоронні функції КП «Муніципальна варта» та іншим відповідним недержавним організаціям, які готові займатися правоохоронною діяльністю для безпеки громадян, комфортного середовища та збереження комунального майна від посягань правопорушників.

Основними завданнями КП «Муніципальна варта» є:

належна організація охорони і збереження комунального майна та об'єктів комунальної інфраструктури;

взаємодія з правоохоронними органами і проведення спільних заходів з метою ефективного запобігання і профілактики правопорушень;

формування загальноєвропейського рівня правової культури населення, проведення системної роз'яснювальної роботи серед громадян з метою формування в них відповідального ставлення до питань дотримання законності і бережливого ставлення до об'єктів комунальної власності і майна громади;

профілактика правопорушень, профілактична робота з населенням і особами, схильними до скоєння кримінальних та адміністративних правопорушень;

запровадження механізму участі громадськості в забезпеченні правопорядку на рівні місцевої громади.

Основним завданням кореспондують відповідні обов'язки і права членів КП «Муніципальна варта» та інших подібних громадських формувань з охорони громадського порядку:

члени громадських формувань з охорони громадського порядку зобов'язані:

– брати активну участь в охороні громадського порядку, припиненні адміністративних правопорушень і злочинів та запобіганні їм;

– під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку мати особисте посвідчення члена громадського формування та нарукану пов'язку;

– доставляти до органів Національної поліції, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або у громадський пункт охорони порядку, приміщення виконавчого органу селищної, сільської ради осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, з метою його припинення, якщо вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи порушника, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості скласти його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим;

– надавати у межах наданих їм прав допомогу народним депутатам України, представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування у їх законній діяльності, якщо в цьому їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників [3].

Важливим аспектом слід вважати позиціонування (як фактично нормативне, так і науково-теоретичне) громадських формувань з правоохоронними функціями у системі правоохоронних органів. Як вбачається, в першу чергу слід звернути увагу на поняття «правоохоронного органу», його функціонального призначення та визначення чіткого переліку органів, які можливо віднести до правоохоронних. Суть окресленої проблеми полягає в тому, що більшість державних органів (не кажучи вже про громадські формування з правоохоронними функціями) в більшій чи меншій мірі реалізують правоохоронну функцію держави, разом з тим, відносити їх до правоохоронних, як вбачається, щонайменше не логічно. Згідно критеріїв, визначених законодавцем, на даний час до правоохоронних можливо віднести близько 80-ти адміністративних органів.

Одним з проблемних моментів у формуванні та функціонуванні органів охорони правопорядку є результат широкого тлумачення правоохоронної функції шляхом віднесення до правоохоронних органів різних за статусом та функціональним призначенням органів [4, с. 170].

Наприклад, включення судових органів до системи правоохоронних як на доктринальному, так і на законодавчому рівні заважає повною мірою визначити роль та місце судової влади у правовій системі. Вчені М. Козюбра, В. Тацій неодноразово наголошували на помилковості та хибності такого підходу. Як вихід, пропонувалося відмовитись від використання поняття правоохоронні органи у законодавстві, залишивши такий термін лише в цілях наукових досліджень [4, с. 181].

Окрім того, слушною стала пропозиція розподілити правоохоронні органи на окремі групи залежно від обсягу виконання ними правоохоронних функцій, а саме на органи правопорядку, контрольні

(юрисдикційні) органи виконавчої влади та органи охорони Конституції та державного контролю [5]. При цьому особливого значення в цьому контексті набуло реформування органів охорони правопорядку, оскільки саме їх діяльність безпосередньо пов'язана із обмеженням конституційних прав людини, втручанням до сфери її приватності, застосуванням заходів примусу. Конституювання окремих положень загального характеру, що мають засадниче значення для діяльності всіх цих органів, обмежує державу в можливості втручання до сфери прав людини і, тим самим, захищає особу від зловживання владою з боку органів державної влади.

До органів охорони правопорядку П. Хамула пропонує віднести ті, для яких правоохоронна функція є основною і вони здійснюють повноваження, спрямовані на захист прав і свобод людини та охорону правопорядку; такі органи в силу виконання своїх обов'язків вправі застосовувати примус та для цього у їх складі діють озброєні формування. За такими ознаками до вказаної групи пропонується віднести органи внутрішніх справ, Службу безпеки України, органи військової служби правопорядку, органи митної служби, податкової служби, пенітенціарної служби, прикордонної служби, управління державної охорони [6, с. 281; 7, с. 114].

Контрольними (юрисдикційними) органами виконавчої влади справедливо позиціонуються ті, для яких правоохоронна функція не є основною, а реалізовується як наслідок здійснення контролю за дотриманням законодавства у визначеній сфері державного управління. Зокрема, це органи державної фінансової інспекції, рибоохорони, лісової охорони та інші [6, с. 282; 7, с. 119].

Остання група – органи охорони Конституції України та державного контролю. Сьогодні у ключових суб'єктів реформування (Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів, МВС (та його окремі структури: Національна поліція, ДСНС, ЛПС, ДМС, Національна гвардія, ДНДЕКЦ, вищі військові навчальні заклади та заклади освіти зі спеціальними умовами навчання)), прокуратура, громадські формування з правоохоронними функціями) існує певний консенсус стосовно універсальних європейських принципів реформування правоохоронних органів: демілітаризація, деполітизація, децентралізація, запровадження принципів верховенство права, підзвітності і прозорості, професійності, співпраці з суспільством [6, с. 284; 7, с. 121].

Отже, місце громадських формувань з правоохоронними функціями у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки чітко не позиціонується і є дискусійним серед науковців-правників.

Крім того, як вбачається, вище зазначені права, функції та обов'язки членів громадських формувань є дійсно сформованими та працюють

належним чином згідно законодавства України і посилюють захист національних інтересів та цивільного захисту, саме тому існує необхідність розширення повноважень громадських формувань в сфері правоохоронної діяльності та спрощений процес взаємодії з іншими військовими формуваннями у випадках зміни обстановки громадського порядку. Адже на думку В. Смолянюка, суспільною реальністю стала силова реакція громадянського суспільства на виклики й небезпеки, що загрожують самому існуванню незалежної й суверенної України. З часу повномасштабної агресії російської федерації в Україні відбулося принципове, якісне зміщення акцентів у розумінні національної безпеки. І це відчувається в різних проявах суспільного життя українців.

Для реалізації розширення повноважень громадських формувань в сфері правоохоронної діяльності, необхідним, як вбачається, є вжиття заходів з підготовки й ухвалення законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються: розподілу повноважень суб'єктів громадських формувань; забезпечення цивільної безпеки; удосконалення законодавства з питань забезпечення громадського порядку; удосконалення механізмів взаємодії з між органами державної виконавчої влади та громадськими формуваннями з правоохоронними функціями; запровадження системи взаємодії громадських формувань між органами державної виконавчої влади та військовими формуваннями; удосконалення діяльності суб'єктів громадських формувань.

При підготовці і опрацюванні матеріалу, окрім текстуально визначених, використовувались і наукові та публіцистичні джерела, зазначені у списку використаних джерел за №№ 8–12.

Література:

1. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 228 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5333/Pravookhoronna%20funktsiia%20derzhavy_konferentsiia_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Заголовок з екрану.

2. Гончаренко Г.А. Управління сектором безпеки: поняття й сутність. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 31 (70) Ч. 2. № 2, 2020. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/10.pdf. Заголовок з екрану.

3. Офіційний сайт «Муніципальна варта Ірпінської міської ради». URL: <https://www.vartairpin.org/>. Заголовок з екрану.

4. Смолянюк В., Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. № 1, 2021. С. 163–184. URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_natsionalna.pdf. Заголовок з екрану.

5. Пономарьов С.П. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України. Дніпро, 2018. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/auto/25/1.pdf>. Заголовок з екрану.

6. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навчальний посібник / М.В. Ковалів, С.С. Єсімов, Ю.Р. Лозинський. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

7. Чорний В.С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. 368 с.

8. Волянюк А. Національна безпека України: Складові елементи та виклики сьогодення. *Мілітарний*. mil.in.ua. 23 березня, 2021. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/natsionalna-bezpeka-ukrayiny-skladovi-elementy-ta-vyglyky-sogodennya/> Заголовок з екрану.

9. Офіційний сайт Апарату Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5264.html>. Заголовок з екрану.

10. Теорія держави та права. Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidru4niki.com/1580011945048/pravo/subyekti_obyekti_pravoohoro_n_poyi_sistemi. Заголовок з екрану.

11. Дашкевич Я. Питання безпеки: зміст і межі поняття. *Український час*. 1996. № 1 (15). С. 2–8.

12. Смолянук В. Ф. Національна безпека України: термінологічний баласт чи державотворча необхідність. *Суспільно-політичні процеси : науково-популярне видання*. 2017. № 2–3.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Миханів А. А.

*студентка II курсу факультету № 3
(підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності)
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

У зв'язку із російським збройним вторгненням на територію нашої держави та запровадження внаслідок цього Указом Президента України від 24 лютого 2022 року воєнного стану [1], особливо актуальним є питання забезпечення публічної безпеки та порядку працівниками Національної поліції України.

Однією із функцій держави у мирний час та в умовах воєнного стану є забезпечення правопорядку.

Основою розуміння сутності правопорядку є загальнотеоретичний підхід, відповідно до якого він являє собою «...засновану на праві та законності організацію суспільного життя, що відображає якісний стан суспільних відносин на певному етапі його розвитку», а також «...це об'єктивно та суб'єктивно обумовлене стан соціального життя, що характеризується внутрішньою узгодженістю, врегульованістю системи правових відносин, заснованих на нормативних вимогах, принципах права та законності, а також на демократичних, гуманістичних та моральних вимогах, правах та обов'язках, свободі та відповідальності всіх суб'єктів права» [2].

С.Я. Боженок вважає, що також до системи функцій держави включаються політична, економічна, соціальна функції і функція забезпечення національної безпеки. Л.А. Морозова вибрала в якості основи для класифікації державних функцій принцип поділу влади і називає законодавчі, управлінські та судові функції.

А.Г. Андрєєв, ґрунтуючись на характеристиці засобів впливу, пропонує розрізнити регулятивну і охоронну функції держави. Близьку позицію займає Ю.Є. Аврутін, вказуючи на два види діяльності – правотворчу і правоохоронну, що відповідають станам спокою і мінливості в соціальному розвитку. З цим можна погодитися лише за умови, що під правоохоронною діяльністю ми будемо розуміти діяльність, спрямовану на забезпечення дії права.

Діяльність поліції – це виконавчо-розпорядча діяльність, яка спрямована на організацію та практичну реалізацію завдань та функцій МВС у сфері боротьби зі злочинністю, забезпечення особистої безпеки громадян, забезпечення громадської безпеки та охорони публічного порядку.

Співробітник поліції – представник влади. Він працює у всіх на очах. Найперша заповідь кожного працівника МВС – відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків, чесність, непідкупність, неухильне дотримання законності.

Багато чого потрібно від співробітника поліції. Зовнішній вигляд, вираз обличчя, мова, голос, жести, погляд – все це звертають увагу оточуючі, даючи позитивну чи негативну оцінку. За діями співробітників, які несуть службу на очах у громадян, складається загальне враження про поліцію та кожного робітника окремо. Все це накладає на патрульного поліцейського великий тягар відповідальності, який необхідно нести не тільки в період служби, а й поза нею.

Діяти відкрито та недвозначно є обов'язковою умовою при виконанні своїх службових обов'язків. Служба в НПУ завжди пов'язана з ситуаціями, які вимагають втручання зовнішніх служб у відносини громадян. І тут важливо діяти так, щоб оточуючі розуміли, що працівник поліції діє рішуче.

За своїм змістом діяльність поліції охоплює зовнішню та внутрішню сферу діяльності МВС. Зовнішня діяльність – це здійснення владних функцій, які виходять за межі відносин усередині організації, вони поширюються на громадські та державні організації, посадові особи, на пересічних громадян. Практично вся діяльність, пов'язана із забезпеченням суспільної безпеки та охороною публічного порядку має зовнішню адміністративно-правову природу [3, с. 225].

Діяльність поліції повинна мати гуманний характер, бути спрямованою на захист особи від протиправних посягань та злочинів, на охорону громадської безпеки.

Діяльність поліції регулюється певними принципами. Принцип соціальної справедливості передбачає, що будь-який громадянин має право звернутися до НПУ за захистом від посягань на його здоров'я, життя, законні інтереси та свободу. Принцип вимагає неухильного застосування правових норм з метою, щоб будь-який притягнений був притягнутий до відповідальності справедливо або був покараний. Вся діяльність поліції здійснюється виключно на підставі закону та у суворій відповідності до вимог законодавства [3, с. 225].

Діяльність поліції пов'язана з проведенням арештів та затримань у разі потреби. Вони мають здійснюватися відповідно до принципів прав людини.

Діяльність поліції по забезпеченню та підтримці публічного порядку під час війни набула нового характеру. Крім наявних у правоохоронних органів повноважень та обов'язків, на їхні плечі були покладені додаткові завдання, пов'язані з контролем виконання обмежувальних заходів населенням та підприємствами. Додатковим обов'язком поліцейських став нагляд за дотриманням комендантської години.

Законодавцем на даний час також внесено зміни до Закону України «Про Національну поліцію» [4], якими передбачено розширення повноважень поліцейських на період дії воєнного стану з метою проведення заходів, необхідних для як найшвидшої нормалізації обстановки, відновлення конституційного правопорядку і законності, а також ліквідації загрози безпеці громадян.

Особливістю діяльності поліції з підтримки публічного порядку в умовах воєнного стану є наділення співробітників НПУ певними повноваженнями. Так, правоохоронці у період війни уповноважені зупиняти громадян на вулиці та цікавитись метою їхнього пересування.

Отже, поліцейські, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку в умовах воєнного стану, повинні знати організацію і тактику діяльності в таких умовах, завдання, функції, форми і методи діяльності поліції, рішення органів місцевого самоврядування з питань охорони громадського порядку, чинне законодавство, зокрема та, що регламентує дії поліції та інших правоохоронних органів в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Ковалів М.В., Іваха В.О. Діяльність органів поліції в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 65–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_12.
3. Афонін Д.С., Боксгорн А.В. Особливості забезпечення публічної безпеки і порядку національною поліцією України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2022. С. 224–229.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СТАДІЙ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Міхесв М. В.

*аспірант відділу проблем державного управління
та адміністративного права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У наукових напрацюваннях зазначається поетапність дій сторін у справі про адміністративне правопорушення із метою здійснення своїх прав та обов'язків та справедливого вирішення питання. Цей процес є системним та складається із певних визначених послідовностей, які, у юридичній літературі, називають стадіями.

Своє формулювання поняття стадії адміністративного провадження висловив Д.М. Бахрах, у якому йдеться про те, що це є самостійною частиною провадження, яка становить сукупність механізму виконання загального завдання провадження та того, що властиве лише їй, має свої документи та характерні особливості [1]. На думку О.М. Бандурки та М.М. Тищенко поняття процесуальної стадії провадження полягає у певному окремому комплексі процесуальних дій учасників, є логічною та визначеною часовими межами, спрямована на вирішення справи та досягнення цілі, вирізняється своїм колом суб'єктів та є закріпленою у нормативно-правових актах [2].

Досі не всі етапи процесуального провадження у справах про адміністративні проступки знайшли своє втілення у положеннях національного законодавства. Переважно у юридичній літературі говориться про чотири стадії адміністративного провадження.

На першій стадії адміністративного провадження з'ясовуються факт вчинення правопорушення, обставини правопорушення, дані про винного і складається адміністративний протокол. Перший етап покликаний фактично зафіксувати вчинення правопорушення, з'ясувати обставини правопорушення, та з'ясувати інформацію про особу винного. На цій стадії складається протокол про адміністративне правопорушення.

На другій стадії адміністративного провадження суб'єкт провадження розглядає матеріал і виносить відповідну постанову, яку на третій стадії може бути або оскаржена громадянином, або опротестована прокурором, або переглянута з ініціативи вищого органу. Ця стадія характеризується переглядом матеріалів та документів у справі

уповноваженою особою, а також винесенням постанови про адміністративне правопорушення.

На третій стадії адміністративного провадження постанова, проголошена на попередньому етапі, може бути оскаржена громадянином, заперечена прокурором, повторно переглянута за проханням вищого органу. За наведених умов, ця стадія закінчується прийняттям рішення про скасування, зміну чи залишення без змін постанови про адміністративне правопорушення.

Четверта стадія адміністративного провадження, яка є виконанням постанови, починається відразу ж після її прийняття, або розгляду скарги (протесту). Четвертий етап провадження включає в себе виконання винесеної постанови, якому передують її прийняття чи розгляд скарги або заперечення.

Розбіжності в юридичній літературі переважно точаться щодо назв стадій, зокрема найбільше їх щодо назв двох стадій, а саме першої і третьої.

У науковій літературі знайшли своє відображення дві назви першої стадії адміністративного провадження: адміністративне розслідування або друга інша назва – порушення справи про адміністративний проступок [3]. Так, щодо обох назв виникають певні сумніви. Щодо першої назви це пояснюється тим, що термін «розслідування» переважно вживається у галузі кримінального права. Його вживання, із наукової точки зору, є не зовсім доречним у даному контексті, оскільки розслідування справи не можливе здійснюватися до її порушення. Друга назва першої стадії адміністративного провадження також недосконала на нашу думку через відсутність конкретизації у назві, адже порушення справи ще не означає, що мета початкового етапу уже досягнута. Раціонально було б використовувати назву першої стадії провадження як таку: «порушення справи про адміністративний проступок і попереднє з'ясування її обставин». До того ж «розслідуванню» передують саме з'ясування обставин справи.

Стосовно характеристики другої стадії проваджень думки науковців збігаються. Переважає думка, що ця стадія включає в себе розгляд справи про адміністративне правопорушення по суті, а також формулювання та винесення постанови уповноваженим суб'єктом. Спостерігається використання спрощеної назви цієї стадії, із тою самою сутністю у даному випадку, а саме «розгляд справи».

Третій етап адміністративного провадження носить назву перегляду постанови, або її оскарження чи заперечення, а інколи такі дії виконуються в комплексі.

На нашу думку, найбільш повно та чітко окреслює функції, які виконуються на третій стадії адміністративних проваджень, назва

«оскарження (опротестування) і перегляд постанови у справі про адміністративний проступок».

У підсумок зазначимо, що визначення стадій адміністративних проваджень потребує змін та оновлень. Реформуванню підлягає й адміністративне законодавство, яке має врахувати нові підходи до вирішення справ про адміністративні правопорушення. Є необхідним подальше врахування напрацювань науковців з даної проблеми та пропозицій щодо вдосконалення Кодексу про адміністративні правопорушення та інших кодексів і законодавчих актів, які регламентують адміністративні провадження, задля більш ефективного правового регулювання адміністративної відповідальності особи із дотриманням усіх принципів гуманізму, справедливості та законності.

Література:

1. Провадження в справах про адміністративні проступки: проблемні питання структури : монографія / С.С. Гнатюк. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 156 с.
2. Бандурка А.М., Тищенко Н.М. Административный процесс : учебник. Харьков : НУВД, 2001. 352 с.
3. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 872 с.

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ТА ЇХ РОЛЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Москалюк В. О.

*студент II курсу юридичного факультету
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Електронні докази в адміністративному процесі України регулюються Законом України «Про електронні довірчі послуги» та Кодексом Адміністративного Судочинства України. Згідно з цими документами, електронні докази мають таку ж силу, як і докази на паперовому носії, і можуть використовуватися в адміністративному процесі.

Електронні докази можуть бути отримані з різних джерел, включаючи електронні повідомлення, електронну пошту, веб-сайти,

соціальні мережі та інші електронні засоби зв'язку. Для того, щоб електронні докази були прийняті до уваги судом, вони повинні відповідати вимогам закону щодо їх допустимості, достовірності та адмісії.

Для підтвердження достовірності електронних доказів можуть використовуватися спеціальні програмні засоби, які дозволяють перевірити цілісність та автентичність електронних документів. Для цього можуть використовуватися електронні підписи та сертифікати ключів, що видаються довіреними центрами сертифікації.

У разі використання електронних доказів у адміністративному процесі, сторони мають право пред'явити свої докази в електронному вигляді. Водночас, суд може вимагати представлення оригінальних електронних документів, які містять докази.

Загалом, електронні докази є важливим елементом адміністративного процесу в Україні, який дозволяє збільшити ефективність та швидкість розгляду справ та зменшити витрати на їх розгляд.

Кодекс адміністративного судочинства України статтями 99 та 100 встановлює що таке електронні докази особливості їх подання, зберігання та повернення.

Від так за статтею 99 електронні докази – інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). Їх особливістю є те, що вони подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [1].

Що ж до останнього, то згідно п. 12, ч. 1, ст. 1 цього закону електронним цифровим підписом вважаються електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис [2].

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії. Копію електронного доказу слід засвідчити електронним цифровим підписом, а також вказати наявність оригіналу такого доказу чи його місцезнаходження. Учасники справи мають право подавати електронні докази у паперових копіях з засвідченням таких копій. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд може витребувати оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не

подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

До подачі електронних доказів бажано здійснити фіксацію. Це можна зробити за допомогою експертів чи профільних установ, які надають послуги з проведення фіксації і дослідження змісту вебсторінок у мережі Інтернет. Фіксацію можна зробити і самостійно з використанням електронних сервісів, а також із залученням третіх осіб (свідків) та створення протоколу огляду доказів. Подавати до суду електронні докази рекомендую в електронній та паперовій копіях. Це полегшить процедуру огляду електронних доказів судом. Наприклад, інформацію з веб-сайту можна записати на диск, флеш-носії (вебсторінки, посилання, фіксація), та окремо роздрукувати такі дані. Примірники доказів слід засвідчити ЕЦП та власним підписом, та залучити до матеріалів справи.

Окрему увагу слід звернути на порядок подання та надсилання доказів іншим учасникам справи. Суд може не взяти до увагу докази, які заздалегідь не надсилалися (не надавалися) іншим учасникам справи.

Електронні докази, як і інші види доказів, досліджуються безпосередньо судом. В особи, яка подала копію (паперову копію) електронного документа суд, за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи, може витребувати оригінал електронного доказу. Якщо оригінал не буде поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

Усі подані оригінали або копії електронних доказів, зберігаються у суді в матеріалах справи. При необхідності особи, які беруть участь у справі, можуть із ними ознайомитись.

Застосування електронних доказів у судочинстві надає більше можливостей для доказування. А в окремій категорії справ, наприклад, спори у сфері інтелектуальної власності, електронні докази інколи мають вирішальне значення.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV; дата оновлення – 19.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення – 06.05.2023).

2. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2115-VIII; дата оновлення – 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення – 06.05.2023).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ АРМОВАНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Нікіта Д. Р.

*студент ІV курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Передумовою створення та початку функціонування в Україні Агентства з розшуку та менеджменту активами (повна назва – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; далі – АРМА) можна вважати неефективну політику держави в даній сфері. По-перше, слід сказати про відсутність тоді чітких правових способів та засобів управління арештованими активами у формі корпоративних прав підприємств, що в свою чергу призводило до негативних економічних та соціальних наслідків. Зокрема, до зупинення виробництва, втрати робочих місць, відсутності прибутків тощо. По-друге, необхідність створення АРМА є однією з умов для України в контексті євроінтеграційних процесів, оскільки в країнах Європи вже давно існують подібні органи з налагодженими механізмами реалізації відповідних функцій та позитивними результатами своєї діяльності.

Спеціальним законом, який регулює діяльність Агентства, є Закон України від 10.11.2015 року «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів». Одним із завдань, що покладаються на АРМА, є управління активами, зокрема, здійснення такого управління на умовах ефективності, а також збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості [1]. Важливо розуміти, що в межах діяльності АРМА під управління підпадає широке коло активів, до яких належить рухоме та нерухоме майно, гроші та банківські метали, цінні папери та інші майнові права. Більш детально зупинимося на особливостях управління підприємством як одним із видів активів.

В цілому категорія «управління підприємством» має подвійну природу, оскільки є предметом дослідження як економічної, так і правової науки. Під таким управлінням можна розуміти систему організаційних заходів, спрямованих на досягнення бажаних виробничих результатів та виконання інших факультативних завдань. Досліджуючи це питання в площині діяльності АРМА, слід враховувати, що таке управління носить тимчасовий характер, що в свою чергу ускладнює

його ефективно здійснення. Розглядаючи підприємство як об'єкт управління, слід зазначити, що це можуть бути підприємства різних організаційно-правових форм, а у разі, якщо до управління перейшла частка у статутному капіталі підприємства, то вчинення відповідним суб'єктом управлінських дій необхідно узгоджувати з іншими власниками, чії частки також формують статутний капітал підприємства.

В Директиві Європейського Парламенту 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі зазначено, що держави-члени повинні вживати необхідні заходи задля належного управління арештованою власністю з метою її подальшої конфіскації. Для цього в державах-членах повинні створюватися і діяти відповідні компетентні органи (централізовані офіси) [2]. Аналізуючи правові основи організації та діяльності Агентства, можна сказати про відсутність чіткої регламентації правового статусу управителя, тобто особи, яка здійснює управління арештованими активами, зокрема, корпоративними правами підприємства. Профільним законом не передбачені а ні конкурсні вимоги до особи-управителя, а ні процедура відбору кандидатів, даний закон лише відсилає до законодавства про публічні закупівлі, який і застосовується до процедури проведення конкурсу.

Насамперед управитель здійснює свої повноваження на договірних засадах. Юридична особа або фізична особа – підприємець, які розуміються на провадженні господарської діяльності в конкретному секторі економіки, мають достатню ділову репутацію та професійний досвід, мають право взяти участь у конкурсному відборі. Далі АРМА укладає договір з переможцем, після чого останній отримує в управління відповідний актив. При проведенні конкурсного відбору важливим для кандидатів є представлення власного плану управління активом. Зважаючи на той факт, що підприємство – це динамічний механізм, важливо, щоб план управління враховував специфіку конкретного суб'єкта господарювання, попередні показники діяльності, аналіз ринку та будував стратегію з метою не лише збереження наявних економічних показників, а і з метою їх покращення.

Отже, запровадження в Україні АРМА з відповідними функціями неодмінно є позитивною новелою. Акцентуючи увагу саме на управлінні арештованими підприємствами, слід зазначити, що регулювання таких відносин знаходиться на стадії формування та розвитку. Для України вкрай важливо сформулювати нові тенденції ефективного управління, синтезуючи як власний, так і зарубіжний досвід, запровадити дійсно дієвий механізм управління такими активами, який би дав змогу

в короткий період часу забезпечити високі економічні та соціальні результати.

Література:

1. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#n239> (дата звернення: 25.04.2023).

2. Директива Європейського Парламенту 2014/42/ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, в Європейському Союзі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_049-14#Text (дата звернення: 25.04.2023).

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРИМУСОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ АКТИВІВ, ЩО НАЛЕЖАТЬ РФ АБО ПРИБІЧНИКАМ АГРЕСІЇ

Павленко В. І.

*здобувач освітнього рівня доктора філософії кафедри публічного
та приватного права*

*Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

З моменту початку повномасштабного вторгнення в Україну, внаслідок воєнної агресії з боку рф були завдані величезні матеріальні збитки, які станом на березень 2023 р. оцінюються в понад \$700 млрд [1]. У цьому контексті досить актуальним є питання врегулювання правовідносин, пов'язаних із відшкодуванням державі, суб'єктам господарювання та пересічним громадянам збитків завданих воєнними діями за рахунок коштів, що можуть бути отримані внаслідок примусового відчуження або вилучення та подальшої реалізації активів, що належить рф як державі або прибічникам агресії.

Наразі існує декілька механізмів, використання яких дозволить вплинути на досягнення вказаних цілей. Усі вони ризнують за своєю правовою природою, потенційною можливістю досягти дієвого результату в найближчий час та регламентуються різними законодавчими актами. Варто наголосити на важливості кожного з них але за умови здійснення ефективної правозастосовної діяльності.

Разом з тим, в управлінні та розпорядженні окремих уповноважених державних органів, установ та підприємств уже зосереджено та продовжує зосереджуватись значна кількість активів, що належать рф або прибічникам агресії. Безумовно, частина з них вже реалізована, а отримані грошові кошти направлені до бюджету, тоді як інша частина – не може бути реалізована, але повинна бути використана з максимальною користю для держави та суспільства. Варто констатувати, що чинне законодавство не завжди повною мірою забезпечує досягнення таких цілей, адже не враховує особливості запровадження правового режиму воєнного стану, а тому потребує оновлення.

Так, зокрема, КМ України, у сфері управління якого перебувають органи, що управляють такими активами (АРМА, ФДМУ тощо), обмежений у правах використовувати для потреб держави і суспільства арештовані активи, що управляються вказаними органами. При цьому, в умовах обмежених ресурсів, держава витрачає ресурс державних інституцій на збереження, охорону та управління примусово відчуженими, вилученими або арештованими активами, які можуть бути пошкоджені або знищені в будь-який момент внаслідок збройної агресії. Неможливість використання таких активів для потреб держави й суспільства в сукупності з витратами на їх утримання є вкрай неефективним розподілом ресурсів, що в умовах війни є недоцільним та потребує змін.

Чинним законодавством передбачено можливість примусового стягнення на користь держави на підставі рішення ВАКС за позовом Мінюсту [2]. Після прийняття відповідного рішення, підсанкційні активи переходять у власність держави та за рішенням КМ України передаються в подальше управління відповідному органу, наприклад АРМА. Разом з тим. Процедура передачі в державну власність та управління таким активом може вимагати більше ресурсів, ніж прибуток або дохід від користування цим активом. Відповідно, держава, яка в умовах війни намагається стягнути на свою користь активи осіб, які загрожують її безпеці та інтересам, отримує проблемне майно, на управління яким вона повинна витрачати кошти. Очевидно, що більш ефективною процедурою є реалізація такого активу та використання отриманих коштів на актуальні потреби держави. З огляду на це, доцільно запровадити окремий різновид санкції – примусова реалізація активів. Вбачається, що Мін'юст має одразу в позові визначати вид санкції, рішення про застосування якої в подальшому прийматиме Вищий антикорупційний суд.

Після прийняття відповідного рішення ВАКС, активи, щодо яких застосовано санкцію про примусову реалізацію, будуть передані

АРМА, як державному органу, що за аналогічною процедурою реалізує інші арештовані активи, тільки – в обов'язковому порядку.

Запровадження такого механізму дозволить підвищити ефективність управління підсанкційними активами, оскільки: по-перше, держава та її органи не будуть обтяжені процедурою передачі в державну власність та управлінням таким активом, крім випадків, коли управління є доцільним; по-друге, буде збережено вартість такого активу, адже держава не може гарантувати схоронність будь-якого активу через постійні збройні атаки держави-агресора по всій території України. Крім того, запровадження такого виду санкції дозволить оптимізувати санаційну політику та надасть можливість КМ України в особі Мініюсту визначати відповідний вид санкції залежно від особливостей підсанкційного активу.

Відповідно до п. 7 ст 21 Закону «Про АРМА» [3], у разі здійснення управління активами у вигляді частки у статутному (складеному) капіталі чи акцій, паїв управитель (АРМА) під час здійснення повноважень власника таких активів у вищих органах управління відповідної юридичної особи зобов'язаний погоджувати свої дії з власником таких активів. При цьому, станом на лютий 2023 р. на виконанні в АРМА перебуває понад 70 судових рішень про передачу активів у вигляді частки у статутному капіталі товариства, які до того ж належать чи можуть належати резидентам держави-агресора та прихильників агресії [4], виконання цих рішень заблоковане необхідністю погодження дій щодо корпоративного управління з власниками таких корпоративних часток, місце знаходження яких часто не відомо або які перебувають в розшуку, або відмовляються надавати таке погодження з метою блокування виконання судового рішення ухваленого іменем України. Фактично управління заарештованими корпоративними правами ускладнене чинним законодавством, адже від управляючого (АРМА) вимагається узгодження своїх рішень з власником таких активів.

З метою підвищення ефективності системи розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, в тому числі усунення законодавчих бар'єрів для його реалізації, необхідно внести зміни в чинне законодавство. Зокрема пропонується п. 7 ст. 21 Закону України «Про АРМА» доповнити нормою щодо нерозповсюдження законодавчої вимоги про погодження з власником корпоративних прав дій пов'язаних з управлінням такими активами, щодо вказаних резидентів. Вважаємо, що крім усього, зміни дозволять збільшити надходження до державного бюджету за рахунок, у першу чергу, зростання надходжень з реалізації активів які належать чи можуть належати резидентам рф або тісно пов'язані з ними.

Правозастосовна практика свідчить про наявність колізій та прогалин в чинному законодавстві, які зменшують ефективність механізму примусового відчуження або вилучення та подальшої реалізації активів, що належить рф як державі або приборчникам агресії. Саме тому, подальші дослідження з даної тематики сприятимуть сформуванню науково-обґрунтованого підґрунтя змістовного наповнення перспективного законодавства, що регламентує процедури виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Література:

1. Інститут законодавчих ініціатив. *Конфіскаційний трекер*. URL: <https://confiscation.com.ua/>
2. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 218.
3. Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 18.02.2016 р. № 1021-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 99. Ст. 3385.
4. АРМА. Новини. Як розблокувати управління арештованими корпоративними правами? URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/yak-rozblokovati-upravlinnyu-areshtovanimi-korporativnimi-pravami>

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Парімончик Б. В.

студент II курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Грицай І. О.

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Історичне виникнення поняття «адміністративне правопорушення (проступок)» пов'язано зі спробами вдосконалити кримінальне законодавство шляхом розмежування кримінальних вчинків за ступенем

суспільної небезпеки. Найбільш вдало таке розмежування на злочини і проступки(делікти) було здійснено у французькому Кодексі 1795р. і з часом стало домінуючим у багатьох країнах Європи. В Росії ця класифікація набуває практичного значення із запровадженням Уложення про покарання кримінальні і виправні (1845р). Після 1917р. поняття адміністративного правопорушення і проступку (делікту) в офіційних джерелах починають трактуватися як синоніми, законодавче закріплення цей підхід отримує в Основах Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення (1980р.); у ст. 7 було застосоване таке формулювання: «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається...». Ця конструкція адекватності понять «правопорушення» і «проступку» перейшла до чинного КУпАП України (прийнятий 7 грудня 1984р., введений в дію 1 червня 1985 р. [1]. Колпаков В.К. констатує, що суспільна небезпека правопорушень (злочинів і адміністративних проступків) полягає саме в тому, що вони завдають шкоди правопорядку, громадським і особистим інтересам. Шкідливі наслідки мають як кримінальні, так і адміністративні правопорушення. Нешкідливих або байдужих для держави, суспільства, громадян правопорушень не існує. Не може бути правопорушень суспільне «корисних» або суспільне «безпечних». Усі вони тільки суспільне небезпечні, а відрізняються лише ступенем заподіяної шкоди й саме тому різні за ступенем суспільної небезпеки [2].

Переходячи до сутності розкриття поняття «адміністративне правопорушення», його загальні ознаки та юридична характеристика має законодавче закріплення у КУ пАП України.

Так, згідно Розділу II ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [3].

Коваленко О.В. у своїй роботі приводить ряд визначень правопорушення вітчизняних фахівців, які зводяться до наступного: правопорушення являє собою діяння (різновидом протиправної поведінки), що є соціально шкідливим, протиправним, винним, учинення якого припускає притягнення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності [4].

Дещо відмінними є поняття «адміністративне правопорушення», передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення та іншими законодавчими актами, які містять адміністративно-правові норми. Так, ст. 458 Митного кодексу України передбачає, що для адміністративного правопорушення необхідно є наявність не просто

протиправної, винної (умисної або з необережності) дії, а їх сукупності. Тобто виходить, що вчинення однієї дії згідно Кодексу України про адміністративні порушення, згідно з Митним кодексом України не утворює адміністративне правопорушення.

Порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які Митним кодексом України передбачена адміністративна відповідальність.

В Кодексі України про адміністративні порушення одночасно наведено два терміни: «адміністративне правопорушення» й «адміністративний проступок» і у розумінні законодавця ототожнюються. Однак, наукові точки зору з цього приводу різняться і до сьогодні точаться дискусії.

Битяк Ю.П. не розмежує адміністративне правопорушення і проступок, вказуя, що адміністративне правопорушення (проступок) – це насамперед діяння, поведінка, вчинок, акт зовнішнього вираження ставлення особи до реальної дійсності, інших людей, держави, суспільства [9, с. 123].

Лук'янець Д.М. доходить висновку, що фактичну підставу адміністративної відповідальності складає адміністративне правопорушення (проступок), він не розмежує ці два поняття і використовує їх поперемінно у своїй праці.

Подолання фактично існуючої науково-теоретичної кризи у розглянутому сегменті адміністративного права, має прочинатися з поглиблення наукового осмислення адміністративного правопорушення і адміністративного проступку і формування теорії адміністративного (управлінського) правопорушення і теорії адміністративного проступку (делікту).

Наразі виникає необхідність легального закріплення понять «правопорушення» та «проступок», що гарантує дієві механізми, пов'язані із ефективною реалізацією громадянами їх прав, свобод та інтересів, а також забезпечить як окрему взятю особистість, так і суспільство у цілому від суспільно шкідливих подій, зумовлених протиправними діями суб'єктів.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/law_s/show/.

2. Логвиненко Б.О. Конспект лекцій «Кваліфікація адміністративних правопорушень». Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ. 2016. 18 с.

3. Новицька М. В. Класифікаційний аналіз видів адміністративних правопорушень за ступенем суспільної небезпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 195 с.

4. Менів Л.Д. Адміністративний проступок: поняття, ознаки та особливості прояву в законодавстві про захист прав споживачів. *Держава і право*. Вип. 46. 2020. С. 300–305.

ЕКОНОМІЧНО-ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ІМІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ В ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Пікуль Г. О.

аспірант кафедри глобальної та національної безпеки

*Навчально-наукового інституту публічного управління та державної
служби Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка,*

помічник завідувача Київського відділення

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса»*

м. Київ, Україна

Поняття імміграції в українському просторі на сьогодні набуло дещо інакшого значення. Якщо Закон України «Про імміграцію» під поданим поняттям визначав прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання [5], то в сучасних реаліях виникає друга категорія іммігрантів – вимушені переселенці до зарубіжних країн (переважно держав ЄС), які в умовах повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. покинули межі України. Загалом, за підрахунками наведеними аналітичним центром Cedos, у період 24 лютого – 3 червня 2022 р. за межі України виїхали 5,2 млн осіб [3]. Інші статистичні дані демонструють навіть більшу цифру, вказуючи на перебуванні на кінець весни 2022 р. від 7 до 7,5 млн українців. Ще більший показник навів у грудневому дописі в мережі Facebook уповноважений Верховної ради з прав людини Д. Лубінець, згідно яких з України виїхало понад 14,5 мільйона українців [4].

Якщо звернути увагу на офіційну статистику запропоновану ООН, то за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), статус тимчасового захисту у країнах Європи до 3 січня 2023 року отримали близько 4,9 млн українських біженців, що складає близько 1 % усього населення ЄС [7].

Починаючи з 10 травня 2022 р. відбувається зворотній процес та відповідно до відомостей Державної прикордонної служби імміграційний показник починає переважати над еміграційним. Розпочинається процес повернення українців, який посилюється, незважаючи на продовження війни, наприкінці 2022 р. – початку 2023 р. За приблизними підрахунками до України повернулися 5-5,5 млн осіб [2], однак досить чіткого показника на сьогодні ми не можемо прослідкувати, адже існує так би мовити феномен тимчасової імміграції, коли українці повертаються лише на декілька тижнів з метою вирішення побутових питань, за отриманням медичних послуг, відвідування родичів тощо. Проте, як би не було, однак тенденція до повернення українців має місце і якщо звернути увагу на соціологічні опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» з нагоди річниці повномасштабного вторгнення до 51 % українців, які на сьогоднішній момент перебувають за кордоном, планують після перемоги України повернутися на Батьківщину [3]. Звісно, поданий показник є меншим за дані наведені дослідженням Центру Разумкова, проведеного ще у квітні 2022 р. (тогочасний показник складав 79 %) [1], проте на наш погляд, це скоріше обумовлено тим фактором, що значний масив населення вже повернувся між цими опитуваннями. Окрім того, кожне соціологічне опитування демонструє лише певні тенденції, а не наводить конкретні показники.

Так, проведене на початку літа 2022 р. дослідження організації Gradus, основними потребами українців за кордоном виступали: гроші (54 % респондентів), доступ до роботи (відмітили 40 %) та житло та доступ до медикаментів та медичних послуг (по 19 % опитаних) [6].

Економічний чинник є наразі домінуючим. Значна частина держав на сьогодні перебуває у складному становищі в питанні ринку праці, коли навіть місцеве населення не має достатнього попиту на робочі місця. За цих умов суттєвий приріст біженців з України для більшості країн (зокрема таких як Польща, Німеччина, країни Прибалтики, де спостерігається найбільша кількість українських біженців) лише погіршив ситуація на ринку праці. Країни-партнери не можуть у достатній кількості забезпечити українських біженців робочими місцями.

Неможливість забезпечити своє проживання в економічному плані в межах однієї країни, призвели до такого явища, що українці

пересуваються між державами ЄС, що в кінцевому випадку доволі часто призводить до прийняття рішення про повернення.

Поступовий процес повернення та залучення українців до економічного життя країни, а особливо сфери відновлення сприяв би покращенню динаміки виробництва товарів та послуг, внутрішньодержавної конкуренції та конкурентної спроможності України на міжнародній арені. Адже, за рахунок виїзду українців та розрахунку в країнах ЄС картками українських банків відбувається масштабний відплив валюти. У ході зворотної імміграції українських громадян, навпаки, відбудеться прибуття валюти до країни. Звісно, поданий фактор українці не ставлять в пріоритеті обираючи вектор на повернення, проте, як вказують до 2022 р. саме споживчий попит був ключовим рушієм зростання української економіки [7], тому іммігранти сприяють відновленню українського ринку. Але вагома вимога – це їх поступовість. Масова імміграція призведе до інших проблем, про які піде мова нижче.

Значна частина іммігрантів втратила в умовах війни житло, тому за умов їх повернення виникає потреба у відбудові, як результат – пошуку коштів та тимчасовій соціальній підтримці, забезпечення місцем проживання тощо. В реаліях реального часу, коли держава перебуває у стані війни, додаткових коштів на фінансування іммігрантів виділити не є можливим, принаймні без скорочення інших виплат.

За умов масової імміграції доволі реальним явищем може стати суттєве зростання показника безробіття в країні та скорочення заробітної плати. Поданий чинник в першу чергу полягає у появі потенційних мільйонів нових працівників, що в умовах уже наявної проблеми на ринку праці призведе до неможливості для держави задовольнити потребу у нових робочих місцях. Також, за наявності конкуренції, роботодавець віддаватиме перевагу більш кваліфікованому працівникові, з більшим досвідом. У цьому випадку найбільше може постраждати місцеве населення, адже іммігранти здатні принести європейський досвід [7].

Сьогодні Україна перебуває у стані, коли здатна забезпечити усіма необхідними послугами лише ту частку населення, яке перебуває в межах країни, і то частина ресурсів надається міжнародними партнерами. Зростання кількості іммігрантів може призвести до дефіциту усіх ключових ресурсів, необхідних для підтримки нормального рівня життя людини. Як результат негативний наслідок буде тристороннім: 1) держава – адже на неї буде покладена ключова роль у пошуку додаткових джерел фінансування, що відобразиться на економічній ситуації; 2) особи, що не виїздили з країни – адже в першу чергу за їх рахунок (а саме певних обмежень) будуть віднайдені додаткові

ресурси; 3) іммігранти – так як віднайдені ресурси не забезпечать усіх потреб у повному обсязі. Зокрема, уряд може мати складнощі з підтриманням адекватного рівня медичних послуг та освіти, які потребують значних фінансових та людських ресурсів для забезпечення своєї ефективної роботи. Загалом, сучасні законодавчі ініціативи Уряду мають в першочерговому порядку трансформувати вже наявні правові норми, вдосконалювати та унормовувати українське законодавство з метою заохочення до повернення мігрантів в Україну та створення сприятливих умов для повоєнного життя «поверненців» та внутрішньо-переміщених осіб. На даному етапі держава вже має розробляти план щодо заходів по поверненню українців з-за кордону в Україну враховуючи досвід країн ЄС та адаптуючи українське законодавство, що на разі є край важливим враховуючи той факт, що Україна стала на шлях до членства в ЄС.

Література:

1. 79 % українців збираються повернутися додому після війни. Портрет евакуйованих. URL: <https://evacuation.city/articles/204762/79-ukrainciv-zbirayutsya-povernutisya-dodomu-pislya-vijni-portret-evakujovanih> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Скільки переселенців повернулися додому від початку великої війни? URL: <https://evacuation.city/articles/267458/skilki-pereselenciv-povernulisya-dodomu-vid-pochatku-vijni> (дата звернення: 12.05.2023).

3. Скільки українців, які поїхали з країни через війну, планують повертатися – опитування. URL: <https://suspilne.media/386273-skilki-ukrainciv-aki-poihali-z-kraini-cerez-vijnu-planuut-povertatisa-dodomu-opituvanna/> (дата звернення: 15.05.2023).

4. Дмитро Лубінець : допис у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/dmytro.lubinets/posts/pfbid02CMhmX1Gwv7xmGtFkwgjjJ5yKmr14Zk4hfxHvyt5sBQV8LT4793R6pKY5FTxpJEqLl> (дата звернення: 13.05.2023).

5. Про імміграцію : Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text> (дата звернення: 13.05.2023).

6. Міграція населення України під час війни URL: <https://mixdigital.com.ua/blog/migracziya-naselennya-ukraini-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 13.05.2023).

7. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (дата звернення: 12.05.2023).

АДМІНІСТРАТИВНА ОПІКА У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПОНЯТТЯ І ВИДИ

Пушкарьова Н. Ф.

*провідний фахівець юридичного відділу
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Ключові слова: адміністративна опіка у сфері вищої освіти, суб'єкти адміністративної опіки у сфері вищої освіти, соціально незахищені верстви населення.

Вступ. Відповідно до ч. 3 ст. ст. 53 Конституції України, громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Проте, в чинному законодавстві є норми законів, підзаконних нормативно-правових актів, які закріплюють право на безкоштовну вищу освіту для соціально незахищених верств населення, тобто навчання цих осіб у вищому навчальному закладі фінансує держава.

Мета. Метою даної публікації, є пояснити підтримку держави у здобутті вищої освіти соціально незахищеними верствами населення, надати визначення цьому поняттю, а також розглянути види такої підтримки.

Результати. Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є соціальною державою [1], тому наша держава повинна здійснювати підтримку соціально незахищених верств населення, які за фізичним розвитком, за майновим станом тощо не мають можливості на загальних засадах бути конкурентоспроможними по відношенню до інших абітурієнтів при вступі до ВНЗ [2].

Проте, варто уникати того, щоб українська система вищої освіти, замість того, щоб проводити селекцію найрозумніших і найобдарованіших, здатних займатися інтелектуальною працею, перетворилася на своєрідну форму соціальної допомоги [3].

Адміністративною опікою у сфері вищої освіти слід назвати сприяння державою у здобутті вищої освіти соціально незахищеними верствами населення.

Осіб, які належать до соціально незахищених верств населення та яким надається така підтримка у здобутті вищої освіти слід назвати суб'єктами адміністративної опіки у сфері вищої освіти.

Пояснити суть адміністративної опіки у сфері вищої освіти можна через надання державою певних пільг при вступі до вищого навчального закладу (до прикладу, учасники бойових дій мають право замість ЗНО (НМТ) складати вступні іспити у вузі), а також фінансування за рахунок коштів державного бюджету здобуття вищої освіти суб'єктами адміністративної опіки у сфері вищої освіти надання їм соціальної стипендії, забезпечення гуртожитком.

Адміністративну опіку у сфері вищої освіти можна класифікувати за такими критеріями:

I. За етапом на якому вона здійснюється:

- під час вступу до ВНЗ адміністративна опіка у сфері вищої освіти проявляється у спеціальних умовах участі у конкурсному відборі при вступі до вищого навчального закладу (право на участь у конкурсному відборі в межах квот, право брати участь у конкурсному відборі за результатами вступних іспитів, співбесіди) та спеціальних умов на навчання за кошти державного бюджету у ВНЗ (право на переведення на безкоштовне навчання, у випадку вступу на навчання за кошти фізичних або юридичних осіб).

- під час навчання.

Адміністративна опіка у сфері вищої освіти під час навчання може надаватися у формі:

- Соціальної стипендії

- Права на переведення на безкоштовне навчання за рахунок перерозподілу вакантних місць державного замовлення

- Державної цільової підтримка (для учасників бойових дій).

- Право на повне державне утримання для дітей-сиріт

- Право на безкоштовне проживання у гуртожитку або на знижку в оплаті за проживання в гуртожитку

- Державного цільового пільгового кредиту.

II. Залежно від суб'єкта на якого спрямована адміністративна опіка можна вирізнити такі види адміністративної опіки у сфері вищої освіти:

- Адміністративна опіка у сфері вищої освіти для осіб зі спеціальним адміністративно-правовим статусом суб'єкта адміністративної опіки. Це стосується, наприклад, учасників бойових дій, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб з інвалідністю внаслідок війни, осіб, які не спроможні відвідувати навчальні заклади, осіб, у яких наявні захворювання, що є перешкодою у проходженні зовнішнього незалежного оцінювання, дітей-сиріт та ін.

- Адміністративна опіка у сфері вищої освіти для дітей осіб зі спеціальним адміністративно-правовим статусом суб'єкта адміністративної опіки. До прикладу, відповідно до чинного законодавства, діти

учасників бойових дій мають право на безкоштовне навчання та призначення соціальної стипендії.

III. Також можна класифікувати адміністративну опіку у сфері вищої освіти залежно від того, хто її надає на :

– внутрішню (надає заклад вищої освіти за погодженням з Міністерством освіти і науки України);

– зовнішню (адміністративна опіка у сфері вищої освіти, що надається іншими державними органами – наприклад, органами соціального захисту населення, Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю, обласними державними адміністраціями). Ці органи фінансують в повному обсязі або частково здобуття вищої освіти студентами, які належать до суб'єктів адміністративної опіки у сфері вищої освіти.

Адміністративна опіка у сфері вищої освіти залежить від віку суб'єкта адміністративної опіки, при цьому продовжується до досягнення ними 23 років, але не для всіх є вікові обмеження, до прикладу, особи з інвалідністю можуть скористатися адміністративною опікою у сфері вищої освіти у будь-якому віці.

Висновки. Таким чином держава надаючи адміністративну опіку у сфері вищої освіти соціально незахищеним верствам населення забезпечує рівний доступ до вищої освіти всіх громадян.

Перспективи подальших досліджень. Дана тема потребує більш детального дослідження, зокрема аналізу причинно-наслідкових зв'язків, що впливають на адміністративну опіку у сфері вищої освіти, вивчення досвіду іноземних держав, стосовно сприяння особам із соціально незахищених верств населення у здобутті вищої освіти, заохочення з боку держави, можливо через податкові знижки, пільги, підприємств до фінансування здобуття вищої освіти особами, які належать до соціально незахищених верств населення.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0BA/96-%D0%B2%D%80#Text>

2. Пархоменко М.М. Сучасні проблеми у нормативно-правовому регулюванні вищої освіти в Україні. URL: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/30740/1/ilovepdf_merged.pdf

3. Бреус С.В. Якісна вища освіта в Україні: доступ до неї соціально незахищених верств населення. URL: https://knu.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/statja_Breus5.pdf

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Рак С. Ю.

студентка II курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Мінакова Є. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Проблема корупції є досить поширеним явищем, з якою борються в будь-якому суспільстві. Корупція є негативним явищем, оскільки саме вона перешкоджає повноцінно розвиватися країні. Саме це явище викликає в народі недовіру до влади держави та заважає ефективному державному управлінню. Корупційні діяння негативно впливають на головну роль закону в правовій системі країни, знищують демократичний устрій держави, а також порушують права людей. В свою чергу, адміністративна відповідальність є одним із найпоширенішим видом юридичною відповідальності, до якої притягують осіб, які здійснюють правопорушення, пов'язані з корупційними діями. Боротьба з адміністративними правопорушення, які пов'язані з корупцією, перешкоджає здійсненню злочинів в цій сфері, а саме з корупційними правопорушеннями, а також тим правопорушенням, які не є корупцією, але пов'язані з нею.

Відтак можемо зауважити, що адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, – це різновид юридичної відповідальності (поряд з кримінальною, дисциплінарною й цивільно-правовою), що виражається в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою адміністративного стягнення до особи, що вчинила адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією [1, с. 358].

Главою 13-А КУпАП передбачені такі склади корупційних правопорушень: а) порушення обмежень щодо використання службового становища (ст. 172.2); б) пропозиція або надання неправомірної вигоди (ст. 272.3); в) порушення обмежень щодо сумісництва та суміщень з іншими видами діяльності (ст. 172.4); г) порушення встановлених законом обмежень щодо обмеження дарунка (пожертви) (ст. 172.5); д) порушення вимог фінансового контролю (ст. 172.6); е) порушення

вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (ст. 172.7); ж) незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172.8); з) невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172.9) [2, с. 52].

Безумовно, найбільш небезпечний різновид проступків, суб'єктами яких є громадяни, – це проступки, які вчиняються посадовими (службовими) особами, що пояснюється особливим правовим статусом цієї категорії осіб, який характеризується наявністю організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських повноважень. Крім того, посадові особи зазвичай наділені правом здійснювати юридичні дії владного характеру. Безпосереднім порушником може бути не сама посадова особа, а інші, зокрема підлеглі їй особи. Тобто вона відповідає не стільки за порушення певних правил власними діями, скільки за нерозпорядливість [1, с. 358].

Важливим є й визначення законом адміністративної відповідальності для осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень (стаття 15). Це поліцейські, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [3, с. 55].

Отже, будь-яке правопорушення, вчинене службовою особою (пов'язане з недодержанням правил, забезпечення виконання яких входить до її службових обов'язків), представляє більшу суспільну шкідливість, ніж правопорушення, вчинені іншими особами, оскільки в першому випадку вчиняється шкода авторитету держави [1, с. 358].

Відповідно до закону протиправними корупційними діями, наприклад, є: отримання нагород в обмін на певні привілеї для фізичної чи юридичної особи; порушення обмеження щодо використання службового становища; порушення обмежень що сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; одержання подарунка (пожертви); незаконне використання або розголошення в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відомою у зв'язку з виконанням службових повноважень [2, с. 53].

Протиправною корупційною бездіяльністю, наприклад, є: неповідомлення особою безпосереднього керівника про наявність конфлікту інтересів; ненадання інформації фізичним чи юридичним особам, якщо надання такої інформації передбачено законом; не складання протоколу про вчинення корупційного діяння; не подання або не своєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру [2, с. 53].

Безпосередньо адміністративна відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, встановлена главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) – «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією». Ця глава складається з 6 статей: 1) ст. 1724 «Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності»; 2) ст. 1725 «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків»; 3) ст. 1726 «Порушення вимог фінансового контролю»; 4) ст. 1727 «Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів»; 5) ст. 1728 «Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень»; 6) ст. 1729 «Невжиття заходів щодо протидії корупції» [4, с. 50].

Відповідно до Закону України від 18 квітня 2013 р. № 221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», що набув чинності з 18 травня 2013 р., з КУпАП виключено статті 1722 «Порушення обмежень щодо використання службового становища» та ст. 1723 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди» [4, с. 50].

За вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, адміністративне стягнення буде накладено на протязі 3 місяців від дня його виявлення, проте не пізніше 2 років від дня його вчинення, що передбачено у статті 38 [3, с. 55].

Судова практика засвідчує однотайність суддів щодо розуміння досліджуваного складу правопорушення як формального. Однак розбіжності виникають при визначенні моменту його закінчення: з моменту отримання доходу від діяльності чи винагороди від сумісництва чи з моменту вчинення дій, які підпадають під заборону. Тому не випадково, що в одних випадках суди приймають рішення про застосування адміністративної відповідальності у вигляді штрафу і з конфіскацією або лише виключно у вигляді штрафу. Оскільки правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 172-4 КУпАП, характеризується умисною формою вини, воно вважається закінченим з моменту порушення заборони на заняття іншою оплачуваною чи підприємницької діяльності [5, с. 165].

Ще одним важливим кроком у боротьбі з корупцією є вимога надання «інформації, документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації або не у повному обсязі», що «тягнуть за собою накладення штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3, с. 55].

Щодо складання протоколів із корупційних правопорушень, то на такі дії мають право лише уповноважені посадові особи МВС України, СБУ, прокуратури. Тільки суд приймає рішення про притягнення до адміністративної відповідальності, проте обов'язковою умовою є участь прокурора у судовому процесі [3, с 55].

В підсумку варто зазначити, адміністративна відповідальність – є одним із найпоширеніших видів юридичної відповідальності за правопорушення з питань корупції і виражається у застосуванні до особи, яка причетна до правопорушень, які пов'язані з корупцією, адміністративного стягнення. Адміністративні стягнення проявляються у вигляді штрафу, мінімальний розмір якого може бути від 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян та не перевищувати 2500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Також можливе застосування до такого роду правопорушень, адміністративного стягнення, у вигляді конфіскації коштів, які особа отримала в результаті скоєння правопорушення, пов'язаного з корупцією. Також до правопорушника відповідний уповноважений орган чи посадова особа, може застосувати стягнення, яке передбачає позбавлення права обіймати певну посаду чи займатися певною діяльністю строком в один рік.

Література:

1. Лозинський Ю. Р. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2010. С. 357–359.
2. Бородін І. Л. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. № 1 (23). 2013. С. 50-55.
3. Кузьменко Ю. В. Адміністративна відповідальність як складник механізму протидії корупції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. № 39. 2019. С. 54-56.
4. Настюк В., Крайник Г. Проблеми адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в Україні. *Право України*. № 12. 2015. С. 48–57.
5. Комзюк М. А. Відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА: ЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ В ДЕРЖАВІ

Руденко А. Р.

*студентка I курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету*

Науковий керівник: Шевченко О. В.

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права*

Державного торговельно-економічного університету

м. Київ, Україна

Державна служба є важливим компонентом адміністративного права України, оскільки її діяльність має прямий вплив на розвиток держави і забезпечення прав та свобод громадян. Дослідження цієї теми має велике значення для розуміння основних принципів і норм, які регулюють діяльність державної служби в Україні. У контексті воєнного часу, дослідження теми про державну службу набуває особливої актуальності, оскільки у таких умовах виникає надзвичайна потреба в ефективній державній службі, яка забезпечує безпеку і благополуччя нації.

Дану тему досліджувало багато науковців, зокрема, Алюшина Н. О. [1], Гулак О. В [3], Дишлева І. [6], Перов А. П. [2], Рафальський А. Р. [3] та інші.

Державна служба є важливою складовою системою державного управління, що має довгу історію свого розвитку. Існування державної служби обумовлено завданнями та функціями держави, а також формуванням її органів та нормативно-правовим регулюванням. Якщо держава досягає у своєму розвитку рівня складності, де необхідний спеціальний апарат управління, державна служба починається разом з нею [2, с. 109].

Як слушно зазначають Гулак О. В. та Рафальський А. Р. «Основними напрямками формування та розв'язання завдань державного управління є цінності, закріплені у Статті 3 Конституції України ... Для досягнення цих цілей використовуються правові, організаційно-правові та економіко-правові інструменти, серед яких значне місце належить інституту державної служби. У загальному розумінні державний механізм є системою взаємодіючих елементів, які складаються зі структурного елементу (системи державних органів, підприємств, установ та організацій, що виконують завдання та функції держави) та

організаційного елементу (професійна діяльність цих державних органів, підприємств, установ та організацій з реалізації завдань та функцій держави). Зазначені елементи взаємодіють між собою як форма (структурний елемент) та зміст (організаційний елемент) державного механізму відповідно» [3, с. 179].

Отже, Конституція України закладає основні засади функціонування органів державної влади та забезпечення основних прав та свобод у суспільстві. Стаття 3 декларує «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4, ст. 3, ч. 2].

Погоджуємося з дослідниками питання сутності державної служби Гулаком О. В. та Рафальським А. Р. в тому, що «...структура інституту передбачає низку правових норм, які можна узагальнити в трьох групах. Перша група включає норми, які регулюють встановлення посад державних службовців та їх проходження. Друга група охоплює норми, які стосуються організації виконання повноважень державними службовцями. А третя група визначає правові норми, які регулюють внутрішньо-організаційні відносини між державними службовцями певного державного органу. Крім того, правові норми інституту можуть бути класифіковані на матеріальні та процесуальні норми, а також на норми законів та підзаконних нормативно-правових актів різного рівня» [3, с. 180].

Поняття державна служба та державний службовець в нашій державі закріплені на рівні Закону України «Про державну службу». Державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави [5, ст. 1, ч. 1] Державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі – державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [5 ст. 1 п. 2].

Варто зазначити, що дослідники права державного службовця поділяють на три групи: 1. права, які забезпечують розуміння службовцями свого правового статусу та його правовий захист; 2) права, які сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків; 3) права, які сприяють посиленню посадової активності державного службовця, реалізації його конституційних прав і свобод, які забезпечують

соціальні гарантії державного службовця. Щодо обов'язків, то вони характеризують сутність його службової діяльності, бо орган державної влади приймає на роботу громадянина в основному з тим, щоб покласти на нього відповідні посадові обов'язки. Законодавство про державну службу визначає лише основні обов'язки державних службовців. Водночас для окремих категорій державних службовців спеціальними нормативними актами встановлюються особливі обов'язки [6, с. 155].

Варто відзначити, що у період воєнного стану діяльність державних службовців відіграє визначальну роль у забезпеченні функціонування всіх процесів у державі. На державного службовця покладається велика відповідальність щодо захисту державних інтересів, що в свою чергу вимагає високого професіоналізму.

Отже, роль державної служби в нашій державі визначена на рівні Основного закону України, регулюється Законом України «Про державну службу» та посідає важливе місце в організації життєдіяльності суспільства. Відповідальне ставлення до державної служби є важливою складовою розвитку держави та формування її органів, нормативно-правового регулювання та забезпечення роботи всіх державних органів відповідно до їх компетенції. Злагодженість у роботі відіграє важливе значення під час воєнних дій.

Література:

1. Алюшина Н. О. Віддалена робота як нова модель організаційно-інституційного розвитку державної служби України. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 11. С. 9–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/purr_2021_11_3
2. Перов А. П. Адміністративно-правове регулювання державної служби: Історико-правовий аспект. *Правова держава*. № 30. 2018. С. 108–113. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/132861/137214>
3. Гулак О. В., Рафальський А. Р. Державна служба: поняття, сутність та місце в адміністративному праві України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 175–182 URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/1686/1636>
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4178>
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

6. Дишлева І. Права та обов'язки державних службовців. *Підприємство, господарство і право*. № 6. 2019. С. 152–156. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/6/28.pdf>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИМ НЕПОВНОЛІТНІМИ, У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Серга Д. О.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Ільков В. В.***

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри,

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

На сучасному етапі розвитку суспільства розповсюдженість вживання наркотичних речовин набула значної активності. Така активність здебільшого зумовлена не спроможністю суспільства протистояти психологічним, ідеологічним та іншого роду викликам. Ця проблема торкається не тільки дорослої частини суспільства, але й неповнолітніх осіб. Оскільки, неповнолітня особа – це вразлива ланка суспільства, яка досить часто піддається маніпуляції, нав'язуванню чужої думки, на неї легше вплинути «авторитетним» (на її думку) особам тощо.

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про заходи протидії незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15.02.1995 року, це діяння з: культивування рослин, включених до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництво, виготовлення, перевезення, зберігання, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори [1].

Відтак, адміністративно-правова боротьба з вживанням, збутом, оборотом наркотичних засобів має як примусовий, так і непримусовий характер. Саме на державні органи, посадові особи і громадські організації покладено завдання захисту від протиправних дій, охорони здоров'я неповнолітніх, забезпечення внутрішньодержавного контролю над наркотичними засобами, попередження і припинення їх незаконного розповсюдження і вживання, виникаючих соціально-небезпечних наслідків, притягнення відповідних осіб до відповідальності та підтримка в лікуванні, трудовій діяльності хворих на наркоманію.

Рушійним інструментом вирішення даної проблеми є адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів.

Леґецький М.П. поділяє адміністративно-правові заходи боротьби з наркоманією за їх метою на дві групи. До першої групи він відносить адміністративно-правові заходи боротьби з незаконним розповсюдженням і вживанням наркотичних засобів без призначення лікаря, а саме: допуск до роботи, пов'язаної з наркотичними засобами, боротьба з правопорушеннями, що спрямована на попередження вживання наркотичних засобів, видача дозволу на здійснення дій, пов'язаних з наркотиками тощо. До другої групи науковець відносить адміністративно-правові заходи боротьби з соціально-шкідливими наслідками вживання наркотичних засобів без призначення лікаря, а саме: примусове лікування, відсторонення від керування транспортним засобом тощо [2, с. 136].

Щодо адміністративно-правових заходів протидії незаконному обігу та вживанню наркотичних засобів неповнолітніми, то вони потребують вдосконалення, оскільки мають певні прогалини. До таких прогалин можна віднести: ненадання повноцінної юридичної допомоги неповнолітнім, які вживають наркотичні засоби та їхнім батькам чи особам, що їх замінюють; дискримінація неповнолітніх, щодо їхньої наркотичної залежності; некоректність медичних працівників щодо прав неповнолітніх осіб, які вживають наркотичні засоби тощо.

Отже, можна дійти висновку, що наразі виникає нагальна потреба в доповненні та конкретизації адміністративного законодавства України у галузі боротьби з наркоманією неповнолітніх осіб. Цьому сприяють такі негативні чинники як дискримінація даних осіб, неповна правова забезпеченість, неузгодженість дій усіх структурних ланок щодо попередження та профілактики правопорушень серед неповнолітніх з питань наркотичної залежності тощо.

Відтак, посилення контролю за вживанням, обігом наркотиків, їх розповсюдженням, профілактика наркоманії серед неповнолітніх набуло загальнодержавного рівня. Не менш важливим аспектом є

удосконалення роботи органів внутрішніх справ України з питань обігу, зберігання, вживання наркотичних засобів неповнолітніми особами, а саме приведення їхньої діяльності до міжнародних стандартів.

Література:

1. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

2. Легецький М.П. Сучасні причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми, пов'язаних з наркотичними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. Київ : НАВС України, 2002. № 1. С. 135–139.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Сердюк Д. О.

*студентка I курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Організація управлінської діяльності в Україні протягом останніх років зазнала суттєвих змін. Ці зміни стосуються трансформації публічно-правових інституцій з розширенням сфер публічно-сервісного діяльності, запровадженням принципу «єдиного вікна» у цій діяльності, автоматизацією можливості доступу громадян до управлінських послуг та загалом запровадженням ідеології людиноцентризму в управлінські процеси. При цьому адміністративно-примусова діяльність вже не відіграє визначальної ролі у взаєминах органів публічного управління та громадян.

У науковій літературі все частіше використовується термін «публічне управління» замість усталеного раніше терміну «державне управління». Автори досліджують формування та розвиток публічного управління [1, с. 140–143], публічне управління в умовах євроінтеграції, публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства, вдосконалення публічно-управлінських відносин в Україні в контексті впровадження європейських стандартів

демократичного врядування. Сьогодні термін «публічний» вкорінюється щодо багатьох процесів та процедур, які мали інше окреслення у класичній адміністративно-правовій науковій літературі минулих років та почав символізувати посилення інтеграційних, комунікативних зв'язків у суспільстві, поглиблення соціалізації та одночасне посилення захисту прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина в такому суспільстві при активній допомозі держави. На перший план виносяться соціальне призначення держави, її головне завдання щодо забезпечення охорони правових можливостей людини. До сервісних пріоритетів в діяльності суб'єктів публічного управління.

Тобто найважливішими цілями публічного врядування сучасними науковцями визнається потреба вироблення механізмів досягнення задоволення інтересів соціальної спільноти (громади) загалом, так і прав, свобод та законних інтересів її членів.

При цьому практично всіма дослідниками визнається незаперечний факт наявної потреби модернізації публічно-правових інституцій і процедур їхнього функціонування. Акцент зміщується з пошуку найкращих засобів адміністративно-правового контролю та «публічний» вкорінюється щодо багатьох процесів та процедур, які мали інше окреслення у класичній адміністративно-правовій науковій літературі минулих років та почав наглядати на використання адміністративно-правових стимулювання законотворчої пошуку механізмів усунення ризиків деліктної поведінки у сфері публічного управління як громадян, так і посадових осіб органів публічного управління.

Також засадничими умовами належного функціонування органів публічного управління є якісний добір кадрів для роботи в органах публічного управління, формування сучасної ефективної системи профілактики проступків у цій сфері, чіткий розподіл повноважень між органами публічного управління з усуненням функцій, що дублюються, посилення взаємозв'язку управлінської та правозахисної функції в діяльності органів публічного управління. Таким чином сучасні реформи повинні сучасні реформи повинні торкнутися як організації, так і функціонування органів публічного управління, охоплення сферою публічного управління найсуттєвіших сфер суспільного життя, що потребують реалізації управлінських функцій, оптимізації та спрощення управлінських процедур, тощо.

Система публічного управління повинна формуватися на нових адміністративно-правових засадах. Адміністративно-правові засади становлять, на думку окремих науковців, вихідні положення, принципи, нормативно-керівні начала, які закріплюють закономірності суспільного життя [9, с. 31]. Набувши нормативного закріплення, такі правові начала стають визначальними для категоріального окреслення

ключових для певної сфери суспільних відносин понять, що дає змогу повною мірою відобразити правову реальність; такі начала стосуються нормативного врегулювання суспільних відносин, інституційної визначеності суб'єктів, що володіють визначальними для певної сфери функціями, нормативного закріплення їх правового статусу. На думку науковців, доповнює систему таких засад інструментально-технологічний елемент, який відображає форми та методи функціонування суб'єктів реалізації адміністративно-правових норм.

Таким чином, адміністративно-правові засади публічного управління є керівними началами його нормативно-правового врегулювання, інституційної визначеності суб'єктів його реалізації та їх адміністративно-правового статусу, здійснення правореалізаційної діяльності у цій сфері. Серед основоположних адміністративно-правових засад публічного управління слід виокремити адміністративно-правові засади реалізації публічного адміністрування, організації діяльності органів влади, оптимізації управлінських процедур, реалізації адміністративно-сервісної діяльності.

Зокрема, основоположними для публічного управління є принципи науковості та системності його реалізації, демократичності, прозорості втілення в життя, підконтрольності членам громади [13, с. 16–18], централізації та децентралізації управління. При цьому слід наголосити, що прийняття управлінських рішень повинно базуватися на системних науково-технічних, економічних, соціальних дослідженнях, що дають змогу приймати виважені управлінські рішення. Прийняття управлінських рішень, безумовно, повинно ґрунтуватися на використанні досягнень світової науки, спитатися на результати іноземного досвіду та міжнародного наукового співробітництва.

В основу прийняття рішень щодо здійснення публічного управління слід закласти ідеї концепції «Доброго місцевого управління» (Good Governance), яка визначає засади залучення громадськості до процесів управління, закладає пріоритет захисту права людини у державі, посилення міжінституційної взаємодії, відображає правові засади відповідальності як частини компетенції суб'єктів, наділених управлінськими функціями. Ще однією концепцією є «Public administration», яка заснована на ідеях ієрархічності публічно-правових інституцій субординаційності взаємовідносин суб'єктів, що реалізують публічно-правові функції, процедур, тощо [15, с. 23].

При формуванні адміністративно-правових засад публічного управління слід також взяти на озброєння ідеї теорії «партисипативної демократії», що обґрунтовують перехід від глобалізованого суспільства, в якому домінують еліти, до децентралізованого, за активної участі громадян у прийнятті управлінських публічно-правових рішень,

послабленні ролі примусу в управлінському процесі. Дослідження європейських учених засвідчує важливість принципів політики демократичної участі на місцевому рівні. Серед пріоритетних принципи доступності інформації щодо функціонування місцевих громад, врахування волі членів такої громади при прийнятті управлінських рішень, заохочення їх до управлінської діяльності з необхідністю брати на себе відповідальність за прийняті управлінські рішення, вироблення адекватних форм прямої участі в ухваленні управлінських рішень, активного обміну інформацією, тощо.

При цьому не менш важливими для формування ефективної моделі публічного управління в державі та її законодавчого закріплення є чітке визначення адміністративно-правових засад організації органів публічної влади з належним збалансуванням централізації та децентралізації управління, впровадженням механізмів застосування відповідальності за неналежні управлінські рішення, ієрархічності рівнів публічного управління, чіткого розподілу між органами публічного управління та фіксування у нормативно-правових актах управлінських функцій, наявності єдиної системи правового регулювання, стандартів функціонування суб'єктів, які надають публічно-правові послуги, підпорядкованості індивідуальних інтересів суспільним, координованості надання публічно-правових послуг та контролю громадськості за їхньою якістю.

Ще однією групою адміністративно-правових засад публічного управління є принципи адміністративно-сервісної діяльності та формування сервісної-орієнтованої держави. З цього приводу в доповнення системи інституційних, організаційно-функціональних та інших засад функціонування органів публічного управління, про які вже йшлося, потрібні нові суб'єктно-орієнтовані принципи діяльності органів публічного управління. До таких О. В. Євсюкова відносить принципи «стратегічної послідовності», що дають в рамках втілення в життя довгострокових програм діяльності органів публічного управління здійснювати перерозподіл функцій з чіткою субординацією, погодженням спрямованості дій; «емпіричної критики» та постійного моніторингу динаміки результатів публічного управління та адміністративних послуг, «інституціональної архітектури», що передбачає формування належного інституційного середовища зі запровадженням якісних послуг у сфері управління.

Отже, таким чином подальше удосконалення публічного управління повинно стосуватися покращення адміністративно-правових засад його реалізації з одночасним підвищенням вимог до послуг у сфері публічного управління, спрощенням їхнього надання з використанням сучасних інформаційних систем та спеціального програмного

забезпечення, реалізації незалежного, професійного громадського контролю за якістю таких послуг. Громадяни повинні активно залучатися до здійснення контролю за якістю публічно-правових послуг, експертизи управлінських рішень, впровадження механізмів покращення доступу до надаваних державою послуг та уникнення корупційних ризиків у цій сфері. Загалом на часі покращення адміністративно-правових засад оптимізації управлінських процедур, здійснення публічно-сервісної діяльності, організації та функціонування органів влади, протидії правопорушенням у сфері публічного управління.

Література:

1. Мельниченко Б. Б. Формування та розвиток публічного управління: історіографія питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2019. № 1. С. 140–143.

2. Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції : монографія / Т. О. Карабін, Я. В. Лазур, М. В. Менджул, П. А. Трачук та ін.; за заг. ред. М. В. Савчина. Ужгород : Говерла, 2015. 320 с.

3. Стадниченко Т., Ліснєвська Ю. Удосконалення публічно-управлінських відносин в Україні в контексті впровадження європейських стандартів демократичного врядування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпро, 2015. Вип. 3. С. 72–81.

4. Бондаренко А. Сутність публічно-сервісної держави в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. № 2. С. 9–12.

5. Босак О. З. Публічне управління як нова модель управління у державному секторі. *Державне управління: теорія та практика*. № 2. 2010. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10bozuds.pdf.

6. Бандурка С. С. Адміністративно-правові засади діяльності приватного підприємства. *Право.ua*. 2017. № 2. С. 80–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_2_15.

7. Любімова С. Ю. Сутність адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 210–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuds_2012_1_34.

8. Бакуменко В.Д., Бондар І.С., Горник В.Г., Шпачук В.В. Особливості публічного управління та адміністрування : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра, 2017. 256 с.

9. Орлов М. М. Принципи державного управління в Україні: трансформація до сучасних умов. Сборник статей. Neutiges Ingenieurwesen

und innovative Technologien. Karlsruhe, 2017. 149 p. URL: <https://www.sworld.com.ua/konferger1/8.pdf>.

10. Євсюкова О. В. Запровадження принципів реалізації сервісно-орієнтованої діяльності органів публічного управління в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/44.pdf.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ МОБІНГУ В УКРАЇНІ

Скрипник Б. Г.

курсант I курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Шевяков М. О.

*старший викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Мобінг, або систематичне психологічне насильство на роботі, є проблемою в Україні, як і в багатьох інших країнах світу. Згідно з дослідженнями, близько 15-20 % українських працівників потерпають від мобінгу на роботі. Слово «мобінг» походить з італійської мови та відноситься до групових дій. Злочинні дії, які виконує натовп, можуть бути фізичними, вербальними, розумовими та емоційними.

Такі дії окремих працівників роботодавця чи трудового колективу, спрямовані на образу гідності та честі, професійної (ділової) репутації працівника у формі психологічного та/або економічного тиску, особливо якщо використовується електронний зв'язок, створює атмосферу напруженості, ворожості, образи, в тому числі змушує людей недооцінювати свою професійну придатність.

Для України поняття «мобінг» є новим. Також мобінг можна поділити на індивідуальний та неформальний антисоціальний процес, у який систематично потрапляє одна або декілька людей постраждалих від незаконних негативних дій у їхній організації.

Більшою мірою мобінг завдає шкоди саме психологічному та моральному стану особи. Ця шкода є найбільш небезпечною, оскільки може привести до серйозних проблем зі здоров'ям, навіть, закінчитись самогубством. Ось чому, так важливо було визнати мобінг суспільно-шкідливим явищем на законодавчому рівні [1, с. 16-17].

Однак лише у 2022 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 01.12.2022 № 2806-IX [2]. Він постановляє щодо внесення статті 173-5 «Моббінг (цькування) працівника» до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Також був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 № 2759-IX [3]. Він передбачає часткову зміну у деяких статтях Кодексу законів про працю України, та цим допомагає запобігання моббінгу (цькуванню) на робочих місцях в Україні.

Враховуючи вищезазначене мобінг є правопорушенням, що посягає на громадський порядок і громадську безпеку, тому сприймати мобінг можна як суспільно-негативне явище для громадської безпеки та порядку. У даному контексті доцільні будуть слова Шевякова М. О. (Центральними аспектами у становленні та підтриманні в суспільстві громадського порядку та безпеки є забезпечення належного рівня існування суспільства, шляхом якісного захисту прав і свобод громадян, а також створення сприятливих умов для реалізації їх обов'язків) [4, с. 188].

Ухвалили законодавчі акти щодо боротьби з мобінгом зобов'язують роботодавців забезпечувати безпеку працівників і запобігати випадкам мобінгу на роботі. Крім того, у 2017 році було прийнято Закон України «Про особливості забезпечення права на працю жінок та чоловіків», в якому також згадується мобінг як форма дискримінації на роботі.

Варто додати що, дуже важливо звернутися за допомогою, якщо ви потерпаєте від мобінгу на роботі. В Україні існують організації та служби, які можуть допомогти в таких ситуаціях, наприклад, Громадська приймальня з проблем мобінгу, громадська організація «Український центр жіночих досліджень» тощо.

На сьогодні покарання за «мобінг» недостатньо суворе, тому що за зрівнянням збитки до яких він може привести дуже великі, до них навіть входить смерть шляхом самогубства. Тому на нашу думку, було б доцільно у випадку психологічної або фізичних травм внаслідок мобінгу, притягувати до адміністративної відповідальності з відповідною санкцією – яка буде пропорційна завданій шкоді.

Якщо причиною самогубства стає мобінг, винуватих варто притягувати до кримінальної відповідальності. Але необхідно чітко визнати процедуру доказування на законодавчому рівні, запровадження якої повинно унеможливити не справедливий вирок по цій справі.

Отже, попри законодавчу базу, проблема мобінгу та відповідальність за завдану мобінгом шкоду залишається актуальною в Україні. Часто працівники не знають про свої права та можливості боротьби з мобінгом, або бояться звертатися до відповідних органів зі скаргою через страх втратити роботу. Тому окрім впровадження пропорційної санкції за мобінг, необхідно забезпечити всіх працівників належним рівнем обізнаності щодо мобінгу та його потенційних наслідків.

Література:

1. Проблеми та перспективи формування законодавчої та судової практики щодо протидії мобінгу. С. 16–17. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12661/MOBING.pdf?sequence=1>

2. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 01.12.2022 № 2806-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-20#n6>

3. Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 № 2759-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text>.

4. Шевяков М.О. Здійснення національною поліцією адміністративно-правової профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та шляхи її вдосконалення *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2022 № 3. С. 188. URL: http://lsei.org.ua/3_2022/3_2022.pdf

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИКІВ ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Староконь Ю. М.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Ільков В. В.***

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

На сьогодні в суспільстві, зокрема серед молоді існує проблема вживання наркотиків та їх незаконний обіг. Дане питання є проблемою для всіх держав світу та несуть за собою згубні наслідки, незалежно від рівня розвитку держав, адже дана проблема торкається всіх рівнях суспільства. Україна, яка є невід'ємною частиною міжнародного співтовариства, не могла довго перебувати поза світовими тенденціями зростання споживання наркотичних засобів та психотропних речовин. Їх нелегальне розповсюдження охоплює широкі кола нашого суспільства і сприяє зростанню рівня злочинності та смертності населення [1].

Історія людства свідчить про те, що боротьба з незаконним обігом наркотиків мала місце ще з давніх часів. Урядами та керівниками певних країн вживались радикальні заходи щодо недопущення поширення наркотизації населення, що в окремих випадках призводило навіть до війн (наприклад, перша і друга опійні війни в Китаї) [1].

Стаття 44 Кодексу України про адміністративна правопорушення, яка передбачає адміністративну відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах, на сьогодні залишається однією з найбільш поширених у застосуванні органами внутрішніх справ. Санкція вказаної статті передбачає декілька альтернативних видів покарання: накладення штрафу в розмірі від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. Проте вивчення фактів застосування органами внутрішніх справ вказаних санкції засвідчує, що дані санкції є малоефективними. Зокрема, у

переважній більшості суб'єктом адміністративних справ за вказаною статтею є особи, для яких вживання наркотичних засобів або психотропних речовин є залежністю, що зумовлює ризик повторення даних правопорушень. Саме тому, для таких осіб, застосування такого покарання як адміністративний штраф не має ніякого профілактичного впливу. Це не дозволяє вирішити основні завдання законодавства про адміністративні правопорушення – зміцнення законності запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції [2].

Конституція України зобов'язує органи державної влади й управління, а також громадян чинити протидію правопорушенням, які можуть бути вчинені або вчиняються. Також в нашій державі чинний Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» – цей Закон з урахуванням міжнародних зобов'язань визначає систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними, а також визначає права і обов'язки юридичних осіб і громадян у зв'язку із застосуванням цього Закону [3]. Наявність належного механізму застосування положень цього Закону надала б можливість значно зменшити кількість вчинення вищезазначених правопорушень, а також забезпечує більш стрімкий розвиток суспільства, законності та підвищення рівня життя в Україні. Проте, існування даної проблеми свідчить про те, що Закон малоєфективний і вирішення проблеми потребує більш рішучий кардинальних дій.

Ситуація в Україні щодо протидії наркотикам, базована на сучасних наукових дослідженнях та статистичних даних, які свідчать, що проблема вживання наркотиків стає більш поширеною серед молоді. Тому першочергово задля запобігання обігу наркотичних та психотропних речовин серед молоді мають бути запроваджені профілактичні заходи, що нададуть розуміння масштабу шкоди, яку несуть за собою ці речовини не тільки для здоров'я людей, а й для громадської безпеки і суспільства загалом. Даний механізм має бути налаштований в першу чергу на підлітків, які в силу своєї психологічно-фізичної нестабільності вразливі та схильні до вживання й поширення речовин. Усвідомивши, цю небезпеку з раннього віку підлітки зможуть нести позицію про шкоду наркотиків у суспільство, що з роками призведе до повного усвідомлення суспільством проблеми вживання наркотиків та важливості заходів з її профілактики. Важливим аспектом є участь органів Національної поліції України у заходах, що спрямовані на попередження зазначених правопорушень, що також є складником виховної роботи, яку здійснюють державні органи. До того ж єдиним

шляхом досягнення позитивних результатів є створення дієвого механізму виконання закріплених законодавством положень в цій сфері та повний контроль над їх виконанням.

Для попередження правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків та психотропних речовин необхідно реалізувати комплекс соціально-економічних, політичних, організаційно-управлінських, виховних, технічних, правових та інших заходів. Загальносоціальне попередження правопорушень у цій сфері незаконного обігу наркотиків визначається трьома найважливішими складниками, які породжують саме цей вид антисоціальної поведінки, – це економічний, соціальний і моральний. Виходячи з цього, виділяється три сфери, в яких необхідно передусім здійснювати попереджувальну роботу на загально-соціальному рівні: економічна, соціальна і морально-психологічна [4].

Ми вважаємо, що проблема обігу наркотичних та психотропних речовин на сьогодні актуальна по більшій мірі серед молоді. З огляду на це, вважаємо, що для вирішення цієї проблеми механізм проведення профілактичних та попереджувальних заходів, закріплених законодавством, серед підлітків зокрема, має отримати дієвий механізм виконання та контролю. Реальне ефективне запобігання адміністративним правопорушенням у сфері обігу наркотичних та психотропних речовин можливе лише спільними зусиллями різних інститутів держави й громадян. У вдосконаленні профілактичних заходів на всіх рівнях (організація, виконання, контроль), методик навчання – задля достатнього просвітлення молоді та розуміння масштабу шкоди, що несе за собою вживання та розповсюдження наркотиків та психотропних речовин. А також розвиток систем інформування всіх рівнів суспільства про дану проблему і методи її вирішення.

Література:

1. Адміністративно-правова протидія Національною поліцією незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : монограф. / Стрільців О. М., Бараш Є. Ю., Шевчук Г. В., Тараніч Є. А. Київ. нац. акад. внутр. справ, 2018. 133 с.

2. Геннадій Вадимович Шевчук. Недоліки адміністративних покарань у справах про правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 1–4.

3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР : станом на 3 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text> (дата звернення: 13.03.2023).

4. Дерев'янкін С. Л., Ізбаш К. С. Заходи щодо запобігання та боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними: кримінально-правовий аспект. *Південноукраїнський юридичний журнал*. 2022. № 3. С. 61–65. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.3.9>

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАПИТ ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Тен К. Р.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Лук'яненко Т. В.

доктор філософії,

доцент кафедри загально правових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Інформаційний запит є досить актуальним засобом отримання доступу до публічної інформації від державних органів та органів місцевого самоврядування. Згідно з Законом України «Про доступ до публічної інформації», кожен має право на отримання інформації від державних органів та органів місцевого самоврядування [1].

Згідно з цим законом, кожна особа має право на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні органів державної влади, органів місцевого самоврядування та підприємств, установ та організацій, які фінансуються з державного чи місцевого бюджету.

Інформаційний запит може бути зроблений у письмовій або електронній формі та повинен містити достатньо інформації для ідентифікації запитувача та інформації, яка запитується. Органи, які забезпечують доступ до публічної інформації, зобов'язані забезпечити надання запитувачу інформації протягом 10 робочих днів з дня отримання запиту.

Також, згідно зі Законом, запитувач може подати скаргу до уповноваженого органу, якщо йому відмовлено у доступі до публічної інформації або якщо надана інформація не відповідає запиту.

Інформаційний запит є одним зі способів реалізації цього права. Цей інструмент дозволяє отримати письмову відповідь на запитання про будь-яку інформацію, яка є володінням державних органів та органів місцевого самоврядування [2].

Це може бути корисно в багатьох випадках, наприклад, якщо ви бажаєте отримати інформацію про бізнес-плани державних підприємств, процес прийняття рішень державними органами, або про будь-яку іншу інформацію, яка відноситься до діяльності державних органів.

Інформаційний запит є важливим засобом забезпечення прозорості та відкритості діяльності державних органів, а також забезпечення прав громадян на отримання інформації, необхідної для їх повноцінної участі в громадському житті та прийнятті обґрунтованих рішень.

На зламі XIX і XX століть видатний учений Георг Еллінек зробив висновок про те, що права людини проходять у своєму розвитку кілька етапів. На першому «існування обмежень, що були особливо обтяжливими для індивіда, історично зумовило визнання певних прав і свобод», які сформулювали «негативну свободу від держави». Наступною оформилася група прав, що являють собою «домагання на позитивні дії держави в інтересах індивіда». Розвиток правового регулювання інформаційних відносин є прекрасною ілюстрацією до сказаного вище. Конституція України, реагуючи на досвід попередніх десятиліть, закріпила цілий комплекс прав, що належать до першої групи.

Ці положення набули подальшого розвитку в законодавстві про засоби масової інформації, зв'язок, нормах-обмеженнях у кримінальному процесі та багатьох інших сферах. Сьогодні розвиток суспільства вимагає зробити наступний крок. Поки ж превалює підхід, за якого держава сама визначає, які відомості вона розкриє, а які, навіть будучи формально доступними, так і залишаться недосяжними для громадян, надійно «захищені» відсутністю процесуальних механізмів [3].

Більша частина нормативних актів, присвячених регулюванню інформації з обмеженим доступом, зосереджена на обмеженні отримання відомостей. При цьому відсутні процедури перевірки відповідності спеціального правового режиму конституційним підставам його встановлення. Навіть щодо інформаційних ресурсів, які містять загальнодоступні відомості, у більшості випадків не існує ефективних правових засобів ознайомлення з цією інформацією за відсутності волевиявлення з боку її володарів. У тих ситуаціях, коли процесуальним механізмам отримання відомостей приділяється певна увага, панівним є відомчий підхід, незастосовний, коли йдеться про реалізацію конституційних прав громадян.

Публічний центр правової інформації визначається як пункт вільного доступу громадян до еталонної правової інформації, що

створюється «для забезпечення формування у громадян правових знань і у громадян правових знань, навичок правомірної поведінки, шанобливого ставлення до права».

Література:

1. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
2. Карвер Р. Свобода інформації : теорія та практика: навч. посіб. для державних службовців. Київ : Тютюкін, 2010. 128 с.
3. Петрова Н. Медіа право: для студентів факультетів/відділень журналістики. Київ : ТОВ «Київська типографія», 2007. 280 с.

ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ: СУТНІСНИЙ ТА РОЛЬОВИЙ АСПЕКТ У РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Ткач Є. В.

студент I курсу факультету підготовки фахівців права, управління та економічної безпеки

Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Кадала В. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

та економічної безпеки

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кривиницький, Україна

Україна перебуває в умовах фінансового стану, який загострив проблему розвитку фінансової системи взагалі. Фінансова система являє собою доволі складний механізм. Ефективність її функціонування залежить від двох визначальних чинників, а саме налагодженості фінансових відносин у суспільстві, чіткого фінансового законодавства, а також ефективного та якісного управління нею. Функціонування різних суб'єктів, які беруть участь в розвитку, дієвості та результативності фінансової системи країни, на даний час, відбувається під впливом низки негативних факторів. Ключовими з них виступають значні коливання інфляційних циклів, зріст курсу валют, відсутність дієвого правового механізму для функціонування фінансової системи країни в специфічних умовах, втрата частки логістичних зв'язків між

суб'єктами, котрі задіяні в управлінні фінансовими секторами, збільшення незахищених верст населення та зниження доходів потенційних учасників фінансових операцій, відсутність дієвого кредитного механізму для представників підприємницького сектору тощо. Руйнація частки налагодженої системи функціонування фінансового механізму країни, яка функціонує в умовах воєнного стану, підкреслила необхідність осучаснення змістовності фінансових правовідносин, які забезпечують її дієвість. Такий підхід надасть можливість виконавцям більш предметно підійти до вирішення проблем розвитку фінансової системи уповноваженими особами, що підкреслює актуальність обраного дослідження.

Дослідження проблем законодавчого формування фінансових правовідносин знайшло своє відображення в чисельній кількості наукових розробок, які вчені присвятили функціонуванню правової фінансової системи. Серед них варто відзначити таких як Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко, Т. А. Васильєва [1], В. В. Сухонос, Ю. В. Гаруст, В. В. Миргород-Карпова [2], А. С. Нестеренко [3], І. О. Луніну [4] та інші. Незважаючи на значну кількість існуючих досліджень щодо фінансової системи та правовідносин, які виникають в період її функціонування досі не існує чіткого відпрацьованого механізму її дієвості. Постає потреба, у першу чергу, у визначенні та осучасненні змістовності фінансових правовідносин щодо формування, розподілу та використання фондів грошових коштів фінансової системи, котра функціонує в умовах воєнного стану.

На погляд І. О. Луніної [4] «...дослідження фінансових правовідносин можливе лише на базі загальних положень теорії держави і права, частиною якої є вчення про правовідносини». Деякі вчені вважають, що формування цілісної теорії права відбувається під час розробки категорії правовідносин як центральної у правовій науці. В свою чергу, Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко та Т. А. Васильєва [1] звертають увагу на те, що «...фінансові відносини завжди мають цілісність, системність, формальну визначеність, пов'язану з тим, що фінансові правовідносини регулюють чітко визначені зв'язки, які складаються між суб'єктами.

Більшість науковців вважають, що понятійну категорію «фінансові правовідносини» варто розуміти як врегульовані фінансово-правовими нормами суспільні відносини, учасники яких виступають як носії юридичних прав та обов'язків у сфері мобілізації, розподілу й витрачання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Разом з тим, А. С. Нестеренко [3] вважає, що фінансово-правові відносини представляють собою «... суспільні відносини, що

виникають при залученні, розподілі, використанні фондів грошових коштів і врегульовані нормами фінансового права».

З цього приводу цікавою є думка вітчизняних науковців В. В. Сухонос, Ю. В. Гаруст та В. В. Миргород-Карпова [2] стосовно того, що «...сферою виникнення всіх фінансових відносин виступає фінансова діяльність держави і муніципальних утворень». Враховуючи зазначене, науковці пропонують виділяти специфічні особливості фінансових правовідносин:

по-перше, вони виникають і функціонують у процесі планового акумулювання, розподілу і використання державних або муніципальних грошових фондів;

по-друге, вони є різновидом майнових відносин, які мають публічний характер. Слід зазначити, що в ході здійснення фінансової діяльності виникають і процесуальні (організаційні) правовідносини, але вони мають вторинний (похідний) характер, бо забезпечують рух фінансових ресурсів держави та муніципальних утворень;

по-третє, фінансові правовідносини вимагають обов'язкової участі держави або муніципального утворення в особі компетентних органів або посадових осіб;

по-четверте, більшість фінансових правовідносин мають субординаційний характер і будуються за схемою «влада-підпорядкування»;

по-п'яте, юридична відповідальність несумлінного учасника фінансових правовідносин настає не перед другою стороною, як у більшості інших галузей права, а безпосередньо перед державою.

Звернення до праці М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, І. М. Проць, Р. М. Скриньковський та Ю. Р. Лозинський [5] показало, що автори пропонують розглядати сутнісний зміст понятійної категорії «фінансові правовідносини» як «...врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, учасники яких виступають як носії юридичних прав і обов'язків, які реалізують приписи цих норм по формуванню, розподілу та використанню державних фондів коштів». Тотожної думки дотримуються у своїй праці Т.В. Філіпенко та А.С. Філіпенко [6].

Одночасно К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар та Л. М. Сукмановська [7] надають більш розширене тлумачення даної категорії «...врегульовані фінансово-правовими нормами суспільні відносини, учасники яких виступають як носії юридичних прав і обов'язків, що реалізують приписи цих норм щодо утворення, розподілу й використання фондів грошових коштів, необхідних для функціонування держави та її місцевих утворень».

На основі проведеного теоретичного аналізу пропонуємо авторську точку зору щодо змістовності понятійної категорії «фінансові правовідносини». Враховуючи специфічні умови функціонування фінансової

системи країни в умовах воєнного стану доцільно розуміти фінансові правовідносини як сукупність урегульованих нормами фінансового права суспільні відносини, які виникають на стадіях формування, розподілу та використанню державних фінансових фондів коштів з урахуванням специфічних умов життєдіяльності країни.

Враховуючи зазначене можна зробити ряд висновків. По-перше, найважливіша особливість фінансових правовідносин полягає в тому, що вони є юридичною формою вираження і закріплення фінансових відносин, які самі, в свою чергу є формою певних економічних відносин. По-друге, фінансові правовідносини виникають між певними суб'єктами з приводу конкретного об'єкта і мають зміст, що розкривається через відповідні права і обов'язки його учасників. По-третє, відображаючи загальний характер, властивий будь-яким правовим відносинам, фінансово-правові відносини мають і специфічні ознаки, обумовлені особливістю сфери їх виникнення. По-четверте, враховуючи існуючі реалії функціонування фінансової системи країни запропоновано врахування їх у трактуванні змістовності понятійної категорії «фінансові правовідносини».

Література:

1. Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів: монографія / Л.Л. Гриценко та ін. ; за ред. Л.Л. Гриценко. Суми : Сумський державний університет, 2021. 379 с.

2. Сухонос В.В., Гаруст Ю.В., Миргород-Карпова В.В. Державне управління фінансовою системою України: концепція нової інноваційної моделі : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2022. 212 с.

3. Нестеренко А.С. Фінансова система України: проблеми теорії : монографія. Одеса : Фенікс, 2014. 576 с.

4. Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія. Київ : НАН України ; ДУ «Ін-т екон. та прогнозів ; НАН України». 2020. 440 с.

5. Фінансове право України: навч. посіб. / М. В. Ковалів та ін. Львів : СПОЛОМ, 2022. 394 с.

6. Філіпенко Т.В., Філіпенко А.С. Фінансове право у схемах : навч.-метод. посіб. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. 150 с.

7. Фінансове право України : навч. посіб. (у схемах, таблицях та коментарях) / К.А. Гурковська та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 308 с.

ПОДАТКОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Ткаченко А. С.

*студентка III курсу факультету адвокатури
та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Неродик І. А.

*студентка III курсу факультету адвокатури
та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: **Голоядова Т. О.**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Сьогодні все більш актуальними є питання щодо вдосконалення податкового законодавства. На нашу думку, це все можливо лише за допомогою комплексного дослідження податкових правовідносин, їхньої сутності та моделі розвитку.

Нині існує багато підходів до визначення їх понять. Так, представники одеської школи права звертають особливу увагу на те, що податкові правовідносини є різновидом особливих суспільних правовідносин – фінансових, що носять владно-майновий характер. Також надається відповідне визначення, згідно якого податкові правовідносини є врегульованими податково-правовими нормами суспільними відносинами, учасники яких наділені суб'єктивними правами і несуть юридичні обов'язки, також вони пов'язані зі сплатою податків та зборів до бюджетів [1].

На думку Пасічної І.О., податкові правовідносини варто розглядати у широкому та вузькому розумінні. У першому випадку, це відносини, що врегульовані нормами податкового права, які виникають зі справлянням усіх податків, зборів, платежів, а у вузькому значенні – це відносини, що врегульовані нормами податкового права, пов'язані лише зі справлянням податків, також їх називають власне податковими відносинами [2].

У сучасних реаліях епоха цифровізації торкнулась багатьох процесів, це стосується і податкових відносин України. Впровадження

цифровізації у податково-правові відносини відбувалося поступово, а саме: введенням послуг, які можуть надаватись дистанційно у форматі онлайн, створенням відповідних реєстрів та Електронного кабінету платника податків, тощо. Так, зараз на сайті Державної податкової служби кожен охочий може отримати індивідуальну консультацію у сфері електронних довірчих послуг. Також було введено нову категорію – Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг Державна податкова служба, метою діяльності якої, є надання цих видів послуг органам державної влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям всіх форм власності, іншим суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам. До основних завдань якого: створення, формування, перевірку, підтвердження електронного підпису, печатки, позначки часу, надання консультативних послуг у сфері електронних довірчих послуг за зверненням користувачів тощо. Також, на сайті ДПС знаходиться План-графік проведення документальних планових перевірок платників податків на 2023 рік для платників податків за областями.

Позитивним моментом є створення Електронного кабінету платника податків, який являє собою інформаційно-телекомунікаційну систему, що дає можливість платникам та державним органам реалізувати свої права та обов'язки, що закріплює Конституція України та Податковий Кодекс України. Це значно спростило процедуру виконання податкового обов'язку, адже за допомогою цієї системи платники можуть не виходячи з будинку отримати інформацію про публічні реєстри, дані про взяття на облік платників, а також подати звітну документацію в електронному вигляді до Державної податкової служби, пенсійного фонду тощо.

Отже сьогодні, Державна податкова служба України активно працює над діджиталізацією своїх послуг та інформаційних ресурсів. Сайт ДПС працює в онлайн-режимі та надає доступ до інформації щодо оподаткування та податкового законодавства. Унікальність електронної системи ДПС полягає у тому, що вона забезпечує можливість онлайн-звернень та зв'язку з податковими органами через Єдину державну веб-платформу для державних послуг «Дія». Це дає змогу зменшити кількість візитів до податкових органів та спрощує процедуру звернення до них. Діджиталізація ДПС спрощує та прискорює процеси оподаткування та зв'язку з податковими органами для громадян та підприємств. Позитивний вплив діджиталізації ДПС під час воєнного стану в Україні, можна виділити наступне :

1. Швидке та ефективне збирання податків
2. Електронна система ДПС дозволяє виконувати більшість податкових операцій в онлайн-режимі

3. Підвищення прозорості: Електронна система ДПС забезпечує підвищення прозорості та надійності у зборі податків, оскільки усі операції зафіксовані та зберігаються в електронній формі. Забезпечення безпеки даних, а саме: електронна система ДПС забезпечує безпеку даних платників податків та забезпечує конфіденційність відомостей, що є важливим під час воєнного стану.

4. Зменшення корупції – Електронна система ДПС зменшує можливість корупції у податковій сфері, оскільки усі операції зафіксовані та зберігаються в електронній формі [4].

Отже, податкові правовідносини – це взаємовідносини між суб'єктами права, які виникають у зв'язку з оподаткуванням. У сучасних реаліях все більше у різні сфери суспільного життя вводяться нові технології та інновації, епоха цифровізації щодо податкових правовідносин в Україні не виключення. Тобто діджиталізація ДПС спрощує та прискорює процеси координації правовідносин платника податків з податковими органами, а це сприяє ефективному збору податків та забезпечує зростання економіки країни.

Література:

1. Голядова Т.О., Латковський П.П. Податкове право: навчальний посібник. 2020. С. 167. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1>

2. Пасічна І.О. Стан та перспективи розвитку податкових відносин в Україні : монографія. 2015. С. 183.

3. Хатнюк Н.С. Система податкових правовідносин: проблеми теорії та практики правового забезпечення : монографія. 2018. С. 464.

4. Діджиталізація ДПС під час воєнного стану в Україні 26 січня 2023 р. URL: <http://tax.gov.ua/data/files/270126.pdf>

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Ушинкіна О. А.

*аспірантка кафедри конституційного та адміністративного права
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Віртуальні активи існують у сучасному суспільстві вже досить давно, однак лише зараз питання їх законодавчого врегулювання починають очолювати список невідкладних завдань економічної

політики. Причиною цього є те, що лише за останні кілька років віртуальні активи перетворилися з унікального, але незрозумілого продукту на широко використовуваний об'єкт для різних цілей. Широке коло можливостей використання віртуальних актів призвели до необхідності їх повного аналізу та введення у правове поле держав. Віртуальні активи стали важливою частиною світової фінансової системи, змінивши спосіб зберігання, переміщення та інвестування активів.

Однією з провідних країн, що активно впроваджує та регулює обіг віртуальних активів, є Великобританія. У Великобританії наразі відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав основи правового регулювання відносин, пов'язаних з обігом віртуальних активів. Законодавче регулювання віртуальних активів ще розробляється [1]. В Великобританії регулювання обігу віртуальних активів здійснюється через декілька органів. Основним органом, відповідальним за регулювання обігу віртуальних активів, є Financial Conduct Authority (FCA). FCA є незалежним органом, що контролює та регулює фінансові послуги у країні та має повноваження встановлювати правила для провайдерів послуг віртуальних активів, забезпечувати дотримання норм безпеки та захисту споживачів [2]. FCA встановила ряд вимог для провайдерів послуг віртуальних активів, включаючи ліцензування, відповідність антивідмивальним заходам та забезпечення захисту клієнтів. FCA також здійснює нагляд за діяльністю провайдерів та має право застосовувати санкції у випадку порушення правил.

Проте офіційні особи державних органів (зокрема, керуючий Банком Англії) неодноразово заявляли, що Великобританії необхідне універсальне регулювання обігу віртуальних актів з огляду на об'єктивну важливість забезпечення цілісності та безпеки фінансової системи [3]. Однак, у найближчий час ситуація може змінитися, оскільки Уряд Великої Британії оголосив про початок консультацій стосовно регулювання криптоіндустрії. Британський департамент фінансів анонсував «жорсткі» принципи майбутнього регламенту регулювання індустрії віртуальних актів, а також розпочав консультації з цього приводу з представниками сектору [4]. Відповідно до планів, викладених Урядом Великобританії, він намагатиметься регулювати широке коло діяльності з використанням віртуальних активів відповідно до свого підходу до традиційних фінансів [5]. Пропозиції також посилять правила щодо фінансових посередників і зберігачів, які несуть відповідальність за сприяння транзакціям і безпечно зберігання активів клієнтів. Ці кроки допоможуть створити надійний режим посилення правил кредитування криптоактивів, одночасно посилюючи захист споживачів і операційну стійкість компаній.

У рамках цього підходу в ході консультацій будуть висвітлені думки щодо покращення цілісності ринку та захисту споживачів шляхом встановлення пропонованого режиму зловживань на ринку віртуальних активів.

Отже, державно-правове регулювання обігу віртуальних активів у Великобританії ще знаходиться на шляху свого становлення та водночас виконує важливу роль у забезпеченні безпеки, захисту споживачів та стимулюванні інновацій. Розвиток віртуальних активів має значний вплив на економіку. Вони надають нові можливості для зберігання та переміщення вартості, сприяють зростанню інвестиційного потенціалу та стимулюють інновації в фінансовому секторі. Великобританія також активно допомагає інноваціям та розвитку у цій галузі, сприяючи економічному зростанню та технологічному лідерству. У найближчий час Великобританія надасть своє бачення уніфікованого державно-правового регулювання обігу віртуальних активів.

Література:

1. Некіт К.Г. Напрями змін у правовому регулюванні обігу криптоактивів: аналіз зарубіжного досвіду. *Економіка та право*. 2022, № 1. С. 33–44. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.033>.
2. Crypto: the basics. FCA. URL: <https://www.fca.org.uk/investsmart/crypto-basics> (дата звернення: 17.05.2023).
3. Система *Bitbon*. Офіційний сайт. URL: <https://www.bitbon.space/ua/knowledge-base/digital-assets/legal-regulation-of-cryptocurrencies-and-digital-assets-in-european-countries/great-britain> (дата звернення: 15.05.2023).
4. У Великій Британії взялися за регулювання криптосектору. ForkLog UA – Культурний журнал про біткоїн, технологію блокчейн та цифрову економіку. URL: <https://forklog.com.ua/news/uryad-velykoyi-brytaniyi-ogolosyv-pro-pochatok-konsultatsij-stosovno-regulyuvannya-kryptoindustriyi> (дата звернення: 15.05.2023).
5. HM Treasury. UK sets out plans to regulate crypto and protect consumers. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/uk-sets-out-plans-to-regulate-crypto-and-protect-consumers> (date of access: 17.05.2023).

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ханикін Д. В.

*аспірант кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського національного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Економічна безпека держави як основоположної складової національної безпеки почала встановлюватись разом з процесами здобуття незалежності Україною юридичним шляхом (1989–1991 роки), після ухвалення необхідних документів, що проголошували державний суверенітет.

В сучасній юридичній науці поняття «економічна безпека» досліджувалося багатьма вченими-науковцями, зокрема: Є. М. Білоусов [4], З.В. Гбур [5; 6], А. Г. Чубенко [7] та інші.

Проте, додатково уваги потребує адміністративно-правова складова забезпечення економічна безпека, передусім щодо внесення змін до законодавчих актів, що регламентують правовідносини в цій сфері.

В умовах сьогодення нормативно-правовою базою щодо забезпечення економічної безпеки України є Конституція України, Концепція національної безпеки України, Стратегія національної безпеки України, Закон України «Про основи національної безпеки України», Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» та інші нормативно-правові акти [6, с. 7].

Деякі аспекти адміністративно–правового забезпечення економічної безпеки багатьох нормативно-правових документів мають змістовний характер, проте на думку автора їм не вистачає механізму узгодженості і системності дій [4, с. 92].

Із здобуттям державного суверенітету в умовах сталого розвитку економіки держави, Україна розпочала будівництво системи забезпечення національних економічних інтересів.

Після законодавчого закріплення поняття «державна безпека», за радянських часів функція забезпечення національних інтересів здійснювалась з огляду на економічну та юридичну науки і практики (1934 рік).

З цього періоду відбувається побудова адміністративно – командної економіки, в якій радянська держава спрямовує захист і охорону

державних інтересів. Замах на державні інтереси переслідувався набагато жорсткіше, ніж проти особи.

Авторитарні та тоталітарні режими радянських часів створювали умови забезпечення безпеки держави за рахунок безпеки особи, що з рештою призвело до послаблення безпеки суспільства та зміни політично-правової системи країни.

Демократичний вектор розвитку незалежна Україна визначив, що безпека держави і суспільства є функцією забезпечення свободи та безпеки людини.

В перші роки незалежності було утворено Раду національної безпеки України на підставі Тимчасового положення про Раду національної безпеки України від 03.07.1992 № 117.

У системі державно-виконавчої влади при Президенті України, Рада національної безпеки України була консультативно-дорадчим органом, головним завданням якого є підготовка пропозицій та проєктів рішень Президента України щодо реалізації політики у сфері захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки України.

Указом Президента України від 30 серпня 1996 року № 772/96 [1] створено Раду національної безпеки і оборони України, що є постійнодіючим конституційним органом з питань координації та контролю діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Раду національної безпеки і оборони України утворено замість Ради оборони України та Ради національної безпеки України, які працювали у період з 1991 до 1996 року.

У 1997 році була запроваджена Концепція національної безпеки України.

Цей документ на сьогодні втратив чинність, але він визначав сутність поняття «національна безпека», а також об'єкти та принципи, пріоритети національних інтересів держави, загрози національній безпеці, напрямки державної політики щодо національної безпеки України.

З проголошенням Конституції України було визначено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (стаття 17).

В той же час, Конституцією України проголошено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (стаття 3).

Наступним етапом розвитку забезпечення національних економічних інтересів стало прийняття кодифікованих нормативно-правових актів у сфері цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних, податкових і митних та інших правовідносин.

З прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» безпека в економічній сфері отримала статус основної складової національної безпеки.

Згідно із статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначено основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України в економічній сфері [2].

Згодом адміністративно-правові норми забезпечення економічної безпеки держави сформувалися в таких законах, як Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про Службу безпеки України», Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»; Закон України «Про захист економічної конкуренції» тощо.

В подальшому на основі прийнятих законодавчих актів було сформовано підзаконні нормативно-правові документи у сфері забезпечення економічної безпеки держави, що спрямовувалися на виконання законів шляхом конкретизації законодавчих приписів чи відповідних норм права.

Наприклад, стратегія національної безпеки України № 287/2015[3], якою визначені такі цілі як: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України; гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку; забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

З прийнятим у 2018 році Законом України «Про національну безпеку України», внесено зміни до моделі системи забезпечення національної безпеки України.

Новий закон приділяє значну увагу силі безпеки, силі оборони, оборонно-промислового комплексу та системі управління і контролю.

Питанню економічної безпеки приділяється значно менше уваги, ніж у попередньому Законі України «Про основи національної безпеки України».

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» основи та принципи національної безпеки і оборони визначають цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз [8].

Згідно із частиною 3 статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» фундаментальними національними інтересами України є: державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського

суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.

Частиною 4 статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» передбачено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки має вагомий вплив на діяльність держави у сферах національної безпеки і оборони, оскільки, це питання має стратегічне значення для держави (в т. ч. для національної безпеки).

В цьому контексті держава має посилити адміністративно-правове забезпечення у проведенні політики спрямованої на створення необхідних умов та підтримки захищеності економічної системи.

Тобто, держава в особі уповноважених суб'єктів має створити за допомогою адміністративно-правових механізмів умови для забезпечення національних економічних інтересів від ризиків та загроз сьогодення на рівні закону.

Висновки. Підсумовуючи, наголошую, що адміністративно-правове забезпечення економічної безпеки держави є головним завданням та функцією України, що проголосила своїм головним обов'язком забезпечення прав і свобод людини і громадянина (стаття 3 Конституції України).

В умовах воєнного стану найвищим пріоритетом діяльності держави стає забезпечення економічної безпеки держави, тому що це впливає на спроможність держави вирішувати проблеми в різних сферах суспільного життя.

Література:

1. Указом Президента України від 30.08.1996 року № 772/96 (1996), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772/96#Text>
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964B15>
3. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-15#Text>
4. Білоусов Є. М. Юридична природа економічної безпеки як категорії господарського права. *Європейські перспективи*. 2013. № 12. С. 88–93.

5. Гбур З. В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 81–86.

6. Гбур З. В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2(52). С. 1–94.

7. Чубенко А. Г. Теоретико-правовий аспект забезпечення економічної безпеки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 88–101.

8. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

ОСОБИСТИЙ ОГЛЯД РЕЧЕЙ ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ

Шалімов Б. А.

курсант I курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Шевяков М. О.

*старший викладач кафедри адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Національна поліція України здійснює широкий спектр завдань і функцій, щоб забезпечити правопорядок та захист прав і свобод громадян, попередження та припинення правопорушень. Удосконалення правоохоронної діяльності поліції є ключовим чинником у зміцненні законності та правопорядку в Україні. Органи та підрозділи поліції використовують різноманітні організаційні, технічні, виховні та інші засоби, зокрема правові та адміністративно-правові засоби для боротьби з правопорушеннями. Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення є найважливішими серед

них, оскільки вони дозволяють безпосередньо виявляти та припиняти порушення правових норм, притягати винних до юридичної відповідальності та усувати шкідливі наслідки правопорушень. В цілому, всі ці завдання є основними в рамках правоохоронної діяльності.

Стаття 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає, що заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення застосовуються з метою припинення порушень, якщо інші заходи впливу вже не ефективні. Такі заходи включають встановлення особи, складення протоколу про порушення, якщо його неможливо скласти на місці події, а також забезпечення своєчасного та правильного розгляду справ та виконання постанов по ним [1].

З метою забезпечення виконання цих заходів, можуть бути застосовані такі методи, як адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами, а також перевірка на наявність алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо вживання лікарських препаратів, які знижують увагу та швидкість реакції.

Порядок застосування цих заходів регулюється статтею 260 Кодексу України про адміністративні правопорушення та іншими законами України. Ці заходи можуть бути застосовані лише в разі вичерпання інших заходів впливу на особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, та мають на меті припинення такого правопорушення, забезпечення своєчасного та правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення.

Один з ефективних заходів, які можуть забезпечити успішне провадження у справі про адміністративне правопорушення – це особистий огляд речей. Цей захід дає можливість правоохоронним органам зібрати докази щодо порушення законодавства, зберігаючи при цьому гарантії прав особи, яка є об'єктом огляду.

Особистий огляд речей є процедурою пошуку доказів у квартирах, будівлях, транспортних засобах та інших місцях, де можуть бути збережені речові докази порушення адміністративного законодавства. Огляд може бути проведений лише з дозволу суду або у разі наявності вагомих підстав, що свідчать про необхідність проведення огляду [2].

Правоохоронні органи повинні дотримуватись певних правил під час проведення особистого огляду речей. Головне, щоб огляд відбувався згідно з встановленими законом процедурами, та були забезпечені гарантії прав особи, яка є об'єктом огляду, такі як право на недоторканість приватного життя, право на захист та представництво.

Для проведення особистого огляду речей правоохоронні органи повинні мати достатній рівень підготовки та знання процедур, які стосуються проведення огляду. Крім того, важливо використовувати лише ті методи та засоби, які є законними та не завдають зайвих турбот особі, що є об'єктом огляду.

Проведення особистого огляду речей може мати значення для провадження у справі про адміністративне правопорушення, оскільки зібрані під час огляду речі можуть бути використані як докази порушення законодавства та допомогти встановити факти справи. Загальною метою проведення особистого огляду речей є забезпечення дотримання закону та забезпечення справедливого провадження у справі про адміністративне правопорушення. Однак, цей захід повинен бути проведений з дотриманням гарантій прав особи, яка є об'єктом огляду, та принципу пропорційності. Уникнення будь-якої непропорційної дії під час проведення особистого огляду речей є необхідним умовою для забезпечення захисту прав та свобод громадян [2; 3].

Під час проведення особистого огляду речей необхідно не лише забезпечити збереження та захист зібраних доказів, але й правильно описати знайдені предмети, зробити їх фотографії та взяти зразки. Крім того, важливо дотримуватись принципу збереження доказів та забезпечення їх відповідного зберігання під час огляду [3; 4].

Якщо в результаті особистого огляду речей знайдено докази порушення законодавства, правоохоронні органи повинні використовувати їх у межах закону та з дотриманням прав особи, що є об'єктом огляду. Знайдені докази можуть бути використані у судовому процесі або передані відповідним органам для подальшого розгляду [4].

Отже, проведення особистого огляду речей є важливим заходом забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення. Однак, важливо дотримуватись пропорційності та захищати права особи, що є об'єктом огляду. Правильно проведений огляд може допомогти зібрати докази порушення законодавства та сприяти встановленню обставин справи.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-Х. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 15.03.2023).

2. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 323.

3. Єсімов С. С. Правові підстави застосування адміністративних стягнень. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 1. С. 5–9.

4. Ковалів М. В. Провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 240–248.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ В ЗАПОБІГАННІ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Швець Н. К.

студентка III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Мінакова Є. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Україна вже протягом декількох років активно бореться з корупцією, що є однією з головних проблем країни. Велика кількість ініціатив та програм були започатковані урядом, щоб допомогти зменшити рівень корупції. Однак, боротьба з корупцією має свої виклики і потребує пильної уваги до забезпечення безпеки осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції.

У цьому тексті розглянемо питання забезпечення безпеки таких осіб, а також проаналізуємо труднощі, з якими вони зіткнуться під час виконання своїх обов'язків.

Однією з найбільших небезпек, які можуть зустріти тих, хто працює у сфері боротьби з корупцією, є загрози фізичної безпеки. Корупційні олігархи та злочинні організації, які залучені до корупційних схем, можуть відчувати загрозу для своїх інтересів та розглядати працівників, які беруть участь у боротьбі з корупцією, як потенційних ворогів. Це може призвести до вбивств та нападів на працівників [1, с. 89].

Іншою загрозою для працівників, які надають допомогу в боротьбі з корупцією, є загрози кібербезпеки. Корупційні організації можуть використовувати різні методи, щоб зламати та отримати доступ до

інформації про працівників та їх діяльності. Це може призвести до крадіжки конфіденційної інформації, яка може використовуватись для посади працівника або навіть для шантажування. Також може бути загроза для репутації працівника, коли корупційні організації можуть створювати недостовірні статті та інформацію, яка може негативно впливати на думку громадськості та спричинити шкоду репутації.

Наступною загрозою є соціальна ізоляція та стрес. Люди, які беруть участь у боротьбі з корупцією, можуть стикатися зі значними труднощами в особистому та професійному житті. Вони можуть відчувати неприємності та неприязнь соціуму, який їх оточує. Це може викликати соціальну ізоляцію та погіршення стану здоров'я. Також працівники можуть відчувати стрес і тривогу, оскільки вони постійно знаходяться під натиском та тиском.

Одним з рішень для зменшення цих загроз є створення належної системи захисту працівників, які беруть участь у боротьбі з корупцією. Це може бути забезпечено шляхом законодавчих змін, які забезпечують захист та безпеку для працівників. Крім того, можуть бути встановлені механізми забезпечення безпеки та конфіденційності працівників. Такі механізми можуть включати захист інформації та конфіденційності, кібербезпеку, мережу захисту, програми тренінгу та підтримки, та інші [2, с. 32].

По-перше, законодавчі зміни можуть бути здійснені для забезпечення фізичної безпеки. Програми та закони, які забезпечують захист свідків та постраждалих від злочинів можуть також бути застосовані для працівників, які звертаються зі своїми спостереженнями про корупцію. Законодавство повинно також забезпечити захист від шкоди репутації, яка може бути завдана працівникам за їх зусилля з боротьби з корупцією.

По-друге, механізми забезпечення конфіденційності можуть бути створені для забезпечення безпеки інформації. Програми та процедури повинні бути встановлені для забезпечення того, щоб інформація, яку надають працівники, була захищена від доступу неавторизованих осіб. Програми мережевої безпеки також повинні бути розроблені для забезпечення безпеки даних, які зберігаються на комп'ютерних системах.

По-третє, програми тренінгу та підтримки можуть бути розроблені для забезпечення працівників необхідними інструментами та знаннями для успішної роботи в боротьбі з корупцією. Програми можуть включати навчання, як правильно збирати та документувати інформацію, як звертатися за допомогою, як попереджувати та виявляти корупцію. Також, можуть бути створені програми підтримки для

працівників, що надають можливість консультування та підтримки в разі стресових ситуацій [3; 4].

Окрім того, повинні бути встановлені механізми взаємодії з органами правопорядку, які дозволять працівникам отримати допомогу та захист у разі небезпеки. Також можуть бути розроблені механізми взаємодії з іншими організаціями, які займаються боротьбою з корупцією, щоб допомогти у створенні мережі підтримки та обміну інформацією.

Крім того, необхідно забезпечити відповідність законодавства щодо захисту прав людини та свобод, зокрема, щодо прав на приватне життя, свободу слова та право на інформацію. Будь-які механізми, які використовуються для забезпечення безпеки працівників, повинні бути відповідними стандартам прав людини та свобод.

Крім того, необхідно забезпечити надання належної інформації та роз'яснення працівникам, які займаються запобіганням та протидією корупції, щодо їх прав та обов'язків, а також щодо процедур, які застосовуються для забезпечення їх безпеки.

Окрім цього, важливо забезпечити проведення аналізу ризиків та оцінку загроз безпеці працівників, які займаються запобіганням та протидією корупції. Аналіз ризиків дозволить виявити можливі загрози, які можуть виникнути для працівників, та розробити стратегії їх запобігання та управління [4, с. 400].

Особливу увагу необхідно приділити захисту жінок, які займаються запобіганням та протидією корупції, зокрема тим, які виконують свої обов'язки у високоризикових зонах. Жінки можуть зазнавати дискримінації та стати жертвами насильства в межах своєї роботи в боротьбі з корупцією. Тому необхідно забезпечити захист їх прав та безпеки, а також надати їм підтримку та можливості для розвитку кар'єри в цій сфері.

Узагальнюючи, забезпечення безпеки працівників, які займаються запобіганням та протидією корупції, є важливою складовою ефективної боротьби з корупцією та забезпеченням прав людини та свобод. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити підтримку та захист працівників, надавати їм необхідну підготовку та інформацію, проводити аналіз ризиків та оцінювати загрози, розробляти та виконувати плани дій для забезпечення безпеки, встановлювати механізми співпраці та обміну інформацією.

Крім того, необхідно забезпечувати відповідність законодавства та стандартам прав людини та свобод, зокрема, щодо захисту приватного життя, свободи слова та права на інформацію. Важливо звертати увагу на захист жінок, які займаються запобіганням та протидією корупції, та

забезпечувати їм підтримку та можливості для розвитку кар'єри в цій сфері [1, с. 93].

У світлі зростаючого ризику корупції та залучення нових працівників до боротьби з нею, необхідно збільшувати увагу до питань безпеки та забезпечення прав людини та свобод в цій сфері. Важливо забезпечити необхідну підтримку та ресурси для забезпечення безпеки працівників, які займаються запобіганням та протидією корупції, та забезпечити взаємодію та співпрацю між різними органами та інституціями, щоб забезпечити ефективну боротьбу з корупцією та захист прав людини та свобод.

Також важливим аспектом забезпечення безпеки працівників, які займаються запобіганням та протидією корупції, є захист їх від репресій та переслідувань. Відомі випадки того, коли працівники, які займалися боротьбою з корупцією, стали жертвами нападів, переслідувань та інших форм тиску з боку корупційних злочинців та чиновників. Тому необхідно встановлювати механізми захисту та підтримки для працівників, які займаються запобіганням та протидією корупції, та забезпечувати їм безпеку і захист.

Важливо пам'ятати, що боротьба з корупцією є складним завданням, яке потребує високого рівня професіоналізму та етичності від працівників, які займаються запобіганням та протидією корупції. Тому важливо забезпечувати оптимальні умови для їх діяльності, які забезпечать їх безпеку та збережуть віру громадськості в їх професійні якості.

Література:

1. Верховод, Л. Особливості інтерпретації корупції та хабарництва в науковому та суспільному дискурсі сучасної України. Грані : Дніпро : Грані, 1998. 2019. № 1. С. 86–94.
2. Куриленко, О. Корупція у сучасній Україні: аналіз феномену. *Історія в школі* : наук-метод. журнал для вчителів. Київ. 2018. № 10. С. 1–6.
3. Мельник, М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ : Юрид. думка, 2020. С. 400.
4. Чумаченко, Д. С. Корупція як соціальне явище у вимірі соціологічного аналізу. Дніпро : Грані, 1998. 2018. № 2. С. 37–44.

СПОСОБИ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДО УЧАСТІ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Яїцька Д. І.

*аспірантка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Питання участі громадян у публічному управлінні в демократичній правовій державі завжди є актуальним. Наслідки повномасштабного вторгнення РФ на територію незалежної України, розпочатого 24.02.2022 року, яке триває дотепер, забирає та калічить людські життя, обмежує права, спонукає вкотре підкреслити виняткову важливість громадської активності в управлінських процесах, невід'ємність права громадян впливати на формування та реалізацію державної політики та обов'язку держави із забезпечення злагодженої та ефективної роботи механізмів участі громадян в управлінні.

Незважаючи на те, що право громадянина брати участь в управлінні державними справами закріплене в Конституції України, у законах та підзаконних актах передбачені окремі форми участі, упродовж років незалежності України приймалося чимало концепцій та планів заходів щодо зміцнення громадянського суспільства та залучення громадян до управлінського процесу, на сьогоднішній день спостерігається значне коло проблем функціонування інституту громадської участі. Причинами недостатнього рівня розвитку взаємодії органів публічного управління з громадськістю є водночас і недосконалість правового регулювання питань участі громадян в управлінні державними справами, і нерозвиненість механізмів такої участі.

У цьому дослідженні не буде йтися про пропозиції з удосконалення законодавства про участь громадян у публічному управлінні та не розглядатимуться окремі форми громадської участі. Його тема передбачає окреслення основних способів залучення громадян до такої участі, пошук відповіді на питання: «Як зробити так, щоб громадяни були зацікавлені в управлінському процесі держави та демонстрували стабільну активність у ньому?».

Вирішення цього питання лежить не тільки у площині права, потребує також застосування знань із психології, соціології та політології, аналізу статистичних даних тощо. Хибною була б думка про те, що створення ідеального правового регулювання участі громадян в управлінні державою гарантує громадську активність. Отже, ідеться не лише про значення права як соціального регулятора.

Результати аналізу численних праць зарубіжних науковців, вітчизняного законодавства про участь громадян у публічному управлінні та практики реалізації механізмів громадської участі дозволяють зазначити такі основні способи (або умови) залучення громадян до участі в управлінні державою.

1. Доступ до інформації. По-перше, належне правове регулювання інституту участі громадян в управлінні державними справами. Фрагментарність, неповнота та суперечність законодавства України в цій сфері, що є зараз, негативним чином впливає на суспільну правосвідомість, створює відчуття невизначеності, незрозумілості, неможливості опанувати правові норми без допомоги юриста. По-друге, постійне інформування громадськості про важливі події державного значення, рішення, які приймаються, плани розвитку тієї чи іншої сфери життєдіяльності [1, с. 115]. По-третє, реагування на запити й звернення громадян про доступ до інформації згідно з законом, але при цьому, без штучного затягування процедур, ухилення від відповіді, зайвого перенаправлення.

2. Просвітництво, навчання. Держава має прагнути залучити до участі в управлінні всі категорії громадян, а отже, зробити механізми такої участі максимально доступними. В умовах стрімкого розвитку новітніх технологій винятково важливим є питання забезпечення рівності громадян у доступі до цифрових інструментів участі в управлінні державними справами. Популяризація механізмів взаємодії з органами публічної влади, навчання використанню ресурсів, поширення інформаційних матеріалів – усе це необхідність на шляху до активного громадянського суспільства, якого ми прагнемо.

3. Безпосередній контакт. Незважаючи на перехід значної частини життя людини в «онлайн», що спостерігається останніми роками, безпосередній контакт, тобто зустрічі представників органів публічної влади з громадськістю, консультації, семінари, особистий прийом тощо є важливим елементом формування суспільної свідомості, спрямованої на активну зацікавленість у державних справах [2, с. 18–21]. Суб'єкти владних повноважень не повинні асоціюватися в громадян лише зі скандальними новинами в ЗМІ та соціальних мережах. Держава зобов'язана забезпечити доступ до публічних службовців так само, як і до публічної інформації.

4. Опитування щодо ставлення громадян до прийнятих рішень. Не всі державні рішення можуть бути прийняті за активної участі громадян у процесі їх формування, але кожне оприлюднене рішення отримує реакцію громадськості, і держава повинна аналізувати ставлення своїх громадян до тієї чи іншої проблеми управління та методів, якими вона її вирішує.

5. Незалежний моніторинг із відкритими результатами. Регулярні дослідження стану взаємодії органів публічної влади з громадськістю в аспекті розроблення та прийняття управлінських рішень мають проводитися незалежними суб'єктами, що забезпечить від викривлення статистики та сприятиме розумінню реальної картини відносин представників держави з громадянами.

6. Партнерство. Усі рішення органів публічної влади, які за своєю специфікою можуть прийматися на паритетних засадах із громадськістю, повинні прийматися саме в такий спосіб. Ключовою умовою підвищення рівня довіри громадян до влади держави є побудова комунікацій на принципі рівності сторін [3, с. 5–6].

7. Оприлюднення результатів участі громадян у публічному управлінні. Іншими словами, суспільство має бачити реальні результати своєї участі в публічному управлінні. Кожен громадянин, що взяв участь в управлінні на місцевому або державному рівні, потребує доказів ефективності такої участі. Із часом позитивна практика громадської участі в управлінні державними справами сприятиме залученню значно більшої кількості учасників.

Таким чином, підвищення рівня зацікавленості громадян в участі в публічному управлінні – мета, яка потребує застосування державою цілого комплексу заходів. Удосконалення правового регулювання та механізмів реалізації участі громадян в управлінні є тривалим процесом, вимагає аналізу практики, рекомендацій міжнародних організацій і зарубіжного досвіду. Побудова відносин взаємодії держави з громадянами на засадах справедливості, відкритості, доступності, партнерства та ефективності за допомогою окреслених способів означає великий крок України на шляху до сталого розвитку демократії участі та високого рівня довіри громадян до органів публічного управління.

Література:

1. Шумляєва І. Вплив європейських норм партисипативної демократії на підвищення рівня участі громадян України в місцевому самоврядуванні. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. № 1. С. 113–120. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163108/Шумляєва%205.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2. Кужда Т., Галушак М., Галушак О. Форми та механізми демократії участі. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2021. Вип. 1 (24). С. 15–25. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21ktimdu.pdf>

3. V. Bhargava. Engaging citizens and civil society to promote good governance and development effectiveness. *Governance brief*. 2015. Issue 23. P. 1–8. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/172999/governance-brief-23-engaging-citizens-and-civil-society.pdf>

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Бабаніна В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Здійснення реформ у всіх сферах державного й суспільного життя, а також необхідність здійснення відсічі збройній агресії росії позначилося насамперед на національному законодавстві, не є винятком і кримінальне законодавство. Упродовж останніх років українське кримінальне законодавство суттєво оновилося. У чинний КК України з часу його прийняття було внесено значну кількість змін, більшість з яких стосувалася криміналізації діянь. Однак кількісне збільшення кримінально-правових норм не завжди супроводжується підвищенням їхньої якості.

Чинне українське законодавство, зокрема кримінальне, залишається суперечливим, надмірно декларативним і не забезпечене належним механізмом його реалізації. У процесі нормотворення не забезпечується суворе дотримання принципів побудови системи права, що призводить до порушення внутрішньої логіки галузей законодавства та структури закону, зокрема кримінального. Недоліки в українському законодавстві пов'язані також з його узгодженням з новими законами. Недостатньо уваги спрямовано на забезпечення внутрішньої узгодженості, відсутності прогалін і наукової обґрунтованості прийнятих законів про кримінальну відповідальність. Наявні численні порушення

конституційної процедури прийняття законів і правил юридичної техніки тощо [1, с. 402].

КК України є єдиним у нашій державі, хоча й не досконалим, нормативно-правовим актом, який встановлює та регулює суспільні відносини між особою, що вчинила суспільно небезпечне діяння, і державою (в особі відповідних правоохоронних та судових органів) (не враховуючи чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України). Закон про кримінальну відповідальність визначає кримінальну протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки [2], якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

КК України має низку недоліків, серед яких істотними слід вважати такі: 1) законодавчо не закріплено принципи українського кримінального законодавства; 2) наявна значна кількість колізій та прогалин в українському кримінальному законодавстві; 3) у КК України не передбачено уніфікованої кримінально-правової термінології; 4) більшість ознак складу кримінального правопорушення не розтлумачено в КК України; 5) наявна значна кількість оціночних понять тощо [1, с. 410].

Недосконалість кримінального законодавства України негативно позначається на роботі державних органів і посадових осіб з приводу кримінально-правової охорони суспільних відносин, що призводить до порушення принципу законності та зниження рівня правопорядку в державі. Крім того, необхідність визнання норм чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства України актуалізувала перед правозастосовними та законодавчими органами низку проблем: 1) формування механізму імплементації норм міжнародного права; 2) встановлення відповідності національного кримінального законодавства нормам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тощо. Усе це свідчить про неефективність механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства.

Удосконалення зазначеного механізму є однією з найактуальніших проблем у соціально-економічному й політичному житті суспільства. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Виконання покладеного на державу обов'язку щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини здійснюють, зокрема, шляхом удосконалення

механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства. Він має визначати суттєві властивості та характеристики закону про кримінальну відповідальність, його якість (як змістової форми, так і юридичної) та правильність застосування, забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин між державою (в особі відповідних правоохоронних і судових органів) й особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Механізм створення та реалізації українського кримінального законодавства повинен об'єднати діяльність суб'єктів створення та реалізації національного кримінального законодавства в цілісну систему. Це означає, що суб'єкти створення кримінального законодавства насамперед будуть усувати недоліки в національному кримінальному законодавстві, урахувавши практику його реалізації. Водночас суб'єкти реалізації кримінального законодавства України будуть брати участь у процедурі його створення [1, с. 404].

Для удосконалення механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства необхідно виконати такі вимоги: 1) дотримання законності законотворчої діяльності суб'єктами створення кримінального законодавства України; 2) створення умов для залучення науковців, практичних працівників і представників громадськості до обговорення законопроектів кримінально-правового спрямування; 3) встановлення обов'язковості проведення експертиз (наукової, антикорупційної, кримінологічної тощо) законопроектів кримінально-правового спрямування; 4) недопущення утворення прогалин у кримінальному законодавстві України, а також колізій та конкуренції кримінально-правових норм; 5) забезпечення взаємозв'язку суб'єктів створення та реалізації кримінального законодавства щодо виявлення в ньому недоліків; 6) розширення правової активності суб'єктів кримінально-правових відносин щодо втілення в кримінально-правові відносини їхніх прав та обов'язків, передбачених законом про кримінальну відповідальність; 7) підвищення рівня правової культури суб'єктів кримінально-правових відносин і правової культури суспільства загалом [1, с. 407].

Удосконалення механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства надасть можливість здійснити покращення КК України, а також уникнути в майбутньому тих помилок, які були допущені під час створення та внесення змін до нього.

Покращення КК України передбачає підготовчу роботу, яка включає такі процедури: 1) наукове розроблення змісту кримінального закону; 2) проведення наукової, антикорупційної, кримінологічної та інших експертиз; 3) аналіз і врахування судової практики застосування положень КК України; 4) дослідження статистики кримінальних

проваджень за кожним видом кримінальних правопорушень; 5) проведення ґрунтованого, логічного та змістовного соціологічного опитування; 6) дослідження зарубіжного досвіду створення та вдосконалення кримінального закону тощо [1, с. 412].

Отже, початок повномасштабної війни росії проти України, а також набуття нашою державою статусу кандидата в члени Європейського Союзу обумовило зміну національного законодавства, зокрема кримінального. Необхідність його адаптації до умов воєнного стану та європейського законодавства викликає певні складнощі, які, своєю чергою, зумовлені неефективністю сучасного механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства. Впровадження запропонованих нами процедур і заходів для удосконалення зазначеного механізму вирішить низку проблемних питань імплементації міжнародних норм, а також в майбутньому покращить зміст законів про кримінальну відповідальність, якими вносять зміни до КК України. Комплексний підхід органів державної влади різних ланок до удосконалення механізму створення та реалізації українського кримінального законодавства позитивно позначиться не лише на змісті кримінально-правових норм, а й на їх правозастосуванні.

Література:

1. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 600 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

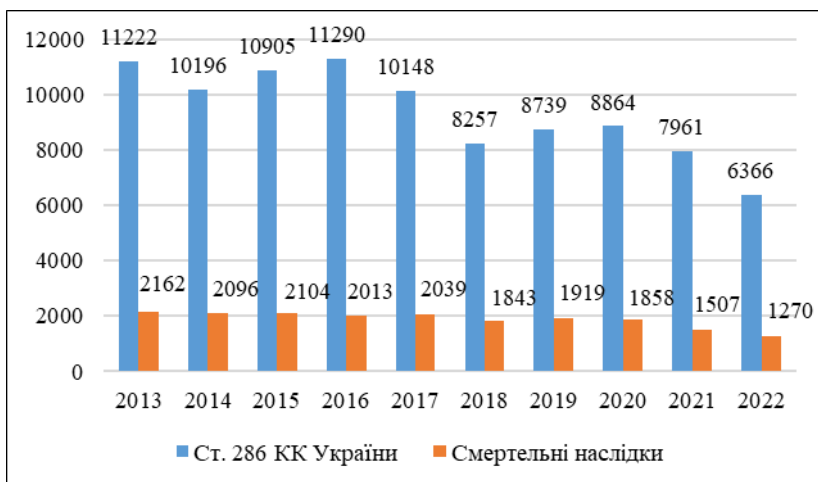
**ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ,
ЗІ СМЕРТЕЛЬНИМИ НАСЛІДКАМИ:
СТАН ТА ОКРЕМІ ФАКТОРИ**

Данильченко Ю. Б.

*доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами, зі смертельними наслідками – давня проблема, що гостро стоїть не тільки для України, а й для інших держав пострадянського простору. Можна і потрібно досліджувати, дискутувати щодо причин подальшого збереження надвисокого рівня «смертельних ДТП». Але факт залишається фактом: щорічно в середньому на дорогах країни гине близько 2 тис. осіб. І це на фоні того, що в Україні від 2018 року працює програма безпеки дорожнього руху, мета якої знизити рівень смертності і травматизму на дорогах. Щорічно з бюджету на програму належить виділяти 5% з доходів Дорожнього фонду, який наповнюється за рахунок надходжень від акцизних податків з пального і транспортних засобів, ввізного мита на нафтопродукти і транспортні засоби, а також штрафів за недотримання габаритно-вагових норм [1].

До початку широкомасштабної агресії російської федерації проти України прийнято було використовувати алегорію про «другий фронт», маючи на увазі автомобільні дороги, що забирали життя навіть більше, ніж збройний конфлікт. Втім, після 24 лютого 2022 р. такі порівняння, вочевидь, будуть недоречними. Проте не в алегоріях справа. А справа в тому, що навіть в умовах війни, хоча і спостерігається деяке зниження смертності на дорогах, ситуацію не можна вважати задовільною як для цивілізованої країни, що юридично та морально задекларувала курс на євроінтеграцію, підтверджує самовідданість своє право на європейську цивілізаційну ідентичність. Загальна картина рівня й динаміки Порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами виглядає таким чином (див. діаграму).

Діаг. 1. Графічне зображення рівня та динаміки злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами

Як можна бачити з діаграми, упродовж перших чотирьох років, з 2013 до 2016 року включно, динаміка кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, в тому числі й тих з них, що спричинили смерть потерпілого, змінювалась не суттєво. Щорічний рівень складав приблизно 11 тис. випадків. У 2017–2018 рр. зменшилася до 8257 (–26,9 %), в наступні два роки трохи зросла до 8864 у 2020 р. (+7,4 %), а у 2021 р. скоротилася на 10,2 % та становила 7961. Їх частка серед правопорушень у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту скоротилася з 56,9 % у 2013 р. до 43,1 % у 2016 р., а в наступні роки (включаючи 2021 р.) зросла до 59 %. Близько 20 % таких діянь щороку спричиняли смерть потерпілого. Їх кількість у 2013–2017 рр. була трохи більше 2000, у наступні три роки коливалася на рівні 1800–1900 випадків (2018 р. –9,6 %; 2019 р. +4,1 %; 2020 р. –3,2 %), а у 2021 р. знизилася на 18,9 % та дорівнювала 1504 [2, с. 108].

У 2022 році відбувся цілком прогнозований спад кримінальної активності за досліджуваним параметром. Однак цей спад є співвідносним із загальним зниженням злочинності в умовах війни та в цілому відповідає статистичним закономірностям, в основі яких знаходяться демографічні фактори (виїзд понад 8 млн громадян України за кордон), мобілізацією осіб чоловічої статі (здебільшого) для відсічі збройної агресії, а також деурбанізацією значної кількості населених пунктів на Сході і Півдні країни, в межах яких традиційно реєструвалося найбільше випадків вчинення кримінальних правопорушень,

передбачених ст. 286 КК України. Крім того, збільшення присутності на автошляхах поліцейських патрулів, функціонування блокпостів також дали свій ефект щодо часткового зниження рівня правопорушень, зважаючи на підвищений ризику викриття. Тому навряд чи щось було б таким помилковим, як вважати, що під час війни громадяни України стали більш відповідальними у ставленні до виконання правил дорожнього руху.

Натомість серед тих факторів, на які можливо звернути увагу у складі детермінаційного комплексу порушень правил безпеки руху особами, які керують транспортними засобами, зі смертельними наслідками, є такі:

1) призупинення фінансування робіт щодо інфраструктурного облаштування автомобільних шляхів за технічними стандартами та безпековими нормативами ЄС, зокрема відповідно до вимог Директиви 2008/96/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 19 листопада 2008 року «Про управління безпекою дорожньої інфраструктури». Зрозуміла річ: це пов'язано з пріоритетністю бюджетного фінансування сектору безпеки і оборони. Тож численна кількість інфраструктурних проєктів у сфері безпеки дорожнього руху наразі заморожена;

2) дія фактору так званої оборонної свідомості, що формується є особливий комплекс захисних реакцій, результатом дії яких є актуалізація та перманентне домінування вітальних спонук, тих, що прямо й безпосередньо убезпечують життя і здоров'я в умовах збройного конфлікту. Швидке пересування автомобільними дорогами – форма реакції втечі, що закріплюється та екстраполюється за межі зони бойових дій. Це є одним з чинників порушень швидкісного режиму їзди, що, своєю чергою, є основною причиною дорожньо-транспортних пригод, в тому числі і зокрема зі смертельними наслідками;

3) віктимні фактори, особливості яких в умовах війни визначаються: а) дією вказаної оборонної свідомості, що, у цьому контексті елімінує значення особистих заходів безпеки (використання пасків безпеки, дотримання інтервалу, дистанції у потоці, порушення правил обгону тощо) у порівнянні із загрозами війни; б) відсутністю, поганою укомплектованістю автомобільних аптек та/або недостатнім рівнем знань та вмій надання першої домедичної допомоги, зупинки критичних кровотеч тощо. Вважаємо в комплекс заходів з теоретичної та практичної підготовки водіїв (в тому числі й при контролі рівня знань та вмій) має входити й домедична допомога;

4) збереження у значної частини населення, рівень доходів якого традиційно є низьким, фетишизовано-символічного відношення до транспортного засобу, що постає інструментом задоволення потреб у самоактуалізації та визнанні. Автомобіль розглядається як такий собі

симулякр, який наділяється особливим, символічним соціальним значенням, що переноситься на його володаря. Відтак, агресивний стиль керування транспортним засобом постає формою самовираження та спробою отримання визнання, домінування над іншими, в тому числі й абстрактним соціальним порядком у виді Правил дорожнього руху.

Певна річ, переліченими факторами не обмежується цей складний кримінальний феномен. А тому дослідження мають бути продовження й специфіковані до особливостей життєдіяльності та експлуатації транспорту в умовах війни.

Література:

1. Статистика смертельних ДТП: скільки українців гине на дорогах зараз і які прогнози влада дає на майбутнє. *Слово і Діло. Аналітичний портал*. 2021. 5 лютого. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/05/infografika/suspilstvo/statystyka-smertelnyx-dtp-skilky-ukrayincziv-hyneh-dorohax-zaraz-yaki-prohnozy-vlada-daye-majbutnye>.

2. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / авт. кол. : М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

СВОЄРІДНА «КАНАБІС-ТЕОРІЯ» ВИЩОЇ СУДОВОЇ ІНСТАНЦІЇ ЯК ОСНОВА СИСТЕМНИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЕРЕСЛІДУВАНОЇ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ Ч. 1 СТ. 7 КОНВЕНЦІЇ

Кириченко О. А.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права факультету економіки і права
Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика
м. Миколаїв, Україна*

У зв'язку із набранням 27 січня 2023 р. чинності закону від 13 грудня 2022 р. № 2839-ІХ, що посилив кримінальну відповідальність за військові правопорушення [9], на основі одного із рішень вищої судової інстанції [8], нажаль, оновилися системні порушення ч. 1 ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4] у частині юридичне некомпетентного поширення дії цього закону на

триваючі військові кримінальні правопорушення, що розпочалися ще до цього [10; та ін.].

Якщо ж стисло викласти дану проблему на підставі однієї з останніх публікацій [3, с. 5-19], то доцільно підкреслити, що колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду у рішенні від 11 листопада 2021 р. по справі № 220/1260/20 [8] в порушення вимог ч. 1 і ч. 3 ст. 3 КК України [6] джерелом кримінального законодавства визнала не вказані норми кодексу про «час (період) вчинення кримінального правопорушення», а власний «винахід», що з урахуванням фактичних витоків даної справи правильніше було б іменувати в якості «канабіс-теорії» про день вчинення триваючого кримінального правопорушення у розумінні всього періоду його вчинення», вважаючи, однак, таким днем лише день закінчення триваючого кримінального правопорушення.

І в силу цього в порушення ч. 2 ст. 3, ч. 1, 2, 3 ст. 8, ч. 3 ст. 22, ч. 1 ст. 58, ч. 3 ст. 62 та ін. Конституції України [5], ч. 2 ст. 5 КК України [6], ч. 4 ст. 17 КПК України [7], позиції загальноновизнаного британського юриста А.В. Дайсі [1, с. 6], п. п. 44-51 та п. 52 доповіді Венеціанської комісії «Верховенство права» [1, с. 11-12], ч. 1 ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]; усталеної судової практики : чисельних рішень Європейського суду з прав людини у справах «Пухк проти Естонії» [11] та ін. («Дікме проти Туреччини», «М. проти Німеччини», «Макуф І Дам'янович проти Боснії і Герцеговини» та ін.); Конституційного суду України від 9 лютого 1999 р. № vd990209 vn1-рп/99, від 19 квітня 2000 р. № vd20000419 vn6-рп/2000, від 13 березня 2012 р., № 6-рп/2012 та ін.; другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 21 грудня 2021 р. по справі № 426/4030/18 щодо переживаючої сили пом'якшуючого закону; чисельних рішень цієї та інших судових палат ККС, інших касаційних судів у рішеннях від 8 липня 2015 р., № 732/48/15-а; 19 червня 2018 р., № 820/5348/17; та ін.; юридичне некомпетентне ретроспективно поширили дію обтяжуючого закону на увесь період зберігання підсудним особливо небезпечного наркотику – канабісу [8], причому за відсутності у справі доказів й про те, що зі вступом у силу нового обтяжуючого закону у підсудного відповідним чином змінився умисел на продовження вже й оновленого злочинного стану [3, с. 14–15].

За наявності цих доказів можна було б говорити про появу підстав для обґрунтування такої нової категорії загальної частини Антикримінальної галузі права, як «триваюче продовжуване кримінальне правопорушення, що складається з двох і більше тотожних епізодів на основі різних за ступенем тяжкості антикримінальних законів,

об'єднаних однією метою у формі прямого чи непрямого умислу» [3, с. 15]. Але і у такій ситуації не можна вину підсудного будувати на підставі вимог ч. 2 ст. 68 Конституції України про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [5], оскільки це фактично означає так зване «объективное вменение», а з двох чи більше законів, що діяли на протязі триваючого кримінального правопорушення, підлягає застосуванню протягом всього часу (періоду, проміжку часу) вчинення такого правопорушення закон чи частини різних законів, що найбільше покращують правовий статус підсудного. У той же час власне на основі цього юридичне некомпетентного рішення касаційної інстанції голова Добровеличківського районного суду Кіровоградської області із показовим для даної ситуації прізвищем І.П. Майстер виніс аналогічне рішення по справі про вчинення триваючого кримінального правопорушення із самовільного залишення місця служби в умовах воєнного стану [10].

В обох цих випадках має місце цинічне порушення загально-визнаного принципу неможливості зворотної дії закону, що краще за все розуміти в якості «загально правового принципу про лише перспективну дію правового акту, що погіршує правовий статус особи чи іншого соціосуб'єкта, а також про як перспективну, так й ретроспективну дію правового акту, що покращує правовий статус особи чи іншого соціосуб'єкта, який в т.ч. переживає погіршувачий правовий акт протягом всього періоду вчинення триваючого, продовжуваного чи триваючого продовжуваного правопорушення або ще не відбутого залишку певного виду карально-виховної антикримінальної чи іншого виду юридичної відповідальності : строку судимості, іншого обмеження правового статусу особи чи іншого соціосуб'єкта» тощо [3, с. 15].

Таким чином, так звана «канабіс-теорія» однієї з колегій суддів ККС Верховного суду виявилася відвертим проявом їх юридичної непрофесійності не інакше рівня юридичного ляпсусу, що порушує правовий статус переслідуваної особи у контексті вимог, перш за все, ч. 1 ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідної практики Європейського суду з прав людини, українського Основного закону та інших законів і вітчизняної судової практики на вищому та місцевому рівні.

І такий стан справ принципово не дивує, якщо мати на увазі наявність у процедурі псевдоконкурсів із обрання суддів вищої ланки біля 50 істотних порушень порядку проведення і встановлення їх результатів. Так, на першому етапі псевдоконкурсу в касаційні суди від 7.11.2016 р. було призначено судьями КАС 10 двієчників за результатами виконання практичного завдання з 29 таких суддів; КГС – 10 з 29; і т. д., а на другому етапі цього ж псевдоконкурсу від

2.08.2018 р. у касаційні та антикорупційні суди ці результати виявилися ще більш цинічними. Зокрема, судьями Вищого антикорупційного суду України було призначено 20 з 27 кандидатів-двієчників за результатами практичного завдання, в т. ч. і голова цього суду – О.В. Танасевич, яка працювала з 2002 р. помічником судді, а з 2012 р. – суддею Печенізького районного суду Харківської області !!!; а касаційного кримінального суду – 9 з 13, антикорупційної апеляційної палати – 5 з 11; КАС – 7 з 25; і т. д. [2, с. 72–73]. Скоріше за все, за аналогічною процедурою були обрані такого роду «майстри» на посади суддів та голів суду й інших українських судів!!! [3, с. 15].

Література:

1. Верховенство права. Доповідь, схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеціанською Комісією) на 86-му пленарному засіданні. Венеція. 25–26 березня 2011 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf

2. Кириченко О. А., Ткач Ю.Д., Бондаренко І.В. Інновації юриспруденції в забезпеченні журналістської галузі права та медіабезпеки : монографія. Варшава : RS Global Sp.z O.O.; Київ : Видавець Назаров О. А., 2022. 2-ге вид. 1012 с.

3. Кириченко О.А., Косаревська О.В., Шаповалова І.О. Юридичні ляпсуси у вигляді ретроспективного застосування обтяжуючого закону за триваючими кримінальними правопорушеннями. *Журнал східно-європейської права*. 2023. № 109. С. 5–19. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/kirichenko_berezozenko_kosarevska_109.pdf

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листопада 1950 р., ратиф. законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. Дата набрання чинності для України 11 вересня 1997 р. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

5. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, зі змінами згідно із законом № 27-IX від 3 вересня 2019 р., ВВР, 2019, № 38, ст. 160. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

6. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квітня 2001 р., № 2341-III. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131, зі змінами згідно із законом № 2839-IX від 13 грудня 2022 р. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*,

2013. № 9-10, ст. 88, зі змінами згідно із законом № 2858-IX від 12 січня 2023 р. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

8. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 листопада 2021 р., справа № 220/1260/20, провадження № 51-3077 км 21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101211516>

9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : закон від 13 грудня 2022 р., № 2839-IX, вступив силу 27 січня 2023 р. *Zakon.rada.gov.ua* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>

10. Ухвала судді Добровеличківського районного суду Кіровоградської області І.П. Майстер від 29 березня 2023 р. про відмову у затвердженні угоди угода між прокурором та обвинуваченим про визнання винуватості по кримінальній справі по ч. 5 ст. 407 КК України. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court/1105/>

11. European Court of Human Rights (55103/00) – Court (Fourth Section) – Judgment (Merits and Just Satisfaction) – CASE OF PUNK v. ESTONIA. *Stradalex* : веб-сайт. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_55103-00

ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Кузнецов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Україна як незалежна держава з 2014 року зіткнулася з сучасною загрозою у виді озброєної агресії з боку російської федерації (рф), яка з 24 лютого 2022 року набула більш широких масштабів. Наша держава

намагається за допомогою різних механізмів та інструментів ефективно протидіяти цій агресії. Одним з правових інструментів, які держава намагалася і намагається використовувати щодо протидії воєнним та іншим злочинам, які спричинені озброєним конфліктом міжнародного характеру, став Кримінальний кодекс України (КК) в який постійно вносяться зміни [8]. На думку науковців, чинний КК не тільки намагається врахувати сучасні умови воєнного життя, але й створює нові проблеми у правовому регулюванні та правозастосуванні [11]. Однією з таких проблем є те, що чинний КК не відповідає міжнародним стандартам у питанні протидії міжнародним злочинам, зокрема у ньому не передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти людяності, а положення про воєнні злочини не відповідає вимогам міжнародного кримінального права [2]. Виникає питання, як вирішити цю проблему?

Один з варіантів пропонує Міжнародний комітет Червоного Хреста, який констатує, що законодавець має чотири основні способи щодо імплементації серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) у національне кримінальне законодавство (можуть бути реалізовані через дві форми: спеціального, автономного та окремого від КК закону; або змін і доповнень до чинного КК) [3]:

1) перший спосіб полягає у застосуванні чинного військового чи загального національного кримінального права [3]. Цей підхід враховує, що національне кримінальне законодавство передбачає достатні санкції за серйозні порушення МГП і тому не потрібно передбачати в КК нові злочини. В Україні цей спосіб набув реалізацію з 2014 року щодо воєнних злочинів, коли застосовуються різні статті КК (ст. 115, 258, 438 КК та ін.);

2) другий спосіб спрямований на криміналізацію серйозних порушень МГП на національному рівні через узагальнені бланкетні норми, які відсилають на відповідні положення МГП [3]. В Україні цей спосіб набув реалізацію з 1 вересня 2001 року (набрання чинності КК). Однак практичне застосування ст. 438 КК щодо воєнних злочинів почалося саме з 24 лютого 2022 року;

3) третій спосіб полягає в тому, що в національному кримінальному законодавстві передбачаються норми про відповідальність за конкретні воєнні злочини, які відповідають тим, що встановлені у міжнародних нормативно-правових актах [3]. Такий спосіб реалізований в Україні через закріплення кримінальної відповідальності за мародерство (ст. 432 КК), насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК), погане поводження з військовополоненими (434 КК), незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435 КК) та ін.:

4) четвертий спосіб об'єднує другий та третій: криміналізація шляхом загального опису протиправної поведінки поєднується з чіткою та конкретною криміналізацією окремих воєнних злочинів [3]. Враховуючи те, що сьогодні Україна використала другий та третій способи імплементації серйозних порушень МГП у національне кримінальне законодавство, слід говорити про наявний пріоритет саме четвертого способу.

Аналіз законопроектної діяльності щодо імплементації в національне законодавство норм МГП свідчить про пріоритет саме третього способу імплементації.

Ми також схиляємося до застосування такого способу імплементації, оскільки він має певні переваги над іншими: по-перше, якщо відповідальність за ці злочини конкретизована у КК, порушення міжнародного договору стає караним, навіть якщо відповідний договір не був ратифікований Україною; по-друге, конкретна криміналізація краще забезпечує дотримання принципу законності, оскільки вона чітко та передбачувано встановлює, які типи поведінки вважаються кримінально протиправними та підлягають покаранню; по-третє, це полегшує роботу органів досудового розслідування та суду, частково звільняючи їх від складного завдання дослідження та тлумачення норм міжнародного права [3].

Для забезпечення повноти імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінального переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини) Верховною Радою України 20 травня 2021 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Як відомо, 7 червня 2021 року вказаний нормативно-правовий акт був підписаний Головою Верховної Ради України, але до цього часу не підписаний Президентом України, а отже не набрав чинності. Відповідь, що робити в такій ситуації, на жаль, ми не знаходимо в нормах Конституції України. Про недосконалість таких положень Основного Закону вже неодноразово згадують фахівці, але вирішення цієї проблеми можливе лише через зміну конституційних приписів [1]. Тому, аналізуючи даний документ ми будемо його називати проєкт № 2689.

Указаним проєктом нормативного акту пропонувалося доповнити КК статтю 31-1, а також внести зміни до статей 8, 44, 49, 68, 69, 74, 80 КК; виключити із КК статті 432, 433 і 435; у Розділі XX Особливої частини КК передбачити особливості кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; внести зміни до частини другої статті 216, частини другої статті 297-1,

пункту 201 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України, а також до частини другої статті 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» [9].

Система воєнних злочинів за проектом № 2689 складається з воєнних злочинів проти особи (ст. 438), воєнних злочинів проти власності (ст. 438-1), воєнних злочинів, що полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни (ст. 438-2), воєнних злочинів, що полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни (ст. 438-3), воєнних злочинів проти гуманітарних операцій

та використання символів (ст. 438-4), воєнних злочинів проти культурних цінностей, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права (ст. 438-5).

Щодо такої системи воєнних злочинів слід зауважити, що, по-перше, класифікація воєнних злочинів не має єдиного критерія; по-друге, склади злочинів, передбачених ст. ст. 438 – 438-5 проекту № 2689, перевантажені зайвими ознаками (примітками до цих статей), що надзвичайно ускладнює процес кримінально-правової кваліфікації таких діянь [4].

Слід також пригадати, що 15 квітня 2022 року Кабінет Міністрів України зареєстрував законопроект № 7290, який фактично повністю дублює положення проекту № 2689, за виключенням норм щодо закріплення інституту універсальної юрисдикції та командної відповідальності за воєнні злочини, а також деяких інших положень [10]. Цікаво, що проти прийняття законопроекту № 7290 виступили представники громадянського суспільства [6].

Сьогодні найбільшу увагу науковців привертає проект КК, який підготовлений робочою групою з питань розвитку кримінального права, згідно Указу Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019. М.І. Хавронюк, як один з співавторів проекту КК, запропонував у Книзі 11 нову систему кримінально-правових норм про злочини проти міжнародного правопорядку. Ця книга складається з п'яти розділів: Розділ 11.1. Злочин геноциду, Розділ 11.2. Злочини проти людяності, Розділ 11.3. Злочин агресії, Розділ 11.4. Воєнні злочини, Розділ 11.5. Злочини проти миру та безпеки людства [7]. У цілому слід підтримати таку класифікацію злочинів проти міжнародного правопорядку, яка має походження з Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. Однак виділення злочинів проти миру та безпеки людства викликає дискусію, оскільки, по-перше така термінологія не набула поширення в міжнародному праві; по-друге, окремі правопорушення складно назвати такими, що спрямовані проти миру чи проти безпеки людства [5, с. 682], оскільки здебільшого вони є

воєнними злочинами (наприклад, стаття 11.5.5. Застосування зброї масового знищення чи заборонених засобів ведення війни).

Цікаво, що Розділ 11.4. «Воєнні злочини» передбачає як роз'яснювальні (ст. 11.4.1), так і заборонювальні (ст. 11.4.2–11.4.7) норми. Конкретизація кримінально-правових понять у ст. 11.4.1 проєкту КК є важливим й відповідає принципу правової визначеності. Однак, слід зауважити, що окремі поняття не повністю відповідають положенням міжнародно-правових норм. Наприклад, поняття «віроломство» (п. 4 ст. 11.4.1 проєкту КК) визначається істотно вужче, ніж це передбачають норми міжнародного права (ст. 37(1) Додаткового протоколу до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.) [5, с. 677].

Система воєнних злочинів за проєктом КК передбачає шість видів серйозних порушень норм МГП: у формі вбивства (ст. 11.4.2), у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом (ст. 11.4.3), у зв'язку зі збройним конфліктом неміжнародного характеру (ст. 11.4.4), у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру (ст. 11.4.5), у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру, що полягає у застосуванні заборонених методів чи засобів ведення війни (ст. 11.4.6), відповідальність командира (начальника) за злочин проти МГП (ст. 11.4.7) [7]. У проєкті КК як критерій класифікації закладено тип збройного конфлікту. На думку науковців, такий критерій є надто формальним й в світі перманентного зближення правових режимів збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характерів може втрачати своє ідентифікаційне значення [5, с. 676].

Безперечно, така конкретизація різних проявів воєнних злочинів є дещо незвичною для вітчизняної юридичної техніки. Порівняємо це з чинною регламентацією порушень законів та звичаїв війни (ст. 438 КК), яка передбачає 6 конкретизованих форм і одну загальну (інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами), яка може охоплювати значну кількість інших міжнародних злочинів. Такий опис протиправної поведінки та бланкетний характер диспозиції кримінально-правової норми створює значні проблеми для правозастосовувачів.

На підставі викладеного пропонуємо наступні висновки: законодавцю необхідно в кримінальному законодавстві максимально врахувати всі форми протиправної поведінки, які не можна довільно розширювати без змін до КК; використання при цьому як зразок норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду, на нашу думку, є необхідним та важливим при реалізації євроінтеграційного курсу України.

Література:

1. «Законодавче чистилище»: що робити із законопроектами, які не підписує президент? Лабораторія законодавчих ініціатив, 2023. URL: <https://parlament.org.ua/2023/04/20/zakonodavche-chistilishhe-shho-robiti-iz-zakonoprojektami-yaki-ne-pidpisuye-prezident/>
2. 5 років війни з Росією. Україні потрібен закон про покарання за воєнні злочини. *Радіо Свобода*, 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/law-war-crimes-why-ukraine-needs-it/29968530.html>
3. Methods of incorporating punishment into criminal law. Advisory service on international humanitarian law. Geneva, 03/2014. URL: <https://www.icrc.org/en/download/file/1101/methods-of-incorporating-punishment-into-criminal-law-icr-eng.pdf>
4. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» від 4 лютого 2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804
5. Висновок на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). С. 682. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>
6. Відновлення руху до Римського статуту: законопроект № 7290. «IZI», 2023. URL: <https://izi.institute/vidnovlennya-ruhu-do-rymskogo-statutu-zakonoprojekt-%E2%84%967290/>
7. Кримінальний кодекс України : проєкт станом на 30 січня 2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/projekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf>
8. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. В. Андрушко, А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, І. В. Жук, В.В. Кузнецов та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
9. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права від 27 грудня 2019 р. № 2689. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804
10. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України від 15 квітня 2022 р. № 7290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449>
11. Хавронюк М. Помилки у законах воєнного часу: щодо змін Кримінального кодексу України. UPLAN. 19 травня 2022 р. URL: <https://uplan.org.ua/pomylyku-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>

СУЧАСНИЙ РОСІЙСЬКИЙ ФАШИЗМ: КРИМІНОЛОГО-ПСИХОАНАЛІТИЧНІ ЗАУВАГИ

Орлов Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Прикордоння з войовничою, агресивною державою завжди має своїм викликом дослідження цієї держави з точки зору власної безпеки. Так увага українських кримінологів була привернута до феномену російського фашизму, який, як і можна було очікувати, не задовільнився внутрішньо-диктаторськими атрибутами й сформував запит на війну. Починаючи з 24.02.2022 р., Україна стала об'єктом широко-масштабної неспровокованої агресії з боку Російської Федерації. Спроба виявити дійсні її причини, а, відтак, й намітити перспективні шляхи протидії їй, зниження ризику повторення цього зовнішньополітичного злочину у майбутньому, неодмінно виводить на необхідність комплексного кримінологіко-психологічного дослідження змісту того особливого соціального стану (не тільки параметрів політичної системи), що можна назвати сучасним російським фашизмом.

Певна річ – ця тема доволі гоміздка, багатопланова. А тому в цих тезах ми лише побіжно вкажемо на окремі, значущі на наш погляд, моменти, що можуть підсвітити деякі «темні сторони» цього фашизму. І, перш за все, варто говорити про моральний злам у російському суспільстві.

Моральний злам – це процес і результат розмивання змісту й імперативно-ціннісного значення моральних норм, їх властивості виражати, вказувати на соціальне благо, слугувати непорушними орієнтирами у сферах соціальної діяльності. Втрачається визначеність добра і зла, відбувається вихолощеність цих категорій під тиском тотальної публічної брехні та перманентної політики (державно-медійної) віддзеркалення. В цьому контексті вельми слушними та такими, що гармонійно римується із сучасністю, видаються умовиводи, міркування Х. Арндт – інтелектуалки, спостерігачки за судовим процесом над німецьким нацистським злочинцем Альфредом Айхманом, що відбувся у 1961 р. в Єрусалимі. Х. Арндт дійшла висновку, що Айхманова нездатність говорити послідовно під час суду була пов'язана із його нездатністю думати, або думати, поставивши

себе на місце іншої людини. Його обмеженість жодним чином не була пов'язана з його дурістю. Він уособлював не ненависть чи безумство і не ненаситну спрагу крові, але дещо гірше – безлику природу самого нацистського зла в межах закритої системи, керованої патологічними злочинцями, спрямованого на руйнування людської індивідуальності своїх жертв. Нацистам вдалося перевернути правовий порядок з ніг на голову, зробивши зло та ненависть підґрунтям нового «правопорядку». У Третньому Райху зло втратило свою відмінну рису, за якою досі його визначала більшість людей. Нацисти перевизначили зло як норму. Звичайне добро стало просто спокусою, якій більшість німців навчилися не піддаватися. У категоріях елементарної моралі те, що вважалося інстинктами порядності, більше не сприймалося за очевидне [1, с. 14–15].

І це глибше, складніше, цинічніше, аніж деяка постправда як ефект, позивний часу епохи Постмодерну. Це не прояв інтелектуальної проблеми релятивізму. У випадку з перевизначенням зла як норми у сучасному російському фашизмі – це цілеспрямована фальсифікація (принаймні на первинних етапах формування контрреальності, принаймні у колах тих, хто її конструює, формує політику, стратегію), а тому про жодний релятивізм йтися не може. При цьому фальсифікації відводиться одне з ключових місць у всьому функціоналі пропаганди й перевизначенні зла. Вона, фальсифікація, є генеральною функцією пропаганди щодо вибудовування контрреальності. Йдеться не просто про обман, викривлення фактажу, а про таке викривлення, що стосується причин колективної травми (на цьому фоні – стимуляція патерналізму й ненависті до його опонентів) та заміщення об'єкту ворожості, перетворення форми-вмістилища агресивної енергетики.

Важливим елементом фальсифікації є історична амнезія – витіснення (буквально репресії) із соціальної пам'яті дійсних причин травматизації. Тому-то таким істерично прискіпливим є відношення до закритих архівів НКВС, МГБ, КДБ й ревниве відношення до їх розсекречення у країнах Балтії, Україні. Тому таким гіпертрофованим виявляється й хворобливо агресивна увага до історії не лише як науки, навчальної дисципліни, а й політики.

В цьому контексті також необхідно додати, що функціональна значущість (для управління доксою) фальсифікації можлива тоді і тільки тоді, коли травмуюча для суспільства подія є: а) достатньою, аби визначатися як колективна травма; б) зведена до рангу фетишу, тобто емоційно насиченого й символічно оформленого об'єкту соціального поклоніння, обговорення, квазісміслоутворення внаслідок перманентної присутності в дискурсивному просторі, регулярно відтворюється у соціальних практиках. І оскільки ж необхідним елементом будь-якої

перетвореної форми є символічний ерзац, що усуває розрив між образом, коцептом, наративом, себто суб'єктивною дійсністю і дійсністю об'єктивною, остільки ж травма-фетиш:

1) деконструє лінійно-часові зв'язки, замінюючи синхронізацію синкайризацією, часову узгодженість – часовими провалами. З. Фройд з цього приводу зауважував, що анамнестичне знання (забування, витіснення, в тому числі й через травму) при визначених умовах може набувати форму часового зміщення, хронологічної плутанини [2, р. 12–13]. Люди змушені повторювати витіснене як переживання теперішнього часу замість того, щоб згадати про нього, як про частину минулого. Відтак, травма із «провалу» в символічній структурі («незв'язна історія») перетворюється у принцип структурування («нав'язливі повторення») [3, с. 11–12], а сама травмуюча подія перестає бути минулим, набуває ознак сучасності. Тому-то у просторі сучасного російського фашизму «велика вітчизняна війна» триває й донині;

2) на цій основі відбувається фальсифікація причини травми, репрезентуючи їх «осучаснені» аналоги, чим актуалізується не тільки статус «жертви», а й готовність до боротьби. Наочно це ілюструє сумнозв'язний мем «Можем повторить!» з російсько-пропагандистської системи експлуатації травми Другої світової війни («И вечный бой, покой нам только снится...» – Й. Бродський). Боротьба зводиться до смислуотворюючого, ідентичнісного начала, постає установкою і, ширше, – матрицею нав'язливих станів, вийти з якої неможливо без глибокої рефлексії, політики визнання травми як факту минулого на рівні колективних меморіальних та просвітницьких практик, розрахованих на тривалу перспективу.

Нав'язливі стани (прагнення до повторення травматичного досвіду) й істерія страху (діалектично нерозривні бінарні опозиції) на колективному рівні циркулюють довкола сфальсифікованого об'єкту, перетвореної форми. І це – принципово важливий момент для розуміння специфіки технологій сугестії, пропаганди, заснованій як на механізмах постпам'яті, так і пам'яті про актуальний травматичний досвід. В цій технології неодмінно присутня контраверсія джерела страху – об'єкт поклоніння, поваги, іншими словами – соціальний авторитет (квазіпредмет у перетвореному об'єкті), що бере на себе роль провідника у «світі страхів», «мракоборця» й «світоча», захисника всіх ображених. Але нюанс в тому, що подібна фальсифікація, заміщення є одним з елементів технології колективного підкорення, маніпулювання масами: спочатку травма, далі її витіснення, заміщення й на авансцені з'являється «вбивця» (суб'єкт травматизації чи його політичний спадкоємець), що стає об'єктом народної любові.

Отже, здійснювана широкомержевими засобами пропаганди, сугестії фальсифікація дійсної причини широкого й тривалого фізичного й психологічного колективного травмування населення колишньої радянської й нинішньої російської імперій – фактор невротичної установки на боротьбу (а це вимагає наявності поля розгортання битв) та умова підкорення, послуху населення, підживлюване патологічним патерналізмом, соціальним неадекватом.

Проте, менше з тим, якою б суперечливою, мінливою не була б дезінформація як елемент пропаганди, у справі розв'язування війни, генерації ненависті вона не була б ефективною, якби вона не була націлена, окрім конструювання вимірів контрреальності, на дегуманізацію опонентів режиму.

Коли ми говоримо про дегуманізацію, то маємо на увазі передовсім результат і процес використання у медійному, соціально-мержевому, політично-офіційному чи напівофіційному просторі таких емоційно-лінгвістичних засобів опису, найменування умовних опонентів і пов'язаних з протистоянням ним подій, а також окремих нарацій, які знімають моральний осуд за спричинення ним (опонентам) шкоди й представляють останню як соціально бажаний та морально виправданий (необхідний, безальтернативний) результат взаємодії, боротьби. Оперування такими засобами є необхідною умовою легітимізації насильства, агресії, залучення до орбіти внутрішньо та зовнішньо-політичних кримінальних практик якомога більшого числа людей.

Література:

1. Арентс Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла / Пер. з англ. А. Котенка. 2-ге вид. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. 372 с.
2. Freud S. Dora : An Analysis of a Case of Hysteriia. N.-Y. : Collier Book, 1979. 160 p.
3. Фрейд З. По ту сторону принципа насладження. Фрейд З. Основной инстинкт / Сост. П. Гуревич. М. : Олимп, 1997. 463 с.

ЗАКОНИ ТА ЗВИЧАЇ ВІЙНИ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Сотула О. С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
м. Херсон, Україна*

Статтею Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни» встановлено відповідальність за «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій» (ст. 438 КК України) [1].

При цьому, диспозиція цієї статті все одно має бланкетний характер, і для з'ясування змісту кримінально-правової заборони необхідно звернутися до норм міжнародного права, зокрема до міжнародних конвенцій та договорів.

Питання, що стосуються порушень законів та звичаїв війни, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, розкриваються в таких міжнародно-правових актах як Римський статут Міжнародного кримінального суду [2], Проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства [3], Женевська конвенція про поводження з військовополоненими [4]; Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [5], Конвенція про захист цивільного населення під час війни [6], Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів та передачі протипіхотних наземних мін та їх знищення (Оттавська конвенція) [7] та інші.

Війна визначається як «стан ворожнечі між ким-небудь; організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо» [8, с. 669].

Порушення законів та звичаїв війни «призводять до втягнення у війну чи збройний конфлікт ще більшої кількості учасників, збільшення людських, матеріальних і духовних утрат, продовження конфлікту, що значно ускладнює відновлення миру» [9, с. 569].

Очевидною є необхідність звернення до міжнародної правової категорії «закони та звичаї війни». Український правознавець В. С. Семенов розуміє «під ними сучасний компонент міжнародного права, який регулює умови для початку війни та поведінку воюючих сторін. Закони війни дають визначення таким поняттям як суверенітет та державність, держава та територія, окупація та інші важливі терміни міжнародного права; також положення щодо прав військових, військовополонених та мирного населення, тощо» [10].

Серед інших питань, сучасні закони війни стосуються «оголошення війни, прийняття капітуляції та поводження з військовополоненими; військова необхідність, що пов'язана із такими поняттями як вибірковість та пропорційність; також заборона певних видів зброї, які можуть спричинити надмірні страждання» [11]. При цьому, закони війни вважаються відмінними від інших правових норм, зокрема, внутрішнього законодавства щодо конкретного учасника збройного конфлікту, і це може забезпечити додаткові правові обмеження для ведення або виправдання війни. Отже, поняття «закони та звичаї війни» є ширшим, ніж «засоби та методи ведення війни».

Поряд з термінами «закони та звичаї війни» та «засоби та методи ведення війни» багато науковців використовують термін «військові злочини». Очевидно, що ці поняття тісно пов'язані між собою. Так, засоби та методи ведення війни безпосередньо відносяться до воєнних дій, тоді як закони та звичаї війни охоплюють не лише власне бойові дії, але й усі супутні події. Так, питання поводження з військовополоненими не відноситься до засобів та методів ведення війни, але відповідає встановленим законам і звичаям ведення війни.

Отже, коли мова йде про порушення міжнародного гуманітарного права в контексті використання терміну «засоби та методи ведення війни», на нашу думку, слід застосовувати при кваліфікації складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 438 Кримінального кодексу України саме категорію «закони та звичаї ведення війни», або «норми міжнародного права про правила та звичаї ведення військових дій у збройних конфліктах».

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.04.2023).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Статут Організації Об'єднаних Націй від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 02.04.2023).

3. Проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства : Проект Організації Об'єднаних Націй від 01 січня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_710 (дата звернення: 02.04.2023).

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 02.04.2023).

5. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 14 травня 1954 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu54k01u?ed=1954_05_14 (дата звернення: 02.04.2023).

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 02.04.2023).

7. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів та передачі протипіхотних наземних мін та їх знищення : Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 18 вересня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379 (дата звернення: 02.04.2023).

8. Словник української мови : в 11 т. / голов. редкол. : Білодід І. К. та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1 : А–В. 1970. 799 с.

9. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

10. Семенов В. С. Закони та звичаї війни. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д–Й. 744 с.

11. Яценко С. С. Порушення законів та звичаїв війни Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н–П. 720 с.

ВИКОРИСТАННЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДРГ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Топорецька З. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії № 1
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України активно розпочали діяльність різноманітні диверсійно-розвідувальні групи (далі – ДРГ) на території нашої держави. Їх масштабна діяльність була б неможлива без стабільного фінансування державою-агресором. Але з блокуванням переказів з території рф, її відключенням від світової системи SWIFT та відмовою найбільших платіжних систем VISA та MasterCard в обслуговуванні платіжних карток громадян рф, почалось активне використання організаторів грального бізнесу в Україні для фінансування членів ДРГ через виграші в азартні ігри.

Кримінальна відповідальність за такі діяння передбачена ст. 110-2 КК України. Вказаний злочин належить до підслідності слідчих органів безпеки відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України.

В Україні з 2021 року працюють організатори азартних ігор, частина з яких має прямих чи опосередкованих власників, що пов'язані з країною-агресором. Саме ці компанії активно співпрацювали з громадянами рф і забезпечували фінансування ДРГ впродовж своєї діяльності через нібито виплату вигравів їх членам, а також здійснювали збір персональних даних гравців та передавали їх в рф для пошуку і вербування агентів.

Зокрема, Подільською окружною прокуратурою міста Києва здійснюється процесуальне керівництво у кримінальному провадженні № 42022102070000148 від 27.04.2022 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190, ст. 110-2 КК України щодо компанії ТОВ «Твоя Беттінгова компанія» [1]. Вона здійснювала свою діяльність під брендом «1ХВЕТ», фактичними власниками якого є громадяни російської федерації. Вказана компанія в Україні отримала ліцензію на здійснення букмекерської діяльності та казино в мережі Інтернет. У вересні 2022 року Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей (далі – КРАІЛ) анулювала видані ТОВ «ТБК» ліцензії рішеннями № 320 та 321 від 6 вересня 2022 року [2; 3].

У 2022 році КРАІЛ анулювала ще ряд ліцензій організаторам азартних ігор за результатами аналізу інформації поданої Службою безпеки України та Національною поліцією у м. Києві, які виявили недостовірні відомості у документах, поданих суб'єктами господарювання для одержання ліцензії, а саме інформації зазначеної у відповідних листах або довідках про те, що здобувачі ліцензій не діють в інтересах резидентів іноземних держав, що здійснюють збройну агресію проти України, та/або дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту та застосування воєнної сили проти України, та/або встановлення факту такого контролю за діяльністю організаторів азартних ігор [4]. КРАІЛ анулювала 4 ліцензії в грудні 2022 року.

Фактично така проблема виникла через неможливість уповноваженого органу (КРАІЛ) перевірити такі факти ще на етапі прийняття рішення про видачу ліцензії, відсутність Державної системи онлайн-моніторингу, яка б фіксувала в режимі реального часу всі операції у сфері грального бізнесу, та ряд інших проблем у правовому регулюванні та реалізації державної політики щодо грального бізнесу [5, с. 236].

Водночас на початку 2023 року КРАІЛ отримала право здійснювати підготовку та подання Кабміну пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що вносяться урядом на розгляд РНБО відповідно до ЗУ «Про санкції», та бере участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до компетенції Комісії. Кабінет Міністрів України вніс зміни до Положення про Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей. Відповідна постанова КМУ № 91 «Про внесення змін до пункту 4 Положення про Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей» набула чинності 03 лютого 2023 року [6].

Проте наразі все ще залишаються ряд проблем, які дозволяють організаторам продовжувати таку незаконну діяльність і не дають можливість КРАІЛ здійснювати ефективний контроль за їх діяльністю. Це відсутність Державної системи онлайн моніторингу, яка мала бути впроваджена не пізніше серпня 2022 року, відсутність в КРАІЛ кворуму, що позбавляє її можливості приймати будь-які рішення, у тому числі і щодо анулювання ліцензії. Все ці проблеми повинні бути вирішені вже найближчий час, щоб запобігти в подальшому використанню грального бізнесу для фінансування ДРГ, вербування агентів [7, с. 178] та вчинення іншої злочинної діяльності.

Література:

1. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 05 липня 2022 року у справі № 758/4466/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105447151> (дата звернення 12.05.2023).
2. Рішення КРАІЛ № 320 від 06.09.2020. *Офіційний вебсайт КРАІЛ*. URL: <https://www.gc.gov.ua/files/Richenya/2022/09/R-320.pdf> (дата звернення 12.05.2023).
3. Рішення КРАІЛ № 321 від 06.09.2020. *Офіційний вебсайт КРАІЛ*. URL: <https://www.gc.gov.ua/files/Richenya/2022/09/R-321.pdf> (дата звернення 12.05.2023).
4. КРАІЛ прийняла рішення про анулювання ліцензій організаторів азартних ігор, контроль над діяльністю яких здійснюється резидентами російської федерації. *Офіційний вебсайт КРАІЛ*. URL: <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/33703.html> (дата звернення 12.05.2023).
5. Топорецька З. М. Публічне управління гральним бізнесом та лотерейною діяльністю і протидія злочинам, пов'язаним з ними: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2022. 424 с.
6. Уряд надав Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей повноваження ініціювати санкції. *Офіційний вебсайт КРАІЛ*. URL: <https://www.gc.gov.ua/ua/Informatsiini-povidomlennia/33845.html>.
7. Топорецька З. М. Поняття та види злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 177–181.

ЩОДО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАДР

Турлова Ю. А.

*докторка юридичних наук, старша дослідниця,
провідна наукова співробітниця відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

м. Київ, Україна

Одним із вагомих зумовлюючих чинників глобальної екологічної кризи є екологічна злочинність, складовою якої є злочини у сфері охорони надр, що зокрема, знаходять прояв у незаконному видобутку невідновних природно-мінеральних ресурсів та розробленні родовищ корисних копалин. Небезпечність таких посягань пов'язана не тільки з існуючим рівнем інтенсивності та поширення злочинів у сфері охорони надр, але й зміни характеру зазначених злочинів. До таких змін варто віднести їх комерціалізацію, професіоналізацію, наявність корупційних і транснаціональних зв'язків, що дозволяє зробити висновок про трансформацію цього виду злочинності в більш організовані форми. Вочевидь, ефективна протидія таким злочинам (як і будь-яким іншим) потребує відповідне інформаційне забезпечення такої діяльності, насамперед чітке уявлення щодо сучасного стану цього феномену та його детермінуючих чинників.

Основні показники, що відображають стан і тенденції зазначених злочинів, доцільно визначати на основі довгострокового кримінологічного аналізу екологічних злочинів у сфері охорони надр в Україні. Статистична обробка офіційних звітів – форми № 1 МВС «Про злочинність на території України», «Єдиний звіт про злочинність», «Звіт про злочинність» та форми № 1 ОГП (ГПУ) «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» [1] дають підстави для твердження щодо невисокого рівня облікованості екологічних злочинів у сфері охорони надр. Протягом 2002–2021 рр. було обліковано 9118 зазначених злочини.

Розрахунок середньої арифметичної простої величини дає нам можливість встановити середнє річне значення абсолютної кількості зареєстрованих (облікованих) екологічних злочинів у сфері охорони надр і охарактеризувати типовий розмір досліджуваної ознаки, який демонструє усереднене значення ознаки сукупності за конкретний

період. Протягом усього аналізованого періоду ця величина становить: 456 для екологічних злочинів у сфері охорони надр разом; 440 злочини, відповідальність за які передбачена ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин»; 161 – злочини, відповідальність за які передбачена ст. 2401 КК України «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину».

Як засвідчують відповідні розрахунки, за двадцятирічний період аналізу масив облікованих екологічних злочинів у сфері охорони надр зріс на 1318 % (відповідно, темп зростання до 2002 р. становив 1418 %), тобто більш ніж у 14 разів. Найстрімкіше збільшувалась кількість таких злочинів у 2003 р. – темп зростання до попереднього року становив 287 % (адже мінімальний рівень злочинів спостерігався у 2002 році – 55), а також у 2013 році – показники темпу зростання становив 212. Найімовірніше основними причинами такого зростання були як посилення обліково-реєстраційної дисципліни керівництвом правоохоронних органів, так і штучні маніпуляції зі статистикою. Це особливо актуально щодо досліджуваних нами злочинів, у яких здебільшого відсутні процесуально визнані потерпілі та більша частина яких учинені в умовах неочевидності.

Найбільш відчутні зниження абсолютних показників досліджуваної категорії злочинів відбувалось у 2007, 2011, 2012 та 2017 роках – темп зниження становив 89, 82, 60, та 63 % відповідно. Аналіз відповідних показників динаміки засвідчує хвилеподібні зміни в кількості зареєстрованих злочинів на фоні стійкої загальної тенденції до їх зростання.

Протягом аналізованого періоду можна умовно виокремити трирічний період (2003–2005 рр.) стрімкого зростання кількості досліджуваних злочинів з мінімального початкового значення у 55 злочинів до 414 злочинів у 2005 році. Для кількісної оцінки такого зростання розрахуємо середній темп зростання зазначених злочинів протягом першого періоду. Зважаючи на те, що середній темп зростання розраховується для ряду динаміки з однаковими інтервалами, зазначений показник динаміки обчислюється за формулою середньої геометричної та становить 1,96. На підставі середнього темпу зростання доцільно визначити середній темп приросту злочинів першого періоду дослідження, що демонструє, на скільки відсотків у середньому збільшується (зменшується) цей рівень порівняно з попереднім. Відповідно, протягом 2002–2005 років середній темп приросту зазначених злочинів становив 96 %.

Другий період (2006–2009 рр.) характеризується відносною стабілізацією абсолютних показників досліджуваних злочинів з незначними

щорічними коливаннями щодо середнього показника на рівні 415 злочинів.

У 2010 році спостерігалось суттєве зростання до значення 607 злочинів, що, можливо, зумовлено суттєвими змінами редакції ст. 240 КК України відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері доквілля» від 05.11.2009 р. № 1708-VI [2]. У подальшому, протягом 2011–2012 рр. рівень досліджуваних злочинів істотно знизився до значень 499 та 301 злочинів відповідно.

Наступний період характеризується зростанням більш, ніж у два рази кількості облікованих злочинів, що можна пояснити змінами у порядку реєстрації злочинів, запроваджених КПК України, який набув чинності 20.11.2012 р. Істотні зміни у процесуальному законодавстві, певні організаційні заходи, зокрема, запровадження Єдиного реєстру досудових розслідувань [3] відчутно позитивно вплинули на реєстраційну дисципліну та мали наслідком збільшення облікованості злочинів практично усіх категорій. Так, динаміка загальної злочинності в Україні, починаючи з 2013 р. і до 2016 р. демонструвала суттєве зростання, що значною мірою можна пояснити зменшенням її латентної складової та, відтак, виведенням із прихованого стану значної кількості злочинів. Рівень екологічних злочинів у сфері охорони надр протягом 2013–2016 рр. є стабільним із середнім значенням 622 злочини.

Протягом наступних двох років спостерігаємо інтенсивне зменшення кількості облікованих злочинів до значення 358 злочинів у 2018 році, а з 2019 до кінця досліджуваного періоду – стійке зростання до максимального значення 780 злочини у 2021 році. Використовуючи методику, що застосовувалась щодо першого періоду (2003–2005 рр.) розрахуємо середній темп зростання та середній темп приросту екологічних злочинів у сфері охорони надр протягом усього періоду дослідження. Відповідно зазначені показники для періоду 2002–2021 рр. становлять 1,15 та 15 %.

Одним із кількісних показників, які характеризують поширеність злочинів певної категорії, є їх питома вага (доля або частка) у структурі всіх облікованих злочинів. Стосовно досліджуваної категорії зауважимо, що якщо у структурі екологічної злочинності доля злочинів у сфері охорони надр становить близько 18,6 % [4, с. 91], то в загальній структурі злочинності середнє значення питомої ваги протягом 2002–2021 рр. становить 0,1 %. Відповідні розрахунки дають підстави для твердження, що вказаний показник має стабільну тенденцію до зростання.

За 20 років відносні показники зазначених злочинів (питома вага) збільшились майже у 20 разів: від 0,01 % у 2002 р. до 0,24 % у 2021 р. Особливо помітним є зростання зазначеного показника протягом трьох останніх років, коли зростання рівня екологічних злочинів у сфері охорони надр відбувалось за умов суттєвого зниження абсолютних показників загальної злочинності.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що кримінологічні показники, що відображають стан та тенденції екологічних злочинів у сфері охорони надр, є основою для розроблення та здійснення заходів запобігання злочинам даної категорії, адекватних законодавчих, правозастосовних, організаційних й інших заходів протидії зазначеним злочинам.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення : 04.05.2023).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля: Закон України від 05.11.2009. № 1708-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1708-17> (дата звернення : 07.05.2023).
3. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань : затв. наказом Генерального прокурора України від 17.08.2012. № 69 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069900-12#Text> (дата звернення: 04.05.2023).
4. Турлова Ю.А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії : монографія. Київ : Знання України, 2018. 459 с.

ФАКТИЧНА ПОМИЛКА ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НОРМАТИВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Айдинян А. В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

30.01.2023 опубліковано текст нового Кримінального кодексу України [1]. Видається безперечним те, що кримінальний закон будь-якої держави займає особливе місце у системі актів законодавства, тому реформування останнього чи прийняття нового такого закону завжди підлягає (має підлягати) ретельному аналізу та, за потреби, конструктивній критиці. В межах даної публікації пропонується аналіз окремих нормативних характеристик кримінально-правових норм, передбачених у статтях 2.4.7, 2.4.8, 2.9.16 проєкту нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт КК України).

Деякі аспекти правового регулювання фактичної помилки в кримінальному праві досліджувались у працях таких вчених, як Вапсва Ю.А., Зеленов Г.М., Кириченко В.Ф., Комаров О.Д., Кузнецов В.В., Рарог О.І., Якушин В.А. та ін.

Пропонуємо наступний алгоритм даного наукового дослідження:

- аналіз дефініції фактичної помилки, наведеної у ст. 2.4.7 проєкту КК України;
- аналіз окремих видів (різновидів) фактичної помилки, що розглядаються у проєкті;
- власні висновки та пропозиції.

Ст. 2.4.7 проєкту КК України передбачає: «Фактичною помилкою є неправильне усвідомлення особою наявності або відсутності у вчиненому нею діянні ознаки складу кримінального правопорушення».

З даного (достатньо лаконічного) визначення випливає таке:

- фактична помилка становить неправильне уявлення;
- таке неправильне уявлення стосується наявності або відсутності певної ознаки складу кримінального правопорушення.

Щодо першого, то в теорії кримінального права дійсно пропонуються різні підходи до визначення поняття «фактична помилка». Деякі з них: 1) неправильне уявлення (Матишевський П.С., Вапсва Ю.А.,

Кириченко В.Ф., Безрукова Т.І.), 2) неправильна оцінка (Тяжкова І.М.), 3) омана (Якушин В.А., Комаров О.Д.), 4) знання, отримане під впливом омани (Фаткулліна М.Б.), 4) психічне ставлення (Алієв З.Г.) [2, с. 45–46].

І, на наш погляд, це не просто «гра слів». У наукових публікаціях неодноразово наголошувалося, що фактична помилка може бути наслідком не лише відсутності достовірних даних про предмет (в даному разі ознаку), якого помилка стосується, але і порушень певних логічних зв'язків між даними, що характеризують предмет, і висновками особи щодо нього. Останнє, зокрема, може мати місце тоді, коли особа сприймає істинну інформацію, але допускає помилку під час її тлумачення [2, с. 46–47].

Отже, помилки другого рівня (помилки раціонального етапу) не охоплюються поняттям «неправильне уявлення». З цих міркувань, як видається дане родове поняття не може розглядатися як універсальне.

Ми в своїх публікаціях неодноразово наголошували, що більш обґрунтованим видається визначення помилки (як фактичної, так і юридичної) за допомогою поняття «неправильна оцінка». Така позиція пояснюється тим, що кримінально значуще діяння завжди є свідомим і вольовим. Відтак, якщо йдеться про помилку в кримінальному праві, що має місце під час вчинення такого діяння, певне осмислення/ усвідомлення особою відповідних обставин у будь-якому разі має місце. Це не обов'язково глибокий процес обдумування, однак щонайменше мінімальний рівень узагальнення і оцінки отриманої інформації. Як зазначається, в Енциклопедичному словнику, самі по собі відчуття чи сприйняття не обманюють людину, помилка криється в неправильному їх тлумаченні [3, с. 88].

Однак, як бачимо, у ст. 2.4.7 нового проєкту КК України фактичною помилкою пропонується визнавати «неправильне усвідомлення». При цьому, юридичною помилкою у ст. 2.4.8 визнається «неправильне розуміння», а згідно зі ст. 2.9.16 проєкту помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння, має місце, якщо: 1) підстава для правомірного спричинення шкоди була відсутня, 2) особа неправильно оцінювала обстановку, що склалася, та 3) припускала наявність підстави для спричинення шкоди. Отже, в даному разі родовим поняттям такого різновиду фактичної помилки є «неправильна оцінка».

На наш погляд, щодо дефініцій фактичної помилки, юридичної помилки і помилки щодо обставини, яка виключає протиправність діяння має використовуватись єдиний (уніфікований) підхід та, відповідно, їх родове поняття має бути спільним. У такому разі, принаймні, можна вести мову про певну послідовність та логіку законодавця.

З аналізу проекту КК України, а саме ст. 2.4.7, випливає, що автори законопроекту пропонують регламентувати лише фактичну помилку щодо наявності або відсутності певної ознаки складу кримінального правопорушення. Насправді, жодна фактична помилка напряму не стосується ознаки складу кримінального правопорушення (це певне спрощення, фікція). Йдеться про фактичну помилку щодо обставини, що кореспондує певній ознаці складу кримінального правопорушення. Однак важливішим в даному разі є те, що фактична помилка звужена до тих її видів (різновидів), що мають кримінально-правове значення. Тобто, фактичною помилкою не є неправильне уявлення (якщо вживати термінологію проекту) обставин, що кореспондують ознакам, які знаходяться за межами відповідного складу кримінального правопорушення. В даному разі такий підхід є виправданим.

Як вже було зазначено, згідно зі ст. 2.4.7 проекту фактична помилка може стосуватися наявності або відсутності «ознаки складу кримінального правопорушення», тобто можлива позитивна (щодо наявності) та негативна (щодо відсутності) фактична помилка. Тоді як з аналізу ч. 1 ст. 2.4.8 проекту випливає, що можлива лише негативна юридична помилка. Стосовно ситуації, коли особа помилково вважала вчинену нею дію чи бездіяльність кримінальним правопорушенням існує окремий припис у ч. 2 цієї статті (до такої особи не застосовуються засоби кримінальної відповідальності). Однак, все ж, традиційно у доктрині кримінального права така помилка визнається юридичною. Натомість за визначенням, наданим у проекті КК України, така помилка взагалі не є юридичною.

Системний аналіз ст. 2.9.16 проекту КК України «Помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння» вказує на те, що така помилка є видом фактичної помилки (див. ч. 5 ст. 2.4.7, де міститься відсилка до ст. 2.9.16 і вжито словосполучення «фактична помилка...»). З п. 3 ч. 1 ст. 2.9.16 проекту слідує, що тут теж регламентована лише позитивна фактична помилка. Це випливає зі слів «3) припускала наявність підстави для спричинення шкоди».

Не заперечуючи доцільність регламентації лише позитивної фактичної помилки щодо обставини, яка виключає протиправність діяння, вважаємо за необхідне зробити узагальнений висновок, що помилка за проектом КК України в окремих випадках може бути і позитивною, і негативною, тоді як в інших випадках, лише позитивною або лише негативною.

У ст. 2.9.16, на відміну від ст. 2.4.7 проекту, чітко розріняються вибачальні та невибачальні фактичні помилки. Не аналізуючи коректність опису таких помилок, оскільки це вимагає окремого наукового дослідження, відмітимо, що навіть узагальний аналіз наведених статей

потребує уніфікації підходів законодавця до регламентації вибачливих (вибачальних) та невибачливих (невибачальних) фактичних помилок, оскільки цей аспект фактичної помилки має юридичне значення і впливає (може впливати) на кримінально-правову кваліфікацію.

Висновки.

Таким чином, узагальнюючи викладене вище, вважаємо, що:

1) дефініція фактичної помилки потребує удосконалення шляхом уточнення «родового поняття», що її визначає або, принаймні, проведення єдиного (універсального) підходу до розуміння фактичних та юридичних у кримінальному праві;

2) проектом КК України розрізняються позитивні та негативні помилки; при цьому в одних випадках пропонуються як позитивні, так і негативні помилки, в інших – лише позитивні або лише негативні;

3) здійснюється диференціація фактичних помилок щодо обставин, які виключають протиправність діяння, на вибачальні та невибачальні; вважаємо, що така диференціація також має бути проведена на рівні загальної норми, передбаченої ст. 2.4.7 проекту КК України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України (контрольний текст проекту станом на 30.01.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення 15.05.2023).

2. Айдинян А.В. Фактична помилка як кримінально-правове явище: основні загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат* : загальнодержавний професійний журнал, 2014. № 5. С. 44–48.

3. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.В. Энциклопедический словарь : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890–1907. Т. XII : Жилы – Земпахъ. 1894. 480 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА (ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ)

Алксесійчук В. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача*

*Київського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса»
з науково-методичної роботи та післядипломної освіти,
член Дисциплінарної палати
Центральної експертно-кваліфікаційної комісії
Міністерства юстиції України
м. Київ, Україна*

Забезпечення справедливості і об'єктивності судових рішень у правовій державі має ґрунтуватись на якісній нормативно-правовій базі, яка відповідає вимогам правової визначеності, повноти та узгодженості, враховує права та інтереси учасників судового провадження. Вирішення більшості правових ситуацій судом відбувається з урахуванням фахової думки (висновку експерта). Судова експертиза за своєю сутністю є процесуальною формою використання спеціальних знань і науково-технічних досягнень в юридичному провадженні [Див.: 6, с. 257]. Судові експерти залучаються з метою вирішення питань, які не можуть бути вирішені без використання спеціальних знань. Враховуючи значення висновку експерта як джерела доказів, важливим є забезпечення якості цього джерела. Оцінку висновку експерта надає суд (слідчий, прокурор, слідчий суддя), з урахуванням інших доказів у справі. Висновок експерта в більшості випадків визначає зміст рішення суду, отже на експертів лежить велика відповідальність за якість проведення судової експертизи й складання висновку.

З метою належності й достовірності висновку експерта законодавством визначено процедурні питання призначення та проведення судових експертиз, права і обов'язки судового експерта, окреслено коло завдань окремих видів судових експертиз, визначено порядок розробки, впровадження й застосування методик проведення судових експертиз, передбачено заходи відповідальності за порушення, які стосуються проведення судових експертиз (як самих судових експертів, так і інших осіб, причетних до процесу проведення експертизи або зацікавлених у певних її результатах). Таким чином можна казати про

форму та зміст висновку експерта, які стають об'єктом аналізу під час його оцінки.

Сучасний стан законодавства, яке регламентує судово-експертну діяльність в Україні, свідчить про відсутність системного підходу в урегулюванні сфери судової експертизи, невизначеність та суперечливість окремих правових положень, перенесення ваги з критеріїв оцінки змісту на оцінку форми висновку, що не завжди сприяє збільшенню якісних (обґрунтованих і об'єктивних) досліджень, призводить до послаблення гарантій незалежності судових експертів.

Незалежність судового експерта є необхідною умовою неупередженості і повноти експертного дослідження, будь-яка загроза незалежності судового експерта нівелює значущість висновку судового експерта в судовому провадженні.

Під час аналізу сучасної редакції Закону України «Про судову експертизу» звертають на себе увагу наступні проблеми:

1) Відсутність незалежної (позавідомчої) оцінки професійної придатності судового експерта (його кваліфікаційної відповідності, підстав для притягнення до відповідальності). Існування внутрішнь-відомчих кваліфікаційних та дисциплінарних органів містить ризики необ'єктивності, корупційну складову, ставить в нерівні умови експертів різних відомств.

2) Серед видів дисциплінарних проступків судового експерта, визначених статтею 14 Закону України «Про судову експертизу», майже половина стосується процедурних питань судової експертизи [Див.: 4]. При цьому спостерігається дисбаланс значущості підстав відповідальності: зокрема, експерт несе відповідальність за наявності таких формальних підстав як «порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта», які деталізовані в процесуальних кодексах та в підзаконних нормативно-правових актах, і можуть взагалі не впливати на суть висновку і подальшу його оцінку; водночас поза увагою законодавця залишилися грубі порушення судовим експертом методик проведення судових експертиз, які суттєво можуть впливати на остаточні висновки, призводити до хибних судових рішень. Наприклад, Науково-методичними рекомендаціями [Див.: 3] передбачені правила щодо: необхідності проведення експертом натурного огляду об'єкту дослідження (огляду місця події – при експертизі технічного стану ліфтів, огляду колісного транспортного засобу – при транспортно-товарознавчій експертизі тощо). Загально визнана експертна методика може передбачати послідовність етапів дослідження, способи проведення вимірів, обрахунку ринкової вартості об'єктів, критерії обрання коефіцієнтів для арифметичних розрахунків та ін., порушення яких може призводити до недостовірних (суттєво

викривлених) висновків. В деяких випадках такі порушення можуть бути свідомими, спрямованими на умисне спотворення результатів експертизи, і можуть розцінюватись як ознаки надання завідомо неправдивого висновку експертом.

3) Окремі види дисциплінарних проступків характеризуються правовою невизначеністю (зокрема, законом не встановлено: чим визначаються «межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю», що відноситься до «питань права», чи вважається «самостійним збиранням матеріалів, що підлягають дослідженню» передбачений експертними методиками підбір аналогів для порівняльного дослідження, використання довідкової інформації тощо, а також чи розцінюється як «самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи» визначення придатності (непридатності) об'єктів для дослідження, достатності ознак та ін.). Так, предмет окремих з видів судових експертиз передбачає можливість надання відповідей на питання, зміст яких полягає у встановленні відповідності дій осіб, форми та змісту документів тощо вимогам нормативно-правових актів. Наприклад, до орієнтовного переліку питань, які вирішуються: автотехнічною експертизою, належить: «Чи відповідали дії водія технічним вимогам Правил дорожнього руху?» тощо; залізнично-транспортною експертизою: «Чи мала місце невідповідність дій членів локомотивної бригади вимогам нормативних документів, що діють на залізничному транспорті України, при веденні поїзда, в якому відбулося сходження з рейок рухомого складу (зіткнення, наїзд) (якщо мала, то у чому саме полягає ця невідповідність)?» та ін.; будівельно-технічною експертизою: «Чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?»; оціночно-будівельною експертизою: «Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?»; експертизою з питань землеустрою: «Чи відповідають розроблена документація із землеустрою на земельну ділянку та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування?»; інженерно-екологічної експертизи: «Недотримання вимог яких нормативних актів з охорони навколишнього природного середовища допущені у досліджуваному випадку надзвичайної екологічної ситуації? Дії яких осіб не відповідали вимогам нормативних актів з охорони навколишнього природного середовища?»; економічної експертизи документів фінансово-кредитних операцій: «Чи відповідає метод нарахування банком процентів за депозитним договором

вимогам законодавства про депозитні операції банку або іншої фінансової установи?» та ін. [Див.: 3].

4) В законі відсутнє визначення змісту вимог (правил), щодо порушення яких передбачена відповідальність (зокрема, у зв'язку з встановленою законом відповідальністю експерта за порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи, доцільним вбачається початкове визначення таких вимог саме в законі).

5) Важливим елементом гарантій незалежності судових експертів є відповідність оплати їх праці характеру і умовам діяльності (в тому числі, врахування напруженості розумової діяльності, великої навантаженості, небезпечності роботи (потреба проведення судових експертиз на місці події, на робочому місці (не дистанційно), що містить великі ризики небезпеки, особливо під час воєнних дій; вразливість як учасника провадження у резонансних справах, психологічний і фізичний тиск зацікавлених осіб тощо) – що ставить по суті судового експерта в рівні умови зі слідчими, прокурорами, суддями й відповідно потребує забезпечення належного рівня оплати праці судових експертів (для запобігання професійного вигорання та вимивання кваліфікованих експертних кадрів, підвищення престижності професії судового експерта в умовах браку досвідчених експертів та зростання потреб слідчих і судових органів у проведенні судових експертиз).

6) З урахуванням визначеної законом заборони під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи, а також встановлених процесуальним законодавством обмежень щодо розголошення даних оперативнорозшукової діяльності, досудового розслідування, відомостей, що стали відомі експертів у зв'язку з проведенням експертизи, повідомлення про її результати (ст. 386, 387 Кримінального кодексу України, ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України, ст. 107 Цивільного процесуального кодексу України та ін.) [Див.: 1; 2; 7 та ін.] доцільно конкретизувати в законі механізми: доручення (передоручення) проведення експертизи судовому експерту (експертам), притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності; визначити вичерпні повноваження і межі діяльності державних органів, до сфери управління яких належать експертні установи, експертно-кваліфікаційних комісій, керівника установи, окреслити права самоврядних організацій в захисті прав судових експертів.

Отже правове регулювання судово-експертної діяльності потребує збалансованості з позицій забезпечення гарантій незалежності судового експерта та визначення засобів забезпечення добросовісності судових експертів. У зв'язку з цим доцільним є визначення у законі, яким

регламентується судово-експертна діяльність, понять «вихід за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю», «питання права», «предмет судової експертизи», «самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи»; врегулювання інших важливих питань організації і проведення судових експертиз (зокрема, строків); забезпечення в механізмі притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності гарантій їх незалежності шляхом встановлення обмежень щодо предмету розгляду під час дисциплінарного провадження, повноважень членів дисциплінарної комісії; уніфікація вимог та порядку отримання (підтвердження) кваліфікації судових експертів, розгляду питань дисциплінарної відповідальності поза межами одного відомства; перегляд принципів матеріального забезпечення судових експертів.

Вказані питання можуть бути вирішені шляхом прийняття нового системного Закону України «Про судово-експертну діяльність» [Див.: 5], який визначатиме зміст основних понять в сфері судової експертизи, приділятиме належну увагу гарантіям незалежності судових експертів та їх правовому статусу, уніфікуватиме порядок професійного відбору і відповідальності судових експертів.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2751>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

4. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 28, ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

5. Проект Закону «Про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154

6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Том 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. Акад. прав. Наук України ;

Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. Юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. 2018. 952 с.

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40-41, 42, ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРИ БУДІВНИЦТВІ, РЕКОНСТРУКЦІ, РЕМОНТІ ТА УТРИМАННІ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Близнюк І. Л.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Останніми роками будівництво доріг в Україні набирало обертів. Проте, на жаль, поширювались й пов'язані з цим негативні явища – наростала кількість скарг на якість щойно збудованих автошляхів. Причина цього – не лише недбалість виконавців робіт, наявні й зловживання: у кошторис вписувалися одні роботи, натомість виконувалися інші, простіші й дешевші, що негативно позначалось на якості дорожнього покриття [1]. Отже, питання контролю якості у галузі будівництва автомобільних доріг постає вкрай гостро. Криміналізація економічних процесів, що відбуваються при будівництві, реконструкції, ремонті та утриманні автомобільних доріг, у тому числі під час дії воєнного стану, набули загрозливих масштабів. В Україні сфера функціонування дорожнього господарства є динамічним осередком розвитку кримінальної діяльності, корупційно-фінансових маніпуляцій, технологічних спотворень, що вже досягло трансграничного характеру.

Зазначимо, що коло кримінальних та інших правопорушень постійно розширюється та охоплює значну категорію злочинів: проведення дрібного («ямкового») ремонту автомобільних робіт замість визначеного за документами капітального ремонту; заволодіння бюджетними коштами шляхом завищення вартості проведених робіт з

ремонту, будівництва автомобільних доріг через недотримання технології; хабарництво («відкати») у ході виконання підрядниками дорожніх робіт; підписання службовою особою замовника завідомо неправдивого акта виконаних дорожніх робіт; підписання фіктивних угод на виконання робіт щодо будівництва, ремонту або експлуатації автомобільних доріг; службове підроблення службовими особами підприємств-підрядників, подання ними неправдивих даних щодо термінів і обсягів виконання дорожніх робіт з метою одержання передоплати. При цьому більшість зазначених злочинів та інших правопорушень мають латентний характер.

Суспільний резонанс щодо зазначених зловживань та відсутність належного державного контролю за будівництвом, реконструкцією, капітальним та поточним ремонтом автомобільних доріг обумовлюють актуальність розробок методичних рекомендацій для співробітників правоохоронних органів з виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень у сфері дорожнього господарства України.

Так, у березні 2023 р. оперативними працівниками управління стратегічних розслідувань в місті Києві спільно зі слідчими слідчого управління столичної поліції був викритий механізм заволодіння бюджетними коштами, виділеними на ремонт автомобільних доріг державного значення [2]. У межах розслідування правоохоронці встановили, що упродовж 2019–2020 років фігурант вносив у документи неправдиві відомості щодо обсягів та якості виконаних підрядних робіт. За такою схемою зловмисник привласнив 121 млн грн. державних коштів [2]. На підставі отриманих доказів поліцейські під процесуальним керівництвом Київської міської прокуратури повідомили про підозру директору компаній в галузі будівництва доріг. Йому інкримінують розтрату коштів в особливо великих розмірах шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 5 ст. 191 Кримінального кодексу України).

А у лютому 2023 р. детективи Бюро економічної безпеки України викрили службових осіб одного державного підприємства у Сумській області у розкраданні коштів державного бюджету під час виконання робіт з ремонту автомобільних доріг місцевого значення [3]. Орієнтовна сума заподіяної шкоди бюджету складає понад 25 млн грн [3]. Злочинна схема полягала в наступному. Державне підприємство для ремонту автодоріг уклало декілька договорів з одним із підприємств. При цьому ще на стадії підготовки конкурсних торгів очікувана вартість закупівлі товарів та послуг була штучно завищена. До того ж компанія створювала умови штучної конкуренції при проведенні публічних закупівель – придбавались будівельні матеріали через низку пов'язаних між собою комерційних підприємств.

Детективи Бюро економічної безпеки України встановили, що ці підприємства мають ознаки фіктивності, а ланцюг походження зазначених будівельних матеріалів ставить під сумнів їх якість [3].

Одним з основних способів вчинення злочинів у сфері будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг є службове підроблення. Як правило, розпорядники та одержувачі бюджетних коштів складають, видають завідомо неправдиві офіційні документи або ж вносять до офіційних документів завідомо неправдиві відомості.

Крім того, варто пам'ятати, що деякі контракти у сфері дорожнього господарства замовниками торгів можуть бути укладені з компаніями, які мають високі ризики пов'язаності з «тіньовим» сектором економіки, а такі контракти мають високий ризик здійснення неякісних дорожніх робіт, за завищеною вартістю або оплату фактично не виконаних робіт у сфері дорожнього господарства.

При цьому необхідно наголосити, що передумови щодо нецільового використання бюджетних коштів та заволодіння ними службовими особами організації замовника або компанії-підрядника у ході проведення будівництва, ремонту, реконструкції, експлуатаційного утримання автомобільних доріг та участі в тендерах замовника фіктивних та посередницьких суб'єктів господарювання (потенційних «підрядників») створюються безпосередньо самими тендерними комітетами замовника при формуванні конкурсної документації, тому саме вивченню цієї документації слід приділити найбільшу увагу. Так, законодавство покладає саме на замовника можливість визначення кваліфікаційних критеріїв, яким має відповідати учасник процедури торгів, та визначення поняття «аналогічний досвід», «необхідна матеріально-технічна база», «необхідний кваліфікований персонал».

При цьому організатори злочинних оборудок – службові особи замовника конкурсних торгів, а також службові особи підприємств, які мають злочинні наміри з виконання неякісних дорожніх робіт або з їх здійснення за завищеною вартістю, убезпечують себе від кримінального переслідування шляхом введення в правочини договірних взаємовідносин із замовником формальних комерційних структур, субпідрядників, які зареєстровані на підставних осіб, не мають власних активів та у випадку настання відповідальності фактично нічим не ризикують.

При цьому працівникам правоохоронних органів з метою своєчасного та ефективного виявлення та попередження злочинів у сфері дорожнього господарства України також доцільно звернути увагу на торги, в яких високий рівень оскаржень в Антимонопольному комітеті України. Такі дії тендерних комітетів замовників, як правило, свідчать про високу ймовірність зловживань в діях замовників, формулювання

дискримінаційних умов (з метою проведення дискваліфікації окремих учасників закупівлі для надання перемоги у торгах «своїм», пов'язаним компаніям), обмеження конкуренції та неефективності закупівель.

Література:

1. Колюбакін В. Нові шляхи дорожньої галузі. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/novi-shlyahi-dorozhnoyi-galuzi/>.

2. Привласнив 121 млн грн державних коштів на ремонті доріг: на Київщині директору компанії повідомлено підозру. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/privlasnyv-121-mln-hrn-derzhavnykh-koshtiv-na-remonti-dorih-na-kyivshchyni-dyrektoru-kompanii-povidomleno-pidozru>.

3. БЕБ розкрило чергову схему заробітку на будівництві доріг. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/beb-rozkriilo-chergovu-shemu-zarobitku-ku-na-budivnictvi-dorig.html>.

Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р., № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 111-¹ КК УКРАЇНИ

Бондар В. С.

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Івано-Франківськ, Україна

Згідно статистичних даних з 24.02.2022 до 01.03.2023 судами першої інстанції засуджено 1011 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом.

За 2 місяці 2023 року засуджено 248 осіб, 103 з яких судами призначено основне покарання у виді реального позбавлення волі (41,5 % від загальної кількості засуджених). Рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням ухвалено судами стосовно 73 осіб (29,4 %), додаткове покарання у виді конфіскації майна застосовано до 63 осіб.

Шляхом затвердження судами угоди про визнання винуватості до відповідальності притягнуто 74 осіб.

Верховна Рада України, усвідомлюючи загрозу, яка обумовлена воєнним станом, не лише з боку окупантів, а й правопорушників-громадян чи іноземців, доповнила КК України рядом нових статей Особливої частини, серед яких слід назвати ст. 111-1 (колабораційна діяльність), а також Загальної частини, що регламентують кримінально-правові заходи (статті 55, 93-3, 96-9), зокрема покарання (відповідно, позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю тепер призначається як основне, так і додаткове, у разі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України на строк – від десяти до п'ятнадцяти років, а також заходи щодо юридичних осіб (якщо фізична уповноважена особа вчинила від імені юридичної особи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України, крім іншого, можлива й ліквідація юридичної особи за цією підставою).

Особливості предмету доказування у кримінальних провадженнях про злочини зазначеної категорії можна охарактеризувати наступним чином:

1) доказування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення розглядуваного виду в окремих випадках являє собою різновид доказування про сукупність злочинів, основне «ядро» яких можуть складати як однорідні за кримінально-правовими ознаками та тотожні за елементами кримінального процесуального предмету доказування, за криміналістичними засобами та прийомами виявлення їх джерел злочини. Наприклад, «Здійснення збройної агресії проти України» (ч.ч. 1, 3 ст. 111-1 КК України, діяльність «органів влади, створених на тимчасово окупованій території» (ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України), «збройні чи воєнізовані формування, створені на тимчасово окупованій території» (ч.ч. 4, 7 ст. 111-1 КК України можуть у певних ситуаціях поєднуватися зі «збройним конфліктом» у першій формі державної зради (ст. 111 КК України), «умови воєнного стану» (ч. 2 ст. 111 КК України), що є підставою для кваліфікації вчиненого за сукупністю цих кримінальних правопорушень. У випадках, коли присутній умисел на державну зраду при вчиненні дій, передбачених у ч. 6 ст. 111-1 КК України, надання допомоги як форма державної зради може поєднуватись у межах сукупності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та ч. 6 ст. 111-1 КК України послідовно, з позиції суб'єктивної сторони складу. Послідовне вчинення першої та третьої форм державної зради та дій, передбачених ч. 6 ст. 111-1 КК України не виключає їх сукупності з позиції об'єктивної сторони. Крім того, у випадках вчинення кримінальних правопорушень у формах

виправдовування, визначення правомірною, глорифікації учасників агресії російської федерації проти України, передбачених ч. 1 ст. 436-2 КК України – сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 436-2 КК України. Слід погодитися зі обґрунтованою позицією Є.О. Письменського та Р.О. Мовчана, відповідно до якої, «Якщо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників здійснює громадянин України в межах пропаганди в закладах освіти (один із складників такої пропаганди), то кваліфікація вчиненого має відбуватися за ч. 3 ст. 111-1 КК згідно з правилами кваліфікації кримінального правопорушення у разі конкуренції частини та цілого, відповідно до яких перевага надається кримінальному правопорушенню у цілому. Водночас, урахувуючи, що норма про «частину» становить більш небезпечне діяння, то вчинене потребує кваліфікації за сукупністю ч. 3 ст. 111-1 КК та відповідної частини ст. 436-2 КК» [1, с. 8–16];

2) під час кваліфікації діянь, пов'язаних з передачею, пересиланням, поширенням інформації про розташування воєнізованих формувань України, необхідно враховувати зміст інформації, яка передається, періодичність, систематичність, спосіб та потенційні наслідки такої передачі чи поширення, коло осіб, які таку інформацію отримують, умисний або необережний характер дій особи, її мети та мотиви;

3) час вчинення не є обов'язковою ознакою для складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України. Проте якщо родове поняття колабораційної діяльності пов'язувати з окупацією території України, то час відповідає періоду окупації території, тому в процесуальних документах час має бути визначений у відповідний спосіб. Подібною логіки доцільно дотримуватись під час опису часу як елементу процесу доказування. Наприклад, якщо йдеться про призначення на якусь посаду в окупаційній адміністрації, час повинен встановлюватись якомога більш точно (в 16 годин 5 серпня 2022 року), тоді як у кримінальних провадженнях про триваючі злочини, наприклад, незаконне виготовлення вогнепальної зброї, час вчинення даних дій може бути визначений менш чітко (в червні-липні 2018 року) залежно від форми діяння (ч. 1 – ч. 7 ст. 111-1 КК України);

4) довести *вимуваність* – означає зібрати докази, на підставі яких може бути *вимуваність*, яка в загальному плані означає необхідність зібрання доказів, на підставі яких може бути сформульований категоричний висновок про те, що кримінальне правопорушення вчинене конкретно особою. Особа підозрюваного (обвинуваченого)

у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, вважається встановленою, якщо орган досудового розслідування виконав відповідний алгоритм проведення слідчих (розшукових) дій, за допомогою яких особу було ідентифіковано як таку, що вчинила це кримінальне правопорушення. Наприклад, було проведено тимчасовий доступ до банківської таємниці за рахунками, відкритими підозрюваним (обвинуваченим) в банківській установі, за результатами якого вилучено копію її паспорта громадянина України, огляд наявної в мережі «Інтернет» інформації про причетність підозрюваного (обвинуваченого) до колабораційної діяльності, за результатами якого було знайдено особу з відповідними даними (фотозображення особи жіночої статі, зовні схожої на підозрюваного, та інформація про її ім'я і домашню адресу), висновок судово-портретної експертизи. Встановивши причетність особи до події кримінального правопорушення, необхідно з'ясувати, чи має вона ознаки суб'єкта правопорушення: 1) чи досягла віку кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 18, ст. 22 КК); 2) чи є осудною, обмежено осудною (ст.ст. 19, 20 КК України); 3) відповідає визначенню спеціального суб'єкта (ч.ч. 2, 3 ст. 18, ч.ч. 2, 3 ст. 401 КК);

5) відомості, які характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого). До обставин, які характеризують особу підозрюваного, пом'якшують чи обтяжують покарання і підлягають доказуванню належать такі:

а) усі наявні у провадженні обставини, які пом'якшують покарання та які, обтяжують покарання (ст. ст. 66, 67 КК України). На цей час судами напрацьовується практика щодо врахування як обставини, яка обтяжує покарання, вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України).

Вироком Луцького міськрайонного суду Волинської області від 13.02.2023 у справі № 161/12980/22 до 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна засуджену ОСОБУ_1, який, поділяючи ідеї військово-політичного керівництва рф щодо політичної, ідеологічної, національної нетерпимості та ненависті до Української нації і державності, відокремлення від України частини її території та населення, а також з корисливих мотивів та хибного почуття кар'єризму в травні 2022 року вирішив використати факт встановлення окупаційної влади на території Марківської територіальної громади Старобільського району Луганської області у своїх особистих інтересах та обійняв посаду в незаконно створеному органі, наділеному функціями незаконного правоохоронного органу – «прокуратури Марківського району ЛНР» (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

Тобто судом призначено максимальне основне покарання в межах санкції ч. 7 ст. 111-1 КК України. Під час призначення покарання судом враховано, у тому числі, обтяжуючу обставину, передбачену п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, а саме вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

Урахування судом вказаної обставини, що обтяжує покарання, узгоджується з правовою позицією Верховного Суду, викладеною у постанові від 14.12.2022 у справі № 725/1658/22, у якій касаційний суд погодився із застосуванням п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України судами першої та апеляційної інстанції під час призначення покарання за вчинення особою шахрайських дій у період з 24.02.2022 по 08.03.2022.

Отже, складання обвинувальних актів про вчинення особою після початку дії правового режиму воєнного стану кримінального правопорушення, у якому вчинення діяння в умовах воєнного стану не є кваліфікуючою ознакою (ч. 4 ст. 67 КК України), за наявності відповідних ознак слід враховувати обставину, що обтяжує покарання, передбачену п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, а саме вчинення злочину з використанням воєнного стану;

б) обставини, які становлять соціально-психологічну характеристику підозрюваного;

в) обставини, що впливають на забезпечення в процесі доказування реалізації підозрюваним своїх законних прав (наявність фізичних або психічних вад; володіння державною мовою тощо);

г) стать, вік, національність, наявність осіб, які знаходяться на утриманні, родинне положення;

г) чи є підозрюваний учасником бойових дій, чи брав участь у ліквідації наслідків на ЧАЕС, чи має державні нагороди.

Слід також урахувати і вікові обмеження, які встановлено законодавством для зайняття посад державної служби та місцевого самоврядування.

Шевченківським районним судом м. Запоріжжя 19.09.2022 засуджено ОСОБУ_1, 28.09.1951 року народження, за ч. 1 ст. 111-1 КК України до десяти років позбавлення права обіймати посади в органах державної влади, місцевого самоврядування та в органах, що надають публічні послуги на строк 10 років.

З огляду на досягнення ОСОБОЮ_1 сепідесятиоднорічного віку на час ухвалення стосовно нього вироку, обвинувачений відповідно до ч. 4 ст. 83 Закону України «Про державну службу» та ч. 3 ст. 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», і

без встановлення судових обмежень, не має права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування.

б) *факт співучасті у вчиненні злочину.* Якщо має місце співучасть у вчиненні злочину (за попередньою змовою групою осіб, організованою групою, злочинною організацією (ст. 28, ст. 111-1 КК України), повинно бути чітко встановлено, які конкретно злочинні дії скоєні кожним із співучасників злочину. Поняття співучасті у злочині розкрито у ст. 26 КК України: «Співучаство у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину». При цьому слід мати на увазі, що вчинення злочину в складі організованої групи має місце, коли дії виконані за наявності ознак, які характеризують організовану групу та вказані у ч. 3 ст. 28 КК України. А саме:

а) у готуванні або вчиненні колабораційної діяльності приймали участь три і більше осіб, наділених ознаками суб'єкта злочину;

б) ці особи організувалися для вчинення не лише конкретного злочину, передбаченого ст. 111-1 КК України, а й інших злочинів (наприклад, передбачених ст. 111 КК України, та інших, передбачених іншими статтями Особливої частини КК України) – тобто мала місце стійкість групи;

в) учасники організованої групи діяли за єдиним планом, відомим всім учасникам групи, наприклад:

- утвердження тимчасової окупації певної території Щастинського, шляхом ефективного функціонування незаконного органу влади, створеного на тимчасово окупованій території України;

- організація на відповідній території роботи по виконанню тимчасового основного закону (Конституції) (наприклад, «ЛНР», законів «ЛНР», указів і розпоряджень «голови ЛНР», постанов та розпоряджень «ради міністрів ЛНР», інших «нормативно-правових актів ЛНР»);

- підшукування та оформлення з числа мешканців тимчасово окупованої території України працівників на відповідні посади в т. зв. «адміністрації», що у свою чергу забезпечить безперервну діяльність вказаного незаконного органу на тимчасово окупованій території України;

- постійну взаємодію з представниками окупаційних органів влади рф у питаннях, пов'язаних із забезпеченням функціонування незаконного органу влади, створеного на тимчасово окупованій території України;

- проведення агітації спрямованої на паспортизацію населення певної території для отримання т.зв. «громадянства рф»;

- організація та здійснення заходів по територіальній оборони, тощо.

г) мав місце конкретний розподіл функцій між учасниками групи, спрямований на досягнення цього плану. При цьому не має значення, чи

була спрямована діяльність організованої групи на один і той же предмет, на однотипні предмети, на предмети різних типів.

Якщо протиправні дії, передбачені ст. 111-1 КК України, вчинені у складі групи осіб з розподілом ролей, то слід встановити:

- час, місце, ініціаторів та попередню змову (домовленість) на створення групи для вчинення таких злочинів;

- структуру групи (склад, ієрархію, характер зв'язків, які поєднували підозрюваних між собою). Наприклад, функції керівника організованої групи можуть полягати в:

- здійсненні загального керівництва і координації діяльності учасників організованої групи, надання вказівок та пропозицій членів організованої групи;

- з урахуванням сфери діяльності членів організованої групи, їх вмінь та навичок призначення та переміщення на посадах в окупаційних адміністраціях;

- здійсненні в межах своєї компетенції загального керівництва структурними підрозділами окупаційних адміністрацій;

- організації і контролю в межах своєї компетенції виконання нормативних документів окупаційних адміністрацій та власних розпоряджень на відповідній території;

- видання в межах своєї компетенції правових актів (у формі розпоряджень) і нормативно-правових актів;

- розпорядженні фінансовими ресурсами окупаційних адміністрацій;

- організації та забезпеченні мобілізаційної підготовки та мобілізації на тимчасово окупованій території;

- координації взаємодії т.зв. «адміністрацій» із «судовими органами», «органами внутрішніх справ», «прокуратури»;

- представлення інтересів відповідної території в органах державної влади, судах, у взаємодії із державними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, політичними партіями і громадськими організаціями, а також у взаємодії із підприємствами, організаціями, установами, громадськими об'єднаннями;

- створенні консультативних, нарадчих, допоміжних органів, служб і комісій т.зв. «адміністрацій» окупованих територій, їх очолювання, а також визначення завдань, функцій і персонального складу цих комісій.

- організації роботи з питань розвитку підприємництва, комунальної власності територіальної громади, використанні земельних та водних ресурсів, організації, транспорту і транспортного обслуговування населення міста, зв'язку, охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю та корупцією;

- час і місце вступу до групи кожного її члена;
- розподіл ролей учасників групи при вчиненні ними різних злочинів (хто планував дії групи та окремі злочини; хто керував діями учасників групи; хто та які саме дії вчиняв; хто та яким чином розподіляв доходи від кримінально-протиправної діяльності);
- характеристики підозрюваних як членів групи і психологічного мікроклімату групи (наявності суперництва, конфліктів; родинних, дружніх чи інших відносин);
- тривалість існування групи (стабільність її складу, тісний взаємозв'язок між членами, узгодженість їхніх дій, сталість форм і методів злочинної діяльності; кількість вчинених учасниками групи злочинів);
- у чому конкретно полягали дії кожного учасника групи: а) при підготовці до вчинення злочинів; б) безпосередньо під час вчинення незаконних дій; в) у приховуванні слідів злочинної діяльності групи.

Визначення обставин, які підлягають встановленню (доказуванню) під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, має важливе методичне значення, сприяючи конкретизації окремих задач розслідування та вибору вірних напрямів роботи з їх вирішення на основі системного підходу до цієї діяльності, з тим, аби: 1) виокремити факти, які підлягають дослідженню в якості елементів обставин, котрі складають предмет доказування по кожному епізоду, що розслідується; 2) виявити основні ознаки цих фактів; 3) конкретизувати сфери та засоби діяльності з виявлення джерел на носіїв інформації про ці факти.

Література:

1. Письменський Є., Мовчан Р. Правове забезпечення протидії російській військовій агресії в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16.

ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ЇЇ ВПЛИВ

Вприцький А. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Серед багатьох негативних чинників, що впливають на соціально-економічну та політичну сферу життєдіяльності, корупція є одним з основних, що загрожує національній безпеці.

Протидія корупції є одним із головних завдань нашої держави та її органів. В Україні постійно розробляються й здійснюються заходи, спрямовані на протидію корупції, зокрема ті, що мають запобіжний характер. Відомо, що корупція призводить до дезорганізації державного апарату, підриває організаційні засади влади, є перешкодою на шляху соціально-економічних перетворень, що здійснюється у нашій країні

Діяльність, яка спрямована на подолання корупції, значною мірою має відображатися в спеціальних моделях, що покладні відтворювати дійсні суспільні відносини, які виникають у відповідній сфері. Разом із тим має бути розроблено моделі суспільних відносин, які є зразками щодо забезпечення потреб громадян у діяльності державного апарату як специфічної сфери послуг (оскільки саме завдяки цьому забезпечуються підтримання державного ладу в країні, а також громадянам надається гарантії щодо їхніх прав і свобод). У разі відсутності саме бажаного результату як цілепокладального, тобто без урахування специфіки функціонального підходу до подолання корупції, ефективність діяльності в цій сфері буде знівельовано. Водночас варто враховувати потребу щодо мінімально деструктивного впливу заходів, які будуть уживатися, аби не спричинити більшої шкоди суспільним відносинам, ніж це необхідно за мінімальної активності задля досягнення мети. Тож функціональний підхід має відображатися в нормативно-правових актах щодо подолання корупції.

На початковому етапі загально правові дослідження в контексті подолання корупції здійснювали такі вчені, як М. Бояринцева, О. Калітенко, В. Литвиненко, П. Пригунов, Р. Рябошапка, М. Хавронюк, О. Хмара; представники молодого покоління: А. Коломоєць, А. Марчук, Т. Невесенко, О. Нестеренко й чимало інших.

На поточному етапі розвитку можна відзначити значне поширення деструктивних тенденцій у соціальному середовищі. З набуттям корупцією значного поширення вона набуває рис, що виражають, її як перманентний деструктивний чинник життєдіяльності суспільства, який полегшує можливості для вчинення протиправних діянь або ухилення від відповідальності. Варто наголосити, що без корупції вищого політичного («Гранд») рівня (від англ. “Grand”) існування корупційного середовища як такого є неможливим. Народними депутатами України визнано: «За результатами нового Індексу сприйняття корупції за 2015 рік від Transparency International, Україна так і не подолала межу «корупційної ганьби». Отримавши лише один додатковий бал, порівняно з 2014 року, Україна залишається серед тотальних корумпованих держав» [1]. При цьому доцільно враховувати одну аксіому, яка є загальновідомою в західних країнах: «Корупція має мультиплікативний ефект, а саме порушує непрозорі правила гри на всю систему суспільних відносин у державі, зокрема на економіку»[2]. При цьому посилення відповідальності учасників політичного життя країни за вчинення корупційних діянь на поточному етапі не спостерігається, оскільки чинними залишаються механізми, що пов'язані із забезпеченням депутатської недоторканості. Також вагомим залишається питання щодо реальної відповідальності керівних осіб держави за вияви корупції, які спостерігаються у державному апараті країни.

У законодавстві України є також визначення: Корупційне правопорушення – діяння, що містить ознаки корупції, вчиненою особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», за яке законодавством встановлено кримінальну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність [3]. Це визначення є завузьким з урахуванням поточного корупційного середовища, яке зачіпає широке коло суспільних відносин, а також характеризується наявністю значного міжнародного елемента (який належно не відображено у відповідному законодавстві).

Загалом варто враховувати, що корупція завжди полягає в залежності, яка викликає необхідність учинення деяких дій або бездіяльності (суб'єктивна сторона), і в заподіянні втрат, збитків, ненадання послуг тощо (об'єктивна сторона): «Загалом сутність «корупція залежності» полягає в конкуренції залежності, яка перебуває в суперечності із зумовленою залежністю» [4, с. 18]. Це також має враховуватися під час реалізації правових заходів.

Ваговою проблемою лишається рівень правосвідомості й правової культури, що в підсумку зазнає значного деструктивного впливу через неналежне фінансування освітньо-наукової сфери, коли значні кошти

можуть витратитися на «наукові» роботи, які не становлять об'єктивної цінності, за низьких виплат щодо більшості кадрів.

Загалом тут можна побачити таку взаємозалежність:

1) реальний значний рівень корупції («тотальний») викликає недофінансування різних секторів економіки, а також сфери життєдіяльності суспільства, зумовлюючи їх поступове відмирання абш стагнацію, а також (поки що латентну) деградацію суспільства;

2) деградація суспільства передусім позначається на кадрах вищої керівної ланки, котрі долучаються до протиправних діянь з метою збереження активів шляхом надбання цінностей, що, у свою чергу, позначається на якості управлінських рішень таких діячів;

3) за фактичної наявності значних коштів у країні спостерігається зубожіння більшої частини населення й тим самим забезпечуються передумови для подальшого розгортання корупційного середовища (з уже чинним міжнародним елементом);

4) зниження рівня і якості життя громадян становить перешкоду щодо їхньої активності стосовно подолання корупції як головного деструктивного чинника занепаду держави й суспільства;

5) вищі посадові особи, котрих було долучено до корупційної діяльності (вчинення хоча б одного корупційного діяння) у підсумку стають частиною пострадянського корупційного середовища через неможливість уникнути впливу у зв'язку з наявністю неправових інтересів (шантаж, підкуп тощо).

Варто узяти до уваги, що корупційне середовище й різні аспекти його існування є придатними для фактичної ліквідації держав, у яких воно набуває домінуючого характеру. Тобто воно активно може використовуватися як розвідувальними, так і контррозвідувальними органами різних держав, а також міжнародними компаніями та злочинними організаціями. Відповідно ж, наявність корупційних інструментів дає змогу посилити деструктивний вплив на правоохоронну систему держави, зумовлюючи її перевантаження і сприяючи подальшому поширенню деструктивних впливів. З-поміж них можна виділити:

1. Зниження ефективності судової системи (її дійсна корумпованість).

2. Неможливість дійсного поновлення порушених прав і свобод людини та громадянина (у цьому контексті представники практичного напрямку відзначають «незахищеність інтересів»).

3. Відсутність реального притягнення винних до різних видів юридичної відповідальності (що є актуальним у контексті вищих посадових осіб України, котрих було долучено до корупційної діяльності, і їхніх статків).

4. Підвищення рівня поширення деструктивних процесів у різних сферах життєдіяльності суспільства.

5. Забезпечення сприйняття корупції як інструмента реалізації інтересів учасників суспільних відносин на державному рівні.

Загалом використання різних інструментів щодо подолання корупції за наведених умов має здійснюватися з урахуванням дієвої й системної позиції. Тому їх розробка має відбуватися з попереднім напрацюванням контрзаходів, які були б спрямованими передусім проти внутрішнього саботажу з боку осіб, котрі покликані забезпечувати подолання корупції, а також з боку вищих посадових осіб держави (за самоочевидних масштабів поширення корупції). Варто також відзначити, що переваження органів, які покликані обмежувати корупцію та забезпечувати її подолання, у підсумку має своїм наслідком перевагою їхніх (посадових осіб), що, у свою чергу, об'єктивно зумовлює зростання кількості помилок під час роботи зі справами й матеріалами. Останнє ж дає можливість уникнути відповідальності особам, котрі причетні до корупційної діяльності. Це також поєднується зі значними матеріальними втратами з боку держави й пересічних громадян, викликаючи зневіру та занепад моралі і правової культури. Останнє поєднується з несприйняттям правових цінностей як орієнтирів щодо реалізації інтересів громадян, відображаючись у становленні до честі й гідності особи та громадянина.

Література:

1. Про ухвалення Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Стан реалізації засад антикорупційної політики в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 5 жовтня. 2016р. № 1654. *Голос України*. 2016. 18 жовтня С. 6.

2. Дудін М.М. Подолання системної корупції як засадничої стратегії забезпечення підприємницької безпеки в умовах тінізації. *Форум права*. 2014. № 1. С. 156-16.

3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-17 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII.

4. Lessig L. What an Originalist Would Understand Corruption to Mean. *Law Review*. 2014. Vol. 102. № 1.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

Григор'єва М. Є.

кандидат юридичних наук, доцент,

асистентка кафедри кримінального права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

У доктрині кримінального права важливе значення надавалося і надається принципам, що визначають свободу волі особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. Філософські уявлення про право держави карати злочинців ґрунтуються на тезі, згідно з якою в основі злочинної поведінки лежить свобода волі особи. За наявності у неї варіантів поведінки, не пов'язаних з порушенням закону та інших соціальних норм, вона все ж таки вибирає шлях, пов'язаний з порушенням закону, заподіянням шкоди іншим людям та суспільству в цілому. Кримінально-правова доктрина виходить із того, що людина вільна у своєму волевиявленні за відсутності обставин, що виключають цю свободу. Проте загальновизнаним є наявність об'єктивних і суб'єктивних чинників, які негативно впливають на волю особи у момент вчинення нею суспільно небезпечного діяння [1, с. 130]. Наприклад, одним із таких факторів є стан сп'яніння, в оцінці впливу якого на свободу волі особи різні автори висловлюють позиції діаметрально протилежні одна одній: від повної відмови визнавати здатність сп'яніння виключати свободу волі особи до визнання значної частки осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у стані сп'яніння, що визначається як дія не за своєю волею [2, с. 112]. Не менш складним є і питання про наявність свободи волі в осіб, які страждають на різноманітні адикції. Адиктивна поведінка – це поведінка, яка призводить до розвитку залежності від певної речовини, дії чи об'єкта. Людина, яка виявляє адиктивну поведінку, відчуває потребу повторювати певні дії або вживати певні речовини, незважаючи на негативні наслідки для свого здоров'я та життя в цілому [3, с. 125].

Адикція – це прагнення уникнення реальності шляхом зміни свого психічного стану у вигляді прийому будь-яких речовин чи постійної фіксації уваги на певних предметах чи видах діяльності, що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій. Класичними адикціями, з яких почався розвиток вчення про залежну поведінку, є залежність від різноманітних речовин, таких як алкоголь, нікотин, а також наркотичні засоби та психотропні речовини.

Проте в останні десятиліття у фокусі уваги фахівців знаходяться також адикції нехімічної природи або поведінкові адикції. Як і для хімічних, для них характерні тяга до контрпродуктивної поведінкової діяльності і симптоми абстиненції [4, с. 28]. Як різновид залежної поведінки може в деяких випадках розглядатися і вчинення повторних кримінальних правопорушень: вбивств та зґвалтувань, а також патологічна пристрасть до крадіжки, не пов'язана з kleptomaniєю як розладом психіки. Серед всіх цих залежностей можна виділити такі види:

1. Хімічні: алкогольна, наркотична, токсична.

2. Нехімічні (поведінкові): азартні ігри (гемблінг, лудоманія); сексуальна (любовна); адикція відносин (схильність до їхнього певного типу); роботогольна адикція; адикція до витрачання грошей; ургентна адикція (звичка перебувати у стані нестачі часу).

3. Проміжні: анорексія; булімія.

Останнім часом виділяється й низка інших поведінкових адикцій: інтернет-залежність, залежність від комп'ютерних ігор, фанатизм (релігійний, спортивний, політичний, національний), патологічний потяг до екстремальних спортивних розваг, небезпечного автоводиння тощо [5, с. 7]. Є підстави припускати наявність єдиного універсального механізму патологічної залежної поведінки, включаючи випадки повторного вчинення кримінальних правопорушень. Крім того, слід зазначити, що всі адикції, навіть соціально прийнятні, становлять загрозу як для самої залежної особи, так і для її оточуючих. Навіть така адикція, як роботоголізм, що при поверхневому розгляді представляється соціально корисною, виявляється сполученою з серйозними особистісними розладами, вживанням психоактивних речовин, залученням членів сім'ї залежної особи до деструктивних адикцій [6, с. 37].

За кримінально-правовим аспектом адикції суб'єкта кримінального правопорушення можна класифікувати так:

– особи, поведінка яких безпосередньо направлена на вчинення суспільно небезпечних діянь (повторних кримінальних правопорушень);

– особи, які при вчиненні кримінального правопорушення реалізують свою залежну поведінку (алкоголізм, наркоманія, ігрова залежність);

– особи, що демонструють схильність до певного конкретного типу поведінки (фанатизм, небезпечне автоводиння, деякі форми комп'ютерної залежності);

– особи, в окремих випадках здатні призводити до вчинення суспільно небезпечних діянь певного роду: (сексуальна адикція – до вчинення статевих кримінальних правопорушень, любовна – до

нав'язливого переслідування, пов'язаного з втручанням у особисте життя людини тощо);

– особи, поведінка яких практично не має кримінально-правового значення (рабологізм, ургентна адикція, більшість видів інтернет-залежності тощо).

Очевидно, що кримінально-правове значення має досить велика частина адикцій. У той самий час як у кримінальному законодавстві знайшла своє відображення невелика кількість афективної поведінки.

Так, досить добре опрацьовані кримінально-правові інститути, пов'язані з наркоманією: цей стан включається до психічних розладів, що утворюють медичний критерій неосудності (у зв'язку з наркотичною абстиненцією), є спеціальні норми, що забезпечують порятунк злочинців від даної залежності, а також встановлена кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, що перешкоджає поширенню залежності. Менш опрацьовано кримінально-правові інститути, пов'язані з боротьбою з алкоголізмом та ігровою залежністю. Кримінально-правове значення деяких інших видів залежностей взагалі практично не вивчено. Водночас свобода волі особи, яка страждає на будь-який вид кримінально-релевантної залежності, є обмеженою, що обумовлює необхідність більш докладного дослідження проблем кримінальної відповідальності осіб з такими залежностями. Крім того, інтерес представляє також дослідження адикцій у потерпілих, оскільки їхня залежність значно підвищує їхню віктимність по відношенню до певних видів злочинів. Проблемною є також корекція залежної поведінки під час виправлення засуджених. Все це говорить про необхідність подальшого дослідження проблем залежної поведінки методами доктрини кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

Постає питання щодо того, як у кримінальному праві може розглядатися адиктивна поведінка? Чи вона може бути пом'якшуючою обставиною при вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із вживанням наркотичних чи психотропних речовин або алкоголю? Чи ми повинні враховувати, що адиктивна поведінка часто призводить до вчинення таких кримінальних правопорушень, як крадіжки, грабежі, розбої чи інші насильницькі кримінальні правопорушення, і тоді її слід розглядати як обставину, що обтяжує покарання? Безумовно, відповіді на такі питання слід відобразити в чинному законі про кримінальну відповідальність, що надасть можливість більш точно визначити обсяг та зміст адиктивної поведінки та встановити її кримінально-правове значення.

Література:

1. Шевелева С.В. Свобода волі та особистість. *Актуальні проблеми психології та психіатрії*. 2004. № 3. С. 123–133.
2. Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння. Київ : Атіка, 2005. 160 с.
3. Антонян Ю.М., Леонова О.В., Шостакович Б.В. Феномен залежного злочинця. *Психіатрія*. 2001. № 2. С. 124–128.
4. Короленко Ц.П., Дмитрієва Н.В. Психосоціальна адиктологія. Запоріжжя, 2001. С. 61.
5. Єгоров А. Ю. Нехімічні (поведінкові) адикції URL: <http://www.narcom.ru/cabinet/online/88.html>.
6. Менделевич В.Д. Особливості залежної поведінки. *Психіатрія, наркологія*. 2000. № 1. С. 35–39.

АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Денисенко Г. В.

*доктор філософії в галузі права, старший науковий дослідник,
докторант Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає загальні механізми реалізації гарантії здійснення адвокатської діяльності, а також закріплює поняття адвокатської таємниці (ч. 1 ст. 22), її суб'єктів (ч. 1, 2 ст. 22), умови позбавлення інформації або документів статусу адвокатської таємниці (ч. 2, 4, 6 ст. 22), (п. 3) гарантії додержання адвокатської таємниці (ст. 23) тощо. Водночас на доктринальному рівні висловлюються різні підходи до визначення поняття гарантій адвокатської таємниці та змісту цього поняття [1, с. 135; 2, с. 13; 3, с. 78; 4, с. 187; 5, с. 112–125].

Гарантії, які закріплені у ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» й в окремих нормах КПК України забезпечують реалізацію не лише принципів адвокатської діяльності, як незалежність та конфіденційність, а й інших: уникнення конфлікту інтересів, домінантність інтересів клієнтів, компетентність, добросовісність та повага до адвокатської професії.

Зважаючи на зазначене, вважаємо, що гарантії адвокатської діяльності доцільно розглядати як:

1) гарантії, що являють собою правові засоби, які закріплені в нормах КПК України і мають предметом свого регулювання процесуальні права та обов'язки адвоката як захисника підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію);

2) гарантії, що являють собою правові засоби, які закріплені в нормах КПК України та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і мають предметом свого регулювання процесуальні права та обов'язки адвоката як представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;

3) гарантії, що являють собою правові засоби, які закріплені в нормах КПК України та ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і мають предметом свого регулювання процесуальні права та обов'язки адвоката свідка;

4) гарантії, які закріплені у ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» й нормах КПК України та забезпечують реалізацію таких принципів адвокатської діяльності, як незалежність, конфіденційність, уникнення конфлікту інтересів, домінантність інтересів клієнтів, компетентність, добросовісність та повага до адвокатської професії.

Виходячи з вищенаведеного, можемо виокремити шляхи реалізації гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні саме слідчими СБУ у правозастосовній практиці.

Першочерговою реалізацією гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні слідчими СБУ є правова форма – законодавчо-правове закріплення кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні.

Варто зазначити, що законодавче закріплення цих гарантій повинно пройти на всіх рівнях національного законодавства України, яке повинно відповідати не лише відповідним міжнародним стандартам, а й практиці ЄСПЛ.

Саме тому, на наш погляд, правова форма, як елемент реалізації гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні, складається з двох рівнів: 1) міжнародний; 2) національний.

Національний рівень правової форми як структурного елементу механізму реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні складає національне законодавство: Конституція України; ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», Правила адвокатської етики, а також в окремі положення КПК та КК України.

Так, зокрема, ст. 59 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає загальні засади здійснення адвокатської діяльності, гарантії здійснення адвокатської діяльності, а також закріплює поняття адвокатської таємниці (ч. 1 ст. 22), її суб'єктів (ч. 1, 2 ст. 22), умови позбавлення інформації або документів статусу адвокатської таємниці (ч. 2, 4, 6 ст. 22), (п. 3); гарантії додержання адвокатської таємниці (ст. 23) тощо.

Гарантії адвокатської таємниці також відображені в ст. 10 Правил адвокатської етики, зміст якої в певній мірі кореспондується з положеннями ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також в окремих нормах КПК України (ст. 65, 160, 161, 163, 224 тощо).

Ефективність функціонування гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні СБУ неможлива також без законодавчо визначених суб'єктів його реалізації.

На нашу думку, таких суб'єктів доцільно поділити на два види:

- 1) суб'єкти, що здійснюють збереження адвокатської таємниці;
- 2) суб'єкти, що здійснюють контроль та нагляд за збереженням адвокатської таємниці у силу своїх повноважень.

Суб'єкти, що здійснюють збереження адвокатської таємниці визначені ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Відповідно до вказаної статті, такими суб'єктами є адвокат, помічник та стажист адвоката, особа, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також особа, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю.

До суб'єктів, що здійснюють контроль та нагляд за збереженням адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні, на нашу думку, варто відносити: керівника органу досудового розслідування, прокурора та слідчого суддю.

Проведений системний аналіз положень ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, а також КПК України, дозволяє зробити висновок, що законодавець не виділяє таку групу суб'єктів.

На наш погляд, з метою забезпечення здійснення належного контролю та нагляду за збереженням адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні та реалізації самих кримінальних процесуальних гарантій адвокатської етики, ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», ст. 10 Правил адвокатської етики потрібно доповнити положення, що контроль та нагляд збереженням адвокатської таємниці у кримінальному провадженні покладається на керівника органу досудового розслідування, прокурора та слідчого суддю.

Слід зазначити, що визначення на законодавчому рівні суб'єктів реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні слідчими СБУ не забезпечить ефективного функціонування механізму реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. Для цього потрібно, щоб чинне законодавство України, визначало необхідний обсяг повноважень цих суб'єктів, тобто їх практичну діяльність у реалізації гарантій адвокатської таємниці.

Однією з важливих гарантій адвокатської таємниці при проведенні слідчих (розшукових) та негласних проведенні слідчих (розшукових) дій СБУ є заборона допиту адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, щодо відомостей, що є адвокатською таємницею (п. 2 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Відповідно до ч. 5 ст. 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом. У разі розголошення відомостей, що становлять адвокатську таємницю адвокат несе дисциплінарну відповідальність (п. 4 ч. 1 ст. 34 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [6].

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень: 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України (ч. 1 ст. 35 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [6].

Варто зазначити, що ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає право адвоката розголосити відомості, що становлять адвокатську таємницю у разі з'ясування, що його клієнт вчинює чи планує вчинити легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Так, відповідно до ст. 6 цього закону, подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України

«Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», не є порушенням адвокатської таємниці.

Відповідно до ч. 5 ст. 8 ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, особи, які надають юридичні послуги, можуть не повідомляти спеціально уповноваженому органу про свої підозри у разі, коли відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом їх професійної таємниці, а також у випадках, коли вони виконують свої обов'язки щодо захисту клієнта, представництва його інтересів у судових органах та у справах досудового врегулювання спорів.

Ще однією умовою для забезпечення гарантій адвокатської таємниці при досудовому розслідуванні слідчими СБУ беззаперечно є повноваження та реалізація цих повноважень самими співробітниками СБУ, які в умовах застосуванні положень різних нормативно-правових актів зобов'язанні вживати заходів по протидії настанню негативних наслідків у формі розкриття адвокатської чи державної таємниці, яка могла стати відома адвокату під час здійснення ним своїх адвокатських повноважень.

Гарантії адвокатської таємниці при проведенні досудового розслідування слідчими Служби безпеки України мають ключове значення для реалізації принципів верховенства права, законності, забезпечення права на захист, змагальності сторін та ін., а відтак й досягнення мети та виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

Література:

1. Бірюкова А. М. Гарантії адвокатської діяльності при здійсненні захисту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 3. С. 135–138.

2. Савицька С.Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2013. 18 с.

3. Погорецький М.А., Погорецький М.М. Гарантії адвокатської таємниці у рішеннях Європейського суду з прав людини та їх імплементаційний вплив на кримінальне процесуальне законодавство

України і правозастосовну практику. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 77-87.

4. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник. Юрінком Інтер, 2014. 368 с.

5. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: науково-практичний коментар. 2-ге вид. зі змін. та доповн. / Погорецький М.А., Яновська О.Г., Кучинська О. П. та ін. Київ : Алерта, 2019. 346 с.

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Денисовський М. Д.

кандидат юридичних наук, викладач

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

На сьогоднішній день в доктрині кримінального процесу існує ціла низка проблем, які є болючими та гострими як для правоохоронної системи, так й для суспільства загалом. Проблеми ці зумовлені умовами правового режиму воєнного стану, в яких українське суспільство живе від 24 лютого 2022 року.

Варто відмітити, що безліч науковців піднімають цілий ряд проблем, які виникають в тих чи інших процесуальних інститутах кримінального процесу. Так, вчені-процесуалісти порушують наступні важливі, на наш погляд, проблеми, які зумовлені веденням воєнних дій на території України:

1. Проблеми проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, які досліджуються Гавриленком О.Є. [1].

2. Проблеми процесуального порядку затримання особи під час кримінального провадження в умовах воєнного стану в Україні, які порушують Ананійчук Б.О. та Кіяниця В.М. [2].

3. Актуальні питання цифровізації кримінального провадження під час воєнного стану піднімає Глинська Н. В. [3].

4. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану досліджуються Тихоновим М. та Крушеницьким А. [4] та багато ін.

Насправді, таких сучасних актуальних проблем кримінального процесу в умовах війни назбиралося досить таки багато. Проте, вбачаємо за доцільне коротко проаналізувати ті, про які йдеться вище.

На початку повномасштабного військового вторгнення на територію України усі органи досудового розслідування зіткнулись із проблемою стосовно проведення слідчих/розшукових дій та негласних слідчих/розшукових дій, опинившись перед викликом: як у складних умовах військового стану відповідно до законодавства забезпечити виконання завдань кримінального провадження.

Як з'ясувалося, кримінальне процесуальне законодавство виявилось неготовим до здійснення ефективного кримінального провадження в умовах військового стану. Мабуть, саме тому законотворець вносить зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [5] Законом України № 2201-IX від 14.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах військового стану» [6], який набрав чинності вже з 01 травня 2022 року, провідною нормою якого стало те, що в умовах воєнного стану зміст та форма кримінального провадження мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX КПК України.

Відбулося багато змін, серед яких й зміни стосовно сторони захисту/захисника під час воєнного стану. Тобто, «якщо неможлива безпосередня участь захисника при проведенні окремої процесуальної дії в порядку ст. 53 КПК слідчий або дізнавач має забезпечити її проведення шляхом дистанційної участі захисника засобами аудіо-, відео- зв'язку» [1, с. 307].

Якщо видається неможливим подальше проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду із обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного/виховного характеру або ж звільнення від кримінальної відповідальності, на підставі вмотивованої постанови прокурора, строк досудового розслідування зупиняється, із наступним викладенням цих обставин. Попри те, якщо такі обставини припинили існувати, строки поновлюються.

Одним із актуальних питань виявилась можливість участі суддів у судовому засіданні у дистанційному режимі/відеоконференції із застосуванням власних технічних засобів. І хоч ст. 26 Закону України

«Про правовий режим воєнного стану» забороняє в умовах воєнного стану будь-які форми скорочення чи прискорення судочинства [7], проте доречною видається думка Глинської Н.В., що «введення воєнного стану не скасовує високих темпоральних та якісних стандартів до результату кримінального судочинства, втім вимагає особливих інструментів, що дозволили б судді відправляти правосуддя, перебуваючи вдома чи у іншому безпечному місці» [3, с. 132].

Рада Суддів України, беручи до уваги питання безперервного функціонування правосуддя прийняла кілька важливих рішень/рекомендацій, одним серед яких є положення про те, що у випадку, коли провадження розглядається колегіально і зібратись в одному приміщенні колегія суддів не може, то допускається розгляд справ із різних приміщень судів, зокрема, й з застосуванням власних технічних засобів (від 02.03.2022).

Переконані, що в сучасних складних виняткових умовах функціонування кримінального судочинства баланс повинно бути переглянуто в сторону виправдання здійснення правосуддя із використанням онлайн-технологій, дозволивши собі дещо відступити від процесуальної обрядності.

Сьогодні відповідно до ст. 615 КПК України, здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану спрощує деякі процесуальні процедури, що значно підвищує процесуальні можливості сторони обвинувачення [5]. Для прикладу, якщо в прокурора/слідчого немає змоги внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), їм дозволяється оформити рішення про відкриття досудового розслідування постановою. Наступним кроком є внесення за першої можливості відомостей, котрі підлягають внесенню, до ЄРДР.

Тихонов М. звертає увагу, що «в умовах воєнного стану письмове повідомлення про підозру має бути вручено затриманій особі упродовж сімдесяти двох годин з моменту її затримання. Якщо протягом вказаного періоду підозра не оголошується, затримана особа підлягає негайному звільненню» [4, с. 222].

В умовах правового режиму воєнного стану на українській території нормодавець запровадив ряд важливих змін, у тому числі й тих, що стосуються кримінального процесу. Переконані, що впроваджені українським законодавцем зміни є доцільними, адже в сучасних умовах слід брати до уваги та оцінювати об'єктивні/суб'єктивні обставини, що впливають на ефективність та швидкість кримінального провадження. Якщо ж при цьому буде підвищуватися рівень злочинності в нашій державі, то органи досудового розслідування не повинні гаяти час та

втрачати інші ресурси, допускаючи, таким чином, недосягнення мети й завдань кримінального провадження.

Література:

1. Гавриленко О.Є. Актуальні проблеми проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. 2022. С. 305–308. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21540/1/Збірник%20конференції%2026.05.22_шапки_ред_p306-309.pdf

2. Ананійчук Б.О., Кіяниця В.М. Актуальні проблеми, пов'язані з процесуальним порядком затримання особи під час кримінального провадження в умовах воєнного стану в Україні. 2022. С. 448–453. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/15590/1/MO-DERN-DIRECTIONS-OF-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT-10-12.08.22.pdf#page=448>

3. Глинська Н. В. Щодо окремих актуальних питань цифровізації кримінального провадження під час воєнного стану. 2022. С. 131–136. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5018/1/23_09_2022.pdf#page=131

4. Тихонов М., Крушеницький А. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. 2022. С. 221–223. URL: <http://r.donnu.edu.ua/bitstream/bitstream/123456789/2356/1/Краковська%20Євтушенко%20тези%20квітень%202022.pdf#page=221>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах військового стану : Закон України від 14.04.2022. № 2201-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ШАХРАЙСТВУ З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Жук І. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

У ст. 222 Кримінального кодексу (далі – КК) України встановлена відповідальність за надання неправдивої інформації органам державної влади чи місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків (шахрайство з фінансовими ресурсами). За статистичною інформацією Генеральної прокуратури України кількість зареєстрованих випадків вчинення цього злочину, порівняно з тим же шахрайством (ст. 190 КК), незначна. Так, приміром, у 2020 році було зареєстровано 138 злочинів, передбачених ст. 222 КК, направлено проваджень до суду з обвинувальним актом – 92; у 2021 році зареєстровано – 141, направлено проваджень до суду – 112; у 2022 році – 7 випадків шахрайства з фінансовими ресурсами, направлено до суду з обвинувальним актом – 3 [1]. Зниження кількості облікованих кримінальних правопорушень по ст. 222 КК у 2022 р. вочевидь пов'язано з військовою агресією РФ і не свідчить про успіхи кримінально-правової протидії злочинам цього виду.

З моменту набрання чинності КК у 2001 році ст. 222 чотири рази зазнавала змін. Так, Законом від 15.11.2011, який зумовив процес гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності, була змінена санкція у бік пом'якшення покарання. Найсуттєвіші зміни були внесені Законом від 22.09.2011, завдяки яким були розширені межі застосування ст. 222 КК за рахунок включення приватних осіб до кола суб'єктів злочину. До цього сфера дії зазначеної заборони розповсюджувалася виключно на фінансово-кредитні відносини з суб'єктами господарської діяльності, визначаючи їх службових осіб чи громадян-підприємців спеціальним суб'єктом злочину.

У контексті аналізу генезису цієї кримінально-правової заборони слід сказати, що відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами була встановлена ще попереднім КК у 1994 р., зокрема у

ст. 148-5 [2]. Зміст цієї норми як і її назва були ідентичними, тобто фактично вона була «перенесена» до КК 2001 р. Враховуючи, що положення про відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами з'явилися у кримінальному законі майже тридцять років назад, видаються цілком логічними спроби їх удосконалення. Хоча багато питань кримінально-правової протидії шахрайству з фінансовими ресурсами як теоретичного, так і практичного спрямування, залишаються невіршеними. Насамперед це стосується назви статті, на що звертав увагу В.Р. Мойсик ще в 2002 р. у своєму дисертаційному дослідженні. Зміст поняття «шахрайство», який законодавець вклав в склад злочину «Шахрайство з фінансовими ресурсами», не співпадає із змістом шахрайства як формою заволодіння чужим майном (ст. 190 КК). Так, шахрайство з фінансовими ресурсами є закінченим злочином вже з моменту надання завідомо неправдивої інформації, що є по суті лише окремою формою обману. Тобто, шахрайство у контексті ст. 222 КК України є значно вужчим поняттям [3, с. 9]. Відмежування шахрайства (ст. 190 КК) та шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК) створює певні складнощі і в процесі правозастосування. Одним з критеріїв такого відмежування є суб'єктивна сторона цих складів злочинів, зокрема мета. При шахрайстві винний намагається безоплатно обернути чуже майно на свою користь або користь інших осіб, тоді як при вчиненні шахрайства з фінансовими ресурсами умисел винного спрямований на одержання цих ресурсів, приміром кредитних коштів, для їх використання (цільового або нецільового) з обов'язковим наступним поверненням. Разом з тим поведінка винного не завжди може розкривати суб'єктивну сторону вчиненого, передусім в тих випадках, коли особа своїми діями намагається приховати спрямованість умислу на заволодіння кредитними коштами, маскуючи звичайне шахрайство під шахрайство з фінансовими ресурсами. Особливо це має значення при спробі заволодіння кредитними коштами у великих та особливо великих розмірах, адже караються такі дії за ст. 190 КК значно суворіше, ніж за ст. 222 КК. Приміром, особи, яка мала на меті не повертати одержані кредитні кошти, достатньо зробити декілька щомісячних виплат, передбачених кредитним договором, щоб ускладнити можливість доведення правоохоронними органами умислу винного на заволодіння майном, тобто наявність складу злочину, передбаченого ст. 190 КК.

Спроби удосконалити законодавчу регламентацію кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами також були здійснені робочою групою з питань розвитку кримінального права, яка займається розробкою проєкту нового КК. Так, фахівцями запропонована редакція статті 6.3.15. проєкту під назвою «Кредитне

шахрайство», де визначено, що «особа, яка не повернула кредит, одержаний внаслідок подання нею завідомо неправдивої інформації банку чи іншій фінансовій установі, що спричинило істотну майнову шкоду кредитору, – вчинила злочин 1 ступеня» [4]. Як ми бачимо, окрім назви статті змінюється її диспозиція, зокрема: 1) «фінансові ресурси» звужуються виключно до кредитних коштів (вочевидь це зумовлено тим фактом, що переважна більшість проваджень по ст. 222 КК стосуються випадків незаконного отримання кредитів); 2) наслідки у вигляді істотної майнової шкоди стають криміноутворюючою ознакою, тобто, момент закінчення кримінального правопорушення переноситься на більш пізню стадію; 3) відсутня вказівка на відмежування цього діяння від кримінального правопорушення проти власності. У Висновку національних експертів на проєкт КК України у частині, присвяченій аналізу кредитного шахрайства, висловлювалися деякі зауваження щодо редакції цієї статті, зокрема, вказувалося на проблеми розмежування цього делікту та злочинів проти власності. У цьому зв'язку було наведено досвід зарубіжних країн, де законодавець відмовився від використання у відповідних нормах терміну «шахрайство», натомість вказуючи на «обман» (ст. 238 КК Молдови) або «незаконне отримання кредиту» (ст. 208 КК Грузії). Це б, на думку експертів, «дозволило чіткіше позначити юридичну природу аналізованого посягання та його відмінність від злочинів проти власності» [5]. Висловлені зауваження заслуговують на увагу і певну підтримку. Викладене свідчить про необхідність подальшої науково-теоретичної розробки окреслених питань з метою напрацювання конкретних пропозицій щодо удосконалення кримінально-правової протидії шахрайству з фінансовими ресурсами.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>
3. Мойсик В.Р. Проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство з фінансовими ресурсами : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2002. 20 с.
4. Проєкт Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
5. Висновок національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf>.

ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Івашенко В. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Запобігання та протидія злочинності в Україні залишається актуальною проблемою. Щоб її вирішити, потрібно мати уявлення про дійсний стан злочинності, відомості про її рівень, структуру, динаміку, географію, а також осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Безумовно, зміни в структурі, тенденціях злочинності в Україні, що відбулися минулого року, значно обумовлені російською агресією та повномасштабним вторгненням на територію нашої держави. У зв'язку з цим суттєві зміни були внесені в законодавство, в тому числі кримінальне, що також вплинуло на показники злочинності. Враховуючи можливий обсяг тез доповіді, розглянемо окремі особливості, що має злочинність в Україні після введення режиму воєнного стану. Проаналізуємо статистику про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2021 та 2022 роки, розміщену на веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Так, у 2021 році було обліковано 321 443 кримінальних правопорушень. У 2022 році – 362 636, що на 41 193 (12,8 %) більше, ніж у попередньому році.

Змінилась структура злочинності за ступенем тяжкості облікованих кримінальних правопорушень. У порівнянні з попереднім роком, у 2022 році більше зареєстровано особливо тяжких та тяжких злочинів. Якщо особливо тяжких злочинів у 2021 році було зафіксовано 12 108, то в 2022 році – 105559, що на 93451 (майже на 772 %) більше. Тяжких злочинів збільшилось на 13701 (приблизно на 12 %). Разом з тим, знизилась кількість зареєстрованих нетяжких злочинів та кримінальних проступків майже на 39 % та 27 % відповідно.

Звернемо увагу також на зростання кримінальних правопорушень, у яких здійснювалось спеціальне досудове розслідування з 142 до 597 (понад 320 %).

Ще однією з тенденцій злочинності є різке зростання кримінальних правопорушень, вчинених із використанням зброї та боєприпасів

з 720 до 7003 (майже на 873 %), що не є випадковим в умовах режиму воєнного стану.

Розглянемо зміни в структурі злочинності за видами кримінальних правопорушень, що передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу України (далі – КК).

Так, спостерігається різке зростання злочинів проти основ національної безпеки України з 520 до 17422 (більше, ніж на 3250 %). З урахуванням їх підвищеної суспільної небезпеки, необхідності подолання російської агресії, забезпечення правопорядку на території України законодавець посилив відповідальність за вчинення таких діянь. Крім того, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [2] КК доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» встановлено відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК) [3]. У подальшому Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» було криміналізовано пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК) [4]. У 2022 році було обліковано 3851 злочинів, передбачених ст. 111-1 КК, 379 – ст. 111-2 КК та 202 – ст. 114-2 КК. Крім розглянутого, у 2022 році зафіксовано 10 487 випадків посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, що відобразилось на зростанні цього виду злочинності.

В умовах дії режиму воєнного стану в 2022 році зареєстровано більше кримінальних правопорушень, у порівнянні з 2021 роком, проти життя та здоров'я особи (більше, ніж на 28 %), проти волі, честі та гідності особи (більше, ніж на 96 %), проти громадської безпеки (на 13 %), у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (на 16 %), у сфері охорони державної таємниці,

недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (більше, ніж на 162 %), проти встановленого порядку несення військової служби (більше, ніж на 353 %).

У той же час, спостерігалася тенденція до зниження кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (на 33 %), проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (майже на 47 %), проти власності (майже на 29 %), у сфері господарської діяльності (майже на 38 %), проти довкілля (майже на 26 %), проти безпеки руху та експлуатації транспорту (майже на 6 %).

Безумовно, розглянемо кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У 2022 році їх зафіксовано 62128, що на 24 456, 5 % більше, ніж у 2021 році, коли їх було 253. Переважна більшість із цієї групи кримінальних правопорушень – це порушення законів та звичаїв ведення війни (60 387), з яких 6013 поєднані з умисним вбивством

Отже, можна зробити висновок, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, запровадження режиму воєнного стану, законодавчі зміни вплинули на показники зареєстрованої злочинності. Правоохоронні органи мали особливу увагу фокусувати на запобіганні і протидії злочинам проти основ національної безпеки України, кримінальним правопорушенням проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, військовим кримінальним правопорушенням, суттєве зростання яких зафіксовано у 2022 році. Звичайно, щоб мати повне уявлення про злочинність потрібно дослідити також статистику про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, судову статистику. Тому проблема злочинності може стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Статистика. Офіс Генерального прокурора [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон від 03 берез. 2022 р. № 2108-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6>.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до

законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон від 24 берез. 2022 р. № 2160-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10>.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон від 14 квіт. 2022 р. № 2198-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n8>.

ВИКОРИСТАННЯ SMART-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФІЛАКТИЦІ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Калініна А. В.

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташица

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Дорожня інфраструктура – незмінний супутник цивілізованої частини людства з незапам'ятних часів. Автомобільні шляхи пройшли цілу епоху еволюції: від ґрунтових накатаних і кам'яних доріг до надсучасних асфальтових, обладнаних елементами штучного інтелекту. Убезпечення дорожнього руху за допомогою smart-технологій стало прогресивним вектором розвитку дорожньої безпеки у ХХІ столітті. Амбітною метою такого підходу є мінімізація (а можливо й повна ліквідація) дорожньо-транспортної смертності і травматизму.

Відповідно до світового рейтингу смертності від дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), складеного дослідницькою компанією “World life expectancy” на основі статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна належить до держав із середнім рівнем смертності від ДТП і посідає 125 місце із 183 держав. Однак оптимістичність такого рейтингу нівелюється, коли звертається увага на рейтинг смертності у європейському регіоні загалом. Тут 125 місце

змінюється на 3-те, і наша держава поступається лише Боснії та Герцеговині і Республіці Албанія [1].

Аналізуючи статистичні показники автотранспортної протиправності в умовах воєнного стану, необхідно зазначити, що відповідно до звітності Департаменту патрульної поліції України, всього за 2022 рік було зафіксовано 18 628 дорожньо-транспортних пригод, що на 24,0 % менше, ніж у 2021 році. Кількість ДТП із загиблими та/або травмованими особами також знизилася: у 2022 році таких випадків зафіксовано 14 409, що на 25,6 % менше, ніж у 2021 році [2]. У продовження статистичного аналізу необхідно зазначити, що рівень злочинів, передбачених статтею 286 КК України («Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»), для яких адміністративні правопорушення у виді порушень ПДР є фоновим явищем, також знизився. Згідно з «Єдиним звітом про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року» Офісу Генерального прокурора у 2022 році було обліковано 6366 злочинів за цією статтею, з яких 1 270 діянь – за частинами 2, 3 статті 286, тобто порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що спричинило смерть потерпілого [3]. Для порівняння: у 2021 році було обліковано 7961 кримінальне правопорушення за статтею 286 КК України, що на 25,0 % більше. Те ж саме стосується і кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 і 3 вказаної статті: у 2021 їх було обліковано на 18,7 % більше (1507 злочинів у 2021 році супроти 1270 у 2022 році) [4].

Схематично дорожній рух можна описати за допомогою трикутника «людина-механізм-дорога». Не викликає сумнівів, що названі елементи глибоко взаємопов'язані та взаємозалежні. Зниження рівня аварійності за рахунок елемента «дорога» відбувається, у першу чергу, шляхом розбудови дорожньої інфраструктури та обладнання доріг технічними пристроями. На теперішній час найвищим рівнем розвитку забезпечення дорожнього руху на цьому елементі трикутника є запровадження smart-доріг, що відповідно формує smart-безпеку.

Перевагами smart дорожньої інфраструктури можна визначити:

1. Охоплення значної кількості факторів, що впливають на дорожній рух. Серед smart-технологій, які використовуються у smart-дорогах, є: акустичні датчики, IP-камери відеоспостереження, датчики швидкості, smart-світлофори, цифрові вивіски та системи моніторингу стану/погоди [5].

2. Розвантаження вулиць. Наприклад, для середньостатистичного громадянина США затори на дорогах коштують 1 377 доларів США і 99 годин їхнього часу щороку. Розумні дорожні технології можуть

відстежувати транспортні засоби в режимі реального часу і регулювати світлофори, коли наближається менше машин або взагалі немає; вони також допомагають запобігти зіткненню автомобілів. Очікується, що це допоможе водіям і пасажиром заощадити 9,4 години щороку [5].

3. Покращення безпеки руху та пішоходів – рішення для моніторингу дорожнього руху на основі комп'ютерного зору можуть виявляти пішоходів, велосипедистів та транспортні засоби, щоб забезпечити їхню безпеку. У разі вчинення злочину або аварії на вулиці, smart дорожні пристрої можуть негайно сповістити служби швидкого реагування та поліцію [5].

4. Покращене паркування та електронне стягнення плати за проїзд – система електронного стягнення плати за проїзд використовує розпізнавання номерних знаків і відстеження транспортних засобів для автоматичного стягнення плати за проїзд автомагістралями і мостами, щоб зменшити ймовірність заторів, не змушуючи транспортні засоби зупинятися або сповільнюватися [5].

Базовим елементом забезпечення smart-безпеки на дорогах є використання високотехнологічних відеокамер для автоматизованої фіксації порушень правил дорожнього руху. Систему такої фіксації в Україні було запроваджено з 1 червня 2020 року. Наразі система фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі фіксує такі порушення ПДР, як перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів та порушення правил руху і зупинки на смузі для маршрутних транспортних засобів. Фіксація правопорушень здійснюється комплексами автоматичної фіксації – стаціонарними технічними засобами (приладами контролю), що дають змогу в автоматичному режимі здійснювати виявлення та фотозйомку або відеозапис подій, що містять ознаки адміністративних правопорушень у сфері убезпечення дорожнього руху [6].

На початок 2022 року в складі такої системи функціонувало 270 технічних засобів (приладів контролю), що здійснюють фото- та відеофіксацію подій з ознаками адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, які з початком війни було відключено. У подальшому, у травні 2022 року, відновлено роботу системи, до якої наразі підключено 128 приладів контролю. За результатами їх роботи цього року винесено понад 2 млн постанов та сплачено до державного бюджету штрафів на суму понад 375 млн грн [7].

Отже, наразі для України запровадження smart-технологій на автошляхах розглядається як реальна, хоча й не швидка у часі, перспектива (зважаючи на стан частини автошляхів, руйнування яких пов'язане із російською військовою агресією). Проте зниження

дорожньо-транспортної смертності і травматизму починається саме з профілактики порушень Правил дорожнього руху, за вчинення яких настає адміністративна відповідальність, так як вони є фоном явищем для автотранспортної злочинності.

Література:

1. WORLD ROAD TRAFFIC ACCIDENT REPORT! URL: <https://www.worldlifeexpectancy.com/world-road-traffic-accidents-report> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2022 по 31.12.2022. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 12.05.2023).

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.05.2023).

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.05.2023).

5. Smart Road Infrastructure: The Future of Digital Highways. URL: <https://www.pukkapartners.com/insight/smart-road-infrastructure-the-future-of-digital-highways> (дата звернення: 12.05.2023).

6. Інформаційна картка. Патрульна поліція. URL: <http://surl.li/gxdha> (дата звернення: 08.05.2023).

7. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf (дата звернення: 08.05.2023).

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
ГАНТОВАНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВА ОБВИНУВАЧЕНОГО НА ЗАХИСТ
В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

Карпова Н. Ю.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Міжнародного науково-технічного університету

імені академіка Юрія Бугая

м. Київ, Україна

28.04.2022 р. Україна подала офіційну заявку на членство в Європейському Союзі та почала процес офіційного вступу до ЄС. 23.06.2022 р. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, який накладає на нашу державу певні зобов'язання перед ЄС. В 2022 р. ЄСПЛ постановив 144 постанови у справах проти України, з яких в 21 постанові визнано порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) [1], яка забезпечує право на справедливий суд. У Висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі, ухваленому 17.06.2022 р. забезпечення належної динаміки судових справ та винесених вироків визначено одним з семи кроків, за умови виконання яких Україні було надано статус кандидата на членство в ЄС [2], тому неухильне дотримання положень Конвенції особливо важливо на шляху України до членства в ЄС.

Невід'ємною частиною гарантованого Конвенцією права на справедливий суд є визначене у підпунктах “с”, “b” п. 3 ст. 6 [3] право обвинуваченого захищати себе особисто або через призначеного захисника, а при відсутності коштів – через визначеного захисника, коли цього вимагають інтереси правосуддя та мати час та можливості для підготовки свого захисту. Конвенція грає головну роль в створенні європейської концепції права на захист, його змісту та обсягу, ставленні його під кримінально-правову охорону. ЄСПЛ визнає, що найкраще та найзручніше для охорони прав і свобод людини, якщо держава інкорпорувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та визнала її пряме застосування [4]. Оскільки Україна ратифікувала вищезгадану Конвенцію, то це призвело до імплементації положень Конвенції в усі галузі українського законодавства, також і в кримінальну та кримінально-процесуальну.

Ipso facto, в загальноєвропейському наднаціональному кримінальному законодавстві прямим порушенням вище зазначеного права обвинуваченого вважається порушення підпунктів “b”, “c” п. 3 ст. 6 вище згаданої Конвенції [3].

Важливість дотримання права обвинуваченого захищати себе особисто або через призначеного захисника, мати час і можливості для підготовки свого захисту під час усіх стадій кримінального процесу викликає замовлення на його кримінально-правову охорону від порушень під час кримінального процесу. Тому необхідно розглянути розділ XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» КК України [5] для з'ясування рівня відповідності встановленої в ньому кримінально-правової охорони права обвинуваченого на захист змісту та обсягу цього права в Конвенції.

Ст. 374 КК України встановлює кримінальну відповідальність за недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею [5]. Підп. «с» п. 3 ст. 6 вище згаданої Конвенції гарантує право обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [3].

У своєму попередньому дослідженні автор надав визначення усім передбаченим диспозицією ст. 374 КК України формам порушення права на захист: 1) недопущення захисника – це неможливість початку праці вже призначеного і маючого документи, які підтверджують його статус захисника, захисника через перешкодження початку його участі в справі слідчим, дізнавачем, прокурором чи суддею, 2) ненадання захисника – це відсутність призначення захисника чи всупереч бажанню підозрюваного чи обвинуваченого, який заявив клопотання про залучення захисника, чи у випадку, коли залучення захисника є обов'язковим відповідно до КПК України, внаслідок перешкодження призначенню захисника слідчим, дізнавачем, прокурором чи суддею; 3) інше грубе порушення права на захист – це перешкодження законній реалізації права підозрюваного і обвинуваченого на захист у формі самозахисту під час усіх стадій кримінального провадження слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею чи відсутність повідомлення підозрюваному, обвинуваченому про його право на захист, слідчим, дізнавачем або прокурором у випадках, коли вони повинні зробити таке повідомлення відповідно до КПК України [6, с. 140]. При порівнянні цих кримінально караних форм порушення права на захист із змістом

підп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції [3] зрозуміло, що недопущення та ненадання захисника охоплюють порушення права обвинуваченого на юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд чи призначеного безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя, інше грубе порушення права на захист є порушенням права обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто.

З вищевикладеного випливає, що саме ст. 374 КК України [5] охороняє передбачене підп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції право обвинуваченого [3].

Але залишається неохопленим передбачене підп. «б» п. 3 ст. 6 Конвенції право обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту [3].

Передбачені українським законодавством можливості обвинуваченого, які необхідні йому для підготовки свого захисту, окреслені ст. 42 КПК України [7]. Відповідно до п.п. 1, 2 ч. 4 ст. 42 КПК України обвинувачений має право збирати і подавати суду докази, брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту та/або виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення [7]. Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України одним із процесуальних джерел доказів є показання [7]. Відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [7]. Відповідно до ч. 6 ст. 352 КПК України свідка захисту першим допитає обвинувачений, якщо він взяв захист на себе [7]. Оскільки доведеність вини обвинуваченого повинна бути обґрунтованою доказами, а усі сумніви щодо доведеності вини особи повинні тлумачитися на її користь, то участь обвинуваченого у допиті свідків необхідна йому для отримання доказів, які він зможе використати для підготовки свого захисту. Можливо, саме показання свідків призведуть до виправдання обвинуваченого судом. Якщо обвинувачений взяв свій захист на себе, обсяг його процесуальних прав не повинен бути меншим за обсяг прав захисника. Тому відмова свідка без поважних причин від виконання покладеного на нього обов'язку бути допитаним обвинуваченим у суді поряд із завідомо неправдивим показанням свідка під час допитування його обвинуваченим у суді повинні кваліфікуватись як позбавлення обвинуваченого можливості отримати докази, необхідні йому для підготовки його захисту.

З вищевикладеного випливає, що ст. 384 КК України [5], яка встановлює кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве

показання свідка, поруч із ст. 385 КК України [5], яка встановлює кримінальну відповідальність за відмову свідка від давання показань без поважних причин, охороняють передбачене підп. “b” п. 3 ст. 6 Конвенції право обвинуваченого мати можливості, необхідні для підготовки свого захисту [3].

Література:

1. Європейський Суд з прав людини за 2022 рік постановив 144 рішення у справах проти України. URL: <https://advokatpost.com/ievropejskyj-sud-z-prav-liudyny-za-2022-rik-postanovyv-144-rishennia-u-spravakh-proty-ukrainy> (дата звернення 11.05.2023).

2. COM (2022) 407 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/TodayOJ/> (дата звернення 11.05.2023).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення 11.05.2023).

4. Case of Khan v. the United Kingdom, № 35395/97, рішення від 12 березня 2000 р. URL: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database> (дата звернення 11.05.2023).

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14> (дата звернення 11.05.2023).

6. Карпова Н. Ю. Форми об'єктивної сторони злочину, який передбачено ч. 1 ст. 374 КК України. *Sciences of Europe*. 2016. № 7 (7). С. 135–140.

7. Кримінальний Процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 11.05.2023).

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ¹⁰

Кисельова М. С.

молодший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Порушення правил дорожнього руху є актуальною проблемою сучасної України, оскільки значно впливає на безпеку громадян та стан дорожнього руху в цілому. Кількість дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) і зараз, під час війни, залишається високою. За січень-березень 2023 р. зареєстровано 6094 ДТП, під час яких травмовано 7548 осіб, загинуло 852 особи [1]. Ця ситуація свідчить про необхідність посилення заходів з контролю та притягнення до відповідальності тих, хто порушує правила дорожнього руху.

З метою забезпечення безпеки дорожнього руху за порушення правил дорожнього руху та інших законодавчих актів, які регулюють дорожній рух, які призвели до тяжких наслідків передбачено кримінальну відповідальність.

Так, згідно кримінального законодавства порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження передбачає покарання у виді штрафу від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. Якщо вищезгадані діяння спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження законодавством передбачене покарання у виді позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого. Якщо дії водія спричинили загибель кількох

---

¹⁰ Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

осіб, такі дії караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років [2, ст. 286].

За керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів встановлюється кримінальна відповідальність, яка передбачає позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від трьох до п'яти років. Якщо ці ж діяння заподіяли потерпілому тяжке тілесне ушкодження призначається покарання у виді позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від п'яти до восьми років. Якщо була спричинена смерть потерпілому, виний буде позбавлений волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від п'яти до десяти років. Якщо вищезгадані дії спричинять загибель кількох осіб буде призначено покарання у виді позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від семи до десяти років [2, ст. 286-1].

Важливо відзначити, що законодавство України в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху постійно змінюється та вдосконалюється. Нові законодавчі акти та нормативні документи приймаються для узгодження із європейськими стандартами, з врахування передових практик та з метою забезпечення ефективного контролю за порушеннями правил дорожнього руху.

Інститут кримінальної відповідальності за порушення дорожнього руху має велике значення оскільки сприяє підвищенню відповідального ставлення учасників дорожнього руху до дотримання правил та зниженню кількості ДТП. Він є одним із механізмів запобігання та стримування протиправної поведінки на дорогах. Проте, важливо зазначити, що кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху є найжорсткішим заходом, який застосовується у випадках вчинення правопорушень, які призвели до тяжких наслідків.

Література:

1. Статистика ДТП в Україні за період з 01.03.2023 по 30.04.2023. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № № 2341-III. Дата оновлення: 15.04.2023. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

ЩОДО ПЕРЕВАГ ДИСТАНЦІЙНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Клепка Д. І.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Останнім часом все частіше увагу науковців привертають питання здійснення дистанційного судового провадження в кримінальному процесі. Зазначене обумовлюється кількома факторами: по-перше, з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України така форма відправлення правосуддя стала більш затребуваною; по-друге, у чинному КПК України відсутнє належне унормування здійснення дистанційного провадження (зокрема, на тепер не вирішеним є питання щодо участі особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції (далі – ВКЗ) за допомогою власних технічних засобів). Тож національна модель дистанційного провадження наразі знаходиться лише на етапі становлення. Тому враховуючи, що здійснення судового провадження в режимі ВКЗ активно застосовується в багатьох країнах, науковий інтерес становить дослідження іноземного досвіду з цього приводу. Водночас враховуючи обмежений обсяг цієї публікації, нами будуть описані лише переваги дистанційного провадження.

Аналіз іноземного досвіду відправлення правосуддя в дистанційній формі надає підстави виділити такі переваги: економічні, організаційні, темпоральні, безпекові, підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб.

Економічні переваги. Як зазначають в іноземній літературі, дистанційне судочинство дозволило судам, сторонам та іншим учасникам провадження відтворити середовище очного судового розгляду з додатковою перевагою ефективності для всіх, і покращеного доступу громадян до правосуддя. Дистанційне провадження допомагає обмежити витрати підозрюваного, обвинуваченого на адвоката, усуваючи час на дорогу адвокатів і очікування в будівлі суду [1]. Також варто зазначити, що дистанційне провадження може заощадити кошти, усуваючи потребу транспортувати затриманих підозрюваних,

обвинувачених із місць утримання до зали суду [2, с. 213] Наприклад, за оцінками, використання дистанційного провадження в окрузі Лос-Анджелес допомогло округу заощадити значний відсоток із приблизно 63 мільйонів доларів США витрачених у 2016–17 роках на управління складною транспортною програмою, яка включала робочу силу, обладнання, технічне обслуговування, ремонт і паливо для транспортування 723 000 поїздок ув'язнених до місцевих судів [3]. У дослідженні У 2010 році Національний центр судів штатів опитував судових адміністраторів у п'ятдесяти штатах, більшість респондентів заявили, що відеоконференції заощадили час персоналу та витрати на паливо для їхніх судів та інших державних установ [4].

Організаційні переваги. У літературі зазначається, що під час використання дистанційної форми судочинства відмічається підвищення продуктивності роботи суддів. Дистанційне провадження також забезпечує гнучкість для судів у плануванні свого розкладу, натомість очне провадження може бути неможливим, наприклад, через відсутність вільних залів для судових засідань [1]. Жаніа Тьорнер зазначає, що технологія відеоконференцзв'язку може полегшити потерпілим, свідкам і підозрюваним, обвинуваченим участь у кримінальному процесі. На її думку дистанційне правосуддя може мати переваги перед очним в аспекті участі експертів у провадженні експерти. Свідки та потерпілі, які живуть далеко від будівлі суду або мають важкий графік роботи чи доглядають дітей, також частіше братимуть участь через відео. Крім того, на думку авторки свідки, які можуть бути залякані в присутності підсудного, можуть бути більш відкритими для дачі показань дистанційно. Нарешті, відеоконференція, швидше за все, буде зручнішою формою участі в судовому засіданні для підозрюваних, обвинувачених, які перебувають під заставою [2].

Темпоральні переваги. Вважається, що дистанційне провадження також прискорює розгляд справ, надаючи суддям більшу гнучкість і передбачуваність у плануванні кримінальних проваджень, а також швидшому переміщенні справ. Зазначається, що онлайн-провадження зменшує затримки, які можуть виникнути, коли учасник змушений долати певні відстані з метою дістатися до суду, або через фізичні обмеження, які ускладнюють пересування». Загалом очікується, що при використанні відеоконференції «можна розглянути більше справ за наявний проміжок часу наявним персоналом суду» [5, с. 1089]. У наукових публікаціях відмічають, що відеоконференції призводять до швидшого розгляду справ, це приносить користь суспільству, оскільки дозволяє обвинуваченим, потерпілим та їхнім сім'ям жити далі, а також зменшує витрати на утримання під вартою [6].

Безпекові переваги. У літературі зазначають, що відеоконференції також можуть підвищити безпеку в транспортування затриманих підсудних до зали суду шляхом «усунення шкоди або занепокоєння, які ув'язнені можуть створювати іншим обвинуваченим, працівникам суду, працівникам правоохоронних органів або цивільним особам» [3].

Підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб. Одне іноземне дослідження запровадження процесу відеоконференцій в штаті Монтана показало, що «використання відеолявки в суді як на цивільних, так і на кримінальних слуханнях дозволило організаціям правової допомоги обслуговувати частини штату, які раніше були недостатньо забезпечені» [7], позначене безперечно має позитивний вплив на підвищення ефективності захисту прав та законних інтересів осіб. Дистанційне провадження також дозволяє стороні представити показання свідків, які можуть не мати змоги бути присутніми особисто. Наприклад, ключовий свідок може не в змозі бути присутнім особисто через своє місцезнаходження, фінансовий стан або стан здоров'я, але свідок може взяти участь дистанційно [1]. На додаток, звертають увагу, що використання відеотехнологій може зменшити певні незручності, пов'язані з процесом транспортування до зали суду, як-от «численні особисті обшуки, наручники та довгі періоди очікування в слідчих ізоляторах суду» [3].

Аналіз іноземного досвіду надає підстави стверджувати, що дистанційне судове провадження має свої чисельні переваги. Втім, багато науковців звертають увагу й на велику кількість недоліків та ризиків дистанційного відправлення правосуддя, особливо в кримінальному провадженні (наприклад, дотримання засади гласності і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій, технічні перепони, забезпечення таємниці нарадчої кімнати, встановлення особи, яка бере участь у засіданні дистанційно, виклики щодо забезпечення права на справедливий суд тощо). Вочевидь, дистанційне судове провадження є необхідним у національному кримінальному процесі, особливо в умовах сьогодення, водночас, подальше становлення такої форми відправлення правосуддя має бути виваженим. Законодавцем мають бути враховані усі ризики дистанційного правосуддя та запровадженні адекватні заходи щодо їх попередження.

Література:

1. Moss B. Courts continue to embrace remote proceedings. Tomson Reuters. 30 November 2022. URL: <https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/news-and-media/courts-remote-proceedings/> (last access: 11.05.2023).

2. Jenia I. Turner. Remote Criminal Justice. 53 *Tex. Tech L. Rev.* 197. 2021 URL: https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1829&context=law_faculty (last access: 11.05.2023).

3. Citizens' Econ. Efficiency Comm'n, Video Arraignment 2.0: Streaming Justice. 10. 2019 URL: http://eec.lacounty.gov/Portals/EEC/Reports/202_0619VideoArraignmentReport.pdf (last access: 11.05.2023).

4. Courts' Realized Savings Through Video Conferencing (illustration), in Video Conferencing Survey, NAT'L CTR. FOR STATE CTS. 2010 URL: https://www.ncsc.org/_data/assets/image/0019/16732/q48-png.png (last access: 11.05.2023).

5. Anne Bowen Poulin, Criminal Justice and Videoconferencing Technology: The Remote Defendant, 78 *tul. L. Rev.* 2004. Pp. 1098–1101.

6. Camille Gourdet et al., Court Appearances in Criminal Proceedings Through Telepresence: Identifying Research and Practice Needs to Preserve Fairness While Leveraging New Technology, RAND CORP., at 3 (2020), URL: <https://doi.org/10.7249/RR3222>. (last access: 11.05.2023).

7. Alicia Bannon & Janna Adelstein, The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court 9, BRENNAN CTR. JUST. 2020. URL: <https://www.brennancenter.org/sites/default/files/2020-09/The%20Impact%20of%20Video%20Proceedings%20on%20Fairness%20and%20Access%20to%20Justice%20in%20Court.pdf> (last access: 11.05.2023).

ПРИНЦИП ВИНИ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Любавіна В. П.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Кримінальному праву належить значна роль у справі охорони свободи особистості та прав людини. Всі люди мають права на фундаментальні людські цінності життя, здоров'я, свободу, честь, гідність, недоторканність. Водночас кримінальний закон має адекватно відображати дійсність, бути максимально справедливим. Тільки за цих умов він може виконувати своє основне призначення захищати права та свободи громадян, а також інтереси суспільства та держави від злочинних посягань.

Важливість точного відображення процесів, що відбуваються в суспільстві, у змісті кримінального законодавства викликає необхідність урахування суспільної правосвідомості. Такий підхід дозволяє вдосконалювати кримінальний закон та інститути кримінального права за критеріями справедливості чи несправедливості насамперед тому, що у суспільній правосвідомості завжди втілені ідеї розумного устрою права – справедливості, рівності, гуманізму та законності.

Принципи кримінального права формулюються на основі принципів правосвідомості та обумовлені тими соціальними процесами, що відбуваються в Україні, які знаходяться у сфері кримінального права, визначаючи при цьому його межі та зміст.

Принципи кримінального права – це основні, провідні засади, що закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу й правозастосовну діяльність [1, с. 10]. Їх дослідженню присвячено роботи багатьох правознавців (зокрема, М.І. Бажанова, М.О. Беляєва, М.Й. Коржанського, С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, В.В. Мальцева та інших). Відомо два способи вираження принципів кримінального права: безпосереднє формулювання їх у тексті кримінального закону та виведення їх із його змісту. Для з'ясування провідних засад кримінального права України необхідно використовувати обидва методи [3, с. 19].

Принципи кримінального права (рівності, вини, справедливості, гуманізму та законності) мають пряме відношення до реалізації прав і свобод громадян, які опинилися у сфері впливу кримінального закону.

Теоретичні питання, що стосуються принципу провини, у тому чи іншому обсязі розглядалися більшістю відомих вітчизняних учених. Дослідженням провини як комплексної проблеми та її різних аспектів займалися відомі ВЧЕНІ: Ю.В. Александрова, А.В. Андрєєва, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.М. Бурдіна, В.І. Борисова, В.К. Гришука, Т.А. Денисової, О.О. Дудорова, С.Г. Келіної, О.М. Костенка, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, М.І. Панова, А.А. Піонтковського, Ю.А. Пономаренка, В.В. Сташиса, А.Х. Степанюка, М.І. Хавронюка, В.Я. Тація, А.Н. Траїніна, В.М. Трубнікова, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, В.М. Хомича, В.І. Шакуна, М.Д. Шаргородського та ін.

На підставі аналізу робіт видатних представників кримінально-правових теорій визначено основні підходи щодо розуміння поняття вини в межах кожної з них. Так, фінальна теорія, висвітлюючи питання вини, ґрунтується на таких основних положеннях: 1) вина є підставою кримінальної відповідальності; 2) вина існує поза межами складу злочину; 3) для наявності вини необхідне усвідомлення порушення соціальних норм, необхідних для суспільного існування; 4) вина не

пов'язується з психологічними характеристиками особи; 5) умисел та необережність відносяться до діяння, а не до вини; 6) поняття вини зводиться до поняття докірливості. Поняття вини в об'єктивній кримінально-правовій теорії характеризується такими основними рисами: 1) вина є умовою кримінальної відповідальності; 2) вина є ознакою злочину; 3) для наявності вини має усвідомлюватись формальна протиправність; 4) вина пов'язується з психологічними характеристиками особи; 5) умисел та необережність утворюють психологічну ознаку вини; 6) встановлення вини опосередковано трьома умовами і, у відповідності з цим, вина має три ознаки: біологічну, психологічну та нормативну [2, с. 369].

Безумовно, одним із принципових положень сучасного кримінального права та, відповідно, найважливішим інструментом забезпечення прав і свобод громадян в Україні є законодавче закріплення принципу провини.

Однак у теорії кримінального права досі не вирішено низку складних питань, які потребують теоретичного осмислення, безпосередньо пов'язаних з принципом провини та її реалізацією на сучасному етапі розвитку нашої країни.

Значимість обраної теми дослідження пояснюється, насамперед, недостатньо чіткою правовою регламентацією соціального компонента провини як основи принципу провини, що породжує значні труднощі, пов'язані з його реалізацією.

У кримінально-правових нормах чинного КК України для розкриття змісту інституту провини використовуються два юридичні терміни «вина» та «винність», в які законодавець вкладає різний зміст.

Для диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання кримінально-правове значення має як встановлення форм провини, а й її ступеня

Ступінь провини – це міра негативного психічного ставлення особи до об'єктів кримінально-правової охорони, яка встановлюється на основі всіх обставин скоєння конкретного злочину.

Висновки щодо принципу провини та її реалізації в кримінальному праві, а також пропонувані визначення інших базових понять теми, що вивчається, рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики до певної міри заповнюють окремі наявні у кримінально-правовій теорії прогалини. Вони можуть бути використані в законотворчій діяльності, при проведенні подальших досліджень у галузі принципів кримінального права, а також під час підготовки відповідних роз'яснень вищих судових інстанцій

Деякі результати проведеного дослідження можуть бути корисними для вирішення завдань практичної діяльності правоохоронних органів.

У формуванні принципу провини у кримінальному законодавстві України умовно можна виділити кілька етапів

Перший етап («конкретно-нормативний») – його початком можна вважати виникнення давньоруського права.

Другий етап («абстрактно-нормативний») має тимчасові кордони з XVII до 1917 р. На даному етапі індивідуальна відповідальність особи все більше залежить від особливостей її провини (форм і видів) у скоєному злочині

Третій етап, тимчасовий період розвитку кримінального законодавства з 1917 по 1960 рр., також характеризується «абстрактно-нормативною» формою відображення принципу провини і відноситься до найскладніших етапів розвитку кримінального права.

Ідеї кримінального права, реалізовані в кримінальному законі, стали правовим засобом у механізмі функціонування авторитарного режиму. Важливість та значимість соціальних цінностей та інтересів як основних критеріїв визначення характеру та ступеня суспільної небезпеки діяння та реалізація принципу провини у кримінальному праві через зміст та ступінь провини замінювалися класово-ідеологічними догмами.

Четвертий етап («абстрактно-соціолого-нормативний») починається з реформ кримінального законодавства і триває до теперішнього часу. Даний етап характеризується безпосереднім виразом змісту принципу провини у кримінально-правових нормах та законодавчим закріпленням в КК У.

Зміст принципу провини поряд із змістом інших принципів кримінального права завжди знаходило своє відображення в законодавстві саме тому, що в усі часи він сприймався як основна ідея правосвідомості, будучи не тільки важливою концепцією кримінального права, але й інших галузей права. основні соціальні цінності суспільства, які охороняються нормами різних галузей права, принцип провини у своїй основі має бути єдиним всім галузей права з урахуванням специфіки останніх.

Взаємозв'язок принципу провини з кримінально-правовими принципами реалізується в різних напрямках шляхом безпосереднього законодавчого закріплення принципу провини, обліку істинності та правильності тієї чи іншої поведінки особи з точки зору суспільних інтересів та оцінки ставлення особи до соціальних цінностей суспільства. що він, як та інші принципи, визначає зміст та характер норм кримінального права.

На підставі того, що поняття «винен», «винуватий», «винна особа» є похідними від поняття «винуватість» («винність»), а винність та винуватість – це слова, що позначають одне і те ж поняття, пропонується:

1) поняття «винуватість» – «винність»; «винуватий» – «винний» («винен») – «винна особа» – розглядати як синоніми, що не мають різного юридичного змісту; 2) для однотипності вживання термінології використовувати термін «винуватість» в конституційному, кримінально-процесуальному та кримінальному праві України, оскільки саме цей термін за змістом ч.ч. 1, 2 ст. 62 Конституції України уявляється найбільш коректним; 3) «винуватість» визначати як поняття, що включає в себе процесуальний момент – висновок про те, що саме ця особа вчинила відповідне діяння, яке містить склад злочину.

Закріпивши в ст. 23 КК України визначення поняття вини, законодавець вжив формулювання, які можна розуміти неоднозначно. Для усунення існуючих неоднозначностей пропонується: 1) ст. 23 розділу V Загальної частини КК України викласти в такій редакції: «Поняття вини. Виною є психічне ставлення суб'єкта злочину до обставин, які передбачені як ознаки складу вчиненого ним злочину, виражене у формах, визначених ст. 231 цього Кодексу»; 2) включити до розділу V Загальної частини КК України ст. 231 в такій редакції: «Форми вини. 1. Вина суб'єкта злочину може виражатись у формі умислу або (та) у формі необережності. 2. Поєднання умислу та необережності при вчиненні злочину (складна вина) може мати місце лише у випадках, передбачених цим Кодексом».

Підсумовуючи дискусії про поняття провини, важливо також констатувати, що вчення про вину розвивається еволюційним шляхом.

Правозастосовну практику пропонуємо скоригувати в наступному напрямку:

- у обвинувальних вироках судам слід конкретизувати вигляд наміру (прямий чи непрямий);
- інтелектуальні та вольові моменти прямого та непрямого умислів повинні підлягати обов'язковому аналізу у вирокі суду;
- правозастосовний опис провини в умисних злочинах має суворо відповідати законодавчим конструкціям;
- розширити практику звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили умисні злочини невеликої та середньої тяжкості у зв'язку з примиренням з потерпілим.

Література:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.Х., 2001.

2. Вереша Р.В. Об'єктивна теорія вини в кримінальному праві. Держава і право: Збірник наукових праць. *Юридичні і політичні науки.*

Випуск 17. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. С. 369–373.

3. Гацелюк В.А. Реалізація принципів кримінального права України: проблеми та перспективи. Луганськ, 2003.

4. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ВИВЧЕННЯ

Мошняга Л. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Варданян Ж. А.

*курсант факультету підготовки фахівців для досудового розслідування
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Федулова В. Г.

*курсант факультету підготовки фахівців для досудового розслідування
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

До злочинів проти конституційних основ національної безпеки слід відносити ті суспільно небезпечні діяння, передбачені КК як злочини, які здатні заподіювати істотну шкоду реалізації основних напрямів діяльності держави щодо забезпечення захищеності життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам і, відповідно, вчиняються всупереч приписам Конституції України.

Слід приділити увагу об'єктивним та суб'єктивним ознакам конкретних складів злочинів, що передбачають відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України, що допоможе встановити конкретні неузгодженості та недосконалості,

дослідити кваліфікуючі ознаки розглядуваних складів злочинів, навести аргументацію та зробити пропозиції стосовно вдосконалення закону про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України.

Кримінальне законодавство Швейцарії має свої особливості. У КК Швейцарії розділ XIII Особливої частини має назву «Злочини та проступки проти держави та оборони країни», і містить главу 1 «Злочини та проступки проти держави», до якої входять статті, що передбачають відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки [1].

У КК Китайської Народної Республіки Глава I має назву «Злочини проти державної безпеки» й охоплює склади злочинів проти конституційних основ національної безпеки, передбачені статтями 102–105 [2].

Посягання на життя державного чи громадського діяча як окремих склад злочину в КК Китайської Народної Республіки не передбачається. Кваліфікація такого діяння здійснюється на загальних засадах як умисне вбивство, передбачене ст. 232 [2, с. 160]. Не містить КК Китайської Народної Республіки і складу злочину, що встановлює відповідальність за публічні заклики до вчинення антиконституційних дій.

КК Нідерландів містить ознаки злочинів проти конституційних основ національної безпеки у двох розділах [3]. Розділ I Книги 2 (Особливої частини) КК Нідерландів має назву «Злочини проти безпеки держави»; Розділ II Книги 2 (Особливої частини) КК Нідерландів має назву «Злочини проти королівської гідності».

Глава XVII Особливої частини КК Республіки Молдова називається «Злочини проти публічної влади та безпеки держави» і містить в цілому традиційні для більшості пострадянських держав норми про відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки [4].

Кримінально-правове законодавство ФРН не є повністю кодифікованим. Паралельно КК як федеральному кодифікованому акту – збірнику кримінально-правових норм, установлених федеральним законодавчим органом, існують й інші норми, проте за принципом «імперське право ламає право земель»: якщо на федеральному рівні запроваджено правову норму, то відповідні норми окремих земель втрачають чинність [5, с. 54].

До особливостей охорони конституційних основ національної безпеки за КК Федеративної Республіки Німеччини слід віднести наступне. Розглядувані злочини, передбачені у главі 2 «Державна зрада» Розділу I Особливої частини, що називається «Зрада миру, державна зрада та створення небезпеки демократичній правовій державі» [6].

У КК Японії глава 2 Особливої частини має назву «Злочини, що стосуються внутрішнього повстання» [7]. Тобто КК Японії, як і

КК Аргентини та КК Іспанії, злочини проти конституційних основ національної безпеки пов'язує з вчиненням повстання. Зокрема, ст. 77 КК Японії «Внутрішнє повстання та замах на вчинення внутрішнього повстання» встановлює відповідальність особи, яка вчинила бунтівні дії з метою повалення уряду чи відторгнення японської території або іншого посягання на Конституцію Японії [7, с. 66–67].

Отже, порівнюючи положення КК зарубіжних держав щодо охорони конституційних основ національної безпеки з положеннями вітчизняного кримінального закону, слід зауважити, що ознаки ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу України», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» та ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча» за КК України тією чи іншою мірою присутні в усіх досліджуваних кримінальних кодексах, проте з певними специфічними рисами.

Література:

1. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред., предисл. и пер. с немецк. канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 350 с.
2. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева ; пер. с кит. Д.В. Вичикова. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. 303 с.
3. Уголовный кодекс Голландии / научн. ред. докт. юрид. наук, проф. Б.В. Волженкин ; пер. с англ. И.В. Мироновой. 2-е изд. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. 510 с.
4. Уголовный кодекс Республики Молдова. – Кишинев : “Lavilat Info” SPL, 2009. 144 с.
5. Крылова Н.Е. Уголовное право зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии) : учебн. пособ. / Н.Е. Крылова, А.В. Серебренникова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. : Зерцало, 1998. 208 с.
6. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова ; предисл. докт. права Г.-Г. Йешека ; пер. с нем. Н.С. Рачковой. СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. 524 с.
7. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 226 с.

ПРО ОБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

Ободовський О. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Якщо керуватися назвою розділу XIX Особливої частини КК України, а також визначенням військових кримінальних правопорушень, яке закріплене у частині першій статті 401 КК України, то доведеться визнати, що військові (кримінальні) правопорушення посягають на встановлений порядок несення або проходження військової служби. Саме так, як правило, розуміють родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень і на його основі схожим чином визначають безпосередні об'єкти даних правопорушень. Наприклад, (основний) безпосередній об'єкт непокори визначають як «порядок підлеглих і військової честі» [1, с. 702], (основний) безпосередній об'єкт самовільного залишення військової частини або місця служби – як «суспільні відносини, які виникають з приводу встановленого порядку перебування військовослужбовців у військовій частині або на місці служби» [2, с. 4, 9], (основний) безпосередній об'єкт умисного знищення або пошкодження військового майна – як встановлений «порядок користування та зберігання військового майна» [1, с. 711] і т. д.

За такого розуміння родового й основних безпосередніх об'єктів військових кримінальних правопорушень будь-яке кримінальне правопорушення, вчинене військовослужбовцем, а так само військовозобов'язаним та резервістом під час проходження зборів доведеться визнавати військовим кримінальним правопорушенням. Справді, військовослужбовець зобов'язаний поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків (абзац шостий статті 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [3]). Але чи з гідністю й честю поводить військовослужбовець, який вчиняє хуліганство, що супроводжується винятковим цинізмом? Чи з гідністю й честю поводить військовослужбовець, який вчиняє умисне вбивство з особливою жорстокістю, звалування, розбещення неповнолітніх? Звичайно, що ні, отже, порушує встановлений порядок несення військової служби. Однак пропозиція вважати військовими кримінальними правопорушеннями хуліганство або розбещення неповнолітніх, якщо вони вчинені військовослужбовцем, сприйматиметься щонайменше як дивна.

Військовослужбовець зобов'язаний берегти державне майно (абзац шостий статті 11 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [4]). Але чи значить це, що крадіжка державного майна з державного підприємства, вчинена військовослужбовцем, буде визнана військовим кримінальним правопорушенням? Звичайно, ні, проте і в цьому випадку військовослужбовець не дотримується вимог Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Не дотримуватиметься військовослужбовець вимог Статуту й у разі протиправного вилучення кількох радіаторів опалення, які були демонтовані, зберігалися на складі військової частини і не були придатні до використання за їх цільовим призначенням. Якщо ці радіатори належали до військового майна, то їх крадіжка, скоріше за все, отримає правову оцінку як військове кримінальне правопорушення, передбачене у статті 410 КК України, навіть незважаючи на те, що залишкова вартість цих радіаторів може бути меншою, ніж вартість товарознавчої експертизи, проведеної у кримінальному провадженні.

Для чого держава встановлює певний порядок проходження військової служби і карає за його порушення? Держава не змушує дотримуватися цього порядку тільки для того, щоб змусити. Іншими словами, дотримання певного порядку проходження військової служби не є самоціллю для держави. Але до яких негативних наслідків призводить порушення вимог законодавчих актів, що встановлюють порядок несення або проходження військової служби?

Збройні Сили України та інші військові формування утворюються для виконання певних завдань. Наприклад, на Збройні Сили України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності (частина друга статті 17 Конституції України). І Збройні Сили України мають бути готовими та здатними виконати ці завдання. У Законі України «Про Збройні Сили України» так і сказано (абзац перший преамбули): «Україна, враховуючи необхідність забезпечення власної військової безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава має Збройні Сили України із необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності» [5]. Таким чином, родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень є бойова готовність і боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до Законів України. У зв'язку з вчиненням військових кримінальних правопорушень, як, до речі, і військових адміністративних правопорушень, страждає (підривається) бойова готовність та боєздатність Збройних Сил України, інших військових формувань, а у зв'язку із вчиненням конкретного військового

кримінального правопорушення – бойова готовність і боєздатність конкретних військового підрозділу, військової частини.

Родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень, визначений як бойова готовність і боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань, дозволяє окреслити коло військових кримінальних правопорушень, вирішити питання про ознаки їх об'єктивної сторони і про суб'єктів військових кримінальних правопорушень. Наприклад, кримінальне правопорушення, передбачене у статті 415 КК України («Порушення правил водіння або експлуатації машин»), посягає не так на бойову готовність і боєздатність військового підрозділу, військової частини, як на безпеку руху та експлуатації транспорту. Тільки ті обставини, що діяння вчинене військовослужбовцем і полягає у порушенні правил водіння або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, ставить винного у привілейоване становище порівняно з особою, яка не є військовослужбовцем і допустила таке саме порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту. З іншого боку, з точки зору забезпечення бойової готовності та боєздатності військового підрозділу, військової частини абсолютно ніякого значення не має, хто саме протиправно вилучив, умисно чи необережно знищив військове майно: військовослужбовець чи особа, яка не є ні військовослужбовцем, ні військовозобов'язаним чи резервістом. Важливіше інше: майно, яке тому і було закріплене за військовою частиною, що використовувалося для підтримання на належному рівні її бойової готовності і боєздатності, внаслідок вказаних діянь у частині відсутнє, і через це не може бути негайно використане за його цільовим призначенням.

У низці випадків неточності у визначенні родового об'єкта кримінальних правопорушень, розміщених у XIX розділі Особливої частини, не можна усунути без внесення змін до КК України. У цих випадках слід застосовувати статтю, для діяння, передбаченого у якій, родовий об'єкт кримінального правопорушення визначений неправильно. У тих же випадках, коли діяння може бути кваліфіковане за статтею, правильно розміщеною у структурі Особливої частини КК України, має бути застосована саме ця стаття.

Питання про об'єкт військових правопорушень багатогранне, але я хотів би виділити такий його аспект, як взаємозв'язок об'єкта і суб'єкта військових кримінальних правопорушень. На практиці виникають ситуації, коли особа була неправильно призвана на військову службу, коли не була звільнена з військової служби за наявності до того підстав, та інші. Чи можна таку особу визнавати суб'єктом військових кримінальних правопорушень? Особа, про яку йде мова, своїми діями уже не повинна була забезпечувати бойову готовність і боєздатність

військового підрозділу, військової частини, тому у низці випадків (насамперед при вчиненні самовільного залишення військової частини або місця служби і дезертирства) не могла заподіяти шкоду бойовій готовності та боєздатності підрозділу і частини, значить, не мала б підлягати кримінальній відповідальності за відповідні діяння.

Нерозривним є зв'язок об'єкта та ознак об'єктивної сторони військових кримінальних правопорушень. Так, кваліфікуючою ознакою низки військових кримінальних правопорушень є обстановка: умови особливого періоду, крім воєнного стану, умови воєнного стану, бойова обстановка. У цих умовах державі, як ніколи, потрібно, щоб військово-вслужбовець якомога більш якісно виконував обов'язки військової служби. Тому кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, не може пов'язуватися з тривалістю діяння.

Інші питання, які стосуються відповідальності за військові кримінальні правопорушення, теж мають вирішуватися на основі загального положення про те, що військові кримінальні правопорушення – це правопорушення проти бойової готовності і боєздатності Збройних Сил України та інших утворених відповідно до Законів України військових формувань.

Література:

1. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / А. О. Байда, В. І. Борисов, О. О. Володіна та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 768 с.
2. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спец. 12.00.08 – кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право. Київ, 2005. 20 с.
3. Дисциплінарний статут Збройних Сил України : затверджено Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#n12> (дата звернення: 16.05.2023).
4. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : затверджено Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#n11> (дата звернення: 16.05.2023).
5. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 16.05.2023).

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИ ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ

Павлюх О. А.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Санжарова Г. Ф.

*старший викладач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Розвиток сучасної науки та технологій (розробки штучного інтелекту, великих даних, 5G, «розумних» технологій) і надзвичайне зростання використання їхніх досягнень в повсякденному житті в якості зворотньої сторони технічного прогресу в рази збільшив кількість кібер-загроз і кібер-атак. В 2018 році кібератаки були вперше включені до п'ятірки найбільших ризиків у «Звіті про глобальні ризики» Всесвітнього економічного форуму, посівши відразу третю сходинку за рівнем небезпеки. В наступному році кібератакам сприяла глобальна епідемія – Covid-19: компанії та університети в усьому світі змінили офлайн-офіси та навчання на онлайн-роботу, заняття та онлайн-спілкування. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) не окремий сектор, а основа всіх сучасних інноваційних економічних систем. Збільшення залежності від критичної цифрової інфраструктури призвело до росту кількості кібератак хакерських груп на національні системи та окремі установи охорони здоров'я (програми-вимагачі, фішингові атаки, витоки даних тощо). За даними Європолу, один із нещодавно захоплених сервісів використовувався для здійснення понад 30 мільйонів DDoS-атак. Багатонаціональні компанії почали стикатися з різними проблемами у веденні глобального бізнесу з транскордонними потоками даних. США підтримують правила управління вільними транскордонними даними, тоді як ЄС використовував внутрішньорегіональні потоки даних із високим рівнем позарегіональних вимог щодо захисту. Лише в березні 2022 року сторони досягли принципової згоди відносно спільної трансатлантичної системи

конфіденційності даних. Кожна економічно-розвинена країна приділяє власній кібербезпеці все більше уваги [1–3].

У 2012 році 26 великих банків США зазнали послідовних DDoS-атак протягом чотирьох місяців, що призвело до значних фінансових втрат. У 2013 році Комітет інтелектуальної власності повідомив, що інтелектуальна промисловість охоплює 20 % робочих місць у США і що крадіжка галузевої інтелектуальної власності може негативно вплинути на інші галузі та створити загрозу економічній безпеці США. Розвідувальні служби США визначили кібер-атаки як глобальну загрозу номер один ще в 2013 році. Незважаючи на те, що уряд та приватні компанії зосередилися на кібербезпеці та інвестували більше грошей, кількість інцидентів у цій сфері постійно зростала. Були зафіксовані неодноразові спроби втручання хакерів в виборчу систему США. У червні 2018 року корпорація “Symantec” виявила хакерські групи для здійснення кібератак на телекомунікації, супутниковий зв’язок, військові системи та сервіси геопросторових зображень у США та країнах Південно-Східної Азії. У вересні 2018 року “Facebook” зазнав атаки, піддавши ризику особисту приватну інформацію понад 50 мільйонів користувачів. У липні 2019 року велика частина особистої інформації клієнтів, якою володіє “Bank of America First Capital Financial Corporation”, була отримана хакерами. У червні 2020 року було викрадено ідентифікаційну інформацію клієнтів компанії “Amtrak”. У травні 2021 року зазнав кібератаки найбільший трубопровід для транспортування палива в США “Shankolonier”, було пошкоджено 5500 миль трубопроводу, через що служба доставки була призупинена. Економічна загроза, яку представляють кібератаки, вже призвела до значного ризику для безпеки США. За останніми оцінками, вартість кібератак на приватний бізнес становить від 0,64 % до 0,9 % ВВП США. Якщо ці оцінки точні, кібератаки коштують Сполученим Штатам від 120 до 167 мільярдів доларів [3, с. 180–183].

Більшість кібератак у 2022 році з використанням програм-шифрувальників було проведено проти організацій виробничого сектора: їх зазнали енергетичні, продовольчі, водопостачальні, електроенергетичні, нафтогазові сектори. В 2022 р. число кібератак з використанням здринницького ПЗ проти промислових підприємств збільшилося приблизно на 87 %, якщо порівнювати з показником 2021 року. Кібератаки є зростаючою та, можливо, найпостійнішою проблемою, яку міжнародне співтовариство потребує вирішити в кіберпросторі. Наприклад, вірус-вимагач, відомий як WannaCry, поставив під контроль половину світу в 2017 р. і все ще залишався одним із найагресивніших вірусів наприкінці 2019 р. Кібератаку NotPetya назвали найруйнівнішою кібератакою в історії із загальним збитком

щонайменше 10 мільярдів доларів [4, с. 702; 5, с. 121–122]. Небезпека DDoS полягає також в тому, що він знижує вхідний бар'єр для кіберзлочинності. Згідно з даними Європолу, за плату в 10 доларів будь-який малокваліфікований спеціаліст може одним натисканням кнопки запускати DDoS-атаки, при цьому виводячи з ладу цілі веб-сайти та мережі.

Через свою онлайнкову природу кожна форма кіберзлочинності звичай залишає цифрові сліди. Такі дані можуть бути корисними як для дослідників кіберзлочинності, так і для кримінальних розслідувань. Як доступність, так і можливість використання даних у дослідженнях кіберзлочинності стрімко зростають разом із інструментами для автоматизованого аналізу для пошуку закономірностей у великих обсягах даних.

Амбітна та складна мета зміцнення та підвищення кібербезпеки потребує міжнародної співпраці. В цій специфічній сфері виникає певний парадокс. Уявлення про захист державного суверенітету будь-якою ціною, з будь-якої причини, перешкоджають прогресу в плані розвитку норм протидії кіберзлочинності. Однак посилення співпраці у сфері кібер-безпеки призвело б до ефективнішого захисту державних інтересів. Фактори ризику та загрози в сучасному гіперзв'язаному цифровому середовищі інтернету «розумних» речей (IoT) виходять за рамки технологічної інфраструктури інформаційних систем, мереж та інформації, що лежить в їх основі. Сучасна кібер-атака може порушити основні права людини, завдати шкоди фізичній безпеці та, якщо йдеться про критичну інфраструктуру, мати серйозні наслідки для спільнот, установ та підприємств. Таким чином, стає очевидним, що кібербезпеку більше не можна зводити тільки до цілей технічного захисту IT-безпеки; вона поступово перетворилася на соціальне, економічне та міждисциплінарне завдання. Численні останні кіберінциденти показали, як кібербезпека увійшла в сферу міжнародних відносин. Декілька міжнародних організацій виступили з ініціативами політики кібербезпеки, зокрема Організація Об'єднаних Націй (ООН) і Європейський Союз (ЄС) [6]. Обидві організації прагнуть відіграти провідну роль у підвищенні стійкості кібербезпеки. Нормотворення в царині кібербезпеки потребує міжнародної співпраці для того, щоб міжнародне право було релевантним у реагуванні на кібер-загрози і кібератаки. Проте наразі на міжнародній арені спостерігається відсутність нормативного консенсусу: окремі держави все ще балансують між застосуванням міжнародного права та стратегічними і політичними міркуваннями (проблеми відкритого і закритого інтернету, захисту поточної технологічної переваги, небажання зміни статус-кво тощо).

Література:

1. Санжарова Г.Ф., Мацелик М.О., Санжаров В.А. Еволюція стратегії кібербезпеки Німеччини протягом останніх трьох десятиліть: інституційний та правничий виміри. *Наукові тренди постіндустріального суспільства* : матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 31 березня 2023 р. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2023. С. 71–73.
2. Шевченко А.Є., Павлюх О.А., Санжаров В.А. Питання кібербезпеки в сучасному італійському законодавстві: національний безпековий периметр. *Наукові тренди постіндустріального суспільства* : матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 31 березня 2023 р. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2023. С. 80–82.
3. Zhao Z. National and Enterprise Cybersecurity Countermeasures. 7th International Conference on Modern Management and Education Technology. 23-25.09.2022. Xiamen, China / eds.C.F. Peng et al. 2023. P. 180–187. DOI https://doi.org/10.2991/978-2-494069-51-0_24.
4. Segura-Serrano A. Cybersecurity and Cybercrime: Dynamic Application versus Norm-Development. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. 2021. Bd. 81. S. 701–731. DOI <https://doi.org/10.17104/0044-2348-2021-3-701>.
5. Custers B., Oerlemans J.-J., Pool R. Laundering the Profits of Ransomware: Money Laundering Methods for Vouchers and Cryptocurrencies. *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*. 2020. Vol. 28 (2). P.121-152. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718174-02802002>.
6. Verhelst A., Wouters J. Filling Global Governance Gaps in Cybersecurity: International and European Legal Perspectives. *International Organisations Research Journal*. 2020. Vol. 15, no 2, P. 105–124. DOI: <https://doi.org/10.17323/1996-7845-2020-02-07>.

**КРОК ДО НАУКОВОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ І ЗВИЧАЇВ ПОВОДЖЕННЯ
З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ З БОКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ
ТА ІНШИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ РФ**

Пивоваров В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Сірець О. О.

*аспірант
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Російська федерація (далі по тексту – рф) визнана більшістю представників міжнародного співтовариства державою – спонсором тероризму, а її правлячий політичний режим – терористичним. Мусимо констатувати, що наразі відсутній чіткий перелік для визнання тієї чи іншої країни державою-спонсором тероризму. Однак, існує певний перелік (він не є вичерпним) фактів, наявність яких сприяє наділенню конкретної країни статусом держави-спонсора тероризму. Серед них, наприклад, наступні: (1) організація планування, керівництва, навчання чи надання допомоги в ході реалізація діяльності терористичного характеру; (2) постачання зброї, вибухових речовин та/або пристроїв тощо, а також фінансування терористичної діяльності; (3) дипломатичне сприяння терористичній діяльності тощо. Говорячи про рф, акцентуємо, що «на рахунку» її збройних сил (далі по тексту – ЗС), а також інших збройних формувань зафіксовано вже цілий ряд фактів здійснення тортур та вбивств цивільних, цілеспрямованих ракетних атак по об'єктах цивільної інфраструктури, навіть більше – застосування хімічної зброї приватною військовою компанією (далі по тексту – ПВК) «Вагнера» проти цивільного населення у Сирії [1]; і хоча останній акт тероризму датується вже роками, він все ж лишається зафіксованим фактом, який є лише одним із сукупності фактажу того,

що РФ та її політичне керівництво відверто вдається до скоєння терористичних актів.

У цій публікації наводяться результати систематизації фактів порушення правил поводження з військовополоненими з боку ЗС та інших збройних формувань РФ, отриманих з відкритих джерел. Звісно, відкриті дані є певним чином обмежено інформативними за своїм характером та не дають можливості формування повноцінної картини зловживань з боку РФ щодо осіб, що перебувають у полоні сил РФ; втім, запропоновані матеріали є першим кроком до наукового дослідження зазначеної проблеми, із подальшим отриманням та аналізом більш детальної і спеціальної інформації щодо об'єкту дослідження.

Одним із перших відомих фактів порушення правил поводження з військовополоненими став факт масового вбивства українських полонених в ніч проти 29 липня 2022 року в колонії т.зв. «ДНР» у смт. Оленівка. Тоді стало відомо про загибель 53 та поранення 75 полонених. Звісно ж, російська пропаганда у межах вже традиційних актів дезінформації повідомила, що обстріл здійснила українська сторона, що у подальшому було спростовано; більше того, непрямим доказом причетності РФ до цього обстрілу слід вважати той факт, що, за словами російської сторони, внаслідок обстрілу не постраждав жодний із працівників колонії [2].

15 квітня 2023 року у мережі у відкритому доступі з'явилась інформація про те, що Є. Пригожин (засновник ПВК «Вагнера») віддав наказ страчувати українських військовополонених; станом на 15 квітня 2023 року відомо про більше ніж 20 фактів таких страт. Оприлюднена дана інформація засновником інформаційного джерела Gulagu.net із посиланням на показання одного з колишніх членів даної ПВК [3].

17 квітня 2023 року у мережі у відкритому доступі з'явилось повідомлення про те, що у розпорядженні Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі по тексту – Офіс омбудсмена) вже наявні «десятки відео» з імовірними стратами українських військовополонених. «Ми їх не публікуємо, звичайно. Але все це накопичується. Ми відкриваємо кримінальні провадження. Це робить Офіс генерального прокурора», – цитата омбудсмена Дмитра Лубінця [4].

18 квітня 2023 року у виданні The Guardian вийшло інтерв'ю із колишнім учасником ПВК «Вагнера» О. Савичевим, відповідно до якого стало очевидним нігілістичне ставлення з боку даної ПВК (а, вочевидь, і з боку всієї правлячої політичної верхівки РФ) до правил та вимог міжнародного гуманітарного права, зокрема, в контексті правил поводження з військовополоненими. Так, О. Савичевим було констатовано наступне: (1) одержання представниками ПВК «Вагнера»

наказу не брати в полон українських військовослужбовців, натомість – одразу їх розстрілювати; (2) підтверджено факти вбивств поранених українських військовополонених представниками даної ПВК; (3) підтверджено факти піддавання українських військовополонених тортурам, як мінімум, з боку представників ПВК «Вагнера» [5].

27 квітня 2023 року Служба безпеки України оприлюднила матеріали аудіо-перехоплення телефонного дзвінка, однією зі сторін якого був військовослужбовець рф. Останній в розмові стверджував, що мають місце численні факти вбивств українських військовополонених представниками ЗС та інших збройних формувань рф: (мовою оригіналу – прим.авт.): «Люди, которые военнопленные... их нам смысла нет держать. Ну, потому что всю информацию с них выпытываем. Дальше нет смысла держать. Вот... их надо утилизировать» [6].

30 квітня 2023 року Офіс Генерального прокурора України повідомив про те, що на сьогодні відомі 73 випадки умисного позбавлення життя українських військовополонених з боку представників ЗС та інших збройних формувань рф [7].

6 травня 2023 року в мережі у відкритому доступі з'явилося свідчення О. Ковалю, звільненого з полону українського бійця, про перебування у полоні ПВК «Вагнера». Прямая цитата: «Показують – свіжі, відрізані голови наших хлопців, насаджені на арматуру. Один каже: «Це Едік, а це – Валера. Вони хотіли, щоб усе було за Женевськими конвенціями. Ти теж хочеш за конвенціями? Місце для третього є». Розповідав, що він робить із полоненими, як відриває голови. Справжній садист, маніяк. Я попросився із життям, мені вже нічого не було страшно...» [8].

Ймовірно, перелічені вище факти є лише верхівкою айсберга – масиву злочинів проти людяності. Припускаємо, що наявними також є й інші загальнодоступні відомості щодо порушення правил поведіння з військовополоненими з боку рф. Однак, саме наведені вище конкретні факти, на наше переконання, є одними з найбільш показових, такими, що характеризуються не лише якісними, але так само й кількісними характеристиками злочинної діяльності.

На підставі викладеного, можемо окреслити наступні висновки.

1. Навіть за припущення, що кількість фактів порушення правил поведіння з українськими військовополоненими з боку рф обмежується лише тими, що представлені у відкритих джерелах (умовно пропонуємо вважати, що кожен окремий факт дорівнюватиме здійсненню одного протиправного діяння по відношенню до одного військовополоненого), стає очевидною надзвичайно висока латентність таких правопорушень. Факти вбивства українських військовополонених становлять лише одну із груп таких кримінальних правопорушень, та,

якщо керуватись даними Офісу Генерального прокурора України, відомими є 73 факти вбивств. Вже звідси постає питання: чи було віднесено до цього числа фактів убивств українських військово-полонених у колонії у смт. Оленівка? Вважатимемо, якщо кожне із 53-х забраних життів рахувати за окремий факт вбивства військово-полоненого, припускаємо, що насправді число лише загальновідомих випадків вбивства українських військовополонених є значно більшим, ніж вказані Офісом Генерального прокурора України 73 випадки; або ж мова йде про кількість порушених кримінальних проваджень? До того ж, до числа порушень правил поведінки з військовополоненими включаємо не лише вбивства, але й нанесення тілесних ушкоджень, тортури та інші протиправні акти принизливого, нелюдського поведінки з військовополоненими. Отже, абсолютний рівень таких діянь станом на сьогодні відсутній не лише відкритих джерелах що в цілому можна пояснити); гірше те, що, ймовірно, правоохоронні органи теж не мають єдиного бачення числового виразу цього жахливого явища.

2. Вищенаведене в сукупності підтверджує правильність наділення рф статусом держави-спонсора тероризму, а її правлячої політичної верхівки – терористичною. Водночас, як було неодноразово наголошено в наших публікаціях, це питання не є вичерпно дослідженим, потребує подальших наукових розробок, зокрема.

Література:

1. Все, що ви хотіли знати про статус держави-спонсора тероризму. Вичерпне пояснення від санаційної групи Єрмака-Макфола. *Українська правда*. Спецпроект: росія – держава-терорист. URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/terroriststate/> (дата звернення: 02.05.2023).

2. Масова загибель українських полонених в Оленівці. Що відомо. BBC News Україна. 29 липня 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62339684> (дата звернення: 04.05.2023).

3. Пригожин приказав казнить українських військовополонених. *Адвокат Права*. 15.04.2023, 17:23. URL: <https://t.me/c/1248149892/34698> (дата звернення: 04.05.2023).

4. В Офісе омбудсмена получили десятки видео с вероятными казнями украинских военных. *Инсайдер UA*. 17.04.2023, 09:28. URL: <https://t.me/insiderUKR/52923> (дата звернення: 05.05.2023).

5. Wagner mercenary admits 'tossing grenades' at injured Ukrainian PoWs. *The Guardian*. 18 April 2023. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/18/wagner-mercenary-admits-tossing-grenades-at-injured-ukrainian-pows> (дата звернення: 03.05.2023).

6. Окупанти визнають, що вбивають українських військово-полонених після допитів. *Служба безпеки України*. 27.04.2023, 12:00. URL: <https://t.me/SBUkr/8107> (дата звернення: 05.05.2023).

7. Україні відомо про 73 випадки умисного вбивства українських військовополонених росіянами – Офіс Генпрокурора. *Реальная Война | Украина Новости*. 30.04.2023, 15:15. URL: <https://t.me/voynareal/58078> (дата звернення: 01.05.2023).

8. «Показували відрізані голови побратимів»: звільнений воїн ЗСУ розповів про полон у ПВК «Вагнер». *Реальная Война | Украина Новости*. 06.05.2023, 08:10. URL: <https://t.me/voynareal/58588> (дата звернення: 06.05.2023).

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Погорецький М. М.

*кандидат юридичних наук, старший науковий дослідник,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

У статті 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Конституцією і законами України передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30, 31, 32 Конституції України, під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства.

Слід зазначити, що підстави і порядок здійснення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням зазначених конституційних прав і свобод людини і громадянина, визначені Кримінально-процесуальним кодексом України [1], Законами України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], «Про контррозвідувальну діяльність» [3], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [4], а також відомчими нормативно-правовими актами.

Так, відповідно до пунктів 7, 9 частини першої, частини другої статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», пункту 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», статті 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» за вмотивованим рішенням суду можуть бути застосовані такі обмеження

конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30, 31, 32 Конституції України: негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; зняття інформації з каналів зв'язку; контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією; застосування інших технічних засобів одержання інформації.

Докладно підстави, порядок, контроль та нагляд за проведенням оперативно-розшукових заходів (ОРЗ), контррозвідувальних заходів (КРЗ) і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) відповідними підрозділами Служби безпеки України, як основні елементи гарантій законності обмеження конституційних прав і свобод людини, визначені галузевим законодавством, яке регламентує відповідно діяльність оперативних, контррозвідувальних та слідчих підрозділів СБУ, які згідно з чинним законодавством здійснюють оперативно-розшукову, контррозвідувальну, адміністративну діяльність та кримінальну процесуальну діяльність шляхом провадження відповідних оперативно-розшукових заходів (ОРЗ), контррозвідувальних заходів (КРЗ), адміністративних заходів відповідно до чинного законодавства, а також згідно зі ст. 41 Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК) – кримінально-процесуальних діяльність.

Аналіз наукових джерел [5, с. 134; 6, с. 275; 7, с. 140], чинного законодавства та практики його застосування дає підстави для висновку, що спільною ознакою вказаних ОРЗ, КРЗ і НСРД є їхня спрямованість на вирішення поставлених перед цими окремими видами державної правової діяльності завдань, які здійснюються за допомогою властивих лише їм сил, засобів, форм і методів і які у підсумку підпорядковуються досягненню спільної мети, якою є забезпечення державної безпеки України.

Водночас, порівняльний аналіз правових норм, які регламентують відповідно ОРЗ, КРЗ і НСРД, дає підстави для висновку, що вказані заходи мають свої відмінності, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, та необхідності дотримання під час конспіративного проведення цих заходів загальноновизнаних, гарантованих вітчизняним законодавством і нормами міжнародного права гарантій прав і свобод людини.

Завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом (далі – КК) України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав і організацій із метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, а вичерпний перелік підстав для проведення цієї

діяльності та відповідних ОРЗ наведено в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Суб'єктами здійснення ОРД у Служби безпеки України є оперативні підрозділи Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [3], для виконання визначених законом завдань та за наявності підстав, передбачених ст. 6 цього Закону, під час КРД органи, підрозділи та співробітники Служби безпеки України мають право суто з метою запобігання, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, отримання інформації в інтересах контррозвідки здійснювати на підставі відповідної контррозвідувальної справи, за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором, заходи, визначені ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема й щодо втручання у приватне спілкування. Завданням КРД є добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної й іншої протиправної діяльності, протидія переліченим видам діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення і нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства і правам громадян, а вичерпний перелік підстав щодо проведення цієї діяльності та відповідних КРЗ визначений у ч. 1, 2 ст. 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність».

Гарантії прав і свобод людини під час здійснення ОРД унормовано у ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначається, що громадяни України й інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, уповноважених проводити таку діяльність, письмове пояснення щодо обмеження їхніх прав і свобод та оскаржити ці дії. Водночас оприлюднювати або надавати зібрані відомості, а також інформацію щодо проведення або не проведення стосовно певної особи ОРД до ухвалення рішення за результатами такої діяльності заборонено. Не підлягають передачі і розголошенню результати ОРД, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей уповноважені суб'єкти підлягають відповідальності згідно із чинним законодавством, крім випадків

розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини. Відповідно до ст. 11 Закону «Про контррозвідувальну діяльність» держава гарантує дотримання конституційних прав і свобод людини під час здійснення КРЗ та недопущення їх обмеження, крім випадків, передбачених законом. Не підлягає розголошенню інформація, що стосується особистого життя, честі та гідності людини, яка стала відома під час проведення КРЗ, а громадяни у встановленому законом порядку мають право отримувати письмові пояснення щодо обмеження у процесі її здійснення їхніх прав і свобод та оскаржувати ці дії.

Важливою гарантією дотримання прав і свобод людини в діяльності СБУ є парламентський контроль, а також контроль Президента України за її діяльністю. Так відповідно до ст. 31 Закону України «Про Службу безпеки України» [8] постійний контроль за діяльністю СБУ, дотриманням нею законодавства здійснюється Комісією Верховної Ради України з питань оборони і державної безпеки.

У зв'язку з реформуванням Служби безпеки України постає нагальне питання про необхідність наукових досліджень, присвячених розробці гарантій прав і свобод людини в діяльності СБУ й на їх основі розробки відповідних правових норм та включення їх до проєкту нових Законів України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність». При цьому слід враховувати те, що практика Європейського Суду (ЄСПЛ) з прав людини з перевірки законності проведення ОРЗ, КРЗ та НСРД свідчить про те, що право держави на негласне (таємне) втручання у права громадян визнається допустимим у разі дотримання двох умов:

1) втручання здійснено виключно в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод);

2) якщо втручання відбувається згідно із законом і є необхідним, тобто способом, що визначений нормативно-правовим актом не відомчого характеру, а законом.

Саме тому, на наш погляд, у проєктах законів України «Про контррозвідувальну діяльність» та «Про оперативно-розшукову діяльність» необхідно передбачити обов'язок уповноважених органів повідомляти особу, конституційні права якої тимчасово обмежувались під час відповідно ОРЗ чи КРЗ, про таке втручання, що буде додатковою гарантією забезпечення ефективного контролю та правового захисту громадян. Слід зазначити, що чинні закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про контррозвідувальну діяльність» не повною мірою забезпечують гарантії прав та свобод

громадян, оскільки особи, стосовно яких проводились ОРЗ чи КРЗ, не вправі оскаржити дії, пов'язані з втручанням в їхнє особисте життя чи спілкування. Це своєю чергою зумовлює ризик службових зловживань та порушення прав і свобод громадян з боку уповноважених осіб на проведення ОРЗ чи КРЗ, на чому неодноразово наголошував ЄСПЛ (див., наприклад, рішення у справі «Волоха проти України» [9] та ін.).

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

3. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

5. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

6. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ. 2013. № 1. С. 270–277.

7. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141.

8. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

9. Справа «Волохи проти України» (Заява N 23543/02) / Європейський суд з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text (дата звернення: 17.05.2023).

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Сайнчин С. О.

*кандидат юридичних наук,
адвокат, учасник АТО, Голова Комітету військового права
Ради адвокатів Одеської області
м. Одеса, Україна*

Про регламентацію проведення комплексної експертизи, варто помітити, що КПК України у редакції 2012 року про комплексну експертизу взагалі не згадує [3], по суті, слідчий (суд), призначаючи комплексну експертизу, чи керівник експертної установи, приймаючи таке рішення, керується лише Законом України «Про експертизу» 1993 року, який можливо розуміти як можливі випадки, коли встановлення тієї чи іншої обставини неможливо шляхом проведення окремих експертиз, або це виходить за межі компетенції одного чи комісії експертів. У цих випадках допускається проведення досліджень декількома фахівцями на основі різних спеціальних пізнань.

Слід зазначити, що до у відповідності до ст.ст. 7,8 Закону України «Про судову експертизу» 1993 року та з метою забезпечення єдиного підходу при проведенні судових експертиз та підвищенню якості проведення судових експертиз міністерство юстиції надало наказ № 1950 від 26.12.2012 року, яким затвердило дію Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень на Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Згідно пункту 1.2.10 цієї Інструкції крім первинної, додаткової, повторної, комісійної проводяться і комплексні експертизи [2]. Зазначається, що комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань (різних напрямків у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного інтеграційного завдання. До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ і служб інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що працюють у державних спеціальних експертних установах.

Крім цього, даним наказом розроблені Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначенню судових експертиз та експертних досліджень, де теж зазначається можливість проведення

комплексного експертного дослідження та комплексної експертної діяльності.

Задачі комплексної експертизи визначаються питаннями, сформульованими в постанові. Про це неодноразово вказував при дослідженнях у своїх наукових працях професор Саїнчин О.С. [4]. Ним взагалі зазначалося, що від правильної постановки питань залежить характер і обсяг експертизи, своєчасне використання того чи іншого сполучень спеціальних пізнань. Найчастіше при досудовому розслідуванні військових злочинів перед експертизою ставляться задачі: визначити механізм утворення ушкоджень; установити чи змогли певні характеристики ідентифікувати знаряддя, що заподіяло ушкодження; визначити дистанцію і напрямок пострілу; взаємозв'язок дій посадових осіб при здійсненні бойової обстановки та інші питання, які залежать від складу військового злочину.

Щодо комплексних військових експертиз при досудовому розслідуванні військових злочинів, то вони, як правило, проводяться в спеціалізованих експертних установах. Тому, виносячи постанову про призначення експертизи, підлягає визначити і правильно іменувати експерта, якому доручається проведення експертизи. У випадку, коли проведення комплексної експертизи доручають відповідним двом чи більш установам, керівники яких виділяють у комісію своїх представників, то в кожному з цих установ необхідно направити по екземпляру постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти і матеріали вислати по одному з названих адрес, зробивши відповідну оцінку в постанові [1].

Комплексна експертиза при розслідуванні злочинів це насамперед поняття процесуальне [1], це – самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного по своїй структурі дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, знаходяться між собою в органічному зв'язку. Оскільки провадження комплексної експертизи в кожному випадку обумовлено питаннями, що вимагають застосування різних знань, що є надбанням двох чи більш наук, що відповідають фахівця роблять необхідні дослідження спільно.

Література:

1. Зельдес И.М. Комплексная экспертиза при расследовании убийств. Раскрытие тяжких преступлений против личности : мат-лы научно-практ. конф. Ч. 2. Москва : Право, 1973. С. 37–39.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, Київ : Юрінком, 2013.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ : Юрінком ІНТЕР, 2012.

4. Саинчин А.С. Особенности расследования детоубийств. Одесса : Едельвейс, 2005. С. 112.

ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Сахарова О. Б.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник третього відділу науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Для національної економіки електроенергетика має стратегічне значення: вона забезпечує енергетичну безпеку, яка, у свою чергу, є складовою національної безпеки країни. 3 жовтня 2022 р. Росія завдала 255 ударів по 112 об'єктах енергетичної інфраструктури України [1]. Така кількість ударів по об'єктах енергетики не могла пройти безслідно для критичної енергетичної інфраструктури: 23 листопада 2022 р. вперше в історії енергосистема України зазнала системної аварії – стався блекаут [1]. Отже, електроенергетика є стратегічним фактором забезпечення економічної безпеки держави: енерговиробництво та енергопостачання забезпечують енергоспоживання усіх інших галузей ринкової економіки та населення. Ефективне функціонування електроенергетики є необхідною умовою сталого розвитку економічної системи, забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки, в цілому. Тому актуальним є своєчасне та ефективне виявлення та попередження правоохоронними органами злочинів, що вчиняються у сфері електроенергетики України, особливо під час дії воєнного стану, зокрема на ринку електричної енергії у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії.

Найбільш розповсюдженими правопорушеннями у сфері електроенергетики України при проведенні електронних аукціонів з продажу електричної енергії є корупційні дії і зловживання у ході цих

електронних аукціонів, дискримінація учасників аукціону з корисливою метою, маніпулювання з цінами та обсягами купівлі/продажу на ринку електричної енергії, створення дискримінаційних умов при продажу державною компанією – трейдером електроенергії на аукціоні з формуванням лотів таким чином, щоб їх можна було викупити тільки певним компаніям, що, врешті-решт впливає на формування ціни на електроенергію нижче за ринкову, що завдає шкоди державі. У подальшому придбана певними приватними трейдерами електроенергія перепродається кінцевим споживачам за завищеними цінами.

Досить поширеними на ринку електричної енергії також є правопорушення, пов'язані з перепродажем на ринку «на добу наперед» за завищеними цінами електроенергії, придбаної за двосторонніми договорами купівлі-продажу електричної енергії у «Енергоатому». Так, як зазначають незалежні експерти, державний оператор атомних електростанцій НАЕК «Енергоатом» свідомо ставить завищену ціну електроенергії на ринку «на добу наперед». У результаті частина його ресурсу не продається і випадає на балансуєчий ринок. На балансуєчому ринку цю електроенергію по одній копійці за мегават-годину купують компанії, що входять у групу ДТЕК, а потім продають її споживачам за ринковою ціною [7].

Крім того, вітчизняному ринку електричної енергії властива недобросовісна конкуренція на ринку електричної енергії між виробниками альтернативних джерел електроенергії (представниками відновлюваної енергетики) та виробниками атомної енергії на основі корупційної складової та схем зловживання бюджетними коштами.

А в умовах воєнного часу отримали поширення випадки неправомірного збирання заборгованості зі споживачів за нібито надання послуг з постачання електричної енергії в умовах, коли фактично було припинено постачання електричної енергії попереднім постачальником на ринку електричної енергії внаслідок присвоєння постачальнику статусу «Дефолтний» або зупинення дії його ліцензії з постачання електричної енергії споживачу.

Особливу увагу правоохоронним органам слід звернути на виявлення та попередження завищення постачальниками універсальних послуг (ПУП) обсягів споживання населенням електроенергії з метою отримання дешевшої електроенергії та продажу її за ринковими цінами комерційним споживачам; придбання тепловою генерацією атомної енергії, купленої за заниженими цінами на балансуєчому ринку, з метою її продажу пов'язаним трейдерам або споживачам за прямими договорами за ціною, яка на половину нижче від ринку «на добу наперед»; маніпуляції ціною/обсягами на ринку електричної енергії з боку трейдерів державних компаній.

Так, з метою завищення ПУП обсягів споживання населенням електроенергії з метою отримання дешевшої електроенергії та продажу її за ринковими цінами комерційним споживачам – працівникам правоохоронних органів слід вивчити, кому належать власники операторів систем розподілу (ОСР, обленерго) та енергопостачальні компанії (ПУП). На практиці ці суб'єкти ринку електричної енергії переважно належать одному власнику. Отже, як результат цього обленерго «допомагає» своєму постачальнику маніпулювати з обсягами та цінами на електроенергію.

Так, у лютому 2020 р. СБУ заявила, що попередила схему завищення обсягів споживання електроенергії населенням на суму 2,8 млрд грн [2]. Зокрема, у Службі безпеки України встановили, що компанії-учасники Об'єднаної енергетичної системи, які є постачальниками універсальних послуг, надавали державному підприємству «Гарантований покупець» неправдиву інформацію [3]. У компаніях завищили обсяг споживання електроенергії населенням, яку поставляють за пільговою ціною, а «надлишкову» енергію продавали підприємствам за її ринкову вартість.

А у травні 2023 р. Національне антикорупційне бюро та Спеціалізована антикорупційна прокуратура завершили розслідування за кримінальним провадженням щодо зловживань службових осіб відокремленого підрозділу ДП «НАЕК «Енергоатом» – компанії «Енергоатом-Трейдінг» (ЕАТ).

«Енергоатом-Трейдінг» створено у березні 2018 р. на виконання Закону України від 13.04.2017 р. «Про ринок електричної енергії» [6], що формує нову модель ринку електроенергії. ЕАТ реалізує електроенергію ДП «НАЕК «Енергоатом» з 1 липня 2019 р. – початку роботи нового ринку електроенергії.

Слідство встановило, що коли ДП «НАЕК «Енергоатом» організувало аукціон з продажу електричної енергії, умисно були створені умови, за яких переможцем визнаний учасник з пропозицією 1120 грн за 1 МВт/г. та з яким у подальшому підписаний договір купівлі-продажу електричної енергії [4]. При цьому, інші учасники аукціону пропонували вигідніші ціни – до 1300 грн за 1 МВт/г. Внаслідок продажу 1 465 000 МВт/г електроенергії за заниженою ціною держпідприємство недоотримало дохід в сумі 93,76 млн грн [4].

Поряд з цим, у березні 2023 р. до суду був направлений перший епізод справи «Роттердам+»: шістьох осіб обвинувачують у завданні споживачам електроенергії збитків на понад 19 мільярдів гривень протягом 2016-2017 років [5]. Дії всіх обвинувачених кваліфіковано за ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу України – зловживання службовим становищем. Представникам приватних компаній інкримінують

пособництво. За версією слідства, у так звану формулу «Роттердам+», яка була затверджена у 2016 р. Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), задля розрахунку оптової ринкової ціни на електроенергію, заклали витрати, яких насправді не існувало, а саме – на транспортування вугілля в Україну з порту в Роттердамі. Як зазначає НАБУ, внаслідок використання такої методики обчислення протягом 2016-2017 років кінцеві споживачі переплатили понад 19 мільярдів гривень, що підтверджується висновками експертів.

Проаналізувавши найбільш гучні кримінальні провадження, відкриті за фактами вчинення кримінальних правопорушень на ринку електричної енергії, зазначимо, що на цьому ринку особливу увагу правоохоронним органам з метою виявлення та попередження відповідних злочинів доцільно звернути на викриття кримінальних та інших правопорушень у діяльності державних трейдерів.

Запроваджена схема роботи ринку електроенергії з 1 липня 2019 р. в Україні надала право виробникам електроенергії здійснювати реалізацію електричної енергії на підставі двосторонніх договорів, у яких ціна визначається сторонами та може значно відрізнятись від ринкової. Це створило ризики маніпуляцій з цінами, що негативно вплинуло на фінансовий стан великих виробників електричної енергії, а також на надходження акцизного податку з електроенергії до державного бюджету.

Література:

1. Топалов М. Російський терор не досяг цілі: як енергетичний сектор витримав рік великої війни і встає на ноги. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/02/24/697394/>.

2. Ринок електроенергії: монополія, перехресне субсидування, борги і непрозорість. URL: <https://biz.censor.net/r3234017>.

3. СБУ заблокувала незаконний механізм отримання надприбутків з боку постачальників універсальних послуг. URL: <https://energy365.com.ua/tpost/dki31uu6m1-sbu-zablokuvala-nezakonnii-mehanizm-otrim>.

4. НАБУ завершило розслідувати справи про зловживання в «Енергоатомі». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/novyna/ekonomika/nabu-zavershylo-rozsliduvaty-spravy-pro-zlovzhyvannya-enerho-atomi>.

5. Сітнікова І. Перший епізод справи «Роттердам+» скерували до суду. URL: <https://hromadske.ua/posts/pershij-epizod-spravi-rotterdam-skeruvali-do-sudu>.

6. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 р., № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>.

7. НКРЕКП почала розслідування щодо можливих зловживань на енергоринку. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/nkrekp-pochala-rozslidu-vannia-shchodo-mozhlyvykh-zlovzhyvan-na-enerhorynku>.

**КРИМІНАЛЬНІ, КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ
ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІДНОСНО
ЖУРНАЛІСТІВ, ВЧИНЕНИХ НА ОКУПОВАНИЙ,
ДЕОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ТЕРИТОРІЇ,
ЯКА ПІДПАЛА ПІД ВІДПОВІДНИЙ ОБСТРІЛ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Сиводєд І. С.

*кандидат юридичних наук, докторант,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Інституту права імені Князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом,
начальник першого управління Спеціалізованої прокуратури
у сфері оборони
Офісу Генерального прокурора України
м. Київ, Україна*

У період з 24.02.2022 по 24.04.2023 з часу повномасштабного вторгнення та військової агресії російської федерації проти України військовослужбовцями збройних сил країни-агресора, найманцями приватних військових компаній та інших незаконних збройних та воєнізованих формувань, які діють в інтересах окупанта, вчинених 505 кримінальних правопорушень.

Такі дані вказується у результатах проведеного моніторингу Інститутом масової інформації [1].

Згідно відомостей Інституту масової інформації (далі – ІМІ) станом на 01.05.2023 в результаті військової агресії росії проти України всього загинуло 56 журналістів, з них 9 під час виконання своїх професійних обов'язків, висвітлюючи злочини, які вчиняються російською стороною під час захоплення та окупації частини української території. 46 стали жертвами російських обстрілів не під час виконання журналістських обов'язків [2].

Останній факт загибелі українського журналіста мав місце 26.04.2023, коли в результаті російської атаки у Херсоні 26 квітня загинув український продюсер італійської газети La Repubblica Богдан Бітік, який перебував у складі знімальної групи з кореспондентом газети Коррадо Дзуніно, який отримав поранення внаслідок атаки. Водночас італійський кореспондент був у бронезилеті. Як пише газета, журналісти потрапили в засідку російських снайперів біля Антонівського мосту. Обидва були марковані як «преса». За словами Коррадо, він був у бронезилеті з написом “Pressa”, українець був без бронезилета.

За даними Офісу Генерального прокурора, в Україні від окупантів постраждали щонайменше 35 журналістів. Зокрема, телеоператор Live Євген Сакун загинув під час ракетних обстрілів у Києві, а американця Брента Рено було вбито на блокпості в Ірпені в Київській області. Також внаслідок масованого ракетного удару сьогодні, 31 грудня 2022 року у Києві поранення отримав журналіст із Японії [3].

ІМІ зафіксував 35 випадків обстрілів журналістів з боку росіян. Щонайменше 17 журналістів отримали поранення під час виконання своєї професійної діяльності. Зокрема, внаслідок російських обстрілів журналісти зазнавали контузій, переломів і поранень кінцівок та осколкових поранень.

ІМІ зафіксував 21 випадок захоплення та викрадення журналістів російськими окупантами. Викрадення та захоплення журналістів сталися в п'яти регіонах: Київщина, Запоріжжя, Херсонщина, Луганщина та Харківщина. Найбільше викрадень журналістів (9) росіяни скоїли на Херсонщині. Досі залишається в полоні російських окупантів журналіст УНІАН Дмитро Хилюк.

Протягом року з початку великої війни росіяни 16 разів обстріляли телевежі, які є цивільними об'єктами. Це спричинило повне або тимчасове зникнення телевізійного та радіомовлення в дев'яти регіонах України.

Росіяни захопили редакції щонайменше 25 українських медіа для цілеспрямованого поширення своєї агресивної пропаганди на окупованих територіях України.

Внаслідок широкомасштабного російського вторгнення щонайменше 233 медіа припинили повністю або частково свою діяльність. Медіа змушені були закриватися через прямі погрози з боку російських окупантів, захоплення редакцій, неможливість працювати в умовах тимчасової окупації, руйнування приміщень редакцій та фінансову кризу, спричинену російською війною.

Протягом року росіяни вчиняли численні DDoS-атаки (43 випадки) на сайти українських онлайн-медіа, які висвітлюють війну Росії проти

України. Серед інших російських кіберзлочинів – сайти медіа ламали, змінювали новини на російські маніфести, розміщували на них російську символіку чи заклики здатися. Крім того, зафіксовано фішингові атаки на українські редакції та журналістів.

Також ІМІ зафіксував 67 випадків погроз журналістам та редакціям як центральних, так і регіональних медіа. Якщо спочатку окупанти фізично погрожували (приходили додому до журналістів чи до їхніх батьків), то згодом погрози перемістилися в інтернет-простір (розсилали електронні листи з погрозами кримінальним переслідуванням, ув'язненням, тортурами, допитами та застосуванням ядерної зброї).

Зафіксовані й такі види злочинів проти журналістів, як викрадення [4].

Усі ці кримінальні правопорушення перебувають на постійному контролі Офісу Генерального прокурора.

Правові засади діяльності журналістів визначені Конституцією України, Законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та іншими нормативно-правовими актами.

У відповідності до статті 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює та займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки у засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [5].

Стаття 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» визначає, що відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівника правоохоронного органу.

У Кримінальному кодексі України перелік кримінальних правопорушень проти журналістів є вичерпним, вказані злочини передбачені розділами V (кримінальні правопорушення проти трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина) та XV (кримінальні правопорушення проти журналістів) КК України, зокрема у статтях 163 («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи

іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» з кваліфікуючою ознакою «вчинення кримінально-протиправного посягання стосовно журналіста»), 171 (перешкодження законній професійній діяльності журналіста), 345-1 (погроза або насильство щодо журналіста), 347-1 (умисне знищення або пошкодження майна журналіста), 348-1 (посягання на життя журналіста), 349-1 (захоплення журналіста як заручника) КК України [6].

Для здійснення правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 163, 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України, що посягають на професійну діяльність журналістів, обов'язковим є встановлення факту, що потерпілим виступає саме журналіст.

Під професійною діяльністю журналіста згідно примітки до ст. 345-1 КК України у цій статті та статтях 171, 347-1, 348-1 цього Кодексу слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів.

Розглянемо найбільш розповсюджений злочин, пов'язаний з обстрілом території, на якій може знаходитися журналіст, або посягання на життя журналіста, що кваліфікуються окремо за ст. 348-1 та ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни).

Місцем вчинення цього кримінального правопорушення може бути окупована територія, деокупована територія та територія України, яка піддана обстрілу з боку російської федерації, на якій перебував потерпілий журналіст.

Огляд місця події дозволяється проводити виключно після підтвердження відповідними спеціалістами (вибухотехніками/саперами) відсутності небезпечних вибухових матеріалів на території місця проведення огляду.

Для участі в огляді необхідно запросити спеціалістів-вибухотехніків, саперів; спеціаліста з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації; судово-медичного експерта чи лікаря, якщо неможливо вчасно залучити судово-медичного експерта; кінологів зі службово-пошуковими собаками.

Під час огляду слідчий, прокурор фіксує обстановку місця події, наявність на місці події воронок, їхні параметри, масштаби та характер руйнувань, виявляє заборонені засоби і методи війни, вилучає

відповідні речові докази, зазначає втрати серед мирного населення, у т.ч. можливих журналістів (загиблі, поранені) встановлює потерпілих/очевидців події, проводить їх допит, призначає ряд судових експертиз: вибухотехнічну, експертизу матеріалів, речовин і виробів; судово-медичну; балістичну; пожежотехнічну та інші.

Висновки. Незалежні журналісти (військові кореспонденти) висвітлюють воєнні злочини, які вчиняються російською владою та російськими збройними силами проти України, протидіють російській пропаганді. У зв'язку з цим журналісти постійно наражаються на небезпеку з боку військових злочинців, підлягають переслідуванню та вчиненню щодо них протиправних діянь з метою залякати вказаних осіб професійно виконувати свою роботу. За таких обставин, держава Україна має забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються проти журналістів та забезпечити гарантії їх незалежності.

Література:

1. ZMINA/З початку повномасштабного вторгнення Росія вчинила понад пів тисячі злочинів проти журналістів та медіа в Україні. URL: <https://zmina.info/news/z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiya-vchynyla-ponad-piv-tysyachi-zlochyniv-proty-zhurnalistiv-ta-media-v-ukrayini/>.

2. Інститут масової інформації/Медійні злочини Росії у війні проти України. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/medijni-zlochynu-rosiyi-uvijni-proty-ukrayiny-onovlyuyetsya-i44098>.

3. НикВести/ІМІ: У Херсоні обстріляли журналістів: загинув український продюсер La Repubblica Богдан Бітік. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/politics/268664>.

4. Детектор медіа/ІМІ: З початку великого вторгнення РФ вчинила понад 500 злочинів проти журналістів та медіа в Україні. URL: <https://detector.media/infospace/article/210843/2023-05-03-imi-z-pochatku-velykogo-vtorgnennya-rf-vchynyla-ponad-500-zlochyniv-proty-zhurnalistiv-ta-media-v-ukraini/>.

5. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1998. № 50. Ст. 302.

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.02.2020).

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Соловійова О. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології*

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

До прийняття Кримінального процесуального кодексу України, у теорії кримінального процесу осіб, які брали участь у кримінальному провадженні, іменували «учасники кримінального процесу», «учасники кримінального судочинства», «суб'єкти кримінально-процесуального права» тощо. Проте більшість науковців осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, називають суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності [1, с. 54].

Тому процесуальний статус кожного із учасників кримінального провадження має свої особливості, що зумовлюється різним ступенем окремого статусу у кримінальному провадженні. Деякі учасники можуть набувати свого процесуального статусу тільки в межах певних стадій кримінального процесу (підозрюваний, обвинувачений, засуджений), а інші – протягом усього розслідування і вирішення кримінального провадження (суд, прокурор) [2, с. 155]. Тому дана проблема є досить актуальною.

У теорії кримінального процесу України появу у кримінальному провадженні того чи іншого учасника пов'язують з початком здійснення захисту його прав та законних інтересів. Тому, що саме з цього моменту той чи інший учасник кримінального провадження наділяється відповідними правами для захисту особистих прав, чи прав, які він представляє (наприклад, захисник чи законний представник і т.і.) і на нього також накладаються передбачені законом обов'язки.

Учасники кримінального провадження – це фізичні і юридичні особи, які в силу своїх повноважень наділені в установленому законом порядку процесуальними правами і обов'язками, в сукупності утворюючими процесуальний статус таких учасників кримінального провадження як суд, суддя, прокурор, слідчий, дізнавач, потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений та ін. [3, с. 54].

Значущість процесуального статусу учасників кримінального провадження неодноразово підкреслювалась в Конституції України,

КПК України, та інших законах та нормативно-правових актах, оскільки правова держава не може функціонувати без встановлення відповідних засобів правового захисту інтересів громадян у різних сферах суспільного життя і перш за все в галузі кримінального процесуального права, де суттєво зачіпаються основні конституційні права і свободи особи.

В теорії кримінального процесу виділяють загальний, галузевий та індивідуальний статуси учасників кримінального провадження. Вступаючи до сфери кримінального процесу, як вірно відмічає Ю. М. Грошевий, особа за загальним правилом, зберігає свій загальний (конституційний) правовий статус, який визначає міру її свободи у суспільстві, і крім того, набуває спеціального процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта та т.і. [4, с. 81].

Визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження пов'язане з двома суттєвими, на наш погляд, проблемами. Мова йде про закріплення у кримінальному процесуальному законі необхідних процесуальних статусів та їх зміст. Рішення цих проблем має дуже велике значення. Відсутність можливості ввійти до процесу для захисту своїх інтересів або недостатність повноважень для ефективного їх захисту не тільки створює труднощі в ході ведення кримінального провадження, але і сприяє формуванню негативного сприйняття суспільством кримінального процесуального закону як такого, що не відповідає сучасним потребам.

Необхідно зазначити, що статус суб'єкта кримінальних процесуальних відносин складається з сукупності процесуальних прав та обов'язків особи, передбачених законом. Процесуальні права розвивають матеріальні права, які не входять до змісту процесуального статусу, при цьому своїм існуванням процесуальні права створюють можливість учаснику кримінального провадження захищати матеріальні права, які логічно витікають із можливості захищати відповідні права і законні інтереси. Процесуальні права повинні мати об'єктивний зв'язок зі статусом суб'єкта кримінальних процесуальних відносин, при якому наявність матеріального права викликає необхідність передбачити процесуальне право, яке дозволяє здійснювати, охороняти або захищати матеріальне право. Своєрідність процесуального статусу виражається в тому, що в його структурі присутні права двох рівнів:

1) права, які безпосередньо витікають з матеріальних прав. Наприклад, відповідно до Конституції України, кожен має право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Цьому матеріальному праву відповідає процесуальне право підозрюваного (обвинуваченого) запросити захисника або вимагати його призначення. Тобто в цьому

випадку це перший рівень прав у системі процесуального статусу учасників кримінального провадження;

2) права, які необхідні для здійснення, охорони та захисту процесуальних прав (знати про свої процесуальні права та користатися ними), які складають другий рівень прав у системі процесуального статусу учасників кримінального провадження.

Якість системності, притаманний процесуальному статусу учасників кримінального провадження, та зумовлює необхідність дотримуватися при його формування правил поведінки, які забезпечують взаємозв'язок і взаємозалежність матеріальних і процесуальних прав.

Аналізуючи сучасні трактування кримінального процесуального закону у частині формування і нормативного закріплення процесуальних статусів учасників кримінального провадження, необхідно відмітити існування суттєвих недоліків.

Наприклад, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України потерпілому надається процесуальне право подавати докази, яке має безпосередній зв'язок з таким матеріальним правом, як доступ до правосуддя, яке виражає законний інтерес особистості у правовому розв'язанні виниклого кримінально-правового конфлікту. В той же час у нормах, які регулюють досудове провадження, не закріплено право другого рівня, яке ми визначили, направлене на його здійснення, охорону або захист.

Так, потерпілій А. звернувся до слідчого з клопотанням про приєднання до кримінального провадження у якості доказів списку викрадених речей.

Слідчий відмовив у задоволенні клопотання, аргументуючи своє рішення відсутністю доказового значення пред'явленого списку. При цьому він також відмовив у задоволенні клопотання представника потерпілого про проведення допиту потерпілого для визначення характеру і розміру дійсної шкоди, завданої злочинцем [5, с. 19]. Підставою для рішення стала наявність в матеріалах кримінального провадження доказів, які дозволяють вичерпно, на розсуд слідчого, встановити перелік викрадених речей (протокол огляду місця події, пояснення заявника), і їх значно менша кількість, ніж вказав у клопотанні потерпілий. За розрахунками, які провів слідчий, було вкрадено значно менша кількість речей. Тільки у суді з'ясувалось, що речі, не вказані у протоколі огляду місця події, все ж таки пов'язані із злочинцем, що переконливо довів потерпілий під час судового слідства [6, с. 125].

Наведений приклад свідчить про те, що відсутність у потерпілого та його представника можливості вплинути на процесуальну поведінку слідчого за наявності неефективності самих засобів забезпечення процесуального права на відшкодування заподіяної злочинцем шкоди

(п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК України), тягне за собою притиск його прав та законних інтересів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що неоднозначність розуміння та розширене тлумачення підстав залучення до кримінального провадження, не закріплення чіткої процедури придбання відповідного статусу порушують упорядкованість процесуальної діяльності, що таким чином відображується на законних інтересах учасників кримінального провадження. Тому, слід дотримуватися формального підходу до визначення кола учасників кримінального провадження. Такий підхід здатний дати такі позитивні результати, як визначеність, стійкість процесуального положення, передбачуваність поведінки учасників кримінального провадження і результатів їх дій, а також створити логічну і послідовну систему механізмів здійснення, захисту і охорони їх прав та законних інтересів.

Література:

1. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.
2. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.
3. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
4. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес України / Ю.М. Грошевий, В.М. Хотенець. Харків : Право, 2000. 494 с.
5. Практикум з кримінального процесу: навч. посібник / М.М. Сербін, О.А. Солдатенко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 84 с.
6. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, Я. Ю. Конюшенко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 280 с.

**ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ПРИ ЗВЕРНЕННІ
ДО СЛІДЧОГО СУДДІ З КЛОПОТАННЯМ
ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ
НЕГЛАСНОЇ СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ**

Тарасюк С. М.

доктор філософії,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Національного авіаційного університету

м. Київ, Україна

Науковий інтерес до проблеми викликала позиція Кримінального касаційного суду у складі Верховного суду (далі ККС ВС) по справі № 454/2576/17 [1] щодо відсутності порушення вимог ч. 2 ст. 247 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) [2] при отриманні дозволу на проведення негласних слідчих розшукових дій (далі НСРД) в будь-якому апеляційному суді за вибором слідчого, прокурора.

В даній справі ККС пристав на позицію Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду України до відсутності порушення правил територіальної підсудності відповідно до приписів ч. 2. ст. 247 КПК України. Позиція судів наступна : «Проаналізувавши зміст цієї статті, колегія суддів апеляційного суду дійшла висновку, що її положення про територіальну юрисдикцію слідчого судді не стосуються прав особи, стосовно якої проводиться негласна слідча дія, зокрема, права на справедливий суд, установлений законом.

Якщо слідчий звернеться до слідчого судді апеляційного суду з відповідним клопотанням поза межами юрисдикції органу досудового розслідування, але не до найбільш територіально наближеного, це, на переконання суду апеляційної інстанції, може бути підставою для відмови у задоволенні його клопотання, а не порушенням права особи на справедливий суд у разі задоволення такого клопотання» [1, п.].

В обґрунтування своєї позиції, ККС ВС апелював до відсутності порушення права на справедливий суд стосовно обвинуваченого (на той час вже засудженого), гарантованого ст. 8 Європейської конвенції про права людини [3] касаційний суд вважає доводи сторони захисту в цій частині надуманими.

Далі суд розмірковує, що сторона захисту не довела наявність у слідчого судді, який надав відповідний дозвіл на проведення негласних слідчих розшукових дій (далі НСРД) з порушенням правил підсудності,

зацікавленості у результатах розгляду клопотання, пов'язаності зі слідчим або прокурором, особою, щодо якої здійснювалися оперативно-розшукові заходи, чи її родичами, або те що даний слідчий піддавався сторонньому впливу.

На нашу думку, ККС ВС переслідував мету надати ознак законності вироку ВАКС по справі № 454/2576/17 [4], а не надати оцінку істотності порушенням кримінального процесуального закону при здобутті таких доказів, а саме фактичних даних отриманих за результатами проведення НСРД.

Так, ККС ВС в основу обґрунтування законності ухвали слідчого судді, якою надано дозвіл на проведення НСРД, поклав відсутність порушення права на справедливий суд, гарантоване ст. 21 КПК України та відсутність підстав для відводу, передбачене ст. 75 КПК України.

На нашу думку, ККС ВС не було застосовано принцип законності, гарантований ст. 9 КПК України, а саме ч. 1 ст. 9 КПК України, що зокрема встановлює обов'язку судді неухильно дотримуватися вимог КПК України.

Принцип законності у контексті здійснення судового контролю розкривається у ч. 1 ст. 30 КПК України, що полягає у здійсненні правосуддя судом за правилами передбаченими КПК України. В свою чергу саме з метою контролю за дотриманням гарантій прав, свобод та інтересів передбачений судовий контроль.

КПК України передбачає особливі вимоги до територіальної підсудності під час досудового розслідування, який полягає в обов'язку слідчого, прокурора звернутися до місцевого або апеляційного суду в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. В окремих випадках, як це передбачено ч. 2 ст. 247 КПК України, у разі звернення із клопотання про надання дозволу на здійснення НСРД відносно працівника правоохоронного органу, судді, працівника суду в приміщенні суду або правоохоронного органу, таке клопотання може бути подано слідчого судді апеляційного суду найближче територіально наближеного до апеляційного суду в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.

Вважаємо, що необхідно зупинитися на цій нормі, тому що вона з одного боку на перший погляд має певну дискрецію, яка полягає в тому, що слідчий, прокурор можуть звернутися до слідчого судді іншого апеляційного суду. З іншого боку, КПК України вказує до слідчого судді якого саме апеляційного суду має звернутися слідчий, прокурор. Тобто, ч. 2 ст. 247 КПК України є імперативною і не передбачає будь-якої дискреції в частині вибору слідчого судді за альтернативою.

Разом з тим, чи можна вважати, що докази отримані з порушенням правил підсудності є недопустимими та такими на які суд не може посилається у своєму рішенні? Ми вважаємо, що оцінка такого доказу через критерії допустимості може надати відповідь на запитання, як щодо істотності такого порушення зокрема так щодо наявності взагалі порушення закону.

Звернемося до визначення допустимості, передбаченого ст. 86 КПК України, яка говорить що таким може вважатися лише доказ отриманий в порядку передбаченому законом. В свою чергу до істотних порушень прав і свобод людини, п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України зокрема віднесено здійснення процесуальних дій без попереднього дозволу у разі такої необхідно або із суттєвим порушенням його умов. Конструкція статті вказує, що суттєве порушення умов стосується саме попереднього дозволу.

Що може бути суттєвим порушенням умов надання попереднього дозволу у розумінні КПК України? Передусім це порушення спеціальних норм, якими регулюється таке надання, а в нашому випадку це ст.ст. 247-249 КПК України. Ці статті містять спеціальні та відсильні норми щодо вимог до такого дозволу, наприклад щодо необхідності відповідати загальним вимогам до судових рішень до ухвали про надання дозволу на проведення НСРД.

Отже, до суттєвих порушень можна віднести порушення вимог до судового рішення, передбачені статтею 370 КПК, а саме законність, обґрунтованість та вмотивованість. Порушення правил територіальної підсудності є підставою для визнання рішення незаконним.

Отже, застосування формально-юридичного методу при аналізі позиції ККС ВС у справі 454/2576/17 щодо відсутності порушення прав, свобод та інтересів людини при порушенні приписів ч. 2.ст. 247 КПК України вказує про невідповідність принципам законності.

Література:

1. Постанова Кримінального касаційного суду у складі Верховного суду від 06.07.2022 р. у справі № 454/2576/17. URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/105218405?q="454/2576/17"](https://verdictum.ligazakon.net/document/105218405?q=) (дата звернення: 05.05.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

3. Європейська конвенція з прав людини : Конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.05.2023).

4. Вирок Вищого антикорупційного суду від 10.06.2021 р. у справі № 454/2576/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97548253> (дата звернення: 05.05.2023).

INFORMATIONAL TECHNOLOGY IN CRIMES AGAINST HUMANITY

Timofieieva L. Yu.

*PhD, Assistant Professor at the Criminal Law Department
National University "Odesa Law Academy"
Odesa, Ukraine*

In 2015, world leaders agreed to 17 Sustainable Development Goals. One of this goals is peace, justice and strong institutions (goal No 16). According to Sustainable development goals armed violence and insecurity have a destructive impact on a country's development, affecting economic growth, and often resulting in grievances that last for generations. Sexual violence, crime, exploitation and torture are also prevalent where there is conflict, or no rule of law, and countries must take measures to protect those who are most at risk. The SDGs aim to significantly reduce all forms of violence, and work with governments and communities to end conflict and insecurity. Promoting the rule of law and human rights are keys to this process, as is reducing the flow of illicit arms and strengthening the participation of developing countries in the institutions of global governance [1].

On February 24, 2022 Russian Federation started a full-scale invasion of Ukraine. As a result, a huge number of Ukrainians have already been killed. Damages have been caused to the Ukrainian economy, property and culture as well. Hugo Grotius, in his fundamental work "On the Law of War and Peace", raised the question of whether war could be just and what kind of war would be just. The statement about a just war causes controversial feelings and reactions. World is destroying in particular because of wars so that wars could not be fair.

Some aspects of this issue have already been studied by many scientists and scholars. In particular, M.V. Piddubna, V.M. Repetsky, V.M. Lysyk, M.M. Gnatovsky, O.V. Senatorova, V.O. Tulyakov.

In the 6th century BC, the famous Chinese philosopher and theoretician of wars, Sun Tzu, was the first who summarized the experience of informational influence on the enemy. The scientist explained the importance of

possessing information and disinformation techniques for manipulating the actions of the enemy: “If I show the enemy some form, and I do not have this form, I will preserve integrity, and the enemy will be divided into parts” [2]. The concept of information warfare was first established in the directive of the United States Department of Defence DOD S 3600.1 (December 21, 1992), where it was used in a narrow sense and considered as a type of electronic warfare. Then, in the report of the American corporation “Rend” MR-661-OSD “Strategic Information Warfare. A new face of War” (1996) was the first time the term appeared – “strategic information war (information warfare)”. It was defined as a war with the use of the state’s global information space and infrastructure to conduct strategic military operations and strengthen influence over its own information resource.

The manipulation of information is crucial in this war as well. Political leaders of the Russian Federation distort information to their side from the point of view of defence Ukrainians. In particular, the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation S.V. Lavrov told journalists in Turkey that “Russia did not attack Ukraine”. The Russian Federation sent troops into the territory of Ukraine. Russian military is killing the civilian population. According to Russian point of view it is called “defence”.

The brutal crimes were committed in Bucha. For instance, the rape and torture of citizens. On April 13, 2022, the International Criminal Court (ICC) prosecutor visited Bucha as a place of war crimes. But the Russian government insisted that all corpses in Bucha were a staging of the United States.

In the “century of information technologies”, information and communication systems are integral components of state management systems, economy, finance and defence. Their implementation leads to the creation of a single world information space, which requires high scientific, technical and industrial potential, as well as the corresponding cultural and educational level of society. If one of the parties to the conflict has more powerful information capabilities, it will achieve its goal more efficiently and sooner. At the same time, countries outside the informatization process may find themselves in conditions of social and economic instability. This situation mostly leads to confrontation between developed countries and the rest of the world. That is why leading foreign countries use information warfare technologies to achieve world domination (Brzezinski, 1998).

Zenger H. fon. said that “the instructions for waging information warfare said that there are following among them crush everything good that is in your adversary’s country; involve prominent figures of the enemy in criminal activities; undermine the prestige of the adversary’s leadership and expose it to public shame at the right moment; obstruct in every possible way the normal supply of troops and the maintenance of order in them; do all you can to devalue the traditions of your enemies and undermine their

faith in their own gods; be generous with offers and gifts for buying information and associates. The given information clearly shows that information wars have been going on in the world for at least the last two and a half thousand years” [3].

Such distortion of information and creation of a reality convenient for the authorities was already described by J. Orwell. According to behaviour russian politicians and diplomats, this country manipulates information, facts, people and neglects agreements and principles of international law. J. Orwell described very similar politic system in his “1984”. Specifically, “the Ministry of Truth, which dealt with lies and manipulation, the Ministry of Love, which dealt with torture, and the Ministry of Peace, which dealt with war”. In particular, it is concerns the introduction of changes in texts, Big Brother’s speeches, achievements of the Ministry of Economy. For instance, the text of old speeches, in which predictions or promises of the government did not come true, was simply corrected. All copies of old newspapers were destroyed and new ones were printed. Current situation showed approximately the same manipulation of information on the part of the Russian Federation.

According to Art. 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 (“Freedom of Expression”) everyone has the right to freedom of expression. This right includes freedom to hold opinions, receive and impart information and ideas without interference from public authorities and regardless of frontiers. This article does not prevent states from requiring the licensing of radio broadcasting, television or cinematographic enterprises. The exercise of these freedoms, as it is associated with duties and responsibilities, may be subject to such formalities, conditions, restrictions or sanctions as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of national security, territorial integrity or public safety, to prevent disturbances or crimes, to protect health or morals, to protect the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of confidential information, or to maintain the authority and impartiality of the court.

Features of the information age are related to the simplification of recording and transmission of information, and therefore the expression of views. Many “bloggers” began to illustrate their views by posting photos and videos of the movements of the Armed Forces of Ukraine, the work of air defence measures, explosions, etc. These are dangers for society and the state.

According to Law No. 2160-IX March, 24, 2022, the Criminal Code of Ukraine was supplemented by Article 114-2 “Unauthorized dissemination of information on the dispatch, transfer of weapons, armaments and military supplies to Ukraine, the movement, transfer or placement of the Armed

Forces of Ukraine or other military forces formed in accordance with the laws of Ukraine formations, committed under conditions of war or state of emergency”.

Cooperation with the Russian Federation, communication in russians social networks and channels, highlighting photos and videos about rocket attacks, providing the information about relevant locations, energetic objects, the situation in the city are form of correction the enemy actions. Such actions do not help the state and law enforcement agencies.

Such actions could be committed both carelessly, without fully realizing the danger of such actions and their possible consequences (Part 1 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine), and with direct intent (Part 3 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine), which is connected with the commission of such actions based on a prior conspiracy by a group of persons or for selfish motives, or for the purpose of providing such information to the state carrying out armed aggression against Ukraine, or by illegal armed formations. If such actions caused serious consequences (Part 3 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine), then the actions themselves could be committed both intentionally and negligently.

To sum up, information technologies can be used both to commit criminal offenses, including those related to terrorism and war propaganda, and to combat crime. In particular, the relevant instruments were developed by European legislation.

References:

1. Sustainable Development Goals, 2015.URL: <https://sdgs.un.org/goals>
2. Sun Tzu. The Art of War. / translated by P. Harris. Everyman. 1955, 2018. 112 p.
3. Zenger H. fon. Stratagems. About Chinese art to live and survive. TT. 1, 2. M. : Publishing house Eksmo. 2004. 225 c.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДОВИХ ПІДРОБЛЕННЯ ЯК СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Тучков С. С.

*кандидат юридичних наук,
суддя Комунарського районного суду міста Запоріжжя
м. Запоріжжя, Україна*

Останнім часом спостерігається поширення суспільно-небезпечних діянь, що вчиняються у спосіб підроблення. Причому збільшується як кількісне вираження вчинення кримінально караних підроблень, так і поширюється сфера можливого вчинення суспільно небезпечних діянь у спосіб підроблення. Як наслідок останнього, у вітчизняному кримінальному законодавстві збільшується кількість норм, що передбачають відповідальність за діяння, пов'язані з підробленням. Підроблення є способом вчинення злочинів, що можуть вчинятися у різних сферах і посягати на різні суспільні відносини.

Зазначене робить актуальним розгляд підроблення як способу вчинення кримінального правопорушення на рівні родового поняття із виокремлення загальних рис, що вирізняють цей спосіб вчинення кримінальних правопорушень від інших.

В доповіді ставиться за мету визначити складові відносин підроблення спільних для усіх його різновидів.

Відносини з приводу підроблення можна розбити на складові: сторони, предмет, зміст. В даних відносинах завжди є дві сторони. Перша – це підроблювач, друга – ті, хто вводиться в оману у результаті ознайомлення з підробкою. Можливо виділити два різновиди тих хто вводиться в оману:

а) друга сторона, яка є абсолютно визначена (наприклад, підроблення документа з метою ухилення від несення обов'язків військової служби передбачає їх пред'явлення військовослужбовцем чітко визначеній особі (особам));

б) друга сторона, яка є неконкретизованою. Інакше кажучи, другою стороною може бути всі і кожний (наприклад, підроблення грошей передбачає вільність перебування їх в обігу з метою введення в оману кожного, хто буде їх використовувати).

Предметом відносин підроблення є підробка. Вона є результатом, метою кожного підроблення. Підробку можна визначити як певне матеріальне утворення, яке у викривленій формі виражає деякі або усі сторони, ознаки, що притаманні справжній речі – аналогу підробки.

Можна виокремити такі ознаки підробки:

- а) є матеріальним утворенням;
- б) має схожість зі справжньою річчю – аналогом підробки;
- в) не відповідає за певними ознаками справжній речі – аналогу підробки.

Щодо визначення підробки як матеріального утворення слід зробити певні ремарки. Так, підроблення – це завжди предметний спосіб вчинення злочину. З урахуванням особливостей предмета підроблення пропонується розрізнити його два різновиди – опосередковане та дубльоване.

При опосередкованому підробленні предметом виступають речі матеріальності яких відносна (комп'ютерна інформація, електронний документ). Доводиться, що навіть за відносної матеріальності, підроблення подібних предметів здійснюється шляхом впливу на речі матеріального світу (носії інформації, електронний документ). Тільки так можна щось підробити. За таких обставин визнання за предметом підроблення речей матеріального світу є умовним, але припустимим. Сутність дубльованого підроблення зводиться до того, що впливу піддається вже підроблена річ. Таке підроблення залишається бути злочинним, оскільки навіть за умови заміни предмету суспільних відносин на предмет підроблення, такі відносини продовжують існувати і бути об'єктом злочинних посягань.

Змістом відносин підроблення є спотворення істини. Істина – це дійсність, правдивість чого-небудь (речі, події, інформації). При підробленні дійсність є викривленою. Істина при підробленні може порушуватися відносно будь-якої ознаки справжньої речі – аналога підробки.

Надаючи характеристику внутрішньому змісту підроблення, слід зазначити, що підроблення – це послідовність рухів, прийомів, що можуть знаходити свій прояв як у повному виготовленні будь-якої фальшивої речі, так і внесенні змін до справжньої. Подібні визначення, з певним нівелюванням залежно від предмета підроблення, можна зустріти майже у всіх коментарях до КК та учбових посібниках з Особливої частини кримінального права. Так, наприклад, у коментарі за ред. С.С. Яценка вказано, що «під підробкою засобів доступу до банківських рахунків слід розуміти як їх виготовлення, так і фальсифікацію дійсних засобів доступу до банківських рахунків» [1, с. 402]. У коментарі за ред. М.І. Мельника і М.І. Хавронюка стверджується, що «під підробленням документа потрібно розуміти як повне виготовлення сфальсифікованого документа, так і часткову фальсифікацію змісту справжнього документа» і наголошується на тому, що «часткова фальсифікація» являє собою так звану переробку [2, с. 895]. З даних визначень можна зробити висновок, що підроблення може мати дві форми – виготовлення і перероблення.

Таким чином, підроблення складається з двох форм – виготовлення та перероблення. Виходячи з положень діючого законодавства, підходів до визначення підроблення у науці кримінального права, під виготовленням слід розуміти повне підроблення будь-якої речі, інакше кажучи, створення підробки «з нуля». А під переробленням – внесення певних змін до справжньої речі з метою надати їй нових якостей. Причому, коли йдеться про виготовлення, то воно завжди повинне бути незаконним. А інакше виготовлення, наприклад, грошей, цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи контрольних марок не буде кримінально караним.

Як підсумок доповіді можна зазначити, що відносини підроблення мають певні складові, а саме: сторони, предмет, зміст. Вивчення кримінально-правових проявів підроблення через спільні для всіх підроблень складові допоможе розробити більш універсальні та належні засоби боротьби, у тому числі кримінально-правові, з відповідними явищами.

Література:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. С.С. Яценка. К. : А.С.К., 2002. 936 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К. : Каннон, А.С.К., 2001. 1104 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДІЯЛЬНІСТЮ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПУВАНЬ

Хороновський О. І.

*кандидат юридичних наук,
здобувач відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Визначальними чинниками формування загроз економічній безпеці держави, пов'язаних з діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань можна назвати процеси, що відбувалися у світовому співтоваристві, такі як: розвиток міжнародних зв'язків,

створення транснаціональних корпорацій, спрощення процедур перетину державних кордонів, об'єднання у міжнародні громадські організації, запровадження міжнародних платіжних систем тощо. Не менш важливими чинниками, на нашу думку, стали і внутрішньодержавні процеси, зокрема нестабільність влади та політичної системи, функціонування різних олігархічних груп впливу, недосконалість діючого законодавства, постійна реформація правоохоронних органів, тимчасова окупація російською федерацією частини території України тощо. Цей перелік можна продовжувати, але основний чинник, на наше переконання, що є основою формування загроз економічній безпеці держави від діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань беззаперечно можна назвати поняттям «глобалізація», яке є багатозначним і дискусійним. Під ним розуміють:

- розвиток економічної та політичної взаємозалежності країн і регіонів світу до такого рівня, на якому можлива та необхідна постановка питання про створення єдиного світового правового поля і світових органів економічного та політичного управління;
- процес з'єднання різних компонентів людства у процесі його еволюції на противагу процесу диференціації людства;
- загальний обмін у масштабах людства;
- інтенсифікацію всесвітніх соціальних відносин, які пов'язують віддалені місцевості таким чином, що те, що відбувається на місцях, формується подіями, які відбуваються за багато миль звідси, і навпаки;
- процеси, в яких національні держави і їх суверенітет впиляються в павутину транснаціональних акторів і підкоряються їх владним можливостям, їх орієнтації й ідентичності тощо [1, с. 64].

На рівні ООН у доповіді «Глобалізація злочинності: оцінка загрози міжнародної організованої злочинності» зазначено, що злочинні організації щорічно заробляють мільярди доларів на торгівлі наркотиками, зброєю, людьми, сировиною, контрафактною продукцією, а також на морському піратстві і кіберзлочинності, однак ця загроза стосується не лише економіки. Доходи від злочинної діяльності і загрози застосування сили дозволяють злочинцям чинити вплив на вибори, політиків і військових, а найбільші економіки являють собою широкі ринки збуту незаконних товарів.

У доповіді констатується, що сьогодні злочинний ринок покриває всю планету, заборонені товари виробляють на одному континенті, перевозять на другий, а продають на третьому, і, таким чином, сучасна злочинність, слідом за загальними тенденціями глобалізації, також набуває глобальних, транснаціональних [2].

Збільшення кількості злочинних угруповань, що відрізняються кращою організацією, мають міжнародні зв'язки і володіють

величезними фінансовими ресурсами, створює нову загрозу стабільності й безпеки міжнародних систем. Кримінолог Джефрі Робінсон, автор книги «Злиття: конгломерація міжнародної організованої злочинності», стверджує, що злочинність перестала бути місцевою проблемою, а перетворилася на проблему всього людства: «Нездатність сучасного суспільства справлятися з організованою злочинністю може стати настільки ж доленосною проблемою ХХІ століття, як “холодна війна” була проблемою століття ХХ, а колоніалізм – століття ХІХ» [3].

Міжнародна глобалізація, що здійснюється на засадах широкої інтеграції учасників суспільно-політичних та економічних процесів, спричиняє такого ж рівня зміни, що відбуваються в межах розвитку сучасної злочинності. Так, деякі науковці виділяють ряд об'єктивних чинників, які формують загрози економічній безпеці держави з боку транснаціональної організованої злочинності, зокрема:

- розвиток міжнародних зв'язків у політичній, економічній та соціальній сферах;
- формування транснаціональних корпорацій у певних галузях промисловості;
- об'єднання представників різних країн світу в міжнародні громадські організації;
- «розмивання державних кордонів», що виявляється у значному спрощенні візового режиму між низкою держав світу та відкритості сучасного суспільства для широких потоків робочої сили [4, с. 292].

Цілком справедливо зазначено, що потенціал загроз економічній безпеці держави, пов'язаних з діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань в контексті «глобалізації» проявляється у:

- формуванні глобальної фінансової системи, високій швидкості переміщення капіталу, що спричиняє монополізацію фінансової системи на глобальному рівні – відбувається утворення наднаціональних фінансових структур, які керують світовою фінансовою системою, діють неформально, що ускладнює процес контролю за їх діяльністю та збільшує ймовірність їх криміналізації;
- високій конкуренції, що призводить до посилення боротьби на ринку, одним з результатів якої часто стає вчинення різних злочинів – убивство конкурентів, нанесення збитків майну компаній, підкуп посадових осіб для реалізації протизаконного проекту тощо;
- витоку інтелектуального капіталу, фінансів, високопрофесійної робочої сили у більш розвинені країни, унаслідок чого створюється соціально-напружена ситуація в менш розвинених (наприклад, дефіцит професіоналів у тій чи іншій сфері є фактором аномального функціонування системи вчинення злочинів). Через кордони провозиться нелегальна продукція – неякісні товари, наркотики, зброя, браконьєрська

продукція, твори мистецтва, що мають велику цінність, коштовності тощо;

– створенні єдиної глобальної інформаційної мережі Інтернет, що призвело до збільшення кількості комп'ютерних злочинів, у тому числі в економічній сфері – комп'ютерні злочинці отримали можливість утручатися в торгово-фінансові операції, системи торгово-фінансових операцій, зламувати рахунки, системи кредитних карток тощо;

– створенні офшорних ринків, не оподаткованих податком, що сприяє вивезенню та легалізації кримінального капіталу тощо [5, с. 46–48].

Підсумовуючи, виділимо основні внутрішні та зовнішні чинники, які формують загрози економічній безпеці держави, пов'язані з діяльністю транснаціональних організованих злочинних угруповань, зокрема внутрішні: військові дії на території України; нестабільна політична ситуація; корупційна вразливість державного апарату, в тому числі судової гілки влади; низька ефективність правоохоронної системи; недосконалість чинного законодавства; повільні темпи впровадження реформ; функціонування олігархічних груп впливу; низький рівень платоспроможності населення; велика кількість безробітних; низький рівень забезпечення економічної конкуренції; монопольно орієнтована економіка; зовнішні: формування глобальної фінансової системи, висока швидкість переміщення капіталу, що забезпечує міжнародний обіг злочинних доходів; створення єдиної глобальної інформаційної мережі «Інтернет», що призводить до збільшення кількості комп'ютерних злочинів, у тому числі в економічній сфері – комп'ютерні злочинці отримали можливість втручатися в торгово-фінансові операції, системи торгово-фінансових операцій, зламувати рахунки, системи кредитних карток тощо; інтеграція транспортно-логічної системи, мобільність пересування матеріальних та людських ресурсів; створення офшорних ринків, не оподаткованих податком, що сприяє вивезенню та легалізації кримінального капіталу тощо; різні системи криміналізації злочинних дій та ступені відповідальності за їх вчинення; глобальна фінансова криза.

Наведені вище чинники не є вичерпними, мають дискусійний характер, залежать від багатьох суб'єктивних та об'єктивних факторів, можуть змінюватись в силу динаміки розвитку суспільних відносин.

Література:

1. Проблемы глобализации. Pro et Contra. 1999. Т. 4. № 4. С. 40-211.
2. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment. URL: <http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis.pdf>.

3. Jeffrey Robinson. The Merger: The Conglomeration of International Organized Crime. Woodstock, New York : Overlook Press, 2000. 383 p.

4. Жаровська Г. П. Глобалізація як фактор якісних змін в організованому злочинному середовищі. *Часопис Київського університету права. Український науково-практичний часопис*. 2013. № 3. С. 292–296.

5. Жаровська Г. П. Запобігання транснаціональній організованій злочинності в Україні: виклики сучасності. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 9 груд. 2016 р. Одеса : Міжнар. гуманітарний ун-т, 2016. С. 46–51.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ БУДІВНИЦТВА (МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ) СУДОВОЮ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ

Аракєлов А. О.

*судовий експерт відділу будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності*

*Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Лепехіна І. А.

*судовий експерт відділу будівельних, земельних досліджень
та оціночної діяльності*

*Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Харків, Україна*

Одним з головних питань судових будівельно-технічних досліджень є визначення фактичної вартості виконаних будівельних робіт за Актом приймання виконаних робіт форми КБ-2В.

Існуючою Методикою [1] передбачено, що при складанні висновків будівельно-технічних досліджень по визначенню вартості фактично виконаних робіт чи перевірки правильності складання Акту приймання виконаних робіт форми КБ-2В: «вартість фактично виконаних робіт, встановлена дослідженням, зіставляється з їх вартістю у звітній документації», «вартість фактично виконаних робіт визначається шляхом

складання кошторису з використанням обсягів робіт, установлених дослідженням. Кошторис рекомендується складати із застосуванням програмного комплексу».

Таким чином, основною проблемою для експерта є складання кошторису на виконані будівельні роботи та відповідь на питання: «яка фактична вартість виконаних робіт?»

Настановою [2] передбачається, п. 2.5: «Вартість будівництва визначається: 1) на стадії проектування – у складі інвесторської кошторисної документації; 2) на стадії визначення ціни пропозиції учасника процедури закупівель (договірної ціни, яка може встановлюватися твердою або приблизною (динамічною)); 3) на стадії проведення взаєморозрахунків – шляхом уточнення окремих вартісних показників, визначених на попередніх стадіях, залежно від виду договірної ціни в порядку, обумовленому в договорі». Визначення фактичної вартості у будівельно-технічних дослідженнях зазвичай розглядається на третій стадії, при проведенні взаєморозрахунків або після них, шляхом уточнення окремих вартісних показників.

Особливістю ціноутворення у будівництві за бюджетні кошти в Україні є те, що при складанні кошторису на стадії розрахунку за обсяги виконаних робіт, ціна на матеріально-технічні ресурси приймається згідно ринкових даних, а інші складові кошторису є нормативними та розрахунковими.

Згідно Настанови [1], п. 2.1: «Система ціноутворення у будівництві базується на кошторисних нормах, нормативах, розрахункових показниках і поточних цінах трудових та матеріально-технічних ресурсів».

Складання кошторису для визначення вартості фактично виконаних робіт виконується за допомогою Програмного комплексу [3], за основними ціноутворюючими показниками, діючими кошторисними нормами, нормативами, розрахунковими показниками та ринковими цінами на матеріальні ресурси. До нормативних показників відносяться:

- Заробітна плата будівельників та монтажників, прийнята за розрядами та нормою часу на дату складання наданого на дослідження Акту;

- Загальновиробничі витрати, розраховані у відповідності з усередненими показниками Мінрегіонбуду України або за розрахунком;

- Вартість машино-години машин та механізмів, прийнята за усередненими даними Мінрегіонбуду України або за договорами оренди ;

- Кошторисний прибуток, прийнятий згідно «Настанови ... » [1];

- Кошти на покриття адміністративних витрат, прийнятий згідно «Настанови ... » [1];

– Транспортні витрати на доставку матеріальних ресурсів обчислені за калькуляційним методом, або прийняті по усередненими показниками вартості транспортних витрат на 1 т відповідного будівельного вантажу за середньою відставанню перевезень;

– Заготівельно-складські витрати – % від суми відпускнуої ціни та транспортних витрат, прийняті згідно Настанови [1];

– Коефіцієнти до вартості будівельних робіт, що відображають умови виробництва будівельних робіт, застосування яких прийнято за проектом та відповідає Вказівкам [4];

– Застосований у розрахунках вартості податок (ПДВ або інший) згідно даних наданого на дослідження Акту;

– Витрати ресурсів (трудовитрати, час роботи будівельних машин та механізмів, витрати матеріалів), встановлені згідно діючих кошторисних нормативів на дату складання кошторису;

– Ресурсні елементні кошторисні норми на будівельні роботи, що за складом робіт відповідають затвердженим діючим нормам Мін-регіонбуду.

Одним з принципів судово-експертної діяльності відповідно до ст. 3 Закону «Про судову експертизу» [5] є принцип повноти дослідження. Розглядаємо проблематичне питання дослідження вартості будівельних матеріалів, виробів та конструкцій, які є основою складовою частиною прямих витрат та суттєво впливає на загальну вартість будівельних робіт.

На практиці завищення вартості будівельних робіт в переважній кількості випадків спостерігається саме за рахунок завищення вартості матеріально-технічних ресурсів в два, три та більше разів по відношенню до середньоринкових цін.

Згідно Настанови [2], п. 6.4: «Вартість матеріальних ресурсів у складі прямих витрат при проведенні розрахунків за обсяги виконаних робіт визначається на підставі виконаних обсягів робіт, нормативних витрат матеріальних ресурсів, визначених за КНУ РЕКН, та їх уточненої вартості».

Основними джерелами інформації про вартість матеріальних ресурсів є видаткові та товарно-транспортні накладні, сплачені рахунки постачальників, відомості про вартість оренди машин та механізмів. У випадках коли цієї інформації не надано на дослідження, уточнення вартості виконується шляхом аналізу ринку продажів ідентичних або аналогічних матеріально-технічних ресурсів (не менш 3-х аналогів) за даними прайс-листів організацій, торгуючих будівельними матеріалами та надаючих техніку в оренду. Якщо для ідентифікації ресурсів та визначення їх вартості потрібні спеціальні знання, для відповіді на це питання рекомендується залучати окремо фахівців товарознавців.

Іншою проблемою може бути ретроспективне визначення вартості ресурсів станом на попередні періоди, коли інформації про вартість недостатньо або вона відсутня. В таких випадках згідно Настанови [2], п. 4.9: «Кошторисна вартість будівельних матеріалів, виробів та комплектів у прямих витратах визначається на підставі нормативної потреби в них, розрахованої виходячи з обсягів робіт, передбачених проектною документацією, та відповідних поточних цін. Поточні ціни на матеріальні ресурси приймаються на підставі проведеного замовником аналізу цін (при рівних якісних характеристиках) за обґрунтованою ціною матеріальних ресурсів, яка склалася на момент розроблення проектною документації та має бути не вищою за середню ціну у регіоні», приймається вартість ресурсів, визначена у інвесторській кошторисній документації або ціни пропозиції учасника процедури закупівлі (договірної ціни). В інших випадках, за відсутністю даних, повідомляється про неможливість надання висновку експерта.

Таким чином, для вирішення проблеми визначення фактичної вартості будівництва при складанні висновку будівельно-технічного дослідження для складання кошторису необхідна наявність інформації про ціну матеріально-технічних ресурсів.

Література:

1. Методика встановлення фактичних обсягів та вартості виконаних будівельних робіт за звітною документацією / Р. Й. Кучеренко, Л. Ф. Пугачова, І. Л. Пугачова та ін. Х. : ХНДІСЕ, 2012. 76 с.
2. Кошторисні норми України. Настанова з визначення вартості будівництва з урахуванням змін № 1, № 2. : Затв. наказом Мінрегіону від 01 листопада 2021 року № 281 «Про затвердження кошторисних норм України у будівництві». URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96362.
3. Програмний комплекс «Будівельні технології – КОШТОРИС», «АВК-5».
4. Вказівки щодо застосування ресурсних елементних кошторисних норм на ремонтно-будівельні роботи затверджено : Затв. наказом Міністерства розвитку громад та територій України 15 червня 2021 року № 156. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=95512.
5. Про судову експертизу : Закон України від 1224 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ЗА УЧАСТЮ ЗАХИСНИКА

Байдик О.А.

*здобувач ступеня доктора філософії
за спеціальністю «Право» кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

На сьогодні в правоохоронних і судових органах немає чіткого розуміння того, що захисник бере участь у кримінальному провадженні не лише для надання кваліфікованої правничої допомоги підозрюваному, обвинуваченому, підсудному чи засудженому, а й для того, щоб не допустити порушення норм кримінального процесу, фальсифікації матеріалів кримінального провадження тощо, адже, як свідчить аналіз низки судових рішень судів різних інстанцій, непоодинокими є випадки визнання судом доказів недопустимими через порушення вимог чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) під час отримання доказів. Тому найбільш важливою гарантією реалізації конституційного права підозрюваного, обвинуваченого на захист є участь захисника у кримінальному провадженні. Нормативно-правове регулювання залучення захисника до участі в кримінальному провадженні, у тому числі щодо кримінальних правопорушень зазнало серйозних змін у зв'язку з прийняттям КПК України від 13.04.2012 р., Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.05.2012 р. та Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р.

На сьогодні забезпечення права на захист є однією із загальних засад кримінального провадження. Функція захисту має, по-перше, соціальне значення, оскільки є формою забезпечення прав і свобод особи у кримінальному судочинстві, що характеризує рівень правової держави, демократії і культури суспільства; по-друге, значення для особи, оскільки право на захист у кримінальному судочинстві є одним з найважливіших інститутів, гарантом прав особи; по-третє, значення для правосуддя, оскільки завданням кримінального судочинства є швидке й повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто скоїв злочин, був справедливо покараний і жоден невинуватий не був притягнений до кримінальної відповідальності і засуджений, що неможливо без існування функції захисту, яка необхідна для створення противаги обвинуваченню; по-четверте – значення для права взагалі, оскільки

право є системою загальнообов'язкових норм, які охороняються державою. Виступаючи як необхідний засіб державного управління, форма реалізації державної політики, право є важливим показником становища особи в суспільстві та державі, засобом охорони її інтересів. Реалізація функції захисту в кримінальному процесі, як обґрунтовано зазначають фахівці, є одним із показників забезпечення прав і свобод особи, що є невід'ємним елементом правової держави [1, с. 201].

Участь захисника в кримінальному процесі суттєво підвищує об'єктивність проведеного досудового розслідування, надає можливість зважено й усебічно оцінити доведеність епізодів злочинної діяльності, у яких підозрюють особу, та сприяє своєчасному запобіганню слідчим та прокурором помилкам і їх своєчасному усуненню, що забезпечує прийняття законних і обґрунтованих рішень у кримінальному процесі.

Одним зі способів утілення вимоги щодо застосування належної правової процедури як одного із завдань кримінального провадження, зазначеного в ч. 1 ст. 2 КПК України, законодавцем передбачено інститут повідомлення про підозру (глава 22 КПК України). Положення норм вказаного інституту посідають важливе місце у кримінальному провадженні, оскільки особа, яка набула статусу підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема й у кримінальних провадженнях про державну зраду, за наявності підстав може зазнавати значних обмежень своїх прав і свобод, зокрема таких, як право на свободу й особисту недоторканність під час затримання і застосування запобіжного заходу (глава 18 КПК України), право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю під час накладення арешту на майно (ч. 1 ст. 170 КПК України), право на працю під час відсторонення від посади (ч. 1 ст. 155 КПК України) або тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 155-1 КПК України) тощо [2, с. 201].

Процесуальний порядок (процедура) повідомлення про підозру врегульована главою 22 КПК України та має, як мінімум, дві складові: складання письмового повідомлення про підозру та вручення цього повідомлення особі і роз'яснення підозрюваному його прав. У ч. 1 ст. 276 КПК України закріплено випадки обов'язкового повідомлення особі про підозру.

Повідомлення про підозру здійснюється прокурором або слідчим за погодженням з прокурором виключно у письмовій формі, тобто шляхом вручення особі процесуального документа – повідомлення про підозру. Останнє має містити відомості, які вказані у ст. 277 КПК України:

Захисник зобов'язаний ретельно вивчити указаний документ перед тим, як підзахисний підозрюваний поставить підпис про його отримання та зафіксувати на зворотному боці примірника, що залишається у сторони обвинувачення, всі зауваження до нього.

Зокрема, під час повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення у сфері службової діяльності необхідно обов'язково перевірити наявність процесуальних повноважень у особи, яка проводить процесуальну дію (зокрема, чи включено дану особу до групи прокурорів або слідчих у кримінальному провадженні, чи має вказана особа службове посвідчення, термін дії останнього, чи співпадають відомості про службову особу, яка вручає повідомлення з відомостями службової особи, яка його склала тощо).

На наше переконання, відсутність будь-якого з указаних в КПК України обов'язкових елементів письмового повідомлення про підозру чи недотримання інших визначених законодавчих вимог має наслідком не набуття особою, якій його вручено, статусу підозрюваного. Указане впливає із засади законності кримінального провадження, змістом якої є наступне: «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства» (ч. 1 ст. 9 КПК України), а також конституційного припису про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

При цьому у ст. 278 КПК України деталізовано порядок здійснення повідомлення про підозру. Так, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Згідно з ч. 3 ст. 111 КПК України повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених КПК України, у порядку, передбаченому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи. Відповідно до приписів ст. 133 КПК України «слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених у КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. Слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають

значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою» [3, с. 56–62]. При цьому, особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК України).

Дискусійним є питання щодо порядку здійснення повідомлення про підозру особам, відносно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, зокрема, суддям [4, с. 330–341].

Недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу, яка не є їх особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Імунітет судді – це визначений законодавством його спеціальний правовий статус та особлива процедура притягнення судді до відповідальності з метою забезпечення належної реалізації ним функції правосуддя [5, с. 58–71].

Особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності є однією з гарантій незалежності їх діяльності, за якої створюється механізм, спрямований на забезпечення професійної недоторканності суддів, а також недопущення тиску або незаконного впливу на них з боку органів досудового розслідування. Разом із тим, забезпечується додаткова перевірка обґрунтованості підозри та обвинувачення суддів у вчиненні кримінальних правопорушень вищим посадовим складом органів прокуратури.

У відповідності до п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру судді здійснюється Генеральним прокурором або його заступником. Аналогічну норму закріплено і у ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником.

Література:

1. Маланчук М. Функція захисту в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 201 с.
2. Посвистак О. Здійснення повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 280–285.
3. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 2. т. 11. С. 56–62.

4. Погорецький М. А., Кучинська О. П., Хотинська-Нор О. З. та ін. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар. Київ : Алерта, 2019. 668 с.

5. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58–71.

ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ

Білодід Д. О.

курсантка III курсу факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Кіріка Д. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри поліцейської діяльності

та публічного адміністрування

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Домашнє насильство є серйозною проблемою сучасного суспільства, яка стосується не тільки жінок, а й чоловіків. Насильство над чоловіками є однією з тем, яка досить часто залишається поза увагою суспільства, тому має стати предметом більш серйозного дослідження. Це становище можна пояснити стереотипним уявленням про те, що чоловіки є сильними та здатними захищати себе, але це не завжди так. Досить поширене насилля над чоловіками, яке закладається з самого дитинства – це коли мати лупцює свою дитину та психологічно тисне на неї. У дорослому віці фізичне насилля від матері зникає, але психологічний тиск присутній, при цьому вже дорослий чоловік вважає це нормальним. В Україні протидія домашньому насильству [1] щодо чоловіків є менш розвинутою, а ніж до жінок, і часто не отримує належної уваги від суспільства і державних органів. Так станом на 2021 рік близько 6% чоловіків в Україні переживали домашнє насильство в сім'ях у дорослому віці. Однак ризик стати жертвами насильницьких злочинів для чоловіків набагато вищий, ніж для жінок, тоді як жінки більше бояться насильницьких правопорушень. Це явище дослідники називають «гендерним парадоксом страху» [2].

В медіа просторі є безліч інформації, яка розповідає нам про домашнє насильство, яке рiзниться своїми фігурантами. Дослідження соціальних установок показують, що насильство сприймається як більш чи менш серйозне залежно від статі жертви та кривдника. Одним із пояснень такої різниці у фокусі є фізична сила, яку чоловіки мають над жінками, що робить людей більш схильними засуджувати насильство з такою гендерною конфігурацією.

Сповідання про насильство щодо чоловіків демонструють розбіжності. Люди рідше повідомляють поліції про те, що чоловік б'є іншого чоловіка, ніж про те, що чоловік б'є жінку [1]. Щодо домашнього насильства важливо зрозуміти, що насильство над чоловіками не є чимось рідкісним, а є досить поширеним явищем. Деякі дослідження показують, що більше ніж 30 % чоловіків піддаються домашньому насильству в якийсь момент свого життя. Правоохоронці-чоловіки виявляють більше небажання подавати звинувачення чи протоколи, коли чоловік є жертвою домашнього насильства. Взяти статистику за січень 2023 року, яка надходила до Київського міського Центру гендерної рівності, ми зможемо побачити доволі не маленьку цифру, а саме 297 звернень, які було зафіксовано. З них тільки 84 надійшли від чоловіків [3].

За результатами досліджень Директорка Amnesty International в Україні Оксана Покальчук підтвердила гіпотезу про те, що українські чоловіки на різних етапах свого життя також зазнають різних форм насильства (фізичного, сексуального, психологічного та економічного) [4]. Зазвичай насилля здійснюється з боку інших чоловіків у старшому віці та від жінок (мами) частіше у дитячому, але зазвичай чоловіки не розкривають ці випадки. Чоловіки, які зазнають домашнього насильства, часто обирають спосіб уникати звернень для отримання допомоги через поширені стереотипи про те, що це свідчить про їх неспроможність бути «справжніми» чоловіками. До того ж поліція часто применшує чи взагалі ігнорує протиправні дії щодо чоловіків, підданих домашньому насильству з боку жінок.

Прочитавши безліч інформації можна визначити, що найчастіше чоловіки страждають від психологічного насилля в сім'ї. Цей тип насилля включає в себе: зневажливе ставлення, образи, вимагання контролю, маніпуляції, газлайтинг та інші форми психологічного тиску. Зазвичай психологічне насилля застосовується жінкою або співмешканкою до свого чоловіка. Наприклад, повна заборона спілкування з друзями чи родиною. Жінками виправдовується даний тип насилля як самозахист, як так звана рятувальна реакція жінки, яка в своєму житті піддавалась фізичному, психологічному, сексуальному нападу з боку її партнерів або оточуючих чоловіків. Тому чоловіки не

придають ніякого значення такій поведінці, навіть якщо це їм приносить дискомфорт та пониження самооцінки.

Щодо фізичного та сексуального насильства, яке теж може відбуватися в домашньому середовищі по відношенню до чоловіка, застосовується рідше. Прояви фізичного насилля – ляпаси, насильницьке обмеження, кидання речей та предметів у жертву, позбавлення їжі, перешкоджання відпочинку чи сну тощо. Прояви сексуального насилля – будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, примусові пестощі без проникнення, демонстрація статевого акту, порнографія тощо. Через сприйняття згвалтування як жіночої проблеми служби, спрямовані на допомогу жертвам сексуального насильства, не завжди готові працювати з жертвами чоловічої статі.

Тип економічного насильства доволі розповсюджений саме до чоловіків. Жінки та співмешканки часто застосовують даний вид насилля навіть не підозрюючи, що вони стають не жертвами, як зазвичай прийнято вважати в суспільстві, а інколи справжнім тиранами. Це стосується випадків, коли один з партнерів, в нашому випадку жінка, контролює фінанси в сім'ї та встановлює правила їх використання. Це може бути особливо важко для чоловіків, які не мають стабільної роботи або зарплати, оскільки вони можуть бути повністю залежними від свого партнера. Проявами економічного насилля може бути відбирання у жертви коштів чи документів (заробітної плати, документи на майно), примушування до заняття жебрацтвом, крадіжками. Даний вид насилля часто призводить до серйозних наслідків, адже коли чоловік відчуває свою безпорадність, він готовий піти на будь-які справи для швидкого заробітку, зазвичай ці справи пов'язані з порушенням закону та кримінальною відповідальністю у майбутньому.

Насильство над чоловіками набуває так званої великої популярності в наш час, але чому так відбувається? Назвемо лише кілька з багатьох можливих причин домашнього насильства над чоловіками:

- замовчування теми насилля над чоловіками в українському суспільстві;
- нав'язлива думка, що про такі випадки взагалі краще мовчати, бо це ганьбить сім'ю і чоловік виглядає слабким;
- низький рівень освіти, тобто чоловіки з низьким рівнем освіти можуть бути менш свідомими про наслідки та не розуміти що до них застосовується насилля;
- випадки насилля в дитинстві щодо батька (наприклад, мати вимагала кошти в батька, принижувала його честь та гідність);
- чоловіки вважають, що самі впораються з проблемою [5].

Жінки та чоловіки, які вчиняють домашнє насильство, схильні вчиняти різні види насильства. У той час, як жінки нападають на чоловіків, чоловіки набагато частіше є злочинцями та мають значно більше шансів поранити, завдати шкоди або вбити своїх партнерів. Чоловіки менш схильні бути вбитими інтимним партнером, ніж жінки. Важливо розуміти, що жодна з цих причин не виправдовує насильства, і кожна жертва – чи то чоловік, чи то жінка заслуговує на допомогу та захист.

Відповідно до диспозиції ст. 126-1 ККУ: домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних, психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Отже ми підійшли до висновку, що домашнє насильство – це не особиста справа двох осіб, що перебувають у родинних відносинах, і жертвами якого можуть бути особи різної статі. А за такі дії кривдник (чи то жінка, чи то чоловік), відповідно до закону, притягається до відповідальності.

Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування тягне за собою накладення штрафу, громадські роботи або адміністративний арешт. Слід зазначити, що кримінальне провадження щодо домашнього насильства відкривається стосовно особи, яку вже було тричі визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення [6].

Підсумовуючи вищевикладене, важливо відмітити, що домашнє насильство над чоловіками складніше виявити та вирішити, оскільки суспільство часто вважає, що чоловіки повинні бути сильними і самодостатніми. Однак, це не означає, що чоловіки не можуть бути жертвами насильства та не потребують допомоги. Тому необхідно у цьому контексті бути більш відкритими до розмов про домашнє насильство над чоловіками, створювати належні анонімні механізми для допомоги жертвам. Крім того, потрібно звернути увагу на попередження насильства в будь-якій формі, оскільки це може запобігти потенційним наслідкам насильства та забезпечити безпеку кожній людині, незалежно від її статі.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

2. Домашнє насилля над чоловіками в Україні URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/domashnye-nasilstvo-chomu-ne-zvertayutsya-ukrajinski-choloviki-garyacha-liniya-50175787.html>

3. Статистика за січень 2023р. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-kiyevi-zafiksuvali-majzhe-300-zvernen-pro-domashnye-nasilstvo-za-sichen>

4. Дослідження директора Amnesty International в Україні Оксани Покальчук URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainski-choloviky-zhertvy-domashnioho-nasylstva/31328625.html>

5. Причини насилля над чоловіками URL: <https://bit.ua/2021/06/skilky-cholovikiv-zaznavaly-nasylstva/>

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. ст. 1122. (зі змінами та доповненнями)

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ ТА ЙОГО ВИДИ

Богдан Д. О.

курсант II курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Філіпп А. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

У науці кримінального права визнано, що «характер» та «ступінь» суспільної небезпеки це, відповідно, її «якість» та «кількість» [1, с. 721]. Обидва параметри, що розглядають правопорушення (якісний та кількісний) мають своє буття на двох рівнях: законодавчому та правозастосовчому. Іншими словами, як характер, так і ступінь суспільного небезпеки кримінального правопорушення можуть бути типовими (передбаченими кримінальним законом) та індивідуальними (що характеризують конкретні злочини) [1, с. 721, 724, 729–730]; [2, с. 58–60]; [3, с. 67], тому видається помилковим висновок про

визначення характеру суспільної небезпеки виключно на підставі кримінального закону, а її ступеня лише на основі конкретних обставин справи.

Зі сказаного випливає, що кримінальний закон охороняє не всі, а найбільш важливі суспільні відносини, яким внаслідок злочинного діяння завдається або може бути заподіяна шкода, і саме через це воно визнається кримінальним правопорушенням.

Під заподіянням шкоди громадським відносинам слід розуміти порушення нормальних зв'язків (взаємин) між суб'єктами – учасниками взаємовідносин, встановлених нормами права [3]. При скоєнні кримінального правопорушення правопорушник впливає на ті чи інші елементи суспільних відносин, завдаючи їм певної шкоди (збитки).

Як зазначає Попович О.В., що такий вплив може виражатися, наприклад, у заподіянні істотної шкоди (суб'єктам) – учасникам відносин (особистості, державі, його органам і т.д.). Правопорушник може одночасно впливати і на такий елемент, як речі, тобто соціальні цінності з приводу яких виникають суспільні відносини [2].

Суспільні відносини охороняються кримінальним законом не від будь-якого їх порушення, а лише від значного (істотного). Так, згідно із КК України не є кримінальним правопорушенням дії (бездіяльність), хоча формально і містять ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але з малозначності, що не становлять суспільної небезпеки [1].

Об'єкт кримінального правопорушення є елементом складу якихось правопорушень. Саме об'єкт правопорушення визначає характер та ступінь суспільної небезпеки діяння. Одне й те діяння, зовні має одні і ті ж ознаки, залежно від об'єкта кримінального правопорушення, може бути більш-менш небезпечним і встановлюється лише на підставі всіх інших елементів складу якихось кримінальних правопорушень [2]. Встановлення об'єкта кримінального правопорушення кожному конкретному випадку виявляється непростим. Справа в тому, що об'єкт правопорушення, як правило, недоступний до прямого дослідження. Мало того, він завжди прихований за предметом правопорушення, за потерпілим, за метою та мотивом правопорушення [4].

Таким чином, встановлення загального, родового, видового та безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення є вирішальним фактором при визначенні кримінально-протиправного характеру діяння, суспільного небезпеки та для його кваліфікації. Загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкт – це певні види суспільних відносин, згруповані за різними ознак. Безпосередній об'єкт входить складовою частиною у видовий, родовий – у родовий об'єкт, а родовий є частиною загального об'єкта.

Ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення встановлюється судом залежно від таких об'єктивних обставин скоєного, як ступінь здійснення злочинного наміру, розмір (тяжкість) наслідків, спосіб скоєння кримінального правопорушення, роль підсудного у правопорушенні, скоєному у співучасті [3].

Обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання і які стосуються об'єктивним ознаками скоєного правопорушення (наприклад, настання тяжких наслідків внаслідок скоєння правопорушення; особливо) активна роль у скоєнні правопорушення; скоєння правопорушення з особливою жорстокістю, садизмом, знущанням, муками для потерпілого), також враховуються щодо ступеня суспільної небезпеки правопорушення».

З зрозумілих причин у наведеному трактуванні серед критеріїв характеру та ступеня суспільної небезпеки правопорушення відсутні форми та види вини та інші ознаки суб'єктивної сторони правопорушення та суб'єкта (роль підсудного у правопорушенні, скоєному у співучасті, вказує на особливості об'єктивної сторони скоєного).

Література:

1. Богачик, Тетяна (2022) Поняття співучасті та види співучасників у кримінальному правопорушенні. *Літописець*. Випуск 17: Збірник наукових праць ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 2 грудня 2021 року) (17). pp. 29-33.

2. Попович О. В. Колабораційна діяльність: криміналізація суспільно небезпечного діяння чи диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 282–285.

3. Берш А. Я. Поняття та визначення неосудності в кримінальному праві. *Науковий журнал південноукраїнський правничий часопис*. Одеський державний університет внутрішніх справ. 2022. №1.2. С. 66–69.

4. Чумакова Т.К. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – незаконної приватизації державного, комунального майна. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1. С. 129–135.

ПРОБЛЕМА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ У СТАНІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Болгаренко В. М.

курсант II курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Юніна М. П.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро. Україна

Згідно Конституції України захист особистого життя, здоров'я та майна громадян є однією з основних функцій держави [1]. Законодавство більшості країн світу передбачає право на самозахист та необхідну оборону. Однак, іноді в результаті такої оборони може бути завдана шкода іншій особі. Виникло питання про те, як вирішувати проблему відшкодування шкоди, завданої у стані необхідної оборони. Це стає особливо актуальним в умовах зростаючої кримінальної обстановки, через війну з Росією, коли люди все частіше звертаються до необхідної оборони. Необхідна оборона є законним правом громадян на захист від несанкціонованих нападів та насильства. Однак, в процесі захисту, можуть бути завдані шкоди та травми іншим людям або майну. Тож наразі існує проблема, що полягає у відшкодуванні деліктної шкоди, яка була завдана у стані необхідної оборони. У цій роботі будуть розглянуті проблеми відшкодування деліктної шкоди та шляхи їх вирішення

Перш за все, необхідно визначити, що розуміється під необхідною обороною. Ст.36 Кримінального кодексу України (далі ККУ) визначає необхідну оборону як захист особи, її прав, свобод та законних інтересів від нападу, який передбачає насильство або погрозу насильства, що безпосередньо загрожує життю або здоров'ю [2]. Тобто, з метою захисту одних правоохоронюваних інтересів завдається шкода іншим інтересам. Однак, важливо пам'ятати, що подібні діяння не мають перевищувати межі правомірної необхідної оборони та відповідати обставинці захисту.

Якщо під час необхідної оборони було завдано шкоду, то виникає питання про її відшкодування. Згідно з п'ятим абзацем ст. 32 Конституції України [1], кожна людина має право на відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями органів держави, підприємств, установ, організацій та громадян. Однак питання відшкодування деліктної шкоди у стані необхідної оборони є складнішим. Українське законодавство визнає право громадян на самооборону та необхідну оборону в разі незаконних нападів на їх життя, здоров'я, майно тощо. У таких випадках особа, яка вчинила захисну дію, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, але її дії можуть призвести до завдання шкоди іншим особам, або нападникові. Проблема виникає тоді, коли не злочинець-нападає компенсує завдану шкоду, а особа, яка здійснювала самозахист у деяких випадках сама стає зобов'язаною компенсувати шкоду, завдану ним іншим особам, чи нападникові.

У ст. 1171 Цивільного Кодексу України (далі ЦКУ) передбачено можливість відшкодування шкоди, яку було завдано у стані крайньої необхідності [3], у ст. 1169 Кодексу зазначено, що шкода, завдана під час правомірного самозахисту, також не відшкодовується. Але також існує ряд інших проблем, одна з яких полягає в тому, що межі необхідної оборони не є чітко визначеними, що може вплинути на рішення суду про відшкодування шкоди. Крім того, відшкодування шкоди може стати додатковим фінансовим навантаженням для особи, яка захищалась, та яка вчинила свої дії у межах законної оборони. Існує також питання про те, як визначати міру відшкодування шкоди. Так як такої процедури на цей час не існує. Крім того, необхідно враховувати обставини конкретного випадку. Саме тому, ми пропонуємо такі шляхи вирішення цієї проблеми:

Регулювання цієї проблеми шляхом законодавчих змін. Необхідно внести зміни до законодавства, щоб регулювати відшкодування шкоди, завданої у стані необхідної оборони. Наприклад, законодавство може передбачити відшкодування шкоди з державного бюджету, або створити спеціальний фонд для цієї мети. Наприклад, кошти для цього фонду можна брати із системи Міністерства соціальної політики. Щодо методики відшкодування, ми пропонуємо провести аналогію з кримінально процесуальним законодавством, де зазначено, що завдана шкода має бути відшкодована [4]. Одним зі способів визначення розміру шкоди є методика витрат на відновлення пошкодженого майна (ст. 1192 ЦКУ). Цей підхід передбачає оцінку вартості відновлення майна, що було пошкоджене або знищене, або заміна його на аналогічне нове майно. При визначенні вартості відновлення можуть враховуватись витрати на матеріали, працю та інші витрати, пов'язані з відновленням пошкодженого майна.

Інший спосіб – це визначення розміру шкоди на основі втрати доходу. Цей метод ґрунтується на оцінці доходу, який був би отриманий, якби не сталося порушення, та розрахунку втрати доходу, яка була заподіяна внаслідок порушення (ст. 1197 ЦКУ). Також можна використовувати методика «ринкової вартості», при якій визначається вартість майна на відкритому ринку, що дозволяє оцінити реальну вартість майна, яке було пошкоджене або знищене.

Організація інформаційних кампаній. Держава може проводити інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності населення про права та обов'язки, пов'язані з відшкодуванням деліктної шкоди. Це допоможе зменшити кількість конфліктів та покращити сприйняття громадянами законодавства щодо необхідної оборони. Так як, одна з основних проблем у цій сфері – це оціночна категорія «перевищення» меж оборони, ми вважаємо, що підвищення правосвідомості судді, який буде розглядати справу, є важливим чинником визначення меж відшкодування шкоди порушнику. Чим більш високий рівень правосвідомості має суддя, тим точніше він зможе оцінити розмір шкоди, що була заподіяна потерпілому. Підвищення правосвідомості судді можна досягти за допомогою проведення спеціальних курсів підвищення кваліфікації та тренінгів для суддів, які будуть спрямовані на покращення їх знань та розуміння правових аспектів, пов'язаних з визначенням розміру шкоди.

У світлі цих обставин проблема відшкодування деліктної шкоди, завданої у стані необхідної оборони, є важливою темою для обговорення та розгляду. Хоча законодавство надає певні гарантії особам, які застосовують необхідну оборону, вирішення конкретної ситуації може бути складним та потребувати детального аналізу всіх обставин. Проте відшкодування деліктної шкоди у таких випадках має сприяти захисту прав людини на життя та безпеку.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 23.04.2023).
2. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 23.04.2023).
3. Цивільний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 23.04.2023).
4. Кримінально процесуальний Кодекс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 23.04.2023).

ПРОТИСТАВЛЕННЯ СТАТЕЙ 209 І 306 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Бубирьов М. О.

студент II курсу

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Аббасова Д. Л.

асистент кафедри кримінального права

та кримінально-правових дисциплін

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Полтава, Україна

Актуальність дослідження обумовлюється можливістю побачити необхідність у розмежуванні окремих статей Кримінального кодексу України: стосовно легалізації майна, одержаного нелегітимним шляхом, та використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів. Легалізація майна – одна зі складових неправомірних доходів. У наш час вона є тією проблемою, що уповільнює процес приєднання України до складу Європейського Союзу, і розвитку країни в цілому. Завданням автора було порівняти статті 209, 306 Кримінального кодексу України (далі ККУ) за змістом диспозиції, за складом та за джерелом походження предмета злочину. Слід зазначити, що ця тема була розкрита у працях Захарова В.П., Кундельської І.С., Лемешка О.М., та інших науковців.

Багато вчених у сфері кримінального права тлумачать легалізацію грошей по різному, даючи різні твердження щодо даного поняття. Таким чином воно містить багато визначень. Наприклад, у своїй науковій праці Мироненко Н.М. зазначає, що під легалізацією коштів слід розуміти «інвестування або переказ грошових коштів, зароблених злочинним шляхом, з метою приховування джерела їх надходження» [1, с. 34]. А ось Ортинський В.Л. зазначає, що «легалізацією доходів є приховування їх існування, незаконне походження та використання без їхньої ідентифікації» [1, с. 35]. Чинний ККУ передбачає типову легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом – ст. 209, і використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів – ст. 306. Розмежування даних правопорушень є необхідною складовою професійної роботи судових інстанцій задля високих показників розслідуваних справ кримінальних правопорушень, які утворюють легалізацію. Аналізуючи судові рішення за 2022 рік у сфері

господарської діяльності, а саме на тему легалізації, можна зробити висновок, що більше вироків суду є обвинувальними, ніж виправдовуваними.

Насамперед, слід приділити увагу формам діянь. По-перше, диспозиція ст. 209 ККУ має широкий невичерпний перелік форм діянь, які утворюють загальну легалізацію, а ось перелік форм вчинення злочинного діяння, яке утворює легалізацію наркодоходів, є вичерпним. Прикладом форм загальної легалізації є розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його протиправне одержання. Стосовно вичерпного переліку форм діянь, передбачених у ст. 306 ККУ, можна виокремити лише використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів. Так як склад загальної легалізації пов'язаний з доходами які одержані злочинним шляхом, а легалізація наркодоходів характеризується диференціацією предмета злочину залежно від форми використання, то можна зробити висновок, що предмет легалізації наркодоходів є більш вузьким, порівняно з предметом загального складу легалізації [2, с. 64].

Легалізація є складним кримінально-правовим явищем, головна увага в якому приділена предикатним діянням та їхньому впливу на ступінь суспільної небезпеки легалізації. Захаров В.П. у своїй науковій праці «Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом» зазначає, що предикатний злочин – це діяння, яке є первісним злочином іншого злочинного діяння, що вчинено після нього, та безпосередньо пов'язаного з ним [3, с. 185]. Таким чином, злочини, які зазначені у диспозиціях статей 209 і 306 ККУ належать до предикатних.

Характеристика складу кримінальних правопорушень дає підстави стверджувати, що спільними є суб'єкт правопорушення та суб'єктивна сторона, а об'єкт і об'єктивна сторона злочинів є різними. Джерелом походження доходів ст. 306 ККУ є кошти, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів. Для кваліфікування правопорушення за ст. 306 ККУ потрібна специфічна ознака, яка в свою чергу, відрізняє дане правопорушення від легалізації майна. Так, відповідальність за вчинення зазначеного злочину настає за наявності лише предикатного правопорушення, джерелом якого є незаконне здобуття коштів у сфері обігу наркотичних речовин. Якщо процес легалізації буде спрямований щодо грошей, які були одержані від іншої злочинної діяльності, відповідальність наставатиме за ст. 209 [3, с. 184]. Але існують випадки, у яких за рішенням суду особа буде нести відповідальність за ст. 209 і за ст. 306 ККУ. Так, у справі № 607/5213/21 Тернопільський міськрайонний суд встановив, що у правопорушника, виник злочинний умисел, направлений на отримання незаконних доходів шляхом збуту особливо небезпечних психотропних речовин. Як висновок, то суд

визнав правопорушника винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209, 306 ККУ [4].

Отже, злочини, передбачені статтями 209, 306 ККУ є діаметрально протилежними. Склад легалізації ст. 306 ККУ є спеціальним порівняно із загальним складом ст. 209 ККУ. Джерелом походження доходів ст. 306 ККУ є кошти, які отримані виключно із сфери незаконного обігу наркотичних засобів, наслідком цього є настання відповідальності лише за наявності предикатного злочину. Предмет легалізації наркотичних доходів вужче, ніж предмет загального складу легалізації. Диспозиція ст. 306 ККУ має чіткий вичерпний перелік форм діянь, які утворюють легалізацію, а стаття 209 ККУ містить невичерпний перелік діянь. За складом, а саме за об'єктом і об'єктивною стороною, злочини є різними, а ось за суб'єктом і його стороною – однаковими.

Література:

1. Ортинський В.Л. Характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: криміналістичні аспекти. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 32–39.

2. Лемешко О.М. Кримінально-правова оцінка легалізації наркодоходів. Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2004. 112 с.

3. Захаров В.П. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом: теоретико-правовий аспект. *Вісник Львівського Національного університету. Сер. Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 180–186.

4. Вирок Тернопільського міськрайонного суду від 31.08.2021 у справі № 607/5213/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100298518> (дата звернення: 04.03.2023).

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ

Гонсьор М. П.

студентка II курсу

Інституту права Львівського державного університету

внутрішніх справ

м. Львів, Україна

В умовах сьогодення проблема торгівлі людьми є досить поширеним суспільно небезпечним явищем. Війна, високий рівень безробіття, низький рівень доходів, економічна та політична

нестабільність, недосконалість правового регулювання, привабливість уявного кращого життя за кордом є тими передумовами, які сприяють виникненню і поширенню явища торгівлі людьми.

З офіційними даними у 2019 р. Міністерством соціальної політики України 185 громадянам було надано статус особи, яка стала жертвою торгівлі людьми. Серед них 53 жінки, 119 чоловіків та 13 дітей (3 хлопчики та 10 дівчаток) [1]. За видами експлуатації 85 осіб постраждало від трудової експлуатації, 40 осіб втягнуто у кримінально-протиправну діяльність, 37 осіб стали жертвами сексуальної експлуатації, 17 осіб було використано у збройних конфліктах, 3 осіб використано у порнобізнесі, 1 особу залучено до жебракування, 1 особа постраждала від змішаної експлуатації (трудова та сексуальна експлуатації), 1 дитину було продано третім особам [1].

В Протоколі про запобігання та припинення торгівлі, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також в інших актах міжнародного законодавства, поняття «торгівля людьми» визначено як «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу [2].

Поняття «торгівлі людьми» визначено у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» № 3739-VI від 20 вересня 2011 р., а також у ст. 149 КК України, відповідно до якої діяння, передбачене вказаною статтею визнається злочином. Метою торгівлі людьми є їхня експлуатація.

Поняття та форми експлуатації людини визначені у примітці 1 до ст. 149 КК України.

Однією з найбільш поширених форм експлуатації людини є примусова праця, яка передбачає виконання особою будь-якої роботи під загрозою застосування фізичного та психологічного насильства. Ознаками є недобровільний характер роботи, відсутність дійсної трудової угоди та або утримання частини заробітної плати або її невиплата взагалі, повна залежність від експлуататора, погані умови проживання, робота в умовах, що не сумісні з поняттям безпечної/гідної праці, примусова консумація. Жертвами примусової праці можуть бути чоловіки, жінки, а також діти. Чоловіків зазвичай використовують на важких роботах: у сільському господарстві, на будівництві та виробництвах і змушені працювати по 16–18 годин на добу, без вихідних, з порушенням техніки безпеки праці. Часто такі особи

повністю ізольовані, проживають в антисанітарних умовах, без належного харчування. Жінок використовують як доглядальниць за хворими або літніми людьми, хатніх робітниць, на підприємствах з пошиття одягу тощо [3, с. 210].

Сексуальна експлуатація передбачає використання особи у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування незалежно від того, чи носить така діяльність добровільний або примусовий характер. Ознаками такої експлуатації є недобровільний характер роботи, неможливість розпоряджатися прибутками, отриманими від надання своїх послуг [4].

Використання у порнобізнесі, передбачає діяльність юридичних та фізичних осіб у сфері надання послуг сексуального характеру, створення або утримання місць розпусти та звідництво, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів з метою отримання прибутку [4].

Примусова вагітність означає посягання на волю, життя та здоров'я жінки, пов'язане із здатністю народжувати, проведення протиправних дій щодо запліднення у примусовому порядку, в тому числі штучного [4]. А також використання репродуктивної функції організму жінки шляхом природнього або штучного запліднення без її згоди та подальше примушування жінки до виношування дитини.

Вилучення органів людини – це вилучення з організму людини її складової частини, що має певну будову і спеціальне призначення без згоди самої особи або за її згодою, досягнутою шляхом використання злочинних засобів впливу на неї. А обіцяна особі винагорода не сплачується в повному обсязі або не сплачується взагалі [4].

Проведення дослідів над людиною без її згоди – незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, що створює небезпеку для її життя чи здоров'я.

Використання у жебрацтві – організація та примушування осіб до заняття жебрацтвом шляхом побиття, зґвалтування, навмисного заподіяння каліцтва, нанесення фізичних та/або психологічних травм та інших видів насильства. Втягнення в злочинну діяльність – передбачає дії, пов'язані з безпосереднім психологічним або фізичним впливом на особу, вчинені з метою викликати в неї прагнення взяти участь у одному чи кількох злочинах (примушення до крадіжок, виготовлення та/або перевезення, та/або розповсюдження наркотиків, інших заборонених товарів, торгівлі зброєю, викрадення та/або збуту автотранспортних засобів, здійснення інших злочинів).

Використання у збройних конфліктах – використання особи, яка знаходиться у підневільному стані іншої особи, для виконання нею бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або

порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, тощо. В умовах збройних конфліктів найбільш розповсюдженими формами торгівлі людьми з метою подальшої експлуатації стають:

- вербування, переміщення, передача, переховування або одержання осіб чоловічої статі з метою поповнення лав особового складу збройних сил сторін, що беруть участь у конфлікті;
- використання примусової праці й рабства для задоволення потреб озброєних груп;
- сексуальна експлуатація (військова проституція, насильницька вагітність); – утягнення в злочинну діяльність;
- вилучення органів [4, с. 465].

Усиновлення (удочеріння) з метою наживи – взяття на виховання в сім'ю дитини на правах сина чи доньки, оформлене в установленому порядку, вчинене з метою отримання будь-якої матеріальної вигоди або уникнення певних витрат завдяки усиновленню (удочерінню) (наприклад, бажання отримати контроль над власністю усиновленої особи, залучення до заняття жебрацтвом, азартними іграми, проституцією тощо).

Про недопущення отримання комерційної вигоди з усиновлення та здійснення посередництва вказують міжнародно-правові документи.

Згідно із ст. 32 Конвенції про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, ніхто не повинен одержувати невинуватану фінансову чи іншу вигоду від діяльності, що стосується міждержавного усиновлення [5].

Продаж дитини – продаж батьками, близькими родичами, подружжям тощо особи, яка не досягла 18 річного віку, з метою отримання прибутку.

Отже, враховуючи вище сказане, можна зробити наступні висновки. В Україні поняття і форми експлуатації людини є досить дослідженим. Поняття та форми експлуатації людини визначені у примітці 1 до ст. 149 КК України. Під експлуатацією розуміють всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Література:

1. Протидія торгівля людьми URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/rozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahist-prav-ditini/protidiya-torgivli-lyudmi>
2. Ясінь І.М. Протидія торгівлі людьми: міжнародно-правовий аспект. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 2022. С. 202–206.
3. Лугіна Н.А., Василичук Ю.О. Торговля людьми як глобальна проблема транснаціонального характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2020. С. 463–466.
4. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності ратифікований Законом N 1433-IV від 04.02.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text
5. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі між-державного усиновлення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365

ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ТА ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК СПОСІБ ПРЕВЕНЦІЇ КОРУПЦІЇ

Граб А. В.

*аспірант кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права*

Навчально-наукового інституту права

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

З проблемою успішної протидії вчиненню корупційних кримінальних правопорушень, до яких відноситься незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України), зіштовхуються на різних етапах свого розвитку якщо не всі країни, то переважна більшість з них. Значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати, в ст. 20 Конвенції ООН проти корупції від 2003 р. було визначено як незаконне збагачення. Це був необхідний крок на шляху ефективної протидії проявам корупції.

Незаконне збагачення згадується ще в щонайменше двох міжнародних конвенціях, а саме в ст. 9 Міжамериканської конвенції проти корупції під назвою «Незаконне збагачування» і ст. 8 Конвенції Африканського Союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею.

В XXI столітті з розвитком суспільства збільшується і кількість варіантів передачі коштів непомітно, поза фінансовим контролем і з метою отримання неправомірної вигоди. Завершальним рубежем у протидії корупційним кримінальним правопорушенням стає закріплення відповідальності за незаконне збагачення. Держави зіштовхуються з великими складнощами у виявленні випадків отримання неправомірної вигоди посадовими особами безпосередньо під час передачі активів через високий рівень латентності вказаних діянь і суворі стандарти доказування.

Що стосується справ, в яких особа обвинувачується у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, то наявний баланс тягара доказування може бути порушений, і, що важливо, не на користь сторони обвинувачення, попри всі її можливості у формуванні доказової бази при розслідуванні випадків незаконного збагачення. Законність походження виявлених майнових активів, які не відповідають фактичному доходу посадової особи, за надзвичайно високої латентності корупційних злочинів значно легше підтвердити особі, яка обвинувачується в корупції, ніж стороні обвинувачення довести незаконний спосіб одержання таких активів [1, с. 583]. Саме тому розслідування проводиться щодо ймовірних доходів від злочину, а не щодо самого предикатного злочину. Інакше кажучи, досліджується «дим» (необґрунтовані статки), а не «вогонь» (злочинні дії, які забезпечили їх існування), застосовується дедуктивна логіка.

Розв'язанням вказаної проблеми стало закріплення заборони, присвяченої незаконному збагаченню, яка спрямована забезпечити виявлення неспівмірно великих статків посадовця до його доходів, на етапі розпорядження активами та їх легалізації. Врешті-решт особа почне використання незаконно набутих активів, що зробити непомітно вкрай складно. На цьому етапі держава в особі компетентних органів порівнює отримані законні доходи посадовців на предмет їх відповідності фактично виявленим активам, і відбувається це значною мірою завдяки застосуванню методів фінансового контролю у системі запобігання корупції, включаючи електронне декларування.

Намагаючись ефективно звертати на користь держави незаконно набуті активи без обвинувального вироку суду, у світовій практиці з'явився інститут цивільної конфіскації. В одних країнах він діє разом з кримінальною відповідальністю за незаконне збагачення (Україна, Молдова, Латвійська та Литовська Республіки), в інших – без такої

криміналізації (Велика Британія, Канада, США). Вказаний інститут слугує альтернативним способом повернення активів, який не потребує дотримання тих процесуальних гарантій, які забезпечує кримінальний процес. Завдяки цьому (у порядку цивільного судочинства) вдається пришвидшити процес стягнення необґрунтованих активів.

Загалом можна виділити дві основні моделі конфіскації без обвинувального вироку суду: класична конфіскація поза кримінальним засудженням особи (non-conviction based confiscation (далі – NCBC)) та модель наказу про непояснене багатство (“unexplained wealth order” (далі – UWO)) [2, с. 3]. Українську модель цивільної конфіскації, а саме визнання необґрунтованих активів і стягнення їх у дохід держави (далі – ВНА) влучно називають «полегшеною версією» інституту незаконного збагачення [3, с. 7]. Вона була запроваджена Законом України від 31 жовтня 2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» і поєднує в собі ознаки NCBC та UWO, що дозволяє застосовувати цивільну конфіскацію, після порівняння фактично набутого майна із задекларованим доходом, щоб виявити різницю між ними. Встановлювати прямий чи непрямий зв’язок із предикатним правопорушенням не потрібно.

Водночас ВНА гармонійно поєднується з кримінальною відповідальністю за незаконне збагачення, оскільки цей інститут може застосовуватись, коли кримінальне переслідування за незаконне збагачення неможливе, завершилось невдало або кримінальне провадження щодо набуття необґрунтованих активів закрито. Водночас ВНА не підміняє собою застосування кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 6 ст. 290 ЦПК України з-поміж іншого при визначенні різниці між вартістю набутих активів і законними доходами відповідно до частини другої цієї статті не враховуються активи, враховані при кваліфікації діяння у триваючому кримінальному провадженні за ст. 368-5 КК України.

Одним з останніх успішних застосувань ВНА, законність якого вже підтвердила Апеляційна палата ВАКС (постанова від 10 травня 2023 р. у провадженні № 22-ц/991/2/23), стало стягнення з податківця необґрунтованих активів на суму 2,37 млн грн. Посадовець разом з дружиною набули право власності на будинок і земельну ділянку через третіх осіб, що суперечило їх офіційним доходам. Підставою для такого рішення стали матеріали, зібрані НАЗК та доповнені доказами, зібраними ДБР. Це чергове підтвердження раніше висловленої думки про те, що корупціонери рано чи пізно починають використовувати

незаконно набуті активи, а це неможливо зробити непомітно навіть через третіх осіб.

Таким чином, встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення обумовлене високою латентністю корупційних кримінальних правопорушень та складністю у їх розслідуванні й особливо не на етапі користування незаконно набутими активами. Ефективним способом превенції корупції, направленим на вилучення активів, якими посадові особи не могли б заволодіти за умови використання для їх набуття лише законних доходів, виступає ВНА в межах цивільного судочинства, що гармонійно доповнює кримінально-правову заборону, присвячену незаконному збагаченню. Важливо забезпечити той баланс між вказаними інститутами, який не дасть змогу корупціонерам і далі користуватись незаконно набутими активами й особливо під час воєнного стану.

Література:

1. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ : ВАІТЕ, 2022. 604 с.

2. Analysis of non-conviction based confiscation measures in the European Union, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Brussels, 12.4.2019. SWD (2019) 1050 final. 21 p. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8627-2019-INIT/en/pdf> (дата звернення: 15.05.2023).

3. Хутор Т. Цивільна конфіскація необґрунтованих активів крізь призму захисту права власності. Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2020. 40 с.

**НЕГЛАСНЕ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ГОЛОСУ ТА МОВЛЕННЯ,
НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПІСУ**

Губарькова К. С.

*судовий експерт сектору дослідження звуко- та відеозапису відділу
досліджень у сфері інформаційних технологій
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України
м. Харків, Україна*

В сучасному світі, завдяки розвитку технологій, судова експертиза відео-, звукозапису стала набагато більш точною і надійною. Однак, існують випадки, коли експертиза стає складнішою через негласне отримання зразків голосу та мовлення, необхідних для порівняльного дослідження.

Для ідентифікації особи за голосом та мовлення, зафіксованими на досліджуваних записах (фонограмах та відеофонограмах), експерту надаються фонограми з порівняльними зразками голосу та мовлення (зразки голосу та мовлення особи (далі ЗГМ), яка є підозрюваною у злочині). Зразки для ідентифікаційного дослідження класифіковані за різними підставами. Залежно від часу виникнення й умов отримання, зразки поділяють на три групи: вільні, умовно-вільні та експериментальні. Вільні зразки – створені до початку кримінального провадження. Відносно судової експертизи відео-, звукозапису, вільні зразки – це запис голосу, мовлення, що проведений поза зв'язком із розслідуванням кримінального правопорушення. До них слід віднести фонограми інтерв'ю, аматорські чи приватні звукозаписи. Такі фонограми долучаються до матеріалів кримінального провадження як документи. Особливу увагу необхідно приділити процесуальній перевірці й оцінці достовірності їх походження від конкретної особи. Умовно-вільні зразки утворюються після відкриття кримінального провадження, але не через нього, і також вилучаються у ході проведення слідчих (розшукових) дій. Як зразки для порівняльного дослідження можливо використовувати фонограми з записом ходу та змісту допиту чи інших слідчих (розшукових) дій. Факт запису голосу та мовлення конкретної особи засвідчується наявністю відповідного протоколу, оформленого відповідно до ст. ст. 104, 105 КПК України. Експериментальні зразки – це матеріальні об'єкти, одержані слідчим

після відкриття кримінального провадження за допомогою проведення спеціальної процесуальної дії – отримання зразків для експертизи [1, ст. 215–220].

Треба зауважити, що відбором отримання зразків голосу та мовлення підозрюваних займаються сторони кримінального або цивільного провадження. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи (ч. 4 ст. 69 КПК України). Тому у необхідних випадках експерта можуть запросити як спеціаліста для консультації чи роз'яснення деяких питань стосовно вимог та критеріїв відібрання ЗГМ [2].

Деякі вимоги та критерії відібрання ЗГМ – це фонематична розбірливість; достатній обсяг мовленнєвого матеріалу (орієнтовно 3–5 хвилин мовлення диктора без пауз та дуетних реплік, із задовільною розбірливістю та без завад і шумів); відсутність вольового спотворення мовлення; співставність мови [1].

Доказове значення висновків експерта, що базуються на дослідженні зразків, отриманих з порушенням процесуального законодавства, можуть бути поставлені під сумнів. Отримання (відібрання) зразків здійснюється відкрито згідно з правилами КПК, у порядку, встановленому ст. 245 КПК, оформлення яких відповідає загальним правилам фіксації кримінального провадження. Але бувають ситуації коли особа, яка є підозрюваною в злочині, відмовляється давати згоду на збір зразків голосу та мовлення. У таких випадках сторони кримінального або цивільного провадження для проведення порівняльного дослідження та отримання висновку спеціаліста проводять негласне отримання зразків голосу та мовлення. В статті 274 КПК вказується, що негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене лише у випадку, якщо їх отримання відповідно до статті 245 КПК неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження. Алгоритм відбирання таких зразків для експертизи потребує значних зусиль та тривалого часу для виконання. У багатьох країнах негласне отримання зразків голосу та мовлення є незаконним, оскільки це може порушувати приватність особи та право на власне мовлення. Однак, в деяких випадках, при розслідуванні кримінального провадження щодо вимагання, шахрайство, домагання, анонімних повідомлень тощо, суди можуть дозволити використання таких зразків у судовій експертизі (ст. ст. 246, 248, 249 КПК України). Стосовно нашої держави – отримання їх повинно відповідати визначеному процесуальному порядку – без порушення прав та свобод людини,

гарантованих Конституцією та законом України, міжнародними договорами, тощо [3].

Таким чином, негласне отримання зразків голосу та мовлення, необхідних для порівняльного дослідження під час проведення судової експертизи відео-, звукозапису, у випадку коли отримати іншим чином вказані зразки немає змоги, є засобом забезпечення можливості вирішення експертних завдань.

Література:

1. Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 07/03/2023).

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon>.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Денисенко В. В.

*аспірант Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

КПК України 2012 року суттєво змінив взаємозв'язок кримінального процесу і оперативно-розшукової діяльності і, зокрема, характер взаємодії слідчого і оперативного працівника, слідчого і керівника слідчого підрозділу, слідчого і прокурора, а відтак – суттєво змінив процесуальний статус слідчого.

На сьогоднішній день в Україні скралася така ситуація, що в одних правоохоронних органах досудове розслідування злочинів здійснюється у процесуальних формах слідства і дізнання, причому у цих же правоохоронних органах є функція оперативно-розшукової діяльності – як система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 1 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»),

завданнями якої є завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст. 2 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»).

В інших правоохоронних органах, наприклад, НАБУ, функції досудового розслідування і оперативно-розшукової діяльності поєднує така процесуальна особа як детектив. Успішний експеримент по впровадженню детективів в свою діяльність вже понад два роки здійснює Національна поліція України. У низці проектів ЗУ «Про Службу безпеки України» передбачається ліквідація органів досудового розслідування, або ж суттєве скорочення підслідності слідчих СБУ.

Результати аналізу судово-слідчої практики, практики прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а також матеріалів правозахисних організацій виявили низку недоліків у вітчизняному досудовому розслідуванні, пов'язаних, у тому числі й з процесуальним статусом слідчого, які потребують доктринального осмислення та вироблення науково-обґрунтованих пропозицій щодо правового врегулювання цих питань для удосконалення практики досудового розслідування.

У теорії кримінального процесу ще до прийняття чинного КПК України було чимало публікацій вітчизняних фахівців, присвячених процесуальному статусу слідчого, та його повноваженням, правовідносинам слідчого з іншими суб'єктами кримінального процесу, зокрема, з органом дізнання, керівником слідчого підрозділу (начальником слідчого відділу за КПК, 1960 р.) тощо, адже як слушно зазначають фахівці, слідчому відводиться важливе місце, бо виконання завдань кримінального провадження (стаття 2 КПК) в більшості випадків залежить саме від його наполегливої та високо професійної праці [1, с. 39].

Питання процесуального статусу слідчого тісно пов'язане питанням кримінально-процесуальної компетенції слідчого, бо саме в її рамках і відбувається ця діяльність. Правильне визначення кримінально-процесуальної компетенції слідчого забезпечує, передусім, як слушно зазначається правниками, процесуальну самостійність і незалежність слідчого, визначає засади його правовідносин із органами дізнання, керівником органу досудового розслідування та прокурором [2, с. 56].

Питання компетенції державних органів регламентовані у Конституції України. Так, у частині 8 статті 107 йдеться про компетенцію та функції Ради національної безпеки і оборони України. Про межі

компетенції Кабінету Міністрів України мова йде у частині 1 статті 117. Діяльність органів досудового розслідування визначається виключно законами України (стаття 92 Конституції України).

До 20 листопада 2012 року кримінально-процесуальний закон розглядав слідчого як державний орган (слідчий – це «орган досудового слідства» – стаття 102), попри те, що слідчий «лише» перебував на посаді в державному органі. За чинним КПК слідчий є посадовою особою органу досудового розслідування, а, відтак, як і за КПК 1960 року, реалізує певну частину його компетенції.

У науці кримінального процесу термін «кримінально-процесуальна компетенція слідчого» не є сталим. Стосовно слідчого у теорії вживають різноманітні терміни «статус (процесуальний, правовий)», «положення (процесуальне, правове)», «повноваження», «предмет відання», «компетенція», «юрисдикція» та ін. Одні правники ототожнюють ці терміни, інші вкладають у них різний зміст [3, с. 43].

Слід зазначити, що на сьогодні, незважаючи на тривалі дискусії з цього питання впродовж останніх десятиліть, а також на те, що в Україні є низка законів щодо статусу судді, прокурорів, адвокатів та ін., до цього часу Закон про статус слідчих не прийнятий, хоча до Верховної Ради України продовж незалежності України подавалося декілька проектів цього закону.

Ми підтримуємо думку тих правників [4, с. 88-92], які вважають, що потреб у прийнятті окремого, спеціального, статутного (статусного) закону про слідчих, оскільки попри значний обсяг роботи з реформування правової системи України, найвищі державні органи влади до цього часу так і не вирішили питання про законодавче врегулювання єдиного правового статусу слідчих, посади яких існують в різних органах державної влади. Пояснити такий стан справ можна тим, що в такому законодавчому регулюванні потреби не існує. На це вказують й 86 % опитаних нами респондентів.

Виходячи з результатів аналізу наукових джерел, правових норм та матеріалів практики вважаємо, що кримінальна процесуальна компетенція слідчого має певні обсяг і межі. Свою межу має і кожний структурний елемент компетенції слідчого. Слідчий не вправі виходити за межі процесуальної функції – обвинувачення, яка визначається чинним КПК України. Наділення слідчого іншими функціями в кримінального процесі України є необґрунтованим і таким, що не відповідає його призначенню та компетенції. Межею предмету відання слідчого є коло відносин, на які слідчий має можливість впливати і які визначаються, виходячи з особливостей предмету діяльності слідчого (юрисдикції). Межа повноважень слідчого – це коло його прав,

обов'язків, які слідчий вправі використовувати для виконання завдань здійснюваної ним кримінальної процесуальної діяльності.

Кримінальна процесуальна компетенція слідчого – це правова оболонка його кримінальної процесуальної діяльності, яка визначає його кримінально-процесуальний статус, який визначений КПК України.

Елементами кримінальної процесуальної компетенції слідчого (процесуального статусу слідчого) є функції слідчого, предмет відання слідчого, повноваження слідчого. Кожен із цих елементів є предметом окремого наукового дослідження.

Процесуальний статус слідчого (компетенція) визначені як ст. 40 КПК України, та і іншими нормами Кримінального процесуального кодексу, які регламентують його діяльність у межах та обсягах визначеної йому законодавцем компетенції. Докладніше компетенція слідчого, в залежності від його відомчої належності, регламентується відомчими нормативно правовими актами. З урахуванням реформування правоохоронних органів відповідно до європейських та євроатлантичних стандартів, а також реформування інших органів кримінальної юстиції та удосконалення низки інститутів кримінального процесу, процесуальний статус слідчого потребує удосконалення.

Найкращим варіантом вирішення цієї проблеми, як на це справедливо наголошують правники [5, с. 572–575], є поєднання функції досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності в єдину функцію детективної діяльності, що усуне проблеми взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів й одночасно підвищить ефективність діяльності правоохоронних органів у здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень та посиленню гарантій прав усіх учасників кримінального судочинства.

Література:

1. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система : монографія. Харків : «Арсіс» ЛТД, 2002. 160 с.
2. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція : монографія. Дніпропетровськ, 2006. 186 с.
3. Городецька М. С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 271 с.
4. Цуцкерідзе М. С. Кримінально-процесуальна діяльність слідчого: та практика : монографія. Київ. Алерта, 2020. 562 с.
5. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Дерефінка Н. В.

*студентка III курсу юридичного факультету
Інституту права*

*Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Інститут звільнення від відбування покарання неповнолітніх займає особливе місце в науці кримінального права України. Неповнолітні є особливою категорією суб'єктів кримінального правопорушення, тому що перебуваючи на початкових етапах життєвого шляху, як повноцінні члени суспільства ще не сформувалися, а це вимагає дещо інших підходів кримінально-правового впливу на них порівняно із впливом на дорослих злочинців, зміщення акцентів такого впливу у бік виховання та ресоціалізації [1, с. 40; 2, с. 88].

Одним із таких видів звільнення від відбування покарання є умовно-дострокове звільнення. Неповнолітні, які потрапили у кримінально-правові правовідносини із законом, можуть бути завчасно звільнені від відбування покарання, виконавши усі необхідні умови для реалізації звільнення, які передбачені чинним законодавством.

Законодавець у статті 107 Кримінального кодексу України регламентує, щодо осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за кримінальне правопорушення, вчинене у віці до вісімнадцяти років, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [3].

Підставами для втілення даного виду звільнення неповнолітніх від відбування покарання є: 1) виправлення неповнолітнього засудженого, яке виражається у сумлінній поведінці, ставленням до праці та навчання; 2) відбуття визначеної частини покарання, яке призначене судом.

Сумлінна поведінка визначається прямим дотриманням встановлених правил, розпорядку, дисципліни у спеціалізованих виховних установах, в яких перебувають неповнолітні. А сумлінне ставлення до праці та навчання формулюється такими чинниками як уважним ставленням до навчання, дотриманням розкладу занять, старанністю та добросовісністю до роботи, проявом ініціативи неповнолітніми та виконанням покладених на них обов'язків. При вирішенні питання про

звільнення неповнолітнього від відбування покарання суд повинен враховувати відомості про поведінку засудженого та його ставлення до праці за весь час відбування покарання, а не за конкретний період. У ч. 3 ст. 107 Кримінального кодексу України, враховуючи особу неповнолітнього, чітко регламентовано мінімальні строки відбуття покарання, що є необхідною передумовою для можливості застосування судом до неповнолітніх умовно-дострокового звільнення. А саме, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване до засуджених за кримінальне правопорушення, вчинене у віці до вісімнадцяти років, після фактичного відбуття:

1) не менше третини призначеного строку покарання у виді позбавлення волі за нетяжкий злочин і за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила у віці до вісімнадцяти років нове умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі;

1. не менше двох третин строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі і була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, але до закінчення невідбутої частини покарання та до досягнення вісімнадцятирічного віку знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі [3].

Також варто виокремити особливості умовно-дострокового звільнення від відбування покарання неповнолітніх, зокрема :

– даний вид звільнення застосовується до засуджених, які є неповнолітніми, не враховуючи їх вік на момент умовно-дострокового звільнення;

– таке звільнення можливе лише при відбуванні покарання у виді позбавлення волі, звільнення від решти видів покарань виключено;

– умовно-дострокове звільнення застосовується незважаючи на тяжкість вчиненого кримінального правопорушення;

– також до неповнолітніх заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням не застосовується [2].

Важливим моментом, є вчинення особою, щодо якої застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину будь-якої категорії тяжкості суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у

ст.ст. 71, 72 КК, за сукупністю вироків, та остаточне покарання у виді позбавлення волі не може перевищувати 15 років [3].

Але якщо неповнолітня особа, яка умовно-достроково звільнена від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання не вчинить нового злочину, то вона вважається такою, що повною мірою виконала умови звільнення. Лише в цей момент щодо засудженої особи насправді остаточно погашається (зникає, анулюється) можливість остаточного та повного виконання покарання як форми реалізації її кримінальної відповідальності, і вона справді, реально стає звільненою від відбування покарання.

Отже, проаналізувавши вищезазначені дані, можна дійти до висновку, що умовно-дострокове відбуття покарання потрібне для забезпечення кримінально-правового впливу на неповнолітню особу, її перевиховання, для того, щоб вона стала на шлях виправлення і усвідомила характер вчиненого суспільно небезпечно діяння.

Література:

1. Дашенко О.В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за злочини, вчинені у віці до вісімнадцяти років. *Форум права*. 2007. № 1. С. 40–44.

2. Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 196 с.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО В СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Дерменжи М. А.

студентка II курсу

Навчально наукового морського гуманітарного інституту

Одеського національного морського університету

м. Одеса, Україна

Повномасштабна агресія РФ проти України та масштаби злочинів окупантів актуалізували питання про особливості статусу військово-полонених у сфері кримінальної юстиції. Відомо, що згідно принципів

міжнародного гуманітарного права комбатанти не несуть відповідальності за участь у бойових діях.

Що стосується поставлення у вину злочину агресії, то згідно ч. 1 ст. 8bis Римського статуту кримінального суду за злочин агресії може бути притягнуто лише осіб (лідерів), які реально ухвалюють рішення, здійснюють ефективний контроль стосовно військових дій держави [1]. Очевидно, що не лише рядові солдати, а й переважна більшість офіцерів, які безпосередньо керують бойовими діями у підрозділах, не підлягатимуть кримінальній відповідальності за це діяння. Однак ст. 437 КК України «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» сформульована таким чином, що, принаймні, щодо ч. 2 можна ставити питання про відповідальність «звичайних» військових ворожої сторони. Судова практика не вирішила це питання, тому воно було передано на розгляд Великої палати Верховного Суду.

Відповідно, у переважній більшості випадків військовополоненим рф ставиться у вину діяння, передбачене ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Так, станом на 1 травня 2023 р. відкрито понад 62 тис. проваджень за даною статтею.

Для забезпечення роботи правоохоронних та судових органів із притягнення до відповідальності військовополонених рф за ст. 438 КК, а також виконання обвинувальних вироків виникла потреба в оновленні вітчизняного законодавства, яке мало б відповідати нормам міжнародного гуманітарного права. Окремою проблемою, яка має вирішуватися в даному випадку – забезпечення процесу обміну осіб як військовополонених. Зокрема, йдеться про такі нормативно-правові акти як: Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» [2], Постанова КМУ «Про Порядок здійснення заходів щодо поведіння з військовополоненими в особливий період» [3], Постанова КМУ про затвердження Порядку здійснення передач військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора [4] тощо.

Вбачається, що у сфері кримінальної юстиції, тобто в контексті притягнення до відповідальності військовополоненого, включаючи відбування ним покарання, сформовано особливий правовий статус військовополоненого. У першу чергу, Україна як правова держава зобов'язана виконувати свої міжнародні зобов'язання, зокрема в галузі прав людини щодо військовополонених. Ці особи, окрім виконання щодо них норм міжнародного гуманітарного права, можуть розраховувати й на те, що наша держава додержуватиметься й положень

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (наприклад, принципу законності, права на справедливий суд тощо).

Однак в національному праві специфіку статусу військовополоненого визначає, у першу чергу, розуміння терміну «військовополонений» – будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого або засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку осіб, призначених для обміну як військовополонених.

У разі засудження особи передбачено специфічний вид звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84-1 КК). Ця стаття передбачає можливість звільнення засудженого від здійснення покарання у разі, якщо уповноважений орган прийняв рішення про передачу його для обміну як військового обміну, і засуджений надав на це згоду. У випадку, якщо обмін засудженого не відбувся, суд, за клопотанням прокурора, направляє засудженого для подальшого відбування покарання, яке було раніше призначено. Реалізація цих положень доповнюється змінами до КВК України.

Однак рішення про обмін може бути прийнято й до засудження особи. Зокрема, передбачена можливість скасування слідчим суддею за клопотанням прокурора запобіжного заходу підозрюваному чи обвинуваченому, якщо уповноважений орган прийняв рішення про передачу його для обміну як військовополоненого.

Таким чином, вбачається, що особливність правового статусу військовополоненого у сфері кримінальної юстиції включає міжнародну, кримінально-правову, кримінально-процесуальну та кримінально-виконавчу складові. При цьому найбільш специфічною ознакою цього статусу є право військовополоненого на обмін.

Література:

1. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: RS-Eng.pdf (icc-spi.int) (дата звернення: 15.05.2023).

2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України № 2472-IX від 28 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text> (дата звернення: 13.05.2023).

3. Про Порядок здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України № 721 від 17 червня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.05.2023).

4. Про затвердження Порядку здійснення передач військово-полонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора: Постанова Кабінету Міністрів № 441 від 12 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.05.2023).

СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ ЯК ФОРМА РОЗГЛЯДУ В СУДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПРОСТУПКУ

Євтушенко О. І.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Судовий розгляд є обов'язковою стадією кримінального провадження у справах, що розглядаються судом по суті висунутого обвинувачення. Завданням судового розгляду є повне й об'єктивне дослідження матеріалів кримінального провадження і в результаті застосування належної правової процедури – притягнення особи до відповідальності в міру її вини і призначення справедливого покарання, заходів кримінально-правового впливу (медичного/виховного характеру) або виправдання особи, вирішення питання щодо заявленого цивільного позову. Слід погодитися з тим, що метою судового розгляду залишається встановлення істини у кримінальному провадженні (хоча законодавець і уникнув оперування цим поняттям в новому КПК України [1], з огляду на дискусійність змісту поняття «істина»).

При цьому, наявність судового розгляду жодним чином не може ставитися у залежність від судового засідання. Також, на нашу думку, в теорії закріпився дещо викривлений аксіоматичний підхід до поняття «судове засідання», як приміщення, де відбувається судовий розгляд. Таке розуміння впливає із частини третьої статті 318 КПК, в якій закріплено правило, за яким судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. Разом із тим, в частині другій цієї статті вказано на те, що судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених цим Кодексом. І тут виникає колізія: з одного боку, вважається, що судове

засідання є єдиною формою судового розгляду, а з іншого – сам законодавець ніби то встановлює випадки, коли таке судове засідання не проводиться (зокрема, й щодо кримінальних проступків). Проте, є питання, а чому ці виключення стосуються саме судового засідання, а не участі у ньому сторін кримінального провадження? Тобто чи не коректніше говорити про проведення судового розгляду у судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, або без участі сторін кримінального провадження у випадках, передбачених КПК? На наше переконання, така доцільність ґрунтується на такому.

Класичною формою розгляду кримінального провадження в суді є судові засідання. Аналіз літератури і наукових публікацій у цьому напрямі [2; 3; 4 та ін.] дозволяє констатувати, що іншої зовнішньої форми проведення судового розгляду (здійснення судового провадження), ніж судове засідання, не пропонується. Навіть, коли суддя одноособово у своєму службовому кабінеті вивчає матеріали кримінального провадження, по суті, він засідає, фокусує свою увагу на певному провадженні, відповідних доказах. І такий розгляд повинен, на наше переконання, відобразитися в журналі судового засідання. Останній, як процесуальний документ, теж «прив'язується» до судового засідання (стаття 108 КПК). Проте, виникає питання фіксації судового розгляду без проведення судового засідання, підтвердження врешті рещт навантаження на суддю, який розглядає такі справи, підтвердження початку розгляду провадження і його факту. Жодних інших форм фіксування процесуальних дій в кримінальному провадженні стаття 103 КПК не передбачає, як і виключень для спрощеного провадження.

У розгляді усіх вказаних питань однієї системи, якою виступає судовий розгляд, потрібно, на нашу думку, враховувати таке поняття теорії систем як емерджентність – результат виникнення між елементами системи так званих синергетичних зв'язків, які забезпечують збільшення загального ефекту до більших обсягів, ніж сума ефектів окремо взятих елементів системи, що діють (функціонують) незалежно [5]. Усі поняття і категорії одного системного утворення є взаємопов'язаними у досягненні єдиної мети існування цієї системи. Судовий розгляд як різновид соціальної діяльності, є чітко упорядкованим і формалізованим. Недарма, саме відносно судового розгляду вказується на процедуру його здійснення (§ 3 глави 28 КПК).

Отже, судовий розгляд повинен відбуватися у формі судового/судових засідань за обов'язкової участі секретаря судового засідання і ведення журналу судового засідання, в якому і відображається уся необхідна інформація (найменування та склад суду, реквізити

кримінального провадження та відомості щодо його учасників та погодження їх про розгляд справи у спрощеному порядку, дата і час початку та закінчення судового засідання, тощо). Судове засідання у спрощеному порядку може проводитися без участі сторін кримінального провадження та інших потенційних учасників судового розгляду (за дотримання визначених КПК умов). Проте, про час проведення такого засідання повідомляються заінтересовані особи. На нашу думку, саме у спрощених кримінальних провадженнях доцільно розвивати можливість долучення до судового засідання учасників судового розгляду у режимі відеоконференцзв'язку, за рішенням судді або за бажанням (попередньо висловленим) сторони провадження. Такий підхід лише сприятиме оптимізації судового провадження у справах щодо кримінальних проступків і максимально гарантуватиме дотримання принципу безпосередності дослідження доказів в кримінальному процесі.

У зв'язку з наведеним, видається доцільним викласти: (1) частину другу статті 318 КПК у такій редакції: «2. Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, або без участі сторін кримінального провадження у випадках, передбачених цим Кодексом. У судовому засіданні приймають участь інші учасники судового провадження, крім випадків, передбачених цим Кодексом»; (2) частину третю статті 318 КПК: «3. Судове засідання за участі учасників судового провадження відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду. У судовому засіданні, що проводиться без участі сторін кримінального провадження, може використовуватися відеоконференцзв'язок у порядку, передбаченому цим Кодексом»; уточнити в частині другій статті 381 КПК: «Суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта».

Однією із особливостей проваджень щодо кримінальних проступків, закріплених законодавцем, є спрощений судовий розгляд обвинувального акта (як зазначає законодавець, без проведення судового засідання) і «звичайний» судовий розгляд обвинувального акта (тобто з проведенням судового засідання). Призначення розгляду у судовому засіданні обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку залежить від розсуду суду, адже в частині третій статті 382 КПК вказується: «якщо визнає це за необхідне».

Вважається, що рішення суду про спрощену чи звичайну процедуру судового розгляду повинно залежати від клопотання прокурора про спрощене судове провадження. Проте це, на нашу думку, порушує правило щодо судового розсуду та ухвалення судових рішень за внутрішнім переконанням, зокрема, й не лише підсумкових (вироку), а й проміжних (ухвали про призначення судового розгляду). І по-друге, таке «тлумачення» кримінального процесуального закону безпосередньо і порушує його: законодавець прямо вказує – надійшов до суду обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку, обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта – відбувається спрощений судовий розгляд (частини перша. друга статті 381, частина перша статті 382 КПК). Така ситуація склалася за наявності відповідних колізій. Адже, в статті 302 КПК вказується на те, що визнання підозрюваним своєї вини, не оспорування ним встановлених досудовим розслідуванням обставин, згода з розглядом обвинувального акта за його відсутності, не заперечення потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проти такого розгляду і клопотання прокурора про спрощення – додаються до обвинувального акта. В частині ж другій статті 381 КПК відмежовуються обвинувальний акт і неоспореність обвинуваченим встановлених під час дізнання обставин та згода з розглядом провадження за його відсутності. А також втрачається «не заперечення потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проти спрощеного розгляду». В частині ж першій статті 382 КПК вже коректно згадується обвинувальний акт і додані до нього матеріали, до яких якраз мають входити: 1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з частиною другою цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні; 2) письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з частиною другою цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні.

Підсумовуючи, слід наголосити, що класичною формою розгляду кримінального провадження в суді є судові засідання. Виключення, що мають місце у судовому провадженні, повинні стосуватися не судового засідання, а участі у ньому відповідних суб'єктів (учасників судового провадження).

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
2. Гловюк І. Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції: теорія і практика. *Право України*. 2021. № 3. С. 61–72.
3. Гуртієва Л. М. Деякі проблемні питання визначення меж судового розгляду. 2022. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/>
4. Замкова Я. Проблемні питання розгляду судом справ про кримінальні проступки у підготовчому провадженні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 251–255.
5. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/sukupnistj>

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Іванчук М. В.

*студентка IV курсу міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: Негребецький В. В.
кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є невід'ємною складовою частиною розділу криміналістичної методики. Вона передбачає взаємний зв'язок між сукупністю індивідуально визначених особливостей певної категорії кримінальних правопорушень. Дана категорія включає в себе пояснення та опис обстановки, способу та механізму вчинення й приховування кримінального правопорушення. Саме завдяки використанню криміналістичної характеристики відбувається розслідування кримінального правопорушення та пошук особи, яка його вчинила. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є по праву надзвичайно важливою складовою у процесі складання слідчих версій і встановлення обставин, що потребують дослідження в ході проведення слідства.

Серед юридичних дослідників термін та використання криміналістичної характеристики злочину визначається як щось типове та не надає новизни терміну.

Ідея використання криміналістичної характеристики злочину не вважається новизною, адже до того, як поняття криміналістичної характеристики було введено, в окремих приватних криміналістичних методиках уже згадувалися її окремі елементи і наголошувалося на їх важливості для вибору напрямку та організації розслідування. На початковому етапі розвитку криміналістичної методики ці елементи не наводилися в систематизованому вигляді, їх перелік не був постійним, а в деяких методиках окремі елементи були відсутні [1, с. 35].

Досліджуючи досягнення криміналістичної літератури, було виявлено те, що завдяки криміналістичній характеристиці можна дізнатися такі елементи про конкретне кримінальне правопорушення, як: типова слідча ситуація; спосіб вчинення злочину; спосіб маскуванню злочину; типові матеріальні сліди злочину; характеристика особистості злочинця; обстановка злочину [1, с. 36].

Однак безсумнівим є ствердження того, що створення криміналістичної характеристики такою, якою вона є на даний час, було результатом довгого процесу розвитку безпосередньо криміналістичної методики розслідування злочинів і криміналістичної науки в цілому.

За загальним правилом під криміналістичною характеристикою прийнято вважати систему інформаційних відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів.

До елементів криміналістичної характеристики науковими дослідниками прийнято відносити наступні:

- 1) спосіб вчинення;
- 2) спосіб приховування;
- 3) місце, час та обстановка;
- 4) слідова картина;
- 5) особа злочинця;
- 6) особа потерпілого [2, с. 56–57].

Можу зазначити, що дані криміналістичної характеристики відіграють важливу роль у розслідуванні кримінальних правопорушень, оскільки вони дозволяють зібрати докази, які можуть допомогти встановити факти, ідентифікувати підозрюваних та допомогти у засудженні злочинців.

По-перше, криміналістична характеристика включає в себе різноманітні види даних, як-от: відбитки пальців, ДНК, результати почеркознавчих експертиз, балістичні дані та інші. Ці дані збираються

та обробляються спеціалізованими експертами з криміналістики, які можуть зробити висновки про те, чи був підозрюваний причетний до злочину, яку роль у вчиненні злочину він мав та якими були його дії.

По-друге, відбитки пальців можуть бути знайдені на місці злочину та порівняні з відбитками пальців підозрюваних, щоб встановити, чи був підозрюваний присутній на місці злочину. ДНК-експертизи можуть бути використані для зіставлення зразків ДНК, знайдених на місці злочину, з ДНК підозрюваних, аби визначити, чи були вони причетні до злочину.

По-третє, балістичні дані можуть допомогти з'ясувати, яка зброя була використана при вчиненні злочину та який саме вид зброї міг бути власністю підозрюваного. Почеркознавча експертиза може бути використана для встановлення, чи були написані підозрюваним певні документи, такі як підозрювані заяви або листи, що були використані як докази у справі.

Усе вищевказане дозволяє з'ясувати істинне значення криміналістичної характеристики. Вона вказує нам на певні залежності, що існують в діяльності злочинця, які називають закономірностями, адже ці залежності стійко повторюються. Беручи до прикладу кримінальне правопорушення крадіжки, вибір злочинцем, котрий має намір вчинити таку крадіжку, способу її вчинення залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів. Так, злочинець враховує, де знаходиться об'єкт, в якому буде вчинена крадіжка, чи наявна на його території охорона, чи присутні люди всередині, чи озброєні вони тощо. Він встановлює, яким чином в таких умовах вчинити злочин, опираючись на власний досвід, навички і враховуючи обстановку, час, місце, особу потерпілого.

При цьому важливого значення під час розслідування та розкриття кримінального правопорушення займає питання обізнаності слідчого стосовно елементів криміналістичної характеристики, зокрема типові способи та знаряддя вчинення кримінального правопорушення тощо. Також слідчий має бути обізнаний в особливостях вчинення кримінального правопорушення, враховуючи емоційний та моральний стан особи. Знання слідчого про всі ці залежності дозволяють йому судити про діяльність злочинця в цілому, коли відомості про деталі ще відсутні внаслідок того, що слідчий має лише частину інформації про подію. Однак навіть частина інформації вже дозволяє побудувати модель цієї події, хоча і ймовірну, та тих елементів, які охоплюють діяльність злочинця і утворюють загальне уявлення про подію.

Так, наприклад, якщо взяти вбивство особи на замовлення, то можна простежити, що наукові експерти дійшли висновку, що саме такий вид кримінального правопорушення зазвичай характеризується «зухвалістю, винятковою цинічністю, очевидністю, демонстративністю

і, як правило, задалегідь обговорюється із «замовником» вбивства» [3, с. 190].

Типовими способами вбивств на «замовлення» визнаються розстріл жертви впритул; засідкою з використанням автоматичної або напів-автоматичної зброї із заглушкою та оптичним прицілом, вибухових пристроїв за місцем проживання або місцем роботи жертви тощо [3, с. 191].

Виходячи з вищенаведеного, обізнаність слідчого про основні елементи криміналістичної характеристики вбивств «на замовлення» може допомогти йому в процесі встановлення особи потерпілого, місця, часу та обставин вчинення злочину, визначення місця засади виконавця вбивства, знищення знарядь злочину, формування версій щодо мотивів вбивства та забезпечення оперативного його розслідування.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що використання даних криміналістичної характеристики надає можливість слідчому швидко та ефективно проводити розслідування та розкриття кримінального правопорушення. Саме через призму даних криміналістичної характеристики встановлюється необхідна інформація з приводу способу, знаряддя та особливостей вчинення кримінального правопорушення, інших суттєвих деталей, що в свою чергу беззаперечно допомагає знайти особу-правопорушника.

Література:

1. Берназ П. В. Поняття «Криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34–38. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1067/1/Берназ%20П.2_2017.pdf (дата звернення: 30.04.2023).

2. Шеленіна К. Г. Структура криміналістичної характеристики вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 56–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnivs_2018_4_9 (дата звернення: 01.05.2023).

3. Корж В. П. Використання слідчим криміналістичної характеристики вбивств «на замовлення» при огляді місця події. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. № 64. С. 189–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_20 (дата звернення: 01.05.2023).

ЗНАРЯДДЯ ТА ЗАСОБИ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

Ісагова Н. М.

*аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики
ННІ Права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Умисні вбивства, вчинені із особливою жорстокістю, є завжди резонансними злочинами, що привертають неабияку увагу громадськості, часто тримають певну частину суспільства в стані страху небезпеки за власне життя і здоров'я та життя і здоров'я рідних та близьких. Саме через це вони потребують швидкого розкриття та розслідування, повного та всебічного дослідження всіх обставин кримінального провадження з метою справедливого судового розгляду, а також запобігання вчиненню нових аналогічних кримінальних правопорушень.

Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю переважно залежить від правильного використання криміналістичної характеристики цих злочинів. Закономірні зв'язки між її елементами допомагають правильно висувати і перевіряти слідчі версії, визначати порядок проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій щодо пошуку злочинця та доказів у кримінальному провадженні.

Саме спосіб вчинення злочину майже завжди є основним елементом його криміналістичної характеристики, оскільки суттєво впливає на розслідування і кваліфікацію злочинного діяння, його ознаки посідають центральне місце в криміналістичній характеристиці злочину. Діяльність з розслідування здійснюється саме «від способу вчинення злочину до методів його розкриття» [1, с. 48].

В науковій літературі спосіб вчинення злочину визначається як послідовність дій суб'єкта, спрямована на досягнення поставленої мети (певного злочинного результату), це усе те, що характеризує дії злочинця при підготовці, вчиненні злочину та прихованні його слідів [2, с. 27].

Засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, які застосовуються злочинцем під час вчинення злочину. Вони поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення злочину (підроблені документи, формений одяг тощо). Знаряддя вчинення злочину – це

предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти [2, с. 28].

Результати системного аналізу кримінальних проваджень, відкритих за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, переконливо свідчать, що вбивства з особливою жорстокістю майже не вчиняються з попередньою підготовкою до вчинення злочину. Як правило, злочинець одразу реалізує злочинний намір, що виник. Встановлено, що єдиною підготовчою дією, яка реалізується злочинцем та може вважатися підготовкою до вчинення вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, є обрання та принесення на місце вчинення злочину знаряддя та засобів його вчинення.

Встановлено, що вбивства з особливою жорстокістю найчастіше вчиняються такими способами із використанням наступних знарядь:

- без використання знарядь і засобів (нанесення ударів руками та ногами, стрибання ногами на тіло і голову потерпілого, удушення руками);

- нанесення колюче-ріжучих ударів ножем, у тому числі мисливським, що відносяться до холодної зброї,

- нанесення проникаючих ударів іншим гострим предметом (викруткою, шматком гострої арматури тощо);

- нанесення ударів предметом рублячої дії (сокирою, лопатою та ін.);

- нанесення ударів тупим предметом (молотком, металевою палицею та ін.);

- удушення предметом (дротом, мотузкою та ін.);

- підпалення потерпілого (з використанням бензину, що зберігався та був принесений на місце події у канистрі, у пляшці, сірники);

- ампутація частин тіла (ножем) та ін.

Слід зауважити, що встановлені непоодинокі випадки, коли послідовно застосовуються різні знаряддя й засоби вчинення вбивства з особливою жорстокістю щодо одного потерпілого. Так, наприклад, 4 грудня 2005 року у засудженого, який перебував у стані алкогольного сп'яніння, з метою заволодіння майном, виник умисел на вчинення умисного вбивства своєї сусідки. З цією метою, озброївшись предметом, схожим на молоток, приблизно о 23 год 15 хв він зайшов до неї в квартиру і, скориставшись тим, що потерпіла, яка перебувала на кухні, повернулася до нього спиною, завдав їй декілька ударів указаним предметом в потиличну частину голови. Від цих ударів потерпіла втратила свідомість і впала на кухонний стіл. Після цього засуджений, із застосуванням фізичного насильства звалтував потерпілу, скинув її на підлогу і знову декілька раз ударив предметом, схожим на молоток, у потиличну частину голови потерпілої, у зв'язку з тим, що вона подавала ознаки життя. Побачивши, що потерпіла жива,

упираючись їй коліном в груди, почав душити потерпілу руками за шию. Оскільки засуджений не був впевнений у заподіянні потерпілій смерті, він намотав їй на шию дріт і задушив.

Так само, у кримінальних провадженнях про убивство із особливою жорстокістю вчинене щодо декількох осіб, злочинець може використовувати як одне знаряддя, так і різні для заподіяння смерті кожному з потерпілих.

Так, на ґрунті неприязних стосунків із сусідами обвинувачена особа, достовірно знаючи, що чоловік потерпілої та його сини вдома відсутні, в ніч з 10 на 11 вересня 2005 року, взявши у своїй квартирі саморобного ножа, прийшла до квартири потерпілої, де в цей час остання знаходилася з трьома малолітніми доньками. Під вигаданим привидом обвинувачена увійшла у квартиру, яку їй відчинила сама потерпіла, та здійснила свій умисел на позбавлення життя потерпілої та її доньок, нанеши потерпілій 19 ударів ножем в життєво важливі органи, цим же ножем нанесла малолітнім донькам, які спали на одному ліжку, відповідно 4 та 10 ударів, та 11 ударів малолітній доньці, яка спала на дивані.

Приховання, викидання чи знищення знарядь і засобів є традиційними способами приховання вбивств. Такі дії пов'язані зазвичай із бажанням злочинця уникнути відповідальності, приховати свою причетність до злочину.

Важливим є зазначити, що проведеним системним науковим аналізом слідчо-судової практики з розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень щодо вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, ознак приховання вчиненого злочину нами встановлено не було. Більш того, значна частка злочинів досліджуваного виду (близько 20 % досліджених кримінальних проваджень) вчинялася в присутності свідків, тобто за умов очевидності. Разом з тим, у непоодиноких випадках встановити місце знаходження знаряддя вчинення вбивства шляхом допиту свідків не представлялося можливим через їх особливий фізіологічний або психологічний стан в момент вчинення злочину (сп'яніння, афекту тощо). У таких випадках свідка необхідно допитати повторно, через 5–7 діб після вчинення вбивства, очевидцем якого він був.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що знаряддя та засоби вчинення вбивств із особливою жорстокістю є досить різноманітними і їх обрання, на наш погляд, залежить від низки факторів. Перш за все, вибір способу та засобів вчинення вбивства з особливою жорстокістю залежить від місця настання та реалізації злочинного умислу та наявності й доступності для злочинця відповідних предметів на цьому місці, що можуть бути використані для вчинення злочину

досліджуваного виду (кухонний ніж, сокира, лопата, канистра з бензином, мотузка, дрiт тощо).

По друге, наявна кореляція між способом вчинення вбивства із особливою жорстокістю і характеристикою особи злочинця, а саме його біологічними даними, такими як вік, стан здоров'я, зріст, фізична сила та витривалість. Встановлено, що у випадках вчинення вбивств з особливою жорстокістю у співучасті двома особами, навіть якщо одним із співучасників є жінка, злочин може бути вчинений шляхом нанесення потерпілому ударів руками та ногами. Проте, якщо у злочинця виник умисел виник на позбавлення життя декількох осіб (двох та більше), то такі вбивства, як правило, завжди вчиняються з використанням певних знарядь і засобів, найчастіше, предмета, яким завдаються колюче-ріжучі поранення (кухонний або мисливський ніж, викрутка тощо).

Література:

1. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : ЛэксЭст, 2002. 76 с.
2. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посібник / О.В. Бишевец, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева та ін. ; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. К. : Алерта, 2015. 536 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ У СУДОВО-КОНТРОЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Ісакова І. В.

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Під час міжнародного співробітництва можливість сторони обвинувачення реалізувати свої повноваження часто ускладнена необхідністю ініціювання судово-контрольного провадження для одержання згоди слідчого судді на виконання процесуальних дій.

Поняття «судово-контрольного провадження» чітко не визначено, ні на законодавчому рівні, ні у кримінальній процесуальній доктрині, де

спостерігається відсутність єдності поглядів науковців у розумінні його сутності та змісту. Водночас законодавець у п. 18 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) розкривши зміст терміну «слідчий суддя», поклав на нього основоположну функцію – здійснення судового контролю за додержанням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Відтак, під судово-контрольним провадженням можемо розуміти комплекс процесуальних рішень та дій на стадії досудового розслідування, під час якого учасники кримінального провадження взаємодіють з слідчим суддею, з метою забезпечення останнім судового контролю за додержанням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Інститут міжнародно-правового співробітництва під час кримінального провадження виявляється в реалізації компетентними органами держав необхідних заходів, які мають чітко визначену форму, регламентовану КПК України та міжнародними договорами України. До таких форм можна віднести: надання міжнародно-правової допомоги, видачу осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасову передачу осіб, перейняття кримінального переслідування, передачу засуджених осіб та виконання вироків. На підставі системного аналізу норм КПК України, бачимо, що заходи в рамках міжнародного співробітництва можуть здійснюватися не лише на стадії досудового розслідування, а і на етапі виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Основними завданнями, які стоять перед інститутом міжнародно-правового співробітництва у кримінальних провадженнях на стадії досудового розслідування, є надання міжнародної правової допомоги, видача особи (екстрадиція), перейняття кримінального провадження.

Міжнародна правова допомога являє собою проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [1]. Міжнародна правова допомога є одним із важливих напрямів міжнародного співробітництва, це пов'язано насамперед із пріоритетом захисту прав і свобод людини, відкритістю кордонів та відкритістю держав для проживання у них іноземців [2].

У ст. 561 КПК закріплено можливість проведення на території України будь-яких процесуальних дій в порядку надання міжнародної правової допомоги. При цьому, слід враховувати імперативну вимогу, закріплену законодавцем у ст. 562 КПК, щодо необхідності одержання спеціального дозволу від прокурора або суду на здійснення тих процесуальних дій, які можуть бути виконані на території України лише за його наявності, навіть, якщо за законодавством запитуючої

сторони це не передбачено. Відтак, фактичною підставою проведення таких дій будуть матеріали звернення компетентного органу іноземної держави. Юридичною підставою законодавець визнає наявність процесуального рішення уповноваженого суб'єкта, яке буде вважатися належним для проведення процесуальної дії під час здійснення кримінального провадження у загальному порядку. Тобто, під час здійснення міжнародного співробітництва, реалізація повноважень сторони обвинувачення у судово-контрольному провадженні, безпосередньо матиме вияв під час розгляду слідчим суддею клопотання про проведення процесуальних дій, які здійснюються лише за наявності його ухвали.

Слід також враховувати положення п. 1 ч. 3 ст. 568 КПК, за якою сторони обвинувачення при накладенні арешту на майно, на підставі запиту про міжнародну правову допомогу, необхідно звернутися з клопотанням про арешт майна до слідчого судді.

Наступним видом міжнародного співробітництва є видача особи державі (екстрадиція), компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [1]. Під час досудового розслідування, клопотання про видачу особи в Україну, а також документи, які до нього додаються, готуються стороною обвинувачення у письмовій формі. При цьому, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності, сторони обвинувачення слід одержати ухвалу слідчого судді про тримання під вартою особи, яка підлягає видачі.

Так, статтею 582 КПК передбачено, що у разі затримання уповноваженою службовою особою на території України, особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення негайно інформується прокурор, в межах територіальної юрисдикції якого відбулось затримання. В свою чергу, повідомивши обласну прокуратуру та здійснивши перевірку законності такого затримання, прокурор, протягом шістдесяти годин з моменту затримання зобов'язаний доставити затриману особу до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу тимчасового або екстрадиційного арешту.

При цьому, у разі застосування до особи екстрадиційного арешту, прокурор зобов'язаний, не рідше одного разу на два місяці, звертатися з клопотанням до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого така особа перебуває під вартою для здійснення перевірки підстав подальшого її тримання або для звільнення.

За наявності обставин, які гарантують запобігання втечі особи та забезпечення в подальшому її видачі, окрім екстрадиційного арешту, який фактично прирівнюється до тримання під вартою, слідчим суддею може бути застосовано і інші види запобіжних заходів. Зокрема,

особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу та домашній арешт. Однак, у разі порушення такою особою умов обраного запобіжного заходу слідчий суддя за клопотанням прокурора має право постановити ухвалу про застосування екстрадиційного арешту для забезпечення її видачі.

За наявності підстав для скасування тимчасового арешту або запобіжного заходу керівник відповідної обласної прокуратури, його перший заступник або заступник за дорученням (зверненням) або погодженням з відповідним центральним органом України виносить постанову про їх скасування. В подальшому, копія такої постанови повинна бути надіслана безпосередньо до слідчого судді, який приймав рішення про застосування вищезазначеного заходу, а також іншим суб'єктам, зазначеним у ч. 2 ст. 586 КПК [1].

У разі прийняття рішення про видачу особи, після проведення та вивчення матеріалів екстрадиційної перевірки, такій особі вручається його копія, а також надається можливість оскаржити зазначене рішення до слідчого судді в межах територіальної юрисдикції якого така особа тримається під вартою, крім випадку, передбаченого статтею 588 КПК або до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого розташований відповідний центральний орган України, у разі застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Розгляд скарги здійснюється за обов'язкової участі прокурора, який проводив екстрадиційну перевірку, щодо особи, яка оскаржує рішення про видачу.

Наступною формою міжнародного співробітництва на стадії досудового розслідування є перейняття кримінального провадження, основним завданням якого є здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом. У разі перейняття кримінального провадження Офіс Генерального прокурора, доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору, про що повідомляє державу, яка надіслала запит (ч. 3 ст. 595 КПК) [1]. За аналогією із застосуванням до особи тимчасового арешту в ході здійснення реалізації видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, до отримання запиту про перейняття кримінального провадження, особа, щодо якої такий запит буде направлений, може триматися під вартою.

Отже, реалізація стороною обвинувачення наданих їй законодавцем повноважень, в рамках судово-контрольного провадження матиме вияв у разі здійснення таких форм міжнародного співробітництва, як надання міжнародної правової допомоги, видача особи (екстрадиція), а також в ході перейняття кримінального провадження. І безпосередньо

виражатиметься під час отримання дозволу у слідчого судді на здійснення процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів, а також у разі оскарження особою, по відношенню до якої здійснюються заходи в рамках міжнародного співробітництва рішення, щодо їх застосування.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Влад С.Ф. Особливості організаційної роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 11. Ст. 320.

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПОДАТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Карабаза Н. Ф.

*аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Особливості понятійно-категоріального апарату судового провадження щодо податкових кримінальних правопорушень можна досліджувати крізь призму ознак такого провадження, деякі з яких мають загальний характер, а деякі – специфіку, зумовлену рисами податкових кримінальних правопорушень. Зокрема, до них слід віднести: (1) вирішення завдань кримінального провадження через виконання функції правосуддя і тим самим розв’язання суспільно-правового конфлікту, зумовленого вчиненням податкового кримінального правопорушення; (2) визначальне забезпечення реалізації засад кримінального судочинства, конституційного обов’язку щодо сплати податків та принципів оподаткування; (3) структурованість етапів судового провадження, процедурність і можливість його спрощення; (4) суб’єктний склад судового провадження – (а) суд; (б) склад учасників судового провадження, зазвичай: прокурор, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий (службова особа підприємства, установи, організації,

незалежно від форми власності або особа, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі)/внески (пенсійні, страхові); засновник (учасник) або службова особа суб'єкта господарської діяльності), захисник; (в) інші учасники кримінального провадження: свідки (зокрема, й особи, які виявили факт злочину, проводили податкову перевірку), експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник; (5) специфічні риси доказової бази (обов'язковість акту податкової перевірки, інших фінансових, господарських документів, рішення щодо оскарження рішення контролюючого органу (за наявності) та ін.); (6) судові рішення, зазвичай щодо: (а) затвердження угоди про визнання вини між обвинуваченим і прокурором; (б) звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Розпочинається судове провадження із підготовчого провадження (глава 27 КПК [1]). Попри зміни назви цієї стадії кримінального процесу, її сутність відносно подальшого руху провадження залишається незмінною – з'ясувати «готовність» цього провадження до судового розгляду (розгляду по суті) або визначити підстави для його припинення. Незважаючи на дискусії стосовно місця підготовчого провадження (раніше – віддання обвинуваченого до суду, попереднього розгляду справи суддею) в системі кримінального процесу (віднесення до стадій, етапів [2, с. 27]), воно завжди розцінювалося як невід'ємна частина кримінального провадження. З огляду на теоретико-методологічні засади і практичне значення цього об'єкта дослідження, слід приєднатися до прибічників класичного розуміння підготовчого провадження стадією судового провадження. Підготовче судове провадження у тих чи інших термінологічних інтерпретаціях властиве більшості зарубіжних країн і є обов'язковою стадією вітчизняного кримінального процесу. Її значення, зазвичай, обґрунтовується наступним: «1) є формою відправлення правосуддя; 2) забезпечує дотримання скорочених строків кримінального провадження без обмеження прав його учасників (при закритті кримінального провадження, затвердженні угоди); 3) є перепорою у допуску до судового розгляду неналежно оформлених підсумкових документів досудового розслідування, а також проваджень, не підсудних даному суду; 4) створює умови для підготовки кримінальної справи у судовому розгляді; 5) визначає межі судового розгляду; 6) виступає додатковою гарантією захисту прав і законних інтересів учасників судового провадження, зокрема, обвинуваченого (стосовно застосування заходів забезпечення кримінального провадження)» [3, с. 100].

Досить часто ця стадія кримінального процесу розцінювалася як підготовка кримінальної справи до судового розгляду. Проте, слід погодитися щодо нетотожності підготовчого судового провадження і підготовки до судового розгляду [3, с. 88], зважаючи на можливі рішення суду (ст. 315 КПК), які мають процесуальний, матеріально-правовий або організаційний характер. У зв'язку з цим, терміносполука «підготовче провадження», особливо у прив'язці до «судового провадження», викликає певний (тавтологічний) дисонанс. Загальною категорією у цьому контексті є судове провадження, яке поділяється на провадження у першій інстанції (Р. IV) і провадження з перегляду судових рішень (Р.V). Судове провадження у першій інстанції включає дві стадії – підготовчу і судовий розгляд.

На наше переконання, термінологічно коректним в означенні першої стадії судового провадження є оперування словами «попередній розгляд матеріалів кримінального провадження в суді». Після попереднього розгляду, який включає попереднє судове засідання і підготовку до судового розгляду (за наявності підстав для цього), логічно відбувається судовий розгляд вже сформованої у порядку ст. 317 КПК кримінальної справи. Відповідні термінологічні уточнення щодо понятійно-категоріального апарату цієї стадії доцільно внести до гл. 27 КПК України. Зокрема, у ч. 1 ст. 314 КПК необхідно зазначити: «Попередній розгляд матеріалів кримінального провадження в суді передбачає проведення попереднього судового засідання і підготовку до судового розгляду, за наявності для цього підстав».

Завданням попереднього розгляду в суді матеріалів кримінального провадження, наприклад, щодо податкових кримінальних правопорушень є з'ясування: (1) юридичних і фактичних підстав для завершення (закриття) провадження, зокрема, для цих справ характерним є закриття провадження у зв'язку із декриміналізацією діяння (і відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення), звільненням від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 212 КК, досягненням податкового компромісу; (2) відповідності процесуальних документів, зокрема, угоди про визнання винуватості, обвинувального акта визначеним КПК вимогам, з метою подальшого руху кримінального провадження (завдання – перевірка можливості розгляду справи в суді). На виконання першого завдання суд перевіряє наявність підтверджуючих доказів щодо закриття провадження. Для реалізації другого завдання оцінюється оформлення належних процесуальних документів, а повноцінна доказова діяльність відбувається під час судового розгляду. Окрім того, повноваження суду при призначенні справи до судового розгляду встановлені ст. 315 КПК і вони мають

більш деталізований виклад, ніж повноваження, що впливають із п. 3, 4 ч. 3 ст. 314 КПК

Для кримінальних правопорушень у сфері оподаткування характерним є звільнення від кримінальної відповідальності і відповідне закриття такого провадження, а також укладення угоди про визнання винуватості. При цьому, необхідно звернути увагу на обов'язкову участь сторін кримінального провадження у підготовчому судовому засіданні: судові засідання відкладається при неявці, зокрема, обвинуваченого, якщо до суду надійшло клопотання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності або якщо обвинувальний акт надійшов до суду з підписаною між сторонами угодою (ст. 288, 474 КПК).

Отже, для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень проведення підготовчого судового засідання є обов'язковим. Таке судові засідання називають процесуальною формою та основним етапом підготовчого судового провадження [4]. Підготовче судові провадження може включати декілька судових засідань (наприклад, при відкладенні засідання при неявці сторін). Відкриття судового засідання, оголошення про його початок, перевірку явки учасників, повідомлення про здійснення повного фіксування підготовчого провадження та про умови його фіксування, оголошення складу суду, прізвища запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, секретаря судового засідання, роз'яснення учасникам права на відвід, роздачу судовим розпорядником особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятки про їх права та обов'язки, передбачені КПК, і, в разі необхідності, додаткового роз'яснення їх головуючим (ст. ст. 342–345 КПК) – розглядають як процедурні дії підготовчого судового засідання [5]. Після виконання цих дій відбувається вивчення поданих процесуальних документів (обвинувального акта, угоди, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності) на предмет з'ясування відповідності їх закону і можливості ухвалення рішення щодо подальшого руху чи завершення кримінального провадження.

Окрім того, у зв'язку із введенням терміну «податковий компроміс» до сфери кримінального провадження виникло питання приналежності його до понятійного апарату звільнення від кримінальної відповідальності. У кримінальному провадженні це поняття виходить за межі інституту звільнення. Існує правова невизначеність і у контексті місця податкового компромісу серед реабілітуючих/нерабілітуючих обставин. Підстава, вказана у ч. 6 ст. 212 КК України, на відміну від податкового компромісу і

схожості з ним по деяким аспектам, не виокремлена у положеннях КПК щодо закриття кримінального провадження.

Підсумовуючи, зазначимо, що підняті лише деякі питання підготовчого судового провадження щодо кримінальних податкових правопорушень. Тематика є різносторонньою і потребує подальших наукових розвідок.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

2. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 292 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Babaeva/d_Babaeva.pdf

3. Ігнатюк О. В. Судове провадження у першій інстанції в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2015. 218 с.

4. Цал-Цалко Ю. Ю. Підготовче засідання як процесуальна форма стадії підготовчого провадження. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12909/>

5. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження як кримінально-процесуальна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. Збірник наукових праць. Вип. 10–2. Том 2. 2014. С. 159–162. URL: https://eprints.oa.edu.ua/4602/1/Shmyndruk_11052016.pdf

ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Колісник С. В.

*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Людство для свого існування завжди користувалось багатствами природи, використовуючи її ресурси для задоволення матеріальних, духовних, естетичних, пізнавальних, оздоровчо-лікувальних,

рекреаційних, історико-культурних та інших потреб. Земля (грунти) є джерелом матеріального добробуту людства та найбільшим даром природи. Зважаючи на те, що землі залишаються головним засобом виробництва у сільському господарстві, від їх якісного стану та ефективного використання залежить врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність угідь, якість одержуваної продукції, ефективність кожного суб'єкта господарювання окремо та галузі в цілому. Саме тому землі є одним із головних чинників забезпечення продовольчої безпеки держави і розглядається не лише як поверхня суші, а й як основа життя.

Відповідно до статей 13 та 14 Конституції України земля є об'єктом права власності Українського народу та основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Ось чому земельні ресурси потребують якісної й всеохоплюючої охорони, в тому числі й за допомогою заходів, що обмежують спонтанну, шкідливу й суспільно небезпечну людську діяльність, здатну погіршити якісні та кількісні характеристики цього об'єкта природи. На земельні ресурси як на основний складник довкілля посилюється негативний антропогенний вплив, особливо небезпечний у випадках їх безгосподарського використання. На сьогодні безгосподарське використання земель набуло в Україні масового характеру завдаючи довкіллю, суспільству та державі значної економічної та екологічної шкоди. Визначений статтею 16 Конституції України обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу зумовлює актуальність протидії правопорушенням у зазначеній сфері, особливо найбільш небезпечній їх складовій – екологічним злочинам у сфері охорони земель, зокрема й їх безгосподарському використанню.

Саме тому розроблення та запровадження сучасних ефективних заходів протидії безгосподарському використанню земель є необхідними умовами реалізації екологічної політики держави, природоохоронної діяльності органів кримінальної юстиції, а відтак потребують належного наукового та методичного забезпечення. Складовою такого забезпечення є інформаційно-аналітична діяльність. Так, Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 [1] одним із напрямів реформування органів правопорядку визначає застосування ризик-орієнтованих підходів, інформаційно-аналітичної діяльності, стратегічного менеджменту та прогнозування.

Кримінологічний аналіз злочинності та окремих її видів передбачає вивчення офіційних статистичних даних та інших джерел

кримінологічної інформації для з'ясування реального стану поширеності кримінальних практик певної категорії. Аналіз практики застосування зазначених кримінально-правових норм доцільно здійснювати на основі офіційних статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), Офісу Генерального прокурора (Генеральної прокуратури України) (далі – ОГП). Для підвищення достовірності отриманих результатів доцільним є проведення довгострокового статистичного аналізу досліджуваних злочинів. Найбільш інформативним є дослідження усієї практики застосування ст. 254 Кримінального кодексу України (далі – КК України) з моменту криміналізації безгосподарського використання земель чинним Кодексом у 2001 році. Початковим етапом аналізу кількісних показників застосування безгосподарського використання земель має бути з'ясування його рівня та визначення загальних тенденцій розвитку й особливостей прояву за досліджуваній період.

Розрахунки дають підстави для твердження щодо невисокого рівня облікованості безгосподарського використання земель. За відомостями, що містяться у статистичних звітах – форма № 1 МВС «Про злочинність на території України», «Єдиний звіт про злочинність», «Звіт про злочинність» та форма № 1 ОГП «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» [2] протягом усього аналізованого періоду разом, було обліковано 1013 зазначених злочини.

Розрахунок середньої арифметичної простої величини дає нам можливість встановити середнє річне значення абсолютної кількості зареєстрованих (облікованих) випадків безгосподарського використання земель і охарактеризувати типовий розмір досліджуваної ознаки, тобто узагальнюваний показник, який демонструє усереднене значення ознаки сукупності за конкретний період. Протягом 2001–2022 рр. ця величина становить 46 злочинів.

Аналіз динаміки досліджуваного злочину дозволяє умовно виокремити два періоди: перший (2001–2015 рр.) характеризується відносно стабільними значеннями з незначними коливаннями в середньому на рівні 20 злочинів (виключення становить лише 2005 рік); другий період (2016–2022 рр.) характеризується суттєвим зростанням рівня облікованих злочинів (з максимальним значенням у 2021 році – 207).

Проведений нами аналіз альтернативних джерел кримінологічної інформації дозволив зробити висновок про те, що реальна кількість фактів безгосподарського використання земель є істотно більшою. Певним аргументом, що підтверджує це, можуть вважатись результати опитування від Центру земельного права Вищої школи адвокатури НААУ, що проводилось наприкінці 2022 року, та яке стосувалось з'ясування категорій спорів та найпоширеніших правових питань у

сфері земельних правовідносин, з якими клієнти звертаються до адвоката. Зокрема, респонденти були опитані щодо категорій кримінальних проваджень, в яких вони надавали професійну правничу допомогу стосовно врегулювання земельних правовідносин. 19,5 % опитаних відповіли, що такою категорією є безгосподарське використання земель [3].

Варто зауважити, що згаданий вище Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки містить положення щодо коригування офіційної статистики шляхом запровадження періодичного анонімного віктимологічного опитування населення (victimology survey, crime survey) з метою встановлення кількості осіб, які стали потерпілими від кримінальних правопорушень певного виду, а також використання методу самозвіту (self-report survey) для анонімного з'ясування кола осіб, які вчиняли будь-які кримінальні правопорушення протягом певного періоду, складання за їх результатами віктимологічних карт (п. 2.9 Плану), що, на нашу думку, є надзвичайно актуальним, очікуваним і необхідним заходом для отримання об'єктивної кримінологічної інформації. Такі відомості доповнюючи офіційні статистичні дані мають стати інформаційною основою для розробки дієвих заходів протидії безгосподарському використанню земель в Україні.

Література:

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схв. Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733> (дата звернення : 15.05.2023).

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyevyetrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.05.2023).

3. Результати опитування від Центру земельного права Вищої школи адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/rezultaty-opytuvannya-vid-tsentru-zemelnogo-prava-vyshhoyi-shkoly-advokatury-naau> (дата звернення: 21.04.2023).

ПРОБЛЕМА СПРИЙНЯТТЯ МЕЖ ТА ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ ЯК РІВНОЗНАЧНИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Коломієць К. В.

*аспірантка кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

В юридичній літературі питання про межі доказування є дискусійним і часто відсутність єдності поглядів щодо вирішення цього питання призводить до того, що предмет і межі доказування досить тривалий час розглядалися як одне і теж саме.

Проблемам дослідження меж доказування та предмета доказування в кримінальному провадженні значну увагу в своїх працях приділили В. Д. Арсєнєв, В. П. Гмирко, Г. Ф. Горський, Ю. М. Грошевий, Є. Г. Коваленко, Л. Д. Кокорєв, Л. М. Лобойко, М. М. Михєєнко, Д. Б. Сергєєва, О. С. Старєнький, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, та інші вчені-процесуалісти. Разом з тим, до сьогодні поняття меж доказування в кримінальному провадженні визначається по-різному в теорії кримінального процесу і тим самим створює дискусію щодо його співвідношення з предметом доказування і це негативно відображається на науковій та практичній діяльності а також на навчальному процесі.

Неправильне визначення меж доказування часто на практиці призводить до їх звуження або необґрунтованого розширення. Звуження меж доказування призводить до того, що окремі елементи предмета доказування можуть бути недостатньо дослідженими і, як наслідок, у кримінальному провадженні можуть з'явитися прогалини у становленні тих чи інших обставин правопорушення, що не дозволяє повно і об'єктивно розслідувати кримінальне провадження, розглянути в суді та прийняти законне та обґрунтоване рішення.

Водночас нічим необґрунтоване розширення меж доказування часто призводить до збирання таких фактичних даних, які не мають жодного відношення до конкретного кримінального провадження, що часто призводить до затягування розслідування справи та судового розгляду. Також варто зазначити, що розширення меж доказування іноді штучно створює можливості особі, яка вчинила правопорушення, ухилитися від кримінальної відповідальності та покарання.

Слід зазначити, що поширеним серед процесуалістів є підхід до поняття меж доказування як принципово важливих категорій доказового права, оскільки для успішного досягнення мети доказування, є необхідним правильне розуміння не тільки його предмета, але й меж [1, с. 99]. Ми поділяємо дану позицію і вважаємо її цілком обґрунтованою.

Однак, як вже зазначалося вище, питання розмежування предмета доказування та меж доказування викликало дискусії серед вчених і до тепер можна прослідкувати неоднозначність у підходах, щодо їх розмежування [6, с. 72]. До прикладу, одні автори зазначають, що межі доказування – це менш вдале викладення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі [7, с. 4]. Разом з тим, М. М. Михеєнко піддав обґрунтованій критиці такий підхід до розв'язання цієї проблеми, тому що предмет і межі доказування, на його думку – поняття хоч і взаємопов'язані, але не рівнозначні; кожне з них має тільки йому притаманний юридичний зміст і призначення у кримінально-процесуальному доказуванні [3, с. 105], і ми вважаємо це твердження дійсно справедливим та доречним.

Також існує думка, що межі доказування – це обсяг доказів, які є необхідними та достатніми для встановлення предмета доказування [7, с. 8]. В. Т. Нор зазначає, що межі доказування – це необхідна і достатня сукупність доказів, зібрання яких забезпечить з'ясування всіх обставин предмета доказування, і, як результат, – правильне вирішення кримінальної справи [4, с. 69].

Отже, очевидним є те, що предмет доказування і межі доказування, хоча певною мірою і є пов'язаними між собою, але мають різне значення.

Досить слушною є думка вчених, які зазначають, що якщо предмет доказування розглядати як рамки дослідження обставин провадження по горизонталі, то межі доказування, які визначають глибину їх дослідження, можна умовно визначити як рамки по вертикалі. Даний підхід можна співвіднести із «системою координат», де на одній вісі знаходиться предмет доказування, а на іншій – межі доказування. Таким чином, чим далі просуватися по вісі меж доказування, тим більше глибоко і детально будуть встановлюватися елементи предмета доказування, відповідно, більше доказів буде зібрано під час досудового розслідування, а отже більшою буде і їх значущість [7, с. 4; 5, с. 215].

Попри те, що в КПК України поняття меж доказування не визначено, проте воно має неабияке практичне значення. Так, на думку Є. Г. Коваленка, правильне встановлення меж доказування в кримінальному провадженні передбачає: а) забезпечення з необхідною повнотою виявлення обставин, що складають предмет доказування;

б) використання з цією метою лише допустимих доказів, причому в обсязі, необхідному для достовірних висновків у справі [2, с. 115].

На думку О. С. Старенького, під межами доказування в кримінальному провадженні слід розуміти такий обсяг доказів та їх процесуальних джерел, наявність яких забезпечить швидке, повне та неупереджене встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [7, с. 8].

Цікавим та таким що заслуговує уваги є підхід В. В. Вапнярчука, що межі доказування – це границі доказової діяльності, що забезпечує певний обсяг знань суб'єкта доказування про обставини кримінального правопорушення, з приводу якого здійснюється кримінальне провадження, і який є достатнім для закінчення кримінального процесуального доказування загалом або для прийняття певного процесуального рішення чи здійснення певної процесуальної дії, зокрема. Автор зазначає, що мова йде не про границі того, що підлягає доказуванню, а про межі тієї діяльності, яка утворює зміст процесу доказування [1, с. 101].

Підсумовуючи слід зазначити те, що предмет доказування і межі доказування дійсно є пов'язаними одне з одним певною мірою, але мають різне правове значення. Межі доказування – це такий обсяг доказового матеріалу (доказів та їх джерел), який забезпечує надійне, достовірне встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування, правильне вирішення справи та вжиття заходів для запобігання правопорушенням. А предмет доказування – це фундаментальна категорія доказування і він полягає у розкритті того обсягу обставин (структурних елементів предмета), які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення конкретної справи, та підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні.

Література:

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
2. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 631 с.
3. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Київ : Вища школа, 1984. 134 с.
4. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища школа, 1978. 112 с.
5. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

6. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 69–72.

7. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні *Часопис Національного університету «Острозька академія» Серія «Право»*. 2014. № 1(9). С. 1–9. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf> (дата звернення 17.05.2023).

ПОНЯТТЯ РОЗБОЮ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Коляда Я. Ю.

студент III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Шило І. В.

Викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Серед різних форм кримінально протиправних посягань на охоронювані законом блага та цінності розбій виступає одним із найнебезпечніших кримінальних правопорушень і посідає одне з центральних місць у системі кримінальних правопорушень проти права власності.

Це зумовлено насамперед тим фактом, що при розбої посягання на основний об'єкт здійснюється шляхом посягання на особу, тоді як, відповідно до положень Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються як найвища соціальна цінність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком української держави» [1].

При цьому гарантована Конституцією України охорона власності та прав і свобод людини і громадянина, їх захист від корисливо – насильницьких посягань є однією з найважливіших правоохоронних функцій нашої держави.

Відповідно до ч. 1 ст. 187 КК України розбоєм визнається напад, вчинений з метою заволодіння чужим майном, що поєднаний із

насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого роду насильства [2].

Аналізуючи склад кримінального правопорушення за ст. 187 КК України, слід вказати, що основним безпосереднім об'єктом розбою виступає право власності – тобто право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону з власної волі і незалежно від волі інших осіб. У цей час закон передбачає і додатковий обов'язковий об'єкт основного складу розбою, яким визнається здоров'я та життя людини [3].

Згідно диспозиції ст. 187 КК України розбій передбачає дві конструктивні ознаки об'єктивної сторони: напад і насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, чи погрозу застосування такого насильства [2]. Так, Приморським районним судом міста Одеса було встановлено наступне, « 22.05.2015 близько години ночі ОСОБА_13, діючи з корисливих мотивів, вступив у змову з ОСОБА_4, на вчинення розбійного нападу на раніше йому незнайомого ОСОБА_14, задалегідь обумовив з нею, як засіб для досягнення злочинної мети необхідність використання ножа, тобто погрози застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілого, у якості засобу для залякування потерпілого, подолання його опору та отримання доступу до цінного майна, яке перебувало в квартирі. Діючи з вказаною метою приблизно о 01 годині вказаного дня ОСОБА_13 та особа, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження, прибули за місцем проживання потерпілого, де діючи згідно з раніше обумовленим планом, особа, матеріали відносно якої виділені в окреме провадження, позвала її знайомого ОСОБА_14 через вікно, умовивши відчинити двері квартири під приводом повернення забутої сережки, у той час як ОСОБА_13 приготувався для вчинення нападу біля вхідних дверей маючи при собі задалегідь заготовлений ніж. Продовжуючи свої спільні протиправні дії, у той час як ОСОБА_14 відчинив вхідні двері в квартиру, ОСОБА_13 раптово напав на нього, нанісши руками удари по тулубу та голові потерпілого та долаючи опір потерпілого, застосовуючи насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого, навмисно наніс йому удар раніше заготовленим ножом в область живота, спричинивши потерпілому колото-різану рану передньої брюшної стінки, проникаючу в черевну порожнину з пораненням великого сальника. Подолавши опір потерпілого, ОСОБА_13 погрожуючи подальшим застосування ножа, примусив потерпілого не кликати на допомогу та з метою заволодіння його майном проник до приміщення квартири, де заволодів мобільним телефоном, марки "iPhone5", вартістю 6000 гривень, з сім-карткою оператора мобільного зв'язку «Лайф» без грошових коштів на рахунку, ноутбуком фірми "Dell" вартістю 4000 гривень, шкіряним гаманцем,

вартістю 800 грн., в якому знаходились грошові кошти в сумі 500 гривень. Заволодівши внаслідок розбійного нападу вказаним майном та завдавши потерпілому майнову шкоду у розмірі 11 300 грн, ОСОБА_13 вибіг з квартири та разом з ОСОБА_4, покинув місце скоєння злочину, розпорядившись викраденим на власний розсуд згідно спільних домовленостей.

Таким чином, за наведених обставин ОСОБА_4 вчинила злочин передбачений ч. 4 ст. 187 КК України, за кваліфікуючими ознаками: напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу (розбій), вчинений за попередньою змовою групою осіб, поєднаний з проникненням у житло та заподіянням тяжких тілесних ушкоджень» [7].

У пп. 2 п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» напад тлумачиться як умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування фізичного чи психічного насильства [4].

Цілком слушною є думка науковців щодо того, що вживання дефініції «напад» для позначення суспільно небезпечного діяння в складі розбою не можна назвати вдалим [5, с. 460–468]. Це пов'язано, насамперед, із тим, що у реальній практиці прослідковується така закономірність, що за всяким нападом слідує насильство, однак не всякому насильству передедує напад. Тому, цілком логічно, що поняття «насилство» є більш широке, аніж поняття «напад». При цьому насильство може бути реалізоване як шляхом нападу, так і без нього. Відповідно, можна припустити, що сутність розбою як окремого складу кримінального правопорушення полягає не в самому нападі (він має другорядний характер), а в насильстві, небезпечному для життя чи здоров'я потерпілого [6, с. 20].

Отже, розбій є кримінальним правопорушенням, який полягає в нападі на людину з метою пограбування її майна з застосуванням насильства або погрози таким насильством. Розбій є особливим видом кримінального правопорушення, яке спрямоване на протиправні дії проти власності та має особливий склад.

Його сутність полягає в тому, що момент закінчення правопорушення фактично переноситься на момент його початку, зокрема, момент закінчення розбою є одночасно моментом початку нападу на особу, незалежно від того, чи настали наслідки цього діяння чи ні.

У таких випадках можлива стадія готування до вчинення кримінального правопорушення, але стадія замаху виключається. Завдяки необхідності зміцнення кримінально-правового захисту певних соціальних цінностей законодавство переносить момент закінчення кримінально-караного зазіхання на етап незакінченого діяння.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254-к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, ст. 141 (дата звернення 15.05.2023).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.05.2023).
3. Самокиш І. В. Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн східної Європи : дис. ... канд. юрид. наук. 081 «Право». Одеса, 2021. 227 с.
4. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10.
5. Тігранян Г. С. Розбій: критичний аналіз окремих конструктивних і кваліфікуючих ознак складу злочину за чинним кримінальним законодавством України. *Державі та регіони. Серія «Право»*. 2018. № 3 (61). С. 139–145.
6. Антонюк Н. Кримінально-правова охорона власності : навч. посібник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2012. 514 с.
7. Вирок Приморського районного суду м. Одеса URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110079156> (дата звернення 15.05.2023)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кондратюк Є. С.

студентка II курсу

*Криворізького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Привиденцев О. Г.

асистент кафедри кримінально-правових дисциплін

*Криворізького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»*

м. Кривий Ріг, Україна

В сучасному суспільстві ми маємо певну систему законів, правил та норм, які є необхідними для захисту і забезпечення охорони прав та свобод людей від неправомірних дій інших осіб, а також для забезпечення стабільного функціонування та розвитку суспільства.

Відповідне дотримання законів та правил сприяє підтримці соціального порядку, утвердженню демократичних цінностей. Незважаючи на це, іноді бувають випадки, коли ці закони та правила порушуються, в результаті таких дій виникають негативні наслідки, як для суспільства так і для окремих осіб, що окреслюється поняттям «правопорушення». Вони можуть мати різні форми та ступені тяжкості, але завжди є порушенням правового порядку та моральних засад суспільства, що в результаті вимагає відповідальності згідно з чинними законодавчими положеннями.

В залежності від категорії та виду юридичної відповідальності, правопорушення поділяють на чотири групи, а саме: кримінальні правопорушення, цивільні правопорушення, адміністративні правопорушення, дисциплінарні правопорушення (проступки).

Характеризуючи кримінальні правопорушення, неможливо оминати увагою те, що цей термін є новим для правової системи України, який було введено замість поняття «злочину». Основна мета зміни полягає в узгодженні правової термінології з європейськими стандартами та спрямована на реформування кримінального правосуддя в Україні, зокрема на забезпечення більш гуманного та справедливого вирішення правових питань [1, с. 105].

Правову основу, яка забезпечує та допомагає організувати та керувати питаннями пов'язані з існуванням, а також визначенням

кримінальних правопорушень складають такі нормативні акти, як: Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ін.

Відповідно до чинного кримінального законодавства України, а саме ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – КК) поняття кримінального правопорушення визначено як «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» [2].

Кримінальне протиправне діяння містить в собі певну сукупність структурних елементів (ознак), які є його складом, бо щоб визнати дію чи бездіяльність кримінальним правопорушенням, повинні також бути наявні певні умови (склад кримінального правопорушення), які чітко вказані в Кримінальному кодексі України.

При характеристиці та кваліфікації цього виду правопорушення в його складі виділяють такі елементи: об'єкт – це майно, інтереси чи права, тобто те, на що спрямоване протиправне посягання; об'єктивну сторону, що свідчить про факт вчинення дії, яка є передбачена законом і може або призводить до шкоди об'єкту порушеного права; суб'єкт – це фізична, а головне осудна особа, тобто така, яка могла усвідомлювати власні дії і здатна керувати ними на момент вчинення правопорушення, також до елементів відносять і суб'єктивну сторону, що включає і характеризує свідомий стан, рішучість і волю особи в момент вчинення протиправної кримінальної дії. Кримінальні правопорушення розподіляють в залежності від тяжкості вчиненого діяння на кримінальні проступки та злочини (ч. 1 ст. 12 КК), останні ж в свою чергу поділяють на 3 категорії: нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 3 ст. 12 КК) [2].

Крім того, що перераховано вище, доцільним є розгляд самого процесу притягнення до кримінальної відповідальності, що передбачає відповідну процедуру, яка включає здійснення досудового розслідування, і в разі якщо зібрані достатньо вагомі докази щодо вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, то це призводить до складання обвинувального акту та передачі матеріалів справи до суду. Після цього проходить судовий розгляд справи, під час якого визначається вид та міра покарання, якщо вину підозрюваного буде доведено.

Так, як в приклади щодо розгляду кримінальних правопорушень завжди приводять певну дію, яка включає в себе певний послідовний процес поведінки в результаті якої правопорушник притягується до справедливої відповідальності, то доречним є розгляд прикладу бездіяльності, тобто пасивної поведінки, так як вона теж має шкідливі наслідки, за які передбачена відповідальність. Доцільним прикладом

для розгляду є ст.136 ККУ [2] (Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані). Тобто, бездією в цій ситуації буде те що особа, не викликала швидку допомогу для поранених людей, або нічого не зробила, щоб допомогти їм і як наслідок – погіршення стану здоров'я потерпілих або навіть смерть. Передбачена кримінальна відповідальність за бездіяльність має важливе значення, оскільки допомагає запобігти бездіяльності в ситуаціях, коли особа повинна була активно діяти, а настання покарання за бездіяльність є важливим інструментом правосуддя, адже забезпечує покарання за пасивні дії, які можуть нашкодити іншим, що в результаті сприяє ефективній підтримці порядку і справедливості в суспільстві, а також забезпечує безпеку та захист прав індивідів.

Говорячи про кожен з інших видів правопорушень, можна зазначити, що цивільні правопорушення є порушенням прав та інтересів осіб, що виникають з цивільних відносин (наприклад, з договорів, спадщини тощо), тобто має місце посягання на права та законні інтереси у галузі цивільного права. Такі правопорушення можуть бути договірними та позадоговірними, залежно від того, чи стосуються вони порушення договірних обов'язків чи з порушенням норм цивільного права, які не пов'язані з договором. Цивільні правопорушення можуть призвести до матеріальної шкоди або інших негативних наслідків для постраждалих осіб, тому вони можуть бути вирішені шляхом відшкодування збитків.

Щодо адміністративних правопорушень, можна зазначити, що це порушення законів і правил, що регулюють певні адміністративні відносини, наприклад, порядку управління автомобільним транспортом, регулювання торгівлі та інші. Ці правопорушення визначені в галузевих нормах законодавства, наприклад, у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП). Адміністративні правопорушення можуть бути різної тяжкості та супроводжуватися різними юридичними наслідками, а адміністративне покарання може бути виражене у накладанні адміністративних стягнень, які зазначені в ст. 24. КУпАП, а саме: штрафу, конфіскації, позбавлення спеціальних прав, залученням до громадських, суспільно корисних робіт та інше [3].

Говорячи про дисциплінарні правопорушення (проступки) можна сказати, що вони стосуються порушень правил, норм і етичних стандартів в певних галузях професійної зайнятості, що регулюють поведінку працівників в організаціях та установах. До дисциплінарних правопорушень можуть відноситися, наприклад, неналежне виконання робіт, пропуски роботи без поважних причин та інші. Відповідальність за дисциплінарне правопорушення може включати такі санкції, як

догана та звільнення, а також інші заходи, передбачені нормативною базою або внутрішніми правилами певної організації.

Загалом, проводячи пряме порівняння між різними видами правопорушень відразу можна виділити одну з головних відмінностей, а саме те, що кримінальні правопорушення є серйозними протиправними діяннями (діями або бездіяльністю), які завдають шкоду. Тому, санкції за вчинення кримінального правопорушення повинні бути достатньо справедливими, щоб такі дії не залишалися без належної уваги соціуму і були ефективним інструментом правової превенції (запобігання) вчинення нових протиправних посягань.

Знання відмінностей між різними видами правопорушень є важливим, бо по-перше, такий поділ допомагає правовій системі концентрувати свої зусилля на найбільш серйозних правопорушеннях за для їх запобігання, а по-друге, це є важливим для встановлення конкретного виду юридичної відповідальності та справедливого покарання, за вчиненні діяння, так як кожен вид порушення це порушення порядку, що має свої особливості, які впливають на вибір та застосування правових заходів.

Література:

1. Дудоров О., Хавронюк М. Кримінальне право : навчальний посібник. Київ : Ваіте. 2014. 944 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. ст. 131.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 11.05.2023р.).

ОСОБЛИВІСТЬ СУДИМОСТІ В УКРАЇНІ

Кравець В. В.

*студент II курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

*Науковий керівник: **Тимофєєва Л. Ю.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Отож я почну з того, що по своїй суті кримінальна відповідальність включає в себе осуд до людини, яка вчинила злочин, від імені саме держави, а також, як правило, призначення через це покарання особі за вчинене нею і як наслідок судимість.

Судимість – це особливий правовий стан особи, створений саме реалізацією кримінальної відповідальності який виникає саме через постановлення обвинуваченого вироку суду за вчинену нею протиправну дію і в свою чергу призначенням покарання згідно чинного законодавства і що тягне певні несприятливі для засудженого правові наслідки, що виходять за межі покарання. По своїй суті судимість відіграє важливу сприяючу роль правового засобу досягнення а також закріплення тих чи інших цілей саме кримінальної відповідальності. Саме з нею законодавець пов'язує так звану можливість обмеження суб'єктивних прав особи, яка вчинила злочин, тобто правові наслідки, або ж настання обтяжень з приводу саме кримінально правових обтяжень, тобто наслідки кримінально правового характеру. По своїй природі факт судимості не створює підстав для обмеження особи її суб'єктивних прав. Вона тягне за собою загально-правові, а також кримінально-правові наслідки для особи лише в тому випадку коли на це є воля законодавця, який їх передбачає в законі.

Муратова С. О. на цей рахунок зазначає, що основні положення судимості: з'ясовують юридичну природу судимості, розглядає роль а також співвідношення.

Якщо розглядати саме основоположні моменти, які як правило застосовуються в стадіях кримінального судочинства, слід брати до уваги той факт, що судимість- це правовий стан особи який виникає з моменту винесення вироку, що набрав чинності і продовжується аж до моменту погашення або зняття у встановленому законом порядку.

Взагалі судимість не є довічним явищем. Вона припиняється автоматично через певний термін визначений законом саме шляхом погашення, в силу акта амністії чи помилування або ж як правила і часто в судовому порядку.

Як не дивно характерною особливістю цього процесуального явища є те, що як таке погашення впливає із закону і для цього не потрібно спеціальних нормативних документів і тд. І взагалі в більшості випадків автоматичне погашення вимагає зі сторони засудженого, який відбув свій термін покарання, дотримання певних умов основними є: відбуття ним як додаткового так і основного покарання, відбуте покарання, саме основне за своєю природою не може перевищувати десяти років позбавлення волі, але засуджений до кінця строку погашення судимості вчинити нових злочинів, адже будуть вжиті відповідні міри, що до цього [1], с. 321.

Новизною стало лиш визначення стану судимості жінок, якій призначено покарання саме у вигляді обмеження або позбавлення волі на строк який не перевищує п'яти років, а також якщо жінка вагітна вона звільнюється від відбування покарання або ж якщо в неї є діти віком до семи років. І така особа називається несудимою, але за тієї умови, що протягом так званого вибробувального терміну не вчинить нової протиправної дії яка суперечить чинному законодавству, і якщо після цього терміну не будуть прийняті рішення для направлення її для відбуття покарання, яке призначене судом. І на цей рахунок висловлюється В.О. Меркулова, в своїй роботі вона зазначає основні моменти судимості жінок, особливості судимості в певних випадках, які зазначені вище [3, с. 170].

Хотів би також зазначити, що також дещо змінена описувальна диспозиція це вказано в ст. 91 чинного Кримінального кодексу саме до порядку зняття судимості.

І як не дивно то обов'язковою умовою саме для знаття на тому етапі є так зване клопотання підсудної особи, але це стосується тих, хто відбув відбув покарання та закінчення не менш як половини строку погашення судимості. Взагалі клопотання про погашення судимості воно повино розглядатись в обов'язковому порядку за участю особи, яка саме і порушила дане клопотання, далі представника трудового колективу, але тоді коли дане клопотання ним було порушено і прокурор [2].

Отож проаналізувавши всю інформацію з впевненістю можемо сказати, що на сьогоднішній день кримінально-виконавча система України знаходиться на так званому зламі, коли з одного боку очевидним є протиріччя між консервативністю діючого законодавства і також системи виконання покарання, а з іншої сторони це є прагнення

держави до гуманізму, і звичайно ж демократії. Слід підкреслити той факт, що за всі роки незалежності України так і не відбулося вагомих і кардинальних змін назустріч перетворень. Ми залишаємось на лідируючих позиціях по застосуванню кримінальних покарань, а саме в тому, що особи перебувають у місцях позбавлення волі.

Статистичні дані свідчать про те, що в останні роки застосування позбавлення волі складає великий відсоток які проходять у тих чи інших кримінальних справах. За роки незалежності в Україні було засуджено велику кількість людей понад 2 млн. Це дуже велика цифра, і це говорить про те, що практика судимості не є ефективною.

Засудженні складають чималий відсоток громадян України. Зараз спостерігається велика кількість рецидивів злочинів. Ці та інші фактори полегшили формування відповідного середовища для подальшої криміналізації суспільства.

Як відомо, покарання і судимість впливає не тільки на засуджених та їх оточення, його вплив охоплює великі групи населення вцілому суспільство, адже покарання несе не лише позитив для суспільства у вигляді захисних функцій, а також низка негативних громадських наслідків.

Тому потрібно змінювати політику судимості вносити певні зміни і характерні риси. Адже як показує практика за останні роки змін не відбулося а приріст засуджених лише збільшується, що не в позитивному ключі впливає на державу.

Отож будуючи виконавчу політику, слід відмовитися від усталених стереотипів необ'єктивності в оцінці поведінки засуджених та осуджених. Ці кроки треба робити негайно, але робити це плавно і без поспіху, щоб завоювати авторитет.

Література:

1. Судимість. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 936. ISBN 978-966-937-261-1.
2. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. К. : Юрінком Інтер, 2001 р. 240 с.
3. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія. Вид. 2-е. Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.

РОЗВИТОК СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯ

Кривда Л. Р.

*аспірантка кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Управи з лікарських питань з кінця XVIII століття включали проведення судово-хімічних та мікроскопічних досліджень речовинних доказів, які здійснювали штатні фармацевти з метою виявлення наявності крові. Проте, в таких дослідженнях використовувався візуальний огляд, що призводило до суб'єктивних результатів. За кордоном ці завдання вирішували фармацевти та хіміки, які були запрошені для цього, а також лікарі-судові консультанти.

У 1853 році анатом Людвіг Тейхман-Ставларській, який працював у польському місті Кракові, звернув увагу на те, що Було звернуто увагу на те, що при додаванні крапельки солоної води з оцтом до засохлої крові і нагріванні до кипіння можна помітити під мікроскопом специфічні кристали. Ці кристали називаються гем-кристалами через наявність гемму, який є частиною гемоглобіну і надає крові червоний колір.

У 1859 році вченими був запропонований мікроскопічний метод досліджень передбачуваних слідів крові. Оскільки кров складається з червоних і білих кров'яних тіл, науковці розпочали аналізувати підозрілі плями в пошуках цих клітин під мікроскопом. Ці клітини представляли собою маленькі диски з поглибленням посередині. Щоб побачити їх у засохлій крові, дослідники доводили кров до рідинного стану. Проте процес збільшення розмірів кров'яних тіл міг тривати кілька днів, і в дуже старих слідах ці клітини не були видимі під мікроскопом.

Тоді ж в 1859 році паралельно з мікроскопічним методом виник новий, фізичний метод досліджень в природознавстві, який зіграв надзвичайно велику роль в судовій медицині. Спектральний аналіз, відкритий німцями Кірхофом і Бунзенем ґрунтувався на тому, що світло, пропущене крізь призму, розсіювалось, утворюючи на екрані спектр, схожий на веселку від червоного до фіолетового кольору. За допомогою спектрального аналізу було встановлено, що кожна речовина має свій власний спектр випромінюваного світла. Під час дослідження розчинів, що містять кров, вчені виявили, що гемоглобін відображається в спектрі як темні адсорбовані штрихи і смуги.

У 1862 році біохімік Ернст Гоппе-Зейлер вперше визначив спектр оксигемоглобіну при встановленні наявності крові.

У 1863 році Палеске запропонував цю ”пробу Гоппе-Зейлера» для судово-медичного розпізнавання крові.

1866 рік Імператорський Харківський університет важлива подія – прозектор кафедри анатомії Ф. В. Ган захистив докторську дисертацію на тему «О судебно-медицинском исследовании кровяных следов». Дана робота стала першою по дослідженню речових доказів у Харківському університеті, а, можливо, й в Україні.

З 1876 р спосіб визначення наявності крові по спектру гемато-порфірину, запропонований Г.В. Струве, увійшов в судово-медичну практику і використовується до теперішнього часу.

У 1886 році доктор медицини М.О. Оболонський також у Харківському університеті захистив дисертацію на тему «Про волосся у судово-медичному відношенні».

Після відкриття в 1899 році Ф. Я. Чистовічем видовий специфічності преципітинів, отриманих імунізацією тварин сироватковими білками, реакція преципітації була використана в судовій медицині для визначення видової приналежності в плямах.

Італієць Роберто Магнаніні розробив в 1898 році метод, заснований на спектральному аналізі. Він виявив, що гемоглобін у тварин та людини має різну реакцію на обробку лужним розчином калію. Однак цей метод можна було використовувати лише для аналізу свіжої крові, а не її слідів. У подальших дослідженнях, спрямованих на виявлення крові на застарілих плямах, використовувалися ознаки, такі як наявність або відсутність синього кольору та піни, що виникають під час хімічних реакцій гемоглобіну. Однак аж до кінця XIX століття, судова медицина не мала достовірного методу визначення видової приналежності крові.

У 1901 році журнал «Німецький медичний тижневик» опублікував роботу Пауля Уленгута про новий метод визначення наявності людської крові. Робота мала назву «Метод визначення різних видів крові і диференційно-діагностичний доказ наявності людської крові ». У цьому дослідженні метою було встановити наявність специфічних преципітинів у сироватці тварин, які оброблялися за допомогою спеціального способу, та визначити можливість розрізнення білків різних птахів. Пауль Уленгута використовував сироватки крові кролика для визначення виду тварин, що дозволило йому точно визначити принципові відмінності між білком різних видів крові. Він повторював свої досліди з кров'ю багатьох тварин, таких як коні, овці та свині, і результати підтвердили його висновки. Ці відкриття стали вихідним пунктом для розробки біологічного методу визначення видів крові, що

дозволило відрізнити кров людини від крові тварин та вирішити одну з головних проблем судової медицини. Відкриття Уленгута збільшило довіру до можливостей судової медицини та сприяло її розвитку. А вже у 1901 році Пауль Уленгут успішно застосував свій метод в кримінальній справі про вбивство дітей на острові Рюген в Балтійському морі. Роль, яку зіграла експертиза Уленгута в процесі над Тессновим, зробила метод відомим далеко за межами Німеччини і до 1904 року не існувало перешкод до успішного застосування преципітинів судово-медичних інститутах усього світу.

У 1901 році К. Ландштайнер, нарешті, виділив групи крові А, В і С. Четверта група крові, пізніше названа АВ, була ідентифікована в наступному році. Він виявив, що якщо людина з однією групою крові, наприклад, А, отримує кров від людини з іншою групою крові, такий як В, імунна система господаря не розпізнає антигени В на донорських клітинах крові і, отже, буде вважати їх чужорідними і небезпечними, як це може ставитися до інфекційного мікроорганізму. щоб захистити організм від цієї передбачуваної загрози, імунна система господаря буде виробляти антитіла проти антигенів В, і буде відбуватися аглютинація, коли антитіла зв'язуються з антигенами.

У 1903 році М. С. Цвет відкрив метод хроматографії з можливістю встановлення наявності крові. У 1910 році А. Асколі удосконалив реакцію преципітації, і запропонував не змішувати розчин антигену і антитіла, а нашаровувати їх один до одного. У 1913 році для кафедри судової медицини був збудований окремий двоповерховий будинок, на базі якого проф. Микола Сергійович Бокаріус створює Інститут судової медицини Імператорського Харківського університету. У 1930-х роках Ізмайлов і Шрайдер застосували цей метод для розділення алкалоїдів. Після Другої Світової Війни хроматографія почала застосовуватись у судово-медичній практиці.

У 1962 році, В. Д. Савве та Г. С. Ушаков вперше запропонували метод хроматографії, де антиген та антитіло взаємодіють у рідкому середовищі, поміщеному в градуйовану піпетку, і після перенесення на хроматографічний папір, комплекс антиген-антитіло утворює круг в центральній частині.

У 1964 році, В. І. Чарний та Г. М. Сулейманов запропонували використовувати реакцію гальмування преципітації, порівняльну реакцію преципітації та імуоелектрофорезу для диференціювання крові філогенетично близьких тварин.

У 1971 році, В. П. Чернов запропонував свою модифікацію методу хроматографії для використання в судово-медичній практиці. Ця модифікація включає в себе введення 0,03 мл преципітуючої сироватки та 0,3 мл витяжки з плями крові в пробірку, яка розміщується в

термостаті. Рідину вводять у градуйовані піпетки таким чином, щоб кінець піпетки доторкався до хроматографічного паперу. Після того, як зразки перенесені на папір, вони фарбуються та промиваються, а при позитивному результаті на папері з'являється синя ділянка в центрі плями, що свідчить про наявність непрореагувалих білкових компонентів. У 1980 році Т. А. Купріна розробила методику отримання специфічних сироваток анти-Нв, які мають вищу діагностичну цінність порівняно зі звичайними преципітуючими сироватками. Цей метод дав змогу отримати лікарський засіб, який може бути використаний для різноманітних цілей, таких як встановлення наявності крові, визначення видової приналежності крові, виділень, органів та тканин, відрізнєння крові плода та крові дорослої людини в перші місяці життя, а також визначення видової приналежності слідів крові у випадках змішування крові людини і тварини.

У 1992 році Григорій Федорович Кривда вперше в Україні ввів новий метод ідентифікації різних біологічних об'єктів, використовуючи типування ДНК методом ПЛР. У наступному році цей метод було включено в навчальні програми для підготовки фахівців з судової медицини. У 1998 році на базі кафедри судової медицини Одеського національного медичного університету та Одеського обласного бюро судово-медичної експертизи були організовані курси спеціалізації та удосконалення експертів зі судово-медичної імунології та судово-медичної цитології за особистої підтримки Кривди Г. Ф. Його наукова діяльність спрямована на розробку теоретичних і методичних підходів до використання молекулярно-генетичного поліморфізму ПЛР в судово-медичній експертизі. Також він вивчає підходи до вилучення біологічних об'єктів, встановлення частоти алелів і генотипів змішаної популяції України, а також здійснює порівняльний аналіз з іншими популяціями. Використання системи ПЛР-аналізу є важливим для підвищення ефективності ідентифікації біологічних слідів на речових доказах при розслідуванні тяжких кримінальних злочинів та проведенні експертизи спірного батьківства.

Література:

1. Кривда, Л.; Кривда, Р. Генезис судово-медичних знань та напрями їх використання в розслідуванні насильницьких і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 133–145.

ЗАХИСНИК ЯК СУБ'ЄКТ ДОКАЗУВАННЯ

Криштафович О.Я.

*здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»
Науково-дослідного інституту публічного права, адвокат
м. Київ, Україна*

Стаття 59 Конституції України гарантує кожному право на правову допомогу, а також право на вільний вибір захисника своїх прав. Стаття 1312 визначає, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1] адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

Відповідно до параграфу 3 (ст.ст. 45–54 КПК України) захисник є стороною захисту у кримінальному провадженні. Цими ж статтями в загальних рисах визначені його повноваження як сторони захисту та суб'єкту доказування. Реалізація повноважень захисника як суб'єкта доказування в загальних рисах визначені також нормами доказового права (гл. 4 КПК), а також іншими процесуальними нормами, які регламентують засоби доказування у кримінальному судочинстві.

Водночас аналіз норм чинного КПК України свідчить про те, що нечіткість формулювань повноважень захисника власне як суб'єкта доказування у кримінальному судочинстві на практиці унеможлиблює ефективну реалізацію змагальних засад кримінального процесу, що, на наш погляд, шкодить ефективності захисту особи в кримінальному процесі та ефективному виконанню завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Слід зазначити й те, що на доктринальному рівні немає єдності думок щодо доказування у кримінальному процесі та роль захисника у доказуванні як суб'єкта доказування [2, с. 210; 3, с. 135; 4, с. 214; 5, с. 223; 6, с. 17; 7, с. 278; 8; 9; 10 с. 480].

Ми поділяємо думку тих правників, які вважають, що доказування у кримінальному процесі доказування захисником у досудовому розслідуванні, як пізнавально-практична та розумова діяльність, має свою зовнішню і внутрішню структуру.

Зовнішніми структурними елементами доказування захисником у досудовому розслідуванні є два взаємозалежні та взаємопов'язані етапи: 1) отримання доказів; 2) використання отриманих доказів для обґрунтування ними своєї правової позиції.

Отримання захисником доказів у досудовому розслідуванні полягає у: 1) пошуку, виявленні (встановленні), витребуванні, вилученні фактичних даних та їх джерел; 2) перевірці, оцінці фактичних даних та їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й власне наданні фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у досудовому розслідуванні.

Використання захисником отриманих доказів передбачає обґрунтування ними своєї правової позиції у досудовому розслідуванні для: 1) заявлення клопотань про проведення СРД та НСРД; 2) заявлення клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 3) заявлення клопотань щодо застосування заходів безпеки; 4) заявлення протесту у формі клопотання, заяви, вимоги, заперечення (зауваження), скарги.

Внутрішніми структурними елементами доказування захисником у досудовому розслідуванні є: об'єкт, предмет, мета, завдання, засоби, результат і власне сам суб'єкт.

Об'єктом доказування захисником у досудовому розслідуванні є сукупність обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, на підставі яких встановлюються обставини, що входять до предмету доказування захисником у досудовому розслідуванні.

Зазначається, що предмет доказування захисником у досудовому розслідуванні складають такі дві групи обставин: 1) обставини, що підлягають спростуванню; 2) обставини, що підлягають встановленню.

Метою доказування захисником у досудовому розслідуванні є спростування або встановлення обставин, що входять до предмету доказування захисником у досудовому розслідуванні, отриманими ним доказами. Виходячи з функціональної структури кримінального процесу України, робиться висновок, що мета доказування захисником у досудовому розслідуванні не співпадає з метою доказування сторони обвинувачення.

Завданням доказування захисником у досудовому розслідуванні є все те, що необхідно зробити для досягнення його мети.

Доводиться, що засоби доказування захисником у досудовому розслідуванні – це все те, за допомогою чого воно здійснюється: СРД,

інші процесуальні дії (витребування документів, отримання речей і документів, опитування учасників кримінального провадження та інших осіб, залучення експерта), і, власне, докази. Засоби отримання доказів захисником у досудовому розслідуванні мають опосередковану та безпосередню форму.

Результатом доказування захисником у досудовому розслідуванні є реалізована мета. Результат доказування захисником може бути як позитивним, так і негативним.

Суб'єктом доказування у досудовому розслідуванні є власне сам захисник, який здійснює функцію захисту у досудовому розслідуванні. Діяльність захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні обумовлюється його процесуальним інтересом, мотивами, професійними та іншими особистісними якостями. Такі категорії, як принципи (засади), стандарти, межі, контроль, гарантії (умови), хоча й характеризують і забезпечують діяльність захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні, проте не є її ані внутрішніми, ані зовнішніми структурними елементами [12, с. 43; 13, с. 69; 14, с. 8–9, 17].

Кримінальними процесуальними гарантіями захисника як суб'єкта доказування під час проведення інших процесуальних дій у досудовому розслідуванні є: нормативне закріплення права захисника витребувати оригінали документів або їх копії, завірені в установленому порядку, за винятком документів, що становлять державну та службову таємницю, шляхом подання адвокатського запиту у порядку, передбаченому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; законодавче визначення обов'язкових елементів, з яких повинен складатися адвокатський запит; надання захиснику права звертатися з адвокатським запитом до фізичних осіб; установлення кримінальної відповідальності за відмову в наданні інформації на адвокатський запит захисника; нормативне закріплення права захисника складати протоколи отримання речей і документів у випадку одержання від учасників кримінального провадження чи інших осіб за їх згодою речей і документів, а також у випадку їх безпосереднього виявлення, проведення огляду; законодавче визначення порядку зберігання речових доказів захисником у кримінальному провадженні; нормативне закріплення процесуального порядку тимчасового доступу захисником до речей та документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю; законодавче закріплення права захисника складати протокол вилучення речей і документів у ході тимчасового доступу до речей і документів; установлення кримінальної відповідальності за ненадання захиснику тимчасового доступу до речей і документів; запровадження інституту приватної детективної (розшукової) діяльності; надання поясненням учасників кримінального провадження та інших осіб,

отриманих захисником, статусу доказів; нормативне закріплення процесуального порядку опитування захисником учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою; надання захиснику права складати протоколи опитування учасників кримінального провадження та інших осіб; нормативне закріплення за слідчим, прокурором обов'язку щодо повідомлення захисника про залучення експерта, надання захиснику часу для поставлення перед експертом додаткових запитань, ознайомлення захисника з висновком експерта протягом трьох днів з моменту його отримання та надання захиснику копії висновку експерта, завіреного в установленому порядку; надання захиснику права при отриманні від учасників кримінального провадження чи інших осіб, за їх згодою, зразків для експертизи, а також у випадку їх безпосереднього вилучення складати протокол; законодавче закріплення права захисника щодо залучення експерта для проведення додаткової або повторної експертизи.

Література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/ed20200703#Text> (дата звернення: 18.05.2021).
2. Білічак О. Проблеми участі захисника у збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 3. С. 208–213.
3. Бірюкова А. М. Гарантії адвокатської діяльності при здійсненні захисту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 10. С. 135–138.
4. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
5. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. 314 с.
6. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-25.
7. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативнорозшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Х. : Арсис ЛТД, 2007. 576 с.
8. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування у кримінальному процесі. Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві : доповіді учасників міжн. наук.-практ. конф., 18–19 жовт. 2002 р. Київ : ІА при КУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 27–30.

9. Обрізан Н. М. Захисник як суб'єкт доказування у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2008.

10. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 травня 2014 р.) Київ : Принт-Сервіс, 2014. С. 480–482.

11. Старенький О. С., Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. / КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016.

12. Погорецький М. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 42–54.

13. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79.

14. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юридичних наук. Київ. 2016. 22 с.

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кулєб'якін В. О.

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький, Україна

Прийнятий в 2012 році Кримінальний процесуальний кодекс України [1] (далі – КПК України) став основою для розвитку вітчизняного процесуального законодавства, створивши нову модель кримінального процесу орієнтованого на захист прав та свобод людини і громадянина.

Одним з важливих інститутів процесуального кодексу, який спрямований на дотримання прав і свобод, є інститут процесуальних строків. Адже саме під час кримінального провадження процесуальні строки впливають на обмеження таких основоположних прав і свободи

особи як право на свободу та особисту недоторканість, право на таємницю листування тощо. І саме процесуальні строки покликані запобігти тому, щоб втручання в чуже право та обмеження свободи не було безмежним, встановлюючи їх чітку регламентацію.

В. М. Тертишник визначає процесуальний строк у широкому значенні як певний проміжок часу, протягом якого особа має виконати ту чи іншу дію [2, с. 44]. Підтримуючи таку дефініцію звернемо увагу на окремі аспекти їх класифікації, які мають не лише теоретичне значення, але така класифікація дозволить визначити роль та місце процесуальних строків в системі дотримання загальних засад кримінального провадження.

Різноманіття процесуальних строків у кримінальному судочинстві зумовлює необхідність їх класифікації в залежності від різних обраних для поділу критеріїв.

За сферою правового регулювання процесуальні строки варто розділити на строки на досудовому розслідуванні та строки в судовому провадженні. Необхідність вказаної класифікації обумовлена структурою кримінального процесуального кодексу який поділяє кримінальне судочинство на дві стадії досудове розслідування та судове провадження. Розглядаючи строки в структурі процесуального кодексу окремо варто виділити регламентовані розділом II строки у заходах забезпечення кримінального провадження, застосування яких є властивим як досудовому розслідуванню так і судовому розгляду.

Особливу увагу необхідно приділити обчисленню процесуальних строків, що пов'язане з іншим критерієм класифікації – за способом визначення, який можна поділити на строки-періоди та строки-моменти [3 с. 205]. Щодо строків-періодів, то їх науковці визначають як проміжок часу в межах якого можливо прийняти рішення або вчинити процесуальну дію [4, с. 174], а щодо інших, то вказують на вчинення певної дії протягом максимально стислого, але достатнього часу, до або одразу після вчинення іншої дії [5, с. 205–206]. Часто вказівниками для таких строків виступають оціночні категорії «негайно», «невідкладно». Використання таких категорій може викликати труднощі правозастосування, які пов'язані з їх неоднозначним тлумаченням. Строки-періоди можливо також поділити на строки, які встановлюють максимальну межу часу протягом якого може бути вчинено дію, та мінімальну: раніше спливу якої дія не може бути вчинена (наприклад, суд роз'яснює обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення. Після того відкладає розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення [1]).

А.А. Пахлеванде, досліджуючи праці науковців, узагальнив та визначив, що за способом обчислення процесуальних строків їх необхідно поділити наступним чином: періоди часу обчислювані роками, місяцями, днями, годинами та моменти у часі обумовлені точною календарною датою, вказівкою на подію, яка має настати. Також до вказаної ознаки класифікації варто віднести критерій обчислення процесуальних строків, які є абсолютно та відносно визначені [5, с. 261]. Критично оцінюючи підхід автора, зазначимо, про те, що ним не позначено ремарку у дослідженні про те, що у чинному КПК України відсутні процесуальні строки, які обраховуються роками.

Названі вище критерії класифікації пов'язані з обчисленням процесуальних строків, способом їх визначення та способом обчислення однак класифікувати їх можна і за багатьма іншими критеріями. Так за характером виразу диспозиції кримінальної-процесуальної норми процесуальні строки необхідно поділити на: уповноважуючі (строки, які дозволяють вчинити дію чи прийняти процесуальне рішення), зобов'язальні (строки, якими зобов'язано до вчинення такої дії чи прийняття рішення) та заборонні (такі, що зобов'язують утриматись від вчинення дій та прийняття процесуальних рішень).

Безпосередньо пов'язаною та такою, що впливає з названої вище класифікації, є наступна класифікація за характером діяльності: строки прийняття процесуальних рішень та строки вчинення процесуальних дій.

Викладене підводить до висновку, що кожен процесуальний строк, який вплив неминуче тягне за собою настання певних правових наслідків, якими є виникнення, зміна або припинення процесуальних правовідносин. За таких умов процесуальні строки варто класифікувати за правовими наслідками на: правоутворювальні, правозмінювальні, правоприпинювальні [6].

Окреслені класифікації не надають вичерпного переліку усіх видів процесуальних строків у кримінальному провадженні, оскільки поруч з наведеними підставами та в залежності від мети дослідження можуть застосовуватись й інші критерії. Повертаючись до початку цих тез, то необхідно розглядати процесуальні строки крізь призму гарантій захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні та запропонувати класифікувати процесуальні строки за критерієм дотримання прав і свобод, які вони можуть забезпечити. Така класифікація може бути достатньо широкою, але звертаємо увагу на наступне.

Одним із основних прав і свобод особи є право на свободу та особисту недоторканість обмеження якого, на думку автора, як найбільше може звужити конституційні права особи. До процесуальних строків якими регламентовано таке обмеження можна віднести строк затримання, який у разі затримання без ухвали слідчого судді може

становити не більше 72 годин (ст. 211 КПК України). Тобто законодавець визначив строк-період протягом якого особа підлягає звільненню або має бути вирішено питання про тримання під вартою. Одночасно з тим, процедура затримання особи регламентована і строками-моментами про які йшла мова вище: момент затримання (ст. 209 КПК України), та момент звільнення з-під варті у разі відсутності підстав для тримання під вартою (в цій частині законодавець вказує на оціночну категорію «негайно»).

Наступною засадою кримінального провадження, яка може бути обмежена під час досудового розслідування, є право на недоторканість житла чи іншого володіння особи. Таке обмеження вказане право може зазнавати під час проведення слідчої (розшукової) дії – обшуку житла чи іншого володіння. Статтею 235 КПК України регламентовано, що ухвала про проведення обшуку діє у строк визначений у ухвалі, який не може перевищувати одного місця [1], що є запобіжником, який перешкоджає можливості свавільного та безмежного втручання в право особи на недоторканість житла. Якщо більш детально розглянути зазначено норму, то процесуальний строк, що визначений у ній можливо також диференціювати за критерієм суб'єкту який його встановлює: строк визначений судом та строк визначений законом (граничний строк один місяць, який не може бути перевищеним).

На наведених прикладах нами розглянуто деякі види процесуальних строків, які гарантують дотримання прав і свобод у кримінальному провадженні. Однак, їх номенклатура є значно більшою (недоторканість права власності та арешт майна, право на таємницю листування та доступ до кореспонденції тощо) і підлягає більш глибокому дослідженню для розуміння природи та сутності процесуальних строків та впровадженню більш широкої класифікації.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 2213-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2703>
2. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України. Київ : А.С.К., 2007. 848 с.
3. Басай В. Д. Поняття та види процесуальних строків за КПК України та КПК російської федерації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2013. № 1. С. 204–208.
4. Оборотов І. Г. Темпоральні грані права : монографія. Миколаїв : ТОВ «Фірма «Ліон», 2009. 230 с.
5. Пахлеванзаде А. А. Класифікація процесуальних строків. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 260–263. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/66.pdf.

6. Кушнерьов В. М. Розумність строків як загальна засада кримінального провадження : дис. ... доктора філософії : 12.00.09. Київ. НАВС України, 2021. 204 с.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ

Лазаренко Д. О.

студент II курсу

*Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету*

Науковий керівник: Сперкач Н. А.

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

В усі часи розвитку громадянського суспільства питання щодо запобігання та протидії наркозлочинності, наркообігу та наркотизму загалом поставали дуже гостро. Оскільки свій негативний вплив вони поширюють майже на всі сфери суспільного життя, і в результаті чого погіршується якість життя як окремих осіб, так і держави в цілому. Саме тому завданням кожної держави є боротьба з таким негативним фоновим явищем, як наркоманія задля зменшення її руйнівного впливу на суспільство та зниження рівня наркозлочинності загалом.

Проте, останнім часом, все частіше підіймається питання щодо легалізації окремих видів наркотичних засобів, зокрема медичного канабісу. Актуальність дослідження їх легалізації збільшується, враховуючи вимоги сучасності та політику окремих зарубіжних країн у цьому напрямку.

Однією із проблем щодо боротьби з наркоманією можна вважати відсутність єдиної думки та підходу щодо легалізації канабісу в світі серед різних країн. Однак, слід також зауважити, що за останні декілька років в деяких країнах уже набули чинності нормативно-правові акти, в яких передбачається легалізація певних наркотичних речовин в медичних цілях. Так, у Сполучених Штатах Америки близько 23 штатів та округ Колумбія уже проводять таку політику, а також деякі інші штати готові підтримати легалізацію медичного канабісу. Однак, тут

слід зауважити, що така ініціатива не відповідає національному законодавству США, тому що відповідно до їх федерального закону передбачена сувора заборона на виробництво, реалізацію та вживання коноплі. В той же час у Нідерландах канабіс для лікування хворих використовується уже понад 10 років, там у призначеному пацієнтам курсі лікування може бути передбачено використання препаратів на основі коноплі. Окрім того, уряд цієї країни надав дозвіл та уповноважив на виробництво медичного канабісу підприємство Bedrocan BV, яке на сьогодні також є поставником конопельних препаратів для таких країн як: Норвегії, Німеччини, Італії та Фінляндії. Ще однією європейською країною, яка одна із перших легалізувала коноплю в медичній сфері, а саме в 2013 році, була Чехія. В ній визначено вичерпний перелік лікарів, які мають право призначати відповідний курс лікування, та аптеки, які за рецептом уповноваженні на продаж препаратів на основі канабісу. Подібна політика з 2017 року також запроваджена і в Польщі. Проте на відмінну від інших країн, які легалізували медичний канабіс, окрім того що його видача в аптеках можлива лише за рецептом, фармацевт зобов'язаний розділити потрібну кількість відповідного препарату на маленькі порції. Також ввезення наркотичних засобів задля подальшого їх використання в медицині дозволена лише, якщо конопля є засушеною. В Мексиці, якій знадобилося три роки для створення структури з застосування канабісу для лікування з дня його легалізації, компаніям перед початком виробництва ліків на основі коноплі потрібно отримати відповідну ліцензію. Також урядом цієї країни передбачений обмежений імпорт готових препаратів виключно фармацевтичними фірмами [1, с. 21].

Підтримуючи позицію Савінова К.Г. [2, с. 11], вважаємо, що найбільш доречно буде запровадження в Україні системи законної реалізації наркотичних засобів подібної як у країнах, які передбачають використання медичного канабісу виключно під наглядом лікаря або продаж його лише за рецептом. Оскільки це дозволить допомогти певній групі хворих, і в той же час не матиме ризиків збільшення наркозалежних серед іншого населення.

В Україні же на сьогодні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, передбачені розділом XIII ККУ [3].

Окрім того, відповідно до Таблиці 1 Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, канабіс, смола канабісу, екстракти і настойки канабісу належать до особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено [4].

Однак уже багато років в Україні підіймається питання щодо легалізації медичного канабісу, але до повної підтримки на законодавчому рівні поки так і не дійшло.

Так, наприклад, у Верховній Раді України зареєстрований Проект Закону «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» з метою імплементації кращого досвіду у сфері регулювання обмеженого обігу канабісу, смоли канабісу, екстрактів і настоек канабісу, а також тетрагідроканабінолу (його ізомерів та їх стереохімічних варіантів), шляхом внесення змін до законів України, які регламентують поводження з наркотичними засобами, з метою створення умов для розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування, проведення наукових досліджень ефективності конопель [5].

Так, за словами Комаріда О, першого заступника Міністра охорони здоров'я, основною метою проекту закону № 7457 – забезпечення для пацієнтів із неврологічними розладами, онкологічними та іншими захворюваннями доступу до препаратів на основі медичного канабісу. За підрахунками до війни ліків на основі канабісу потребували понад 2 млн українців. Зараз ця цифра зросла: ще близько 4 млн наших співгромадян потребуватимуть медикаментозного лікування посттравматичних стресових розладів за допомогою медичного канабісу. І препарати на основі медичного канабісу, які будуть реєструватися для використання в Україні, повинні мати доведену клінічну ефективність. Тоді вони не нестимуть ніякої шкоди, не викликать залежності [6].

Отже, кожна країна має свою власну політику щодо легалізації медичного канабісу. Однак в більшості із них продаж здійснюється за рецептом лікаря, під його наглядом, в невеликій кількості тощо. Тому, за доцільним можна вважати запровадження в Україні законодавчого регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів, тобто законного обігу під чітким контролем у фармакології, тобто не вільної торгівлі, а саме в конкретних визначених цілях, зокрема з можливістю створювати ліки. Адже, прийняття вказаного Законопроекту передбачатиме чітку процедуру ліцензування, щоб мати можливість працювати із медичним канабісом, регулюватиме питання обігу препаратів, які виготовлені на основі медичного канабісу, тобто це не вільний обіг, а чіткі законодавчі правила регулювання використання препаратів на основі медичного канабісу у медицині. Тому, вважаємо, що прийняття такого

законодавчого акту свідчитиме про імплементацію та використання кращого європейського досвіду роботи з канабісом у медичних та наукових цілях.

Література:

1. Пряміцин В.Ю. Золотарьова Є.С Турович Ю.П. Легалізація медичного канабісу в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5 С. 20–23 URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/5.pdf (дата звернення: 12.05.2023)

2. Савінов К. Г. Філософсько-правовий та соціальний аспекти легалізації легких наркотиків в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук. Миколаїв. 2021. С. 12. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1637/1/Савінов%20Кирило%20Глібович.pdf> (дата звернення: 11.05.2023).

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 13.05.2023)

4. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.05.2023)

5. Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни : проект Закону України від 10.06.2022. № 7457 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39783> (дата звернення: 10.05.2023).

6. Ліки на основі медичного канабісу не несуть шкоди і не спричиняють звикання – Олександр Комаріда. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/liki-na-osnovi-medichnogo-kanabisu-ne-nesut-shkodi-i-ne-sprichinjajut-zvikannja-%e2%80%93-oleksandr-komarida> (дата звернення: 11.05.2023)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ламанець С. М.

*студентка II курсу факультету № 3
(підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності)
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Проблема охорони правопорядку, безпосередньо пов'язана із захистом права і свободи особистості, благополучним розвитком окремих соціальних груп та суспільства загалом, не втратила своєї актуальності й у воєнний період. У будь-якій державі формування ефективного охоронного організаційно-правового механізму є найважливішим завданням, без успішного вирішення якого неможливе нормальний, стабільний і водночас динамічний розвиток громадських та державних інститутів.

Такі негативні явища, як тероризм, злочини проти життя, здоров'я, честі, гідності, власності та ін., становлять фактичну загрозу режиму законності та правопорядку, підривають авторитет державної влади у суспільстві. Населення втрачає впевненість у охоронній функції права та у спроможності держави відновити порушені права як окремих осіб, так і всього суспільства.

Німецький юрист Х. фон Вольф підкреслював, що органи державної влади зобов'язані виробити комплекс заходів щодо забезпечення захисту життя, здоров'я та благополуччя громадян: «...державна має дбати про те, щоб кожен мав достатньо коштів для життя, а для цього вона має регулювати заробітну плату, а також вартість предметів споживання, дбати про достатню кількість роботи». Аналогічні ідеї були висловлені поліцейстом Л. фон Штейном: «...державна має встановити умови особистого, господарського та суспільного розвитку, які окрема особа не може собі уявити» [1].

Французький мислитель-поліцейст Н. Деламар, характеризуючи ефективність державного управління, підкреслював особливу роль поліції в охороні правопорядку і безпосередньо пов'язував ці явища із прагненням загального блага. Видається характерним у зв'язку з цим його висловлювання: «спільне благо і добрий порядок, від якого залежить щастя держав». Дослідник І. А. Андреева у своїй дисертаційній роботі справедливо зазначає: «Поліція, яка стала основним принципом абсолютистської держави, функціонувала також із метою

загального блага. Масштаби та значення її в результаті були настільки великі, що їм цілком відповідає відома формула часів Петра Великого – «поліція – є душа громадянства та всіх добрих порядків та фундаментальний підпір людської безпеки та зручності».

Над поняттям «правоохоронні органи» у нинішній юридичній літературі досі точаться дискусії. Відбувається це через те, що, з одного боку, вищезгадане поняття об'єктивно існує і часто використовується в юридичній сфері та повсюдному житті, а з іншого боку є певна невизначеність щодо складу правоохоронних органів [2].

Правоохоронна діяльність – діяльність держави, яка служить для захисту прав та регулюється спеціально уповноваженими органами шляхом застосування ними юридичними стягненнями відповідно до закону та за порушення встановленого порядку.

Сама назва діяльності – правоохоронна – вказує на те, що метою останньої є: охорона прав та свобод людини і громадянина, громадського порядку; забезпечення громадської безпеки; підтримання правопорядку. Зміцнення правопорядку є невід'ємною складовою діяльності держави, в якій декларується принцип верховенства права. І це закономірно, бо від того, як розуміються, а головне, як застосовуються інститути правопорядку, залежать результати ефективності функціонування всієї правової системи та їх вплив на всі сфери суспільного розвитку [1].

Поняття правопорядку є багатограним і функціонально змістовним. У загальному розумінні правовий порядок – це порядок, що визначений та регулюється правом. Правопорядок є необхідною умовою максимально повного забезпечення конституційних прав і свобод громадян України, зокрема й у війсьній сфері.

Важливим засобом забезпечення згаданих прав є діяльність спеціально створених правоохоронних органів держави.

Державно-владна діяльність цих органів полягає в тому, що вони, будучи частиною апарату держави, наділені компетенцією розглядати різні юридичні справи та користуються можливістю застосування державного примусу. Правоохоронна діяльність визначається правоохоронною функцією держави, здійснюється в межах правоохоронних відносин та відповідає їх принципам [2, с. 17].

Основні ознаки правоохоронної діяльності:

1. Правоохоронна діяльність здійснюється лише за допомогою юридичних заходів впливу або іншого запобіжного заходу та покарання.

2. Правоохоронна діяльність виконується лише спеціально уповноваженими органами.

3. Проведення правоохоронної діяльності з дотриманням певних процедур, зазначених у законі [2].

Правоохоронна діяльність – це не лише особливий вид діяльності, а й особливий вид суспільних відносин, що виникають між людьми у правоохоронній сфері. Звідси і необхідність змістовного аналізу правоохоронних відносин, тобто з'ясування їх природи і сутності. Будь-які відносини, що здійснюються на рівні і в межах суспільства, є певним видом взаємозв'язку між людьми, що передбачає наявність таких елементів, як об'єкти, сторони, елементи змісту. Це такий взаємозв'язок, за якого зміни змісту, форми чи сутності однієї сторони викликають зміни іншої.

Сутність правоохоронної діяльності є похідною від сутності юридичної діяльності як такої. Вона покликана враховувати особливості та функціональне призначення цього виду діяльності.

На нашу думку, зрозуміти сутність правоохоронної діяльності, її основну соціальну функцію можливо, лише виходячи за юридичні межі її розгляду. Основною метою такого «виходу» є усвідомлення природи і сутності самого права.

Тільки з'ясувавши природу і сутність права, можна говорити про змістовну, сутнісну характеристику правопорядку і правоохоронної діяльності. Аналіз цієї проблеми передбачає розуміння права, охорону якого забезпечує досліджувана діяльність [3].

Література:

1. Нагорна В.В. Щодо проблеми визначення поняття «правоохоронні органи» у правовій науці та законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 44–48.

2. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

3. Гусева В.О. Сутність правоохоронної діяльності в Україні, перспективи розвитку та сучасний стан. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (м. Харків, 22 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 135–137.

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ І ОСОБА, ЯКА ПРОХОДИТЬ АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Ленда О. В.

*ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Відповідно до змісту ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» № 1975-ХІІ від 12.12.1991 р., альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством [1].

Ідея визнання державами права громадян на відмову від військової служби за релігійними переконаннями, як зазначає Пашинський В.Й., виникла в 60-х роках ХХ ст. в пацифістському русі як виклик мілітаризму [2, с. 95]. У 1971 р. Комісія ООН з прав людини виступила з ініціативою гармонізації державами національного законодавства про військовий обов'язок у відповідності до міжнародно-правових актів з прав людини. Результатом стало прийнято кількох резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з рекомендаціями визнати право громадян на відмову від військової служби за переконанням совісті. Держави-учасниці визнали право на відмову від військової служби за переконанням, погодилися розглянути питання введення різних форм альтернативної служби, які не пов'язуються зі службою у військових частинах, а повинні мати цивільний характер, бути суспільно корисними, уникаючи будь-якого характеру покарання [2, с. 95].

На даний час інститут альтернативної служби поряд із загальним військовим обов'язком діє більше, як в 20 країнах світу (в Німеччині, Франції, Бельгії, Данії, Україні). Альтернативної служби немає в США, Канаді, Великобританії, оскільки їх армії повністю комплектуються на контрактній основі. Термін альтернативної служби, як правило, в 1,5–2 рази більший, ніж строкової служби [2, с. 96].

Альтернативна служба – це служба, яка запроваджується замість строкової служби задля виконання обов'язку перед суспільством. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і вони належать до діючих згідно із чинним законодавством релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування

зброєю. Такими є: адвентисти-реформисти, адвентисти сьомого дня, євангельські християни, євангельські християни-баптисти, покутники, свідки Єгови, харизматичні християнські церкви (та церкви, прирівнені до них згідно із зареєстрованими статутами), християни віри євангельської (та церкви, прирівнені до них згідно із зареєстрованими статутами), християни євангельської віри, товариство Свідомості Крішні [3].

Не підлягають направленню на альтернативну службу громадяни, які звільнені відповідно до законодавства від призову на строкову військову службу та яким відповідно до законодавства надано відстрочку від призову на строкову військову службу (на строк дії відстрочки) [1].

Загальний строк альтернативної служби у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для солдатів і сержантів, які проходять строкову військову службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Для осіб, які мають вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки бакалавра або магістра, строк альтернативної служби також у півтора рази перевищує строк військової служби, встановлений для осіб, які мають відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Чисельність громадян, які були направлені на альтернативну (невійськову) службу протягом 2011–2014 років складала: 2011 р. – 499 осіб; 2012 р. – 436 осіб; 2013 р. – 215 осіб; 2014 р. – 475 осіб [4].

Ст. 5 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» встановлено, що альтернативну службу громадяни проходять на підприємствах, в установах та організаціях, які перебувають у державній або комунальній власності, діяльність яких пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я та захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством [1].

Отже, в даному випадку ми не можемо констатувати таку обов'язкову для визнання особи військовослужбовцем ознаку, як перебування її на військовій службі. Відповідно, особа, яка проходить альтернативну (невійськову службу) на може визнаватися військовослужбовцем будь-якого виду служби і не може бути суб'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень), відповідальність за вчинення яких передбачена у Розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України.

Література:

1. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» № 1975-ХІІ від 12.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#top>
2. Пашинський В.Й. Конституційно-правовий статус військово-службовців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 201 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України № 2066 від 10.11.1999 р. «Про затвердження Переліку релігійних організацій, врівнення яких не допускає користування зброєю» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF#top>
4. Альтернативна служба. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Альтернативна_служба

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 321² КК УКРАЇНИ, ЯК ОБСТАВИНИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Лихопуд Д. Д.

*аспірантка Лабораторії дослідження проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я*

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташица

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу (далі – КК) України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [1]. При цьому, діючий КК України не містить визначення поняття «склад злочину», не дивлячись на те, що вказаний термін використовується у низці статей Загальної та Особливої частин.

Повнота складу злочину як обставина соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність виступає однією з категорій у кримінальному праві України, за допомогою якої здійснюється нормативне позначення злочину конкретного виду, опис відповідних

елементів та ознак, а також реалізація провідних завдань, без яких неможливе існування галузі кримінального законодавства та доктрини кримінального права [2, с. 261].

Загальноприйнятим є положення про те, що визначеність кримінально-правової норми, якою встановлюється караність певного діяння у формі дії або бездіяльності, зумовлює необхідність вказівки в законі всіх ознак суспільно небезпечного діяння, необхідних для конструювання конкретного складу злочину. Прихильники нормативістського погляду на склад злочину вважають його законодавчою моделлю, вказуючи лише на ті ознаки, що закріплені в законі про кримінальну відповідальність, з чого випливає, що до складу злочину не можна включати ознаки, що в законі не зазначені. На протигагу наведеному частина науковців вбачають у складі злочину як юридичній конструкції його структуру, вироблену теорією кримінального права.

Погоджуючись із думкою В.І. Борисова, зазначимо, що сутнісним осягненням вітчизняного кримінального права є встановлення єдиної загальної структури всіх злочинів та побудова на цій основі складу кожного виду злочину, який можна розглядати як спрощену правову модель, необхідну для встановлення відповідності реального злочину нормі кримінального закону та визнання вчиненого підставою кримінальної відповідальності [3, с. 254]. Поділяючи погляди щодо правильності визначення складу злочину як правової моделі, відзначаємо, що джерелами формування виступають теорія кримінального права, кримінальний закон, практика його застосування, які виключно в сукупності дають можливість найбільш повно сформулювати розуміння складу конкретного злочину, що дозволяє вирішити питання щодо підстави кримінальної відповідальності, забезпечити її законність та індивідуалізацію, адже за відсутності будь-якого зі складових елементів об'єктивних та суб'єктивних ознак неможлива констатація у вчиненому діянні підстави кримінальної відповідальності.

Як зазначає О.В. Ус, одним з основних складників боротьби зі злочинністю є правильна кваліфікація злочину, тобто правильна кримінально-правова оцінка поведінки (діяння) особи шляхом встановлення кримінально-правових (юридично значущих) ознак, визначення кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, і встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння конкретному складу злочину, передбаченому Кримінальним кодексом, за відсутності фактів, що виключають злочинність діяння [4, с. 174].

Так, статтею 321² КК України встановлено кримінальну відповідальність за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів.

За логіко-юридичним критерієм побудови кримінально-правової норми остання має закріплювати всі необхідні ознаки складу злочину у такий спосіб, щоб їх можна було встановити та в подальшому довести. У тексті диспозиції частини 1 вказаної статті безпосередньо сформульовані лише деякі ознаки складу злочину, серед яких, по-перше, суспільно-небезпечне діяння, яке має бути вчинене суб'єктом злочину, що передбачає альтернативні форми вираження, зокрема 1) порушення встановленого порядку доклінічного вивчення; 2) порушення встановленого порядку клінічних випробувань лікарських засобів; 3) фальсифікація результатів доклінічного вивчення; 4) фальсифікація результатів клінічних випробувань; 5) порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів. По-друге, вина, яка обов'язково має виражатися у формі прямого умислу, адже описані вище форми суспільно-небезпечного діяння свідчать про те, що відповідальність настає за вчинення кримінального правопорушення з формальним складом. Підкреслимо, що суб'єктивна сторона наведеного злочину може характеризуватися лише умисною формою вини щодо діяння та необережною формою вини до настання таких наслідків, як смерть потерпілого, інші тяжкі наслідки, передбачені у його кваліфікованих складах. Також диспозицією статті закріплено таку факультативну ознаку об'єкта злочину як предмет, яким в даному випадку виступають лікарські засоби як явище матеріального світу, з неправомірним впливом на яке з боку суб'єкта пов'язується наявність в діях особи складу злочину.

Водночас в теорії кримінального права загально визнано, що склад кримінального правопорушення утворюється сукупністю чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Тому склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 3212 КК, не може містити лише ті три ознаки, що безпосередньо зазначені у тексті її диспозиції, оскільки це б означало, що кількість елементів є більшою ніж кількість ознак, за допомогою яких вони утворюються [5, с. 77].

При цьому, характеризуючи ознаки елементів складу злочину, передбаченого ст. 3212 КК України як бланкетні, незазначення в тексті норми «зайвих» ознак пояснюється, тим, що певні положення вже визначені Загальною частиною КК України, напрацьовані теорією кримінального права та є загально визнаними на практиці, адже жодна стаття Особливої частини не містить всіх ознак відповідного складу злочину. Встановлюючи ознаки, прямо не зазначені в диспозиції аналізованої статті, звернемо увагу на те, що злочин може вчинити виключно спеціальний суб'єкт, тобто особа, яка, перебуваючи на певних посадах, бере участь у доклінічному вивченні, клінічних

випробуваннях лікарських засобів, фіксації їх результатів, наданні інформації про їх результати чи в їх державній реєстрації, та зобов'язана дотримуватися встановленого порядку доклінічного вивчення чи клінічних випробувань лікарських засобів, яка наділяється також загальними ознаками суб'єкта злочину, такими як фізична особа, осудність та вік.

Слід відзначити, що в проєкті нової редакції КК України закріплено, що складом злочину є сукупність обов'язкових ознак, передбачених у статті Особливої частини та статтях Загальної частини цього Кодексу, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону злочину. Ознаки складу злочину встановлюються тільки цим Кодексом, а їх зміст визначається на підставі положень цього Кодексу та інших джерел права (ч.ч. 1, 2 ст. 2.1.3) [6].

Повнота складу злочину як обставина соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність нерозривно пов'язана із застосуванням кримінально-правової норми на стадіях процедурного та функціонального характеру, в якому визначальним етапом є кваліфікація злочину, правильність якої є єдино можливим варіантом кримінально-правової оцінки діяння, повним, точним, вичерпним застосування всіх кримінально-правових норм, що охоплюють дане суспільно небезпечне діяння [7].

Комплексного аналітичного підходу потребує висновок щодо необхідності відображення в конструкції норми кримінального закону, яка встановлює відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 321² КК України, загальних ознак його складу, який відрізняється від інших складів злочинів як мінімум однією юридично значущою ознакою, що дає змогу для чіткого відмежування. Ознаки складу даного злочину частково безпосередньо закріплені у відповідній диспозиції статті як найбільш характерні та типові, інші – впливають із Загальної частини КК, а також встановлюється шляхом системного тлумачення закону про кримінальну відповідальність, що потребує подальших наукових досліджень повноти складу злочину та інших обставин соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.05.2023).
2. Савченко А.В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак. *Вісник академії адвокатури України*. Київ. 2009. № 1. С. 261–263.

3. Борисов В.І. Склад злочину як правова модель. *Вісник академії адвокатури України*. Київ. 2009. № 1. С. 254–256.

4. Ус О.В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків, 2014. Вип. 17. С. 196–201.

5. Пашенко О.О. Щодо встановлення ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 3212 КК України. *Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проєкті кримінального кодексу України* : матеріали науково-практичного вебінару (м. Харків, 25 трав. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 76–79.

6. Проєкт нової редакції КК України: від 30.01.2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 14.05.2023).

7. Борисов В.І., Пашенко О.О. Щодо підвищення ефективності застосування кримінально-правових норм на досудових стадіях розслідування кримінальних справ. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків. 2009. Вип. 17. С. 33–51.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКОНОДАВСТВІ ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Лігун А. І.

*аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Згідно з нормами чинного кримінального законодавства, колабораціонізм є співпраця з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах. Відповідальність за такі дії встановлена у ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК). Тобто, колабораціонізм – це дії громадян України, які сприяли чи продовжують сприяти країні-агресору у здійсненні агресивних дій та активізації збройного конфлікту проти нашої держави. Натомість у законодавстві деяких європейських країн колабораційна діяльність вважається формою державної зради.

У Польщі після завершення Другої світової війни була встановлена відповідальність за співпрацю з окупаційною владою шляхом: а) переслідування цивільного населення та військовополонених з політичних, національних, етнічних або расових причин, завдання шкоди особам на території Польщі, б) вимагання визнання вини шляхом погрози донесень на особу окупаційній владі, в) підбурювання до вчинення вище вказаних злочинів.

У цей час Польща запозичила у вітчизняне законодавство Нюрнберзькі принципи, криміналізувавши таким чином членство в «організаціях, метою яких було вчинення злочинів проти миру, воєнних злочинів, злочинів проти людяності». Переслідування воєнних злочинців, колабораціоністів та зрадників обґрунтовувалося помстою за злочини воєнного часу, запитом на відновлення справедливості та встановленням комуністичного режиму.

У Франції до форм об'єктивної сторони колабораційної діяльності, як і державної зради, входить співпраця з ворогом. Державною зрадою вважається: змова з іноземною державою з метою ведення збройних дій проти Франції, змова з ворогом держави з метою переходу його на територію Франції, постачання ворогові озброєння, людської сили, коштів, провіанту, ослаблення моралі французьких збройних сил, кореспонденція з ворогом, надання іноземній державі інформації, що становить дипломатичну таємницю, особою, яка має офіційний доступ до неї, надання будь-яким громадянином Франції чи іноземцем іноземній державі інформації щодо «таємниці національної оборони», що включала відомості у сфері військової, політичної, економічної та промислової інформації.

Дії, що не охоплювалися складом державної зради, але полягали у наданні допомоги ворогу або ставили під загрозу національну єдність чи свободу народу, кваліфікувалися як «національне безчестя». «Національним безчестям» вважалася участь у колабораційному уряді, членство в організаціях, які його підтримували, пропаганда в його інтересах.

У Бельгії та Нідерландах, крім державної зради, існував аналог французького «національного безчестя» – «непатріотична поведінка», яка охоплювала економічну співпрацю з ворогом. Розслідування за обвинуваченнями в економічній співпраці щодо підприємців вимагало вилучення документів підприємств та тимчасову конфіскацію майна або товарів. Та бізнес-еліта лобювали запровадження французької концепції «крайньої необхідності» для можливості бути звільненими від відповідальності за економічну співпрацю з окупаційним режимом.

Співпраця з ворогом у Норвегії називалася «втратою честі». Неоднозначним та таким, що порушує конституційні права і свободи

громадян, заходом впливу щодо учасників німецьких військових та поліцейських формувань, засуджених за вказані дії, була відмова в громадянстві дітям норвезьких громадянок від німецьких чоловіків. Обмеження громадянських прав у формі «втрати публічної довіри» застосовувалося за членство в норвезькій нацистській партії та «інших організаціях, які підтримують ворога». Покарання за вказані діяння полягало у позбавленні та суттєвому обмеженні ряду громадянських прав, поширювалося не лише на осіб, засуджених за співпрацю з ворогом, а й на членів їхніх сімей та застосовувалося довічно або терміном на десять років. Тривалі терміни покарання були реакцією соціального запиту на виключення вказаної категорії осіб із соціального життя.

Визначення «державної зради» в Кримінальному кодексі Швейцарії до 1942 р. охоплювало службу в збройних силах ворога або умисну допомогу в діяльності ворога, а в мирний час – спробу передати під контроль ворога частину території Швейцарії, спонукання іноземних держав до бойових дій проти країни, втручання у її внутрішні справи задля поставлення під загрозу чи завдання шкоди національній безпеці. Державною зрадою у сфері національної безпеки є участь у діях, спрямованих на зміну федеральної конституції насильницьким способом, насильницьке усунення державних посадовців чи позбавлення їх влади. Державна зрада охоплює також відповідальність за «дипломатичну зраду» – передання іноземній державі чи її агентам інформації, що становить державну таємницю. Суб'єктами державної зради у Швейцарії є також і цивільне населення, адже Військовий кримінальний кодекс визначає державну зраду як отримання цивільними особами таємних фактів, процесів та предметів з метою передати їх іноземній державі. Таким чином, воєнний шпionаж як військово-службовцями, так і цивільним населенням кваліфікується як державна зрада. Але у більшості випадків засуджені за співпрацю з ворогом вчиняли злочин шляхом передачі військової інформації іноземним державам, що загрожувало військовій безпеці Швейцарії.

Таким чином, короткий огляд відповідальності за дії, що у вітчизняному КК вважаються колабораціонізмом, у кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн визнаються формою об'єктивної сторони державної зради (Франція, Швейцарія). При цьому їх законодавче визначення різне: членство в організаціях, метою яких було вчинення злочинів проти миру, воєнних злочинів, злочинів проти людяності (Польща); національне безчестя (Франція); непатріотична поведінка (Бельгія, Нідерланди); втрата честі (Норвегія).

Література:

1. Добрянська Н. Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні. Центр прав людини ZMINA ; ред. Печончик Т., Луньова О. Київ, 2021. 36 с.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ВИРОКІВ

Лустюк О. С.

*студент II курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

*Науковий керівник: **Тимофєєва Л. Ю.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Призначаючи покарання за сукупністю вироків, суд має справу з особливим випадком, що засвідчує підвищену суспільну небезпечність винуватої особи. Тому, в КК України це положення виділено в окремій статті 71 розділу 11, де передбачено застосування більш суворох заходів впливу до особи, визнаною винуватою у вчиненні кримінального правопорушення (злочину) та дещо складніші вимоги до призначення їй покарання. Вивченням практики Верховного Суду України та Верховного суду щодо стану здійснення судочинства встановлено, що при призначенні покарання судами загальної юрисдикції застосовувалася ст. 71 КК України до кожного п'ятого засудженого.

Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2005-2019 роках, який здійснений Верховним Судом України та Касаційним кримінальним судом Верховного Суду, показав наступне: від 24.2 % у 2005 році до 24.8 % у 2019 році від усіх засуджених. особи були раніше судимі та мали не зняту або не погашену судимість. В даному випадку судам доводилося при призначенні покарання застосовувати вимоги ст. ст. 70, 71 КК України, тобто щодо кожного п'ятого засудженого.

Наведені дані свідчать, що в Україні в 2005-2019 роках множинність злочинів не зменшується, і має відносно високий, стабільний рівень.

Крім цього, аналізом судових рішень відносно осіб, засуджених за сукупністю вироків встановлено, що переважна більшість із них має низький соціальний статус.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 71 КК України, якщо засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком.

Слід зазначити, що в сучасній судовій практиці та практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду існують різні правові позиції щодо застосування положень ст. 71 КК України, в частині відмежування сукупності злочинів від сукупності вироків, що мало своїм наслідком винесення судами багаточисельних вироків з порушенням вимог чинного законодавства та подальшим їх скасуванням судом касаційної інстанції.

Так, законом про кримінальну відповідальність, а саме: ч. 1 ст. 71 КК України, визначено загальний критерій для відмежування випадків призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків і пов'язує його з моментом між діями, які вчинені до постановлення судового вироку про винуватість особи та після постановлення такого рішення.

При цьому, від набрання попереднім вироком законної сили залежить і можливість призначення остаточного покарання як за сукупністю злочинів, так і за сукупністю вироків.

Так, Додуров О.О. вказує, що призначення покарання за сукупністю вироків виникає навіть у той час коли перший вирок не набрав законної сили.

Відповідно до ч. 1-2, 4 ст. 71 КК України при призначенні покарання за сукупністю вироків, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. При складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині цього Кодексу.

Призначення покарання за сукупністю вироків відбувається в три етапи:

- призначається покарання за новий злочин;
- визначається невідбута частина покарання за попереднім вироком;
- визначається остаточна міра покарання за сукупністю вироків, шляхом приєднання до нового покарання невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Розповсюдженою проблемою у правозастосовчій практиці судів першої та апеляційної інстанцій є питання доцільності пом'якшення покарання за сукупністю вироків із застосування ст. 69 КК України.

Згідно з ст. 69 КК України суд вправі застосувати її положення і призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті), лише за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з обов'язковим урахуванням особи винного.

Так, суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій подекуди при призначенні покарання за сукупністю вироків вважають за можливе застосування вимог ст. 69 КК України та призначають засудженим основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті).

Водночас, сторона обвинувачення не завжди вважає такі рішення мотивованим та обґрунтованими, з огляду на що оскаржує їх в апеляційному та касаційному порядку.

Отже, призначення покарання за сукупністю вироків є самостійною засадою призначення покарання, якою закріплено спеціальні правила та умови застосування карних приписів щодо засудженого, який після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання вчинив нове кримінальне правопорушення. Це особливий правовий інструмент боротьби із закоренілою злочинністю, направлений на виправлення винуватої особи, до якої вже застосовувалися державно-правові заходи покарання.

Література:

1. Офіційний сайт Офісу Генеральної прокуратури.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25–26. 131 с.
3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2014. 361 с.

ПРАВОВА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ОСНОВА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Мазенко А. В.

*студент I курсу юридичного факультету
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

Серед елементів складу кримінального правопорушення, на мою думку, найважливішу роль відіграє суб'єктивна сторона, оскільки вплив психіки людини та самої людини, як суб'єкта вчинення правопорушення, на здійснення злочину важко переоцінити.

Суб'єктивна сторона являє собою сукупність трьох елементів: вини, мотиву та мети. У свою чергу, вина – це ядро суб'єктивної сторони, оскільки винність особи полягає у її психічному ставленні до вчинених нею дій, а відсутність вини тягне за собою неможливість кваліфікації правопорушення; мотивом є сукупність психологічних факторів, які спонукають особу вчиняти певні дії [4]; метою ж є кінцеве прагнення особи, бажаний результат від вчинення правопорушення [4]. Також окремо можна виділити мотивацію злочину – вибір об'єкта на який особа буде спрямовувати свої дії [6].

Прояв суб'єктивної сторони у скоєнні правопорушення можна зобразити за допомогою такої послідовності: 1) усвідомлення мотивації особою; 2) формування нею мети; 3) прийняття рішення про здійснення злочину; 4) виконання протиправних дій; 5) зіставлення наслідків з бажаним результатом. Варто зазначити, що така послідовність не стосується правопорушень скоєних через необережність або у стані афекту чи сп'яніння.

Неможливо розглядати психічне ставлення особи, без дослідження самої особи – суб'єкта кримінального правопорушення. Існує багато чинників, які провокують появу в людини злочинної поведінки, а як наслідок і злочину: соціальні, побутові, політичні, ідеологічні, політичні, тощо [7]. Одним із ключових елементів у формуванні особи злочинця є його сім'я. Таким чином, якщо вона неблагополучна – це може стати однією з причин майбутнього злочину, оскільки несформована психіка дитини отримує яскраве негативне враження: деструктивну модель сім'ї та поведінки, недостатнє виховання, тощо. Також через негативний вплив сім'ї в дитини формуються асоціальні цінності, установки, переконання та моральні орієнтири, викривлене

поняття про добро і зло, прояви девіантної поведінки, комплекси, емоційна нестійкість та інше [1].

Все це стає передумовами до поганої соціалізації, а як зазначає Г. Тард: «Чим більше людина відчуває себе такою, що відокремилася від собі подібних, завдяки своєму падінню або моральній смерті, своїй різкій збоченості або навіть підвищеній пристрасті, тим вона небезпечніша» [8]. Якщо ж така особа і не стає вигнанцем у соціумі, то вона знаходить собі відповідне середовище у якому буде почуватись комфортно, тобто подібне собі маргінальне оточення. Також соціум може провокувати появу злочинної поведінки через наявність у ньому деформації правової свідомості та культури. Як зазначає Н. Ф. Кузнецова, причини злочинності полягають у: «...антисупільних і антиправових традиціях, звичках, потребах, інтересах, мотиваціях членів суспільства, соціальних груп та окремих індивідів» [2, с. 4]. Б. М. Головкін наводить деформацію правової свідомості як одну з трьох причин скоєння злочину [5].

Перелічені особливості також впливають на посередню успішність у здобутті освіти та загально низьку поінформованість, результатом чого така особа може розраховувати лише на некваліфіковану та низькооплачувану роботу, це не дозволить їй належним чином задовольнити свої потреби, що також може слугувати передумовою для скоєння злочину [5]. Трансформацію поведінки особи у злочинну можна простежити за такими етапами: 1) асоціальна поведінка – не збігається з інтересами суспільства, але не завдає йому суттєвої шкоди; 2) антисоціальна – суперечить інтересам суспільства і шкідлива для нього, але не загрожує основним умовам соціального буття; 3) суспільно небезпечна – свідомо спрямована проти основних засад суспільства, становить серйозну небезпеку [3].

Взаємозв'язок поганого виховання, невдалої соціалізації, низького рівня освіти та поінформованості в сукупності з психологічними травмами, антисоціальними установками, комплексами та незадоволеними потребами, які спричиняє таке буття займає ключове місце у формуванні психічного ставлення особи до скоєного нею кримінального правопорушення.

Психологічні особливості та вплив соціуму, безумовно, є одними з ключових факторів, які здатні сформувати злочинну особистість, але не менш впливовими є обставини та ситуація конкретного злочину.

Ф. Зімбардо переконаний у тому, що кожна людина здатна на злочин, оскільки перебуваючи у незнайомій стресовій ситуації вона може проявити свої приховані негативні якості: «...наше знання себе зазвичай ґрунтується на дуже обмеженому досвіді, отриманому у знайомих ситуаціях, де є певні правила, закони, політика та обмежуючі

фактори» [10]. Люди знають себе гірше ніж їм здається. Схоже переконання належить й Г. Тарду, який зазначав, що кожному індивіду притаманні «невидимі колеса», які можуть почати рух без його відома, «вибухові субстанції», які він носить у собі не підозрюючи про це [8]. З. Фрейд та А. Ейнштейн під час листування дійшли висновку, що людині притаманний «інстинкт ненависті та руйнування» [9].

Однак, сучасний світ повний різноманітних правил, які створюють належні умови для мирного співіснування людей, що значно зменшує кількість потенційних стресових ситуацій результатом яких може стати скоєння злочину. Зокрема, такими правилами є закони, які чітко визначають межі в яких людина може здійснювати свою діяльність. Проте, для найбільш якісного, повного та всебічного аналізу злочину, на мою думку, недостатньо керуватися лише положеннями Кримінального Кодексу України. Нормативна база, яку використовують для кваліфікації кримінального правопорушення, не охоплює всю повноту психологічних та соціологічних детермінант, які мають великий, якщо не вирішальний, вплив на вчинення злочину.

Такий однобокий підхід до здійснення правосуддя не сприяє боротьбі зі злочинністю, оскільки кваліфікація правопорушення без належного врахування соціальних та психологічних ознак означає боротьбу лише з наслідками, а не причинами злочинності.

Література:

1. Андрусишин Р. М. Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254389/251619> (дата звернення: 12.05.2023).

2. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18081/1/Holovkin_274-280.pdf (дата звернення: 12.05.2023).

3. Етапи формування злочинної поведінки. URL: <https://referatss.com.ua/work/etapi-formuvannja-zlochynnoi-povedinki/> (дата звернення: 11.05.2023).

4. Землянська О. В. Особливості мотивації злочинної поведінки особистості. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13241/Osoblyvosti%20motyvatsii_Zemlianska_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 13.05.2023).

5. Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (5) / 2014 Причинність у системі детермінації злочинності Б. М. Головкін.

6. Юридична психологія : навчально-методичний посібник щодо самостійного вивчення дисципліни / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку

України» ; уклад.: С. І. Ніколаєнко, С. О. Ніколаєнко. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. 145 с.

7. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2008. 240 с.

8. Габриэль Тард Преступник и толпа. URL: <http://flibusta.site/b/472985/read> (дата звернення: 12.05.2023).

9. З. Фрейд Неизбежна ли война? URL: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=229304.0;wap2> (дата звернення: 12.05.2023).

10. Филипп Джордж Зимбардо Эффект Люцифера. Почему хорошие люди превращаются в злодеев. URL: <http://flibusta.site/b/391380/read> (дата звернення: 12.05.2023).

СЛІДЧИЙ СУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРИКО-ПРАКСІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

Мерзлий Л. В.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Генезису статусу слідчого судді, інституту судового контролю приділено чимало наукових праць. Цей інститут називають французьким винаходом, який започатковано у Франкському королівстві епохи Карла Великого (VIII ст.) на етапі зародження розшукового кримінального процесу через запровадження інституту королівських об'їзних суддів (*missi dominici*), в обов'язок котрих входило чотири рази на рік об'їжджати ті чи інші місцевості, приймати і розглядати скарги, розпитувати про злочини (*ingvisitio*) та головувати в судових засіданнях. Подальший занепад та розквіт інституту слідчого судді у Франції та інших європейських країнах детально висвітлено у публікації В.О. Попелюшка, який наголошує на сприйнятті французької моделі цього інституту і Російською імперією ще до прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 р. (посада судового слідчого запроваджена у 1860 р. за Указом імператора Олександра II) [1]. Перебуваючи при окружних судах та під наглядом прокуратури при попередньому слідстві, судові слідчі проводили слідчі дії та ухвалювали рішення щодо заходів примусу. Проіснував цей інститут до періоду радянської влади, зокрема, й за часів Центральної Ради та Директорії.

За КПК УСРР 1922 р. елементи статусу слідчого як носія судової влади, хоча й віддалено, були притаманні лише слідчим при радах народних суддів та при Народному Комісаріаті Юстиції (ч. 5 ст. 23 КПК), а за КПК УСРР 1927 року – військовим слідчим військового трибуналу (ч. 5 ст. 24 КПК). За КПК 1960 р. попереднє розслідування кримінальних справ не мало зв'язку із судовою системою та судочинством [1]. Із 1992 р. в кримінальному процесі України запроваджено оскарження рішень і діяльності слідчого, прокурора, дізнавача, але вони розглядалися суддею і вважалося, що на нього покладаються окремі повноваження попереднього розслідування. Під час судової реформи кримінального судочинства 2001 року повноваження суду на досудовому розслідуванні розширилися щодо обрання запобіжних заходів та надання дозволів на проведення деяких слідчих дій, а також щодо оскарження ширшого кола рішень слідчого і прокурора. Досить докладно законодавчі зміни і прийняття їх Конституційним Судом України, Верховним Судом України (до 2012 р.) показано в дисертації М.М. Макарова (п. 1.1) [2].

У КПК 2012 року слідчий суддя з'явився не як суб'єкт-дослідник фактів та обставин кримінального провадження, а як суб'єкт, більшість повноважень якого стосуються забезпечення та захисту як прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування, так і інтересів правосуддя [1]. Його повноваження розкрито через судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18 ст. 3 КПК).

Історичний екскурс до відповідних законодавчих актів на предмет вивчення урегулювання статусу слідчого судді (судового слідчого) засвідчує, що діяльність цього суб'єкта кримінальних процесуальних відносин завжди визначалася нормативно із вказівкою на порядок, якого він мав дотримуватися при проведенні дії чи прийнятті рішення (надання дозволу).

«Запровадження інституту слідчого судді у національне законодавство ґрунтується на історичному досвіді поступового переходу функцій контролю за досудовим розслідуванням від органів прокуратури до судової влади з урахуванням визнаних європейським співтовариством стандартів кримінального судочинства», – наголошує А.Ф. Бондюк [3, с. 9]. Проте, ототожнювати контроль за досудовим розслідуванням і слідчого суддю видається хибним, тим більше у контексті генезису цих понять.

Терміносистема «слідчий суддя» складається із двох слів, які окремо означають двох різних осіб – слідчого і суддю. У цій терміносистемі «слідчий» є прикметником («суддя який?» – «суддя слідчий»). У свою чергу, «слідчий» – це особа, яка веде слідство, тобто

встановлює обставини кримінального правопорушення, збирає докази. Суддя визначається як людина, яка чинить суд, судить, тобто висловлює обов'язкову для інших людей думку щодо їх вчинків (бездіяльності). Якщо йдеться про слідчого суддю, то акцент робиться на слові «суддя», якщо про судового слідчого – на слові «слідчий». Зважаючи на еволюцію «слідчого судді» і виконання ним відповідних функцій, слідчий суддя і судовий слідчий не є тотожними поняттями, адже останній виконував функції слідства – проводив особисто слідчі дії і був підконтрольним прокурору, суду. На цьому акцентується увага і деякими дослідниками [4, с. 44; 5, с. 249]. Отже, у повноваженнях цього представника судової гілки влади спостерігається тяжіння спочатку до функції розслідування, а потім – до контролю. Таким чином, функція судового контролю за досудовим розслідуванням не була першоджерельною у правовому статусі слідчого судді. Судовий контроль як процесуальна функція спирається на свою історію (тривалий час вона покладалася на суд) і маючи зв'язок із слідчим суддею у сучасному розумінні, може розцінюватися як самостійний правовий інститут у межах правової категорії «процесуальні функції».

Дослідники судового контролю і слідчого судді аксіоматично вживають відносно цих лексем слово «інститут», визнаючи їх тим самим правовими інститутами кримінального процесуального права. Проте, на нашу думку, це не зовсім юридично грамотно. Термін «правовий інститут» (інститут права) в юридичній літературі є, з одного боку одним із найуживаніших, але й до теперішнього часу він не отримав достатньої визначеності. Відсутній і чіткий перелік інститутів кримінального процесуального права.

За загальнотеоретичними приписами інститутом права є об'єктивно відокремлена сукупність взаємопов'язаних правових норм, які регулюють певний вид суспільних відносин. Ураховуючи еволюцію судового контролю, науково-доктринальні погляди на правову природу та зміст поняття «судовий контроль» і законодавчий підхід до його розуміння, можливість класифікації на форми і види, наявність об'єктів контролю, порядок та суб'єктів судово-контрольного провадження, різновиди правовідносин, що виникають під час такого контролю, необхідно констатувати доцільність приналежності судового контролю до правових інститутів кримінального процесуального права. Також, слід зазначити, що визнання судового контролю правовим інститутом є логічним поряд з інститутом обвинувачення та інститутом захисту (що віддзеркалюють процесуальні функції).

Оперування ж терміносистемою «інститут слідчого судді» видається некоректним. Слідчий суддя є одним із суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин. Щодо будь-яких інших

суб'єктів не застосовується на науково-прикладному рівні прив'язка до правового інституту. Окрім того, слідчий суддя і судовий контроль належать до окремої сфери кримінального провадження, що регулюється однорідними суспільними відносинами, і виділення в ній двох предметно схожих інститутів є недоцільним. Інститут судового контролю є ширшою категорією, ніж «слідчий суддя». Взагалі, можна вважати, що судовий контроль здійснюється не лише слідчим суддею, а й судом, адже у широкому розумінні він включає контроль не лише досудового розслідування, екстрадиційних процесів, а й забезпеченість здійснення ефективного судового розгляду, дієвості кримінального провадження, в цілому. Наприклад, перевіряючи докази, суд визнає їх недопустимими, якщо докази отримані з порушенням процедури одержання. У підготовчому засіданні суд вправі затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування – це теж може розглядатися як контроль. Контрольними функціями наділені й апеляційна та касаційна інстанція.

За способом регулювання правовідносин інститут судового контролю має матеріально-правові і процесуальні ознаки. Матеріальна його складова включає: право особи на справедливе здійснення провадження, застосування до неї співрозмірного заходу процесуального примусу; обов'язок слідчого судді, суду застосувати належну правову процедуру при здійсненні своїх повноважень. Наявність процесуальної складової зумовлюється встановленою процесуальною формою діяльності слідчого судді щодо того чи іншого виду судового контролю.

Таким чином, під інститутом судового контролю доцільно, на нашу думку, розуміти сукупність передбачених кримінальним процесуальним правом норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини у сфері оцінки виконання завдань кримінального провадження та забезпечення прав і свобод його учасників, які виникають між судом (суддею, слідчим суддею) та іншими суб'єктами кримінального процесу під час кримінального провадження і породжують специфічні права та обов'язки суб'єктів цих правовідносин. Суб'єктом, що має основну функцію судового контролю, є слідчий суддя.

Оскільки формальною ознакою правового інституту є його зовнішньо відокремлене закріплення у виді самостійних глав або розділів законодавчих актів, видається доцільним окремо врегулювати інститут судового контролю в КПК України. Це сприятиме і правовій визначеності такого контролю, статусу та повноважень слідчого судді.

Література:

1. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukr.pdf>
2. Макаров М. М. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2018. 495 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/2960/1/dis_pdf
3. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 241 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1918/1/>
4. Бялковський Д. А. Реалізація конституційних засад кримінального провадження в діяльності слідчого судді : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2021. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/balkovsk_dis.pdf
5. Barabasch T. M. Die Verwirklichung der normativen und der rechtlichen Grundlagen der Gerichtsverhandlung im Strafverfahren der Ukraine. Neue Tendenzen im Strafprozessrecht – Deutschland, Polen und die Ukraine. Frankfurt am Main. Peter Lang GmbH. 2015. Band 79. P. 247–255.

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Москаленко Д. Ю.

студент III курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Шило І. В.

викладач кафедри кримінально- правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

м. Дніпро, Україна

Жорстоке поводження порушує фундаментальні та невід’ємні права людини, гарантовані як Конституцією України, так і міжнародним законодавством, а також входить до складів найбільш тяжких

правопорушень, передбачених кримінальним законодавством України. Чинне кримінальне законодавство послуговується поняттям «жорстоке поводження» для фіксації злочинної поведінки особи, яка проявляється по відношенню до людини або тварини.

Стаття 28 Конституції України встановлює, «що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [2]. У п. 2 ч. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи про злочини проти життя та здоров'я особи» жорстоке поводження визначено як безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо) [3, с. 255].

Існує чимало міжнародних документів щодо забезпечення прав і свобод кожної особи, поваги до людської гідності: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1974 р., Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. тощо. Проте зазначені норми є лише декларативними, оскільки непоодинокі випадки порушення вимог ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод вимагають рішучого та системного реагування держави щодо захисту громадян від проявів жорстокого поводження.

В науково-практичному коментарі до КК України під жорстоким поводженням (в контексті ст. 438 КК України) визначено будь-який протиправний акт або бездіяльність щодо військовополоненого чи цивільної особи, що супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності (зокрема, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, катування, біологічні експерименти, вилучення органів і тканин людини, звалтування, примушування до вступу в статевий зв'язок (до проституції), вимушена вагітність, вимушена стерилізація та інші види сексуального насильства, обернення в рабство, примушування до служби у збройних силах противника, захоплення і тримання особи як заручника, позбавлення права на неупереджене судочинство, депортація, заява про те, що пощади не буде, умисне вчинення дій, які наражають цивільне населення на голод [5, с. 924].

Деякі норми чинного КК України, наголошує О.Б. Капустін, не включають до поняття жорстокого поводження не тільки насильство,

яке полягає в заподіянні тілесних ушкоджень, а й будь-яке насильство взагалі. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 431 КК України, кримінально-караними визнаються насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого. Досить неоднозначними до зазначеної статті є й науково-практичні коментарі. В одних випадках на наявність розділового сполучника між насильством і жорстоким поводженням взагалі увага не звертається і ці поняття розглядаються як синоніми [4, с. 1041].

Кримінально-правовий зміст жорстокого поводження щодо особи може включати в себе широке коло діянь, а саме: умисне нелюдське ставлення, що принижує гідність особи і включає будь-які форми тілесних покарань чи ушкоджень: колективні покарання, взяття заручників, акти тероризму, фізичні знущання, наругу над людською гідністю, нелюдське та образливе поводження, гвалтування, примушування до проституції, непристойні зазіхання в будь-якій формі, рабство та работоргівлю в усіх формах, пограбування та погрози здійснення будь-яких з перерахованих дій тощо.

14 квітня 2022 року було внесено зміни в Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» № 2191-IX від 14.04.2022, що доповнив III розділ КК України «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності» статтю 146-1 «Насильницьке зникнення» [1].

Ч. 1 ст. 146-1 передбачає вчинення наступних діянь «Арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування» [1].

Об'єктивна сторона ст. 146-1 КК закріпила діяння що охоплює воєнні злочини в Римському статуті Міжнародного кримінального суду в ст. 7 «депортація або насильницьке переміщення населення; переслідування будь-якої групи, що ідентифікується, або спільності по політичних, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних; насильницьке зникнення людей» [1].

Таким чином, принципово важливим є усвідомлення і розуміння необхідності забезпечення прав людини при будь-яких обставинах. Закони війни мають застосовуватися до всіх воєнних дій із використанням збройних сил, незалежно від характеру, напруженості або тривалості конфлікту. Невід'ємні права це права, відступ від яких (порушення) або обмеження яких не може бути виправдано ні за яких обставин.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та адміністративних провадженнях : офіційний текст / упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. Київ : ПАЛИВОДА. В., 2016. 860 с.
4. Капустін О.Б. Жорстоке поводження або поведження, яке принижує честь і гідність особи, як приводи, що викликають сильне душевне хвилювання. *Право*. 2020. № 1 (67). Том 2. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_2/13.pdf.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПОСИЛЕННЮ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Негода А. С.

*старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Сьогодні наша країна переживає надскладний час. У зв'язку з військовою агресією РФ проти України 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 в країні введено воєнний стан. Незважаючи на фактичний збройний конфлікт з лютого 2014 року, цей особливий правовий режим актуалізував ряд питань, що вимагають розв'язування. Чинний Кримінальний кодекс виявився не готовим забезпечити належне запобігання злочинності, зокрема організованої. В умовах збройної агресії та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки [1].

Протягом лютого 2022 року – квітня 2023 року зареєстровано 3728 кримінальних правопорушення (ст. 255, 257, 258-3, 260

КК України) [2]. Ці цифри говорять про тенденцію збільшення фактів вчинення протиправних діянь в організованих формах. У КК України сформовано низку статей, що визначають головні положення кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті. Розглянемо окремі із них:

1. Організовані форми вчинення кримінальних правопорушень за КК України мають певні особливості. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи (ч. 3 ст. 28 КК України).

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп (ч. 4 ст. 28 КК України) [3]. Тобто, кількісний склад, стійкість, єдиний план, розподіл функцій, а для злочинної організації, на додаток, ієрархічність та мета вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Останню ознаку можна вважати формальною, оскільки потребує знання «правопорушником» змісту положень ст. 12 КК України та негативно впливає на протидію організованій злочинності в різних сферах, оскільки значна частка кримінальних правопорушень не відноситься до протиправних діянь такого ступеня тяжкості;

2. Визнання створення та участі у злочинній спільноті або злочинній організації кримінальним правопорушенням (ст. 255 КК України) є дієвим засобом протидії проявам організованої злочинності. Вперше законодавцем розкрито поняття «злочинна спільнота» (ч. 4 ст. 255 КК України), «злочинний вплив» та «вор в законі» (примітка до ст. 255 КК України). Вона залишається загальною нормою по відношенню до бандитизму (ст. 257 КК України), створення терористичної групи чи організації (ст. 258-3 КК України), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України) тощо. При розкритті ознак останніх об'єднань доцільно звернутися до ч.ч. 3, 4 ст. 28 КК України та примітки до ст. 260 КК України. Специфічні ознаки банди та терористичної групи

(організації) Закон не визначає. Роз'яснення можна побачити в Постановах Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах.

3. Вчинення кримінального правопорушення в організованих формах виступає кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою окремих складів кримінальних правопорушень. Чинний Кримінальний кодекс диференційовано підходить до кримінальної відповідальності залежно від обтяжуючих обставин (наявність інституту співучасті).

Співучасть як одна із форм злочинної діяльності не створює будь-яких особливих підстав кримінальної відповідальності. Положення ч. 1 ст. 2 про те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, поширюється і на випадки вчинення злочину в співучасті.

Водночас межі відповідальності співучасників визначаються характером і ступенем участі кожного з них у вчиненому злочині, які, в свою чергу, обумовлюються виконуваною функцією (роллю), усвідомленням характеру дій інших співучасників та рядом інших обставин. Кожний співучасник відповідає за спільно вчинений злочин у межах індивідуальної відповідальності (у межах вчиненого та усвідомленого) [4, с. 102].

Організована злочинність як кримінологічне поняття є самостійним об'єктом досліджень. Вона викликає неабиякий інтерес наукових та практичних співробітників та характеризується низкою ознак, які виходять за межі нормативного її визначення (Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»). Тому потребує уточнення понятійний апарат, що дозволить уникнути плутанини у визначенні організованої злочинності та організованих форм вчинення кримінальних правопорушень. Тільки чіткий зміст правових дефініцій дозволить виключити суперечливе тлумачення понять, здійснювати правильну кримінально-правову кваліфікацію дій суб'єктів кримінальних правопорушень.

Література:

1. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/#Text> (дата звернення: 15.05.2023)

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс генерального прокурора*. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 15.05.2023).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради*

України. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

КОНЦЕПТ ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗГОДИ В СТАТЕВИХ ЗНОСИНАХ З НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ

Новікова Д. В.

*студентка IV курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

*Науковий керівник: **Ободовський О. В.***

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Сучасне цивілізоване суспільство спрямовує свою політику на захист неповнолітніх від впливу дорослих людей з метою формування здорової психіки та розуміння і наслідування певних моральних норм. Заборона перегляду певного контенту, обмеження в спілкуванні на окремі теми – все це робиться задля недопущення травмування психіки. Але складно ігнорувати сформований концепт доволі ранньої статевої зрілості в багатьох культурах, в яких досі законними є шлюби з неповнолітніми, відповідно і статеві зносини з ними. В судовій практиці непоодинокими є випадки визнання статевих зносин з неповнолітньою особою за добровільний зв'язок, завдяки чому діяння кваліфікується за ст. 155 Кримінального Кодексу України. Чи може вважатися згода особи, яка не досягла 16-річного віку добровільною? Як взагалі визначити наявність згоди потерпілої особи і відсутність психологічного впливу на неї з боку обвинуваченого? Саме цим питанням присвячена дана робота.

Щодо законодавчого визначення, термін «добровільна згода» фігурує у ст. 152 КК України, а в примітці до вказаної статті міститься роз'яснення, що згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх

обставин [1]. Закон не визначає точного способу, як має бути проявлено опір або як була проігнорована воля потерпілої, але зосереджується на проникненні в тіло іншої людини за відсутності вільного волевиявлення потерпілої особи, що однозначно свідчить про її згоду на це (якщо не було протиправного впливу на її психіку або волю). Визначення понять «згода» та «відсутність згоди» покладено на розсуд суду в кожному конкретному кримінальному провадженні, з урахуванням супутніх обставин. Більш широко дане питання розглядається у постанові Верховного Суду від 08 грудня 2021 року по справі № 566/1420/19 [2], де зазначається, що для того, щоб встановити, що сексуальні зносини відбулись за згодою, необхідно, щоб воля кожного партнера була чітко виражена, переконлива, така, щоб інша особа зрозуміла, що партнер бажає сексуального проникнення. Воля має бути виражена в певній зовнішній формі, такій як вербальна, жестова, мімічна або конклюдентна. З огляду на супутні обставини, відсутність згоди на сексуальні дії є фактом, який вирішується в суді. Презумпція незгоди потерпілого встановлена законом, тому докази добровільності згоди мають бути підтверджені в кримінальному провадженні. Будь-яке проникнення в тіло без дозволу потерпілої особи є кримінальним злочином. Відповідно, можемо зрозуміти, що особа має усвідомлювати на що надається згода, які наслідки це має тощо.

Вік сексуальної згоди конкретного закріплення у законодавстві не отримав. В науковій площині існує дві концепції його визначення: посилання на ч. 4, ст. 152 КК України або ж на ст. 155 КК України. Що стосується першої ідеї, пропонується визначати вік згоди 14 років, так як відповідно до положень даної статті саме з цього віку починає враховуватись наявність добровільної згоди і впливати на кримінальну караність діяння, до цього ж незалежно від наявності згоди статеві зносини з особою молодше 14 років, тобто малолітньою, вважаються зґвалтуванням. Що стосується ст. 155 КК України, слід зазначити про зміну у законодавчому формулюванні, «статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості» у ст. 155 КК України було змінено на «вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» Але маємо також зазначити, що у віковий проміжок «до шістнадцяти років» входить і вік до чотирнадцяти відповідно, з чого можна зробити висновок, що положення статті стосуються як неповнолітніх, так і малолітніх осіб. З цього вже випливає колізія: в чому тоді різниця між ч. 3, ч. 4 ст. 152 КК України та ст. 155 КК України, окрім як суттєвої відмінності у строках покарання? Зважаючи на соціальні чинники, особливості психологічного розвитку і законодавчі положення, вважаємо за необхідне визначити вік сексуальної як 16 років. Особа, яка не досягла

шістнадцяти років не може надати згоду на статеві зносини в повному розумінні майбутніх наслідків і серйозності даної дії, також примушування обвинуваченим до вступу у такий зв'язок може виявлятися не у фізичному насильстві, а в наявності психологічного впливу на неповнолітню особу при повному розумінні її психічної несформованості.

Абсолютно шокуючою при даному дослідженні стала судова практика, в якій фактично виправдовується педофілія. Як приклад можемо взяти вирок Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу від 15 березня 2023 року по справі № 212/2744/19 [3]. Особа обвинувачується за дії сексуального характеру з неповнолітньою особою (ч. 1, ст. 155 ККУ), а також за розповсюдження відповідних порнографічних матеріалів за участі цієї особи (ст. 301 КК України). Потерпілій було 14 років, доказами «наявності згоди» було те, що вона добровільно залишилась вдома у обвинуваченого, аргументованих підкріплень наявності згоди саме на статеві зносини немає. Більш того, за матеріалами справи було встановлено, що неповнолітні разом з обвинуваченим вживали алкогольні напої, що є ще одним фактором відсутності у потерпілої достатнього усвідомлення подій, які будуть відбуватися. Більш того, розповсюдження порнографічних матеріалів було кваліфіковано як діяння, передбачене ст. 301, але на нашу думку дані дії мають кваліфікуватися за ч. 3 ст. 301-1, так як відеоматеріали зі статевими зносинами з 14-ти річною особою є дитячою порнографією і мають каратись відповідно. Підтвердженням участі саме цієї неповнолітньої потерпілої у відеозаписі є дані фрагменти з вищезгаданого рішення: «Через два місяці ОСОБА_20 скинув йому відео, де дівчина вступила неприродні статеві стосунки з чоловіком. На відео він пізнав ОСОБА_27 та ОСОБА_13 за ознаками одягу, зачіски та обстановки квартири, в якій мешкав ОСОБА_20. Законний представник неповнолітньої потерпілої ОСОБА_7 в судовому засіданні суду показала, що 19.01.2019 року знайомі їй доньки показали їй в соціальній мережі «Інстаграм» відеоролик, на якому між її неповнолітньою донькою та невідомим чоловіком відбувається статевий акт в орогенітальній формі. На відео вона впізнала свою доньку по зачісці, одязі та ювелірним прикрасам. Після розмови з донькою, остання підтвердила факт статевого акта з ОСОБА_33 наприкінці листопада, а також те, що статевий акт ОСОБА_18 знімав на свій мобільний телефон, а потім це відео розіслав їх спільним знайомим.»

Неабияке обурення викликала наявність «пом'якшуючих обставин» у вигляді широго каяття, а також з врахуванням позитивної характеристики, наявності дружини та дітей, завдяки чому чоловіка було звільнено від відбування призначеного йому покарання у виді обмеження волі, із встановленням іспитового строку на один рік. Такі

справи сприяють нормалізації педофільії в нашому суспільстві, уявна «згода» і відсутність примусу щодо неповнолітніх осіб є лише шляхом мінімізувати покарання для цієї категорії правопорушників.

Отже, проаналізувавши законодавчі положення на судову практику, можемо дійти до висновку, що на даний час законодавство більш схильється на сторону обвинуваченої особи, аніж неповнолітніх потерпілих, неймовірно низька міра покарання за злочини сексуального характеру щодо неповнолітніх є неприпустимими у сучасному суспільстві. Пропонуємо збільшити міру покарання, передбачену за злочин за ст. 155 ККУ, або ж розглядати все це в рамках ст. 152, як згвалтування неповнолітньої особи через об'єктивну неможливість надання згоди зазначеними суб'єктами.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Постанова Верховного Суду від 08 грудня 2021 року по справі № 566/1420/19 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=101829946&red=100003d00d1e1d78e17a71fdb3c7a12461c4e&d=5>

3. Вирок Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу від 15 березня 2023 року по справі № 212/2744/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109579597>

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Нога М. Я.

*студент III курсу юридичного факультету
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна*

При розгляді кримінальних справ, дуже часто постає питання про відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди потерпілому. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) у статті 55 зазначає, що шкода поділяється на 3 види: фізична, матеріальна та моральна. Та згідно статті 127 КПК, підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша

фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення [1].

У законодавстві не зазначається поняття «шкоди», але науковець Татарин І.І. трактує так: «шкода – це об'єктивна категорія, що являє собою ті зміни, які настали в майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок учинення злочину». Згідно із цим визначенням, шкода, яка завдана кримінальним правопорушенням має об'єктивний характер, тому вона відноситься до об'єктивної сторони складу злочину [2, с. 2].

До основних способів відшкодування шкоди в кримінальному провадженні відносять: добровільне відшкодування шкоди підозрюваним, обвинуваченим, іншою особою за його згоди шкоди потерпілому; примусове відшкодування шкоди (відшкодування може бути стягнуте судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову); компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України. На рахунок компенсації за рахунок Державного бюджету, то держава ніколи не відшкодовує шкоду за власний рахунок, а використовує кошти обвинуваченого [1].

Першою із списку є фізична шкода. Поняття фізичної шкоди трактує Булеца С.Б.: «Фізична шкода являє собою будь-які негативні зміни в організмі людини, що перешкоджають його благополучному біологічному функціонуванню, тобто нормальному з медичної точки зору протіканню всіх психофізіологічних процесів в організмі людини» [3, с. 17]. До складових фізичної шкоди відносять тяжкі, середньої тяжкості та легкі тілесні ушкодження, розлади здоров'я, фізичні страждання, порушення психічного стану людини, зміни у нормальному розвитку організму і т.д. На мою думку, поняття «відшкодування фізичної шкоди» немає сенсу. Під цим ми розуміємо компенсацію коштів, які особа витратила на лікування. Правильним визначенням було б, відшкодування фізичного здоров'я. Але враховуючи, що це неможливо, у даному випадку ми застосовуємо відшкодування майнової шкоди. Саме тому, я думаю що компенсація фізичної шкоди, повинно бути виключено зі списку шкоди, яка відшкодовується.

Майнова шкода, на відміну від фізичної та моральної, також може відшкодовуватися юридичним особам.

Як зазначив Пленум Верховного Суду України у п. 29 Постанови від 07.02.2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», вирішуючи цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування моральної чи матеріальної

шкоди, суди повинні керуватися відповідним цивільним законодавством [4].

Відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), майнова шкода – це збитки, завдані внаслідок кримінального правопорушення. До таких збитків відносять: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [5].

Поняття моральної шкоди закріплено в статті 23 ЦКУ, «моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою стосовно неї, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи» [5].

Розглядаючи справу № 752/17832/14-ц про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду, Велика Палата Верховного Суду зазначила що, визначаючи розмір відшкодування, суд має керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності. Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [6].

Також, потрібно згадати про цивільний позов. Згідно статті 128 КПК, особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов. Суб'єктом цивільного позову про компенсацію моральної шкоди може бути лише особа, яка визнана потерпілим. В разі якщо обвинувачений виправданий за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до кримінального правопорушення, то суд залишає позов без розгляду [1].

Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» визначає, що громадянину підлягає відшкодування шкоди, завданої внаслідок: «незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного

взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян; незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу; незаконного проведення оперативно-розшукових заходів» [7].

Підводячи підсумок, інститут відшкодування шкоди являється одним із основних у кримінальному провадженні. Я вважаю, що потрібно удосконалити наше законодавство додавши визначення «шкоди» та ліквідувати поняття «відшкодування фізичної шкоди» у зв'язку з прогалинами які містяться у практиці застосування.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

2. Татарин І. І. Поняття і види шкоди, заподіяної злочином цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право. Європейські перспективи. 2012. № 3(3). С. 74–80. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/evre_2012_3\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/evre_2012_3(3)_16) (дата звернення: 15.05.2023).

3. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках. 2005.

4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Верхов. Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

6. Постанова Верховного Суду України від 15.12.2020 по справі #752/17832/14-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479?fbclid=IwAR1kH5f6Vg4Gfq9iTR5Wv0T9lwqcUEhXCVKHWYmzAyd_d_7jC9vqQ80gBHg (дата звернення 16.05.2023).

7. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТ. 236 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Пащенко Є. В.

*студент IV курсу факультету прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

З розвитком ринкових відносин та глобалізацією світ побачив різкий та стрибкоподібний ріст виробництва товарів та послуг, що з одного боку, надав можливість людству використовувати найсучасніші технології, але з іншого боку – призвів до порушення довкілля та екологічного занепаду через появу нових джерел забруднення (викиди газів, стічних вод, твердих відходів та інших забруднюючих речовин в атмосферу, водойми та ґрунт). Відповідно до ст. 16 Конституції України «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави, за для чого вона спирається на систему різноманітних інституцій, одним із яких є інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Кримінальний кодекс України (далі – ККУ), як один із базових нормативно-правових актів, спрямований на правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням (ст. 1 ККУ), ввібрав в себе і низку норм пов'язаних з імперативним регулюванням у сфері екологічних правопорушень. Так, кримінальні правопорушення проти довкілля утворюють самостійний розділ Кримінального кодексу України – Розділ 8. Відзначимо, що в доктрині права виокремлюють 3 основні групи кримінальних правопорушень проти довкілля А саме:

1. Кримінальні правопорушення, пов'язані з охороною довкілля та забезпеченням екологічної безпеки;
2. Кримінальні правопорушення, що відбуваються у сфері використання природних ресурсів;
3. Кримінально-карані діяння, спрямовані на нанесення шкоди людству через забруднення довкілля та природних ресурсів.

Кримінальне правопорушення, що є предметом дослідження даної наукової роботи, і передбачено ст. 236 ККУ «Порушення правил екологічної безпеки» належить до першої групи. Диспозицію означеної статті утворюють дії, спрямовані на порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки.

Потрібно також зазначити, що під охороною довкілля частіше за все розуміють систему заходів та дій, спрямованих на збереження природних ресурсів та запобігання їх знищенню. Поняття забезпечення екологічної безпеки, слід тлумачити як комплекс заходів та дій, що мають на меті запобігання загрозам для довкілля та здоров'я людей від негативного впливу природних та штучних чинників. До таких заходів належать контроль за викидами шкідливих речовин у атмосферне повітря, очищення водних джерел, утилізація відходів, забезпечення безпеки при виробничій діяльності та інші. Забезпечення екологічної безпеки є важливим завданням, що стоїть перед суспільством в умовах загострення екологічних проблем на планеті. Маємо констатувати, що ст. 236 має загальний характер і підлягає застосуванню у випадку, коли вчинене діяння не охоплюється конкретними складами кримінальних правопорушень, що передбачають посягання на окремі елементи довкілля. Додамо, що передбачена стаття виходить з презумпції того факту, що найбільш шкідливий антропогенний вплив на навколишнє природне середовище як цілісний об'єкт кримінально-правової охорони вчиняється безпосередньо в процесі господарської діяльності. Диспозиція ст. 236 має бланкетний характер, а тому, задля з'ясування змісту кримінально-правової заборони відсилає до екологічного законодавства.

Значимо, що безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є екологічна безпека, тобто такий стан довкілля, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для життя та здоров'я людей в частині дотримання встановлених вимог державного нагляду, щодо перевищення чи невиконання встановлених законодавством норм та правил, пов'язаних з оцінкою впливу на довкілля та дотриманням правил екологічної безпеки. А

Предметом кримінального правопорушення є планова діяльність та підприємства, споруди, пересувні засоби та інші об'єкти, наприклад, місця утворення та складування промислових відходів, в контексті

провадження оцінки впливу на довкілля або їх проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації. Окремо потрібно звернути увагу, що деякі види планової діяльності пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки, які можуть бути ідентифіковані як потенційно небезпечні об'єкти, тобто як такі, що створюють реальну загрозу виникнення надзвичайних ситуацій (на них використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні матеріали, пожежовибухові, хімічні речовини та біологічні препарати; об'єкти з видобування корисних копалин; гідротехнічні споруди). Відносини, пов'язані з діяльністю об'єктів підвищеної небезпеки, регулюються Конституцією України, Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року № 2245-III, ПКМУ «Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки» від 13 вересня 2022 р. № 1030 та іншими нормативно-правовими актами.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння – порушення порядку проведення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; 2) наслідки у вигляді загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків; 3) причинно-наслідковий зв'язок між діянням та наслідками. Варто зазначити, що необхідною характеристикою об'єктивної сторони є момент вчинення злочину, тобто під час проведення оцінки впливу на довкілля, проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів. Додамо, що важливим вкладом у визначення переліку «інших тяжких наслідків» є робота В. К. Матвійчука «Інші тяжкі наслідки в злочинах проти довкілля: теоретичні та практичні проблеми» 2011р, спрямована на узагальнення доктринальних підходів в означеній сфері. Науковець запропонував розділити такі наслідки на шкоду здоров'ю людей та інші збитки, виокремивши наступний перелік інших тяжких наслідків щодо ст. 236 ККУ. А саме: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких, тобто поєднані зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості, тобто тривалий розлад здоров'я або значну втрату працездатності менше як на одну третину;

д) захворювання значної кількості людей; е) масове захворювання людей; є) підвищення рівня захворюваності людей; ж) прояв шкідливих спадкових змін у людей; з) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій у людей; і) поширення епідемії.

Суб'єкт злочину спеціальний, тобто особа, на яку покладено обов'язок дотримуватися встановлених приписів законодавства в частині визначеного порядку проведення оцінки впливу на довкілля або правил екологічної безпеки.

Суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення як правило характеризується необережною формою вини.

Наголосимо, що застосування ст. 236 ККУ здійснюється досить нечасто, оскільки за для кваліфікації потрібна наявність умови настання суспільно небезпечних наслідків, при чому це повинно відбутися внаслідок порушення правил проектування тощо. Частіше за все на практиці зустрічаються 2 випадки:

1) Порушення правил екологічної безпеки підчас проектування, розміщення тощо., дійсно наявне. Але виявлення даного порушення настає раніше ніж це призвело до суспільно-небезпечних наслідків, таких як загибель людей та інші.

2) Наявність суспільно небезпечних наслідків, таких як загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки. Але відсутність об'єктивної сторони.

За таких обставин, відповідні діяння підпадають під кваліфікацію за іншими статтями ККУ або навіть підпадають під інші види відповідальності, наприклад за ст. 91-5 КУпАП. Оскільки в першому випадку об'єктивна сторона дійсно наявна, але відсутній суспільно-небезпечний наслідок. Тоді як в другому випадку наявний суспільно-небезпечний наслідок, але який настав внаслідок іншої дії, наприклад частина 2 статті 239 ККУ (забруднення або псування земель).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Плешаков Ю. О.

курсант II курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського університету внутрішніх справ

Хашев В. Г.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Дніпропетровського університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Кримінальне правопорушення – це дія або бездіяльність, яка порушує кримінальне законодавство країни та є протиправною. Таке порушення може бути скоєним як умисно, так і неумисно, але в будь-якому випадку воно має кримінальний характер і може бути каране згідно з кримінальним законодавством.

Термін «кримінальне правопорушення» може застосовуватися в різних контекстах та мати різні значення. У кримінальному праві, кримінальне правопорушення є поняттям, що вживається для позначення порушення кримінального законодавства, яке є більш серйозним за порушення адміністративного законодавства.

Кримінальні правопорушення можуть бути поділені на категорії залежно від їх характеру та серйозності. Наприклад, до категорії кримінальних правопорушень можуть належати вбивство, крадіжка, розбій, шахрайство, торгівля наркотиками, порнографія та інші.

Поняття кримінального правопорушення також пов'язане зі засадою «вини» в кримінальному праві. Згідно з цією засадою, кримінальне правопорушення може бути каране тільки у випадку, якщо порушник свідомо та добровільно вчинив злочинну дію. Таким чином, кримінальне правопорушення передбачає наявність вини та свідомості з боку порушника.

Нарешті, Лутчин В.І вважає, що важливим аспектом поняття кримінального правопорушення є його відношення до державного суверенітету та порядку. Кримінальні правопорушення завдають шкоди суспільству та порушують його закони.

Деякі науковці пропонують замінити термін «кримінальне правопорушення» на термін «кримінальна дія», який більш широко відображає сучасні підходи до визначення злочинної поведінки. Інші вважають, що термін «кримінальне правопорушення» є важливим для забезпечення правової держави і захисту прав громадян.

Загалом, в науковому світі існує дискусія щодо терміну «кримінальне правопорушення», але незалежно від думок науковців, важливо використовувати чітко визначені поняття в законодавстві, які відображають сутність злочинної поведінки і забезпечують захист прав громадян [1, с. 112–118].

Західні та українські дослідники займаються вивченням поняття кримінального правопорушення з різних поглядів, враховуючи історичні, правові, соціальні та культурні аспекти.

Наприклад, західні дослідники частіше використовують термін «кримінальна поведінка», який включає не лише злочини, але й анти-соціальну поведінку, що не завжди є кримінальним правопорушенням за законодавством.

У галузі кримінального права західні дослідники акцентують увагу на важливості виконання кримінального законодавства, визначенні вини та ступеня небезпеки дії для суспільства. У свою чергу, українські дослідники додатково звертають увагу на важливість забезпечення відповідного рівня правосуддя та правової культури.

Термін «кримінальне правопорушення» є досить старим і використовується в кримінальному праві багатьма країнами світу, в тому числі в Україні. Останні наукові дослідження в цій галузі проводилися для розвитку кримінально-правової науки та практики. Наприклад, дослідження в області кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення включають аналіз законодавства, визначення його проблем, аналіз практики застосування закону і виявлення проблем виконання кримінального правосуддя [2, с. 120–121].

Також, останніми часами, в контексті глобалізації та зростання міжнародного злочинності, з'являється все більше наукових досліджень в галузі міжнародного кримінального права, яке визначає відповідальність осіб за міжнародні злочини, такі як злочини проти миру, злочини проти людяності та військові злочини.

Зокрема, визначення кримінального правопорушення базується на кримінологічних, правових, філософських, соціологічних, психологічних та інших дисциплінах.

Також сьогодні в дослідженнях з питань кримінального правопорушення активно використовуються інформаційні технології та статистичні методи, що дозволяє здійснювати більш об'єктивну та комплексну оцінку кримінальної ситуації в країні.

Отже, можна сказати, що стан наукового дослідження щодо поняття кримінального правопорушення постійно розвивається та включає в себе різноманітні аспекти, що дозволяє розуміти його в широкому соціальному та правовому контексті.

Кримінальне правопорушення – це суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність) особи, яке передбачене кримінальним кодексом країни визнає як кримінальним правопорушенням, але на відміну від тяжких та особливо тяжких, за які передбачена більш сувора відповідальність, за кримінальні проступки передбачена менш сувора [3, с. 24].

Трактування кримінального правопорушення може відрізнитися в залежності від правової системи країни. У країнах, що застосовують континентальну систему права, кримінальні правопорушення зазвичай розглядаються як окрема категорія правопорушень, які передбачаються законом. У країнах, що застосовують спільну систему права, кримінальне правопорушення може трактуватися як проступки [4, с. 120–123].

У будь-якому випадку, поняття кримінального правопорушення включає в себе такі елементи, як незаконність, винність та міра відповідальності. Кримінальне правопорушення є порушенням громадського порядку і загрозою безпеці та порядку в суспільстві, тому його переслідують та підлягає відповідальності відповідно до законодавства країни [5, с. 593].

Термін «кримінальне правопорушення» є ключовим поняттям кримінального права і використовується для опису різноманітних злочинних дій. Його основна характеристика полягає у тому, що воно є порушенням кримінального закону. Іншими словами, кримінальне правопорушення є вчиненням таких дій, які є незаконними відповідно до кримінального законодавства та передбачають кримінальну відповідальність за їх вчинення [6, с. 56–68].

Кримінальне правопорушення може мати різні наслідки, залежно від його характеру та тяжкості. Найбільш тяжкі кримінальні правопорушення можуть бути покарані довготривалим позбавленням волі або навіть смертною карою, тоді як проступки можуть бути покарані лише штрафом або короточасним позбавленням волі [7, с. 324].

При цьому слід урахувати що суспільство, його інтереси і потреби знаходяться у динамічному русі, розвитку і змінах. Відповідно до цього змінюється на кожному із етапів розвитку суспільства й оцінка поведінки людини як антисоціальної, тим більше суспільно небезпечної і кримінально протиправної. Тому поняття «кримінальне правопорушення» не може бути незмінним: воно завжди має відповідати конкретному етапу (рівню) розвитку суспільства, держави, його потребам, інтересам та правосвідомості людей. Це дає змогу зробити два суттєвих висновки:

1) поняття «кримінальне правопорушення» обумовлено соціально-економічними відносинами, що існують в реальній дійсності на певному етапі розвитку суспільства, і тому є завжди історично-мінливим;

2) визнання державою у законі певних форм і видів поведінки (діянь) людини кримінально протиправними (криміналізація суспільно небезпечних діянь), чи навпаки виключення їх з цього кола (декриміналізація діянь) є динамічним і безперервним процесом оцінювання державою відповідності чи невідповідності цієї поведінки інтересам та потребам людей, суспільства і держави на тому чи іншому етапі їх розвитку [8, с. 66–103].

Крім того, кримінальне правопорушення може мати важливі соціальні наслідки. Воно може стати причиною невпевненості у законності та порядку в суспільстві, збільшення кримінальної активності та погіршення загальної безпеки. Однак, ефективне забезпечення правової держави здатне зменшити вплив кримінальних правопорушень на суспільство та забезпечити належний рівень безпеки для громадян.

Література:

1 Лутчин В. І. Критерії класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Том 29 (68). № 6. С. 112–118.

2 Кримінальне право України. Частина 1 : конспект лекцій: навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П. Чернівці, 2022. 182 с.

3 Лутчин В. І. Класифікація кримінальних правопорушень у кримінальному праві України та Республіки Польща за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 144–152.

4 Ємельянов В.П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посібник. Харків : Право, 2018. 142 с.

5 Конопельський В.Я., Плужник О.І., Резніченко Г.С. Основи кримінального права : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2021. 302 с.

6 Лутчин В. І. Поняття, зміст, та обсяг класифікації кримінальних правопорушень за кримінальним правом України та Республіки

Польща. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 38. Том 2. С. 56–68.

Кримінальне право. Загальна частина. Підручник. За загальною редакцією О.М. Литвинова. Харків : ХНУВС. 2020. С. 428.

7 Кримінальне право України : Загальна частина : навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак. закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.

ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Поштаренко І. В.

*викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Норми про кримінальну відповідальність за залучення неповнолітніх та малолітніх осіб до кримінально протиправної діяльності передбачаються в законодавстві держав із різними правовими сім'ями. Вони всі мають певні особливості, серед яких можна виділити не однакову родову належність суспільних відносин, які ставляться під загрозу заподіяння шкоди чи яким безпосередньо заподіюється шкода. Але у кримінальному законодавстві більшості зарубіжних країн (крім Болгарії) відсутня відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Натомість, подібні діяння охоплюються складами інших кримінальних правопорушень, родовим об'єктом яких можуть бути найрізноманітніші суспільні відносини (як правило – сімейні відносини та нормальний розвиток неповнолітніх). Відсутність єдиного підходу щодо віднесення зазначених кримінальних правопорушень до певних розділів залежить від історії розвитку та юридичної техніки кримінального законодавства кожної зарубіжної країни.

Кримінальне законодавство Молдови, Грузії, Казахстану, Таджикистану, Узбекистану, Киргизстану передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом, але окремої норми про відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом не містить. Формами втягнення

неповнолітнього у заняття жебрацтвом можуть бути такі діяння як: утримання дитини з метою використання у жебрацтві, передача дитини іншій особі чи надання малолітнього для заняття жебрацтвом іншій особі, торгівля малолітніми, жорстоке поводження, примушування до вживання шкідливих для здоров'я речовин, втягнення в проституцію та бродяжництво, схиляння чи дозвіл дитині жебракувати.

Щодо характеристики і ознак особи, яку втягують, використовують, схиляють чи щодо якої чинять інші форми дій для залучення її до використання в жебрацтві, в зарубіжному законодавстві існують різноманітні погляди.

Так, в Кримінальному кодексі (далі – КК) Нідерландів потерпілою від злочинів подібного роду є дитина молодше 12 років, в КК Іспанії поряд з малолітньою особою потерпілим може визнаватися недієздатна особа, в КК Туреччини – діти до 15 років, у КК Норвегії – до 16 років.

В кримінальному законодавстві зарубіжних країн передбачається відповідальність за різного роду залучення неповнолітніх до кримінально протиправної діяльності. Такі норми зарубіжного законодавства фактично є аналогом діяння, передбаченого в розділі «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» у ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність».

Формами залучення неповнолітніх до протиправної діяльності у законодавстві зарубіжних країн є: втягнення неповнолітнього в систематичне вживання спиртних напоїв (пияцтво), немедичне вживання сильнодіючих чи інших одурманюючих речовин, вживання наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин без призначення лікаря, в проституцію, у бродяжництво, в жебрацтво, у вчинення дій, пов'язаних з виготовленням матеріалів чи предметів порнографічного характеру, у вчинення сексуальних дій, у виготовлення матеріалів або предметів порнографічного характеру.

У законодавстві Австралії, Німеччини, Республіки Сан-Марино, Франції, Швейцарії, США кримінально караними є дії, які полягають у залученні дітей до сексуальної експлуатації, а також поширення серед неповнолітніх інформації та матеріалів негативного характеру: порнографічних предметів чи предметів, які пропагують культ насильства та жорстокості.

Щодо особливостей кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом у розрізі правових сімей варто зазначити, що для законодавства країн-представників романо-германської (континентальної) сім'ї (Франції, Нідерландів, Іспанії, Федеративної Республіки Німеччини, Швейцарії, країн Прибалтики (Естонії, Латвії, Литви) характерним є наявність кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх до протиправної діяльності у

формі залучення до сексуальної експлуатації, поширення серед осіб вказаної категорії інформації та порнографічних предметів чи предметів, які пропагують культ насильства та жорстокості, використання для зайняття жебрацтвом.

Для законодавства Молдови, Грузії, Казахстану, Таджикистану, Узбекистану, Киргизстану також спільною ознакою є існування двох кримінально-правових норм: одна встановлює відповідальність за втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, а інша – за втягнення неповнолітнього в антигромадську поведінку, в тому числі – і за втягнення у заняття жебрацтвом. Відповідальність за використання малолітніх для зайняття жебрацтвом у законодавстві вказаних країн.

Англо-американська сім'я (сім'я загального права), законодавство представників якої було вивчено (Австралія, США) виходить з того, що кримінально протиправними щодо малолітніх визнаються, в основному, дії, які полягають у залученні їх до різного роду сексуальної експлуатації.

Представники релігійної (мусульманської) сім'ї, законодавство яких було проаналізовано (Туреччина, Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан), кримінально протиправними вважають схилення малолітніх до заняття жебрацтвом або надання дозволу таким особам жебракувати чи дозволу для використання малолітніх для зайняття жебрацтвом, не передбачаючи окремої кримінально-правової норми за безпосереднє використання малолітніх для зайняття жебрацтвом.

Отже, кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн практично не встановлює відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. При цьому кримінально караними визнаються різноманітні форми втягнення малолітнього у заняття жебрацтвом, які знаходяться у різних розділах чи главах кримінального законодавства (як правило, у розділах чи главах, об'єктом яких є сімейні відносини та нормальний розвиток неповнолітніх).

ПРИХОВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЙОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Сванадзе Л. П.

*аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики
ННІ Права
Київського національного університету імені Т. Шевченка
м. Київ, Україна*

Важливим елементом криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й незаконного збагачення, є спосіб його вчинення. Саме спосіб вчинення злочину (*modus operandi system*) свідчить про те, як, яким чином особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, які прийоми, методи і засоби вона застосовує для цього. Спосіб вчинення злочину характерний насамперед для злочинної дії як активної, вольової суспільно небезпечної поведінки особи. Способи вчинення злочинів повторюються. Злочинець діє в аналогічних умовах, він має соціальні і психологічні типові риси, використовує певні знаряддя і засоби злочину [1, с. 275].

Спосіб вчинення злочину – це послідовність дій суб'єкта, спрямована на досягнення поставленої мети (певного злочинного результату), це усе те, що характеризує дії злочинця при підготовці (підшукування місця, вибір предмета посягання, готування знарядь і засобів, необхідних для здійснення злочинної цілі тощо), вчиненні злочину й прихованні його слідів [2, с. 27].

У криміналістиці через дослідження способу вчинення кримінальних правопорушень формуються і використовуються криміналістичні прийоми, засоби та методи отримання та перевірки доказів, розробляються криміналістичні характеристики злочинів як підстави для формування окремих криміналістичних методик їх розслідування.

Статтю 3685 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено, що незаконне збагачення – це набуття активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи.

У ч. 2 ст. 3685 КК України законодавець роз'яснює, що набуттям активів слід вважати набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи,

уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Як видно із диспозиції статті, законодавець не називає конкретних способів незаконного збагачення. На наш погляд, така конструкція кримінально-правової норми зумовлена постійною появою в реальному житті нових способів корупційного збагачення, що виключає можливість та доцільність наводити вичерпний їх перелік у правовій нормі.

Зважаючи на вищевикладене, а також враховуючи диспозицію ст. 3685 КК України, спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики незаконного збагачення має містити такі складові елементи, як підготовка, безпосереднє вчинення незаконного збагачення – набуття активів винуватою особою, приховання його вчинення, а також знаряддя та засоби. Зауважимо, що викласти в межах однієї публікації результати дослідження усіх вищевказаних складових способу вчинення незаконного збагачення як елементу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень цього виду (підготовка, безпосереднє вчинення, приховання, знаряддя, засоби) не представляється можливим зважаючи на їх значний обсяг, тож детально зупинимося лише на встановлених нами типових способах приховання незаконного збагачення.

Приховання злочину визначається в криміналістиці як діяльність, спрямована на перешкодження розслідуванню шляхом приховання, знищення, маскуваня чи фальсифікації слідів злочину, злочинця, а також засобів і знарядь учинення злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом. Діяльність за таких умов охоплює не лише активну форму людської поведінки – дію, а й пасивну – бездіяльність [3, с. 152].

У наукових джерелах неодноразово здійснювалися спроби класифікувати способи приховування злочинів за різними підставами. Одну з перших класифікацій приховування злочинів запропонував В. О. Овечкін, який запропонував виокремити 1) способи, які полягають у перешкодженні отриманню органами досудового слідства інформації про злочин, та 2) способи, що полягають у перешкодженні отриманню органами досудового слідства інформації про злочин і надання замість неї неправдивої інформації [4, с. 7].

На підставі системного аналізу матеріалів слідчо-судової практики за період 2017–2023 р.р., нами встановлено, що у більшості випадків особи, які незаконно збагатилися, здійснюють заходи приховання такого факту, що суттєво утруднює його встановлення органами

досудового розслідування. Вважаємо, що типовими пособами приховання незаконного збагачення (набуття активів) суб'єктами злочину є наступні:

а) реєстрація права власності на майно особами, які не є суб'єктами декларування, відомості про яких не підлягають декларуванню; внесення коштів на банківські рахунки інших осіб;

б) вчинення правочину для приховання іншого правочину, який насправді вчинено (удаваний правочин) – купівля чужого винаходу та його оформлення на себе з подальшим отриманням дивідендів; здійснення фіктивної підприємницької діяльності близькими особами (наприклад, утримання перукарського салону); придбання активів за заниженою вартістю (наприклад, найдешевша комплектація транспортного засобу чи за наявності пошкоджень) та ін.

в) вчинення правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися таким правочином (фіктивний правочин) – ніби-то взяття в кредит коштів у осіб, які не є суб'єктом декларування; надання (придбання, дарування) близькими особами коштовних подарунків та ін.

Способами приховання володіння набутими активами суб'єктами злочину є:

а) заздалегідь офіційне розірвання шлюбу в державних органах реєстрації актів цивільного стану, але продовження фактичного проживання із дружиною (чоловіком) та ведення спільного побуту, у тому числі спільне користування набутими активами;

б) зберігання коштів у готівці (в сейфах, тайниках чи сховищах);

в) придбання дешевих копій подібних до коштовних годинників, коштовностей чи інших дорогих речей;

г) здійснення операцій з купівлі-продажу коштовних предметів за готівку;

д) виведення (у тому числі фізичне вивезення) активів за кордон особисто, через посередників або з використанням фірм-одноденок; придбання за кордоном рухомого або нерухомого майна; вкладання в банківські рахунки чи придбання цінних паперів у закордонних резидентів; учинення інших дій.

Подальше вивчення способів приховання незаконного збагачення, їх доповнення та класифікація є практично значущою науковою діяльністю, оскільки допомагає встановити повну подію злочину, а саме дії винуватої особи з готування, учинення та приховування протиправного діяння, допомагає плануванню організаційних заходів і застосуванню відповідних тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Література:

1. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2008. 464 с.
2. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посібник / О.В. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін. ; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. К. : Алерта, 2015. 536 с.
3. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1(1). С. 151–158.
4. Овечкин В. А. Общие положения методики расследования преступлений, скрытых инсценировками. Х. : Харьков. юрид. ин-т, 1975. 64 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСОБАМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

Светлічний І. В.

адвокат, аспірант

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

Светлічна О. В.

психолог, аспірант

*Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

Відновне правосуддя для неповнолітніх – це підхід до розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх, який передбачає пріоритет відновлення шкоди, завданої потерпілим, над покаранням винуватця. Цей підхід спрямований на виховання та реабілітацію злочинців, зокрема неповнолітніх, з метою запобігання повторенню злочинів у майбутньому.

Відповідальність за кримінальні правопорушення, проступки та злочини, згідно із частиною другою статті 22 Кримінального кодексу України, настає для дитини за більшістю злочинів з 14 років [1]. Відновне правосуддя стає одним з важливих елементів справедливого

та ефективного правосуддя у всьому світі. У світовій практиці відновне правосуддя з успіхом використовується у справах, пов'язаних з неповнолітніми, і допомагає уникнути небажаних наслідків для підлітків та їхньої родини [2].

Відновне правосуддя засноване на принципі відповідальності та залучення неповнолітніх до процесу вирішення конфлікту. Цей підхід збільшує відчуття участі в процесі та відповідальності перед суспільством і може мати позитивний вплив на поведінку неповнолітніх у майбутньому [3].

Застосування засобів відновного правосуддя для неповнолітніх не є універсальним рішенням та може мати свої недоліки. Зокрема, відновне правосуддя може бути менш ефективним в разі деяких злочинів, які вимагають більш жорстких заходів. Також, використання відновного правосуддя може бути складним у випадках, коли сторони конфлікту не бажають співпрацювати або коли одна зі сторін не може бути залучена до процесу відновного правосуддя.

Крім того, використання відновного правосуддя для неповнолітніх може вимагати значних витрат на організацію та проведення конференцій, групових зустрічей та інших програм. Тому, в деяких країнах ЄС, відновне правосуддя застосовується тільки у випадках, коли воно є ефективнішим за стандартні методи правосуддя або коли воно може зменшити кількість засудження неповнолітніх до відбування покарання у в'язниці [3].

Країни, які активно використовують відновне правосуддя для неповнолітніх, мають різні підходи до його реалізації. Наприклад, у Німеччині відновне правосуддя для неповнолітніх є складовою системи ювенальної юстиції, яка забезпечує повну реабілітацію злочинців та розвиток їхніх соціальних навичок. У Франції ж відновне правосуддя для неповнолітніх використовується як додатковий інструмент, що доповнює традиційну систему юстиції [4].

З психологічної точки зору, відновне правосуддя для неповнолітніх може мати позитивний вплив на розвиток індивідуальності та соціальних навичок підлітків. Наприклад, програми відновного правосуддя включають спілкування з жертвами злочинів, що може допомогти підліткам краще зрозуміти наслідки своїх дій та навчитися взаємодіяти з іншими людьми.

Також важливо зазначити, що відновне правосуддя може бути більш емоційно важливим для підлітків, ніж традиційні судові процедури. У традиційних судових процесах підлітки можуть відчувати себе незначними та безсилими, а відновне правосуддя може дати їм можливість взяти на себе відповідальність за свої дії та активно допомагати відшкодувати завдані шкоди. Тому важливим психологічним

аспектом відновного правосуддя є визнання підлітків як активних учасників процесу. Відновне правосуддя може дати підліткам можливість відчувати свою важливість та внести внесок у процес вирішення проблеми [5].

Однак, на нашу думку, деякі програми відновного правосуддя можуть викликати емоційний дискомфорт у підлітків, оскільки вони повинні зустрітися з жертвами злочинів і зіткнутися зі своїм вчинком. Це може бути особливо важким для підлітків зі становищем емоційного чи поведінкового розладу.

Крім вищевказаного, позитивні аспекти використання відновного правосуддя для неповнолітніх, полягають не тільки у зменшенні кількості повторних злочинів, але й у покращенні стосунків між потерпілими та винуватцями, а також у забезпеченні більш ефективної реабілітації злочинців.

Деякі негативні аспекти використання відновного правосуддя для неповнолітніх, на думку авторів, полягають у тому, що потерпілий може відчувати брак справедливості, якщо винуватець отримує м'яке покарання, та в тому, що відновлення шкоди може бути неможливим у деяких випадках. Крім того, можливе зловживання системою відновного правосуддя з боку злочинців, які можуть використовувати його як засіб уникнення відповідальності за свої дії.

В психологічному аспекті, відновне правосуддя може мати значний позитивний вплив на неповнолітніх, які беруть участь у цьому процесі. Зокрема, як показано вище, відновне правосуддя засноване на принципах відповідальності та взаємодії, тому ці принципи дозволяють неповнолітнім бути активними учасниками процесу, зрозуміти наслідки своїх дій, відчувати емпатію та підтримку інших учасників та відчувати позитивний внесок у розв'язання конфлікту. В цілому, відновне правосуддя може допомогти неповнолітнім зрозуміти, що їхні дії мають наслідки та навчитися взаємодії та вирішенню конфліктів шляхом співпраці.

Щодо досліджень, проведених в цій галузі, зокрема можна відзначити дослідження Інституту миру і порозуміння [6], які показали що підлітки, які беруть участь у програмах відновного правосуддя, мають більшу схильність до зменшення рецидиву злочинності порівняно з тими, які зазнають традиційної кримінальної відповідальності. Крім того, на думку авторів, відновне правосуддя може мати позитивний вплив на неповнолітніх, що мають проблеми з психічним здоров'ям, оскільки цей підхід може допомогти їм відчувати себе менш ізольованими та незахищеними.

У психологічному аспекті протидії злочинності відновне правосуддя для неповнолітніх має позитивний вплив на їх реабілітацію та

реінтеграцію в суспільство. Однак, для досягнення ефективності відновного правосуддя необхідно забезпечити комплексність підходу та залучення до процесу всіх зацікавлених сторін, включаючи самого неповнолітнього, його батьків, психологів, соціальних працівників, представників правоохоронних органів та інших спеціалістів.

Щодо негативних аспектів, можна відзначити низьку ефективність відновного правосуддя у випадках, коли неповнолітній вже має досвід вчинення серйозних злочинів та не бажає змінювати своєї поведінки. Також, потенційно можливі проблеми з виконанням покладених на них обов'язків та умов, які накладаються під час процесів відновного правосуддя, що іноді може призвести до повторного вчинення злочинів.

Український досвід показав позитивні результати від застосування програм відновного правосуддя для неповнолітніх. Так, «Програма відновлення для неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні злочину» успішно впроваджена в Україні з 2019 року та забезпечує добровільне узгодження та відшкодування шкоди неповнолітніми у кримінальному процесі. Участь в ній може бути запобіжником вчиненню неповнолітніми злочинів повторно. Згідно методичних рекомендацій щодо вказаної програми, сторони є активними учасниками програми, самостійно шукають шляхи вирішення конфліктної ситуації та відшкодування завданої шкоди. Вказана програма затверджена спільним наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури № 172/5/10 від 21.01.2019 року [7].

Таким чином, на думку авторів, у психологічному аспекті відновне правосуддя є дієвим, але не є універсальним рішенням, зокрема у випадках тяжких та особливо тяжких злочинів. Також потрібно враховувати, що відновне правосуддя не замінює кримінальне правосуддя, а є доповненням до нього.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.05.2023).
2. Светлічний І. В. Деякі актуальні питання кримінально-правової охорони прав неповнолітніх у кримінальному процесі, імплементації принципів відновного правосуддя щодо дітей та молодих людей. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 88. С. 212–224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2020_88_22 (дата звернення: 12.05.2023).
3. Комітет НААУ захисту прав людини провів круглий стіл на тему: «Досвід застосування відновного правосуддя у країнах Європи:

погляд адвоката». URL: <https://unba.org.ua/news/print/5707-komitet-naau-zahistu-prav-lyudini-proviv-kruglij-stil-na-temu-dosvid-zastosuvannya-vidnovnogo-pravosuddya-u-krainah-evropi-poglyad-advokata.html> (дата звернення: 12.05.2023).

4. Светлічний І. В., Зейкан Я. П. Практика проваджень в антикорупційних справах : наук.-практ. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 452 с.

5. Микитин Ю. І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.

6. Сайт «Інститут миру і порозуміння» URL: <https://tj.org.ua/> (дата звернення: 12.05.2023).

7. Сайт «Безоплатна правова допомога» URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidnovne-pravosuddya-meta-ta-etapy-realizaciyi/> (дата звернення: 12.05.2023).

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Скакун К. В.

курсантка III курсу

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Тема «Аналіз ефективності кваліфікації злочинів у кримінальному праві: проблеми та перспективи» залишається дуже актуальною в сучасному світі. З одного боку, вона стосується основних принципів правосуддя, які визначаються як захист прав та свобод людини та держави від злочинних посягань. З іншого боку, зміни в законодавстві, технології, та соціальні процеси призводять до появи нових видів злочинів, що потребують адаптації законодавства та його застосування.

Також важливо зазначити, що кваліфікація злочинів має велике значення для правильного та об'єктивного застосування кримінального права, а також для ефективної боротьби зі злочинністю в цілому. Отже, дослідження проблем та перспектив кваліфікації злочинів в кримінальному праві є актуальним завданням, яке потребує постійної уваги та вдосконалення.

Метою написання є здійснення аналізу ефективності кваліфікації злочинів у кримінальному праві із зазначенням проблем та перспектив в Україні.

Аналіз ефективності кваліфікації злочинів у кримінальному праві є важливим питанням для забезпечення правосуддя та захисту прав людини. Незважаючи на те, що законодавство в цій сфері регулюється відповідними нормами та стандартами, все ж є ряд проблем, які необхідно вирішити.

Одна з головних проблем полягає в тому, що інтерпретація та застосування норм законодавства є суб'єктивними, або відбувається з порушенням правил тлумачення. Це може призвести до помилкової кваліфікації злочину, неправильного визначення ступеня його небезпеки, а також до порушення прав та свобод громадян.

Іншою проблемою є відсутність чітких критеріїв, які допомагали б здійснювати об'єктивну кваліфікацію злочинів. Зазвичай, це пов'язано з відсутністю необхідної кількості детальних правових визначень, які могли б бути використані як рекомендації для визначення кваліфікації злочинів. Це може призвести до неоднаковості при застосуванні законодавства в різних справах та порушити принцип рівності перед законом.

Для вирішення цих проблем можуть бути запропоновані деякі перспективні рішення, зокрема:

1. Розробка чітких критеріїв та стандартів для кваліфікації злочинів, які допоможуть забезпечити їх об'єктивну кваліфікацію та захист прав громадян.

2. Підвищення рівня правової грамотності правоохоронних органів, суддів та адвокатів, що дозволить їм краще розуміти та застосовувати норми законодавства в практичній діяльності.

3. Запровадження практики аналізу та оцінки ефективності кваліфікації злочинів, яка дозволить виявляти недоліки та прогалини в законодавстві, а також забезпечити постійне удосконалення кваліфікаційної практики.

4. Розробка і використання спеціальних програм та інструментів для автоматизації процесу кваліфікації злочинів. Це може значно полегшити та прискорити процес кваліфікації, а також знизити ризик помилкової кваліфікації [1, с. 14–24].

Існує кілька перспектив розвитку кримінального законодавства, які спрямовані на поліпшення ефективності кваліфікації злочинів: Адаптація законодавства до нових видів злочинів: у зв'язку з появою нових видів злочинів, таких як кіберзлочини, тероризм, насильство в сім'ї тощо, необхідно адаптувати законодавство, щоб воно відповідало новим викликам та можливостям. Вдосконалення кваліфікаційних

ознак злочинів: зміни у соціальному та політичному середовищі можуть приводити до змін у виконанні злочинів. Тому потрібно постійно вдосконалювати кваліфікаційні ознаки злочинів, щоб вони відповідали новим умовам [2, с. 72–74].

Вдосконалення процедури кваліфікації злочинів: необхідно вдосконалювати процедуру кваліфікації злочинів, враховуючи права та інтереси сторін, забезпечуючи об'єктивність та відповідність кваліфікації злочинів фактичним обставинам справи. Впровадження нових технологій: застосування нових технологій може сприяти поліпшенню ефективності кваліфікації злочинів, наприклад, застосування штучного інтелекту, збір даних, відоспостереження тощо. Вдосконалення кваліфікації злочинів в кримінальному законодавстві потребує постійного вивчення проблем та перспектив, а також використання новітніх технологій та вдосконалення процедур для забезпечення ефективності боротьби зі злочинністю [3, с. 126].

Отже, ефективна кваліфікація злочинів є важливим елементом правосуддя та захисту прав людини. Для її досягнення необхідно вирішувати проблеми, які стикаються правоохоронні органи, суди та адвокати. Пропоновані рішення, які містять у собі розробку чітких критеріїв, підвищення правової грамотності, аналіз та оцінку ефективності, автоматизацію процесу, можуть допомогти вирішити ці проблеми та забезпечити більш об'єктивну кваліфікацію злочинів.

Література:

1. Зінченко І. О. Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 114 с.
2. Созанський С.І. Про правила кваліфікації сукупності злочинів та байдужість законодавця до науки. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини* : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 р., м. Львів. Київ : Видавничий дім «Артек», 2016. С. 172.
3. Зінченко І.О. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія / за заг. ред. проф. В.І. Тютюгіна. Харків : Фінн, 2008. 336 с.

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Солодкевич В. І.

студентка III курсу юридичного факультету

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

Як відомо, пам'ять – це психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні, наступному відтворенні та забуванні минулого досвіду, а також дає можливість його застосування в життєдіяльності людини. Вважається, що пам'ять містить численні складові, які в свою чергу складаються з підсистем зберігання, відновлення та відтворення інформації. Феномен пам'яті класифікують за безліччю ознак, а що ж говорити про пам'ять дітей? Найважливіша різниця в пам'яті дітей пов'язана з їх віком. Дошкільнята пригадують менше інформації, їх розповіді є коротшими і вони, як правило, швидше усе забувають. Проте із зростанням дитини зростають і стратегічні навички пам'яті – узгодження подій між собою і їх усвідомлення. Зважаючи на це, досвід насильства або інших стресових факторів призводять до психопатології та можуть бути чинниками, пов'язаними з проблемами автобіографічної пам'яті. Згідно цього, допит неповнолітніх (підозрюваних / обвинувачених, свідків, потерпілих) як слідча дія має низку особливостей.

Процес допиту неповнолітніх має істотні відмінності від допиту дорослих осіб:

- Допит проводиться за обов'язковою присутністю захисника;
- За певних умов до участі у допиті залучається педагог, психолог або лікар
  - За необхідності (наприклад, у випадку, коли обвинуваченими є кілька осіб, частина (або один) з них є повнолітнім) допит може проводитися при трансляції з іншого приміщення (для забезпечення відсутності тиску зі сторони повнолітнього);
  - Допит неповнолітнього або малолітнього не може продовжуватись без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день;
  - Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не

попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Окрім самої процедури допиту окремі вимоги є й до приміщення, в якому здійснюється допит неповнолітнього. Методика «Зелена кімната», що базується на міжнародних стандартах поводження з неповнолітніми не є новелою для кримінального провадження України і сьогодні її важливість і необхідність у аспекті забезпечення належного поводження із неповнолітніми сумнівів не викликає. «Зелені кімнати» облаштовані технічними засобами, які дають змогу слідчому належно записувати бесіду, що сприяє запобіганню повторних опитувань. Якщо ж неповнолітнього опитують за межами «зеленої кімнати», то приміщення, де відбувається опитування має бути в міру просторим; з меблями, які дозволять спілкуватись з дитиною будь-якого віку на рівні очей; бути звукоізольованим, щоб блокувати зовнішній шум; з гарним природнім освітленням; стіни рекомендують неяскраві; розміщені предмети повинні бути безпечними.

Не залежно від віку підозрюваного /обвинуваченого, потерпілого чи свідка, допит є стресовою процедурою, тому для отримання належної кількості інформації необхідно забезпечити якомога комфортніші умови [1, с. 96–98]. Також потрібно враховувати не сформовану психіку неповнолітніх та знайти до них правильний індивідуальний підхід. Дотримання цих вимог сприятиме наданню правдивих показань неповнолітніми учасниками кримінального судочинства.

Література:

1. Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 196 с.

РОЛЬ СЛІДЧОГО СУДДІ ЯК ГАРАНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ОБІРУНТОВАНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Сорока М. В.

*аспірантка кафедри кримінального права і процесу
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Проведення негласних слідчих (розшукових) дії (надалі – НСРД) є винятковим заходом у ході розслідування кримінального провадження і може застосовуватись виключно тоді, коли здобути докази іншим шляхом неможливо. НСРД передбачає суттєве обмеження конституційних прав особи тому потребує суворої відповідності із законодавством та існування реальних, поза розумним сумнівом, підстав для проведення таких заходів.

Саме з метою забезпечення гарантій проти свавільного втручання в права особи Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України) передбачає інститут судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні.

НСРД, які передбачають втручання у приватне спілкування проводяться на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором [1]. Такі норми закріплені у ч. 2 ст. 246 КПК України. Відтак, при розгляді клопотань щодо необхідності проведення НСРД саме на слідчого суддю покладено обов'язки здійснення судового контролю за недопущенням протиправного обмеження прав особи відносно якої подане таке клопотання.

Питання обмеження державою прав людини при здійсненні владних функцій є досить значним в демократичному суспільстві і потребує пильної уваги та встановлення системи контролю.

Як повідомляла в інтерв'ю Віра Михайленко, кандидат юридичних наук, на той час суддя Вищого антикорупційного суду, слідчий суддя не є особою, яка приймає рішення щодо проведення НСРД, а лише здійснює його перевірку на обґрунтованість та відповідність закону [2].

Отже, слідчий суддя позбавлений можливості виходити за межі заявленого клопотання.

У тому ж інтерв'ю, Віра Михайленко зазначала, що на практиці саме клопотання не містять значного викладу аргументів. В клопотанні

викладається мінімально необхідний обсяг інформації для формальної відповідності вимогам КПК України. Особа, яка заявила таке клопотання, під час його розгляду, надає усні розширені пояснення щодо його обґрунтованості. Такий підхід, зокрема, сформувався з метою посилення заходів із збереження державної таємниці.

При цьому, чинний КПК України, суттєво обмежує свободу дій слідчого судді при розгляді клопотань про надання дозволу на проведення НСРД. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 248 КПК, України, слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання протягом шести годин з моменту його отримання. Отже, слідчий суддя дуже обмежений в часі, виділеному на розгляд клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Враховуючи, що значна частина аргументації наводиться під час надання пояснень заявником, слідчий суддя має здійснити ґрунтовний аналіз на відповідність усним поясненням матеріалам кримінального провадження.

В одному із рішень Верховний Суд дійшов висновку, що зі змісту ч. 4 ст. 107 КПК України вбачається, що фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду слідчим суддею питання про проведення НСРД не здійснюється, а відтак журнали судових засідань не виготовляються [3].

В судовій практиці і серед науковці сформована стала позиція необхідності розкриття стороні захисту не лише результатів НСРД, а й процесуальних документів, які стали підставою для їх проведення. Надання процесуальних документів є важливою умовою забезпечення рівності сторін у судовому процесі, оскільки сторона захисту вправі мати інформацію про всі елементи процесуального порядку отримання стороною обвинувачення доказів, які остання має намір використати проти неї в суді. Інакше це може суттєво обмежити можливості щодо ефективного захисту, поставивши у такий спосіб сторону захисту в явно невідповідні умови.

В цій частині ще необхідно звернути увагу на положення ч. 2 ст. 9 КПК України, відповідно до якого сторона обвинувачення зобов'язана виявляти як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують.

Враховуючи обмеження в частині документування процедури розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, стороні захисту серед процесуальних документів розкриваються клопотання, без детального змістового наповнення та ухвала слідчого судді, яка винесена здебільшого на підставі усних пояснень заявника без проведення фіксування за допомогою технічних засобів та ведення журналу судового засідання. Щодо відомостей, які отримані в результаті проведення НСРД, зберігаються лише ті відомості, речі та документи, які прокурор, визнає необхідними для подальшого

проведення досудового розслідування. Ігші, на виконання ч. 1 ст. 255 КПК України знищуються без їх розкриття та надання стороні захисту.

За тим же принципом ухвали слідчого судді, якими відмовлено в задоволенні клопотання сторони обвинувачення про надання дозволу на НСРД не розсекречуються.

Виходячи із повноважень слідчого судді в клопотанні може бути відмовлено у зв'язку із незаконністю, необґрунтованістю або невідповідністю з тяжкістю кримінального правопорушення. Імовірно в таких ухвалях можуть міститись посилання на обставини, що виправдовують особу і мають бути враховані стороною обвинувачення у відповідності до ст. 9 КПК України.

Тож на нашу думку, оскільки основною роллю слідчого судді є здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні, ухвали про відмову в задоволенні клопотання підлягають розкриттю стороні захисту одночасно із розкриттям інших процесуальних документів.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 5 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

2. Процесуальний алгоритм розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на проведення негласних (слідчих) розшукових дій (частина перша). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/protseualnyj-algorytm-rozglyadu-slidchym-suddeyu-klopotannya-pro-dozvil-na-proveden-nya-neglasnyh-slidchyh-rozshukovyh-dij-chasty-na-persha/> (дата звернення: 17.05.2023).

3. Ухвала Верховного Суду від 22.01.2020 р. у справі № 428/8931/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87115592> (дата звернення: 17.05.2023).

КРИМІНАЛЬНА ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

Ткаченко А. С.

*студентка III курсу факультету адвокатури
та антикорупційної діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

*Науковий керівник: **Тимофєєва Л. Ю.***

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Ця тема є актуальною на сьогоднішній день, бо під час вторгнення росії ще з 2014 року призвело до значних екологічних проблем на навколишнє середовище, здоров'я людей, економіки, естетичну цінність природи, тощо. І про це важливо говорити, бо для того щоб розв'язати цю проблему потрібно багато ресурсів, а під час війни це важко зробити. Але здійснення невідкладних заходів з мінімізації екологічних наслідків конфлікту та забезпечення безпеки людей та навколишнього середовища, можливо.

Тому потрібно фіксувати та притягувати до відповідальності тих, хто заподіяв екологічну шкоду нашій природі. Оскільки екологічна шкода може мати серйозний вплив на людей та довкілля, кримінальна відповідальність за такі дії є важливим інструментом для забезпечення охорони природного середовища та захисту здоров'я громадян.

Якщо ми будемо говорити про шкоду довкіллю, то потрібно зазначити про «екоцид» як дію під яку підпадає росія. Екоцид це усвідомлене, серйозне, довгострокове, незворотне спричинення шкідливої дії навколишньому середовищу. Наразі, у Кримінальному кодексі України визначення «екоциду» є в статті 441, це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також інші дії що спричинили, або можуть спричинити екологічну катастрофу [1]. Також важливим є відмежування «екоциду» від кримінального правопорушення проти довкілля статті 236–254. Так, екологічна катастрофа – це поняття щодо наслідків, яке використовується для опису ситуацій, коли стався значний збій в екосистемі, що призвело до серйозної шкоди навколишньому середовищу та людям. Такі катастрофи можуть мати різноманітні причини, такі як природні

катаклізми, техногенні аварії, пожежі, неправильне використання природних ресурсів тощо. Наслідки екологічної катастрофи можуть бути різноманітні: забруднення повітря, води, ґрунту, вирубування лісів, вимирання тваринних та рослинних видів, пошкодження здоров'я людей та інші. Дії які були завдані проти довкілля можуть бути навмисні і неумисні.

1. Умисні дії щодо довкілля можуть включати свідоме забруднення повітря, води, ґрунту, вирубування лісів та інші активності, які спричиняють шкоду навколишньому середовищу та здоров'ю людей.

2. Неумисні дії щодо довкілля, зазвичай, виникають в результаті недбалості, необережності або незнання правил та норм, що регулюють взаємодію з природою. Наприклад, випадкове розливання отруйних речовин у річку, неправильне зберігання токсичних відходів, тощо.

Але якщо це не спричинило катастрофи, то це вважається кримінальне правопорушення проти довкілля, бо на відмінну від «екоциду» воно може бути вчинене тільки умисно, і те що призвело до катастрофічних наслідків.

Відповідальність за екоцид, карається позбавленням волі від 8 до 15 років, притягнення до кримінальної відповідальності настає із шістнадцяти років [1].

Однак, Україна є підписантом багатьох міжнародних угод та конвенцій, що стосуються захисту навколишнього середовища та боротьби зі злочинами проти природи, а отже це допоможе у відкриті кримінального провадження щодо росії. Тому що міжнародна правова допомога може бути корисною для України у справі кримінальних правопорушень, які були скоєні росією проти довкілля на території України, наприклад, під час конфлікту в Криму або на сході України. Міжнародна правова допомога може полягати в обміні інформацією та доказами, спільному проведенні слідчих дій та експертиз, а також у забезпеченні екстрадиції осіб, які вчинили кримінальний злочин проти довкілля на території України та переховуються за межами країни.

Отримання міжнародної правової допомоги може допомогти Україні у забезпеченні справедливості та покаранні винних осіб, а також сприяти відновленню зруйнованих екосистем та запобіганню подібним кримінальним діянням в майбутньому.

Якщо конкретизувати в цілому, то з 2014 року було відкрито 20 кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень росією проти довкілля кваліфіковано Кримінальним Кодексом України статтею 240, статтею 241, статтею 438.

Сьогодні в Україні під час повномасштабної війни, росія наробила значної шкоди довкіллю на території нашої землі, а саме: загроза для морського довкілля: після анексії Криму Росія розпочала будівництво

Керченського мосту через Керченську протоку, що створило серйозну загрозу для морського довкілля в Азовському та Чорному морях; будівництво мосту також вплинуло на біорізноманіття та міграцію тварин, що мешкають в цій області; Чорнобильська атомна електростанція була захоплена, масові обстріли; обстріли «Джерела нейтронів» у Харкові, ядерна установка; масові загибелі птахів на Чорнобаївських птахофабриці, що призвело до катастрофи; викиди забруднюючих речовин; забруднення водних ресурсів. Тому такі дії які загрожують не лише Україні, а й цілому світу, прокуратура відкрила кримінальне провадження за статтею 441 ККУ про екоцид та статтею 438 звичаїв війни [1]. Крім цього, прокурори Спеціалізованої екологічної прокуратури відкрили близько 40 кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, вище зазначених законів. Війна їде, справи в кількості ростуть і фіксації все більше. Адже вже повідомляється про те, що внаслідок вторгнення росії в акваторії Чорного моря фіксується з кожним днем про загибель дельфінів щонайменше п'ятдесят тисяч. А також, ми розуміємо що понад мільйон свіських тварин та тварин дикої природи загинуло [2].

Рахування злочинів відбувається: прокуратурою; оперативним штабом при Державній екологічній інспекції України; також онлайн фіксація за допомогою онлайн-платформі «ЕкоСистема», де створений офіційний ресурс «ЕкоЗагроза»; Центр екологічних ініціатив «Екодія» інтерактивна карта, де відображаються екологічні правопорушення з 24 лютого [3]. Мета громадян: це обов'язкове фіксування за допомогою застосунків шкоду яка спричиняє росія довкіллю, щоб був факт доказу у судді. Та наявність усіх документів які саме будуть виступати фактом того, що вони спричинили тяжкі злочини проти довкілля.

Також, мінімізувати наслідки кримінального злочину проти довкілля росією можна шляхом:

1. Проведення екологічних розслідувань та оцінок наслідків забруднення довкілля та природних ресурсів.

2. Проведення комплексних заходів щодо відновлення природних екосистем та біорізноманіття.

3. Застосування заходів щодо мінімізації негативного впливу промисловості та інших джерел забруднення на довкілля.

4. Створення та зміцнення національних та міжнародних законів та механізмів захисту природи та довкілля.

5. Прийняття міжнародних заходів та санкцій щодо росії за її неправомірні дії проти довкілля та природних ресурсів України.

Також важлива думка кандидата юридичних наук Л. Тимофєєва, щодо шляхів подолання кримінального злочину проти довкілля рф. У своїй роботі зазначає, оптимізування національного законодавство із

законодавством Європейського союзу, задля ретельної фіксації злочинів проти довкілля. Також зазначає такий принцип як «забруднювач платить», ця концепція полягає в тому щоб кошти які ми отримуємо, спрямовувалися на необхідні заходи для відновлення нашої навколишньої природи. Дуже необхідним також Л. Тимофєєва визначає співпрацю з міжнародними та європейськими організаціями, задля контролю та охорони довкілля, моря від забруднень. Зазначає, важливість залучення волонтерських рухів з дотриманням національного законодавства та норм щодо захисту моря [4].

Отже, за допомогою заходів та певних процедур ми зможемо мінімізувати наслідки екологічної катастрофи та захистити природні ресурси. Та притягнути росію до відповідальності та стягнути компенсацію на користь нашої природи.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. 2001 р. № 25-26. Ст. 131. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

2. Одеська обласна організація «Зелений лист» стаття URL: <https://zeleniy-list.od.ua/ukrayina-rozslidue-ekoczyd-rosiyi-stosovno-chornomorskyh-delfiniv/>

3. Спалек М. «Війна й екологія» від 23.12.2022 р. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/30884/2022-12-23-viyna-y-ekologiya-shcho-spilnogo-v-ukrainy-z-kuveytom/>

4. Тимофєєва Л.Ю. Конституційне право на безпечне довкілля та екологічний тероризм в умовах російської агресії. *«Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (Яценківські читання)* : матеріали щорічної науково-практичної конференції 2 лютого 2023 р. Київ. Кафедра кримінально-правової політики та кримінального права ННІП КНУ ім. Т. Шевченка. С. 146–152.

**ОСОБИСТІСНО-РОЛЬОВІ
ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ
ЗЛОЧИНЦЯ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ**

Ткаченко П. І.

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України
м. Дніпро, Україна*

Дослідження особи злочинця є основною складовою кримінологічної характеристики будь якого окремо взятого кримінально-караного діяння. Саме так з метою побудови досконалої та конструктивної кримінологічної характеристики військових злочинів пропонується дослідити особу військового злочинця, зокрема такого, що вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби.

Досліджуючи особистісно-рольові властивості особи військового злочинця слід надати визначення поняттю, а саме особистісно-рольові риси – це індивідуальні підходи окремо взятої особи до усвідомлення та сприйняття умов, вимог, викликів, які висуває суспільство в кожній окремій ситуації. Водночас для військовослужбовців, які самовільно лишають військову частину або місце служби характерні відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, виконання соціально негативних ролей та функцій, що призводить до неповаги або ж свідомого ігнорування норм моралі, права тощо [1, с. 93]. При цьому на нашу думку, не завжди це твердження знаходить своє місце, оскільки слідчо-судова практика показує, що інколи трапляються випадки, коли більшість «позитивних» соціальних груп є зорієнтована на створення передумов до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби, зокрема шляхами приниження честі та гідності, завдання тілесних ушкоджень, перевищення повноважень та ін. В більшості випадків підґрунтям до цього стають дідівщина або особиста неприязнь. Здебільшого структуру таких соціальних груп становлять військовослужбовці останнього року служби але не виключенням є й офіцери.

Таким чином, можливо стверджувати, що не завжди для осіб, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби, характерним є відмежування від позитивно орієнтованих соціальних

груп, особливо в тому випадку коли вказані групи не являються в дійсності позитивно орієнтовними.

Соціально-рольові властивості особистості в умовах проходження військової служби мають насправді своєрідну специфіку, що тісно пов'язана із самим процесом проходження військової служби, у зв'язку з чим особа перебуває в підпорядкуванні військових командирів та начальників [2, с. 217].

Водночас морально-психологічні властивості включають в себе світогляд, духовність, риси характеру, фізичний і психічний стан здоров'я, інтереси, мотиви, потреби, ціннісні орієнтири, тощо. Дослідження морально-психологічних ознак особи військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби надає можливості визначити внутрішні особливості, провідні психологічні властивості та інше.

Потреби є важливою складовою частиною будь якої психологічної характеристики особи, кожний має певні потреби, не виключенням є й військовослужбовці, які мають індивідуальні, інколи ідентично-схожі потреби.

Категорія осіб, яким притаманні певні обмеження через службову діяльність мають найвищий рівень різноманітних потреб. Так, солдати, проходячи військову службу, перебуваючи в розташуваннях військових частин, батальйонів, полків, обмежені в своїх діях відносно вільного пересування, оскільки за для виходу за межі військової частини потрібен спеціальний дозвіл уповноваженої особи. Таким чином, можливо стверджувати, що військовослужбовці потребують регулярного або періодичного контакту з рідними, друзями та іншим колом осіб. У зв'язку із запровадженням особливого періоду виїзд за межі гарнізону досить ускладнився для солдатів, а в умовах дії правового режиму – воєнного стану й взагалі обмежився. Вже в цьому випадку ми можемо простежувати деякі причинно-наслідкові явища, які можуть відіграти роль в становленні передумови до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби.

Обмеження військовослужбовців у користуванні смартфонами та іншими гаджетами створюють не аби яку перешкоду до дистанційного контакту особи з членами сім'ї. Вказана практика на нашу думку являється негативною, оскільки досить значна кількість військовослужбовців є уродженцями та мешканцями інших міст, а проходять військову службу в інших територіальних підрозділах, саме в таких випадках виникає нагальна необхідність в регулярному контакті з родиною, особливо в умовах складної суспільної обстановки.

Також серед потреб можливо визначити розваги адже військовослужбовці призвані на строкову військову службу у 18-річному віці

гостро потребують розваг, дозвілля, тощо. Варто зазначити, що в умовах військової частини категорично заборонено вживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв, проте при кожній військовій частині мають бути облаштовані та діючі клуби культурного дозвілля, де кожний військовослужбовець має право на відвідування такого закладу. Організація та проведення регулярних заходів культурно-розважального спрямування – це обов'язок відповідальних офіцерів кожної військової частини в якій присутній такий профільний підрозділ. Здебільшого військові частини мають такі підрозділи при цьому далеко не кожна частина використовує такі регулярно та за напрямом.

В піраміді Абрагама Маслоу наявна позиція щодо потреби в безпеці, яка є однією із складових загальних потреб людини. Зовсім не дивно, що більшість військовослужбовців, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби мали потреби в безпеці, особливо в умовах дії особливого періоду, коли загострення на сході держави вносило свої корективи в діяльність військ.

Окрім цього, піраміда видатного психолога включає в себе потребу поваги, яку відповідно в умовах військової частини реалізувати понад складно адже військові колективи поділені зокрема на офіцерський та сержантський корпус, а також рядовий, де серед рядових та сержантів питання поваги один до одного перебуває на досить низькому рівні, безперечно у більшості випадків це обумовлено існуванням дідівщини в лавах армії. Також серед офіцерського корпусу в деяких військах можливо спостерігати доволі високий рівень поваги один до одного, при цьому відношення багатьох офіцерів до солдат залишає бажати кращого.

Серед наявних в змісті піраміди потреб присутнє на соціальному рівні спілкування, яке також займає ліву частку необхідного у близько 5% військовослужбовців, які вчинили злочин, передбачений ст. 407 КК України. Саме ця потреба тісно пов'язана з раніше визначеним фактом, який свідчить про необхідність регулярного контакту військовослужбовця з близьким оточенням.

Доволі логічний та очевидний факт – це задоволення фізіологічних потреб, які визначені в піраміді американського психолога Маслоу та полягають зокрема у задоволенні сексуальних потреб. Саме так, військовослужбовці перебуваючи тривалий час в одностатевих колективах, мають нагальну потребу в інтимних стосунках із протилежним полом, особливо це простежується у солдат строкової служби, які в середньому є 18-23-річними особами. Вказана вікова особливість, фонові явища та психологічні обставини створюють передумови до вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби з метою задовольнити фізіологічні потреби. Тривала відсутність фізичної

близькості є таким собі психологічним підґрунтям у військовослужбовців, яка яскраво простежується на фоні повсякденного побуту.

Окрім цього, військовослужбовці мають потреби у самовираженні, творчості, моральності, впевненості, інтимності, майбутньому, тощо.

В ході дослідження морально-психологічних особливостей спеціального суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена ст. 407 КК України, варто відмітити, що більшості військовослужбовцям-злочинцям притаманні антисоціальні цінності, які набули сформованості за довго до призову на військову службу, зокрема в умовах специфічної соціалізації. Досить велика аудиторія дослідників вважає, що на примітивність ціннісних орієнтацій і життєвих орієнтирів військовослужбовців, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби указує невисокий освітній рівень останніх. Так, 53,2 % із загального числа військовослужбовців злочинців мали початкову загальну, неповну середню або повну загальну середню освіту. Понад 38 % військових злочинців не були ніде працевлаштовані до призову на військову службу, близько 30 % були працевлаштовані, проте обіймали непрестижні й малооплачувані посади.

Водночас військовослужбовці-злочинці, які вчиняють самовільне залишення військової частини або місця служби з метою задовольнити потреби в розвагах, частіше мають установку на вживання алкогольних напоїв, а іноді й наркотичних засобів. Здебільшого така установка сформувалась ще за довго до призову на військову службу, переважно в підлітковому віці у хлопців де за умов специфічної ба більше негативної компанії з'являються шкідливі звички, серед яких зокрема алкоголізм та наркоманія. Однак вказані відомості встановлені шляхом досліджень матеріалів кримінальних проваджень адже інформація стосовно залишення військової частини або місця служби алкоголіками та наркозалежними особами здебільшого замовчується. Проте серед відкритих джерел інформації, зокрема в засобах масової інформації інколи зустрічаються поодинокі випадки висвітлення журналістами резонансних новин щодо вищевказаної категорії осіб, які вчиняють військові кримінальні правопорушення.

Отже, варто зазначити, що сукупність негативних морально-психологічних характеристик особи військовослужбовця, яка самостійно залишила військову частину або місце служби, найдоцільніше розподілити на дві категорії. Так, по-перше, це стійкі морально-психологічні якості особи, які були притаманні військовослужбовцям безпосередньо ще до призову на військову службу та, відповідно, знаходять своє вираження в поведінці суб'єкта під час проходження ним військової служби, що в майбутньому проявилось у самовільному залишенні військової частини або місця проходження військової

служби. По-друге, це такі властивості людини, які були набуті особою вже безпосередньо в процесі проходження військової служби під впливом її специфіки, а також якості, які, відповідно, є наслідком негативного впливу на військовослужбовця неформальної системи позастатутних відносин між військовослужбовцем та його начальниками та командирами [3, с. 134].

Література:

1. Ботнарєнко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 83–96.

2. Курилок Ю. Б. Морально-психологічні ознаки особи злочинця, який посягає на прикордонну безпеку держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 217–219.

3. Дмитренко Н. А. Характеристика особи військовослужбовця строкової служби, який вчиняє злочини у Збройних силах України. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень* : матеріали Міжнар. наук. конф. Луцьк, 2020. Т. 3. С. 133–135.

ВИДИ ПОКАРАНЬ, ЯКІ МОЖУТЬ ПРИЗНАЧАТИСЯ ЯК ОСНОВНІ, ТАК І ДОДАТКОВІ

Федорєнко С. Ю.

курсант II курсу

*Навчально-наукового інституту права та фахівців для підготовки
до підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Філіпп А. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Покарання, що можуть використовуватися як основні, так і додаткові, являють собою покарання, які у залежності від обставин справи, можуть бути застосовані або як самостійне покарання за кримінальне правопорушення, або у відповідності до КК України, додаються до іншого, основного покарання як додаткове. Відповідно до змісту

частини 3 статті 52 КК України, покараннями, що можуть використовуватися як основні, так і додаткові є: штраф; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Зауважимо, що закон про кримінальну відповідальність допускає використання вищезгаданих видів покарань одночасно: у такому випадку одне з цих покарань застосовується як основне, а друге як додаткове покарання. Однак, до особи, що визнана винною у вчиненні одного й того ж кримінального правопорушення, не може бути застосовано покарання у вигляді штрафу (або позбавлення прав обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) як основне та водночас як додаткове покарання.

Зауважимо, що відповідно до частини 1 статті 53 КК України, штраф являє собою грошове стягнення, що накладається судом у випадках та розмірі, встановлених в Особливій частині даного Кодексу, з певним урахуванням положень, які зазначаються у змісті частини 2 цієї ж статті [1]. Даний вид покарання є найбільш гуманним, який не пов'язаний із ізоляцією від суспільства, однак, як дієва та ефективна санкція штраф справлятиме значний вплив тільки за умови встановлення розумних його меж та адекватної системи обчислення як в теоретичному, так і в практичному застосуванні.

У свою чергу, в теорії кримінального права аналізований вид покарання вважатиметься дуже ефективним та гуманним видом покарання, адже він має разовий характер, не продовжується в часі, не відриває засудженого від сім'ї та звичного для нього оточення. Каральний елемент штрафу обмежено лише примусом, за вироком суду, позбавлення винного певних матеріальних цінностей, що завдає йому матеріальні та духовні переживання. Не менш важливим виступає той факт, що штраф обчислюється у грошовому розмірі та сплачується в дохід держави [2, с. 192].

Досліджуваний вид покарання може і надалі залишатись ефективним засобом впливу на осіб, винним у вчиненні кримінального правопорушення, але забезпечення належної його ефективності можливе лише за умови розумного застосування обмежень майнових прав осіб, коли, з одного боку, дані обмеження є відчутними для засудженого та здатні вплинути на його поведінку і на поведінку інших осіб, а з іншого – не ставлять винну особу в ситуацію, коли з об'єктивних причин вона не може виконати призначений вид покарання [3, с. 177]. Так, хоча і вважається, що штраф є найбільш м'яким видом покарання, але ж з урахуванням надзвичайно високих розмірів, передбачених санкціями окремих статей КК України, а також можливості заміни несплаченого штрафу позбавленням волі, такий вид покарання може бути не таким і м'яким по відношенню із іншими видами.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як один із видів покарань за своєю сутністю також є карою, яка в цьому покаранні перш за все виражається у самому факті засудження (осуду) особи, тобто у негативній оцінці його поведінки, що міститься у вирокі суду. Так, основні правообмеження, які складають зміст даного виду покарання, полягають у тому, що у разі його призначення засуджений: 1) позбавляється конкретного суб'єктивного права, а саме права обіймати саме ту посаду або займатися саме тією діяльністю, які він із законних підстав обіймав або якою займався під час вчинення кримінального правопорушення, а також пов'язаних з цим прав та можливостей; 2) тимчасово обмежується в його правоздатності, тобто можливості вільного обрання певної посади чи певної діяльності протягом строку, визначеного у вирокі суду [4, с. 185].

До вищезазначеного необхідним є додати, що саме з такого змісту виходять і Верховний Суд України коли вказує на те, що покарання, яке передбачене у статті 55 КК України, полягає у позбавленні обвинуваченого суб'єктивного права на посаду яку він обіймав, або на службу, професійні чи іншу спеціальну діяльність, якою він займався під час вчинення злочину, а також у тимчасовому обмеженні його правоздатності – можливості обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю протягом строку, встановленого вирокі суду [5].

Доцільним є зазначити той факт, що відповідно до частини 3 статті 72 КК України, чітко визначено, що основи покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю при призначення їх за сукупність кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягають та виконуються самостійно [1].

Отже, можна зробити висновок, що покарання, які можуть використовуватися як основні, так і додаткові, являють собою покарання, які у залежності від обставин справи, можуть бути застосовані або як самостійне покарання за кримінальне правопорушення, або у відповідності до КК України, додаються до іншого, основного покарання як додаткове. Так, було розглянуто два види кримінальних покарань, які підпадають під відповідні умови, а також було визначено їх актуальні аспекти застосування до винних осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Література:

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.05.2023).
2. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 07.05.2023).

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіге, 2014. 944 с.

4. Тютюгін В., Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. С. 184–212.

5. Постанова Верховного Суду від 01.11.2018 року у справі № 753/12073/15-к (провадження № 51-2250км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120> (дата звернення: 07.05.2023).

СУПЕРЕЧНОСТІ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО КІЬКОСТІ ЗАСТОСОВУВАНИХ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПОРУШНИКІВ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ

Шевцова В. М.

*студентка III курсу юридичного факультету
Інституту права*

*Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України та Кримінальному кодексі України існує розбіжність щодо кількості застосовуваних примусових заходів виховного характеру. Згідно ч. 3 ст. 501 КПК України до неповнолітніх може бути застосовано один примусовий захід виховного характеру [1], водночас у ч. 3 ст. 105 КК України вказано, що до неповнолітнього може бути застосовано й декілька примусових заходів виховного характеру [2]. Таким чином з цього питання існує колізія в українському законодавстві.

У Постанові пленуму Суду України від 15.05.2006 року «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» вказано, що може бути застосовано кілька таких примусових заходів [3]. В судовій практиці теж є приклади рішень про застосування кількох примусових заходів виховного характеру. Про це, до прикладу, йдеться у вироку Жовтневого районного суду м. Харкова від 9.10.2020 року № 639/4664/20 [4]. Потрібно брати до уваги те, що

примусові заходи виховного характеру повинні сприяти виправленню неповнолітнього, тобто головна функція – виховна. З цього випливає, що вони повинні бути достатніми для виправлення порушника. Тому суди повинні діяти на свій розсуд, так як одного примусового заходу може бути недостатньо, і порушник в подальшому вчинить нові злочини. У судовій практиці часто застосовують кілька примусових заходів виховного характеру через те, що це ефективніше, і на неповнолітніх, які досягли 15 річного віку і мають власне майно або кошти суди покладають обов'язок відшкодувати шкоду потерпілому, що також позитивно впливає на виправлення неповнолітнього, так як неповнолітній краще усвідомлює ціну завданої шкоди.

З приводу того, як діяти у разі такої суперечності, окремі дослідники дають слушні рекомендації. Так, В.В. Навроцька вказує на те, що у такому разі потрібно керуватися положенням ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України, відповідно до якого злочинність, караність діяння та інші кримінально-правові наслідки визначаються виключно Кримінальним кодексом [5, с. 1127]. А умови застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх якраз і є тими іншими кримінально-правовими наслідками. А тому я згідна з дослідницею, що суд може застосувати і кілька таких заходів, якщо вбачатиме у цьому потребу і вважатиме, що застосування кількох таких заходів одночасно буде більш дієвим та буде сприяти перевихованню неповнолітнього порушника та унеможливилюватиме вчинення ним у майбутньому інших кримінальних правопорушень.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>.
3. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15.05.2006 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>
4. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 09.10.2020 року (справа № 639/4664/20). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92104074>.
5. Навроцька В.В. Кримінальний процесуальний та кримінальний закон: взаємозв'язки й колізії. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування : колективна монографія / за заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 1117–1140.

КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Шрам О. Б.

*студентка I курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

*Науковий керівник: **Кравчук В. М.***

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Постановка проблеми. Україна вже довгий час бореться з корупцією, яка є деструктивним явищем суспільного життя. У сучасних умовах стає очевидним, що ця проблема потребує негайного вирішення. Запобігання умовам, що сприяють корупції, стає першочерговим кроком на шляху до її викорінення. Важливо зазначити, що профілактику потрібно розпочинати на стадії правотворення, оскільки недоліки юридичної техніки можуть бути первинним корупціогенним фактором. Недотримання техніко-юридичних прийомів і правил при розробці законодавчих актів може сприяти вчиненню корупційних правопорушень. Наприклад, неоднозначне формулювання повноважень посадових осіб може дозволити їм використовувати свій авторитет для отримання неправомірної винагороди, уникаючи відповідальності.

Дослідження має на меті розкриття теоретичних аспектів проблеми корупції та її впливу на суспільство, економіку та демократію, визначення сутності корупції, її причин.

Виклад матеріалу. Термін корупція охоплює широкий спектр людських дій, тож і визначень цього явища є декілька. Найпопулярніше і найточніше, на наш погляд, визначення корупції сформульоване у Законі України «Про запобігання корупції»: «корупція – це зловживання владою або службовим становищем задля отримання незаконної вигоди: майна, грошей, пільг, послуг чи негрошової вигоди» [1].

Корупція є серйозною проблемою в Україні. Вона негативно впливає на розвиток країни та погіршує якість життя громадян. Україна досі знаходиться серед країн з високим рівнем корупції за рейтингом Transparency International. Це соціальне явище має багато причин, серед яких: неефективність систем управління та контролю, низькі моральні стандарти правлячих еліт, відсутність чітких правових норм, що регулюють відносини між владою та бізнесом.

Одна з причин, як зазначено вище, полягає у неефективності систем управління та контролю. В Україні не завжди дієво працюють механізми контролю за діяльністю державних службовців та органів влади. Це створює умови для зловживань та недбалості у діяльності цих органів. Усі ці причини призводять до того, що корупція залишається серйозною проблемою в Україні та потребує комплексних заходів для боротьби з нею. Її наслідки в державі можуть бути серйозними, включаючи економічні втрати, зменшення довіри до уряду, погіршення якості життя громадян, збільшення соціальної та політичної напруженості, порушення прав людини. Крім того, корупція може загрожувати національній безпеці та впливати на зовнішню політику країни.

Звісно, Україна вживає заходів для боротьби з корупцією, включаючи реформування правоохоронних органів, судової системи та підвищення рівня прозорості діяльності державних органів. Також було створено Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру для боротьби з корупцією на високому рівні, які, для прикладу, у травні 2023 року викрили масштабну схему корупційного тиску на суди і вперше за часів незалежності України викрили передачу незаконної винагороди керівництву Верховного Суду для подальшого ухвалення судового рішення в інтересах однієї із сторін [2].

Втім, попри заходи, які вживаються для протидії корупції, багато ще потрібно зробити, щоб її подолати та забезпечити сталий розвиток нашої держави. Потребують подальших наукових досліджень питання визначення напрямків і конкретних заходів із запобігання і боротьби з корупцією, зважаючи на її негативний вплив на розвиток держави; з'ясування ролі вже утворених антикорупційних та інших державних інституцій у боротьбі з корупцією та виявлення переваг та недоліків наявних методів боротьби з цим явищем. Важливим є вивчення позиції громадськості щодо корупції та її наслідків, а також визначення шляхів залучення громадськості до антикорупційної боротьби.

Загалом, усі останні реформи у сфері функціонування органів публічної влади, як констатує В.М. Кравчук, розпочиналися з утвердження ідеї, що для становлення дієвої системи державного управління потрібні не тільки професійні, але й добросовісні державні службовці. «Добросовісність є нормою поведінки людей у громадянському суспільстві і деонтологічною вимогою до поведінки осіб, які є представниками публічної влади. Так утверджуються спільні цінності і формується довіра до влади і повага до публічних осіб» [3, с. 16–17]. Саме добросовісність осіб, які наділяються публічними владними повноваженнями, вважаємо тією необхідною чеснотою, морально-етичним фундаментом,

який допоможе викоринити корупцію як явище з української реальності.

Висновки. Отже, корупція є серйозною загрозою для розвитку демократії та економіки країни, яка потребує негайного вирішення. Оскільки вона призводить до порушення законів, зниження довіри до уряду та державних інституцій, збільшення витрат на боротьбу з нею та зниження інвестицій у країну. Недостатня прозорість та відкритість урядових процесів, недостатня ефективність правової системи та слабкість контролю за владними структурами є основними факторами корупції. Боротьба з корупцією потребує комплексного підходу та залучення різних секторів суспільства.

Література:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n2>
2. НАБУ і САП викрили схему підкупу керівництва Верховного Суду. URL: <https://nabu.gov.ua/news/nabu-sap-vikrili-koruptc-inu-skhemu-u-verkhovnomu-sud/>
3. Кравчук В.М. Добросесність як деонтологічна норма поведінки. Модернізація інститутів держави і права під впливом глобалізації (присвячена 30-річчю незалежності України) *Актуальна юриспруденція* : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 року. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2021. С. 16–19.

АДВОКАТ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ

Щирук М. М.

*здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право»
Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Адвокатура є одним із важливих інститутів правової системи будь якої демократичної держави, що виконує завдання, без здійснення яких функціонування цієї системи є неможливим, особливо, якщо врахувати, що саме до представників такого інституту – адвокатів у кожній країні

висуваються не лише суттєві вимоги до їх професійного рівня, досвіду, фаховості, а й моральних якостей та цінностей. Надання професійної правничої допомоги на найвищому рівні забезпечується за рахунок цілого ряду принципів та гарантій адвокатської діяльності, серед яких зокрема одним із ключових виступає принцип незалежності адвокатури не тільки від держави, а й від громадянського суспільства, а у власне адвокатській діяльності – також і від органів адвокатського самоврядування. Такі підходи є цілком обумовленими, якщо знати, що на міжнародному рівні саме професійна діяльність адвоката фактично прирівнюється до права на ефективний захист. Тобто, захист особи у суді може здійснюватися і не адвокатом, але тільки останній виступає гарантом ефективного судового захисту [1, с. 144–164].

За чинним законодавством адвокатська діяльність здійснюється тільки адвокатами на професійній основі. Згідно ст. 131-2 Конституції України адвокатура здійснює надання професійної правничої допомоги, яка включає: захист, представництво та надання інших видів правничої (правової) допомоги клієнту (значення змісту термінів захист, представництво та надання інших видів правової допомоги клієнту прокоментовані нижче). Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої (правової) допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої (правової) допомоги. Незалежність адвокатської діяльності належить до основних визначених на законодавчому рівні принципів (засад) та забезпечених державних гарантій її здійснення. Відповідно забороняється будь-яке втручання та перешкоди здійсненню адвокатської діяльності. Незалежність адвокатської діяльності може бути як зовнішня – від впливу та втручання будь яких органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, юридичних чи фізичних осіб, так і внутрішня – від інших адвокатів, голів адвокатських об'єднань та органів адвокатського самоврядування. Гарантії адвокатської діяльності визначені ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Національна асоціація адвокатів України, органи адвокатського самоврядування в межах своєї компетенції повинні сприяти гарантуванню незалежності адвоката [2, с. 91].

Визначаючи функції адвоката у сучасному кримінальному процесі, передусім, слід визначитися у розумінні власне поняття функції у кримінальному процесі, оскільки це поняття, як справедливо вказують вітчизняні дослідники [3, с. 202], є однією з надискусійніших наукових категорій кримінально-процесуальної науки. Вкладаючи у поняття функції різний зміст, окремі науковці, на наш погляд, необгрунтовано

ототожують поняття функцій в кримінальному процесі з окремими завданнями кримінального процесу чи з окремими повноваженнями його суб'єктів з реалізації цих функцій [3, с. 173; 4, с. 506].

У теорії кримінального процесу та в навчальній літературі терміни «кримінально-процесуальні функції», «функції адвоката» та інших суб'єктів кримінального процесу впродовж років широко вживаються та є дискусійними категоріями. Тому, перш ніж визначити поняття за зміст функцій адвоката у кримінальному провадженні, необхідно визначити загальне поняття кримінальних процесуальних функцій.

Результати аналізу сучасних наукових та навчальних джерел з кримінального процесу дає підстави для висновку, що у більшості з них кримінальними процесуальними функціями традиційно продовжують вважатися основні напрями кримінальної процесуальної діяльності.

Реалізація конституційного права на правову допомогу адвоката, як обґрунтовано вважається в теорії права, залежить від статусу особи, яка потребує цієї допомоги, й визначає й функції адвоката у кримінальному процесі [5, с. 162-186; 1, с. 144–164].

Отже, виходячи із результатів аналізу наукових праць [6, с. 28; 7, 8, с. 480, 9], правових норм та матеріалів практики, можемо зробити висновок, що адвокат за чинними КПК у кримінальному процесі здійснює три функції: захист; представництво; консультативно-правова допомога.

Функція захисту – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до кримінальної відповідальності у кримінальному судочинстві.

Забезпечення конституційного права на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного є однією з основних засад кримінального провадження та у провадженні щодо адміністративних правопорушень щодо особи, яка притягається до кримінальної відповідальності. Захист належить до одного з видів професійної правничої допомоги, яка надається виключно адвокатами і полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу

іноземній державі (екстрадицію). Тобто у відповідності із Конституцією України, право на захист є абсолютним, а будь-яке порушення цього права повинно визнаватися неправомірним. Виконуючи функцію захисника, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил адвокатської етики [10].

Функція представництва – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в кримінальному процесі, а саме в реалізації прав та обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та свідка.

Функція консультативно-правової допомоги це вид адвокатської діяльності, що полягає в наданні правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Література:

1. Погорецький М. А. Кучинська О. П., Яновська О. Г. та ін. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» : науково-практичний коментар. 2-ге вид. Київ : Алерта, 2019. 296 с.
2. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій. *Право України*. 2015. № 6. С. 86–95.
3. Юрчишин В. М., Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці : монографія. Чернівці : Видав. дім «Родовід», 2013. 308 с.
4. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 712 с.
5. Погорецький М. А. Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник. Юрінком Інтер, 2014. 368 с. С. 162–186.
6. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування у кримінальному процесі. *Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві* : доповіді учасників міжн. наук.-практ. конф., 18–19 жовт. 2002 р. Київ : ІА при КУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 27–30.

7. Обрізан Н. М., Захисник як суб'єкт доказування у кримінальному процесі. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2008.

8. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 травня 2014 р.) Київ : Принт-Сервіс, 2014. С. 480–482.

9. Старенький О. С., Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09 / КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016.

10. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf (дата звернення: 17.05.2023).

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ**

Юсупова К. О.

*аспірантка кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Юсупов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз
Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

У ч. 2 ст. 105 Кримінального кодексу (далі – КК) України міститься вичерпний перелік примусових заходів виховного характеру, які можуть застосовуватися до неповнолітнього: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх

заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [1].

До мети застосування таких заходів відноситься забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, у подальшому набути професію та працевлаштуватися.

Захисник бере участь у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього, до якого передбачається застосувати відповідні заходи впливу, з урахуванням того, що: 1) неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання; 2) примусові заходи виховного характеру суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого цим Кодексом (ст. 97 КК України).

Водночас, щодо осіб, до яких можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру, у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України містяться різні поняття, а саме зазначається про: неповнолітнього обвинуваченого віком від 14-ти до 18-ти років, неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності (ст. 314-1); неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (§ 2 глави 38); осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку (ст. 484); особу, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498) та неповнолітнього у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст. 501) [2]. У кримінальному процесуальному законодавстві відсутній перелік прав і обов'язків таких осіб.

Відсутність визначеного кримінального процесуального статусу неповнолітніх, до яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, породжує деякі проблемні питання

правового захисту під час досудового розслідування. Зокрема, склалася усталена правозастосовна практика, коли захисник залучається у досудове розслідування щодо суспільно небезпечного діяння вчиненого неповнолітньою особою до досягнення нею віку кримінальної відповідальності, з моменту ознайомлення дитини, її законного представника з клопотанням про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру та матеріалів вже проведеного розслідування. Це не повною мірою забезпечує реалізацію засади кримінального провадження – забезпечення права на захист. Винятки становлять випадки, коли батьки дитини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, самостійно винаймають для неї адвоката на початку розслідування.

У наукових джерелах активно обговорюється питання щодо визначення статусу неповнолітньої особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Під час проведеного нами опитування 120 слідчих Національної поліції України, 80 адвокатів, 48 суддів України з м. Києва, Вінницької, Київської, Одеської, Тернопільської, Чернівецької, Чернігівської, Черкаської, Харківської і Хмельницької областей ствердну відповідь про необхідність вдосконалення механізму правового захисту неповнолітньої особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів виховного характеру, надало 54,2 % слідчих, 86,2 % адвокатів, 79,2 % суддів. Щодо назви процесуального статусу такої неповнолітньої особи, більшість опитаних респондентів вказали «неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності» (58,3 % слідчих, 65,0 % адвокатів, 66,7 % суддів). 58,3 % опитаних слідчих, 83,8 % адвокатів і 60,4 % суддів вважають доцільним доповнити ч. 3 ст. 499 КПК України (про участь захисника в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру) положенням: «участь захисника в досудовому розслідуванні в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру забезпечується неповнолітній особі з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань».

Тому ми пропонуємо закріпити у КПК України відповідний статус – «неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності», а також передбачити права і обов'язки такого процесуального суб'єкта.

Проведений аналіз міжнародних документів у сфері кримінальної юстиції щодо дітей, дозволяє запропонувати певні права неповнолітньої особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, а саме має право: 1) на відповідне поводження з нею іншими учасниками провадження, посадовими особами, що не допускає зневажання честі та гідності неповнолітнього; 2) знати, вчинення якого суспільно небезпечного діяння йому інкримінується; 3) мати захисника та побачення з ним до першого опитування, допиту або проведення процесуальних дій з ним, у тому числі вирішення питання про поміщення його у приймальник-розподільник; 4) на участь у кримінальному провадженні батьків або інших законних представників; 5) давати показання і бути вислуханим з приводу будь-якого питання; 6) надавати докази та заявляти клопотання; 7) ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, окрім випадків, коли це може негативно вплинути на малолітню особу; 8) оскаржувати прийняті відносно неї рішення; 9) на збереження у таємниці факту розпочатого кримінального провадження щодо неї; 10) на участь у слідчих (розшукових) діях у межах, встановлених КПК України, які виконуються за її клопотанням, клопотанням її захисника чи законного представника, та можливість з дозволу слідчого брати участь у проведенні інших слідчих (розшукових) діях, окрім випадків, коли така процесуальна дія, участь у якій підлітка не обов'язкова, може негативно вплинути на нього.

У судовому засіданні неоліток також має право: давати пояснення; просити суд про виклик свідків, витребування доказів у справі; просити суд про оголошення доказів, що є у справі; задавати запитання іншим учасникам судового засідання; звертатися до присутніх із заключним словом.

Неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, зобов'язується з'являтися за викликом слідчого, дотримуватися встановленого порядку під час проведення процесуальних дій; виконувати винесені на законних підстав відносно нього рішення, які належним чином оформлено.

Додатковим виховним чинником при вирішенні судами питання про застосування примусових заходів виховного характеру має бути залучення до процесу громадських організацій та осіб, які займаються примиренням потерпілих із неповнолітніми, котрі вчинили необережний нетяжкий злочин, кримінальний проступок чи суспільно небезпечне діяння. Результати примирення дають змогу обрати щодо таких неповнолітніх найбільш ефективний захід виховного характеру, а також мають ураховуватись як істотні обставини при вирішенні питання про звільнення такого неповнолітнього від кримінальної

відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру [3].

Таким чином, участь захисника у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, забезпечує додатковий виховний вплив на підзахисного і переслідує загальну мету – сприяти перевихованню дитини, яка опинилася у конфлікті із законом. Для ефективного здійснення права неповнолітніх осіб на захист у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру, пропонуємо у КПК України закріпити процесуальний статус «неповнолітня особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності», передбачити її права і обов'язки.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.05.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.05.2023).
3. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 трав. 2006 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

НАПРЯМ 9. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СВДС ЯК ЗАГРОЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (ПРИКЛАД КИТАЮ)

Грицай С. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
м. Київ, Україна*

Розвиток криптовалют підштовхнув центральні банки країн світу до нагальної необхідності впровадження новітніх фінансових технологій у існуючу форму класичного банкінгу [8; 10]. Україна не стала виключенням у цьому тренді, яка з прийняттям Закону України «Про віртуальні активи» розпочала регуляцію криптовалют [9]. Та майже паралельно з цим ввела у правове поле поняття «цифрові гроші Національного банку України» та проводить пілотні проекти «е-гривня», тим самим заявляючи про намір ввести у майбутньому нову інноваційну грошову форму.

Рада керуючих Федеральної резервної системи США (ФРС) дала наступне розвернуте визначення цифровим грошам центральних банків (СВДС): «Це цифрова форма грошей центрального банку, яка є широко доступною для широкої громадськості. «Гроші центрального банку» – це гроші, які є зобов'язанням центрального банку. У Сполучених Штатах наразі існує два типи грошей центрального банку: фізична валюта, випущена Федеральним резервом, і цифрові залишки, що зберігаються комерційними банками у Федеральній резервній системі. Хоча американці вже давно зберігають гроші переважно в цифровій формі – наприклад, на банківських рахунках, у платіжних додатках або за допомогою онлайн-транзакцій – СВДС відрізнятиметься від існуючих цифрових грошей, доступних широкому загалу, оскільки СВДС буде зобов'язанням Федерального резерву, а не комерційного банку» [7].

Народний банк Китаю розпочав свій шлях до цифрового юаня у 2014 році. Наразі країна проводить масштабні тести в окремих містах, а під час Олімпійських ігор 2022 року е-CNY був одним із трьох доступних способів оплати, запропонованих відвідувачам.

Народний банк Китаю повідомив, що його офіційний додаток e-CNY мав 261 мільйон користувачів на кінець 2021 року [14], і що до 31 серпня понад 100 мільярдів юанів (близько 14 мільярдів доларів) перейшли з рук в руки через 360 мільйонів транзакцій [5].

У 2019 році фахівці китайського Центрального Банку, розповіли про те, що цифровий юань не слід розглядати як зброю проти готівкових коштів. Новий фінансовий інструмент, за задумом розробників, має стати доповненням фіата [13]. Водночас Керівник науково-дослідного інституту цифрової валюти при Народному банку Китаю (PBoC) Му Чанчунь заявив, що актив призначений для заміни наявного фіата.

Інші експерти, які спостерігають за проектом Китаю, стверджують, що e-CNY, також відкриває нові форми державного нагляду і соціального контролю [6]. Глава британського розвідувального агентства GCHQ Jeremy Fleming попередив у своїй промові 2022 року, що Китай може використовувати свою цифрову валюту для спостереження за своїми громадянами і в кінцевому підсумку ухилитися від міжнародних санкцій [12].

Наприкінці вересня 2021 року Народний банк Китаю (НБК) заборонив усі криптовалютні транзакції. НБК послався на роль криптовалют у сприянні фінансовій злочинності, а також на те, що вони становлять зростаючий ризик для фінансової системи Китаю через їхню спекулятивну природу. Однак ще однією можливою причиною заборони криптовалют є спроба боротися з втечею капіталу з Китаю.

Представники Центробанку КНР заявили: Китайський цифровий юань не буде інструментом контролю за громадянами країни. Останні зможуть зберегти анонімність операцій. Національна криптовалюта покликана збалансувати проблеми конфіденційності та надати владі країни необхідну інформацію. Керівник науково-дослідного інституту цифрової валюти при Народному банку Китаю (PBoC) Му Чанчунь зазначив: «Ми розуміємо потребу громадськості в збереженні анонімності, яку вони отримують, використовуючи фіатні гроші. Ми дамо людям можливість зберегти анонімність» [13].

На даний момент люди у Китаю можуть переводити e-CNY в обліковий запис WeChat Pay або Alipay, але не виключається, що уряд в кінцевому підсумку може вирішити виключити ці системи. «Вони дивляться на платіжні платформи як на цю величезну частину економіки, яка, строго кажучи, знаходиться поза їхнім контролем»: говорить Марк з Atlantic Council. Який також впевнений, що одна з причин, по якій уряд Китаю просуває e-CNY, полягає в спробі отримати більше контролю над тим, як громадяни здійснюють платежі [11].

Джеймс А. Дорн також вважає, що справжніми намірами запровадження цифрового юаня, найімовірніше, стануть посилення

урядового контролю над платіжною системою та ретельніший моніторинг транзакцій і навіть особистої поведінки [15].

Ніл Кашкарі, президент Федерального резервного банку Мінеаполіса у США, так висловився з приводу обраної Китаєм стратегії: «Я розумію, чому Китай це робить. Якщо вони хочуть відстежувати кожен транзакцію, яку ви здійснюєте, це можна зробити за допомогою цифрової валюти центрального банку. Ви не можете зробити це з Venmo. Якщо ви хочете запровадити від'ємні відсоткові ставки, ви можете зробити це за допомогою цифрової валюти центрального банку. З Venmo – ні. А якщо ви хочете напряму стягувати податки з рахунків клієнтів, ви можете зробити це з цифровою валютою центрального банку. З Venmo – ні. Я розумію, чому Китай в цьому зацікавлений. Але чому американський народ має це підтримувати?».

Тенденції розробки та дослідження введення CBDC є у всьому світі [2], де не виключенням стала і Україна [3; 4], але результат їх впровадження можна проаналізувати у перших практичних проєктах його застосуванні. Досвід Китаю дуже наочно підтверджує висунуту гіпотезу що нами досліджується про те, що CBDC буде запроваджена з метою [1]: 1) витіснити незабезпечену криптовалюту та надати власну альтернативу у супротив розвитку приватних стейблкоїнів; 2) спроби замінити готівку та електронні гроші на більш контрольований фінансовий інструмент. Сучасні проєкти CBDC здатні до алгоритмічного програмування, а сутність цих алгоритмів у майбутньому ймовірно буде продиктована політичною волею держав-емітентів.

Література:

1. Грицай С. О. Цифрова валюта центральних банків – загрози та виклики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. С. 144–149. DOI:10.32782/392256.

2. Грицай С. О. Цифрова валюта центральних банків – сучасний огляд. *Юридичний бюлетень*. № 24. С. 84–91. DOI:10.32850/LB2414-4207.2022.24.11.

3. Грицай С. О. Цифрова гривня – становлення. *Актуальні проблеми політики*. № 69. С. 138–143. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1314>.

4. Грицай С. О. Цифрові гроші в Україні – CBDC? *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. С. 247–249. DOI:10.32782/2524-0374/2022-4/57.

5. Coco Feng China's digital yuan wallet nearly doubles user base in two months. *South China Morning Post*. 19.01.2022. URL: <https://www.scmp.com/tech/tech-trends/article/3163953/chinas-digital-currency-e-cny-wallet-nearly-doubles-user-base-two> (дата звернення: 04.05.2023).

6. Conrad J. China's Digital Yuan Works Just Like Cash—With Added Surveillance. *Wired*. 08.11.2022. URL: <https://www.wired.com/story/chinas-digital-yuan-ecny-works-just-like-cash-surveillance/> (дата звернення: 04.05.2023).

7. FRS – Frequently Asked Questions. *Board of Governors of the Federal Reserve System*. 15.04.2022. URL: <https://www.federalreserve.gov/cbdc-faqs.htm> (дата звернення: 23.04.2022).

8. Hrytsai S. Classification of elements of the latest digital financial technology. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Issue. 1, № 2. С. 1–15. DOI: 10.46299/j.isjpp.20220102.1.

9. Hrytsai S. Classification of virtual assets in Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Issue. 30, № 1. С. 135–152. DOI:10.31359/1993-0909-2023-30-1-135.

10. Hrytsai S. The place of virtual assets in the structure of digital financial technology. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. Issue. 1, № 3. С. 34–48. DOI:10.46299/j.isjmef.20220103.3.

11. Jeremy Mark Why China's digital currency threatens the country's tech giants. *Atlantic Council*. 16.07.2021. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/why-chinas-digital-currency-threatens-the-countrys-tech-giants/> (дата звернення: 04.05.2023).

12. RUSI Annual Security Lecture 2022. 2022. URL: <https://www.gchq.gov.uk/speech/rusi-asl> (дата звернення: 04.05.2023).

13. Национальная криптовалюта Китая позволит пользователям сохранять анонимность. *Дзен*. 12.11.2019. URL: https://dzen.ru/media/id/5a30ee2adcaf8e2f0e9123ee/nacionalnaia-kriptovaliuta-kitaia-pozvolit-polzovateliam-sohraniat-anonimnost-5dca85e6089979742c12b53a?utm_referer=www.google.com (accessed 24/04/2023).

14. China's digital currency passes 100 bln yuan in spending – PBOC. *Reuters*. 13.10.2022. URL: <https://www.reuters.com/markets/currencies/chinas-digital-currency-passes-100-bln-yuan-spending-pboc-2022-10-13/> (accessed 04/05/2023).

15. James A. Dorn China's Digital Yuan: A Threat to Freedom. *Cato at Liberty Blog*. 28.08.2021. URL: <https://www.cato.org/blog/chinas-digital-yuan-threat-freedom> (accessed 25/04/2023).

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Качурінер В. Л.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Швидкий розвиток технологій сприяє цифровізації економіки та інших сфер суспільного життя. Крім того, поширення онлайн-платежів створили передумови для впровадження інновацій у звичні раніше системи, наприклад, у сфері укладання договорів та здійснення розрахунків.

В сучасних умовах розвитку суспільних відносин надзвичайно актуальним є перегляд понять державно-приватного партнерства для розуміння особливостей реалізації таких проєктів як цифровізація грошових операцій при реалізації такого партнерства. Сьогодні важливо отримати комплексне розуміння проєктів державно-приватного партнерства. Зокрема, уряди країн, що розвиваються, стикаються з проблемними питаннями щодо фінансування, реалізації та підтримки сільськогосподарських проєктів.

Досвід зарубіжних країн показує, що проєкти державно-приватного партнерства можуть покращити сервіс, інфраструктуру та сприяти економічному розвитку. Варто зазначити, що державно-приватне партнерство зазвичай визначається як спосіб укладення контрактів на розвиток і обслуговування інфраструктурних послуг, використовуючи інновації та навички приватного сектора для управління операціями, які часто передбачають приватне фінансування. Проте єдиного загальноприйнятого визначення державно-приватного партнерства досі не сформовано. Зокрема, залежно від країни використовуються різні визначення для опису проєкту.

Оцифровка грошових розрахунків у державно-приватному партнерстві має багато переваг як для державних, так і для приватних партнерів. Таким чином, приватний партнер отримує можливість впроваджувати інновації та взаємодіяти з клієнтами, а державний партнер може регулювати, контролювати та забезпечувати довіру до такого партнера. Важливу роль у забезпеченні довіри відіграє чітке розуміння правового регулювання та узгодженість дій держави як

усередині країни, так і під час спілкування та співпраці з іншими державами.

Так, корейський досвід у сфері державно-приватного партнерства аналізує Х. Кім [1]. Автор зазначив, що Корея досягла значного прогресу в цифровому управлінні.

Організація Об'єднаних Націй визначає державно-приватне партнерство як інноваційні довгострокові контракти на розвиток інфраструктури та надання державних послуг із залученням фінансових ресурсів, досвіду та мотивації приватного сектору в тих сферах, які традиційно належать до сфери відповідальності держави [2, с. 20].

Велика Британія отримала багатий досвід у сфері реалізації державно-приватного партнерства (одним із перших проєктів було будівництво Лондонських доків у 1981 р.). Створено модель приватної фінансової ініціативи, яка призвела до передачі приватному сектору прав на фінансування (будівництво, реконструкцію, управління, експлуатацію) державних об'єктів промислової та соціальної сфер. За цією моделлю формується консорціум між державою та приватним інвестором, створюється спеціальна проєктна компанія. Протягом дії договору Консорціум надає послуги, які раніше надавалися державою.

У Франції державне фінансування в таких проєктах зведено до мінімуму, що дає можливість для інновацій приватного партнера, але реалізація основних цілей зосереджена на державі. Що стосується розподілу ризиків, то це залежить від кожного конкретного проєкту.

У Німеччині використання проєктів державно-приватного партнерства почалося в будівельній сфері, і лише згодом перейшло в аграрний сектор [3].

У Канаді Міністерство інфраструктури та Рада державно-приватного партнерства Канади відіграють важливу роль у реалізації проєктів державно-приватного партнерства. Основними функціями є інформаційне забезпечення, впровадження зарубіжного досвіду та кращих практик використання державно-приватного партнерства, підготовка аналітичних звітів у цьому напрямку.

Міжнародний досвід показує, що багато країн успішно реалізують проєкти у сфері державно-приватного партнерства та оцифровують грошові операції для таких проєктів. Успішно реалізуються проєкти у сфері впровадження інновацій у сільському господарстві та інфраструктурні проєкти. Хоча цікавий також досвід зарубіжних країн щодо вбудовування цифрової валюти в інші активи та їх стимулювання. Водночас, як свідчить зарубіжна практика, важливо також забезпечити участь приватного партнера для цифровізації грошових розрахунків, оскільки для державного сектору впровадження інновацій є складним, дорогим і потенційно неефективним процесом.

Тому, враховуючи вищевикладене, актуальним є подальше вивчення особливостей міжнародного досвіду реалізації проектів у сфері державно-приватного партнерства.

Література:

1. Kim H. PPP (Public-Private Partnership) model as a new way of digital transformation. Cress: Center for Research in Social Simulation. 2019. URL: In <https://cress.soc.surrey.ac.uk/web/events/ppp-public-private-partnership-model-new-way-digital-transformation> (дата звернення: 05.05.2023 р.).

2. Васильченко А.О. Міжнародний досвід застосування інструментів державно-приватного партнерства. Фінансовий простір. 2022. № 1 (45). С. 18-31.

3. Market Update. Review of the European PPP Market in 2020. *European Investment Bank*. 2020. URL: https://www.eib.org/attachments/eperc/eperc_market_update_2020_en.pdf (дата звернення: 05.05.2023 р.).

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Козакевич О. М.

доктор філософії в галузі права (PhD),

викладач кафедри адміністративної діяльності

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

м. Хмельницький, Україна

Повномасштабне збройне вторгнення на територію суверенної держави суттєво поставило під сумнів питання забезпечення миру та безпеки в сучасному світі, який глобалізується та спрямований на демократичний транзит. Відомо, що основна ідея правосуддя визначає, що вчинення будь якого злочину передбачає покарання суб'єкта злочину за вчинене діяння, недопустимість вчинення подальшої агресії. Притягнення до відповідальності за вчинення злочину агресії в Україні в повній мірі, наявними міжнародними судовими механізмами, є досить дискусійним питанням. Оскільки, збройна агресія проти України визначається постійним порушенням норм міжнародного гуманітарного права, особливою жорстокістю проти цивільного населення,

вчиненням великої кількості злочину агресії, що призводить до великої кількості жертв. Крім того, країна-агресор не лише порушує норми міжнародного права, але й не виконує, в деякій мірі ігнорує рішення міжнародної юстиції. Тому, Україна та міжнародна спільнота обговорюють створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Першим кроком, на шляху реалізації цієї мети було схвалення Постанови Верховною Радою України від 7 жовтня 2022 року, Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів іноземних держав стосовно створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України [1].

Наразі, міжнародною та науковою спільнотою висловлюються досить спірні міркування, які стосуються створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України та можливих варіацій його форм. Одним із перших, було положення про розгляд злочину агресії проти України, Міжнародним кримінальним судом. Такий підхід, передбачав внесення змін до Римського статуту та ратифікацію його положень Україною. Втім, країна-агресор не визнає юрисдикції Міжнародного кримінального суду та відкрито ігнорує його рішення. Європейська спільнота висловила дві різні концепції щодо відновлення справедливості та притягнення винних до відповідальності. Перший підхід передбачає здійснення правосуддя «гібридним трибуналом», тобто міжнародним судом, який би поєднував українську юрисдикцію, здійснення судового процесу на основі норм міжнародного права та залучення суддів з країн Європи. Другий підхід визначає створення новітнього спеціального незалежного судового органу зі специфічною юрисдикцією. Різноманіття концепцій, пояснюється, насамперед, стурбованістю про реалізм притягнення злочинців до відповідальності за злочини агресії проти України та спеціальною юрисдикцією, питанням застосування норм національного та міжнародного права. Безперечно, ці фактори обумовлюють специфічну нормативність та формування новітніх граней правопорядку та міжнародного правосуддя.

Разом з тим, міркування міжнародної спільноти щодо формування Спеціального трибуналу виражаються у прийнятті наступних рішень. Європейський парламент, 19 січня 2023 року ухвалив Резолюцію про створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України [2]. Прийнята Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, від 23 лютого 2023 року, також передбачає створення Спеціального трибуналу за злочин агресії проти України [3].

Як наслідок, 4 березня 2023 року, Міністром закордонних справ України Дмитром Кулебою та національними та міжнародними експертами з міжнародного права підписано Декларацію про створення спеціального кримінального трибуналу для притягнення до відповідальності осіб, винних у злочині агресії проти України [4]. Метою Декларації є необхідність створення Спеціального Трибуналу. Крім збройних дій, що вчиняються на території України і є злочинами агресії, Спеціальний трибунал може мати правомочність, розглядати інші злочини агресії, поза межами України.

Відповідно до Декларації, Спеціальний трибунал зі злочину агресії проти України створюється або на підставі угоди між кількома країнами, або на підставі угоди між Україною та ООН. Держави, які погоджуються на створення Спеціального трибуналу, передають йому національну юрисдикцію. Тому, Спеціальний трибунал матиме можливість розслідувати розслідування щодо осіб, які вчинили злочин агресії, так і щодо осіб, фінансово або іншим чином сприяли вчиненню злочину [4].

Між іншим, в контексті обговорення Спеціального трибуналу важливе значення має створення Міжнародного центру переслідування за злочин агресії проти України (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression in Ukraine)[5]. Зазначена інституція планує початок роботи влітку 2023 року, у Гаазі (Нідерланди). Метою діяльності Центру є збір, аналіз та безпосередньо єдине, підкріплене безпековими гарантіями місце зберігання доказів злочинів агресії проти України для забезпечення майбутніх судових розглядів.

Можна константувати, про здійснення практичних кроків щодо створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Діяльність Спеціального трибуналу має доповнити наявні міжнародні судові інституції, зокрема Міжнародний кримінальний суд та здійснити основну мету – притягнути всіх винних за вчинення злочину агресії проти України до відповідальності. Крім того, це свідчить також про те, що створення Спеціального трибуналу за злочин агресії проти України є динамічним процесом не лише правового, а й політичного характеру, який інтегративний за своїм змістом і охоплює національні та міжнародні складові.

Література:

1. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів іноземних держав стосовно створення спеціального міжнародного

трибуналу щодо злочину агресії проти України від 07.10.2022 р. № 2663-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2663-20#Text>

2. European Parliament resolution of 19 January 2023 on the establishment of a tribunal on the crime of aggression against Ukraine. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-01-19_EN.html

3. UN General Assembly calls for immediate end to war in Ukraine. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/02/1133847>

4. Calling for the creation of a Special Tribunal for the punishment of the crime aggression against Ukraine. URL: https://www.euointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf?fbclid=IwAR0SicvFy3L9aRpVORIm7lmX_coA5UOSwVGSiqUUbOqVUtT9_IXGhPYECOE

5. International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression made official at United for Justice Conference in Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/international-centre-prosecution-crime-aggression-made-official-united-justice-conference>

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНЕ ПОДАТКОВЕ ПРАВО ЯК ОЗНАКА СЬОГОДЕННЯ

Личук О. М.

*кандидат наук з державного управління,
докторант*

*Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Постановка проблеми. Сьогодення яскраво демонструє тенденції щодо зростання взаємозалежності національних економік, зближення країн і народів, що відбувається за рахунок динамічного поглиблення процесів інтеграції політичного, економічного й культурного сфер життя суб'єктів глобалізації. Хоча глобалізація набула ознак цілісності та незворотності, однак наукове осмислення цього процесу перебуває на етапі гострих наукових дискусій.

Викладення основного матеріалу. Аналіз наукової літератури засвідчує, що поруч із розумінням глобалізації в якості сучасної тенденції розвитку цивілізації, існує й позиція, відповідно до якої цей процес трактується як спроба провідних країн світу здійснювати вплив на інші держави.

Найчастіше під глобалізацією (від англ. “globalization”) розуміють процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації [6]. Процес глобалізації складається з трьох взаємопов’язаних компонентів – нового міжнародного розподілу праці, міжнародного виробництва та політичних відносин.

Сучасна модель глобалізації ґрунтується на неоліберальній доктрині, яка почала домінувати в міжнародних економічних відносинах з кінця 70-х-початку 80-х років минулого століття. Серед найбільш дієвих соціально-економічних факторів цього процесу, науковці виокремлюють, в першу чергу, створення єдиного світового ринку та запровадження однакових правил для всіх учасників процесу інтеграції. У ролі політичного фактору розглядають розпад соціалістичної системи як неефективної.

Не розходяться погляди дослідників і з приводу того, що глобалізація виступає об’єктивним процесом, суттєвою ознакою якого є системний характер – вплив на всі сфери життя суспільства. Дійсно, як засвідчує практика, до основних наслідків глобалізації належать міжнародний поділ праці; міграція капіталу, людських та виробничих ресурсів в масштабах планети; стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів; проникнення нових відносин та цінностей; зближення культур різних країн світу. Йдеться про тенденцію поглиблення зв’язків між різними країнами, що виступають суб’єктами глобалізації, та їх інтеграцію на економічному, політичному, культурному, технологічному та інших рівнях. У процесі глобалізації держава продовжує відігравати суттєву роль не тільки в завоюванні зовнішніх та захисті внутрішніх ринків, забезпеченні субсидій підприємствам експортного сектору, але й в організації ефективної податкової системи.

Безсумнівно, процеси глобалізації, особливо з розвитком цифрових технологій та Інтернету, кардинально змінили міжнародне податкове право.

Аналіз наукових статей зарубіжних вчених дозволяє виокремити декілька тенденцій впливу глобалізації на систему міжнародного оподаткування. В першу чергу, йдеться про ускладнення роботи податкових органів, основне завдання яких полягає в знаходженні способів ефективного регулювання та збору податків з транснаціональних корпорацій в умовах глобалізованої економіки [1; 3; 5]. Як відомо, транснаціональні корпорації намагаються перемішувати свої прибутки в країни з низьким рівнем оподаткування, що може призвести до розмивання податкової бази інших країн. Подібні факти свідчать про актуальність розроблення податковими органами концепції міжнародного податкового права щодо боротьби з уникненням оподаткування та

сплати податків. Йдеться про впровадження нової податкової політики в межах міжнародного співробітництва для забезпечення ефективного збору податків в умовах глобалізованої економіки.

На думку Р. Кревера одним із факторів, який здатний ускладнити роботу податкових органів, виступає Інтернет [4, с. 189]. Зокрема, електронна комерція та цифрові послуги дозволяють компаніям працювати в різних країнах світу без фізичної присутності, що суттєво ускладнює податковим органам здійснювати процес визначення того, де і як збирати податки.

Поруч із негативними тенденціями, науковці наголошують і на існуванні позитивних тенденцій впливу глобалізації на становлення міжнародного податкового права. Так, П. Еггер зазначає, що глобалізація призвела до посилення міжнародної податкової конкуренції, що призвело до зниження податкових ставок для бізнесу [2, с. 2061–2080]. Т. Селім наголошує на тому, що глобалізація, з одного боку, ставить виклики перед податковими органами, а з іншого – надає можливості країнам, що розвиваються, отримувати більше доходів за рахунок зростання міжнародної торгівлі та інвестицій [5, с. 181].

Р. Аві-Йохан. В. Танзі, Р. Кревер серед пріоритетних напрямків удосконалення діяльності податкових органів в умовах глобалізації виділяють необхідність удосконалення та використання глобального підходу до оподаткування, в основі якого покладено міжнародне співробітництво та координацію в сфері оподаткування [1; 3; 4]. З метою реалізації цього завдання міжнародна організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що об'єднує 34 країни світу, спрямовує свою діяльність на зміцнення та підвищення ефективності економік держав-членів, покращення соціально-економічних умов та ситуації із зайнятістю, забезпечення економічного зростання як індустріально розвинутих країн, так і тих, що розвиваються. Одним із напрямків роботи ОЕСР є очолення зусиль науковців та податківців з розробки глобального консенсусу щодо міжнародного оподаткування, включаючи проект «Розмивання бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування» (BEPS).

Прикладами реалізації глобального підходу до міжнародного оподаткування є впровадження правил протидії ухиленню від сплати податків, які покликані запобігти використанню транснаціональними корпораціями складних схем для зменшення своїх податкових зобов'язань. Йдеться про розроблення «Загальних правил боротьби з ухиленням від сплати податків» (General Anti-Avoidance Rules, GAAR), відповідно до яких податкові органи мають право оскаржити транзакції, що не мають комерційної мети, за виключенням зменшення податкових зобов'язань. В деяких країнах запроваджено податки на

цифрові послуги (з метою стягнення податків з осіб, які працюють в Інтернеті) та регулювання трансферного ціноутворення (з метою запобігання переміщення прибутків транснаціональних корпорацій в країни з низькими податками). Ефективним способом боротьби з ухиленнями від сплати податків є підвищення прозорості та обміну інформацією. Зокрема, «Єдиний стандарт звітності» (CRS) вимагає від фінансових установ надавати інформацію про фінансові рахунки клієнтів-нерезидентів податковим органам своїх країн. Підвищена прозорість ускладнює для приватних осіб та корпорацій процес приховування активів в офшорних рахунках.

Процеси глобалізації в міжнародному податковому праві вплинули не тільки на законодавчий, але й на моральний аспект вирішення проблеми ефективного регулювання та збору податків. Сьогодні демонструє зростання частки транснаціональних корпорацій, які виконують свої зобов'язання й сплачують справедливу частку податків і тим самим сприяють розвитку суспільства.

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал можна стверджувати, що процес глобалізації суттєво вплинув на міжнародне податкове право. Серед ефективних способів боротьби з ухиленням від сплати податків заслуговує на увагу удосконалення законодавчої бази та застосування глобального підходу до оподаткування, в основі якого покладено міжнародне співробітництво та координація в сфері оподаткування.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо вивченні впливу процесів глобалізації на міжнародне податкове право, оскільки це створює нові виклики та можливості для оподаткування, а також прискорює розвиток податкового законодавства.

Література:

1. Avi-Yonah, R. S. (2000). Globalization and International Taxation. *Michigan Law Review*, 98(9), 2214-2258.
2. Egger, P. (2017). The Impact of Globalization on International Taxation: Some Empirical Evidence. *World Economy*, 40(10), 2061-2080.
3. Tanzi, V. (2000). Globalization and Taxation. *Journal of Policy Modeling*, 22(3), 331-338.
4. Krever, R. (2004). Globalisation and the Future of Taxation. *Australian Tax Review*, 33(4), 188-208.
5. Selim, T. (2008). Globalization and Taxation: Challenges and Prospects for the Developing Countries. *Journal of Developing Areas*, 42(1), 181-197.
6. Глобалізація. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Глобалізація>

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ ЯК УМОВА ПОВНОПРАВНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Павко Я. А.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу міжнародного права
та порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України нанесло значну шкоду довкіллю та, безумовно, вплинуло на стан виконання міжнародних екологічних зобов'язань нашою державою. 23 червня 2022 року Європейський Союз (ЄС) нарешті ухвалив рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, офіційно визнавши її намір стати невід'ємною частиною європейської спільноти. Реалізація нашою державою Європейського зеленого курсу (ЄЗК) є важливим етапом її інтеграції до ЄС у сфері охорони довкілля та протидії зміні клімату. Нагадаємо, що його було офіційно представлено у грудні 2019 року Президенткою Єврокомісії Урсулою фон дер Ляєн в якості системи заходів, спрямованих на перетворення Європи на перший кліматично-нейтральний континент до 2050 року [1]. ЄЗК передбачає повну трансформацію усіх галузей економіки та збільшення фінансування у розвиток зелених технологій для зменшення викидів парникових газів. Загальні засади цього курсу визначені в Комюніке від Європейської комісії для Європейського парламенту, Європейської Ради, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету з регіонів «Європейський зелений курс» від 11 грудня 2019 року. Відповідно до нього ЄЗК є новою стратегією зростання, яка має на меті перетворити ЄС на справедливе та процвітаюче суспільство з сучасною, ресурсоефективною та конкурентоспроможною економікою, що реагує на виклики, пов'язані зі зміною клімату та погіршенням стану довкілля, покращуючи якість життя нинішнього і майбутніх поколінь [2]. В цілому, ЄЗК містить наступні складові: забезпечення чистої, безпечної та доступної енергії; перехід до циркулярної економіки; розвиток енергоефективного будівництва та реконструкції; сталий і «розумний» транспорт; збереження та відновлення біорізноманіття; створення справедливої, здорової та екологічної

системи продовольства; досягнення нульового забруднення довкілля; посилення кліматичних амбіцій [3].

У січні цього року відбулася зустріч Міністра захисту довкілля та природних ресурсів Р. Стрільця з Виконавчим віце-президентом Єврокомісії Ф. Тіммермансом, на якій вони обговорили вплив російсько-української війни на навколишнє середовище, перспективи виконання Україною ЄЗК та надання допомоги ЄС у розвитку її природоохоронної сфери. Зокрема, Єврокомісія підтвердила, що вона підтримує нашу державу у її повоєнній зеленій відбудові та подальшому впровадженні ЄЗК [4]. До речі, Україна є однією з перших держав, яка долучилася до ЄЗК, прагнучи здійснювати вплив на процеси мінімізації потенційних загроз за допомогою спільних проєктів з декарбонізації та збереження клімату [5]. Незважаючи на те, що вона перебуває у стані війни з РФ, реалізація ЄЗК стає ще більш актуальною. Для його імплементації Україна має сприяти інтеграції еколого-кліматичної складової до всіх галузей економіки та гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Безумовно, повоєнне відновлення України повинно відбуватися на засадах енергетичної незалежності та кліматичної безпеки, а це, у свою чергу, потребує проведення рішучих законодавчих реформ. На засіданні уряду у квітні 2023 року Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль зауважив, що наша держава буде шукати адекватні підходи для стимулювання і підтримки власної зеленої енергетики та видобутку власного газу. На його думку, в Україні є усі шанси стати «газовим сейфом» Європи, оскільки вона має найбільші газові сховища на континенті [6].

З часу оголошення про приєднання України до ЄЗК було репрезентовано проєкт Концепції «зеленого» енергетичного переходу до 2050 року (21 січня 2020 року), створено міжвідомчу робочу групу з питань координації подолання наслідків зміни клімату (Постанова КМУ № 33 від 24 січня 2020 року «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс») та передано позиційний документ Першому віце-президенту Єврокомісії Ф. Тіммермансу щодо участі України в ЄЗК (13 серпня 2020 року). Вона намагається проводити ефективні реформи, які б забезпечили реалізацію ЄЗК.

На сьогоднішній день у зв'язку з отриманням Україною статусу кандидата у члени ЄС перед нею постало завдання пришвидшити процес гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС у рамках ЄЗК, особливо в сфері охорони довкілля та протидії зміні клімату. Доцільно зазначити, що основною перешкодою на шляху наближення до *acquis communautaire* є динамічність права ЄС у

вищевказаній сфері. У сучасних умовах ЄС постійно вносить зміни та приймає нові документи, які мають безпосереднє відношення до ЄЗК. Україна повинна постійно слідкувати за оновленнями та імплементувати останні версії нормативно-правових актів ЄС. Наступна ж проблема полягає у здійсненні офіційного перекладу актів таким чином, щоб надати однакове розуміння у них відповідних термінів [7, с. 4–5].

Доречно підкреслити, що ключовим документом ЄС, який спрямований на досягнення кліматичної нейтральності в Європі, є Регламент (ЄС) № 2021/1119 Європейського Парламенту та Ради від 30 червня 2021 року, що встановлює рамки для досягнення кліматичної нейтральності та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 401/2009 та (ЄС) 2018/1999, відомий як Європейський кліматичний закон. Він, насамперед, визначає юридично обов'язкові кліматичні цілі ЄС та умови їх виконання. До того ж, цей регламент має сприяти забезпеченню безперервного прогресу у зміцненні здатності до адаптації, посиленні стійкості та зменшенні вразливості до зміни клімату відповідно до статті 7 Паризької угоди [7, с. 63–64].

Ще одним нормативно-правовим актом ЄС, який заслуговує на нашу увагу в рамках ЄЗК, є Регламент (ЄС) № 2018/1999 Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року про врядування Енергетичним Союзом та кліматичні дії, що вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 663/2009 та (ЄС) № 715/2009 Європейського Парламенту та Ради, Директив 94/22/ЄС, 98/70/ЄС, 2009/31/ЄС, 2009/73/ЄС, 2010/31/ЄС, 2012/27/ЄС та 2013/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради, Директиви Ради 2009/119/ЄС та (ЄС) 2015/652 та скасовує Регламент (ЄС) № 525/2013 Європейського Парламенту та Ради. Він встановлює механізм врядування та загальні правила для проведення планування, звітності й моніторингу щодо енергетичної та кліматичної політики та їх цілей [7, с. 64].

В цілому, серед здобутків нашої держави в сфері протидії зміні клімату за останні роки слід назвати схвалення Другого національно визначеного внеску до Паризької угоди 2015 року (Розпорядження КМУ від 30 липня 2021 р. № 868-р «Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди») та Стратегії екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року (Розпорядження КМУ від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року»). На жаль, прийняття ЗУ «Про стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року» згідно з вимогами ЄС так і не було втілено в життя. В умовах збройної агресії РФ проти України увага останньої була зосереджена на збереженні територіальної цілісності нашої держави та порятунку її громадян, а не на

довкіллевих питаннях. Але, беручи до уваги всі виклики, які постали перед Україною, вона продовжує роботу над адаптацією власного законодавства до законодавства ЄС у рамках виконання ЄЗК.

Таким чином, Україна як держава, що виборює своє законне право стати повноправним членом ЄС, поступово, але впевнено під час війни рухається у напрямку проведення реформ, необхідних для реалізації ЄЗК. У свою чергу, його впровадження є кроком до повоєнного відновлення нашої держави відповідно до принципів зеленого переходу та сталого розвитку, при дотриманні яких можна буде досягти в Україні належного рівня економічного зростання для забезпечення життя людини у гармонії з природою.

Література:

1. Європейський зелений курс. 15.04.2021. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення: 10.05.2023).

2. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “The European Green Deal”. 11.12.2019. Brussels, 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640> (date of access: 10.05.2023).

3. Європейський зелений курс. 08.05.2023. URL: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskij-zelenyj-kurs.html> (дата звернення: 15.05.2023).

4. Єврокомісія підтримує плани України у повоєнній «зеленій» відбудові та подальшому впровадженні Європейського зеленого курсу. 10.01.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevrokomisiia-pidtrymuie-plany-ukrainy-u-povoiennii-zelenii-vidbudovi-ta-podalshomu-vprova-dzhenni-ievropeiskoho-zelenoho-kursu> (дата звернення: 14.05.2023).

5. Зелений курс в Україні: складний рух до сталого розвитку. 11.04.2023. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/zelenyi-kurs-v-ukraini-skladnyi-rukhdostiiako-rozvytku-31-03-2023> (дата звернення: 14.05.2023).

6. Україна планує стати «газовим сейфом» Європи – Шмигаль. 21.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3699029-ukraina-planue-stati-gazovim-sejfom-evropi-smigal.html> (дата звернення: 15.05.2023).

7. Картування зобов'язань у сфері охорони довкілля та зміни клімату: підготовка до вступу в ЄС. Аналітичний документ (березень 2023 року). Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2023. 87 с.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Федіна Н. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Коваль І. І.

*студентка I курсу факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції Львівського державного
університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції гідності. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України вона посідає особливе місце. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку. Інтеграція у світове господарство не може відбуватися стихійно. Вона потребує свідомих рішень і контрольованості з боку держави. Для цього не досить прийняти модель «відкритої» економіки, здійснити лібералізацію зовнішньоекономічних зв’язків. Такий підхід означатиме пасивність держави щодо формування господарських контактів із зарубіжжям, її наслідком буде витіснення країни на узбіччя світового господарства, перетворення її на сировинний придаток промислово розвиненого центру [1, с. 1].

Європейська інтеграція як поняття означає процес політичної, юридичної, економічної інтеграції європейських держав. Європейська інтеграція України це процес політично-правового та економічного зближення України з європейськими міждержавними структурами, який повинен завершитись зі вступом України до ЄС.

Ця інтеграція була вибором українського народу підтвердженням Революцією Гідності. Українці підтримали євроінтеграцію через те, що

це мало встановити стабільну економіку, правову державу, чисте довкілля, якість харчових продуктів, соціальну захищеність громадян, високий рівень життя та відсутність корупції.

Міністерства в Україні активно ведуть роботу щодо реалізації важливих європейських реформ та стандартів, що піднесуть якість життя народу на вищий рівень. В червні 2018 року українська влада визнала європейську інтеграцію та євроатлантичну інтеграцію пріоритетом України та в лютому 2019 року внесла відповідні зміни стосовно європейського і євроатлантичного зовнішньо-політичного курсу в Конституцію України [2].

Євроінтеграція спрямована на дуже практичні речі, які ведуть до покращення життя українців. Безвізовий режим з Європейським Союзом; сучасні Центри надання адміністративних послуг; державні сервіси, які можна отримати без черг онлайн через додаток Дія; дороги, які будуються у відповідності до стандартів ЄС- це перші результати євроінтеграції, здійснені за підтримки Євросоюзу. Євроінтеграція – це практичні вигоди, які отримує кожний громадянин України від того, що країна починає жити за новими, високими стандартами. Євросоюз є головним торговельним партнером України, наслідком цього є створення робочих місць та підвищення зарплат завдяки експорту нашої продукції до країн ЄС з високою купівельною спроможністю [3].

Також Європейська інтеграція позитивно впливає не тільки в галузях економіки, права, суспільного життя, але й у сфері науки та освіти. Відповідно до статей 375-376 Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом у сфері науки і технологій спрямоване на залучення України до Європейського дослідницького простору через підтримку реформування та реорганізації системи управління науковою сферою та наукових установ, участі у рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій, спільної реалізації міжнародних наукових програм та проведення спільних досліджень [4]. Ці дослідження позитивно відображаються не тільки на вчених з України але й на європейських, кожен з цих науковців черпають щось нове від своїх колег з іншої держави. Цей неабиякий досвід допомагає Україні як державі з високоосвідченими науковцями займати перші місця серед європейських країн у дослідженнях світового рівня.

Процес Євроінтеграції завершується вступом до ЄС, що забезпечить новий етап суспільного розвитку для України. Але через збройну агресію Російської Федерації цей вступ перенесли на невідомий термін, українські політики наполягають на спеціальній процедурі вступу до Євросоюзу, цю пропозицію України підтримала низка країн, зокрема: Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія [5].

Але варто зазначити, що вступ до ЄС надає державі не тільки плюси, але й мінуси.

Плюси вступу України до ЄС є те, що туди входить більшість розвинутих країн Європи, бути серед них це не тільки визнання й честь, а й реальні переваги. Перш за все ЄС надає всім своїм членам право користуватися усіма принципами та свободами, які дозволяють побудувати вільну й заможну державу. Одним із плюсів є економічний розвиток який означає збільшення експорту, що дає нарощування виробництва, а отже і створює нові робочі місця, так і більший імпорт, що також має свою перевагу, адже росте конкуренція, а тому ціни знижуються, а якість товарів і послуг підвищується [5].

Освіта покращується, українські студенти й школярі матимуть можливість навчатися закордоном, а українська система освіти буде тягнутися до європейських стандартів. Українські діти зможуть навчатися у різних навчальних закладах Європи та отримати диплом, який буде визнаватись у всьому світі.

ЄС вимагає від країн-претендентів жорсткого переслідування корупції. Україна змушена більше докладати зусиль аби побороти це державне зло. Вже створені нові антикорупційні органи, які можливо ще не працюють ідеально, але Україна рухається у правильному напрямку [5].

Недоліками інтеграції України до ЄС можуть бути: перехід нових держав-членів до єдиного митного тарифу ЄС та збільшення рівня тарифного захисту щодо низки товарів українського експорту; позбавлення нових держав-членів ЄС можливості самостійно регулювати свій торговельний режим щодо України; можлива втрата українськими експортерами традиційних ринків збуту в нових країнах-членах ЄС внаслідок часткової переорієнтації товаропотоків між нинішніми та новими членами ЄС [6].

Діяльність Національного банку України у сфері європейської інтеграції націлена насамперед на імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Реалізація положень Угоди підвищує ефективність ринку фінансових послуг, забезпечує наближення національних норм регулювання і нагляду до правил ЄС та міжнародних стандартів. Це також створює передумови для посилення конкурентоздатності та рівноправної співпраці українських фінансових установ з європейськими, сприяє підвищенню рівня надання фінансових послуг та захисту прав споживачів [7].

Також вступ до ЄС має позитивно вплинути на життя людей з обмеженими можливостями, але щоб ці люди могли жити повноцінним життям через декілька років потрібно негайно діяти, хоча ми розуміємо що це не на часі зараз, але ми маємо робити маленькі кроки щоб вони

почували себе як такі ж самі люди у країнах-членах ЄС. Наприклад кроки, які потрібно робити вже сьогодні:

1. Створення умов публічних просторів, при яких люди зможуть з травмами опорного апарату, травмах очей – гуляти, бігати, ходити по справах.

2. Створення соціальних послуг у громадах, щоб батьки дітей з інвалідністю могли не віддавати дітей з інвалідністю в інституційні заклади і продовжити працювати.

3. Забезпечення якісних реабілітаційних послуг для всіх громадян, які потребують цього, а не лише після отримання групи інвалідності.

4. Запровадження доступних цифрових рішень при контактах з державними органами.

5. Створення публічних парків, де можуть разом бавитися діти з інвалідністю та без інвалідності [8].

Отже, Європейська інтеграція позитивно вплине на наше суспільство та і на державу загалом. Європейська інтеграція – це динамічний, безперервний процес розвитку національного законодавства у руслі політичних, соціальних та фінансово-економічних перетворень на основі сформованих стандартів забезпечення миру, безпеки, ресурсного збалансування у рамках «єдиної території» – європейському цивілізаційному просторі.

Література:

1. Юрчик І.Б., Урбанович В.А. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство. *Науковий огляд* № 3 (24), 2016. С. 1–6.

2. Конституція України від 28.06. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Європейська та євроатлантична інтеграція. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/evropeyska-ta-evroatlantichna-integraciya.html>

4. Європейська та Євроатлантична інтеграція. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/yevropejska-ta-yevroatlantichna-integraciya>

5. Інтеграція України в ЄС: плюси і мінуси. URL: https://24tv.ua/integratsiya-ukrayini-v-yes-shho-tse-plyusi-ta-minusi_n1357884

6. Про переваги та недоліки інтеграції України до ЄС. URL: <https://uzhgorod.net.ua/news/54495>

7. Європейська інтеграція – НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/international/euro-integration>

8. Шлях до ЄС: нові стандарти для людей з інвалідністю чи фікція? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692538-slah-do-es-novi-standarti-dla-ludej-z-invalidnistu-ci-fikcia.html>

ПРИНЦИП ВЗАЄМНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Щербюк Н. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Луцького національного університету
м. Луцьк, Україна*

У сучасних умовах не лише процеси глобалізації, але й військова агресія росії проти України опосередковують інтенсивність міжнародної комунікації між державами. Реалізуючи положення п. 3 ст. 1 Статуту ООН останні здійснюють «міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру ...» [1].

Незмінною істиною, що існує з давніх часів, є твердження “*principium est potissima pars cjuque rei*” – принципи є найважливіша основа всього [2, с. 187]. Запорукою ефективної співпраці держав у вищезгаданих сфера можна вважати застосування принципу взаємності. Він є засадою римського права, у якому мала місце формула *Do ut des*, яка з плином часу набула універсального характеру і стала латинським відповідником принципу: «ти мені, я тобі» [3]. Нині останній набув значного поширення як у приватно-правових, так і публічно-правових галузях права. Варто зауважити, що у міжнародному публічному праві зазначений принцип рівнозначний принципам закріпленим у статті 2 Статут ООН і знаходить свій прояв у суверенній рівності та співпраці держав. У міжнародному приватному праві він існує у вигляді «позитивної» і «негативної» взаємності [4, с. 71]. Можна також виділити і інші критерії, за якими поділяється взаємність, а саме: «за критерієм правової природи вона буває матеріально-правовою (власне матеріальною та формальною), процесуальною, колізійною; за критерієм походження вона поділяється на легальну та договірну [5, с. 37-38]. Так, стаття 11 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає, що «суд чи інший орган застосовує право іноземної держави незалежно від того, чи застосовується у відповідній іноземній державі до подібних правовідносин право України, крім випадків, якщо застосування права іноземної держави на засадах взаємності передбачене законом України або міжнародним договором України. Якщо застосування права іноземної держави залежить від взаємності, вважається, що вона існує, оскільки не доведено інше» [6].

Будучи визначальним у міжнародному співробітництві, принцип взаємності не завжди знаходить своє безпосереднє закріплення у вигляді окремої правової норми, але може міститися у міжнародному договорі або ж впливати з юридичної природи міжнародних нормативно-правових документів, учасницею яких є Україна. А це означає, що він може мати пряму і опосередковану форму закріплення.

У літературі існує позиція, що «посилання на взаємність дедалі інтенсивніше піддається критиці в теорії міжнародного приватного права та вилучається із законодавств держав. Причина цього полягає як у його невизначеності та нездатності досягнути якихось конкретних практичних результатів, так і в загрозі порушення прав людини при його застосування» [7, с. 150]. Дозволимо собі не погодитися з таким твердженням.

Наприклад, поважаючи цілі та принципи Статут Організації Об'єднаних Націй, Заключного Акту наради з безпеки і співробітництва в Європі, Паризької хартії для нової Європи, а також інших документів з питань європейського співробітництва, Україна і Республіка Польща 18.05.1992 року уклали Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Саме принципи останнього лягли в основу підписання 16.02.1994 року Договору між міністерством праці України і Міністерством праці та соціальної політики Республіки Польща про співробітництво в галузі праці та соціальної політики. У статті 1 якого зазначається, «Договірні сторони розвиватимуть на основі взаємності співробітництво в галузі праці та соціальної політики» [8].

Відкрита агресивна війна росії проти нашої держави, яка розпочалася 24 лютого 2022 року призвела до того, що мільйони українців змушені були шукати прихистку за кордоном. Однією із держав, яка першою підтримала наших співвітчизників стала Польща. Там максимально швидко було вирішено питання з нормативною базою щодо легалізації побуту громадян України. Так, 12 березня 2022 року було прийнято Закон Республіки Польща “O pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa” [9].

Саме з урахуванням принципу взаємності та на знак вдячності Польській нації за солідарність і підтримку України в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації України вирішила встановити додаткові правові та соціальні гарантії для громадян Республіки Польща з метою лібералізації умов їх перебування на території нашої держави. Як результат – 28 липня 2022 року було прийнято Закон України «Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантії для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України» [10].

Обидві держави у вищезгаданих нормативних актах передбачили додаткові правові і соціальні гарантії, зокрема, у сфері працевлаштування і соціального захисту, провадженні господарської діяльності, здобутті освіти, отриманні безоплатної медичної допомоги.

У міжнародному публічному праві права людини є нормами *jus cogens*. Таке твердження не носить декларативного характеру, а є конкретним обов'язком держави [11, с. 147]. Але у вищеокресленому випадку йде мова про співпрацю щодо забезпечення і реалізації другого покоління прав людини, особливістю яких є те, що «вони підлягають охороні в тій мірі, в якій це дозволяється станом економічного розвитку держави. ... Вони не належать до прав, які охороняються «безумовно» [11, с. 61].

Таким чином, взаємність у відносинах держав при здійсненні міжнародного співробітництва у соціальній сфері знаходить свій прояв у двосторонньому та сумлінному виконанні взятих Україною на себе зобов'язань у рамках, передбачених міжнародними договорами про співпрацю. Застосування вищезгаданого принципу показало реальний практичний результат, який знайшов свій прояв у встановлення додаткових гарантії щодо реалізації прав людини для громадян обох держав.

Література:

1. Статут ООН. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення – 15.05.2023 р.).

2. Задорожна С.М. Загальні принципи міжнародного права: еволюція та сучасність : монографія. Чернівці, 2018. 360 с.

3. Do ut des / Матеріали із Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Do_ut_des (дата звернення – 15.05.2023 р.)

4. Мироненко І.В. Міжнародне приватне право : навч. посібник. Івано-Франківськ, 2010. 145 с.

5. Міжнародне приватне право : навч. посіб. за ред. С. Г. Кузьменка. Київ, 2010. 316 с.

6. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення – 15.05.2023 р.).

7. Міжнародне приватне право. Загальна частина : підручник / за заг. ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. Київ, 2012. 376 с.

8. Договір між Міністром праці України і Міністром праці та соціальної політики Республіки Польща про співробітництво в галузі праці та соціальної політики. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_040#Text (дата звернення – 15.05.2023 р.).

9. O pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa: Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. URL: https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/2069_u.htm (дата звернення – 15.05.2023 р.).

10. Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України : Закон України від 28.07.2022 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-20#Text> (дата звернення – 15.05.2023 р.).

11. Orzeszyna K., Skwarzyński M., Tabaszewski R. Prawo międzynarodowe praw człowieka. Warszawa, 2022. 423 s.

ЩОДО ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Белікова А. О.

аспірантка

*Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Виконання рішень Європейського суду з прав людини є одним із головних чинників забезпечення прав та основоположних свобод людини. Проблема їх виконання триває роками і останнім часом вона загострюється, що стає викликом усій системі захисту прав людини, побудованій на основі Європейської конвенції. На цьому неодноразово наголошували Рада Європи, Уряд України, фахівці та науковці.

Привертає увагу статистика заяв, направлених до Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд, Суд, ЄСПЛ), його рішень та спроможність Україною їх виконати. Ці дані вагомо впливають на імідж країни як правової і демократичної держави.

Так, за своєю хронологією, статистично за кількістю заяв, що надходять на розгляд до ЄСПЛ, Україна в 2012 році посіла друге місце серед усіх країн – членів Ради Європи. Фактично протягом 1997–2012 років до ЄСПЛ надійшло понад 30 тис заяв від українського позивача. Тільки впродовж 2014 року Суд надіслав Уряду України 5000 справ, які належать до категорії справ, що розглядалися «у пілотному» рішенні «Юрій Миколайович Іванов проти України» із зобов'язанням сплатити 46 738 812,53 євро [1, с. 50–51]. В період з 2014

по 2017 роки Урядом було отримано 10 488 справ що стосуються усталеної практики Європейського суду, з яких тільки 9 642 – за заявами громадян України щодо тривалого невиконання рішень національних судів [2].

За словами президента Європейського суду Гвідо Раймонді (під час його промови 25 січня 2018 року у Страсбурзі), – «Україна вже не є країною, проти якої найбільше скарг у Європейському суді з прав людини». Станом на 1 січня 2018 року на розгляді ЄСПЛ перебувало приблизно 7100 скарг, що є четвертим показником серед країн-членів Ради Європи. Втім, «таке різке зменшення пов'язане із безпрецедентним рішенням «Бурмич та інші проти України», за яким ЄСПЛ викреслив зі свого реєстру понад 12 тисяч скарг на Україну про системне невиконання рішень національних судів, передавши їх розгляд у Комітет міністрів» [3].

Питання щодо виконання Україною рішень ЄСПЛ не зникало з поля зору і у 2019-2020 роках. Так, у щорічній доповіді Комітету Міністрів Ради Європи за 2020 рік зазначено, що «багато важливих рішень залишаються невиконаними протягом вже декількох років, а невелике число резонансних справ вирішується недостатньо швидко. Наші держави-члени зобов'язані виконувати постанови ЄСПЛ своєчасно і в повному обсязі. Це не люб'язне прохання, а обов'язкова вимога» [4].

За підсумками 2021 року «Україна знов стала «лідером» з невиконаних рішень ЄСПЛ. Дві пілотні справи, які перебувають на виконанні – групи Іванов/Бурмич проти України та «Сукачов проти України», є дуже проблемними в цьому контексті», про що наголосив начальник відділу Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи Павло Пушкар 4 січня 2022 року під час візиту делегації Верховного Суду до Страсбургу [5].

Було б помилково стверджувати, що і сьогодні в Україні відсутні проблеми з виконання рішень Європейського суду. Дане питання не втрачає свою актуальність попри бойові дії, що відбуваються на території нашої країни.

Україна продовжує дотримуватись зобов'язань за статтею 46 §1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З цього приводу заступниця міністра юстиції України І. Мудра, приймаючи участь у грудні 2022 року в черговому 1451-ому (DH) засіданні Комітету міністрів Ради Європи наголосила, що «Уряд України не припиняє звітувати про виконання рішень ЄСПЛ, навіть незважаючи на проведення військових дій та продовження смертоносних ракетних ударів, яких завдає РФ по нашій території. Тому,

цьогоріч Комітетом було припинено нагляд за 61 рішенням (включаючи 13 провідних справ), а ще 6 справ мають бути закриті до кінця року» [6].

Станом на 31 грудня 2022 року Україна зайняла третє місце серед держав – членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді. Зокрема, до Європейського суду надійшло загалом 74 650 справ проти держав – сторін Конвенції, з них 10 400 справ – проти України, що складає 13,9 % від загальної кількості справ [7, с. 12]. В цілому у 2022 році Європейським судом було ухвалено 143 рішення у справах проти України, з яких у 129 рішеннях Європейський суд констатував порушення положень Конвенції та присудив заявникам виплату відшкодування, внаслідок чого судом було зобов'язано Україну сплатити близько 70 374 066,00 гривень [7, с. 16].

Основними проблемами, які призвели до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції у 2022 році, як зазначено у щорічному звіті про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році були, серед іншого: надмірна тривалість цивільних та кримінальних проваджень, неналежні умови тримання під вартою, незаконне втручання у право на мирне володіння майном тощо [7, с. 17].

Водночас, незважаючи на важкі умови сьогоденного життя країни, у 2022 році на здійснення платежів, пов'язаних із вжиттям заходів на виконання рішень Європейського суду, з державного бюджету України було сплачено кошти у сумі 66 029 648,27 гривень. Ці дані свідчать про позитивний результат доцільності вжиття всіх необхідних заходів, спрямованих на виконання рішень ЄСПЛ.

Без перебільшення варто підкреслити, що виконання рішень Європейського суду це доволі складний процес, який відбувається за процедурою, визначеною Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [8] (далі – Закону) та має певні особливості: наявність остаточного рішення Суду у якості статусу виконавчого документа; звернення його до виконання державою в особі органу представництва, виплата стягувачеві відшкодування, вжиття додаткових заходів індивідуального та заходів загального характеру, зобов'язання держави виконати це рішення на користь особи (стягувача) за рахунок державного бюджету; існування адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішення ЄСПЛ; застосування наглядового механізму з боку Комітету Міністрів Ради Європи у разі невиконання зазначеного рішення.

Фактичний процес виконання рішень Європейського Суду значно відрізняється від загальної процедури виконання рішень національного суду та згідно зі ст. 1 Закону передбачає вжиття основних видів заходів: 1) передусім це заходи індивідуального характеру – виплата стягувачеві відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права, гарантованого Конвенцією, а також відновлення порушеного права, якщо це можливо (додаткові заходи індивідуального характеру); 2) загального характеру, що спрямовані на усунення порушень Конвенції встановлених рішенням Суду та недоліків системного характеру.

До такої процедури залучено орган представництва, відповідальний за координацію виконання рішень ЄСПЛ, яким є Міністерство юстиції України в особі Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, і діяльність якого забезпечується Секретаріатом.

Зважаючи на певну особливість виконання рішень даної міжнародної судової інституції, слід окреслити провідну роль органу представництва у цьому процесі, виокремивши його повноваження, що полягають у: а) зверненні до виконання рішення ЄСПЛ; б) надсиланні стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства; повідомленні відповідальних органів за виконання передбачених у рішенні додаткових заходів індивідуального характеру про їх зміст, порядок і строки виконання цих заходів (ч. 1 ст. 11 Закону); в) здійсненні контролю за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру з правом отримання від відповідальних органів інформації про хід і наслідки виконання таких заходів та внесенні відповідного подання Прем'єр-міністрові України (ст. 11 Закону); г) пред'явленні позову (регресного) до винної особи про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування (ч. 5 ст. 9 Закону); д) щоквартального надіслання відповідних подань до Кабінету Міністрів України та Апарату Верховної Ради України з метою вжиття заходів загального характеру (ст. 14 Закону).

Отже, враховуючи особливий порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини, варто акцентувати увагу на провідній ролі органу представництва у вжитті дієвих заходів, спрямованих на підвищення ефективності виконання таких рішень. Передусім це є запорукою забезпечення принципу законності у національній системі судочинства та відданості європейським принципам і поваги до прав людини.

Література:

1. Коруц У. З. Окремі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 49–53. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6647/1>.
  2. Ліщина І. Рішення Європейського суду з прав людини неможливо ігнорувати. 2017. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rishennya-jevropijskogo-sudu-z-prav-lyudyny-nemozhlyvo-ignoruvaty/>.
  3. 3.Україна вже не лідер за кількістю скарг проти неї у ЄСПЛ. Актуальна статистика від Євросуду та Мін'юсту. 2018. URL: https://zmina.info/news/ukrajina_vzhe_ne_lider_za_kilkistju_skarg_proti_n_eji_u_jespl_aktualna_statistika_vid_jevrosudu_ta_minjiustu-2/.
  4. Виконання рішень ЄСПЛ: у 2020 році досягнуто прогресу попри коронавірус, але необхідні подальші зусилля. 2021. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/implementing-echr-judgments-progress-in-2020-despite-covid-but-further-efforts-needed>.
  5. Пушкар П. За підсумками 2022 року6 Україна – лідером з невиконаних рішень ЄСПЛ. 2022. URL: <https://www.echr.com.ua/pidsumki-2021-roku-ukra%D1%97na-lider-z-nevikonanix-rishen-yespl/>.
  6. Українська делегація взяла участь у 1451-ому (DH) засіданні Комітету міністрів Ради Європи. 2022. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukrainska-delegatsiya-vzjala-uchast-u-1451-omu-dh-zasidanni-komitetu-ministriv-radi-evropi>.
  7. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2022 році. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/03/31/20230331153828-89.pdf>.
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ НАРОДІВ І НАЦІЙ, ЯКІ БОРЮТЬСЯ ЗА СВОЮ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Білий Я. А.

*студент I курсу факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Кількість націй та народностей у світі неможливо точно встановити. Тим часом питання їхніх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у сфері міжнародних правовідносин досі не є чітко визначеним, не має однаковості серед дослідників та теоретиків науки міжнародного права, хоча поверхнево значна їхня більшість доходить згоди: статус спільнот людей, поєднаних деякими однотипними рисами, повинен відповідати рівню інших суб'єктів міжнародного права. Проте наразі цього замало для остаточного вирішення наявної проблеми, зважаючи на її нагальність: епоха національно-визвольних рухів, як дехто гадає, не зійшла нанівець після завершення масштабного процесу деколонізації. Цей період був лише початком ланцюжка подій, що стрімко розгортаються дотепер. Зрештою, деколонізаційним тенденціям ми можемо завдячувати дійсним винесенням на порядок денний питання правосуб'єктності, так би мовити, стиглих націй, однак недозрілих держав, хоча, наприклад, порушення цього питання В. М. Репецький відносить ще до засідань мирних конференцій у Гаазі [1, с. 75–78]. Деколонізація надала сучасним конфліктам більш міжетнічної спрямованості, що можна прослідкувати з найостанніших подій у державах Африки та Азії. Невизначеність світового співтовариства, прирівняна іноді до надмірної обережності, щодо цієї міжнародно-правової категорії не дає змоги адекватно реагувати на подібну боротьбу, особливо коли ця справа може дійти до жорстоких утисків та переслідувань представників таких людських об'єднань з боку держав, як це відбувається стосовно тюркських народів у Китайській Народній Республіці чи в Турецькій Республіці щодо курдської меншини. Подібна ситуація здатна розхитувати й так відносно надійний світовий правопорядок, підірваний повномасштабним вторгненням Російської Федерації до України. До речі, це ж питання стосується і майбутнього, оскільки деякою мірою є ймовірним розпад РФ у результаті військової поразки як цілісного державного утворення, населеного множиною великих народів та нечисленних етносів. Остаточна окресленість щодо їхньої

правосуб'єктності може допомогти забезпечити як стабільність на всіх континентах, так і сталий розвиток націй, проти яких Росія використовує давно напрацьовані асиміляторські засоби або котрі перебувають проти власної волі у складі цієї федеративної держави. Хоча ці випадки стосуються не лише РФ, варто все ж більш детально розглянути наявні напрацювання і прогалини щодо статусу цього різновиду суб'єктів міжнародного права.

Для початку необхідно зауважити, що наука та практика міжнародного права повноцінно не розрізняє поняття нації та народу. Однак, Л. Д. Тимченко та В. П. Кононенко стверджують, що здебільшого у справі визначення міжнародної правосуб'єктності Економічна і соціальна рада ООН (одним із завдань якої є заохочення до дотримання прав та свобод усіх представників людства), її шановані представники перевагу надають все ж народу, «демосу», а не нації, «етносу» [2, с. 60]. Хоч на цьому зокрема наголошує і Статут ООН, торкаючись подібної теми прямо чи побіжно у розділах I «Цілі та Принципи» [3, с. 7], XI «Декларація щодо несамоврядних Територій» [3, с. 45] та XII «Міжнародна система опіки» [3, с. 47–48], де закріплено принцип права саме народів, а не націй на самовизначення та політичний, економічний і соціальний розвиток, між цими термінами існує певною мірою невідмежованість. На протипагу цьому стану речей інші наукові сфери виробили спільні та відмінні риси згаданих категорій. До прикладу, у країнознавстві, суміжній з міжнародними відносинами галузі знань, заведено вважати головним критерієм розмежування народу від нації територію проживання певної групи населення, хоча нація, «зрілий» етап розвитку етносу (як характеризують це визначення Н. В. Антонюк, М. П. Мальська, Ю.С. Занько та Н. М. Ганич [4, с. 104]) визнається поняттям із більш уточненим змістом, оскільки містить в собі історичний, культурний, мовний чинники тощо. Щоправда, ця спеціалізація і відвертає від себе чимало дослідників міжнародного права, адже в реальності ми маємо значно складніші приклади строкатості населення в межах навіть однієї держави, котрі часто стають одними з причин розгортання там воєнних дій. Втім, якщо, виходячи з вищевикладеного та принципу справедливості, можна припустити про надання чітко поліетнічним народам, а не замкнутим націям права на самовизначення, цей постулат наука і практика міжнародного права мають чітко закріпити, відокремивши без вагань ці два типи населення світу один від одного. І задля цього можна скористатися досвідом близьких за об'єктом дослідження сфер знань, оскільки це дасть змогу убезпечитися від різного роду спекуляцій, зокрема з боку недобросовісних політиків, які маніпулюють розпливчастістю в розумінні народу й нації. Відсутність критеріїв розмежування може негативно

впливати на взаємовідносини між членами міжнародного співтовариства, надаючи можливість хибного тлумачення наявних понять та зловживання такою невизначеністю. Яскравим прикладом цього здатні слугувати найперші приводи, кліше агресії Росії проти України (так званий «народ Донбасу» тощо), адже якість запобігання порушенням основоположних принципів міжнародного права чи не прямо пропорційна досконалості виробленої термінології, юридичної техніки основи міжнародно-правових договорів.

Як можна зрозуміти, злободенною проблемою є насамперед остаточне формулювання критеріїв, які б надали чіткості й точності змісту принципів, закріплених у міжнародно-правових документах. Відмежування народів від націй є лише первинним етапом. Джерела запозичення не є предметом довгих пошуків і знаходяться в межах вивчення багатьох форм інтелектуальної діяльності людства. Складнішим кроком на шляху до розв'язання посталої питання є вироблення таких критеріїв уже в межах науки міжнародного права для з'ясування того, хто з представників людськості має право виборювати власну незалежність, а на кого цей принцип не розповсюджується. Ця дилема полягає в тому, аби не порушити систему та логіку міжнародного права загалом, оскільки, з одного боку, визнання права на самовизначення за усіма народами світу тягне за собою посягання на такі важливі принципи, як-от територіальної цілісності та непорушності кордонів. Хоча, з іншого боку, така диференціація протилежна принципу рівноправності, що вживається завжди поряд з правом вирішувати свою долю самотужки. Відсутність єдності поглядів юристів-міжнародників у цьому напрямку тільки погіршує такий стан речей. Врешті-решт, більшість з них поділяє думку, посилаючись на Статут ООН як першоджерело, що подібним статусом варто наділяти населення несаморядних, залежних територій. Це припущення в разі утвердження могло б достатньо обмежити правосуб'єктність цієї категорії, що суперечить доктрині прав і свобод як індивідів, так і їхніх визначених груп. І все-таки, виходячи з логічних висновків, ці людські спільноти не повинні мати будь-якої форми державності. В. Г. Буткевич звертає увагу на тому, що здебільшого право на самовизначення пов'язують із наявністю національно-визвольного руху як індикатору боротьби народу, нації за створення власної держави [5, с. 321]. Дійсно, така сукупність подібних між собою індивідів має виявляти назовні своє бажання самовизначитися, аби дати іншим учасникам міжнародних правовідносин можливість зрозуміти свої наміри, обґрунтувати правомірність свого спротиву певним чинникам. І тут думка цього вченого є доволі різноплановою. Як відомо, виборювати незалежність народ чи нація спроможні озброєно, що з першого погляду навряд чи збігається з

цілями і принципами сучасного міжнародно-правового порядку. Але, як стверджує В. Г. Буткевич [5, с. 324], ця боротьба здатна протікати й мирним шляхом та не обов'язково заради цілковитого унезалежнення: метою її може бути звичайне забезпечення сталого розвитку усіх сфер життя цього соціуму без порушення питань наявних державних меж. З таким наслідком права на самовизначення погоджується і В. М. Репецький [1, с. 75–78], вважаючи виявом його також створення національної автономії у дійсних кордонах держави.

Отже, підбиваючи підсумки, слід зауважити, що ознаки, за якими можливо визначити таких суб'єктів міжнародного права, як національні спільноти, народи, нації, котрі борються за свою незалежність, та доктринальна єдність щодо їхньої класифікації не є непізнаними, а запропоновані варіанти не є вичерпними, як і сам перелік відповідних суб'єктів, що не можуть обмежуватися лише арабським народом Палестини та населенням Західної Сахари: до прикладу, чеченці, котрі перебувають у стані збройного і мирного спротиву загарбницьким діям російської влади вже впродовж кількох століть, доводять універсальність розгортання національно-визвольних рухів, фактів нівелювання національних особливостей та рівного статусу різноманітних етнічних, мовних, релігійних спільнот у світі. Варто також зупинитися на тому, що розширення кількості держав, що знаходяться в процесі здобуття незалежності, в теорії міжнародного права є справою виваженою, яка стосується не тільки права загалом, а й політики. Недопрацьованість цього питання, відсутність діалогу цих двох наукових галузей може тільки дестабілізувати сучасне світове становище. Детальне розроблення цієї частини міжнародно-правової науки зі свого боку спроможне розширити коло міжнародних правовідносин, зміцнити наявну систему міжнародного права та зробити внесок у стабілізацію міжнародного правопорядку, адже визначеність щодо цих суб'єктів дасть змогу їм ефективніше реалізувати свої правові вимоги, а іншим носіям суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у міжнародному праві – відповідним чином їх задовольняти, взаємодіяти та співпрацювати з цими суб'єктами на користь миру та світового розвитку, якісно протидіяти актам порушення цих правових можливостей з боку третіх сторін.

Література:

1. Міжнародне публічне право : підручник. / за редакцією В.М. Репецького. Київ : Знання, 2007. 437 с.
2. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2012. 631 с.

3. Статут ООН [Електронний ресурс]: документ. К. : Департамент громадської інформації ООН, 2008. 67 с. Електрон. текст. дані. Доступ із офіційної сторінки Організації Об'єднаних Націй в Україні. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

4. Антонюк Н. В., Мальська М. П., Занько Ю. С., Ганич М. Н. Теоретичні основи країнознавства : підручник. Київ : Знання, 2012. 326 с.

5. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за редакцією В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОГО СТРУКТУРНОГО ВИРАЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ СПІВПРАЦІ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ

Бляхарський Б. А.

курсант III курсу факультету забезпечення державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник: Бейкун А. Л.

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України

м. Київ, Україна

Виходячи з фактів правового режиму воєнного стану та збройної агресії російської федерації, аналізуючи всебічне забезпечення Збройних Сил України та інших суб'єктів оборонно-безпекового блоку, доцільно висловити міркування щодо необхідності розвитку нормативно-правових та похідних організаційних чинників конструктивної співпраці країн ЄС та України у напрямку відбиття збройної агресії та поновлення територіальної цілісності нашої країни.

Безумовно, співдружні країни намагаються робити все за для перемоги України в війні проти агресора, причому не тільки забезпеченням у військовій сфері, а також шляхом надання широкомасштабної фінансової підтримки, у тому числі з метою забезпечення внутрішньої стабільності в Україні.

Зовнішнім структурним вираженням такої співпраці є:

I. Консультативна Місія ЄС з реформування цивільного сектору безпеки України (EUAM) – це дорадча цивільна місія, запроваджена Європейським Союзом у 2014 році на запит України. Правова підстава діяльності: Угода між Україною та ЄС щодо статусу Консультативної Місії ЄС з реформування сектору цивільної безпеки України (підписана 17.11.2014 в м.Брюсселі, ратифікована 04.02.2015 Законом України № 142-VIII, набрала чинності 13.03.2015 року).

Мандат КМЄС передбачає три напрямки діяльності:

- надання стратегічних консультацій щодо реформування сектору цивільної безпеки для розробки стратегій сектору цивільної безпеки;
- підтримка імплементації реформ через надання практичних консультацій, тренінгів та реалізації інших проєктів;
- співпраця та координація для забезпечення координації реформ між українськими та міжнародними партнерами.

Зокрема, у рамках означеного співробітництва, МВС з КМЄС щороку узгоджують план дій в рамках проєкту міжнародної технічної допомоги «Операційна підтримка в наданні стратегічних консультацій щодо реформування сектору цивільної безпеки України».

Зокрема Місія надає підтримку за напрямками:

- посилення спроможності щодо управління змінами, внутрішніх комунікацій, стратегічного планування;
- охорона громадського порядку (посилення сталості концепції «поліції діалогу», вивчення кращих практик охорони громадського порядку);
- взаємодія поліції з громадою;
- розслідування злочинів;
- стратегічні комунікації та суміжні питання;
- реагування на злочини, скоєні з мотивів ненависті/дискримінації;
- забезпечення гендерної рівності;
- покращення адміністративних послуг.

Європейський поліцейський офіс (Європол) – правоохоронна інституція Європейського Союзу, до сфери повноважень якої належать боротьба з транснаціональною злочинністю, торгівлею людьми, нелегальною міграцією, тероризмом, незаконною торгівлею автотранспортом, розповсюдженням порнографії, виготовленням фальшивих грошей та інших платіжних засобів, відмиванням грошей, кіберзлочинами. На сьогодні співробітництво з Європолом регулюється положеннями Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво, підписаної у 2016 році та ратифікованої Законом України № 2129-VIII від 12.07.2017.

Згідно з зазначеною Угодою, співробітництво включає як обмін інформацією, так і обмін спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи запобігання злочинності, участь у навчальних заходах, а також надання консультацій та підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях.

Національним контактним пунктом для України, який діє як центральний контактний пункт між іншими компетентними органами України та Європолом визначено відділ по взаємодії з Європолом Національної поліції України.

У 2015 році ратифіковано Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку. Завдяки встановленню захищеного каналу зв'язку SIENA, інформаційний обмін між правоохоронними органами України та Європолом суттєво збільшився. Крім того, у 2017 році підписано Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та забезпечення збереження інформації.

У 2018-2019 роках Національною поліцією України опрацьовано методологію Європолу з оцінки загроз організованої і тяжкої злочинності SOCTA. На сьогодні розроблена методологія адаптована до українських реалій і застосовується в практичній діяльності Національної поліції України. У 2020 році Національна поліція була учасником більше десяти спеціальних правоохоронних операцій під егідою Європолу, зокрема MISMED, SALO, RETROVIRUS, SHIELD, RAD [1].

II. Співробітництво Міністерства оборони України з агенціями (інституціями) ЄС здійснюється відповідно до положень:

Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами -членами, з іншої сторони;

Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством;

Робочого плану співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС (у сфері спільної політики безпеки і оборони) на поточний рік;

Зведеного плану заходів міжнародного співробітництва Міністерства оборони України та Збройних Сил України на поточний рік.

На сьогодні визначено чотири ключові пріоритети в оборонній сфері в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом:

1. Розширення формату діалогу з ЄС за воєнно-політичним, військово-технічним та військовим напрямками.

2. Посилення практичного співробітництва з ЄС у рамках т.з. Спільної політики безпеки і оборони (залучення сил і засобів Збройних Сил України до міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки під проводом ЄС та бойових тактичних груп ЄС).

3. Участь в ініціативі ЄС «Східне партнерство».

4. Розвиток співпраці з Європейським оборонним агентством (ЄОА), залучення до проектів програми Постійного структурованого співробітництва в сфері безпеки і оборони (PESCO).

Розширення формату воєнно-політичного діалогу:

Регулярно проводяться зустрічі (консультації) керівництва МО України та командування ЗС України з представниками інституцій (агенцій) ЄС, Військового комітету ЄС та Військового штабу ЄС.

1. У рамках розвитку військового співробітництва щорічно підписується Робочий план співробітництва ЗС України та Секретаріату Ради ЄС (у сфері СПБО).

2. Щодо залучення України до формування бойових тактичних груп ЄС (БТГ ЄС). Так, у 2020 році (01.01. 2020-30.06.2020) підрозділи ЗС України заступали на оперативне чергування в БТГ ЄС «Хелброк».

Вищим керівництвом ЗС України прийнято рішення стосовно готовності залучити національні сили і засоби до наступних етапів чергування у складі БТГ ЄС «Хелброк» у першій половині 2023 та 2026 років, проте широкомасштабна збройна агресія російської федерації, безумовно, внесе свої корективи у зазначений план [2].

3. Участь Міністерства оборони України в ініціативі ЄС «Східне партнерство» (СхП).

Програму СхП започатковано на виконання рішення Ради ЄС від 20.03.2009 р. з метою зміцнення стосунків зі східними сусідами ЄС. Програма є продовженням Європейської політики сусідства та передбачає участь шести держав Східної Європи (Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови та України) за різними напрямками (у тому числі і з питань СПБО).

Починаючи з 2012 року представники оборонного відомства України беруть участь у заходах у рамках СхП за такими напрямками:

3.1. Воєнно-політичний. Двічі на рік участь в дискусіях та обговореннях в рамках Багатосторонньої платформи СхП: Платформа 1 «Демократія, належне урядування та стабільність» (питання співробітництва у сфері СПБО та цивільного захисту).

3.2. Військовий. У рамках ініціативи СхП за підтримки європейської сторони проводиться підготовка представників Збройних Сил України з питань СПБО.

Зокрема, під егідою Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, з 2014 року щорічно проводиться Орієнтаційний курс СПБО. В останні роки зазначений курс проводився за сприяння Європейського коледжу безпеки і оборони (далі – ЄКБО). Крім того, щорічно представники ЗС України проходять навчання на закордонних курсах з питань СПБО, які проводяться за сприяння ЄКБО.

4. Розвиток співпраці з Європейським оборонним агентством (ЄОА) та залучення України до проєктів PESCO.

Відповідно до Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством, визначено початкові напрями співробітництва:

4.1. Матеріальна стандартизація (Material Standardisation).

4.2. Єдине Європейське небо (Single European Sky).

4.3. Логістика (Logistics), у т.ч. запасні частини і транспортні перевезення, Європейський авіатранспортний флот (European Air Transport Fleet).

4.4. Тренування (Training).

Протягом 2020 року вдалося досягти динамічного розвитку співпраці між МО України та Європейським оборонним агентством.

5. Українські представники на постійній основі беруть активну участь у засіданнях Військової авіаційної ради політичного рівня за напрямом «Єдине Європейське небо» (Single European Sky). Також, на запрошення сторони ЄОА, у жовтні 2020 року військовослужбовці ЗС України залучалися до тренувальних заходів з вертолітної підготовки на базі Багатонаціонального тренувального центру з вертолітної підготовки у м. Сінтра, Португалія.

6. Влітку 2020 року стороною ЄС було ухвалено рішення щодо можливості залучення українських спеціалістів до роботи у складі Європейського оборонного комітету з питань стандартизації (European Defence Standardization Committee) та експертних груп ЄОА (ЕГ № 10 – Ammunition, ЕГ № 14 – Life Cycle Technical Documentation, ЕГ № 15 – Quality of electric power supply/Portable electric power generators).

7. Крім того, на звернення Міністерства оборони України європейські партнери прийняли у листопаді 2020 року рішення щодо погодження питання про приєднання української сторони до участі у роботі Проєктної групи з питань логістичної підтримки “Project Team Logistic Support”.

Безумовно, що участь України на постійній основі у вказаних проєктах дозволить ефективно імплементувати домовленості, визначені в Адміністративній угоді між МО України та ЄОА, і сприятиме

подальшому зміцненню взаємовигідної співпраці з країнами-учасниками ЄОА.

У рамках імплементації Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством (ЄОА) ще у лютому 2016 року Стороні ЄС передано схему координації з ЄОА та перелік осіб-координаторів за напрямками діяльності Агентства. Також з метою розвитку практичного співробітництва з ЄОА Міністерство оборони України направило звернення щодо зацікавленості взяти участь у діяльності багатонаціональних проєктів під егідою цієї організації: Технічна стандартизація (Material Standardisation); Єдине європейське небо (Single European Sky); Протидія саморобним вибуховим пристроям (Counter-IED); Європейський авіатранспортний флот (European Air TransportFleet) (у довгостроковій перспективі). За сприянням Європейського безпекового та оборонного коледжу у жовтні 2020 року проведено орієнтаційний курс спільної політики безпеки і оборони Європейського Союзу на базі Національного університету оборони України імені І. Черняховського. Участь в зазначеному курсі взяли 300 представників оборонного відомства України [3].

Україна прагне приєднатися до програми PESCO. Участь у проєктах PESCO розглядається як один із пріоритетних шляхів розвитку військово-технічного співробітництва між Україною та ЄС та вдосконалення національних оборонних можливостей відповідно до найкращих європейських практик та стандартів.

05 листопада 2020 року Рада ЄС ухвалила остаточне рішення щодо визначення загальних умов, згідно з якими країни, що не входять до ЄС, можуть брати участь в окремих оборонних проєктах у рамках програми PESCO.

Практична участь у конкретних проєктах програми PESCO потребуватиме від української сторони відповідності низки (визначених ЄС для такого залучення країн – не членів Співтовариства) політичних, матеріальних та правових умов. На сьогодні розпочато підготовчі заходи до започаткування попередніх консультацій з міжнародними партнерами для подальшого можливого приєднання до зазначених пріоритетних проєктів PESCO [3].

Відповідно до офіційної інформації, практично всі країни НАТО та ЄС приєдналися до навчальних програм з підготовки українських військовослужбовців. Про це заявив Міністр оборони України Олексій Резніков на онлайн-конференції видання Forbes «Без рожевих окулярів. Бізнес і держава під час війни» [4].

У рамках домовленостей, досягнутих на Копенгагенській донорській конференції, до навчання українських воїнів долучилися Норвегія, Данія, Швеція, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Словаччина,

Чехія, Фінляндія. Зокрема, для українських артилеристів та операторів ССО країни-партнери організували спеціальні фахові програми.

Тільки одна британська програма передбачає навчання 30 тис. українських військовослужбовців, з яких перші 10 тис. уже завершують відповідну підготовку.

«Наші британські партнери не просто їх навчають усіх азів на полігоні, включно з тактичною медициною, наші військові повертаються звідти одягнені, із системами захисту: шолом, бронезилет, аптечка тощо – усе, крім стрілецької зброї, бо зброю ми дамо», – зазначив Міністр оборони [4].

Отже, на сьогодні шляхи досягнення як основної мети – відбиття збройної агресії східного сусіда, так і довгострокових цілей оборонної реформи, можливі, як вбачається, через активну участь у реалізації Спільної безпекової і оборонної політики ЄС та активне співробітництво з НАТО з досягнення критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що поглиблення співпраці України та країн Європейського Союзу у військовій сфері сприяє не тільки реалізації пріоритетів зовнішньої політики України щодо вступу до ЄС та належному виконанню зобов'язань за Угодою про асоціацію, але й дає змогу підвищити оперативні та бойові спроможності підрозділів Збройних Сил України та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони для забезпечення територіальної цілісності України та відсічі збройної агресії російської федерації.

Література:

1. Співробітництво з ЄС. Портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/jevropiska-integraciya-ukrayini/spivrobotnictvo-z-jes-23626>. Заголовок з екрану.

2. Довідково. Держави-учасниці БТГ ЄС «Хелброк»: Грецька Республіка, Республіка Болгарія, Кіпр, Румунія, Україна та Республіка Сербія.

3. Зіняк Л.В. Співробітництво у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах. Представництво України при Європейському союзу. Портал Міністерства оборони України. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivprasya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnish-noyi-poli-tiki-i-bezpeki/spivprasya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni>. Заголовок з екрану.

4. Резніков Олексій. Практично всі країни НАТО та ЄС приєдналися до URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/praktychno-vsi-krainy-nato-ta-ies-pryiednalsia-do-navchalnykh-prohram-z-pidhotovky-ukrain-skykh-viiskovoslužhbovstv-oleksii-reznikov>. Заголовок з екрану.

5. Зіняк Л.В. Співробітництво України та ЄС у військовій сфері на сучасному етапі. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/12345_6789/14044/1/Zinyk_53-58.pdf. Заголовок з екрану.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Годжек Я. С.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

з міжнародного права

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса, Україна

Учасники бойових дій, що потрапили у владу протиборчої сторони, визнаються військовополоненими і користуються захистом передбаченої Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими (далі – ЖК III). Зміст ст. 45 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (далі – ДП I) свідчить про те, що підставою визнання особи військовополоненим є:

по-перше, особа має право на цей статус, оскільки в повній мірі відповідає ознакам містяться в нормах МГП;

по-друге, сторона, до якої належить захоплене обличчя, зажадала від протиборчої сторони надання статусу військовополоненого такій особі, шляхом подання відповідного повідомлення [1].

Згідно ЖК III військовополоненими визнаються потрапили у владу ворога такі особи [2]:

– особовий склад збройних сил, а також особовий склад ополчення і добровольчих загонів, що входять до складу цих збройних сил;

– особовий склад інших ополчень і добровольчих загонів, включаючи особовий склад організованих рухів опору. Однак, для поширення на ці формування режиму воєнного полону, вони повинні відповідати таким умовам:

- 1) мати на чолі особу відповідальну за своїх підлеглих;
- 2) мають певний і виразно видимий видалі відмітний знак;
- 3) відкрито носять зброю;
- 4) дотримуються в своїх діях законів і звичаїв війни.

За існуючим положенням військовополонені знаходяться у владі ворожої держави, а не окремих осіб або військової частини, які взяли їх у полон, і це держава несе міжнародно-правову відповідальність за гуманне поводження з ними.

Що ж стосується безпосереднього поводження з військовополоненими, то згідно ДП I забороняється віддавати наказ не залишати нікого в живих, погрожувати цим противнику і вести військові дії на такій основі. При цьому треба зазначити, що військовополонений – не злочинець, а обеззброєний противник, тимчасово перебуває у владі ворожої держави, тому позбавлення його волі повинно носити попереджувальний, а не каральний характер.

Отже, констатуємо, що поки виникають збройні конфлікти, проблема правового захисту прав і свобод військовополонених заслуговує пильної уваги. Певною мірою права військовополонених і гарантії їх захисту закріплені в ЖК III і ДП I. При дослідженні прав військовополонених слід враховувати ту обставину, що в юридичній науці права і свободи традиційно поділяються на три основні групи, то ж і гарантії статусу поділяються на: 1) особисті; 2) політичні; 3) соціально-економічні та культурні. Доцільно і гарантії прав поділити на ці три групи, зокрема, гарантії прав військовополонених. Такий умовний поділ ми можемо побачити у змісті самої ЖК III.

Особисті права – вважаються природженими і невід’ємними для кожної людини незалежно від його громадянства, статі, віку, раси, етнічної або релігійної приналежності, необхідні для охорони життя, гідності і свободи людини. Жоден військовополонений не може бути підданий фізичному каліченню або науковому або медичному експерименту, забороняється дискримінація за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, соціального походження. Вони так само мають право на повагу до їхньої особистості і честі. Згідно ст. 14 ЖК III до жінок слід ставитися з усією належною їм полу повагою і поводитись з ними в усіх випадках не гірше, ніж з чоловіками [2]. Дані положення діють і стосовно учасників національно-визвольних воєн і рухів опору.

Також військовополонені повністю зберігають свою цивільну правоздатність, якою вони користувалися під час захоплення в полон. Однак держава, яка тримає в полоні може обмежити не саму правоздатність, а здійснення пов’язаних з нею прав в тій мірі, в якій цього вимагають умови полону.

Після полону військовослужбовець на допиті зобов’язаний повідомити тільки свої прізвище, ім’я та звання, дату народження і особистий номер або іншу рівноцінну інформацію. Гроші та цінні речі можуть бути відібрані у військовополоненого лише для забезпечення їх

охорони. Військовополоненим дозволяється носіння знаків розрізнення і відзнаки.

Військовополоненим надається свобода для виконання обрядів їх релігій, включаючи відвідування богослужінь, за умови дотримання ними дисципліни, встановленої військовими властями. Військовополоненим, які є служителями культу, але не входили до складу військового духовенства в своїй армії, надається право безперешкодно брати участь у своїй обов'язки серед одновірців.

Військовополонені підпадають під дію законів, статутам і наказам, що діють в Збройних силах держави, що тримає в полоні. За скоєні вчинки військовополоненого може судити тільки військовий суд. Забороняються будь-які колективні покарання за індивідуальні проступки. По відношенню до військовополонених не повинні застосовуватися жодні фізичні або моральні тортури, погрози, образи, обмеження або переслідування за відмову дати будь-які відомості. Не може бути заходом дисциплінарного впливу затримка або уповільнення доставки поштової кореспонденції [2].

Політичні права і свободи, як правило, тісно пов'язані з приналежністю до громадянства певної держави. Однак, в контексті військовополонених, ми їх розуміємо наступним чином. У всіх місцях утримання військовополонених, за винятком тих, де знаходяться офіцери, військовополонені мають право шляхом таємного голосування кожні шість місяців обирати довірених осіб, які повинні представляти їх перед військовою владою держави-покровительки, МКЧХ і будь-якою іншою організацією, яка надає їм допомогу.

Соціально-економічні та культурні права. У міжнародно-правових актах найбільш повне закріплення і відображення знайшли гарантії захисту соціально-економічних і культурних прав військовополонених. Держава, що тримає в полоні Держава зобов'язана безкоштовно забезпечити утримання військовополонених, а також надання лікарської допомоги.

У міжнародно-правових актах вирішена проблема соціально-побутового облаштування військовополонених. З цією метою визначено, що приміщення табору повинні відповідати заходам безпеки, санітарним, медичним і гігієнічним вимогам. При цьому повинні бути передбачені окремі приміщення для чоловіків і жінок. Приміщення необхідно в достатній мірі опалювати, освітлювати і вживати заходів щодо захисту їх від вогкості.

Для того, щоб підтримувати хороший стан здоров'я військовополонених і не допускати втрату ваги, їм необхідна різноманітна і якісна їжа і в достатній кількості. Працюючим військовополоненим, в залежності від роботи якої вони виконують, належить додаткове

харчування. Питна вода у військовополонених повинна бути в достатній кількості.

Військовополонені мають право займатися інтелектуальною, освітньою та спортивною діяльністю, включаючи фізичні вправи і спортивні ігри, і перебувати на відкритому повітрі.

Після закінчення військових дій військовополонені в як найкоротший термін повинні бути звільнені і репатрійовані.

Гарантії судового розгляду є частиною основних гарантій, тобто вони повинні бути надані полоненим, навіть якщо не визнаний їх статус як військовополонений. Військовополонений має право на кваліфікованого захисника, адвоката, перекладача, подачу апеляції і касаційної скарги і т.п.

В даному випадку мова йде про надання особі, яку не визнали військовополоненим, таких самих гарантій, які надаються під час здійснення правосуддя цивільному населенню в період збройного конфлікту міжнародного характеру.

Отже, основні гарантії статусу військовополонених – це мінімальний захист, який стосується всіх осіб, які перебувають під владою держави, що тримає у полоні. Можна запропонувати систематизацію гарантій прав військовополонених: особисті; політичні; соціально-економічні та культурні; судові.

Література:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199 (дата звернення: 03.05.2023).

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 03.05.2023).

РАДА БЕЗПЕКИ ООН: РЕАЛЬНО ДНЮЧА ІНСТИТУЦІЯ ЧИ СУТО РЕКОМЕНДАЦІЙНИЙ ОРГАН

Горбенко В. І.

*студент ІV курсу факультету кримінального права та кримінології
Державного податкового університету
м. Дніпро, Україна*

На сьогоднішній день, в умовах повномасштабної війни України проти Росії, неабияку роль відіграє міжнародна допомога. Це стосується як країн-партнерів України, які так чи інакше реалізують свою підтримку, так і різноманітних міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй (далі за текстом – ООН).

Неспроможність ООН, як найвпливовішого міжнародного інституту у сфері міжнародної безпеки зупинити перерозподіл європейських кордонів у ХХІ столітті у черговий раз робить актуальним питання щодо ефективності діяльності одного з ключових органів цієї організації – Ради Безпеки – як для всього світу загалом, так і для України зокрема.

Рада Безпеки ООН, відповідно до статті 24 Статуту ООН, несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру й безпеки [1]. Проте, в свою чергу, не може забезпечити мир та безпеку на всій території України, починаючи ще з 2014 року, після анексії Криму, а особливо – після 24 лютого 2022 року, коли відбувся повномасштабний напад РФ на територію України.

Безперечно, ООН, в тому числі і Рада Безпеки ООН висловлюють свою підтримку Україні та засуджують дії Російської Федерації щодо збройного нападу останньої. Та чи достатньо цього для настання миру на всій території України? Чи застосовує Рада Безпеки ООН всі можливі та необхідні механізми забезпечення міжнародного миру та безпеки?

Що стосується повноважень Ради Безпеки ООН: відповідно до статті 26 Статуту ООН (далі за тестом – Статут), «З метою сприяння встановленню й підтримці міжнародного миру й безпеки з найменшим відволіканням світових людських сил і економічних ресурсів для справи озброєння, Рада Безпеки відповідає за формулювання, за допомогою Військово-Штабного Комітету, зазначеного в статті 47, планів створення системи регулювання озброєнь для подання на розгляд Членам Організації». Стаття 39 Статуту говорить: «Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення

миру або акту агресії та надає рекомендації або вирішує те, які дії варто почати у відповідності зі статтями 41 та 42 для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки» [1].

Відповідно до статті 41 Статуту, «Рада Безпеки має повноваження вирішувати, які заходи, не пов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для виконання її рішень, і вона може зажадати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин». Стаття 42 Статуту говорить: «Якщо Рада Безпеки вважатиме, що заходи, передбачені в статті 41, можуть виявитися недостатніми або вже виявилися недостатніми, вона має повноваження вжити такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації [1]».

Якщо «мирні заходи» забезпечення миру та безпеки не діють, а країна-терорист більше восьми років знищує та захоплює цілі міста України, вбиваючи при цьому мирне населення, то, на мою думку, варто було б застосувати заходи, передбачені у статті 42 Статуту, а саме демонстрації сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів Організації.

Окрім вищезазначеної проблеми також існує й інша, не менш важлива – право РФ накладати вето на рішення Ради Безпеки ООН.

Так, наприклад, Росія наклала вето на резолюцію із засудженням псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях України і вимогою виведення російських військ на засіданні Ради Безпеки ООН, що відбулося 30 вересня.

В свою чергу, в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення неодноразово лунали запитання про те, чому держава-терорист блокує рішення Ради Безпеки ООН щодо свого нападу на Україну та його наслідків і як припинити руйнування засад міжнародного права. Утім, у самій Організації Об'єднаних Націй цю проблему всерйоз ніхто не обговорював. Вважалося, що блокуючий голос РФ, тобто використання нею права вето Ради Бепеки ООН, неможливо подолати.

Відповідно до ч. 1 ст. 23 Статуту ООН, Рада Безпеки складається з п'ятнадцяти Членів Організації. Китайська Республіка, Франція, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки є постійними

членами Ради Безпеки... Росія стверджує, що набула місце Радянського Союзу наприкінці 1991 року.

Між тим в ООН діє принцип, що держава- правонаступниця (якою РФ є стосовно СРСР, так само, як і Україна та інші колишні союзні республіки) не має права успадкувати місце держави-попередника в ООН.

Отже, можна зробити висновок, що Росія посіла своє місце серед постійних членів Ради Безпеки ООН незаконно.

В свою чергу, Рада Безпеки ООН не вживає жодних заходів щодо позбавлення Росії привілеїв постійного члена РБ ООН, оскільки Росія посіла своє місце в Раді Безпеки ООН всупереч процедурі та з порушенням Статуту ООН.

Саме позбавлення Росії статусу постійного члена Радбезу ООН ставить за можливе якнайшвидше розв'язання війни в Україні. Коли Росія не зможе накладати вето на рішення Ради Безпеки ООН, її зможуть притягнути до відповідальності; за можливе буде введення на територію України миротворчої місії, так звані блакитні шоломи; та визнати такою, що порушує Статут ООН на офіційному рівні.

На мою думку, Рада Безпеки ООН не виконує в повній мірі ті обов'язки, які вона зобов'язана виконувати. Не використовує всі допустимі, належні заходи з метою забезпечення справедливості, соціального прогресу миру та безпеки.

Так, постійна представниця США в ООН Лінда Томас-Грінфілд сказала: «Росія порушила національний суверенітет і територіальну цілісність. Порушила права людини і розв'язала відкриту війну... Рада Безпеки ООН також повинна краще відтворювати глобальну реальність і враховувати географічне представництво. Ми не повинні підтримувати застарілий статус-кво, натомість маємо проявити гнучкість для компромісу в ім'я відповідальності» [2].

«Створена для іншої епохи і інших викликів ООН просто не встигає за глобальними змінами, а один з її найбільш архаїчних і нефункціональних інститутів є власне той, що повинен відігравати ключову роль перед лицем таких подій як агресія проти України – Рада безпеки», – *Dziennik Gazeta Prawna* [3].

Таким чином, варто сказати, що Рада Безпеки ООН, на сьогоднішній день, виконує свої повноваження виключно рекомендаційного характеру, що не сприяє в повній мірі завершенню війни та створенню миру на території України. У руслі подій які відбуваються в Україні, а саме повномасштабної війни, де прямим учасником якого виступає постійний член Ради Безпеки ООН (Російська Федерація), реформування Ради Безпеки ООН особливо важливе. Насамперед варто переглянути умови та право застосування права «вето» постійними членами РБ ООН під

час прийняття рішень та переглянути право Російської Федерації бути постійним членом Ради Безпеки ООН.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй : офіц. текст. Сан-Франциско. 1945.
2. Фахурдінова М. «ООН вже давно втратила свою ефективність». *Українське радіо*. 2022. 10 вересня.
3. Polskie Radio «Війна РФ проти України показала, що роль Радбезу ООН зводиться до декоративної» 2022. 14 жовтня.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОФСПЛОК

Гуміров О. І.

*аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства*

*Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Серед чисельних проблем, що стоять на шляху дослідження міжнародно-правового статусу профспілок, провідне місце посідають проблеми, пов'язані з методологією дослідження. Проблема методологічного самовизначення важлива для будь-якої галузі знань. Особливу гостроту вона набуває для міжнародного права. Загальний стан розробки методології в сфері міжнародно-правових досліджень суттєво відстає від сучасних проблем, що і зумовило актуальність даного дослідження.

Хоча методологія дослідження не є чимось новітнім в теорії права, проте в сфері міжнародно-правових досліджень цьому питанню традиційно не приділялась належна увага. Як слушно відмічає Т. Анцупова: «нажаль, автори сучасних вітчизняних міжнародно-правових дисертаційних та монографічних досліджень, за декількома випадками, обмежуються коротким описом сукупності загальних і спеціальних методів (у вступі), що були використані впродовж дослідження, не вдаючись до детального аналізу філософських та методологічних засад дослідження. Таким чином, методологія вітчизняної науки міжнародного права не отримує належного розвитку, а опис

методів дослідження сприймається як вимушений реверанс у бік філософської та загально правової методології. Між тим методологія науки міжнародного права потребує самостійного шляху розвитку, звичайно у координаційному зв'язку з загальною філософією і методологією права» [1, с. 158].

Проблеми методології права у різних аспектах досліджувались у працях вітчизняних вчених, зокрема: Т. Анцупової, А. Васильєва, М. Дамірлі, М. Кельмана, Д. Керімова, О. Києвець, М. Козюбри, Т. Короткого, М. Костицького, О. Мережка, Т. Новицької, Ю. Оборотова, П. Рабиновича, В. Сирих, О. Тихомирова та інших.

Метою даного наукового доробку є аналіз особливостей застосування методологічного інструментарію в процесі дослідження міжнародно-правового статусу профспілок.

В самому загальному вигляді методологія є системою методів пізнання, тобто вчення про принципи побудови, формах та способах науково-дослідницької діяльності. Методологія як поняття пов'язана з методами та іншими методологічними інструментами, за допомогою яких набуваються, приєднуються до старих знань нові. Методи наукового пізнання можна класифікувати на декілька груп: загальнонаукові, філософські та спеціально-наукові методи.

В рамках даного дослідження ми будемо спиратися на концептуальні підходи та методи наукового пізнання, виявлені наукою та адаптовані дослідницькою практикою. Методологія дослідження міжнародно-правового статусу профспілок базується на основах плюралізму, що передбачає використання значної кількості методологічних інструментів.

Особливе значення для висвітлення міжнародно-правового статусу профспілок має історичний метод. На думку відомого українського вченого М. Костицького: «його природа та сутність пов'язані з тим, що розвиток будь-якого правового явища характеризується, послідовністю, спрямованістю, незворотністю, новаціями, збереженням досягнутих результатів, наступництвом та забезпеченням. Тобто історичний метод дає змогу відтворити особливості розвитку правового явища, реконструювати втрачені наукою пояснення окремих етапів його розвитку» [2, с. 14].

Суть історичного методу при дослідженні міжнародно-правового статусу профспілок полягає не просто у вивченні даного явища ізольовано, а в органічній єдності з національними, соціально-політичними, економічними, культурними умовами в суспільстві та державі, кількісними та якісними аспектами розвитку кожного з них. А історія розвитку профспілок на міжнародному та національному рівнях – це ключик до розуміння його об'єктивної логіки.

Застосовуючи історичний метод при проведенні дослідження, присвяченого діяльності профспілок, варто пам'ятати, що історія має прикладний характер, вона не замикається сама на собі, а покликана дати наукову основу для вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики.

Наступною основоположною методологічною засадою у дослідженні феномену міжнародно-правового статусу профспілок є формально-юридичний метод. Використання формально-юридичного методу сприяє вивченню «догми» права в чистому вигляді, виявленню формально-логічних зв'язків, абстрагуванню від таких явищ як-то культура, політика, економіка, релігія тощо. Застосування даного методу дозволяє зрозуміти зміст правової норми за допомогою аналізу її логічних конструкцій та значення термінів, що використовуються законодавцем в процесі нормотворчої діяльності.

Застосування логічного методу при дослідженні міжнародно-правового статусу профспілок дозволяє, по-перше, виявити логічні помилки, наявні в окремих положеннях законодавства, певну непослідовність законодавців окремих держав щодо втілення міждержавних договірних домовленостей, по-друге, не сприймати як істинні і заперечити деякі хибні судження науковців, по-третє, сконцентруватися на предметі дослідження і відволіктись від несуттєвого.

Невід'ємною методологічною основою дослідження міжнародно-правового статусу профспілок є порівняльно-правовий метод. Даний метод слугує вирішенню таких задач, як вдосконалення вітчизняного законодавства, що регулює діяльність профспілок, створення уніфікованого понятійно-категоріального апарату, формування загальних правових цінностей. По-друге, застосування порівняльно-правового методу при дослідженні міжнародно-правового статусу профспілок дозволяє визначити власні законодавчі надбання з зазначеного питання, критично осмислити їхні особливості, усвідомити спільні та відмінні риси з законодавством інших держав в питаннях регламентації діяльності профспілок. По-третє, порівняльно-правовий метод має практико-прикладне значення, спрямоване на застосування найбільш вдалих законодавчих рішень, котрі ефективно себе зарекомендували в регулюванні діяльності профспілок як на міжнародному, регіональному, так і національному рівнях. По-четверте, порівняльно-правовий метод дозволяє краще зрозуміти тенденції розвитку правової регламентації профспілок на сучасному етапі як на національному, так і на міжнародному рівнях. Отже, грамотне застосування даного методу дозволяє підтримувати вітчизняне законодавство, присвячене регламентації діяльності профспілок на світовому рівні.

Метод правового моделювання, пов'язаний з абстрагуванням та ідеалізацією, дозволяє на основі врахування сучасних тенденцій розвитку міждержавних договірних відносин в сфері правової регламентації діяльності профспілок, а також факторів, що впливають на їхній розвиток, змодельовати проект дво- та багатосторонніх міжнародних угод з зазначених питань.

Метод правового прогнозування є одним з ключових методологічних інструментів в процесі пізнання міжнародно-правового статусу профспілок. Використання методу правового прогнозування в процесі дослідження явищ міжнародно-правової дійсності дозволяє сформулювати концепції подальшого розвитку профспілок як провідного інституту, що стоїть на сторожі дотримання та гарантування трудових прав працівників. При цьому варто виходити з того, що історичний сенс різноманітних трансформацій в сфері міжнародно-правової регламентації діяльності профспілок полягає не просто в кількісній заміні наявного застарілого нормативного масиву на новий. Передусім таке прогнозування має ґрунтуватися на розумінні соціального розвитку як руху в напрямку правового прогресу.

Отже, стислий аналіз окремих методів та її значення в дослідженні міжнародно-правового статусу профспілок є лише спробою окреслити проблему та привернути увагу науковців до проблеми розвитку методології у вітчизняних міжнародно-правових дослідженнях. Цілком очевидно, що ефективність міжнародно-правових досліджень не в останню чергу залежить від методології наукового пізнання.

Література:

1. Анцупова Т.О. Методологічні основи дослідження процесуального права Ради Європи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 158–164.
2. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В РЕГІОНІ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

Дейнеко Д. О.

аспірант кафедри міжнародного права

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

консульська посадова особа

Посольства України в Королівстві Таїланд

м. Бангкок, Таїланд

Згідно даних Управління Верховного комісара ООН у справах біженців з початку повномасштабної збройної агресії росії проти України до 9 травня 2023 року 18 627 702 громадянина України перетнули державний кордон України. За цей же період до України повернулося 12 708 556 громадян України [1]. За даними Міністерства закордонних справ України, станом на 2023 рік за кордоном перебуває близько 8 мільйонів громадян України, з них 73 % повнолітні. З огляду на скрутну ситуацію більшості громадян України, які рятуючи своє життя та життя своїх родин, виїжджають за кордон кількість надзвичайних ситуацій за участі громадян України поступово збільшується. Відсутність необхідних документів для офіційного працевлаштування, поширене не володіння іноземними мовами, бажання отримувати великі прибутки за короткий проміжок часу та не виправданий кредит довіри до іноземців створюють ризики для громадян України, з одного боку, та сприятливі умови для іноземних злочинних угруповань, з іншого боку.

Відповідно до Глобального звіту про торгівлю людьми Офісу Управління ООН з наркотиків і злочинності у 2020 було виявлено 53 800 випадків торгівлі людьми. За 4 роки протягом 2017–2022 рр. кількість жертв торгівлі людьми у світі становила 187 915 осіб [2]. Неофіційна кількість випадків торгівлі людьми є значно більшою. Як зазначено у звіті ООН до повномасштабної збройної агресії росії проти України в 2022 році Україна вже була значним джерелом торгівлі людьми. У період з 2017 по 2021 роки жертв торгівлі людьми, які є громадянами України було виявлено в 40 країнах Центральної, Південної та Східної Європи, на Близькому Сході і в Східній Азії. Актуальні глобальні оцінки сучасного рабства, опубліковані Міжнародною організацією праці, Міжнародною організацією з міграції та міжнародною

правозахисною організацією “Walk Free”, показали, що минулого року близько 50 мільйонів людей жили в сучасному рабстві: 28 мільйонів перебували у примусовій праці та 22 мільйони у примусових шлюбах [3]. Детальну інформацію за видами злочину, віком та статтю особи на постійній основі оновлює УКЗ ООН [4]. Найбільш поширеними для усіх держав незалежно від регіону світу є наступні види торгівлі людьми: залучення до примусового надання послуг, втягнення у злочинну діяльність, зокрема торгівля/перевезення наркотичних речовин, залучення до сексуальної експлуатації.

З метою попередження протидії торгівлі людьми Міністерство соціальної політики України, Міністерство закордонних справ України, громадські організації та закордонні дипломатичні установи України на постійній основі проводять інформаційно-роз'яснювальну роботу. У разі виявлення випадків торгівлі людьми Посольства та консульства України спільно з правоохоронними органами держави перебування вживають заходів для звільнення людей з примусового утримання, трудового рабства та сприяють відновленню порушених прав громадян України. Це дослідження спрямоване вивчити актуальне законодавство держав Південно-Східної Азії (ПСА) у сфері протидії торгівлі людьми та визначити дієві поради для міжнародного співробітництва у зазначеному питанні між Україною та країнами ПСА.

За оцінками Управління ООН з наркотиків і злочинності, понад 150 000 людей щорічно стають жертвами торгівлі людьми в Південній Азії – жінки та дівчата складають 44 % і 21 % жертв торгівлі людьми відповідно. Примусова праця, сексуальна експлуатація та примусові шлюби зафіксовані як найпоширеніші форми торгівлі людьми в регіоні ПСА.

Основними міжнародно-правовими документами, що регулюють питання попередження та покарання за вчинення протиправних діянь щодо торгівлі людьми у регіоні Південно-Східної Азії є:

1. Статут АСЕАН.
2. Декларація прав людини АСЕАН.
3. Декларація АСЕАН проти торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, прийнята в 2004 році.
4. Конвенція АСЕАН про боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками та дітьми.
5. Реагування кримінального правосуддя на торгівлю людьми: припинення безкарності торговців людьми та забезпечення правосуддя для жертв у 2007 році («Практичні рекомендації АСЕАН»).
6. Спільна заява лідерів АСЕАН щодо посилення співпраці проти торгівлі людьми в Південно-Східній Азії.
7. План дій АСЕАН по боротьбі з транснаціональною злочинністю.

8. План дій АСЕАН проти торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми.

На виконання Конвенції АСЕАН про боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками та дітьми у 2021 році було розроблено План дій АСЕАН проти торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми. Даний документ передбачає наступні новели: 1) розробка державами АСЕАН національних систем збору та обробки даних щодо торгівлі людьми, обмін методами та створення спільної регіональної бази даних для попередження злочинів; 2) розроблення регіональних рекомендацій для визначення потенційних жертв торгівлі людьми для зменшення випадків примусового залучення до праці; 3) покращення захисту та піклування над жертвами злочинів торгівлі людьми, зокрема, створення спеціальних медичних програм для обстеження жертв залучення до проституції; 4) посилення контролю та перевірки посадових осіб відповідальних за перетин кордону та міграцію, проведення антикорупційних заходів; 5) зміцнення співпраці та координації між платформами АСЕАН, спрямованими на сприяння співпраці між державами-членами АСЕАН у боротьбі з торгівлею людьми, включаючи Робочу групу з питань торгівлі людьми наради старших посадових осіб з питань транснаціональної злочинності АСЕАН та Зустріч керівників спеціалізованих підрозділів протидії торгівлі людьми АСЕАН [5].

Найбільш гостро проблема торгівлі людьми стосується наступних держав ПСА: Королівство Камбоджа, Республіка Союзу М'янма та Республіка Філіппіни. Камбоджа була однією з перших країн у регіоні, яка прийняла закони щодо протидії торгівлі людьми, зокрема, Закон про боротьбу з викраденням, торгівлею та експлуатацією людей від 1996 року. Цей закон забороняє викрадення людей з метою торгівлі людьми, продажу чи проституції, а також експлуатацію людей всередині або за межами Камбоджі. Камбоджа має меморандум про взаєморозуміння з Таїландом і В'єтнамом, який сприяє поверненню та репатріації жертв торгівлі людьми. Камбоджа є частиною процесу СОММІТ, за підтримки ООН, який сприяє співпраці між шістьма країнами субрегіону Меконгу. Республіка Союзу М'янма не відповідає мінімальним стандартам протидії торгівлі людьми, захисту жертв та не докладає значних зусиль для цього. Військовий переворот у лютому 2021 року, у результаті якого було повалено демократично обраний уряд, загострив конфлікт між військовими та продемократичними групами народних сил оборони. Закон про боротьбу з торгівлею людьми 2005 року визначив кримінальну відповідальність за всі форми торгівлі людьми, пов'язані з трудовою діяльністю, і деякі форми торгівлі людьми для сексуальних цілей, і передбачав покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років і штраф за злочини,

вчинені внаслідок торгівлі людьми за участю жертв чоловіків, і покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 років до довічного ув'язнення за злочини, пов'язані з торгівлею людьми, жертвами яких є жінки або діти. Однак розслідується лише невелика кількість випадків. Ситуація з торгівлею людьми щотижня погіршується. Відомі правозахисні організації, ООН і продемократичний Уряд національної єдності задокументували порушення прав людини, вчинені самим військовим режимом протягом 2021-2022 рр. включно з примусовою працею з потурання військового режиму.

Філіппіни є країною походження торгівлі людьми, яка відбувається на тлі масштабної трудової міграції. Внутрішня торгівля людьми або торгівля людьми на Філіппінах також є нагальною проблемою. У 2004 році Філіппіни прийняли спеціальний НПА – Закон про боротьбу з торгівлею людьми 2003 року, також відомий як Республіканський закон 9280. В результаті цього закону сьогодні функціонує багато державних установ з метою боротьби з торгівлею людьми: Департамент юстиції; Національне бюро розслідувань; Філіппінська адміністрація з питань працевлаштування за кордоном; Офіс заступника міністра у справах трудящих-мігрантів; Департамент закордонних справ.

Пропозиції до співпраці України та держав членів АСЕАН щодо протидії торгівлі людьми:

1. Ініціативно Міністерству соціальної політики України, Міністерству закордонних справ України в рамках захисту прав громадян України провести зустрічі з компетентними органами держав-членів АСЕАН та подати для узгодження меморандуми про співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми.

2. Консульським посадовим особам закордонних дипломатичних установ України підготувати необхідні довідки про ризики та шляхи попередження, з урахуванням особливостей держав зони відповідальності, випадків торгівлі людьми для розміщення актуальної інформації на популярних веб-сайтах, що відвідують українці які подорожують/знаходяться за кордоном.

3. Розробити та провести інформаційні кампанії, що прямо відображають досвід реальних жертв торгівлі людьми в країнах Південно-Східної Азії.

4. У середньостроковій перспективі розглянути можливість укладення договорів щодо дотримання стандартів поведінки з жертвами торгівлі людьми та обміну даними.

5. Налагодити закордонними дипломатичними установами України комунікацію з державними та громадськими організаціями в державах перебування з метою оперативного реагування на випадки торгівлі людьми.

6. На постійній основі здійснювати обмін інформацією між держави про розслідування та здійснення правосуддя над підозрюваними у вчиненні злочину торгівлі людьми. Забезпечити оновлення переліків адвокатів або організацій, які надають юридичне сприяння жертвам торгівлі людьми у іноземних державах.

Література:

1. Operation data portal: Ukraine situation, UNHCR: веб-сайт. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 10.05.2023)

2. Global report on trafficking in persons, United Nations Office on Drugs and Crime: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/G6YCEH0> (дата звернення 11.05.2023).

3. Global estimates of modern slavery, International Labour organization: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/W6YCGgd> (дата звернення 10.05.2023).

4. Trafficking in persons data, United Nations Office on Drugs and Crime веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/L6YCVwJ> (дата звернення 12.05.2023).

5. ASEAN Convention Against Trafficking in Persons, Especially Women and Children. URL: <https://cutt.ly/k6YCVwJ> (дата звернення 08.05.2023).

МІЖНАРОДНА ТРАНСПОРТНА АВІАЦІЯ

Довгаль О. С.

*аспірант юридичного факультету
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Одним із аспектів правового регулювання міжнародної транспортної авіації є безпека пасажирів, авіаційного персоналу та персоналу, який задіяний в авіаційній сфері, а також безпека повітряних суден. Міжнародна транспортна авіація є важливим елементом сучасних міжнародних транспортних відносин. Забезпечуючи швидке та ефективне міжнародне сполучення, авіаційний транспорт допомагає підтримувати економічні та культурні зв'язки між країнами, а міжнародні авіакомпанії забезпечують пасажирські та вантажні перевезення.

Ця мережа сприяє зв'язку між міжнародними аеропортами, забезпечуючи доступ до різних куточків світу.

Основними елементами міжнародної транспортної авіації є авіакомпанії, аеропорти та літаки. Авіакомпанії виконують пасажирські та вантажні перевезення між різними країнами. Аеропорти забезпечують прийняття, паркування, обслуговування, виліт літаків, забезпечуючи безпеку та ефективність перевезення. Літаки, в свою чергу, забезпечують швидке та ефективне перевезення пасажирів та вантажу на великі відстані.

У міжнародній транспортній авіації існує багато різних видів літаків, які використовуються для різних цілей. Наприклад, для пасажирських перевезень використовуються літаки великої місткості, що дозволяє перевозити більше пасажирів за один раз. Для вантажних перевезень використовуються вантажні літаки, що дозволяють перевозити великі обсяги вантажу.

Питання правового регулювання міжнародних пасажирських авіаперевезень неодноразово привертало увагу науковців. Зокрема, окремі аспекти аналізували О. Григоров, А. Філіппов, А. Нашинець-Наумова, М. Раскалей, Л. Чулінда, О. Радченко та ін. Проте регулювання міжнародних перевезень пасажирів авіаційним транспортом, удосконалення вітчизняного законодавства, що забезпечує нормативно-правове регулювання міжнародних пасажирських авіаперевезень, потребує подальшого дослідження.

Основним документом для міжнародної транспортної авіації є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року (Чиказька конвенція), прийнята державами-засновниками Міжнародної організації цивільної авіації ІКАО. На сьогодні це організація ООН, яка об'єднує 193 держави (Україна приєдналася у 1992 році) з метою використання міжнародного повітряного простору на умовах взаємної вигоди і безпеки, допомагає надійним глобальним повітряним перевезенням, сприяє стійкому зростанню та соціально-економічному процвітанню держав [1]. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію встановлює принципи діяльності авіації кожної країни-учасниці, принципи діяльності авіакомпаній, аеропортів, всіх учасників ринку авіаперевезень. Усі інші міжнародні та європейські документи, що застосовуються у міжнародній діяльності авіаційного транспорту, доповнюють положення Чиказької конвенції, конкретизують окремі її пункти та статті, надають роз'яснення для однозначного її тлумачення та застосування всіма членами міжнародного авіаційного співтовариства.

Оскільки у сфері авіаційного транспорту використовуються єдині міжнародні та європейські стандарти цивільної авіації, процеси

правового регулювання відбуваються одночасно на міжнародному та національному рівнях. До початку війни українська авіаіндустрія швидко зростала. Навіть керівник “Ryanair”, Майкл О’Лірі, бачив в Україні один з найбільш перспективних ринків та обіцяв стати найбільшим інвестором в нашу авіаіндустрію ще за півроку до початку війни [2].

12 жовтня 2021 року була підписана Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір [3]. Відповідно до статті 1 метою цієї Угоди є поступове створення спільного авіаційного простору між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами, що ґрунтується, зокрема, на ідентичних правилах у сфері безпеки польотів, авіаційної безпеки, організації повітряного руху, захисту навколишнього середовища, захисту прав споживачів, систем комп’ютерного бронювання, а також на ідентичних правилах стосовно соціальних аспектів. З цією метою Угода встановлює обов’язкові правила, технічні вимоги, адміністративні процедури, базові експлуатаційні стандарти та імплементаційні норми, що застосовуються між Сторонами.

Незважаючи на війну, Україні вдається докладати зусиль для роботи над виконанням своїх зобов’язань щодо реалізації Угоди про Спільний Авіаційний Простір. Враховуючи проголошений курс України на інтеграцію з Європейським Союзом, пріоритетним є впровадження заходів адаптації нормативно-правової бази авіаційного транспорту України до стандартів ЄС.

Отже, першочерговим завданням на цьому шляху є необхідність прорахувати можливості відновлення авіаційної галузі після війни, не чекаючи, поки війна закінчиться. На Україну чекає зростання попиту на авіаперевезення, що зумовлено численністю українців, що проживають за кордоном, а також відновлення економіки. Необхідно забезпечити поетапне відновлення ринку та підготовку кваліфікованого персоналу, щоб гарантувати безпечне повернення до внутрішніх та міжнародних авіаперевезень пасажирів та вантажів. Важливими факторами післявоєнної відбудови країни та цивільної авіації є продумана стратегія відновлення та виважена політика економічної підтримки з боку держави. Це стане початком для майбутнього успіху українських авіа-підприємств як в межах країни, так і на міжнародних та європейських ринках.

Проблеми регулювання міжнародної транспортної авіації потребують подальшого наукового дослідження щодо пошуку шляхів удосконалення національного законодавства у цій сфері з метою підви-

щення безпеки та забезпечення пасажирських і вантажних перевезень, захисту прав пасажирів та авіаційного персоналу повітряних суден.

Література:

1. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text (дата звернення 12.05.2023).
2. Як українські авіакомпанії заробляють і занепадають під час війни URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63403865> (дата звернення 12.05.2023).
3. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#Text (дата звернення 12.05.2023).

LARGE CHANGES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEMS OF UKRAINE AND THE EU DURING THE MARTIAL LAW

Drobchak A. L.

*Senior Lecturer at the Socio-political
and Economic Disciplines Department*

*Kryvyi Rih Faculty of National University "Odesa Law Academy"
Kryvyi Rih, Ukraine*

The full-scale invasion of russian troops on the territory of Ukraine on the morning of February 24, 2022 not only directly affected the higher education system of Ukraine, but also provoked large-scale changes in the national systems of the EU and the rest of the civilized world. From the first days of the full-scale war, Ukrainian universities were literally under russian fire. As of mid-summer 2022, according to the calculations of analysts of the Kyiv School of Economics, the russians have completely destroyed four institutions of higher education (HEIs) and damaged almost fifty more. The numbers may not seem significant at first glance compared to the destruction of Ukrainian schools and kindergartens, but in percentage terms, almost 20 % of higher education institutions and institutions of vocational pre-higher education were destroyed or were destroyed.

According to the State Statistics Service of Ukraine, in 2021 in Ukraine, there were 281 institutions from among universities, institutes, academies and 234 state-owned colleges. 964,500 students studied at the higher

education institution, the vast majority of whom obtained bachelor's and master's degrees. Another 25,600 earned a doctor of philosophy degree. 135,200 employees worked in Ukrainian higher education institutions and 67,300 foreign students studied. According to UN estimates, as of the eighth month of the full-scale war (October 2022), there are 7.6 million Ukrainian refugees in other European countries, of which 4.2 million have registered for temporary shelter or participate in national plans to help Ukrainians.

In general, the Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022 provoked one of the largest displacements of people in history – almost 14 million people were forced to leave their homes as a result of hostilities. National authorities in the field of education and universities, following the political statements of the governments of their countries, condemned Russian aggression against Ukraine and expressed their readiness to provide comprehensive support to the educational community of Ukraine.

The subsequent introduction of several packages of sanctions, the ban on flights of European airlines to Russia, the application of restrictions in the field of bank settlements provoked a break in ties with Russia in the field of higher education. At the level of individual universities and public associations, the reaction to the start of a full-scale war on the European continent manifested itself in the form of organizing solidarity actions, publishing statements condemning the actions of the aggressor, and breaking off contacts with the Russian university community. The German Foreign Ministry and the Education Ministers of Poland, Lithuania, Latvia and Estonia have recommended that their universities freeze individual academic cooperation with Russian state and business institutions, so that German research funds can no longer bring profits to Russia, and to avoid holding joint academic activities, such as and start new projects with the Russians. The European Rectors' Conferences of Germany, the Czech Republic and Spain were among the first to condemn the actions of the Russian Federation and expressed their readiness to provide support to Ukrainian students and scientists. Student demonstrations in support of Ukraine took place on the campuses of Harvard, Michigan, Stanford and Illinois Universities, and the University of New Mexico State, and many other institutions illuminated their buildings in blue and yellow colors as a sign of solidarity. On March 2, a reaction appeared from the European University Association (EUA), the largest association of higher education institutions on the continent.

In order to support Ukraine, the Association called on its members (more than 850 institutions and rectors' associations from 48 European countries) to support university communities affected by the war, to support Ukrainian universities by continuing cooperation with them and to stop cooperation with the Russian Federation or another country, that supports the invasion of Ukraine. In the statement of the Association, the contradictions that appeared

during the development of the joint statement and in general regarding the discussion surrounding the severing of university and 39 academic contacts with the Russians by European countries are also visible. Among other things, the Association proposed to appeal to its members from the Russian Federation and other countries that support Russia, with a reminder of the main European values of the Association, which they, as members, undertake to observe, as well as the Magna Charta Universitatum. The association advised its members to approach the freezing of cooperation with the Russians carefully, because many Russian scientists criticized the actions of the leadership of their country. In addition, members of European university communities continued to believe that maintaining contacts on an individual level with Russian scientists is important, because it can become the basis for future reconciliation.

Later, such hopes were dashed. The Russian Union of Rectors (RUR) published a statement in support of the invasion of the Russian army into Ukraine, therefore the EUA leadership terminated the membership of 12 Russian universities that signed the statement (later the number increased to 14 universities, but the total number of members of the Alliance from the Russian Federation is 16). At the level of the European Union (EU), even during the discussion of the introduction of another package of sanctions against the Russian Federation on February 24, 2022, the issue of blocking Russian participation in international research organizations was also considered. In her statement dated March 3, 2022, European Commissioner Maria Gabriel reported on the support of Ukrainian students in within the framework of the “Erasmus+” program and increased flexibility in the implementation of projects with Ukrainian participants (this means the possibility for beneficiaries to independently close, postpone or plan more activities within the framework of current programs), and also announced the provision of greater support to Ukrainian students who were at that time abroad. On March 4, a separate EU Directive temporarily granted refugees from Ukraine the same rights as citizens of EU member states, guaranteeing them free access to the labor market and educational services.

The European Commission has announced that it will suspend payments and review current projects, and will not enter into new contracts and agreements with Russian organizations within the Horizon Europe program. As part of the fifth package of sanctions adopted at the beginning of April against Russia and Belarus, the European Commission suspended payments under the EU programs “Erasmus+”, “Horizon-2020”, “HorizonEurope” and “Euratom”, as well as the conclusion of new contracts or agreements. However, for Russian students, scientists and academic workers, it remains possible to apply for separate individual scholarships from the EU. Thus, we can state a certain evolution in the reaction of the international community of

higher education to the full-scale Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022: from statements, assurances of support for Ukraine, hopes for a quick end to the war and a return to diplomatic resolution of the military conflict, to the termination or freezing of relations ties with the scientific and university communities of Russia, which supported the aggression. The reaction in the field of higher education at the EU level was synchronized with the adoption of sanctions packages, which were related to limiting the participation of Russian structure in programs financed by the European Commission. It is also important to understand that not all EU member states have implemented the EU Directive on the temporary granting of equal status to refugees from Ukraine with citizens of EU countries, as they have the opportunity to guarantee assistance to Ukrainian refugees within the framework of national legislation.

A general information page with resources to support Ukrainian higher education was also created on the website of the European Commission “EURAXESS” under the name “ERA4Ukraine”. The special program “Horizon4Ukraine” was launched as part of the all-European program “Horizon Europe”. The European Training Foundation has created a special information page to support the process of recognition of documents on education and qualifications of persons from Ukraine. This makes it possible to significantly simplify the process of nostrification of documents and degrees of the Ukrainian educational system and their “translation” into a form understandable for an international audience.

The flexibility in academic mobility and grant support projects announced by European Commissioner Maria Gabriel began to be implemented within the framework of the general EU directives regarding the Cohesion’s Action for Refugees in Europe (CARE); this made it possible to speed up the redistribution of available funding from the European Regional Development Fund, the European social fund and the European Aid Fund for the most disadvantaged to finance a wide range of measures to support people fleeing from Ukraine. In particular, funds earmarked for Russian researchers under European educational programs were redistributed to the benefit of Ukrainian students and teachers.

In addition, the European Commission noted, that “Erasmus+” national agencies can apply a force majeure clause No national agency within the framework of this program or higher education institution in Europe has remained indifferent to the issue of supporting Ukraine. Each national agency has created a separate informational web page dedicated to providing support to Ukrainian students and researchers. Each European university has placed on its resources information for students and scientists from Ukraine about the provision of mobility grants or the possibility of participating in

other programs for international mobility events to close, postpone or reschedule planned activities.

Special Recommendations were also developed for national agencies within the framework of student mobility grant programs regarding their priority provision. Various forms of support for students to continue their parallel education in Ukraine online, and for teachers to continue teaching in Ukrainian institutions, as well as various types of support for adaptation to new countries are proposed. On April 5, 2022, the European Commission published recommendations on the recognition of academic and professional qualifications, which were supposed to allow national authorities to quickly, fairly and flexibly implement this process for Ukrainian refugees.

It is important to note that in previous years, Ukraine received 40 % of grant funds calculated for the Eastern European Partnership region within the framework of the Erasmus+ program. As of 2019, 60 % of the total number (78,000 Ukrainian students) studied in various institutions of higher education in the EU (mainly in Poland, Germany, the Czech Republic and Slovakia). And in the period from 2015 to 2019, 9,000 Ukrainian students and teachers participated in more than 1,300 Erasmus projects. Therefore, the decision to redistribute funds and flexibility in solving individual issues seemed quite logical in the conditions when in the previous grant periods within the framework of “Erasmus” the number of participants from Ukraine grew, because their number in the EU countries at the beginning of the full-scale invasion of Russian troops into Ukraine could have been greater.

With the above decisions, the European Commission provided the opportunity for participants of international grant projects from Ukraine to make changes to current projects. First of all, it was not about additional funding, but about the announced flexibility in their implementation. They were allowed to plan additional activities, change the work format and budgets for the purchase of the necessary equipment within the scope of the projects.

The possibility of additional continuation of participation in already supported grant projects was also discussed, because in view of the long-term organization of the work of members of the project teams, meetings took place mainly online due to the pandemic, and the war became an additional obstacle for personal meetings. In the time since the start of the full-scale invasion, only five projects of the program have been suspended. Instead, the European Commission provided an opportunity to hold an additional competition for representatives of Ukraine within the framework of the “Jean Monnet Action” project.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Євсєєв Ю. О.

*студент III курсу історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Міжнародне право є галуззю права, що регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Воно складається з правил та принципів, які визначають основи поведінки держав у міжнародних відносинах та сприяють забезпеченню стабільності, прогресу та мирного співіснування держав. Основні принципи міжнародного права визначаються на основі практики держав та міжнародних організацій і відображають загальноприйняті норми та цінності міжнародної спільноти. Багато вчених, юристів та політиків присвятили свої дослідження основним принципам міжнародного права. Даною проблематикою займалися такі дослідники як: Джонсон та Скотт в своєму підручнику «Міжнародне право» вони зазначають про важливість принципів міжнародного права в регулюванні відносин між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Інший автор, Людвіг в своєму підручнику «Міжнародне право», наголошує на значенні принципу невтручання внутрішніх справ як основоположного принципу міжнародного права. Отже давайте перерахуємо ці принципи.

1. Принцип суверенності: Цей принцип стверджує повну владу та незалежність держави над своїми внутрішніми справами та територією. Він гарантує, що кожна держава має право самостійно визначати свою політику та уряд без зовнішнього втручання.

2. Принцип невтручання внутрішніх справ: Цей принцип закликає держави утримуватися від будь-якого втручання у внутрішні справи інших держав. Він спрямований на збереження суверенітету та мирних відносин між державами.

3. Принцип прав людини: Цей принцип визнає, що всі люди мають незаперечні права та свободи, незалежно від їх раси, національності, статі, релігії або політичних переконань. Він закликає додержуватися та захищати права людини як невід'ємну складову міжнародного права.

4. Принцип використання мирних засобів: Цей принцип наголошує на необхідності мирного вирішення спорів та конфліктів між державами. Він стимулює використання перемовин, медіації, арбітражу

та інших мирних шляхів вирішення суперечок, замість вживання сили [1, с. 23–28].

5. Принцип рівноправності держав: Цей принцип стверджує, що всі держави мають рівні права та повинні бути рівноправними учасниками міжнародних відносин. Він сприяє підтримці справедливості, недискримінації та взаємоповазі між державами.

6. Принцип невикористання сили: Цей принцип невикористання сили стверджує, що держави повинні утримуватися від застосування сили або загрози силою у міжнародних відносинах. Цей принцип спрямований на підтримку миру, безпеки та стабільності, а також запобігання конфліктам і насильству між державами.

7. Принцип виконання договорів добросовісно: Цей принцип передбачає, що держави повинні дотримуватися своїх зобов'язань, які вони приймають у міжнародних договорах. Виконання договорів добросовісно є основою стабільності і надійності міжнародних відносин.

8. Принцип відповідальності держав: Цей принцип стверджує, що держави несуть відповідальність за свої дії або бездіяльність, які суперечать міжнародному праву. Він включає в себе відшкодування шкоди, врегулювання спорів і забезпечення згоди з міжнародними стандартами та нормами [2, с. 47–50].

9. Принцип самовизначення народів: Цей принцип підтримує право народів на самовизначення, що означає їх право вільно вирішувати політичний, економічний, соціальний та культурний статус без зовнішнього втручання. Він визнає важливість національної ідентичності і автономії народів.

10. Принцип розрізнення міжнародних та внутрішніх питань: Цей принцип стверджує, що міжнародне право застосовується до міжнародних відносин держав, а не втручається у їх внутрішні справи. Внутрішні питання, такі як організація внутрішнього уряду, правопорядку, соціальних, економічних та культурних справ, є відповідальністю самої держави.

11. Принцип мирного співіснування: Цей принцип визнає необхідність забезпечення мирного співіснування міжнародних суб'єктів. Він закликає до вирішення конфліктів шляхом перемовин, дипломатії та мирних засобів. Принцип сприяє стабільності та зміцненню міжнародного порядку.

12. Принцип добросусідства: Цей принцип передбачає, що держави мають поважати суверенітет, територіальну цілісність та інтереси інших держав, підтримувати добрі та конструктивні взаємини з сусідніми країнами. Він сприяє розвитку позитивних міждержавних відносин та співпраці [3, с. 61–67].

13. Принцип невикористання зброї масового знищення: Цей принцип стверджує необхідність обмеження, запобігання поширенню та використанню зброї масового знищення, такої як ядерна, хімічна та біологічна зброя. Він спрямований на забезпечення безпеки та захисту людства від надзвичайно небезпечних засобів війни.

14. Принцип створення та зміцнення міжнародного правопорядку: Цей принцип визнає значення міжнародного правопорядку для забезпечення стабільності, прогресу та розвитку міжнародного співтовариства. Він спрямований на розвиток норм, правил та процедур, які регулюють поведінку держав у міжнародних відносинах [4, с. 73–78].

15. Принцип взаємної співпраці. Принцип взаємної співпраці та співпраці: Цей принцип підкреслює важливість спільної дії та взаємної співпраці між державами для досягнення спільних цілей та вирішення глобальних проблем. Він сприяє побудові партнерських відносин, обміну ресурсами, знаннями та досвідом, а також спільному розвитку.

16. Принцип невідмовності від обов'язків за міжнародними договорами є одним з основних принципів міжнародного права. Цей принцип передбачає, що держави повинні дотримуватися своїх зобов'язань, які вони приймають шляхом укладання міжнародних договорів. Невідмовність від обов'язків означає, що держава не може односторонньо відмовитися від своїх зобов'язань, які вона вже прийняла. Коли держава ратифікує або приєднується до міжнародного договору, вона зобов'язується дотримуватися його положень і виконувати свої зобов'язання з добросовісний спосіб [5, с. 112–118].

Отже у цій статті були перераховані основні принципи міжнародного права, які визначають поведінку держав у міжнародних відносинах. Кожен з цих принципів має важливе значення для забезпечення миру, стабільності та співробітництва між державами.

Принципи, такі як суверенність, невтручання внутрішніх справ, права людини і невикористання сили, спрямовані на забезпечення справедливих та рівноправних відносин між державами. Вони визнають важливість самостійності держав та захист прав людей незалежно від їхньої національності, релігії чи політичних переконань.

Принципи, такі як виконання договорів добросовісно, відповідальність держав та мирне співіснування, сприяють стабільності та розвитку міжнародного співтовариства. Вони покликані забезпечити дотримання зобов'язань, розв'язання конфліктів та сприяти співпраці між державами.

Принципи, такі як добросусідства, невикористання зброї масового знищення, створення та зміцнення міжнародного правопорядку, а також взаємна співпраця, спрямовані на забезпечення миру, безпеки та прогресу. Вони визнають необхідність поважання сусідніх держав,

запобігання поширенню зброї масового знищення, розвитку міжнародного правопорядку та спільній дії для вирішення глобальних проблем.

Усі ці принципи разом формують основу міжнародного права, спрямованого на підтримку стабільних, справедливих та мирних відносин між державами. Виконання цих принципів сприяє зміцненню правопорядку, забезпеченню безпеки та захисту прав людини. Повага до цих принципів є важливою не лише для окремих держав, але й для всього міжнародного співтовариства. Важливо враховувати, що міжнародні принципи не є статичними, вони розвиваються та адаптуються до змінних глобальних умов і викликів. Розуміння та застосування цих принципів відіграють ключову роль у формуванні міжнародного правопорядку, який сприяє стабільності, прогресу та мирному співіснуванню. Забезпечення дотримання цих принципів потребує спільних зусиль держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства.

Література:

1. Brownlie, I. (2012). *Principles of Public International Law*. Oxford University Press.
2. Crawford, J. (2012). *Brownlie's Principles of Public International Law*. Oxford University Press.
3. Shaw, M. N. (2014). *International Law*. Cambridge University Press.
4. Higgins, R. (2016). *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Oxford University Press.
5. Brierly, J. L., & McDougal, M. S. (2014). *The Law of Nations: An Introduction to International Law*. Oxford University Press.

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ БАНКОМ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ

Кузьмін А. Р.

*аспірант кафедри конституційного та адміністративного права
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) є однією з п'яти міжнародних організацій, що входять до Групи Світового Банку, діяльність якого присвячена допомозі бідним країнам. Місією

діяльності МБРР є сприяння країнам-членам розвивати їх економіку шляхом надавання довгострокових позик та кредитів. Співпраця України з МБРР має велике значення для економічного розвитку України, оскільки надаючи фінансову та технічну підтримку для реалізації важливих проєктів та реформ, МБРР стимулює розвиток економіки країни.

Співпраця України з МБРР базується на правових засадах, що визначаються угодами та домовленостями між обома сторонами. Однією з таких угод є Угода про заснування та функціонування МБРР [1]. Ця угода встановлює правовий статус та регламентує основні принципи діяльності МБРР. Вона була підписана у 1944 році та встановлює перелік функцій банку, його організаційну структуру та процедури прийняття рішень. Україна приєдналася до цієї Угоди у 1992 році. Ця угода встановлює загальні принципи співробітництва та визначає права та обов'язки сторін. Зокрема, Україна зобов'язується забезпечувати необхідні умови для функціонування МБРР на своїй території та виконувати свої зобов'язання щодо сплати внесків та повернення позик [2].

Також між Україною та МБРР підписана Рамкова угода щодо грантів технічної допомоги [3]. Дана Угода регламентує взаємовідносини між Банком та Отримувачем грантових коштів. Специфікою діяльності МБРР є укладення угод про партнерство з кожною країною-учасницею на певний період часу [4]. 20 червня 2017 року Рада директорів Світового банку схвалила Концепцію партнерства Світового банку та України на 2017–2021 роки. Головною метою концепції партнерства є сприяння сталому та комплексному відродженню української економіки. Фінансова підтримка Світового банку протягом всього періоду дії Концепції буде залежати від: прогресу України в реалізації реформ; покращення результатів впровадження портфеля проєктів МБРР в Україні; та загального кредитного потенціалу Світового банку і нормативу кредитування для України [5].

Разом з українським урядом Національний банк у рамках Системного проєкту співпрацює з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, кошти якого спрямовуються на підтримку державного бюджету та реалізацію інвестиційних проєктів в Україні з метою розвитку фінансового сектора. У світлі збройного вторгнення Російської Федерації в Україну Світовий банк у березні 2022 року схвалив додаткове фінансування проєкту МБРР “Economic Recovery Development Policy Loan (ER DPL)», у підготовці проєкту якого брав участь Національний Банк України. Кредитні кошти в рамках додаткового фінансування проєкту та гарантій Королівства Нідерландів та Швеції склали майже 490 млн доларів США. Японія підтримала проєкт

600 мільйонами доларів США, які були спрямовані на фінансування державного бюджету України.

Отже, співпраця України з Міжнародним банком реконструкції та розвитку базується на правових засадах, що визначаються угодами та домовленостями. Ця співпраця відіграє важливу роль у забезпеченні економічного розвитку України та реалізації важливих проектів та реформ. Співпраця з Міжнародним банком реконструкції та розвитку є важливим фактором для економічного прогресу в Україні. Вона дозволяє залучити необхідні ресурси та експертизу для розвитку інфраструктури, соціальних секторів та підтримки економічних перетворень.

Література:

1. IBRD articles of agreement. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/about/articles-of-agreement/ibrd-articles-of-agreement> (дата звернення: 15.05.2023).

2. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій : Закон України від 03.06.1992 р. № 2402-ХІІ : станом на 24 черв. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

3. Рамкова угода щодо грантів технічної допомоги між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 14 січня 1998 р. : Угода Україна від 14.01.1998 р. : станом на 13 трав. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_013#Text (дата звернення: 17.05.2023).

4. Вайцеховська О. Міжнародно-правові аспекти співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. *Юридичний вісник*. 2021. № 4. С. 119–126. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.2224> (дата звернення: 17.05.2023).

5. Міністерство фінансів України. Міністерство Фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/skhvaleno-kontseptsiu-partnerstva-svitovoho-banku-z-ukrainoiu-na-roky> (дата звернення: 15.05.2023).

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИКИ, МОРАЛІ І ПРАВА У МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Лелюх О. Д.

*студент I курсу факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: Малига В. А.
Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Тематика взаємодії політики, моралі і права як регуляторів сучасних міжнародних правовідносин є надзвичайно актуальною, враховуючи назрілу на сьогодні кризу міжнародного правопорядку та системи міжнародної безпеки. Напад Росії на Україну змінив епоху миру, стабільності та впевненості в силі міжнародного права на час війни – найстрашнішого і найбезумнішого способу вирішення міжнародних конфліктів. У багатьох виник сумнів у тому, чи міжнародне право діє і поширюється думка про те, що міжнародні відносини регулюються виключною політикою, а не правом чи тим більше мораллю. До того ж, передбачені міжнародним правом мирні засоби вирішення міжнародних спорів не дають значного результату у врегулюванні російсько-української війни, насамперед тому, що Росія нахабно нехтує всіма загальновизнаними у світі нормами і основоположними принципами міжнародного права, яке людство будувало століттями з метою забезпечення миру, міжнародної безпеки, мирного співробітництва держав та захисту прав і свобод людини.

Реалії сучасності представляють парадоксальну ситуацію: для Російської Федерації відносини з зовнішнім світом регулюються лише її власною політикою, а зобов'язання за міжнародним правом і навіть за її власним законодавством для неї реально не мають ніякого значення (за словами Президента України В. Зеленського, з початку агресії проти України, з 2014 року, Росія порушила близько 400 міжнародних договорів), тоді як західні партнери надають Україні допомогу, незважаючи на відсутність юридичних зобов'язань за міжнародним правом, керуючись саме мораллю (адже й зобов'язання за Будапештським меморандумом правильніше кваліфікувати саме моральними).

Зрозуміло, що зовнішню політику держав визначають їхні інтереси. Однак, потрібно розрізняти державний інтерес як об'єктивно визначену

модель реальних потреб держави та підміну державного інтересу вузьким інтересом, що впливає з тимчасових потреб чи амбіцій політиків. В свою чергу, міжнародне право – результат компромісу, погодження волі окремих держав, проте його норми та принципи мають застосовуватися незалежно від доцільності, вигоди для тієї чи іншої держави [1, с. 13].

За словами батька науки міжнародного права Гуго Гроція, «предмет юриспруденції – питання права та справедливості, предмет політичної науки – доцільність і користь».

Як стверджує Войтович П. П., «міжнародне право і зовнішня політика – це також дві окремі, але нерозривно зв'язані і такі, що узгоджуються між собою сторони міжнародного життя: зовнішня політика, активно беручи участь в створенні і здійсненні норм міжнародного права, разом з тим підкоряється цим нормам; міжнародне право, що складається і застосовується в процесі зовнішньополітичної діяльності, в той же час встановлює рамки і форми цієї діяльності» [2, с. 138–139].

Важливим є питання про юридичну природу обов'язкової сили міжнародного права. Вчені, які заперечували юридичну обов'язковість міжнародного права (Дж. Остін, Х. Харт, Ф. Цорн) аргументували це тим, що оскільки у міжнародному праві немає верховної влади, то виконання його приписів не забезпечується силою, а отже, його норми мають швидше моральний, а не юридичний характер [3].

Проте, неможливо не погодитись, що правове регулювання сучасних міжнародних відносин є об'єктивною необхідністю, і воно неможливе без визнання обов'язкової сили міжнародного права [4, с. 40]. Зокрема, на думку В. Г. Буткевича, природа обов'язкової сили міжнародного права впливає із загальних принципів права [4, с. 42].

Проф. Репецький В. М. наводить такі аргументи, що засвідчують юридично обов'язкову силу міжнародного права:

- виконання норм міжнародного права забезпечується системою міжнародно-правових санкцій;
- наявність універсального органу вирішення міжнародних спорів – Міжнародного суду ООН;
- взаємність держав у забезпеченні дотримання норм міжнародного права;
- держави дотримуються норм міжнародного права, оскільки факти їх недотримання будуть засуджені міжнародною спільнотою і в кінцевому результаті держава-порушник може опинитися в міжнародній ізоляції;

– більшість конституцій, які прийняті впродовж останніх 30 років, містять посилання на норми міжнародного права, що теж підтверджує юридично обов'язковий характер норм цієї галузі права [3].

Юридична обов'язкова сила міжнародного права, стверджує проф. В. М. Репецький, ґрунтується не стільки на примусі, скільки на правосвідомості його суб'єктів. Висновок щодо юридичної обов'язковості міжнародного права можна зробити, «дослідивши історію його виникнення, становлення та розвитку, наданням згоди суб'єктів міжнародного права на обов'язковість його норм та власне самою правосвідомістю суб'єктів» [3]. На нашу думку, саме така позиція є правильною, адже обов'язковим міжнародне право є саме тому, що всі цивілізовані держави усвідомили, що без його визнання і дотримання неможливе нормальне співіснування народів і націй, задоволення загальнолюдських потреб та інтересів всіх і кожного. В сучасному світі це надзвичайно актуально; кожна держава, що володіє ядерною зброєю, рано чи пізно зрозуміє, що переможців у ядерній війні не буде, натомість відбудеться самознищення людства.

Можна додати, що безсумнівна юридична сила і обов'язковість норм міжнародного права підтверджується також тим, що більшість держав світу закріпили на законодавчому рівні, що норми міжнародного договору можуть стати частиною національного законодавства та ще й пріоритет міжнародного права над внутрішньодержавним. Ще одним безапелюсним доказом значимості міжнародного права є те, що основоположні документи з прав людини, якими керуються всі демократичні держави, мають своїм джерелом саме міжнародне право. Також аргументом є те, що відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів, держави не мають права посилаючись на внутрішнє законодавство для виправдання невиконання міжнародного договору [5, с. 24]. Отже, можна зробити безсумнівний висновок, що норми міжнародного права мають юридично обов'язковий характер.

Проф. Репецький В. М. відстоює позицію, згідно з якою, при колізії норм міжнародного і внутрішньодержавного права має застосовуватися норма міжнародного права, які повинні бути «авторитетом для дій держав». Він вважає, що норми міжнародного права мають ґрунтуватися на загальноновизнаних нормах моралі, тоді ці норми будуть об'єктивно справедливими та демократичними.

Досліджуючи співвідношення міжнародного права і моралі, доц. Широкова-Мураш О. Г. вказує, що сучасні дослідження характеризуються різноманітністю концепцій та теорій, які можна звести до трьох підходів: заперечення загальнолюдських моральних цінностей як основи міжнародного права (позитивізм та реалізм), визнання найважливіших моральних норм фундаментальними основами

міжнародного права (природно-правовий підхід) та взаємодія норм моралі та права у різноманітних формах як соціальний факт (соціологічні концепції). Автор виходить з того, що мораль, яка стала фундаментальною основою міжнародного права, без правового почуття не здатна забезпечити дотримання норм міжнародного права. Ступінь дотримання міжнародного права значною мірою залежить від того, наскільки високий його авторитет, наскільки воно відповідає правовій культурі певного суспільства і наскільки воно у свідомості людей висловлює загальнолюдські цінності та інтереси людства в цілому [6, с. 177].

Отже, можна зробити висновок, що міжнародне право, політика та мораль органічно взаємодіють у системі регулювання міжнародних правовідносин і, при цьому, міжнародне право є основним і найважливішим регулятором, а мораль та політика впливають на нього і є рушійними силами його розвитку і вдосконалення. Усі держави світу повинні ще раз переосмислити те, що лише узгоджуючи свою політику з міжнародним правом та звертаючись до моралі як його бази, людство може зберегти свою безпеку і уникнути глобальних катастроф, в яких не виграє жодна держава.

Література:

1. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М. В. Буруменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
2. Войтович П. П. Зовнішня політика як вибір держави і міжнародне право розвитку. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2013>.
3. Міжнародне публічне право : підручник. 2-ге вид., стер. / за ред. В.М. Репецького. Київ, 2012. 437 с.
4. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
5. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / за заг. ред. Теліпко В. Е. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
6. Широкова-Мураш О. Г. Особливості співвідношення міжнародного права та моралі в умовах сучасних викликів. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/204142>.

НОСТИФІКАЦІЯ – НЕОБХІДНА УМОВА СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ. ЗДІЙСНЕННЯ НОСТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ревикіна В. В.

*рядовий поліції, курсант факультету № 1
Криворізького навчально наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Нестеренко К. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Україна*

Останнім часом Україна активно взяла шлях до інтеграції до європейського освітнього та культурного простору. Ми стали свідками зростання кількості студентів та викладачів, що обмінюються між різними країнами, співпраці в галузі науки та технологій та розвитку взаємовигідних партнерських відносин.

Ностифікація є важливою умовою створення єдиного європейського освітнього простору. Цей процес передбачає визнання документів про вищу освіту, вчені звання та наукові ступені, що видаються органами атестації інших країн. Здійснюється шляхом надання відповідними органами державної влади таких академічних та/або професійних прав, які мають власники документів України про вищу освіту, вчені звання та наукові, ступені [1].

Однією з найбільш нагальних проблем на шляху інтеграції науки та освіти України в європейський освітній простір на засадах Болонської декларації є обопільне визнання дипломів про вищу освіту в Україні та в країнах Європейського Союзу. Ностифікація є важливим чинником, який сприяє створенню та підтримці єдиного ринку праці всередині ЄС. Узгодження взаємного визнання дипломів забезпечується Маастрихтським договором, який регулює свободу руху осіб, свободу надання послуг та свободу заснування компаній в ЄС. Визнання дипломів має дві форми: для навчання та з метою професійного визнання.

До нормативно-правових актів регулювання питання ностифікації, що є загальноприйнятими в Європі належать Лісабонська конвенція

(м. Лісабон, 1997 р.), декларація, прийнята у Сорбонні (м. Париж, 1998 р.) та Болонська конвенція (м. Болонья, 1999 р.), яка є спільною декларацією міністрів освіти ЄС.

Попри те, що Україна приєдналася до Болонського процесу і Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в регіоні Європи від 1997 року, дипломи українських закладів вищої освіти в ЄС не визнаються автоматично. Заклади вищої освіти в Європейському Союзі мають свої вимоги до іноземних документів про освіту, і в кожному конкретному випадку потрібно встановлювати відповідність цим вимогам. Крім того, існує питання щодо відповідності законодавства України вимогам, які мають місце серед країн ЄС, і європейського законодавства до наших реалій [2].

Колегія МОН України прийняла рішення щодо головних засад інтеграції української освіти та науки в загальноєвропейський простір, які відображено в документах «Підвищення ефективності освіти і науки як дієвого чинника розвитку та інтеграції в європейське співтовариство», «Щодо поглиблення інтеграції науки та освіти в умовах сучасності» та «Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи».

Процедуру нострифікації іноземних освітніх документів на території України регулює наказ Міністерства освіти і науки України № 504 від 05.05.2015 року «Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту», який визначає Порядок визнання ступенів вищої освіти, отриманих в іноземних вищих навчальних закладах. Цю процедуру здійснює державне підприємство «Інформаційно-іміджевий центр» Міністерства освіти і науки України, яке є Національним інформаційним центром академічної мобільності ENIC Ukraine, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 року № 924. Це підприємство також готує документи для МОН України щодо визнання чи невизнання іноземних документів про освіту.

Варто зазначити, що, в європейських країнах існує тенденція щодо скорочення термінів надання адміністративної послуги щодо визнання документів про освіту, а також часткове спрощення самої процедури відповідно до європейських стандартів в країнах ЄС. Наприклад, строки визнання диплому у Польщі загалом становлять 21 день, протягом яких комісія міністерства розглядає документи, які мають пройти процедуру нотифікації. Натомість, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. У разі якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може

продовжити строк розгляду запиту до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження [3].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що у контексті створення єдиного європейського освітнього простору, ностифікація є ключовим елементом, який дозволяє забезпечити свободу переміщення для студентів, викладачів та науковців в межах Європейського Союзу. Це важливо не лише для забезпечення доступу до кращих освітніх можливостей, але й для забезпечення конкурентоспроможності національних економік в умовах глобалізації.

Література:

1. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) ...та ін. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. Київ. 2002. Т. 4. 720 с.

2. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні : монографія / В.А. Бугоров та ін. ; за ред. В.О. Лугового. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 156 с.

3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 28.04.2023).

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Павелько М. М.

студент III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Степаненко К. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

У системі міжнародного права головними є норми, які встановлюють права та обов'язки держав у їх взаєминах. Ці норми можуть бути знайдені в міжнародних угодах або вважатися загальновизнаними і мати статус звичаю. В галузі прав людини ми маємо справу з двома аспектами:

1) норми, які закріплюють права та обов'язки держав у взаєминах одна з іншою;

2) норми, які регулюють права та обов'язки держав у взаєминах з людьми [1, с. 67].

В Загальній декларації прав людини проголошується, що всі люди народжуються рівними у своїй гідності та правах, що є невід'ємними та притаманними кожному жителю нашої планети – Землі. Це положення є основою свободи, справедливості та миру, і не залежить від часу, місця чи обставин.

Міжнародне право закріплює цей принцип, але реалізація рівності відбувається через законодавство держав у відповідний історичний період. Згідно зі статтями Загальної декларації прав людини та інших міжнародних документів, всі люди є рівними і не можуть бути дискриміновані за расою, статтю, мовою, релігією, політичними переконаннями, національним чи соціальним походженням, майновим станом, народженням або іншими обставинами [2].

Взагалі, варто зауважити про те, що принципи міжнародного захисту прав людини включають:

- Універсальність: всі люди на землі мають однакове право на захист своїх прав та свобод, без будь-якої дискримінації на основі раси, кольору шкіри, статі, релігії, національного або соціального походження, майнового стану, належності до будь-якої політичної чи іншої асоціації, національної меншиності або будь-якої іншої основи.

- Недоторканність: кожна людина має право на повагу до своєї гідності та свободу від будь-якого жорстокого, нелюдського або принижуючого поводження чи покарання.

- Незалежність: права людини повинні бути захищені від будь-якого впливу держави, релігії, громадської організації або іншого суб'єкта, який може використовувати свій вплив для обмеження прав та свобод людини.

- Недискурсивність: жодне право або свобода людини не можуть бути обмежені без належного процесу, включаючи право на справедливий та публічний суд, де будь-який звинувачений має право на презумпцію невинності.

- Ефективність: захист прав людини повинен бути ефективним, тобто забезпечувати реальні можливості для захисту прав та відшкодування шкоди, завданої через порушення цих прав.

- Індивідуальний підхід: права людини повинні бути розглянуті з урахуванням індивідуальних потреб та обставин кожної людини, зокрема з урахуванням їх віку, статі, здоров'я, освіти та культурного походження [3, с. 190].

Отож, міжнародний захист прав людини означає систему правових норм, принципів та стандартів, які визначають права та свободи людини, зобов'язання держав та міжнародних організацій з їх дотримання та розвитку, а також міжнародні механізми для забезпечення їх дотримання та відновлення порушених прав. Це є галуззю міжнародного права з великою кількістю інститутів та механізмів для їх забезпечення.

Література:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.
2. Міжнародно-правове регулювання прав людини. URL: <https://justice-km.gov.ua/mizhnarodno---pravove-regulyuvannya-prav-lyudini>
3. Сироїд Т. Л. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / Т. Л. Сироїд, Л. О. Фоміна. Харків : Право, 2019. 310 с.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ РАДОЮ ЄВРОПИ

Помаз А. В.

курсантка II курсу

*Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

*Науковий керівник: **Смірнова І. О.***

викладач кафедри теорії та історії держави і права

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Діяльність міжнародних організацій у сфері захисту прав людини є важливим елементом у процесі координації зусиль міжнародного співтовариства щодо зменшення кількості порушень прав людини на національному рівні. Питання прав людини завжди знаходилися в центрі уваги міжнародного права, оскільки вже давно перестали належати до виключної компетенції держав. Це, передусім, зумовлено тим, що державам іноді буває дуже важко забезпечити дотримання прав людини на належному рівні. Покращенню у цій сфері сприяло створення низки міжнародних організацій, які основний акцент у своїй діяльності зробили саме на питаннях захисту прав людини. Серед таких організацій провідне місце займає Рада Європи, яка була створена після

Другої Світової війни і з моменту свого заснування функціонує в межах європейського Континенту [4, с. 12].

Рада Європи – найстаріша міжурядова організація в Європі, створена 5 травня 1949 року, у сферу діяльності якої входить, зокрема, захист і збереження прав людини і основних свобод.

Відповідно до пунктів «а» та «б» ст. 1 Статуту Ради Європи, «метою Ради Європи є досягнення великого єдинства між її членами з метою збереження і реалізації на практиці ідеалів і принципів, які є їх спільним спадщиною, а також сприяє їх економічному і соціальному прогресу. органи Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, укладання пагадненняв та проведення спільної діяльності в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також в галузі охорони та збереження і подальша реалізація права людини та основні свободи [1].

Головні органи Ради Європи відповідно до ст. 10 Статуту Ради Європи є Комітет Міністрів, Консультативна асамблея. Роботу цих двох органів забезпечує Секретаріат Ради Європи. Однак важливо зазначити, що з 1994 року назва «Консультативна асамблея» була замінена на назву «Парламентська асамблея Ради Європи» (ПАРЕ) [1].

Права людини, які потребують захист знаходяться у Розділі I ЄКПЛ та Протоколах до неї. Права і свободи людини, що закріплені в Розділі I ЄКПЛ та протоколах до неї, охоплюють важливі цивільні, політичні та економічні права, а також : право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, свободу думки, свободу совісті та віросповідання, свободу вираження поглядів, право на мирні зібрання, право на об'єднання і асоціації, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу власності, заборона дискримінації, катувань, рабства, примусової праці, недопустимість покарання без закону та інші права [4, с. 15].

Слід зауважити, що ЄКПЛ та Протоколи до неї не містять норми, що могли б захищати соціальні права людини (право на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення тощо), їх забезпечення є предметом регулювання інших договорів Ради Європи, по-перше, Європейської соціальної хартії 1961 року і Переглянутої Європейської соціальної хартії 1996 року [2, с. 58].

Діяльність Ради Європи про захист прав людини можна розподілити на такі основні блоки:

1. Забезпечення прав людини, що застосовує Європейський суд з прав людини і Європейський комітет з питань заборони катування.

2. Удосконалення прав людини, що здійснюється по-перше Комісаром з прав людини Ради Європи.

3. Дотримання рівності, різноманітності та прав окремих груп. В першу чергу мова йде про захист прав національних та сексуальних меншин, інвалідів, дітей, жінок, біженців та інших верств населення.

4. Забезпечення соціальних прав людини [3, с. 24].

Організаційні та процесуальні норми Конвенції, також, мають суттєві значення. Перші визначають утворення та порядок формування та внутрішню структуру Європейського суду з прав людини (до 1 листопада 1998 року – ще й Європейської комісії з прав людини). Процесуальні норми визначають головні аспекти процедури розгляду справ Європейським судом з прав людини (а раніше – і Європейською комісією з прав людини), процесуальні права та обов'язки учасників процесу тощо [2, с. 62].

Література:

1. Статут Ради Європи. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 2006 – 2006 р., № 5, Книга 2, стор. 435, стаття 1270.

2. Райнер А. Значення Конвенції про захист прав людини та основних свобод методичні аспекти її вивчення у системі юридичної освіти. URL: <http://www.echr-base.ru/rainer.jsp>. (дата звернення 10.05.2023).

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Рада Європи. Офіційний вісник України – 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 /, с. 270

4. Абашидзе А.Х., Алісійович Є.С. Право Ради Європи. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. М., 2007.

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ

Салітицький О. В.

студент III курсу юридичного відділення

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

Науковий керівник: Руденко О. А.

кандидат юридичних наук,

викладач юридичних дисциплін

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

У сучасному світі вирішення спору є не лише прерогативою суду, оскільки існують альтернативні способи врегулювання конфліктів: Третейські суди, Міжнародний комерційний арбітраж, медіація,

консиліація, суддя напрокат, суд із багатьма дверима та інші. Серед вищеназваних процедур виокремимо медіацію, яка є найбільш поширеною у розвинутих суспільствах.

Директива Європейського Парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських справах» 2008/52/ЕС визначає медіацію як структурований процес незалежно від його назви, в якому дві або більше сторони намагаються самостійно і на добровільній основі досягти домовленості про врегулювання свого спору за участю медіатора [1]. Можна виокремити такі особливості медіації: процес діалогу між сторонами, нейтральна позиція медіатора, досягнення спільної домовленості та взаєморозуміння, конфіденційність, креативність та динамічність процесу, добровільність вступу до нього.

Відмінність медіації від вирішення спору у судовому порядку полягає в тому, що у вирішенні конфлікту втручається третя особа, завданням якої є примирення сторін. При цьому роль медіатора проявляється доволі пасивно – у конструюванні діалогу між конфліктуючими сторонами. На міжнародній арені медіація може здійснюватися міжнародними організаціями, державами або фізичними особами, оскільки цілєю діяльністю як Організації Об'єднаних Націй, так і регіональних організацій є саме врегулювання та вирішення спорів у міжнародному просторі.

Звертаючись до нормативної бази регіонального рівня, можна дійти висновку, що у якості медіаторів законодавці пропонують залучати саме міжнародні організації та їх посадових осіб. Наприклад, згідно зі ст. 25 Протоколу про механізм для попередження, врегулювання та вирішення конфліктів, підтримки миру і безпеки, який був затверджений у рамках субрегіональної організації африканських держав ЕКОВАС, медіація може бути використана для підтримки миру, стабільності й безпеки в регіоні у разі виникнення конфлікту між двома або кількома членами ЕКОВАС або у разі внутрішньодержавного конфлікту, який загрожує перерости в гуманітарну катастрофу чи становить серйозну загрозу для міжнародного миру і безпеки [2].

Медіаторами ж виступають у цьому випадку Рада з медіації і безпеки, Виконавчий секретар та спеціальні місії. Таким чином, це лише один із багатьох прикладів визнання міжнародною спільнотою конфліктів між державами медіативними. Підтвердженням цього є й конфлікт 1979 року між Ізраїлем та Єгиптом, медіатором якого виступили США, внаслідок чого було укладено мирну угоду за підсумками тривалих переговорів у Кемп-Девіді.

При цьому, проаналізувавши міжнародне законодавство, можна помітити, що відсутня чітка регламентація та критерії застосування міжнародної публічної медіації. Одне з питань, що пронизують весь

процес міжнародної медіації, є питання визнання. Медіаційна ініціатива щодо будь-якого конфлікту неминуче стикнеться з боротьбою «за» та «проти» визнання її застосування. Адже залучення міжнародних медіаторів саме по собі викликає протест державної влади у зв'язку зі сприйманням даної ініціативи як втручання у державні справи. Причиною є побоювання інтернаціоналізації спору та поділу держав на прихильників та опозиціонерів певного уряду [5].

Більше того, міжнародне публічне право акцентує увагу на тому, що важливим моментом є й правильність вибору моменту для втручання третьої сторони з метою отримання миттєвої реакції держав – сторін у спорі. На наступній стадії важливо зменшити тиск та перевести відносини у мирний вектор розвитку. Яскраво відображають зміст вищесказаного медіативні заходи під час вирішення нагірно-карабахського конфлікту. ОБСЄ намагалась сконструювати миротворчий процес, використовуючи підхід поступового зближення. В основу такого підходу покладено тактику досягнення домовленостей між сторонами конфлікту щодо невеликих та менш істотних питань на початкових стадіях медіації та створення на цій основі достатнього рівня взаємної довіри для подальшого впорядкування більш значущих питань. У нагірно-карабахському процесі медіаційні зусилля «застигли» на першій стадії і медіатори не змогли створити тісний зв'язок між першим та наступними кроками запланованої взаємодії, тому що неправильно було вибрано момент для втручання [3].

Отже, підсумовуючи викладене, варто відзначити, що нині широка практика застосування медіації у міжнародному публічному праві дає змогу стверджувати, що ступінь ефективності застосування медіативних зусиль зростає та починає давати вагомий результати. Цей напрям продовжує розвиватися в межах діяльності Комісії ООН з миробудівництва, а також спеціальних політичних місій ООН. Тому цілком можливим є майбутнє подальше закріплення норм, що безпосередньо стосуються впровадження медіації у міжнародно-правове законодавство [4].

Запровадження інституту медіації у вітчизняній системі права ґрунтується також на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу, що також свідчить про його ефективність. Крім того, це відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, оскільки питанню примирних процедур присвячено низку рекомендацій і рішень Ради Європи, до того ж це матиме вплив на зменшення навантаження на судову систему й пришвидшить вирішення спорів.

Література:

1. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства. Зб. наук. праць. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.) / за заг. ред. І. О. Ізарової, Р. Ю. Ханік-Посполітак. Київ : ВД Дакор, 2017.

2. Волковицька Н. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-alternativniy-chi-efektivniy-sposibvirishennya-sporiv.html> (дата звернення: 07.05.2023).

3. Іщенко О. М. Медіація: зарубіжний досвід та значення. Право. Вип. 39. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.39/part_2/30.pdf (дата звернення: 07.05.2023).

4. Сулейманова С. Р. Основні принципи медіації / С. Р. Сулейманова. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 578–582.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2018 у справі № 910/18195/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/77181466>

ОДНОСТОРОННІ АКТИ ДЕРЖАВ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Самойленко В. В.

студент V курсу магістратури

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Степаненко К. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Односторонні акти держав грають важливу роль у міжнародній системі права. Питання міжнародних джерел права завжди буде вбачатися актуальним у міжнародному праві, так як вони постійно змінюються за змістом, структурою і таке інше.

Загальноновизнаний каталог джерел міжнародного права представлений в статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН, яка є відправною точкою вивчення джерел міжнародного права. Ці положення виражені за допомогою функцій Суду, але в цілому розглядаються як авторитетне виклад джерел міжнародного права: 1. Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує: а) міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, точно визнані державами, що сперечаються; б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; d) із застереженням, зазначеним в статті 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм [1, с. 336–337].

І хоча договірні угоди є звичайним способом створення прав і обов'язків в міжнародному праві, оскільки вони дозволяють державам примирити суперечливі інтереси шляхом переговорів і угоди, односторонні акти є важливим паліативом для міжнародно-правової системи, необхідним, коли переговори стають неможливими [1, с. 337].

Публічність міжнародного одностороннього акта свідчить про доказ його існування і наміру, з яким його було вчинено, як і виявлення його бенефіціарію. Хоча й немає конкретно визначених положень, які б передбачали обов'язковою умовою елемент публічності, логічно припустити, що односторонній акт має бути відомим державі, щодо якої правове становище державиавтора змінюється [2, с. 62].

Односторонні акти можуть викликати реакцію з боку інших держав. Така реакція може вплинути на те, чи вважати акт одностороннім, оскільки не виключена ситуація, коли виникнуть договірні відносини між державами, які регулюються Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. [2, с. 62].

В доктрині існують різні точки зору щодо можливості односторонніх актів породжувати міжнародно-правові зобов'язання: на думку одних вчених односторонні акти є самостійним джерелом права; є науковці, які вважають, що такі акти породжують тільки моральні зобов'язання; ще одна позиція полягає в наступному – односторонні акти не є джерелом міжнародного права, бо не спроможні створювати норми, але при тому породжують для держави юридичні зобов'язання в силу міжнародноправового принципу добросовісності [2, с. 192].

Потрібно зауважити, що односторонні акти широко застосовуються у сучасній практиці держав і міжнародних юрисдикційних органів. Можна констатувати, що існування актів, через які та чи інша держава виявляє свою волю в односторонньому порядку і які мають силу в

міжнародному праві, є беззаперечним. Для цього необхідно довести належність акту державі, що діяла в межах своїх правомочій, а також достатню ступінь повідомлення про акт. Що стосується дійсності і законності одностороннього акту держави, то незважаючи на їх відмінність від міжнародних договорів, стосовно цих умов, між ними є багато спільного. Так односторонній акт має відповідати ієрархії норм (*jus cogens*), а також принципу законності цілі і об'єкта акту. Окрім того, в такому акті не повинно бути порушень надання згоди на обов'язковість [2, с. 192].

Отже, проблема джерел міжнародного права має велике наукове та практичне значення. Наразі існує проблема з ідентифікацією джерел, а саме з розумінням, чи є певне джерело джерелом міжнародного права.

Література:

1. Трояновський О.В. Місце односторонніх актів держав в системі джерел міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2021. с. 336-338.

2. Лехник Н.Л. Міжнародно-правова природа одностороннього зобов'язання держави. *Наукові записки. Том 26. Юридичні науки*. С. 60–63.

3. Сіваш О.М. Односторонні акти держав як джерело міжнародного права. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції. Харків : Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків: 2015. 239 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕЗОЛЮЦІЮ ООН ЩОДО НЕРОЗМІЩЕННЯ ПЕРШИМИ ЗБРОЇ В КОСМОСІ (A/RES/77/42)

Семенчук М. Р.

*аспірантка кафедри міжнародного права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

На своєму 3-му пленарному засіданні 16 вересня 2022 року Генеральна Асамблея ООН за рекомендацією Генерального комітету ухвалила включити до порядку денного своєї 77-ої сесії пункт, під

назвою «Запобігання гонці озброєнь у космічному просторі» та передати його Першому комітету (Комітет з питань роззброєння і міжнародної безпеки). Зазначений пункт містив у собі 4 підпункти, одним з яких мав назву «нерозміщення першими зброї у космосі».

Так, 13 жовтня делегація країни-агресора (РФ) від імені ряду держав (Алжир, Вірменія, Білорусь, Венесуела, В'єтнам, Єгипет, Казахстан, Китай, КНДР, Киргизстан, Сирія, Таджикистан, Узбекистан та інші) внесла на розгляд проект резолюції про «Нерозміщення першими зброї в космосі» (А/С.1/77/L.67). Згодом до авторів цього проекту резолюції приєдналися ще кілька держав (Аргентина, Зімбабве, Індонезія, Мадагаскар, Марокко, Пакистан, Таїланд, Туркменістан та інші). У ході голосування проект резолюції А/С.1/77/L.67 в цілому був прийнятий у результатах 123 – «за», 50 – «проти» та 4 – «утримались» [5].

На 46-му пленарному засіданні ГА ООН 7 грудня 2022 року було представлено проект резолюції III під назвою «Нерозміщення першими зброї в космосі» по якому проводилось роздільне голосування, що вноситься у звіт про засідання, за п'ятим, дев'ятим і одинадцятим пунктами преамбули. За проект резолюції III (резолюція 77/42) в цілому проголосували 112 – «за», 50 – «проти» та 4 – «утримались» [3].

Резолюція 77/42 містить положення, що є відсилками на цілий ряд резолюцій ГА щодо питання «Нерозміщення першими зброї в космосі», зокрема це резолюції 69/32 від 2 грудня 2014 року, 70/27 від 7 грудня 2015 року, 71/32 від 5 грудня 2016 року, 72/27 від 4 грудня 2017 року, 73/31 від 5 грудня 2018 року, 74/33 від 12 грудня 2019 року, 75/37 від 7 грудня 2020 року та 76/23 від 6 грудня 2021 року, а також резолюції 45/55 В від 4 грудня 1990 року та 48/74 В від 16 грудня 1993 року, в яких, зокрема, підтверджується важливість заходів прозорості та зміцнення довіри як засобу, що сприяє забезпеченню досягнення мети запобігання гонці озброєнь у космічному просторі.

Отже, резолюція 77/42 є похідною від своїх попередників й визнає загальну зацікавленість всього людства у дослідженні та використанні космічного простору у мирних цілях, а тому виражає стурбованість можливістю гонки озброєнь у космічному просторі та перетворення космічного простору на арену військового протистояння та зважає на важливість статей III та IV Договору про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла.

Дана резолюція також стверджує, що запобігання гонці озброєнь у космічному просторі усунула б серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці, а тому існує необхідність вивчення та вжиття практичних заходів при укладенні угод з метою запобігання космічній гонці озброєнь у спільних зусиллях всього людства щодо побудови спільного

майбутнього, зокрема особливу важливість має суворе дотримання існуючого правового режиму, що забезпечує мирне використання космічного простору, проте правовий режим, що застосовується до космічного простору, сам по собі не гарантує запобігання космічної гонки озброєнь, а отже важливим є зміцнення цього режиму. Також передбачається, що такі заходи могли б суттєво покращити умови для ефективної протидії загрози космічної гонки озброєнь, зокрема розміщення зброї у космосі. У зв'язку з цим резолюція пропонує проект договору про запобігання розміщенню зброї в космічному просторі, застосування сили або загрози силою щодо космічних об'єктів, поданий Китаєм та РФ на Конференції з роззброєння у 2008 році, а також його оновленої версії, внесеної у 2014 році. Сам проект договору передбачає заходи транспарентності та зміцнення довіри у космічній діяльності, що є невід'ємною його частиною. Варто додати, що країни-автори резолюції, до яких входить країна-агресор, наголосили на важливості зроблених ними політичних заяв про нерозміщення першими зброї у космічному просторі. Основними пунктами після преамбули резолюції є підтвердження важливості та невідкладність завдання із запобігання гонці озброєнь у космічному просторі та готовність держав зробити внесок у досягнення цієї спільної мети; підтвердження, що Конференція з роззброєння як єдиний багатосторонній форум для ведення переговорів відіграє першорядну роль у переговорах про укладання багатосторонньої угоди або, за необхідності, угод про запобігання перегонам озброєнь у космічному просторі у всіх її аспектах; заклик до якнайшвидшого початку субстантивної роботи на основі оновленого проекту договору про запобігання розміщенню зброї в космічному просторі, застосування сили або загрози силою щодо космічних об'єктів, внесеного Китаєм і РФ на Конференції з роззброєння в 2008 році, в рамках пункту «Запобігання перегонам озброєнь у космічному просторі». Один з пунктів резолюції відмічає, що доки така угода не укладена, інші заходи можуть сприяти забезпеченню нерозміщення зброї в космічному просторі, а отже закликає всі держави, особливо ті, які мають космічний потенціал, до розгляду можливості висловити відповідним чином прихильність до політичного зобов'язання про нерозміщення першими зброї в космосі [4].

Зважаючи на викладені вище положення резолюції, державами, що її не підтримали (50 країн) стали Албанія, Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Ізраїль, Італія, Японія, Латвія, Литва, Чорногорія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Республіка Корея, Республіка Молдова, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Україна, Сполучене

Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки та інші держави [3]. Така систематична неспідтримка попередніх резолюцій, включно з 77/42, про нерозміщення першими зброї у космосі стала виявом протесту щодо зазначеного договору соавторства Китаю та країни-агресора.

Так, 26 жовтня 2022 року на 22-й пленарній зустрічі 77-ої сесії ГА ООН українська сторона заявила, що РФ використовувала космічні військові технології для досягнення своєї мети – знищення України. Їх космічна програма перетворилася з мирної на агресивну, а її поведінка суперечить міжнародним нормам мирного освоєння космосу. Стратегії та дії РФ загрожують людству та довгостроковій безпеці [1]. Слід згадати, що у 2016 році Україна відмовилась голосувати за попередню резолюцію авторства РФ, оскільки вона не викликала довіри. Було заявлено, що поданий РФ проект резолюції «Нерозміщення першими зброї у космосі» – це резервування їхнього місця в космічній гонці озброєнь на майбутнє, і, якщо порушення юридично обов'язкових договорів не є проблемою для РФ, порушення її власної резолюції також може бути легко виконано [2].

Цілком зрозуміло, що бути з однієї сторони прихильником мети збереження космосу вільним від зброї та забезпечення його подальшого використання виключно в мирних цілях, при цьому з іншої сторони мати статус держави-спонсору тероризму та порушника міжнародного права, накладає відбиток недовіри щодо ініціатив та превентивних заходів у питаннях мілітаризації космосу.

Література:

1. 'We Have Not Passed the Point of No Return', Disarmament Committee Told, Weighing Chance Outer Space Could Become Next Battlefield. Strategic Space Environment 'Congested, Contested and Competitive', 26.10.2022, GA/DIS/3698. URL: <https://press.un.org/en/2022/gadis3698.doc.htm> (дата звернення: 17.05.2022).

2. Explanation of vote statement in UNGA First Committee on no first placement of weapons in outer space, 27.10.2016. Permanent Mission of Ukraine to the United Nations. URL: <https://ukraineun.org/en/press-center/127-explanation-of-vote-statement-in-unga-first-committee-on-no-first-placement-of-weapons-in-outer-space/> (дата звернення: 17.05.2022).

3. General Assembly official records, 77th session : 46th plenary meeting, Wednesday, 7 December 2022, New York, A/77/PV.46. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4009684?ln=en> (дата звернення: 16.05.2022).

4. No first placement of weapons in outer space : resolution / adopted by the General Assembly, 2022, A/RES/77/42. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3997623?ln=en> (дата звернення: 16.05.2022).

5. Prevention of an arms race in outer space : report of the 1st Committee : General Assembly, 77th session, 2022, A/77/383. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3995348?ln=en> (дата звернення: 16.05.2022).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРАВОВА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Шакало Л. С.

студентка IV курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

*Науковий керівник: **Орлова О. О.***

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Актуальність даної теми, зумовлена тим, що захист прав людини є найважливішою цінністю, а особливо тоді, коли воно гарантоване та забезпечене Європейським Судом з прав людини. Безумовно, що головним обов'язком держави є саме утвердження та захист прав і свобод людини та громадянина. Важливе значення у сфері забезпечення реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина в сучасних умовах розвитку людської цивілізації належить міжнародно-правовим гарантіям, що є різновидом юридичних гарантій і становлять систему загальноновизнаних принципів і норм, котрі регулюють сферу забезпечення прав і свобод окремих індивідів та соціальних спільнот, а також міжнародні установи й організації на теренах як європейського, так і світового простору, котрі наділені відповідними функціями та повноваженнями. Зазначені процеси не можуть оминати й Україну, яка свідомо крокує у правову європейську спільноту, долаючи на цьому шляху наявні перешкоди. Саме тому права людини в сучасній державі неможливо уявити без належним чином урегульованої й ефективно діючої системи їх захисту.

Питання щодо Європейського суду з прав людини тією чи іншою мірою було проведене дослідження такими науковцями, як: О.О. Барабаш, Д.М. Беловим, Н.Є. Блажівською, Л.П. Гаращенко, Т.М. Заворотченко, О.О. Майданник, О.В. Марцеляк, М.В. Мазур, А.Ю. Олійник, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Т.С. Подорожна, П.М. Рабінювич та інші вчені.

23 лютого 2006 року було прийнято ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Даний Закон регулює відносини, котрі виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України. Державним органом, на який покладено виконання відповідних рішень є саме Державна виконавча служба України.

Приєднання України до ЄС є суттєвим кроком нашої держави до європейської інтеграції, що зобов'язує прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, зокрема, і стосовно поваги та захисту прав людини. Вхідження України до європейського простору передбачає виконання Копенгагенського та Мадридського критеріїв, котрі стосуються стабільності інститутів, що гарантують верховенство права, демократію, дотримання прав і свобод людини. Дійсним центром усіх процесів впливу права є індивідуальні форми суспільного буття індивідуума, в діяльності котрих реалізується зміст права [1, с. 13]. Тому, наявність механізмів реалізації людських прав і свобод слугує створенню гарантій з приводу їх захисту.

Міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини – є важливим засобом забезпечення їх реалізації, охорони та захисту на міжнародному, наддержавному рівні. Їхня особливість полягає у тому, що на відміну від внутрішньодержавних засобів забезпечення прав і свобод, котрі встановлюються нормами внутрішнього законодавства, система міжнародного та регіонального забезпечення прав і свобод людини ґрунтується на міжнародно-правових нормах, котрі створюються шляхом підписання державами багатосторонніх угод з відповідних питань.

Варто звернути увагу на те, що, КУ містить змістовні норми та широкий перелік прав і свобод людини та громадянина. Відповідно до ст. 3 Конституції України (КУ) визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є першочерговим обов'язком держави [2]. Відповідно до ст. 22 КУ, то визначено, що права та

свободи людини та громадянина, задекларовані цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права та свободи гарантуються та не можуть бути анульовані [2]. Такі конституційні положення не лише декларуються, вони мають реалізовуватись за допомогою певних механізмів. Конституційні права і свободи закріплені в Конституції України та інших національних законодавчих актах. Конституція створює основу юридичного захисту основоположних прав та свобод людини та громадянина в нашій державі на національному рівні та водночас забезпечує імплементацію принципів і норм міжнародного права, що стосуються захисту людських прав, у національну правову систему.

Зокрема, у ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплене право на життя, а у ст. 27 Конституції України вказаний той самий принцип. У ст. 5 Конвенції гарантоване право на свободу і особисту недоторканність, як і ст. у 29 Конституції України. У ч. 2 ст. 6 Конвенції і ст. 62 Конституції України містяться положення стосовно презумпції невинуватості [3]. Кожна сучасна держава з демократичною формою правління на рівні національних конституцій та інших нормативно-правових актів закріпила права, свободи й обов'язки людини та громадянина, механізми їх реалізації та захисту [4, с. 32]. Окрім того, ст. 12 ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року проголошує один із важливіших принципів міжнародного права “*pactasuntservanda*”, зміст якого полягає в неухильному дотриманні Україною норм міжнародного права.

На думку О.О. Кочури, то головним повноваженням Європейського суду з прав людини є застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та протоколів до неї, яке проявляється передовсім у розгляді ним індивідуальних заяв. Воно полягає у здійсненні контролю за дотриманням державами-учасницями Конвенції та протоколів до неї. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод, Європейський суд з прав людини дає оцінку діям чи бездіяльності національних органів влади або національному законодавству щодо їхньої відповідності Конвенції та протоколів.

Наявність та функціонування дієвих механізмів реалізації, гарантування та захисту прав людини є ознакою правової держави. Право на захист може бути реалізоване шляхом національного та міжнародного законодавства про механізми захисту прав людини. Взятий більшістю держав курс на демократизацію та європейський розвиток громадянського суспільства зумовлює прийняття на міжнародному рівні досить великої кількості нормативно-правових актів, які встановлюють права людини і механізми їх захисту. Досить ґрунтовними та різноманітними є юридичні наукові думки щодо бачення механізму захисту прав та свобод людини.

На погляд науковця А. Огородника, який під поняттям механізму захисту прав і свобод людини пропонує розуміти систему засобів і факторів, що створюють необхідні умови поваги до прав і свобод людини, реалізації принципу законності. На підставі аналізу чинного законодавства до такого механізму можна зарахувати досить розгалужену систему державних органів, громадських організацій, правові й нормативні акти, які в комплексному поєднанні здатні забезпечити реалізацію та захист прав людини. Він до зазначеної системи пропонує додати: 1) органи державної влади та місцевого самоврядування, відповідних посадових і службових осіб; 2) спеціалізовані державні та громадські органи й організації, на які покладається захист прав і свобод людини та громадянина; 3) політичні партії та відповідні громадські організації, їхні органи; 4) засоби масової інформації, державні й недержавні органи та організації у галузі масмедіа; 5) правові та нормативні акти матеріального і процесуального характеру, у яких закріплено права, порядок їх реалізації та захисту, а також юридичну відповідальність за їх порушення тощо [7, с. 14–15].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що міжнародно-правові гарантії підштовхують до втілення необхідного у правовому статусі громадян України переходу від передбаченої у Конституції та законах держави можливості до реальної дійсності. Дані гарантії є головним елементом механізму захисту прав і свобод громадян України. Кожна особа повинна мати можливість вільно обрати спосіб захисту своїх порушених прав. При тому вона має бути впевнена в тому, що держава гарантує рівну можливість для будь-якого, незалежно від раси, віри, місця проживання, віку та статі, скористатися такими способами захисту. В іншому випадку прагнення модерної держави до демократії, законності, свободи, рівності, гуманізму, правової держави, виражене в конституційних нормах і принципах, залишиться тільки декларацією про наміри.

Література:

1. Крусян А.Р. Проблеми сучасної конституціоналістики. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 523.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. з протоколами. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1950_11_04/an/628311/MU50K02U.html.
4. Пашенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства. *Право України*. 2006. № 4. С. 32–35.

НОТАТКИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

*Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної
конференції
до Дня науки та 30-річчя
Національної академії правових наук України*

м. Київ, 18 травня 2023 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 03.07.2023 р. Формат 60 × 84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 67,89. Наклад 100. Замовлення № 061/0823.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.